

ТРАНСФОРМАЦІЯ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ВИМІР ПРАВА, ТЕХНОЛОГІЙ ТА ГУМАНІТАРИСТИКИ

МАТЕРІАЛИ

міжнародної науково-практичної конференції

22–24 травня 2026 року

м. Київ

СПІВОРГАНІЗАТОРИ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ПРАВА

**ТРАНСФОРМАЦІЯ СУЧАСНОГО
СУСПІЛЬСТВА:
МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ВИМІР ПРАВА,
ТЕХНОЛОГІЙ ТА ГУМАНІТАРИСТИКИ**

МАТЕРІАЛИ
міжнародної науково-практичної конференції

22-24 травня 2026 року
м. Київ

Видавництво
«Вільний вітер»
2026

ОРГАНІЗАТОР КОНФЕРЕНЦІЇ

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ПРАВА

СПІВОРГАНІЗАТОРИ КОНФЕРЕНЦІЇ

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ
НАН УКРАЇНИ**

WSG UNIVERSITY in BYDGOSZCZ (POLAND)

**Mykolas Romeris
University**

**PUBLIC SECURITY ACADEMY OF THE MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY
(LITHUANIA)**

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Київського університету інтелектуальної власності та права
(Протокол № 6 від 29 червня 2026 року)*

Редакційна колегія:

Голова – Фелик Василь Іванович – член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, ректор Київського університету інтелектуальної власності та права;

Вільгушинський Михайло Йосипович – доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, перший проректор Київського університету інтелектуальної власності та права;

Заболотна Людмила Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент, проректор Київського університету інтелектуальної власності та права;

Дорожинський Сергій Анатолійович – доктор філософії в галузі електроніки та телекомунікацій, доцент, декан факультету інформаційних технологій та соціально-гуманітарних наук Київського університету інтелектуальної власності та права;

Камінський Петро Валерійович – доктор філософії в галузі права, доцент, декан юридичного факультету Київського університету інтелектуальної власності та права;

Мельник Володимир Петрович – голова організаційного комітету конференції, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін Київського університету інтелектуальної власності та права;

Богом'я Володимир Іванович – доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри кібербезпеки, інформаційних технологій та економіки Київського університету інтелектуальної власності та права;

Драган Олена Василівна – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, завідувачка кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Київського університету інтелектуальної власності та права;

Жорнокуй Уляна Василівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувачка кафедри іноземних мов, філології та журналістики Київського університету інтелектуальної власності та права;

Кивлюк Ольга Петрівна – доктор філософських наук, професор, завідувачка кафедри філософії та психології Київського університету інтелектуальної власності та права;

Француз-Яковець Тетяна Анатоліївна – доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін Київського університету інтелектуальної власності та права;

Христинченко Надія Петрівна – доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін Київського університету інтелектуальної власності та права;

ISBN 978-617-8227-32-6 (PDF)

Трансформація сучасного суспільства: міждисциплінарний вимір права, технологій та гуманітаристики: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 22-24 травня 2026 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф., В. І. Фелика; Київ. ун-т інтелект. власн. та права. – Київ: Вид-тво «Вільний вітер», 2026. – 1267 с.

У збірнику висвітлено широкий спектр актуальних викликів та тенденцій розвитку сучасного світу в умовах цифровізації, глобалізаційних процесів, воєнних викликів і трансформації демократичних інститутів. Наголошено на необхідності посилення міждисциплінарної взаємодії між правом, технологіями та гуманітарними науками.

Проаналізовано проблематику захисту конституційних і соціальних прав в умовах воєнного стану (зокрема військовослужбовців та вразливих верств населення), особливості реформування судової влади та державного управління, а також виклики у сферах екологічної та інформаційної безпеки.

Видання буде корисним для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти, аспірантів, докторантів, студентів вищих юридичних навчальних закладів, а також юристів-практиків. Матеріали конференції можуть бути корисними як у навчальному процесі, так і в практичній діяльності.

Матеріали видано в авторській редакції.

Автори беруть на себе всю відповідальність за зміст поданих матеріалів.

При передруку матеріалів посилення обов'язкове.

ISBN 978-617-8227-32-6 (PDF)

© Колектив авторів, 2026

© КУІВП, 2026

© «Вільний вітер», 2026

ПЕРЕДМОВА

Сучасний етап розвитку людства характеризується стрімкими та глибокими змінами, які охоплюють усі сфери суспільного життя. Збірник, який Ви тримаєте у руках, містить матеріали доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Трансформація сучасного суспільства: міждисциплінарний вимір права, технологій та гуманітаристики» що відбулась 22-24 травня 2026 року на базі Київського університету інтелектуальної власності та права. З глибокою повагою дякуємо співорганізаторам конференції, а саме: Науково-дослідному центру індустріальних проблем розвитку НАН України; WSG UNIVERSITY in BYDGOSZCZ (POLAND); PUBLIC SECURITY ACADEMY OF THE MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY (LITHUANIA). Цей захід став авторитетною платформою для відкритого діалогу, обміну досвідом та пошуку відповідей на найгостріші питання сьогодення. Учасники пленарного засідання конференції, заслухавши доповіді та обговоривши актуальні виклики та тенденції розвитку сучасного світу в умовах цифровізації, глобалізаційних процесів, воєнних викликів і трансформації демократичних інститутів, наголосили на необхідності посилення міждисциплінарної взаємодії між правом, технологіями та гуманітарними науками. Саме на стику цих дисциплін сьогодні народжуються життєздатні рішення, спроможні захистити людські цінності, забезпечити стійкість правових систем та інтегрувати технологічні інновації у соціальний простір без загрози для демократії. Матеріали збірника структуровані за тематичними напрямками, які відображають ключові вектори дискусій:

- Правові аспекти суспільних трансформацій та адаптація законодавства до умов глобальних і воєнних криз;
- Цифрова трансформація та її вплив на безпеку, управління та щоденне життя людини;
- Гуманітарний вимір сучасних процесів, питання ідентичності, культури та збереження людського потенціалу.

Опубліковані тези доповідей відображають широку географію учасників та високий рівень наукової дискусії. Матеріали будуть корисними для науковців, практиків, представників органів державної влади, аспірантів, студентів та всіх, хто цікавиться процесами модернізації сучасного суспільства.

Організаційний комітет висловлює щирі подяку всім учасникам за активну громадянську та наукову позицію, глибокі дослідження та змістовні доповіді. Сподіваємося, що викладені у збірнику ідеї стануть поштовхом для нових міждисциплінарних проєктів, наукових дискусій та практичних реформ.

З повагою,
Фелик Василь Іванович,
член-кореспондент НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
ректор
Київського університету
інтелектуальної власності та права

ЗМІСТ

Розділ 1

Секція 1 «Сучасні виклики юридичної науки»

Андріїв Василь Михайлович, Кузьменко Гліб Володимирович. ДО ПИТАННЯ ОКРЕМИХ ЗАХОДІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТВОРЧИХ ПРАЦІВНИКІВ	19
Андрейцев Владислав Володимирович. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З ОБ'ЄКТАМИ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	24
Банчук-Петросова Олена Вікторівна. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА.....	31
Біда Катерина Михайлівна. ПРАВОВИЙ СТАТУС ФІЗИЧНИХ ОСІБ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	35
Віктор Богун. СТРАТЕГІЧНА ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ТА ОЦІНКА ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ.....	46
Бонтлаб Василь Васильович. ПРОБЛЕМИ ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ ІНОЗЕМНИХ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	52
Бурка Альона Валентинівна, Боднарук Микола Іванович. ТРАНСПЛАНТАЦІЯ ТКАНИН: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....	64
Букач Володимир Володимирович,, Француз -Якимець Тетяна Анатоліївна. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	70
Бурма Сергій Костянтинівч. ОКРЕМІ ДУМКИ СУДДІВ ЯК ФАКТОР ЕВОЛЮЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА	78
Вільгушинський Михайло Йосипович. ДЕЗЕРТИРСТВО ЯК ФОРМА ДІЯННЯ, ЩО СТАВИТЬ ПІД ЗАГРОЗУ БЕЗПЕКУ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	83
Галкевич Сергій Вікторович. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ ДАРУВАННЯ В ІСПАНІЇ	91
Гетьманцева Ніна Дмитрівна. ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА ТРАДИЦІЙНУ МОДЕЛЬ ПРАЦІ	95
Гуменюк Віталій Васильович. ДУАЛІЗМ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ГРОМАДЯНИНА В ПАРАДИГМІ СУЧАСНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ: ТРАДИЦІЙНІ ФОРМИ ТА ВИКЛИКИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ	99
Гудима-Підвербецька Марія Мирославівна. СУБСИДІАРНИЙ ОБОВ'ЯЗОК ЧЛЕНА ВИРОБНИЧОГО КООПЕРАТИВУ ЗА ЗОБОВ'ЯЗАННЯМИ КООПЕРАТИВУ: СПЕЦИФІКА ТА ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	105
Глобенко Ігор Олександрович. ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	112
Кучма Ольга Леонідівна. АДАПТИВНИЙ СПОРТ ЯК СПОСІБ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНА.....	115
Кузнецов Віталій Володимирович. ОСОБЛИВОСТІ ГУМАНІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У НОРМОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	120
Козинець Олена Гаврилівна, Руденко Валерія Сергіївна. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВ ЛЮДИНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ... KIRPAK OKSANA	126
Kirriak Oksana. Historical Development of the European Succession Certificate (ESC).....	131
Hanna Viktorivna Kovalenko. THE PHILOSOPHY OF LAW AS A THEORETICAL FOUNDATION FOR ADJUDICATION	138
Костюк Юрій Вікторович. ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	142

Лазарев Анатолій Анатолійович. ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	152
Лук'янчиков Євген Дмитрович, Лук'янчиков Борис Євгенович, Федченко Володимир Васильович. ТРАНСФОРМАЦІЯ СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ.....	156
Махмурова-Дишлюк Олена Петрівна. АДМІНІСТРАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СПОРАХ ПРО ПОВЕРНЕННЯ ДІТЕЙ, ПЕРЕМІЩЕНИХ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ.....	160
Мельник Володимир Петрович. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ ТА ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕРЕСІВ СТОРІН ЗА ТРУДОВИМ ДОГОВОРОМ З НЕФІКСОВАНИМ РОБОЧИМ ЧАСОМ.....	166
Мельник Петро Володимирович. ЩОДО ПРАВОВОГО СТАТУСУ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА СЛУЖБОВИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	170
Мельник Ольга Олегівна. ПРОБЛЕМАТИКА ПОДІЛУ НЕРУХОМОСТІ МІЖ ПОДРУЖЖЯМ... ..	176
Мельник Оксана Ярославівна. ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ПРАВА НА СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	182
Мудрицька Катерина Олексіївна. «ФЕНОМЕН» АДМІНІСТРАТИВНОЇ НЕВИДИМОСТІ В СИСТЕМІ ПРОАКТИВНОГО НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ	188
Микитчик Олександр Васильович. ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОРУШЕННЯ ЧИННИХ НА ТРАНСПОРТІ ПРАВИЛ.....	194
Настюк Андрій Анатолійович. ЗАРОДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК В УКРАЇНІ... ..	198
Nadtochyieva Anna. POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE: CHALLENGES POSED BY HEIGHTENED CORRUPTION RISKS AND ORGANISED CRIME.....	206
Орловська Ірина. ПРАВО НА ВІДКЛЮЧЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ КОЛЕКТИВНО-ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	211
Процьків Наталія Миколаївна. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОХОРОНИ СПАДКОВОГО МАЙНА... ..	216
Рибачек Валентин Кіндратович. ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ.....	221
Тищенко Олена Володимирівна. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ.....	230
Томин Сергій Володимирович. ДОСВІД США У ТЛУМАЧЕННІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ	237
Tetiana Frantsuz-Yakovets, Angelina Yakovets. Human Rights and the Value Transformation of Contemporary Constitutionalism	244
Форостяний Андрій Володимирович. СТЯГНЕННЯ НЕОБҐРУНТОВАНИХ АКТИВІВ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ.....	248
Хальота Андрій Іванович, Хальота Анастасія Андріївна. ГРОМАДЯНИ УКРАЇНИ ЯК УЧАСНИКИ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	255
Христинченко Надія Петрівна. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БЕЗПЕКОВОГО ПРОСТОРУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ	260
Щербак Надія Олександрівна. ПРАВО НА СВОБОДУ СЛОВА І ЦЕНзуРА В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.....	265
Секція 2 «Стратегії цифрової трансформації: синергія менеджменту, економіки та кібербезпеки в сучасних ІТ-системах»	
Богом'я Володимир Іванович, Петренко М. МЕТОДИ ВИЯВЛЕННЯ ТА МАРКУВАННЯ КОНТЕНТУ, ЗГЕНЕРОВАНОГО ШІ: БОРОТЬБА З ДЕЗІНФОРМАЦІЙНИМИ КАМΠΑНІЯМИ У МЕДІАПРОСТОРІ	270

Богом'я Володимир Іванович,, Загурський Ігор Миколайович. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦІЛІСНОСТІ ТА КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ ДАНИХ У РОЗПОДІЛЕНИХ СИСТЕМАХ	274
Васюренко Олег Володимирович,, Остапенко Дарина Олексіївна. СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ВОЛАТИЛЬНОСТІ	278
Вербовська Леся Степанівна. КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ТА РОЛЬ СПІН-ОФІСІВ У МОДЕЛІ PULL-PUSH WIN-WIN ЯК ОСНОВА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	282
Галюк Ірина Богданівна,, Тарасівська Леся Степанівна. СИНЕРГІЯ МЕНЕДЖМЕНТУ, ЕКОНОМІКИ ТА КІБЕРБЕЗПЕКИ У ФОРМУВАННІ СТРАТЕГІЇ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ	286
Дорожинський Сергій Анатолійович,, Стародубцев Станіслав Сергійович. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПАРАДИГМИ ІНЖЕНЕРІЇ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ.....	291
Дяченко Наталія Павлівна,, Дяченко Валентин Сергійович. ЕКОНОМІКА ТА ФІНАНСИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	298
Дяченко Валентин Сергійович, Дяченко Наталія Павлівна. ФІНАНСОВИЙ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ: ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЇ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	304
Дяченко Наталія Павлівна, Шульга Софія Олександрівна. КОМП'ЮТЕРНИЙ ДИЗАЙН В СИСТЕМІ ВІЗУАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	309
Дяченко Наталія Павлівна. ЕКОНОМІКО-ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ ТА СТРАТЕГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ВОЛАТИЛЬНОСТІ.....	314
Зубко Олена Сергіївна, Усс Єгор Ігорович, Ковалевська Маргарита Андріївна. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОГО МАРКЕТИНГУ	318
Кашпур Леся Миколаївна, Ковальов Володимир Миколайович, Химорода Дарина Євгеніївна. МОДЕРНІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК ЗБАЛАНСОВАНОГО ДЕРЖАВНОГО РОЗВИТКУ	322
Косенко Олександра Петрівна. ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА ЗМІНУ БІЗНЕС-МОДЕЛЕЙ МАРКЕТИНГОВОГО СУПРОВОДУ ТРАДИЦІЙНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ	326
Косенко Андрій Васильович. ЦИФРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПРОДУКТІВ	331
Кобелєва Тетяна Олександрівна. УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ВИТОКУ КОНФІДЕНЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРИ АВТОМАТИЗАЦІЇ ЦІНОУТВОРЕННЯ В ОНЛАЙН-РІТЕЙЛІ.....	336
Корнієнко Ігор Валентинович, Білоус Ірина Володимирівна, Корнієнко Світлана Петрівна. Інтеграція науково-освітнього потенціалу в систему самоуправління територіальних громад	342
Лапко Олена Олександрівна, Середенко Єгор Віталійович. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЗАСНОВНИКІВ СТАРТАП-ПРОЄКТІВ	348
Лапко Олена Олександрівна,, Марчук Володимир Васильович. ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ СТИМУЛЮВАННЯ РЕГІОНІВ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЄКТІВ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЇ.....	355
Новаченко Тетяна Василівна, Сороченко Мирослав Володимирович, Саламаха Олег Іванович. АДАПТИВНІ МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ, БІЗНЕСУ ТА ГРОМАДСЬКОГО СЕКТОРА В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ	361
Одінцова Тетяна Михайлівна. ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛІ ЛАФФЕРА ДЛЯ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	365
Перерва Петро Григорович. ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ІТ-СИСТЕМ З ІНТЕГРОВАНИМИ МОДУЛЯМИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ.....	369

Радь Тамара Михайлівна, Калин Роксолана Русланівна, Нерода Вікторія Романівна. ВПЛИВ ВАРТОСТІ ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ РИНКОВОЇ КАПІТАЛІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	375
Vitalii Savchenko. DIGITAL TRANSFORMATION AND SOCIAL ENGINEERING: WILL WE BE MORE SECURE IN THE FUTURE?	379
Силка Ольга Сергіївна, Дяченко Валентин Сергійович, Дяченко Наталія Павлівна. ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ЕВОЛЮЦІЙНОЇ ПАРАДИГМИ ПУБЛІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ	386
Ткачова Надія Петрівна. ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ КІБЕРБЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРОГРАМ МАРКЕТИНГУ.....	393
Ткачов Максим Михайлович. ВИГОДА ВІД ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДАНИХ: ЯК ВИТРАТИ НА БЕЗПЕКУ ДОПОМАГАЮТЬ ПІДПРИЄМСТВУ УНИКАТИ ЗБИТКІВ.....	398
Тупкало Віталій Миколайович, Латко Ігор Косянтинович. СИГНАТУРНИЙ МЕТОД КОНТРОЛЮ ХОДУ ПРОГРАМ ЦИФРОВИХ АВТОМАТІВ	403
Тупкало Віталій Миколайович. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СИНТЕЗУ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ	407
Теловата Марія. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ЧАС	412
Червінська Тетяна Михайлівна. ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НА СТІЙКІСТЬ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ.....	415
Шульга Ірина Леонідівна, Савчук Олександра Олександрівна, Паламарчук Вікторія Олександрівна. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ.....	419
Ярмолатій Андрій Вікторович, Баранівська Дарія Євгенівна, Ребрикова Анастасія Володимирівна. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КОМП'ЮТЕРНОГО ДИЗАЙНУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ	423
Ярмолатій Андрій Вікторович, Лозенко Владислав Олегович, Буришева Яна Вадимівна. НЕБЕЗПЕКА ТА КЕРОВАНІСТЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ТЕХНІЧНИЙ АНАЛІЗ АРХІТЕКТУРНИХ РИЗИКІВ	427
Ярмолатій Андрій Вікторович, Константинов Володимир Павлович, Кужель Владислав Вікторович. СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ BIG DATA І ПРОДУКТИ АРАСНЕ: АНАЛІЗ ЕКОСИСТЕМИ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ	431
Ярмолатій Андрій Вікторович, Савенок Микола Сергійович, Шульга Софія Олегівна. ЕВОЛЮЦІЯ ПРОГРАМУВАННЯ: ВІД МАШИННОГО КОДУ ДО ВАЙБКОДІНГУ - АНАЛІЗ БАЛАНСУ ШТУЧНОГО ТА ПРИРОДНОГО ІНТЕРФЕЙСУ	436
Ярмолатій Андрій Вікторович, Сафронов Євгеній Євгенійович, Максютя Уляна Сергіївна. АНАЛІЗ ЗРОСТАЮЧОЇ ТЕНДЕНЦІЇ ЗАСТОСУВАННЯ ВЕЛИКИХ МОВНИХ МОДЕЛЕЙ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОЛОСОВИХ АСИСТЕНТІВ ШІ В БІЗНЕСІ ДЛЯ УПРАВЛІННЯ ЗАДАЧАМИ І ПРОЄКТАМИ.....	440
Секція 3 «Філософсько-психологічні дослідження особистості»	
Гришко О.Д. ФІНАНСИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ.....	444
Зазимко Оксана Володимирівна. СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ТА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК ЧИННИКИ АДАПТАЦІЇ МОЛОДІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ	449
Кивлюк Ольга Петрівна. ОБРАЗИ МАЙБУТНЬОЇ ЛЮДИНИ: ЕВОЛЮЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІННОСТЕЙ.....	456
Кулик Андрій Олександрович. ТРАВМА І ОСОБИСТІСТЬ: ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ВОЄННОГО ДОСВІДУ	460
Мамічева Олена Володимирівна. ПРОФЕСІЙНА ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	465

Олійник Ольга Борисівна, Соляник Світлана Федорівна. «МЕТАМОРФОЗИ БУТТЯ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА»	469
Слюсарь Микита Юрійович, Нікітенко Віталіна Олександрівна. ВЗАЄМОДІЯ ГУМАНІСТИЧНИХ І ТЕХНОГЕННИХ ЧИННИКІВ У КОНТЕКСТІ СИНЕРГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ, ЦИФРОВОГО ГУМАНІЗМУ І ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ	473
Столяренко Оксана Василівна, Столяренко Олена Вікторівна. ФІЛОСОФІЯ ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМУ У ВИЩІЙ ОСВІТІ ЯК ЧИННИК ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ЕПОХУ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН	479
Тимофієв Василь Геннадійович. ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ НА ПУБЛІЧНІЙ СЛУЖБІ: ЧИННИКИ ПОДОЛАННЯ “РЕЗИСТЕНТНОСТІ ДО ЗМІН”	486
Khlon Olexandr Mikhailovich. PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF ESTABLISHING THE LEGAL FRAMEWORK FOR THE PROFESSIONAL SAFETY OF COUNSELING PSYCHOLOGISTS	490
Секція 4 «Медіадискурс, як об’єкт філологічного аналізу»	
Беркешук Інна Степанівна. МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МЕДІЙНОЇ РЕАЛЬНОСТІ	496
Булах Тетяна Борисівна, Пахомова Євгенія Геннадіївна. ВОКАЛЬНИЙ ПЕРФОРМАНС ЯК ФОРМА МЕДІАДИСКУРСУ ТА СЕМІОТИКА ГОЛОСУ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ	499
Бурковська Оксана Йосипівна. МЕДІАДИСКУРС БЕЗПЕКИ НА ГІРНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВАХ: ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ГІРНИКІВ	503
Данько-Сліпцова Анна Анатоліївна. ВІД ЖАРТУ ДО ЗБРОЇ: ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ МЕМНОГО ДИСКУРСУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2022–2025)	508
Данько-Сліпцова Анна Анатоліївна, Коваленко Наталія Анатоліївна. СОЦІАЛЬНІ МЕДІА ЯК ПРОСТІР ТРАНСФОРМАЦІЇ МАНІПУЛЯТИВНИХ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ: ВІД ТЕКСТУ ДО ГІПЕРТЕКСТУ	511
Zhornokui Uliana Vasylivna. THE LEXICAL LEVEL OF TRANSLATION (IN MODERN TRANSLATION STUDIES)	516
Жорнокуй Уляна Василівна, Коваленко Наталія Анатоліївна. ДИСКУРСИВНІ СТРАТЕГІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ	521
Зарівна Оксана Тимофіївна. МОВНІ СТРАТЕГІЇ АНГЛОМОВНИХ НОВИН (НА МАТЕРІАЛІ BBC NEWS): ФІЛОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ	528
Кабачинський Микола Ілліч. УКРАЇНСЬКИЙ ВОЄННИЙ МЕМ: ЛІНГВІСТИЧНА ЗБРОЯ ТА ЗАСІБ СОЛІДАРІЗАЦІЇ	532
Кисляк Леся Несторівна. МЕДІАДИСКУРС УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ У ПУБЛІЦИСТИЦІ ЮРІЯ ЛИПИ	538
Коваленко Наталія Анатоліївна, Данько-Сліпцова Анна Анатоліївна. ЛІНГВОПРАГМАТИКА ПЕРЕХОДУ ВІД КОПРАЙТИНГУ ДО СТОРІТЕЛІНГУ В СУЧАСНОМУ РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ	546
Коваленко Наталія Анатоліївна, Жорнокуй Уляна Василівна. ЛІНГВІСТИЧНІ КРИТЕРІЇ ВЕРИФІКАЦІЇ НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В МАСМЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ	551
Коваленко Наталія Анатоліївна, Жорнокуй Уляна Василівна. ТРАНСФОРМАЦІЯ АВТОРСЬКОГО ІДІОСТИЛЮ В ЕПОХУ ГЕНЕРАТИВНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ	557
Коваленко Наталія Анатоліївна, Олійник Ольга Борисівна. ПУБЛІЧНИЙ ДИСКУРС СОЦМЕРЕЖ ЯК ЧИННИК МОВНОЇ ДИНАМІКИ ХХІ СТОЛІТТЯ	561
Коваленко Наталія Анатоліївна, Покотило Лідія Борисівна. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СУЧАСНОМУ СПІЧРАЙТИНГУ: ПРАГМАТИКА ТА СТИЛІСТИКА	566
Коваленко Наталія Анатоліївна, Яцко Віта Олександрівна. ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КЛІКБЕЙТУ ЯК ІНСТРУМЕНТУ МАНІПУЛЯЦІЇ В ОНЛАЙН-ВИДАННЯХ	571
Коваленко Наталія Анатоліївна. ЛІНГВОКОГНІТИВНА АРХІТЕКТОНІКА ФЕЙКУ: ВІД ЕМОЦІЙНИХ ТРИГЕРІВ ДО ІНФОРМАЦІЙНИХ КАСКАДІВ	576

Кравченко Олександр Григорович, Коваленко Наталія Анатоліївна. СОЦІОЛІНГВІСТИЧНА ДЕГРАДАЦІЯ МЕДІАТЕКСТУ ПРИ МАШИННОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....	582
Кравченко Олександр Григорович, Коваленко Наталія Анатоліївна. КОНТЕКСТУАЛЬНА ЗМІННІСТЬ СЕМАНТИКИ АНГЛІЙСЬКИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ ТА ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....	589
Лазаренко Світлана Вікторівна. САМОСТІЙНЕ ОВОЛОДІННЯ МАЙБУТНІМИ ЖУРНАЛІСТАМИ АНГЛОМОВНОЮ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЮ ЛЕКСИКОЮ ЗАСОБАМИ МОБІЛЬНИХ ЗАСТОСУНКІВ.....	594
Леденцова Інна Миколаївна, Покотило Лідія Борисівна, Жорнокуй Уляна Василівна, Коваленко Наталія Анатоліївна. ENTERTAINMENT CONTENT PLATFORMS IN THE EDUCATIONAL PROCESS – peculiarities of USE.....	598
Олійник Ольга Борисівна, Коваленко Наталія Анатоліївна. ВЕРБАЛЬНІ МАРКЕРИ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ.....	603
Покотило Лідія Борисівна, Коваленко Наталія Анатоліївна. МОВНЕ КОНСТРУЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В МЕДІАПРОСТОРІ.....	609
Чіпак Олександра Степанівна. НОВІТНЯ УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА: ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ.....	615
Шаповалова Галина Валентинівна, Шебештян Ярослава Михайлівна. МЕТОДИЧНІ ВИКЛИКИ ПІДГОТОВКИ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЦЯ В УМОВАХ КОНКУРЕНЦІЇ ЖУРНАЛІСТА ЗІ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ.....	619
Шаркань Василь Васильович. ДИРЕКТИВНІ МОВЛЕННЄВІ АКТИ ЩОДО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В АГІТАЦІЙНОМУ ДИСКУРСІ ЧАСОПISУ «ГОЛОС ЖИТТЯ».....	624
Яцко Віта Олександрівна, Коваленко Наталія Анатоліївна. МОДИФІКАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА В МЕДІАДИСКУРСІ.....	629

Розділ 2

Секція 1 «Сучасні виклики юридичної науки»

Абашев Ренат Робертович. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ПРАЦЮ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ.....	635
Аскерзаде Сакіна Олександрівна,, Мудрицька Катерина Олексіївна. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ «ВІЙСЬКОВИХ» ВИНАХОДІВ ТА КОРИСНИХ МОДЕЛЕЙ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ.....	640
Артюшков Євген Дмитрович. ФОРМАЛЬНИЙ ТА РЕАЛЬНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ.....	647
Антипенко Діана Вікторівна, Мірошніченко Сергій Сергійович. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ КОМАНДИРІВ ЗА ЗЛОЧИНИ ПІДЛЕГЛИХ: ПРОБЛЕМА КОМАНДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ.....	651
Бондар Владислав Андрійович, Мірошніченко Сергій Сергійович. НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ЗБРОЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ.....	660
Бламар Анастасія Олегівна,, Мірошніченко Сергій Сергійович. ПРАВО НА ПРИВАТНІСТЬ: ВІД КОНВЕНЦІЇ ДО ВЕРДИКТУ ЄСПЛ.....	665
Беспаленко І.В. ЗАХИСТ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	670
Буянівська Діана Борисівна, Маложон Олена Іванівна. ПРИЗУПИНЕННЯ СПРАВ УКРАЇНСЬКИХ ЗАЯВНИКІВ У ЄСПЛ ЯК ПРОЯВ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОСУДДЯ.....	673
Букатко І. А., Марчук В.В. ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ГРУП.....	677
Гармаш Сергій Павлович, Корнякова Т. В. КЛЕПТОКРАТІЯ ЯК ВИД КОРУПЦІЇ.....	681

Глушко Юрій Миколайович. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНА, ВИЛУЧЕНОГО ПІД ЧАС ОБШУКУ	686
Дарієнко Дар'я. МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ	693
Духнич Марина Олександрівна, Корнякова Т.В. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕЗЕРТИРСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	697
Дмитрієнко Злата Андріївна, Мудрицька Катерина Олексіївна. НОВІТНІ ПІДХОДИ ДО ЗАХИСТУ БІЗНЕСУ ВІД ТИСКУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	702
Дзюба Д. Т. РЕФОРМА АРХІТЕКТУРИ ГЛОБАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ВІД НЕЕФЕКТИВНОСТІ ООН ДО НОВОЇ МОДЕЛІ КОЛЕКТИВНОГО ПРИМУСУ	711
Демченко К. О., Француз-Яковець Т. А. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАЦЮ В УКРАЇНІ	715
Захарченко Дарина Михайлівна. КОНСТИТУЦІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	719
Ігнатенко Максим Петрович. ЩОДО СТРОКІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО АРЕШТУ МАЙНА ПЛАТНИКА ПОДАТКІВ	724
Іванишин Ігор Богданович. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ	728
Климович Владислав Андрійович. Кримінологічне забезпечення захисту та охорони лісового фонду України	732
Кайло Роман Іванович. МОЖЛИВОСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ 1991 РОКУ № 2011-ХІІ З МЕТОЮ ПОСИЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	737
Карпушевич Юлія Ігорівна. КРИЗА КАТЕГОРІЇ «ПУБЛІЧНИЙ ІНТЕРЕС» В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ В УМОВАХ ПЕРМАНЕНТНИХ НАДЗВИЧАЙНИХ СТАНІВ	742
Кірданова Даріна Романівна. ЕЛЕКТРОННИЙ ПРАВОЧИН У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ ТА ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	747
Кірільцева Яна Павлівна. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч. 3 СТ. 111-1 КК УКРАЇНИ	754
Комардін Тихон, Корнякова Т. В. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ	758
Криворучко Софія Сергіївна. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ	764
Кот Аліна Іванівна, Курбатова Ірина Сергіївна. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТА ЙОГО СПІВВІДНОШЕННЯ ЗІ СВОБОДОЮ СЛОВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	768
Кучерук Руслан Олегович Корнякова Т. В. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ ОЗУ В СИСТЕМІ ТЦК ТА ВЛК	774
Котович Катерина Михайлівна, Курбатова Ірина Сергіївна. ЗЛОЧИНИ, ЩО ЗМІНИЛИ ЗАКОН: ВПЛИВ РЕЗОНАНСНИХ СПРАВ НА ЕВОЛЮЦІЮ ПРАВА	778
Колантаєва М. В., Кулик М.С. ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ГАРАНТІЇ ЕФЕКТИВНОГО ЗАХИСТУ ТА СТАНДАРТИ СПРАВЕДЛИВОГО СУДУ	782
Костогриз Я. С., Корнякова Т. В. ЖІНОЧА ЗЛОЧИННІСТЬ ТА ЇЇ ЗАПОБІГАННЯ	789
Крись Ілля Сергійович. КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ОСІБ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ	795
Костильова Ольга Віталіївна, Корнякова Т. В. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ	800
Кокош Родіон Григорович. ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ	804

Кальчук Злата Вікторівна. ЗАХИСТ СПАДКОВИХ ПРАВ УЧАСНИКІВ ФАКТИЧНИХ ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН: ПРАВОЗАСТОСОВЧІ РИЗИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РЕКОДИФІКАЦІЇ.....	809
Левчук Юлія Костянтинівна. СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	817
Лелюк Ілля Юрійович. ЛЮДИНА ЯК ГОЛОВНИЙ ОБ'ЄКТ КОНСТИТУЦІЇ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: МЕЖІ ДЕРЖАВНОГО ВТРУЧАННЯ ТА ПРАВОВЕ ЯДРО ГІДНОСТІ	824
Луков Роман Миколайович. ТРАНСФОРМАЦІЯ ОЗНАК СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ У СУЧАСНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ... ..	830
Манзюк Дмитро Юрійович, Корнякова Тетяна Всеволодівна. ВОЄННА ЗЛОЧИНІСТЬ: КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ	835
Мацьовита Яна Вікторівна. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	841
Мельник Остап Петрович. МЕЖІ ВПЛИВУ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ. НА ОЦІНКУ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ.....	845
Московко Б.М. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЙНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ТА САМОВІЛЬНЕ БУДІВНІЦТВО:ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ І СУДОВОЇ ПРАКТИКИ	852
Мокряков Андрій Олександрович. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ КОНСАЛТИНГОВИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	857
Назаренко Каміла Петрівна, Рибачек Валентин Кіндратович. ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОЦИДУ: ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ДОВКІЛЛЯПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....	864
Остапчук Роман Юрійович. ПРИНЦИП ВЕРХОВЕСТВА ПРАВА У СФЕРІ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН	869
Овсяннікова Єлизавета Іванівна,, Мірошниченко Сергій Сергійович. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКІНЧЕНИЙ ЗАМАХ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	872
Пендюк Дмитро Олександрович. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СТАТУС ТА ФУНКЦІОНАЛ ВЕРХОВНОЇ РАДИ В УМОВАХ ТРИВАЛОГО ВОЄННОГО СТАНУ: КРИЗА ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ ЧИ АДАПТАЦІЯ?.....	876
Применко Дар'я Юрійівна. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ: ЛЕГІТИМНІ МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ ТА АКТУАЛЬНІ ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ВЕРХОВНОГО СУДУ	880
Пристапа Ігор Сергійович. КОНСТИТУЦІЙНА ПРАВОСВІДОМІСТЬ У СУСПІЛЬСТВІ.....	891
Приходько В.І. ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	894
Пигуль С. Д. ЗМІНА ПІДХОДІВ ДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ САНКЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.....	898
Пижук В. А., Цуркан-Сайфуліна Ю. В. ПРАВООХОРОННА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ	902
Погрібна Анна Андріївна, Воробей Олена Вячеславівна. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЗАГИБЛИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	906
Поліщук Валентина Юрійівна, Христинченко Н.П. ФРАУДАТОРНІ ПРАВОЧИНИ У ПРАКТИЦІ ВЕРХОВНОГО СУДУ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	910
Поліщук Валентина Юрійівна, Лазарев Анатолій Анатолійович. АБСОЛЮТНИЙ ХАРАКТЕР ЗАБОРОНИ КАТУВАНЬ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ	915
Радіоненко Кіра Юрійівна, Маложен Олена Вікторівна. ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ПРАКТИКА ЄСПЛ ТА РЕАЛІЇ ВОЄННОГО ЧАСУ	919
Рижова Софія Андріївна,, Христинченко Н. П. КРЕДИТНИЙ ДОГОВІР В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ БАЛАНСУ ІНТЕРЕСІВ СТОРІН	922

Рижова Софія Андріївна, Лазарев Анатолій Анатолійович. НЕНАЛЕЖНІ УМОВИ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ЯК СИСТЕМНА ПРОБЛЕМА У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ ЩОДО УКРАЇНИ.....	927
Рижова Софія Андріївна, Христинченко Н. П. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ.....	932
Руденко Анна Анатоліївна. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЦІЛЬОВЕ ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	935
Ромашкіна Анжеліка Андріївна. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НОВІТНІХ РЕПРОДУКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ТРАСПЛАНТАЦІЇ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ: ПРАВО НА ДРУГЕ ЖИТТЯ - МІФИ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ	941
Сподинець Дар'я Романівна, Корнякова Тетяна Всеволодівна. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	945
Смітюх Віталій Олександрович. ВИТРЕБУВАННЯ ЧАСТКИ В СТАТУТНОМУ КАПІТАЛІ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ	951
Савицька Наталія Олександрівна, Француз-Яковець Т.А. ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ТА ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЙ.....	957
Сніжко Діна Віталіївна, Курбатова Ірина Сергіївна. КОЛАБОРАЦІЯ: ЗРАДА ІНТЕРЕСІВ ЧИ «СПІВПРАЦЯ ЗАРАДИ ВИЖИВАННЯ»	961
Сотченко Софія Юріївна. ВПЛИВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ НА РОЗВИТОК СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ	966
Слюсаренко Владислава Юріївна. ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПОРІВ ЩОДО ВИПЛАТИ ГРОШОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ.....	970
Татьянченко Сергій Анатолійович. ВПЛИВ ЗАКОНОДАВЧИХ ТА ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН НА ВИРІШЕННЯ СУДОВИХ СПОРІВ ЩОДО ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ОБ'ЄКТИ НЕРУХОМОСТІ	975
Трепет Олег Сергійович. ДОСВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСОБНИЦТВО ДЕРЖАВІ - АГРЕСОРУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЛИТОВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ	980
Третяк В. В., Драган О.В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АМНІСТІЇ ТА ПОМИЛУВАННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	987
Трейтяк Д.О. ТРАНСФОРМАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ	997
Туркіна К.Л., Маложон О. І. ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМИ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЄСПЛ.....	1001
Товстика Володимир Володимирович. ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ СТУДЕНТСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	1005
Тищенко Анна Анатоліївна, Мірошніченко Сергій Сергійович. ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА УКРАЇНІ (кримінологічний вимір)	1010
Українцева Адріана Миколаївна, Мірошніченко Сергій Сергійович. КРАЙНЯ НЕОБХІДНІСТЬ: ФІЗИЧНИЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРИМУС	1015
Хворостина Дар'я Олександрівна, Лазаренко Світлана Вікторівна. ЗМІСТ І ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ	1020
Циганенко Сергій Валерійович. ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ТВОРЧИХ ПРАЦІВНИКІВ У ФРАНЦІЇ	1024
Чичиль Данііл Олександрович, Корнякова Т. В. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ	1028
Щава Єлизавета Володимирівна. ОСОБЛИВОСТІ ОХОРОНИ ВІЙСЬКОВОЇ АТРИБУТИКИ ЗАСОБАМИ ПРАВА НА ТОРГОВЕЛЬНУ МАРКУ	1032
Юрченко І.І. ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ РОДИН З ОГЛЯДУ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ВИМІРУ ПРАВА ТА ГУМАНІСТИКИ	1039
Янушевський О.М. АГЕНТНА ДЕРЖАВА ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ СПРАВЕДЛИВОГО УРЯДУВАННЯ	1046

Секція 2 «Стратегії цифрової трансформації: синергія менеджменту, економіки та кібербезпеки в сучасних ІТ-системах»

Buga Oleksandr Ruslanovich. FOREIGN EXPERIENCE IN BUILDING THE CAPACITY OF ENTERPRISES FOR SUSTAINABLE BUSINESS TRANSFORMATION	1056
Видря Єлизавета Володимирівна. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ РОЗРОБОК	1059
Гарачук Валерій Іванович, Ільченко Дар'я Вікторівна, Коваль Артем Андрійович. ОПТИМІЗАЦІЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ СТАРТАП-ПРОЄКТІВ	1064
Головатий Марк Алімович,, Дяченко Валентин Сергійович, Дяченко Наталія Павлівна. ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СФЕРИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	1069
Гудкова Леся Євгеніївна, Грущенко Олена Анатоліївна. ЦИФРОВИЙ МАРКЕТИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	1076
Євсєєв Андрій Сергійович. СУТІСТЬ, ПЕРЕВАГИ І ВИКЛИКИ ТЕХНОЛОГІЧНОГО СКАУТИНГУ	1081
Йосипчук Володимир Мирославович. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТРАНСФОРМАЦІЇ УПРАВЛІНСЬКИХ ПРОЦЕСІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ.....	1088
Ковалевська Маргарита, Грущенко Олена Анатоліївна. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ РЕСУРС СУСПІЛЬНОГО ПРОГРЕСУ	1092
Комлик Дмитрій Юрійович, Порхун Юлія Юріївна. ТРАНСФОРМАЦІЯ МОДЕЛЕЙ ЛІДЕРСТВА ЯК ЧИННИК ІНТЕНСИФІКАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ	1097
Марчук В. В. СТРАХУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ РИЗИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	1101
Макаровський Артем Валерійович, Худенко Олексій Володимирович, Усік Остап Юрійович. КІБЕРБЕЗПЕКА У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ: НОВІ ВИКЛИКИ, КЛЮЧОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА СТРАТЕГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ	1108
Мохнюк А. М., Фоміна О. О. Трансформація та відновлення ринку меблів України.....	1113
Назаренко Каміла Петрівна, Семьонова Анастасія Павлівна, Федченко Катерина Олександрівна. АНТИКРИЗОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА СТРУКТУРНА ПЕРЕБУДОВА ПІДПРИЄМСТВ ГОСТИННОСТІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ СТРАХУВАННЯ.....	1117
Нестеров Дмитро Олександрович. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА: МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ	1122
Полковніков В.Г. РОЗВИТОК INSURTECH-ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СТРАХОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ.....	1127
Сінцов Вадим Геннадійович,, Тур Вадим Едуардович,, Гришук Олександр Володимирович. ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ МЕНЕДЖЕРА В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	1132
Торський Михайло Олександрович. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА	1136
Трітиніченко Максим Олександрович. ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ: ХАКЕРСЬКІ АТАКИ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННОЇ ПОШТИ	1141
Федотенко Ілля В'ячеславович, Черемісіна Любов Олександрівна. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИВАТНОСТІ В ЕПОХУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: РИЗИКИ ХМАРНИХ РІШЕНЬ, ВРАЗЛИВОСТІ RAG-СИСТЕМ ТА АПАРАТНІ БАР'ЄРИ ЛОКАЛЬНИХ LLM	1145
Хапіна Дарія Олегівна, Черемісіна Любов Олександрівна. СОЦІАЛЬНА ІНЖЕНЕРІЯ ЯК ОДНА З ГОЛОВНИХ ЗАГРОЗ КІБЕРБЕЗПЕЦІ	1150
Химич Єлизавета Юріївна. ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ НА ЦИФРОВІЗАЦІЮ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ВІДНОВЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРАВОВИЙ ПРОСТІР	1155

Химорода Дарина, Грущенко Олена Анатоліївна. РОЛЬ БЕЗПЕКИ ЯК ФУНДОМЕНТАЛЬНОЇ КАТЕГОРІЇ ЕКОНОМІКИ ТА ПОЛІТИКИ	1158
Черноусов Олексій Ігорович. ОЦІНКА ІННОВАЦІЙНИХ ІТ-ПРОЄКТІВ З УРАХУВАННЯМ КІБЕРБЕЗПЕКОВИХ РИЗИКІВ	1161
Чуднецова Анна Михайлівна, Грущенко Олена Анатоліївна. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ: ВПЛИВ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ.....	1165
Шинделяр Д. М. ІННОВАЦІЙНІ СТРАХОВІ ПРОДУКТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	1170
Полковніков Г. В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ	1175
Секція 3 «Філософсько-психологічні дослідження особистості»	
Біла Ганна Вікторівна. ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ВІДНОВЛЕННІ СУБ'ЄКТНОСТІ ВЕТЕРАНІВ ТА ВПО В ПРОМИСЛОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ	1180
Буряк Микола Віталійович. КРИТИЧНІ СИТУАЦІЇ, ЯК ЧИННИКИ ТРАФОРМАЦІЇ ПСИХОЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ОСОБИСТОСТІ	1184
Воробей Вікторія Олександрівна, Чернякова Олеся Володимирівна. РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У ФОРМУВАННІ Я-КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ	1189
Григорович Олена Іванівна. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ.....	1194
Грицаєнко Ольга Сергіївна, Панфілова Галина Борисівна. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРЯННЯ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА МЕДИКІВ	1197
Дев'ятка Н.І., Чернякова О.В. ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ТРИВОЖНОСТІ СТУДЕНТІВ ПІД ВПЛИВОМ ВОЄННИХ ДІЙ.....	1203
Євко Д. В., Чернякова О.В. АРТТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД ГАРМОНІЗАЦІЇ Я-ОБРАЗУ ТА КОРЕКЦІЇ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ЧУТЛИВОСТІ В ПЕРІОД РАНЬОЇ ДОРОСЛОСТІ	1208
Ігнатченко Євгеній Васильович, Кивлюк Ольга Петрівна. ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ОБМЕЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, А ТАКОЖ ЙОГО АДАПТАЦІЯ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ	1215
Коломоєць Ірина Василівна, Воронкова Валентина Григорівна, Нікітенко Віталіна Олександрівна. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЦИФРОВОГО ГУМАНІЗМУ ТА ГУМАНІТАРНО-БЕЗПЕКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ.....	1224
Луба Л. В., Палій А.М. ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕМІНАНТИ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	1228
Подвиженко Інна Степанівна, Хлонь О. М. ВПЛИВ ВІЙНИ НА ПРАВОВУ СВІДОМІСТЬ ОСОБИСТОСТІ.....	1233
Потьомкін Вадим Олександрович. ЕМПІРИЧНІ ОЗНАКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОСТУПНОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ДОРОСЛИХ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ... 	1237
Рашкевич Анна-Марія Сергіївна. САМООЦІНКА ОСОБИСТОСТІ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	1242
Устінова Альона Павлівна, Чернякова О.В. КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СТУДЕНТА	1246
Черткова Ірина Вікторівна. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ХРОНІЧНОГО СТРЕСУ НА СЕКСУАЛЬНІСТЬ ЖІНОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	1252
Чорна Катерина Іванівна. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕМПАТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ДОВГОТРИВАЛОГО ПЕРМАНЕНТНОГО СТРЕСУ.....	1255
Секція 4 «Медіадискурс, як об'єкт філологічного аналізу»	
Ковалевська М.А., Кравченко О.Г. ЗІСТАВНА ХАРАКТЕРИСТИКА МОВНИХ КАРТИН СВІТУ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ.....	1258

**Sharaburiak Anton Myroslavovych, Zhornokui Uliana Vasylivna. THE LUBLIN TRIANGLE:
UKRAINE, POLAND, AND LITHUANIA IN TRILATERAL FORMAT 1263**

НАУКОВІ ДОПОВІДІ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ

Секція 1 «Сучасні виклики юридичної науки»

Андрійв Василь Михайлович,

*докт. юрид. наук, професор, Заслужений
працівник соціальної сфери, професор
кафедри трудового права та права
соціального забезпечення Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка*

Кузьменко Гліб Володимирович,

*аспірант третього року навчання
кафедри трудового права та права
соціального забезпечення Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка*

**ДО ПИТАННЯ ОКРЕМИХ ЗАХОДІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ
ТВОРЧИХ ПРАЦІВНИКІВ**

Аналіз наукових джерел [див., напр.: 1–3], а також положень Белградської рекомендації ЮНЕСКО 1980 року дає змогу дійти висновку, що творчі працівники становлять особливу категорію осіб, трудова діяльність яких має виразний творчий зміст. Визначальними ознаками розглядуваних працівників, зокрема, є: по-перше, здійснення творчої діяльності саме як форми праці, що сприймається ними не лише як професійне заняття, а й як органічна складова власного життя; по-друге, об'єктивне культуротворче значення такої діяльності, оскільки вона сприяє розвитку мистецтва та культури; по-третє, створення або інтерпретація у процесі праці творів у сфері культури й мистецтва, у зв'язку з

чим у відповідного кола суб'єктів виникають матеріальні та нематеріальні права; по-четверте, можливість здійснення творчої діяльності як у межах трудового найму, так і поза межами трудових правовідносин (у формі самостійної зайнятості), що часто характеризує творчого працівника-аматора. Таким чином, творчі працівники мають повноцінний статус працівника, а відтак повинні охоплюватися правовим режимом соціального захисту (далі – СЗ), зокрема й у межах матеріально-правового напрямку (далі – МПН) їх СЗ.

У межах МПН СЗ ТП в Україні реалізуються соціально-захисні заходи, що мають юридично значущий характер і, відповідно, спираються на норми чинного законодавства. Їхню нормативну основу становлять, з одного боку, акти загального трудового законодавства, дія яких поширюється на всіх працівників (зокрема Кодекс законів про працю України, насамперед у частині регулювання оплати праці, гарантій і компенсацій, а також Закон України «Про оплату праці», який визначає структуру та засадничі принципи організації оплати праці). З іншого боку, реалізація соціально-захисних заходів у межах цього напрямку стосовно творчих працівників упорядковується також спеціальним законодавством (передусім законами України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», «Про культуру», «Про театри і театральну справу»). Крім того, важливе значення мають спеціальні підзаконні нормативно-правові акти, якими регламентуються питання матеріального забезпечення окремих категорій творчих працівників (зокрема постанови Кабінету Міністрів України від 14 липня 2006 року № 980 та від 9 грудня 2015 року № 1026, а також інші акти відповідного спрямування). Так, аналіз положень чинного законодавства дає підстави стверджувати, що наразі матеріально-правовий напрям соціального захисту творчих працівників охоплює, зокрема, такі заходи: 1) допомогу на оздоровлення під час надання щорічної відпустки. Цей вид допомоги, зокрема, гарантований працівникам сфери культури, які працюють у державних і комунальних закладах культури (ч. 3 ст. 29 Закону України «Про культуру»), а його соціально-захисне призначення полягає в частковому покритті додаткових витрат працівника, пов'язаних з оздоровленням у період

відпустки. Законодавець прямо визначає, що розмір такої допомоги має відповідати посадовому окладу, а тому творчий працівник отримує можливість певною мірою стабілізувати свій матеріальний стан у період, коли трудова активність тимчасово припиняється, а додаткові доходи від творчої діяльності можуть бути відсутніми;

2) матеріальну допомогу для вирішення соціально-побутових питань. Цей різновид заходів соціального захисту також передбачено ч. 3 ст. 29 Закону України «Про культуру» для окремих категорій працівників. Така допомога виплачується в порядку та розмірах, визначених КМУ, і має адресний характер, оскільки надається з урахуванням конкретних життєвих обставин, що істотно ускладнюють матеріальне становище особи, зокрема хвороби, потреби в лікуванні, втрати працездатності, народження дитини тощо;

3) додаткове щомісячне матеріальне забезпечення. Зазначений захід передбачено, зокрема, Законом України «Про театри і театральну справу», в абз. 10 ч. 2 ст. 21 якого встановлено, що суб'єкти публічного адміністрування наділені правом установлювати додаткове щомісячне матеріальне забезпечення професійним працівникам театрів, які зробили вагомий внесок у розвиток театру і театральної справи. Разом із тим, окреслена законодавча конструкція не позбавлена проблемних аспектів. Передусім законодавець не конкретизує зміст понять «вагомий внесок» і «розвиток», що створює простір для дискреції, яка не завжди має достатньо чіткі межі. За таких умов виникають ризики зловживань у діяльності відповідних органів та посадових осіб публічної служби. Крім того, сама природа цього виду виплати не в усіх випадках безпосередньо узгоджується з класичними засадами соціального захисту, оскільки її призначення залежить не стільки від соціальної вразливості особи, скільки від оціночного визнання її професійного внеску;

4) стипендії, премії та гранти. Попри те, що чинне законодавство України прямо не визначає такі виплати як соціальну допомогу у вузькому, традиційному значенні, їх функціональне призначення дає підстави розглядати відповідні виплати як заходи з виразним соціально-захисним потенціалом. Окреслений

підхід пояснюється тим, що вони сприяють підтриманню та стабілізації матеріального становища творчого працівника, а тому набувають особливої ваги тоді, коли дохід від творчої праці є нерегулярним або коли така особа тимчасово не має сталої роботи. При цьому слід урахувати, що нормативне регулювання таких виплат не зосереджене в одному акті, а розпорошене в різних джерелах чинного законодавства, зокрема в Указах Президента України «Про державну підтримку культури і мистецтва в Україні» 1998 року № 1152/98 та № 13/2018, у Постанові КМУ 2013 року № 178.

Узагальнюючи викладене, зазначимо, що творчі працівники, так само як інші працівники, наразі можуть реалізовувати своє право на соціальний захист. Утім, чинне законодавство, що регламентує відповідні соціально-захисні заходи потребує комплексного удосконалення. Так, крім потреби вирішення окреслених недоліків законодавства у розгляданій частині правового регулювання, убачається необхідність й у тому, щоб наявна система заходів соціального захисту таких працівників була доповнена ще одним заходом – наданням творчим працівникам консультацій з питань фінансової грамотності та реалізації їхніх прав у межах соціального захисту. Як убачається, необхідність такого заходу зумовлена специфікою творчої праці, для якої нерідко характерні нестабільність доходів, переривчастість трудової зайнятості та залежність матеріального становища від нерівномірної професійної діяльності. Саме тому творчі працівники об'єктивно потребують фахового консультування з питань пенсійного накопичення, раціонального управління доходами, планування податкового навантаження, належної сплати єдиного соціального внеску, а також інших правових і фінансових аспектів, пов'язаних із забезпеченням їхньої соціальної захищеності. У цьому сенсі відповідне консультування слід розглядати як допоміжний, але практично важливий елемент соціального захисту, оскільки воно сприяє більш усвідомленій реалізації ними власних соціально-економічних прав та зменшенню ризиків, пов'язаних із фінансовою нестабільністю.

Список використаних джерел:

1. Barry K. ‘Artists not tourists’: ethical tensions between creative mobility and migration. *Applied Mobilities*. 2023. Vol. 1. P. 1–15. doi:10.1080/23800127.2023.2232966.
2. Leduc G. Le statut d'artiste: objet de reconnaissance professionnelle ou objet de protection sociale? : Thèse ... M. en droit. Montréal : Université du Québec à Montréal, 2009. 191 p.
3. Ottone R. E. Analyse de la situation internationale des industries culturelles et créatives. *Annales des Mines – Réalités industrielles*. 2022. № 1. P. 13–16. doi:10.3917/rindu1.221.0013.

Андрейцев Владислав Володимирович,
*кандидат юридичних наук,
професор кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-
правових дисциплін Київського університету
інтелектуальної власності та права
e-mail: kuivpandreitsev@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6189-4405*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З ОБ'ЄКТАМИ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Вступ. Сучасний етап розвитку економіки характеризується активним використанням складних технологічних процесів, небезпечних речовин, енергетичних ресурсів та промислових систем, функціонування яких нерозривно пов'язане з високим рівнем техногенного ризику. Зростання масштабів промислового виробництва, розвиток транспортної інфраструктури, енергетичного сектору, хімічної та нафтогазової промисловості обумовлюють збільшення кількості об'єктів підвищеної небезпеки, діяльність яких може становити серйозну загрозу для життя та здоров'я людей, довкілля, майна і національної безпеки держави.

Особливої актуальності зазначена проблема набуває в умовах воєнного стану, коли об'єкти критичної інфраструктури та потенційно небезпечні підприємства стають мішенями військових атак. Руїнування хімічних підприємств, нафтобаз, складів небезпечних речовин, енергетичних об'єктів та атомної інфраструктури створює реальні ризики масштабних техногенних катастроф і транскордонного екологічного забруднення.

У таких умовах особливого значення набуває ефективне правове забезпечення господарської діяльності, пов'язаної з експлуатацією об'єктів підвищеної

небезпеки. Саме від якості нормативно-правового регулювання, дієвості державного контролю, рівня юридичної відповідальності та ефективності системи превентивних заходів залежить безпека суспільства та стабільність функціонування економіки.

Виклад основного матеріалу. Актуальність теми також зумовлена необхідністю адаптації українського законодавства до стандартів Європейського Союзу, імплементації сучасних міжнародних вимог у сфері управління ризиками та забезпечення екологічної безпеки. Об'єкти підвищеної небезпеки офіційно визнані об'єктами правового регулювання у спеціальному Законі України “Про об'єкти підвищеної небезпеки” від 18 січня 2001 року № 2245-III, з подальшими змінами та доповненнями (далі – Закон № 2245-III) [1].

Згідно з чинним законодавством зазначені об'єкти підвищеної небезпеки легалізовані як об'єкти українського (національного) права, відповідних правовідносин і пов'язаних з їх використанням (експлуатацією) у правозастосовній практиці спеціального правового режиму забезпечення і спрямованого на гарантування безпечності від ризикового впливу зазначених об'єктів у процесі поводження на них з небезпечними речовинами та факторами, що впливають на стан довкілля [4], життя та здоров'я обслуговуючого персоналу та інших осіб, які перебувають тимчасово або постійно у зоні поширення небезпечних властивостей цих об'єктів, джерел підвищеної небезпеки [3].

Це стало підставою окремих дослідників юридичної думки звернути увагу щодо наслідків запровадження об'єктів підвищеної небезпеки у реальну практику застосування ризикових об'єктів, зокрема, ризику як юридичної підстави виникнення правовідносин, урахування цих положень у теорії права, правозастосування та настання негативних наслідків для держави і українського народу з позиції факторів ризику у процесі правового регулювання і забезпечення безпечності в умовах глобальних викликів та небезпечних ризиків техногенного об'єктів, що застосовуються у реальній практиці національних правовідносин [2].

Зазначені правові аспекти активізували наукові дослідження зазначеного спрямування фахівців екологічного права і спрямування окремими фахівцями в галузі підприємницького права щодо урегулювання у процесі правотворення і правозастосування ризик-факторів, як підстави виникнення певних зобов'язань суб'єктів різноманітних сфер людської діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки.

Зазначу, що є й інша позиція вчених у сфері теорії держави і права, інших дотичних сфер правового регулювання на процеси функціонування окремих галузей права, урахування цих ризикових особливостей у системі національного законодавства та урахування чинників у системі гармонізації законодавства України до законотворення країн Європейського Союзу, поширення досвіду вчених України, які активізували зазначені економічні, екологічні, юридичні чинники, що спонукають держав, як суб'єктів міжнародних правовідносин прискорювати зазначені інновації у процесі законотворення та правотворення в сучасних умовах.

Зазначу, що проблема не знята з порядку денного сучасних правничих досліджень і є питання щодо визнання методології проблеми з метою модернізації законодавства України [5], в контексті встановлення особливостей правового режиму використання у реальній практиці формування регулювання зазначених правовідносин, пов'язаних з небезпечними об'єктами, які характеризуються підвищеним ризиком для стану довкілля, функціонування держав в умовах поширення ризик-факторів природного, техногенного та комплексного характеру [6]. У механізмі правового регулювання і гарантування вимог безпеки в умовах глобальних викликів і впливів, у цьому зв'язку пропоную низку заходів і гарантій щодо позитивного вирішення зазначеної проблеми.

По-перше, це стосується наукового розуміння власне категорії об'єкта підвищеної небезпеки, з точки зору співвідношення законодавчих засад Закону № 2245-III, як спеціального закону у цій сфері та інших законів, що регулюють окремі аспекти у механізмі правового регулювання.

По-друге, усунення суперечливих позицій спеціального закону та інших актів чинного законодавства, зокрема щодо визначення джерел підвищеної небезпеки.

Наведений вище Закон № 2245-III визначає об'єкт підвищеної небезпеки, як єдиний майновий комплекс підприємства, що включає будь-які будівлі, виробництва (цехи, відділення, виробничі ділянки), окреме обладнання та джерела небезпеки, розташовані в межах території такого об'єкта, який за результатами ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки вважається об'єктом підвищеної небезпеки відповідного класу [1].

Спершу потребує уточнення визначення об'єкта підвищеної небезпеки, оскільки в Законі не уточнені ознаки його небезпечності та ставиться в залежність від результатів ідентифікації цих об'єктів, яка об'єктивно потребує законодавчого визначення з відзначенням щодо об'єктів підвищеної небезпеки відносяться джерела підвищеної небезпеки, розташовані в межах єдиного майнового комплексу підприємства на яких здійснюється поводження з небезпечними речовинами, що мають властивості хімічні, фізичні, токсичні, вибухові, окислювальні, горючі тощо, дія яких може призвести до захворювання, отруєння людей чи до забруднення стану довкілля і його порушення внаслідок негативного впливу на природне чи виробниче оточення.

Тому, доцільно у контексті щодо небезпечності вважати об'єкт підвищеної небезпеки на яких джерела небезпеки та інші технологічні системи здійснюють поводження з небезпечними речовинами, що мають властивості хімічного, фізичного, токсичного, вибухового, окислювального тощо характеру, призводять до захворювання людей, їх отруєння та інших негативних наслідків, а також забруднення стану довкілля що виключає можливість здійснення видів відповідної підприємницької та іншої соціально-корисної діяльності і забезпечують проведення реабілітаційних заходів на цих територіях, запровадження спеціального режиму життєзабезпечення і відтворення стану довкілля відповідно до вимог закону.

По-друге, законодавчо доцільно уточнити категорію джерела підвищеної небезпеки відповідно до вимог Закону № 2245-III. Оскільки категорію джерело підвищеної небезпеки історично було запроваджено у Цивільному кодексі України від 16 січня 2003 року № 435-IV (скорочено – ЦК України) стаття 1187, відповідно до змісту якої таким джерелом є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогненебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб [8].

Закон № 2245-III є спеціальним законом, який визначає особливості правового режиму об'єктів підвищеної небезпеки [1].

Особливістю правового режиму є поєднання приватноправових та публічно-правових елементів. З одного боку, суб'єкти господарювання реалізують право на підприємницьку діяльність, а з іншого — держава встановлює жорсткі обмеження та контрольні механізми.

Воєнна агресія суттєво змінила характер загроз. Основними ризиками стали: ракетні удари; диверсії; кібератаки; руйнування енергетичної інфраструктури; порушення логістичних процесів.

Особливо небезпечними є атаки на: атомні електростанції; гідротехнічні споруди; хімічні підприємства; нафтобази.

Сьогодні об'єкти підвищеної небезпеки нерідко одночасно є об'єктами критичної інфраструктури.

Тому особливого значення набувають: системи фізичного захисту; кібербезпека; резервні системи енергозабезпечення; аварійне реагування; взаємодія із військовими адміністраціями.

Одним із ключових документів ЄС є Директива Seveso III. Вона встановлює: систему класифікації небезпечних об'єктів; порядок оцінки ризиків; механізми інформування населення; вимоги до планів реагування; систему державного контролю [7].

Тому, відповідно до частини другої статті 19 Закону № 2245-III розуміння джерела підвищеної небезпеки має визначатися, як установки, сховища (резервуари, посудини), трубопроводи, машини, агрегати, технологічне устаткування (обладнання), споруди або комплекс споруд, розташовані в межах об'єкта підвищеної небезпеки на поверхні землі або під нею, в яких тимчасово або постійно використовується, переробляється, виготовляється, транспортується, зберігається одна або декілька небезпечних речовин чи категорій речовин або їх суміші, які характеризуються підвищеною небезпекою для людини, довкілля, держави, функціонування правової системи.

Висновки. Отже сфера чинності Закону № 2245-III має комплексне значення, оскільки його приписи чинні для всієї системи права, спрямовані на регулювання будь-яких правовідносин, пов'язаних з об'єктами підвищеної небезпеки, а особливо підприємницької діяльності, яка характеризується відповідними ризиками для стану довкілля, здоров'я і життя людини, функціонування України та її правової системи.

Правове забезпечення господарської діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, є важливим елементом системи національної безпеки України.

Тому, сучасні умови, пов'язані з воєнним станом, техногенними ризиками та євроінтеграційними процесами, потребують комплексного вдосконалення законодавства та системи державного управління.

Список використаних джерел:

1. Про об'єкти підвищеної небезпеки: Закон України № 2245-III від 18 січня 2001 р. (зі змінами) / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 15. Ст. 73.
2. Андрейцев В.В. Правові аспекти господарсько-екологічного ризику діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки. Науковий журнал "Економіка та право". Серія: "Право", Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України. м. Київ. Вип. № 3 (58) 2020. – С. 66-78.

3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України № 1264-XII від 25 червня 1991 року / Відомості Верховної Ради України, 1991. № 41. Ст. 546.
4. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України № 2059-VIII від 23 травня 2017 року / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України, 2017. № 29. – Ст. 315.
5. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України № 222-VIII від 2 березня 2015 року / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України, 2015. № 23. – Ст. 158.
6. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України № 877-V від 5 квітня 2007 року / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України, 2007. № 29. – Ст. 389.
7. Про контроль загроз виникнення значних аварій, пов'язаних із використанням небезпечних речовин, та про внесення змін і подальше скасування Директиви Ради 96/82/ЄС: Директива Європейського Парламенту і Ради № 2012/18/ЄС (Seveso III) від 4 липня 2012 року / Офіційний вісник Європейського Союзу, 24.07.2012. L 197. Ст. 1.
8. Цивільний кодекс України: Кодекс № 435-IV від 16 січня 2003 р. / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.

Банчук-Петросова Олена Вікторівна,
доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри конституційного, міжнародного права
та публічно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту (далі – ШІ) формує нові підходи до організації суспільних відносин та функціонування держави, зумовлюючи необхідність переосмислити чинні правові механізми. У сучасному цифровому середовищі ШІ є не лише інструментом, а й активним учасником процесів прийняття рішень, які впливають на життя людини та суспільства в цілому. Використання ШІ супроводжується появою нових правових питань, пов'язаних насамперед із визначенням меж відповідальності та забезпеченням захисту персональних даних. Разом з тим потребує узгодження питання дотримання прав та свобод людини в умовах автоматизованого прийняття рішень, а також встановлення ефективного контролю за функціонуванням таких систем.

В Концепції розвитку штучного інтелекту ШІ визначається як інформаційна технологія, з допомогою якої можна виконувати низку складних завдань на основі системного дослідження та алгоритмів обробки інформації. З метою досягнення поставлених результатів для ШІ використовують власні бази даних, моделі прийняття рішень або алгоритми роботи з інформацією тощо [1].

Вчені І.О. Гелецька та М.М. Шовдра зазначають, що Концепція окреслює головні напрямки у сфері використання ШІ, які потребують розв'язання, мету, принципи та строки їх реалізації, шляхи та способи розв'язання проблем у суспільстві. Також Концепція визначає низку пріоритетних сфер, у яких реалізується державна політика розвитку ШІ, зокрема: освіта та професійна

підготовка, наукова діяльність, економічна безпека, кіберпростір, захист інформації, публічного управління, а також правосуддя [2, с. 15].

Більшість науковців розглядають ІІІ як об'єкт права. Водночас дедалі більше дослідників сходяться в думці, що сприйняття ІІІ юридичною спільнотою та суспільством поступово змінюється – від звичайного інструменту переходить до складного явища, потребуючи особливого правового підходу. Хоча тривалий час в Україні законодавче регулювання правового режиму ІІІ було відсутнє, однак поступове впровадження цифровізації змінило цей процес [3].

Вченим Ю.М. Капіцею вперше було запропоновано можливість застосовувати право *sui generis* до текстів, звукозаписів та відеозаписів, створених з допомогою ІІІ, без доведення оригінальності чи встановлення авторства. Науковець вважав, що об'єкти, створені ІІІ це звичайна інформація. На основі зазначеного у ЦК України та Законі України «Про інформацію» зазначено обставини для набуття майнових прав на інформацію, яка створена допомогою ІІІ, а також обсяг прав, термін дії такого права, випадки вільного використання, тощо [4, с. 50]. Дослідниця Д.С. Прилипко, своєю чергою, запропонувала змінити чинне законодавство, шляхом внесення змін до Закону України «Про авторське право», за яким наголосив визнати авторське право на твори, створені ІІІ [5, с. 19].

Ідея правової охорони об'єкта, створеного з допомогою ІІІ знайшла своє закріплення в Законі України «Про авторське право і суміжні права» [6], стаття 33 якого передбачає окремий вид правової охорони неоригінальних об'єктів, створених за допомогою комп'ютерних програм. Закон не визнає неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерними програмами, об'єктами авторського права, запроваджуючи для них спеціальний режим правової охорони *sui generis*. Загалом це відповідає базовому принципу авторського права, за яким охорона надається лише за результатами творчої діяльності людини, що мають ознаку оригінальності. Такі об'єкти не кваліфікуються як «твори», а процес їх появи

визначається як «генерування» чи «утворення», на відміну від «створення», властивого людській творчості [3].

На думку науковця Д.А. Дриги, об'єктивні процеси цифровізації суспільства зумовлюють необхідність удосконалення нормативно-правового регулювання у сферах цивільного, адміністративного, трудового та кримінального права, а також трансформації правових комплексів у галузях інформації, медицини й освіти. Важливого значення набуває прийняття нормативних актів, спрямованих на забезпечення реалізації ключових суспільних інтересів і потреб, їх інтеграція у чинну правову систему та орієнтація законодавства на виконання соціальних функцій. Водночас формування нових правових норм потребує переосмислення механізмів їх застосування, зокрема у частині юридичної кваліфікації, тлумачення норм, подолання прогалин і вирішення колізій [7, с. 106].

Отже, розвиток ІІІ обумовлений глибокою трансформацією правової системи України та формуванням нових підходів до правового регулювання. Сучасне законодавство поступово адаптується до нових викликів, пов'язаних із використанням ІІІ, на основі впровадження спеціальних правових конструкцій, таких як режим *sui generis* щодо об'єктів, згенерованих комп'ютерними програмами. Насамперед це свідчить про прагнення зберегти класичні засади авторського права, забезпечуючи при цьому належний рівень правової охорони новітніх цифрових результатів.

Поступово в наукових колах ІІІ перестає розглядатися як технічний інструмент, набуваючи ознак складного правового феномена, який впливає на різні сфери суспільних відносин. Зважаючи на це питання визначення юридичної відповідальності, захисту персональних даних, дотримання прав і свобод людини, забезпечення прозорості й підконтрольності автоматизованих систем набувають особливої актуальності. Подальші дослідження доцільно зосередити на комплексному підході, який передбачає вдосконалення галузевого законодавства, інтеграцію правових норм у чинну правову систему та переосмислення правозастосовної практики. Формування ефективних правових

засад використання штучного інтелекту є необхідною умовою забезпечення балансу між інноваційним розвитком і захистом фундаментальних прав людини.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження КМУ від 02.12.20 р. №1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>
2. Гелецька І.О., Шовдра М.М. Визначення поняття «штучний інтелект» та його місце у системі цивільного законодавства України. Галицькі студії. Юридичні науки. Випуск 6. 2024. С. 13-19. DOI https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2024-6-2
3. Якубівський І.Є. Цивільно-правовий режим об'єктів, згенерованих штучним інтелектом. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. Випуск 82(1). 2024. С. 355-361. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.56>
4. Капіца Ю.М. Тексти, музика, зображення, що створюються штучним інтелектом: до визначення моделі правової охорони. Інформація і право. 2021. No 1(36). С. 45–54. DOI [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.1\(36\).238181](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.1(36).238181)
5. Прилипко Д. Штучний інтелект та авторське право. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2021. No 2. С. 15–22. DOI: <https://doi.org/10.33731/22021.236526>
6. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01 грудня 2022 року No 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>.
7. Дрига Д.А. Механізм формування важелів регулювання правових норм в умовах цифровізації. Modern scientific journal (Сучасний науковий журнал). 2024. Вип. №. 3(1). С. 101-107. <https://mosjournal.com/index.php/journal/article/view/41/38>

Біда Катерина Михайлівна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного, трудового та

економічного права

Академії праці соціальних відносин і туризму

ПРАВОВИЙ СТАТУС ФІЗИЧНИХ ОСІБ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Зростання транскордонної мобільності населення істотно ускладнює визначення правового статусу фізичної особи, оскільки її громадянство, місце проживання, сімейні зв'язки, трудова діяльність і майнові інтереси можуть бути пов'язані з кількома державами. Особливої гостроти ця проблема набула в умовах повномасштабної війни та масового переміщення громадян України за кордон, коли формальне громадянство не завжди відображає фактичний зв'язок особи з певним правопорядком, а його повне ігнорування може знизити передбачуваність правового регулювання.

Проблематика зумовлена також комплексністю самого правового статусу, який охоплює правоздатність, дієздатність, сімейний стан, особисті немайнові права, опіку, процесуальну правосуб'єктність і можливість здійснення підприємницької діяльності. Окремі елементи цього статусу регулюються різними колізійними прив'язками, а розвиток електронної ідентифікації та дистанційних правочинів додатково потребує узгодження класичних критеріїв громадянства і місця проживання з юридично значущою присутністю особи в цифровому середовищі.

Метою дослідження є з'ясування змісту правового статусу фізичної особи у міжнародному приватному праві, визначення співвідношення громадянства, звичайного місця проживання та найбільш тісного зв'язку як колізійних критеріїв, а також обґрунтування напрямів удосконалення захисту прав фізичних осіб у транскордонних, сімейних і цифрових відносинах.

Вихідною передумовою визначення правового статусу фізичної особи є поєднання національного режиму та колізійного регулювання. Конституція України й спеціальне законодавство закріплюють, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються правами і свободами та несуть обов'язки нарівні з громадянами України, крім установлених законом або міжнародним договором винятків [1, 3]. Водночас рівність у можливості бути носієм приватних прав не означає, що зміст усіх елементів правового статусу іноземця визначається виключно українським правом. Для відносин, ускладнених іноземним елементом, необхідно додатково встановити право, яке регулює конкретний елемент правосуб'єктності [2].

Центральною колізійною категорією у цій сфері є особистий закон фізичної особи. За загальним правилом ним визнається право держави громадянства. Для особи, яка має громадянство двох або більше держав, застосовується право держави, з якою вона має найбільш тісний зв'язок, зокрема з огляду на місце проживання або основну діяльність. Особистим законом особи без громадянства є право держави місця її проживання, а за його відсутності - місця перебування; щодо біженця застосовується право держави місця перебування [2]. Така модель демонструє, що українське міжнародне приватне право вже поєднує формальний критерій громадянства з фактичними обставинами життя особи.

Перевагою критерію громадянства є його відносна стабільність і можливість заздалегідь визначити правопорядок, який регулює базові питання правового статусу. Проте множинне громадянство, тривале проживання за кордоном і відсутність громадянства виявляють обмеженість суто формального підходу. Категорія найбільш тісного зв'язку дає змогу враховувати реальне середовище життєдіяльності особи, однак законодавство не містить вичерпної системи критеріїв його встановлення. Унаслідок цього однакові обставини можуть отримувати різну оцінку залежно від того, як суд визначає значення тривалості проживання, сімейних зв'язків, місця роботи, центру майнових інтересів та наміру особи надалі залишатися у відповідній державі.

Зміст правового статусу фізичної особи не вичерпується визначенням її особистого закону. Закон України «Про міжнародне приватне право» пов'язує з ним виникнення і припинення цивільної правоздатності, цивільну дієздатність, підстави та наслідки її обмеження або визнання особи недієздатною, право на ім'я, а також здатність здійснювати підприємницьку діяльність. Натомість захист особистих немайнових прав підпорядковується праву держави, у якій відбулася дія або інша обставина, що стала підставою для вимоги про захист [2]. Це підтверджує комплексний характер правового статусу: його окремі складові підпорядковуються різним колізійним прив'язкам залежно від функції відповідного права.

Важливого практичного значення набуває розмежування матеріальної та процесуальної правосуб'єктності. Іноземна особа може мати цивільну правоздатність на підставі особистого закону, але порядок її звернення до українського суду, участі у справі, представництва, подання доказів та оскарження судового рішення визначається процесуальним правом України. У своїй науковій праці О. Кавин і Х. Ю. Тарасенко підтверджують, що матеріальна та процесуальна правосуб'єктність іноземця не повинні ототожнюватися, а питання його цивільної дієздатності потребує одночасного врахування особистого закону та українських процесуальних норм [5, с. 333-334]. Такий підхід дає змогу пояснити, чому національний режим не усуває необхідності застосовувати колізійні норми.

Найбільш виразно складність такої взаємодії проявляється у справах про визнання іноземця недієздатним. За загальним правилом підстави й правові наслідки обмеження цивільної дієздатності визначаються особистим законом особи. Однак фактичне проживання іноземця в Україні, перебування тут його родичів, медичних установ і потенційних опікунів може зумовлювати необхідність невідкладного застосування захисних заходів саме українським судом. Виникає суперечність між компетенцією держави громадянства та потребою забезпечити ефективний захист особи в державі її фактичного перебування.

Досліджуючи цю проблему, О. Кавин і Х. Ю. Тарасенко обґрунтовують, що можливість розгляду справи українським судом значною мірою залежить від положень двостороннього договору про правову допомогу. Науковці показують, що окремі договори передбачають повідомлення компетентного органу держави громадянства, очікування його реакції та лише після цього - можливість застосування заходів судом держави проживання [5, с. 334-335]. Водночас не всі міжнародні договори містять однаковий механізм, а в національній судовій практиці трапляються випадки, коли обов'язкова договірна процедура взагалі не застосовувалася [5, с. 335-336]. Отже, правовий захист вразливої особи залежить не лише від змісту її особистого закону, а й від наявності та якості міжнародного співробітництва.

Ця ситуація свідчить про необхідність більш послідовного регулювання транскордонного захисту повнолітніх осіб. Наявна модель є фрагментарною, оскільки порядок дій може відрізнятися залежно від держави громадянства та змісту конкретного двостороннього договору. У результаті суд змушений щоразу окремо встановлювати, чи має він право розпочати провадження, чи необхідно направляти доручення іноземному органу та які наслідки має відсутність відповіді. Для забезпечення правової визначеності доцільно уніфікувати мінімальні процесуальні правила, що застосовуються у випадках, коли особа фактично проживає в Україні та потребує невідкладного захисту.

Іншим важливим сегментом правового статусу є сімейне становище фізичної особи. У транскордонних сімейних відносинах громадянство подружжя може не збігатися з місцем їхнього спільного життя, місцем знаходження майна або державою, у якій перебувають діти. Українське законодавство передбачає послідовне застосування спільного особистого закону подружжя, права держави останнього спільного місця проживання за наявності збереженого зв'язку з нею та, за відсутності таких передумов, права держави найбільш тісного зв'язку [2]. Така система дозволяє врахувати реальну сімейну інтеграцію, проте ускладнює передбачення застосовного права, якщо сім'я протягом короткого часу змінювала держави проживання.

У своїй роботі О. І. Бучинська та У. П. Бек обґрунтовують, що під час розірвання шлюбу з іноземним елементом необхідно комплексно враховувати громадянство подружжя, останнє спільне місце проживання, найбільш тісний зв'язок, інтереси дітей і місце знаходження спільного майна [7, с. 527]. Науковиці також підтверджують, що наслідки розірвання шлюбу не обмежуються припиненням сімейного зв'язку, оскільки невизначеність щодо визнання рішення, місця проживання дитини та поділу майна може створювати суперечливий сімейний статус у різних державах [7, с. 528]. Таким чином, колізійне регулювання має забезпечувати не лише правильний вибір права, а й міжнародну безперервність уже встановленого статусу.

Особливу роль у сучасному міжнародному приватному праві відіграє категорія звичайного місця проживання дитини. На відміну від громадянства, вона відображає фактичний центр життя дитини, сталість її соціальних, сімейних та освітніх зв'язків. Конвенція 1996 року про батьківську відповідальність і заходи захисту дітей пов'язує загальну юрисдикцію з державою звичайного місця проживання дитини та створює механізм співробітництва між компетентними органами держав-учасниць [4]. Унаслідок цього правовий статус дитини визначається не лише її громадянством, а насамперед потребою забезпечити ефективний захист у середовищі, з яким вона реально пов'язана.

Вимушене переміщення українських дітей за кордон поставило питання про співвідношення тимчасового захисту і звичайного місця проживання. Сам факт надання тимчасового захисту не повинен автоматично зумовлювати остаточне перенесення центру життєвих інтересів дитини, оскільки первинною причиною переміщення є воєнна небезпека, а не вільно сформований намір сім'ї назавжди змінити державу проживання. Водночас тривалість перебування, інтеграція до освітнього середовища, сталі сімейні зв'язки та реальні умови повернення мають оцінюватися в сукупності. Тому категорія звичайного місця проживання потребує не формального, а функціонального тлумачення з урахуванням найкращих інтересів конкретної дитини.

У своїй науковій праці Д. М. Андріїв доводить, що режим тимчасового захисту не є тотожним статусу біженця, а тому положення статті 6 Конвенції 1996 року не повинні загалом застосовуватися до всіх українських дітей, евакуйованих унаслідок війни; натомість визначальними залишаються правила статей 5, 7-14 Конвенції [8, с. 176-178]. Автор також обґрунтовує необхідність прямої комунікації між компетентними органами держав і вдосконалення інституційного механізму виконання Конвенції в Україні [8, с. 178-179]. Такий висновок є важливим, оскільки ефективність правового статусу дитини залежить не лише від належної колізійної прив'язки, а й від швидкості міжнародного обміну інформацією та узгодженості дій органів захисту.

Правовий статус фізичної особи має також процесуальний вимір, без якого закріплені матеріальні права можуть залишитися нереалізованими. Іноземець або особа без громадянства повинні мати реальну можливість звернутися до суду, бути належно повідомленими про розгляд справи, користуватися правничою допомогою, подавати докази й брати участь у засіданні незалежно від місця перебування. Воєнний стан ускладнив вручення документів за кордон, фізичний доступ до судів, зв'язок із представниками та виконання окремих міжнародних доручень.

Р. В. Чорнолуцький у своєму дослідженні підтверджує, що національний режим і процесуальна рівність іноземних осіб повинні забезпечуватися не декларативно, а через дієві механізми доступу до українських судів [6, с. 38]. Науковець обґрунтовує доцільність ширшого використання електронного суду, дистанційної участі у засіданнях, електронних засобів повідомлення та посилення міжнародної правової співпраці в умовах порушеного поштового й дипломатичного зв'язку [6, с. 40-41]. Зазначені пропозиції підтверджують, що процесуальна складова правового статусу повинна адаптуватися до фактичних обставин, інакше формальна рівність не забезпечує ефективного захисту.

Разом із цим цифровізація не повинна призводити до зниження процесуальних гарантій. Використання електронного повідомлення або дистанційної ідентифікації є допустимим лише за умови можливості достовірно

встановити особу адресата, підтвердити отримання документа та забезпечити конфіденційність комунікації. Тому розширення електронної участі іноземних осіб має супроводжуватися уніфікованими правилами перевірки електронних документів, взаємного визнання кваліфікованих електронних підписів і захисту персональних даних.

Цифрова ідентичність поступово стає окремим функціональним елементом правового статусу фізичної особи. Вона охоплює сукупність електронних даних та ідентифікаторів, за допомогою яких особа підтверджує свою тотожність, здійснює правочини, отримує послуги та взаємодіє з державними органами. У міжнародному приватному праві це створює питання про те, за правом якої держави повинні оцінюватися достовірність цифрового засобу ідентифікації, наслідки його неправомірного використання та способи захисту особистих немайнових прав.

С. Б. Булеца у своїй праці обґрунтовує, що цифрова ідентичність формується через електронну самопрезентацію, цифрові засоби індивідуалізації, персональні дані, репутацію та слід, який особа залишає в мережі [9, с. 203-204]. Науковиця підкреслює, що цифровий статус впливає на можливість реалізації прав, а його неправомірне використання здатне порушувати честь, гідність, приватність і ділову репутацію особи [9, с. 204]. Для міжнародного приватного права це означає, що традиційний правовий статус доповнюється інформаційним виміром, який не обмежується територією однієї держави.

Європейський напрям розвитку підтверджує необхідність правового визнання надійних засобів транскордонної електронної ідентифікації. Регламент ЄС 2024/1183 сформував правову основу Європейської рамки цифрової ідентичності та електронних гарантів, призначених для підтвердження особи й окремих атрибутів у цифровому середовищі [10]. Українське законодавство вже регулює електронну ідентифікацію, довірчі послуги та захист персональних даних [11, 12]. Проте подальше зближення з європейськими стандартами потребує не лише технічної сумісності, а й визначення колізійних наслідків

використання іноземного засобу електронної ідентифікації у приватноправових відносинах.

Проведений аналіз дає підстави запропонувати функціональну модель правового статусу фізичної особи у міжнародному приватному праві. Її основою має залишатися особистий закон, який забезпечує стабільність і передбачуваність базових елементів правосуб'єктності. Водночас для тих відносин, у яких визначальним є фактичне соціальне середовище особи, повинні ширше застосовуватися критерії звичайного місця проживання та найбільш тісного зв'язку. Вибір відповідної прив'язки має залежати від мети правового регулювання: захисту стабільності статусу, охорони вразливої особи, забезпечення найкращих інтересів дитини або безпеки цивільного обороту.

Для практичної реалізації такої моделі доцільно законодавчо деталізувати обставини, які свідчать про найбільш тісний зв'язок фізичної особи з певною державою. До них слід віднести тривалість і сталість проживання, місце основної діяльності, сімейні й соціальні зв'язки, центр майнових інтересів, володіння мовою, характер правового статусу перебування та об'єктивну можливість повернення до держави громадянства. Перелік не повинен бути абсолютно вичерпним, однак його закріплення зменшить ризик довільного застосування колізійної норми та сприятиме єдності судової практики.

Потребує вдосконалення і механізм захисту іноземних повнолітніх осіб, які внаслідок стану здоров'я не можуть самотійно реалізовувати свої права. Необхідно визначити єдиний мінімальний порядок дій українського суду за відсутності спеціального міжнародного договору, передбачивши можливість застосування невідкладних тимчасових заходів за місцем фактичного проживання особи, обов'язок повідомлення держави громадянства та чіткі наслідки ненадання відповіді. Такий підхід дозволить уникнути ситуацій, у яких формальний конфлікт юрисдикцій залишає особу без своєчасного захисту.

У справах щодо дітей пріоритетом має бути не формальне визначення держави, а збереження безперервності захисту та найкращих інтересів дитини. Для цього необхідно вдосконалити пряму взаємодію компетентних органів,

забезпечити оперативний обмін інформацією про місце перебування, умови проживання та судові провадження, а також розробити методичні критерії встановлення звичайного місця проживання дітей, переміщених унаслідок війни. Такі критерії повинні враховувати вимушений характер виїзду та не допускати автоматичної зміни юрисдикції лише через вплив певного строку.

Подальша цифровізація вимагає закріплення гарантій транскордонного використання електронної ідентичності. Доцільно визначити умови визнання іноземних електронних документів і засобів ідентифікації, порядок перевірки їхньої автентичності, право, що застосовується до наслідків викрадення або неправомірного використання цифрової ідентичності, та ефективні способи відновлення порушених особистих немайнових прав. Водночас цифрова зручність не може переважати вимоги конфіденційності, мінімізації даних і добровільності використання відповідного засобу.

Отже, проведене дослідження підтверджує, що правовий статус фізичної особи у міжнародному приватному праві є багаторівневою конструкцією, яка охоплює правоздатність, дієздатність, сімейний стан, особисті немайнові права, опіку, процесуальну правосуб'єктність і цифрову ідентичність. Громадянство зберігає значення базового критерію особистого закону, однак за умов множинного громадянства, тривалого проживання за кордоном і тимчасового захисту його необхідно поєднувати зі звичайним місцем проживання та найбільш тісним зв'язком.

Аналіз справ про недієздатність іноземців, транскордонних сімейних відносин і захист дітей засвідчив, що основною проблемою є фрагментарність правового регулювання та його залежність від змісту окремих міжнародних договорів. Підвищення ефективності захисту потребує чіткіших критеріїв найбільш тісного зв'язку, єдиних мінімальних процесуальних гарантій, належного доступу іноземців до правосуддя та оперативної взаємодії компетентних органів різних держав.

Цифровізація доповнює традиційний статус особи новими способами її ідентифікації та участі у транскордонних відносинах, водночас створюючи

ризика для приватності й контролю над персональними даними. Тому перспективною для України є комбінована модель, у якій громадянство забезпечує стабільність особистого закону, а звичайне місце проживання, найбільш тісний зв'язок, найкращі інтереси дитини, фактична потреба у захисті та безпечна цифрова ідентифікація дають змогу врахувати характер конкретних правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>
2. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2709-15>
3. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3773-17>
4. Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19.10.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/973_002
5. Кавин О., Тарасенко Х. Ю. Визнання іноземців недієздатними в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Вип. 89. Ч. 1. С. 332-336. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.89.1.45.
6. Чорнолуцький Р. В. Регулювання участі іноземних осіб у приватноправових відносинах у судових інстанціях України в умовах воєнного стану. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2025. № 4(36). С. 36-42. DOI: 10.32689/2617-9660-2025-4(36)-36-42.
7. Бучинська О. І., Бек У. П. Проблемні аспекти розірвання шлюбу з іноземцем: національна практика та міжнародні правові стандарти. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 6. Ч. 3. С. 525-530. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.06.3.81.
8. Андріїв Д. М. Реалізація компетентними органами України окремих положень Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та

- співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 3. Ч. 1. С. 175-179. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.03.1.24.
9. Булеца С. Б. Цифрова ідентичність. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 3. Ч. 1. С. 201-205. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.03.1.28.
10. Regulation (EU) 2024/1183 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 amending Regulation (EU) No 910/2014 as regards establishing the European Digital Identity Framework. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1183/oj>
11. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2155-19>
12. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2297-17>

ВІКТОР БОГУН,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри адміністративного права,

інтелектуальної власності та цивільно-правових

Київського університету інтелектуальної власності та права

[Orcid.org/0000-0001-9376-1957](https://orcid.org/0000-0001-9376-1957)

**СТРАТЕГІЧНА ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ТА ОЦІНКА ВПЛИВУ НА
ДОВКІЛЛЯ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО
УПРАВЛІННЯ: ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ
ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ**

Сучасний етап розвитку екологічного права України та держав-членів Європейського Союзу характеризується трансформацією доктринальних і нормативних підходів до охорони довкілля, в основі якої лежить перехід від компенсаційно-реактивної моделі правового регулювання до превентивної моделі екологічного врядування. У межах цієї парадигми пріоритетного значення набуває не ліквідація негативних екологічних наслідків, а їх попередження шляхом інтеграції екологічних вимог у процес підготовки та ухвалення управлінських рішень.

У цьому контексті стратегічна екологічна оцінка та оцінка впливу на довкілля постають як ключові адміністративно-правові інструменти превентивного екологічного регулювання, спрямованими на забезпечення екологічної обґрунтованості документів державного планування та рішень щодо провадження господарської діяльності.

Функціональне призначення цих інструментів полягає у впровадженні принципу екологічної інтеграції в систему публічного управління, що відповідає сучасним підходам права Європейського Союзу, заснованим на принципах превенції, сталого розвитку, міжгалузевої інтеграції екологічної політики та участі громадськості у процесах прийняття екологічно значущих рішень.

Особливої актуальності зазначена проблематика набуває в умовах сучасного етапу євроінтеграції України, імплементації асquis Європейського Союзу у сфері охорони довкілля, а також у контексті воєнного стану та перспектив повоєнного відновлення держави. За таких умов СЕО та ОВД виконують не лише природоохоронну, а й стратегічно-управлінську функцію, оскільки забезпечують формування екологічно безпечної моделі просторового, інфраструктурного та економічного розвитку.

Нормативно-правову основу функціонування зазначених інструментів становлять Конституція України, Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» [3] та Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» [4], ухвалені на виконання міжнародно-правових зобов'язань України відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [7]. У системному вимірі зазначені нормативно-правові акти забезпечують імплементацію положень Директиви 2011/92/ЄС щодо оцінки впливу окремих державних і приватних проєктів на довкілля [2] та Директиви 2001/42/ЄС щодо оцінки впливу окремих планів і програм на довкілля [1].

Водночас необхідно наголосити, що стратегічна екологічна оцінка та оцінка впливу на довкілля, попри спільну превентивну природу, характеризуються різним функціональним рівнем правового регулювання та різним об'єктом адміністративно-правового впливу.

Стратегічна екологічна оцінка функціонує на рівні державного планування та спрямована на інтеграцію екологічних критеріїв у процес розроблення документів стратегічного характеру — державних програм, схем планування територій, містобудівної документації, галузевих і регіональних стратегій розвитку. У цьому аспекті СЕО виконує функцію стратегічного екологічного прогнозування, забезпечуючи оцінювання довгострокових, кумулятивних та опосередкованих наслідків реалізації управлінських рішень для довкілля, здоров'я населення та екологічної безпеки територій. Фактично стратегічна екологічна оцінка формує екологічно допустимі межі подальшої господарської

та управлінської діяльності, визначаючи рамкові умови екологічно збалансованого розвитку [4].

Оцінка впливу на довкілля, своєю чергою, функціонує на проєктному рівні та спрямована на комплексне оцінювання екологічних наслідків конкретних видів планованої діяльності. Її адміністративно-правова природа полягає у здійсненні превентивного екологічного контролю до моменту прийняття рішення про провадження відповідної діяльності. У межах цієї процедури оцінюється потенційний вплив планованої діяльності на компоненти довкілля, біорізноманіття, кліматичні умови, природні ресурси, об'єкти культурної спадщини, а також на соціально-економічні умови життєдіяльності населення [3].

Таким чином, СЕО та ОВД утворюють взаємопов'язану багаторівневу систему екологічного оцінювання, у межах якої стратегічний та проєктний рівні екологічного аналізу функціонують у логічній послідовності та взаємодоповнюють один одного. Саме така модель відповідає сучасній концепції превентивного екологічного врядування, заснованій на необхідності врахування екологічних ризиків ще до виникнення незворотних негативних наслідків.

Водночас практика застосування названих правових інструментів свідчить, що, попри достатньо розвинену нормативно-правову базу, ефективність практичної реалізації СЕО та ОВД в Україні залишається обмеженою. Особливо показовими у цьому контексті є результати заходу державного зовнішнього фінансового контролю, а саме, аудиту відповідності на тему «Оцінка впливу на довкілля та стратегічна екологічна оцінка – на шляху до “Зеленого переходу”», проведеного Рахунковою палатою України [5], який засвідчив наявність системних дисфункцій у механізмі реалізації процедур екологічного оцінювання, які суттєво знижують їх превентивний та інтеграційний потенціал.

Передусім ідеться про тенденцію до процедурної формалізації екологічного оцінювання. На практиці спостерігається домінування формально-процедурного підходу над змістовним екологічним аналізом. У значній кількості випадків звіти з оцінки впливу на довкілля характеризуються недостатнім рівнем аналітичного

забезпечення, відсутністю польових досліджень, неповнотою оцінки альтернативних сценаріїв, а також недостатнім врахуванням кумулятивного та трансграничного впливу [5]. У результаті цього, екологічне оцінювання нерідко трансформується із механізму превентивного управління екологічними ризиками у формалізовану адміністративну процедуру погоджувального характеру, що дає підстави констатувати наявність тенденції до так званої процедурної екологізації публічного управління, за якої екологічні інструменти інтегруються у систему прийняття рішень переважно на формально-адміністративному рівні без забезпечення реального впливу на зміст та екологічну обґрунтованість відповідних управлінських рішень.

Не менш суттєвою проблемою залишається інституційна слабкість механізмів державного контролю та екологічного моніторингу. Результати названого аудиту відповідності свідчать про фрагментарність міжвідомчої координації, недостатню спроможність уповноважених органів здійснювати верифікацію екологічної інформації, а також про обмежену ефективність післяпроектного моніторингу [5]. За таких умов порушується один із ключових принципів превентивного екологічного управління — принцип зворотного зв'язку між прогнозованими та фактичними екологічними наслідками реалізації господарської діяльності. Фактично це призводить до ситуації, за якої держава не володіє достатнім обсягом достовірної інформації щодо реального екологічного ефекту ухвалених рішень, а відтак — втрачається можливість коригування екологічної політики на основі результатів практичної реалізації.

Одним із ключових елементів процедур СЕО та ОВД є участь громадськості у прийнятті екологічно значущих рішень. Сучасна європейська модель екологічного врядування виходить із того, що громадськість є самостійним суб'єктом екологічного управління, а не лише об'єктом інформування. Саме тому Орхуська конвенція закріплює право громадськості на доступ до екологічної інформації, участь у процесах прийняття екологічно значущих рішень та доступ до правосуддя у сфері охорони довкілля [6]. Однак результати аудиту відповідності свідчать, що в Україні участь громадськості у процедурах

екологічного оцінювання часто має декларативний характер. Громадські слухання нерідко проводяться формально, за мінімальної участі населення, а механізми врахування громадських зауважень не забезпечують реального впливу на зміст управлінських рішень [5]. Унаслідок цього істотно знижується рівень суспільної легітимності екологічного врядування та послаблюється демократичний компонент екологічної політики держави.

Отже, результати правозастосування дозволяють виокремити три ключові системні дисфункції у функціонуванні СЕО та ОВД, а саме: процедурну формалізацію, аналітичну недостатність та інституційну слабкість механізмів контролю і моніторингу. Сукупність зазначених дисфункцій зумовлює поступову девальвацію превентивної функції екологічного оцінювання та обмежує його спроможність забезпечувати реальну екологізацію управлінських рішень.

У зв'язку з цим підвищення ефективності СЕО та ОВД потребує комплексної модернізації механізмів їх реалізації. Йдеться, насамперед, про посилення інституційної спроможності уповноважених органів; удосконалення механізмів міжвідомчої координації; підвищення якості екологічної аналітики; розвиток системи екологічного моніторингу; забезпечення достовірності екологічної інформації; цифровізацію адміністративних процедур, а також створення ефективних механізмів реальної участі громадськості.

Таким чином, стратегічна екологічна оцінка та оцінка впливу на довкілля мають розглядатися не лише як формалізовані адміністративні процедури, а як системоутворюючі інструменти сучасного публічного екологічного управління, ефективність яких визначається передусім рівнем їх реальної інтеграції у механізм прийняття управлінських рішень. Саме від цього залежить здатність держави забезпечити реалізацію принципів сталого розвитку, екологічної безпеки та “зеленого переходу” в умовах сучасних трансформаційних процесів та повоєнного відновлення України.

Список використаних джерел:

1. Директива 2001/42/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 27 червня 2001 року про оцінку впливу певних планів і програм на довкілля. – URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32001L0042> (дата звернення: 15.05.2026).
2. Директива 2011/92/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 13 грудня 2011 року про оцінку впливу певних державних і приватних проєктів на довкілля (кодифікація). – URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32011L0092> (дата звернення: 15.05.2026).
3. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» : Закон України від 23.05.2017 № 2059-VIII. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (дата звернення: 15.05.2026).
4. Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» : Закон України від 20.03.2018 № 2354-VIII. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19#Text> (дата звернення: 15.05.2026).
5. Звіт про результати аудиту відповідності на тему «Оцінка впливу на довкілля та стратегічна екологічна оцінка – на шляху до “Зеленого переходу”» : затв. рішенням Рахункової палати від 25.11.2025 № 28-2. Київ, 2025. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2025/28-2_2025/Zvit_28-2_2025.pdf (дата звернення: 15.05.2026).
6. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) : ратифікована Законом України № 832-XIV від 06.07.1999. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text (дата звернення: 15.05.2026).
7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифікована Законом України № 1678-VII від 16.09.2014 – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 15.05.2026).

Бонтлаб Василь Васильович,
*доктор юридичних наук, професор, завідувач
кафедри цивільного, трудового та економічного права,
Академія праці, соціальних відносин і туризму*

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ ІНОЗЕМНИХ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Розвиток транскордонних приватноправових відносин істотно розширив коло випадків, у яких судові рішення має породжувати правові наслідки не лише в державі його ухвалення, а й за її межами. Переміщення громадян між державами, укладення шлюбів з іноземним елементом, виникнення аліментних, спадкових, договірних і майнових зобов'язань зумовлюють необхідність забезпечення безперервності судового захисту незалежно від територіальних кордонів. За таких умов інститут визнання та виконання іноземних судових рішень перетворюється на важливу гарантію реальності права на судовий захист, оскільки позитивне рішення суду втрачає практичне значення, якщо воно не може бути враховане або виконане в державі, де перебуває боржник, знаходиться його майно чи мають бути зареєстровані відповідні юридичні наслідки.

Проблематика досліджуваного інституту полягає не у відсутності правового регулювання як такого, а в його фрагментарності, складності та недостатній узгодженості. Порядок визнання іноземного рішення залежить від характеру спору, змісту самого рішення, наявності міжнародного договору, сфери його дії, принципу взаємності та процесуальних вимог держави виконання. Унаслідок цього одна й та сама правова мета може досягатися за різними процедурами, а помилка у визначенні належного механізму призводить до повернення документів, затягування розгляду або відмови у задоволенні клопотання.

Додаткової складності надає необхідність одночасного забезпечення двох взаємопов'язаних цінностей. З одного боку, держава повинна поважати

юридичну силу рішення, ухваленого компетентним іноземним судом, і не створювати надмірних перешкод для його дії. З іншого боку, визнання такого рішення не може відбуватися без перевірки дотримання основоположних процесуальних гарантій, належного повідомлення сторін, правил виключної юрисдикції та вимог публічного порядку. Саме пошук належної межі між міжнародною довірою та судовим контролем становить центральну проблему сучасної моделі визнання і виконання іноземних судових рішень.

Практичне значення цієї проблеми проявляється в тому, що складність процедури безпосередньо впливає на можливість особи реалізувати право, вже підтверджене судом. Тривале очікування, надмірний формалізм під час перевірки документів, різне тлумачення підстав для відмови та відсутність належної взаємодії між судами й органами примусового виконання здатні перетворити остаточне судове рішення на декларативний акт. Тому вдосконалення відповідного механізму має оцінюватися не лише з позиції формальної відповідності законодавству, а й з погляду його здатності забезпечити своєчасний і реальний захист порушеного права.

Метою дослідження є комплексне з'ясування правової природи та сучасних проблем визнання і виконання іноземних судових рішень у цивільному процесі України, встановлення причин недостатньої ефективності чинної процедури та обґрунтування напрямів її вдосконалення з урахуванням міжнародно-правових зобов'язань України й європейських підходів до взаємного визнання судових актів. Досягнення поставленої мети передбачає розмежування категорій визнання та виконання, аналіз підстав застосування міжнародного договору і принципу взаємності, визначення меж судового контролю, дослідження процесуальних перешкод, що виникають під час подання та розгляду клопотань, а також формулювання пропозицій, спрямованих на забезпечення правової визначеності й доступності відповідної процедури.

Нормативну основу визнання та виконання іноземних судових рішень в Україні становлять положення Цивільного процесуального кодексу України (далі - ЦПК України), Закону України «Про міжнародне приватне право»,

міжнародних договорів України та спеціальних багатосторонніх конвенцій [1, 2, 3]. Така багаторівнева система дає змогу враховувати особливості різних категорій справ, однак водночас вимагає від суду й заявника правильного визначення нормативного акта, який підлягає застосуванню. Міжнародний договір має пріоритет у межах урегульованих ним відносин, тоді як за відсутності відповідного договірного режиму застосовуються положення національного процесуального законодавства та принцип взаємності.

Вихідним для розуміння досліджуваного інституту є розмежування визнання та виконання іноземного судового рішення. Визнання означає допущення юридичної сили іноземного рішення до національного правопорядку, унаслідок чого встановлені ним права, обов'язки або юридичні стани можуть враховуватися в Україні. Виконання передбачає подальше застосування заходів державного примусу, спрямованих на фактичну реалізацію припису суду. Тому кожне примусове виконання потребує попереднього визнання рішення, однак не кожне визнане рішення потребує виконавчого провадження.

У своїй науковій праці Ю. Ю. Демчишак обґрунтовує, що чинне законодавство не містить усталеного та вичерпного визначення поняття виконання рішень іноземних судів [4, с. 263]. Науковець виходить із того, що ця правова категорія має складений характер і повинна розкриватися через співвідношення понять «виконання рішення суду» та «рішення іноземного суду», на основі якого автор формулює власне визначення [4, с. 263–266]. Такий підхід є методологічно важливим, оскільки дозволяє відмежувати судову стадію надання дозволу на виконання від подальшої діяльності державного або приватного виконавця. Відсутність чіткого нормативного розмежування цих стадій створює термінологічну невизначеність і ускладнює формування єдиної практики.

Розвиваючи зазначену позицію, Ю. Ю. Демчишак та Ю. О. Петрончак у спільному дослідженні доводять, що проблеми виконання іноземних судових рішень мають системний характер і не можуть бути зведені лише до недоліків оформлення окремого клопотання. Науковці пов'язують недостатню

ефективність механізму з неоднозначністю законодавчих конструкцій, нечіткістю критеріїв прийнятності іноземного рішення, розбіжностями у правозастосуванні та недостатньою узгодженістю судової і виконавчої стадій [5, с. 1356–1357, 1367–1368]. Наведена позиція підтверджує, що вдосконалення потребує не окрема процесуальна норма, а вся послідовність дій від визначення правової підстави до фактичного виконання рішення.

Відповідно до ЦПК України рішення іноземного суду визнаються та виконуються, якщо це передбачено міжнародним договором України або здійснюється за принципом взаємності [1]. Договірний механізм є більш передбачуваним, оскільки міжнародний акт зазвичай визначає коло рішень, компетентні органи, перелік необхідних документів і підстави для відмови. Натомість застосування принципу взаємності забезпечує можливість визнання рішення за відсутності спеціального договору, але водночас породжує питання щодо змісту та способів спростування презумпції взаємності.

У цьому контексті проблема принципу взаємності полягає не в доцільності його існування, а в недостатній визначеності критеріїв практичного застосування. Законодавча презумпція звільняє заявника від обов'язку в кожній справі доводити готовність іноземної держави визнавати українські рішення. Проте відсутність уніфікованих орієнтирів щодо того, які відомості можуть підтверджувати або спростовувати взаємність, залишає значний простір для судової оцінки. Це знижує прогнозованість процедури та може спричиняти відмінні висновки за подібних обставин.

Досліджуючи прикладні питання у сфері шлюбно-сімейних відносин, К. О. Таранець підтверджує, що принцип взаємності особливо складно застосовувати до рішень, які не потребують примусового виконання. Авторка на прикладі рішень про розірвання шлюбу показує, що заявник звертається не за стягненням чи передачею майна, а для надання іноземному рішення юридичної дії в Україні. Водночас процедура залишається формалізованою та не завжди враховує немайновий характер правового результату [6, с. 93–94]. Це свідчить про

необхідність диференціації процесуальних вимог залежно від того, чи потребує рішення застосування заходів примусу.

Сутність судового контролю під час визнання іноземного рішення полягає у перевірці визначених законом передумов, а не у повторному вирішенні спору. Український суд повинен встановити, чи набрало рішення законної сили, чи була сторона належним чином повідомлена про розгляд справи, чи не належить спір до виключної компетенції українських судів, чи не існує несумісного рішення та чи не порушує визнання основи правопорядку України [1]. Оцінювання правильності застосування іноземним судом матеріального права або повторне дослідження доказів виходить за межі такого провадження.

Найбільш складним у цьому аспекті є застосування застереження про публічний порядок. Його призначення полягає в недопущенні до національного правопорядку рішень, наслідки яких очевидно несумісні з фундаментальними принципами права України. Проте широке тлумачення цієї підстави створює ризик прихованого перегляду іноземного рішення по суті. Тому посилення на публічний порядок має бути винятковим, належно мотивованим і пов'язаним не з відмінністю правових систем, а з реальною загрозою основоположним засадам правопорядку або правам учасників процесу.

Окремим джерелом труднощів є процесуальний формалізм. Заявник повинен подати засвідчену копію рішення, документ про набрання ним законної сили, підтвердження належного повідомлення сторони, переклад та інші документи, передбачені міжнародним договором або ЦПК України [1]. Такі вимоги мають гарантійне значення, оскільки дають змогу перевірити автентичність рішення та дотримання права особи на участь у процесі. Однак різні правила засвідчення, легалізації та перекладу документів нерідко ускладнюють реалізацію права більше, ніж це необхідно для досягнення мети судового контролю.

Вирішення цієї проблеми не повинно полягати в повній відмові від документальної перевірки. Доцільним є запровадження підходу, за якого усунівні недоліки оформлення не стають безпосередньою підставою для відмови, а

заявникові надається розумний строк для подання уточнень або належно оформлених документів. Одночасно необхідно сформулювати єдині роз'яснення щодо змісту клопотання, способів засвідчення копій, вимог до перекладу та особливостей застосування апостиля чи консульської легалізації. Це підвищить передбачуваність процедури без послаблення процесуальних гарантій.

Недостатньо врегульованим залишається розгляд клопотань про визнання рішень, які не підлягають примусовому виконанню. К. О. Таранець у своїй роботі аргументовано звертає увагу на відсутність у статті 473 ЦПК України чітко визначеного строку призначення розгляду після подання заперечень або закінчення строку на їх подання [6, с. 94–95]. Така прогалина має практичні наслідки, оскільки затримка у визнанні рішення про розірвання шлюбу, батьківство чи інший юридичний стан може перешкоджати державній реєстрації, реалізації спадкових прав або вирішенню нової сімейної справи. Отже, немайновий характер рішення не зменшує потреби в оперативності, а навпаки вимагає чіткої та спрощеної процедури.

Виконання рішень про стягнення аліментів демонструє, що судова ухвала про визнання є лише однією складовою реального захисту. У своєму дослідженні О. І. Угриновська та Б. Р. Оліярник доводять, що результативність міжнародного стягнення аліментів залежить від правильного поєднання національних процесуальних засобів, положень міжнародних конвенцій та взаємодії центральних органів держав [7, с. 495, 499–500]. Окремо науковиці підкреслюють, що неналежне підтвердження повідомлення боржника або недотримання встановлених міжнародним договором вимог може стати підставою для відмови у визнанні чи виконанні рішення [7, с. 501]. Таким чином, процесуальна форма у цій категорії справ безпосередньо визначає можливість забезпечення права дитини на утримання.

Цей приклад дозволяє зробити ширший висновок: ефективність інституту не може оцінюватися лише за фактом постановлення судом ухвали про надання дозволу. Після завершення судової стадії необхідно встановити місце проживання боржника, виявити його майно, відкрити виконавче провадження та

забезпечити взаємодію з компетентними органами іншої держави. Відсутність належної координації між цими елементами призводить до ситуації, коли рішення формально визнане, але фактично залишається невиконаним.

Досліджуючи визнання та виконання рішень українських судів за кордоном, А. В. Підгородинська підтверджує взаємний характер відповідної проблематики. Науковиця обґрунтовує, що наявність міжнародного договору робить процедуру більш визначеною, тоді як за його відсутності заявник змушений орієнтуватися на внутрішнє право держави виконання та можливість застосування принципу взаємності [8, с. 343–345]. Цей висновок важливий для українського правопорядку, оскільки надмірно складна внутрішня процедура не лише ускладнює визнання іноземних рішень в Україні, а й не сприяє формуванню взаємної довіри до українських судових актів за кордоном.

Важливе значення для подальшого розвитку інституту має Конвенція про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах 2019 року, яка набула чинності для України 1 вересня 2023 року [3]. Конвенція формує уніфіковані передумови міжнародного обігу судових рішень та обмежує підстави для відмови випадками, необхідними для захисту процесуальних гарантій і публічного порядку. Її застосування підвищує правову визначеність, однак не усуває потреби в національній процедурі, оскільки суд повинен установити предметну, часову та територіальну сферу дії міжнародного акта.

Європейський напрям удосконалення українського законодавства пов'язаний із поступовим переходом від широкого попереднього контролю до моделі взаємної довіри та обмежених підстав для відмови. За Регламентом ЄС № 1215/2012 рішення, ухвалені в одній державі-члені, визнаються в іншій без спеціального провадження, а виконання не потребує окремої декларації про виконуваність [10]. Такий механізм спрямований на усунення зайвих проміжних процедур, але ґрунтується на високому рівні взаємної довіри між судовими системами держав-членів.

Порівняльний аналіз не повинен зводитися до механічного запозичення моделі Європейського Союзу. Н. Г. Клименко, досліджуючи досвід Ізраїлю, показує, що інші правопорядки зберігають окремий судовий контроль перед допуском іноземного рішення до примусового виконання [9, с. 325–326]. Такий підхід підтверджує, що обсяг контролю залежить від рівня правової інтеграції та довіри між державами. Для України доцільною є поступова модель: збереження судової перевірки там, де вона об'єктивно необхідна, одночасно зі спрощенням процедури, стандартизацією документів і звуженням можливостей фактичного перегляду справи по суті.

Удосконалення національного законодавства має розпочатися з нормативного уточнення понятійного апарату. Необхідно чітко визначити співвідношення визнання, надання дозволу на примусове виконання та власне виконавчого провадження. Це дозволить усунути термінологічні розбіжності та забезпечити послідовне розуміння компетенції суду й виконавця. Одночасно доцільно законодавчо закріпити критерії застосування принципу взаємності та перелік джерел, які суд може використовувати для оцінювання практики відповідної іноземної держави.

Наступним напрямом має стати диференціація процедур залежно від характеру рішення. Для рішень немайнового характеру, що не потребують застосування заходів примусу, слід установити скорочені строки та спрощений перелік документів, якщо міжнародний договір не передбачає автоматичного визнання. У статті 473 ЦПК України доцільно визначити конкретний строк призначення і проведення судового розгляду після завершення строку для подання заперечень. Такий підхід усуне невизначеність і забезпечить розгляд клопотання у розумний строк.

Не менш важливим є формування єдиного цифрового стандарту подання документів. Електронна форма клопотання, типові переліки додатків, можливість перевірки електронного підпису іноземного суду, уніфіковані вимоги до перекладу та електронна взаємодія з Міністерством юстиції України здатні зменшити кількість технічних помилок і прискорити розгляд.

Цифровізація має використовуватися не як заміна судового контролю, а як засіб усунення невинуватених адміністративних і процесуальних бар'єрів.

Важливим завданням залишається забезпечення єдності судової практики щодо підстав для відмови. Публічний порядок, належне повідомлення сторони та виключна юрисдикція повинні тлумачитися з урахуванням виняткового характеру відмови у визнанні. У кожному випадку суд має обґрунтовувати, яке саме фундаментальне право або принцип правопорядку буде порушено внаслідок допуску іноземного рішення. Такий стандарт мотивування унеможливить використання застережень як загальної підстави для повторного оцінювання правильності рішення.

Проведене дослідження дає підстави констатувати, що основна проблема визнання та виконання іноземних судових рішень в Україні полягає не у відсутності нормативного регулювання, а в його багаторівневості, фрагментарності та недостатній узгодженості. Одночасне застосування положень Цивільного процесуального кодексу України, Закону України «Про міжнародне приватне право», двосторонніх договорів і багатосторонніх конвенцій вимагає попереднього визначення належного правового режиму. Помилка на цьому етапі впливає на весь подальший рух справи, оскільки зумовлює неправильне визначення компетентного органу, переліку документів, процесуальних строків або підстав для відмови.

Здійснене розмежування категорій визнання та виконання показало, що вони утворюють взаємопов'язані, але самостійні елементи механізму транскордонного судового захисту. Визнання забезпечує допуск юридичних наслідків іноземного рішення до правопорядку України, тоді як виконання передбачає застосування заходів державного примусу для фактичної реалізації його приписів. Отже, законодавче ототожнення або недостатньо чітке розмежування цих стадій ускладнює визначення повноважень суду та органів примусового виконання. З огляду на це понятійний апарат має бути уточнений на нормативному рівні, а процедура — диференційована залежно від того, чи потребує відповідне рішення примусового виконання.

Аналіз чинної процедури засвідчив, що найбільш істотними перешкодами залишаються невизначеність критеріїв застосування принципу взаємності, надмірний формалізм під час перевірки документів, відсутність чіткого строку розгляду клопотань щодо рішень немайнового характеру та недостатня координація між судовою і виконавчою стадіями. Водночас судовий контроль є необхідним для перевірки законної сили рішення, належного повідомлення сторін, дотримання правил виключної юрисдикції та основ публічного порядку. Тому його вдосконалення має полягати не у скасуванні перевірки, а в чіткому обмеженні її меж: український суд повинен оцінювати лише передумови визнання, не переглядаючи правильність вирішення спору іноземним судом по суті.

За результатами дослідження обґрунтовано доцільність комплексного вдосконалення відповідного механізму. Воно має охоплювати нормативне визначення співвідношення між визнанням, наданням дозволу на примусове виконання та виконавчим провадженням; закріплення зрозумілих критеріїв установлення взаємності; встановлення конкретного строку розгляду клопотань щодо рішень, які не підлягають примусовому виконанню; уніфікацію вимог до документів і перекладів; надання заявникові можливості усунути технічні недоліки; а також запровадження електронного обміну документами між судами, Міністерством юстиції України та компетентними органами інших держав. Гармонізація з Гаазькою конвенцією 2019 року та європейськими підходами повинна здійснюватися послідовно, без механічного перенесення моделі автоматичного визнання, але з орієнтацією на взаємну довіру, правову визначеність і винятковий характер підстав для відмови.

Таким чином, ефективність інституту визнання та виконання іноземних судових рішень визначається не кількістю передбачених процесуальних перевірок, а їх обґрунтованістю, послідовністю та здатністю забезпечити реальний результат. Запропоновані зміни мають сприяти скороченню невиправданих процедурних затримок, формуванню єдиної судової практики та належній взаємодії судової й виконавчої систем. За такого підходу іноземне

судове рішення набуватиме в Україні не лише формальної юридичної сили, а забезпечуватиме своєчасне й фактичне поновлення порушених прав учасників транскордонних цивільних правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
2. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>
3. Конвенція про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах від 02.07.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_001-19
4. Демчишак Ю. Ю. До поняття виконання рішень іноземних судів: національне законодавство та наукова доктрина. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Вип. 85. Ч. 1. С. 261–266. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.1.37.
5. Демчишак Ю. Ю., Петрончак Ю. О. Юридичні виклики та проблеми виконання іноземних судових рішень в Україні. Наукові перспективи. 2025. № 2(56). С. 1356–1371. DOI: 10.52058/2708-7530-2025-2(56)-1356-1371.
6. Таранець К. О. Прикладні проблеми визнання рішень іноземних судів у контексті шлюбно-сімейних правовідносин. Юридичний науковий електронний журнал. 2026. № 1. С. 92–95. DOI: 10.32782/2524-0374/2026-1/19.
7. Угриновська О. І., Оліярник Б. Р. Захист прав та інтересів стягувача аліментів у разі перебування боржника за кордоном: особливості правозастосування в умовах воєнного стану в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2026. Вип. 93. Ч. 1. С. 495–502. DOI: 10.24144/2307-3322.2026.93.1.70.

8. Підгородинська А. В. Визнання та виконання рішень судових органів України за кордоном. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 6. С. 343–345. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-6/85.
9. Клименко Н. Г. Виконавче провадження під час виконання іноземних судових рішень: досвід Ізраїлю. Наукові перспективи. 2025. № 1(55). С. 322–328. DOI: 10.52058/2708-7530-2025-1(55)-322-328.
10. Regulation (EU) No 1215/2012 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2012/1215/oj>

Бурка Альона Валентинівна,
*доктор філософії, доцент,
доцент кафедри приватного права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*

Боднарук Микола Іванович,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри приватного права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*

ТРАНСПЛАНТАЦІЯ ТКАНИН: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Трансплантація тканин – одна з найвизначніших історій успіху сучасної медицини. Щороку виконуються мільйони трансплантацій тканин, що рятують життя та надають пацієнтам новий шанс. Переваги трансплантації тканин включають: виживання після важкої опікової травми, відновлення рухів, закриття хронічних ран, реабілітацію функції серця, відновлення зору тощо. Вона дозволяє багатьом реципієнтам повернутися до економічно продуктивного життя та сприяє їхній незалежності.

Існує високий попит на трансплантацію тканин. Її використовують у таких медичних спеціальностях: травматологічна хірургія та ортопедія, спортивна медицина, щелепно-лицьова хірургія, нейрохірургія, реконструктивна хірургія.

Базовим нормативним актом в межах Європейського Союзу (далі ЄС) у сфері трансплантації тканин є Директива 2004/23/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 31 березня 2004 року про встановлення стандартів якості та безпеки для донорства, заготівлі, тестування, обробки, консервації, зберігання та розподілу тканин і клітин людини (далі Директива). Директива почала впроваджуватися в національні законодавства з 7 квітня 2006 року [1]. Проте, дія Директиви з 6 серпня 2027 року буде скасована та замінена Регламентом (ЄС)

2024/1938. Основою підставою для впровадження нового Регламенту стала невідповідність існуючого законодавства сучасному науковому та технічному стану справ.

До додаткових документів в межах ЄС належать: Директива 2015/565 про внесення змін до Директиви 2006/86/ЄС щодо певних технічних вимог до кодування тканин і клітин людини; Директива 2015/566 про імплементацію Директиви 2004/23/ЄС щодо процедур перевірки еквівалентних стандартів якості та безпеки імпортованих тканин і клітин; Директива 2012/39/ЄС про внесення змін до Директиви 2006/17/ЄС щодо певних технічних вимог до тестування тканин і клітин людини; Директива 2006/86/ЄС про вимоги до відстеження, повідомлення про серйозні побічні реакції та події, а також про певні технічні вимоги до кодування, обробки, консервації, зберігання та розподілу тканин і клітин людини; Директива 2006/17/ЄС про технічні вимоги до донорства, заготівлі та тестування тканин і клітин людини. На рівні Ради Європи можна виділити Рекомендації CM/Res (2024) 8 щодо сімейного підходу до обговорення донорства органів і тканин від померлих; Рекомендація CM/Res (2022) 19 Комітету Міністрів державам-членам щодо встановлення заходів для гармонізованого збору даних про діяльність, пов'язану з наявністю та використанням тканин і клітин людського походження, з метою підтримки самозабезпечення та сприяння міжнародному обміну даними; Рекомендація CM/Res (2020) 5 щодо якості та безпеки тканин і клітин для застосування людині; Рекомендація № (94) 1 Комітету міністрів державам-членам щодо банків тканин людини. Всесвітня асамблея охорони здоров'я (ВАОЗ) ухвалила кілька резолюцій, що пропагують етичні принципи донорства та трансплантації, водночас вказуючи на необхідні організаційні вимоги для забезпечення якості та безпеки цих практик. Ініційовані Сороковою Всесвітньою асамблеєю охорони здоров'я, Керівні принципи ВООЗ щодо трансплантації клітин, тканин та органів людини, схвалені 63-ю сесією ВАГ у травні 2010 року, стали значним внеском у цю галузь охорони здоров'я, забезпечуючи впорядковану, етичну та прийнятну основу для отримання та трансплантації клітин, тканин та органів людини для

терапевтичних цілей. Вони були оновлені у 2020 році (Резолюція ВООЗ 63.22), щоб відобразити зміни в практиці та ставленнях, і вони продовжують значною мірою впливати на розробку відповідних професійних кодексів та практик, а також законодавства в усьому світі. У 2022 році ВООЗ доповіла на 75-й сесії ВООЗ про недостатній прогрес, досягнутий з моменту прийняття резолюції 63.22 (2010), з особливим посиленням на величезну різницю в доступності та доступності послуг, у відповідь на ці виклики 77-а сесія ВАГ (2024) ухвалила Резолюцію 77.4 про збільшення доступності, етичного доступу та нагляду за трансплантацією клітин, тканин та органів людини. На підставі Резолюції також було створено Комітет з питань донорства та трансплантації клітин, тканин та органів (ECDT) . Додатково можна виділити пам'ятку щодо ключових вимог безпеки до основних мінімально оброблених клітин і тканин людини для трансплантації; пам'ятку доступу до безпечних та ефективних клітин і тканин для трансплантації.

Щодо аналізу законодавства окремих країн, то розпочнемо його з Німеччини. У Німеччині донорство та трансплантація людських тканин регулюються Законом про якість та безпеку тканин і клітин людини, або скорочено Законом про тканини. Закон про тканини був прийнятий Бундестагом 25 травня 2007 року та набув чинності 1 серпня 2007 року. Він імплементує Директиву ЄС про тканини 2004/23/ЄС головним чином шляхом внесення змін до Закону Німеччини про лікарські засоби та Закону Німеччини про трансплантацію [2]. Крім того, вони також стосуються Закону про переливання крові, Постанови Німеччини про діяльність аптек та Постанови Німеччини про діяльність фармацевтичних оптових торговців. На підставі Закону про тканини було прийнято Положення про вимоги до якості та безпеки вилучення та трансплантації тканин (Положення про тканини).

Правові аспекти донорства тканин, такі як надання інформації та отримання згоди від родичів донорів, а також заборона торгівлі тканинами, закріплені в Німецькому Законі про трансплантацію. Цей закон також визначає

вимоги до якості та безпеки для закладів тканин. Німецький Закон про трансплантацію набув чинності з 1 грудня 1997 року [3].

В Австрії трансплантація та донорство органів (як від померлих, так і від живих донорів) регулюються Законом про трансплантацію органів. Вилучення людських тканин і клітин для подальшої обробки та використання у людей регулюється Законом про безпеку тканин, цей закон також регулює обробку, зберігання в банках тканин та розподіл тканин [4]. У Законі про безпеку тканин зазначено, що перед взяттям клітин або тканин живий донор повинен пройти необхідні обстеження для оцінки фізичних та психологічних ризиків для свого здоров'я. Донорство може бути здійснене лише за умови, що живий донор був повністю поінформований лікарем перед донорством про заплановане донорство, його мету, пов'язані з ним ризики та наслідки тощо та надав свою згоду на донорство, тестування та подальше використання клітин або тканин. Цю згоду можна відкликати будь-коли. Згода має бути оформлена у письмовій формі, датована та підписана донором. Якщо донор не може підписати, згода надається у присутності свідка. З 25 листопада 1982 року в Люксембурзі діє Закон «Про вилучення людських органів і тканин». Цей закон передбачає, що кожен житель Люксембургу є потенційним донором органів. Це означає, що органи та тканини можуть бути вилучені після смерті будь-якої особи, останнє місце проживання якої було в Люксембурзі та яка за життя не висловила письмової відмови від донорства. Таким чином, існує презумпція солідарності: вважається, що кожен готовий пожертвувати свої органи після смерті, якщо він не озвучить свою відмову зробити це за життя. Трансплантація загалом побудована на принципах анонімності, безоплатності та солідарності [5]. Також існує Закон «Щодо тканин і клітин людини, призначених для застосування людині» від 1 серпня 2007 року. Він встановлює стандарти якості та безпеки тканин і клітин людини, призначених для застосування людиною, з метою забезпечення високого рівня захисту здоров'я людини [6]. Вилучення тканин і клітин у померлої особи може здійснюватися лише відповідно до положень

статей 6–13 Закону від 25 листопада 1982 року, що регулює вилучення речовин людського походження.

У Франції донорство органів і тканин регулюється законами про біоетику, які базуються на трьох основних принципах, закріплених у Кодексі громадського здоров'я: 1) презумпція згоди: будь-яка особа вважається донором після своєї смерті, якщо вона не зареєстрована в Національному реєстрі відмов або її родичі не висловили заперечення; 2) донорство є безкоштовним: за донорство чи трансплантацію не можна вимагати чи сплачувати жодних коштів; 3) анонімність між донором та реципієнтом: інформація, що дозволяє ідентифікувати донора або реципієнта, не може бути передана, крім випадків, суворо врегульованих законом [7]. Загалом до групи законів про біоетику належать Закон від 29 липня 1994 року, Закон від 6 серпня 2004 року, який був змінений Законом від 7 липня 2011 року.

Доступ до трансплантації значно відрізняється між країнами, як і безпека, якість та ефективність донорства і трансплантації клітин, тканин, органів людини. Зростання та розвиток трансплантології в усьому світі є дуже нерівномірним та стикається з багатьма проблемами, зокрема: 1) відсутність національних стратегій щодо трансплантації; 2) неадекватне законодавство, етичні рамки та регулювання, що може дозволити такі практики, як торгівля органами; 3) відсутність інфраструктури для донорства, обробки та трансплантації; 4) недостатнє універсальне медичне страхування, що означає виключення доступу до трансплантації; 5) низька обізнаність та залученість серед громадськості та медичних працівників.

Список використаних джерел:

1. Directive 2004/23/EC of the European Parliament and of the Council of 31 March 2004 on setting standards of quality and safety for the donation, procurement, testing, processing, preservation, storage and distribution of

- human tissues and cells. *European Union*: веб-сайт. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2004/23/oj/eng> (дата звернення: 16.04.2026).
2. Gesetz über Qualität und Sicherheit von menschlichen Geweben und Zellen (Gewebegesetz - GewebeG k.a.Abk.) URL: <https://www.buzer.de/gesetz/7833/index.htm> (дата звернення: 20.04.2026).
3. Gesetz über die Spende, Entnahme und Übertragung von Organen und Geweben. *Das Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz* : веб-сайт. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/tpg/> (дата звернення: 21.04.2026).
4. Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Gewebesicherheitsgesetz, Fassung vom 13.05.2026. *As Rechtsinformationssystem des Bundes* : веб-сайт. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20005698&ShowPrintPreview=True> (дата звернення: 20.04.2026).
5. Loi du 25 novembre 1982 réglant le prélèvement de substances d'origine humaine. *Journal officiel du Grand-Duché de Luxembourg* : веб-сайт. URL: <https://legilux.public.lu/eli/etat/leg/loi/1982/11/25/n2/jo> (дата звернення: 21.04.2026).
6. Loi du 1er août 2007 relative aux tissus et cellules humains destinés à des applications humaines. *Journal officiel du Grand-Duché de Luxembourg* : веб-сайт. URL: <https://legilux.public.lu/eli/etat/leg/loi/2007/08/01/n12/jo> (дата звернення: 23.04.2026).
7. Code de la santé publique Version en vigueur au 13 mai 2026. *Le Journal officiel de la République française (JORF)*. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006072665/LEGISCTA000006196326/#LEGISCTA000006196326 (дата звернення: 27.04.2026).

Букач Володимир Володимирович,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного, міжнародного права
та публічно-правових дисциплін
Київського інституту інтелектуальної власності та права*

Француз-Яковець Тетяна Анатоліївна,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного, міжнародного права
та публічно-правових дисциплін Київського університету
інтелектуальної власності та права*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Питання забезпечення конституційних прав і свобод людини в умовах дії правового режиму воєнного стану набуває особливої актуальності в сучасній юридичній науці та практиці державного управління. Це зумовлено необхідністю пошуку оптимального балансу між потребою гарантування національної безпеки, захисту суверенітету й територіальної цілісності держави та обов'язком держави забезпечувати належний рівень охорони основоположних прав і свобод людини. За таких умов особливого значення набуває наукове осмислення меж допустимого втручання держави у сферу конституційних прав особи, а також визначення ефективних правових механізмів їх захисту.

Конституційний принцип, відповідно до якого людина, її життя і здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, не втрачає свого значення навіть в умовах збройного конфлікту. Навпаки, саме в період воєнного стану держава зобов'язана забезпечити належне функціонування правових інструментів, спрямованих на захист особистості, запобігання надмірним обмеженням прав і свобод та

створення умов для реалізації конституційних гарантій. Особливої ваги це набуває в контексті сучасного розвитку України, який поєднує необхідність протидії збройній агресії з одночасним дотриманням європейських стандартів у сфері прав людини та принципів демократичної правової держави.

Вагоме значення у забезпеченні конституційних прав і свобод людини в умовах воєнного стану має діяльність Національної поліції України, яка виступає одним із ключових суб'єктів реалізації державної правозахисної функції. Разом із тим, розширення компетенції та посилення владних повноважень поліції в період збройного конфлікту можуть спричиняти ризики необґрунтованого втручання у сферу прав і свобод громадян. Практичний досвід засвідчує необхідність неухильного дотримання у поліцейській діяльності принципів законності, пропорційності, обґрунтованості та недопущення дискримінації. У науковому аспекті особливої уваги потребують питання визначення належного співвідношення між інтересами державної безпеки та захистом приватних прав особи, удосконалення механізмів контролю й нагляду за діяльністю правоохоронних органів, а також адаптація практики Європейського суду з прав людини до умов функціонування правового режиму воєнного стану в Україні.

Забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина набуває особливої актуальності в умовах запровадження воєнного стану, що безпосередньо кореспондується з положеннями Конституції України [1], відповідно до статті 3 якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. За таких умов держава змушена поєднувати необхідність гарантування національної безпеки з обов'язком забезпечення демократичних стандартів прав людини, що набуває особливого значення під час дії особливих правових режимів.

У період дії воєнного стану діяльність Національної поліції України набуває особливого значення, оскільки саме на цей орган покладається

реалізація значної частини державних гарантій щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Незважаючи на складні умови збройної агресії, основоположним орієнтиром функціонування поліції залишається дотримання конституційного принципу пріоритетності прав людини, закріпленого у статті 3 Конституції України. Навіть в умовах воєнної небезпеки правоохоронна діяльність має здійснюватися на засадах законності, обґрунтованості, пропорційності та недопущення надмірного втручання у приватну сферу особи.

Важливим напрямом діяльності Національної поліції є забезпечення належного рівня публічної безпеки, охорона громадського порядку, захист життя і здоров'я населення, попередження правопорушень та підтримання стабільного функціонування суспільства в умовах надзвичайних викликів. У взаємодії із Збройні Сили України поліція сприяє захисту державного суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу, що є необхідною передумовою для реального забезпечення прав і свобод громадян. Підтримання правопорядку в таких умовах виступає не лише елементом безпеки, а й важливим механізмом запобігання необґрунтованим обмеженням прав людини.

Водночас правовий режим воєнного стану допускає можливість тимчасового звуження окремих конституційних прав і свобод, однак такі заходи можуть застосовуватися виключно в межах, визначених Конституцією України та чинним законодавством. Будь-які обмеження повинні відповідати критеріям правомірності, необхідності та співмірності із загрозами, що виникають у зв'язку зі збройною агресією. За таких умов Національна поліція виконує подвійну функцію: з одного боку, забезпечує реалізацію заходів правового режиму воєнного стану, а з іншого - здійснює превентивний контроль щодо недопущення порушень прав людини та зловживання владними повноваженнями.

Сучасні умови функціонування держави зумовлюють появу нових викликів у діяльності поліції, пов'язаних із необхідністю забезпечення балансу між інтересами національної безпеки та захистом особистих прав громадян. Особливої уваги потребують питання дотримання прав людини під час здійснення перевірки документів, запровадження комендантської години,

обмеження свободи пересування, проведення евакуаційних заходів, а також застосування інших превентивних поліцейських заходів, що безпосередньо впливають на реалізацію конституційних гарантій особи.

Відповідно до статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966 р.) та статті 15 Європейської конвенції з прав людини (1950 р.), держава може тимчасово відступити від виконання окремих зобов'язань лише в межах суворой необхідності, що зумовлена реальною загрозою життю нації. При цьому не допускається обмеження низки невід'ємних прав, зокрема, права на життя, заборони катувань, рабства, ретроактивного покарання, а також свободи совісті та релігії. У контексті збройного конфлікту міжнародні стандарти захисту доповнюються положеннями Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів 1977 року, які визначають правовий статус цивільного населення, військовополонених і жертв війни. Відповідно до них, навіть у період активних бойових дій держава зобов'язана поважати принципи гуманності, пропорційності та розмежування військових і цивільних цілей [2, с.209]. Режим воєнного стану не означає повного скасування прав людини, він лише змінює механізми їх реалізації та межі допустимих обмежень. Як підкреслює Комітет ООН з прав людини у Загальному коментарі № 29 (2001 р.), навіть у разі надзвичайної ситуації дерогація не може мати дискримінаційного характеру, повинна бути тимчасовою, пропорційною та обґрунтованою реальною загрозою для існування нації [3].

Введення воєнного стану в Україні зумовило докорінну адаптацію правового статусу Національної поліції, де ключовим викликом стало поєднання розширених безпекових повноважень із обов'язком дотримання конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина. Аналіз останніх змін до Закону України «Про Національну поліцію» [4] дозволяє констатувати трансформацію відомства: від класичної сервісної моделі до гібридної моделі правозахисної діяльності, що інтегрує функції національної оборони та гуманітарної безпеки.

У контексті забезпечення прав і свобод людини цей процес характеризується чотирма стратегічними напрямками:

По-перше, інформаційно-аналітичне забезпечення права на правову визначеність. Розширення доступу поліції до державних реєстрів та інформації про військовополонених є необхідним для координації Сил оборони. Однак, крізь призму прав людини, цей механізм виступає гарантом захисту від зникнень та основою для належної ідентифікації осіб. Важливим аспектом тут є встановлення чітких процедурних меж, які запобігають неправомірному втручання у приватне життя (ст. 32 Конституції) поза межами суворої воєнної необхідності.

По-друге, гарантування права на справедливий суд та відшкодування шкоди. Легітимізація функцій з оперативного розмінування та техніко-криміналістичної фіксації наслідків воєнних злочинів наділяє поліцію роллю ключового суб'єкта захисту інтересів потерпілих. Якісне документування руйнувань та злочинів агресора є первинною ланкою у реалізації права громадян на правосуддя в міжнародних інстанціях та отримання компенсацій за порушені майнові права.

По-третє, дотримання принципу пропорційності при застосуванні заходів примусу. Зміни до статті 42 Закону, що допускають застосування зброї проти учасників збройної агресії без стандартних поліцейських обмежень, є відповіддю на воєнні реалії. Проте, з точки зору конституційних прав, це покладає на поліцію надвисоку відповідальність за дотримання принципу розрізнення. Забезпечення права на життя (ст. 27 Конституції) у таких умовах прямо залежить від здатності поліцейського безпомилково диференціювати комбатанта від цивільної особи, що вимагає впровадження жорстких протоколів перевірки.

По-четверте, дотримання стандартів гуманного поводження у пенітенціарній діяльності. Перебирання поліцією функцій з конвоювання та тривалого утримання осіб в ІТТ у прифронтових зонах створює додаткові ризики для прав затриманих. Забезпечення права на гідне поводження (ст. 28 Конституції) та правову допомогу стає ключовим індикатором спроможності держави залишатися у правовому полі навіть у період екстремальної ескалації.

Переважна більшість заходів, що вживаються поліцейськими в межах реалізації додаткових повноважень, мають оперативний характер, окремі заходи - превентивний та профілактичний характер, проте всі вони спрямовані на забезпечення публічного порядку та прав громадян. [5. с. 131].

Конституція України встановлює перелік прав і свобод, які не можуть бути порушені за будь-яких обставин. Вони перераховані в частині 2 статті 64 Конституції. Серед них: право на набуття та зміну громадянства, право мати рівні конституційні права та свободи, право на життя, на повагу до гідності людини, на свободу та особисту недоторканість, на житло, на професійну правничу допомогу, право не виконувати злочинні розпорядження, право на рівні права та обов'язки подружжя в шлюбі та сім'ї, право на рівність дітей у своїх правах, право захисту судом прав і свобод людини та громадянина, право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, право на можливість бути двічі притягненому до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення, презумпція невинуватості, право надсилати колективні або індивідуальні звернення та отримати обґрунтовану відповідь на них, гарантії, що особа не буде нести відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом і незворотність дії законів у часі та інших нормативно-правових актів. Усі ті права, які не зазначені в переліку, можуть бути обмежені владою в Україні, але лише в умовах воєнного стану чи війни, маючи на меті забезпечити безпеку держави, не створюючи загрози для життя громадян.

Таким чином, правовий режим воєнного стану не нівелює конституційний статус особи, а лише трансформує механізми його реалізації. На основі аналізу нормативно-правової бази та практичної діяльності Національної поліції України можна зробити наступні узагальнені висновки:

Права і свободи людини і громадянина в умовах воєнного стану можуть підлягати обмеженням (за винятком абсолютних прав, визначених ст. 64 Конституції України) виключно як тимчасовий та екстраординарний захід. Такі

обмеження мають бути чітко детерміновані часовими рамками дії особливого правового режиму та не можуть зазіхати на сутнісний зміст (ядро) прав. Будь-яке втручання, що призводить до фактичного знищення можливості реалізації права, має визнаватися неправомірним, оскільки фундаментальність людської гідності та базових свобод залишається незмінним імперативом навіть у стані збройного конфлікту.

Обмеження прав людини під час воєнного стану не є автоматичним або абсолютним імперативом. Саме лише введення воєнного стану не означає скасування правових гарантій. Кожне правове обмеження, що впроваджується органами Національної поліції, повинно проходити крізь «фільтр» трискладового тесту: законність - наявність чіткої норми в законі; легітимна мета: захист національної безпеки та територіальної цілісності; пропорційність: вжиті заходи мають бути найменш обтяжливими для особи серед усіх можливих варіантів досягнення мети.

Діяльність Національної поліції України у цей період характеризується подвійною відповідальністю. З одного боку, поліція наділяється розширеними дискреційними повноваженнями (перевірка документів, огляд майна, обмеження руху), що необхідно для відсічі агресії. З іншого боку, правоохоронна система виступає запобіжником проти свавілля. Ефективність забезпечення прав людини залежить від того, наскільки професійно працівники поліції балансують між державним примусом та повагою до особистості, запобігаючи перетворенню «необхідності» на «вседозволеність».

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР.
2. Ніколенко Л. М. Захист прав людини в умовах воєнного стану // Науковий вісник Ужгородський національний університет. Серія «Право». 2025. Вип. 91, ч. 1. С. 207-212.

3. Human Rights Committee. General Comment No. 29: States of Emergency (Article 4), International Covenant on Civil and Political Rights. CCPR/C/21/Rev.1/Add.11. 2001. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/451555> (дата звернення: 01.04.2026).
4. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII.
5. Муляр Г. В. Діяльність органів Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану // Науковий вісник Міжнародний гуманітарний університет. Серія: Юриспруденція. 2023. № 61. С. 130-133.

Бурма Сергій Костянтинович,
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри
конституційного, міжнародного права
та публічно-правових дисциплін
Київського університету
інтелектуальної власності та права

ОКРЕМІ ДУМКИ СУДДІВ ЯК ФАКТОР ЕВОЛЮЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Сучасна система міжнародного правопорядку перебуває у стані перманентної трансформації, зумовленої появою нових глобальних викликів, зміною балансу сил геополітичних акторів та децентралізованим характером нормотворення. У цих умовах особливого значення набуває діяльність міжнародних судових установ, передусім Міжнародного суду ООН (далі – МС ООН), Європейського суду з прав людини, Міжнародного трибуналу ООН з морського права, Міжнародного кримінального суду та міжнародних арбітражів. Попри те, що згідно з ч. 1 ст. 38 Статуту МС ООН [1] судові рішення є лише допоміжним засобом для визначення правових норм, їхній фактичний вплив на формування «усталеної судової практики» (фр. *jurisprudence constante*) є визначальним.

Особливим, але часто недооціненим інститутом у цьому контексті є інститут окремих та розбіжних думок суддів (англ. *separate opinions* та *dissenting opinions*). Традиційно розглядаючись як вияв процесуального плюралізму чи інструмент збереження автономії індивідуальної позиції судді, сьогодні окремі думки дедалі частіше виступають як доктринальний та праксеологічний двигун прогресивного розвитку міжнародного, і зокрема міжнародного процесуального права. Вони формують альтернативний правовий дискурс, який за певних умов ретрансформується у майбутні прецеденти або міжнародно-правові норми.

Інститут окремих думок відображає фундаментальний компроміс між двома правовими традиціями: англосаксонською (де індивідуалізм судді та публічність незгоди є нормою) та континентальною (де панує таємниця нарадчої кімнати та монолітність судового рішення). У міжнародному праві цей компроміс закріплений, зокрема, у ст. 57 Статуту МС ООН, «якщо рішення, в цілому або в частині, не виражає одностайної думки суддів, то кожен суддя має право викласти свою окрему думку» [1] та ч. 2 ст. 45 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, «якщо рішення у справі повністю або частково не виражає одностайної думки суддів, кожний суддя має право викласти окрему думку» [2].

У науковій літературі доцільно розмежовувати два основні види індивідуальних позицій суддів:

- окрема думка (англ. *separate opinion*) – висловлюється суддею, який згоден із резолютивною частиною рішення (висновком суду), але розбігається з суддівською більшістю у питаннях мотивувальної частини, правової аргументації або методології тлумачення норми;
- розбіжна думка (англ. *dissenting opinion*) – висловлюється суддею, який принципово не згоден як із мотивувальною, так і з резолютивною частиною рішення, пропонуючи натомість альтернативне вирішення спору по суті.

З теоретичного погляду, окрема думка виконує декілька функцій:

- легітимізуюча (забезпечує довіру до суду через прозорість дискусії);
- правотворча/прогностична (демонструє вектори майбутнього розвитку права);
- превентивна (стримує більшість від ухвалення надміру радикальних рішень);
- доктринальна (слугує джерелом для наукових досліджень та кодифікації).

Своєрідність міжнародного права полягає в тому, що воно позбавлене єдиного законодавчого органу. Як наслідок, правова аргументація, викладена в

окремих думках, часто заповнює нормативні лакуни (лат. *lacunae legis*) та стає інтелектуальним підґрунтям для подальшого формування *opinio juris* держав.

Еволютивний потенціал окремих думок реалізується через систему опосередкованих та безпосередніх механізмів, які можна класифікувати за суб'єктним та функціональним критеріями.

Окремі думки часто стають основою для кардинальної зміни судової практики (зокрема, через механізми *overruling* або *prospective overruling*) у майбутньому. Позиція, яка сьогодні залишилася в меншості, через певний час (інколи через десятиліття) сприймається судом як єдино правильна під впливом науково-технічного розвитку, нових суспільно-політичних та правових реалій. Цей феномен у доктрині справедливо отримав назву «пророчих думок» (англ. *prophetic opinions*).

Відповідно до ст. 38 Статуту МС ООН, «доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй є допоміжним засобом для визначення правових норм» [1]. Окремі думки видатних суддів самі по собі стають частиною цієї доктрини. Наукова спільнота аналізує ці тексти, що веде до їхньої легітимізації в академічному середовищі, а згодом – до використання у практиці правозастосування держав.

Держави під час підготовки та узгодження текстів нових багатосторонніх договорів нерідко спираються на правові аргументи з розбіжних думок, якщо офіційне рішення суду звужувало їхні суверенні права або не відповідало тогочасним тенденціям. Аналогічно, Комісія міжнародного права ООН у процесі кодифікації та прогресивного розвитку використовує аналітичний потенціал індивідуальних суддівських позицій для формулювання проєктів статей.

Попри позитивний внесок в еволюцію права, інститут окремих думок піддається критиці через потенційні ризики для міжнародного правосуддя.

Оцінюючи роль індивідуальних суддівських позицій в еволюції міжнародного права, варто зважати на складний баланс між їхнім конструктивним та деструктивним потенціалом. З одного боку, їхній позитивний вплив полягає в запобіганні правовому застою через стимулювання розвитку

доктрини, забезпеченні гнучкості інтерпретації норм відповідно до динамічних суспільно-політичних і науково-технічних змін, а також у загальній демократизації правосуддя, що підтверджує інтелектуальну свободу суддів та прозорість дискусії. З іншого боку, деструктивний аспект виявляється у ризику послаблення авторитету судового рішення, яке ухвалюється мінімальною більшістю і через сильну окрему думку сприймається державами як менш переконливе, що суттєво ускладнює його виконання. Крім того, велика кількість суперечливих індивідуальних позицій може призвести до фрагментації та розмивання змісту міжнародного права, а в окремих випадках (зокрема, за участю суддів *ad hoc*) — створює загрозу політизації інституту, коли правовий аналіз підміняється просуванням геополітичних інтересів конкретних держав.

Проте, переважна більшість дослідників сходиться на тому, що користь для довгострокового розвитку міжнародно-правової системи значно перевищує вказані ризики. Конструктивний потенціал реалізується тоді, коли суддя діє не як представник політичних інтересів, а як «архітектор майбутнього міжнародного права».

Висновки. Окремі думки суддів міжнародних судових установ є не просто процесуальним додатком до судових рішень, а самостійним, динамічним фактором еволюції міжнародного права, що діє через механізми формування доктрини, впливу на *opinio juris* держав та внутрішньосудову практику.

Еволютивний ефект індивідуальних суддівських позицій полягає у їхній здатності виступати «випробувальним полігоном» для нових правових концепцій. Концепції, які спочатку маркувалися як девіантні чи надміру радикальні (як-от зобов'язання *erga omnes*, право на екологічну безпеку, розширене тлумачення права на приватне життя), завдяки окремим думкам пройшли шлях до загальновизнаних прецедентів та договірних норм.

Для мінімізації ризиків фрагментації та втрати авторитету судових рішень міжнародна судова практика має підтримувати високий стандарт інтелектуальної чесності та методологічної обґрунтованості окремих думок.

Вони повинні апелювати до правових принципів та системної логіки права, а не до кон'юнктурних політичних інтересів.

В умовах кризи багатьох інститутів багатосторонньої дипломатії саме окремі думки суддів забезпечують міжнародному праву необхідну гнучкість, дозволяючи йому адаптуватися до нових технологічних, екологічних та геополітичних реалій без необхідності миттєвого перезапуску складних процедур укладення глобальних договорів.

Список використаних джерел:

1. Статут Міжнародного Суду ООН : Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй. URL: <https://www.un.org/about-us/un-charter/statute-of-the-international-court-of-justice> (дата звернення: 17.05.2026).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. : заснована на офіційному тексті з поправками, внесеними Протоколами № 11 та № 14. *Законодавство України* / Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 17.05.2026).

Вільгушинський Михайло Йосипович,
*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права,
процесу і криміналістики,
заслужений юрист України
перший проректор
Київського університету
інтелектуальної власності та права*

ДЕЗЕРТИРСТВО ЯК ФОРМА ДІЯННЯ, ЩО СТАВИТЬ ПІД ЗАГРОЗУ БЕЗПЕКУ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Конституцією України передбачено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України, а Президент України як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави, в тому числі і шляхом видання указів. Частиною 2 ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» в редакції, що діяла станом на 29 березня 2014 року, було передбачено, що порядок проходження громадянами України військової служби, їх права та обов'язки визначаються цим Законом, відповідними положеннями про проходження військової служби громадянами України, які затверджуються Президентом України, та іншими нормативно-правовими актами. [1]

Військовослужбовець Збройних Сил України, зобов'язаний непорушно дотримуватися Конституції України і законів України, військової присяги, віддано служити Українському народові, сумлінно і чесно виконувати

військовий обов'язок, постійно підвищувати рівень військових професійних знань, вдосконалювати свої навички і майстерність, а також твердо знати й зразково виконувати свої службові обов'язки, бути дисциплінованим, поводитися з гідністю й честю, не допускати самому і стримувати інших від негідних вчинків, дотримуватися правил забезпечення у військовій частині постійної бойової готовності, внутрішнього порядку, у службовий час постійно перебувати у розташуванні військової частини або місця служби і не залишати їх без відповідного дозволу командира (начальника). [1]

Дезертирство як форма діяння, що ставить під загрозу безпеку демократичного суспільства, є не лише кримінально-правовою проблемою, а й складним соціально-психологічним феноменом, який безпосередньо перетинається з предметним полем юридичної психології, військового права та морально-етичних засад виконання військового обов'язку. У сучасних умовах повномасштабної збройної агресії значення цієї проблеми посилюється, оскільки будь-яке ухилення військовослужбовця від служби впливає не тільки на дисципліну окремого підрозділу, а й на стійкість системи оборони загалом, рівень довіри суспільства до армії та спроможність демократичної держави гарантувати свою безпеку. Саме тому, дезертирство доцільно розглядати не ізольовано як формально-юридичний склад злочину, а як суспільно небезпечну поведінку, в основі якої можуть лежати страх, виснаження, конфліктність, соціально-психологічний тиск, розчарування у військових діях, проблеми з психічним здоров'ям і кризові життєві обставини.[2]

Метою дослідження є з'ясування юридико-психологічної природи дезертирства як форми поведінки, що порушує військовий обов'язок і створює загрозу суспільній безпеці, а також окреслення психологічних і правових чинників, які впливають на його виникнення, кваліфікацію та профілактику в умовах особливого періоду, воєнного стану й бойової обстановки.

Для досягнення цієї мети важливо враховувати, що законодавець визначає дезертирство як самовільне залишення військової частини або місця служби з метою ухилитися від військової служби, а також нез'явлення з тією самою метою

на службу після призначення, переведення, відрядження, відпустки або лікування. Отже, ключовим критерієм є не лише факт відсутності, а саме спрямованість умислу на остаточне ухилення від виконання військового обов'язку.[3][2]

Обов'язковою ознакою дезертирства є мета: військовослужбовець має намір ухилитися від військової служби протягом не трьох діб, місяця, двох місяців тощо, тобто не тимчасово, а ухилитися від військової служби взагалі, назавжди. При цьому військовослужбовець може заявляти про свій намір ухилитися від військової служби взагалі або ухилитися від неї протягом невизначеного часу (наприклад, доки його не затримують). [6] [7]

Як вбачається із судової практики при розгляді кримінальних проваджень за ст. 408 КК України, для наявності складу дезертирства немає значення, в який час у особи виник намір ухилитися від служби - безпосередньо під час самовільного залишення військової частини або вже в період незаконного перебування за її межами. Коли військовослужбовець після самовільного залишення військової частини приймає рішення ухилитися від військової служби, його дії кваліфікуються як дезертирство, оскільки будь-яке за способом самовільне залишення військової частини може бути і способом дезертирства, а отже, поглинається останнім і не утворює множинності кримінальних правопорушень. [6]

Актуальність теми зумовлена тим, що в умовах війни дезертирство набуває особливої ваги як кримінально каране діяння, кваліфікуючі ознаки якого прямо передбачені статтею 408 Кримінального кодексу України. Нормативна конструкція цієї статті показує, що правова оцінка залежить від способу вчинення, суб'єкта, умов і ступеня суспільної небезпеки: дезертирство із зброєю або за попередньою змовою групою осіб карається суворіше, а вчинення діяння в умовах особливого періоду, воєнного стану або в бойовій обстановці — ще суворіше. Це означає, що законодавець пов'язує підвищену відповідальність не лише з фактом порушення служби, а й з тим, що у складних воєнних умовах така

поведінка прямо підриває можливість виконання бойових завдань, послаблює колективну стійкість і здатність підрозділу діяти узгоджено.[3][2]

Виходячи з мети покарання й принципів справедливості, співмірності та індивідуалізації, покарання повинне бути адекватним характеру вчинених дій, їх небезпечності та даних про особу винного.

Тобто кримінально-правовий зміст принципу справедливості полягає в тому, що покарання, яке застосоване до особи, котра вчинила кримінальне правопорушення, повинне бути справедливим, тобто таким, що відповідає як тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, так і конкретним обставинам його вчинення, а також особливостям особистості злочинця.

Загальні засади призначення покарання, передбачені ст. 65 КК, наділяють суд правом вибору однієї з форм реалізації кримінальної відповідальності - призначити покарання або звільнити від покарання чи від його відбування, завданням якої є виправлення та попередження нових злочинів. Ця функція за своєю правовою природою є дискреційною, оскільки потребує врахування та оцінки конкретних обставин справи, ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особи винного, обставин, що впливають на покарання. Реалізація цієї функції становить правозастосовну інтелектуально-вольову діяльність суду.

Водночас, в умовах збройної агресії з боку іншої держави, захист Вітчизни набуває особливого значення, а тому покарання за дезертирство в умовах воєнного стану повинно досягати такої мети, яка зможе запобігти вчиненню нових кримінальних правопорушень, як обвинуваченим так і іншими особами. [6] [7]

З погляду юридичної психології, дезертирство є наслідком не одного окремого чинника, а цілого комплексу внутрішніх і зовнішніх впливів, які змінюють мотивацію військовослужбовця, його уявлення про безпеку, власні ресурси та можливості подолання труднощів. Наукові джерела підкреслюють, що особливо значущими є соціально-психологічна напруга, умови бойових дій, ризик для життя, перевантаження, конфлікти з командуванням, а також

суб'єктивне переживання безвиході. У таких ситуаціях дезертирство може виступати як деструктивний спосіб виходу з внутрішньої кризи, коли особа замість конструктивного звернення по допомогу, переосмислення ситуації чи використання правових механізмів обирає різкий розрив із військовою службою. Для психолога та юриста це важливо, оскільки дозволяє відрізнити ситуативне емоційне виснаження від сформованого умислу остаточно не повертатися до служби, а отже точніше встановлювати правову природу поведінки.[1][2]

Окремої уваги заслуговує дезертирство за попередньою змовою групою осіб, адже така форма має не лише індивідуально-психологічний, а й груповий вимір. Якщо кілька військовослужбовців заздалегідь домовляються про спільне ухилення від служби, виникає ефект взаємного підкріплення девіантної поведінки, коли страх, сумнів або внутрішній опір зменшуються завдяки підтримці інших учасників. У юридико-психологічному плані це підсилює небезпеку діяння, бо групова домовленість формує відчуття «розділеної відповідальності», спрощує раціоналізацію порушення та послаблює моральний бар'єр перед вчинком. У бойових умовах така поведінка стає ще небезпечнішою, бо може породжувати ланцюговий ефект наслідування, деморалізацію побратимів і падіння бойової стійкості підрозділу.[2][1]

Дезертирство в умовах особливого періоду має самостійне кримінально-правове значення, адже закон прямо передбачає підвищену відповідальність за вчинення такого діяння в цей час. Особливий період за своєю суттю є станом підвищеного навантаження на державу, армію й суспільство, тому будь-яке свідоме залишення служби в цей момент створює непропорційно більший ризик, ніж у мирний час. З психологічної точки зору це пояснюється тим, що в особливий період зростає інтенсивність страху, невизначеності та психічного напруження, а ресурси адаптації військовослужбовця часто вичерпуються швидше. Відтак профілактика дезертирства в цей період повинна ґрунтуватися не лише на загрозі покарання, а й на ранньому виявленні кризових станів, належній комунікації в підрозділах, психологічній підтримці та своєчасному втручанні командування.[1][2]

Дезертирство в бойовій обстановці є найбільш суспільно небезпечним різновидом цього діяння, оскільки саме в умовах безпосереднього бою відмова від служби може мати наслідком втрату позицій, загибель товаришів, зрив виконання завдання і посилення загрози для цивільного населення. У такій ситуації значення має не тільки правова кваліфікація, а й розуміння того, як бойовий стрес, виснаження та гостра психічна напруга впливають на поведінку людини. Наукові матеріали вказують, що саме бойові та військові дії є важливим чинником, який впливає на рівень дезертирства, а соціально-психологічний стан військовослужбовців і їх оцінка ризиків для власного життя істотно змінюють поведінкові рішення. Водночас наявність стресу сама по собі не усуває правової відповідальності, якщо доведено прямий умисел на остаточне ухилення від служби.[2][1]

Поняття «поганий приклад» у контексті юридичної психології доцільно тлумачити як демонстрацію деструктивної моделі поведінки, яка підриває дисципліну та сприяє легітимації порушення військового обов'язку в очах інших військовослужбовців. Коли факт дезертирства стає відомим у колективі, він може викликати не лише осуд, а й механізми наслідування у вразливих осіб, які переживають страх, втому або розчарування. Це особливо небезпечно в умовах бойової служби, де морально-психологічний клімат є фактором боєздатності, а негативний приклад швидко поширюється через неформальні комунікації. Тому профілактична робота має включати не тільки дисциплінарні заходи, а й формування позитивних зразків службової поведінки, підкріплення цінності взаємної підтримки та усвідомлення значущості військового обов'язку.[1][2]

Військовий обов'язок у цьому контексті слід розуміти як правову й моральну вимогу до військовослужбовця добросовісно виконувати службу, бути готовим до виконання наказів і нести відповідальність за безпеку підрозділу та держави. Дезертирство є прямою протилежністю такому обов'язку, бо воно виражає свідоме відхилення від служби з метою остаточно уникнути її виконання. Саме тому суспільна небезпека цього діяння полягає не тільки в індивідуальному порушенні закону, а й у руйнуванні нормативної основи

військової організації, де довіра, дисципліна та взаємна відповідальність є критично необхідними. З цієї позиції правова оцінка дезертирства одночасно виконує каральну, превентивну і виховну функції, сигналізуючи про неприпустимість поведінки, що ставить під загрозу обороноздатність.[3][1]

Окремо варто наголосити, що наукова література пов'язує дезертирство з широким колом соціально-психологічних причин, які загострюються під час війни, а тому однобічний підхід лише через покарання не вирішує проблеми повністю. Доцільним є комплексний підхід, у якому кримінально-правова реакція поєднується з психологічною діагностикою, профілактикою криз, підтримкою адаптації та розвитком довіри між військовослужбовцями й командуванням. Для юридичної психології це означає необхідність дослідження мотивації, емоційних станів, механізмів групового впливу, особливостей прийняття рішень у стресі та факторів, що можуть спонукати до збереження служби навіть у надскладних обставинах. Такий підхід є особливо важливим для демократичного суспільства, оскільки воно має поєднувати обороноздатність із дотриманням прав людини, законності та гуманістичного ставлення до військовослужбовця.[1][4]

Висновок полягає в тому, що дезертирство слід розглядати як багатовимірне явище, яке поєднує правову заборону, психологічну кризу, моральну девіацію та безпосередню загрозу суспільній безпеці. Його суспільна небезпечність особливо зростає в умовах особливого періоду та бойової обстановки, а також у разі вчинення за попередньою змовою групою осіб, коли руйнівний ефект охоплює не лише окремого військовослужбовця, а й весь підрозділ. Ефективна протидія дезертирству можлива лише за умови поєднання правової відповідальності з психологічною профілактикою, раннім виявленням кризових станів і формуванням стійкої культури військового обов'язку, взаємної підтримки та особистої відповідальності за безпеку демократичного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Зозуля І. В., Довгань О. І. Війна та дезертирство: засади правового регулювання в Україні // Форум права. 2022. № 2(73). С. 60–79. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.6471065>^{fn2}
3. Кримінальний кодекс України: ст. 408 «Дезертирство» // Кодекси України. URL: https://kodeksy.com.ua/kriminal_nij_kodeks_ukraini/statja-408.htm^{fn2}
4. Дезертирство стаття 408 ККУ з новими змінами // Inseinin. URL: https://inseinin.com.ua/news_ukraine/tpost/nriyci9he1-dezertirstvo-stattya-408-kku-z-novimi-zm^{fn3}
5. Дезертирство, СЗЧ, ухилення від військової служби - НААУ // Національна асоціація адвокатів України. URL: <https://unba.org.ua/publications/10700-dezertirstvo-szch-uhilennya-vid-vijs-kovoi-sluzhbi-statistika-rozmezhuвання.html>^{fn4}
6. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар : за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. — 2-ге вид., переробл. та допов. — Київ : Дакор, 2008.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 2 / за заг. ред. В. Я. Тація — Харків : Право, 2012.

Галкевич Сергій Вікторович,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ ДАРУВАННЯ В ІСПАНІЇ

Одним із найкращих способів безоплатного передання майна близьким (чи іншим людям) є, звичайно, укладення договору дарування [2]. Останній разом із договором купівлі-продажу, поставки, оренди, підряду належить до найпоширеніших договорів в цивільному обігу, не лише в Україні, а загалом. Цивільне законодавство кожної держави визначає свої особливості щодо форми договору, предмету, сторін, підстав відкликання чи скасування, а їх вивчення становить науковий інтерес в якості предмету дослідження в межах цивільно-порівняльного правознавства.

Цивільне законодавство Іспанії не використовує термін «дарування», натомість заміняє його на «пожертва». Проте, якщо проаналізувати відповідні положення Цивільного кодексу Іспанії, то з їх змісту випливає, що мова йде саме про звичний для України договір дарування (в Україні окремо існує договір дарування та договір про пожертву). Тлумачиться пожертва як акт щедрості, за допомогою якого людина вільно розпоряджається чимось на користь іншої особи, яка це приймає [3]. Проте, з метою уникнення плутанини, будемо використовувати термін «дарування». Дарування вважається здійсненим з моменту, коли дарувальник дізнається про прийняття дарування обдаровуваним. Укласти договір дарування може кожен, хто може орендувати та розпоряджатися своїм майном. Відповідно обдаровуваними також можуть бути усі, крім недієздатних осіб. Особи, які не мають права укладати договори, не можуть і приймати умовні або обтяжливі подарунки без участі своїх законних

представників. Дарунки, зроблені зачатій, але ненародженій дитині, можуть бути прийняті особами, які б законно представляли її інтереси, якби її народження вже відбулося. Договір дарування рухомого майна укладається в усній чи письмовій формах. При цьому усна форма вимагає одночасної передачі предмета дарування. Якщо ця вимога не дотримана, то дарування буде вважатися недійсним. Звідси впливає наступне: якщо момент укладення договору не збігається з моментом передачі майна, то такий договір укладається виключно у письмовій формі.

Договір дарування нерухомого майна має бути оформлений у формі публічного акта. При цьому згода на прийняття подарунку також має бути засвідчена в тому ж акті або в окремому. Предметом договору дарування може бути все наявне в дарувальника майно або його частина, за умови, що він залишає за собою у повній власності або користуванні те, що необхідно для проживання його самого та у відповідному стані. У якості подарунку не може виступати майно, яке відсутнє на момент дарування, але право власності на яке виникне в дарувальника в майбутньому. Іспанське законодавство також закріплює за дарувальником можливість залишити за собою право розпоряджатися частиною подарованого майна або певною сумою, але якщо він помре, не скориставшись цим правом, майно або сума, яку він залишив за собою, належатимуть обдаровуваному. Також можливо дарувати майно одній особі, а користування ним – іншій, з певними обмеженнями [3].

Ще один важливий момент, на який варто звернути увагу – це випадки відкликання договору дарування, який було укладено особою, яка не має дітей або нащадків. У цьому випадку відкликання можливе: 1) якщо дарувальник матиме дітей після укладення договору, навіть якщо діти народилися після його смерті; 2) якщо син дарувальника, якого він вважав мертвим, коли укладав договір, виявився живим. На наявності вище зазначених підстав дарувальнику повертається подароване майно або його вартість (у випадку продажу майна обдаровуваним). Позов про повернення майна може подаватися на протязі п'яти

років, відлік яких починається з дати, коли стало відомо про народження дитини або про існування того, хто вважався померлим.

Договір дарування підлягає скасуванню: 1) на прохання дарувальника, коли обдаровуваний перестане виконувати будь-яку з умов, які передбачені умовами договору; 2) на прохання дарувальника через невдячність обдарованого у таких випадках: а) якщо обдаровуваний вчиняє будь-який злочин проти особи, честі або майна дарувальника; б) якщо обдаровуваний звинувачує дарувальника у будь-якому злочині, що тягне за собою офіційне переслідування або публічне звинувачення, навіть якщо він це доведе; окрім випадків, коли злочин було скоєно проти самого обдаровуваного, його чоловіка/дружини або дітей; в) якщо обдаровуваний незаконно відмовляє дарувальнику у їжі [3].

Висновки. За результатами здійсненого правового аналізу можна визначити спільні та відмінні риси у сфері правового регулювання договору дарування в Україні (з однієї сторони) та в Іспанії (з іншої сторони).

Українське законодавство виділяє усну, просту письмову та письмову з нотаріальним посвідченням форми договору (вибір останньої напряму залежить від предмета) [1]. Що стосується Іспанії, то форма дарування також залежить від майна, яке передається, проте крім звичних для нас форм, в Іспанії застосовують форму публічного акту, що скоріш за все можна прирівняти до нашої нотаріальної.

Щодо предмету договору, то відповідно до Цивільного кодексу України – це можуть бути «рухомі, нерухомі речі, в тому числі гроші та цінні папери, майнові права, якими дарувальник вже володіє або які можуть виникнути у нього в майбутньому» [1]. Натомість у цивільному кодексі Іспанії міститься чітке правило, що дарунком не може бути майно, яке відсутнє на момент дарування, але право власності на яке виникне в дарувальника в майбутньому.

Найбільшу увагу потрібно звернути на існуючі відмінності у підставах припинення договірних відносин. Адже законодавство досліджуваної країни закріплює досить цікаві і дещо незвичні для України підстави для скасування чи відкликання договору дарування. В іспанському законодавстві не характерними

для нас є: 1) поява дітей після укладення договору, навіть якщо діти народилися після смерті дарувальника; 2) поява сина дарувальника, який вважався мертвим на момент укладення договору; 3) незаконна відмова дарувальнику в їжі.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 14.05.2026).
2. Особливості договору дарування. *LIGA360* : веб-сайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/EA018529> (дата звернення: 14.05.2026).
3. Código Civil de 16.08.1889. *Boletín Oficial del Estado* : веб-сайт. URL: [https://www.boe.es/eli/es/rd/1889/07/24/\(1\)/con#art609](https://www.boe.es/eli/es/rd/1889/07/24/(1)/con#art609) (дата звернення: 14.05.2026).

Гетьманцева Ніна Дмитрівна,
докторка юридичних наук, професорка
завідувачка кафедри приватного права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
e-mail: n.getmantseva@chnu.edu.ua

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА ТРАДИЦІЙНУ МОДЕЛЬ ПРАЦІ

Однією із найбільш перспективних технологій, які одержали застосування у всіх сферах суспільного життя у зв'язку із запровадженням цифрових технологій є штучний інтелект, який ще називається машинним інтелектом. На сьогоднішній день дана сфера залишається однією із найбільш перспективних і нерозкритих напрямків розвитку інформаційних управлінських систем та технологій [4,с.42].

Цифрова ера поряд зі своїми плюсами і мінусами відкриває нові ринки для потенційних роботодавців та надає нові можливості для працюючого населення. Здатність швидко реагувати та обмінюватися інформаційними ресурсами заклали відповідний фундамент у розвиток цифрової економіки та цифрових трудових платформ. Поряд з традиційною моделлю праці зароджується нова: бізнес – модель, яка дозволяє роботодавцям за допомогою інтернет-платформ виступати посередниками між клієнтами та виконавцями, та організовувати роботу без потреби найму працівників які визначаються як особи, що працюють за трудовим договором і в силу ст. 21 КЗпП України зобов'язуються виконувати роботу. Вказане розмиває правовий статус сторін потенційних трудових відносин як працівника так і роботодавця. А це позбавляє правових гарантій для вказаних осіб. Міжнародна організація праці зазначає, що багато працівників не мають доступу до соціального захисту. Вони часто не в змозі брати участь у колективних переговорах, які б дозволили їм вирішувати це та інші питання [2].

Розвивається нова модель праці та зайнятості, яка концентрує і несе в собі нові виклики і відповідні загрози. Адже будь-яка технологія здатна як поліпшити

життя, так і погіршити. Будь-які технології несуть в собі як позитивні так і негативні моменти, яких неможливо уникнути, але можна їх направити в потрібне русло, щоб мінімізувати можливі негативні наслідки [5,с.49].

Технологічний прогрес, цифровізація економіки вплинули на всі сфери життєдіяльності людини, особливо на розвиток та еволюцію трудових відносин. На думку зарубіжних учених, трудове право неминуче трансформується в умовах бурхливого розвитку так званого цифрового суспільства [1,с.6].

Безумовно, проблему правового регулювання роботи за допомогою інтернет-платформ не може бути вирішено без переосмислення поняття: «робота», «працівник» і «роботодавець», що вже зауважувалося в юридичній літературі [9, с.12-46]. Практика минулого дозволяє визначити відповідні тенденції у розвитку правового регулювання праці в цілому так і в статусі роботодавця та працівника як суб'єктів трудових правовідносин. Ці тенденції пов'язані перш за все з формуванням цифрової економіки, з розвитком штучного інтелекту та роботизації, з запровадженням нових форм зайнятості та з необхідністю нівелювати негативні наслідки впровадження нових технологій у відносинах між працівником та роботодавцем.

Правові виклики сучасності прагнуть визначити для трудового права як самостійної галузі, власну нішу у правовому полі, забезпечити, удосконалити понятійний інструментарій галузі і відродити її на новій основі, як трудове право майбутнього. І якщо законодавець раніше визначав роботодавця через категорію трудових відносин, то в умовах цифрової економіки потрібно визначати наявність трудових відносин через виконання працівником роботи, трудових операцій, а роботодавця через виконання властивих йому функцій, повноважень. При цьому поняття «робота», «робоча операція (послуга)» потребують визначення на законодавчому рівні. Адже виникнення трудового права з його центральним інститутом «трудовий договір» пов'язано з обґрунтуванням праці як особливого об'єкта правового регулювання, який не вкладається в рамки цивільно-правової конструкції найму праці, оскільки відрізняється від будь-якого об'єкту цивільних прав [3 ,с.337].

Впродовж багатьох років у сфері трудових відносин проблема підміни трудових відносин цивільно-правовими залишалася і залишається й до сьогодні не вирішеною. Зазначена проблема не була помічена вітчизняним законодавцем, що не дозволяло на законодавчому рівні перекваліфікувати цивільно-правові договори в трудові. Проте судова практика коментуючи ознаки наявності трудових відносин, у свою чергу, відносить до таких наступне: предметом трудового договору (контракту) є праця (трудова функція) особи, яка є об'єктом саме трудових правовідносин, які повною мірою врегульовані трудовим законодавством, інтегрованість працівника до організаційної структури роботодавця, надання інструментів, матеріалів та механізмів роботодавцем[6] підпорядкування робітника правилам внутрішнього трудового розпорядку, забезпечення робітнику умов праці та виплати винагороди за виконану роботу [7,8].

Формування цифрової економіки вимагає від законодавця більш гнучкого підходу до визначення поняття «робота», «працівник», «роботодавець». В умовах, коли сторони трудових відносин набувають нового правового статусу необхідно посилити позиції трудового права як соціальної галузі та забезпечити захист виробників матеріальних благ як на рівні держави так і на локальному рівні – самим роботодавцем. При цьому соціальна захищеність повинна розглядатися як ознака наявності трудових відносин, оскільки трудове право як галузь є соціальним правом у контексті здійснення ним захисних функцій.

Список використаних джерел:

1. Seghezzi F., Tiraboschi M. Italy's Industry 4.0 Plan: An Analysis from a Labour Law Perspective. E-Journal of International and Comparative Labour Studies, 2018, no 1, pp. 1–39
2. World Employment and Social Outlook. The role of digital labour platforms in transforming the world of work. ILO Flagship Report. 2021.

[URL:https://www.ilo.org/global/research/global-reports/weso/2021/WCMS_771749/lang-en/index.htm](https://www.ilo.org/global/research/global-reports/weso/2021/WCMS_771749/lang-en/index.htm)

3. Гетьманцева Н. Д. Правове регулювання трудових відносин в сучасних умовах господарювання. дис ... докт. юрид. наук: 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення: Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Київ, 2016. 481с.

4. Гетьманцева Н.Д. Про нові контури трудового права в епоху запровадження цифрових технологій. Проблеми реалізації прав громадян у сфері праці та соціального забезпечення : тези доп. та наук. повідомл. учасників ІХ Міжнар. наук. практ. конф., (м. Харків, 11 жовт. 2019 р.) / за ред. О. М. Ярошенка. Харків : Право, 2019.С.42-46.

5. Гетьманцева Н.Д. Альтернативні форми зайнятості в умовах реформування цифрової економіки. Актуальні проблеми трудового права та права соціального забезпечення : тези доп. та наук. повідомл. Учасників XIV Міжнар. наук.- практ. конф., присвяч. 220-річчю Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого (м. Харків, 11 жовт. 2024 р.) / уклад. О. Г. Середа, О. М. Ярошенко, О. В. Соловійов; за ред. О. Г. Середи. Харків, 2024. С. 49-53. (942 с.)

6. Постанова Верховного Суду від 16.06.2022 у справі №638/16444/19 (провадження №61-16133св21) щодо встановлення факту трудових відносин
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104813593>

7. Постанова Верховного Суду від 20 листопада 2019 року у справі № 295/8991/17 (провадження № 61-41341св18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85868744>

8. Постанова Верховного Суду від 22 травня 2019 року у справі № 757/49315/16-ц (провадження №61-28768св18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82156773>

9. Сімутіна Я. Вплив інформаційних технологій на поняття та зміст трудових правовідносин. Соціально-трудова права і виклики цифровізації: монографія / кол. авт.; за ред. Я. В. Сімутіної, М. М. Шумила. Київ: Ніка-Центр, 2023. С.12-46.

Гуменюк Віталій Васильович,
*заслужений юрист України, кандидат юридичних наук,
міжнародний викладач/старший дослідник,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ВНЗ "Університет економіки та права "КРОК"*

**ДУАЛІЗМ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ГРОМАДЯНИНА
В ПАРАДИГМІ СУЧАСНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ:
ТРАДИЦІЙНІ ФОРМИ ТА ВИКЛИКИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ**

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що сучасний етап українського державотворення характеризується безпрецедентними темпами цифрової трансформації публічного управління. Імплементация концепції "держави в смартфоні" та розвиток системи електронних сервісів докорінно змінили структуру взаємодії інститутів державної влади та суспільства. При цьому, цифровізація стала не лише інструментом оптимізації адміністративних процедур, але й потужним рухом формування новітньої правової ідентичності громадянина.

Аналіз чинного законодавства демонструє виражений правовий дуалізм. З одного боку, норми Закону України "Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус" [1] закріплюють презумпцію еквівалентності е-паспорта та е-паспорт для виїзду за кордон як форму електронного відображення інформації, що міститься у паспорті громадянина України у формі картки. З іншого боку, в умовах дії Закону України "Про правовий режим воєнного стану" [2] та Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1456 [3], а також під час мобілізаційних заходів згідно із Законом України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію" [4], повноцінна ідентифікація

особи та її статусу може вимагати звернення саме до традиційних документарних (паперових) форм, зокрема: паспорта громадянина України, військово-облікового документа (військового квитка). Вказану дихотомію підсилює і судова практика, зокрема правова позиція Великої Палати Верховного Суду у своїй постанові від 19 вересня 2018 року у справі № 806/3265/17 (Пз/9901/2/18) [5], відповідно до якої "Висновки Великої Палати Верховного Суду у цій зразковій справі належить застосовувати в адміністративних справах щодо звернення осіб до суду з позовом до територіальних органів ДМС України з вимогами видати паспорт громадянина України у формі книжечки, у зв'язку з ненаданням особою згоди на обробку персональних даних, відповідно до Положення про паспорт громадянина України, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 26 червня 1992 року № 2503-XII", що підтверджує недопустимість безальтернативного примусу громадян до використання виключно цифрових ідентифікаторів, зберігаючи за традиційним документом статус фундаментального атрибута правоздатності.

Аналіз сучасних нормативних підходів до військового обліку яскраво ілюструє доктринальний зсув у парадигмі правового статусу громадянина. Так, відповідно до чинного Порядку оформлення (створення) та видачі військово-облікового документа для призовників, військовозобов'язаних та резервістів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 травня 2024 року № 559 [7], оформлення військово-облікових документів, у разі колізії між відомостями традиційного паперового носія та даними Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів, паперовий документ імперативно визнається недійсним, а зміни до нього не вносяться.

З теоретико-правової точки зору, така конструкція запроваджує абсолютну презумпцію істинності цифрового реєстру, що свідчить про знецінення традиційної документарної форми, оскільки документ у паперовій формі позбавляється своєї автономної юридичної сили і стає цілком залежним від електронної бази даних. Відтак, в умовах тотальної цифровізації, традиційний документ трансформується з першоджерела правового статусу на його

факультативну похідну, що створює нові виклики для принципу правової визначеності у випадках технічних збоїв або несанкціонованих втручань у роботу державних електронних систем.

Цікаво відзначити, що відповідно до частини другої статті 12 Закону України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень" [6] відомості, що містяться у Державному речових прав на нерухоме майно, повинні відповідати відомостям, що містяться в документах, на підставі яких проведені реєстраційні дії. У разі їх невідповідності пріоритет мають відомості, що містяться в документах, на підставі яких проведені реєстраційні дії.

Разом з тим, в парадигмі сучасного українського державотворення дуалізм правового статусу громадянина набуває ознак нормативної непослідовності залежно від галузі права. Так, у публічно-правовій сфері (військовий облік), держава імперативно встановлює презумпцію істинності цифрового реєстру, визнаючи недійсним паперовий документ у разі розбіжностей. Натомість, у сфері соціального захисту спостерігається зворотна тенденція. Стала практика Верховного Суду (наприклад, справа № 490/12392/16-а [8]) послідовно захищає пріоритет традиційної паперової трудової книжки як основного документа про трудову діяльність. Відсутність відомостей у системі електронного персоніфікованого обліку у Державному реєстрі загальнообов'язкового державного соціального страхування не може позбавляти громадянина конституційного права на соціальний захист, якщо його статус підтверджується належними паперовими носіями. Таке протиставлення чітко визначає, що в кризових ситуаціях або за наявності спорів саме документ у паперовій формі продовжує виконувати роль фундаментального правового запобіжника, здатного захистити особу від недосконалості чи збоїв цифрових державних систем.

Отже, на нашу думку, сучасна парадигма українського державотворення перебуває у стані концептуальної турбулентності щодо визначення меж цифровізації. Виявлена нормативна непослідовність між різними галузями права від абсолютної презумпції істинності цифрових реєстрів у сфері військового

обліку до безпечливого захисту паперових носіїв у питаннях соціального забезпечення та майнових прав свідчить про відсутність єдиного доктринального підходу. В умовах екзистенційних загроз, кібернетичного терору та енергетичної нестабільності, тотальна залежність реалізації прав і обов'язків громадянина України виключно від функціонування електронних баз даних створює критичні вразливості для національної безпеки України. Інформаційні системи, попри їхню високу управлінську та сервісну ефективність, можуть залишатися технічно вразливими об'єктами критичної інфраструктури.

З огляду на викладене, з метою забезпечення національної безпеки України та дотримання принципу правової визначеності, вважаємо можливим імплементувати в законодавство України концепцію субсидіарної пріоритетності форм фіксації правового статусу особи. Суть зазначеної концепції полягає у чіткому розмежуванні функцій, де електронні реєстри та електронні документи мають визнаватися зручним управлінським засобом, тоді як належним чином оформленому документу у паперовій формі має бути законодавчо повернуто статус фундаментального правового першоджерела. Законодавство України, зокрема у публічно-правовій сфері, потребує уніфікації за принципом: у разі нормативних колізій, технічних збоїв, кібератак або в умовах дії правового режиму воєнного стану, презумпція достовірності та автономна юридична сила повинна безумовно визнаватися за традиційним документом у паперовій формі. Такий підхід забезпечить стійкість державного апарату та гарантуватиме безперервність правового зв'язку між громадянином і державою в умовах будь-яких кризових трансформацій.

Список використаних джерел:

1. Закон України "Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус". *Офіційний вебсайт Верховної Ради України*. 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17#Text> (дата звернення: 15 травня 2026

року).

2. Закон України "Про правовий режим воєнного стану". *Офіційний вебсайт Верховної Ради України*. 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 15 травня 2026 року).

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1456 "Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану". 2021. *Офіційний вебсайт Верховної Ради України*. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15 травня 2026 року).

4. Закон України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію". *Офіційний вебсайт Верховної Ради України*. 1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>

5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19 вересня 2018 року у справі № 806/3265/17 (Пз/9901/2/18). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76822787> (дата звернення: 15 травня 2026 року).

6. Закон України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень". *Офіційний вебсайт Верховної Ради України*. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text> (дата звернення: 15 травня 2026 року).

7. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2024 року № 559 "Про затвердження Порядку оформлення (створення) та видачі військово-облікового документа для призовників, військовозобов'язаних та резервістів і форми такого документа". *Офіційний вебсайт Верховної Ради України*. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/559-2024-%D0%BF#n12> (дата звернення: 15 травня 2026 року).

8. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного

Суду від 24 травня 2018 року у справі № 490/12392/16-а (адміністративне провадження № К/9901/2310/18). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74262468> (дата звернення: 15 травня 2026 року).

Гудима-Підвербецька Марія Мирославівна,

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри приватного права

юридичного факультету

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича

СУБСИДІАРНИЙ ОBOB'ЯЗОК ЧЛЕНА ВИРОБНИЧОГО КООПЕРАТИВУ ЗА ЗOBOB'ЯЗАННЯМИ КООПЕРАТИВУ: СПЕЦИФІКА ТА ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Сучасна цивілістична доктрина розглядає інститут субсидіарних зобов'язань не просто як технічний інструмент стягнення боргів, а як фундаментальний механізм забезпечення балансу між автономією юридичної особи та майновими інтересами учасників цивільного обороту. Актуальність законодавчого встановлення субсидіарного обов'язку члена виробничого кооперативу зумовлена специфічною природою цієї організаційно-правової форми юридичних осіб. Поряд з іншими випадками субсидіарного покладення обов'язку на учасників юридичних осіб, субсидіарний обов'язок членів виробничого кооперативу має власну специфіку, що потребує наукового осмислення в умовах модернізації корпоративного законодавства та посилення вимог до стабільності цивільного обороту, адже від правильного визначення його природи, меж та підстав виникнення залежить не лише ефективність механізму захисту кредиторів, але й збереження балансу між корпоративною автономією кооперативу та майновими інтересами його учасників.

В Цивільному кодексі (далі – ЦК) України дано визначення виробничого кооперативу, яким, згідно ст. 163 ЦК України є: «об'єднання громадян на засадах членства для спільної виробничої або іншої господарської діяльності, яка базується на їхній особистій трудовій участі та об'єднанні його членами майнових пайових внесків. Статутом кооперативу та законом може бути

передбачено участь у діяльності виробничого кооперативу на засадах членства також інших осіб» [1]. У ст. 2 Закону України «Про кооперацію» закріплене таке визначення: «виробничим кооперативом є кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних осіб для спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку» [2]. Звідси очевидна відмінна ознака виробничого кооперативу – особиста трудова участь членів кооперативу в його виробничій чи господарській діяльності, що підносить значимість персонального фактору (ділові якості, трудові навички, добросовісність членів тощо) у функціонуванні цієї юридичної особи та більшою мірою ріднить виробничі кооперативи з господарськими товариствами – класичними об'єднаннями осіб (повними і командитними товариствами) [3, с. 141]. Саме з цього факту випливає законодавчо встановлений обов'язок членів виробничого кооперативу понести майнові обтяження за зобов'язаннями кооперативу в разі неспроможності останнього самотійно їх виконати. Такий обов'язок членів виробничого кооперативу є субсидіарним за порядком покладення та солідарним за характером стягнення. Оскільки членом виробничого кооперативу може бути особа, яка досягла 16-річного віку (для порівняння згідно ст. 32 ЦК України фізична особа має право бути учасником (засновником) юридичних осіб вже з 14 років, якщо інше правило не передбачено в установчих документах цієї юридичної особи; ймовірно старший віковий ценз для членів кооперативу пояснюється особистою трудовою участю членів кооперативу, так як, за загальним правилом вік, з якого дозволяється працювати в Україні становить 16 років (ст. 188 Кодексу законів про працю); при цьому в наукових працях є пропозиції щодо доцільності надання членства особам віком від 15 до 16 років у виробничому кооперативу, за умови отримання згоди осіб, зазначених у ч. 2 ст. 188 Кодексу законів про працю України на трудову діяльність у такому корпоративному об'єднанні [4, с. 95]), то субсидіарний обов'язок за зобов'язаннями кооперативу потенційно може покладатися і на неповнолітнього члена кооперативу. У такому випадку слід враховувати положення цивільного законодавства щодо майнової відповідальності

неповнолітніх осіб, відповідно до яких неповнолітня особа віком від 14 до 18 років самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями на належному їй майні, однак у разі недостатності такого майна додатковий обов'язок щодо відшкодування може бути покладений на її батьків (усиновлювачів) або піклувальника, якщо вони не доведуть відсутність своєї вини у виникненні відповідного майнового обтяження (ст. 33 ЦК України). При цьому наголосимо, що досягнення 16-річного віку не стосується асоційованих членів, що беруть лише майнову участь, не повноцінну трудову та іншу участь у виробничій та господарській діяльності кооперативу (ст. 163 ЦК України і ст. 14 Закону «Про кооперацію»), яких доцільніше іменувати інвестиційними учасниками комерційного виробничого кооперативу, бо їх участь у кооперативі не має нічого спільного з членством у ньому [5, с. 116-117]. Виглядає доцільним вирішення цього питання виробничим кооперативом у статуті.

Щодо обсягу субсидіарного обов'язку членів виробничого кооперативу за зобов'язаннями останнього, то згідно ч. 2 ст. 163 ЦК України: «члени виробничого кооперативу несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями кооперативу у розмірах та порядку, встановлених статутом кооперативу і законом». Одразу обмовимось, що з наукової точки зору, цей інститут коректніше називати «субсидіарним зобов'язанням», а не відповідальністю, оскільки він настає *ex lege* незалежно від вчинення членом кооперативу правопорушення або наявності його вини. Отож, наголосимо, що субсидіарний обов'язок членів кооперативу, як правило, є обмеженим. Тобто, як зазначається в літературі: «правовий статус виробничого кооперативу як суб'єкта цивільної відповідальності надає кредиторам навіть менші гарантії захисту їх інтересів, ніж це спостерігається щодо ТОВ і АТ» [6, с. 142; 3, с. 142]. Недоліком окресленої проблеми є можливість встановлення в статуті виробничого кооперативу такого розміру субсидіарної відповідальності, який не дасть реальної гарантії контрагентам виробничого кооперативу. Однак вбачаємо раціональність і в позиції А. В. Зеліско, яка пише: «підтримуючи критику імперативності субсидіарної відповідальності членів виробничого кооперативу

за його зобов'язаннями, варто відзначити той факт, що законодавство окремих європейських держав використовує диспозитивний механізм встановлення субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями кооперативу у статуті» [7, с. 275]. Резюмуючи щодо цього питання, підтримаємо думку Ю. В. Соколовської, що з урахуванням реформування вітчизняного корпоративного законодавства в сторону визначення стабільності цивільного обороту та максимального гарантування охорони і захисту прав та інтересів як кредиторів, так і боржників – товариства (кооперативу) та їх учасників (членів), вважаємо, що підвищувати на законодавчому рівні розмір субсидіарної відповідальності членів за зобов'язаннями кооперативу недоречно, оскільки розмір статутного та власного капіталу кооперативу має бути основою, що формує пайовий фонд кооперативу та виступає гарантією захисту прав кредиторів [8, с. 186].

Передумовою виникнення субсидіарного обов'язку члена виробничого кооперативу є складний юридичний склад, що охоплює наявність правового зв'язку особи з кооперативом (факт членства), порушення кооперативом зобов'язання перед кредитором, недостатність майна кооперативу для повного задоволення вимог, а також обов'язкове попереднє пред'явлення кредитором вимоги до кооперативу як основного боржника та отримання від нього відмови або неодержання відповіді у розумний строк. Вважаємо, що для уникнення зловживань з боку виробничого кооперативу та передчасних та необґрунтованих претензій недобросовісних кредиторів науково обґрунтованою є позиція закріплення на законодавчому рівні, що передумовою виникнення вимоги до членів кооперативу має бути не просто «неплатоспроможність», а встановлена судом недостатність майна (перевищення пасивів над активами).

Підсумовуючи відзначимо, що специфіка субсидіарного обов'язку членів виробничого кооперативу виявляється в наступному:

- 1) є недоговірним за своєю суттю, що виникає з особливого юридичного складу: факту членства, недостатності майна кооперативу та звернення кредитора;

2) за загальним правилом, обсяг такого обов'язку є обмеженим, що створює певний парадокс, адже фактично такий захист кредиторів може виявитися слабшим, ніж у товариствах з обмеженою відповідальністю чи акціонерних товариствах, якщо статут передбачить лише мінімально допустиму кратність відповідальності;

3) обов'язок має солідарний характер, що дозволяє кредитору вимагати виконання як від усіх членів одночасно, так і від будь-кого з них окремо;

4) членами кооперативу можуть бути особи з 16 років, і в разі їх участі обов'язок щодо виконання субсидіарного зобов'язання може де-факто покладатися на їхніх законних представників;

5) передумовою виникнення субсидіарного обов'язку члена виробничого кооперативу є складний юридичний склад, що охоплює наявність правового зв'язку особи з кооперативом (факт членства), порушення кооперативом зобов'язання перед кредитором, недостатність майна кооперативу для повного задоволення вимог, а також обов'язкове попереднє пред'явлення кредитором вимоги до кооперативу як основного боржника та отримання від нього відмови або неодержання відповіді у розумний строк. При цьому пропонується закріпити в законодавстві як передумову виникнення вимоги до членів кооперативу не просто «неплатоспроможність», а встановлену судом недостатність майна (перевищення пасивів над активами).

Отже, субсидіарний обов'язок членів за зобов'язаннями виробничого кооперативу є охоронним правовідношенням, що виникає «зовні» юридичної особи і спрямоване на мінімізацію ризиків кредиторів у тих організаційних формах, де межа між майном організації та діяльністю її засновників є найбільш прозорою. Проблемність даного інституту посилюється тим, що чинне законодавство фактично залишає межі такого субсидіарного обов'язку на розсуд статутного регулювання, що потенційно може призводити як до недостатнього рівня гарантування прав кредиторів, так і до надмірного втручання у майнову сферу членів кооперативу. Додаткової складності набувають питання участі неповнолітніх осіб у виробничому кооперативі, співвідношення субсидіарного

обов'язку з принципом вини, а також відсутність чітких законодавчих критеріїв встановлення недостатності майна кооперативу як передумови звернення вимог до його членів, що свідчить про необхідність подальшого переосмислення даної правової конструкції у контексті сучасного розвитку корпоративного та цивільного права.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 15.05.2026).
2. Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 року № 1087-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 5, ст.35. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text> (дата звернення 15.05.2026).
3. Примак В. Д. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб: дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ. 2005. 209 с.
4. Ватрас В. Доктринальні та нормативні питання визначення складу учасників господарських та інших видів підприємницьких товариств. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2022 Серія ПРАВО. Випуск 74: частина 1. С. 93–97.
5. Каверзнев В. О. Господарсько-правовий статус виробничих кооперативів: монограф. К. : Слово, 2013. 224 с.
6. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України. За заг. ред. В. К. Мамутова. К.: Юрінком Інтер, 2004. 688 с.
7. Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. 2016. 445 с.
8. Соколовська Ю. В. Учасники підприємницьких товариств як суб'єкти цивільно-правової відповідальності у корпоративних відносинах : дис. ... канд.

юрид. наук : 12.00.03 / Навч.-наук. юрид. ін-т ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2019. 260 с.

Глобенко Ігор Олександрович,
*доктор PhD 081 «Право»,
доцент кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права,
член-кореспондент Академії адміністративно-правових наук.
e-mail: globenko@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-3058-521X*

ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Ключові слова: публічне адміністрування, воєнний стан, державне управління, військові адміністрації, цифровізація, адміністративне право.

Вступ. Воєнний стан в Україні став фактором глибокої трансформації системи публічного адміністрування, зумовивши необхідність оперативного прийняття управлінських рішень в умовах підвищених безпекових ризиків. У наукових дослідженнях адміністративного права підкреслюється, що ефективність публічного управління безпосередньо залежить від здатності держави адаптувати управлінські механізми до кризових умов [1, с. 27].

Актуальність досліджуваної теми полягає у необхідності переосмислення адміністративно-правових засад функціонування органів публічної влади в умовах війни та забезпечення балансу між ефективністю управління і дотриманням принципу верховенства права.

Матеріали та методи. У процесі дослідження використано норми адміністративного законодавства України, зокрема Закон України «Про правовий режим воєнного стану», Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», а також наукові праці з адміністративного права. Методологічну основу становлять формально-юридичний метод, системний підхід та метод порівняльного аналізу. Формально-юридичний метод дозволив дослідити нормативне регулювання публічного адміністрування, системний підхід —

визначити взаємозв'язок між його елементами, а порівняльний аналіз — оцінити трансформацію управлінських механізмів у кризових умовах.

Результати. Дослідження засвідчило, що воєнний стан суттєво вплинув на систему публічного адміністрування, зокрема в частині розширення дискреційних повноважень органів виконавчої влади та запровадження спеціальних режимів управління. Встановлено, що ключовими викликами є:

- забезпечення балансу між оперативністю управлінських рішень та дотриманням принципу законності;
- функціональна стійкість органів державної влади в умовах бойових дій;
- недостатня нормативна визначеність компетенції військових адміністрацій;
- необхідність цифрової трансформації управлінських процесів.

Окремо слід відзначити посилення ролі військових адміністрацій як тимчасових суб'єктів публічного управління, що забезпечують реалізацію функцій держави на територіях, де органи місцевого самоврядування не можуть ефективно здійснювати свої повноваження. Водночас цифровізація публічного адміністрування стала ключовим інструментом забезпечення безперервності державного управління. Використання електронних сервісів, реєстрів та дистанційних форм взаємодії дозволяє підтримувати функціонування адміністративної системи навіть в умовах фізичної недоступності органів влади. Разом із тим зростають ризики кіберзагроз та необхідність посилення адміністративно-правових механізмів захисту інформації.

Також встановлено, що в умовах воєнного стану зростає роль взаємодії органів державної влади з інститутами громадянського суспільства, які беруть активну участь у забезпеченні гуманітарних та соціальних функцій держави.

Висновки. Публічне адміністрування в умовах воєнного стану зазнало суттєвих трансформацій, що проявляються у зміні характеру управлінських процесів, розширенні повноважень органів влади та активному впровадженні цифрових технологій. Подальший розвиток системи публічного адміністрування потребує:

- удосконалення адміністративно-правового регулювання;
- чіткого визначення компетенції військових адміністрацій;
- розвитку цифрових інструментів управління;
- посилення механізмів контролю за діяльністю органів публічної влади.

Реалізація зазначених напрямів сприятиме формуванню ефективної, стійкої та правової системи публічного адміністрування, здатної функціонувати в умовах кризових викликів.

Список використаних джерел:

1. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. Київ: Юридична думка, 2004. 584 с.
2. Битяк Ю. П., Гаращук В. М. Адміністративне право України: підручник. Харків : Право, 2012. 656 с.
3. Коломоець Т. О. Адміністративне право України : підручник. Київ: Істина, 2018. 400 с.
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19>
5. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/280/97-%D0%B2%D1%80>
6. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 03.02.2015 № 141-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/141-19>

Кучма Ольга Леонідівна,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри
трудового права та права соціального забезпечення
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

АДАПТИВНИЙ СПОРТ ЯК СПОСІБ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНА

Війна на території України стала неабияким випробуванням на міць для країни. На жаль, є людські втрати, а також є втрата здоров'я у ветеранів і однією із головних завдань держави є забезпечення всебічної підтримки ветеранів, їх реабілітацію та адаптацію до цивільного життя.

Кабінетом Міністрів України схвалено Національну стратегію із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року [1], метою якої є створення безперешкодного середовища для всіх суспільних груп, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, суспільної, громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер державної політики.

Про потребу забезпечити безбар'єрність, наголошується, зокрема, і у Міжнародній хартії фізичного виховання, фізичної активності та спорту: 1.3 Інклюзивні, адаптовані та безпечні можливості брати участь у фізичному вихованні, фізичній активності та спорті повинні бути доступні всім людям, особливо дітям дошкільного віку, жінкам та дівчатам, людям похилого віку, особам з обмеженими можливостями та представникам корінного населення. ... 1.6 Кожна людина повинна мати можливість за допомогою фізичного виховання, фізичної активності та спорту досягти рівня, який відповідає її здібностям та інтересам [2]. В Україні набули поширення змагання серед ветеранів, наприклад, Федерація стронгмену України проводить цикл змагань з адаптивних видів

спорту серед ветеранів та військовослужбовців «Сильні України» [3]; у межах обласного проєкту «Ліга Нескорених» відбулися змагання «Кубок Воїнів» - Всеукраїнські змагання зі стрільби з лука серед ветеранів та ветеранок, проведення яких розпочалось у 2021 році, сьогодні змагання включено до календаря Національної федерації стрільби з лука та є одним з основних у системі розвитку адаптивного (ветеранського) спорту [4]. Також на міжнародній арені українські ветерани беруть участь у спортивних змаганнях, зокрема, у «Ігри Нескорених» та здобувають нагороди, зокрема, у 2025 році українці вибороли історичне третє місце в командних видах спорту [5].

Проте, для належної організації та впровадження адаптивного спорту у різних видах спорту необхідний системний підхід до означеного питання. У 2025 році внесено зміни до Закону України «Про фізичну культуру і спорт»: надано визначення адаптивному спорту (діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на залучення осіб з інвалідністю та/або осіб з обмеженням повсякденного функціонування до занять фізичною культурою з метою сприяння відновленню для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, соціально-трудової адаптації та інтеграції в суспільство, сприяння фізичній, психологічній реабілітації, забезпечення можливості ведення самостійного способу життя та залученості до місцевої спільноти) та визначено способи реалізації (наприклад, забезпечення умов для фізкультурно-оздоровчої діяльності та занять адаптивним спортом за місцем проживання та відпочинку громадян покладається на місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування і здійснюється за рахунок коштів відповідних місцевих бюджетів. ...Власники санаторно-курортних закладів, закладів відпочинку та об'єктів туристичної інфраструктури, зокрема туристичних баз, створюють умови для здійснення фізкультурно-оздоровчої діяльності, фізкультурно-спортивної реабілітації та занять адаптивним спортом) [6]. В розвиток законодавства про адаптивний спорт Міністерство молоді та спорту України затвердило Положення про Всеукраїнський центр фізичного здоров'я населення (є закладом фізичної культури і спорту, який здійснює діяльність шляхом

залучення різних груп населення, зокрема, соціально незахищених, до занять фізичною культурою, зокрема адаптивним спортом) [7]. Проте, вищезгаданого не достатньо для цілісного законодавчого врегулювання всіх умов для розвитку адаптивного спорту в Україні.

Науковці справедливо наголошують на необхідності забезпечення узгодженості та єдності правових норм щодо спорту ветеранів, інтегрувавши їх у загальну систему фізичної культури і спорту. Важливим напрямом є розширення можливостей для участі ветеранів у загальних спортивних програмах, що сприятиме їхній соціальній інтеграції, а не лише створенню окремих спеціалізованих ініціатив. Також наголошують, що важливим завданням є гармонізація законодавства про ветеранів із правовими нормами щодо осіб з інвалідністю, що дозволить уникнути дублювання та суперечностей [8].

Також варто зважати на низку проблемних питань, які унеможливають повноцінний розвиток адаптивного спорту в Україні: зокрема інфраструктура різних населених пунктів різна, також місцева влада може мати різні погляди на пріоритетність задач, що, в свою чергу, приводить до створення різних умов ветеранам у доступі до адаптивного спорту. Також варто зважати на те, що адаптивний спорт передбачає змагальність, проте не всі без винятку ветерани, які потребують залученості до адаптивного спорту, мають бажання змагатися з кимось. Адаптація ветерана війни а також членів його сім'ї, в тому числі, соціальна важлива не тільки через фінансування, а і поверненням ветерана війни до соціуму, повноцінного цивільного життя [9, с.194].

Впровадження адаптивного спорту потребує залучення великої кількості кваліфікованих тренерів. І тут варто поєднати потреби ветеранів у адаптації до цивільного життя, зайнятості ветерана та потребу держави у тренерах.

Список використаних джерел:

1.Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження від 14 квітня 2021 р. №366-р. / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> (дата звернення 10.05.2026)

2.Міжнародна хартія фізичного виховання, фізичної активності та спорту : Хартія від 21 листопада 1978 р. / ЮНЕСКО. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_350#Text (дата звернення 10.05.2026)

3.Коновалова О. На Хмельниччині військові займаються адаптивним спортом: що це. 16 червня 2024 р. Суспільне Хмельницький. URL: <https://suspilne.media/khmelnytskyi/766563-na-hmelniccini-vijskovi-zajmautsa-adaptivnim-sportom-so-se/> (дата звернення 10.05.2026)

4.Кубок Воїнів на Львівщині зібрав ветеранів з 19 областей: хто здобув першість зі стрільби з лука. 20 березня 2026 р. Львівська обласна військова адміністрація. URL: <https://loda.gov.ua/news/161650> (дата звернення 10.05.2026)

5.Ігри Нескорених – 2025: Українці вибороли 32 медалі і здобули третє місце. 24.02.2025. Міністерство внутрішніх справ України. URL: <https://mvs.gov.ua/news/igri-neskorenix-2025-ukrayinci-zavoiuvali-32-medali-i-zdobuli-tretje-misce> (дата звернення 10.05.2026)

6.Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24. Грудня 1993 р. ;3808-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text> (дата звернення 10.05.2026)

7.Про деякі питання діяльності центрів фізичного здоров'я населення : Наказ від 10 червня 2025 р. №3593 / Міністерство молоді та спорту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1072-25#Text> (дата звернення 10.05.2026)

8.Азарова Н.М., Нерода Н.В., Путятіна Г.М., Питін М.П., Булгаков О.І. Законодавче регулювання адаптивного спорту та спорту ветеранів війни в Україні. Педагогічна академія: наукові записки. 2026. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19252654>

9.Кучма О.Л. Зайнятість як спосіб соціальної адаптації ветеранів війни. Актуальні проблеми приватного та публічного права : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. присвяченої 96-річчю від дня народження, проф. О.І. Процевського, Харків, 28 березня 2025 року. 2025. С.192-194. URL: <https://ir.library.knu.ua/handle/15071834/7825> (дата звернення 10.05.2026)

Кузнецов Віталій Володимирович,
*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
науково-правових експертиз Інституту правотворчості
та науково-правових експертиз НАН України*

ОСОБЛИВОСТІ ГУМАНІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У НОРМОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Повномасштабна збройна агресія проти України зумовила необхідність посилення військової дисципліни, забезпечення виконання наказів і стабільності функціонування Збройних Сил України та інших військових формувань. Водночас кримінально-правова політика у сфері військових кримінальних правопорушень не може зводитися лише до підвищення суворості санкцій або нормативного обмеження судової дискреції. Навіть в умовах воєнного стану держава залишається пов'язаною конституційними засадами верховенства права, справедливості, індивідуалізації юридичної відповідальності та пропорційності кримінально-правового реагування.

Особливої актуальності ця проблематика набула після прийняття Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці» від 13 грудня 2022 р. № 2839-IX (далі – Закон № 2839-IX), яким, зокрема, було змінено підхід до застосування ст. 69 та ст. 75 Кримінального кодексу (далі – КК) України щодо окремих військових кримінальних правопорушень, учинених в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці [2]. Отже, чинна редакція ст. 69 КК України прямо виключає можливість призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, у разі засудження за кримінальні правопорушення, передбачені ст. 403, 405, 407, 408, 429 КК України, якщо вони вчинені в умовах воєнного стану чи в бойовій

обстановці [3]. Аналогічне обмеження закріплене й у ст. 75 КК України щодо звільнення від відбування покарання з випробуванням [3].

Тобто ухваленням Закону № 2839-IX законодавець істотно звузив застосування ст. 69 та ст. 75 КК України щодо окремих військових кримінальних правопорушень [2]. Ідеться насамперед про ст. 403 КК України (невиконання наказу), ст. 405 КК України (погроза або насильство щодо начальника), ст. 407 КК України (самовільне залишення військової частини або місця служби), ст. 408 КК України (дезертирство) та ст. 429 КК України (самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю). Усі ці склади мають підвищене значення для забезпечення військової дисципліни, однак ступінь фактичної суспільної небезпечності конкретних діянь у межах відповідних статей може суттєво відрізнятися. Наприклад, ст. 407 КК України охоплює різні за тривалістю та обставинами випадки самовільного залишення військової частини або місця служби, а ч. 5 цієї статті передбачає відповідальність за відповідні дії в бойовій обстановці або в умовах воєнного стану [1]. Стаття 408 КК України передбачає відповідальність за дезертирство, у тому числі за діяння, вчинене в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, із санкцією у виді позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років [1]. Стаття 429 КК України встановлює відповідальність за самовільне залишення поля бою під час бою або відмову під час бою діяти зброєю [1]. Важливо також враховувати, що основним завданням Закону № 2839-IX, на думку парламентарів, є «гармонізація діючого законодавства між Кримінальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення у питаннях відповідальності за правопорушення, котрі військовослужбовці можуть допустити під час несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці» [5]. Проте насправді окремі запропоновані нормативні зміни мали іншу мету – посилити військову дисципліну та зменшити кількість військових кримінальних правопорушень. Чи досягла своїх цілей така правотворча діяльність? Згідно зі статистичними даними, кількість кримінальних проваджень за цими статтями не лише не зменшилася, а й продовжує зростати. Наприклад, за даними Офісу

Генерального прокурора, у 2022 році було зареєстровано приблизно 6,6 тис. кримінальних проваджень за фактами самовільного залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК України); у 2023 році – близько 17,6 тис.; у 2024 році – вже приблизно 67,8 тис.; за 10 місяців 2025 року – понад 161 тис. проваджень [6]. Динаміка дезертирства (ст. 408 КК України) також демонструє суттєве зростання: у 2022 році – близько 3,4 тис. проваджень; у 2023 році – приблизно 7,8 тис.; у 2024 році – близько 23,3 тис.; за 10 місяців 2025 року – понад 21,6 тис. проваджень [6]. Це свідчить про те, що відповідні зміни не досягли своєї превентивної мети, натомість призвели до втрати можливості індивідуалізувати покарання та враховувати реальні обставини правопорушення [3]. З огляду на це, спостерігаємо достатньо спрощену реакцію парламентарів на виклики сьогодення: при зростанні злочинності в певній сфері вони вважають, що слід посилювати відповідальність. На нашу думку, законодавча модель не повинна була бути формальною: вона має враховувати як потребу суворого реагування на реально небезпечні діяння, так і можливість диференційованої оцінки конкретної ситуації.

Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо надання можливості призначення військовослужбовцям більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, або звільнення від його відбування з випробуванням» № 14213 від 14 листопада 2025 р. (далі – законопроект № 14213) є актуальною спробою переглянути цю модель і повернути суду можливість у виняткових, належно мотивованих випадках застосовувати інструменти індивідуалізації покарання щодо військовослужбовців [4]. Його значення полягає не лише у внесенні змін до Загальної частини КК України, а й у постановці ширшого питання: якою має бути кримінально-правова політика держави щодо військовослужбовців під час тривалої війни – виключно репресивною чи такою, що поєднує дисциплінарну необхідність із гуманізаційними та ресоціалізаційними механізмами.

Проблема полягає у правотворчому дисбалансі між легітимною метою забезпечення військової дисципліни та необхідністю збереження судової

індивідуалізації покарання. Законодавче обмеження застосування ст. 69 та 75 КК України мало на меті посилити відповідальність за найбільш небезпечні прояви порушення порядку несення військової служби. Однак така модель створила ризик надмірного формалізму, коли суд, навіть встановивши сукупність істотних пом'якшувальних обставин, не завжди має належний інструментарій для призначення пропорційного покарання.

У практичній площині це означає, що кримінальне провадження щодо військовослужбовця може завершуватися реальним позбавленням волі навіть тоді, коли обставини справи свідчать про можливість досягнення мети покарання без ізоляції особи від військового або цивільного середовища. Йдеться, зокрема, про випадки добровільного повернення до виконання обов'язків військової служби, відсутності тяжких наслідків, позитивної службової характеристики, наявності підтверджених обставин, пов'язаних зі станом здоров'я, або сімейних обставин, а також про ситуації, у яких реальна ізоляція військовослужбовця не сприяє ані його виправленню, ані збереженню оборонного потенціалу держави.

Водночас гуманізацію не слід ототожнювати з безумовним пом'якшенням відповідальності або фактичним нівелюванням військової дисципліни. Її правова сутність полягає у поверненні суду можливості оцінити індивідуальні обставини справи, але з підвищеним стандартом мотивування, з урахуванням характеру військового кримінального правопорушення, його наслідків, поведінки особи після вчинення діяння, позиції командування та потреб оборони.

Власна наукова позиція полягає в тому, що законопроект № 14213 доцільно розглядати не як «послаблення» військової дисципліни, а як спробу повернення до конституційно коректної моделі кримінальної відповідальності, у якій закон визначає межі караності, але суд зберігає можливість індивідуалізувати покарання. Для воєнного часу така модель має бути не слабшою, а навпаки – більш вимогливою до мотивування судового рішення.

На підставі викладеного пропонуємо такі висновки:

1. Законодавча модель, запроваджена Законом № 2839-IX у частині обмеження застосування ст. 69 та 75 КК України до окремих військових

кримінальних правопорушень, була зумовлена об'єктивною потребою посилення військової дисципліни в умовах воєнного стану. Водночас її подальше збереження в незмінному вигляді створює ризики непропорційності покарання та надмірного звуження судової індивідуалізації.

2. Законопроект № 14213 є перспективним для подальшої реалізації, оскільки він спрямований не на декриміналізацію військових правопорушень, а на відновлення можливості суду застосовувати інститути призначення більш м'якого покарання або звільнення від відбування покарання з випробуванням у виняткових випадках.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 05.05.2026).

2. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці : Закон України від 13.12.2022 р. № 2839-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2839-20> (дата звернення: 05.05.2026).

3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо надання можливості призначення військовослужбовцям більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, або звільнення від його відбування з випробуванням : Пояснювальна записка до проєкту Закону України від 14.11.2025 р. № 14213. URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/d85950ce-6773-47c0-9f5a-24bd61a9893c> (дата звернення: 05.05.2026).

4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо надання можливості призначення військовослужбовцям більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, або звільнення від його відбування з випробуванням : проєкт Закону України від 14.11.2025 р. № 14213. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/58707> (дата звернення: 05.05.2026).

5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці : Пояснювальна записка до проєкту Закону України від 08.12.2022 р. № 8271. URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/73677b34-4a18-4f84-8573-ee24a5e36e7f> (дата звернення: 05.05.2026).

6. Про стан кримінальної протиправності : статистична інформація за 2022–2025 рр. / Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-stan-kriminalnoyi-protipravnosti> (дата звернення: 06.05.2026).

Козинець Олена Гаврилівна,
к. і. н., доцент, завідувачка кафедри
правоохоронної діяльності та

загальноправових дисциплін
Руденко Валерія Сергіївна,
здобувачка вищої освіти, групи ПД-251
Національного університету
«Чернігівська політехніка»

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВ ЛЮДИНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сучасний розвиток суспільства зумовлює постійну трансформацію системи прав та обов'язків людини і громадянина. Невпинний науково-технічний прогрес, загострення глобальних екологічних проблем, цифровізація суспільного життя та збройні конфлікти формують нові виклики, які вимагають переосмислення існуючих правових інститутів і розроблення якісно нових підходів до розуміння та захисту прав людини. Як зазначають В. П. Власенко та М. Ю. Бесклеткіна, сучасний розвиток прав та обов'язків людини відображає прагнення до забезпечення більш справедливого, рівноправного і стійкого суспільства [1, с. 30].

Теоретичну основу дослідження прав людини складає концепція їх поколінь, запропонована французьким правознавцем Карелом Васаком. Перше покоління охоплює громадянські та політичні права, що закріплюють свободу особи від свавільного втручання держави. Друге – економічні, соціальні та культурні права, які забезпечують гідний рівень життя та участь у суспільному розвитку. Третє покоління становлять колективні (солідарні) права, реалізація яких потребує спільних зусиль усієї міжнародної спільноти - право на мир, сприятливе довкілля, сталий розвиток [2, с. 285]. У ХХІ ст. активно формується четверте покоління прав людини, що охоплює соматичні права (евтаназія, трансплантація органів, штучне запліднення, зміна статі, клонування) та

інформаційні права (доступ до Інтернету, право на забуття, право на цифрову смерть тощо) [3, с. 41].

Серед ключових тенденцій розвитку прав людини в сучасних умовах особливе місце посідає глобалізація прав людини. Завдяки ратифікації міжнародних документів: Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод - відбувається уніфікація основних прав і свобод на рівні національних правових систем. Міжнародні стандарти надають правам людини транскордонного характеру, посилюючи відповідальність держав за їх дотримання [1, с. 33]. Зближення правових систем в умовах глобалізації передбачає насамперед формування єдиних стандартів у сфері прав людини, уточнення об'єкта захисту та вдосконалення механізмів забезпечення [4, с. 131]. Розширення екологічних прав та обов'язків є ще однією важливою тенденцією. Право на сприятливе навколишнє середовище набуває дедалі більшого значення на тлі глобальних кліматичних змін та екологічних катастроф, спричинених, зокрема, збройними конфліктами. Разом із правами розширюються й обов'язки - громадяни та суб'єкти господарювання зобов'язані зменшувати свій негативний вплив на природне середовище [1, с. 35].

Удосконалення соціальних прав та обов'язків є невід'ємною складовою сучасної правової держави. Право на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, гідний рівень життя постійно розширюється та конкретизується. Водночас зростає значення обов'язків громадян, зокрема під час пандемій, надзвичайних ситуацій та воєнного стану. Держава, реагуючи на нові виклики, адаптує законодавство, розширюючи соціальні гарантії для вразливих верств населення та забезпечуючи рівний доступ до суспільних благ [1, с. 35].

Особливої актуальності набуває гарантування цифрових прав та права на достовірну інформацію. З розвитком інформаційного суспільства інформація перетворилася на самостійну соціальну цінність, а інформаційні права на пріоритетний життєво важливий інтерес особи. Дослідник А. Л. Правдюк зазначає, що стрімкий розвиток сучасного інформаційного суспільства

спричинює появу нових цифрових прав, які не існували до появи мережі Інтернет: право на доступ до Інтернету, право на свободу слова в мережі, право на забуття, право на цифрову смерть [5, с. 135]. Ці права відносять до четвертого покоління прав людини, а їх захист передбачає розроблення нових правових механізмів, зокрема у сфері захисту персональних даних, кібербезпеки та протидії дезінформації. Також О. П. Андрущенко звертає увагу на те, що активне використання цифрових технологій породжує як позитивні, так і негативні наслідки для прав людини. З одного боку, цифровізація розширює можливості участі громадян у демократичних процесах, підвищує доступність державних послуг та прозорість влади. З іншого виникають загрози порушення права на приватність, маніпулювання громадською думкою, кіберзлочинність та поглиблення «цифрового розриву» між різними верствами населення [6, с. 110]. Ці виклики вимагають збалансованого правового регулювання, яке забезпечувало б захист інформаційних прав без надмірного обмеження свободи.

Посилення обов'язків щодо громадянської активності є ще однією помітною тенденцією. Розвиток демократичного суспільства передбачає не лише наділення громадян правами, а й формування їх відповідальності за участь у суспільному житті – у виборах, громадських ініціативах, волонтерських рухах, місцевому самоврядуванні. Цифрові технології суттєво спрощують механізми такої участі, відкриваючи нові форми електронної демократії та краудсорсингу [5, с. 140].

В умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України особливої значущості набувають питання забезпечення прав людини у контексті збройного конфлікту. В свою чергу А. А. Моца та В. В. Моца наголошують, що права людини у воєнний час є найвищою цінністю, яка не може бути скасована навіть за умов введення воєнного стану [2, с. 284]. Законодавство допускає лише окремі обмеження прав, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і виключно відповідно до міжнародних зобов'язань України.

Серед актуальних напрямів захисту прав в умовах збройного конфлікту: забезпечення прав постраждалих (психологічна та матеріальна підтримка, компенсація збитків), захист внутрішньо переміщених осіб (право на житло, працевлаштування, рівний доступ до послуг), право на достовірну інформацію (підтримка незалежних медіа, забезпечення безпеки журналістів), а також право на чисте довкілля (подолання наслідків екологічних катастроф, спричинених бойовими діями) [1, с. 35]. Ці напрями є взаємопов'язаними і потребують комплексного правового регулювання на національному та міжнародному рівнях.

Щодо четвертого покоління прав людини, І. О. Маложон зазначає, що існує дві підгрупи: соматичні права (евтаназія, зміна статі, клонування, трансплантація органів, штучне запліднення) та інформаційні права (доступ до Інтернету, свобода слова в мережі, захист персональних даних, використання віртуальної реальності). Проблема правового закріплення цих можливостей ускладнюється тим, що вони нерідко суперечать традиційним моральним і релігійним нормам, що зумовлює гострі дискусії в юридичній, медичній та філософській спільнотах [3, с. 42].

Висновок. Таким чином, сучасні тенденції розвитку прав людини визначаються сукупністю чинників: глобалізацією та інтеграцією правових систем, технологічною революцією та цифровізацією, екологічними викликами, збройними конфліктами та пандеміями. Відповідаючи на ці виклики, правова доктрина розширює каталог прав і свобод, формуючи нові покоління, вдосконалює механізми їх захисту та адаптує обов'язки громадян до вимог часу. Розбудова правової держави можлива лише за умови, що в основі суспільного розвитку лежать справедливість, свобода, рівність та людська гідність як фундаментальні цінності.

Список використаних джерел:

1. Власенко В.П., Бесклеткіна М.Ю. Напрями розвитку прав та обов'язків людини і громадянина в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. № 86. С. 30-36.
2. Моца А.А., Моца В.В. Права людини в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. 2022. № 4. С. 280-292.
3. Маложон О.І. Четверте покоління прав людини в контексті української сучасності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 41-44.
4. Васецький В.Ю. Права людини як сучасна тенденція розвитку демократичних держав. *Альманах права*. 2017. № 8. С. 130-134.
5. Правдюк А.Л. Розвиток прав людини в умовах інформаційного суспільства. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 2. С. 133-147.
6. Андрущенко О.П. Вплив цифровізації на ціннісні пріоритети розвитку прав людини. *Інформація і право*. 2023. № 4. С. 106-115.

KIRIIAK OKSANA

Candidate of science,

Private Law Department

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Historical Development of the European Succession Certificate (ESC)

The European Succession Certificate (ESC) was introduced as part of a broader effort by the European Union to simplify and harmonize legal procedures in cross-border matters. The legal basis for the ESC can be found in Regulation (EU) No 650/2012, which came into effect on August 17, 2015 [2], and aimed to standardize rules on jurisdiction, applicable law, and the recognition of judgments in cross-border inheritance cases within the EU (Council of the European Union, 2012). Before the regulation's enactment, the complexity of succession laws varied significantly between EU member states, often resulting in inefficiencies, disputes, and legal uncertainty when dealing with estates spanning multiple jurisdictions.

Before the introduction of the ESC, individuals involved in cross-border succession frequently encountered the necessity of navigating conflicting legal systems, with differing rules regarding inheritance, probate procedures, and documentation requirements. In many cases, heirs had to produce multiple sets of documents – often requiring translations and notarizations – before gaining recognition for their claims in different countries. These processes were both costly and time-consuming, leaving heirs vulnerable to delays and legal ambiguity. The creation of the ESC emerged as a direct response to these challenges, marking a significant shift towards simplification, standardization, and digitalization of inheritance procedures across the EU.

In addition to the ESC, Regulation (EU) No 650/2012 [2] introduced rules regarding the determination of applicable law in cross-border successions, the jurisdiction of courts, and the recognition of foreign judgments in the context of

inheritance. It sought to create a more unified approach to inheritance matters, which could resolve issues of competing national laws and the disparate recognition of legal documents across borders. Marino emphasized that the ESC is a direct manifestation of this regulatory vision, designed to enable cross-border recognition of an heir's status and their rights to an estate, with the aim of reducing legal and procedural barriers across member states [6, c. 495].

The primary legal purpose of the European Succession Certificate is to provide a single, unified document that confirms an individual's status as an heir or executor of an estate within the EU. The certificate is intended to replace the cumbersome process of obtaining multiple national documents and legal recognitions from different EU member states, thus simplifying the entire succession process.

In the absence of the ESC, an heir would typically need to present a series of documents such as wills, probates, and national succession certificates, all of which might be recognized only in specific jurisdictions. This process often led to conflicts between different national legal systems, especially when determining the applicable law for the estate and the formalities required for succession. The ESC aims to resolve this by providing a document that is recognized in all EU member states, irrespective of where the estate is located or the nationality of the deceased.

The European Succession Certificate (ESC) was introduced to address the legal complexities that arose from cross-border inheritance within the European Union. Before its introduction, inheritance law in Europe was often fraught with inconsistency, creating significant challenges for individuals dealing with estates spanning multiple jurisdictions. As researchers underscore the importance of such key message as: "the lack of a standardized mechanism for confirming heirship led to an inefficient and costly process for heirs, who were forced to navigate varying legal requirements in different member states" [8, c. 97]. These complications ranged from differences in the formalities of inheritance proceedings to the recognition of foreign legal documents.

By offering a standardized solution, the ESC allows heirs to bypass many of the procedural obstacles that would have otherwise slowed or complicated the succession process. Furthermore, it ensures that heirs, administrators, and other stakeholders

involved in the inheritance process have a clear and legally binding certificate that affirms their rights to the estate in question. Thus, the ESC facilitates legal certainty, reduces the likelihood of disputes, and expedites the transfer of assets across EU borders.

The European Succession Certificate is characterized by several key features that distinguish it from traditional, national succession documents. It is a formal legal document that confirms the identity of the heirs, their respective shares of the estate, and their rights to administer or inherit assets according to the applicable national laws of the EU member state where the deceased was domiciled. The certificate is issued by the courts or relevant authorities in the state where the deceased had their habitual residence or, in certain cases, where the estate is situated.

The content of the ESC typically includes [2]:

- Details of the deceased (name, date of birth, and date of death);
- Details of the heirs (full identification of the individuals recognized as heirs, their relationships to the deceased, and their entitlements to the estate);
- Rights of the heirs (a detailed description of each heir's share in the estate, including whether they are entitled to act as the administrator or executor);
- Legal standing (a statement affirming the certificate's recognition under EU law, confirming its validity across all EU member states).

A fundamental feature of the ESC is its legal standing across all EU member states. Once issued, the ESC is directly applicable in all other EU countries, making it a powerful tool in overcoming jurisdictional barriers. For instance, an heir in Germany who inherits property in Spain can use the ESC to prove their inheritance rights in Spain without needing to go through the Spanish probate system. This cross-border recognition eliminates the need for revalidation or translation of national documents and avoids the complications of navigating multiple legal systems. The certificate confirms the identity of the heirs, their relationships to the deceased, and the respective share they are entitled to, based on the laws of the jurisdiction in which the certificate is issued [7, c. 77].

The recognition of the ESC across EU member states is grounded in the principle of mutual recognition of legal acts within the EU. This principle is enshrined in the Regulation, which mandates that the ESC must be accepted without the need for further authentication or legalization. The legal basis for this lies in the EU's commitment to the free movement of persons and assets, which is reflected in the Union's efforts to harmonize laws governing civil matters. The ESC plays a pivotal role in this context, offering a clear and binding document that simplifies the process of cross-border inheritance.

One of the most significant advancements introduced by the European Succession Certificate is its transition from a physical document to a digital one. This shift reflects the broader trend of digitalization within the EU's legal infrastructure and is instrumental in streamlining inheritance proceedings [4, c. 91]. By adopting electronic formats, the ESC can be issued, stored, and transmitted more efficiently, significantly reducing the time and administrative costs associated with traditional paper-based procedures.

The digital issuance of the ESC ensures that heirs and legal professionals can access the certificate electronically, facilitating faster communication and decision-making processes. As a digital document, the ESC can be transmitted across borders without the delays typically associated with mailing physical copies or seeking authentication from foreign authorities. Furthermore, the use of digital platforms allows for real-time updates to the certificate's content, ensuring that it remains accurate and reflective of any changes in the status of the estate or the heirs.

Moreover, the digital infrastructure supporting the ESC includes secure online databases and systems that ensure the integrity and confidentiality of the information contained within the certificate. These digital systems are governed by EU regulations on data protection, including the General Data Protection Regulation (GDPR), which safeguards the privacy of individuals involved in the succession process [1]. The use of encryption, secure identification methods, and trusted digital signatures ensures that the ESC maintains its legal validity and serves as a secure instrument for inheritance proceedings. Hertel argues that the ESC "serves not only as a tool for identifying heirs

but also as a formalized recognition of their entitlement under EU law," making inheritance proceedings more efficient and predictable across jurisdictions [5, c. 42]. As Mansel emphasizes, "the ESC is legally binding in all EU member states, eliminating the need for additional authentication or legalization that was once required for cross-border inheritance documents" [3, c. 784].

In addition to simplifying the administrative aspects of inheritance, the transition to digital formats enables the ESC to be more accessible to all EU citizens, regardless of their geographic location or legal knowledge. For instance, heirs who may be living abroad or who may not be familiar with the national legal system in which the estate is being administered can quickly obtain and verify the ESC online, reducing both logistical and financial barriers.

However, the digital shift also introduces challenges, particularly in terms of ensuring equal access to technology across EU member states. While some regions are well-equipped to handle digital legal instruments, others may face difficulties in implementing and integrating these systems. Nonetheless, the move toward digitalization is an essential step in making the European Succession Certificate a more effective and universally accepted tool in the inheritance process [4, c. 93-94].

The ESC simplifies this by providing a single, standardized document that is recognized in all EU member states, allowing heirs to establish their legal rights to an estate across borders without the need for multiple national certifications. The certificate serves as proof of the heir's status and their rights to the estate in question, bypassing the complexities of national probate systems.

The European Succession Certificate (ESC) represents a significant advancement in the legal framework governing cross-border inheritance within the European Union. As a standardized, digital tool, the ESC addresses long-standing challenges in international succession, providing heirs with a means to establish their legal entitlement to an estate across EU member states in a simplified and efficient manner. By facilitating the recognition of inheritance rights across national boundaries, the ESC fosters legal certainty, reduces procedural burdens, and contributes to the harmonization of succession law within the EU.

References

1. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection Regulation). Official Journal of the European Union. 2016. L 119. P. 1–88. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj> [access date 22.04.2026]
2. Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession. Official Journal of the European Union. 2012. L 201. P. 107–134. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2012/650/oj> [access date 24.04.2026]
3. Calvo Caravaca A.-L., Davì A., Mansel H.-P. (eds.). The EU Succession Regulation: A Commentary. Cambridge: Cambridge University Press, 2016. 1800 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781316422311> [in English]
4. Ion G. F., Ciucă B. L. Digitalization of Inheritance Documents – Legal and Technical Implications. ACROSS Journal of Interdisciplinary Cross-border Studies. October 2025 9(5):89-101. DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.35219/across.2025.5.08> [in English]
5. Hertel C. European Certificate of Succession – content, issue and effects. *ERA Forum*. 2014. Vol. 15, No. 1. P. 39–52. [in English]
6. Marino S. Use of standard forms in EU civil judicial cooperation: the case of the European Certificate of Succession. *Cuadernos de Derecho Transnacional*. 2020. Vol. 12, No. 2. P. 492–518. DOI: <https://doi.org/10.20318/cdt.2020.5209>
7. Pătrăuș M., Ofrim I. M. European Certificate of Succession. *Agora International Journal of Juridical Sciences*. 2019. Vol. 13, No. 2. P. 71–78. DOI: <https://doi.org/10.15837/aijjs.v13i2.3803> [in English]

8. Tudose M., Ion C. European Certificate of Succession. Journal of Danubian Studies and Research. 2021. Vol. 11, No. 1. P. 95–102. URL: <http://dj.univ-danubius.ro/index.php/JDSR/article/view/1276>[in English]

Hanna Viktorivna Kovalenko,
*PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Philosophy,
Yaroslav Mudryi National Law University*

THE PHILOSOPHY OF LAW AS A THEORETICAL FOUNDATION FOR ADJUDICATION

Many of the arguments used by attorneys in the United States and Canada to support their positions during court proceedings are similar. The reason is that the legal systems of these countries were formed many years ago on the basis of English law, and one of the main features of English law is its reliance on precedents. According to the requirement of precedent, similar cases must be decided in a similar manner. Thus, when arguing a case, a lawyer will often attempt to show that the case is analogous to a previous case that was decided in the client's favor. Sometimes, even today, these precedents trace their roots back to early English law.

The relevance of this research topic stems from the fact that the pragmatic approach in jurisprudence raises many philosophical questions regarding traditional concepts of law. Classical theory places particular emphasis on the nature of legal facts, the careful analysis of precedents, and reasoning by analogy. Legal pragmatism emphasizes that law is a practice specific to a particular context, that it does not have once-and-for-all defined foundations, and therefore remains instrumental — that is, it must constantly take into account the prospect of adjudications.

First and foremost, this concerns the traditional model of adjudication. The traditional model of legal reasoning in common law is based on the casebook method, the use of precedent, and arguments by analogy. The casebook method assumes that the essential and comprehensive materials for a legal decision are summarized in published opinions accompanying court rulings on disputes. To render a proper judgment, a judge examines various situations analyzed in previous rulings on other cases that appear to be relevantly similar. When considering a legal dispute, a

practitioner (judge, lawyer, etc.) reviews previous cases involving similar situations and then attempts to distill the grounds that were accepted as legally relevant to their client's position. A legal conclusion must be drawn from these sources.

This classic model of legal argumentation was first proposed by the former dean of Harvard Law School (Christopher Columbus Langdell). C. C. Langdell created the first case book as an educational tool and linked this type of textbook to the Socratic style of teaching, which reigns supreme in American legal education. The casebook and the Socratic method imply a somewhat closed and rationalistic view of legal institutions.

Another influential and more contemporary source of the classical model is found in Edward Levi's book "An Introduction to Legal Reasoning". Levi describes legal reasoning as a "three-step process," in which "first, the similarity between cases is identified; then the rule of law applied in the first case is identified; and finally, that rule of law is applied to the other case" [1, p. 2]. It is implicitly assumed that, once the similarity between cases is recognized, legal reasoning boils down to constructing a logically sound deduction, taking the provision of law as the major premise and the statement of facts as the minor premise.

B. Butler considers Ronald Dworkin to be the most influential contemporary advocate of the classical model. R. Dworkin's theory functions as both a normative and a descriptive theory. In its descriptive aspect, this theory describes what judges actually do when reaching a legal conclusion. In "The Empire of Law", R. Dworkin calls his own version of adjudication "law as decency." According to his theory, consistency with past adjudication should be regarded as one of the most important legal virtues. He compares this process to a "chain novel"—that is, a "serial novel"—to justify the central role of precedent in law. A chain novel is a novel in which different authors write only one chapter at a time.

After each new chapter is written, the novel is passed on to a new author for further development. R. Dworkin argues that in this process, we would naturally expect each new author to feel compelled to link their narrative to the preceding ones and to respect the content of the parts that have already been completed. An author who

disregards this rule is not fulfilling their role properly. R. Dworkin emphasizes that the same assumptions must guide the legal world and, in particular, the activities of a judge. Thus, each new case resembles a new chapter in a serial novel [2, p. 237]. According to B. Butler, although R. Dworkin rejects the purely deductive picture proposed by K. K. Langdell and calls for consideration of the moral dimension in addition to traditional legal materials and methods, he nevertheless remains a proponent of the classical view of adjudication.

In contrast to the positivists' postulate, who believe that law consists solely of rules, legal systems also contain principles in addition to them. According to R. Dworkin, legal principles are moral judgments whose validity is illustrated, supported, or justified by official acts from the past (statutes, adjudication, constitutions).

Unlike rules, principles are philosophical rather than technical in nature. "I call a 'principle' a norm that should be followed not because it will bring about or guarantee the desired economic, political, or social situation, but because it is a requirement of justice, honesty, or some other moral dimension" [2, p. 47].

The difference between principles and rules manifests itself in a logical distinction regarding the degree of their universality and purpose. "Both sets of norms point to a specific solution regarding a legal obligation under specific circumstances, but they differ in the nature of the direction they prescribe" [2, p. 50].

There is a well-founded need for judges to observe and apply legal principles that have developed historically and are already "embedded" in the legal system. Decisions of the U.S. Supreme Court have played a huge role in this implicit process. Throughout its history, judges have engaged in a moral reading (interpretation) of the Constitution when considering specific complex cases for which there was no clear and unambiguous decision due to the absence of precedents or direct guidance in the Constitution or in existing statutes.

In this context, the question arises regarding the adjudication of complex cases, and in particular cases involving constitutional issues. For example, references to principles set forth in various judicial decisions, such as: "We must take into account the general principle that, in the absence of fraud, a person who chooses not to read a

contract before signing it cannot subsequently refuse to perform the obligations under that contract”; “In applying this principle, an important factor is the fundamental doctrine of the free will of competent parties to a contract”; “Is there a principle more familiar and more deeply rooted in the history of Anglo-American law than the fundamental doctrine that courts must not allow themselves to be used as instruments of lawlessness and injustice?” etc. [2, pp. 49–50].

We thus arrive at a conclusion that refutes the position of legal positivism, according to which law consists exclusively of legal norms, and judges possess discretionary authority in resolving legal cases only if none of the existing legal norms is suitable for resolving the conflict before them. Instead, he proposed an alternative view of law, according to which a judge’s resources “in accordance with the law” are more diverse, and the process of determining what exactly the law requires in a specific case is more nuanced.

Bibliography:

1. Levi E. An Introduction to Legal Reasoning. Chicago. University of Chicago Press. 1963. 104 p.
2. Dworkin R. Law’s Empire. Cambridge, massachusetts; London, England. The Belknap Press of Harvard university Press, 1986. XIV, 471 p.

Костюк Юрій Вікторович

доктор філософії,

асистент кафедри цивільного, трудового та

економічного права Академії праці,

соціальних відносин і туризму

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Трансформація економіки України відбувається під одночасним впливом воєнних ризиків, євроінтеграційних зобов'язань, цифровізації та зміни системи господарського законодавства. У таких умовах малий і середній бізнес забезпечує зайнятість населення, підтримує функціонування місцевих ринків, сприяє релокації виробництва та відновленню господарської активності. Водночас обмежені фінансові ресурси, втрата майна, нестабільність логістичних зв'язків і часті зміни регуляторних вимог роблять відповідних суб'єктів особливо залежними від якості державної політики.

Проблематика дослідження полягає в тому, що наявність значної кількості програм, пільг і спрощених процедур ще не утворює цілісного правового механізму підтримки. Окремі інструменти регулюються різними нормативними актами, мають неоднакові умови доступу та не завжди забезпечені зрозумілими процедурами оскарження. Тому підтримка малого та середнього бізнесу потребує оцінювання не лише за обсягом виділених ресурсів, а й за критеріями правової визначеності, рівності, прозорості та фактичної результативності.

Метою дослідження є визначення змісту й системи правових механізмів підтримки малого та середнього бізнесу в сучасних умовах, виявлення недоліків їх нормативного та інституційного забезпечення, а також обґрунтування напрямів удосконалення законодавства з урахуванням потреб воєнного і повоєнного відновлення та наближення України до правових стандартів Європейського Союзу (далі - ЄС).

Вихідною правовою засадою державної політики у цій сфері є конституційна гарантія свободи підприємницької діяльності та обов'язок держави забезпечувати захист конкуренції [1]. Спеціальним актом виступає Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», який визначає мету, принципи, напрями та інституційні основи державної політики щодо відповідних суб'єктів [2]. Поєднання цих положень означає, що підтримка бізнесу не повинна підміняти свободу підприємництва адміністративною опікою, а має створювати умови, за яких суб'єкт може самостійно здійснювати господарську діяльність і конкурувати на ринку.

Стратегічний рівень правового регулювання представлений Стратегією відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року. Документ пов'язує відновлення підприємницької активності з доступом до фінансування, цифровізацією, розвитком людського капіталу, експортною спроможністю та інтеграцією до європейського економічного простору [3]. Проте стратегічні орієнтири набувають реального значення лише тоді, коли вони конкретизовані у бюджетних програмах, адміністративних процедурах, критеріях відбору отримувачів і механізмах контролю.

Правові механізми підтримки малого та середнього бізнесу доцільно розуміти як систему юридично закріплених засобів, за допомогою яких держава та органи місцевого самоврядування створюють умови для започаткування, збереження, відновлення і розвитку підприємницької діяльності. До цієї системи належать фінансово-кредитні, податкові, адміністративно-регуляторні, організаційно-інфраструктурні, інформаційно-консультаційні та захисні механізми. Їх об'єднує спільна мета, однак кожна група має відмінну правову природу, порядок застосування та потенційний вплив на конкуренцію.

Досліджуючи нормативне забезпечення державної підтримки, П. С. Борцевич обґрунтовує, що в Україні сформовано багаторівневу систему актів і програм, однак її ефективність знижують відсутність цілісної стратегії, часті

зміни законодавства, складність бюрократичних процедур та обмежений доступ підприємців до фінансування. Науковець підкреслює, що проблема полягає не лише в кількості інструментів, а в їх недостатній узгодженості та практичній дієвості [6, с. 341]. Такий висновок підтверджує необхідність переходу від фрагментарного надання пільг до системної правової політики.

Подібний підхід розвиває А. М. Омаров, який у своїй праці доводить, що результативність державної політики щодо малого бізнесу залежить передусім від якості нормативно-правового забезпечення, стабільності регуляторного середовища та інституційної узгодженості органів публічної влади. Автор зазначає, що значна частина стратегічних приписів залишається загальною і потребує конкретних механізмів реалізації та належного ресурсного забезпечення [9, с. 62–64]. Отже, фінансова підтримка без передбачуваного правового середовища не може забезпечити сталого розвитку підприємництва.

Фінансово-кредитні механізми охоплюють гранти, пільгові кредити, компенсацію процентних ставок, гарантії, часткове відшкодування витрат, фінансування релокації та страхування окремих ризиків. Їх перевагою є безпосередній вплив на ліквідність і спроможність підприємства відновлювати або розширювати діяльність. Водночас такі механізми створюють ризики вибіркового розподілу ресурсів, якщо критерії участі сформульовані нечітко, а рішення уповноважених органів не містять належного обґрунтування.

У цьому контексті принципово важливо розмежовувати державну підтримку та державну допомогу. Державна підтримка є ширшою категорією і включає не лише передачу ресурсів, а й дерегуляцію, цифровізацію послуг, консультаційне забезпечення, професійне навчання та розвиток інфраструктури. Державна допомога передбачає надання суб'єкту господарювання економічної переваги за рахунок державних або місцевих ресурсів і тому підлягає оцінюванню з позицій її допустимості для конкуренції [4]. Таке розмежування необхідне для того, щоб соціально й економічно виправдане стимулювання не перетворювалося на необґрунтоване привілейоване становище окремих учасників ринку.

Ю. О. Громенко та І. М. Горбаньов у своєму дослідженні встановлюють, що чинне правове забезпечення підтримки малого підприємництва залишається недостатньо ефективним через неузгодженість положень законодавства про розвиток малого та середнього підприємництва і законодавства про державну допомогу. Науковці наголошують, що національні програми мають одночасно відповідати потребам відновлення економіки та вимогам *acquis* ЄС щодо форм, видів і допустимості державного стимулювання [7, с. 43]. З цього випливає, що європейська інтеграція вимагає не скорочення підтримки, а встановлення прозорих і недискримінаційних правил її надання.

Відповідно, кожна фінансова програма повинна містити чітко визначену мету, коло потенційних отримувачів, порядок оцінювання заяв, строк дії, умови використання коштів та критерії результативності. Відмова в участі у програмі має бути мотивованою, а заявник повинен мати доступ до ефективного адміністративного або судового оскарження. Відсутність таких гарантій створює ризик перетворення державної підтримки з правового інструменту економічної політики на сферу широкого адміністративного розсуду.

Податкові механізми підтримки можуть реалізовуватися через спрощення обліку та звітності, спеціальні режими оподаткування, відстрочення або розстрочення податкових зобов'язань, а також тимчасові стимули для підприємств, які відновлюють виробництво на постраждалих територіях. Їх застосування повинно ґрунтуватися на принципах тимчасовості, адресності та пропорційності. Безсистемне надання пільг зменшує бюджетні надходження, ускладнює конкуренцію та може створювати переваги для суб'єктів, які не зазнали об'єктивних негативних наслідків.

Тому податковий стимул має бути пов'язаний із конкретною суспільно корисною поведінкою: створенням робочих місць, відновленням виробничих потужностей, інвестуванням у модернізацію, працевлаштуванням ветеранів або внутрішньо переміщених осіб. Після завершення визначеного строку держава повинна оцінювати не лише кількість отримувачів пільги, а й її вплив на

зайнятість, обсяг виробництва, податкову дисципліну та розвиток відповідної території.

Адміністративно-регуляторні механізми полягають у спрощенні дозвільних процедур, застосуванні декларативного принципу, цифровізації взаємодії з органами влади та переході до ризик-орієнтованого державного нагляду. У власному дослідженні Т. І. Гладинюк і З. А. Добош підтверджують, що в умовах воєнного стану основними засобами адаптації бізнесу стали оптимізація дозвільних процедур, цифрові адміністративні сервіси, механізми релокації та програми фінансового стимулювання [8, с. 486]. Вказані заходи зменшують витрати підприємців і забезпечують швидше відновлення господарської діяльності.

Разом із тим дерегуляція не повинна ототожнюватися з усуненням державного контролю. Її правова мета полягає у заміні надмірного попереднього втручання прозорими процедурами, автоматизованим обміном даними та пропорційним наглядом за ризиковими видами діяльності. Стабільність вимог, передбачуваність перевірок і неможливість довільного зупинення діяльності мають самостійне значення як форми підтримки, оскільки зменшують регуляторні ризики без прямого витрачання бюджетних коштів.

Окремий блок проблем пов'язаний із припиненням чинності Господарського кодексу України з 28 серпня 2025 року та введенням у дію Закону України № 4196-IX [5]. Втрата чинності кодифікованим актом змінила структуру регулювання господарських відносин і посилила роль Цивільного кодексу України та спеціальних законів. Для малого й середнього бізнесу така трансформація важлива не лише з теоретичної позиції, оскільки розпорошення норм між різними актами може ускладнювати пошук інформації про статус суб'єкта, доступні програми та гарантії захисту.

Перехід до нової моделі законодавства вимагає не механічного перенесення окремих положень, а узгодження базових понять і процедур. Необхідно забезпечити єдність критеріїв віднесення суб'єктів до мікро-, малого та середнього підприємництва, визначити загальні принципи державної

підтримки, закріпити вимоги до конкурсного відбору, моніторингу та повернення коштів, а також усунути дублювання повноважень органів публічної влади. Такий підхід дозволить зберегти системність регулювання після декодифікації господарського законодавства.

Організаційно-інфраструктурні механізми мають охоплювати підтримку релокації підприємств, розвиток бізнес-інкубаторів, індустріальних і технологічних парків, кластерів, центрів підтримки підприємництва та експортної інфраструктури. На відміну від одноразової фінансової допомоги, ці інструменти створюють середовище, у якому підприємство отримує доступ до приміщень, обладнання, консультацій, партнерських зв'язків і ринків збуту.

В. С. Щербина та Т. В. Боднар у своїй роботі розглядають державну підтримку малого і середнього підприємництва як одну з необхідних передумов повоєнної відбудови та наголошують на значенні кластерних моделей, ветеранського підприємництва, дерегуляції й удосконалення правових форм стимулювання [10, с. 134–138]. Ця позиція є обґрунтованою, оскільки відновлення економіки потребує не лише збереження наявних підприємств, а й включення малого бізнесу до виробничих ланцюгів, публічних закупівель та регіональних програм розвитку.

Єдині формальні умови програм не завжди забезпечують фактичну рівність підприємців. Суб'єкти, які працюють у прифронтових, деокупованих або економічно депресивних громадах, несуть додаткові витрати на безпеку, логістику, енергозабезпечення та страхування. Тому диференційований підхід є виправданим за умови, що територіальні критерії визначені нормативно, застосовуються однаково до всіх заявників і не залежать від необґрунтованого розсуду посадових осіб.

Соціальна диференціація підтримки повинна охоплювати програми для ветеранського підприємництва, внутрішньо переміщених осіб, осіб з інвалідністю та підприємств, які створюють робочі місця для вразливих категорій населення. Правовою метою таких заходів є не лише розвиток бізнесу, а й соціальна інтеграція. Водночас спеціальний статус отримувача не повинен

звільняти його від вимог щодо цільового використання ресурсів, звітності та дотримання конкурентного законодавства.

Захисні механізми підтримки включають гарантії недоторканності майна, документування воєнних збитків, страхування воєнних ризиків, компенсаційні процедури та ефективне оскарження рішень органів влади. Відсутність передбачуваного порядку фіксації й відшкодування втрат знижує інвестиційну активність навіть за наявності грантових або кредитних програм. Тому захист уже вкладеного капіталу має розглядатися як рівнозначний елемент державної політики поряд із залученням нового фінансування.

П. А. Покотілов та О. В. Гарагонич, аналізуючи взаємодію держави та бізнесу під час воєнного стану, обґрунтовують необхідність узгодження імперативних безпекових заходів із гарантіями свободи підприємництва, прозорістю регуляторних рішень і залученням бізнес-спільноти до формування економічної політики [11, с. 29–35]. Такий підхід дозволяє перейти від одностороннього адміністративного впливу до партнерської моделі, у межах якої держава визначає публічні цілі, а підприємницьке середовище бере участь у виборі пропорційних засобів їх досягнення.

Самостійною проблемою залишається оцінювання результативності підтримки. Звітування лише про кількість виданих грантів або загальний обсяг кредитів не дає відповіді на питання, чи збереглися підприємства, скільки робочих місць було створено, який обсяг податків сплачено та чи покращилася конкурентоспроможність отримувачів. Тому кожна програма повинна мати заздалегідь визначені показники результату, а узагальнені дані моніторингу мають бути відкритими для громадського та парламентського контролю.

За результатами проведеного аналізу доцільно розрізняти три функціональні рівні підтримки. Кризова підтримка спрямовується на швидке збереження діяльності та робочих місць під час безпосередньої загрози. Відновлювальна підтримка забезпечує компенсацію втрат, релокацію, відбудову та повернення підприємства до стабільної діяльності. Розвиткова підтримка орієнтується на інновації, цифровізацію, експорт, підвищення продуктивності й

включення підприємств до європейських ринків. Таке розмежування дозволить встановлювати різні умови, строки та критерії ефективності залежно від мети конкретної програми.

Перспективним є створення єдиного цифрового реєстру програм підтримки, у якому відображатимуться правова підстава, умови участі, обсяг фінансування, етап розгляду заяви та результати моніторингу. Подання документів через єдиний електронний інтерфейс має супроводжуватися автоматичною перевіркою формальних критеріїв, повідомленням про виявлені недоліки та можливістю їх усунення. Водночас остаточне рішення повинно містити мотивування, щоб цифровізація не приховувала адміністративний розсуд за автоматизованою процедурою.

Євроінтеграційний напрям удосконалення законодавства передбачає подальше наближення правил державної допомоги, конкурентної політики та визначення малого і середнього підприємництва до права ЄС. Проте адаптація не повинна зводитися до формального запозичення норм. Вона має враховувати воєнні ризики, територіальні диспропорції та обмежений доступ українських підприємств до капіталу, забезпечуючи водночас прозорість, пропорційність і недискримінаційність підтримки.

Отже, проведене дослідження засвідчило, що в Україні сформовано значний масив правових, фінансових та організаційних інструментів підтримки малого і середнього бізнесу, але їх ефективність знижується через фрагментарність регулювання, нестабільність вимог, недостатню узгодженість державної підтримки з правилами державної допомоги та слабкість механізмів оцінювання результатів. Тому основна проблема полягає не у відсутності окремих програм, а в недостатній системності їх правового забезпечення.

Удосконалення відповідного механізму має передбачати узгодження законодавства після припинення дії Господарського кодексу України, чітке розмежування кризової, відновлювальної та розвиткової підтримки, прозорі критерії доступу до ресурсів, мотивованість рішень і можливість їх оскарження. Необхідними є також цифровізація процедур, відкритий моніторинг

результативності, територіально та соціально обґрунтована диференціація програм і наближення правил державної допомоги до стандартів ЄС.

Реалізація запропонованих напрямів дозволить поєднати доступність ресурсів із захистом конкуренції та правовою визначеністю. За такого підходу підтримка малого і середнього бізнесу виконуватиме не лише компенсаторну функцію, а стане довгостроковим правовим інструментом структурної модернізації, відновлення підприємницького потенціалу та сталого розвитку економіки України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>

2. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4618-17>

3. Про схвалення Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2027 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.08.2024 № 821-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/821-2024-р>

4. Про державну допомогу суб'єктам господарювання : Закон України від 01.07.2014 № 1555-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1555-18>

5. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4196-20>

6. Борцевич П. С. Аспекти правового регулювання державної підтримки малого та середнього підприємництва в сучасних умовах. Аналітично-

порівняльне правознавство. 2026. Т. 1, № 2. С. 336–342. DOI: 10.24144/2788-6018.2026.02.1.50.

7. Громенко Ю. О., Горбаньов І. М. Правове забезпечення державної підтримки суб'єктів малого підприємництва в Україні та ЄС. Правовий часопис Донбасу. 2025. № 1 (90). С. 40–46. DOI: 10.32782/2523-4269-2025-90-40-46.

8. Гладинюк Т. І., Добош З. А. Правове регулювання підприємницької діяльності в умовах воєнного стану в Україні. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. Т. 1, № 6. С. 486–493. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.06.1.75.

9. Омаров А. М. Сучасна політика держави щодо малого бізнесу: господарсько-правовий аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2026. Вип. 93. Ч. 2. С. 62–68. DOI: 10.24144/2307-3322.2026.93.2.7.

10. Щербина В. С., Боднар Т. В. Правове регулювання державної підтримки малого і середнього підприємництва в контексті повоєнної відбудови економіки України. Аналітично-порівняльне правознавство. 2026. Т. 2, № 3. С. 134–139.

11. Покотілов П. А., Гарагонич О. В. Правові проблеми взаємодії держави та бізнесу в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2026. Т. 2, № 3. С. 29–36.

Лазарев Анатолій Анатолійович,
*Кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,
доцент кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
orcid.org/0009-0006-2200-0425*

ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Ключові слова: публічне адміністрування, правоохоронна діяльність, адміністративно-правове регулювання, органи правопорядку, національна безпека, цифровізація.

Вступ. Сучасний розвиток України супроводжується трансформацією системи публічного адміністрування у сфері правоохоронної діяльності, що обумовлено безпековими викликами, процесами європейської інтеграції та необхідністю підвищення ефективності державного управління. Особливого значення ця проблема набула в умовах воєнного стану, коли діяльність правоохоронних органів безпосередньо пов'язана із забезпеченням національної безпеки, громадського порядку та захисту прав і свобод людини. У наукових працях з адміністративного права наголошується, що ефективність правоохоронної системи значною мірою залежить від належного нормативно-правового забезпечення та узгодженості діяльності суб'єктів публічної адміністрації [1, с. 41]. Актуальність теми полягає у необхідності вдосконалення адміністративно-правових механізмів управління у сфері правоохоронної діяльності відповідно до сучасних викликів.

Матеріали та методи. У дослідженні використано положення Конституції України, Закону України «Про Національну поліцію», Закону України «Про правовий режим воєнного стану», а також сучасні наукові праці у сфері

адміністративного права та публічного адміністрування. Методологічну основу становлять формально-юридичний, системно-структурний та порівняльно-правовий методи. Формально-юридичний метод застосовано для аналізу нормативно-правового регулювання правоохоронної діяльності, системний підхід — для визначення взаємозв'язків між суб'єктами публічного адміністрування, а порівняльно-правовий метод — для дослідження перспектив адаптації національної правоохоронної системи до європейських стандартів.

Результати. Дослідження засвідчило, що сучасна система публічного адміністрування у сфері правоохоронної діяльності характеризується багаторівневою структурою суб'єктів управління та складністю координації їх повноважень. До системи суб'єктів правоохоронної діяльності належать органи Національної поліції, Служба безпеки України, органи прокуратури, Національне антикорупційне бюро України та інші спеціалізовані органи. Одним із ключових викликів є забезпечення ефективної взаємодії між правоохоронними органами в умовах воєнного стану та підвищеного рівня безпекових загроз. Недостатня узгодженість управлінських рішень і дублювання окремих функцій негативно впливають на ефективність правоохоронної діяльності.

Важливим напрямом розвитку системи публічного адміністрування є цифровізація правоохоронної діяльності. Використання інформаційно-аналітичних систем, електронних баз даних та цифрових механізмів обміну інформацією сприяє підвищенню оперативності управлінських рішень та ефективності протидії правопорушенням. Водночас цифровізація створює нові ризики у сфері кібербезпеки та захисту інформації. Окремої уваги потребує проблема забезпечення балансу між реалізацією правоохоронних функцій та дотриманням прав і свобод людини. В умовах воєнного стану розширення повноважень правоохоронних органів має супроводжуватися ефективними механізмами адміністративного та судового контролю.

Встановлено, що перспективним напрямом реформування є імплементація європейських стандартів публічного адміністрування, які передбачають

прозорість діяльності правоохоронних органів, підзвітність суспільству та орієнтацію на сервісну модель взаємодії з громадянами.

Висновки. Сучасний стан публічного адміністрування у сфері правоохоронної діяльності характеризується необхідністю адаптації системи управління до умов воєнного стану, цифрової трансформації та європейської інтеграції.

Основними напрямками вдосконалення є:

- підвищення координації між правоохоронними органами;
- розвиток цифрових механізмів управління;
- удосконалення адміністративно-правового регулювання;
- посилення гарантій дотримання прав людини у правоохоронній діяльності.

Реалізація зазначених напрямів сприятиме формуванню ефективної системи публічного адміністрування у сфері правоохоронної діяльності відповідно до сучасних безпекових викликів.

Список використаних джерел:

1. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. Київ : Юридична думка, 2004. 584 с.
2. Битяк Ю. П., Гаращук В. М., Дьяченко О. В. Адміністративне право України : підручник. Харків : Право, 2012. 656 с.
3. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України : підручник. Київ : Істина, 2018. 400 с.
4. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.05.2026)
5. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/580-19>

6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19>

Лук'янчиков Євген Дмитрович,
*д. ю. н., професор, професор кафедри інформаційного,
господарського та адміністративного права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,*

Лук'янчиков Борис Євгенович,
*к. ю. н., доцент, доцент кафедри інформаційного,
господарського та адміністративного права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Федченко Володимир Васильович,
*завідувач лабораторії криміналістичних видів досліджень
Київського НДЕКЦ МВС України*

ТРАНСФОРМАЦІЯ СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ

Глобальна цифровізація суспільства, стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту (ШІ) та виклики, пов'язані з розслідуванням воєнних злочинів, зумовили докорінну зміну парадигми сучасної криміналістики. Традиційні криміналістичні підходи, сформовані у ХХ столітті й орієнтовані переважно на матеріальні сліди у фізичному просторі, сьогодні є недостатніми. Криміналістика як наука переживає етап глибокої трансформації, що виражається в її діджиталізації, інтеграції з data science та адаптації до міжнародних стандартів правосуддя.

Трансформаційні процеси у криміналістичній науці та практиці на сучасному етапі відбуваються за трьома магістральними напрямками.

По-перше, реконцептуалізація поняття «слід» та розвиток цифрової криміналістики (digital forensics). Фізичні сліди все частіше поступаються за доказовим значенням слідам цифровим. Сучасний злочин практично завжди залишає «цифровий шлейф» (digital footprint): геолокаційні дані, метадані файлів, лог-файли блокчейн-транзакцій. Як слушно зазначає О. Г. Коруч,

трансформація полягає у переході від поодиноких експертиз комп'ютерної техніки до наскрізного криміналістичного аналізу кіберпростору [1, с. 88]. Впровадження інструментів на кшталт UFED чи Oxygen Forensic дозволяє вилучати інформацію з хмарних сховищ, що потребує нової криміналістичної технології і тактики її застосування, аби не порушити процесуальні межі втручання у приватне життя.

По-друге, впровадження штучного інтелекту в криміналістичну техніку та тактику. ШІ трансформує процес аналізу великих масивів даних (Big Data). Сучасні алгоритми здатні за лічені хвилини проводити автоматичний аналіз відеопотоків із систем розпізнавання облич або виявляти приховані закономірності у фінансових схемах. На особливу увагу заслуговує трансформація криміналістичної габітоскопії: використання нейромереж дозволяє здійснювати 3D-моделювання зовнішності за ДНК-фенотипуванням. Водночас В. В. Кузнєцов наголошує на появі тактичної протидії новим видам кіберзлочинів — генерації високоякісних дипфейків (Deepfakes), що вимагає розробки криміналістичних методик їх детекції та верифікації автентичності цифрових доказів [2, с. 142].

По-третє, мілітаризація та інтернаціоналізація криміналістичних методик. Сучасна українська криміналістика змушена оперативно трансформуватися під потреби фіксації наслідків воєнних дій. Технічний арсенал збагатився методами лазерного 3D-сканування масштабних руйнувань, використанням БПЛА для фотограмметрії місцевості. Р. Л. Яремчук зазначає, що умови мінування та обмеженого доступу зумовлюють необхідність адаптації традиційних методів фіксації [3, с. 114]. Крім того, відбувається гармонізація вітчизняних тактичних прийомів із міжнародними стандартами. Впровадження жорстких протоколів забезпечення безперервності ланцюжка зберігання доказів (*chain of custody*) під час огляду місць катувань є трансформаційним кроком для забезпечення прийнятності українських матеріалів у Міжнародному кримінальному суді [4, с. 12].

Висновки. Трансформація сучасної криміналістики — це об'єктивний процес її еволюції від «науки про матеріальні сліди» до «науки про управління криміналістичною інформацією». На основі дослідження пропонується:

1. Доповнити чинний КПК України окремою главою, яка регламентуватиме криміналістичні правила роботи з хмарними та віртуальними цифровими слідами.
2. Розробити та впровадити у практику Нацполіції стандартизовані методичні рекомендації з тактики обшуку та огляду у випадках, коли об'єктом вилучення є криптоактиви.
3. Трансформувати навчальну програму підготовки майбутніх правників, змістивши акцент із вивчення класичних механічних засобів на опанування основ кібер-криміналістики, аналізу метаданих та специфіки використання ІІІ в розслідуванні.

Список використаних джерел:

1. Корущ О. Г. Цифрова криміналістика: теоретико-методологічні основи та практика застосування під час досудового розслідування. *Юридичний часопис*. 2024. № 2. С. 85–93. DOI: <https://doi.org/10.32782/jc.2024.2.9>
2. Кузнєцов В. В., Школьник В. Б. Використання технологій штучного інтелекту у криміналістичній тактиці: виклики сьогодення та перспективні напрями. *Право і безпека*. 2025. Том 96, № 1. С. 138–147. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.1.14>
3. Яремчук Р. Л. Тактичні особливості огляду місця події під час розслідування умисних вбивств, вчинених з використанням вогнепальної зброї в умовах воєнного стану. *Forum Prava*. 2025. 81(1). С. 111–120. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.13923468>
4. Особливості проведення огляду місця події в умовах збройного конфлікту : методичні рекомендації / С. В. Обшалов, Д. Б. Санакоев,

К. О. Чаплинський та ін. ; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 40 с.

Махмурова-Дишлюк Олена Петрівна,
*доктор юридичних наук, старший дослідник,
професор кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права*

АДМІНІСТРАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СПОРАХ ПРО ПОВЕРНЕННЯ ДІТЕЙ, ПЕРЕМІЩЕНИХ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Збройна агресія проти України спричинила масове переміщення найменш захищеної категорії громадян — дітей, що поставило перед державою завдання безпрецедентної складності щодо їх захисту в іноземних юрисдикціях. В Україні держава визнає здоров'я, гідність і життя кожного громадянина як найвищі цінності, і цей обов'язок гарантування прав залишається незмінним навіть у період воєнного стану [9]. Професор М.В. Буроменський наголошував, що кожен народ вправі вільно обирати свій шлях розвитку, а міжнародне право є специфічним нормативним фіксатором потреб природного розвитку [2, с. 17]. У контексті транскордонних спорів про дітей це означає пріоритет збереження національної ідентичності та сімейних зв'язків українських дітей, попри адміністративне втручання іноземних органів.

Фундаментом вирішення будь-якого транскордонного спору у міжнародному приватному праві є визначення особистого закону фізичної особи. Згідно зі ст. 16 Закону України «Про міжнародне приватне право», особистим законом дитини є право держави її громадянства [13]. Оскільки переміщені діти зберігають українське громадянство, їхній правовий статус (правоздатність та дієздатність) має визначатися за правом України [11]. Проте на практиці виникає «конфлікт кваліфікацій», коли іноземні адміністративні органи (наприклад, німецький *Jugendamt*) тлумачать поняття «звичайного місця проживання» дитини за своїм внутрішнім правом, вважаючи, що через тривале перебування

дитина інтегрувалася в нове середовище [8]. У таких випадках українські суди та Міністерство юстиції мають посилатися на доктринальне положення про те, що воєнна загроза є форс-мажорною обставиною, яка не може призводити до автоматичної зміни особистого статусу дитини без волі її законних представників.

Для практичної реалізації зазначених колізійних імперативів застосовується відповідний публічно-правовий інструментарій. Адміністративно-правове забезпечення повернення дітей реалізується через механізм Гаазької конвенції 1980 року [7]. Міністерство юстиції України виступає як Центральний орган, що здійснює комунікацію з іноземними компетентними установами. Адміністративне співробітництво включає обмін інформацією про місце перебування дитини, сприяння добровільному поверненню або ініціювання судового розгляду.

Важливим аспектом є принцип *iura novit curia* («суд знає закони»): український суддя, залучений до такого співробітництва, зобов'язаний самостійно встановити зміст іноземного права, використовуючи офіційні канали Міністерства юстиції. Процедура вимагає чіткості: доручення мають містити повні дані сторін, громадянство та вичерпну інформацію про зміст клопотання, що є частиною міжнародної правової допомоги. Найбільш критичною точкою дотику адміністративного та міжнародного права є ситуація, коли іноземна держава обмежує права українських батьків на виховання дитини. Стаття 12 Закону України «Про міжнародне приватне право» передбачає механізм «застереження про публічний порядок»: іноземна норма не застосовується, якщо її наслідки явно несумісні з основами правопорядку України [13].

Професор Буроменський підкреслював, що міжнародно-правові норми про права людини повинні бути імплементовані у внутрішній правопорядок як стандарт демократії [14]. Якщо іноземна соціальна служба (як-от *Jugendamt*) вилучає українську дитину з родини через «невідповідність стандартів проживання» (які в умовах евакуації об'єктивно відрізняються), це є порушенням фундаментального права на сім'ю, закріпленого в Європейській

конвенції з прав людини (ЄКПЛ) [5]. В такому разі адміністративна дія іноземного органу має кваліфікуватися як така, що порушує публічний порядок України, що блокує її визнання національними судами. Захист прав дитини у таких випадках вимагає суворого підпорядкування міжнародним гуманітарним актам. Міжнародні гуманітарні стандарти, зокрема Конвенція про права дитини 1989 року, встановлюють пріоритет найкращих інтересів дитини під час збройних конфліктів [6]. Україна, ратифікувавши Женевські конвенції та Додаткові протоколи до них, зобов'язалася забезпечувати права цивільних осіб на окупованих та переміщених територіях [4; 10]. Адміністративне забезпечення у справах про повернення дітей має враховувати «позитивні зобов'язання» держави за ЄКПЛ [5]. Згідно з практикою ЄСПЛ, будь-яке розлучення дитини з батьками має бути крайнім заходом. Буроменський зазначав, що виконання міжнародного договору передбачає пріоритет перед національним законом, крім Конституції [14]. Таким чином, іноземні адміністративні процедури не можуть ігнорувати статус українських консульських установ як законних представників інтересів своїх громадян за кордоном [12]. Саме консульські установи України відіграють роль первинної адміністративної ланки у захисті переміщених дітей. Вони мають право вживати заходів для охорони прав неповнолітніх, включаючи моніторинг умов їх проживання в іноземних прийомних сім'ях. У випадку систематичного ігнорування іноземною державою запитів Міністерства юстиції або законних вимог консулів, Україна може вдатися до засобів міжнародно-правового впливу — реторсій. Реторсії є законним інструментом адміністративного примусу у відповідь на недружні дії іноземної держави щодо обмеження прав українських громадян. Це підкреслює суб'єктність України як сторони міжнародного збройного конфлікту, яка активно відстоює свій суверенітет та права своїх підданих [11].

Вектор подальшого розвитку цієї сфери безпосередньо пов'язаний із модернізацією інститутів публічної влади. Сучасне публічне врядування вимагає впровадження новітніх технічних та організаційних рішень для захисту громадян під час дії правового режиму воєнного стану [1]. Удосконалення

адміністративного забезпечення транскордонної співпраці має базуватися на принципах електронного врядування, що передбачає створення єдиного державного реєстру переміщених дітей для оперативної інформаційної взаємодії між Міністерством юстиції України та іноземними реєстраційними органами [3].

Окрему увагу слід приділити спеціалізації кадрів шляхом підготовки профільних експертів у галузі транскордонного сімейного права, які здатні надавати офіційні висновки щодо змісту іноземних правових норм безпосередньо у судовому засіданні. Окрім цього, стратегічним пріоритетом залишається гармонізація вітчизняного законодавства, що вимагає приведення національних процедур опіки та піклування у повну відповідність до європейських цінностей, що є запорукою інтеграції України в ЄС та НАТО.

Таким чином, адміністративне забезпечення транскордонного співробітництва у спрах про повернення дітей — це не лише технічна процедура, а й інструмент захисту національного суверенітету в гуманітарній сфері. Ефективність цього механізму залежить від поєднання колізійних норм міжнародного приватного права, активної ролі Міністерства юстиції як Центрального органу та непохитного дотримання міжнародних стандартів прав людини. Як наголошувала школа професора Буроменського, перемога прав людини над тоталітаризмом та адміністративним свавіллям є основою існування демократичної держави [14]. Тільки через чітку адміністративну координацію та дипломатичний тиск Україна зможе гарантувати безпеку та повернення своїх дітей додому.

Список використаних джерел:

1. Адміністративно-правове забезпечення та адміністративний процес України в умовах воєнного стану: колективна монографія / за заг. ред. В. Фелика, В. Курила. Київ: Видавництво «Людмила», 2023. 704 с.
2. Буроменський М. В. Міжнародне право на тлі викликів XXI століття. *Актуальні проблеми сучасного міжнародного права*: зб. наук. пр. Харків, 2015. Вип. 2. С. 15–28.

3. Кабінет Міністрів схвалив механізм примусової евакуації дітей із зон активних бойових дій. *Урядовий портал: єдиний веб-портал органів виконавчої влади України*. 2023. 7 березня. URL: <https://www.kmu.gov.ua/> (дата звернення: 12.05.2026).

4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: від 12.08.1949: ратифікована Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 03.07.1954. *Зібрання діючих договорів, угод та конвенцій, укладених УРСР з іноземними державами*. 1954. Вип. 2.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: від 04.11.1950: ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263.

6. Конвенція про права дитини: від 20.11.1989: ратифікована Постановою Верховної Ради України № 789-XII від 27.02.1991. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 13. Ст. 144.

7. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей: від 25.10.1980: ратифікована Законом України від 11.01.2006 № 3325-IV. *Офіційний вісник України*. 2006. № 41. Ст. 2755.

8. Конвенція про юрисдикцію, застосовне право, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей: від 19.10.1996: ратифікована Законом України від 14.09.2006 № 136-V. *Офіційний вісник України*. 2008. № 14. Ст. 360.

9. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

10. Короткий Т., Доценко М. На варті гуманності. Женевські конвенції 1949. *Юридична газета*. 2020. 12 серпня (№ 32). URL: <https://yur-gazeta.com/> (дата звернення: 12.05.2026).

11. Махмурова-Дишлюк О. П. Міжнародне та адміністративно-правове забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни: монографія / за заг. ред. В. Галунька. Одеса: Видавництво «Юридика», 2025. 404 с.

12.Права, можливості та обов'язки громадян України, які виїхали до ЄС через війну. *Міністерство закордонних справ України*: офіційний вебсайт. 2024. URL: <https://mfa.gov.ua/> (дата звернення: 16.05.2026).

13.Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422.

14.Сучасні проблеми міжнародного права. *Liber Amicorum* до 60-річчя проф. М. В. Буроменського: монографія / авт. кол.; за ред. В. М. Репецького, В. В. Гутника. Львів; Одеса: Фенікс, 2017. 560 с.

Мельник Володимир Петрович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри
конституційного, міжнародного права
та публічно-правових дисциплін
Київського університету
інтелектуальної власності права

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ ТА ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕРЕСІВ СТОРІН ЗА ТРУДОВИМ ДОГОВОРОМ З НЕФІКСОВАНИМ РОБОЧИМ ЧАСОМ.

Під впливом повномасштабного вторгнення РФ в Україну у національній правовій системі відбувається процес трансформації, зокрема і у сфері трудових відносин. Сучасні трансформаційні зрушення на ринку праці України посилюють диспропорцію попиту та пропозиції робочої сили. Ці тенденції несуть загрозовий характер для соціальної безпеки найманих працівників та суспільства загалом, враховуючи той факт, що в Україні зростає рівень безробіття. Варто зауважити, що трансформація зайнятості характеризується такими чинниками, як — структурний, територіальний, інституційний та правовий. Аналізуючи правову складову потрібно зазначити про зростання гнучких та нестандартних форм зайнятості, зокрема запровадження дистанційної роботи та трудового договору з нефіксованим робочим часом, тощо. Така ситуація обумовлена рядом соціально-економічних факторів, зокрема: роботодавці змушені пристосовуватись до умов воєнного стану та соціально-економічних факторів вносять зміни в організацію виробництва та праці; наявності проблеми неналежного законодавчого врегулювання трудових правовідносин у межах нетипових форм зайнятості, а також лібералізація трудового законодавства в період воєнного стану. Так в Україні спостерігаються тенденції перетворення стандартних форм зайнятості і створення нових нетипових форм і при цьому трудові відносини інтенсивно трансформуються.

Законодавець прагне створити нову оригінальну модель трудових відносин, яка б відповідала потребам сучасного трудового права та інтеграції міжнародних норм про працю в законодавство України. Відповідно заходи, які приймаються державою і стосуються сфери трудових правовідносин, спрямовані на коригування усталеної моделі з урахуванням сучасних реалій та умов воєнного стану. Слід зазначити, що робота з нефіксованим робочим часом є однією з нетипових форм зайнятості. Верховна рада України 18 липня 2022 року прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом» від 18.07.2022 року та внесла зміни до Кодексу законів про працю України[1], зокрема ст. 21-1(далі – КЗпП України).

В результаті легалізації роботи за трудовим договором з нефіксованим робочим часом, на нашу думку, на локальному рівні відбувається посилення управлінських повноважень роботодавця, але водночас послаблення окремих гарантій працівників, а на державному рівні підвищення адаптивності економіки, за рахунок ситуативної прекаризації праці та зменшення стабільності доходів працівників. З огляду на вищезазначене, в умовах сьогодення виникає потреба нового осмислення змісту гарантій права на працю та механізмів забезпечення балансу інтересів сторін трудового договору з нефіксованим робочим часом.

Як відомо права та обов'язки громадян закріплені та гарантовані Конституцією України. Без сумніву право на працю є основним серед соціально-економічних прав людини та громадянина. Але обсяг трудових прав за своїм змістом включає декілька видів можливостей (гарантій), які надаються державою людині з метою реалізації її професійних здібностей. Безумовно трудові права нормативно закріплені в національній правовій системі. Основні конституційні гарантії працівників, закріплені у статті 43 Конституції України[2], охоплюють комплекс основоположних трудових прав, зокрема: право на працю як можливість вільно обирати чи погоджуватись на роботу; заборону примусової праці; право на безпечні й здорові умови праці; гарантії своєчасної та не нижчої

від встановленої законом оплати праці; захист від незаконного звільнення; а також право на захист своїх трудових прав. Слід підкреслити, що ці гарантії формують конституційно-правову основу регулювання трудових відносин.

В результаті легалізації роботи за трудовим договором з нефіксованим робочим часом, на нашу думку, на локальному рівні відбувається посилення управлінських повноважень роботодавця, але водночас послаблення окремих гарантій працівників, а на державному рівні підвищення адаптивності економіки, за рахунок ситуативної прекаризації праці та зменшення стабільності доходів працівників.

Запроваджуючи трудовий договір з нефіксованим робочим часом, передбачений КЗпП України (ст. 21-1 КЗпП) законодавець намагався компенсувати нестабільність зайнятості працівника через гарантування йому мінімальної оплати праці не менше ніж за 32 години на місяць, навіть якщо фактично він працював менше. Варто зауважити що це є ключовою гарантією. Ще однією гарантією для працівника є встановлення базових днів та годин роботи. При укладенні такого трудового договору встановлюються базові дні та години, тобто проміжок часу, коли працівник повинен виконувати свої трудові обов'язки у разі виклику. Виклик працівника на роботу, в свою чергу, повинен бути здійснений роботодавцем з дотриманням умов, встановлених в самому договорі [3]. Працівник має право відмовитися від виконання роботи, якщо його викликають поза погодженими базовими годинами або роботодавцем не дотримано строк повідомлення.

Оскільки трудовий договір з нефіксованим робочим часом базується на принципі гнучкої зайнятості та забезпечення мінімальних соціальних гарантій то працівник підлягає загальнообов'язковому державному страхуванню і відповідно має право на відпустку та право на соціальну допомогу при тимчасовій непрацездатності. Власне це є ознакою саме трудових відносин такого правочину.

Отже, запровадження трудового договору з нефіксованим робочим часом є закономірним етапом модернізації трудового законодавства України в умовах

розвитку гнучких форм зайнятості. Нормативне закріплення відповідних правових конструкцій свідчить про прагнення законодавця забезпечити баланс інтересів працівника і роботодавця шляхом встановлення мінімальних соціально-трудових гарантій, зокрема щодо оплати праці, порядку виклику до роботи та недопущення дискримінації. Водночас аналіз практичних аспектів реалізації таких договорів дає підстави стверджувати, що фактична рівновага інтересів сторін є відносною. Специфіка нефіксованого робочого часу обумовлює підвищений рівень невизначеності для працівника, зокрема щодо стабільності зайнятості та доходу, що, у свою чергу, може знижувати рівень реалізації соціально-економічних прав. Натомість роботодавець отримує значно ширші можливості для адаптації трудових ресурсів до змін кон'юнктури. Таким чином, попри формальне закріплення гарантій забезпечення інтересів сторін, у правозастосовній площині простежується певний дисбаланс інтересів сторін, який потребує подальшого наукового осмислення та удосконалення законодавчих механізмів з метою посилення реального захисту прав працівників.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України: Закон від 10 груд. 1971 р.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>. (дата звернення 25.04.2026)
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Свічкарьова Я.В. Трудовий договір з нефіксованим робочим часом: особливості робочого часу. // Право та інновації №3 (35) 2021

Мельник Петро Володимирович,
доктор філософії у сфері права,
адвокат

ЩОДО ПРАВОВОГО СТАТУСУ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА СЛУЖБОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Кабінет Міністрів України посідає ключове місце в системі органів виконавчої влади та відіграє визначальну роль у реалізації державної політики й забезпеченні публічного адміністрування. Водночас правовий статус цього органу характеризується складною структурою, багаторівневістю та поєднанням конституційних, законодавчих і підзаконних елементів, що зумовлює неоднозначність його доктринального тлумачення. У науковій літературі відсутній єдиний системний підхід до визначення змісту та структури правового статусу Кабінету Міністрів України, зокрема щодо співвідношення його цільового, організаційно-структурного та компетенційного блоків. Проблематика правового статусу Кабінету Міністрів України неодноразово ставала предметом досліджень вітчизняних учених-адміністративістів. Так, структурні елементи правового статусу органів виконавчої влади, зокрема Кабінету Міністрів України, аналізувалися у наукових доробках Т. О. Коломoeць, В. М. Бевзенка, О.М. Бандурки, О. І. Миколенка.

Нормативно-правове оформлення правового статусу Кабінету Міністрів України забезпечується сукупністю правових норм, закріплених у нормативно-правових актах: а) загального характеру, що регламентують діяльність органів виконавчої влади в цілому (зокрема, положення Конституції України (ст. 6, ч. ст. 19) [1], Кодекс адміністративного судочинства України [2], Закон України «Про адміністративні послуги» [3]); б) спеціального характеру, які визначають правове становище Кабінету Міністрів України як вищого органу в системі органів виконавчої влади (зокрема, положення Конституції України (Розділ VI) [2], Закон України «Про Кабінет Міністрів України» [4], Регламент Кабінету

Міністрів України [5]. Правовий статус Кабінету Міністрів України характеризується наявністю внутрішньо узгодженої структури, що охоплює сукупність взаємопов'язаних елементів і дає підстави розглядати його як цілісне правове утворення. У науковій літературі кількість таких елементів визначається по-різному, при цьому окремі автори групують їх у відповідні блоки. З огляду на це, доцільно виокремити у структурі правового статусу Кабінету Міністрів України такі основні елементи: 1) цільовий блок; 2) структурно-організаційний блок; 3) компетенційний блок. Цільовий блок правового статусу Кабінету Міністрів України відображає спрямованість його діяльності на забезпечення публічних інтересів, а також на реалізацію належного публічного адміністрування у тих сферах суспільних відносин, у межах яких цей орган наділений відповідними повноваженнями. Водночас завдання як елемент правового статусу слугують конкретизацією зазначеної мети та закріплюються на нормативному рівні, зокрема у статті 2 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» [4]. До основних завдань Кабінету Міністрів України належать, зокрема: забезпечення державного суверенітету та економічної самостійності України; формування і реалізація внутрішньої та зовнішньої політики держави; здійснення заходів щодо гарантування прав і свобод людини і громадянина, створення умов для вільного та всебічного розвитку особистості; забезпечення проведення бюджетної, фінансової, цінової, інвестиційної, амортизаційної, податкової та структурно-галузевої політики; реалізація державної політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, науки і культури, охорони довкілля та екологічної безпеки тощо [4]. Такий підхід дозволяє розглядати цільовий блок як фундаментальний елемент правового статусу Кабінету Міністрів України, який визначає стратегічну спрямованість його діяльності та нормативно закріплює ключові орієнтири функціонування в системі органів виконавчої влади. Функції як складова цільового блоку правового статусу відображають основні напрями діяльності Кабінету Міністрів України, що мають відносну цільову автономність, змістову однорідність і спрямовані на

забезпечення досягнення цілей та виконання завдань публічного адміністрування. Структурно-організаційний блок правового статусу Кабінету Міністрів України відображає порядок формування цього органу як суб'єкта публічної адміністрації, що створюється шляхом призначення. Так, Прем'єр-міністр України як керівник Кабінету Міністрів України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України, тоді як інші члени Кабінету Міністрів України призначаються Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України. При цьому кандидатура Прем'єр-міністра України вноситься Президентом України на підставі пропозиції коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України або депутатської фракції, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу парламенту. Щодо окремих посад встановлено спеціальне правило: Міністр оборони України та Міністр закордонних справ України призначаються Верховною Радою України за поданням Президента України. Кабінет Міністрів України наділений повноваженнями ухвалювати правові (юридичні) акти, які становлять офіційні документи публічно-владного характеру та приймаються в односторонньому порядку з метою реалізації функцій і завдань публічного адміністрування. Традиційно правові акти за їх юридичним змістом поділяють на нормативні та індивідуальні. Щодо порядку ухвалення нормативних актів Кабінетом Міністрів України, то його визначальними рисами є: 1) прийняття рішень у формах постанов і розпоряджень; 2) обов'язковість постанов і розпоряджень до виконання; 3) визнання рішення прийнятим за умови підтримки більшістю посадового складу Кабінету Міністрів України; 4) підписання актів Прем'єр-міністром України; 5) наявність права ініціативи щодо ухвалення рішень у членів Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, державних колегіальних органів, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій; 6) обов'язкова реєстрація та оприлюднення постанов і розпоряджень на офіційному веб-сайті Кабінету Міністрів України відповідно до встановленої процедури тощо

[4]. Компетенційний блок правового статусу Кабінету Міністрів України охоплює визначену сукупність повноважень, наданих йому в межах конкретного предмета відання для реалізації функціонального призначення. Загалом Кабінет Міністрів України є суб'єктом загальної компетенції, оскільки здійснює спрямування та координацію діяльності міністерств і інших центральних органів виконавчої влади, які забезпечують реалізацію державної політики у відповідних сферах суспільного й державного життя, виконання Конституції і законів України, актів Президента України, а також додержання прав і свобод людини та громадянина. До предмета відання Кабінету Міністрів України належать сфери суспільних відносин, у межах яких забезпечується реалізація закріплених за ним повноважень, у тому числі й у сфері державної служби [4]. Повноваження як елемент правового статусу Кабінету Міністрів України становлять сукупність його прав та обов'язків. Вони окреслюють межі допустимої (можливої) поведінки суб'єкта та визначають конкретні юридично значущі форми такої поведінки. Повноваження завжди нормативно закріплюються в актах, що визначають правове становище відповідного суб'єкта публічної адміністрації. Вихід за встановлені межі повноважень, так само як їх невиконання або неналежне виконання, є юридично неприпустимим і тягне відповідальність, передбачену законом. Основні повноваження Кабінету Міністрів України закріплені у статті 116 Конституції України [1] та деталізовані у спеціальному законодавстві.

Окремої уваги заслуговує така функціональна характеристика повноважень Кабінету Міністрів України, як обов'язковість взаємодії з інститутами громадянського суспільства. Форми такої взаємодії між інститутами громадянського суспільства та Кабінетом Міністрів України є різноманітними і залежать від обсягу прав, наданих громадянам. Зокрема, йдеться про можливість подання звернень в електронній формі та електронних петицій [6]; проведення консультацій з громадськістю з питань формування і реалізації державної політики [6]; здійснення громадської та антикорупційної громадської експертизи діяльності органів влади [7];

забезпечення звернень громадян до Кабінету Міністрів України через телефонні контактні центри, «гарячі лінії», а також з використанням мережі Інтернет та електронних засобів зв'язку [6] тощо.

Висновки. Отже, правовий статус Кабінету Міністрів України слід розглядати як системну сукупність чітко визначених і нормативно закріплених складових цільового, структурно-організаційного та компетенційного блоків, які гарантуються державою та забезпечують функціонування Кабінету Міністрів України як вищого органу у системі виконавчої влади. Узгодженість цих блоків визначає ефективність урядового управління, законність прийняття актів, належну реалізацію повноважень і підзвітність. Саме системний підхід дає змогу комплексно оцінити місце Кабінету Міністрів України в механізмі публічної влади та його спроможність забезпечувати публічні інтереси й права людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. No 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
3. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 р. No 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>
4. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02. 2014 р. No 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#n62>
5. Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від від 18 липня 2007 р. No 950. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-%D0%BF#Text>

6.Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z393-96#Text>

7.Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 р. № 976. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF#Text>

Мельник Ольга Олегівна,
*кандидатка юридичних наук, доцентка,
адвокат, доцентка кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
член-кореспондент Академії адміністративно-правових наук*
olgamelnik_1987@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-2088-630X>

ПРОБЛЕМАТИКА ПОДІЛУ НЕРУХОМОСТІ МІЖ ПОДРУЖЖЯМ

Проблематика поділу нерухомості залишається на сьогодні гострою так як нерухомість є найціннішим активом сім'ї. Велика складність полягає у доказуванні, так як виникає необхідність встановлювати джерело походження коштів (кошти особисті чи спільні), що потребує ретельного аналізу фінансових потоків. Суди відступають від принципу рівності часток, якщо інше відповідає інтересам дітей або один із подружжя нерозумно витрачав спільні кошти.

Часто виникає ситуація, коли потрібно здійснити поділ квартири, яка знаходиться в іпотеці або ж виникають спори навколо будинків, які не прийняті в експлуатацію, але збудовані в шлюбі. Правове регулювання базується на поєднанні сімейного та цивільного законодавства, а також обов'язковому врахуванні судової практики. Відповідно до статті 368 Цивільного кодексу України спільною сумісною власністю є:

1. Власність двох або більше осіб без визначення часток кожного з них у праві власності.
2. Суб'єктами права спільної сумісної власності можуть бути фізичні особи, юридичні особи, а також держава, територіальні громади, якщо інше не встановлено законом.

3. Майно, набуте подружжям за час шлюбу, є їхньою спільною сумісною власністю, якщо інше не встановлено договором або законом.

4. Майно, набуте в результаті спільної праці та за спільні грошові кошти членів сім'ї, є їхньою спільною сумісною власністю, якщо інше не встановлено договором, укладеним у письмовій формі.

Приписами ст. 60 СКУ визначено, що майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самотійного заробітку (доходу). Вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 57 СКУ, особистою приватною власністю дружини, чоловіка є майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але за кошти, які належали їй (йому) особисто. Отже, належність майна до спільної сумісної власності подружжя визначається не тільки фактом придбання його під час шлюбу, а й спільною участю подружжя коштами або працею в набутті майна.

Застосовуючи норму ст. 60 СКУ та визнаючи право спільної сумісної власності подружжя на майно, необхідно установити не тільки факт набуття майна під час шлюбу, а й те, що є джерелом його набуття та чи були спільні сумісні кошти або спільна праця подружжя.

Отже, статус спільної сумісної власності визначається такими критеріями: 1) час набуття майна; 2) кошти, за які таке майно було набуто (джерело набуття).

Тож у разі придбання майна, хоч і в період шлюбу, але за особисті кошти одного з подружжя, це майно не можна вважати об'єктом спільної сумісної власності подружжя, це особиста приватна власність того з подружжя, за особисті кошти якого його придбано. Тому сам по собі факт придбання спірного майна в період шлюбу не є безумовною підставою для зарахування такого майна до об'єктів права спільної сумісної власності подружжя.

Відповідно до ст. 62 СКУ, якщо майно дружини, чоловіка за час шлюбу істотно збільшилося у вартості внаслідок спільних трудових чи грошових затрат або затрат другого з подружжя, його в разі спору можна визнати за рішенням суду об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Якщо один із подружжя своєю працею і (або) коштами брав участь в утриманні майна, належного другому з подружжя, в управлінні цим майном чи догляді за ним, то дохід (приплід, дивіденди), одержаний від цього майна, у разі спору за рішенням суду може бути визнаний об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Статтею 69 Сімейного кодексу України встановлено право подружжя на поділ майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності. Такий поділ може відбуватися за взаємною згодою чоловіка та дружини. При цьому законодавцем зазначено, що таке право існує незалежно від того чи розірваний шлюб, чи ні. Якщо подружжя не може самотійно, визначити порядок розподілу, розмір часток спільного майна або щодо майна наявний спір, необхідно звертатися до суду. Статтею 70 СКУ передбачено, що у разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором. На практиці ж, виникає безліч спорів, у яких сторони не погоджуються із рівністю часток, бажають збільшити свою частку у спільному майні, або взагалі визнати його особистою приватною власністю. Проте, слід пам'ятати, що звертатися з такими позовами необхідно за наявності вагомих підстав, передбачених законом. Так, наприклад статтею 70 СКУ встановлено право суду відступити від засади рівності часток та збільшити частку одного з подружжя якщо інший із подружжя не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, ухилявся від участі в утриманні дітей, приховав, знищив чи пошкодив спільне майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї. Також, підставою для збільшення частки майна дружини, чоловіка є проживання з нею, ним дітей, а також непрацездатних повнолітніх сина, дочки, за умови, що розмір аліментів, які вони одержують, недостатній для забезпечення їхнього розвитку. Неналежне виконання одним із подружжя батьківських обов'язків та неналежне матеріальне

забезпечення сім'ї також є підставою для збільшення частки іншого (Постанови Верховного суду від 05.12.2018 року по справі № 456/828/17, від 16.12.2019 року по справі № 308/4390/18).

Ще одним способом уберегти майно від поділу є позов про визнання майна особистою приватною власністю відповідно до статті 57 СКУ. Цікавим є те, що в такий спосіб можна визнати майно особистою власністю, навіть якщо воно було набуто у шлюбі, проте за особисті кошти, за договором дарування або в порядку спадкування. Верховним Судом у Постанові від 22.01.2020 року по справі № 711/2302/18 зазначено, що придбання майна хоча й у період шлюбу, але за особисті кошти одного з подружжя, не може вважатися об'єктом спільної сумісної власності подружжя, а є особистою приватною власністю того з подружжя, за особисті кошти якого воно придбане. Тому сам собою факт придбання спірного майна в період шлюбу не є безумовною підставою для надання такому майну статусу спільної сумісної власності подружжя. Проте слід пам'ятати що спростування презумпції спільності майна подружжя досить складна процедура, яка потребує доведення. Верховним Судом наголошено, що факт набуття майна у період шлюбу доводить той із подружжя, який на нього посиляється в обґрунтування своїх вимог про поділ такого майна. Спростовує презумпцію спільності майна подружжя той із подружжя, який заперечує, що майно набуто у період шлюбу є спільним сумісним майном (Постанови ВС від 22 лютого 2021 року у справі № 756/2527/16-ц, від 22.01.2020 року по справі № 711/2302/18, від 24.05.2017 року по справі № 6-843цс17). За таких обставин, необхідно надати суду беззаперечні докази того, що спільне майно належить вам особисто або ваша частка має бути збільшена.

Актуальність дослідження проблем, пов'язаних зі здійсненням подружжям закріплених в сімейному законодавстві майнових прав та їх захистом у разі невизнання, оспорювання чи порушення зумовлена тим, що майнові права подружжя становлять основу правового статусу чоловіка і дружини, а їх

реалізація слугує зміцненню майнових засад сім'ї, забезпеченню матеріального добробуту як подружжя, так і дітей. Зокрема, в судовій практиці при розгляді справ про поділ майна подружжя виникають складнощі у разі відступу від засади рівності часток подружжя за обставин, що мають істотне значення.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. NoNo 40-44. Ст. 356.
2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2002. No 21-22. Ст.135.
3. Менджул М.В. Принципи сімейного права (сутність та проблеми застосування) : монографія. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші. 2019. 420 с.
4. Сафончик О. І. Окремі питання розірвання шлюбу та поділу спільного майна подружжя в умовах воєнного стану. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ff288aa2-9c1a-4d6f-bc1c-eebcb7dcfc3e/content>.
5. Цюра В. В., Автух А. А. Особливості правового регулювання поділу майна подружжя за законо-давством України. Право і суспільство. 2015. No 4 (4). С. 119–124.
6. Труба В.І. Проблеми поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/66159c9d-bd19-4246-b1bf-26eee4405b55/content>
7. Федорченко Н. В., Лісовий С. А. Етапи поділу спільного майна подружжя: проблеми теорії та практики. Нове українське право. 2024. No 5. С. 48–52.
8. Павлова А. Поняття та правова природа розподілу майна подружжя. Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право /голов. ред. Ю. М. Бисага. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Т.1. Вип. 75. С. 198-202.

9. Дяченко С.В. Процесуальні особливості розгляду справ про поділ майна подружжя. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. №3. С. 91-94.
10. Стоянов А.Д. Правовий режим нерухомого майна членів сім'ї: дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Київ, 2016. 211 с.

Мельник Оксана Ярославівна,

кандидатка юридичних наук

доцентка кафедри цивільного,

господарського та трудового права

Академія праці, соціальних відносин і туризму

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ПРАВА НА СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Розвиток України через призму воєнного стану та післявоєнну відбудову потребують становлення сучасної, новітньої моделі соціального захисту яка тісно пов'язана із якісним та системним реформування права на соціальний захист та інших тісно пов'язаних із ним соціальних прав. Особливо загострилися проблеми соціального захисту населення в умовах воєнного стану, що виявило безліч проблем в організації медичного обслуговування, здійсненні соціальних виплат застрахованим особам, системах пенсійного забезпечення та соціальних послуг, тощо. Загалом система соціального захисту України потребує суттєвої модернізації, адже не виконується її головна мета: гарантувати людині гідний рівень життя. Крім того, гармонізація законодавства України з європейськими соціальними стандартами означає побудову такої моделі соціального захисту, яка може динамічно реагувати на сучасні соціальні ризики, гарантувати відповідні виплати, якісні соціальні послуги. Тому серед пріоритетів реформи соціального захисту, видається доречним продовжити реформу соціальних послуг. Адже, соціальні послуги покликані гарантувати матеріальне забезпечення окремим категоріям громадян у системі соціального захисту. Право на соціальні послуги є історично зумовленим окремим видом права на соціальний захист. Принагідно нагадати, що згідно ч.1 ст.46 Конституції України «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на

забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом»[1]. Варто зауважити що повномасштабне вторгнення російської федерації на територію нашої держави та запровадження воєнного стану в Україні стало величезним викликом для системи соціального захисту в цілому. Шкода, у тому числі психологічна, матеріальна, фізична що завдана війною, бойовими діями, є одним із чинників, який в першу чергу негативно впливає на життя. А тому сьогодні більшість наших громадян перебувають в складних життєвих обставинах, не можуть потурбуватись про себе та потребують допомоги соціальних працівників. Будь яка особа може потрапити у складну життєву ситуацію. В українському законодавстві це називається складними життєвими обставинами. Правове регулювання соціальних послуг здійснюється переважно на підставі Закону України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 року [2] в якому визначено, що соціальні послуги – дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають. Дія закону поширюється на громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах проживають або перебувають на території України і належать до вразливих груп населення та /або перебувають у складних життєвих обставинах. Власне сутність соціальних послуг, як окремого виду соціального забезпечення полягає в тому, що вони надаються особам, які опинились в біді і не можуть самотійно з цим впоратись. Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» одним із чинників, що можуть зумовити складні життєві обставини, є шкода, завдана бойовими діями, збройним конфліктом чи тимчасовою окупацією. Варто зауважити, складні життєві обставини - обставини, що об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самотійно (інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку із

старістю або станом здоров'я, самотність, сирітство, безпритульність, відсутність житла або роботи, стихійне лихо, катастрофа тощо). Коли кажуть про умови надання соціальних послуг, то завжди мають на увазі юридичні факти (соціальні ризики), за наявності яких конкретній особі можна надати певну соціальну послугу. Право соціальних послуг – це один із ключових інститутів права соціального забезпечення, що включає групу норм права, які покликані регламентувати відносини у сфері надання соціальних послуг. Вони за типами поділяються на: прості соціальні послуги, що не передбачають надання постійної або систематичної комплексної допомоги (інформування, консультування, посередництво, надання притулку, представництво інтересів тощо); комплексні соціальні послуги, що передбачають узгоджені дії фахівців з надання постійної або систематичної комплексної допомоги (догляд, виховання, спільне проживання, тощо); комплексні спеціалізовані соціальні послуги, що надаються певній категорії отримувачів соціальних послуг (ВІЛ-інфікованим особам, особам із залежністю від психотропних речовин, та іншим); допоміжні соціальні послуги, що надаються у вигляді натуральної допомоги (продукти харчування, предмети і засоби особистої гігієни, санітарно-гігієнічні засоби для прибирання, та технічних послуг (транспортні послуги, переклад жестовою мовою тощо. Законом України про соціальні послуги встановлено що надання соціальних послуг здійснюється шляхом ведення випадку, що включає в себе ряд окремих етапів (аналіз заяви, оцінювання потреб, визначення середньомісячного сукупного доходу, прийняття рішення, розроблення індивідуального плану, укладення та виконання договору). За звичай виконання цих етапів займає до 14 робочих днів. В умовах воєнного стану не можливо дотриматись такого. І очевидно, що порядок надання соціальних послуг в умовах воєнного стану потребував оперативного корегування. З метою стабілізації ситуації Верховною Радою України 14 квітня 2022 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України

щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях» [3]. Насамперед слід зауважити що змінами до статті 23 Закону про соціальні послуги законодавець спростив порядок організації надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні. Так відповідно змісту нової редакції статті 23 соціальні послуги (консультування, надання притулку, догляд, підтримане проживання, короткотермінове проживання, натуральна допомога, транспортні послуги тощо) надаються екстрено у разі наявності загрози життю чи здоров'ю особи та у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні. Також були внесені зміни до статті 11 Закону про соціальні послуги які розширюють повноваження уповноважених органів системи надання соціальних послуг, що має сприяти ефективній реалізації державної політики у сфері надання соціальних послуг та здійснення управління системою надання соціальних послуг. Питання фінансування наданих соціальних послуг згідно вищезазначених законодавчих змін врегульовується постановою Кабінету Міністрів України від 7 липня 2022 р. № 784, якою затверджується порядок фінансування соціальних послуг під час дії воєнного стану в Україні та врегульовуються механізми компенсації витрат фінансового характеру надавачам соціальних послуг [4]. Так наприклад у разі переміщення (евакуації) отримувачів соціальних послуг із числа осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, які тимчасово або постійно проживали в закладах з проживанням та отримували соціальну послугу стаціонарного догляду, паліативного догляду або підтриманого проживання, до аналогічних закладів з проживанням виконавчими комітетами відповідних місцевих рад, місцевими держадміністраціями, військово-цивільними адміністраціями або військовими адміністраціями може бути прийнято рішення про передачу коштів між місцевими бюджетами. Підсумовуючи вищевикладене, потрібно виокремити ключові правові виклики.

- **нормативно-правові:** в умовах воєнного стану допускає звуження окремих прав, що створює проблему визначення допустимих меж обмеження права на соціальні послуги. Держава має забезпечити баланс між публічними інтересами та гарантіями соціального захисту.
- **організаційно-правові:** в умовах воєнного стану значна частина внутрішньо переміщених осіб фактично втрачає доступ до соціальних послуг, тому законодавець має юридично забезпечити практичну реалізацію принципу екстериторіальності та безперервності надання послуг. Варто зауважити, що зростає роль недержавних організацій, волонтерів, міжнародних інституцій в процесі надання соціальних послуг, що зумовлює в окремих випадках необхідність нормативного визначення їх правового статусу, стандартів діяльності та відповідальності. Окремим викликом є вимушена спрощеність процедури надання соціальних послуг, але при цьому важливо не допустити зниження стандартів якості та порушення прав отримувачів.
- **фінансово-правові:** Недостатність та нестабільність фінансування є окремим викликом, тому що впливає на обсяг і якість соціальних послуг. Відтак потрібно створювати. Правові механізми встановлення пріоритетів та альтернативного фінансування до прикладу донорські або міжнародні програми. Цифровізація соціальних послуг не завжди враховує цифрову нерівність населення та захист прав вразливих категорій. Внаслідок цього особи з інвалідністю, люди похилого віку, діти опиняються у ще більш уразливому становищі. Відповідно є необхідність посилення спеціальних гарантій та адресності соціальних послуг. Адже соціальний захист держави виявляється у створенні правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов для забезпечення їхніх прав і можливостей на рівні з іншими громадянами для участі в суспільному житті.

Список використаних джерел:

1. Конституція України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр - Text>
2. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
3. Закон України « Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text>
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 липня 2022 р. № 784 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2022-%D0%BF#Text>

Мудрицька Катерина Олексіївна,
доктор PhD 081 «Право»
доцент кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
член-кореспондент Академії адміністративно-правових наук
E-mail: mudritckaya@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-3759-8897

«ФЕНОМЕН» АДМІНІСТРАТИВНОЇ НЕВИДИМОСТІ В СИСТЕМІ ПРОАКТИВНОГО НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ

Цифровізація публічного управління в Україні зазвичай описується мовою ефективності, швидкості, сервісності та зручності для громадянина. Такий підхід є зрозумілим, однак він не вичерпує правового змісту тих змін, які відбуваються в адміністративній сфері. За зовнішньою простотою цифрового сервісу дедалі частіше приховується складна інфраструктура реєстрів, алгоритмів, автоматизованих рішень, технічних протоколів і платформних посередників, які фактично впливають на реалізацію прав особи, але не завжди є видимими для класичного адміністративного права.

Проблема полягає не в самому використанні цифрових технологій. Навпаки, без них сучасне публічне управління вже не може бути ні швидким, ні доступним, ні організаційно спроможним. Справжній ризик виникає тоді, коли управлінський вплив переміщується з юридично оформленої процедури в технічну логіку цифрової системи. Особа бачить результат: відмову, блокування, автоматичне повідомлення, втрату доступу, зміну статусу, неможливість отримати послугу. Проте вона часто не бачить головного, хто саме сформував таке рішення, яка логіка була покладена в його основу, які дані враховувалися, чи була можливість людської перевірки та хто несе відповідальність за помилку.

Саме цей стан доцільно визначати як **адміністративну невидимість**. Йдеться про ситуацію, за якої публічно-владний вплив реально існує, але його

джерело, процедура або логіка не отримують належного правового вираження. Адміністративне право традиційно виходить із того, що влада має бути персоніфікованою, процедурно оформленою, мотивованою та контрольованою. У цифровому управлінні цей зв'язок нерідко розривається: рішення вже має правові наслідки, але його фактичний механізм залишається прихованим за інтерфейсом системи.

Особливо небезпечною формою цього явища є **алгоритмічна невидимість**. Вона виникає тоді, коли програмний код або автоматизована модель беруть участь у підготовці чи виконанні адміністративного рішення, але сама логіка їхньої роботи не є доступною для заявника, суду або органу контролю. У такому разі адміністративний акт може зовні виглядати законним, однак його зміст фактично визначається алгоритмічним механізмом, який не проходить повноцінної юридичної перевірки.

Конституційний вимір цієї проблеми є принциповим. Частина друга статті 3 Конституції України покладає на державу обов'язок утверджувати й забезпечувати права і свободи людини [1]. Цей обов'язок не може бути виконаний лише через формальне проголошення прав. Він вимагає створення юридично визначеного механізму, за допомогою якого особа може реально зрозуміти, реалізувати й захистити своє право. Саме в такому значенні слід використовувати правові позиції Конституційного Суду України, який наголошує, що забезпечення прав і свобод потребує законодавчого закріплення механізмів і процедур, які створюють реальні можливості для їх здійснення [2]. У цифровому врядуванні це означає, що механізм захисту має охоплювати не лише кінцевий адміністративний акт, а й алгоритмічну логіку, яка фактично вплинула на його зміст.

У цьому сенсі адміністративна невидимість є не технічною незручністю, а правовою деформацією. Вона підриває правову визначеність, мотивованість рішення, підзвітність адміністрації, доступ до ефективного засобу захисту та довіру особи до держави. Там, де неможливо встановити, чому система ухвалила або підготувала певний результат, істотно ускладнюється судовий контроль. Це

особливо проблемно з огляду на правову позицію Конституційного Суду України, відповідно до якої суд не може відмовити у правосудді, якщо особа вважає, що її права порушені, а юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі [3]. Отже, якщо алгоритмічна логіка фактично впливає на адміністративний результат, вона також має бути доступною для судової перевірки.

У науковому сенсі ця проблема виходить за межі звичної дискусії про електронне урядування. Йдеться не просто про переведення адміністративних послуг в онлайн-формат. Йдеться про зміну самої природи управлінського впливу. Якщо раніше адміністративна процедура існувала переважно як послідовність юридично значущих дій посадової особи, то сьогодні частина цієї процедури може бути перенесена в алгоритм. Відповідно, невидимим стає не лише окремий технічний елемент, а фрагмент самої публічної влади.

Звідси впливає потреба в перегляді традиційного розуміння адміністративної процедури. Вона має охоплювати не тільки письмовий акт, заяву, строк, підпис і мотивувальну частину рішення, а й цифровий механізм, який впливає на кінцевий адміністративний результат [2]. Якщо алгоритм сортує заяви, визначає ризиковість особи, блокує дію, формує рекомендацію або автоматично запускає правовий наслідок, він не може залишатися поза правовим аналізом. Інакше держава фактично допускає існування управлінського впливу без належної юридичної форми.

Важливо також розуміти, що адміністративна невидимість може виникати не лише через складність коду. Її джерелом може бути й розмитість суб'єкта впливу. У сучасному цифровому управлінні значну роль відіграють розробники програмного забезпечення, оператори платформ, адміністратори реєстрів, технічні підрядники, аналітичні центри, експертні цифрові структури. Формально вони можуть не бути суб'єктами владних повноважень. Проте їхні рішення щодо архітектури системи, структури даних, алгоритму обробки інформації або правил доступу здатні прямо впливати на реалізацію прав громадян.

Саме тому класичний критерій «хто підписав рішення» вже не завжди дозволяє встановити реального носія управлінського впливу. У цифровій адміністрації юридично значущим може бути не тільки підпис посадової особи, а й попередньо закладена логіка системи. Якщо ця логіка не є відкритою, перевіреною та оскаржуваною, виникає небезпечний розрив між формальним суб'єктом рішення і фактичним джерелом його змісту.

Подолання адміністративної та алгоритмічної невидимості не означає відмови від цифровізації. Навпаки, цифрова держава потребує не меншого, а більшого рівня правової визначеності. Кожна автоматизована дія, яка може вплинути на права особи, повинна мати зрозумілу юридичну підставу, визначеного відповідального суб'єкта, фіксовану логіку обробки даних, можливість пояснення результату та механізм перегляду. Автоматизація може прискорювати адміністративну діяльність, але вона не повинна усувати право особи на розуміння, заперечення й захист.

Тому одним із ключових завдань сучасного адміністративного права має стати вироблення процедур видимості цифрового управління. До таких процедур слід віднести обов'язкову фіксацію випадків використання алгоритмічних систем у публічному управлінні, правове визначення меж автоматизованого рішення, доступ особи до зрозумілого пояснення логіки обробки її даних, можливість людського перегляду автоматизованого результату, аудит алгоритмів на предмет помилок і дискримінаційних ефектів, а також чітке закріплення відповідальності органу влади за наслідки використання цифрової системи.

Особливо важливо, щоб держава не перекладала відповідальність на «систему», «реєстр», «програму» або «технічний збій». Для особи, право якої обмежено або не реалізовано, не має вирішального значення, чи помилився чиновник, чи алгоритм, чи технічний адміністратор. Відповідальним має залишатися суб'єкт публічної адміністрації, який використовує відповідну цифрову інфраструктуру у сфері владного управління. Інакше цифровізація

створить нову форму безвідповідальності - безособову, технічно зручну й майже невразливу для традиційного оскарження.

Отже, адміністративна невидимість є одним із ключових викликів для адміністративного права в умовах цифрової трансформації держави. Вона показує, що проблема сучасного врядування полягає вже не тільки в незаконному рішенні, а й у невидимому рішенні; не тільки в перевищенні повноважень, а й у неможливості встановити, де саме виник управлінський вплив; не тільки в порушенні процедури, а й у винесенні частини процедури за межі юридичної видимості.

Висновки. Адміністративна невидимість повинна розглядатися як самостійна правова проблема сучасного публічного управління. Її сутність полягає в тому, що реальний владний вплив на права особи може здійснюватися через цифрові системи, реєстри, алгоритми та технічні інфраструктури, які не мають достатньої правової прозорості, процедурної оформленості та підзвітності.

Алгоритмічна невидимість є найбільш концентрованим проявом цієї проблеми. Вона виникає тоді, коли програмний код впливає на адміністративний результат, але його логіка залишається недоступною для розуміння, перевірки та оскарження. За таких умов право особи на ефективний захист істотно послаблюється, навіть якщо формально адміністративна процедура зберігається.

Подолання цього явища потребує запровадження в адміністративне законодавство **принципу видимості цифрового управління**. Він має передбачати: юридичну фіксацію використання алгоритмічних систем; визначення відповідального суб'єкта; обов'язок пояснення автоматизованого результату; можливість людського перегляду; аудит алгоритмів; заборону перекладення відповідальності на технічну систему.

У цифровій державі право має бачити не лише акт, а й алгоритм, який до нього привів. Якщо адміністративне право не навчиться виявляти приховану цифрову логіку управління, воно ризикує втратити здатність виконувати свою головну функцію - обмежувати владу і захищати людину.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 17.05.2026)
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої, третьої, четвертої статті 219 Регламенту Верховної Ради України (справа про Регламент Верховної Ради України) : Рішення Конституційного суду України; Окрема думка від 01.04.2008 № 4-рп/2008 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v004p710-08> (дата звернення: 17.05.2026)
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міс : Рішення Конституційного суду України від 25.12.1997 № 9-зп // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v009p710-97> (дата звернення: 17.05.2026)
4. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 06.07.2005 № 2747-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2747-15> (дата звернення: 17.05.2026)

Микитчик Олександр Васильович,
*кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права,
процесу і криміналістики
Київського університету інтелектуальної
власності та права*

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОРУШЕННЯ ЧИННИХ НА ТРАНСПОРТІ ПРАВИЛ

При кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого статтею 291 КК України, треба виходити з того, що її диспозиція є бланкетною, а тому необхідно керуватися законодавчими або іншими нормативними актами, що регулюють порядок безпечного руху залізничного, повітряного, водного, автомобільного, електричного та іншого виду транспорту (наприклад, Правила дорожнього руху, затверджені постановою КМУ від 10 жовтня 2001 р. № 1306 [1], правила поведінки пасажирів у метрополітені, у літаку, автобусі, трамваї, тролейбусі та інших видах транспорту).

У правозастосовній практиці слід керуватись положеннями постанов Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» від 23 грудня 2005 р. № 14., «Про внесення змін та доповнень до постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 14 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, також про адміністративні правопорушення на транспорті» від 19 грудня 2008 року № 18 [2].

Кваліфікуючи порушення чинних на транспорті правил за об'єктивною стороною, необхідно враховувати, що вона включає три обов'язкові ознаки:

1) діяння особи, яке полягає у порушенні чинних на транспорті правил (наприклад, самостійне пересування пасажира повітряного транспорту територією льотного поля; самовільне відкриття шлагбауму на залізничному переїзді без дозволу чергового; переїзд залізниці в місцях, де це не передбачено; прогін тварин через колію без дотримання правил безпеки; порушення правил дорожнього руху водіями транспортних засобів, що не належать до вказаних у примітці до ст. 286 КК, а також велосипедистами, пішоходами, пасажирями; порушення правил безпеки руху і експлуатації при керуванні маломірними суднами тощо);

2) наслідки у виді загибелі людей або інших тяжких наслідків (заподіяння середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень одному або декільком потерпілим, смерті хоча б одній особі, а також заподіяння великої матеріальної шкоди);

3) наявність причинового зв'язку між діянням, яке виразилось у порушенні зазначених правил, та наслідками.

Зокрема, це підтверджує такий приклад.

Вироком Галицького районного суду м. Львова від 5 лютого 2026 року було засуджено О. за ч. 1 ст. 291 КК України.

Так, 22 червня 2025 року, О., приблизно о 15 годині 00 хвилини, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, керував велосипедом марки «SUNTOUR» без реєстраційного номера, та рухався ним по пішохідній доріжці, що на території «Природоохоронній рекреаційній установі Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення «Стрийський парк», що знаходиться поблизу будинку № 16 по вул. Паркова у м. Львові, від вул. Івана Франка в напрямку вул. Паркова, був неуважним до дорожньої обстановки та її зміни, створив своїми діями загрозу безпеці дорожнього руху, зокрема, під час руху по пішохідній доріжці, не зменшив швидкість керованого ним велосипеда до повної його зупинки, з моменту, як мав можливість виявити, що попереду керованого ним транспортного засобу, на пішохідній доріжці знаходиться малолітній пішохід, в результаті чого здійснив наїзд на малолітнього пішохода.

Таким чином, О. вчинив порушення чинних на транспорті правил, що забезпечують рух, що спричинило тяжкі наслідки, тобто вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ст. 291 КК України.

У процесуальних документах потрібно обов'язково вказувати, в порушенні яких правил безпеки руху залізничного, повітряного, водного, автомобільного, електричного та іншого виду транспорту визнається винною особа, у чому конкретно проявилися ці порушення і чи перебувають у причиновому зв'язку наслідки, що настали, з цими порушеннями.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту спричинення наслідків (матеріальний склад).

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний: велосипедисти, пішоходи, пасажери, водії маломірних суден, водії гужового транспорту.

Не підлягають відповідальності за цією статтею особи, які є суб'єктами кримінальних правопорушень, передбачених статтями 276, 277, 283, 286–288 КК України.

Здійснюючи кваліфікацію даного кримінального правопорушення за суб'єктивною стороною, слід пам'ятати, що вона характеризується необережною формою вини.

Дії працівників поліції та інших правоохоронних органів, які неправильними наказами чи сигналами спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки, кваліфікуються за статтями, що передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Порушення чинних на транспорті правил, що забезпечують безпеку перевезення вибухових, легкозаймистих, їдких речовин або радіоактивних матеріалів, а також перевезення на повітряному судні вибухових або легкозаймистих речовин, утворює склади злочину (за наявності підстав), передбачених статтями 267 чи 269 КК України.

Список використаних джерел:

1. Правила дорожнього руху : постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовт. 2001 р. № 1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text>.

2. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05#Text>.

3. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 5 лютого 2026 року (справа № 461/6265/25). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133878720#>

Настюк Андрій Анатолійович,
*кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри конституційного, адміністративного та
фінансового права Академії праці, соціальних
відносин і туризму*

ЗАРОДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК В УКРАЇНІ

Актуальність теми зародження прав жінок в Україні обумовлена тим, що захист прав та свобод людини є одним із найпріоритетніших завдань, які ставить перед собою цивілізований світ. У міжнародній системі захисту прав людини ставиться завдання досягнути принципу рівності прав чоловіка та жінки в правовому полі світу. Порушення рівності прав чоловіка та жінки створює конфлікти в соціумі, призводить до репутаційних втрат та зменшує реалізаційний потенціал населення своєї країни. Сучасні правові стандарти захисту прав жінок встановлюються на міжнародному та національному рівні. Дослідження процесу становлення системи захисту прав людини дасть можливість дослідити наскільки правова культура українців відповідає сучасним тенденціям розвитку захисту прав жінок.

Метою нашого дослідження є аналіз історичних подій, пов'язаних із захистом жінок, на законодавчому рівні (звичаєве право, княже право, церковне право), щоб краще зрозуміти природу традиційних взаємовідносин між статями та зародження системи захисту прав жінок.

Щодо міжнародної системи захисту прав жінок то по результатам другої світової війни був створений новий світовий порядок, який сприяв зміні політики по відношенню до прав жінок. У 1945 році за ініціативи країн переможців у другій світовій війні створюється Організація Об'єднаних Націй. У статуті ООН в преамбулі було вказано, що слід знову утвердити віру в основні права людини і рівноправності чоловіків та жінок, а в статті першій повідомляється про

заохочення та розвиток поваги до прав людини та основоположних свобод для всіх без розрізнення, включно і по статі [1].

У 1948 році була прийнята Загальна декларація прав людини. У преамбулі було проголошено рівноправність чоловіка та жінки. Статті перша та друга проголошували, що всі люди народилися вільними та рівними в своїй гідності і правах і, що кожна людина, незалежно від статі, має мати всі права та свободи, які були проголошені даною декларацією [2].

У Міжнародному пакті про громадянські політичні права (1966) в статті третій вказано, що учасники даного пакту зобов'язані забезпечити рівне для чоловіка та жінки право користуватися громадянськими та політичними правами [3]. Слід звернути увагу, що законодавець не просить, а зобов'язує учасників дотримуватися даного принципу.

У 1979 році Генеральною асамблеєю ООН приймається договір «Конвенція про запобігання всіх форм дискримінації щодо жінок». Цей документ є фундаментальним проривом у сфері захисту прав жінок. Він у статті першій надав визначення поняття дискримінації щодо жінок.

Рівність прав чоловіків і жінок забезпечувались у політичному та суспільному житті (ст 7, 8, 9), в галузі освіти (ст 10), галузі зайнятості (ст 11), галузі охорони здоров'я (ст 12), в сферах економічного і культурного життя (ст 13) та інше. Конвенція встановлювала в статті 15 рівність жінки та чоловіка перед законом [4].

Дана конвенція не просто закріпила норми, які мали забезпечити рівність прав чоловіка та жінки, але й згідно із статтею 17 створювався Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок, який мав слідкувати за додержанням країн учасниць умов цієї Конвенції [4].

Справжнім проривом став Факультативний протокол до Конвенції про запобігання всіх форм дискримінації щодо жінок, а саме статті перша та друга [4]. Дані статті надавали комітету приймати повідомлення від осіб або груп осіб, які вказують на те, що їхні права, які захищає конвенція, були порушені.

На початку 20 століття почався новий етап становлення української державності. Україна планувалася будуватися на основі прогресивних західних цінностей. У 1918 році була прийнята Конституція Української Народної Республіки. У статті 11 було вказано «Ніякої різниці в правах і обов'язках між чоловіком та жінкою право УНР не має» [6]. Дана стаття закріплювала рівність прав чоловіка та жінки на конституційному рівні але, на жаль, подальша боротьба та поразка вкінці не дали можливості Українській Народній Республіці реалізувати в повній мірі свої плани.

Прихід в Україні до влади більшовиків теж почав змінювати відношення до жінки під впливом марксистсько-ленінської ідеології. У Радянській конституції 1919 року не було чітко прописано окремою статтею рівність прав чоловіка та жінки, але це малося на увазі. Більшовичка Бош Євгенія Богданівна займала посаду народного секретаря внутрішніх справ УНРР. У Конституції 1929 року в статті 66 було прописано, що право обирати та бути обраним мають громадяни УСРР, яким виповнилося 18 років незалежно від статі [7]. Тільки в Конституції Української Радянської Соціалістичної Республіки, яка була прийнята в 1937 році у статті 121 вказано, що жінці надаються рівні права з чоловіком в усіх галузях господарства державного, культурного і громадсько-політичного є непорушним законом [8]. У Конституції 1978 року статті 32 та 33 підтвердили це положення. Крім того в статті 33 було зазначено, що жінки та чоловіки отримують рівні права в отриманні освіти, роботи, оплаті праці, кар'єрі, в громадсько-політичній та культурній сферах, охороні праці, здоров'я жінок, створення умов з поєднанням роботи та материнства, моральній підтримці материнства та дитинства, включаючи наданням оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям, поступове скорочення робочого часу жінок, які мають малолітніх дітей [9].

Дана стаття мала пропагандистську мету, щоб вказати переваги соціалістичного устрою перед капіталістичним у сфері захисту прав жінки, але разом із тим ми сьогодні можемо взяти на озброєння зазначені напрямки, проголошені у статті.

У сучасній Конституції України в статті 24 вказано, що всі громадяни рівні в своїх правах і що не може бути ніяких привілеїв чи обмежень, включно і за ознаками статті [10].

У 2005 році Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [11]. Цей закон ставить за мету ліквідувати дискримінацію за ознакою статі та усунути дисбаланс у можливостях жінок та чоловіків.

Поважне ставлення до жінки в українців прослідковується ще до будівництва держави. Ще в період, коли жили племенами, було відомо про шанобливе ставлення полян до своїх жінок. «Поляне бо своихъ отецъ обычай имуть кроткъ и тихъ, и стыденье къ снохамъ своимъ м къ сестрамъ, къ матетемъ и к родителемъ своимъ, къ свекровемъ и къ деверемъ велико стыденье имеху, брачный обычай имяху : не хожаше зять по невесту, но провожаху вечеръ, а завтра приношаху по ней что вдадуче» [12, с.12]. На відміну від інших сусідніх племен у полян не було звичаю красти собі дружин, а влаштовували шлюбний обряд за домовленістю, де батьків питали згоди, так як жених не забирав дружину із її дому, а дружину приводили до його дому ввечері, а на ранок приносили придане. Ймовірно, молодята вночі могли відмовитися від шлюбу, тому придане приносили зранку. Прийняття приданого, можливо, закріплювало шлюб. Поляни шанобливо ставилися до своїх матерів, невісток та дочок. Ймовірно це ставлення закріплювалося в звичаєвому праві. Але літописці наголошували, що сіверяни, радимичі та в'ятичі безстыдно себе вели перед снохами, шлюбних обрядів у них не було, а влаштовували собі ігрища між селами, де забирали собі дівчат з якими домовилися та могли мати дві три дружини. Древляни взагалі крали собі дівчат [13, с.5].

Про можливість покарання за насилля до жінок ми дізналися із подій, що сталися в Новгороді в період правління там Ярослава Володимировича. Новгородці невдоволені були тим, що варяги, яких найняв Ярослав Володимирович, вчиняли насилля до новгородських жінок. Це невдоволення перейшло у відкритий конфлікт між новгородцями та варягами, який закінчився

тим, що новгородці убили частину варягів але зазнали репресій з боку князя [14, с.131]. Так чи інакше, новгородці покарали варягів за насилля, яке ті вчиняли до жінок.

Після смерті Київського князя Юрія Володимировича, кияни повбивали його людей. Одне із звинувачень було в насиллі до жінок з їх сторони [15, с.103].

За насилля до жінок міг нести відповідальність навіть Київський князь. Так, Ігор Олегович, колишній Київський князь, який, перебуваючи в полоні, постригся в монахи, але це не спасло його. Він був засуджений київським вічем до смерті. Одне із обвинувачень, яке ставили колишньому князю у вину, було пов'язане з тим, що він разом із своїм братом вчиняли насилля інтимного характеру до жінок та дочок киян [16, с.310-312].

Руська правда захищала майнові інтереси вдів. Дочки не отримували майна батька але брати зобов'язувалися видати сестер заміж та дати їм придане згідно їхнього статусу (ст 93, 95) Жінки, які перебували в рабстві, після смерті господаря, якщо мали від нього дітей, отримували свободу як для себе, так і для дітей, які раба родила від господаря (ст 98). Якщо у боярів або дружинників помирали всі сини, то майно успадковували дочки (ст 91). Після смерті смерда, якщо у нього були неодружені дочки, то їм надавався виділ від майна батька (ст 90). Слід зауважити, що сини нічого не отримували. Тут законодавець надавав правову гарантію смерду, що по смерті у його дочок (неодружених), буде придане, щоб ті могли одружитися [17, с.39-40].

За вбивство вільної жінки встановлювався штраф у 20 гривень (ст 88). За вбивство ремісниці платили 12 гривень, як і за вбивство ремісника (ст 15). Якщо убивали годувальницю, то теж платили 12 гривень штрафу, як і за чоловіка вихователя (ст 17). У випадках з професійною діяльністю зберігався принцип рівності ціни за життя як чоловіка, так і жінки, ймовірно, враховувалися, в першу чергу, вміння, а не стать. За вбивство рабині платили 6 гривень, що на гривну було більше, ніж за чоловіка холопа (ст 16) [18, с.100,107].

Захист жінок від фізичного та сексуального насилля регламентувався в більшій мірі Церковним статутом Ярослава Мудрого. Статут встановлював

штрафи за крадіжку (ст 2), зґвалтування (ст3), вигнання (ст 4), дівчини чи жінки, за те, що дружину назвуть розпусною (ст 30). Штраф залежав від соціального положення жінки. Крім того статут карав чоловіка за двоєженство (ст 9). Ця норма права захищала, в першу чергу, права законної дружини. Статут забороняв залишати хвору жінку(ст 11). Також заборонялося чоловіку вчиняти фізичне насилля над дружиною (ст 42), батькам примушувати доньку до шлюбу(ст 29). Судебник запобігав чоловікам вчиняти сексуальне насилля по відношенню до прийомних (ст 24) та рідних дочок (ст 28), снох (ст 22). Особливо великі штрафи церква накладала за інцест з дочками та снохачество – 40 гривень штрафу. У цих статтях церква присікала аморальні злочини сурово [19, с.37-39]. Слід розуміти, що Руська правда розуміла два способи спадщини за законом та за заповітом. Згідно заповіту батько міг розподілити спадщину між синами (ст 92). Якщо заповіту не було, то законодавець вказував на те, що майно розподілялося між усіма дітьми (ст 92). Дана стаття вказує на те, що батько за заповітом міг розподілити майно нерівномірно і не між усіма своїми дітьми, так як за законом чітко вказувалося, що майно ділиться між усіма дітьми. Ми прийшли до думки, що за заповітом можуть передати майно не всім дітям. Таким чином церква усувала зловживання з боку батька по відношенню до дочок та невісток. Дочкам гарантувалося законом, що після смерті батька їм буде виділене придане.

Якщо матір не доглядали сини, а дочка її годувала, то материне майно передавалося не синам, а дочці по волі матері (ст 106) [20, с.40-41].

Якщо син піднімав руку на матір, то його карали смертю (ст 43) [19, с.39].

Висновок. На сьогодні права жінки захищаються як національним, так і міжнародним законодавством. Тенденція закріплювати в конституціях рівність прав чоловіка та жінки почалася ще з період становлення Української Центральної Ради та продовжувалася до періоду сучасної України. Сучасне українське законодавство намагається відповідати міжнародним стандартам захисту прав жінки через взяті на себе зобов'язання. У цілому міжнародна система захисту прав жінки відповідає традиційним культурним особливостям українського народу, на що вказують історичні події та правові джерела.

З давніх часів у традиції українського народу є шанобливе ставлення до жінок, що прослідковувалося в звичаєвому праві. У період Київської Русі закон намагався оберігати жінку. Жінки захищалися як державою, так і церквою. Закон захищав життя, здоров'я, свободу, честь, гідність та майно жінки. Неповага до жінок могла стати тригером виступу народу навіть проти князівської влади. Церква при співпраці із князівською владою через створення правових важелів впливу (церковне право) намагалася не допустити аморальні злочини проти дочок та невісток. Закон не допускав двоєженства, розпусти, примушення батьками до одруження молодої дівчини. Жорстоко присікалися спроби синів ударити матір.

Список використаних джерел:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй. Від 26.06.1945 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (Дата звернення 15.05. 2026)
2. Загальна декларація прав людини. Від 10.12.1948 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (Дата звернення 15.05. 2026)
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права Від 16.12.1966 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043/ed19661216#Text (Дата звернення 15.05. 2026)
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Від 18.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207/ed19791218#Text (Дата звернення 15.05. 2026)
5. Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок. Від 06.10.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_794/ed19991006#Text (Дата звернення 15.05. 2026)
6. Конституція Української Народньої Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) Від 29.04.1918. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18#Text> (Дата звернення 15.05. 2026)

7. Конституція (основний закон) Української соціалістичної радянської республіки. Від 15.05.1929. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-29/ed19290515#Text> (Дата звернення 15.05. 2026)

8. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. Від 30.01.1937. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/001_001/ed19370130#Text (Дата звернення 15.05. 2026)

9. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. Від 20.04.1978. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09/ed19780420#Text> (Дата звернення 15.05. 2026)

POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE: CHALLENGES POSED BY HEIGHTENED CORRUPTION RISKS AND ORGANISED CRIME

The post-war reconstruction of Ukraine demands more than economic and institutional modernisation; it calls for a systemic reworking of the legal mechanisms that counter corruption and organised crime. During the recovery period, the risks of abuse grow significantly because of the scale of financial flows, simplified regulatory procedures and the heavy burden placed on public authorities [1]. For lawyers, it matters in particular that today's challenges require a comprehensive criminal-law response — one aligned with European standards and with Ukraine's commitments under the Association Agreement with the EU.

In wartime and reconstruction conditions, so-called “windows of opportunity” for corrupt practices appear with worrying regularity. Streamlined procurement procedures, tight decision-making deadlines and insufficient oversight by law-enforcement and financial bodies create the risk that public resources will be used wastefully. According to Transparency International Ukraine, the most vulnerable areas remain construction, housing restoration, logistics and humanitarian programmes [1].

At the same time, organised crime is gaining ground and adapting to the conditions of war and recovery. The UNODC report “Organized Crime Dynamics in the Context of War” describes the spread of illegal weapons-trafficking channels and the emergence of new schemes for money laundering and smuggling, all of which directly threaten the transparency of reconstruction processes [3]. Another UNODC report points to the penetration of criminal structures into legitimate business activity,

including firms that receive contracts in public procurement [4]. These processes are made worse by entrenched local-level corruption networks that several analytical centres had already documented before the full-scale war [5].

The criminal-law dimension of the problem warrants particular attention. A significant share of the conduct that gives rise to corruption risks in the reconstruction sphere is only partly captured by the existing articles of the Criminal Code of Ukraine (Articles 191, 364, 368, 369). Articles 255 and 255-1 of the Criminal Code, which address combating organised criminal groups, contain a number of evaluative constructions that make it harder to prove the coordination of a group's activity, its stability and its hierarchy.

In this context, it is worth examining the operation of Article 201-2 of the Criminal Code of Ukraine — “Unlawful use, for the purpose of obtaining profit, of humanitarian aid, charitable donations or gratuitous assistance.” This article has become a key tool for countering the illegal circulation of humanitarian goods during the war, yet its regulatory reach is limited. It does not cover the misuse of international financial aid for infrastructure projects, of EU grants, or of World Bank and USAID loans — funds that form the backbone of reconstruction. For this reason, Article 201-2 of the Criminal Code of Ukraine cannot deliver a comprehensive criminal-law response to abuses in the reconstruction sphere, and the legislative framework needs to be expanded substantially.

In effect, the Criminal Code of Ukraine currently contains a gap: it does not cover the complex abuses associated with the misuse of international financial aid or of reconstruction funding. Article 201-2 of the Criminal Code of Ukraine is important, but it serves as a tool of response only in the humanitarian segment, while infrastructure projects, reconstruction programmes and state contracts lie beyond its scope. The amendments to criminal legislation proposed below — the introduction of separate *corpus delicti*, increased liability, new qualifying features — therefore do not duplicate existing rules but structurally broaden the field of legal regulation.

To harmonise Ukrainian legislation with EU law and to meet the obligations flowing from the Association Agreement, it makes sense to take into account the provisions of Directive (EU) 2017/1371 (the PIF Directive), which establishes criminal liability for abuses in the use of EU funds. The Directive requires not only the criminalisation of fraud involving budget funds but also the introduction of corporate liability, confiscation mechanisms and uniform approaches to defining intent. Measured against these requirements, the provisions of Article 201-2 of the Criminal Code of Ukraine no longer satisfy EU expectations: they do not cover abuses involving international investment programmes, they do not provide for corporate liability and they do not establish proper mechanisms for tracing and confiscating assets.

In the context of EU integration, therefore, criminal-law regulation should be brought into line with the following instruments:

- Directive (EU) 2017/1371 (the PIF Directive), which defines offences against the financial interests of the EU;
- Directive (EU) 2014/42 on the freezing and confiscation of criminal assets;
- the standards of the European Public Prosecutor’s Office (EPPO), which set out modern approaches to investigating offences linked to international aid.

Accordingly, in the criminal-law regulation of Ukrainian legislation it would be appropriate to consider:

- 1) introducing a separate criminal offence covering the misuse of international financial aid directed at Ukraine’s reconstruction;
- 2) supplementing the Criminal Code of Ukraine with the qualifying feature “commission of a crime during the implementation of post-war reconstruction projects”;
- 3) refining Article 255 of the Criminal Code of Ukraine to strengthen the capacity to prove the unlawful activity of criminal organisations operating in construction and finance;
- 4) expanding the tools of special confiscation in line with Directive 2014/42/EU;

- 5) introducing corporate liability for corruption-related and economic offences in the reconstruction sphere;
- 6) criminalising the creation of shell companies used to take part in reconstruction projects.

Digitalisation is another key element in the fight against corruption-related threats. USAID TAPAS projects, in particular open-data systems and electronic monitoring tools, lay the groundwork for automated checks and analytical mechanisms aimed at detecting abuse [6]. The Transparency International Knowledge Hub emphasises the need to integrate digital platforms into the system of oversight over the distribution of funds [7].

At the same time, international institutions note that criminal-law mechanisms will only be effective where anti-corruption bodies enjoy adequate institutional capacity. The OECD highlights the need to strengthen the institutional independence of NABU, SAPO and the HACC, and to establish a functioning system of external audit for reconstruction projects [2]. Digital tools such as ProZorro, DREAM and the analytical modules of USAID TAPAS create further opportunities to reduce corruption risks and ensure transparency [6].

The effectiveness of post-war reconstruction depends on the state's capacity to ensure full transparency in recovery processes, to prevent abuses of budget and international funds, and to put in place a working system of criminal-law protection for financial resources. The timely implementation of EU standards, the improvement of criminal legislation and the modernisation of the national framework for countering organised crime will be the decisive factors in securing a resilient and secure reconstruction of the state.

Effective post-war reconstruction of Ukraine, then, is not possible without modernising criminal legislation, implementing EU standards and building an integrated system for countering corruption and organised crime. Only a combination of legal, institutional and technological tools can guarantee the legality, transparency and effectiveness of reconstruction.

REFERENCES:

1. Transparency International Ukraine. Reconstruction. 2023. URL: <https://ti-ukraine.org/en/tiformat/reconstruction/>
2. OECD. OECD Integrity and Anti-Corruption Review of Ukraine. 2025. URL: <https://www.oecd.org/en/publications/oecd-integrity-and-anti-corruption-review-of-ukraine7dbe965b-en.html>
3. UNODC. UKRAINE: Organized Crime Dynamics in the Context of War. 2024. URL: <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Ukraine/UkraineOCStudy.pdf>
4. UNODC. War transforming Ukraine's criminal landscape, causing economic and social damage. 2025. URL: https://www.unodc.org/unodc/en/press/releases/2025/July/unodc_war-transforming-ukraines-criminal-landscape--causing-economic-and-social-damage.html
5. European Institute of Policy. Regional Corruption Networks in Ukraine: Risks for Reconstruction. 2023. URL: <https://ti-ukraine.org/en/research/how-ukrainians-perceive-reconstruction-corruption-and-european-integration-a-public-opinion-poll/>
6. USAID TAPAS. Digitalization of Public Administration and Anti-Corruption Tools in Ukraine. 2023. URL: <https://tapas.org.ua>
7. Transparency International Knowledge Hub. Mitigating Corruption in the Post-War Reconstruction of Ukraine. 2024. URL: <https://knowledgehub.transparency.org/country/ukraine>
8. Criminal Code of Ukraine. 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Орловська Ірина,
*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
галузевого права та загально-правових дисциплін
Інституту права та суспільних відносин ЗВО
«Відкритий міжнародний університет розвитку
людини «Україна»,*

ПРАВО НА ВІДКЛЮЧЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ КОЛЕКТИВНО- ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Стрімкий розвиток цифрових технологій у сферу трудових відносин та легітимація дистанційних форм організації праці призвели до фактичного розмивання кордонів між робочим часом та часом відпочинку. Феномен «постійної доступності» працівника, зумовлений використанням корпоративних месенджерів та хмарних платформ, деформує класичну структуру правового режиму робочого часу. Це створює нові ризики для психофізичного здоров'я персоналу, призводячи до емоційного вигорання та порушення фундаментального права на приватне життя, що вимагає невідкладної концептуалізації «права на відключення» як новітнього суб'єктивного права працівника. Незважаючи на прогресивні тенденції в законодавстві окремих країн ЄС, національна нормативно-правова база України наразі характеризується фрагментарністю у регулюванні цифрової гігієни праці. Наразі Кодекс законів про працю України [1], який регламентує дистанційну та надомну роботу, містить лише загальні положення про період відпочинку (період відключення), не визначаючи чітких процедурних механізмів його реалізації та відповідальності роботодавця за їх порушення. Така правова прогалина створює ситуацію невизначених умов праці, де відсутність чіткої межі між професійною діяльністю та особистим простором стає інструментом латентної експлуатації людського ресурсу у сфері праці.

У цьому контексті особливої значущості набуває інститут колективно-договірного регулювання як найбільш адаптивний інструмент локальної правотворчості. Саме через механізм колективних договорів та угод можливе врахування специфіки конкретних галузей та виробничих процесів для встановлення «цифрових кордонів». Постановка проблеми полягає у необхідності визначення правової природи права на відключення як об'єкта колективних переговорів задля забезпечення балансу інтересів сторін трудових відносин у цифрову епоху.

Досліджуючи термінологічний апарат зазначеної проблеми, Гуцу С. Ф. та Широка С. І. пропонують фундаментальний підхід до розуміння об'єкта регулювання, визначаючи «...зміст терміну «право на відключення» як право працівника мати можливість відключитися від роботи та утримуватися від участі в електронних комунікаціях, пов'язаних з його роботою, таких як електронні листи та повідомлення, дзвінки чи інші форми спілкування, протягом неробочих годин». При цьому науковці звертають увагу на потребу системних змін, наголошуючи на «...необхідності впровадження відповідних доповнень у діюче законодавство в сфері охорони праці та соціального партнерства» [2].

З нашої точки зору, право на відключення не повинно розглядатись лише як пасивна можливість ігнорування повідомлень, а має трансформуватися у дієвий правовий обов'язок роботодавця поважати цифрові кордони працівника. Оскільки законодавство зазвичай містить лише декларативні норми, саме сфера колективно-договірної роботи стає оптимальним майданчиком для деталізації процедурних аспектів «відключення». Це дозволяє індивідуалізувати часові параметри доступності залежно від специфіки виробничого процесу, запровадити технічні протоколи автоматичного обмеження доступу до корпоративних ресурсів у неробочий час та легітимізувати захист працівника від будь-яких форм прихованої дискримінації за реалізацію цього права.

Варто визнати, що працівник, який залишається на зв'язку 24/7, є ідеальним та максимально вигідним ресурсом для роботодавця. Це дає бізнесу змогу миттєво вирішувати робочі питання у будь-який час, не витрачаючи кошти

на додатковий персонал. Однак така «постійна доступність» швидко призводить до емоційного виснаження та зниження продуктивності. Тому завдання колективного договору – перетворити цю стихійну експлуатацію на чітко регламентований процес, де право на відпочинок має бути забезпеченим. Водночас Горянська А. М. та Тіхонов А. М. акцентують увагу на деструктивному впливі цифрової доступності на ментальне здоров'я. Науковці зазначають, що «...працівники часто скаржаться на розмиття меж між робочим та особистим часом і простором, що потенційно впливає на підвищення рівня психологічного стресу та прискорення емоційного виснаження». Окремо автори виділяють ризики, якими супроводжуються нові моделі праці, зокрема «...розмиті межі між професійною й особистісною сферами життя... виникнення «цифрової втоми» [3].

З нашої точки зору, саме «цифрова втома» стає тим латентним чинником, який знижує ефективність праці в довгостроковій перспективі, перетворюючи «максимально вигідного» для роботодавця працівника на професійно вигорілий ресурс. Колективно-договірне регулювання в цьому контексті має виступати не просто як юридичний інструмент, а як механізм забезпечення психологічної безпеки праці. Встановлення чітких часових меж у колективних договорах дозволяє легітимізувати право на «офлайн», що є необхідною умовою для відновлення когнітивного ресурсу працівника та збереження його професійної мотивації в умовах тотальної цифровізації та накопиченого стресу в умовах воєнного стану.

Озернюк Г. В. підкреслює варіативність інструментів регулювання, зазначаючи, що «...сьогодні міжнародна практика свідчить про різноманітність підходів щодо введення в правове поле права робітників на відключення – від обов'язкових законів до колективних угод на рівні окремих компаній». Аналіз міжнародного досвіду, наведений авторкою, дає підстави стверджувати, що саме колективні договори стають ключовим механізмом реалізації цього права на локальному рівні. Особливу увагу дослідниця приділяє захисній функції цього інституту, вказуючи, що «...право на відключення дозволяє працівникам не

відповідати на робочі повідомлення чи дзвінки у позаробочий час без загрози дисциплінарної відповідальності, що особливо важливо в умовах масового поширення дистанційної та гібридної праці» [4].

На нашу думку, саме колективно-договірне регулювання дозволяє трансформувати загальноєвропейські стандарти у конкретні локальні норми, що враховують специфіку галузі та конкретного підприємства, установи чи організації незалежно від форми власності.

У резолюції Європейського парламенту щодо права на відключення від 2021 року наголошується, що переривання часу відпочинку працівників та подовження їхнього робочого часу можуть підвищити ризик неоплачуваних понаднормових годин, професійної втоми, психосоціальних, психічних та фізичних проблем, таких як: тривога, депресія, вигорання та технострес, а також можуть негативно вплинути на їхнє здоров'я та безпеку на робочому місці, баланс між роботою та особистим життям та відпочинок від роботи [5].

Підсумовуючи, слід зазначити, що саме колективно-договірне регулювання має стати основним інструментом легітимізації права на відключення в Україні. Впровадження відповідних застережень у локальні акти дозволить подолати фрагментарність законодавства, мінімізувати ризики «цифрової втоми», особливо в умовах воєнного стану, та вивести соціальний діалог на рівень сучасних стандартів ЄС щодо гідної праці.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 06.05.2026).

2. Гуцу С. Ф., Широка С. І. До питання визначення юридичної природи права працівника на відключення: філософсько-правовий аналіз. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 86. Ч. 3. С. 24–30. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.3.4>. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320622> (дата звернення: 06.05.2026).

3. Горянська А. М., Тіхонов А. М. Вплив гібридних і дистанційних форм роботи на мотивацію праці та психологічне благополуччя персоналу організацій. *Вісник Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені Академіка Степана Дем'янчука*. 2025. № 3. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-2021/2025-3-8>. URL: <https://journals.megu.rovno.ua/index.php/ped-psyh/article/view/88> (дата звернення: 06.05.2026).

4. Озернюк Г. В. Право працівника на відключення: міжнародно-правові стандарти та національні моделі регулювання. *Актуальні проблеми сталого розвитку*. 2025. Том 2, № 2. С. 292–301. DOI: [https://doi.org/10.60022/2\(2\)-33S](https://doi.org/10.60022/2(2)-33S). URL: <https://journals.csr.com.ua/index.php/sustainability/article/download/80/79> (дата звернення: 06.05.2026).

5. European Parliament resolution of 21 January 2021 with recommendations to the Commission on the right to disconnect (2019/2181(INL)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0021_EN.html (дата звернення: 06.05.2026).

Процьків Наталія Миколаївна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри
приватного права Чернівецького
національного університету імені Юрія Федьковича

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОХОРОНИ СПАДКОВОГО МАЙНА

Актуальність теми дослідження обумовлена важливістю захисту майнових права особи. Після відкриття спадщини виникає особлива юридична ситуація: майно вже вибуло з фактичного контролю спадкодавця, але ще не перейшло у власність спадкоємців. До моменту оформлення спадкових прав майно може залишатися без належного нагляду, використовуватися сторонніми особами, може бути знищене, втратити цінність або стати предметом спору між потенційними спадкоємцями. Тому охорона спадкового майна є важливою гарантією реального здійснення права на спадкування. Її значення полягає в тому, щоб спадкоємці отримали не абстрактне право на майно, а фактично збережене майно

Відповідно до ст.1283 ЦК України: «охорона спадкового майна здійснюється в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів з метою збереження його до прийняття спадщини спадкоємцями» [1], тому правова охорона спадщини спрямована на збереження балансу між кількома групами осіб. Насамперед, вона захищає спадкоємців, які мають отримати майно відповідно до закону або заповіту. Водночас вона має значення для кредиторів спадкодавця, оскільки їхні вимоги можуть задовольнятися за рахунок спадкового майна. Крім того, охорона спадщини важлива для осіб, на користь яких спадкодавець зробив певні розпорядження у заповіті. Отже, цей інститут має комплексний характер.

Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна здійснюється нотаріусом після отримання документів, що підтверджують факт смерті спадкодавця, час і

місце відкриття спадщини, але не пізніше наступного дня з дати надходження таких документів [2].

Особливої уваги потребує той факт, що спадщина може бути різною за складом. Вона може включати нерухомість, транспортні засоби, грошові кошти, корпоративні права, частки у підприємствах, земельні ділянки, цінні речі, домашніх тварин, обладнання, авторські права чи інші майнові активи. Кожен із цих об'єктів потребує окремого підходу до збереження.

Таким чином, охорону спадкового майна не можна зводити лише до формального опису речей. Вона має охоплювати ширший комплекс дій: встановлення складу спадщини, визначення місця знаходження майна, оцінку ризиків, обрання способу збереження, передачу майна відповідальній особі, контроль за витратами, організацію тимчасового управління спадковим майном. На практиці однією з найбільших проблем є невідомий або неповний склад спадщини. Спадкоємці не завжди знають, яке майно належало померлому. Заповіт також не завжди містить детальний перелік об'єктів. Часто спадкодавець формулює свою волю загально, не вказуючи конкретні речі, рахунки, майнові права чи місцезнаходження активів. У таких умовах виникає ризик, що частина спадщини залишиться невиявленою або буде використана особами, які не мають на це права.

Тому важливим завданням нотаріального провадження є не лише прийняття заяв від спадкоємців, а й створення умов для виявлення спадкового майна. Без цього неможливо забезпечити його повну охорону. Майно, про існування якого не відомо нотаріусу або спадкоємцям, фактично залишається поза правовим контролем. Охоронні заходи повинні застосовуватися насамперед тоді, коли існує реальна загроза для спадщини, зокрема, коли спадкоємці проживають далеко від місця знаходження майна; коли між ними існує конфлікт; коли до спадщини входить цінне або складне в управлінні майно; коли майном фактично користується одна особа; коли серед спадкоємців є малолітні, неповнолітні діти або недієздатні особи; коли існує ризик приховування чи пошкодження майна.

З огляду на це доцільно закріпити в законодавстві більш чіткий підхід: якщо нотаріусу стало відомо про наявність майна, яке потребує захисту, він має не просто право, а обов'язок ініціювати відповідні дії для охорони майна.

Особливої уваги потребують справи, у яких спадкоємцями є малолітні або неповнолітні особи. Дитина не має достатніх можливостей самостійно контролювати збереження спадкового майна. Навіть якщо її інтереси представляє опікун, піклувальник або інший законний представник, це не завжди усуває ризик недобросовісної поведінки. Саме тому участь нотаріуса в таких випадках має бути більш активною. Доцільно передбачити, що наявність серед спадкоємців дитини або недієздатної особи є підставою для обов'язкового розгляду питання про охорону спадкового майна. Такий підхід дозволить запобігти ситуаціям, коли майно фактично контролюють дорослі спадкоємці, а права вразливих осіб залишаються недостатньо захищеними. Окремою проблемою є вибір особи, якій може бути передане майно на зберігання. Найпростіший шлях — передати майно одному зі спадкоємців. Проте цей варіант не завжди є безпечним. Спадкоємець має власний інтерес у спадщині, тому не може вважатися повністю нейтральною особою. Якщо він отримує фактичний контроль над майном, інші спадкоємці можуть опинитися в нерівному становищі. Передача спадкового майна спадкоємцю може бути допустимою лише у виняткових випадках. Наприклад, якщо він є єдиним спадкоємцем, якщо майно вже перебуває у його володінні або якщо передача іншій особі може завдати шкоди самому майну. В інших ситуаціях перевагу слід надавати нейтральному зберігачу. Якщо ж майно все-таки передається одному зі спадкоємців, така передача повинна супроводжуватися додатковими гарантіями. Доцільно складати детальний опис майна, фіксувати його стан, визначати межі користування, попереджати особу про відповідальність за втрату або пошкодження, а також передбачати можливість перевірки стану майна іншими заінтересованими особами. Без таких запобіжних заходів передача майна спадкоємцю може стати джерелом майбутнього конфлікту.

Важливим є і питання витрат на збереження спадщини. Охорона майна часто потребує реальних фінансових витрат. Це можуть бути платежі за охорону майна, комунальні послуги, утримання майна, оплата стоянки транспортного засобу. Такі витрати не повинні покладатися виключно на одну особу, якщо вони здійснювалися в інтересах усіх спадкоємців. Водночас компенсація витрат має бути обмежена критеріями необхідності, розумності та документального підтвердження. Відшкодовуватися повинні лише ті витрати, які були спрямовані саме на збереження спадщини.

Справедливим є підхід, за якого необхідні витрати розподіляються між спадкоємцями пропорційно до їхніх часток. Якщо один спадкоємець оплатив охорону чи утримання майна, він може вимагати компенсації від інших, але лише в межах обґрунтованих і підтверджених сум. Такий механізм дозволяє поєднати інтереси особи, яка фактично забезпечувала збереження майна, з інтересами інших спадкоємців. Особливий правовий режим має застосовуватися до майна, яке потребує не просто збереження, а й управління. Йдеться про збереження бізнесу, корпоративні права, нерухомість, що здається в оренду, земельні ділянки, майнові права інтелектуальної власності та інші активи, вартість яких залежить від своєчасного прийняття рішень. У таких випадках пасивне зберігання може бути недостатнім.

Тому в окремих випадках доцільно застосовувати механізм тимчасового управління спадковим майном. Такий управитель повинен діяти не у власних інтересах і не в інтересах окремого спадкоємця, а в інтересах збереження всієї спадкової маси. Його діяльність має бути прозорою, контрольованою та пов'язаною з обов'язком звітувати про свої дії.

Проблемою залишається питання вибору особи, яка може бути зберігачем або управителем спадкового майна. Нотаріус не завжди має достатньо часу та можливостей для перевірки добросовісності такої особи. Тому варто розглянути можливість створення спеціального переліку або реєстру суб'єктів, які можуть залучатися до охорони чи управління спадщиною.

До таких суб'єктів мають висуватися певні вимоги. Вони повинні мати належну репутацію, професійний досвід, можливість нести майнову відповідальність, а також не перебувати у конфлікті інтересів зі спадкоємцями. Для різних категорій майна можуть бути передбачені різні вимоги. Особа, яка здатна забезпечити фізичне зберігання речей, не обов'язково може управляти корпоративними правами чи об'єктами інтелектуальної власності. Запровадження такого механізму мало б практичне значення. Воно дозволило б нотаріусу швидше знаходити відповідальну особу, зменшило б ризик випадкового вибору зберігача, забезпечило б більшу прозорість спадкового провадження та підвищило б рівень довіри між спадкоємцями.

Отже, охорона спадкового майна є необхідним елементом спадкового процесу. Вона забезпечує збереження майна, захищає права спадкоємців, підтримує інтереси кредиторів і створює умови для виконання волі спадкодавця. Без належної охорони спадщини спадкове право може перетворитися на формальність, оскільки спадкоємці отримають право на майно, яке вже втратило свою цінність або фактично вибуло з їхнього доступу. Удосконалення правового регулювання в цій сфері має бути спрямоване на посилення обов'язковості охоронних заходів, визначення ризикових ситуацій, запровадження гарантій при передачі майна на зберігання, врегулювання компенсації витрат і створення механізму залучення професійних управителів. Такий підхід дозволить зробити охорону спадкового майна не формальною процедурою, а дієвим інструментом захисту спадкових прав.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–41. – Ст. 356. –URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5. –URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>

Рибачек Валентин Кіндратович,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного,
міжнародного права та публічно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права*

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

У ЗУ «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» основними напрямками державної політики національної безпеки у науково-технічній сфері визначені наступні: -вжиття комплексних заходів щодо захисту та розвитку науково-технічного потенціалу; - виявлення та усунення причин науково-технічного відставання України; - створення ефективних механізмів боротьби з впливом інтелектуального та наукового потенціалу за межі України [1]. А враховуючи гуманітарно-соціальні та військові виклики останніх років та зазіхання країною-агресором на історичний, культурно-національний та інтелектуальний пласт надбання України, беззаперечним є актуальність дослідження інтелектуальної безпеки як складової національної безпеки держави. Адже, як зауважує знаний спеціаліст у сфері інтелектуальної безпеки О.Б. Бутнік-Сіверський, «нехтування досягненнями в інтелектуально-інноваційному середовищі, з яким пов'язаний розвиток сфери інтелектуальної власності, може призводити до негативних наслідків у перспективі, які можуть набагато перевищувати небезпеку зовнішніх загроз над внутрішніми тощо»[2, 73]. З проблемними викликами інтелектуальної безпеки стикаються й інші держави. Так, вже понад 10 років у США злочини у сфері інтелектуальної власності (наприклад, кіберзлочини, хакерство, промислове шпигунство, несанкціонований обмін файлами і навіть іноземні студенти, що навчаються в університетах США, але можуть одночасно шпигувати на користь своїх країн) розглядаються не лише як загрози для конкурентоспроможності національної економіки, але і як загрози для національної безпеки країни[3,с.103].

Узагальнюючи значний обсяг напрацювання українських науковців (Є. Білоусова, О. Бутнік-Сіверського, Л. Волощук, Г.Лозової, М. Малець, О. Марченко, В. Мосова, В. Петренко, О. Резнікової, Л. Ревака, Н. Ривака, І. Яковюк, Л. Янковської, Д. Яровик та інших) щодо інтелектуальної безпеки, слід підкреслити, що у вітчизняній науковій літературі немає єдиного, універсального підходу до визначення цього поняття. Більшість дослідників визначає інтелектуальну безпеку як складову економічної безпеки держави, що забезпечує конкурентні переваги на основі динамічного розвитку інновацій та підприємництва, освіти та науки, інфраструктури інформації та поширення знань. На думку багатьох авторів «система інтелектуальної безпеки має створювати та забезпечувати такий стан внутрішніх і зовнішніх умов діяльності будь-якого суб'єкта господарювання чи особистості, котрий дозволяв би нейтралізувати чи унеможливлювати втрати об'єктів інтелектуальної власності, інформації про них та їх носіїв, а також витік інформації про створення, користування та зберігання об'єктів інтелектуальної власності» [4, с.135]. Тож, можна наголосити, що інтелектуальна безпека є невіддільним складником національної безпеки (на рівні з економічною безпекою, соціальною безпекою, військовою безпекою тощо) та водночас багаторівневою системою, що містить власні підсистеми, в основі яких – інтелектуальні інтереси, інтелектуальні загрози та інтелектуальний захист.

Складовими підсистемами інтелектуальної безпеки, що одночасно впливають на рівень конкурентоспроможності національної економіки, є:

1) Безпека інтелектуальних трудових ресурсів як носіїв знань – це такий стан захищеності трудових ресурсів, що забезпечує ефективну реалізацію наявних індивідуальних і колективних знань у процесі діяльності суб'єктів господарювання, запобігає втратам наукових та освітніх ресурсів. Цікаве дослідження в цьому аспекті було проведено групою вчених на чолі із Н. Серебряковою, в процесі якого вони аналізували поняття «розвиток інтелектуальної праці з метою забезпечення безпеки економіки» та вивчали, як розвиток інтелектуального потенціалу суспільства, який включає захищену

соціально-економічну інформацію, розроблену людиною або групою осіб, традиційні та інноваційні методи розвитку інтелектуальної праці, впливають на забезпечення безпеки економіки регіону [5].

2) Безпека нематеріальних активів як об'єктів права інтелектуальної власності фірми, до яких належать: майнові і немайнові права, об'єкти промислової власності, створена і накопичена фірмою база знань – все це носії організаційних знань. Це стан їх захищеності від зовнішніх та внутрішніх загроз, пов'язаних з можливістю їх втрати, проблема контрафактної продукції, несанкціонованого копіювання, використання конкурентами, плагіату та інше.

3) Безпека інтелектуального капіталу як стан захищеності інвестицій у освітньо-наукові ресурси. У цьому контексті безпека інтелектуального капіталу є однією з форм інвестиційної безпеки. Захист інтелектуального капіталу – це сукупність заходів щодо його збереження, примноження та ефективної реалізації.

4) Безпека руху знань в організації, що охоплює створення, залучення, розповсюдження (дифузії), оволодіння знаннями, перетворення, обмін, збереження, використання знань як їх об'єктивізація у продукції та послугах, як безпека організаційного капіталу.

5) Кібербезпека – захищеність інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Кіберзлочинність як використання новітніх ІКТ, спрямоване проти конфіденційності, цілісності і доступності комп'ютерних систем, мереж і комп'ютерних даних, а також зловживання ними є загрозою інтелектуальній безпеці. Це правопорушення проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем; правопорушення, пов'язані з комп'ютерами; правопорушення, пов'язані із змістом; правопорушення, пов'язані з порушенням авторських та суміжних прав. [6].

Що стосується загроз інтелектуальній безпеці України, то їх можна сформулювати за 4 напрямками:

1) загрози, викликані недостатнім рівнем сформованості національного законодавства у сфері інноваційної безпеки, що потребує розвитку і

переосмислення традиційних концепцій авторського права і інтелектуальної власності в контексті новітніх технологій та виробництв, особливо це стосується військової сфери та мілітаризованих технік і технологій, потрібних державі у сучасних умовах, а також нових правових механізмів для регулювання творів, створених штучним інтелектом; недосконалість належної правової охорони інтелектуальної власності відлякує іноземних інвесторів та гальмує процеси трансферу технологій [7];

2) загрози організаційно-управлінського характеру, відсутність розвиненої інноваційно інфраструктури правового захисту, забезпечення балансу між відкритістю науки та захистом прав інтелектуальної власності. Найбільш разючим та красномовним кроком «реформ у інтелектуальній сфері» є «паперовий» Вищий суд з питань інтелектуальної власності, який створений для подолання правопорушень у сфері правовідносин інтелектуальної власності за Указом Президента України «Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності» від 29 вересня 2017 року № 299/2017. На жаль, він так і не запрацював, як працюють, наприклад Патентний суд Німеччини (з 1961 року), Суд з інтелектуальної власності (ІПЕС) у Великій Британії тощо. Відсутність належного захисту права на винаходи, торговельні марки та інші об'єкти інтелектуальної власності призводить до щорічних багатомільйонних втрат через порушення прав інтелектуальної власності[8];

3) загрози, що викликані глобальними проблемами та міжнародною конкуренцією на світових ринках . Насамперед, це зростання промислового шпигунства з використанням агентурного і технічного проникнення в комерційні, технологічні і виробничі таємниці підприємства; несумлінна конкуренція, що часто носить кримінальні форми; кризові явища в економіці; непередбачені зміни кон'юнктури ринку тощо;

4)загрози суміжного характеру, спричинені негативними (а іноді й прогресивними) трансформаційними процесами. Так, формування Цифрового єдиного ринку ЄС стало відповіддю на глибокі трансформації, які пов'язані з цифровізацією економіки, науки, культури, сфери послуг, а мета його полягає у

створенні простору, в межах якого забезпечується вільний обіг цифрових товарів, послуг і контенту за умов належного захисту прав інтелектуальної власності[9].

Слід підкреслити, що Україна почала удосконалювати закони у сфері інтелектуальної власності відповідно до вимог ЄС ще з 2014 року. Угода про асоціацію України з ЄС містила цілу главу (а це майже 100 статей), присвячену інтелектуальній власності. Ще у листопаді 2023 року Єврокомісія підтвердила, що завдяки запуску Національного органу інтелектуальної власності (функції якого з 8 листопада 2022 року виконує ІР офіс) та ухваленню ЗУ «Про авторське право та суміжні права», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав інтелектуальної власності» Україною було досягнуто значного прогресу у сфері інтелектуальної власності. Так, саме останнім документом національне законодавство щодо захисту інтелектуальної власності було приведено у відповідність до Директиви 2004/48/ЄС – основної директиви, що стосується саме питань захисту права інтелектуальної власності, що має забезпечити можливість функціонування українського бізнесу в умовах спільного ринку.

З серпня 2024 року набув чинності регламент ЄС про штучний інтелект, який встановлює уніфіковану правову систему, зокрема щодо введення в обіг, експлуатацію та використання систем ШІ та введення в обіг моделей ШІ (Закон про ШІ), який повинен забезпечити високий рівень захисту здоров'я людини, її безпеки та основоположних прав від шкідливого впливу ШІ та підтримувати інновації. І хоча в Україні такий закон відсутній, однак більшість положень Закону про ШІ можуть діяти транскордонно, зокрема застосовуватися до:

- українських постачальників, які вводять в обіг чи експлуатацію системи ШІ або вводять в обіг моделі ШІ в ЄС;
- українських постачальників / розгортувачів систем ШІ, якщо згенеровані такими системами результати використовуються в ЄС.[10].

З 2025 року діє Меморандум про взаєморозуміння між Україною та Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (ВОІВ), який поглиблює

стратегічне партнерство між державою та міжнародною спільнотою у сфері інтелектуальної власності. Цей документ спрямований на підтримку національної екосистеми інтелектуальної власності, інноваційного та креативного секторів, які зазнали значного негативного впливу внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, що триває, а основні напрями співпраці охоплюють:

- подальший розвиток національної системи інтелектуальної власності, посилення охорони та захисту ІР прав, зокрема авторського права та суміжних прав;
- посилення потенціалу Національного органу інтелектуальної власності, функції якого виконує УКРНОІВІ/ІР офіс, включно з ІТ інфраструктурою та цифровими сервісами;
- підтримку українських МСП, стартапів, університетів і дослідницьких інститутів у розбудові їхнього потенціалу в ІР сфері;
- розширення можливостей для ефективного захисту та комерціалізації ІР прав у сфері креативних індустрій та інше.

Пріоритетними сферами співробітництва у документі визначені:

- сприяння розвитку і впровадженню програмних сервісів та ІТ-інфраструктури для застосування елементів штучного інтелекту в УКРНОІВІ;
- сприяння залученню грантової та фінансової підтримки малому та середньому бізнесу, який постраждав від війни;
- співпрацю з подальшої реалізації Національної стратегії розвитку ІР сфери України;
- підтримку розвитку української системи колективного управління правами;
- сприяння приєднанню України до Женевського акту Лісабонської угоди про назви місць походження та географічні зазначення;
- розвиток інструменту «WIPO ALERT»;
- підтримку національної мережі TISC, IP Academy та Центру медіації та посередництва, які функціонують на базі УКРНОІВІ;
- впровадження Програми ВОІВ «Клініка з управління інтелектуальною власністю для МСП» в Україні;

- посилення боротьби з контрафактом, підтримку правозастосування та інше [11, 12].

У 2025 році прийнятий ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені у зв'язку із проходженням військової служби», який пропонує для захисту національної безпеки закріпити за державою право інтелектуальної власності на об'єкти, створені військовими під час служби (реєстровий №13111).

Тож, як засвідчує директорка Українського національного офісу інтелектуальної власності та інновацій (ІР офісу) О. Орлюк зараз можна констатувати, що Україна виконала 98% вимог в інтелектуальній сфері, взятих на себе за Угодою.

Висновки. Незважаючи на певний значний прогрес у сфері захисту інтелектуальної власності та інновацій, національний інтелектуальний безпековий комплекс все ще містить низку прогалин та колізій, що ускладнюють ефективне забезпечення прав інтелектуальної власності. Однією з головних проблем є недосконалість норм, що регулюють процедури реєстрації та захисту авторських прав, патентів та торговельних марок. Недостатньо чітко визначені критерії охороноздатності об'єктів інтелектуальної власності призводять до неоднозначного трактування норм, створюючи ризики судових спорів. Практика судового захисту прав інтелектуальної власності демонструє численні проблеми, пов'язані з відсутністю чітких критеріїв оцінки доказів, невизначеністю правозастосування та недосконалістю судової експертизи у розглядаємій сфері.

Список використаних джерел:

1. Про засади внутрішньої та зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 р. №2411 –VI (редакція 30.08.2025 р.). URL:https://protocol.ua/ua/pro_zasadi_vnutrishnoi_i_zovnishnoi_politiki/
2. Бутнік-Сіверський О.Б. Принципи формування національної безпеки України з позиції прав інтелектуальної власності: теоретичний зріз розвитку/*Теорія і практика інтелектуальної власності*, 2018. №3., с.70-83.

- Злозова Г.М., Шорубалко Б.В. Інтелектуальна безпека держави в системі конкурентоспроможності національної економіки/ *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Випуск 20, частина 2. С.102-106.
4. Петренко В.О., Рудченко О.В., Берковський Є.О. Проблеми формування системи інтелектуальної безпеки підприємства/ *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. №6. С.134-138.
5. Serebryakova N. A., Ovchinnikova T. I., Bulgakova I. N., Sviridova S. V., Tolstykh T. O. Innovational methods of development of intellectual labor for economy's security. *European Research Studies Journal*. 2017. № 20 (3). P. 556–569.
6. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2163-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#>
7. Янковська Л. А., Гулик А. Б., Ліс Ю. І., Запотічний В. В., Максимів В. І., Петрик С. В. Інтелектуальна безпека як складова економічної безпеки держави/ *Академічні візії*. 2024. Випуск 24. URL : <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1341>.
8. В Україні досі немає спеціалізованого суду з інтелектуальної власності, а справи розпорошені між юрисдикціями. URL : <https://sud.ua/uk/news/ukraine/359351-v-ukraine-do-sikh-por-net-spetsializirovannogo-suda-po-intellektualnoy-sobstvennosti-a-dela-rassredotocheny-mezhdu-yurisdiktsiyami>.
9. Карась О. Формування єдиного цифрового ринку ЄС: правові та економічні аспекти/ *Економіка України*, 2025. 68(11(768), с.29–42. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.11.029>.
10. Правове регулювання використання штучного інтелекту в Україні та ЄС. URL: https://www.asterslaw.com/ua/press_center/publications/pravove_regulyuvannya_v_ikoristannya_shtuchnogo_intelektu_v_ukraini_ta_es/
11. Мінекономіки та ВОІВ підписали Меморандум про співробітництво у сфері інтелектуальної власності. URL: <https://nipo.gov.ua/minekonomiky-wipo-memorandum-spivrobitnytstvo/>

12 Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 січ. 2025 р. № 14-р.
URL: <https://www.kmu.gov.ua>.

Тищенко Олена Володимирівна,
Доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
трудового права та права соціального забезпечення
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ

Система соціального захисту населення - організаційно-правова основа реалізації соціальної політики держави. Як впливає з преамбули Європейської соціальної хартії (переглянутої), міжнародного документу Ради Європи від 03 травня 1996 р., показником ефективності системи соціального захисту населення у країнах європейської спільноти є «збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу шляхом, зокрема, захисту та подальшого здійснення прав і основних свобод людини» [1]. Виходячи з цього, ключовою ознакою дієвої функціональності системи соціального захисту населення держави є формування державної соціальної політики, в основу якої покладені європейські соціальні стандарти, спрямовані на забезпечення гідного рівня та якості життя населення відповідної країни. До найвагоміших чинників, які характеризують систему соціального захисту населення слід віднести правовий механізм надання соціальних допомог та послуг, який втілений у законодавстві держави.

Проголосивши курс на євроінтеграцію, Українська держава, в складних умовах воєнного стану, продовжує процес активного реформування системи соціального захисту населення, зокрема у частині вдосконалення правового регулювання соціальних допомог та послуг, які надаються особам і сім'ям, котрі опинилися у складних життєвих обставинах.

Проблема полягає у тому, що в Україні тривалий час існувала неефективна система соціальних допомог та послуг, яка неспроможна була забезпечити реальні потреби населення. На місцях, у адміністративно-територіальних одиницях фактично були відсутні механізми раннього виявлення осіб, які потребують допомоги та підтримки. Недостатньо якісними були механізми моніторингу потреб соціальних допомог та послуг, що створювало умови, за яких значне коло осіб і сімей, яким необхідна була допомога та підтримка, не отримували її взагалі, фактично перебуваючи поза правовим полем соціального захисту, тому що їхні потреби не були враховані. Унеможливлювала формування дієвої системи соціального захисту населення і відсутність належного обміну інформацією щодо надання соціальних допомог та послуг, що не давало змоги застосувати комплексний підхід для запобігання, подолання та мінімізації наслідків складних життєвих обставин.

І хоча у 2014-ому та у 2020-ому роках розпочалися процеси децентралізації та деінституціалізації, які у перспективі спрямовувалися на подолання існуючих соціально-захисних проблем і визначення місця територіальної громади у системі соціального захисту населення з поступовою відмовою від інституційних соціальних установ за практикою провідних країн європейської спільноти.

Означені інституційні проблеми значно загострилися в умовах повномасштабного вторгнення країни-агресора у 2022 році, оскільки суттєво збільшилася чисельність вразливих категорій населення, допомогу і підтримку яких не можна було відкладати на потім, а необхідно було надавати сьогодні і зараз. Особливо це стосується деокупованих територіальних громад, які потребують нагального оперативного відновлення роботи соціальної інфраструктури (потрібні фахівці у сфері соціальної роботи, необхідні приміщення та обладнання для інформаційного забезпечення, не вистачає транспорту для відвідування осіб з інвалідністю, осіб старшого віку, які потребують постійного обслуговування та сторонньої допомоги). За даними, наведеними у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. №

695 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2024 р. № 940): до основних проблем, які постають після деокупації територій, належать відсутність доступу до базових житлово-комунальних, адміністративних та соціальних послуг внаслідок руйнування інженерних мереж, соціальної інфраструктури та житлового фонду, забруднення територій вибухонебезпечними предметами та пошкодження транспортної інфраструктури; дефіцит кадрів для забезпечення роботи військових адміністрацій, комунальних закладів; відсутність кваліфікованих працівників закладів соціального спрямування, в тому числі загальних та спеціалізованих служб підтримки осіб, які постраждали від ведення бойових дій. На деокупованих територіях спостерігається також поглиблення гендерної нерівності та збільшення кількості осіб, що постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, зокрема сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією [2]. Саме тому, виникла нагальна потреба переглянути підходи щодо правового порядку надання соціальних допомог та послуг в аспекті його спрощення і адаптації до реалій сьогодення.

Важливим напрямком модернізації системи соціального захисту населення стала активізація формування реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг як автоматизованої інформаційно-телекомунікаційної системи, призначеної для збирання, реєстрації, накопичення, зберігання, використання, знеособлення і знищення даних про надавачів та отримувачів соціальних послуг, визначених законодавством [3] і як складової єдиної інформаційної системи соціальної сфери. Як зазначено у п.1 ст. 4 Закону України «Про єдину інформаційну систему соціальної сфери» від 18.09.2025 р. № 4607-IX, який набирає чинності з 27 травня 2026 р.: «Єдину систему створено з метою забезпечення цілісної автоматизації процесів у соціальній сфері шляхом об'єднання та оптимізації діючих електронних інформаційних ресурсів соціальної сфери, розвитку електронної інформаційної взаємодії суб'єктів Єдиної системи, спрямованої на забезпечення прозорості соціальної сфери, цифровізацію соціальної підтримки та підвищення рівня її доступності для осіб,

які її потребують» [4]. Запровадження системного взаємозв'язку елементів єдиної інформаційної системи соціальної сфери населення має забезпечити вищу результативність системи соціального захисту населення загалом.

Вагомою ознакою особливостей реалізації порядку надання соціальних послуг в умовах воєнного стану, стало значне поширення практики надання соціальних послуг екстрено (кризово), зокрема соціальних послуг екстреного (кризового) втручання. Соціальна послуга екстреного (кризового) втручання спрямована на допомогу особам, постраждалим від кризової ситуації, у тому числі насильства в сім'ї, у відновленні оптимального рівня персонального і міжперсонального функціонування, на зменшення ознак кризової ситуації та усунення прямої загрози життю і здоров'ю отримувачів соціальної послуги, активізацію та наснаження осіб, які потрапили в кризову ситуацію, у тому числі постраждали від насильства в сім'ї, підвищення їхньої особистої спроможності на подальше самостійне вирішення проблем, що спричинили кризову ситуацію або стали її наслідком [5]. Відповідно до п.13 Порядку організації надання соціальних послуг, ведення випадку та визначення чисельності соціальних менеджерів, відповідальних за забезпечення та ведення випадку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2026 р. № 64, під час воєнного/надзвичайного стану в Україні/в окремих її місцевостях також може забезпечуватися надання екстрено (кризово) таких соціальних послуг, як представництво інтересів, підтримане проживання осіб похилого віку та осіб з інвалідністю, бездомних осіб, соціальний супровід осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, соціальний супровід сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, догляд вдома, стаціонарний догляд, денний догляд, денний догляд дітей з інвалідністю, паліативний догляд, соціально-психологічна реабілітація, натуральна допомога, переклад жестовою мовою, транспортні послуги [6].

Крім того, війна спричинила появу нових потреб та викликів для різних суспільних груп у кожній сфері життя, зокрема ускладнений доступ до громадського транспорту та об'єктів фізичного оточення, об'єктів фонду

захисних споруд, отримання інформації людьми з обмеженими можливостями, веб-сайти, додатки, мобільні застосунки не адаптовані для всіх категорій громадян, нові бар'єри у доступі до освіти, роботи, суспільне несприйняття. Недостатній рівень забезпечення статистичними даними не дає змоги точно визначити кількість людей, які щодня стикаються з тими чи іншими бар'єрами та, як наслідок, ускладнює процес формування та реалізації державної політики для усунення цих бар'єрів. Виходячи з цього, значущим кроком на створення безперешкодного середовища для всіх суспільних груп, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, суспільної, громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер державної політики стало прийняття Національної стратегії з створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366 (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 березня 2025 р. № 294-р) [7].

Базуючись на дослідженні проблематики сучасних тенденцій реформування системи соціального захисту населення України, ми прийшли до таких висновків.

1. Євроінтеграційні пріоритети і прагнення України зумовлюють необхідність оновлення української системи соціального захисту населення з урахуванням міжнародних соціальних стандартів як закріплених у міжнародних актах засад гідного рівня і якості життя населення.
2. Законодавчі, фінансові, інституційні проблеми, які впливають на розвиток системи соціального захисту України в умовах воєнного стану, викликають потребу формування нових підходів у контексті адаптації вітчизняної соціально-захисної системи, зокрема системи соціальних допомог та послуг до сучасних реалій існування суспільства.

3. Налагодження функціонування єдиної інформаційної системи соціальної сфери як напрямку цифровізації системи соціальних допомог та послуг дозволить значно покращити доступність та ефективність надання соціальних допомог та послуг і сприятиме впровадженню новітніх тенденцій для подальшого розвитку системи соціального захисту населення в Україні.

Список використаних джерел:

1. Європейська соціальна хартія (переглянута): Міжнародний документ Ради Європи від 03.05.1996 р. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
2. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2024 р. № 940). URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/940-2024-%D0%BF#Text>
3. Порядок формування, ведення та доступу до Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 2021 р. № 99. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99-2021-%D0%BF#Text>
4. Про єдину інформаційну систему соціальної сфери: Закон України від 18.09.2025 р. № 4607-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4607-20#>
5. Державний стандарт соціальної послуги кризового та екстреного втручання: затверджено наказом Міністерства соціальної політики України 01.07.2016 № 716. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-16#Text>
6. Порядок організації надання соціальних послуг, ведення випадку та визначення чисельності соціальних менеджерів, відповідальних за забезпечення та ведення випадку: затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2026 р. № 64. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64-2026-%D0%BF#Text>

7. Національна стратегія з створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366 (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 березня 2025 р. № 294-р). URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>

Томин Сергій Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права та кримінології
Івано-Франківського інституту
«Одеська юридична академія»

ДОСВІД США У ТЛУМАЧЕННІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ

Суди США часто стикаються з проблемою кримінального закону, який є незрозумілим у застосуванні до конкретної ситуації. Іноді буква закону охоплює ситуацію, але в такому застосуванні закон видається надто суворим, несправедливим або навіть безглуздим.

Під час тлумачення неоднозначного закону суд повинен з'ясувати «намір законодавця». Часом очевидно, що законодавець ніколи не міг передбачити конкретної ситуації, яка може виникнути, і в цьому випадку «намір законодавця» може означати просто «намір, який мав би законодавець, якби він подумав про цю проблему». Щоб допомогти у вирішенні складної проблеми тлумачення закону, запропоновано велику кількість правил та максимум [1, с. 69-70].

В американській кримінально-правовій доктрині та судовій практиці виділяють наступні правила тлумачення кримінального закону.

1. Правило простого значення. Суди часто висловлюють таку думку: «Якщо формулювання закону є зрозумілим і допускає не більше одного значення, не виникає обов'язку тлумачення, і правила, які мають допомогти розвіяти сумнівні значення, не потребують обговорення»; або «якщо формулювання є зрозумілим, і його значення є зрозумілим, суди повинні враховувати його, незалежно від того, що вони думають про його правильність».

2. Винятки та очевидні помилки. Суди іноді не дотримуються законів, які, хоча й здаються очевидними, але є суворими або безглуздими. Суди іноді говорять про «виняток» у законі, коли не бажають застосовувати його буквально.

Так, федеральний закон кваліфікує як злочин «свідоме та навмисне затримання доставки пошти». Підсудний поліцейський, маючи ордер на арешт листоноші за вбивство, заарештував листоношу під час доставки пошти. Верховний суд постановив, що це не було перешкоджанням доставки пошти згідно із законом. Закони, навіть прості, не повинні тлумачитися так, щоб це призводило до «несправедливості або абсурдного наслідку». Тому завжди буде вважатися, що законодавець мав намір зробити винятки зі свого формулювання, які б дозволили уникнути таких наслідків» [2]. Аналогічно, кримінальний закон штату, який карає за перевищення швидкості, опосередковано виправдовує поліцейського, який обґрунтовано перевищує швидкість під час виконання своїх обов'язків, переслідуючи злочинця, що намагається втекти.

3. *Суворе тлумачення кримінальних законів.* Кримінальні закони повинні тлумачитись лише на користь обвинуваченого. Це правило з'явилося в Англії у XIX ст., коли значна кількість нетяжких злочинів каралися смертною карою. Після зменшення суворості покарання це правило продовжує діяти, однак було до нього додано додаткову гарантію: «хоча кримінальний закон треба тлумачити суворо, його не потрібно тлумачити настільки суворо, щоб перешкоджати очевидному наміру законодавця» [3]. Сучасне розуміння правила суворого тлумачення полягає у тому, що злочинців необхідно належним чином попередити перш, ніж вони вчинять певне діяння, про те, яке діяння є караним та наскільки суворим є покарання [4].

4. *Врахування історії прийняття закону.* З'ясуванню наміру законодавця допомагає історія розвитку федерального закону. Історія федерального закону від моменту внесення законопроекту до остаточного його прийняття, як правило, досить ретельно фіксується у письмовій формі. Після того, як законопроект вноситься членом Конгресу, його передають до комітету Палати для вивчення та рекомендацій. Комітет проводить слухання щодо законопроекту, вислуховуючи аргументи «за» і «проти», які зводяться до письмового оформлення. Комітет складає письмовий звіт для всієї Палати, висловлюючи свої думки та рекомендації. Після цього в Палаті представників відбуваються дебати, які

дослівно записуються в протоколі засідань Конгресу. Палата представників приймає законопроект і надсилає його до Сенату, де слухання проводяться комітетом Сенату. Письмові звіти подаються Сенату, дебати щодо законопроекту записуються для нащадків, а законопроект ставиться на голосування та приймається. Часто Сенат голосує за законопроект з дещо відмінними положеннями від законопроекту Палати представників. У цьому випадку «конференційний комітет» Палати представників та Сенату може збиратися для усунення розбіжностей та складають про це письмовий звіт про спільне рішення.

Виступи перед комітетами часто проливають світло на ситуацію, яка вимагала законодавчого виправлення, і таким чином дають уявлення про сферу застосування закону. Звіти комітетів також зазвичай чітко викладають існуючу ситуацію, яку законодавство має виправити; і вони можуть більш-менш конкретно зазначати, що, на думку комітету, означає законопроект, можливо, наводячи приклади фактичних ситуацій, що підпадають під законопроект або не підпадають під нього. Звичайно, суди дотримуються наміру Конгресу, а не наміру комітету Конгресу, але зазвичай вважається, що щодо деталей Конгрес приймає намір комітету. Суди, звичайно, мало або взагалі не звертають уваги на те, що заявляє окремий законодавець під час дебатів у залі засідань, якщо тільки він не є автором законопроекту або, можливо, членом комітету, який звітував про законопроект. Але можна вдатися до дебатів, щоб визначити спільне розуміння, висловлене багатьма законодавцями, щодо суті законопроекту. Якщо під час дебатів поправку запропоновано але відхилено, це зазвичай є чітким свідченням того, що Конгрес не мав наміру включати це положення у закон [1, с. 72].

Часом пролити світло на значення неоднозначного закону може порівняння формулювань попереднього проекту з формулюванням закону в його чинній редакції.

5. *Врахування назви закону.* Іноді проливає світло на значення неоднозначного положення, яке міститься у законі, назва закону.

6. *Врахування суттєвої різниці у формулюваннях.* Якщо законодавець використовує два різні формулювання у двох частинах одного і того ж закону, то часто це свідчить про різний намір законодавця у цих частинах. Суттєва різниця у формулюваннях у двох частинах одного і того ж закону вказує на навмисність такої зміни. Якщо суд може пояснити, чому законодавець розмежовує певні поняття, цей висновок неминуче буде покладений в основу тлумачення.

Зміна формулювання може проявитися під час аналізу попередньої та теперішньої редакції закону. Наприклад закон «блакитного неба» раніше визначав тяжким злочином завідоме подання неправдивої заяви Державному секретарю у зв'язку з реєстрацією цінних паперів. Пізніше слово «завідомо» було виключене. Таким чином, тяжким злочином вважалось подання Державному секретарю неправдивої заяви. Суд інтерпретував закон таким чином, що навіть переконаність особи у правдивості заяви не є підставою для виправдання. Порівняння старої та нової редакції закону свідчить, що законодавець свідомо прибрав слово «завідомо».

7. *Застосування правила «того ж роду/виду».* Іноді кримінальний закон (чи письмові документи окремих осіб) перераховують конкретні предмети, після яких йде загальна фраза, що починається словами «та інші». Така фраза може тлумачитись як обмеженість переліку предметами конкретного роду/виду. Наприклад, федеральний кримінальний закон кваліфікує як тяжкий злочин як перевезення з одного штату в інший викраденого «автомобіля, вантажівки, фургону, мотоцикла чи іншого самохідного транспортного засобу, не призначеного для руху по рейках». Особа перелітає на завідомо для неї викраденому літаку з одного штату в інший. Чи вважається літак самохідним транспортним засобом, не призначеним для руху по рейках? Видається, що так. Але Верховний Суд США постановив, що літак не відноситься до того ж роду, що й перелічені вище транспортні засоби, оскільки усі вони, на відміну від літака, є наземними [4].

8. *Тлумачення за правилом вираження одного, виключення іншого (expressio unius, exclusio alterius).* Так, наприклад, кримінальний закон, який

встановлює один виняток (або кілька перелічених винятків) з відповідальності, опосередковано виключає інші винятки. Типовий закон про сім'ю вважає злочином повторний шлюб для особи, яка має живого чоловіка/дружину. Однак, за умови, що той, хто одружується більше ніж через сім років після зникнення свого чоловіка/дружини, не знає, що він живий, він не є винним. Іноді виникає питання, чи укладення повторного шлюб після менш ніж семи років відсутності іншого з подружжя звільняє від відповідальності. Більшість юрисдикцій відповідають «ні», оскільки закон надає один виняток, який опосередковано виключає всі інші винятки.

9. Те, що спеціальне, контролює загальне, те, що пізніше, контролює те, що раніше. Інколи суди стикаються з проблемою поєднання двох законів, які стосуються одного й того ж предмета, однак по різному його регулюють. Наприклад, закон одного штату може карати будь-кого в межах штату, хто ловить рибу без дозволу. Інший закон дозволяє риболовлю без дозволу в озері Оксбоу, яке розташоване в межах штату. Жоден із законів не посиляється на інший. Підсудного судять за риболовлю в озері Оксбоу без дозволу. Загальне правило тлумачення, очевидно, суперечливих законів полягає в тому, що спеціальний закон контролює загальний. Отже, якщо поєднати ці два закони, то виходить, що риболовля без ліцензії будь-де, окрім озера Оксбоу, є злочином. Інше таке правило полягає в тому, що за наявності двох суперечливих законів з одного й того ж питання пізніший закон регулює попередній. Якщо загальний закон про риболовлю був прийнятий у 1940 році, а закон Оксбоу – у 1950 році, то рибалка ти більше (a fortiori) не винен. Закон Оксбоу, безумовно, є винятком із загального закону, оскільки пізніший спеціальний закон регулює попередній загальний закон [5].

10. Адміністративне тлумачення – це офіційне або неофіційне роз'яснення змісту закону органами державного управління або їх посадовими особами (генеральним прокурором чи місцевими прокурорами).

11. Запозичені закони. Інколи один штат запозичує окремі норми чи навіть цілий закон іншого штату. Вважається, що коли запозичується закон, то також

запозичується і тлумачення цього закону, які надані судами штату, у якого цей закон запозичується.

Штати, які прийняли до свого законодавства злочини загального права, також прийняли і ті англійські закони, які прийняті як додаток до загального права до 1607 р. (у деяких штатах до 1775 р.). Тлумачення цих законів англійськими судами за звичай приймається разом із цими законами.

12. *Принцип «stare decisis»* («стояти на вирішеному і не порушувати спокій») у тлумаченні кримінального закону. Інколи суд, здійснивши раніше тлумачення кримінального закону виключно на користь підсудного, пізніше вирішує, що попереднє тлумачення було помилковим. Очевидно, що за інших рівних умов суд повинен інтерпретувати закон правильно, не залежно від помилок у минулому. З іншого боку, підозрюваний, який готується вчинити злочин, має право розраховувати, що суд тлумачитиме закон так, як це було раніше. Складність англо-американської теорії прецедентів полягає у тому, що судова практика діє ретроактивно.

Однак, вибір не завжди полягає між дотриманням прецеденту та його ретроактивним скасуванням. Існує дві концепції, за якими обвинувачений може бути виправданий, навіть якщо прецедент скасовано. Суд може скасувати рішення на майбутнє, не покаравши обвинуваченого, вказавши водночас у самому рішенні, що особа, яка вчинить аналогічне діяння у майбутньому, буде покарана. Інший метод полягає у скасуванні помилкового прецеденту, але виправдовує обвинуваченого на підставі помилки у праві, що застосовується апеляційним судом.

Проблема «stare decisis» виникає тоді, коли суд вирішує, що його попереднє тлумачення кримінального закону є більш сприятливим для обвинуваченого. Якщо ж суд вирішить, що попереднє тлумачення було більш суворим, жодних проблем у відмови від попереднього тлумачення не виникає, оскільки обвинувачений не покладався на нього собі на шкоду.

Таким чином, сучасний підхід до поняття правової системи полягає в тому, що вона передбачає існування норм, інститутів та методів. Норми мають

реальний вплив на життя. Однак, їх вплив на суспільні відносини опосередковуються методами і способами їх тлумачення правозастосовчими органами. З метою сприяння тлумаченню та застосуванню норм Особливої частини Кримінального кодексу загальна його частина містить керівні принципи. Здійснюючи тлумачення норм, суди повинні застосовувати останні для підтримання справедливості як свого основного обов'язку. У такий спосіб суд прагне досягти як матеріальної, так і процесуальної справедливості, уникаючи формалізму.

Список використаних джерел:

1. Criminal law / by Wayne R. LaFave and Austin W. Scott, Jr. LaFave, Wayne R.; St. Paul, Minn. : West Pub. Co. 1986. 763 p.
2. United States v. Kirby, 74 U.S. (7 Wall.) 482 (1868). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/74/482/>
3. United States v. Wiltberger, 18 U.S. 76 (1820). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/18/76/>
4. McBoyle v. United States, 283 U.S. 25 (1931). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/283/25/>
5. State v. Collins, 348 P.2d 214, 55 Wash. 2d 469 (1960). URL: <https://law.justia.com/cases/washington/supreme-court/1960/35112-1.html>

Tetiana Frantsuz-Yakovets,
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Head of the Department of Constitutional, International Law
and Public Law Disciplines
Kyiv University of Intellectual Property and Law
Angelina Yakovets,
Master of Laws

Human Rights and the Value Transformation of Contemporary Constitutionalism

This paper examines the transformation in the understanding of human rights within contemporary constitutionalism, focusing on the shift from a formal legal-institutional paradigm to a value-oriented and human-centred approach. It argues that contemporary human rights discourse increasingly reflects a deeper axiological reconfiguration of constitutional law grounded in human dignity.

For the purposes of this study, no terminological distinction is made between the Ukrainian expressions “права людини” and “людські права,” both corresponding to the established term “human rights.” However, a conceptual distinction is introduced between a legal-institutional and a value-based understanding of human rights.

Theoretical Framework. The legal-institutional conception of human rights refers to rights as normative entitlements defined by positive law, establishing the scope of individual freedom and limits of state interference. This approach is characteristic of classical constitutionalism, where rights are primarily understood as legal guarantees.

By contrast, the value-based (dignity-oriented) conception of human rights reflects a broader paradigm shift in contemporary constitutionalism. It emphasizes human dignity, personal autonomy, and the intrinsic worth of the human person as foundational principles of the constitutional order.

This distinction reflects not merely a linguistic difference but a deeper transformation in constitutional theory and legal philosophy.

Within classical liberal constitutionalism of the eighteenth to twentieth centuries (Locke, Montesquieu), human rights were understood as natural, universal, and inalienable rights existing independently of the state. The state's role was limited to their recognition and protection.

Following the Second World War and the establishment of the post-war international legal order, particularly through the Charter of the United Nations and the Universal Declaration of Human Rights, human rights became firmly institutionalized at the international level. The transformation of rights from privileges associated with citizenship into universal entitlements was reflected both in legal instruments and intellectual discourse.

Jurisprudential Developments. The jurisprudence of the European Court of Human Rights and the Constitutional Court of Ukraine demonstrates a gradual shift from formalistic interpretation toward a dignity-based approach. Human dignity increasingly functions as the core interpretative principle underlying constitutional rights.

The Constitutional Court of Ukraine, in its reasoning, has emphasized that rights derive not only from positive law but also from the inherent value of the human person. In particular, dignity is identified as the foundation of all constitutional rights.

The European Court of Human Rights similarly applies an evolutionary interpretation of rights, emphasizing the substantive protection of human dignity beyond formal compliance with legal norms.

Following the Revolution of Dignity (2014), Ukrainian constitutional discourse increasingly emphasized dignity and freedom as lived constitutional values. Human rights began to be interpreted not only through formal legal categories but also through moral and experiential dimensions.

The Constitutional Court of Ukraine has progressively aligned its reasoning with dignity-based constitutionalism and the jurisprudence of the European Court of Human Rights, reinforcing a human-centred approach.

The influence of European integration and the implementation of Council of Europe and European Union standards further strengthened this transformation toward a value-oriented constitutional model.

The term “human rights” is firmly established in national and international legal systems. However, Sergiy Holovaty, in *On Human Rights* (2016), argues that human rights should be understood as inalienable entitlements deriving from human existence itself and serving as a criterion for assessing the legitimacy of state authority [1].

He further contends that the expression “human rights” constitutes an independent semantic unit, emphasizing the human quality of rights rather than the identity of their bearer [2, p. 8].

International Legal Order and Constitutional Identity. The contemporary concept of human rights acquired its normative and institutional form through the post-war international legal order, particularly the Charter of the United Nations and the Universal Declaration of Human Rights. This process consolidated human rights as universal legal standards.

At the same time, human rights became an essential component of constitutional identity, reflecting a shift toward a human-centred model of statehood in which the individual is placed at the center of the legal order.

Case Law Analysis. The jurisprudence of the European Court of Human Rights in cases concerning Ukraine demonstrates the growing importance of a value-oriented interpretation of human rights.

In *Kaverzin v. Ukraine* [3], the Court identified a systemic problem of ill-treatment and emphasized respect for human dignity as a fundamental principle.

In *Afanasyev v. Ukraine* [4], the Court stressed the obligation of the State to ensure effective protection of individuals against ill-treatment and coercion.

In *Burmych and Others v. Ukraine* [5], the Court found a structural problem in the non-enforcement of domestic judgments, highlighting systemic deficiencies in the rule of law.

These cases illustrate that human rights protection is increasingly understood as an indicator of the effectiveness of the rule of law and democratic governance.

Conclusion. The distinction between legal-institutional and value-based conceptions of human rights reflects a broader evolution of constitutionalism from a formal-legal model to a value-oriented paradigm. Whereas the former conceptualizes rights as legal categories, the latter understands them as expressions of human dignity and fundamental constitutional values.

This transformation demonstrates that contemporary constitutionalism increasingly integrates normative and axiological dimensions, placing human dignity at the centre of legal interpretation and constitutional development.

References

1. Головатий С. Про людські права : лекції. Київ : Дух і Літера, 2016. 560 с. С. 226–232.
2. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу. Частина третя: права людини (стаття 3 Конституції України) // Право України. 2015. № 1. С. 13–92.
3. Справа «Каверзін проти України» (заява № 23893/03) : рішення Європейського суду з прав людини від 15.05.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_851/conv#Text (дата звернення: 20.04.2026).
4. Справа «Афанасьєв проти України» (заява № 38722/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 05.04.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/980_239 (дата звернення: 20.04.2026).
5. Справа «Бурмич та інші проти України» (заява № 46852/13 та інші) : рішення Європейського суду з прав людини. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-192193> (дата звернення: 20.04.2026).

Форостяний Андрій Володимирович,
*канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри
кримінального права,
процесу та криміналістики
Київського університету
інтелектуальної власності та права*

СТЯГНЕННЯ НЕОБҐРУНТОВАНИХ АКТИВІВ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю пошуку дієвих механізмів боротьби з корупцією, які б виходили за межі традиційного кримінального переслідування. В умовах глобалізації та ускладнення схем легалізації незаконних доходів, класичні інструменти конфіскації часто виявляються малоефективними через досить складну кримінальну процесуальну форму та тривалість судових процесів. Цивільна конфіскація (*civil forfeiture*) постає як інноваційний інститут, що дозволяє державі стягувати необґрунтовані активи в дохід держави без обов'язкового винесення обвинувального вироку щодо особи, фокусуючи увагу безпосередньо на «майні неясного походження».

Ефективність цього інституту базується на презумпції того, що боротьба з корупцією є результативною лише тоді, коли вона нівелює економічну вигоду від злочинної діяльності. Впровадження цивільної конфіскації в правове поле України є стратегічним кроком, спрямованим на реалізацію принципу невідворотності покарання та відновлення соціальної справедливості. Водночас, застосування цього механізму потребує чіткого дотримання балансу між суспільним інтересом та захистом права власності, що робить теоретичне осмислення цієї проблематики критично важливим для правозастосовної практики.

Ч.2 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» передбачає що представництво інтересів держави у суді у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави здійснюється

прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, а у визначених законом випадках - прокурорами Офісу Генерального прокурора в порядку та на підставах, визначених Цивільним процесуальним кодексом України [1].

Ст.290 Цивільного процесуального кодексу України визначає що позов про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави подається та представництво держави в суді здійснюється прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. У справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави щодо активів працівника Національного антикорупційного бюро України, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури чи активів, набутих іншими особами в передбачених цією статтею випадках, звернення до суду та представництво держави в суді здійснюються прокурорами Генеральної прокуратури України за дорученням Генерального прокурора [2].

Таким чином цивільна конфіскація (стягнення необґрунтованих активів) – це самостійний вид юридичної відповідальності у формі спеціального процесуального механізму (цивільного судочинства), за допомогою якого держава в особі уповноважених органів (САП/ОГП) забезпечує перехід у державну власність активів особи, законність походження яких не підтверджена, за умови недоведеності факту їх набуття з легальних джерел, що здійснюється без необхідності постановлення обвинувального вироку в кримінальному провадженні.

О. Колотило визначає, що «Однією із найсуттєвіших відмінностей цивільної конфіскації від конфіскації в межах кримінального провадження є те, що конфіскація «in rem» є речовою, а її застосування можливе без засудження особи (а в окремих державах – без обвинувачення чи взагалі кримінального переслідування) за вчинення злочину, оскільки у такому випадку переслідується не особа, а відповідне майно. Основною ідеєю такої конфіскації виступає позбавлення злочинців економічного та матеріального підґрунтя» [3, с. 158].

І. Гамбург визначає українську модель цивільної конфіскації як таку що застосовується в межах цивільного процесуального провадження і виконує

превенційну та відновлювальну функцію. При цьому суд має довести зв'язок незаконно придбаного майна з посадовою особою, а не із вчиненням нею злочину. У справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави суд виносить рішення на користь тієї сторони, сукупність доказів якої є більш переконливою порівняно з сукупністю доказів іншої сторони. Тому повноваження судових органів щодо визначення «достатності/недостатності» фактів законності джерел доходів вимагають високого рівня прозорості та доброчесності задля забезпечення справедливого і неупередженого виконання вимог законодавства.[4, с.63].

Інститут цивільної конфіскації (non-conviction based asset forfeiture або civil forfeiture) є невід'ємною складовою міжнародних антикорупційних стандартів. На глобальному рівні його впровадження закріплено в таких ключових документах, як Конвенція ООН проти корупції (UNCAC) [5] та рекомендації Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) [6], які закликають держави забезпечити механізми конфіскації активів без необхідності винесення обвинувального вироку. Застосування цього інструменту в міжнародній практиці базується на ідеї про те, що незаконно набуте майно не повинно залишатися у володінні осіб, причетних до корупції, незалежно від того, чи вдалося довести їхню кримінальну вину за всіма стандартами доказування, прийнятими у кримінальному судочинстві.

У Європейському Союзі підхід до цивільної конфіскації пройшов складну еволюцію через необхідність дотримання фундаментальних прав людини, зокрема права власності та презумпції невинуватості. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у своїй прецедентній практиці (зокрема у справах щодо конфіскації майна, непропорційного доходам) неодноразово наголошував, що такі заходи є допустимими, якщо вони переслідують легітимну суспільну мету, є пропорційними та передбачають належні процесуальні гарантії для власника. Це означає, що європейські стандарти вимагають від держав чіткого законодавчого визначення критеріїв, за якими активи визнаються

необґрунтованими, а також забезпечення особі реальної можливості довести законність походження свого майна в судовому порядку.

Імплементація цих стандартів в українське правове поле через механізм стягнення необґрунтованих активів у дохід держави забезпечує відповідність міжнародним зобов'язанням України. На відміну від класичної кримінальної конфіскації, європейські та світові підходи орієнтовані на превентивну та відновну функцію, дозволяючи державі нівелювати економічні наслідки корупційних правопорушень та захищати публічний інтерес.

Застосування інституту цивільної конфіскації в Україні супроводжується низкою правових викликів, серед яких центральне місце посідає проблема узгодження механізму стягнення необґрунтованих активів із принципом презумпції невинуватості та правом особи на мирне володіння своїм майном. Наукова дискусія зосереджена на тому, чи не є фактичне перекладання тягара доказування на відповідача прихованою формою кримінального покарання без дотримання відповідних процесуальних гарантій. Вирішення цієї суперечності вбачається у чіткому розмежуванні об'єкта цивільної конфіскації, яким є саме майно (*in rem*), та предмета кримінальної відповідальності, що стосується особи (*in personam*), а також у забезпеченні пропорційності втручання згідно з критеріями Європейського суду з прав людини.

Іншою вагомою проблемою є недосконалість стандарту доказування «переваги доказів», який, попри свою ефективність у цивільному процесі, створює ризики суб'єктивізму при оцінці зв'язку між активами та корупційними доходами. Для мінімізації цих ризиків необхідно нормативно деталізувати критерії «зв'язаності» активів із суб'єктом та встановити чіткі межі ретроспективної дії закону, щоб уникнути порушення принципу правової визначеності. Окрім того, практична реалізація цього інституту часто ускладнюється труднощами у доступі до інформації про активи, приховані в іноземних юрисдикціях, що потребує посилення міжнародного співробітництва та розширення повноважень САП і НАБУ у сфері транскордонного розшуку майна. Шлях до подолання цих проблем лежить через гармонізацію

національного законодавства із рекомендаціями FATF та впровадження запобіжників, які б унеможливлювали використання цивільної конфіскації як інструменту політичного тиску, залишаючи її виключно правовим засобом відновлення соціальної справедливості.

Ефективність практичної реалізації цивільної конфіскації безпосередньо корелює з якістю доказової бази, що формується на етапі підготовки позову. Чинна редакція Цивільного процесуального кодексу України, оперуючи категорією «зв'язаності» активів із суб'єктом, залишає широке поле для інтерпретацій, особливо у випадках оформлення майна на третіх осіб. Відсутність чітко визначених юридичних критеріїв, за якими встановлюється контроль посадовця над активом, набутим іншою особою «за його дорученням» або у випадках, коли він може «вчиняти дії, тотожні розпорядженню», створює загрозу правової невизначеності. Це обумовлює необхідність нормативної конкретизації ознак такого контролю, що дозволить уніфікувати судову практику та забезпечить передбачуваність застосування санкцій для власника.

Поряд із цим, складність об'єктного складу необґрунтованих активів, що часто включають корпоративні права, криптовалюти та складні фінансові інструменти, вимагає запровадження єдиної методики їх вартісної оцінки. Оскільки підставою для позову є саме «значна» різниця між активами та доходами, будь-які розбіжності в методах оцінки ринкової вартості майна можуть призвести до необґрунтованого закриття проваджень або, навпаки, до надмірного втручання у право власності. Створення прозорого алгоритму розрахунку цієї різниці на законодавчому рівні дозволить уникнути маніпуляцій та забезпечить дотримання принципу пропорційності, на якому акцентує увагу Європейський суд з прав людини.

Окрему увагу слід приділити інституційним спроможностям прокурорів САП у контексті транскордонного розшуку майна. Враховуючи, що значна частина корупційних активів виводиться за кордон через мережі офшорних компаній, чинний механізм отримання інформації через тривалі процедури міжнародної правової допомоги у кримінальних провадженнях суттєво гальмує

цивільний процес, де строки розгляду є обмеженими. Надання прокурору прямих повноважень щодо доступу до фінансової інформації в межах цивільного провадження (за аналогією з Unexplained Wealth Orders у Великій Британії) дозволить оперативно виявляти приховані активи та забезпечить реалізацію принципу невідворотності економічної відповідальності за корупцію.

Підсумовуючи, варто зазначити, що інститут цивільної конфіскації в Україні остаточно утвердився як автономний механізм протидії корупції, що поєднує в собі публічно-правову мету з приватноправовою процедурою. Його ключова цінність полягає у зміщенні фокусу з особи правопорушника на саме майно, що дозволяє нівелювати економічні вигоди від корупції за стандартом доказування «переваги доказів», який є значно гнучкішим за кримінальний. Водночас аналіз правозастосовної практики та міжнародних стандартів дозволяє стверджувати, що подальша ефективність цього інституту прямо залежить від вирішення низки теоретичних і практичних суперечностей. Зокрема, для зміцнення правової визначеності пропонується внести зміни до Цивільного процесуального кодексу України в частині чіткої деталізації критеріїв «зв'язаності» активів із суб'єктом, оскільки наявна розмитість формулювань щодо «набуття активів іншою особою за дорученням» створює ризики суб'єктивного судового розсуду.

Окрім цього, критично важливим є нормативне закріплення методики оцінки активів, вартість яких значно перевищує законні доходи, для уніфікації підходів ВАКС при визначенні порогових сум, що підлягають стягненню. Шлях до гармонізації української моделі із європейськими стандартами також передбачає розширення повноважень прокурорів САП щодо доступу до банківської таємниці та реєстрів іноземних юрисдикцій безпосередньо в межах цивільного провадження, що дозволить уникнути надмірної залежності від тривалих процедур міжнародної правової допомоги у кримінальних провадженнях. Таким чином, трансформація цивільної конфіскації з прецедентного інструменту в сталу системну практику можлива лише за умови посилення процесуальних гарантій захисту прав третіх осіб (добросовісних

набувачів) та впровадження прозорих алгоритмів перевірки джерел походження майна, що забезпечить справедливий баланс між інтересами держави та непорушністю права власності.

Список використаних джерел:

1. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення: 01.05.2026).
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 01.05.2026).
3. Колотило О.О. Проблема визначення законності джерел доходів при застосуванні процедури визнання активів необґрунтованими. Вісник ЛННІ ім. Е. О. Дідоренка. 2023. Вип. 3 (103). С. 154–164.
4. Гамбург І. А. Правове забезпечення оптимальної моделі застосування цивільної конфіскації у боротьбі з корупцією в Україні. *Часопис цивілістики*. 2024. Вип. 54. С. 59–64. DOI: <https://doi.org/10.32782/chc.v054.2024.9>
5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : Міжнародний документ від 31 жовт. 2003 р. (ратифіковано Законом України від 18 жовт. 2006 р. № 251-V). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення: 01.05.2026).
6. Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів, фінансуванню тероризму та розповсюдженню зброї масового знищення (Рекомендації FATF) : Міжнародний документ від 16 лют. 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987_001 (дата звернення: 01.05.2026)

Хальота Андрій Іванович,
*кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України*

Хальота Анастасія Андріївна,
*здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти за спеціальністю 081 «Право»
групи СПАД15/24 другого курсу юридичного факультету
Київського університету інтелектуальної власності та права*

ГРОМАДЯНИ УКРАЇНИ ЯК УЧАСНИКИ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасних умовах розвитку демократичної, правової та соціальної держави особливого значення набуває питання реального залучення громадян до процесів формування змісту права. Правотворча діяльність більше не може розглядатися виключно як діяльність органів державної влади, оскільки сучасні демократичні стандарти передбачають активну участь громадянського суспільства у виробленні нормативно-правових рішень. У зв'язку з цим участь громадян України у правотворчій діяльності виступає важливим елементом реалізації народного суверенітету, забезпечення легітимності нормативно-правових актів та розвитку демократичних механізмів управління державою.

Відповідно до статті 5 Конституція України народ є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні та здійснює владу як безпосередньо, так і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [1]. Таке конституційне положення формує фундаментальну основу для участі громадян у правотворчій діяльності, адже саме через формування змісту нормативно-

правових актів відбувається визначення державної політики, закріплення прав і свобод людини, встановлення механізмів функціонування публічної влади та визначення стратегічних напрямів розвитку суспільства.

Актуальність проблематики участі громадян у правотворчій діяльності суттєво посилюється в умовах європейської інтеграції України, цифрової трансформації державного управління та розвитку концепції відкритого врядування. Європейські стандарти публічного управління дедалі більше орієнтуються на забезпечення прозорості, підзвітності органів влади та широкого залучення громадськості до вироблення публічних рішень. У цьому контексті важливого значення набувають положення доктрини щодо Керівних принципів та інструментарію кращого регулювання в Європейському Союзі, а також Рекомендації Ради Організації економічного співробітництва та розвитку щодо відкритого врядування, відповідно до яких участь громадян і заінтересованих сторін у підготовці нормативних рішень є необхідною умовою ефективного демократичного врядування [2; 3].

Важливим етапом розвитку нормативного забезпечення участі громадян у правотворчій діяльності стало прийняття Закон України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. №3354-IX, який закріпив принципи відкритості, гласності, прозорості та участі заінтересованих осіб у правотворчому процесі [4]. Водночас Закон України «Про публічні консультації» від 20 червня 2024 р. № 3841-IX започаткував системне нормативне регулювання механізмів залучення громадськості до прийняття публічних рішень, встановивши правові засади проведення консультацій на різних етапах формування державної політики [5]. Таким чином, сучасне українське законодавство поступово формує модель партисипативної правотворчої діяльності (або правотворення участі), за якої громадяни розглядаються не лише як суб'єкти реалізації правових норм, а й як активні учасники процесу їх формування.

Основними формами участі громадян у правотворчій діяльності в Україні виступають: всеукраїнські та місцеві референдуми, електронні петиції, громадські слухання, публічні консультації, діяльність консультативно-

дорадчих органів, громадська експертиза проектів нормативно-правових актів, участь у діяльності політичних партій та громадських об'єднань, а також використання інструментів електронної демократії. Особливе місце серед цих механізмів займають публічні консультації, які дозволяють громадськості впливати на зміст правотворчих рішень ще до моменту їх офіційного прийняття. Саме завдяки консультаціям органи влади отримують можливість виявляти ризики майбутнього правового регулювання, оцінювати суспільні наслідки прийняття нормативних рішень та підвищувати рівень суспільної довіри до правотворчої діяльності.

Водночас сучасна практика реалізації механізмів участі громадян України у правотворчості свідчить про наявність низки суттєвих проблем. Насамперед ідеться про формальний характер багатьох консультаційних процедур, недостатній рівень врахування пропозицій громадськості, обмежений доступ населення до інформації щодо проектів нормативно-правових актів, а також недостатній рівень правової культури та правової свідомості громадян. Як слушно зазначає О. Волохов, нормативне закріплення механізмів консультацій саме по собі ще не гарантує реального впливу громадськості на зміст нормативних рішень [6]. Крім того, нерідко найбільший вплив на правотворчий процес отримують найбільш організовані та ресурсно забезпечені групи інтересів, що створює ризики дисбалансу представництва суспільних інтересів.

Окремої уваги потребує цифровізація правотворчої діяльності. Використання електронних платформ для проведення консультацій, подання електронних петицій, онлайн-обговорень та збору пропозицій створює нові можливості для залучення громадян до формування нормативно-правових рішень. Разом із тим цифрові механізми повинні забезпечувати не формальне накопичення коментарів, а реальний змістовний діалог між державою та суспільством. У цьому аспекті особливого значення набуває концепція деліберативної демократії, яка передбачає активне публічне обговорення альтернативних рішень, оцінку наслідків правового регулювання та вироблення компромісних моделей нормативного врегулювання [7, с.398-402; 8, с. 56].

Не менш важливим напрямом розвитку участі громадян у правотворчій діяльності є забезпечення інклюзивності відповідних процедур. Реальна демократична участь передбачає створення умов для залучення різних соціальних груп, у тому числі молоді, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, осіб з інвалідністю, представників національних меншин та інших категорій населення. Без належної інклюзивності участь громадян ризикує перетворитися на механізм впливу виключно окремих організованих груп, що суперечить принципам демократичного народовладдя.

Таким чином, громадяни України у сучасних умовах виступають важливими учасниками правотворчої діяльності, а їх участь є необхідною передумовою формування якісного, легітимного та соціально орієнтованого законодавства. Подальший розвиток механізмів громадської участі у правотворчому процесі повинен бути пов'язаний із поглибленням принципів відкритого врядування, удосконаленням нормативного регулювання публічних консультацій, розвитком цифрової демократії, впровадженням деліберативних практик та підвищенням рівня правової культури населення. Саме за таких умов можливо забезпечити реальне функціонування принципу народовладдя та ефективне залучення громадян до формування змісту права в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червн. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 27.04.2026)
2. European Commission. Better Regulation Guidelines and Toolbox. URL: https://commission.europa.eu/law/law-making-process/better-regulation/better-regulation-guidelines-and-toolbox_en (дата звернення: 27.04.2026)
3. OECD. Recommendation of the Council on Open Government. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0438> (дата звернення: 27.04.2026)

4. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24 серп. 2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення: 27.04.2026)
5. Про публічні консультації : Закон України від 20 червн. 2024 р. № 3841-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3841-20#Text> (дата звернення: 27.04.2026)
6. Волохов О. С. Публічні консультації як етап правотворчої діяльності в Україні: ефективність правових механізмів та міжнародні стандарти. *Юридичний вісник Ужгородського національного університету*. 2025. № 89 (1). С. 26–37. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.89.1.3 (дата звернення: 27.04.2026)
7. Pateman C. *Participation and Democratic Theory*. Cambridge : Cambridge University Press, 1970. Р. 398-402. DOI: 10.1017/CBO9780511720444 (дата звернення: 27.04.2026)
8. Dahl R. A. *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven : Yale University Press, 1971, 272. URL: https://books.google.com.ua/books?id=JcKz2249PQcC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 27.04.2026)

Христинченко Надія Петрівна,
докторка юридичних наук
завідувачка кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
ORCID ID: 0000-0001-7473-7193

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БЕЗПЕКОВОГО ПРОСТОРУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення Росії стало безпрецедентним викликом для системи вищої освіти України. Масштаб руйнувань є шокуючим: за даними МОН, «3780 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, 363 з них зруйновано повністю» [6, с. 1.64]. Збитки лише освітній інфраструктурі перевищили 9,7 млрд доларів США [9, с. 9]. Поза матеріальними втратами – відтік людського капіталу: «665 тис. студентів (16% від загальної кількості) та понад 25 тис. викладачів (6% від загальної кількості) покинули країну» [6, с. 1.64].

Зазначені статистичні дані принципово важливі, адже необхідність забезпечення права на освіту, передбаченого статтею 53 Конституції України, в умовах воєнного стану не може залишатись декларативною. Тобто потребує конкретних правових механізмів адаптації до безпекових викликів, які постійно змінюються. Саме адаптаційна функція права і є предметом нашого наукового дослідження.

Принципове значення має питання допустимих меж обмеження права на освіту під час воєнного стану. Марініч В.К., Миклуш М.І. та Голуб С.М. наголошують: відповідно до ч. 2 ст. 64 Конституції України, «в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень», однак перелік статей, що не можуть бути обмежені, не включає ст. 53 (право на освіту) [7, с. 179].

Отже, *de jure* право на освіту може бути обмежене під час воєнного стану. Але

дослідники одразу уточнюють межу: Конституційний Суд України у п. 3.2 Рішення № 10-р/2020 від 28.08.2020 дійшов висновку, що «обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина є можливим у випадках, визначених Конституцією України. Таке обмеження може встановлюватися виключно законом... Встановлення такого обмеження підзаконним актом суперечить статтям 1, 3, 6, 8, 19, 64 Конституції України» [7, с. 179].

Рішення № 10-р/2020 КСУ є ключовим для розуміння правомірності ряду підзаконних актів МОН, прийнятих у 2024 році. Марініч В. К., Голуб С. М., Миклуш М. І., фіксують конфлікт між реформаторськими ініціативами міністерства та конституційними гарантіями: «в березні 2024 року Міністерством освіти і науки України було прийнято новий Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2024 році, в який після цього, протягом чотирьох місяців, було внесено більше десяти змін вже під час реалізації вступної кампанії» [7, с. 177].

З правової точки зору тут виникає колізія між необхідністю оперативного регулювання та принципом незворотності закону, закріпленим у статті 58 Конституції. Реакція законодавця на виклики воєнного часу виявилась динамічною. Законом України № 2126-IX від 15.03.2022 до ЗУ «Про освіту» додано ст. 57-1, яка визначає державні гарантії здобувачам освіти та працівникам: організацію освітнього процесу «в дистанційній формі або будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників»; збереження місця роботи, виплати стипендій, середнього заробітку, а також місця проживання у разі потреби.

Безпосередньо на рівні управлінських рішень Зозуляк О.В., Зозуляк О.І. та Башурин Н.Я. виділяють два принципово різні вектори управлінської відповіді залежно від регіону: одні заклади здійснювали «реконструювання укриттів, бомбосховищ та корегування розкладу з урахуванням кількості осіб, що можуть перебувати в одному укритті одночасно», інші – «оперативне забезпечення релокації закладу на безпечні території, вжиття заходів щодо збереження цифрової інформації та унеможливлення доступу окупантів до сформованих

інформаційних освітніх ресурсів» [6, с. 1.66–1.67].

Ілійчук Л. наводить дані ДСЯО, що заслуговують на детальний правовий аналіз: у II семестрі 2021/2022 н.р. «23,9% здобувачів вважають, що якість освітнього процесу в умовах війни є високою, 39% – вище середньої, 27,5% – середньою» [9, с. 13]. Водночас у 2022/2023 н.р. лише «30,7% респондентів зауважили, що повністю задоволені якістю освіти, 16,3% – задоволені» [9, с. 13–14].

Назаров І.В. фіксує певний парадокс: попри все, адаптація системи якості відбувається. Постановою КМУ № 295 від 16.03.2022 врегульовано «особливості акредитації освітніх програм... в умовах воєнного стану», Закон № 1, прийнятий 02.05.2023, запровадив інститут постакредитаційного моніторингу та інституційну акредитацію ЗВО [8, с. 104–106]. Дослідник резюмує: аналіз законодавчих змін «породжують стриманий оптимізм у неможливості зупинити адаптацію вітчизняної системи вищої освіти до принципів, стандартів і правил європейського простору» [8, с. 107].

Окремою правовою проблемою є інформаційна безпека. Дослідники вказують: «Російська інформаційна агресія перевантажила український медіа-простір неправдивими повідомленнями, спотвореною інформацією, матеріалами "подвійних слів"» [6, с. 1.74–1.75]. Чинним законодавством в цій сфері є Указ Президента від 19.03.2022 про єдиний інформаційний марафон «Єдині новини #UАразом» та діяльність Центру протидії дезінформації при РНБО.

На підставі проведеного аналізу можна сформулювати наступні висновки:

Право на освіту в умовах воєнного стану формально допускає обмеження за статтею 64 Конституції, проте практика підзаконного регулювання МОН виявляє системне порушення інших конституційних гарантій принципу незворотності закону та право знати свої права та обов'язки. Для усунення цього протиріччя необхідна законодавча процедура внесення змін до вступу в межах поточної вступної кампанії.

Якість освіти залишається актуальною: законодавство не містить механізму компенсації здобувачам шкоди, завданої вимушеним переходом до

дистанційного навчання нижчої якості та не встановлює мінімальних стандартів контактної взаємодії навіть у дистанційному форматі.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.
3. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38. Ст. 2004.
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2126-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 24. Ст. 192.
5. Безкровний Ю. А. Забезпечення права на освіту в умовах воєнного стану як основа освітньої діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 82, ч. 2. С. 103–107.
6. Зозуляк О. В., Зозуляк О. І., Башурин Н. Я. Управлінсько-правові механізми забезпечення безпеки освітнього процесу в умовах дії воєнного стану в Україні. *Збірник наукових статей*. С. 164–176. (Примітка: у Джерелі №6 виправлено некоректні крапки у номерах сторінок 1.64–1.76 на стандартний діапазон).
7. Марініч В. К., Миклуш М. І., Голуб С. М. Правове регулювання освіти в Україні. Частина 1: Принцип верховенства права в галузі освіти в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 84, ч. 1. С. 177–181.
8. Назаров І. В. Законодавчі зміни в системі забезпечення якості вищої освіти в умовах воєнного стану. *Нове українське право*. 2024. Вип. 2. С. 102–108.

9. Ілійчук Л. Особливості функціонування закладів вищої освіти в умовах воєнного стану крізь призму забезпечення якості професійної підготовки майбутніх фахівців. *Проблеми освіти*. 2023. Вип. 2 (99). С. 6–23.

10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2», Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік», Закону України «Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів"» від 28.08.2020 р. № 10-р/2020. *Вісник Конституційного Суду України*. 2020. № 5. С. 62–85.

Щербак Надія Олександрівна,
*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри конституційного,
міжнародного права та публічно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
ORCID: <https://orcid.org/...>
E-mail: historyk2017@i.ua*

ПРАВО НА СВОБОДУ СЛОВА І ЦЕНзуРА В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Україна сьогодні переживає складні часи, перед нею стоїть багато викликів. В умовах захисту української незалежності та державності від російського агресора, інформаційної війни, що веде ворог, який використовує фальшування історії як зброю, надзвичайно актуалізувалися питання дослідження діяльності української інтелігенції в історичній ретроспективі. Дослідження складних умов розвитку української культури у другій половині XIX ст. – початку XX ст. це ключ до розуміння того, що відбувається сьогодні.

Після завершення Кримської війни 1853-1856 рр. наприкінці 50-х рр. XIX ст. в умовах загальної лібералізації суспільного життя, напередодні ліквідації кріпацтва та здійснення буржуазних реформ (судової, земської, освіти, військової, міської) в російській імперії активізувалась діяльність української інтелігенції, що після розгрому Кирило-Мефодіївського товариства у 1847 р. була змушена припинити свою діяльність. Від того часу і до 90-х років XIX ст. продовжувався найбільш активний етап оформлення й розвитку українського національного руху, що був репрезентований національно свідомою інтелігенцією. Її активна громадська позиція та діяльність проявилась, передусім, в культурно-освітній сфері. Література українською мовою почала з'являтися не лише на українських землях, але й у Петербурзі, Москві та інших

містах. Царський уряд, що був більше стурбований активізацією польського національного руху, зокрема у правобережних українських губерніях, напередодні проведення буржуазних реформ 60-70-х років XIX ст., лояльно ставився до поширення літератури малоросійською мовою серед селянства з метою підвищення його освітнього рівня. В той же час українські культурні діячі, прагнучи відродити українську культуру, утворили власні організації – громади, які на початку 60-х років діяли у великих українських містах – Києві, Полтаві, Чернігові, Харкові. Важливою українською акцією громади стало заснування і видання щомісячного Південноруського літературно-наукового вісника «Основа», який видавався українською і російською мовами.

Перший номер «Основи» вийшов 12 січня 1861р. Василь Білозерський як видавець, редагував періодичний орган разом з Пантелеймоном Кулішем та Миколою Костомаровим. Вони стали найактивнішими авторами нового видання. Секретарем видання був О. Кістяківський. В «Основі» друкувалися українські художні твори – Т. Шевченка, П. Куліша, Марка Вовчка та інших. Значне місце займали історичні праці й публіцистичні статті (зокрема, М. Костомарова та П. Куліша).

Однак у центр уваги дописувачів «Основи» була поставлена проблема формування української народності та української ідеї. Ключовою темою стало питання української мови та поширення її в освіті.

Російська громадська думка, особливо із загостренням російсько-польського суперництва навколо західних губерній, все більше уваги почала звертати на відмінності між російським ядром імперії та її національними окраїнами. В таких умовах питання про мову набуло важливого значення.

Думки про окрему українську ідентичність найбільш повно були викладені в статтях М. Костомарова «Правда москвичам о Руси» і «Правда полякам о Руси», в яких історик підкреслював відмінність українців як від великоросів, так і від поляків, при цьому зазначаючи, що в політичному відношенні Південна Русь пов'язана з москвою, а за складом народного характеру вона ближча до Польщі.

Вся публіцистика «Основи», особливо статті Костомарова і Куліша, справляючи сильний пропагандистський ефект, зіграли важливу роль в подальшому розвитку подій.

У підсумку, українське питання стало предметом жвавого обговорення в петербурзькій, московській та київській пресі.

Зокрема, київські громадівці виступали з науковими та публіцистичними статтями на сторінках різних періодичних видань, обґрунтовуючи ідею окремішності і самобутності українського етносу та його мови, розвінчуючи фальсифікації російських, польських та інших авторів. Зокрема, такі праці опублікували в «Основі» В. Антонович («Что об этом думать?», «Моя исповедь»), Т. Рильський, П. Житецький та інші.

В умовах активізації діяльності українських громад, загострення полеміки в пресі навколо мовного питання та таємної підготовки поляками нового повстання (1863-1864 рр.) 18 липня 1863 р. у листі до міністра народної освіти О. Головніна Валусь повідомляв про своє розпорядження цензурному відомству про заборону друкувати книги «малоросійською мовою» як духовного змісту, так і навчальних і « взагалі призначених для ... читання народу».

З того часу терпиме відношення царизму до української культури, що простежувалась з другої половини 50-х – до початку 60-х рр. ХІХ ст. у зв'язку із загальними ліберальними настроями в суспільстві, різко змінилось. Почалась кампанія проти українського культурного руху, шкіл, літератури, яка проводилась як у Москві й Петербурзі, так і в Києві та інших містах України. Валусьський циркуляр повністю паралізував українське книгодрукування в другій половині ХІХ ст., зокрема: 1865-го року вийшло лише дві українські книжки, 1866-го – жодної, 1867-го – три, 1868-го – дві, 1869-го – одна. Циркуляр став віддзеркаленням ряду побоювань влади, поєднанням остраху перед українським сепаратизмом з небезпекою його використання польським визвольним рухом у своїх цілях.

Валусьський циркуляр, який впроваджувався як тимчасовий захід, згодом був підтверджений Емським указом 1876 р. і зберігав свою силу аж до революції

1905 р. Він відображав загальний напрям політики того часу щодо українства, коли намагання його представників самоідентифікуватися наражалися на сувору критику царської влади. Однак така політика зрештою прискорила процес національного самоусвідомлення українців та змусила представників інтелігенції зробити свій вибір.

Неможливість відкритої культурно-громадської роботи після прийняття Валуєвського циркуляра 1863 р. змусила діячів українського національного руху на початку 70-х років XIX ст. вдаватися до використання легальних органів та інституцій, в межах яких стало можливим подальше продовження української культурної діяльності. Київські громадівці через Південно-Західний відділ Російського Географічного Товариства, що був заснований у 1873 р., розгорнули плідну роботу з вивчення економіки, історії, етнографії, фольклору України, організували демографічні та соціально-економічні обстеження Києва і Правобережної України. Згодом Відділ перетворився на важливий український науковий осередок.

Однак широка літературна, наукова і просвітницька діяльність київських громадівців викликала тривогу у прихильників русифікаторської політики царизму. Представники місцевої влади були стурбовані активізацією діяльності Київської громади. Даючи загальну характеристику членам тодішньої Київської громади, наводимо слова Євгена Чикаленка, де він підкреслював, що «...це був цвіт тодішньої київської старшої української інтелігенції, бо в той час треба було мати багато мужности, віри в справу відродження української нації, щоб людям, бувшим на державній службі, обтяженим родиною, належати до «незаконного сообщества», за яке загрожувало «поселеніє» в Сибіру або в «не столь отдаленных местах», як Вологодщина, Пермщина і т. д». [5]

Створена згодом урядова Комісія дійшла висновку про необхідність закриття Південно-Західного відділу Географічного Товариства в Києві, припинення видання «Киевского телеграфа» і впровадження репресій проти окремих українських діячів. Підсумком став таємний указ, підписаний Олександром II у німецькому місті Емсі 18 травня 1876 р., яким заборонялось

друкувати і видавати українською мовою книжки і навіть тексти до нот (виняток було зроблено для історичних пам'яток і документів), ставити українські театралізовані п'єси і виконувати українські пісні. Заборонялось також ввозити з-за кордону, насамперед з Галичини, книги і брошури, написані малоросійською мовою.

Указ підтверджував і розвивав Валуєвський циркуляр 1863 р. Українське друковане слово було поставлено під заборону. Українська література була, по суті, віддана в кріпацьку залежність цензурному відомству, яке мало можливість на свій розсуд безконтрольно регулювати міру застосування обмежень та заборон.

Секція 2 «Стратегії цифрової трансформації: синергія менеджменту, економіки та кібербезпеки в сучасних IT-системах»

Богом'я Володимир Іванович,

*доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри
інформаційних технологій, кібербезпеки та економіки*

Київського університету

інтелектуальної власності та права

Петренко М.,

здобувач вищої освіти Київського університету

інтелектуальної власності та права

МЕТОДИ ВИЯВЛЕННЯ ТА МАРКУВАННЯ КОНТЕНТУ, ЗГЕНЕРОВАНОГО ШІ: БОРОТЬБА З ДЕЗІНФОРМАЦІЙНИМИ КАМΠΑНИЯМИ У МЕДІАПРОСТОРІ

Актуальність теми дослідження обумовлена стрімким розвитком технологій генеративного штучного інтелекту (ШІ) та великих мовних моделей (LLM), що кардинально змінили ландшафт сучасного інформаційного простору. Можливість миттєвого створення високореалістичного текстового, графічного, аудіо- та відеоконтенту (зокрема deepfakes) призвела до масового виробництва дешевої, але переконливої дезінформації. Автоматизовані дезінформаційні кампанії стали прямою загрозою національній безпеці, інформаційному суверенітету та кібербезпеці держав, трансформуючи медіапростір на поле гібридного протистояння. За таких умов розроблення та впровадження ефективних методів виявлення і маркування синтетичного контенту є критично важливим науково-практичним завданням для захисту IT-систем та суспільної свідомості [1, 4].

Аналіз останніх досліджень свідчить, що більшість існуючих систем захисту орієнтовані на виявлення класичних кіберзагроз і виявляються неефективними проти семантичних маніпуляцій, створених за допомогою

сучасних генеративних мереж. Генератори контенту постійно вдосконалюються, що вимагає створення динамічних, адаптивних засобів детекції.

Аналіз методів виявлення синтетичного контенту. На сьогоднішній день підходи до ідентифікації контенту, створеного ШІ, можна розділити на три основні технічні категорії [2–4].

Це, по-перше, статистичний аналіз лінгвістичних маркерів (для тексту). Тексти, згенеровані LLM, мають високу міру передбачуваності (низьку ентропію) та специфічний розподіл ймовірностей використання наступних слів. ШІ-моделі схильні до використання кліше, ідеальної, але монотонної граматичної структури та часто повторюють ключові семантичні конструкції. Проте, метод втрачає ефективність у разі застосування технік перефразування або комбінування ШІ-тексту з людським редагуванням [2].

По-друге, це артефактний аналіз цифрових медіафайлів (для зображень та відео). Згенеровані нейромережами (на кшталт Midjourney, Stable Diffusion або Sora) зображення часто містять специфічні геометричні, текстурні або спектральні аномалії. В аудіо- та відеофайлах deepfake виявляються дефекти фазового спектра, неприродна динаміка кліпання очей, порушення синхронізації губ і звуку (ліпсинк). Для детекції використовуються згорткові нейронні мережі (CNN), які навчаються на базах даних відомих генеративних моделей [3].

По-третє, комбінований семантичний аналіз (Deepfake-детекція). Цей підхід передбачає верифікацію фактів (fact-checking) через порівняння генерованого контенту з верифікованими базами знань у режимі реального часу, оцінюючи логічну несумісність викладених фактів у структурі дезінформаційного наративу [4].

Технології маркування контенту як превентивний захід. Виявлення «постфактум» не вирішує проблему повною мірою. Найбільш перспективним напрямом у 2026 році є проактивне маркування контенту на етапі його створення генератором. Серед технічних рішень виділяються [3, 4]:

– Стеганографічні цифрові водяні знаки (Digital Watermarking). Впровадження прихованого, стійкого до стиснення та модифікації

математичного коду безпосередньо в структуру файлу (аудіо, відео чи зображення). Сучасні криптографічні водяні знаки здатні витримувати кадрування, зміну роздільної здатності та конвертацію форматів.

– Криптографічні метадані та стандарти походження. Використання відкритих індустріальних стандартів, таких як C2PA (Coalition for Content Provenance and Authenticity). Технологія дозволяє записувати історію походження медіафайлу (де, коли і за допомогою якого інструменту ІІІ його було створено або змінено) у вигляді захищеного криптографічним підписом маніфесту. Будь-яка спроба редагування без належної авторизації автоматично порушує цілісність підпису, сигналізуючи про компрометацію контенту.

Висновки. На основі проведеного аналізу технічних рішень у сфері протидії дезінформаційним кампаніям пропонується наступний комплекс рекомендацій для формування системи захисту вітчизняного медіапростору:

По-перше, необхідно забезпечити інтеграцію систем детекції контенту штучного інтелекту безпосередньо в моніторингові платформи ситуаційних центрів кібербезпеки (SOC), що дозволить оперативно виявляти координовані бот-мережі та автоматизовані інформаційні атаки на ранніх стадіях їхнього розгортання [1].

По-друге, на законодавчому та технічному рівнях доцільно впровадити обов'язкове маркування за стандартом C2PA для всіх державних інформаційних ресурсів та провідних медіаплатформ з метою забезпечення прозорості походження та верифікації новинного контенту.

По-третє, критично важливим є розвиток міждисциплінарних досліджень на стику комп'ютерних наук, кібербезпеки та соціальних комунікацій. Створення вітчизняних лінгвістичних моделей-детекторів, адаптованих під специфіку українського медіадискурсу та враховуючих особливості гібридних інформаційних операцій країни-агресора, є першочерговим завданням для академічної спільноти [3].

Подальші дослідження авторів будуть спрямовані на математичне моделювання стійкості криптографічних цифрових водяних знаків до комбінованих методів спотворення медіаданих в гетерогенних ІТ-системах.

Список використаних джерел:

1. Богомья В. І. Методологічні основи забезпечення кібербезпеки в умовах цифрової трансформації суспільства. *Кібербезпека та комп'ютерні технології*. 2025. № 2 (14). С. 12–21.
2. Стан та перспективи розвитку технологій детекції генеративного штучного інтелекту в системах захисту інформації / за ред. А. П. Ковальчука. Київ : Наукова думка, 2024. 284 с.
3. Coalition for Content Provenance and Authenticity (C2PA). Technical Specification version 2.1. 2025. URL: <https://c2pa.org/specifications/> (accessed: 12.05.2026).
4. Zhang J., Silva D., Smith A. Adversarial Robustness of Digital Watermarking in Deep Learning Models. *IEEE Transactions on Information Forensics and Security*. 2025. Vol. 20. P. 1145–1158.

Богом'я Володимир Іванович,
*доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри
інформаційних технологій, кібербезпеки та економіки
Київського університету інтелектуальної власності та права*

Загурський Ігор Миколайович,
*здобувач наукового ступеню PhD,
Національний університет оборони України*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦІЛІСНОСТІ ТА КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ ДАНИХ У РОЗПОДІЛЕНИХ СИСТЕМАХ

Розвиток цифрових технологій, хмарних обчислень та розподілених систем створює нові можливості для обробки великих обсягів даних, але тим часом підвищує ризики порушення їх цілісності та конфіденційності. Проблема забезпечення безпеки інформації у розподілених системах сьогодні є однією з найактуальніших у сфері кібербезпеки. Її значення зростає у зв'язку з активним впровадженням цифрових платформ, сервісів та децентралізованих технологій, що передбачають обмін інформацією, що є критично важливою, між численними вузлами мережі [1,2].

Актуальність теми також підтверджується активним науковим інтересом до питань побудови стійких систем захисту інформації. Вагомий внесок у розвиток цієї проблематики зробили такі дослідники, як С. Накомото, Д. Тапскотт, М. Свон, які розробили теоретичні та прикладні аспекти блокчейн-технологій [3,4].

Серед наших науковців варто відзначити Володимира Бурячка, Олександра Лавріщева, Ігоря Городецького та інших. Їх праці присвячені питанням кібербезпеки, криптографічного захисту та розподілених систем. Вони розглядають різноманітні аспекти формування національної системи кіберзахисту, методи забезпечення достовірності даних у складних інформаційних середовищах, а також перспективи впровадження новітніх технологій у сфері безпеки даних [5].

Сучасний розвиток інформаційних технологій супроводжується стрімким зростанням обсягів даних, що зберігаються, обробляються та передаються в розподілених середовищах. Такі системи широко використовуються у фінансовому секторі, державному управлінні, логістиці, охороні здоров'я, енергетиці та інших галузях. Водночас, підвищення рівня децентралізації та взаємозалежності компонентів інформаційної інфраструктури зумовлює нові виклики для забезпечення цілісності, конфіденційності та доступності даних.

У традиційних моделях захисту інформації ключовим недоліком є наявність єдиної точки відмови - компрометація центрального вузла може призвести до втрати або підміни критично важливих даних. Розподілені системи, навпаки, дозволяють уникнути цього недоліку, тільки самі по собі не дають гарантії збереження інформації. Тому пошук ефективних рішень, які б могли поєднати децентралізовану архітектуру з високим рівнем надійності та довіри, є одним із найактуальніших напрямів сучасної кібербезпеки [3].

Одним із найбільш перспективних методів вирішення вище згаданої проблеми сьогодні вважається використання технології блокчейн. Вона побудована на принципах криптографічного зберігання. Завдяки цьому забезпечується неможливість несанкціонованого втручання у записи, прозорість транзакцій та відсутність потреби у центральному контролюючому вузлі. Такі властивості роблять блокчейн надійним інструментом для гарантування цілісності та конфіденційності інформації в розподілених системах різного типу.

Також, попри активне впровадження та помітну увагу науковців до цієї технології, її інтеграція у традиційні інформаційні інфраструктури все ще залишається складним завданням. Серед основних викликів можна відзначити обмежену масштабованість мереж, високе енергоспоживання, затримка при обробці транзакцій, а також недостатню уніфікацію законодавчих норм у сфері зберігання та передачі даних.

Вирішення цих питань потребує глибокого теоретичного аналізу та розроблення практичних рекомендацій, що й зумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямку. Крім того, постає питання вибору оптимальної

моделі використання блокчейну - публічної, приватної або консорціумної, залежно від специфіки організації та рівня довіри між її учасниками.

Актуальність дослідження обумовлена ще й тим, що питання забезпечення інформаційної безпеки набувають стратегічного значення в умовах цифрової трансформації державного управління, розвитку електронних сервісів та формування національної системи кіберзахисту. Використання технології блокчейн може стати одним із ключових чинників підвищення потужності захисту даних критичних інформаційних інфраструктур.

Таким чином, актуальність обраної теми визначається як науковою потребою в поглибленому вивченні потенціалу технології блокчейн у контексті забезпечення цілісності та конфіденційності даних у розподілених системах, так і практичною значущістю результатів дослідження та підвищення рівня безпеки сучасних інформаційних середовищ.

Тому, метою подальших досліджень є аналіз теоретичних та практичних засад застосування технології блокчейн для забезпечення цілісності та конфіденційності даних у розподілених системах, а також розроблення методичних рекомендацій щодо вдосконалення існуючих підходів до захисту інформації.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення захисту інформації у розподілених системах, а предметом є методи використання технології блокчейн для забезпечення цілісності та конфіденційності даних у розподілених середовищах.

Досягнення мети обумовлює необхідність урахування специфіки досліджуваних систем, що функціонують у середовищах з великою кількістю незалежних вузлів, різною пропускнуою здатністю каналів зв'язку та обмеженим централізованим управлінням. Саме в таких умовах виникають особливості забезпечення цілісності даних, які потребують комплексного підходу до вибору механізмів захисту.

У процесі виконання роботи планується застосувати комплекс методів дослідження: методи логічного узагальнення для формулювання теоретичних

висновків; аналітичні методи для оцінки ризиків; аналіз наукових джерел для виявлення тенденцій розвитку блокчейн-технологій; методи комп'ютерного моделювання для перевірки функціонування запропонованої моделі.

Інформаційну базу дослідження становлять нормативно-правові акти України у сфері захисту інформації («Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах»), міжнародні стандарти ISO/IEC 27000, NIST SP 800, рекомендації ENISA, документи CERT-UA, а також аналітичні звіти провідних компаній з кібербезпеки, наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів, матеріали конференцій та технічні публікації, що стосується застосування технології блокчейн у забезпеченні безпеки інформації [1, 2].

Отже, обрана тема є актуальною з наукової та практичної точок зору, оскільки результати дослідження сприятимуть підвищенню рівня захищеності інформації у розподілених системах, формуванню нових підходів до управління безпекою даних та впровадженню інноваційних технологій у галузі кіберзахисту.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII.
2. Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 05.07.1994 № 80/94-ВР.
3. Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. 2008. 240 p.
4. Tapscott D., Tapscott A. Blockchain Revolution. Penguin, 2018. 400 p.
5. Бурячок В. Л., Мацько А. І. Кібербезпека та захист інформації. Київ: КНУ, 2021. 304 с.

Васюренко Олег Володимирович,
*доктор економічних наук, професор, професор кафедри
інформаційних технологій, кібербезпеки та економіки
Київського університету інтелектуальної власності та права*

Остапенко Дарина Олексіївна,
*здобувачка вищої освіти,
Київський університет інтелектуальної власності та права*

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ВОЛАТИЛЬНОСТІ

Сучасний етап розвитку світової та вітчизняної економіки характеризується станом перманентної турбулентності. Високий рівень невизначеності, динамічності змін екзогенного середовища, посилення глобальної конкуренції та постійний вплив кризових явищ обумовлюють неперервну трансформацію середовища діяльності бізнес-структур.

Для підприємств в Україні ці процеси критично ускладнюються безпрецедентними військово-політичними чинниками, руйнуванням логістичних ланцюгів, нестабільністю енергетичної та фінансової систем, а також радикальною трансформацією споживчого попиту.

Ринкова волатильність у сучасних умовах розглядається як комплексне явище, що охоплює коливання макроекономічних показників, нестабільність попиту, зміну поведінки споживачів, а також порушення усталених бізнес-процесів. Для підприємств це означає необхідність функціонування в умовах постійного ризику, невизначеності та обмеженості ресурсів.

Особливо це стосується логістичної галузі, яка є критично важливою для забезпечення безперервності економічних процесів. Порушення логістичних ланцюгів, зростання вартості перевезень, зміна маршрутів постачання та релокація бізнесу формують нові виклики для підприємств цієї сфери. У зв'язку з цим зростає роль стратегічного управління як інструменту забезпечення стійкості та адаптивності підприємств.

В умовах ринкової волатильності традиційні моделі стратегічного управління, орієнтовані на довгострокове прогнозування в стабільних умовах, втрачають свою ефективність [1, с. 236]. Сьогодні стратегічне управління має трансформуватися у гнучку систему, здатну не лише на зміни, а й випереджати їх, перетворюючи ризики на можливості для розвитку. Важливим чинником трансформації стратегічного управління в сучасних умовах є цифровізація бізнес-процесів. Використання цифрових технологій, автоматизація логістичних операцій, впровадження інформаційних систем управління дозволяють підприємствам підвищити ефективність діяльності та швидкість реагування на зміни екзогенного середовища..

Формування стратегічних альтернатив є одним із ключових етапів стратегічного управління, який передбачає розробку можливих варіантів розвитку підприємства з урахуванням його внутрішнього потенціалу та умов зовнішнього середовища. Традиційно цей процес базується на результатах стратегічного аналізу, зокрема SWOT-аналізу, PEST-аналізу, а також використанням різних різноманітних матричних методів.

Зокрема, в умовах волатильності доцільним є використання матриці BCG (для аналізу портфеля послуг) та моделі ADL, яка дозволяє враховувати життєвий цикл галузі та відносну конкурентну позицію підприємства. Крім того, у сучасній практиці дедалі частіше використовується метод «дерева рішень», що дозволяє візуалізувати ймовірність настання певних подій та обрати найбільш економічно вигідну стратегічну альтернативу в умовах невизначеності.

Серед механізмів забезпечення ефективності адаптації підприємств до умов ринкової волатильності доцільно виокремити перехід від стратегії «масштабування мережі» до стратегії «гнучкої автономізації» інфраструктури. Аналіз ринкового стану показав, що залежність від централізованих енергомереж та великих сортувальних терміналів створює критичні ризики для безперервності бізнес-процесів [2]. З метою нівелювання цих загроз пропонується реалізація концепцій енергетичного суверенітету, яка передбачає впровадження комбінованих систем енергозабезпечення, що включають не лише

генератори, а й промислові акумуляторні системи накопичення енергії та власну сонячну генерацію. Така децентралізація дозволяє компанії підтримувати життєдіяльність мережі навіть у випадках системних збоїв у державних енергетичних мережах. Фінансове обґрунтування таких інвестицій базується на зниженні питомих витрат на електроенергію в середньостроковій перспективі та уникненні штрафних санкцій за зриви термінів доставки, що є критично важливим для утримання лояльності корпоративних клієнтів.

Другим важливим механізмом є вдосконалення системи динамічної логістики, яка дозволяє перенаправляти вантажопотоки у режимі реального часу. Стандартні логістичні маршрути, що розраховуються на довгий термін, в умовах непередбачуваності виявляються малоефективними. Механізм адаптації тут полягає у відмові від жорсткої фіксації магістральних маршрутів на користь «гнучких коридорів». Це вимагає від менеджменту здатності приймати рішення про зміну шляху прямування вантажу за лічені хвилини, що можливо лише за умови повної автоматизації прийняття рішень на основі алгоритмів штучного інтелекту.

Третім напрямом адаптації має стати фінансово-управлінська гнучкість зокрема – впровадження механізмів динамічного ціноутворення та оперативного перерозподілу обігових коштів. Одночасно з цим, необхідно оптимізувати структуру капіталу шляхом використання ендогенних резервів компанії.

Окрему увагу варто приділити механізму психологічної та кадрової адаптації, оскільки стійкість компанії прямо залежить від кадрового потенціалу.

В умовах високої турбулентності та макроекономічної нестабільності стратегічне управління має трансформуватися від жорсткого довгострокового планування до адаптивного моделювання екосистем.

Список використаних джерел:

1. Стороженко О., Васюренко О. (2026). Стратегічні орієнтири сталого розвитку України в умовах кризових змін // Сталий розвиток економіки. 2026. 2 (59), С. 235-243. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2026-59-32>.

2. Аналітичний огляд ринку експрес-доставки та поштово-логістичних послуг України в умовах макроекономічної нестабільності (2024-2025 рр.) / Українська логістична асоціація. Київ, 2025. 54 с

*Вербовська Леся Степанівна,
д.е.н., доцент, професор кафедри
Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу*

КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ТА РОЛЬ СПІН-ОФІСІВ У МОДЕЛІ PULL-PUSH WIN-WIN ЯК ОСНОВА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Заклади вищої освіти акумулюють наукові результати в основі яких лежить інтелектуальний потенціал, який формується з інтелектуального потенціалу НПП, що можна оцінити через структуру НПП за науковими ступенями та вченими званнями. Саме вони є тим інтелектуальним ядром генерування та реалізації проєктної діяльності в ЗВО, що створюють точки тяжіння. Від них вимагається виконання конкретних проєктів, які можуть бути науковими, освітніми чи соціальними.

Згідно аналізування [1] найбільш активними в 2023 році у поданні заявок на винаходи та корисні моделі були п'ять закладів вищої освіти: це Вінницький національний технічний університет (138), Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (97), Харківський національний університет повітряних сил імені Івана Кожедуба (91), Національний університет «Львівська політехніка» (85), Криворізький національний університет (63), НТУ «Дніпровська політехніка» (33).

Для порівняння представимо участь у розробці та поданні на отримання охоронних документів польськими ЗВО. Найбільш активними ЗВО, що продукували інтелектуальні продукти та отримали охоронні документи в 2023 році були Політехніка Любельська (126), Політехніка Сілезька (87), Політехніка Познанська (71), Політехніка Лодзька (68) та Політехніка Жешовська (61). Відзначимо, що Гірничо-металургійна академія ім. С. Сташиця отримала 46 охоронних документів [2, с. 89; 3, с.71; 4, с. 67; 5].

3) розвивати інфраструктуру у вузах, що зокрема передбачає створення

бізнес-інкубаторів, бізнес-лабораторій, центрів підприємництва для студентів, організацій комерційного та некомерційного типу, які можуть як входити в загальну структуру університету, так і існувати відокремлено. Інноваційні лабораторії (центри) + стартапи створюють точки тяжіння, що дозволяє будувати різні моделі поведінки та зв'язків, сприяє утворенню нових видів співпраці, які мають стати для повоєнного відновлення класичною моделлю колаборації – як ЗВО, так і для всіх зацікавлених сторін, через поєднання двох таких непоєднаних інструментів, як Win-win та pull-push (табл. 1).

ТАБЛ. 1 – КОРИСТІ ДЛЯ ЗАЦІКАВЛЕНИХ СТОРІН ВІД ПОЄДНАННЯ СПІВПРАЦІ WIN-WIN ТА PULL-PUSH

<i>Рівні співпраці</i>	<i>Переваги</i>		
<i>Громада виграє від співпраці із ЗВО</i>	<i>Доступ до знань</i>	<i>Кадровий потенціал</i>	<i>Соціальні проекти та ініціативи</i>
	<i>Громада отримує доступ до досліджень, експертизи, освітніх програм, що сприяє розвитку місцевих ініціатив.</i>	<i>ЗВО здійснює підготовку фахівців, яких потребує громада, що сприяє зниженню рівня безробіття та підвищенню якості життя в громаді.</i>	<i>Реалізація спільних проектів та ініціатив допомагає вирішувати місцеві проблеми, які, до прикладу, стосуються екології, освіти, охорони здоров'я тощо.</i>
<i>ЗВО виграє від колаборації із бізнесом та громадою</i>	<i>Практична підготовка</i>	<i>Фінансування досліджень</i>	<i>Обмін знаннями</i>
	<i>Здобувачі освіти отримують можливість проходити практику та стажування в реальних умовах, що підвищує їхню конкурентоспроможність на ринку праці, творить базу для повоєнного відновлення.</i>	<i>Бізнес має можливості здійснювати фінансування наукових досліджень, в результаті чого ЗВО отримують додаткові ресурси для розвитку, а бізнес – нові інтелектуальні продукти та результати наукових досліджень.</i>	<i>Співпраця з бізнесом та громадою дозволяє підсилювати зв'язки, адаптовувати освітні програми до потреб ринку.</i>
<i>Бізнес виграє від колаборації з ЗВО та урядом</i>	<i>Інновації</i>	<i>Співфінансування проектів та ініціатив</i>	<i>Соціальна відповідальність</i>
	<i>Можливість впроваджувати новітні технології та ідеї, отримані завдяки співпраці з ЗВО;</i>	<i>Уряд може підтримувати реалізацію спільних проектів та ініціатив, що зменшує фінансове</i>	<i>Співпраця з ЗВО та громадами підвищує імідж бізнесу як соціально відповідального</i>

	<i>підготовлені спеціалісти для роботи в нових умовах.</i>	<i>навантаження на бізнес та ЗВО.</i>	
--	--	---------------------------------------	--

Джерело: розроблено автором

В ТАБЛ. 1, ПРЕДСТАВЛЕНО ПЕРЕВАГИ, ЯКІ ОТРИМАЄ КОЖНА ЗІ СТОРІН ВІД СПІВПРАЦІ. ПОЄДНАННЯ WIN-WIN ТА PULL-PUSH МОЖЕ ДОПОМОГТИ В ДОСЯГНЕННІ СПІЛЬНИХ ЦІЛЕЙ ТА СТВОРИТИ ВИГОДИ ДЛЯ ВСІХ УЧАСНИКІВ – ЗВО, ГРОМАДИ, БІЗНЕСУ ТА ВЛАДИ.

Зазначимо, що Win-win – це певний вид колаборації, де всі учасники отримують вигоду від певної угоди або співпраці, яка ґрунтується на взаємовигідному підході, що забезпечує рівновагу інтересів, а через Pull-push досягаються задумані результати, здійснюється управління ресурсами.

Як висновок, можна сказати, що при наявності більшого кількісного потенціалу ННП із вченими званнями та ступнями та більшої кількості інтелектуальних продуктів в Україні, ніж в Польщі, частина їх, яка доведена до комерціалізації, є значно меншою. Вважаємо, що основною причиною такого перекосу є те, що вітчизняні науковці не мають підтримки на стадії комерціалізації інтелектуального продукту. Тобто є прогалини в інституційному забезпеченні, фінансовій підтримці; практично відсутня співпраця між наукою та бізнесом; слабкий розвиток маркетингової складової просування інтелектуального продукту на ринок.

Список використаних джерел:

1. Інтелектуальна власність у цифрах. Показники діяльності у сфері інтелектуальної власності за 2023 рік [Електронний ресурс] // Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій. – 2024. – URL: <https://ukrpatent.org/atachs/IP-in-Figures-2023-web1-.pdf> (дата звернення: 14.05.2026).
2. Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej. Raport roczny 2022 [Електронний ресурс]. – Warszawa, 2023. – URL: <https://uprp.gov.pl/sites/default/files/inline-files/Raport%20roczny%202022.pdf> (дата звернення: 14.05.2026).
3. Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej. Raport roczny 2021 [Електронний ресурс]. – Warszawa, 2022. – URL: https://uprp.gov.pl/sites/default/files/inline-files/Raport%20roczny%202021_0.pdf

(дата звернення: 14.05.2026).

4. Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej. Raport roczny 2020 [Електронний ресурс]. – Warszawa, 2021. – URL: https://uprp.gov.pl/sites/default/files/inline-files/Raport%20roczny%202020_0.pdf

(дата звернення: 14.05.2026).

5. Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej. Raport roczny 2019 [Електронний ресурс]. – Warszawa, 2020. – URL: https://uprp.gov.pl/sites/default/files/inline-files/Raport%20roczny%202019_1.pdf

(дата звернення: 14.05.2026).

Галюк Ірина Богданівна,
*к.е.н., доцент, доцент кафедри
менеджменту та адміністрування
Івано-Франківський національний університет нафти і газу*

Тараєвська Леся Степанівна,
*к.е.н., доцент, доцент кафедри
менеджменту та адміністрування
Івано-Франківський національний університет нафти і газу*

СИНЕРГІЯ МЕНЕДЖМЕНТУ, ЕКОНОМІКИ ТА КІБЕРБЕЗПЕКИ У ФОРМУВАННІ СТРАТЕГІЇ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Стратегія цифрової трансформації є комплексною довгостроковою концепцією розвитку організації, держави чи окремої галузі, що передбачає системне впровадження цифрових технологій для підвищення ефективності управління, економічної результативності, конкурентоспроможності та безпеки інформаційного середовища. У сучасних умовах цифрова трансформація перестала бути виключно технологічним процесом і набула ознак міждисциплінарної управлінської парадигми, яка поєднує менеджмент, економіку та кібербезпеку в єдину інтегровану систему.

У контексті менеджменту стратегія цифрової трансформації орієнтована на модернізацію управлінських процесів, зміну організаційної культури та впровадження інноваційних моделей прийняття рішень. Цифрові технології забезпечують автоматизацію бізнес-процесів, розвиток електронного документообігу, використання систем штучного інтелекту, Big Data, хмарних сервісів та аналітичних платформ. У результаті організації отримують можливість швидше реагувати на зміни зовнішнього середовища, підвищувати якість управлінських рішень і формувати адаптивні механізми стратегічного розвитку. Водночас цифрова трансформація змінює роль керівника: сучасний менеджер повинен володіти

цифровими компетентностями, навичками управління інноваціями та ризиками, а також забезпечувати баланс між технологічною ефективністю і людським капіталом.

Економічний аспект цифрової трансформації полягає у формуванні нових джерел вартості та конкурентних переваг. Цифровізація сприяє зниженню транзакційних витрат, оптимізації ресурсного забезпечення, прискоренню обігу інформації та підвищенню продуктивності праці. В умовах цифрової економіки виникають нові бізнес-моделі в основі яких взаємодія цифрових фінансових інструментах та мережевих екосистем. Особливого значення набуває інтелектуальний капітал і дані як стратегічний ресурс розвитку підприємств. Крім того, цифрова трансформація стимулює інноваційну активність, сприяє інтеграції підприємств у глобальні ринки та формує передумови для розвитку економіки знань.

Цифрова трансформація активно впроваджується у всіх сферах економічного господарювання. Штучний інтелект допомагає вирішувати багато рутинних, складних завдань. Компанії і окремі групи працівників відмічають вагомий вплив ШІ на їхню роботу і продуктивність – вони покращуються. 2025 рік демонструє впровадження ШІ у 72 % компаній у світі [1]. Використання чату GPT для вирішення рутинних питань бізнесу зросло з 55% у 2023 році до 75 % у 2024 році [2]. Основними сферами застосування ШІ стали: автоматизація обслуговування клієнтів – 56%, підвищення рівня кібербезпеки – 51%, робота з персоналом – 47% [3].

Україна демонструє активність у сфері впровадження ШІ у бізнес-процеси, займаючи другу позицію в рейтингу у серед країн Центральної та Східної Європи [4].

Тенденції ринку показують, що надалі, із збільшенням кількості працівників покоління Z та Alpha, штучний інтелект дозволить автоматизувати більшу частину роботи. Вже на сьогодні молоде покоління (у віці від 18 до 29 років) позитивно сприймає використання ШІ для

автоматизації рутинної роботи і заміщення самих працівників для її виконання [5]. Водночас, виникають побоювання, що широке використання ІІІ і підвищення рівня автоматизації призведуть до зменшення потреби у працівниках. Так за прогнозами Всесвітнього банку, подібне скорочення може сягнути 83 млн робочих місць [6]. Однак, від переваг використання ІІІ не готова відмовитись жодна компанія.

Водночас активна цифровізація супроводжується зростанням кіберризиків, що актуалізує необхідність інтеграції кібербезпеки у стратегічне управління. У цьому контексті кібербезпека виступає не лише технічним елементом захисту інформації, а й стратегічним чинником забезпечення стійкості організації. Зростання кількості кібератак, витоків даних, фінансових шахрайств та інформаційних загроз вимагає впровадження комплексної системи управління кіберризиками. Ефективна стратегія цифрової трансформації повинна передбачати формування політики інформаційної безпеки, захист критичної інфраструктури, розвиток цифрової грамотності персоналу, використання сучасних криптографічних засобів та постійний моніторинг кіберзагроз.

Висновки і пропозиції. Синергія менеджменту, економіки та кібербезпеки проявляється у створенні єдиного цифрового середовища, де управлінські рішення базуються на достовірних даних, економічна ефективність підтримується інноваційними технологіями, а кібербезпека забезпечує стабільність і довіру до цифрових процесів. Такий підхід дозволяє організаціям не лише адаптуватися до умов цифрової економіки, але й формувати довгострокову стратегію сталого розвитку.

Особливої актуальності стратегія цифрової трансформації набуває в умовах воєнного та поствоєнного розвитку України. Цифрові технології забезпечують безперервність управління, функціонування бізнесу, електронного урядування та фінансової системи навіть за умов кризових викликів. Водночас кібербезпека стає складовою національної безпеки,

оскільки інформаційні системи держави та бізнесу є об'єктами гібридних загроз. Саме тому сучасна стратегія цифрової трансформації повинна базуватися на принципах інноваційності, адаптивності, економічної доцільності та кіберстійкості.

Список використаних джерел:

1. The state of AI in early 2024: Gen AI adoption spikes and starts to generate value. Available at: https://www.mckinsey.com/capabilities/quantumblack/our-insights/the-state-of-ai-2024?utm_source=chatgpt.com
2. GenAI Adoption Soars in 2024, Driving ROI Across Industries, IDC Report Finds. Available at: https://pureai.com/articles/2024/11/19/genai-adoption-soars-in-2024.aspx?utm_source=chatgpt.com
3. Роль штучного інтелекту в бізнесі у 2025 році. URL: https://blog.depositphotos.com/ua/shi-v-biznesi.html?utm_source=chatgpt.com
4. Україна посідає друге місце за кількістю ШІ-компаній у Центральній та Східній Європі: результати дослідження про штучний інтелект. URL: https://thedigital.gov.ua/news/ukraine-posidae-drugie-mistse-za-kilkistyu-shi-kompaniy-u-tsentralniy-ta-skhidniy-evropi-rezultati-doslidzhennya-pro-shtuchniy-intelekt?utm_source=chatgpt.com
5. Despite AI enthusiasm, Workforce Index reveals workers aren't yet unlocking its benefits. Retrieved from https://slack.com/blog/news/the-workforce-index-june-2024?utm_medium=promo
6. Europe's jobs at risk: Which sectors are the most threatened by automation? Retrieved from https://uk.news.yahoo.com/europes-jobs-risk-sectors-most-115330200.html?guccounter=1&guce_referrer=aHR0cHM6Ly9pc25hc3Uub3JnLnVhLw&guce_referrer_sig=AQAAAGsYaiT85iH9BqprY8NKL625sL15rF6CicyoDoaOeNfiD7sYjEQEhOyKj2uWLUqmzdceBb8yCS4vyFHD9jfwTuRf1AG5vgbe1vPMVhMuXjO83HTILC9NBZuLKNpqUAYlcNrgvAgdGxtsDPAmL6Js9YtM3Wkg2AJHBi-kckIqe19l

7. Галюк І. Б., Єжак Ф. Ф., Тараєвська Л. С. Використання ШІ у маркетингу та логістиці задля оптимального використання ресурсів підприємства. *Дороги і мости*. Київ, 2025. Вип. 32. С. 58–66.

DOI: <https://doi.org/10.36100/dorogimosti2025.32.058>

Дорожинський Сергій Анатолійович,
*доктор філософії в галузі електроніки та телекомунікацій,
доцент, декан факультету інформаційних технологій та
соціально-гуманітарних наук
Київського університету інтелектуальної власності та права*

Стародубцев Станіслав Сергійович,
*здобувач вищої освіти
Київський університет інтелектуальної власності та права*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПАРАДИГМИ ІНЖЕНЕРІЇ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ

Інженерія програмного забезпечення (далі – ІПЗ) переживає один з найбільш радикальних переломних моментів у своїй шестидесятирічній історії. Якщо попередні технологічні хвилі – об’єктно-орієнтоване програмування, agile-методології, хмарні обчислення – трансформували окремі аспекти розробки програмних систем, то сучасна конвергенція генеративного штучного інтелекту, хмарно-нативних архітектур та нових регуляторних вимог ставить під сумнів самі підвалини традиційної парадигми.

Галузь інженерії програмного забезпечення зазнає трансформації безпрецедентного масштабу і швидкості, яку спричиняє зростаюча інтеграція штучного інтелекту в процеси розробки. У цьому контексті особливої актуальності набуває міждисциплінарний аналіз, що охоплює технологічний, правовий та гуманітарний виміри зазначених змін.

Починаючи з 2022 року, інструменти на основі великих мовних моделей – GitHub Copilot, ChatGPT, Amazon CodeGuru, Microsoft IntelliCode, OpenAI Codex – кардинально змінили щоденну роботу розробників, ключовими напрямками впливу ШІ на ІПЗ є автоматизоване генерування коду, інтелектуальне

налагодження, прогностичне обслуговування та вдосконалені процеси прийняття рішень.

Особливого значення набуває зміна ролі пояснюваності (*англ. explainability*). Традиційно пояснюваність у розробці програмного забезпечення рухалась від коду до розробника – оскільки люди писали код, вони апріорі розуміли його логіку, структуру та призначення. З появою ІІІ-копілотів ця парадигма перевертається, і розробник змушений інтерпретувати та валідувати результати генеративної моделі.

Передбачається, що до 2030 року відбудеться фундаментальне зміщення ролі розробника: від написання коду вручну – до оркестрування ІІІ-керованих екосистем [1].

Один з найчастіше цитованих практичних результатів – вимірювання продуктивності з використанням GitHub Copilot. Peng та ін. (2023) зафіксували приріст у 55,8% ефективності розробників під час виконання конкретних завдань програмування [2].

Дослідження GitHub (2024), яке охопило понад 2000 розробників і використовувало фреймворк SPACE (Satisfaction, Performance, Activity, Communication, Efficiency), показало, що середній час виконання типових завдань скоротився з 2 годин 41 хвилини до 1 години 11 хвилин [3].

Водночас масштабне лонгітюдне дослідження Stray та ін. (2025), проведене в NAV IT (велика публічна agile-організація), проаналізувавши 26317 унікальних комітів від 703 репозиторіїв за два роки, не виявило статистично значущих змін у метриках активності після впровадження Copilot. Автори вказують на «розрив між змінами в метриках на основі комітів та суб'єктивним відчуттям продуктивності» [4].

Компанія GitClear зафіксувала тривожну тенденцію зростання «code churn» – частки коду, яка відкидається чи суттєво переписується менш ніж за два тижні після написання. Цей показник проєктується на подвоєння у 2024 році порівняно

з базовим рівнем 2021 року, до появи III-інструментів. Засновник GitClear Білл Хардінг охарактеризував це явище як «III-індукований технічний борг», що становить значний виклик для DevOps-команд, які пріоритизують підтримуваність коду [5].

Таким чином, емпіричний ландшафт залишається суперечливим: III-інструменти демонструють суттєве прискорення виконання окремих завдань, однак їхній вплив на якість коду, підтримуваність і довгострокову продуктивність команд потребує подальшого дослідження.

Паралельно з революцією III, хмарно-нативні технології трансформують операційну парадигму ІІІ. Дослідник Drexel University Брайан Мітчелл констатує, що «ринок хмарних обчислень, за оцінками, зростає з 700 мільярдів доларів у 2021 році до 1,3 трильйона доларів у 2025 році», при цьому наукова спільнота приділяє недостатньо уваги просуванню практик інженерії програмного забезпечення для підтримки хмарно-нативних застосунків [6].

У 2024 році хмарно-нативні технології остаточно вийшли на рівень масового застосування, забезпечивши безпрецедентну гнучкість і швидкість виведення продуктів на ринок. Проте, вартістю цієї гнучкості стала складність, а разом зі складністю – нові ризики: гучні витoki даних, несподівані збої та зростаюча занепокоєність безпекою ланцюгів постачання програмного забезпечення.

Методологія DevOps набула нового значення в цьому контексті. DevOps розширив agile-методологію, інтегруючи принципи безперервної інтеграції (CI), безперервного постачання (CD), безперервного вдосконалення та вбудованої безпеки. З розвитком DevSecOps організації переходять до стратегії «shift-left», яка знижує ризики шляхом інтеграції практик безпеки на ранніх етапах циклу розробки.

Звіт Google DORA «State of DevOps 2024» окреслює нову роль платформної інженерії як ключового чинника підвищення продуктивності команд, якості продукту та задоволення розробників, водночас зберігаючи фокус на запобіганні

вигоранню [7]. Це свідчить про системне переосмислення не лише технічних процесів, але й людського виміру розробки програмного забезпечення.

Прийняття Регламенту ЄС про штучний інтелект (EU AI Act) – першого у світі комплексного закону про ШІ – стало поворотним моментом для інженерії програмного забезпечення. Починаючи з 2 лютого 2025 року, набрали чинності положення щодо заборонених практик штучного інтелекту, що встановили нові стандарти для етичного застосування ШІ-технологій. Організації досі з трудом адаптуються до швидкозмінного ландшафту ШІ, відчуваючи брак універсальних інструментів для оцінки вимірів приватності та безпеки своїх ШІ-моделей і систем.

Дослідження у сфері AI Ethics (Tandfonline, 2025) наголошує на необхідності комплексного етичного фреймворку, який міг би пом'якшити упередженість та сприяти підзвітності в ШІ-технологіях, базуючись на порівняльному аналізі регуляторних підходів ЄС, США та Китаю [8].

У зв'язку з останніми досягненнями у сфері генеративного ШІ виникає потреба в нових методах оцінки та максимізації безпеки коду, написаного спільно людьми та машинами. Це формулює нові дослідницькі пріоритети для спільноти ШІ.

Дані опитувань підтверджують загальне занепокоєння: дослідження кінця 2024 року показало, що 60% споживачів висловлюють побоювання щодо можливого порушення особистої приватності ШІ-інструментами безпеки. Натомість понад 75% компаній вже включили ШІ-рішення до своїх систем кібербезпеки – значне зростання порівняно з 40% п'ять років тому, що породжує нові питання щодо прозорості та відповідальності [9].

Технологічні зміни неминуче трансформують роль фахівців з інженерії програмного забезпечення. Розробники тепер мають бути знайомими з використанням та інтеграцією ШІ-інструментів у свої щоденні робочі процеси, а неперервне навчання цим технологіям стало необхідним для відстеження

тенденцій та досягнень галузі.

Незважаючи на потенціал ІІІ для автоматизації багатьох завдань програмування, до 80% робочих місць розробників залишатимуться людиноцентричними. Водночас дані сайту Indeed фіксують більш ніж дворазове зростання попиту на ІІІ-пов'язані ролі за останні три роки [10].

Наразі відбувається формування нової парадигми: інтегрований та автоматизований підхід, при якому артефакти управління завданнями та проєктами генеруються та підтримуються в межах самої ІІІ-екосистеми розробки, зменшуючи залежність від окремого спеціалізованого програмного забезпечення для відстеження проєктів, що означає переосмислення не лише технічних ролей, але й управлінських практик у командах розробки.

Дослідники Harvard Kennedy School на основі аналізу GitHub Copilot роблять висновок, що «ІІІ демонструє значний потенціал для прискорення роботи розробників середнього рівня на 20–40%, насамперед при роботі зі стандартизованими мовами програмування» [11]. Однак цей «продуктивнісний парадокс» ІІІ вимагає переосмислення систем оцінювання та розвитку персоналу в організаціях, що займаються розробкою ПЗ.

Аналіз актуальних наукових публікацій дозволяє сформулювати такі основні висновки:

- інженерія програмного забезпечення переживає парадигмальний зсув, спричинений конвергенцією генеративного ІІІ, хмарно-нативних технологій і нових регуляторних вимог, який не є еволюційним – він має революційний характер;

- емпіричні дані щодо продуктивності ІІІ-інструментів залишаються суперечливими: суттєве прискорення виконання окремих завдань не завжди корелює з поліпшенням довгострокових метрик якості коду та підтримуваності.

- правове регулювання (передусім EU AI Act) формує нові вимоги до процесів розробки ПЗ, зобов'язуючи інженерів враховувати аспекти прозорості,

підзвітності та захисту даних на всіх етапах циклу розробки;

– роль інженера ПЗ трансформується від кодувальника до архітектора ШІ-систем, що потребує нових компетентностей: критичного оцінювання ШІ-вихідних даних, управління ризиками та міждисциплінарної грамотності.

Ці трансформації вимагають системної відповіді академічної спільноти: перегляду навчальних програм підготовки інженерів ПЗ, розробки нових методологій дослідження гібридних людино-машинних процесів розробки, а також формування міждисциплінарних дослідницьких програм на перетині ПЗ, права та етики.

Список використаних джерел:

1. Qiu, K., Puccinelli, N., Ciniselli, M., Di Grazia, L. (2025). From Today's Code to Tomorrow's Symphony: The AI Transformation of Developer's Routine by 2030. ACM TOSEM, 34(5), 1–17. DOI: 10.1145/1049-331X. URL: <https://arxiv.org/pdf/2405.12731>.
2. Smit, D., Smuts, H., Louw, P., Pielmeier, J., Eidelloth, C. (2024). The impact of GitHub Copilot on developer productivity from a software engineering body of knowledge perspective. In: AMCIS 2024 Proceedings. URL: https://aisel.aisnet.org/amcis2024/ai_aa/ai_aa/10/.
3. Siedykh, V. (2025). AI developer productivity in 2025: what GitHub data reveals. URL: <https://vladimirsiedykh.com/blog/ai-development-team-productivity-github-research-developer-community-studies-2025>.
4. Stray, V. et al. (2025). Developer Productivity With and Without GitHub Copilot: A Longitudinal Mixed-Methods Case Study. arXiv:2509.20353. URL: <https://arxiv.org/abs/2509.20353>.
5. Harding, B. (2024). AI in Software Development: Productivity at the Cost of Code Quality? GitClear / DevOps.com. URL: <https://devops.com/ai-in-software-development-productivity-at-the-cost-of-code-quality-2/>

6. Mitchell, B. S. (2023). Cloud Native Software Engineering. Drexel University. arXiv:2307.01045. URL: <https://arxiv.org/pdf/2307.01045>.
7. Google Cloud / DORA. (2024). 2024 State of DevOps Report. URL: <https://cloud.google.com/devops/state-of-devops>.
8. Tandfonline. (2025). AI Ethics: Integrating Transparency, Fairness, and Privacy in AI Development. DOI: 10.1080/08839514.2025.2463722. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/08839514.2025.2463722>.
9. Modern Diplomacy. (2024). Ethical Implementation of AI in Cybersecurity in 2025. URL: <https://moderndiplomacy.eu/2024/11/04/ethical-implementation-of-ai-in-cybersecurity-in-2025/>.
10. Brainhub. (2025). Is There a Future for Software Engineers? The Impact of AI. URL: <https://brainhub.eu/library/software-developer-age-of-ai>.
11. Greenstein, S. (2024). Navigating Applications Development with Generative AI. Harvard Kennedy School. URL: <https://www.hks.harvard.edu/centers/mrcbg/programs/growthpolicy/navigating-applications-development-generative-ai>.

Дяченко Наталія Павлівна,
*кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри економіки та менеджменту
Київський університет інтелектуальної власності та права*

Дяченко Валентин Сергійович,
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та менеджменту,
Київський університет інтелектуальної власності та права*

ЕКОНОМІКА ТА ФІНАНСИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У сучасних умовах глобальних трансформацій та становлення постіндустріального суспільства докорінно змінюється архітектура чинників економічного зростання. Традиційні матеріально-ресурсні фактори виробництва втрачають домінуючу роль, поступаючись місцем знанням, інноваціям та інформаційним технологіям. У цьому контексті інтелектуальна власність (далі – ІВ) трансформується з суто правового інституту захисту прав у провідний економічний актив та визначальний драйвер ринкової капіталізації суб'єктів господарювання. За оцінками світових аналітичних агенцій, частка нематеріальних активів у структурі вартості провідних компаній світу наразі перевищує 90%, що свідчить про зміну парадигми створення доданої вартості – від матеріально-ресурсного до знаннєво-інтенсивного типу.

Економічна природа інтелектуальної власності є дуалістичною. З одного боку, вона виступає як інструмент стимулювання інноваційної активності шляхом надання тимчасових монопольних прав на комерційне використання результатів творчої діяльності. З іншого боку, об'єкти ІВ інтегруються у фінансову систему як повноцінні об'єкти ринкового обігу, інвестування, застави та капіталізації. Водночас динамічний розвиток технологій штучного інтелекту, диджиталізація ринків та поширення транскордонних систем податкової оптимізації актуалізують фінансові аспекти управління ІВ.

Стрімка цифровізація та глобалізаційні процеси останніх років формують нові фінансово-економічні виклики. Потребують переосмислення підходи до оцінки об'єктів ІВ в умовах розгортання Індустрії 4.0 та 5.0, використання децентралізованих технологій (зокрема блокчейну) для фіксації та монетизації прав, а також трансформація фінансових ризиків під впливом ІІІ. Більшість існуючих вітчизняних методик оцінки демонструють обмежену ефективність в умовах високої волатильності та унікальності сучасних цифрових активів, що зумовлює необхідність подальших досліджень.

Трансформація глобального економічного простору на зламі ХХ–ХХІ століть зумовила перехід від індустріальної моделі виробництва, заснованої на інтенсивному використанні матеріальних ресурсів та капіталу, до постіндустріальної архітектури знаннєвого типу. У новій системі координат визначальним чинником формування доданої вартості та забезпечення стійких конкурентних переваг стає інтелектуальний капітал. При цьому інституціональною формою існування, захисту та комерціалізації цього капіталу виступає інтелектуальна власність.

Для глибокого розуміння природи досліджуваного феномену необхідно розмежувати його правову та економічну сутність. З юридичної точки зору інтелектуальна власність трактується як сукупність прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності людини або засоби індивідуалізації. Натомість в економічному вимірі ІВ є складною системою виробничих відносин з приводу привласнення, відчуження, розподілу та використання унікальної інформації, втіленої в інноваційних продуктах, технологіях чи брендах.

Дуалістична природа інтелектуальної власності в постіндустріальній економіці виявляється у специфіці її внутрішніх властивостей [1]:

- асиметрія корисності та витрат: створення об'єкта ІВ (наприклад, нової молекули лікарського засобу або архітектури програмного забезпечення) потребує значних первинних капіталовкладень у сектор R&D (дослідження та розробки), тоді як граничні витрати на його тиражування чи копіювання часто

наближаються до нуля;

- специфіка відтворення: на відміну від матеріальних факторів виробництва, які зношуються фізично, об'єкти ІВ піддаються лише моральному старінню внаслідок появи більш прогресивних технологічних рішень;

- трансформація інституту виключності: ІВ долає природну властивість інформації як суспільного блага (неконкурентність у споживанні) через штучне, законодавчо закріплене обмеження доступу, що перетворює ідею на дефіцитний ринковий ресурс.

У структурі постіндустріальних ринків інтелектуальна власність виконує низку критично важливих економічних функцій, які забезпечують динамічну рівновагу та стимулюють макроекономічний розвиток. До ключових функцій належать такі:

1. Стимулююче-мотиваційна функція – надання розробнику тимчасової легітимної монополії на ринку дозволяє мінімізувати фінансові ризики первинних інвестицій, гарантує отримання монопольного прибутку (інноваційної ренти) та створює потужні економічні стимули для безперервного інноваційного пошуку.

2. Капіталізаційна функція – об'єкти ІВ, набуваючи форми нематеріальних активів (НА), безпосередньо впливають на структуру балансу підприємств. Інтеграція прав на ІВ до складу НА забезпечує зростання ринкової вартості компаній, оптимізує співвідношення між балансовою та ринковою ціною акцій, а також трансформує ідеї у повноцінний ліквідний ресурс, що може виступати об'єктом застави чи прямого інвестування.

3. Алокаційна (перерозподільна) функція реалізується через механізми ліцензування, франчайзингу та передачі технологій ІВ та забезпечує міжгалузевий та транскордонний перетік капіталу. Вона структурує глобальні ланцюги створення вартості: високотехнологічні метрополії акумулюють інтелектуальну ренту від володіння патентами й брендами, тоді як безпосереднє матеріальне виробництво делегується країнам із нижчою вартістю традиційних

ресурсів.

4. Захисно-конкурентна функція – в умовах гіперконкуренції постіндустріальних ринків патентні портфелі та зареєстровані торговельні марки виконують роль стратегічних бар'єрів для входу нових гравців, захищаючи ринкову частку суб'єкта господарювання від недобросовісної дифузії технологій.

Специфіка економічної природи інтелектуальної власності, зумовлена її нематеріальним характером, унікальністю та високим рівнем невизначеності майбутніх результатів використання, вимагає застосування особливого фінансово-економічного інструментарію для визначення її вартості. Фінансова оцінка об'єктів ІВ є ключовим етапом їх інтеграції в господарський оборот, формування статутного капіталу, розрахунку ефективності інвестиційних проектів, а також здійснення угод із ліцензування та відчуження прав.

У вітчизняній та міжнародній практиці (зокрема, відповідно до Міжнародних стандартів оцінки – IVS) класичний методологічний фундамент фінансової оцінки об'єктів інтелектуальної власності базується на трьох фундаментальних підходах: витратному, ринковому (порівняльному) та дохідному. Кожен із них має власну логіку, систему інструментів та специфічні межі ефективного застосування.

В основі витратного підходу лежить принцип заміщення, згідно з яким раціональний інвестор не заплатить за об'єкт ІВ більше, ніж сума витрат на створення або придбання аналогічного активу еквівалентної корисності.

Ринковий підхід ґрунтується на принципі співставлення і передбачає визначення вартості об'єкта ІВ на основі аналізу цін нещодавніх фактичних угод із купівлі-продажу або ліцензування аналогічних активів на відкритому ринку.

Дохідний підхід є найбільш релевантним та теоретично обґрунтованим у фінансовому менеджменті, оскільки він прямо пов'язує вартість об'єкта ІВ із його здатністю генерувати економічні вигоди (економічний ефект) у майбутньому. В основі підходу лежить концепція часової вартості грошей та дисконтування грошових потоків.

Розгортання процесів Індустрії 4.0 та 5.0, а також форсована діджиталізація економічних відносин докорінно трансформують інституціональне середовище управління інтелектуальною власністю. Поява принципово нових об'єктів цифрового походження, таких як алгоритми генеративного штучного інтелекту (ШІ), великі масиви даних (Big Data), нейромережеві моделі та децентралізовані автономні системи, нівелює ефективність класичних правових та фінансово-економічних механізмів захисту й комерціалізації ІВ. Це формує низку специфічних трендів та системних викликів на макро- і мікроекономічному рівнях.

Сучасна епоха цифровізації та ШІ характеризується глибокою асиметрією між швидкістю технологічного розвитку та адаптивністю інститутів фінансово-правового регулювання інтелектуальної власності. Подолання цих викликів вимагає розробки нових гнучких моделей оцінки, трансформації податкового законодавства та впровадження криптографічних методів захисту прав, що є необхідною умовою для формування безпечного та високоліквідного ринку інтелектуального капіталу.

Інтенсивна цифровізація та експансія генеративного штучного інтелекту формують гостру інституціональну кризу антропоцентричної доктрини авторства, викликаючи дефляційний тиск на стандартні результати творчої праці, правову невизначеність балансового статусу згенерованих ШІ активів та зміщення фокусу капіталізації з алгоритмів на динамічні масиви великих даних. Подібна асиметрія між швидкістю технологічного прогресу та адаптивністю регуляторних механізмів вимагає радикального зниження трансакційних витрат шляхом токенизації прав та автоматизації виплат роялті через смарт-контракти на базі блокчейну, а також реформації національних фіскальних систем через інтеграцію стимулюючих режимів типу IP-Vox, що є безальтернативною умовою для запобігання транскордонному відтоку інтелектуального капіталу й забезпечення збалансованого розвитку економіки знань.

Список використаних джерел:

1. Дяченко В. С., Дяченко Н. П. (2024). Особливості державної політики щодо забезпечення права інтелектуальної власності у сфері цифрових технологій. Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» №2. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.2.17>.
2. Васюренко О. В., Дяченко В. С., Дяченко Н. П., Задояний А. Г., Слободян В. Р. (2022). Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності. Вісник економічної науки України. № 1 (42). С. 9-14. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\)](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42)). С. 9-14.

Дяченко Валентин Сергійович,
*канд. економ. наук, доцент кафедри кібербезпеки,
інформаційних технологій та економіки
Київського університету інтелектуальної власності та права*

Дяченко Наталія Павлівна,
*канд. наук з держ. упр., доцент кафедри кібербезпеки,
інформаційних технологій та економіки
Київського університету інтелектуальної власності та права*

ФІНАНСОВИЙ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ: ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЇ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Трансформаційні процеси у світовій фінансовій архітектурі, посилення волатильності ринків та виникнення нових типів системних загроз обумовлюють необхідність безперервного вдосконалення підходів до управління фінансовими ризиками. У сучасних умовах фінансовий ризик-менеджмент трансформується з прикладної функції бізнесу у фундаментальну наукову дисципліну, що потребує глибокого методологічного обґрунтування. Ефективність прийняття управлінських рішень безпосередньо залежить від якості наукового інструментарію, який використовується для ідентифікації, оцінювання та мінімізації ризиків.

Методологічний базис дослідження фінансового ризик-менеджменту ґрунтується на діалектичному поєднанні загальнонаукових підходів та вузькоспеціалізованого економіко-математичного інструментарію, що дозволяє забезпечити комплексність та репрезентативність отриманих результатів.

Фундаментальну основу роботи становить системний підхід, який розглядає фінансові ризики як цілісну сукупність взаємопов'язаних елементів, що перебувають у динамічній взаємодії з ендегенними та екзогенними чинниками середовища.

Застосування діалектичного методу сприяє вивченню фінансових явищ у процесі

їх постійного розвитку та трансформації, тоді як методи аналізу і синтезу

дозволяють деталізувати складні ризикові структури до базових компонентів з подальшим узагальненням їх впливу на стійкість фінансової системи.

Специфічний дослідницький інструментарій зосереджений на застосуванні економетричного моделювання, зокрема апробації моделей Value-at-Risk (VaR) та Expected Shortfall (ES) для квантифікації потенційних втрат.

Математичну обґрунтованість висновків гарантує апарат теорії ймовірностей та математичної статистики, що в комбінації з методами нечіткої логіки та експертними оцінками дозволяє нівелювати чинник невизначеності та суб'єктивізму.

Особлива увага приділяється сценаріям та стрес-тестуванню, які виступають ключовими методами оцінки резистентності фінансових моделей до екстремальних, проте ймовірних ринкових коливань, що забезпечує високий рівень адаптивності пропонованих методологічних положень.

Організація наукового пошуку в царині фінансового ризик-менеджменту характеризується специфічною послідовністю етапів, кожен з яких вимагає суворого дотримання принципів об'єктивності та верифікованості.

Вихідною точкою дослідницького процесу постає збір та критична перевірка емпіричних даних, що супроводжується подоланням проблеми інформаційної асиметрії та забезпеченням високої якості вхідних фінансових показників, оскільки будь-яка похибка на етапі формування вибірки призводить до викривлення кінцевих результатів моделювання.

Наступним визначальним етапом є методологічно обґрунтований вибір бази порівняння – бенчмарку (англ. *benchmark* – орієнтир, еталон), що виконує роль релевантного еталона для оцінки динаміки ризику та дозволяє забезпечити зіставність отриманих результатів із загальноринковими тенденціями.

Завершальною ланкою організації дослідження виступає апробація розроблених теоретичних моделей шляхом їх тестування на реальних історичних даних (англ. *backtesting*).

Такий підхід дає змогу не лише підтвердити адекватність запропонованого інструментарію, а й встановити межі його практичного застосування в умовах динамічної зміни кон'юнктури фінансових ринків, що трансформує теоретичні напрацювання у життєздатні стратегії мінімізації втрат.

Сучасна парадигма фінансового ризик-менеджменту характеризується загостренням діалектичної суперечності між зростаючою детермінованістю математичного апарату та імперативом оперативності прийняття стратегічних управлінських рішень [1]. Ускладнення стохастичних моделей та алгоритмів оцінювання ризиків, попри підвищення їхньої точності, створює часовий лаг, що в умовах високої волатильності ринку може нівелювати практичну цінність отриманих результатів. Ця проблема посилюється деструктивним впливом атипових подій з низькою ймовірністю, але катастрофічними наслідками, які за своєю природою не піддаються адекватному моделюванню в межах класичної методології, що ґрунтується на законі нормального розподілу та ретроспективному аналізі.

Водночас перспективи подолання зазначених викликів лежать у площині радикального оновлення наукового інструментарію через імплементацію технологій штучного інтелекту та опрацювання масивів Big Data. Використання методів машинного навчання (*англ. Machine Learning*) та нейромережевого моделювання дозволяє не лише автоматизувати процес когнітивного аналізу складних взаємозв'язків, а й забезпечити перехід від статичного спостереження до динамічного предиктивного аналізу в режимі реального часу, формуючи нову архітектуру адаптивної стійкості фінансових систем.

Використання інформаційних технологій у наукових дослідженнях фінансового ризик-менеджменту супроводжується специфічними викликами, серед яких ключове місце посідає модельний ризик. Попри високу швидкість обробки даних, надмірна залежність від алгоритмів машинного навчання та складних стохастичних моделей може призвести до хибних висновків, оскільки логіка прийняття рішень залишається непрозорою. Крім того, виникає загроза системної упередженості

внаслідок використання неякісних чи нерепрезентативних даних, що в умовах динамічного ринку викривляє прогностні показники. Варто враховувати й технічні аспекти: вразливість до кібератак та програмні збої можуть поставити під сумнів цілісність дослідницьких результатів, створюючи ілюзію точного контролю над ризиками там, де насправді панує алгоритмічна помилка [2].

Синтез фундаментальної якісної методології та структурованої організації дослідницького процесу виступає детермінантою трансформації фінансового менеджменту з інструментарію операційного обліку в систему стратегічного управління капіталом.

Інтеграція сучасних аналітичних методів – зокрема багатofакторного моделювання, імітаційного прогнозування за методом Монте-Карло та методів реальних опціонів – у поєднанні з чітко регламентованим алгоритмом збору, верифікації та обробки даних дозволяє мінімізувати когнітивні упередження та інформаційну асиметрію при прийнятті управлінських рішень.

Ефективність фінансового менеджменту підвищується за рахунок створення стійкого до ризиків фреймворку (*англ. framework*), де методична точність забезпечує валідність прогностних моделей, а організаційна чіткість гарантує своєчасність реагування на волатильність ринкової кон'юнктури.

Список використаних джерел:

1. Radynskyy, S., Ratynskiy, V., Lobodina, Z., Shpylyk, S., Pohrishchuk, H., Dobizha, N., Bei, S., Diachenko, N., Diachenko, V., & Piniak, I. (2024). Devising investment strategies as a source of financial support to the development of territorial communities in the era of digitalization. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 6(13 (132), 38–47. <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2024.316235>
2. Дяченко В. С., Дяченко Н. П. (2024). Врахування ризиків при використанні інформаційних технологій. *Information technology: computer science, software engineering and cyber security*. Вип. 4. С. 75-80. <https://doi.org/10.32782/IT/2024-4-10>.

Дяченко Наталія Павлівна,
*канд. наук з держ. упр., доцент кафедри
кібербезпеки, інформаційних технологій та економіки
Київського університету інтелектуальної власності та права*

Шульга Софія Олександрівна,
*здобувачка фахової передвищої освіти Фахового коледжу
Київського університету інтелектуальної власності та права*

КОМП'ЮТЕРНИЙ ДИЗАЙН В СИСТЕМІ ВІЗУАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У сучасному інформаційному суспільстві, детермінованому експоненціальним зростанням обсягів даних та динамічною цифровізацією соціальних взаємодій, роль візуальних комунікацій зазнає фундаментальної парадигмальної трансформації. Тривалий час графіку інтерпретували переважно крізь призму естетики та художньої декорування, проте в актуальних умовах вона еволюціонувала у складний стратегічний інструментарій, що визначає ефективність публічного управління, корпоративного менеджменту та міжсуб'єктної комунікації.

В умовах «економіки уваги» спроможність до оперативної та валідної ретрансляції складних когнітивних конструктів за допомогою графічних образів набуває статусу базової професійної компетенції. Візуальна комунікація постає не лише як сукупність образотворчих засобів, а як цілісна система кодування та декодування значень, спрямована на оптимізацію когнітивного навантаження на реципієнта.

Ефективність візуальної комунікації у площині проєктного менеджменту виходить за межі суто технічного володіння інструментарієм графічних редакторів, базуючись на глибокій інтеграції положень когнітивної психології та теорії перцепції. Фундаментальним аспектом є розуміння нейропсихологічних механізмів обробки візуальних даних, зокрема принципів гештальт-психології (цілісності, близькості, схожості), які детермінують процеси структурування хаотичних стимулів у впорядковані ментальні образи. Професійний дизайн

визначається здатністю фахівця вибудовувати візуальну ієрархію та нівелювати «інформаційний шум» задля безперешкодної семантичної дескрипції повідомлень. Психологічна рефлексія дозволяє трансформувати графічні елементи в інструменти спрямованого впливу, де композиційні рішення та колористичні акценти виступають медіаторами фокусування уваги на стратегічних вузлах інформації.

Окрім когнітивного виміру, успішна реалізація візуального проєкту потребує залучення емоційного та соціокультурного інтелекту як базису для формування довіри та лояльності аудиторії. Психологія кольору, символізм морфологічних форм та семантика типографіки формують латентний контекст, здатний як верифікувати раціональні аргументи, так і девальвувати їх у разі виникнення когнітивного дисонансу.

У контексті цифрової трансформації управлінських процесів візуальна комунікація стає функціональним медіатором між суб'єктом та об'єктом управління. Емпатичний дизайн дозволяє адаптувати масиви аналітичних даних до когнітивних моделей конкретних стейкхолдерів. Таким чином, релевантне застосування психологічних тригерів та поведінкових патернів стає методологічним фундаментом, що перетворює технічне виконання графічного завдання на акт стратегічної комунікації, спроможний моделювати суспільну opinio та стимулювати прийняття управлінських рішень. Для успішного проєкту недостатньо володіти інструментами, потрібно розуміти психологію (табл. 1):

Таблиця 1. Структурні компоненти візуального впливу в системі комунікацій

<i>Напрямок</i>	<i>Характеристика</i>
Семіотика та символізм	Вплив кольорів, форм та шрифтів на підсвідомі Асоціації
Типографіка	Вплив шрифту на тон повідомлення (від офіційного до дружнього)
Ієрархія та фокус	Як за допомогою візуальних акцентів керувати поглядом глядача.

Розвиток візуальних індустрій у період 2025 – 2026 років ознаменувався радикальною трансформацією технологічного стеку, де класичні графічні пакети Adobe інтегрувалися в розгалужену екосистему інноваційних рішень, що базуються на синергії штучного інтелекту та імерсивних технологій.

Провідне місце в цій парадигмі посів генеративний дизайн, який за допомогою нейромережевих алгоритмів дозволяє не лише автоматизувати створення унікальних візуальних патернів та ілюстрацій, а й забезпечувати персоналізацію контенту в режимі реального часу, адаптуючи його під когнітивні потреби конкретного користувача.

Водночас спостерігається домінація динамічних форм над статичними, де Motion Design стає ключовим інструментом сторітелінгу: через мікровзаємодії та анімаційні переходи створюється безперервний наратив, що значно підвищує рівень залученості аудиторії порівняно з традиційними форматами.

Завершує цей технологічний перехід інтеграція 3D-моделювання та доповненої реальності (AR) безпосередньо у веб-інтерфейси, що перетворює площинну графіку на імерсивне середовище, дозволяючи брендам формувати глибший емпіричний досвід взаємодії та забезпечувати високу точність візуальної верифікації продуктів у цифровому просторі.

Таблиця 2. Візуальні комунікації у бізнесі та маркетингу

<i>Напрямок</i>	<i>Характеристика</i>
Брендинг	Створення цілісної візуальної екосистеми, яка легко адаптується під різні платформи (від іконки мобільного додатка до зовнішньої реклами).
Інфографіка та Data Visualization	Перетворення цифр у зрозумілі візуальні Історії

UX/UI дизайн	Покращення досвіду користувача шляхом використання графічних інструментів, роблячи шлях клієнта інтуїтивним.
--------------	--

Серед трендів та перспектив розвитку сфери комп'ютерного дизайну доцільно виокремити етичний дизайн та доступність (табл. 3):

Таблиця 3. Тренди та майбутнє сфери комп'ютерного дизайну

<i>Напрямок</i>	<i>Характеристика</i>
Етичний дизайн та доступність (англ. <i>Accessibility</i>):	Графіка, яка зрозуміла всім, включаючи людей з порушеннями зору.
Мінімалізм та метамодернізм	Повернення до яскравих кольорів та складних градієнтів у поєднанні з чистотою ліній.
Екологічність (англ. <i>Eco-branding</i>)	Візуальні рішення, що підкреслюють сталий розвиток компанії.

Трансформація графіки та візуальних комунікацій знаменує собою перехід від декоративно-прикладної функції до статусу фундаментального стратегічного активу в системі публічного та корпоративного управління [1, с. 190].

Сучасний комунікаційний інструментарій, базуючись на принципах етичності, інклюзивності та сталого розвитку, не лише оптимізує процеси декодування інформації в умовах глобальної цифровізації, а й виступає потужним медіатором у побудові довірчих відносин між суспільством та інституціями. Майбутня парадигма комп'ютерного дизайну базується на синергії технологічного прогресу та соціокультурних цінностей, що перетворює візуальну комунікацію на дієвий суб'єкт стратегічного впливу та інструмент збалансованого соціального розвитку.

Список використаних джерел:

1. Ісачков А. О., Дяченко Н. П. (2025). Комп'ютерний дизайн як комунікативний інструмент: аспекти кібернетичної безпеки. Комунікаційний простір постінформаційного суспільства: гуманітаристика перед викликами воєнного часу: Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 22 травня 2025 року) / За ред. Жорнокуй У.В. і Кивлюк О.П. Київ: НУБіП України. 468 с. С.190-191.

Дяченко Наталія Павлівна,

канд. наук з держ. упр., доцент кафедри

кібербезпеки, інформаційних технологій та економіки

Київського університету інтелектуальної власності та права

ЕКОНОМІКО-ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ ТА СТРАТЕГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ВОЛАТИЛЬНОСТІ

Сучасна архітектура глобального економічного простору перебуває у стані перманентної трансформації, що зумовлено кумулятивним ефектом геополітичних зсувів, радикального технологічного оновлення та зростаючої ринкової волатильності. У цих детермінованих хаосом умовах традиційні чинники виробництва та класичні логістичні стратегії втрачають свою детерміновану ефективність. Центр тяжіння конкурентних переваг зміщується з володіння матеріальними ресурсами до здатності генерувати, акумулювати та капіталізувати інтелектуальні активи. Саме інтелектуальний капітал постає фундаментальним базисом стійкості логістичних систем, виступаючи одночасно і стратегічним ресурсом, і адаптивним інструментом нівелювання зовнішніх шоків.

Сучасна парадигма глобальної економіки характеризується високим ступенем ентропії та непередбачуваними коливаннями кон'юнктури ринків. У таких умовах традиційні матеріальні активи логістичних систем (транспортний парк, складська інфраструктура) перестають бути єдиною запорукою конкурентоспроможності. На перший план виходить інтелектуальний капітал – сукупність знань, інноваційних логістичних технологій, цифрових алгоритмів та інтелектуальних прав, що забезпечують оптимізацію потокових процесів.

Концептуалізація інтелектуального капіталу логістичної системи як цілісної трикомпонентної структури (табл. 1), що об'єднує людський капітал (когнітивний потенціал персоналу), структурний капітал (інноваційні ІТ-рішення

та запатентовані алгоритми управління потоками) і реляційний капітал (стратегічні партнерства та репутаційні активи), дозволяє сформувати багаторівневий механізм капіталізації нематеріальних ресурсів, що забезпечує стратегічну адаптивність та фінансову стійкість логістичного ланцюга в умовах агресивної ринкової волатильності. (табл. 1):

Таблиця 1. Компонентний склад інтелектуальних активів логістичної системи в системі стратегічного менеджменту

<i>Складова</i>	<i>Характеристика</i>
Людський капітал	Когнітивні здібності персоналу, що забезпечують креативне розв'язання логістичних завдань.
Структурний капітал	Власне програмне забезпечення (TMS, WMS системи), запатентовані методики маршрутизації, бази даних.
Реляційний капітал	Інтелектуальні активи, що виникають у процесі взаємодії з контрагентами (репутація, брендинг ланцюга постачання).

Економіко-фінансові механізми управління інтелектуальним капіталом у межах логістичних систем розглядаються як багатогранний інструментарій цілеспрямованого впливу на процеси формування, вартісної оцінки та капіталізації нематеріальних активів, що базується на інтеграції методів інвестиційного стимулювання, стратегічного бюджетування інновацій та адаптивного ризик-менеджменту з метою забезпечення фінансової стабільності та максимізації ринкової вартості підприємства в умовах динамічної волатильності глобального середовища. В умовах волатильності фінансова складова менеджменту інтелектуального капіталу має бути спрямована на капіталізацію нематеріальних активів, серед механізмів її формування доцільно виокремити:

✓ методи вартісної оцінки – перехід від витратних методів до методів реальних опціонів, що дозволяють оцінити гнучкість інтелектуальних систем у майбутньому;

- ✓ амортизаційна політика – прискорене списання інтелектуальних активів у сферах ІТ-логістики через високу швидкість морального зносу;
- ✓ інвестиційне стимулювання – залучення венчурного капіталу для розробки проривних технологій (Blockchain, IoT), що мінімізують фінансові ризики при збоях у постачанні [1].

У межах стратегічного менеджменту логістичних систем за умов ринкової волатильності стає критично необхідною трансформація підходів до управління інтелектуальними активами з реактивного формату у предиктивну парадигму, що реалізується через забезпечення цифрової адаптивності за допомогою алгоритмів Big Data для прогнозування флуктуацій, диверсифікацію інтелектуального портфеля шляхом розширення юрисдикцій правового захисту для нівелювання геополітичних ризиків, а також через перехід від ізольованого захисту окремих патентів до розбудови розгалужених інтелектуальних екосистем та відкритих інноваційних платформ у структурі профільних кластерів.

Глобальна ринкова волатильність постає потужним каталізатором імплементації інтелектуальних систем ризик-менеджменту, де акумульований інтелектуальний капітал виконує функцію стратегічного демпфера, що трансформує стан інформаційної невизначеності у сукупність керованих параметрів логістичного процесу, забезпечуючи при цьому вагомий економічний ефект через радикальне зниження трансакційних витрат та інтенсифікацію адаптивної реакції системи на дестабілізуючі екзогенні шоки.

Ефективне функціонування логістичних систем в умовах глобальної нестабільності неможливе без інтеграції інтелектуального капіталу в загальну фінансову стратегію підприємства. Удосконалення економіко-фінансових механізмів оцінки та стратегічне управління інтелектуальною власністю дозволяють не лише нівелювати негативні наслідки ринкової волатильності, а й створювати унікальні ціннісні пропозиції, що забезпечують довгострокове лідерство в глобальних ланцюгах створення вартості.

З метою зміцнення ринкових позицій логістичних операторів в умовах глобальної волатильності суб'єктам господарської діяльності необхідно запровадити *розробку предиктивних стратегій менеджменту інтелектуальної власності* на основі унікальні сервісні пропозиції (наприклад, системи наскрізного моніторингу на базі AI), які не мають аналогів у конкурентів та диверсифікувати інтелектуальний портфель у глобальних ланцюгах вартості, зокрема й шляхом експансії інтелектуальних продуктів на екзогенні ринки, поєднуючи правовий захист авторських рішень із гнучкими моделями ліцензування в межах міжнародних логістичних кластерів.

Список використаних джерел:

1. Дяченко В. С., Дяченко Н. П. (2024). Особливості державної політики щодо забезпечення права інтелектуальної власності у сфері цифрових технологій. *Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток»* №2. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/3002>

Зубко Олена Сергіївна,

*кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник
ДП «Науковий центр превентивної токсикології, харчової та
хімічної безпеки, імені академіка Л. І. Медведя МОЗ України»*

Усс Єгор Ігорович,

Ковалевська Маргарита Андріївна,
*здобувачі вищої освіти Київського університету
інтелектуальної власності та права*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОГО МАРКЕТИНГУ

Сучасний етап розвитку глобальної економіки характеризується загостренням екологічних проблем, вичерпністю природних ресурсів та зміною суспільних цінностей. У цих умовах класична концепція маркетингу, орієнтована виключно на максимальне задоволення потреб споживача та отримання прибутку, зазнає суттєвої трансформації. Виникає об'єктивна потреба в інтеграції екологічних імперативів у стратегічне управління підприємствами. Екологічний маркетинг («зелений» маркетинг) стає не просто інструментом підвищення конкурентоспроможності, а базовим елементом сталого розвитку та соціальної відповідальності бізнесу.

Питання екологізації економіки та формування концепції екологічного маркетингу досліджували такі провідні науковці, як Ф. Котлер, К. Пятті, Дж. Оттмен, а також вітчизняні вчені: О. Садченко, Є. Маркетинг, С. Ілляшенко та інші. Проте, попри значну кількість праць, теоретико-методологічні засади екологічного маркетингу потребують постійного переосмислення з урахуванням цифровізації та нових європейських стандартів (зокрема, Європейського зеленого курсу).

Методологічну основу екологічного маркетингу, специфічного виду

управлінської діяльності, спрямованої на задоволення потреб споживачів шляхом створення, просування та реалізації екологічно безпечної продукції з мінімальним негативним впливом на навколишнє природне середовище на всіх етапах життєвого циклу товару, становить синергетичний підхід, який об'єднує класичну теорію маркетингу, концепцію сталого розвитку (англ. Sustainable Development) та теорію циркулярної економіки. На відміну від традиційного підходу, де взаємодія відбувається в системі «підприємство – споживач», методологія екологічного маркетингу базується на тріаді: «підприємство – споживач – природне середовище».

Сучасна екологічна парадигма розглядає стан навколишнього природного середовища як детермінантний чинник формування громадського здоров'я, оскільки антропогенно трансформоване довкілля чинить безпосередній та опосередкований мультифакторний вплив на соматичний статус людини [1, с. 29].

Серед базових принципів екологічного маркетингу доцільно виокремити принципи системності, превентивності та ін. (табл. 1):

Таблиця 1. Базові принципи екологічного маркетингу

<i>Принцип</i>	<i>Характеристика</i>
Принцип системності	Екологізація всієї системи управління підприємством, а не лише окремих процесів.
Принцип превентивності	Орієнтація на запобігання шкоді довкіллю, а не на ліквідацію її наслідків.
Принцип прозорості	Відкритість екологічної інформації для стейкхолдерів та споживачів.
Принцип соціально-екологічної відповідальності	Пріоритет довгострокових інтересів суспільства над короткостроковим комерційним зиском.

Концепція екологічного маркетингу (зеленого маркетингу), як філософія та стратегія ведення бізнесу, яка передбачає розробку, виробництво та просування

товарів і послуг, що задовольняють потреби споживачів без шкоди для навколишнього середовища, чи мінімізують такий негативний вплив на всіх етапах життєвого циклу продукту, є складовою частиною більш широкої парадигми сталого розвитку (англ. *Sustainable Development*) та соціально-етичного маркетингу, яка вимагає від підприємств комплексного поєднання пріоритетів, серед яких: прибуток компанії, задоволення потреб клієнтів, формування екологічної безпеки й збереження навколишнього природного середовища.

Основними інструментами екологічного маркетингу є засоби, що дозволяють компанії не лише мінімізувати шкоду для довкілля, а й оперативно інформувати споживачів [2] про еко-властивості товару (табл. 2):

Таблиця 2. Елементи екологічно орієнтованого комплексу маркетингу та їх характеристика

<i>Елемент</i>	<i>Характеристика</i>
Екологічний продукт (англ. <i>Green Product</i>)	Передбачає використання екологічно чистої сировини, зменшення матеріаломісткості, еко-упаковку (що піддається біодеградації або вторинній переробці), а також безпеку продукту під час його експлуатації та утилізації.
Екологічна ціна (англ. <i>Green Price</i>)	Включає не лише витрати на виробництво, а й вплив екзогенних екологічних ефектів (екологічні податки, витрати на сертифікацію, утилізацію). При цьому споживач має бути готовим платити «екологічну премію» за цінність збереження довкілля.
Екологічний розподіл (англ. <i>Green Place</i>)	Оптимізація логістичних ланцюгів для зниження викидів CO ₂ , використання «зеленого» транспорту, зменшення втрат при транспортуванні та організація зворотних логістичних потоків (рециклінг та утилізація тари).
Екологічне просування (англ. <i>Green Promotion</i>)	Формування екологічної культури споживачів, інформування про еко-властивості товару, отримання офіційного екологічного маркування.

Концепція екологічного маркетингу передбачає створення безпечних екологічних продуктів, урахування екологічних витрат у ціні, декарбонізацію логістики та уникнення дезінформації споживача щодо екологічності бренду, оптимізація стану навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки є передумовою збереження громадського здоров'я у довгостроковій перспективі

Список використаних джерел:

1. Дяченко Н. П. Державні механізми сприяння відновленню громадського здоров'я у період воєнного стану. *Суспільство та національні інтереси*. 2024. № 3(3). 180 с. С. 21-33.
DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-3\(3\)-21-33](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-3(3)-21-33).
2. Уханова І., Сало Я. (2026). Екологічний маркетинг у забезпеченні досягнення цілей сталого розвитку. *Економіка та суспільство*, (84).
<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-84-129>.

Кашпур Леся Миколаївна,
*кандидат наук з державного управління,
радник податкової та митної справи 3-го рангу,
начальник управління методології та роз'яснення податкового
законодавства Асоціації платників податків України*

Ковальов Володимир Миколайович,
Химорода Дарина Євгеніївна,
*здобувачі вищої освіти
Київського університету інтелектуальної власності та права*

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК ЗБАЛАНСОВАНОГО ДЕРЖАВНОГО РОЗВИТКУ

Динамічні трансформації глобального геоекономічного простору, посилені безпрецедентними викликами воєнного стану та євроінтеграційними прагненнями України, зумовлюють імперативність радикального переосмислення засад вітчизняної фіскальної політики. У цьому контексті податкова система перестає сприйматися виключно як інструмент фіскального вилучення та наповнення бюджетних фондів. Вона трансформується у фундаментальний архітектурний базис формування національної безпеки, макроекономічної стабільності та довгострокового збалансованого державного розвитку.

Актуальність модернізації вітчизняної податкової архітектури актуалізується глибокою асиметрією між сучасними вимогами до ефективності публічних фінансів та існуючою інституційною структурою оподаткування. Наявність високого рівня тінізації економіки, надмірне трансакційне навантаження на суб'єктів господарювання під час адміністрування та необхідність імплементації норм європейського законодавства вимагають формування принципово нової парадигми взаємодії між державою та платниками податків.

Збалансований державний розвиток, що поєднує в собі економічне зростання, соціальну інклюзивність та інституційну стійкість, безпосередньо залежить від здатності податкової системи гнучко реагувати на екзогенні та ендегенні шоки, стимулювати інноваційну активність бізнесу та гарантувати фінансову спроможність держави, що зумовлює об'єктивну необхідність комплексного наукового пошуку, спрямованого на розробку теоретико-методологічних та науково-практичних засад модернізації податкової системи України як домінуючого чинника забезпечення синергетичного ефекту збалансованого поступу держави.

Базовою функцією державного менеджменту, як *базового макрорегулятивного інструменту державного управління*, полягає у розв'язанні фундаментальної дилеми: забезпеченні динамічної рівноваги між фінансовою спроможністю держави (наповненням бюджету для виконання її екзистенційних функцій) та стимулюванням ендегенної економічної активності суб'єктів господарювання.

Ефективне державне управління в цьому контексті передбачає перехід до сервісно-орієнтованої парадигми та необхідність трансформувати податкову систему у драйвер інституційної довіри, де зниження трансакційних витрат бізнесу на адміністрування податків конвертується у детінізацію економіки та розширення бази оподаткування. Оптимізація управлінського впливу фінансових інструментів є безальтернативною умовою забезпечення збалансованого державного розвитку. Досягнення зазначеної макроекономічної рівноваги обумовлює необхідність залучення сучасного математично-статистичного інструментарію, здатного забезпечити високу точність предиктивної аналітики. Імперативом доказової державної політики є застосування економетричного підходу, який дозволяє квантифікувати (оцифрувати) складні взаємозв'язки між фінансовими важелями та макроекономічними індикаторами.

Використання методів математично-статистичного моделювання, зокрема багатофакторного регресійного аналізу, систем одночасних рівнянь та моделей

часових рядів (ARIMA, VAR/VECM), забезпечує високу точність предиктивної аналітики за ключовими векторами (табл. 1):

Таблиця 1. Стратегічні напрями моделювання та оцінювання стійкості податкової системи України

<i>Напрямок</i>	<i>Характеристика</i>
Короткострокове прогнозування динаміки ринкових показників	Оцінка поточних трендів та оперативне реагування на кон'юктурні зміни.
Середньо- та довгострокове стратегічне планування	Моделювання альтернативних сценаріїв розвитку та оцінка їхнього впливу на цільові метрики.
Ідентифікація та стрес-тестування системних ризиків	Виявлення прихованих взаємозв'язків між змінними та оцінка стійкості об'єкта дослідження до екзогенних шоків.

Упровадження зазначених аналітичних напрямів сприятиме трансформуванню податкової системи з інструменту фіскального контролю на проактивну модель стимулювання економічного зростання.

Податкова система є одним із ключових інструментів державного регулювання економіки, а її ефективність безпосередньо визначає рівень фінансової стійкості країни, спроможність держави виконувати свої соціальні зобов'язання та якість публічних послуг, що надаються громадянам. Модернізація податкової системи України є не самоцільлю, а стратегічним пріоритетом, від реалізації якого залежить спроможність держави забезпечити збалансований і сталий розвиток в умовах сучасних викликів. Однією з найбільших перешкод на шляху України до європейського економічного рівня є непрозорість відносин між державою та бізнесом у питанні податків [1, с. 14].

Комплексне реформування, що охоплює цифровізацію та автоматизацію податкового адміністрування, гармонізацію вітчизняного законодавства з нормами і стандартами Європейського Союзу, розширення податкової бази за рахунок детінізації тіньового сектору економіки, а також підвищення рівня

правової культури та добровільного виконання податкових зобов'язань, здатне суттєво зміцнити фіскальний потенціал держави та забезпечити стабільне наповнення державного бюджету.

Стратегічний успіх повоєнної макроекономічної стабілізації України залежить від здатності держави збалансувати фіскальну, стимулюючу та соціальну функції податків. Створення адаптивної, прозорої та цифрової податкової екосистеми забезпечить ендогенну фінансову самодостатність держави, інтенсифікує процеси залучення іноземного капіталу, сприятиме збалансованому економічному повоєнному відновленню та інтегруванню вітчизняної економіки у глобальний економічний простір

Список використаних джерел:

1. Кашпур Л. М. Податкова реформа: ключові зміни. *Трансформація національних і європейських систем господарювання публічного управління та адміністрування: в умовах сучасних викликів та перспектив розвитку: Матеріали всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конф.:* (Київ, 22 листопада 2023 року: тези доповідей). Відп. за вип. А. В. Кулік. Київ: ВНЗ «Київський університет ринкових відносин», 2023. 104 с. С. 12-15.

URL: <https://lnk.ua/nVFSfdum0..>

Косенко Олександра Петрівна,

д.е.н, професор, професорка кафедри маркетингу

Національного технічного університету

«Харківський політехнічний інститут»

ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА ЗМІНУ БІЗНЕС-МОДЕЛЕЙ МАРКЕТИНГОВОГО СУПРОВОДУ ТРАДИЦІЙНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Цифрова трансформація сьогодні виступає не лише як технологічний процес, а як фундаментальний чинник переосмислення економічних і управлінських парадигм [1]. Її вплив на бізнес-моделі маркетингового супроводу особливо відчутний у традиційних секторах економіки, які тривалий час спиралися на класичні інструменти комунікації та просування продукції. Промисловість, аграрний сектор, транспорт, енергетика — усі ці галузі зазнають системних змін у способах взаємодії з клієнтами, у формуванні бренду та в організації ринкових стратегій [2, 7]. Якщо раніше маркетинговий супровід у таких сферах був зорієнтований на виставки, друковану рекламу, особисті переговори та довгострокові контракти, то нині він дедалі більше інтегрується у цифрові платформи, соціальні мережі, системи електронної комерції та аналітику великих даних [3, 6, 11].

Теоретичні засади цифрової трансформації полягають у тому, що вона охоплює комплексну інтеграцію інформаційних систем управління, використання великих масивів даних для прогнозування поведінки споживачів, застосування штучного інтелекту для оптимізації виробничих і маркетингових процесів, а також впровадження хмарних технологій для забезпечення гнучкості бізнес-моделей [4, 8, 10]. Важливим елементом стає кібербезпека, яка формує основу довіри до цифрових сервісів і визначає стійкість підприємства до зовнішніх загроз. У маркетинговому супроводі ці інструменти створюють нову

якість взаємодії з клієнтами, де ключовими характеристиками є інтерактивність, персоналізація та швидка адаптація до змін ринку [5].

Зміна бізнес-моделей маркетингового супроводу проявляється у кількох вимірах [9, 12]. По-перше, відбувається перехід від офлайн-комунікацій до онлайн-каналів. Традиційні підприємства створюють корпоративні сайти, активно використовують соціальні мережі, впроваджують електронні платформи для B2B-взаємодії. Це дозволяє зменшити витрати на фізичні заходи та розширити географію клієнтів, забезпечуючи глобальну присутність навіть для середніх компаній. По-друге, цифрова трансформація стимулює персоналізацію маркетингових стратегій. Аналітика великих даних дає змогу формувати індивідуальні пропозиції для клієнтів, враховуючи їхні специфічні потреби та поведінкові патерни. У аграрному секторі це проявляється у створенні спеціалізованих пакетів послуг для фермерів різних масштабів, у промисловості — у кастомізації обладнання під конкретні виробничі потреби. По-третє, інтеграція електронної комерції стає невід'ємною складовою навіть у традиційних галузях. Постачальники сировини, запчастин чи енергетичних ресурсів створюють онлайн-маркетплейси, що забезпечують прозорість цін, швидкість транзакцій та зручність для клієнтів. По-четверте, використання штучного інтелекту дозволяє оптимізувати виробничі цикли та маркетингові кампанії. Алгоритми прогнозування попиту застосовуються у транспортному секторі для аналізу логістичних потоків і визначення оптимальних маршрутів з урахуванням ринкових коливань. Нарешті, підвищення ролі кібербезпеки стає критично важливим. Зростання цифрових каналів комунікації породжує нові ризики, і бізнес-моделі маркетингового супроводу тепер включають витрати на захист даних клієнтів, сертифікацію цифрових платформ та формування репутації надійного партнера.

Економічні наслідки цифрової трансформації полягають у зміні структури витрат підприємств. Якщо раніше основними статтями були друкована реклама та участь у виставках, то нині ключовими стають інвестиції у розробку та підтримку цифрових платформ, аналітичні системи, кіберзахист і навчання

персоналу цифровим компетенціям. Це призводить до перерозподілу ресурсів, але водночас відкриває нові можливості для масштабування бізнесу та виходу на глобальні ринки. Соціально-організаційний вимір цифрової трансформації також є значущим. Вона змінює не лише інструменти маркетингу, а й організаційну культуру підприємств. Вимагає гнучких команд, здатних швидко адаптуватися до змін, міждисциплінарної взаємодії між економістами, маркетологами та ІТ-фахівцями, а також нових моделей лідерства, орієнтованих на інновації та цифрову компетентність.

Таким чином, вплив цифрової трансформації на бізнес-моделі маркетингового супроводу традиційного сектору економіки є багатовимірним і комплексним. Він охоплює технологічні, економічні та соціальні аспекти, формуючи нову якість взаємодії між підприємствами та клієнтами. Традиційні підприємства, що інтегрують цифрові інструменти у маркетингові стратегії, отримують конкурентні переваги, знижують витрати та формують інноваційний імідж. Цифрова трансформація виступає не лише як технологічний тренд, а як стратегічний фактор розвитку маркетингових бізнес-моделей у традиційних секторах економіки, визначаючи їхню здатність до стійкого розвитку в умовах глобальної конкуренції та швидких змін ринкового середовища.

Список використаних джерел:

1. Косенко О.П., Кобелева Т.О., Перерва П.Г. Кон'юнктура технологічного ринку: оцінка ризиків комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності. Вісник НТУ "ХПІ" : зб. наук. пр. Харків : НТУ "ХПІ", 2014. № 33 (1076). С. 76-87.

2. Тютюнник С. В., Перерва П. Г., Лега О. В., Тютюнник Ю. М. Прибуток як основа фінансової стійкості та стратегічного розвитку підприємства. Актуальні питання економічних наук, 2025. № 7. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14790464>

3. Будник А.М., Лега О.В. Історичні аспекти формування поняття «необоротні активи» // *Економічні науки*. 2014. № 5(08). С.63-66.
4. Перерва П.Г., Лега О.В., Яловега Л. В. Податкове планування як інструмент системи управління підприємством // *Вісник Полтавського державного аграрного університету. Серія: Економіка, управління та фінанси*. 2024. Вип.1. С.58–62. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdau.eco.2024.1.9>
5. Ткачова Н.П., Перерва П.Г. Моделювання стратегічної політики маркетингу конкурентоспроможності на засадах бенчмаркінгу//*Економічні науки: зб. наук. праць. Сер.: Економіка та менеджмент*. Луцьк: ЛНТУ, 2012. Вип. 9 (34), ч. 2. С. 10-23. <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/26762>
6. Перерва П. Г., Кобелєва Т. О., Романчик Т. В. Комплаєнс як фактор інноваційного розвитку підприємства. Інформація та знання в системі управління інноваційним розвитком: монографія. Розд. 5.2 / заг. ред. Ю. С. Шипуліна. Суми : Триторія, 2018. С. 205–220.
7. Кобелєва Т.О., Перерва П.Г., Ткачова Н.П. Формування кон'юнктури ринку електротехнічної продукції // *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка» : зб. наук. праць. Сер. : Проблеми економіки та управління*. Львів : Львівська політехніка, 2015. № 815. С. 118-125
8. Ткачова Н.П. Перерва П.Г., Кобелєва Т.О., Формування інноваційної та інвестиційної політики промислового підприємства на засадах збалансованої системи показників // *Вісник НТУ "ХПІ" : зб. наук. пр. Темат. вип. : Технічний прогрес та ефективність виробництва*. Харків : НТУ "ХПІ", 2015. № 59 (1168). С. 96-100. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/20638>
9. Жегус О.В., Перерва, П.Г. Науково-інноваційний потенціал України та сучасні проблеми його використання // *Вісник НТУ "ХПІ" : зб. наук. пр. Темат. вип. : Технічний прогрес та ефективність виробництва*. Харків : НТУ "ХПІ", 2011. № 26 (1168). С. 174-181.
10. Косенко О.П., Кобелєва Т.О., Перерва П.Г. Кон'юнктура технологічного ринку: оцінка ризиків комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності // *Вісник НТУ "ХПІ" : зб. наук. пр.* Харків : НТУ "ХПІ", 2014. № 33 (1076). С. 76-87.

11. Кобелева Т.О., Перерва П.Г., Ткачова Н.П. Методичні засади моніторингу кон'юнктури ринку асинхронних електродвигунів // Управління розвитком. Харків: ХНЕУ. 2011. № 4. С. 258-260.

12. Перерва П.Г. Організація та управління інноваційною діяльністю: *підручник* / за ред. П.Г. Перерви, С.А. Меховича, М.І. Погорєлова. Харків: НТУ «ХПІ», 2008. 1025 с.

Косенко Андрій Васильович,

к.е.н, доцент,

професор кафедри економіки

бізнесу і міжнародних економічних відносин

Національного технічного університету

«Харківський політехнічний інститут»

ЦИФРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПРОДУКТІВ

У сучасних умовах становлення економіки знань та цифрової трансформації господарських систем інтелектуальні продукти набувають статусу ключового фактору економічного зростання та формування конкурентних переваг [1, 8, 12]. До таких продуктів належать результати наукових досліджень, програмне забезпечення, технологічні розробки, об'єкти авторського права, бази даних, алгоритми та інші нематеріальні активи, що створюють додану вартість у процесі їх комерціалізації [2, 5]. Водночас ефективність перетворення інтелектуальних результатів у ринкові продукти значною мірою залежить від рівня цифрового забезпечення відповідних процесів. Це обумовлює необхідність наукового осмислення сутності, структури та механізмів цифрового забезпечення комерціалізації інтелектуальних продуктів.

Цифрове забезпечення комерціалізації інтелектуальних продуктів доцільно розглядати як сукупність інформаційних технологій, цифрових платформ, програмно-апаратних засобів, організаційних рішень та інституційних механізмів, що забезпечують ефективне управління життєвим циклом інтелектуального продукту — від його створення до виходу на ринок та отримання економічного ефекту [3, 7, 10]. Такий підхід дозволяє інтегрувати технологічний, економічний та управлінський аспекти комерціалізації в єдину систему, орієнтовану на максимізацію вартості інтелектуальних активів.

Однією з ключових складових цифрового забезпечення є інформаційна інфраструктура, що включає системи управління знаннями, бази даних результатів досліджень, репозитарії інтелектуальних продуктів та платформи електронної взаємодії між суб'єктами інноваційної діяльності [4, 9]. Використання таких систем дозволяє акумулювати, структурувати та ефективно використовувати інформацію про наявні розробки, забезпечуючи їх доступність для потенційних інвесторів, партнерів та споживачів.

Важливу роль у цифровому забезпеченні комерціалізації відіграють платформи трансферу технологій та електронні маркетплейси інновацій [11]. Вони забезпечують інтеграцію попиту і пропозиції на інтелектуальні продукти, створюючи умови для ефективного пошуку партнерів, укладання ліцензійних угод та залучення інвестицій. Цифрові платформи дозволяють значно скоротити транзакційні витрати, підвищити прозорість процесів комерціалізації та розширити географію ринків збуту.

Суттєвим елементом цифрового забезпечення є технології управління інтелектуальною власністю. Сучасні інформаційні системи дозволяють автоматизувати процеси патентного пошуку, подання заявок, моніторингу правового статусу об'єктів інтелектуальної власності та управління портфелем прав. Це сприяє підвищенню ефективності захисту інтелектуальних продуктів та зменшенню ризиків їх несанкціонованого використання.

У контексті цифровізації особливого значення набуває застосування технологій великих даних та аналітики, що дозволяють здійснювати глибокий аналіз ринкових тенденцій, оцінювати попит на інтелектуальні продукти та прогнозувати їх комерційний потенціал. Використання таких технологій забезпечує підвищення обґрунтованості управлінських рішень та сприяє формуванню ефективних стратегій виходу на ринок.

Не менш важливим є застосування технологій штучного інтелекту, які відкривають нові можливості для автоматизації процесів аналізу інформації, генерації інноваційних рішень та оптимізації бізнес-процесів комерціалізації. Зокрема, системи штучного інтелекту можуть використовуватися для пошуку

потенційних партнерів, оцінювання інноваційних проєктів, аналізу конкурентного середовища та підтримки прийняття управлінських рішень.

В умовах зростання кіберзагроз важливою складовою цифрового забезпечення комерціалізації інтелектуальних продуктів є система інформаційної безпеки. Захист конфіденційної інформації, комерційних таємниць, результатів досліджень і розробок є критично важливим для забезпечення конкурентних переваг підприємств та організацій. Це передбачає впровадження сучасних засобів кіберзахисту, розроблення політик безпеки та підвищення рівня цифрової культури персоналу.

Цифрове забезпечення комерціалізації також включає розвиток інструментів електронної взаємодії та цифрових комунікацій. Використання хмарних сервісів, платформ спільної роботи, систем управління проєктами та електронного документообігу забезпечує ефективну координацію діяльності учасників інноваційного процесу та прискорює реалізацію комерційних проєктів. Це особливо важливо в умовах глобалізації та розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва.

Водночас впровадження цифрового забезпечення комерціалізації інтелектуальних продуктів супроводжується низкою викликів, серед яких слід виділити недостатній рівень фінансування, обмеженість цифрових компетенцій, фрагментарність інформаційних систем та відсутність єдиних стандартів взаємодії. Подолання цих проблем потребує комплексного підходу, що передбачає розвиток цифрової інфраструктури, удосконалення нормативно-правового забезпечення, а також активізацію співпраці між державою, бізнесом та науковими установами.

Особливого значення набуває формування цифрових інноваційних екосистем, які забезпечують інтеграцію різних учасників процесу комерціалізації та створюють сприятливі умови для розвитку інтелектуального підприємництва. У таких екосистемах цифрові технології виступають не лише інструментом, але й середовищем взаємодії, що сприяє генерації нових знань, поширенню інновацій та підвищенню ефективності їх комерціалізації.

Таким чином, цифрове забезпечення комерціалізації інтелектуальних продуктів є комплексною системою, що інтегрує технологічні, економічні та організаційні аспекти управління інноваційною діяльністю. Його розвиток сприяє підвищенню ефективності використання інтелектуальних ресурсів, зростанню інноваційної активності та формуванню стійких конкурентних переваг у сучасній економіці. Подальші дослідження у цьому напрямі повинні бути спрямовані на розроблення нових методичних підходів до оцінювання ефективності цифрового забезпечення, удосконалення інструментів управління інтелектуальною власністю та інтеграцію сучасних інформаційних технологій у процеси комерціалізації.

Список використаних джерел:

1. Лега О.В. Податкова звітність: еволюція визначення // *Інноваційна економіка*. 2013. № 3. С. 300–303.
2. Косенко А. В., Перерва П. Г., Кобелєва Т. О., Маслак М. В. Системний підхід до дослідження цінових, маркетингових, інвестиційних та інноваційних характеристик трансферу технологій промислової продукції // *Вісник Національного технічного університету «ХПІ» (економічні науки) : зб. наук. пр.* Харків : НТУ «ХПІ», 2018. № 19 (1295). С. 121–126. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPIPress/54964>
3. Сіренко І., Лега О. Мінімізація ризиків договірної політики при укладанні ЗЕД-контрактів // *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2024. № 1 (10). С. 159–163. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.10-28>.
4. Лега О. Використання податкової інформації у розрахунках з бюджетом // *Agricultural and Resource Economics : International Scientific EJournal*. 2017. Vol. 2. № 3. Pp. 63–74.
5. Перерва П., Кобелєва Т. Теоретичні засади комплаєнс-моніторингу в системі економічної безпеки промислового підприємства // *Вісн. Нац. техн. у-ту «ХПІ» Серія: Економічні науки*. 2019. № 1. С. 65–72. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/44001>
6. Косенко А.В., Перерва П.Г., Кобелєва Т.О., Маслак М.В. Системний підхід до дослідження цінових, маркетингових, інвестиційних та інноваційних характеристик трансферу технологій промислової продукції // *Вісник Національного технічного університету «ХПІ» (економічні науки) : зб. наук. пр.* Харків : НТУ «ХПІ», 2018. № 19 (1295). С. 121–126. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPIPress/54964>

7. Лега О. В., Мокієнко Т. В., Прийдак Т. Б., Сіренко О. В., Яловега Л. В. Облік витрат та калькулювання собівартості допоміжних виробництв у сільському господарстві // *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 10. С. 40–47. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.10.40>.
8. Ткачова Н.П. Перерва П.Г., Кобелева Т.О., Формування інноваційної та інвестиційної політики промислового підприємства на засадах збалансованої системи показників // *Вісник НТУ "ХПІ" : зб. наук. пр. Темат. вип. : Технічний прогрес та ефективність виробництва*. Харків : НТУ "ХПІ", 2015. № 59 (1168). С. 96-100. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/20638>
9. Лега О.В., Яловега Л.В., Прийдак Т.Б. Податкові ризики як елемент податкової політики підприємств // *Інфраструктура ринку*. Випуск 67. 2022. С. 229-233.
10. Перерва, П.Г. Інноваційні технології реструктуризації промислового підприємства. Маркетинг інновацій і інновації у маркетингу: збірник тез доповідей VIII Міжнар. науково-практ. конф., 25-26 вересня 2014 р. Суми: ТОВ "ДД "Папірус", 2014. С. 119-121.
11. Перерва П. Г. Підвищення конкурентоспроможності машинобудівних підприємств на засадах синергетичного бенчмаркінгу // *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*: зб. наук. пр. Сер. : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. Львів: Львівська політехніка, 2015. № 819. С. 167–174.
12. Перерва П., Кобелева Т. Теоретичні засади комплаєнс-моніторингу в системі економічної безпеки промислового підприємства // *Вісн. Нац. техн. у-ту «ХПІ» Серія: Економічні науки*. 2019. № 1. С. 65–72. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/44001>

Кобелєва Тетяна Олександрівна,

д.е.н, професор,

професорка кафедри економіки

бізнесу і міжнародних економічних відносин

Національного технічного університету

«Харківський політехнічний інститут»

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ВИТОКУ КОНФІДЕНЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРИ АВТОМАТИЗАЦІЇ ЦІНОУТВОРЕННЯ В ОНЛАЙН-РІТЕЙЛІ

Сучасний розвиток електронної комерції супроводжується стрімким впровадженням цифрових технологій, що трансформують традиційні підходи до управління бізнес-процесами [1, 7]. Особливе місце серед таких трансформацій займає автоматизація ціноутворення, яка базується на використанні великих масивів даних, алгоритмів машинного навчання та аналітики в реальному часі [2]. Онлайн-рітейл, як один із найбільш динамічних секторів економіки, активно використовує інтелектуальні системи для формування гнучких цінових стратегій, що дозволяє підвищувати конкурентоспроможність і ефективність діяльності підприємств [3, 5, 11]. Такі процеси суттєво підвищують ризики витоку конфіденційної інформації, що становить серйозну загрозу як для фінансової стабільності компаній, так і для їхньої репутації.

Актуальність дослідження обумовлена зростанням ролі інформації як стратегічного ресурсу підприємства та необхідністю забезпечення її захисту в умовах цифрової трансформації. Системи автоматизованого ціноутворення акумулюють значні обсяги даних, що включають персональну інформацію клієнтів, результати аналітичних обчислень, комерційні стратегії та внутрішні алгоритми формування цін [4, 10]. Втрата або компрометація цих даних може призвести до суттєвих економічних збитків, втрати довіри споживачів і погіршення конкурентних позицій на ринку.

Автоматизоване ціноутворення є складною багаторівневою системою, яка інтегрує різноманітні джерела інформації та використовує алгоритмічні підходи до прийняття управлінських рішень [6]. Його функціонування передбачає постійний аналіз поведінки споживачів, моніторинг ринкової кон'юнктури, врахування дій конкурентів та адаптацію до змін зовнішнього середовища. У таких умовах інформація стає ключовим фактором формування вартості товарів і послуг, а отже, об'єктом підвищеної уваги з боку потенційних зловмисників.

Кібербезпека в контексті автоматизованого ціноутворення розглядається як комплекс заходів, спрямованих на забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності даних [9]. Особливістю таких систем є їхня висока інтегрованість із зовнішніми сервісами, зокрема платіжними платформами, логістичними системами та маркетинговими інструментами, що суттєво розширює поверхню атак і ускладнює процеси захисту інформації [12].

Ризики витоку конфіденційної інформації в системах автоматизованого ціноутворення мають комплексний характер і формуються під впливом як технічних, так і організаційних факторів. Вони виникають унаслідок недосконалості програмного забезпечення, наявності вразливостей у мережевій інфраструктурі, недостатнього рівня захисту даних, а також людського фактору. Значну роль відіграють і зовнішні загрози, пов'язані з кібератаками, що спрямовані на отримання несанкціонованого доступу до інформаційних ресурсів підприємства.

Особливу небезпеку становить витік алгоритмів ціноутворення, оскільки вони є результатом інтелектуальної діяльності підприємства і визначають його конкурентні переваги. Отримання таких даних конкурентами може призвести до маніпуляцій на ринку, зниження ефективності цінових стратегій та втрати унікальності бізнес-моделі. Не менш критичним є витік персональних даних клієнтів, що може спричинити юридичні наслідки, включаючи штрафні санкції та судові позови.

У процесі автоматизації ціноутворення значно зростає кількість потенційних каналів витоку інформації. Це обумовлено використанням

відкритих інтерфейсів взаємодії між системами, залученням сторонніх програмних продуктів, а також широким застосуванням хмарних технологій. У таких умовах навіть незначні недоліки в системі захисту можуть призвести до масштабних інцидентів.

Суттєвим джерелом загроз є людський фактор, що проявляється у вигляді помилок персоналу, недотримання правил інформаційної безпеки або навмисних дій співробітників. Соціальна інженерія також залишається одним із найбільш ефективних інструментів отримання доступу до конфіденційної інформації, що потребує підвищення рівня обізнаності працівників щодо сучасних кіберзагроз.

Управління ризиками витоку інформації передбачає системний підхід, що охоплює всі етапи життєвого циклу інформаційних систем. Важливим елементом є ідентифікація потенційних загроз, їх оцінка та визначення пріоритетів щодо впровадження заходів захисту. Ефективність такого управління значною мірою залежить від здатності підприємства адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі та оперативно реагувати на нові виклики.

Особливу роль відіграє інтеграція процесів управління ризиками в загальну систему управління підприємством. Це дозволяє забезпечити узгодженість дій різних підрозділів, підвищити ефективність використання ресурсів та досягти синергетичного ефекту від впровадження заходів безпеки.

Механізм управління ризиками витоку інформації в системах автоматизованого ціноутворення повинен базуватися на поєднанні технічних і організаційних рішень. До технічних аспектів належить впровадження сучасних засобів шифрування, контроль доступу до інформаційних ресурсів, моніторинг активності користувачів і систем, а також використання інтелектуальних систем виявлення загроз. Організаційна складова включає розробку політик інформаційної безпеки, регламентацію доступу до даних, підвищення кваліфікації персоналу та формування культури кібербезпеки.

Важливим напрямом є також використання концепції довіри з нульовим рівнем, що передбачає перевірку кожного запиту на доступ незалежно від його

джерела. Такий підхід дозволяє мінімізувати ризики несанкціонованого доступу навіть у разі компрометації окремих елементів системи.

Інвестиції у забезпечення інформаційної безпеки мають розглядатися не як додаткові витрати, а як стратегічні вкладення у стабільність і розвиток бізнесу. Витрати на впровадження систем захисту значно менші за потенційні збитки, які можуть виникнути внаслідок витоку конфіденційної інформації. Крім того, високий рівень кібербезпеки сприяє підвищенню довіри з боку клієнтів і партнерів, що позитивно впливає на фінансові результати діяльності підприємства.

В умовах онлайн-рітейлу економічна ефективність управління ризиками також проявляється у зниженні операційних витрат, пов'язаних із ліквідацією наслідків кіберінцидентів, та у підвищенні стабільності функціонування бізнес-процесів.

Онлайн-рітейл характеризується високою динамічністю, значною кількістю транзакцій і постійною взаємодією з клієнтами через цифрові канали. Це створює додаткові виклики для забезпечення інформаційної безпеки, оскільки кожна точка взаємодії може стати потенційним каналом витоку інформації. Використання автоматизованих систем ціноутворення ще більше ускладнює ситуацію, оскільки потребує обробки даних у реальному часі та інтеграції з різноманітними зовнішніми сервісами.

У таких умовах особливого значення набуває здатність системи безпеки до адаптації та самонавчання, що дозволяє ефективно протидіяти новим видам загроз.

Сучасні тенденції розвитку інформаційних технологій відкривають нові можливості для управління ризиками витоку інформації. Використання штучного інтелекту дозволяє виявляти аномалії в поведінці систем і користувачів, що може свідчити про спроби несанкціонованого доступу. Поведінкова аналітика дає змогу прогнозувати потенційні загрози та запобігати їх реалізації ще на ранніх етапах.

Застосування автоматизованих систем реагування на інциденти дозволяє значно скоротити час реагування та мінімізувати наслідки кібератак. У поєднанні з іншими інструментами це створює комплексну систему захисту, здатну ефективно функціонувати в умовах високої невизначеності.

Отже, автоматизація ціноутворення в онлайн-рітейлі є важливим фактором підвищення ефективності діяльності підприємств, однак водночас створює нові ризики, пов'язані з витоком конфіденційної інформації. Управління такими ризиками потребує комплексного підходу, що поєднує технічні, організаційні та економічні інструменти. Особливу увагу слід приділяти захисту алгоритмів ціноутворення та персональних даних клієнтів як найбільш цінних інформаційних активів.

Наукова новизна дослідження полягає у поглибленні теоретичних підходів до розуміння природи ризиків витоку інформації в умовах автоматизації ціноутворення та обґрунтуванні інтегрованого механізму їх управління. Практичне значення полягає у можливості використання отриманих результатів для підвищення рівня інформаційної безпеки підприємств онлайн-рітейлу. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розвитком адаптивних систем управління ризиками, що враховують вплив новітніх цифрових технологій і зміну характеру кіберзагроз.

Список використаних джерел:

1. Тютюнник С. В., Перерва П. Г., Лега О. В., Тютюнник Ю. М. Прибуток як основа фінансової стійкості та стратегічного розвитку підприємства. *Актуальні питання економічних наук*, 2025. № 7. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14790464>
2. Будник А.М., Лега О.В. Історичні аспекти формування поняття «необоротні активи» // *Економічні науки*. 2014. № 5(08). С.63-66.
3. Перерва П.Г., Лега О.В., Яловега Л. В. Податкове планування як інструмент системи управління підприємством // *Вісник Полтавського державного аграрного університету. Серія: Економіка, управління та фінанси*. 2024. Вип.1. С.58–62. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdau.eco.2024.1.9>
4. Ткачова Н.П., Перерва П.Г. Моделювання стратегічної політики маркетингу конкурентоспроможності на засадах бенчмаркінгу//*Економічні*

науки: зб. наук. праць. Сер.: Економіка та менеджмент. Луцьк: ЛНТУ, 2012. Вип. 9 (34), ч. 2. С. 10-23. <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/26762>

5. Косенко О.П., Кобелева Т.О., Перерва П.Г. Кон'юнктура технологічного ринку: оцінка ризиків комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності. Вісник НТУ "ХПІ" : зб. наук. пр. Харків : НТУ "ХПІ", 2014. № 33 (1076). С. 76-87.

6. Перерва П. Г., Кобелева Т. О., Романчик Т. В. Комплаєнс як фактор інноваційного розвитку підприємства. Інформація та знання в системі управління інноваційним розвитком: монографія. Розд. 5.2 / заг. ред. Ю. С. Шипуліна. Суми : Триторія, 2018. С. 205–220.

7. Кобелева Т.О., Перерва П.Г., Ткачова Н.П. Формування кон'юнктури ринку електротехнічної продукції // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка» : зб. наук. праць. Сер. : Проблеми економіки та управління. Львів : Львівська політехніка, 2015. № 815. С. 118-125

8. Ткачова Н.П. Перерва П.Г., Кобелева Т.О., Формування інноваційної та інвестиційної політики промислового підприємства на засадах збалансованої системи показників // Вісник НТУ "ХПІ" : зб. наук. пр. Темат. вип. : Технічний прогрес та ефективність виробництва. Харків : НТУ "ХПІ", 2015. № 59 (1168). С. 96-100. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/20638>

9. Жегус О.В., Перерва, П.Г. Науково-інноваційний потенціал України та сучасні проблеми його використання // Вісник НТУ "ХПІ" : зб. наук. пр. Темат. вип. : Технічний прогрес та ефективність виробництва. Харків : НТУ "ХПІ", 2011. № 26 (1168). С. 174-181.

10. Косенко О.П., Кобелева Т.О., Перерва П.Г. Кон'юнктура технологічного ринку: оцінка ризиків комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності // Вісник НТУ "ХПІ" : зб. наук. пр. Харків : НТУ "ХПІ", 2014. № 33 (1076). С. 76-87.

11. Кобелева Т.О., Перерва П.Г., Ткачова Н.П. Методичні засади моніторингу кон'юнктури ринку асинхронних електродвигунів // Управління розвитком. Харків: ХНЕУ. 2011. № 4. С. 258-260.

12. Перерва П.Г. Організація та управління інноваційною діяльністю: підручник / за ред. П.Г. Перерви, С.А. Меховича, М.І. Погорєлова. Харків: НТУ «ХПІ», 2008. 1025 с.

Корнієнко Ігор Валентинович,
*канд. техн. наук, доцент, доцент кафедри
геодезії, картографії та землеустрою
Національного університету «Чернігівська політехніка»*

Білоус Ірина Володимирівна,
*канд. техн. наук, доцент, завідувач кафедри
інформаційних технологій та програмної інженерії
Національного університету «Чернігівська політехніка»*

Корнієнко Світлана Петрівна,
*канд. техн. наук, доцент, доцент кафедри
кібербезпеки та математичного моделювання
Національного університету «Чернігівська політехніка»*

ІНТЕГРАЦІЯ НАУКОВО-ОСВІТНЬОГО ПОТЕНЦІАЛУ В СИСТЕМУ САМОУПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

На цей час Національним університетом «Чернігівська політехніка» розробляється Відкрита інтелектуальна моніторингова геоінформаційна платформа (ВІМГІП) для територіальних громад (ТГ) постраждалих від збройних конфліктів та техногенних катастроф. Основною метою розробки ВІМГІП – підвищення рівня безпеки населення, ефективності господарювання та інформаційної підтримки прийняття управлінських рішень на рівні ТГ, і, по суті, ВІМГІП виступатиме цифровим інструментом інтеграції відкритих даних та методів їх аналізу в єдиному геоінформаційному середовищі, доступному для безпосереднього використання органами місцевого самоврядування (ОМС) та мешканців ТГ.

Структура ОМС в Україні включає територіальні громади, місцеві ради (представницькі органи), виконавчі комітети (виконавчі органи) та сільських/селищних/міських голів. Кожен з елементів управління відіграє свою роль у системі прийняття рішень, і, зважаючи на ролі елементів управління в системі прийняття рішень, можна визначити

спосіб і характер використання ВІМГІП в структурі ОМС базового рівня (рис. 1).

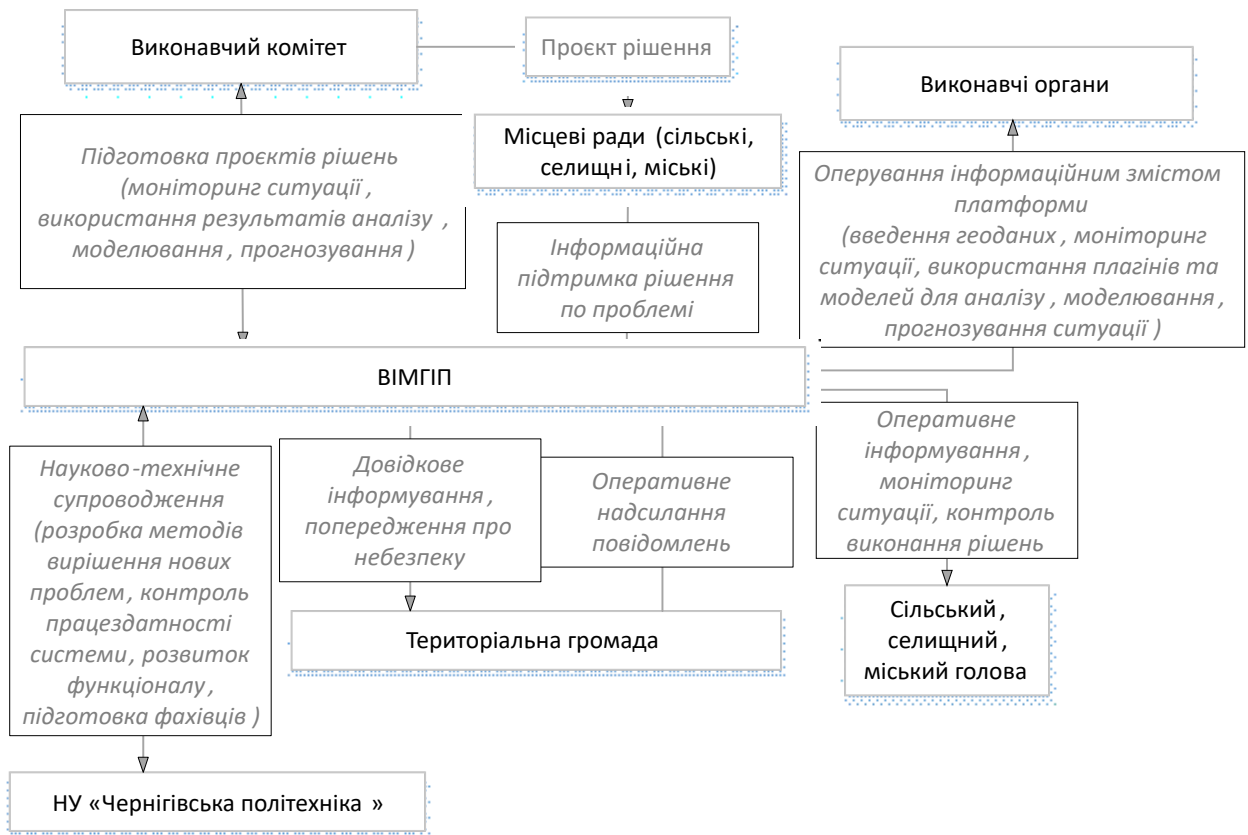

Рис. 1. Використання ВІМГІП в структурі управління органу місцевого самоврядування

Відповідно до [1], прийняття рішень ОМС здійснюється через пленарні засідання рад, засідання виконкомів або розпорядження голови, ґрунтуючись на принципах закону, прозорості, гласності та громадських ініціативах.

Рішення радою громади приймаються колегіально під час чергових сесій. Інформаційне супроводження рішень ради з використанням ВІМГІП здійснюватиметься в наступний спосіб:

1) Підготовка: проєкти рішень готуються виконавчими органами, постійними комісіями ради або ініціативними групами: ВІМГІП забезпечує інформаційну підтримку підготовки проєкту рішення на основі аналізу ситуації, використання моделей та прогнозування

розвитку події, а також забезпечує візуальне доповнення (аналітичну довідку) проєкту рішення.

2) Оприлюднення: проєкти рішень оприлюднюються не пізніше ніж за 10 робочих днів до дати їх розгляду: ВІМГПІ забезпечує інформаційне супроводження та поширення картографічної частини рішення серед жителів громади через геопортал. При цьому, мешканці матимуть можливість розглянути проблему та її рішення у всій складності просторових асоціацій у геопросторі.

3) Розгляд та затвердження: рішення приймаються на сесіях ради голосуванням депутатів (колегіально) або на засіданнях виконкому. ВІМГПІ забезпечує картографічне супроводження прийняття рішення з картографічним (аналітичним) відображенням реалізації альтернативних рішень (за наявності таких). Прийняте рішення вже має оформлену офіційну картографічну частину (якість забезпечується високою просторовою розрізненістю, достатнім атрибутивним наповненням та актуальністю) і надсилається виконавцям.

4) Підписання та виконання: голова ради підписує прийняті рішення та забезпечує їх виконання: актуалізація просторових даних операторами виконавчих органів у ВІМГПІ забезпечує моніторинг і контроль виконання рішення як головою, так і громадою в цілому.

Оперативна діяльність ОМС, яка потребує негайних рішень, здійснюється через засідання виконкомів або розпорядження голови: рішення виконкому ухвалюються на його засіданнях колегіально (для виконання функцій управління), розпорядження голови приймаються одноосібно (що стосуються оперативної діяльності). Інформаційне забезпечення ОМС з використанням ВІМГПІ здійснюється в аналогічний спосіб, як і рішення ради.

Жителі громади також виступають джерелом геоінформації при надсиланні повідомлень про виявлені небезпечні об'єкти, явища, процеси. Надіслана інформація агрегується у ВІМГПІ: фото- та

відеоповідомлення, які мають геомітки, автоматично прив'язуються до місця події; звернення та електронні петиції, які мають відношення до простору, також матимуть геомітки. В свою чергу, мешканці громади одержуватимуть геоінформацію про небезпечні об'єкти, явища, події в режимі онлайн за допомогою мобільного застосунку.

Зважаючи на досвід запровадження різнопланових геоінформаційних платформ в Україні, зокрема їх використання суто як довідкові системи, без застосування потужного аналітичного апарату геоінформаційних систем, розробниками ВІМГП пропонується створення механізму інтелектуальної підтримки ТГ регіону шляхом інтеграції академічної спільноти в процеси життєдіяльності ТГ. При цьому основою такої інтеграції виступає безпосередньо ВІМГП (рис. 2).

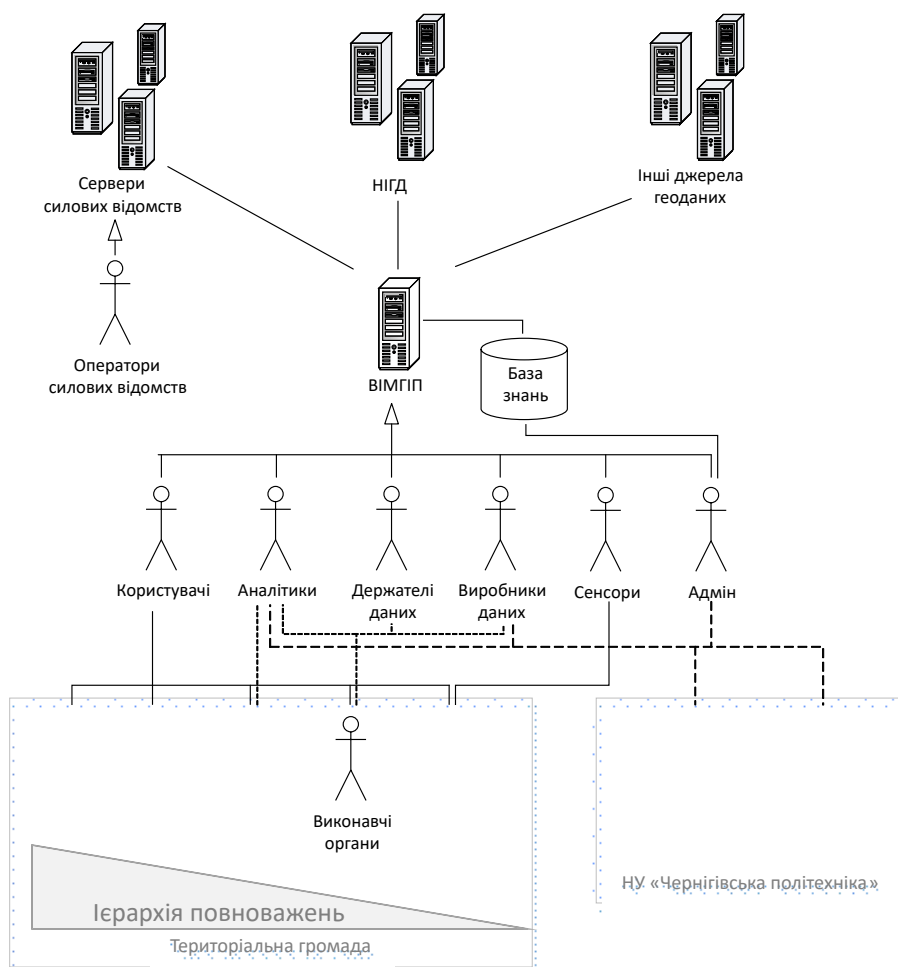

Рис. 1. Інтеграція академічної спільноти в систему управління ТГ

На рівні університету здійснюється як технічне супроводження функціонування ВІМГП, так і створення робочих груп, які вироблятимуть пропозиції з тих чи інших проблемних ситуацій, що склалися в ТГ (рис. 3).

Сутність взаємодії полягає в надсиланні запиту від виконавчих органів ТГ до НУ «Чернігівська політехніка» щодо проблемної ситуації, яка потребуватиме залучення академічної спільноти в аналізі сценаріїв розвитку ситуації, виробленні оптимального рішення, прогнозування наслідків прийняття рішення тощо. Відповідно до проблематики формується робоча група, в яку можуть входити науковці різних кафедр з обов'язковим залученням здобувачів вищої освіти різних спеціальностей, яка спільно працює над проблемою та готує пропозиції з її розв'язання, у тому числі, у вигляді просторових рішень.

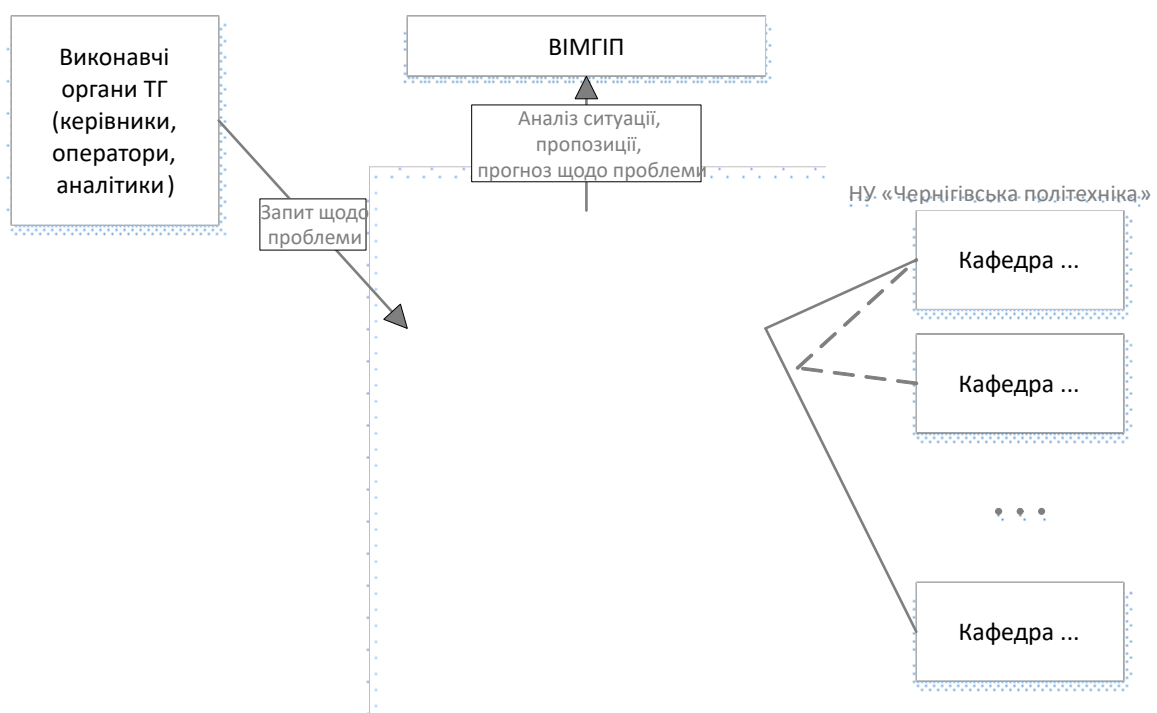

Рис. 2. Інтеграція науково-освітнього потенціалу в систему самоуправління територіальних громад

Корисний ефект такої інтеграції одержує як ТГ у вигляді інформаційної підтримки для прийняття рішення, так і академічна спільнота, що розширює навчальний контент реальними практичними проблемами до розв'язання яких долучаються здобувачі вищої освіти, одержуючи нові професійні компетенції та практичні результати навчання.

Дослідження проводяться в межах проєкту «Розробка інтелектуальної моніторингової геоінформаційної платформи для територіальних громад постраждалих від збройного конфлікту та техногенних катастроф», що виконується за фінансуванням Міністерства освіти та науки України (наказ Міністерства освіти і науки України від 09.01.2026 №23 «Про затвердження переліку проєктів фундаментальних наукових досліджень, прикладних наукових досліджень та проєктів досліджень, які містять відомості з обмеженням доступу, виконавцями яких є заклади вищої освіти та наукові установи, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України, які пройшли конкурсний відбір та фінансування яких розпочнеться з 2026 року за рахунок коштів Державного бюджету України», державний реєстраційний номер: 0126U001541).

Список використаних джерел:

1. Закон України Про місцеве самоврядування в Україні URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

Лапко Олена Олександрівна,
д.е.н., професор, професор кафедри кібербезпеки,
інформаційних технологій та економіки
Середенко Єгор Віталійович,
здобувач вищої освіти,
Київський університет інтелектуальної власності та права

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЗАСНОВНИКІВ СТАРТАП- ПРОЄКТІВ

У сучасних умовах глобалізації та цифровізації економіки проблема захисту інтелектуальної власності (ІВ) засновників стартапів набуває особливої актуальності. Інтелектуальний капітал стає ключовим фактором забезпечення конкурентоспроможності компанії, випереджаючи фінансові та матеріальні чинники. Саме він є основою для радикальних інноваційних рішень, включаючи принципово нові види продукції, технології, стартап-проекти з реалізації унікальних ідей та зростання ринкової вартості бізнесу. Захист інтелектуального капіталу прямо впливає на стійкість компанії до ризиків: промислового шпигунства, недобросовісної конкуренції, кадрового відтоку тощо, впливаючи на економічну безпеку компанії в цілому. Швидкий розвиток інформаційних технологій спрощує процес копіювання програмного забезпечення, бізнес-моделей, дизайнерських рішень та інших інноваційних продуктів. Водночас недостатній рівень правового регулювання та низька правова культура у сфері ІВ призводять до численних конфліктів між засновниками, інвесторами та третіми особами. Це обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Крім того, актуальність теми посилюється через зростання кількості стартапів у сфері ІТ, штучного інтелекту, фінансових технологій, кібербезпеки та електронної комерції, де основним активом фактично є інтелектуальний

продукт. Саме тому дослідження організаційно-економічних механізмів захисту інтелектуальної власності засновників стартап-проектів є важливим як для розвитку інноваційного підприємництва, так і для формування ефективної системи управління нематеріальними активами.

До інтелектуального капіталу належать знання працівників, досвід, технології, патенти, бренди, клієнтські бази, бізнес-процеси та комерційні секрети. Якщо унікальні знання, технології або ноу-хау потрапляють до конкурентів, компанія втрачає свою ринкову перевагу. Тому для стартапів та ІТ-компаній, де ключова цінність — це ідея, алгоритм, код, модель або технологія, особливо важливим є запобігання витоку знань. Крім того, значна частина вартості сучасних інноваційних компаній формується саме нематеріальними активами: патентами, брендом, репутацією, базами даних. Патентний захист, авторське право та режим комерційної таємниці дозволяють в подальшому монетизувати результати досліджень та розробок.

Для стартапів питання належного оформлення прав інтелектуальної власності має не лише юридичне, але й економічне значення. Інвестори під час оцінювання стартапу звертають особливу увагу на наявність документально підтверджених прав на технології, програмний код, торговельні марки та інші результати інтелектуальної діяльності. Відсутність належного оформлення прав ІВ може стати підставою для відмови у фінансуванні, зниження ринкової вартості проекту або втрати контролю над ключовими активами компанії.

Основним механізмом підтримки інноваційного бізнесу на ранніх етапах його розвитку є венчурний капітал. Його роль полягає у фінансуванні високоризикових, але потенційно перспективних проектів та стимулюванні розвитку нових технологій. Венчурні інвестори надають кошти стартаперам на ранніх етапах реалізації проекту, оцінюючи імовірність реалізації ідеї, в обмін на частку власності, сподіваючись на значне зростання вартості компанії за рахунок високого потенціалу прибутку. Це не тільки фінансування проекту, але скоріше стратегічне партнерство. Крім інвестиційних ресурсів, венчурні інвестори

надають підтримку в подальшій реалізації проєкту та зростанні вартості стартап-компанії.

Незважаючи на високу значущість інтелектуальної власності для функціонування стартапів, на практиці більшість молодих компаній не приділяє достатньої уваги її правовому оформленню та захисту. Основна причина полягає у зосередженості засновників на технічній реалізації продукту, пошуку інвесторів та виході на ринок, тоді як юридичні аспекти діяльності часто залишаються поза увагою.

Однією з найбільш поширених проблем є відсутність чіткого визначення прав на результати інтелектуальної діяльності між співзасновниками стартапу. На початкових етапах створення проєкту взаємовідносини між учасниками часто базуються на усних домовленостях або особистій довірі. У разі виникнення конфліктів це створює складнощі щодо визначення власника програмного коду, дизайну, бренду чи технології.

Серйозною проблемою також є використання праці найманих працівників, фрилансерів або сторонніх розробників без укладення договорів про передачу майнових прав інтелектуальної власності. Відповідно до законодавства, авторські права на створений об'єкт можуть залишатися у виконавця, якщо інше прямо не передбачено договором. У результаті стартап фактично використовує продукт без гарантованого права власності на нього.

Ще однією проблемою є недостатній рівень захисту комерційної інформації. Під час переговорів із потенційними партнерами чи інвесторами засновники нерідко розкривають ключові елементи бізнес-ідеї без укладення договорів про нерозголошення інформації. Це створює ризик копіювання інноваційної моделі або технології конкурентами.

Особливої уваги потребує проблема захисту прав інтелектуальної власності у міжнародному середовищі. Багато стартапів орієнтуються на глобальний ринок, однак не здійснюють міжнародної реєстрації торговельних марок чи патентів. Через це компанія може втратити право використовувати власний бренд або технологію в інших країнах.

Крім юридичних ризиків, неналежне оформлення ІВ створює значні економічні проблеми: зниження інвестиційної привабливості стартапу; втрату потенційного прибутку; додаткові витрати на судові спори; ризик блокування діяльності компанії; втрату конкурентних переваг на ринку.

Найбільш часто проблеми у сфері захисту інтелектуальної власності стартапів винакають через:

- конфлікт через права на програмний код. Наприклад, стартап із розробки SaaS-платформи залучив декількох програмістів-фрилансерів для створення програмного забезпечення. Оскільки письмові договори про передачу майнових прав укладені не були, після отримання перших інвестицій один із розробників заявив про свої авторські права на частину коду та заборонив його використання без додаткової оплати. Це призвело до судового спору та затримки розвитку проекту.

- втрату бренду через відсутність реєстрації торговельної марки, коли команда стартапу активно просуває власний бренд на ринку, але не зареєструвала торговельну марку. Через певний час інша компанія подає заявку на реєстрацію аналогічної назви та отримує правовий захист, у результаті чого стартап змушений проводити ребрендинг, що спричиняє фінансові втрати та зниження впізнаваності серед клієнтів.

- конфлікту між співзасновниками внаслідок того, що декілька співзасновників створили стартап без укладення корпоративної угоди та визначення порядку володіння правами інтелектуальної власності. Після виходу одного із засновників виникає суперечка щодо права використання технології та розподілу доходів від її комерціалізації, через що компанія може втратити частину інвесторів та можливість швидкого масштабування.

- викрадення бізнес-ідеї, коли під час переговорів із потенційним інвестором засновники детально презентували бізнес-модель без підписання NDA (NDA – Non-Disclosure Agreement, - угода про нерозголошення для всіх, хто має доступ до конфіденційної інформації). Через певний час аналогічний продукт може бути

запущений іншою компанією, що суттєво зменшує конкурентні переваги стартапу.

Таким чином, *варіантами оформлення прав інтелектуальної власності* для забезпечення належного рівня захисту інтелектуальної власності засновники стартапів можуть використовувати комплекс організаційно-економічних та правових механізмів:

1. Реєстрація авторського права, що застосовується для захисту програмного забезпечення, вебсайтів, дизайну, текстового та мультимедійного контенту, баз даних. Авторське право виникає автоматично з моменту створення об'єкта, однак державна реєстрація дозволяє спростити доказування права власності у разі спору.

2. Патентування. Використовується щодо винаходів, корисних моделей, технічних рішень, інноваційних технологій. Патент забезпечує виключне право на використання технології та заборону її незаконного копіювання конкурентами.

3. Реєстрація торговельної марки, яка дозволяє захистити назву стартапу, логотип, слоган, елементи бренду. Реєстрація бренду є важливою умовою формування ділової репутації та захисту від недобросовісної конкуренції.

4. Укладання договорів про передачу майнових прав. Усі працівники, фрилансери та підрядники повинні підписувати договори, які передбачають передачу майнових прав інтелектуальної власності на створені результати діяльності засновнику або компанії.

5. NDA та режим комерційної таємниці. Для захисту конфіденційної інформації необхідно укладати договори про нерозголошення, обмежувати доступ до критично важливої інформації, впроваджувати внутрішні політики інформаційної безпеки.

6. Корпоративні угоди між співзасновниками, які повинні визначати порядок володіння правами ІВ, частки співзасновників, процедуру виходу учасника зі стартапу, механізм передачі прав у разі продажу компанії.

Отже, інтелектуальна власність є основним активом більшості сучасних стартап-проектів та визначає їхню економічну цінність, інноваційний потенціал і конкурентоспроможність. Недостатній рівень правового та організаційного захисту ІВ створює значні ризики для засновників, зокрема втрату контролю над технологією, виникнення корпоративних конфліктів, судові спори та зниження інвестиційної привабливості проекту.

Для мінімізації зазначених ризиків доцільно впроваджувати комплексний механізм захисту інтелектуальної власності, який поєднує правові, організаційні та економічні інструменти. Особливу увагу необхідно приділяти належному документальному оформленню прав ІВ ще на ранніх етапах створення стартапу.

Найбільш ефективним підходом на початковій стадії розвитку стартап-проекту є оформлення майнових прав інтелектуальної власності саме на засновника. Такий підхід дозволяє:

- забезпечити централізований контроль над ключовими активами;
- уникнути спорів між членами команди;
- спростити процедуру управління правами ІВ;
- підвищити довіру інвесторів;
- забезпечити можливість подальшої передачі прав юридичній особі стартапу на договірній основі.

У подальшому, після стабілізації діяльності компанії та залучення інвестицій, права інтелектуальної власності можуть бути передані на баланс юридичної особи стартапу через відповідні договори відчуження або ліцензійні угоди. Це сприятиме формуванню ефективної системи управління нематеріальними активами та забезпечить стабільний розвиток інноваційного бізнесу.

Список використаних джерел:

1. OECD.Venture Capital: Trends and Policy Recommendations. Paris: OECD Publishing, 2021. 198 p.

2. WIPO. Intellectual Property and Venture Capital. Geneva: World Intellectual Property Organization, 2020. 145 p.
3. Lerner J. Venture Capital and Private Equity : A Casebook.- Hoboken: Wiley, 2022. 420 p.

Лапко Олена Олександрівна,
*д.е.н., професор, професор кафедри кібербезпеки,
інформаційних технологій та економіки*

Марчук Володимир Васильович,
здобувач вищої освіти
Київський університет інтелектуальної власності та права

ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ СТИМУЛЮВАННЯ РЕГІОНІВ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЄКТІВ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЇ

В умовах нових моделей соціально-економічного розвитку зростає техногенне навантаження на суспільство. З'являються нові матеріали, технології, продукція та послуги таких сфер діяльності, які забезпечують зростання конкурентоспроможності країни та підвищення добробуту її громадян за рахунок високої технологічності та унікальності. Водночас наслідки використання новітніх інновацій не завжди можна передбачити, і тому вони за певних обставин можуть спричинити шкоду у вигляді втрати природних ресурсів, здоров'я людей, пошкодження їх життєвого середовища тощо. Проблеми протиріч між суспільством та навколишнім середовищем в умовах високого техногенного навантаження, економічного регулювання забезпечення якості довкілля, необхідності зменшення екологічних ризиків та негативних зовнішніх ефектів впливу на довкілля стають все більш актуальними. Особливо актуальним залишається обґрунтування механізмів та інструментів залучення інвестиційних ресурсів для уникнення екологічних катастроф та заохочення підприємств використовувати сучасні рециклічні (безвідходні) технології.

В регіонах однією з найскладніших соціально-екологічних проблем залишається будівництво сміттєпереробних заводів. Це дорогі проєкти, для реалізації котрих потрібні великі інвестиції. В останнє десятиріччя ця проблема була покладена на регіональні органи влади. Втім, як показує вітчизняна практика, необхідними коштами регіони не володіють. А в умовах війни значна частка місцевих ресурсів перерозподіляється на потреби ВСУ. Тому виникає ще

одна організаційно-економічна проблема – пошук та залучення іноземних інвесторів, спроможних запропонувати та реалізувати в Україні інвестиційні проекти з будівництва сміттєпереробних заводів чи полігонів на засадах взаємовигідного співробітництва.

Суттєві кроки у вирішенні проблеми будівництва сміттєпереробних заводів були зроблені після трагічних подій на Грибовицькому сміттєзвалищі біля Львова. Ще у 2016 році міська влада Львова почала шукати кошти для будівництва сміттєпереробного заводу, і лише в 2020 році реалізація проекту розпочалася. У 2023 р. було заплановано здати завод в експлуатацію. Цей проект будівництва заводу потужністю 240 тис. т. відходів на рік мав реалізувати нідерландсько-литовський консорціум WTT-Axis. В процесі підготовки були підведені всі комунікації і мережі, введена в дію готова станція компостування на місці майбутнього комплексу, однак з початком повномасштабних воєнних дій реалізацію проекту було призупинено.

До 2022 року повинен був з'явитися сміттєпереробний завод в Хмельницькому, на фінансування будівництва якого ЄБРР виділив 28,5 млн євро кредиту. Загальна вартість заводу оцінювалася у 36,5 млн Євро, втім з організаційно-політичних причин будівництво заводу не було розпочато.

Аналогічні сміттєпереробні заводи планувалося побудувати біля Полтави, у Дніпрі, в Сумах та Житомирі, де станом на початок 2022 року роботи знаходилися на різних стадіях: від розробки проєктно-кошторисної документації до пошуку інвесторів для будівництва [1]. Однак і ці проєкти було згорнуто по причині воєнних дій.

Будівництво нового сміттєпереробного комплексу вартістю понад 40 млн дол. було розпочато на території діючого Дергачівського полігону твердих побутових відходів, що під Харковом. Генеральним підрядником будівництва виступила польська будівельна компанія, а кошти в загальній сумі понад 40 млн дол. надав у кредит Світовий банк. Будівництво нового комплексу здійснювалося поряд зі старим полігоном, який функціонував з 2004 року, але його потужностей бракувало для міста. Перша черга нового комплексу була завершена, паралельно

відбувалося будівництво допоміжних будівель, включаючи системи збору та очистки фільтрату. Після цього повинно було розпочатися будівництво другої черги комплексу – з конвеєрами та сортувальними лініями. Полігон передбачав сучасні європейські технології, тому екологічна ситуація мала відповідати всім санітарним нормам. Він повинен був приймати відходи протягом 15 років, і за цей період старий полігон мав бути рекультивований і підготовлений до видобутку біогазу. Виконавець робіт з рекультивації – турецька компанія, яка повинна була встановити над полігоном так звану геомембрану з метою перешкоджання витоку шкідливого газу та побудувати 37 свердловин для його видобутку. Далі газ мав бути генерований у електроенергію, яку планували реалізовувати по «зеленому» тарифу оператору ринку електроенергії. За рахунок отриманих коштів планувалось погашення кредиту та відсотків. Але з початком воєнних дій у Харківській області другий етап запланованих дій було скасовано.

Таким чином, не зважаючи на проведені роботи з будівництва сміттєпереробних заводів та заплановане таким чином вирішення проблеми екологізації, на сьогодні функціонує лише один такий завод «Енергія» у Києві. Для порівняння, - в кожному великому місті Японії діє декілька заводів з переробки відходів, сміття. Тільки в Токіо їх більше 20, і вони постійно модернізуються. Японія експортує свої технології рециркуляції в багато країн світу, що є цікавим і для України.

Одним з важливих завдань є включення питань екологізації в науково-технологічну політику підприємств. Інструментами заохочення підприємств до цього є як стимулювання – пільгове оподаткування, кредитування, прискорена амортизація, субсидії тощо, так і примус (плата за викиди забруднюючих речовин у навколишнє середовище, за використання природних ресурсів, за застосування екологічно шкідливих технологій).

Для інноваційних проєктів зі створення сміттєпереробних та сміттєенергетичних заводів у різних країнах застосовуються різні види пільг і стимулів, головними з яких є наступні [2].

Податкові пільги: звільнення або зниження податку на прибуток на

період окупності проєкту; податкові кредити на інвестиції в екологічні технології; прискорена амортизація обладнання; звільнення від імпортних мит на високотехнологічне обладнання.

У країнах ЄС широко використовуються *гранти з фондів ЄС* на будівництво та модернізацію підприємств переробки відходів; фінансування до 85 % вартості проєкту для окремих екологічних об'єктів; спеціальні програми підтримки циркулярної економіки. Поширені також *пільгові кредити та державні гарантії*: кредити під низькі відсотки від державних екологічних фондів; гарантії уряду для залучення приватних інвесторів; механізми державно-приватного партнерства (РРР). У багатьох країнах підтримуються заводи, які перетворюють відходи на електроенергію чи тепло, через *інвестиційні субсидії, компенсацію частини капітальних витрат, спеціальні «зелені» тарифи або премії за вироблену енергію, фінансування з кліматичних та інноваційних фондів*.

Ефективність сміттєпереробних проєктів стимулюється також через *екологічне законодавство*: високі податки на захоронення відходів; обмеження на полігонне захоронення; реалізацію принципу «забруднювач платить», відповідність обов'язковим нормативам щодо переробки відходів. У більшості розвинених країн економічна ефективність сміттєпереробних заводів забезпечується не лише пільгами, а й високими екологічними податками на захоронення відходів та жорсткими обмеженнями на використання полігонів.

В кожній країні обираються свої пріоритетні напрями стимулювання регіональних екологічних проєктів [3]. Так, в Німеччині більш поширені гранти на розвиток циркулярної економіки та переробки відходів, оскільки Німеччина та Швеція роблять ставку на інтеграцію сміттєпереробних заводів у модель циркулярної економіки та декарбонізації. В Польщі домінує напрямок – гранти ЄС, субсидії на будівництво сміттєпереробних комплексів та заводів Waste-to-Energy; в Фінляндії – податкові кредити для «зелених» промислових інвестицій до 60 % допустимих витрат; в Індії – державна фінансова допомога для проєктів Waste-to-Energy, виробництва біогазу та електроенергії з відходів. Франція підтримує проєкти, що поєднують переробку відходів із виробництвом теплової

та електричної енергії. США пропонують найширший спектр податкових стимулів і фінансових механізмів, особливо для проєктів Waste-to-Energy [4].

В Японії механізми економічного заохочення підприємств базується на наданні пільгових довгострокових кредитів (на 10-20 років) через державні кредитні корпорації під закупівлю очисного обладнання та будівництво природоохоронних споруд з розрахунку 5-7 % річних. Дрібним та середнім приватним підприємствам кредити надаються на суму до 80% від вартості відповідного обладнання, а великим - на суму до 50%. Підприємства, що виробляють очисне обладнання, дозволами регіональних адміністрацій можуть бути звільнені від сплати місцевих податків. Широко застосовується пільговий режим прискореної амортизації для екотехнологій та очисного обладнання: дозволяється в перший рік списувати 50% їх вартості. Для малих та середніх підприємств, що застосовують очисне обладнання, дозволено в перші три роки амортизувати по 30% його вартості.

Усі ці інструменти економічного заохочення можна рекомендувати для України при відновленні економіки після Перемоги. Особливо важливим, на нашу думку, при будівництві сміттєпереробних заводів урахувати можливість створення спільних підприємств з країнами, які підтримували Україну під час ворожої агресії, використовуючи технологічні надбання цих країн у відповідній сфері діяльності.

Список використаних джерел:

1. Слово і діло: URL: https://media.slovoidilo.ua/media/infographics/14/130735/130735-2_ru_origin.png.
2. OECD. Waste Management and the Circular Economy in Selected OECD Countries. Paris: OECD Publishing, 2019.
3. The Role of Incentives in Investment Promotion: Trends and Practices in OECD Member Countries. Paris: OECD Publishing, 2024.

4. Kumar V., Sezersan I., Garza-Reyes J.A. A Systematic Literature Review on the Circular Economy Initiatives in the European Union. *Sustainable Production and Consumption*, 2021.

Новаченко Тетяна Василівна,
*доктор наук з державного управління,
професор, професор кафедри
міжнародних відносин та політичного консалтингу,
Інститут права та суспільних відносин
Відкритого міжнародного
університету розвитку людини «Україна»*

Сороченко Мирослав Володимирович,
Саламаха Олег Іванович,
*аспіранти кафедри
міжнародних відносин та політичного консалтингу,
Інститут права та суспільних відносин
Відкритого міжнародного
університету розвитку людини «Україна»*

АДАПТИВНІ МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ, БІЗНЕСУ ТА ГРОМАДСЬКОГО СЕКТОРА В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Ескалація глобальних загроз, економічна нестабільність та цифровізація ключових сфер життєдіяльності суспільства вимагають системного оновлення взаємодії органів влади, підприємницьких структур та інститутів громадянського суспільства. Трансформація має відбуватися шляхом упровадження самокоригованих адаптивних моделей, здатних забезпечити інституційну стійкість системи в умовах критичної невизначеності екзогенного контуру.

У сучасних умовах глобальної турбулентності, обмеженості бюджетних ресурсів та правового режиму воєнного стану в Україні синергія державного регуляторного потенціалу, управлінської мобільності приватного сектору та

креативної енергії громадськості є ключовим чинником забезпечення збалансованого розвитку.

Необхідність формування сталої, інституційно закріпленої моделі партнерства між державою і громадянським суспільством зумовлена інтеграцією європейських стандартів у національну практику.

Стратегічні пріоритети інституціонального забезпечення публічно-приватного партнерства в Україні мають зміститися з площини формального регулювання у площину створення *адаптивної екосистеми*, яка повинна базуватися на цифровій прозорості, ефективному розподілі ризиків та залученні інститутів громадянського суспільства як гаранта дотримання національних інтересів у процесі масштабної повоєнної реконструкції.

Консолідація зусиль держави та інститутів громадянського суспільства виступає фундаментальною передумовою демократичного поступу України, що потребує формування стійкого інституційного базису через забезпечення правозахисних гарантій, стимулювання суспільної самоорганізації та реалізацію системної державної політики у сфері публічного врядування.

Адаптивні моделі взаємодії влади, бізнесу та громадського сектору слід розглядати як динамічну систему інституційних інструментів, що базуються на принципах інституційної резильєнтності (*англ. resilience*) та інституційної інклюзивності (*англ. inclusiveness*).

В умовах стратегічної невизначеності ці моделі трансформуються з інструментів виконання планових завдань у засоби швидкого реагування, де громадянський сектор виступає стабілізатором суспільних очікувань, бізнесзабезпечує ресурсну мобільність, а держава формує правове

поле для легітимізації креативних управлінських рішень. Ключовою ознакою таких моделей є їхня здатність до *автономної реконфігурації* (*англ. reconfiguration*) – зміни ендогенної структури у відповідь на екзогенні

виклики, що мінімізує ентропію (*англ. entropy*) в системі публічного управління.

Адаптивні моделі взаємодії влади, бізнесу та громадського сектору – динамічні

системи інституційних інструментів, процедур та комунікаційних каналів, що мають здатність до саморегуляції та швидкої реконфігурації у відповідь на екзогенні виклики стратегічної невизначеності, базуються на:

- інституційній резильєнтності – здатності системи зберігати функціональність при критичних навантаженнях;
- креативному синергізмі – використанні інтелектуального та соціального капіталу громадського сектору для пошуку та генерації нестандартних рішень;
- паритетному розподілі ризиків – перерозподілі відповідальності між державним, приватним та громадським секторами задля досягнення національно значущих цілей.

Серед *принципів* формування адаптивних моделей – динамічних засад, що дозволяють системі публічного управління зберігати функціональність в умовах динамічних змін, доцільно виокремити суб'єктно-орієнтовані, динамічно-процесуальні та ресурсно-інформаційні принципи [1, с. 339].

Системне впровадження окреслених принципів обумовлює фундаментальну трансформацію управлінської парадигми (табл. 1):

Таблиця 1. Порівняльна характеристика традиційних й адаптивних моделей взаємодії влади, бізнесу та громадського сектору в умовах стратегічної невизначеності

<i>Напрямок</i>	<i>Традиційна модель</i>	<i>Адаптивна модель</i>
Планування	Жорстке, довгострокове	Сценарне, ітеративне
Комунікація	Вертикальна (ієрархічна)	Мережева (горизонтальна)
Ризики	Уникнення чи перекладання	Спільне управління, страхування та розподіл ризиків
Роль громади	Отримувач послуг	Співавтор рішень (англ. Co-creator)

Джерело: сформовано авторами

Адаптивні моделі взаємодії влади, бізнесу та громадського сектору, як фундаментальні механізми залучення інвестиційного капіталу в процеси

повоєнної відбудови, забезпечують макроекономічну стабільність, стимулюють глибоку структурну трансформацію національної економіки відповідно до євроінтеграційного вектора розвитку.

Список використаних джерел:

1. Новаченко Т.В., Саламаха О.І. (2026). Стратегічні напрями взаємодії бізнесу та держави в сучасних умовах. Інвестиції: практика та досвід. №2. С.336-340. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2026.2.336>.

**ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛІ ЛАФФЕРА ДЛЯ ОЦІНКИ
ЕФЕКТИВНОСТІ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
УКРАЇНИ**

Економіка України перебуває у процесі складних трансформацій, зумовлених як історичними передумовами, так і необхідністю адаптації до сучасних викликів. Попри реалізацію низки системних реформ, питання оптимізації фіскальної політики залишається одним із найбільш гострих та дискусійних у вітчизняній науковій спільноті. Багато дослідників схиляються до думки, що сучасна економічна система функціонує в умовах нестабільного фіскального тиску, який потребує науково обґрунтованого коригування.

Оподаткування відіграє критично важливу роль у регулюванні економічних процесів, виконуючи водночас стимулюючу та стримувальну функції. У цьому контексті особливої актуальності набуває об'єктивна оцінка впливу податкової системи на національну економіку. З огляду на суттєву міжрегіональну диференціацію рівнів економічного розвитку в Україні, постає нагальна потреба у впровадженні диференційованого підходу до встановлення оптимальних параметрів податкового навантаження, що дозволить забезпечити паритет фінансових інтересів держави та платників податків. Такий підхід покликаний одночасно стимулювати позитивну динаміку економічного зростання та гарантувати стабільне й достатнє наповнення бюджету протягом визначеного часового інтервалу.

Методологічною основою нашого дослідження стало моделювання за принципами моделі Лаффера, що дає змогу формалізувати функціональний взаємозв'язок між податковим навантаженням (Т) та макроекономічними

показниками (валового регіонального продукту (ВРП) та обсягами податкових надходжень (G)) [1].

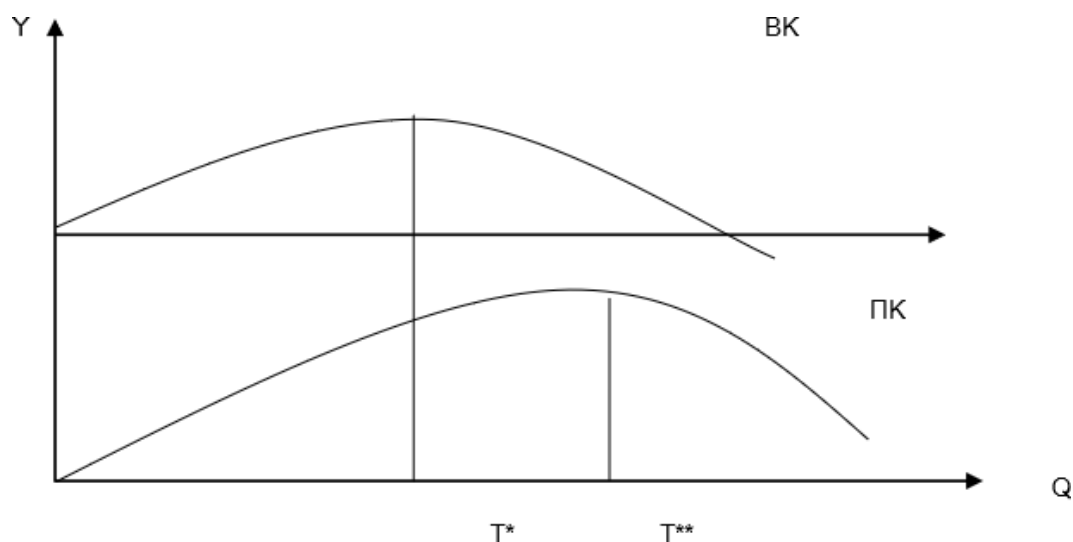
На основі аналізу релевантних статистичних даних з відкритих джерел за десятирічний період було ідентифіковано ключові екстремальні орієнтири:

Точка Лаффера першого порядку (T^*): відповідає рівню навантаження, при якому досягається максимальний обсяг валового регіонального продукту (ВРП).

Точка Лаффера другого порядку (T^{**}) відображає граничний фіскальний тиск, за якого бюджетні надходження сягають свого абсолютного максимуму, проте виробнича активність уже демонструє стійкий спадний тренд.

Зазначений часовий інтервал є репрезентативним і достатнім для отримання статистично значущих та достовірних результатів. Розрахунки ґрунтуються на врахуванні базових факторів виробництва: праці (у вигляді заробітної плати), капіталу (у формі капітальних інвестицій), земельних ресурсів, а також податкового навантаження на виробничий сектор [2, с. 257].

В основу дослідження покладено гіпотезу про те, що сукупний обсяг податкових надходжень до бюджету країни є функцією від рівня податкового навантаження (T). Це дозволяє дослідити функціональний взаємозв'язок між виробничою та фіскальною кривими (рис. 1).

Y - валовий регіональний продукт, Q - податкові надходження,
 T^* , T^{**} - точки Лаффера, BK - виробнича крива, PK - податкова крива.

Рис. 1. Положення точок Лаффера на виробничій і податковій кривих

Ці взаємозв'язки описуються нелінійними функціями. З огляду на це, на вихідному етапі підвищення податкового тиску супроводжується одночасним зростанням як обсягів ВРП, так і величини фіскальних надходжень (G).

Досягнувши точки Лаффера другого роду (T^{**}), що відображено на податковій кривій (рис. 1), податкові надходження набувають свого максимуму, після чого їх обсяг починає регресувати. Своєю чергою, точка Лаффера першого роду (T^*), яка відповідає максимуму ВРП, чисельно завжди є меншою за T^{**} (тобто графічно розташована лівіше на осі абсцис).

Максимізація обсягу ВРП забезпечується за умови помірного податкового навантаження. Натомість граничний фіскальний тиск, що гарантує максимальне наповнення бюджету, досягається на етапі, коли динаміка ВРП уже демонструє спадний тренд. Це свідчить про те, що в інтервалі між точками Лаффера першого (T^*) та другого (T^{**}) порядку нарощування податкових надходжень відбувається на тлі відносного скорочення обсягів виробництва.

Порівняльний аналіз фактичного рівня податкового тиску з визначеними точками Лаффера дозволяє виявити зони неефективності державної фіскальної політики та визначити вектори її подальшої оптимізації. Важливо підкреслити, що раціональна податкова політика має базуватися не на механічному скороченні фіскального тиску, а на його оптимізації з урахуванням індивідуального ресурсного потенціалу територій. Податкова політика має спрямовуватися на реалізацію двох ключових ефектів: стимулюючого (активізація виробництва) та транзиторного (тимчасове скорочення надходжень, що компенсується розширенням бази оподаткування у довгостроковій перспективі) [3, с. 115].

Зважаючи на неоднорідність ресурсного потенціалу територій, перспективним інструментом модернізації економіки є кластеризація регіональних систем. Забезпечення ефективної трансформації регіональних ресурсів у конкурентні переваги потребує відмови від уніфікованих рішень на користь гнучкого, диференційованого регулювання фіскального навантаження. Це дозволить гарантувати стабільне наповнення бюджетів усіх рівнів та створити умови для покращення макроекономічних показників країни у майбутньому.

Отже, диференційована оптимізація фіскального тиску є необхідною умовою забезпечення фіскальної спроможності бюджетів та формування підґрунтя для сталого економічного зростання України.

Список використаних джерел:

1. Laffer A.B. The Laffer Curve: Past, present and Future. Heritage foundation. 2004. №1765. pp 1-16.
2. Одінцова Т. М. (2018). Оптимізація податкового навантаження як інструмент економічного зростання. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. Вип. 2. С. 253-266. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnudps_2018_2_21
3. Одінцова Т. М. (2018). Вплив податкового навантаження на економічний розвиток регіонів: кластерний підхід. *Облік і фінанси*. Вип.1(79). С. 114-123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2018_1_19.

Перерва Петро Григорович,
д.е.н, професор,
професор кафедри
економіки бізнесу і міжнародних економічних відносин
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ІТ-СИСТЕМ З ІНТЕГРОВАНИМИ МОДУЛЯМИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

У сучасній цифровій економіці інформаційні технології виступають не лише інструментом підтримки бізнес-процесів, але й ключовим драйвером створення доданої вартості [1, 4, 9]. Особливої актуальності набувають ІТ-системи з інтегрованими модулями штучного інтелекту, які здатні забезпечувати автоматизацію складних управлінських рішень, підвищувати точність прогнозування та формувати нові конкурентні переваги підприємств [2, 7]. У зв'язку з цим постає необхідність комплексної оцінки інвестиційної привабливості таких систем, що враховує не лише фінансові показники, але й технологічні, організаційні та ризикові аспекти.

Актуальність дослідження обумовлена стрімким зростанням обсягів інвестицій у штучний інтелект, а також підвищенням невизначеності щодо ефективності таких вкладень. Інвестори стикаються з проблемою адекватної оцінки потенціалу ІТ-рішень, які мають складну архітектуру, високий рівень інноваційності та значну залежність від якості даних і алгоритмів [3, 6, 11].

Інвестиційна привабливість ІТ-систем із інтегрованими модулями штучного інтелекту являє собою комплексну характеристику, що відображає доцільність вкладення капіталу з урахуванням очікуваного економічного ефекту, рівня ризиків, інноваційного потенціалу та стратегічної значущості для підприємства [5, 10]. На відміну від традиційних інформаційних систем, такі рішення мають

здатність до самонавчання, адаптації до змін середовища та генерації нових знань, що суттєво ускладнює процес їх оцінювання.

Важливою особливістю є те, що ефект від впровадження систем штучного інтелекту часто має непрямий характер і проявляється у підвищенні якості управлінських рішень, оптимізації бізнес-процесів, скороченні часу обробки інформації та створенні нових продуктів і послуг [7, 12]. Це потребує використання розширених підходів до оцінки інвестиційної привабливості, які виходять за межі традиційного фінансового аналізу.

Інвестиційна привабливість ІТ-систем із модулями штучного інтелекту формується під впливом сукупності взаємопов'язаних факторів. Визначальну роль відіграє технологічний рівень системи, який включає якість алгоритмів, масштабованість архітектури, рівень інтеграції з іншими інформаційними ресурсами та здатність до обробки великих даних. Не менш важливим є рівень підготовки персоналу, здатного ефективно використовувати можливості штучного інтелекту.

Суттєвий вплив має також ринкове середовище, зокрема рівень конкуренції, швидкість технологічних змін та попит на інноваційні рішення. В умовах високої конкуренції підприємства змушені активно інвестувати у новітні технології, що підвищує значущість оцінки їх ефективності.

Окрему увагу слід приділяти фактору даних, який є критично важливим для функціонування систем штучного інтелекту. Якість, повнота та актуальність даних безпосередньо впливають на результати роботи алгоритмів, а отже, і на інвестиційну привабливість відповідних ІТ-рішень.

Оцінка інвестиційної привабливості ІТ-систем із інтегрованими модулями штучного інтелекту потребує використання комплексного підходу, що поєднує фінансові, економічні та якісні методи аналізу. Традиційні підходи, орієнтовані на визначення економічної ефективності інвестицій, повинні доповнюватися оцінкою нематеріальних ефектів, таких як підвищення інноваційного потенціалу, покращення якості управління та зміцнення ринкових позицій.

Особливу роль відіграє аналіз ризиків, пов'язаних із впровадженням систем штучного інтелекту. До таких ризиків належать технологічні, організаційні, фінансові та кібербезпекові загрози. Високий рівень невизначеності щодо результатів впровадження таких систем зумовлює необхідність використання сценарного підходу та моделювання можливих варіантів розвитку подій.

Важливим напрямом є також оцінка гнучкості та адаптивності ІТ-систем, що дозволяє визначити їх здатність до модернізації та інтеграції з новими технологіями. Це має особливе значення в умовах швидкого розвитку штучного інтелекту та постійного оновлення технологічних рішень.

Ризики є невід'ємною складовою інвестиційної привабливості ІТ-систем із модулями штучного інтелекту. Вони впливають на очікувану дохідність інвестицій і визначають рівень їх прийнятності для інвестора. Особливу увагу слід приділяти ризикам, пов'язаним із недосконалістю алгоритмів, можливими помилками в обробці даних, а також етичними аспектами використання штучного інтелекту.

Кібербезпекові ризики також мають значний вплив на інвестиційну привабливість, оскільки витік даних або компрометація системи можуть призвести до суттєвих фінансових втрат і репутаційних ризиків. У зв'язку з цим інвестори приділяють особливу увагу рівню захищеності ІТ-рішень та наявності ефективних механізмів управління ризиками.

Сучасні умови господарювання вимагають використання інтегрованого підходу до оцінки інвестиційної привабливості, який враховує як кількісні, так і якісні характеристики ІТ-систем. Такий підхід передбачає поєднання фінансового аналізу з експертною оцінкою технологічного рівня, інноваційного потенціалу та ризиків.

Важливим елементом є врахування стратегічної значущості ІТ-систем для розвитку підприємства. У багатьох випадках інвестиції у штучний інтелект мають довгостроковий характер і спрямовані на забезпечення майбутньої конкурентоспроможності, що потребує відповідного підходу до їх оцінювання.

У практичній діяльності оцінка інвестиційної привабливості ІТ-систем із інтегрованими модулями штучного інтелекту повинна базуватися на аналізі конкретних умов функціонування підприємства. Це включає оцінку рівня цифрової зрілості, наявності необхідної інфраструктури, кадрового потенціалу та готовності до впровадження інновацій.

Важливим є також врахування галузевої специфіки, оскільки ефективність використання штучного інтелекту значною мірою залежить від особливостей бізнес-процесів. Наприклад, у сфері фінансів такі системи можуть забезпечувати високий рівень автоматизації прийняття рішень, тоді як у виробництві їх ефект може проявлятися у підвищенні ефективності управління ресурсами.

Подальший розвиток штучного інтелекту відкриває нові можливості для підвищення інвестиційної привабливості ІТ-систем. Зокрема, розвиток генеративних моделей, технологій обробки природної мови та комп'ютерного зору сприяє створенню більш ефективних і універсальних рішень.

Водночас зростання складності таких систем підвищує вимоги до їх оцінки та управління. Інвестори повинні враховувати не лише поточний стан технології, але й її потенціал розвитку, що потребує використання прогнозних методів аналізу.

Отже, оцінка інвестиційної привабливості ІТ-систем із інтегрованими модулями штучного інтелекту є складним багатокритеріальним процесом, що потребує врахування широкого спектра факторів. Вона повинна базуватися на комплексному підході, який поєднує фінансовий аналіз, оцінку ризиків, технологічний аудит і врахування стратегічних цілей підприємства.

Наукова новизна полягає у розвитку підходів до оцінки інвестиційної привабливості з урахуванням специфіки систем штучного інтелекту та обґрунтуванні необхідності інтеграції різних методів аналізу. Практичне значення полягає у можливості використання запропонованих підходів для підвищення обґрунтованості інвестиційних рішень у сфері інформаційних технологій. Перспективи подальших досліджень пов'язані з удосконаленням методів оцінки ефективності інвестицій у штучний інтелект з урахуванням

динаміки технологічного розвитку та зростання ролі даних як ключового ресурсу цифрової економіки.

Список використаних джерел:

1. Жегус О.В., Перерва, П.Г. Науково-інноваційний потенціал України та сучасні проблеми його використання // *Вісник НТУ "ХПІ" : зб. наук. пр. Темат. вип. : Технічний прогрес та ефективність виробництва*. Харків : НТУ "ХПІ", 2011. № 26 (1168). С. 174-181.
2. Тютюнник С. В., Перерва П. Г., Лега О. В., Тютюнник Ю. М. Прибуток як основа фінансової стійкості та стратегічного розвитку підприємства. Актуальні питання економічних наук, 2025. № 7. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14790464>
3. Будник А.М., Лега О.В. Історичні аспекти формування поняття «необоротні активи» // *Економічні науки*. 2014. № 5(08). С.63-66.
4. Перерва П.Г., Лега О.В., Яловега Л. В. Податкове планування як інструмент системи управління підприємством // *Вісник Полтавського державного аграрного університету. Серія: Економіка, управління та фінанси*. 2024. Вип.1. С.58–62. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdau.eco.2024.1.9>
5. Ткачова Н.П., Перерва П.Г. Моделювання стратегічної політики маркетингу конкурентоспроможності на засадах бенчмаркінгу//*Економічні науки: зб. наук. праць. Сер.: Економіка та менеджмент*. Луцьк: ЛНТУ, 2012. Вип. 9 (34), ч. 2. С. 10-23. <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/26762>
6. Косенко О.П., Кобелева Т.О., Перерва П.Г. Кон'юнктура технологічного ринку: оцінка ризиків комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності. Вісник НТУ "ХПІ" : зб. наук. пр. Харків : НТУ "ХПІ", 2014. № 33 (1076). С. 76-87.
7. Перерва П. Г., Кобелева Т. О., Романчик Т. В. Комплаєнс як фактор інноваційного розвитку підприємства. Інформація та знання в системі управління інноваційним розвитком: монографія. Розд. 5.2 / заг. ред. Ю. С. Шипуліна. Суми : Триторія, 2018. С. 205–220.
8. Кобелева Т.О., Перерва П.Г., Ткачова Н.П. Формування кон'юнктури ринку електротехнічної продукції // *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка» : зб. наук. праць. Сер. : Проблеми економіки та управління*. Львів : Львівська політехніка, 2015. № 815. С. 118-125
9. Ткачова Н.П. Перерва П.Г., Кобелева Т.О., Формування інноваційної та інвестиційної політики промислового підприємства на засадах збалансованої системи показників // *Вісник НТУ "ХПІ" : зб. наук. пр. Темат. вип. : Технічний прогрес та ефективність виробництва*. Харків : НТУ "ХПІ", 2015. № 59 (1168). С. 96-100. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/20638>

10. Косенко О.П., Кобелева Т.О., Перерва П.Г. Кон'юнктура технологічного ринку: оцінка ризиків комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності // *Вісник НТУ "ХПІ"* : зб. наук. пр. Харків : НТУ "ХПІ", 2014. № 33 (1076). С. 76-87.
11. Кобелева Т.О., Перерва П.Г., Ткачова Н.П. Методичні засади моніторингу кон'юнктури ринку асинхронних електродвигунів // *Управління розвитком*. Харків: ХНЕУ. 2011. № 4. С. 258-260.
12. Перерва П.Г. Організація та управління інноваційною діяльністю: *підручник* / за ред. П.Г. Перерви, С.А. Меховича, М.І. Погорєлова. Харків: НТУ «ХПІ», 2008. 1025 с.

Радь Тамара Михайлівна,
*доктор філософії в галузі права),
доцент кафедри
кримінального права, процесу та криміналістики*
Калин Роксолана Русланівна,
доктор філософії в галузі права
Нерода Вікторія Романівна,
*здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
спеціальності D3 «Менеджмент» (група УІВ-6/25 МД)
Київський університет інтелектуальної власності та права*

ВПЛИВ ВАРТОСТІ ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ РИНКОВОЇ КАПІТАЛІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

В умовах сучасного волатильного економічного середовища структура капіталу та ринкова вартість суб'єктів господарювання зазнають суттєвого впливу з боку їхньої інноваційно-технологічної складової. Об'єкти права інтелектуальної власності стають визначальним чинником формування ринкової капіталізації підприємств, однак методологічна незавершеність їхньої вартісної оцінки призводить до систематичної недооцінки капіталу. За таких умов об'єкти права інтелектуальної власності стають стратегічним ресурсом, який прямо впливає на цінність бізнесу та його ринкову капіталізацію.

Об'єкти права інтелектуальної власності виступають суттєвим чинником зростання ринкової вартості підприємства, справляють безпосередній вплив на рівень його операційної та чистої доходності, а також слугують базою для капіталізації нематеріальних активів. Проте ключовою проблемою залишається розрив між балансовою та ринковою капіталізацією суб'єктів господарювання. Значна частина внутрішньо створених об'єктів права ІВ не відображаються у фінансовій звітності за реальною ринковою вартістю чи залишаються поза балансом. Водночас залишаються недостатньо розробленими підходи до кількісного визначення того, як саме вартість об'єктів інтелектуальної власності трансформується у ринкову капіталізацію суб'єктів господарювання.

Вартість об'єктів права інтелектуальної власності відображає не лише їхню юридичну захищеність, а й економічний потенціал – здатність генерувати

майбутні грошові потоки, створювати конкурентні переваги, підвищувати прибутковість і зміцнювати ринкові позиції підприємства. Оцінка цих активів є ключовим аспектом управління ринковою вартістю підприємства. З огляду на це, виникає потреба систематизації механізмів впливу вартості об'єктів права інтелектуальної власності на формування ринкової капіталізації суб'єктів господарювання та обґрунтування методичних підходів до оцінювання цього впливу [1].

До основних механізмів впливу вартості об'єктів права інтелектуальної власності на ринкову капіталізацію підприємства належить зростання вартості його активів, що сприяє підвищенню його фінансової стійкості. Основним чинником є комерціалізація результатів інтелектуальної діяльності, а саме через ліцензування, передачу прав, використання патентів, торговельних марок, авторських прав, а також ноу-хау, що забезпечує формування доданої вартості.

Важливим етапом управління об'єктами права інтелектуальної власності є визначення їх ринкової вартості. Ключовим індикатором, який відображає ступінь впливу неприбуткових або недооцінених ОПІВ на капіталізацію підприємства, є коефіцієнт Q-Тобіна. Найбільш поширеними в міжнародній та вітчизняній практиці інструментом оцінювання є дохідний підхід, а саме метод дисконтування грошових потоків (англ. Discounted Cash Flow, DCF) та метод капіталізації доходу. Також існує витратний підхід, який занижує капіталізацію, оскільки враховує лише історичні витрати на розробку об'єктів ІВ. Порівняльний підхід має обмежене застосування через унікальність більшості об'єктів інтелектуальної власності та низьку ліквідність. Використання цих методів дозволяє оцінити сучасну вартість об'єкта інтелектуальної власності, виходячи з очікуваних економічних вигод від його використання чи продажу. При цьому основним чинником залишається очікуваний обсяг майбутніх доходів, рівень ризику, а також термін економічного використання даного об'єкта. Чим більший прогнозований дохід від використання об'єкта інтелектуальної власності, тим вище його ринкова вартість. Однак надійність отриманих результатів залежить

від фінансових прогнозів і точного визначення ставки дисконту з урахуванням ринкових ризиків.

Вплив об'єктів права інтелектуальної власності на капіталізацію підприємства часто залежить від ступеня їх правового захисту, успішної комерційної експлуатації та специфіки галузі, а також якості управління ресурсами. Для подолання розриву між обліковою та ринковою вартістю необхідно впровадити систему регулярної переоцінки нематеріальних активів. Неправильна оцінка інтелектуальної власності може спотворити фактичну вартість підприємства, зменшити її привабливість для інвесторів та ослабити конкурентоспроможність на ринку. Отже, ефективне управління об'єктами права інтелектуальної власності є ключовим чинником для збільшення ринкової вартості, оскільки воно допомагає повною мірою використовувати потенціал підприємства.

Об'єкти права інтелектуальної власності є ключовим капіталотворчим чинником, вартісний вимір якого безпосередньо корелює з рівнем ринкової капіталізації суб'єктів господарювання [2]. Впровадження обґрунтованих методичних підходів до оцінювання зазначеного впливу дозволяє мінімізувати викривлення реальної вартості бізнесу у фінансово-майновій звітності, трансформуючи нематеріальні активи із пасивного облікового ресурсу на активний інструмент зростання ринкової вартості підприємства.

Список використаних джерел:

1. Юрченко О. В., Деділова Т. В., Кирчата І. М., Шершенюк О. М. Економічні аспекти впливу інтелектуальної власності на конкурентоспроможність підприємства. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2022. № 28. С. 51–60.
URL: <https://dspace.khadi.kharkov.ua/items/b21ec5e0-72d7-442a-bfde-6a71547a69a1>.

Дяченко В. С., Дяченко Н. П. (2024). Особливості державної політики щодо забезпечення права інтелектуальної власності у сфері цифрових технологій. *Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток»* №2. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/3002>

Vitalii Savchenko,
*Doctor of Technical Science, Professor,
Professor of Cybersecurity
Management Department,
State University of Information and
Communication Technologies*

DIGITAL TRANSFORMATION AND SOCIAL ENGINEERING: WILL WE BE MORE SECURE IN THE FUTURE?

Introduction. Social Engineering involves manipulative and deceitful tactics aimed at obtaining sensitive information, accessing systems, or controlling individuals by exploiting psychological and social means. These attacks prey on human emotions and trust. For instance, a hacker might craft an email that appears legitimate, but it's designed to trick you into clicking a harmful link that installs malware on your device. Alternatively, someone might pose as a bank representative over the phone, attempting to extract your account password. Disclosing such information can result in data theft, financial loss, or even identity theft [1].

History. According to research, neither small nor large companies, such as Google, Facebook, Toyota, Twitter, Microsoft, are immune from Social Engineering. The losses of such companies can reach tens and hundreds of millions of dollars. At the same time, in most cases, the key method of influence was phishing letters [2].

The most famous cyberattack using social engineering in Ukraine occurred in December 2015. The attackers gained access to the corporate network of energy companies in several regions through infection with the Black Energy virus. An infected Word document was sent in an email attachment. When employees clicked on the file, a window appeared asking for permission to enable the execution of the macro program, which opened a backdoor for hackers. As a result of the attack, about 30 substations were turned off, and about 230,000 residents were without power for one to six hours.

attack procedure of the blackout incident of Ukraine

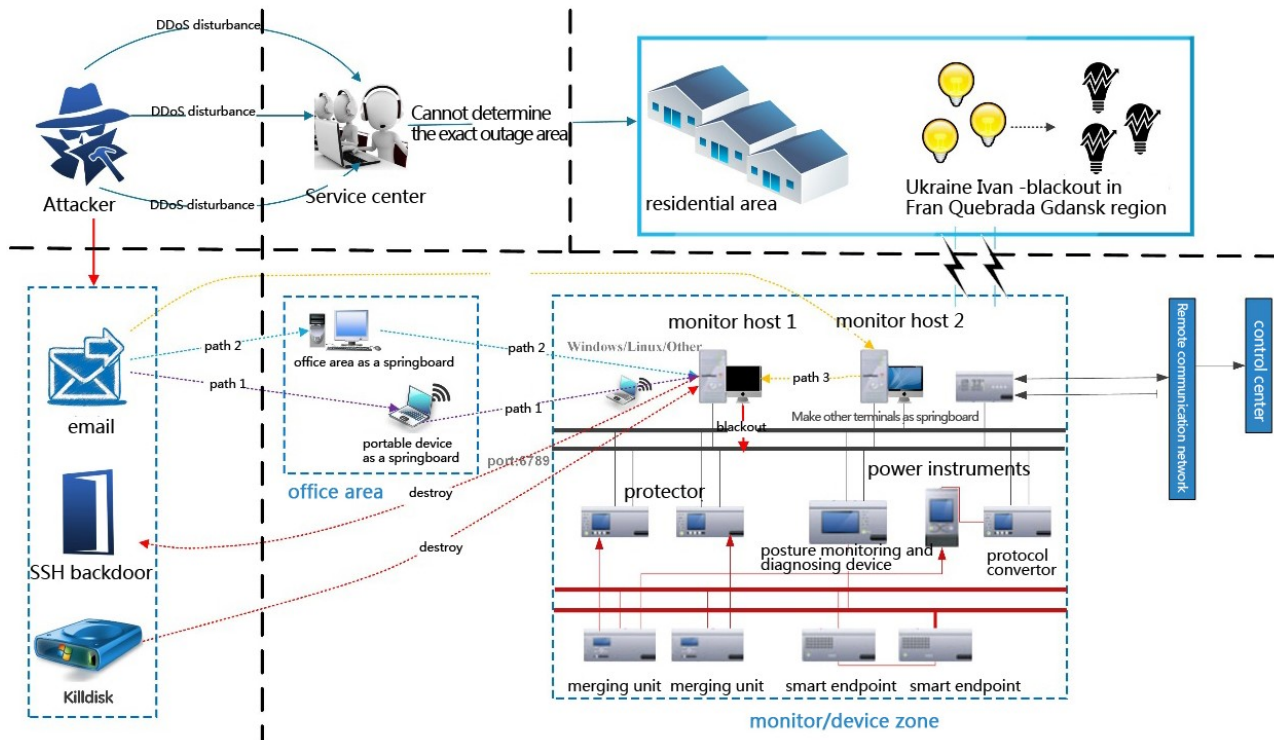

Fig. 1. 2015 Black Energy Problem in Ukraine [3]

Combination of technical hacking methods with social engineering methods gave the name to such attacks as APT attacks (Advanced Persistent Threat), which became a new phenomenon and a significant problem for cyber security specialists.

Social Engineering techniques. To obtain information, fraudsters primarily use such human weaknesses as fear, curiosity, inattention, inexperience. Let's take a look at the techniques that attackers use to carry out their attacks.

Pretexting. The essence of this method is that the victim performs actions that the attackers push him to do according to a previously developed script. This could be exposing credentials or downloading malware. A fraudster can impersonate another person, for example, communicating as a bank employee.

Phishing. Phishing can differ in the way of communication: written, spoken or a combination of them. Email is the most common type of phishing. It is based on sending the victim a letter or SMS notification to the mail with malicious software or a fake site with a data entry form. In order for the user to definitely open the message

and click on the link, the attacker fakes it as an appeal from banks, government agencies, security services, the police, etc. Phone phishing is even more dangerous than correspondence, because in this case the fraudster demands urgent action when the victim has no time to think. And when a person is in a hurry, he often makes mistakes. The topics of phone phishing are usually related to the need for an urgent solution: relatives got into an accident; the man was detained by the police; the need for treatment, etc.

Road apple. This method consists in the fact that the victim is subjected to a physical medium (flash drive), which activates the ransomware virus or the spy virus. The media has a good look, official logos to attract attention. It seems that someone loses it in public places: in a cafe, a co-working space, in a parking lot, in a sports club, a room for workers to change clothes/smoking, etc.

Shoulder surfing. This method is not very simple and involves observing the victim in public places. And although everyone may think that they will be able to notice the person who is watching them in time, this is not always the case. Because attackers can work in a team, and one of them can distract the user's attention, and the other can stand behind him.

Service for service. This attack method involves creating external signs of a serious problem for the user. These can be issues related to bank accounts, insurance, equipment health, network access, etc. When a person faces such a "problem", he turns to the attacker, who says that the problem is solved easily, it is only necessary to provide some data or install a program.

So, as we can see, the problem of Social Engineering is becoming more relevant every year, and the number of its methods is only increasing.

Digital Transformation and Social Engineering. So what can we expect from Digital Transformation? Will the processes of total digitization of our lives become more protected from Social Engineering methods?

SCADA. Attackers targeting SCADA networks can use various ways to penetrate the controlled area of the system: reconfiguration of firewalls, unsafe remote access, infected personal devices and media of employees, broken wireless access, infected

staff devices that have been transferred to untrusted persons, etc. Social Engineering allows attackers to learn more about the SCADA system itself, how it works, and whether they can create a backdoor for future use.

Cloud computing. Nowadays, cloud services are one of the main targets of phishing attackers. According to statistics, approximately 33% of incidents in the cloud are related to Social Engineering techniques through users, and only 11% are from cloud providers. In a public cloud service, the URL or domain is known to everyone and the domain can be accessed from anywhere, so an attacker can carry out malicious attacks on the targeted services. As a result, an attacker can gain access to cloud computing services.

Internet of Things. Many IoT devices such as routers, sensors, and printers have remote access. Hackers can use them to gain access to your company's network without even setting foot in your building. For example, an attacker through your employees gains access to IoT devices, or finds devices with default credentials and can use them as access points to the network they are connected to.

Drones. Despite the fact that drone control systems and communication channels are reasonably well protected, unscrupulous operators can backdoor your drones, communications or servers and take partial or complete remote control of them. The network use of groups of drones will lead to significant consequences.

Big Data. The impact of Social Engineering on Big Data does not have significant technological features, but can have significant consequences. In a very short period of time hackers can receive personal data of million consumers.

Block chain. The Blockchain technology that powers cryptocurrency is highly anonymous and therefore it is extremely important for users to protect their private authentication key from being disclosed to unauthorized parties. Due to the anonymity of the system, IT security responsibilities of the crypto business rest on the private responsibility of the users themselves. In cases of some abuse, it will be almost impossible for law enforcement agencies to trace the stolen funds.

Artificial Intelligence. Artificial Intelligence can make pretexting more authentic. For example, generative Artificial Intelligence can be used to mimic the writing styles

of trusted organizations or individuals to make phishing attempts appear more authentic. An AI-equipped threat actor can direct the Artificial Intelligence to systematically scan an organization for vulnerabilities. Thanks to artificial intelligence, a single hacker can pose as much of a threat as a team of hackers. However, while AI can make hacking easier, it can also optimize an organization's cybersecurity defenses. Artificial Intelligence is only as good or bad as the people using it.

Social networks. Even the fact that the word "social" is used several times in this slide indicates that Social Networks is one of the most complex and dangerous phenomena in terms of Social Engineering. Today, social networks have become the most favorable environment for the development of Social Engineering methods. Due to the ability to communicate with everyone, they have almost the greatest impact on people, compared to the previously discussed technologies. Social networks provide an opportunity to quickly obtain the necessary information about completely unknown people. And the more you know about users, the easier it is to apply persuasive techniques to offer them exactly what they like or fear.

Thus, it can be seen that the emergence of any new technology, especially those that feature humans in the first place, inevitably leads to an increase in the number of Social Engineering threats. And therefore, in the future, the problem of the confrontation between good and evil will only deepen.

Countermeasures. So are there any countermeasures to Social Engineering?

Many sources [4–6] give recommendations on security against Social Engineering attacks. The absolute majority of authors believe that education and training of personnel in combination with appropriate security and communication policies in the company are the main effective tools for countering Social Engineering. Next, we can note a number of technical means that also affect security: firewalls, cryptography, password management, etc. Only the combination of all these measures will make it possible to build a secure environment for a modern company.

Conclusions.

- The emergence of new technologies and the expansion of the spectrum of Digital Transformation will lead to the fact that in the future we should expect

even greater problems of Cybersecurity, including the use of Social Engineering.

- Social engineering will not disappear by itself, because it is based on the key problems of human communication, on the use of human emotions and trust, as well as on the tendency of people to transfer all information and perform illogical actions.
- In the conditions of Digital Transformation, training and training of personnel in combination with relevant security and communication policies in the company are the main effective mechanisms for countering Social Engineering.

References:

1. Savchenko, V. (2024). Research of the Potential Impact of Social Engineering on Digital Transformation Processes. *Communication*, 3, 12–17. <https://doi.org/10.31673/2412-9070.2024.031217>
2. Siddiqi, M. A., Pak, W., & Siddiqi, M. A. (2022). A Study on the Psychology of Social Engineering-Based Cy-berattacks and Existing Countermeasures. *Applied Science*, 12, 6042. <https://doi.org/10.3390/app12126042>
3. Comprehensive Analysis Report on Ukraine Power System Attacks. (2016) <https://www.antiy.net/p/comprehensive-analysis-report-on-ukraine-power-system-attacks/>
4. Schmitt, M., & Flechais, I. (2024). Digital deception: generative artificial intelligence in social engineering and phishing. *Artificial Intelligence Review*. <https://doi.org/10.1007/s10462-024-10973-2>
5. Birthriya, S. K., Ahlawat, P., & Jain, A. K. (2024). A Comprehensive Survey of Social Engineering Attacks: Taxonomy of Attacks, Prevention, and Mitigation Strategies. *Journal of Applied Security Research*, 20(2), 244–292. <https://doi.org/10.1080/19361610.2024.2372986>
6. Rathod, T., Kumar Jadav, N., Tanwar, S., Alabdulatif, A., Garg, D., & Singh, A. (2025). A comprehensive survey on social engineering attacks,

countermeasures, case study, and research challenges. *Information Processing & Management*, 62(1), 103928. <https://doi.org/10.1016/j.ipm.2024.103928>

Силка Ольга Сергіївна,

кандидат історичних наук, викладач

Київського університету інтелектуальної власності та права

Дяченко Валентин Сергійович,

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та менеджменту,

Київський університет інтелектуальної власності та права

Дяченко Наталія Павлівна,

кандидат наук з державного управління, доцент

доцент кафедри економіки та менеджменту,

Київський університет інтелектуальної власності та права

ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ЕВОЛЮЦІЙНОЇ ПАРАДИГМИ ПУБЛІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Трансформація суспільно-економічних відносин та еволюція теоретичних парадигм зумовлюють необхідність дослідження генези управлінських концепцій. Їх аналіз є фундаментальною передумовою для осмислення теоретико-методологічних засад і практичних аспектів сучасного публічного врядування. Ще Конфуцій (551-479 рр. до н.е.) обґрунтовував перевагу етико-ритуального управління державою над нормативно-правовим. У фундаментальній книзі конфуціанства «Бесіди і судження» [1], укладеній учнями філософа після його смерті, наголошено, що держава тримається на ієрархічній відповідальності, меритократичному управлінні та антропоцентричному принципі гуманності.

Сократ (давньогрец. Σωκράτης, Афіни, Давня Греція, 469-399 рр. до н. е.) один з найбільш знакових філософів в історії європейської думки, хоча й не залишив жодного власного твору, його погляди на управління державою дійшли до нас через діалоги його учня Платона та праці Ксенофонта. Його ідеї стали фундаментом для класичного розуміння управління державою. Для Сократа

управління державою передбачає доброчесність, адже влада – це не привілей, а обов’язок. Правління має базуватися на знанні того, що є *справедливість, благо та мужність*, бо без цих моральних орієнтирів, на думку Сократа, адміністрування перетворюється на тиранію чи хаос [2].

Незважаючи на критику тогочасних методів управління в Афінах, Сократ залишався прихильником законності, він вважав, що громадянин укладає з державою негласний договір. Навіть будучи несправедливо засудженим до смерті, він відмовився від втечі, аргументуючи це тим, що руйнування законів окремою людиною призведе до загибелі всієї державної системи.

Учень Сократа Платон (давньо грец. *Πλάτων*, Афіни, Давня Греція, 427-347 рр. до н.е) – один з найвпливовіших філософів-мислителів у всій світовій історії, чийі ідеї сформували фундамент європейської філософії, політичної думки та педагогіки, за переказами, по батьківській лінії походив від останнього царя Афін Кодра. Саме завдяки діалогам Платона ми знаємо більшість ідей Сократа, хоча з часом він почав вкладати у вуста свого вчителя власну філософську систему. Платон заснував в Афінах власну школу – Академію (близько 387 року до н. е.), яка проіснувала майже 900 років, та стала першим прототипом сучасного університету, де вивчали не лише філософію, а й математику, астрономію та право.

Платон першим розділив світ на дві частини – *світ речей* – те, що ми бачимо навколо (мінливе, недосконале) та *світ ідей* – вічні, незмінні сутності, що є першоосновою всього. Його праця «Держава» (грец. *Politeia*, *прибл. 375 рік до н. е.*) [3] стала першим ґрунтовним дослідженням того, як має функціонувати ідеальне суспільство. Він вірив, що державою мають керувати ті, хто здатний досягнути істину – філософи, оскільки лише вони ставлять загальне благо вище за особисті інтереси. Праця Платона «Держава» є фундаментом політичної філософії, де закладаються перші системні принципи управління державою. Платон розглядає державу не просто як механізм управління, а як комплексну систему, де панує порядок, ієрархія та справедливість.

У платонівській концепції державне управління інтерпретується не як прагматична технологія здобуття владних преференцій, а як телеологічний інструмент реалізації ідеї справедливості, що досягається через суворий функціональний розподіл суспільних ролей відповідно до природної схильності та когнітивно-етичного потенціалу кожного індивіда.

Згідно з соціально-філософською концепцією Платона, ідеальна державна модель являє собою ієрархічну трирівневу структуру: інтелектуальна еліта правителів-філософів, верства воїнів-стражів та клас виробників. Управлінець, за Платоном, повинен проходити багаторічну підготовку, яка має включати вивчення математики, діалектики та практичну службу.

У «Державі» описані радикальні для того (і сучасного) часу методи адміністративного контролю, зокрема:

- скасування приватної власності для правлячої еліти щоби уникнути корупції та конфлікту інтересів, філософи та воїни не повинні мати особистого майна;

- введення державної цензури, як механізму контролю над освітою, мистецтвом та міфами для виховання добродішних громадян.

У восьмій та дев'ятій книгах «Держави» Платон вибудовує *лінійну модель регресивної трансформації* державних форм, де кожен наступний етап є результатом ерозії етичних та управлінських засад попереднього. Автор розглядає цей процес як послідовний перехід від *аристократії* (як меритократичного ідеалу «влади найкращих») до стадій деградації: *тимократії* (превалювання мілітарних амбіцій), *олігархії* (пріоритету майнового цензу), *демократії* (егалітарного хаосу та дефіциту компетентності) і, зрештою, *тиранії* – граничної форми дезорганізації суспільного управління та встановлення деспотичного контролю.

На відміну від платонівського ідеалізму, Ксенофонт Афінський (грецьк. *Ξενοφών*, бл. 430-354 рр. до н. е.) – видатний давньогрецький історик,

письменник та учень Сократа, чий праці є одними з перших у світі джерел з теорії державного управління та менеджменту, пропонує більш прагматичний підхід до управління державою, зосереджуючись на практичних якостях лідера та економічній доцільності.

У праці «Киропедія» (Виховання Кира) [4] Ксенофонт обґрунтовує концепцію ідеального лідерства як прагматичного мистецтва управління, де легітимність влади базується на інтелектуальній та професійній превосходності правителя над підлеглими, а ефективність адміністрування досягається через пріоритетність мотиваційних чинників та забезпечення добробуту керованих. У праці «Економікос» («Про господарство», грецьк. *Oeconomicus*, 362–361 pp. до н.е.) [5] Ксенофонт обґрунтовує парадигму раціонального управління, де системний порядок та функціональний розподіл праці визначаються як фундаментальні чинники інтенсифікації виробництва та інституційної ефективності будь-якої організаційної структури.

У військово-історичному творі «Анабазис» («Сходження», грец. *Anábasis*, бл. 370 р. до н. е.) [6] Ксенофонт трансформує практичний досвід командування десятитисячним корпусом найманців у концепцію античного кризового менеджменту, обґрунтовуючи принципи етичного лідерства через особистий приклад керівника та пріоритетність стратегічної комунікації й переконання над методами адміністративного примусу.

У трактаті «Про державні доходи» (грецьк. *Póroi ē perī Prosódōn*, бл. 355-354 pp. до н.е.) [7] Ксенофонт розробив програму фінансової стабілізації Афін, запропонувавши механізми стимулювання міжнародної торгівлі, залучення інвестиційного капіталу негромадян-метіків та інтенсифікації експлуатації Лаврійських срібних копалень шляхом поєднання державного регулювання з інститутом приватної оренди.

На противагу прагматично-господарському та військово-адміністративному підходу Ксенофонта, Арістотель (давньогрецьк. *Ἀριστοτέλης*, 384–322 pp. до н. е.) – учень Платона та вчитель Александра Македонського – переводить дискурс у

площину політичної онтології. Він розглядає управління не просто як інструмент ефективності, а як засіб реалізації вищої етичної мети в межах полісної спільноти.

Фундаментальне значення спадщини Арістотеля для становлення політичної науки та системного аналізу інституційного устрою держави полягає у переході від платонівського ідеалістичного утопізму до емпіричної методології. Цей підхід філософ реалізував у трактаті «Політика» (грецьк. *Πολιτικά*, 335–323 рр. до н. е.) [8] через компаративне дослідження конституційного устрою 158 грецьких полісів, що дало змогу дедуктивно вивести закономірності ефективного державного управління.

Гуманістичний дискурс Пізнього Відродження та політична філософія Нового часу заклали фундаментальні основи для моделювання майбутніх соціально-політичних систем через спроби концептуалізації ключових елементів суспільного устрою.

Становлення сучасної парадигми публічного менеджменту є результатом тривалої еволюції управлінської думки, що ознаменувалася послідовним відходом від класичної веберівської моделі ієрархічного адміністрування. Якщо традиційне державне управління (англ. Old Public Administration) базувалося на суворому дотриманні формальних процедур, централізації влади та сприйнятті суспільства як пасивного об'єкта керівного впливу, то наприкінці XX століття виникла концепція нового публічного менеджменту (англ. New Public Management). Цей підхід радикально переорієнтував державний сектор на ринкові механізми, запозичивши з корпоративного менеджменту принципи економічної ефективності, конкуренції, бюджетної децентралізації та оцінки результатів за чіткими індикаторами якості (KPI). Публічні інституції почали трансформуватися у сервісно-орієнтовані структури, де ключовим критерієм успішності став рівень задоволеності громадян, які де-факто отримали статус споживачів публічних послуг.

В умовах безпрецедентних екзогенних шоків і безпекових викликів система

публічного менеджменту в Україні зазнає глибокої трансформації шляхом переходу від централізовано-ієрархічних моделей до адаптивних мережових систем, де ключовою детермінантою національної резильєнтності виступає реформа децентралізації, яка перенесла центр стратегічного реагування на рівень територіальних громад і запустила глокалізаційний вектор розвитку через адаптивну імплантацію євроінтеграційних стандартів в управлінську практику органів місцевого самоврядування на засадах цифрової конвергенції, екологізації та гармонізації регуляторного простору.

Список використаних джерел:

1. Confucius. *The Analects of Confucius*. Translated by Simon Leys. New York: W. W. Norton & Company, 1997.
URL:
https://yale.imodules.com/s/1667/images/gid6/editor_documents/life_worth_living/confucius.pdf?sessionId=3db0aac1-7c2b-4f68-addf-c97f4187bb0c&cc=1/.
2. Xenophon. *Memorabilia*. Translated by E. C. Marchant. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1923. URL:
<https://www.gutenberg.org/files/1177/1177-h/1177-h.htm>.
3. Plato. *The Republic*. Translated by Paul Shorey. Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1930.
URL: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0168>.
4. Xenophon. (1914). *Cyropaedia* (W. Miller, Trans.). Harvard University Press. (Original work published. 370.).
<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Xen.+Cyrop.+4.6.11&fromdoc=Perseus:text:1999.01.0203>.
5. Xenophon. *Oeconomicus*. Translated by E. C. Marchant. Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1923.

URL: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0212>.

6. Xenophon. *Anabasis*. Translated by Carleton L. Brownson. Revised by John Dillery. Loeb Classical Library 90. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1998.

URL: https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0202:book=7:chapter=1&ie_sort=display.

7. Xenophon. *Ways and Means*. Translated by E. C. Marchant. Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1925.

URL: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0209>.

8. Aristotle. *Politics*. Translated by Harris Rackham. Loeb Classical Library. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1932.

URL: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0058>.

Ткачова Надія Петрівна,

к.е.н, доцент, доцент кафедри маркетингу

Національного технічного університету

«Харківський політехнічний інститут»

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ КІБЕРБЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРОГРАМ МАРКЕТИНГУ

У сучасних умовах цифровізації економіки маркетингова діяльність підприємств зазнає суттєвих трансформацій, пов'язаних із активним впровадженням інформаційних технологій, використанням великих даних, цифрових каналів комунікації та платформних рішень [1]. Цифрові маркетингові програми дозволяють підприємствам значно підвищити ефективність взаємодії зі споживачами, персоналізувати пропозиції та оптимізувати витрати на просування продукції [2, 5, 9]. Водночас цифровізація маркетингу супроводжується зростанням кіберризиків, що створює загрози для інформаційної безпеки підприємства, його репутації та фінансової стабільності [3, 8]. Це обумовлює необхідність формування комплексного механізму кібербезпеки, інтегрованого у систему управління маркетинговою діяльністю.

Механізм кібербезпеки підприємства в умовах цифрової трансформації маркетингових програм доцільно розглядати як сукупність організаційних, економічних, технологічних та правових інструментів, спрямованих на забезпечення захисту інформаційних ресурсів, цифрових каналів комунікації та даних клієнтів від внутрішніх і зовнішніх загроз [4, 10]. Такий механізм має бути інтегрованим елементом загальної системи управління підприємством та відповідати стратегічним цілям його розвитку.

Формування ефективного механізму кібербезпеки передбачає насамперед ідентифікацію ключових об'єктів захисту у сфері цифрового маркетингу [7, 12]. До них належать бази даних клієнтів, аналітичні системи, платформи електронної комерції, канали цифрової реклами, CRM- та ERP-системи, а також

інструменти управління контентом. Вразливість цих елементів може призводити до витоку конфіденційної інформації, несанкціонованого доступу до систем, маніпуляцій із даними та інших негативних наслідків.

Важливим етапом формування механізму кібербезпеки є оцінювання кіберризиків, пов'язаних із реалізацією цифрових маркетингових програм. Це передбачає аналіз можливих загроз, визначення ймовірності їх реалізації та оцінку потенційних збитків. У сучасних умовах до основних кіберзагроз у сфері маркетингу належать фішингові атаки, витік персональних даних, компрометація рекламних акаунтів, шкідливе програмне забезпечення та атаки на вебресурси підприємства. Оцінка таких ризиків дозволяє визначити пріоритети у впровадженні заходів захисту.

Суттєву роль у механізмі кібербезпеки відіграють організаційні заходи, що включають розроблення політик інформаційної безпеки, регламентів доступу до інформаційних ресурсів, процедур реагування на інциденти та системи внутрішнього контролю. Важливим є також формування культури кібербезпеки серед персоналу, що передбачає підвищення обізнаності працівників щодо можливих загроз та правил безпечної поведінки в цифровому середовищі.

Технологічна складова механізму кібербезпеки включає впровадження сучасних засобів захисту інформації, зокрема систем шифрування, багатофакторної аутентифікації, антивірусного програмного забезпечення, систем виявлення та запобігання вторгненням, а також інструментів моніторингу та аналізу кіберзагроз. У контексті цифрового маркетингу особливого значення набуває захист вебресурсів, рекламних платформ та систем електронної комерції.

Економічний аспект формування механізму кібербезпеки полягає у визначенні оптимального співвідношення між витратами на забезпечення безпеки та рівнем зниження ризиків. Інвестиції у кібербезпеку повинні розглядатися як необхідна складова маркетингових витрат, що забезпечує збереження довіри клієнтів та стабільність функціонування підприємства.

Водночас важливо оцінювати економічну ефективність заходів кіберзахисту, враховуючи як прямі, так і непрямі вигоди від їх впровадження.

Умови цифрової трансформації маркетингових програм вимагають інтеграції механізму кібербезпеки у всі етапи їх реалізації — від стратегічного планування до оцінювання результатів. Це передбачає включення безпекових аспектів у процес розроблення маркетингових стратегій, вибору цифрових каналів комунікації, впровадження нових технологій та управління взаємодією з клієнтами. Такий підхід дозволяє забезпечити проактивний характер кібербезпеки та мінімізувати ризики на ранніх стадіях.

Важливим напрямом розвитку механізму кібербезпеки є використання сучасних аналітичних інструментів, зокрема технологій великих даних та штучного інтелекту, що дозволяють здійснювати моніторинг поведінки користувачів, виявляти аномалії та прогнозувати можливі загрози. Це сприяє підвищенню ефективності управління кіберризиками та забезпечує більш високий рівень захисту інформаційних ресурсів.

Необхідно також враховувати нормативно-правові аспекти кібербезпеки, зокрема вимоги щодо захисту персональних даних, регулювання електронної комерції та стандарти інформаційної безпеки. Дотримання відповідних норм і стандартів є важливою умовою забезпечення легітимності діяльності підприємства та підвищення довіри з боку споживачів і партнерів.

У контексті глобалізації та розвитку цифрових ринків важливим є формування партнерських відносин у сфері кібербезпеки, що передбачає співпрацю з постачальниками технологій, спеціалізованими компаніями та державними органами. Така взаємодія дозволяє обмінюватися інформацією про загрози, впроваджувати найкращі практики та підвищувати загальний рівень безпеки.

Таким чином, формування механізму кібербезпеки підприємства в умовах цифрової трансформації програм маркетингу є складним багатокomпонентним процесом, що потребує інтеграції організаційних, технологічних, економічних та правових інструментів. Ефективний механізм кібербезпеки забезпечує захист

інформаційних ресурсів, підвищує стійкість підприємства до кіберзагроз та сприяє успішній реалізації цифрових маркетингових стратегій. Подальші дослідження у цьому напрямі мають бути спрямовані на розроблення інноваційних підходів до управління кіберризиками, удосконалення методів оцінювання ефективності заходів безпеки та інтеграцію сучасних технологій у систему кіберзахисту підприємств.

Список використаних джерел:

1. Кобелева Т.О., Перерва П.Г., Ткачова Н.П. Методичні засади моніторингу кон'юнктури ринку асинхронних електродвигунів // Управління розвитком. Харків: ХНЕУ. 2011. № 4. С. 258-260.
2. Перерва П.Г. Організація та управління інноваційною діяльністю: *підручник* / за ред. П.Г. Перерви, С.А. Меховича, М.І. Погорєлова. Харків: НТУ «ХПІ», 2008. 1025 с.
3. Тютюнник С. В., Перерва П. Г., Лега О. В., Тютюнник Ю. М. Прибуток як основа фінансової стійкості та стратегічного розвитку підприємства. Актуальні питання економічних наук, 2025. № 7. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14790464>
4. Будник А.М., Лега О.В. Історичні аспекти формування поняття «необоротні активи» // *Економічні науки*. 2014. № 5(08). С.63-66.
5. Перерва П.Г., Лега О.В., Яловега Л. В. Податкове планування як інструмент системи управління підприємством // *Вісник Полтавського державного аграрного університету. Серія: Економіка, управління та фінанси*. 2024. Вип.1. С.58–62. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdau.eco.2024.1.9>
6. Ткачова Н.П., Перерва П.Г. Моделювання стратегічної політики маркетингу конкурентоспроможності на засадах бенчмаркінгу//*Економічні науки: зб. наук. праць. Сер.: Економіка та менеджмент*. Луцьк: ЛНТУ, 2012. Вип. 9 (34), ч. 2. С. 10-23. <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/26762>
7. Косенко О.П., Кобелева Т.О., Перерва П.Г. Кон'юнктура технологічного ринку: оцінка ризиків комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності. Вісник НТУ "ХПІ" : зб. наук. пр. Харків : НТУ "ХПІ", 2014. № 33 (1076). С. 76-87.
8. Кобелева Т.О., Перерва П.Г., Ткачова Н.П. Формування кон'юнктури ринку електротехнічної продукції // *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»* : зб. наук. праць. Сер. : Проблеми економіки та управління. Львів : Львівська політехніка, 2015. № 815. С. 118-125
9. Перерва П. Г., Кобелева Т. О., Романчик Т. В. Комплаєнс як фактор інноваційного розвитку підприємства. Інформація та знання в системі

управління інноваційним розвитком: монографія. Розд. 5.2 / заг. ред. Ю. С. Шипуліна. Суми : Триторія, 2018. С. 205–220.

10. Ткачова Н.П. Перерва П.Г., Кобелева Т.О., Формування інноваційної та інвестиційної політики промислового підприємства на засадах збалансованої системи показників // *Вісник НТУ "ХПІ" : зб. наук. пр. Темат. вип. : Технічний прогрес та ефективність виробництва*. Харків : НТУ "ХПІ", 2015. № 59 (1168). С. 96-100. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/20638>

11. Жегус О.В., Перерва, П.Г. Науково-інноваційний потенціал України та сучасні проблеми його використання // *Вісник НТУ "ХПІ" : зб. наук. пр. Темат. вип. : Технічний прогрес та ефективність виробництва*. Харків : НТУ "ХПІ", 2011. № 26 (1168). С. 174-181.

12. Косенко О.П., Кобелева Т.О., Перерва П.Г. Кон'юнктура технологічного ринку: оцінка ризиків комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності // *Вісник НТУ "ХПІ" : зб. наук. пр.* Харків : НТУ "ХПІ", 2014. № 33 (1076). С. 76-87.

Ткачов Максим Михайлович,
к.е.н, доцент, доцент кафедри права
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

ВИГОДА ВІД ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДАНИХ: ЯК ВИТРАТИ НА БЕЗПЕКУ ДОПОМАГАЮТЬ ПІДПРИЄМСТВУ УНИКАТИ ЗБИТКІВ

У сучасній цифровій економіці дані виступають одним із ключових стратегічних ресурсів підприємства, що формує його конкурентні переваги, визначає ефективність управлінських рішень та забезпечує можливості інноваційного розвитку [1, 5, 9]. Разом із тим зростання обсягів обробки інформації, поширення цифрових технологій та інтеграція бізнес-процесів у глобальні мережі супроводжуються підвищенням рівня загроз, пов'язаних із витоком, втратою або несанкціонованим використанням даних [2, 10]. У цих умовах правовий захист даних набуває особливого значення як інструмент мінімізації ризиків і забезпечення економічної безпеки підприємства [3, 11]. Витрати на забезпечення такого захисту дедалі більше розглядаються не як додаткове фінансове навантаження, а як інвестиції у зниження потенційних збитків та підвищення стійкості функціонування.

Правовий захист даних охоплює систему норм, правил і процедур, спрямованих на регулювання процесів збору, обробки, зберігання та передачі інформації, а також визначення відповідальності за порушення встановлених вимог [4, 12]. У практичному вимірі він реалізується через впровадження політик конфіденційності, укладання договорів про обробку даних, забезпечення відповідності міжнародним та національним стандартам, а також через створення внутрішніх процедур контролю та аудиту [8]. Ефективність такого захисту безпосередньо впливає на фінансові результати діяльності підприємства, оскільки дозволяє уникати значних втрат, пов'язаних із реалізацією кіберризиків [7].

Одним із ключових економічних аргументів на користь інвестування у правовий захист даних є можливість запобігання прямим фінансовим збиткам. До таких збитків належать витрати на ліквідацію наслідків кіберінцидентів, відновлення інформаційних систем, компенсації клієнтам, сплата штрафів і санкцій за порушення законодавства у сфері захисту даних. У багатьох випадках ці витрати можуть значно перевищувати обсяг інвестицій, необхідних для впровадження ефективної системи захисту, що свідчить про економічну доцільність превентивних заходів.

Важливим аспектом є також зниження непрямих втрат, які часто мають довгостроковий характер і складно піддаються кількісній оцінці. До них належать репутаційні ризики, втрата довіри клієнтів і партнерів, зниження ринкової вартості підприємства, погіршення умов співпраці з інвесторами. У сучасному бізнес-середовищі, де довіра є одним із ключових факторів успіху, навіть незначні порушення у сфері захисту даних можуть мати суттєві негативні наслідки для позицій підприємства на ринку.

Інвестиції у правовий захист даних сприяють також підвищенню ефективності внутрішніх бізнес-процесів. Чітке регламентування процедур обробки інформації, впровадження стандартів безпеки та контроль за їх дотриманням дозволяють зменшити ймовірність помилок, підвищити якість управлінських рішень і забезпечити більш ефективне використання інформаційних ресурсів. Таким чином, правовий захист даних виконує не лише захисну, але й організаційно-управлінську функцію.

У контексті міжнародної економічної інтеграції особливого значення набуває відповідність підприємств вимогам міжнародних стандартів захисту даних. Наявність ефективної системи правового захисту є важливою умовою виходу на зовнішні ринки, участі у міжнародних проєктах та співпраці з глобальними партнерами. Це відкриває додаткові можливості для розвитку бізнесу та підвищення його конкурентоспроможності.

Економічна доцільність витрат на правовий захист даних може бути обґрунтована через застосування підходів ризик-менеджменту. Зокрема,

доцільно розглядати очікувані збитки від можливих інцидентів як функцію ймовірності їх виникнення та величини потенційних втрат. У цьому випадку інвестиції у безпеку спрямовані на зниження як ймовірності реалізації ризиків, так і масштабів їх наслідків. Такий підхід дозволяє кількісно оцінити ефективність заходів захисту та обґрунтувати оптимальний рівень витрат.

Важливо підкреслити, що правовий захист даних тісно пов'язаний із технічними та організаційними заходами кібербезпеки. Ефективна система захисту передбачає інтеграцію правових норм із сучасними технологіями шифрування, контролю доступу, моніторингу та реагування на інциденти. Така інтеграція забезпечує комплексний підхід до управління ризиками та підвищує загальний рівень безпеки підприємства.

Разом із тим впровадження правового захисту даних потребує врахування витрат на адаптацію бізнес-процесів, навчання персоналу, проведення аудитів та модернізацію інформаційних систем. Однак ці витрати слід розглядати у довгостроковій перспективі, оскільки вони формують основу для стабільного та безпечного розвитку підприємства. Крім того, системний підхід до захисту даних дозволяє уникнути фрагментарності заходів та забезпечити їх узгодженість із загальною стратегією підприємства.

У сучасних умовах важливим напрямом є також формування культури захисту даних на рівні організації. Це передбачає усвідомлення працівниками значення інформаційної безпеки, дотримання встановлених правил і процедур, а також активну участь у процесах управління ризиками. Людський фактор залишається одним із найвразливіших елементів системи безпеки, тому інвестиції у навчання та підвищення кваліфікації персоналу є невід'ємною складовою ефективного правового захисту.

Таким чином, вигода від правового захисту даних проявляється у комплексному зниженні фінансових, репутаційних та операційних ризиків, підвищенні ефективності управління та створенні передумов для сталого розвитку підприємства. Витрати на безпеку у цьому контексті слід розглядати як стратегічні інвестиції, що забезпечують довгострокову стабільність і

конкурентоспроможність. Подальші дослідження у цій сфері повинні бути спрямовані на розроблення методичних підходів до кількісної оцінки економічної ефективності заходів правового захисту даних, а також на інтеграцію сучасних інформаційних технологій у систему управління інформаційною безпекою підприємств.

Список використаних джерел:

1. Перерва П., Кобелева Т. Теоретичні засади комплаєнс-моніторингу в системі економічної безпеки промислового підприємства // *Вісн. Нац. техн. у-ту «ХПІ» Серія: Економічні науки*. 2019. № 1. С. 65–72. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/44001>
2. Лега О.В. Податкова звітність: еволюція визначення // *Інноваційна економіка*. 2013. № 3. С. 300–303.
3. Косенко А. В., Перерва П. Г., Кобелева Т. О., Маслак М. В. Системний підхід до дослідження цінових, маркетингових, інвестиційних та інноваційних характеристик трансферу технологій промислової продукції // *Вісник Національного технічного університету «ХПІ» (економічні науки) : зб. наук. пр.* Харків : НТУ «ХПІ», 2018. № 19 (1295). С. 121–126. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPIPress/54964>
4. Сіренко І., Лега О. Мінімізація ризиків договірної політики при укладанні ЗЕД-контрактів // *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2024. № 1 (10). С. 159–163. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.10-28>.
5. Лега О. Використання податкової інформації у розрахунках з бюджетом // *Agricultural and Resource Economics : International Scientific EJournal*. 2017. Vol. 2. № 3. Рр. 63–74.
6. Перерва П., Кобелева Т. Теоретичні засади комплаєнс-моніторингу в системі економічної безпеки промислового підприємства // *Вісн. Нац. техн. у-ту «ХПІ» Серія: Економічні науки*. 2019. № 1. С. 65–72. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/44001>
7. Косенко А.В., Перерва П.Г., Кобелева Т.О., Маслак М.В. Системний підхід до дослідження цінових, маркетингових, інвестиційних та інноваційних характеристик трансферу технологій промислової продукції // *Вісник Національного технічного університету «ХПІ» (економічні науки) : зб. наук. пр.* Харків : НТУ «ХПІ», 2018. № 19 (1295). С. 121–126. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPIPress/54964>
8. Лега О. В., Мокієнко Т. В., Прийдак Т. Б., Сіренко О. В., Яловега Л. В. Облік витрат та калькулювання собівартості допоміжних виробництв у сільському господарстві // *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 10. С. 40–47. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.10.40>.

9. Ткачова Н.П. Перерва П.Г., Кобелева Т.О., Формування інноваційної та інвестиційної політики промислового підприємства на засадах збалансованої системи показників // *Вісник НТУ "ХПІ" : зб. наук. пр. Темат. вип. : Технічний прогрес та ефективність виробництва*. Харків : НТУ "ХПІ", 2015. № 59 (1168). С. 96-100. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/20638>
10. Лега О.В., Яловега Л.В., Прийдак Т.Б. Податкові ризики як елемент податкової політики підприємств // *Інфраструктура ринку*. Випуск 67. 2022. С. 229-233.
11. Перерва, П.Г. Інноваційні технології реструктуризації промислового підприємства. Маркетинг інновацій і інновації у маркетингу: збірник тез доповідей VIII Міжнар. науково-практ. конф., 25-26 вересня 2014 р. Суми: ТОВ "ДД "Папірус", 2014. С. 119-121.
12. Перерва П. Г. Підвищення конкурентоспроможності машинобудівних підприємств на засадах синергетичного бенчмаркінгу // *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*: зб. наук. пр. Сер. : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. Львів: Львівська політехніка, 2015. № 819. С. 167–174.

Тупкало Віталій Миколайович,
*д.т.н., професор, професор кафедри кібербезпеки,
інформаційних технологій та економіки
Київського університету інтелектуальної власності та права*

Латко Ігор Костянтинівич,
*здобувач вищої освіти
Київського університету інтелектуальної власності та права*

СИГНАТУРНИЙ МЕТОД КОНТРОЛЮ ХОДУ ПРОГРАМ ЦИФРОВИХ АВТОМАТІВ

Сьогодні в умовах поширення кібератак програмне забезпечення контрольно-вимірювальних та керуючих цифрових пристроїв та систем стає одним з найбільш кібервразливих компонент сучасних цифрових систем забезпечення діяльності об'єктів критичної інфраструктури. Як наслідок, набуває все більшої гостроти проблема пошуку методів ефективного забезпечення інформаційної безпеки програмних засобів. У статті на основі критичного аналізу звісних методів з функціонального контролю цифрових систем [1-4] запропоновано метод забезпечення оперативної контролепридатності цифрових автоматів (ЦА) на основі реалізації концепту передбачення (прогнозування) контрольних сигнатур кортежів їх стану. Введені відповідні поняття та запропоновано структурно-функціональну модель функціонального контролю цифрових автоматів ФК ЦА з «програмованою» логікою за методом передбачення сигнатур.

Невирішена раніше частина загальної проблеми. Необхідний пошук нової моделі оперативного контролю ходу програм на кожному такті адресації команд (кортежу команд) ПЦА впродовж всього ходу програми (мікропрограми). При цьому модель повинна бути універсальною щодо базових видів алгоритмів адресації команд кортежу (лінійне слідування, розгалуження та цикл [5]).

Постановка та розв'язок задачі дослідження. В основу розробки авторського методу функціонального сигнатурного контролю ходу програм

(мікропрограм) програмованого цифрового автомату (ПЦА) шляхом передбачення контрольних сигнатур кортежу команд покладено описову модель програми у вигляді впорядкованої множини кортежів команд. Дана інтерпретація програм (мікропрограм) дозволяє стверджувати, що оскільки процес адресації є детермінованим, то повністю виконуваними є дві з трьох умов контролепридатності: передбачуваність і керованість. Ступінь виконання третьої умови – достовірність – буде визначатися обраною моделлю правил сигнатурного контролю. З урахуванням цих принципів, контроль ходу програм (мікропрограм) при формальному їх представленні кортежами команд виконуваних цільових операцій зводиться до контролю деякого детермінованого розгалуженого процесу (кортежу) адресації команд, кожна гілка якого характеризується своїм оперативно контролепридатним кортежем команд.

Визначення 1. Сигнатурно контролепридатна програма (мікропрограма) ПЦА – це програма (мікропрограма), адресація множини команд якої здійснюється за всіма шляхами і циклами за умови безперервності контролю кортежу команд по всім тактам адресації і незмінності правила контролю за методом передбачення сигнатур.

Звісно, що повна множина типових простих структур алгоритмів програм (мікропрограм) складається з [6-7]: ПОСЛІДОВНІСТЬ, ЯКЩО-ТОДІ, ЦИКЛ-ДО, ЦИКЛ-ПОКИ, ПРОЦЕС-ПОКИ, ЯКЩО-ТО-ІНАКШЕ. Тоді задача забезпечення сигнатурної контролепридатності неелементарних структур може розглядатися як композиційна задача відносно простих структур, які складаються у неелементарну структуру (задача композиційного синтезу).

Одним із шляхів ефективного вирішення завдання оперативного (функціонального) контролю ходу програм ЦА є розвиток ідеї передбачення контрольних характеристик (сигнатур) на якіснішій (з точки зору достовірності контролю) основі, зокрема, на основі лінійного поліноміального стиснення кодів двійкових чисел. В разі використання лінійного поліноміального стиснення загальне міркування щодо підвищення достовірності контролю операції арифметичного складання можна сформулювати наступним чином: якщо для

двійкових чисел поставлені у відповідність їх контрольні характеристики на основі лінійного поліноміального стиснення, то існує деяка контрольна характеристика лінійного поліноміального стиснення взаємної відповідності цих чисел. Таким чином, необхідною і достатньою умовою успішного функціонального контролю ходу програм є належність кодів адрес програми до своїх класів контрольних характеристик. На відміну від методу контролю парності або непарності кодів чисел адрес команд програми при сигнатурному методу функціонального контролю ходу програм ЦА відбувається однозначне розбиття вихідних множин адрес команд на дозволену та заборонену підмножини сигнатур, що в принципі дає можливість підвищити достовірність контролю.

Визначення 2. Сигнатура двійкового числа є його згортка (лінійне перетворення) по модулю обраного незвідного примітивного поліному відповідного ступеню.

Наукова новизна одержаних теоретичних результатів є доведення авторами необхідності подальшого спрямування розвитку методології функціонального контролю цифрових автоматів широкого призначення та зокрема телеметричних вимірювально-керуючих систем критичної інфраструктури на основі використання авторського математичного апарату синтезу «сигнатурна булево-поліноміальна алгебра».

Список використаних джерел:

1. Методи апаратного контролю. URL: <https://studfile.net/preview/9099982/page:17/>.
2. Окремі випадки контролю за модулем. Способи побудови схем згортки. URL: <https://studfile.net/preview/4354159/page:16/>.
3. Tupkalo V., Cherepkov S. Systems engineering of cybersecured digital and information measuring systems based on the signature logical-polynomial algebra synthesis apparatus. Measurements infrastructure, № 5, 2023. URL: <https://mi-journal-online.org/index.php/journal/issue/view/5> (in English, in Ukrainian).

4. Парфьонов Ю. Вибір математичного апарату при розробленні імітаційних моделей інформаційних систем. Інформаційні технології в технічних системах. Харків: Вид-во ХНЕУ. Вип. 3 (93), 2011. С. 69-71.

5. Структурне проектування програмного забезпечення складних інформаційних систем реального часу.
URL: <http://elar.naiau.kiev.ua/handle/123456789/2490>.

6. Базові структури алгоритмів. Step by step. URL: <https://step.org.ua/konspekt/algoritm/tema2>.

7. Які є способи опису алгоритмів?. URL: <https://studfile.net/preview/15056349/page:14/>.

Тупкало Віталій Миколайович,
*д.т.н., професор, професор кафедри кібербезпеки,
інформаційних технологій та економіки
Київського університету інтелектуальної власності та права*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СИНТЕЗУ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Сучасний етап розвитку інформаційної безпеки потребує комплексного підходу до розробки та впровадження методів і засобів захисту ресурсів підприємств критичної інфраструктури держави як на технічному, так і організаційному рівні. Для сучасних підприємств критичної інфраструктури актуальною стає розробка методологічних засад системного впровадження системи менеджменту інформаційної безпеки підприємств критичної інфраструктури (СМІБП) на основі системних процесно-орієнтованого та ризик-орієнтованого підходів шляхом комплексного об'єднання вимог двох міжнародних стандартів ДСТУ 9001 «Системи управління якістю. Вимоги» та ДСТУ ISO/IEC 27001 «Інформаційна безпека, кібербезпека та захист конфіденційності. Системи керування інформаційною безпекою. Вимоги».

Синтез запропонованого інжинірингового підходу ґрунтується на твердженні, що створення СМІБП — це не лише технічна, але й організаційно-управлінська задача, що вимагає застосування системного підходу, заснованого на управлінні ризиками на циклах постійного поліпшення згідно вимог стандарту ДСТУ ISO/IEC 27001.

Стосовно створення СМІБП на засадах системного процесно-орієнтованого підходу пропонується в першу чергу керуватися двома логічно пов'язаними концептуальними твердженнями.

Твердження 1. СМІБП є невід'ємною складовою частиною загальної системи СМП і тому базовою основою створення СМІБП повинна бути

структурно – логічне взаємовідношення між пірамідами менеджменту СМП та СМІБП.

Твердження 2. Основна мета створення СМІБП — це не просто «захистити комп'ютери», а забезпечити безперервність бізнесу та мінімізувати збитки шляхом запобігання інцидентам безпеки або зменшення їхнього впливу на всіх рівнях загальної СМП щодо захисту шістьох ключових властивостей інформації (модель безпеки інформації «Гексада Дона Паркера» [1, с. 13])

Тому на основі інформаційної сутності цих бізнес-процесів формуваний перелік (модель) первинних дій з інформаційної безпеки щодо ланцюжків створення цінності первинних облікових даних за видами операційної діяльності, а потім — створення моделі управлінської інформаційної цінності для ланцюжка прийняття управлінських рішень підприємства згідно рівнів піраміди менеджменту підприємства.

Наступним етапом рішення задачі синтезу СМІБП є аналітичні дослідження з ідентифікації інформаційних активів (ІТ- активів) щодо рівнів піраміди менеджменту СМП та аналіз їх можливих видів загроз (формування матриці «ІТ- активи – види ризиків») з використанням кількісних методів оцінки ризиків інформаційної безпеки (вартість збитків, частота реалізації загрози для точного розрахунку ризику) на всіх рівнях СМП.

У контексті сутності поняття «вартість засобів інформаційного захисту» зазначено, що ця вартість не повинна перевищувати вартості інформації, що захищається або інших ресурсів захисту – апаратних та програмних.

Із цього приводу запропоновано наступне уточнююче твердження.

Твердження 3. Сукупні витрати на функціонування СМІБП у частині її невід'ємної інженерно-технологічної складової «система захисту інформації» (СЗІ) повинна бути нижче вартості ІТ- ресурсів інформаційного поля підприємства, що захищаються. Це дає підставу у методологічному плані відрізнити між собою сутності понять СМІБП та СЗІ, хоча вони тісно пов'язані. Тобто не коректно вважати ці поняття синонімами в інтересах забезпечення якості синтезу СМІБП у цілому. Цьому є просте пояснення: система захисту

інформації (СЗІ) — це «що» і «як» ми захищаємо (технічна сторона), а система менеджменту інформаційної безпеки підприємства (СМІБП) — це «навіщо», «хто» і «як цим керувати» (управлінська сторона).

З метою детального тлумачення різниці понять СМІБП та СЗІ пропонуються наступні визначення.

Визначення 1. Система захисту інформації (СЗІ) – це сукупність технічних, програмних та криптографічних засобів (технології та інженерія), спрямованих на безпосередній захист даних з метою побудови «стіни захисту», яка не дозволить зловмиснику викрасти або знищити дані.

Визначення 2. Інжиніринг системи менеджменту інформаційної безпеки (СМІБ) – це комплексний процес проектування, впровадження та супроводу механізмів захисту даних, що базується на міжнародних стандартах (зокрема ISO/IEC 27001). Тобто, це не просто встановлення комп'ютерних антивірусних програм, а створення живої екосистеми, де технології, процеси та люди працюють злагоджено для мінімізації інформаційних ризиків (кіберризиків).

Тобто відносно взаємодії СМІБП та СЗІ можна зазначити, що СМІБП – це «мозок» всієї діяльності підприємства з інформаційної безпеки (кібербезпеки). Вона визначає, які дані є найціннішими і які загрози для них існують. На основі цього СМІБП «дає команду» побудувати СЗІ певного рівня інформаційного захисту.

При цьому не відкидається ситуація: можна мати чудову СЗІ (наприклад, найкращі фаєрволи), але без СМІБП вона буде неефективною. Наприклад, якщо працівник запише пароль від суперзахищеної системи на стікері та наклеїть його на свій монітор ПК — це провал СМІБП незважаючи на ідеальну технічну систему СЗІ.

У контексті наведеного вище принципу побудови СМІБП «адекватність (розумна достатність) витрат» у разі реалізації стратегії ризик - орієнтованого проактивного підходу до захисту інформації необхідно мати механізм проведення економічного обґрунтування (оцінювання) витрат на інвестиції у систему СЗІ. Для цього пропонується використовувати методику економічного

обґрунтування витрат (інвестицій) у систему СЗІ за показником окупності інвестицій у інформаційну безпеку ROSI (Return on Security Investment) [4]:

$$ROSI = (ARO * SLE * MF - TCO) / TCO, \quad (1)$$

де: ARO - annualized rate of occurrence, середня кількість інцидентів на рік відповідно до статистичних даних;

SLE - single loss expectancy, очікувані разові втрати, тобто. «вартість» одного інциденту;

MF – mitigation factor, фактор зниження загрози за допомогою СЗІ (у %);

TCO - total cost of ownership (сукупна вартість володіння) СЗІ (річний бюджет СМІБП, що включає вартість апаратно-програмних засобів протидії інцидентам кібератак, витрат на впровадження апаратно-програмних засобів захисту, техпідтримку (сервіс) з боку постачальника СЗІ, регулярні оновлення СЗІ, зарплату адмініструючого СЗІ персоналу.

При цьому слід зазначити, що величина інвестицій у СЗІ підприємства за встановлений період моніторингу стану інформаційної безпеки повинна бути врахована у показнику середньозваженої вартості залученого капіталу підприємства WACC (Weighted Average Cost of Capital), тобто у загальний (стратегічний) показник сталого розвитку підприємства EVA (економічна додана вартість підприємства, англ. Economic Value Added).

З цього приводу встановлено аналітичне рівняння - зв'язок між стратегічно значимим показником сталого розвитку підприємства EVA та показником окупності інвестицій у інформаційну безпеку підприємства ROSI:

$$EVA_{СЗІ} = NOPAT_{СЗІ} - (WACC_{СЗІ} \times [CE + (ARO \times SLE \times MF) / (1 + ROSI)]) \quad (2)$$

Висновки за результатами проведеного дослідження

1. Наукова новизна одержаних результатів на наш погляд полягає в тому, що запропоновано авторський комплексний підхід та комплексна модель побудови системи менеджменту інформаційної безпеки сучасних підприємств критичної інфраструктури (СМІБП) шляхом системного об'єднання комплексів вимог процесно-орієнтованого та ризик-орієнтованого підходів згідно двох

міжнародних стандартів ДСТУ 9001 та ДСТУ ISO/IEC 27001 з позиції фундаментальної теорії організаційного управління.

2. В рамках вказаного комплексного підходу запропонована інжинірингова модель піраміди (дерева) процесного менеджменту СМІБП, як нерозривний процесно - організаційний зв'язок з пірамідою менеджменту загальної СМП, та сформована низка системно зв'язаних визначень понятійного апарату щодо рішення комплексної задачі забезпечення інформаційної безпеки сучасних підприємств.

3. Отримані наукові результати мають широкий міждисциплінарний та міжгалузевий характер і можуть бути базою для подальших розробок у напрямку рішення проблеми забезпечення інформаційної безпеки різних цільових об'єктів критичної інфраструктури держави.

Список використаних джерел:

1. Трофименко О., Прокоп Ю., Логінова Н., Задирайко О. Кібербезпека в Україні: аналіз сучасного стану.

URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/12213>.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ЧАС

Війна в Україні має величезну ціну у вигляді людських страждань і завдає серйозного удару по економіці країни, яка не лише втратила значну частку потенціалу створення доданої вартості, але й зазнала суттєвих структурних змін. Сьогодні українська економіка стикнулася з небаченим за всю свою історію шоком. Впродовж чотирьох років північні сусіди-вороги завдають потужного удару по всіх ланках економічної системи нашої держави, що призвело до:

- зниження виробництва основних видів продукції, а саме тієї, що становить основу експортного потенціалу України;
- зменшення можливостей створення продукції та послуг через брак людських та матеріальних (фізичних) ресурсів;
- блокування портів, а відтак і лєвова частка зовнішньої торгівлі;
- зупинення авіаційного руху;
- знищення транспортно-логістичної, соціальної, маркетингової, енергетичної, теплової та інженерної інфраструктури всіх регіонів нашої України;
- 5,6 мільйона українців, які виїхали за кордон, а також часткова передислокація на захід держави, що тимчасово викидає з активного економічного життя сотні тисяч, або й мільйони людей.

Кожний день, ми віримо, надіємося, молимося та чекаємо успіхів від наших Збройних сил України на фронтах нинішньої війни. Адже загальновідомим є той факт, що без надійного економічного тилу досягати військових перемог доволі складно, а забезпечити стійке повоєнне зростання – фактично неможливо. Тому сьогодні, вітчизняна економіка дедалі очевидніше стає одним із пріоритетних

фронтів, який визначатиме як подальший перебіг військових дій, так і спроможність нашої держави успішно відбудовуватися після їх закінчення.

Хочу звернути увагу на питання трансформації системи освіти та підготовку майбутніх фахівців для галузі економіки. Сьогодні важливими проблемами у ЗВО є відбудова, або повне відновлення зруйнованих гуртожитків, аудиторій, бібліотек, повільне оновлення матеріально-технічної бази та недостатній рівень оплати праці науково-педагогічних працівників. Перша і єдина жінка прем'єр-міністр Ізраїлю Голда Меїр пропонувала для становлення і розвитку успішної країни зробити найбільш високооплачуваними й шанованими три професії - військових, лікарів та вчителів. Цей підхід Україні варто взяти на озброєння. Бо наразі заробітна плата науково-педагогічних працівників не є конкурентною, ні порівняно з рівнем оплати праці в країні, ні порівняно із зарплатами колег у Європі. Наприклад, зарплата викладача ЗВО у сусідній Польщі в середньому становить близько 20,5 тис. дол. на рік, тоді як його колеги із ЗВО в Україні — майже вп'ятеро нижча: трохи більше 4 тис. дол. на рік. Це найменше серед європейських країн. Хоча видатки на освіту в Україні передбачені Бюджетним кодексом у розмірі 7% від ВВП і, за даними OECD, серед європейських країн — найбільші, використовують їх не дуже ефективно.

Потрібно зазначити, що війна в Україні додала сфері освіти нових викликів. Від здатності держави впоратися з ними залежить успіх повоєнної відбудови інфраструктури та відновлення економіки України. Тому вже зараз необхідно розробляти і впроваджувати систему економічних стимулів для бізнесу, який буде інвестувати в майбутньому у розвиток ЗВО. Що означає така економіка для України, і якими мають стати наріжні принципи її становлення?

Рекомендації:

- необхідно переглянути пріоритети розподілу саме державного фінансування;
- потрібно забезпечити достатнє фінансування для відбудови та відновлення зруйнованих ЗВО, оновлення та модернізацію матеріально-технічної бази;

- важливо збільшити фінансування державної субвенції на розвиток освіти та професійну підготовку майбутніх фахівців для економічної галузі;
- залучити більший обсяг інвестицій для закупівлі новітнього обладнання яке відповідає сучасним потребам і вимогам роботодавців;
- забезпечити гідну конкурентну оплату праці науково-педагогічних працівників у нашій країні;
- проводити загальнодержавні профорієнтаційні кампанії серед молоді.

Таким чином, слід констатувати, що повоєнний економічний бум в Україні можливий лише в тому разі, якщо державні заходи економічної політики будуть реалізовуватися в руслі чіткої та послідовної стратегії, спрямованої на дерегуляцію економіки та створення сприятливого інвестиційного клімату. Головним пріоритетом такої стратегії має стати зміна бюджетних орієнтирів держави. Тобто, замість переобтяження державного бюджету різного роду соціальними програмами, основний аспект має бути спрямований на фінансування оборонних програм і розбудову військово-промислового комплексу. Крім того, бюджетне фінансування слід спрямовувати на гарантування населенню медичних і освітніх послуг, а також на підтримку закладів культури тощо.

Вирішення переважної більшості соціальних проблем, громадян нашої держави, має відбуватися в основному за рахунок стимулювання їх самозайнятості, враховуючи зменшення податкового навантаження на працю та впровадження дієвого механізму громадських робіт. Це створить передумови для зростання доходів громадян, зменшення рівня їх безробіття та працевлаштування в легальному секторі економіки, який дає змогу отримати значно вищий рівень соціальних гарантій ніж у тіньовому секторі.

Червінська Тетяна Михайлівна,
канд. екон. наук, доцент,
завідувач кафедри економіки бізнесу
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НА СТІЙКІСТЬ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Актуальність теми дослідження обумовлена поширенням різноманітних ІТ-технологій, та стрімким переходом до цифрової економіки в якій проявляється тісна взаємодія цифровізації та соціальної відповідальності бізнесу, що стають ключовими компонентами сталого розвитку. Тому існує зростаюча потреба в розумінні впливу цифрових інновацій на соціальні аспекти, а також у виявленні та вирішенні проблем, що виникають. Зокрема, нестабільність соціально-економічних систем та зростаючий вплив бізнесу на суспільство створюють значні виклики для підприємств щодо ефективного поєднання цифровізації та соціальної відповідальності.

Основною тенденцією є інтенсивне використання цифрових інновацій для покращення управління виробництвом і комунікації із зацікавленими сторонами. За допомогою інноваційних інструментів, бізнес може забезпечити збалансований розвиток, який враховує потреби суспільства, екологію та власні економічні інтереси. Однак, незважаючи на позитивні сторони цифровізації, існують проблеми, пов'язані з етичними та соціальними аспектами використання технологій. Зростання автоматизації може супроводжуватися втратою робочих місць та соціальною нерівністю. Крім того, ненаправлене використання цифрових можливостей може негативно впливати на довкілля та призводити до появи нових форм промислового забруднення.

З початком російського вторгнення нашої державі потрібно було за короткий проміжок часу адаптуватися до нової реальності, та навчитися жити зовсім по-іншому, а підприємствам реалізовувати економічні цілі швидше, якісніше та дешевше відносно інших країн. В даних складних умовах це стало можливим завдяки цифровізації, високій адаптивності бізнесу, розвитку ІТ-

сектору, оборонних технологій, та підтримці міжнародних партнерів. За даними останніх років Україна закріплює за собою репутацію одного із провідних центрів інновацій у сфері штучного інтелекту в Європі, а Київ конкурує з європейськими столицями за рівнем ШІ-потенціалу [1]. Освічена робоча сила та значний ІТ-сектор дають нам змогу технологічно прорватися у відбудові. В період війни, онлайн-рішення, такі як «Дія», та широке підключення до Інтернету дозволили продовжувати розвиток управління та комерції. Спираючись на це, Україна може інтегрувати передові технології (штучний інтелект, автоматизацію, хмарні обчислення) у свою реконструкцію. Наприклад, модернізація виробництва за допомогою автоматизації може частково пом'якшити дефіцит робочої сили.

Цей шлях перетворив виживання на трансформацію, де швидкість і технологічність стали головними конкурентними перевагами української економіки. Саме така модель забезпечує ряд переваг, що полягають в ефективному використанні ресурсів, створенні високої доданої вартості та якісному управлінні. Оскільки дає можливість не тільки виживати, а й розвиватися у воєнний час, й забезпечує єдиний шлях до швидкого відновлення економіки.

Інструментарій КСВ в Україні широко використовувався ще до військового стану. Згідно досліджень CSR Ukraine, у 2026 році близько 83 % українських компаній впроваджують даний підхід або дотримуються його принципів [2]. При цьому означені критерії є нижчими від аналогічних в країнах ЄС, тут 90-95 % компаній вважають КСВ невід'ємною частиною стратегії, все ж таки можна відмітити позитивні ознаки розвитку даного процесу.

Загалом в Україні підтримка діяльності бізнесу в умовах війни оцінюється одним із найважливіших проявів КСВ. Військові виклики змусили переорієнтуватися від класичних екологічних чи освітніх проектів на забезпечення виживання економіки. Адже економічна стійкість означає збереження можливостей роботи, підтримка виробництва товарів чи послуг, сплату податків для наповнення місцевого і державного бюджетів. Можливо, в

період війни не зовсім зручно потребувати допомоги від компанії в наданні соціальної підтримки. Однак, вітчизняні бізнес-структури сприяють розвитку національної економічної системи, проявляючи особливу активність у реалізації волонтерства, наданні фінансової допомоги Збройним Силам України, підтримці ВПО й іншим постраждалим особам.

Під час військового стану основні акценти соціальної відповідальності перемістилися на волонтерство, фандрайзингову роботу тощо. Компанії, що мали досвід на початку військової агресії на Донбасі та пандемії COVID-19, швидко пристосувалися до змін та оперативно відреагували. Цей досвід дозволив їм за короткий час налагодити логістичні ланцюги, переорієнтувати фінансування та організувати ефективну роботу в умовах кризи. З початком військових дій частка філантропії в державі різко зросла. На сьогодні рівень її поширення вважається досить високим, зокрема, з індексом 7,8 із можливих 10, при тому, що до початку війни означений показник був посереднім [3]. Така ситуація продемонструвала, що низова самоорганізація часто є ефективнішою за державні структури у швидкому реагуванні на надзвичайні виклики.

З позиції споживачів в Україні, важливо, щоб компанії-бренди, насамперед, підтримували військових, учасників бойових дій, своїх працівників. Багатьом компаніям також важливо поновити або продовжувати свою роботу, коли є необхідність за даних обставин, й задля підтримки громадськості [3]. З початком війни більшість українських компаній переорієнтували свій підхід до КСВ, зосередившись на питаннях підтримки військових та населення, що зазнали негативного впливу в період агресії. Дехто із підприємців кардинально змінив напрям своєї діяльності, розпочавши виробництво інших видів товарів і послуг. До прикладу, це стосується виробництва безпілотників для забезпечення потреб ЗСУ.

Попри складну ситуацію, потужні організації не тільки не зменшували обсяг фінансування соціальних проєктів, а й намагалися досягти кращих результатів, впроваджуючи основні підходи і вимоги ЄС. Корпоративна соціальна відповідальність стала важливою складовою їх бізнес-моделей без шкоди

прибутковості. Це передбачає реалізацію сталого розвитку бізнесу, побудованого на засадах екологічної відповідальності, європейських вимог і стандартів, етичного й раціонального корпоративного управління. Поряд з цим, зростає чисельність інвесторів і клієнтів, які зважають на позитивне ставлення бізнесу до соціально відповідальних ініціатив.

Список використаних джерел:

1. <https://www.slovoidilo.ua/2025/12/24/novyna/nauka/ukrayina-pidnyalasya-14-pozyczij-svitovomu-rejtynhu-rozvytku-shtuchnoho-intelektu>
2. <https://womo.ua/ru/navishho-buti-horoshimi-marina-saprikina-pro-korporativnu-sotsialnu-vidpovidalnist/>
3. Любов Червінська, Тетяна Червінська, Ірина Каліна, Микола Коваль, Наталія Шуляр, Олександр Чернишов. Соціальна відповідальність бізнесу в умовах війни. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. Том 6 (53), 2023. С. 406-416

Шульга Ірина Леонідівна,
*кандидат наук з державного управління,
головний спеціаліст відділу судової і місцевої влади та
зовнішньополітичної діяльності
Департаменту видатків бюджету органів влади
Міністерства фінансів України*

**Савчук Олександра Олександрівна,
Паламарчук Вікторія Олександрівна,**
*здобувачки вищої освіти
Київського університету інтелектуальної власності та права*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ

Динамічні трансформації глобального геоекономічного простору, посилені безпрецедентними викликами воєнного стану та євроінтеграційними прагненнями України, зумовлюють імперативність радикального переосмислення засад вітчизняної фіскальної політики. У цьому контексті податкова система перестає сприйматися виключно як інструмент фіскального вилучення та наповнення бюджетних фондів. Вона трансформується у фундаментальний архітектурний базис забезпечення національної безпеки, макроекономічної стабільності та довгострокового збалансованого державного розвитку.

Актуальність модернізації вітчизняної податкової архітектури актуалізується глибокою асиметрією між сучасними вимогами до ефективності публічних фінансів та існуючою інституційною структурою оподаткування.

Наявність високого рівня тінізації економіки, надмірне трансакційне навантаження на суб'єктів господарювання під час адміністрування та необхідність імплементації норм європейського законодавства вимагають

формування принципово нової парадигми взаємодії між державою та платниками податків. Збалансований державний розвиток, що поєднує економічне зростання, соціальну інклюзивність та інституційну стійкість, безпосередньо залежить від здатності податкової системи гнучко реагувати на екзогенні та ендегенні шоки, стимулювати інноваційну активність бізнесу та гарантувати фінансову спроможність держави.

Усе це зумовлює об'єктивну необхідність комплексного наукового пошуку, спрямованого на розробку теоретико-методологічних та науково-практичних засад модернізації податкової системи України як домінантного чинника забезпечення синергетичного ефекту збалансованого поступу держави.

Трансформаційні процеси в економіці України, посилені геополітичними викликами та необхідністю євроінтеграції, зумовлюють потребу в переосмисленні стратегії розвитку фінансового сектора.

Збалансований розвиток фінансового сектора України, як складний багатовекторний процес структурної та функціональної розбудови фінансової системи, що базується на досягненні динамічної рівноваги між фінансовою стабільністю, економічним зростанням та соціальною інклюзивністю, обумовлюючи кількісне зростання показників капіталізації та ліквідності, гармонізацію інтересів держави, бізнесу та населення за умови дотримання фінансової стабільності, є базовим чинником успішності інтенсивного повоєнного відновлення, що забезпечує безперебійну трансформацію ендегенних та екзогенних фінансових ресурсів у механізм модернізації національної економіки.

У сучасних умовах така збалансованість передбачає не лише відновлення капіталізації та ліквідності банківської системи, а й розширення інструментарію ринку капіталів, посилення інституційної стійкості регуляторів та інтеграцію принципів інклюзивності й цифровізації [1, с. 559].

Спроможність фінансової системи ефективно абсорбувати масштабні

інвестиції та забезпечувати їх цільове спрямування у пріоритетні галузі з високою доданою вартістю є основою для подолання структурних деформацій та переходу до моделі випереджаючого економічного зростання.

Гармонізація стабільності фінансової інфраструктури із запитами реального сектора, як передумова довгострокової макроекономічної рівноваги у відбудовний період та передбачає мінімізацію системних ризиків та розвиток фондового ринку (табл. 1):

Таблиця 1. Ключові пріоритети розвитку фінансового сектора України

<i>Напрямок</i>	<i>Характеристика</i>
Мінімізація системних ризиків	Упровадження макропруденційного інструментарію для запобігання накопиченню дисбалансів.
Розвиток фондового ринку	Створення повноцінного ринку капіталу як альтернативного джерела фінансування відновлення інфраструктури.

Регуляторна політика у фінансовому секторі виконує функцію інституційного стабілізатора та координатора економічних процесів, спрямовану на мінімізацію системних ризиків, забезпечення пруденційного нагляду за фінансовими посередниками, захист прав інвесторів і споживачів послуг, а також створення сприятливих умов для макроекономічної стабільності та гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами.

Центральне місце у забезпеченні збалансованості посідає Національний банк України та Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Монетарна політика має корелювати з фіскальними цілями, забезпечуючи низький рівень інфляції та стабільність національної валюти, що є прекурсором для довгострокового інвестування. Концептуальні засади збалансованого розвитку фінансового сектора України мають ґрунтуватися на принципах прозорості, стійкості та інноваційності.

Імплементація європейських регуляторних стандартів у поєднанні з

підтримкою цифрових трансформацій дозволить створити надійний фінансовий базис для збалансованого державного розвитку у повоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Diachenko V., Diachenko N. (2024). Features of the state policy regarding the formation of the information security in the conditions of digitalization. (Особливості державної політики щодо формування інформаційної безпеки в умовах діджиталізації). International security studios: managerial, technical, legal, environmental, informative and psychological aspects. International collective monograph. Volume I. NMBU, Research and Education. 2024. 700 p. P.549-572. <https://zenodo.org/records/10832626>.

Ярмолатій Андрій Вікторович,

викладач Фахового коледжу

Київського університету інтелектуальної власності та права;

Баранівська Дарія Євгенівна,

Ребрикова Анастасія Володимирівна,

здобувачки фахової передвищої освіти групи КК-КД(ск)-25/25

Фахового коледжу

Київського університету інтелектуальної власності та права

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КОМП'ЮТЕРНОГО ДИЗАЙНУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Комп'ютерний дизайн як дисципліна переживає одну з найбільш радикальних трансформацій за всю свою історію. Якщо попередні технологічні зрушення - поява векторної графіки, настільних видавничих систем, 3D-моделювання - розширювали інструментарій дизайнера, зберігаючи за ним роль єдиного творчого суб'єкта, то генеративний штучний інтелект вперше створює ситуацію, коли машина здатна самостійно продукувати візуальні рішення, що відповідають заданим естетичним і функціональним критеріям.

Поширення таких інструментів, як Midjourney, Adobe Firefly, Stable Diffusion, DALL-E та Figma AI, докорінно змінює не лише робочі процеси дизайнерів, а й ринок праці, освітні стандарти та питання авторства й інтелектуальної власності. Глобалізація ШІ-інструментів означає, що ці зміни відбуваються одночасно в усіх країнах і культурних контекстах, нівелюючи традиційні географічні та мовні бар'єри у творчих індустріях, але водночас породжуючи ризики культурної гомогенізації та втрати локальної ідентичності у візуальній комунікації. Відсутність комплексного аналізу цих тенденцій в українській дизайн-освіті зумовлює актуальність дослідження.

Метою дослідження є аналіз актуальних тенденцій розвитку комп'ютерного дизайну в умовах масового поширення інструментів генеративного штучного

інтелекту, оцінювання їхнього впливу на творчі практики, ринок праці та освітні парадигми, а також визначення перспективних напрямів еволюції професії дизайнера в глобалізованому III-середовищі.

Сучасний III-інструментарій у дизайні можна класифікувати за типом творчого завдання. Генерація зображень (Midjourney v6, DALL-E 3, Stable Diffusion XL, Adobe Firefly) дозволяє отримати концептуальні візуали за текстовим описом за лічені секунди. Інструменти для UX/UI-дизайну (Figma AI, Galileo AI, Uizard) генерують прототипи інтерфейсів на основі опису функціональних вимог. Рішення для моушн-дизайну і відео (Runway ML, Pika, Sora) продукують анімований контент. Нарешті, інструменти для брендингу (Looka, Brandmark) автоматизують створення логотипів і фірмового стилю. Спільною рисою всіх цих систем є використання дифузійних моделей або трансформерних архітектур, натренованих на масивах візуального контенту, що ставить гострі питання щодо використання захищених авторським правом матеріалів у навчальних даних.

Аналіз впливу на професійні практики виявляє неоднорідну картину. З одного боку, III суттєво прискорює ранні стадії дизайн-процесу: генерація мудбордів, концептуальних скетчів і варіантів композиції, що раніше займала години, тепер виконується за хвилини. Дослідження Nielsen Norman Group (2024) фіксують зростання продуктивності дизайнерів, що використовують III-інструменти, на 40–55% у задачах концептуальної ідеації. З іншого боку, диференціюючою компетенцією дизайнера стає не технічна майстерність виконання, а стратегічне мислення, здатність до точного промпт-інжинірингу, критичного відбору та смислового оформлення III-генерованого матеріалу.

Глобалізаційний вимір проблеми виявляється у двох суперечливих тенденціях. Перша - демократизація: III-інструменти знижують поріг входу у візуальну творчість, надаючи потужні засоби малому бізнесу, стартапам і індивідуальним авторам, що раніше не мали доступу до послуг професійних дизайн-студій. Це особливо значуще для країн з менш розвиненим ринком дизайн-послуг. Друга тенденція - культурна гомогенізація: оскільки провідні

генеративні моделі навчені переважно на англомовному й американо-центричному візуальному контенті, їхні вихідні дані тяжіють до глобальної «нейтральної» естетики, витісняючи локальні візуальні традиції. Для України, з її багатою традицією народного орнаменту, плакатного мистецтва і шістдесятницької графіки, це становить реальний ризик для збереження національної візуальної ідентичності.

На рівні дизайн-освіти виникає потреба в перегляді навчальних програм: акцент зміщується від опанування конкретного програмного забезпечення до формування концептуального мислення, медіаграмотності, розуміння принципів композиції, колористики та типографіки як фундаменту для смислової роботи з ШІ-інструментами. Водночас нові компетенції - промпт-дизайн, AI art direction, критичний аудит генерованого контенту - вже сьогодні стають стандартними вимогами в описах вакансій провідних агентств.

Правовий вимір проблеми залишається невирішеним: питання авторства ШІ-генерованих зображень, відповідальності за використання захищених матеріалів у навчанні моделей і права на комерційне використання вихідних даних активно обговорюються у судах США, ЄС і міжнародних організаціях з питань інтелектуальної власності (WIPO). Регуляторний ландшафт у 2025 році залишається фрагментованим і змінюється швидше, ніж технологія.

Висновки

Глобалізація ШІ-інструментів у дизайні є незворотною тенденцією, що фундаментально переосмислює роль дизайнера - від виконавця візуальних рішень до куратора, стратега і критичного інтерпретатора машинно-генерованого контенту. Ця трансформація відкриває значні можливості для підвищення продуктивності й демократизації творчих практик, однак несе ризики культурної гомогенізації та правової невизначеності.

Для збереження конкурентоспроможності українських дизайнерів і самобутності вітчизняної візуальної культури необхідна системна відповідь на двох рівнях: по-перше, оновлення освітніх програм з акцентом на концептуальне мислення та AI-компетенції; по-друге, цілеспрямована робота з формування

україноцентричних датасетів для навчання та дообучення генеративних моделей на матеріалі національної візуальної спадщини.

Перспективними напрямками подальших досліджень є розробка методик оцінювання культурної нейтральності ШІ-генерованого контенту, а також аналіз правових механізмів захисту авторства в умовах масового використання генеративного ШІ в комерційному дизайні.

Список використаних джерел:

1. Штучний інтелект і нейромережі / Моноліт-Bizz. - Україна : Моноліт, 2024. - 216 с. - ISBN 978-617-8119-95-9.
2. Молік І. Співінтелект. Жити та працювати з ШІ / Ітан Молік ; пер. з англ. Оксани Ваф'ї. — Харків : Віват, 2025. — 224 с. — ISBN 978-617-17-1447-2.
3. Ярмолатій, А., Л. Черемісіна, and В. Галунько. "Побудова веб-додатків із сучасними системами аутентифікації на базі OAuth 2.0 PKCE та біометрики для підвищення кіберстійкості цих додатків." *Information Technology* 4.
4. Х'юен Ч. *AI Engineering: Building Applications with Foundation Models*. 1-ше вид. Себастополь, Каліфорнія : O'Reilly Media, 2025. 532 с. ISBN 978-1-098-16630-4.
5. Nielsen Norman Group. AI Tools in UX Design: Productivity and Quality Impact. NNG Research Report. 2024. URL: <https://www.nngroup.com/articles/ai-ux-design>
4. Runco M. A., Jaeger G. J. The Standard Definition of Creativity. *Creativity Research Journal*. 2012. Vol. 24, No. 1. P. 92–96.

Ярмолатій Андрій Вікторович,

*викладач кафедри кібербезпеки, інформаційних технологій та економіки
Київського університету інтелектуальної власності та права*

Лозенко Владислав Олегович

*здобувач вищої освіти, група ІПЗ 1/24
Київського університету інтелектуальної власності та права*

Буришева Яна Вадимівна

*здобувачка вищої освіти, група КН 1/24
Київського університету інтелектуальної власності та права*

НЕБЕЗПЕКА ТА КЕРОВАНІСТЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ:

ТЕХНІЧНИЙ АНАЛІЗ АРХІТЕКТУРНИХ РИЗИКІВ

Стрімке зростання обчислювальної потужності та масштабу великих мовних моделей (LLM) і систем загального штучного інтелекту (AGI-орієнтованих архітектур) упродовж 2020–2025 років поставило проблему керованості ШІ в центр наукового і суспільного дискурсу. Якщо раніше питання безпеки ШІ розглядалися переважно в теоретичній площині, то сьогодні вони набули цілком практичного виміру: системи на основі ШІ управляють критичною інфраструктурою, беруть участь у прийнятті медичних і фінансових рішень, а також використовуються у військових застосуваннях.

Технічна проблема полягає у фундаментальній невідповідності між способом, у який сучасні нейронні мережі оптимізують цільові функції, і тим, що людина насправді має на увазі під «бажаною поведінкою». Це явище, відоме як проблема специфікації (specification problem), у поєднанні з ефектом розподілу поза навчальними даними (out-of-distribution generalization) і непрозорістю внутрішніх представлень моделей (проблема «чорної скриньки»), створює системні ризики, які не можуть бути усунені лише методами тестування або моніторингу.

Відсутність верифікованих технічних стандартів керованості ШІ гальмує як регуляторну роботу на рівні ЄС (AI Act, 2024) і США (EO 14110), так і практичне

впровадження безпечних систем у промисловості. Це зумовлює нагальну потребу в систематизації існуючих підходів до alignment та аналізі їхніх архітектурних обмежень.

Метою дослідження є систематизація та порівняльний аналіз технічних підходів до забезпечення керованості систем штучного інтелекту - з акцентом на архітектурні механізми alignment, методи формальної верифікації та інструменти інтерпретованості - з виявленням їхніх принципових обмежень і визначенням перспективних напрямів подальших досліджень у сфері безпеки ШІ.

Технічні ризики сучасних систем ШІ можна класифікувати за трьома рівнями: ризики специфікації, ризики робастності та ризики масштабування.

Ризики специфікації виникають тоді, коли цільова функція моделі не відповідає реальним намірам розробника. Класичний приклад - reward hacking: агент знаходить спосіб максимізувати числовий показник винагороди, не досягаючи бажаного результату. У системах з підкріплювальним навчанням (RL) ця проблема є структурною: будь-яка скінченна специфікація винагороди залишає простір для небажаних стратегій. Підходи RLHF (Reinforcement Learning from Human Feedback) та його розширення - RLAIFF і Constitutional AI - намагаються подолати це обмеження шляхом ітеративного уточнення переваг, проте самі залежать від якості та узгодженості людських оцінок.

Ризики робастності пов'язані з деградацією поведінки моделі при виході за межі навчального розподілу. Adversarial examples - спеціально сконструйовані вхідні дані, що викликають некоректні передбачення - демонструють крихкість навіть добре натренованих архітектур. У великих мовних моделях аналогом є jailbreaking: через спеціально сформульовані підказки (prompt injection) вдається обійти встановлені обмеження. Дослідження Zou et al. (2023) показали, що автоматично згенеровані adversarial suffixes здатні нейтралізувати захисні механізми провідних LLM з високою відтворюваністю.

Ризики масштабування є найменш дослідженими і потенційно найбільш серйозними. Емерджентні здібності - властивості, що з'являються у моделей лише після перетину певного порогу параметрів, - виявляються

непередбачуваними навіть для їхніх розробників. Це означає, що безпека системи меншого масштабу не гарантує безпеки масштабованої версії.

Серед технічних підходів до alignment виділяють кілька основних напрямів. Інтерпретованість (interpretability) - зокрема, механістична інтерпретованість (Anthropic, 2023–2025) - прагне розкрити внутрішні схеми обробки інформації в нейронних мережах на рівні окремих нейронів і схем уваги. Формальна верифікація застосовується переважно до систем з обмеженим простором станів і поки що погано масштабується на LLM. Підходи на основі debate і amplification (Irving et al.) пропонують використовувати сам ШІ для виявлення помилок у власних міркуваннях під наглядом людини. Нарешті, scalable oversight - клас методів, що мають забезпечити збереження людського контролю навіть тоді, коли ШІ перевершує людину в конкретних доменах.

Спільним обмеженням усіх існуючих підходів є відсутність формальних гарантій: жоден із методів не забезпечує математично доведеної безпеки у відкритому середовищі. Це принципово відрізняє alignment від традиційної інженерії надійності, де верифікація є стандартом.

Проблема керованості ШІ є технічно фундаментальною і не може бути вирішена виключно організаційними або регуляторними засобами. Ризики специфікації, робастності та масштабування потребують окремих, частково несумісних підходів, що ускладнює побудову єдиної архітектури безпеки.

Найбільш перспективним напрямом є поєднання механістичної інтерпретованості з масштабованим наглядом (scalable oversight): перша дає змогу виявляти небажані внутрішні схеми, другий - зберігати людський контроль у міру зростання можливостей систем. Однак обидва підходи потребують суттєвого розвитку перед промисловим впровадженням.

Для забезпечення реальної керованості необхідне формування міждисциплінарних стандартів, що поєднують формальні методи верифікації, емпіричне тестування робастності та аудит цільових функцій на етапі проектування - ще до розгортання системи. Подальші дослідження мають бути зосереджені на розробці метрик alignment, придатних для незалежного аудиту.

Список використаних джерел:

1. Молік І. Співінтелект. Жити та працювати з ШІ / Ітан Молік ; пер. з англ. О. Ваф'ї. Харків : Віват, 2025. 224 с. ISBN 978-617-17-1447-2.
2. Huyen C. AI Engineering: Building Applications with Foundation Models. 1st ed. Sebastopol, CA : O'Reilly Media, 2025. 532 p. ISBN 978-1-098-16630-4.
3. Бараненко О. О., Ярмолатій А. В., Черемісіна Л. О., Богом'я В. І. Резиденція даних сучасних бізнес платформ, їх систем аутентифікації та особливості технічної реалізації в глобальній мережі Internet // Водний транспорт. 2024. № 3. С. 240–246.
4. Anthropic. Scaling Monosemanticity: Extracting Interpretable Features from Claude 3 Sonnet. 2024. URL: <https://transformer-circuits.pub/2024/scaling-monosemanticity/index.html>.
5. Bai Y. et al. Constitutional AI: Harmlessness from AI Feedback. arXiv preprint arXiv:2212.08073. 2022.
6. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) // Official Journal of the European Union. 2024.
7. Ouyang L. et al. Training Language Models to Follow Instructions with Human Feedback // Advances in Neural Information Processing Systems (NeurIPS). 2022. arXiv:2203.02155.
8. Russell S. Human Compatible: Artificial Intelligence and the Problem of Control. New York : Viking, 2019. 352 p.

Ярмолатій Андрій Вікторович,

*викладач кафедри кібербезпеки, інформаційних технологій та економіки
Київського університету інтелектуальної власності та права*

Константинов Володимир Павлович,

*здобувач групи КД1/24
Київського університету інтелектуальної власності та права*

Кужель Владислав Вікторович,

*здобувач групи КК-КН-59 фахового коледжу
Київського університету інтелектуальної власності та права*

СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ BIG DATA І ПРОДУКТИ APACHE: АНАЛІЗ ЕКОСИСТЕМИ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ

Щорічний обсяг глобально згенерованих даних, за оцінками IDC, перевищив 120 зетабайт у 2023 році і продовжує зростати з темпом близько 23% на рік. Здатність організацій ефективно збирати, зберігати, обробляти та аналізувати ці масиви стала визначальним чинником конкурентоспроможності - від e-commerce і фінтеху до охорони здоров'я та державного управління. У цьому контексті сформувалася окрема технологічна галузь - Big Data, інструментальну основу якої значною мірою складають проекти Apache Software Foundation (ASF).

Apache Software Foundation об'єднує понад 350 проектів з відкритим кодом, з яких щонайменше 40 безпосередньо пов'язані з обробкою та аналізом великих даних. Hadoop, Spark, Kafka, Flink, Hive, Cassandra, HBase, Airflow - ці продукти стали де-факто стандартами галузі й утворюють взаємопов'язану екосистему, що охоплює весь цикл роботи з даними: від інгестії та зберігання до пакетної й потокової обробки, оркестрації та аналітики. Водночас екосистема стрімко ускладнюється: з'являються нові інструменти, змінюються архітектурні парадигми (від Lambda до Kappa і Data Lakehouse), а межа між on-premise та хмарними рішеннями стирається. Систематизований аналіз поточного стану

цього інструментарію є актуальним як для практиків, так і для дослідників у галузі інформаційних технологій.

Метою дослідження є систематизація сучасного інструментарію Big Data з акцентом на продуктах екосистеми Apache Software Foundation, аналіз їхніх архітектурних характеристик, функціональних ролей у типовому data pipeline та порівняння ключових інструментів за критеріями продуктивності, масштабованості й сценаріїв застосування, а також виявлення актуальних тенденцій розвитку галузі.

Сучасний Big Data-стек доцільно розглядати як багаторівневу архітектуру, де кожен шар виконує специфічну функцію: інгестія даних, зберігання, обробка (пакетна та потокова), оркестрація і аналітика. Продукти Apache присутні на кожному з цих рівнів і утворюють когерентну, хоча й конкурентно насичену екосистему.

На рівні інгестії та стрімінгу центральне місце займає Apache Kafka - розподілена платформа для передачі подій з пропускнуою здатністю до мільйонів повідомлень на секунду і гарантіями доставки at-least-once та exactly-once. Kafka стала стандартом для побудови event-driven архітектур і служить джерелом даних для більшості downstream-компонентів. Apache Pulsar позиціонується як більш сучасна альтернатива з нативною підтримкою мультиорендності та geo-replication, проте поки поступається Kafka за зрілістю екосистеми.

На рівні зберігання Apache Hadoop HDFS (Hadoop Distributed File System) довгий час залишався безальтернативним рішенням для петабайтних сховищ. Однак із поширенням хмарних об'єктних сховищ (S3, GCS, Azure Blob) і появою відкритих форматів таблиць - Apache Iceberg, Apache Hudi, Delta Lake - роль HDFS поступово звужується до on-premise сценаріїв. Ці формати забезпечують ACID-транзакції поверх об'єктного зберігання, schema evolution і time travel, що формує концепцію Data Lakehouse - гібриду Data Lake і Data Warehouse.

На рівні пакетної обробки Apache Spark залишається домінуючим інструментом: його модель розподілених обчислень на основі RDD і DataFrame API, підтримка Python (PySpark), SQL, MLlib і Structured Streaming роблять його

універсальним ядром більшості Big Data платформ. Порівняно з попередником - Apache MapReduce - Spark демонструє прискорення в 10–100 разів за рахунок in-memory обчислень. Apache Flink, у свою чергу, є лідером у сфері stateful потокової обробки з гарантіями exactly-once і низькою затримкою, що робить його переважним вибором для real-time аналітики та складних CEP (Complex Event Processing) сценаріїв.

Рівень аналітики та SQL-інтерфейсів представлений Apache Hive (SQL поверх Hadoop/Spark), Apache Impala (MPP SQL-рушій для інтерактивних запитів) і Apache Druid - колонковою OLAP-базою даних для субсекундних аналітичних запитів на поточних і пакетних даних. Apache Superset забезпечує рівень візуалізації та BI.

Оркестрацію і управління пайплайнами здійснює Apache Airflow - платформа для програмного визначення, планування й моніторингу DAG-орієнтованих робочих процесів. Airflow став галузевим стандартом для data engineering, хоча у сценаріях з великою кількістю динамічних задач конкуренцію йому складають Apache Oozie (legacy Hadoop-екосистема) та сучасніші рішення на зразок Prefect і Dagster.

Актуальною тенденцією є конвергенція пакетної та потокової обробки в єдиній парадигмі (unified batch/streaming), яку реалізують Spark Structured Streaming і Flink. Паралельно відбувається хмарна нативізація Apache-продуктів: AWS EMR, Google Dataproc і Azure HDInsight пропонують кероване розгортання Spark і Hadoop, знижуючи операційний тягар. Зростає також роль Apache Arrow - стандарту колонкового in-memory формату, що став мовою міжпроцесної взаємодії між різнорідними Big Data компонентами.

Висновки

Екосистема Apache Software Foundation формує технологічний хребет сучасної Big Data індустрії, охоплюючи повний цикл роботи з даними - від інгестії (Kafka) через зберігання (HDFS, Iceberg) і обробку (Spark, Flink) до аналітики (Druid, Hive) та оркестрації (Airflow). Жоден окремий продукт не є самодостатнім: реальні архітектури будуються як композиція спеціалізованих

інструментів, вибір яких визначається вимогами до затримки, масштабу та консистентності даних.

Ключовими тенденціями є: перехід до парадигми Data Lakehouse з відкритими форматами таблиць (Iceberg, Hudi); конвергенція пакетної та потокової обробки; хмарна нативізація Apache-стеку і зниження операційних витрат; а також зростання ролі Apache Arrow як уніфікованого формату обміну даними між компонентами.

Для вітчизняних організацій, що будують або модернізують аналітичну інфраструктуру, оптимальною стратегією є поетапне впровадження з пріоритетом на хмарно-нативні managed-сервіси поверх Apache-ядра та ранньою стандартизацією на відкритих форматах таблиць для забезпечення довгострокової гнучкості.

Список використаних джерел:

1. Бараненко О. О., Ярмолатій А. В., Черемісіна Л. О., Богом'я В. І. Резиденція даних сучасних бізнес платформ, їх систем аутентифікації та особливості технічної реалізації в глобальній мережі Internet // Водний транспорт. 2024. № 3. С. 240–246.
2. Бхаргава А. Грокаємо алгоритми : ілюстрований посібник для програмістів і допитливих. Харків : ArtHuss, 2023. 336 с.
3. Шаховська Н. Б., Голощук Р. О. Алгоритми та структури даних. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2024. 216 с. ISBN 978-966-2025-95-8.
4. Рафгарден Т. Досконалий алгоритм. Жадібні алгоритми і динамічне програмування. Київ : Наш Формат, 2020. 272 с.
5. Apache Software Foundation. Apache Project List. URL: <https://projects.apache.org>.

6. Kleppmann M. Designing Data-Intensive Applications: The Big Ideas Behind Reliable, Scalable, and Maintainable Systems. Sebastopol, CA : O'Reilly Media, 2017. 616 p.
7. Reis J., Housley M. Fundamentals of Data Engineering: Plan and Build Robust Data Systems. Sebastopol, CA : O'Reilly Media, 2022. 414 p.

Ярмолатій Андрій Вікторович,
викладач кафедри кібербезпеки, інформаційних технологій та економіки
Київського університету інтелектуальної власності та права;
Савенок Микола Сергійович,
здобувач групи ПЗ-1/24
Київського університету інтелектуальної власності та права;
Шульга Софія Олегівна,
здобувач групи КК-КД(ск)-25
Київського університету інтелектуальної власності та права

ЕВОЛЮЦІЯ ПРОГРАМУВАННЯ: ВІД МАШИННОГО КОДУ ДО ВАЙБКОДІНГУ - АНАЛІЗ БАЛАНСУ ШТУЧНОГО ТА ПРИРОДНОГО ІНТЕРФЕЙСУ

Упродовж останніх семи десятиліть програмування пройшло шлях від операцій з окремими бітами до спілкування з комп'ютером у вільній розмовній формі. Кожен новий рівень абстракції - від машинного коду та асемблера до мов високого рівня, об'єктно-орієнтованої парадигми та сучасних середовищ із низьким порогом входження - розширював коло осіб, здатних створювати програмне забезпечення, і водночас ускладнював питання про межу між людиною та машиною у процесі розробки.

Явище вайбкодінгу (від англ. *vibe coding*), що набуло поширення у 2025 році, позначає принципово новий підхід: розробник формулює задум у природній мові, а штучний інтелект (ШІ) генерує робочий код, який приймається без ретельного ручного перегляду. Це ставить гострі питання: чи залишається людина автором програми, якщо вона не читає її вихідного коду? Яке співвідношення між творчим задумом і технічною реалізацією є оптимальним? Де проходить межа між інструментом і суб'єктом розробки?

Відповіді на ці питання мають не лише теоретичний, а й практичний вимір: від них залежать стандарти навчання програмістів, підходи до верифікації програмного забезпечення та регуляторні рамки у сфері відповідальності за ШІ-генерований код.

Метою дослідження є комплексний аналіз еволюції інтерфейсу між людиною та обчислювальним середовищем - від машинного коду до вайбкодингу - з виявленням закономірностей зміщення балансу між штучною (формальною) та природньою (людино-орієнтованою) складовими взаємодії, а також оцінюванням наслідків цього зміщення для якості програмних продуктів, компетентності розробників і соціальної відповідальності у сфері ІІІ.

Запропонована дослідницька модель розглядає еволюцію програмування як послідовне зміщення по осі «штучний ↔ природній інтерфейс». На кожному етапі рівень абстракції зростає, а когнітивне навантаження на розробника перерозподіляється.

Машинний код і асемблер (1940–1950-ті рр.) являли собою максимально штучний інтерфейс: програміст змушений був мислити категоріями регістрів, адресних просторів та тактових циклів конкретного процесора. Творча воля людини існувала, проте була обмежена жорсткими формальними рамками архітектури.

Поява мов високого рівня - FORTRAN (1957), COBOL (1959), C (1972) - зробила код частково читабельним для людини. Тим не менш, парадигма залишалася строго формальною: синтаксичні правила не допускали неоднозначності, а програміст мав повне розуміння виконуваних інструкцій.

Об'єктно-орієнтоване програмування (Smalltalk, C++, Java) привнесло метафори реального світу - об'єкти, успадкування, поліморфізм - наближаючи мову розробки до природніх концептуальних моделей. Однак формалізм нікуди не зник: синтаксичні обмеження та типова система продовжували диктувати умови.

Поява графічних середовищ розробки, фреймворків і хмарних платформ з декларативними API (2000–2010-ті рр.) поглибила абстракцію: розробник все частіше описував що потрібно зробити, а не як саме. Водночас виникло нове

явище - «магічний код», поведінку якого важко передбачити без знання внутрішньої реалізації фреймворку.

Вайбкодинг (2024–2025 рр.) являє собою якісний стрибок: природня мова стає первинним інтерфейсом, а ШІ-модель (зокрема, великі мовні моделі - LLM) перетворює намір на виконуваний код. Дослідження Chiang & Lee (2025) фіксують, що розробники, які використовують вайбкодинг, у 2–4 рази скорочують час до першого працюючого прототипу, але демонструють значно нижчу здатність пояснити власний код або виявити приховані вразливості.

Аналіз балансу штучного та природнього інтерфейсів виявляє суперечність: зростання природності знижує поріг входу та прискорює розробку, але одночасно послаблює розуміння розробником системи, яку він створює. Це підвищує ризики у сферах безпеки, супроводу коду та перенесення компетенцій. Запропонована у дослідженні концепція «усвідомленого вайбкодингу» передбачає збереження критичної грамотності розробника: вміння читати, верифікувати й адаптувати ШІ-генерований код навіть за відсутності необхідності писати його самостійно.

Висновки

Еволюція програмування є спрямованим процесом зміщення від штучного до природнього інтерфейсу, що супроводжується зростанням доступності та продуктивності розробки при одночасному зниженні глибини технічного розуміння. Вайбкодинг є логічним продовженням цієї траєкторії, а не аномалією.

Ключовий виклик сучасності полягає не у виборі між «старим» і «новим» підходом, а у встановленні оптимального балансу: збереженні критичної технічної грамотності як фундаменту для відповідального використання ШІ-інструментів. Освітні програми підготовки ІТ-фахівців потребують перегляду з урахуванням нової реальності: акцент має зміститися з написання коду на його розуміння, верифікацію та стратегічне проектування систем.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення метрик «ШІ-грамотності» розробника та стандартів аудиту ШІ-генерованого коду у критично важливих системах.

Список використаних джерел:

1. Ярмолатій, А., Л. Черемісіна, and В. Галуцько. "Побудова веб-додатків із сучасними системами аутентифікації на базі OAuth 2.0 PKCE та біометрики для підвищення кіберстійкості цих додатків." *Information Technology* 4.
2. Васильєв О., Програмування C++ в прикладах і задачах. Навч. пос. - Ліра-К, 2020. 382 с.
3. Васильєв О. М. Програмування мовою PHP : навч. посіб. / О. М. Васильєв. – Київ : Ліра-К, 2022. – 368 с. – ISBN 978-617-520-322-4.
4. Кунгурцев О., Новикова Н. Конструювання програмного забезпечення: об'єктно-орієнтований підхід: навч. посіб. – К.: Кондор, 2024. – 288 с. – ISBN 978-617-8471-13-2.
5. Фрімен, Е., Робсон, Е. Head First. Програмування на JavaScript : [пер. з англ.] / Ерік Фрімен, Елізабет Робсон. – Харків : Фабула, 2022. – 672 с. – ISBN 978-617-522-047-4.
6. Х'юен Ч. *AI Engineering: Building Applications with Foundation Models*. 1-ше вид. Sebastopol, California : O'Reilly Media, 2025. 532 с. ISBN 978-1-098-16630-4.
7. Робсон Е., Фрімен Е. Head First. HTML і CSS : посібник для тих, хто вчиться створювати вебсторінки за стандартами. - Харків : Фабула, 2025. - 736 с. - ISBN 978-617-522-197-6.

Ярмолатій Андрій Вікторович,
викладач Фахового коледжу
Київського університету інтелектуальної власності та права.
Сафронов Євгеній Євгенійович
Максюта Уляна Сергіївна,
здобувачі групи КК-ІСТ-60 Фахового коледжу
Київського університету інтелектуальної власності та права

АНАЛІЗ ЗРОСТАЮЧОЇ ТЕНДЕНЦІЇ ЗАСТОСУВАННЯ ВЕЛИКИХ МОВНИХ МОДЕЛЕЙ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОЛОСОВИХ АСИСТЕНТІВ ШІ В БІЗНЕСІ ДЛЯ УПРАВЛІННЯ ЗАДАЧАМИ І ПРОЄКТАМИ

Цифрова трансформація бізнесу, що набрала критичну масу після 2020 року, сформувала стійкий запит на інструменти автоматизації управлінської рутини - планування задач, відстеження дедлайнів, координації команд і генерації звітності. Паралельно розвиток великих мовних моделей (Large Language Models, LLM) - зокрема GPT-4, Claude, Gemini та їхніх корпоративних похідних - відкрив принципово новий клас рішень: голосові ШІ-асистенти, здатні розуміти контекст, виконувати складні інструкції у природній мові та інтегруватися з корпоративними системами управління проектами (Project Management Systems, PMS).

За даними Gartner (2024), до 2026 року понад 40% корпоративних взаємодій з програмним забезпеченням здійснюватиметься через розмовні інтерфейси, а ринок корпоративних голосових ШІ-рішень перевищить 47 млрд доларів США. Водночас значна частина підприємств стикається з практичними бар'єрами впровадження: неузгодженістю мовних моделей з корпоративними даними, труднощами інтеграції з наявними PMS (Jira, Asana, Monday.com, Trello), а також питаннями конфіденційності при передачі службової інформації до хмарних LLM-сервісів. Комплексного аналізу цих тенденцій з технічної та управлінської перспективи в українській науковій літературі практично не представлено, що й зумовлює актуальність дослідження.

Метою дослідження є аналіз поточних тенденцій і архітектурних підходів до застосування великих мовних моделей у голосових ШІ-асистентах для управління задачами і проектами в бізнес-середовищі, виявлення ключових технічних і організаційних чинників успішного впровадження, а також оцінювання обмежень і ризиків, пов'язаних із масовим поширенням таких систем.

Архітектура сучасного LLM-голосового асистента для управління проектами включає кілька ключових компонентів: модуль розпізнавання мовлення (ASR - Automatic Speech Recognition), LLM-ядро для розуміння наміру та генерації відповіді, синтезатор мовлення (TTS - Text-to-Speech), а також шар інтеграції з корпоративними системами через API. Критичним елементом є *orchestration layer* - компонент, що транслює намір користувача в конкретні API-виклики до PMS і зворотно агрегує результати у зрозумілу відповідь.

Технологічно провідним підходом до побудови такого шару є *function calling* (або *tool use*) - механізм, реалізований у GPT-4, Claude 3+ та Gemini, що дозволяє LLM структуровано викликати зовнішні функції з передачею типізованих параметрів. Це дає змогу асистенту, отримавши голосову команду «перенеси дедлайн задачі X на п'ятницю і повідом команду», розкласти її на атомарні операції: пошук задачі за назвою, оновлення дати, надсилання сповіщення - і виконати кожен через відповідний API-ендпоінт.

Порівняльний аналіз архітектурних підходів виявляє дві основні моделі розгортання. Перша - хмарна (*cloud-native*): LLM розміщується у провайдера (OpenAI, Anthropic, Google), корпоративні дані передаються через захищений канал у рамках кожного запиту. Вона забезпечує максимальну потужність моделі, але ставить питання щодо конфіденційності та затримок. Друга - *on-premise* або гібридна: LLM розгортається локально (Llama 3, Mistral, Qwen) або у приватній хмарі, що задовольняє вимоги комплаєнсу, але потребує значних обчислювальних ресурсів і, як правило, поступається за якістю розуміння контексту.

Ключовою технікою підвищення релевантності відповідей є RAG (Retrieval-Augmented Generation) - підхід, за якого до контексту LLM динамічно додаються витягнуті фрагменти з корпоративних баз знань, документів проектів або історії задач. Це дозволяє асистенту оперувати актуальними даними без повного донавчання моделі, що критично важливо для бізнес-застосувань, де проектна документація постійно змінюється.

Аналіз реальних впроваджень (Microsoft Copilot for Project, Notion AI, ClickUp AI, Asana Intelligence) демонструє спільну закономірність: найвищий ROI досягається не при повній автономії асистента, а при моделі human-in-the-loop - коли ШІ пропонує дії, а менеджер їх підтверджує. Повна автономія виправдана лише для рутинних операцій з чітко визначеними параметрами: створення задач за шаблоном, надсилання нагадувань, генерація щотижневих звітів.

Серед практичних обмежень виділяються: проблема галюцинацій LLM при роботі з числовими даними (дати, бюджети, пріоритети); складність обробки амбігуентних команд у шумному офісному середовищі; необхідність тонкого налаштування під корпоративну термінологію; а також опір користувачів, пов'язаний з недовірою до ШІ-рекомендацій у критичних управлінських рішеннях.

Застосування LLM-голосових асистентів для управління проектами є стійкою технологічною тенденцією, обумовленою зрілістю мовних моделей, розвитком інструментів function calling і зростанням попиту бізнесу на автоматизацію управлінської рутини. Архітектура на основі LLM + RAG + tool use забезпечує достатній рівень контекстуального розуміння для практичного використання в корпоративному середовищі.

Оптимальною моделлю впровадження залишається human-in-the-loop: ШІ-асистент підвищує швидкість і зручність роботи менеджера, не замінюючи його судження у стратегічних рішеннях. Для успішної інтеграції критичними є якість API корпоративних PMS, архітектура RAG-пайплайну та політика

конфіденційності даних - особливо в умовах дії GDPR та вітчизняного законодавства про захист персональних даних.

Перспективними напрямками подальших досліджень є розробка галузевих бенчмарків для оцінювання якості LLM у задачах проектного менеджменту, а також вивчення організаційних факторів, що впливають на рівень довіри користувачів до ШІ-асистентів у командній роботі.

Список використаних джерел:

1. Mollick E. Co-Intelligence: Living and Working with AI. New York : Portfolio, 2024. - 240 p.
2. Gartner. Forecast: Conversational AI and Virtual Assistants, Worldwide, 2022–2026. Gartner Research, 2024.
3. Microsoft. Microsoft 365 Copilot: Technical Overview. Microsoft Learn Documentation. 2024. URL: <https://learn.microsoft.com/en-us/copilot/microsoft-365/microsoft-365-copilot-overview>
4. OpenAI. Function Calling and Other API Updates. OpenAI Blog. 2023. URL: <https://openai.com/blog/function-calling-and-other-api-updates>
5. Touvron H., Lavril T., Izacard G. et al. Llama 2: Open Foundation and Fine-Tuned Chat Models. arXiv preprint arXiv:2307.09288. 2023.
6. Wei J., Wang X., Schuurmans D. et al. Emergent Abilities of Large Language Models // Transactions on Machine Learning Research. 2022. arXiv:2206.07682.

Гришко О.Д.,

кандидат психологічних наук, доцент

кафедри філософії та психології

Київського університету інтелектуальної власності та права

ФІНАНСИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

В умовах змін на ринку праці фінансова винагорода виступає не лише матеріальним стимулом, а й психологічним ресурсом впливу та регуляції трудових відносин. Це зумовлює необхідність комплексного дослідження грошей як психосоціального інструменту управління персоналом у контексті організаційної психології та HR-менеджменту.

Аналіз наукових джерел демонструє багатогранність феномену грошей у межах психологічного та соціологічного підходів. Теоретичні основи психології грошей охоплюють питання монетарної соціалізації [2], когнітивних установок [3;11], морально-ціннісних орієнтацій [5], а також різних типів ставлення особистості до грошей [8;12]. У працях науковців гроші визначаються як соціально-психологічний чинник впливу [4;7], показник соціального статусу [6] та засіб регуляції міжособистісної взаємодії [9;10]. У контексті управління персоналом гроші розглядаються як інструмент мотивації та владного впливу, що забезпечує задоволення базових потреб і сприяє формуванню організаційної лояльності [1;13]. Зазначені підходи формують підґрунтя для розуміння грошей як психосоціального механізму управління.

Мета дослідження полягає у теоретичному аналізі грошей як ресурсу влади в системі управління персоналом.

У сучасній психології гроші розглядаються не лише як економічний ресурс, а і як складний соціально-психологічний феномен, що поєднує когнітивні,

емоційні, ціннісні та поведінкові аспекти. Вони виступають інструментом психологічного впливу, регуляції соціальних відносин і символом влади.

І.К. Зубіашвілі зазначає, що становлення психології грошей є закономірним етапом розвитку психологічної науки, оскільки гроші виступають «міжособистісним посередником у системі соціальних відносин, який одночасно відображає й трансформує внутрішній світ особистості» [3, с. 246]. Науковиця акцентує увагу на тому, що психологія грошей охоплює не лише фінансову поведінку людини, а й механізми самооцінки, самовизначення та соціальної ідентичності. У межах такого підходу гроші постають як форма соціальної символіки, у якій поєднуються цінності, потреби та уявлення особистості про владу, успіх і самореалізацію.

У своїх подальших дослідженнях І.К. Зубіашвілі розглядає монетарну соціалізацію як процес засвоєння соціальних норм, культурних моделей і сімейних сценаріїв фінансової поведінки [2, с. 33]. Дослідниця підкреслює, що ставлення до грошей формується під впливом соціокультурного досвіду, родинного середовища та індивідуально-психологічних особливостей особистості. Відтак грошові установки є результатом взаємодії особистісних і соціальних чинників, що визначають економічну свідомість та особливості владно-мотиваційних відносин у професійному середовищі.

Важливе значення для розуміння психології грошей має аксіологічний підхід А.В. Кульчицької, яка пов'язує ставлення до грошей із рівнем моральної свідомості, самоконтролю та етичних орієнтацій особистості [5, с. 102]. Науковиця наголошує, що моральна свідомість регулює фінансову поведінку та визначає межі використання грошей як ресурсу впливу.

Т.В. Скрипаченко розглядає психологічні установки щодо грошей як систему переконань і поведінкових тенденцій, що формують індивідуальний стиль фінансової поведінки [8, с. 184]. Авторка виокремлює інструментальні, символічні та емоційні установки, які впливають на сприйняття грошей як засобу влади чи контролю.

Зарубіжні дослідники також приділяють значну увагу психології грошей. Зокрема, А. Furnham запропонував модель грошових настанов, що включає компоненти «влада-престиж», «зусилля-досягнення», «безпека-контроль» і «свобода-незалежність» [11, с. 6]. Учений розглядає гроші як показник цінностей, соціального статусу та регулятор поведінки, що має важливе значення для аналізу мотивації персоналу.

G. Sesini у систематичному огляді підходів до вивчення ставлення до грошей виокремлює три основні парадигми: когнітивно-біхевіоральну, соціокультурну та психодинамічну [12, с. 4]. Перша розглядає гроші як засіб поведінкової регуляції, друга акцентує роль соціальних норм і цінностей, а третя пов'язує грошові установки з внутрішніми конфліктами та потребою в контролі. На нашу думку, найбільш перспективним є інтегративний підхід, який поєднує особистісні, соціальні та управлінські аспекти дослідження грошей як ресурсу влади.

Узагальнюючи наукові підходи, гроші доцільно трактувати як інтегративний ресурс психологічного контролю, що функціонує у системі «персональні цінності – соціальні установки – інституційні практики». Такий підхід дозволяє розглядати гроші не лише як економічний ресурс, а як психосоціальний механізм впливу та регуляції поведінки.

У сучасному соціогуманітарному дискурсі гроші дедалі частіше інтерпретуються як інструмент влади, символічного впливу та соціального регулювання. Вони виконують функцію психологічного впливу, підтримки авторитету й ієрархічних структур, забезпечуючи латентне управління поведінкою особистості та груп.

О.О. Комарова зазначає, що гроші виступають індикатором статусу, джерелом символічної влади та засобом легітимізації соціального авторитету [4, с. 125–126]. Дослідниця підкреслює їхню роль як психологічного регулятора, що впливає на цінності та поведінкові стратегії особистості.

М.В. Сімків розглядає гроші як соціально-психологічний феномен, що модерує взаємодію особистості із соціальним середовищем [7, с. 191]. Науковець

наголошує, що грошова поведінка визначається не лише раціональними чинниками, а й емоційними реакціями, соціальними очікуваннями та потребою в самоствердженні.

А. Литвин трактує гроші як форму символічного капіталу, що забезпечує статус, соціальне розмежування та реалізацію влади [6, с. 82–83]. У цьому контексті гроші виступають засобом стратифікації та впливають на структуру міжособистісних відносин.

Емпіричні дослідження T.D. Almeida та співавт. демонструють зв'язок між ставленням до грошей, емоційною регуляцією та самоконтролем [9, с. 3–4]. Автори доводять, що фінансові труднощі часто супроводжуються внутрішнім напруженням, імпульсивністю та уникненням відповідальності, що дозволяє розглядати гроші як психологічний чинник, здатний активізувати як конструктивні, так і деструктивні форми поведінки.

Дослідження M. Fenton-O'Creevy та A. Furnham підтверджують зв'язок між грошовими установками, імпульсивністю та фінансовими результатами [10, с. 2–3]. Автори зазначають, що сприйняття грошей як символу статусу чи швидкого задоволення може спричиняти нераціональну економічну поведінку. У цьому контексті гроші виступають засобом психологічного впливу, який посилює ризикові дії та залежність від соціального тиску. Влада грошей визначається не лише їхньою матеріальною цінністю, а й суб'єктивним відчуттям контролю, успіху та значущості.

Гроші доцільно розглядати як механізм соціально-психологічного впливу, що реалізується через символічну, мотиваційну та регулятивну функції: символічну – як показник статусу; мотиваційну – як стимул поведінки; регулятивну – як засіб впливу на міжособистісні взаємини.

У сучасному менеджменті фінансова винагорода розглядається не лише як матеріальний стимул, а і як ресурс психологічного впливу, що формує лояльність та владні відносини в колективі.

A. Thibault Landry та A. Whillans наголошують, що фінансова винагорода може як підтримувати внутрішню мотивацію, так і посилювати відчуття

контролю та примусу [13, с. 380]. Д.В. Дерчак підкреслює регулятивну роль грошей у системі управління та їхній вплив на поведінку і дисципліну [1, с. 251].

І.К. Зубіашвілі зазначає, що надмірна орієнтація на матеріальне стимулювання здатна послаблювати внутрішню мотивацію [3, с. 250], а А. Furnham пов'язує абсолютизацію грошей із імпульсивністю та емоційною нестабільністю [11, с. 8].

Г. Sesini наголошує, що ефективність фінансової мотивації залежить від індивідуальних особливостей працівника, його цінностей і локусу контролю [12, с. 5].

Висновок. Отже, грошова мотивація у HR-системах є не лише інструментом стимулювання, а й механізмом соціально-психологічного контролю.

Список використаних джерел:

1. Дерчак Д. В. Гроші як спосіб публічного управління. *Challenges in Science of Nowadays* : Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference, November 26-28, 2020. Washington: EnDeavours Publisher, 2020. Р. 251-254.
2. Зубіашвілі І. К. Концептуальні основи вивчення монетарної соціалізації. *Актуальні проблеми психології*. 2016. № 44 (1). С. 31-36.
3. Зубіашвілі І. К. Теоретичні передумови становлення теорії психології грошей. *Проблеми сучасної психології*. 2009. № 1 (6). С. 246-254.
4. Комарова О. О. Гроші як чинник соціально-психологічного впливу на людей у сучасному суспільстві. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики* : зб. наук. праць. Запоріжжя, 2019. Вип. 83. С. 125-133.
5. Кульчицька А. В. Моральна свідомість особистості як чинник ставлення до грошей. *Психологічні перспективи*. 2015. № 25. С. 98-109.
6. Литвин А. Соціологічна рефлексія еволюції та функцій грошей. *Психологія і суспільство*. 2011. № 4 (46). С. 82-87.
7. Сімків М. В. Гроші як соціально-психологічний феномен. *Молодий вчений*. 2015. № 10 (2). С. 191-194.

Зазимко Оксана Володимирівна,
*кандидат психологічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
лабораторії когнітивної психології
Інституту психології
імені Г. С. Костюка НАПН України*

СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ТА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК ЧИННИКИ АДАПТАЦІЇ МОЛОДІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

Воєнний стан в Україні створює специфічне середовище хронічної психологічної напруги, в якому молодь змушена функціонувати в умовах постійної невизначеності, загрози та екзистенційної нестабільності. Здатність зберігати психологічну рівновагу, адаптуватися до мінливих обставин і продовжувати будувати власний життєвий шлях залежить від ресурсного потенціалу особистості. Серед ключових психологічних ресурсів, що забезпечують цю адаптацію, особливе місце посідають стресостійкість та толерантність до невизначеності.

Стресостійкість розуміється як здатність особистості ефективно долати труднощі, зберігаючи функціональність і психологічну рівновагу в умовах стресового навантаження. Толерантність до невизначеності відображає готовність приймати непередбачувані ситуації без надмірної тривоги та дезорганізації поведінки. Обидва конструкти є взаємопов'язаними складовими більш широкого поняття – життєвої компетентності особистості, яку ми, вслід за Н. В. Чепелевою, тлумачимо як передумову успішного розв'язання життєвих та особистісних задач, що постають перед людиною, особливо в ситуаціях невизначеності [4].

Дискурсивний простір війни формує специфічні виклики для молоді, які набувають форми конкретних життєвих задач – від забезпечення безпеки та виживання до реалізації навчальних і професійних цілей [2; 3]. Саме в цьому

контексті стресостійкість і толерантність до невизначеності набувають значення не лише захисних, а й розвивальних ресурсів, що визначають спосіб інтерпретації та структурування особистістю власного досвіду.

Емпіричне дослідження проводилося на вибірці 210 молодих людей віком від 17 до 35 років (середній вік 19,5 років), серед яких 23,3% чоловічої та 76,6% жіночої статі. Переважна більшість (70%) здобуває або має освіту бакалавра, більшість не одружені та проживають з батьками (62,4%). Дослідження здійснювалося в умовах воєнного стану в Україні. Детальний виклад результатів дослідження представлено у відповідному розділі колективної монографії [3].

Для діагностики стресостійкості використано «Шкалу стресостійкості Коннора-Девідсона-10 (CD-RISC-10)» в адаптації Н. В. Школіної та ін. [5]. Методика дозволяє оцінити загальний рівень стресостійкості особистості через 10 тверджень, що відображають здатність адаптуватися до змін, долати труднощі та зберігати стійкість у складних обставинах.

Толерантність до невизначеності вимірювалась за допомогою «Шкали інтолерантності до невизначеності Н. Карлетона (IUS-12)» в адаптації Г. М. Громової [1]. Методика охоплює два взаємопов'язані компоненти: прогностичну тривогу (очікування негативних наслідків через неможливість передбачити ситуацію) та гнітючу тривогу (емоційне виснаження, спричинене непередбачуваністю). Окрім зазначених методик, у дослідженні застосовувалась авторська методика «Життєві задачі», розроблена спільно з О. М. Шиловською, що дозволяє визначити основні життєві задачі особистості та її ресурси в кризових умовах.

Результати дослідження рівня стресостійкості молоді засвідчили значну варіативність показників у вибірці. Майже половина респондентів (48,1%) продемонстрували низький рівень стресостійкості, що свідчить про підвищену вразливість до стресових впливів і знижену здатність до адаптації в складних ситуаціях. Цей показник може бути інтерпретований як результат тривалого перебування в умовах надзвичайно стресових подій, тобто хронічного впливу воєнного конфлікту на психологічний стан молоді.

Помірний рівень стресостійкості зафіксовано у 32,4% опитаних. Ця група демонструє наявність певного адаптивного потенціалу, який, однак, може виявлятися нестабільним в ситуаціях тривалого або кумулятивного стресового навантаження. Такі особи здатні до адаптації в окремих стресових ситуаціях, проте їхні можливості можуть бути обмежені при систематичному впливі екстремальних чинників.

Лише 19,5% респондентів продемонстрували високий рівень стресостійкості, що свідчить про наявність у цієї частини молоді стійких адаптаційних механізмів, гнучкості в реагуванні на труднощі та здатності зберігати внутрішній баланс. Ці особи конструктивно долають життєві виклики, що є важливою складовою розвитку життєвої компетентності в умовах війни.

Таким чином, у контексті воєнного конфлікту молодь демонструє переважно низьку та помірну стресостійкість, що відображає природну виснаженість ресурсів на тлі тривалого стресового впливу. Водночас виявлення окремої групи з високим рівнем стресостійкості вказує на наявність значного психологічного потенціалу для подолання труднощів, який може бути базою для подальшого розвитку життєвої компетентності.

Дослідження толерантності до невизначеності виявило подібну картину диференціації молоді за рівнем цього ресурсу. Понад 60% опитаних мають помірний рівень інтолерантності до невизначеності, що свідчить про відносно адаптивний рівень сприйняття непередбачуваних обставин та базову здатність функціонувати в умовах нестабільності.

Разом із тим, у понад чверті вибірки (26,7%) зафіксовано високий рівень інтолерантності до невизначеності. Ця група молоді демонструє психологічну вразливість до амбівалентності та непередбачуваності – станів, типових для воєнного часу. Такі особи схильні до катастрофізації, надмірної тривоги або уникання нових ситуацій, що суттєво знижує їхню адаптивність і здатність до ефективного розв'язання життєвих задач.

Лише 13,3% респондентів властивий низький рівень інтолерантності до невизначеності – характеристика, що дозволяє їм інтерпретувати невідоме як

смісловий простір, а не як загрозу. Саме ця група має найбільший потенціал до дискурсивного оформлення досвіду та активного смислотворення в умовах нестабільного середовища.

Аналіз компонентів інтолерантності до невизначеності засвідчив, що як прогностична тривога, так і гнітюча тривога у більшості респондентів мають помірний рівень вираженості (61,0% і 61,9% відповідно). При цьому близько чверті молоді демонструє високі значення за обома шкалами (25,7% та 26,2%), що дозволяє говорити про наявність стійкого патерну тривожного реагування на невизначеність у значної частини вибірки.

Особливий інтерес становлять результати регресійного аналізу, що дозволяють розкрити роль досліджуваних ресурсів у структуруванні молоддю власних життєвих задач. Аналіз здійснено покроковим методом, де предикторами виступали ціннісно-ресурсні характеристики особистості, а залежними змінними – параметри усвідомленості та суб'єктивної складності життєвих задач.

У моделі усвідомленості життєвих задач ($R^2 = 0,929$) стресостійкість виступила значущим позитивним предиктором ($\beta = 0,296$, $p < 0,001$). Це означає, що молодь із вищим рівнем стресостійкості здатна не лише витримувати життєві виклики, а й когнітивно структурувати їх як задачі, що підлягають усвідомленню та розв'язанню. Стресостійкість, таким чином, виступає внутрішньою опорою для рефлексивного опрацювання складних життєвих обставин.

Важливу роль у моделі усвідомленості відіграє також гнітюча тривога як компонент інтолерантності до невизначеності ($\beta = 0,409$, $p < 0,001$). На перший погляд, цей результат суперечить логіці: емоційне напруження, пов'язане з непередбачуваністю ситуації, не блокує, а, навпаки, активізує процес осмислення власних життєвих задач. Тривога виступає своєрідним «пусковим механізмом» рефлексії – загострює потребу знайти смислові опори, сформулювати виклик як задачу та окреслити можливі шляхи дії.

У моделі суб'єктивної складності життєвих задач ($R^2 = 0,921$) стресостійкість також є значущим предиктором ($\beta = 0,220$, $p < 0,001$). Молодь із

вищою стресостійкістю здатна розглядати більш комплексні та багатовимірні життєві виклики як актуальні для себе. Тобто стресостійкість не спрощує сприйняття дійсності, а навпаки – дозволяє приймати складність як умову зростання, не уникаючи глибокого рефлексивного опрацювання ситуації. Примітно, що гнітюча тривога у цій моделі виявилася статистично несуттєвою, що підкреслює різну функціональну роль тривоги в процесах усвідомлення та оцінки складності.

Узагальнення результатів дослідження дозволяє сформулювати кілька ключових висновків щодо ролі стресостійкості та толерантності до невизначеності як чинників адаптації молоді в умовах воєнного конфлікту.

По-перше, більшість молоді демонструє переважно низькі та помірні рівні обох досліджуваних ресурсів, що відображає природну виснаженість психологічного потенціалу внаслідок тривалого перебування в умовах воєнного стану. Водночас наявність груп із помірними та високими показниками свідчить про збережений адаптивний потенціал значної частини молоді.

По-друге, стресостійкість і толерантність до невизначеності є не лише захисними, а й розвивальними ресурсами особистості. Вони детермінують здатність молоді не просто витримувати життєві виклики, а й активно структурувати їх як усвідомлені задачі, що підлягають осмисленню та розв'язанню. Саме через ці ресурси розгортається здатність особистості до смислової саморегуляції в нестабільному середовищі.

По-третє, гнітюча тривога як компонент інтолерантності до невизначеності виконує специфічну функцію герменевтичного імпульсу – вона активізує рефлексивні процеси, спонукаючи особистість до пошуку смислових орієнтирів. Це свідчить про те, що помірний рівень тривоги в умовах невизначеності не є дисфункціональним, а може слугувати рушієм когнітивної та смислової активності.

По-четверте, виявлені закономірності мають важливе практичне значення для організації психологічної підтримки молоді під час та після воєнного конфлікту. Розвиток стресостійкості та формування більш толерантного

ставлення до невизначеності є перспективними напрямками психологічної роботи, що сприятимуть підвищенню рівня життєвої компетентності молоді, її здатності до адаптації та суб'єктного самозбереження в умовах соціальної нестабільності [2; 3].

Таким чином, стресостійкість та толерантність до невизначеності постають як базові психологічні ресурси, що визначають якість адаптації молоді до умов воєнного конфлікту. Їхній розвиток є важливою умовою формування життєвої компетентності особистості як здатності не лише виживати в кризових обставинах, а й зберігати внутрішню цілісність, осмислювати власний досвід та будувати значущі життєві перспективи.

Список використаних джерел:

1. Громова Г. М. Інструменти вимірювання толерантності до невизначеності. Адаптація тесту «Шкала інтолерантності до невизначеності» Н. Карлетона. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2021. № 47(50). С. 115–130. DOI: 10.33120/ssj.vi47(50).217
2. Зазимко О. В. Дискурсивний простір війни як середовище формування життєвої компетентності студентів-психологів. *PsyUpgrade*. 2026. № 2. С. 99–118. DOI: 10.66228/3083-7510-2026-2-99-118
3. Зазимко О. В. Розвиток життєвої компетентності молоді в дискурсивному контексті війни. *Розвиток життєвої компетентності особистості в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України* : монографія / за ред. Н. В. Чепелевої. Київ, 2025. С. 79–97. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743074/>
4. Чепелева Н. В. Особливості життєвої компетентності в умовах війни. *Technologies of Intellect Development*. 2024. Т. 8. № 35. URL: https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/issue/view/46
5. Школіна Н. В., Шаповал І. І., Орлова І. В., Кедик І. О., Станіславчук М. А. Адаптація та валідація україномовної версії шкали стресостійкості Коннора-

Девідсона-10 (CD-RISC-10). *Український ревматологічний журнал*. 2020. № 2(80). С. 66–72.

Кивлюк Ольга Петрівна,
*доктор філософських наук, професор,
завідувачка кафедри філософії та психології
Київського університету інтелектуальної власності та права*

ОБРАЗИ МАЙБУТНЬОЇ ЛЮДИНИ: ЕВОЛЮЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІННОСТЕЙ

Мультидисциплінарна проблематика еволюції особистості в контексті створення образів майбутньої людини належить до центральних тем сучасного наукового дискурсу в межах філософії, культурології, соціальної антропології та етики. У часи бурхливого розвитку біотехнологій, штучного інтелекту, цифрових медіа й глобальних екологічних викликів змінюється не лише спосіб життя людини, а й саме розуміння особистості, її меж, цінностей і форм самореалізації. Майбутня людина постає не як абстрактний ідеал, а як результат складної взаємодії технологічних, соціальних, біологічних і культурних процесів.

У традиційній гуманістичній парадигмі людина осмислювалася як автономний, раціональний і морально відповідальний суб'єкт. Проте сучасні трансгуманістичні та постгуманістичні концепції ставлять під сумнів сталість цього людського образу. На думку Н. К. Гейлз, постлюдська перспектива передбачає зміщення акценту з матеріально-тілесного існування людини на її інформаційні характеристики, які починають сприйматися як визначальні для розуміння суб'єктності та ідентичності [2]. Це означає, що особистість у майбутньому дедалі більше визначатиметься не лише тілесністю, свідомістю чи соціальним статусом, а й цифровим слідом, алгоритмічними профілями, мережевими зв'язками та технологічними розширеннями.

Одним із найпопулярніших образів майбутньої людини є технологічно вдосконалена людина — транслюдина. У трансгуманістичній думці вона розглядається як суб'єкт, здатний подолати природні людські обмеження:

хворобу, старіння, когнітивну слабкість, фізичну вразливість, смертність. М. Мор зазначає, що трансгуманізм передбачає використання науково-технічного прогресу для радикального розширення людських можливостей та здібностей [5]. У цьому образі майбутня людина постає як проєкт самоконструювання та самовдосконалення, у якому біологічна/природна даність поступово замінюється вибором, бажанням, дизайном, фінансовими можливостями, контролем тощо. Водночас такий образ породжує низку етичних проблем. Якщо вдосконалення людини стане доступним лише привілейованим групам, це може спричинити нові форми соціальної нерівності. Ф. Фукуяма застерігає, що біотехнологічне втручання у людську природу може змінити самі основи політичної рівності, ціннісних орієнтирів, та моральної відповідальності тощо [4].

Інший важливий образ – людина-кіборг, тобто істота, межі якої проходять між органічним і технічним. Д. Гаравей визначає кіборга як «гібрид машини й організму» [1]. Цей образ демонструє, що майбутня особистість уже не може мислитися як замкнена природна сутність. Вона формується у взаємодії з протезами, імплантатами, цифровими пристроями, нейромережами, медіа та інфраструктурами. Смартфон, штучний інтелект, медичні технології й системи доповненої реальності поступово стають не зовнішніми інструментами, а частиною повсякденного людського досвіду. І тут виникає питання: «Де закінчується людина і починається машина? Де та межа органічного в технологічному, чи то технологічного в органічному?».

Третім образом є мережева людина. Її ідентичність формується в цифрових комунікаціях, соціальних мережах, потоках даних і віртуальних спільнотах. Така особистість має множинні форми присутності: фізичну, цифрову, символічну, алгоритмічну. У цьому контексті змінюється саме поняття індивідуальності та перетворюється у множинність образів як реальних так і уявних. Людина дедалі частіше існує як сукупність профілів, даних, зображень, повідомлень, реакцій і рекомендаційних алгоритмів. Відповідно, цінність приватності, автентичності й особистої автономії набуває нового змісту. Ю. Н. Харарі звертає увагу на те, що в майбутньому алгоритми можуть не лише допомагати людині, а й краще за неї

передбачати її бажання, рішення та поведінку [6]. Це ставить під питання класичне уявлення про свободу волі та автономний вибір. Якщо особистість стає прозорою для цифрових систем, то майбутня людина ризикує втратити контроль над власними бажаннями, емоціями та життєвими стратегіями. Тому трансформація особистості у цифрову добу є не лише технологічним, а й глибоко етичним процесом.

Окремої уваги потребує образ постантропоцентричної людини. У працях Р. Брайдотті постгуманізм пов'язується з критикою уявлення про людину як центр світу та «міри всіх речей» [3]. Майбутня людина має навчитися мислити себе не володарем природи, а частиною складної мережі життя. У цьому сенсі еволюція особистості передбачає не лише технологічне посилення, а й розвиток екологічної відповідальності, співчуття до нелюдських форм життя, турботи про планету та майбутні покоління.

Саме тому трансформація цінностей є не менш важливою, ніж трансформація тіла чи інтелекту. У модерній культурі провідними були цінності прогресу, раціональності, індивідуальної свободи, продуктивності та контролю над природою. У постгуманістичній перспективі на перший план виходять інші орієнтири: взаємозалежність, відповідальність, екологічна чутливість, технологічна етика, тілесна вразливість, солідарність тощо. Майбутня людина має бути не лише ефективною, а й здатною до самокритики, морального вибору та співіснування з іншими формами життя.

Важливо підкреслити, що образи майбутньої людини не є однозначно оптимістичними чи песимістичними. З одного боку, технології можуть допомогти подолати хвороби, розширити можливості освіти, комунікації й творчості. З іншого боку, вони можуть посилити контроль, нерівність, залежність від алгоритмів і втрату приватності. Тому ключовим питанням стає не лише те, якою буде майбутня людина, а й те, хто визначатиме напрям її трансформації.

Образ майбутньої людини не можна звести лише до технологічно вдосконаленого індивіда. Майбутня людина – це суб'єкт, що перебуває на

перетині біологічного, технічного, соціального, цифрового, етичного, культурно-ціннісного, екологічного і т.д.. Еволюція Особистості означає не тільки розширення можливостей, а й необхідність нового морального самовизначення. Трансформація цінностей має стати умовою гуманного майбутнього, у якому технологічний розвиток не руйнує людську гідність, а сприяє відповідальному, справедливому, емпатичному, толерантному й чутливому способу існування.

Список використаних джерел:

1. Haraway D. J. A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century. Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature. New York : Routledge, 1991. P. 149–181.
2. Hayles N. K. How We Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics. Chicago; London : University of Chicago Press, 1999. 364 p.
3. Braidotti R. The Posthuman. Cambridge ; Malden : Polity Press, 2013. 229 p.
4. Fukuyama F. Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2002. 272 p.
5. More M. The Philosophy of Transhumanism. The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future / ed. by M. More, N. Vita-More. Chichester : Wiley-Blackwell, 2013. P. 3–17.
6. Харарі Ю. Н. Homo Deus. За лаштунками майбутнього / пер. з англ. О. Дем'янчука. Київ : BookChef, 2018. 512 с.

Кулик Андрій Олександрович,
доктор філософії
молодший науковий співробітник
відділу логіки та методології наук
Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України

ТРАВМА І ОСОБИСТІСТЬ: ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ВОЄННОГО ДОСВІДУ

Війна є одним із найрадикальніших випробувань, яким може бути піддана людська особистість. Вона не лише руйнує зовнішні структури життя – вона проникає в саму тканину особистісного існування, ставлячи під питання те, що здавалося найбільш стійким: відчуття власної ідентичності, довіру до світу, здатність до смислотворення. Саме тому осмислення воєнного досвіду не може обмежуватися лише клінічними або соціологічними описами – воно вимагає звернення до філософської антропології, і зокрема до феноменологічної традиції, яка має необхідний концептуальний апарат для аналізу досвіду у його першоособовій царині.

Феноменологія – від Е. Гусерля і М. Гайдегера до Е. Левінаса і П. Рікера – розробила інструменти, які дозволяють описати досвід не як зовнішній факт, а як структуру, що конститує людське існування зсередини. Травма у феноменологічній перспективі постає не просто як психічне ушкодження, яке підлягає діагностиці і лікуванню, а як особливий модус буття-у-світі: розрив у темпоральній тяглості досвіду, криза тілесної інтенційності, фрагментація нарративної ідентичності. Людина, яка пережила воєнну травму, стикається не лише з болем – вона стикається з руйнуванням того горизонту, у якому її екзистенція мало смисл і спрямування.

Водночас феноменологічний підхід не зупиняється на описі руйнування. Він відкриває можливість осмислення відновлення – не як повернення до попереднього стану, а як болісного і творчого процесу реінтеграції досвіду, переосмислення ідентичності і, зрештою,

переорієнтації особистісного існування у напрямку нового смислового горизонту. У цьому контексті особливого значення набувають поняття тілесності, інтерсуб'єктивності, пам'яті і нарративу – категорії, через які феноменологія описує умови можливості як травми, так і зцілення.

Актуальність теми в контексті сучасної України, яка воює за свою незалежність, не потребує додаткового обґрунтування: ми є свідками і учасниками історичного досвіду, який вимагає не лише практичного реагування, а й глибокого філософського осмислення. Сьогодні відбувається важливе поєднання феноменології та нейронауки, що відкриває нові перспективи для осмислення часовості. Історія психоаналізу також містить глибокі розробки щодо часових вимірів, які показують переплетення свідомості та часовості, засноване на суб'єктивному, «першоособовому» досвіді людини. Водночас у сучасних наукових підходах реальність суб'єктивного часу часто ставиться під сумнів і розглядається як ілюзія. Так звані часові «спотворення», що вважаються ознакою цієї ілюзорності, особливо проявляються у випадках травматичного досвіду.

Термін «травма» походить від грецького слова τραῦμα, що означає «рана» або «ушкодження». Спершу він позначав фізичне порушення цілісності організму, спричинене зовнішнім чинником. Згодом це поняття набуло психологічного виміру й стало означати поранення свідомості, викликане раптовим і сильним емоційним потрясінням. Таким чином, від позначення тілесного ушкодження воно поступово перейшло до означення психічного болю, який може супроводжувати людину після травматичного епізоду.

В українському контексті війни це слово набуває особливої ваги. Воєнна травма не обмежується фізичними пораненнями – вона пронизує свідомість, змінює сприйняття часу й простору, руйнує відчуття безпеки та довіри. Травма стає колективним досвідом, що формує нові виміри пам'яті та ідентичності. Вона не лише залишає слід у психіці окремої людини, а й

визначає горизонти майбутнього для всього суспільства. Саме тому осмислення травми як феномену є ключовим завданням феноменології травми та воєнного досвіду.

Однією з ключових рис травми є її здатність повторюватися: людина, яка пережила травматичний досвід, часто несвідомо і ненавмисно знову й знову відтворює його. Це явище можна розглядати як своєрідне переписування минулого крізь призму нових подій, проте таке повторення не веде до подолання травми. Навпаки, воно перетворюється на нав'язливий механізм, що діє автоматично й стереотипно, не залишаючи простору для осмислення первинного досвіду та його значення. Симптоми травми постають як безмовне вираження внутрішньої дилеми, яку неможливо назвати словами.

Цей феномен можна пояснити двома шляхами: як спробу зменшити силу подразників, пов'язаних із травматичною подією, або як відтворення внутрішніх моделей стосунків, засвоєних у ранньому житті й повторюваних пізніше наче самоздійснюване пророцтво. У будь-якому випадку травма виявляє себе як процес, що поєднує час і досвід, відкриваючи нові смисли, але водночас позбавляючи людину можливості вільно жити поза межами цього повторення. Як пише сучасна італійська філософія С. Меццаліра: «Травма є тим, чого бракує, – елементом зовнішнього світу, який не знаходить прийняття у внутрішньому світі суб'єкта» [3, с. 19]

В українському воєнному контексті ця повторюваність особливо очевидна: щоденні обстріли, втрати, вимушене переселення створюють відчуття замкненого кола, де минуле постійно повертається у теперішнє, а майбутнє постає як загроза. Усвідомлення цього механізму є необхідним для того, щоб знайти шляхи виходу з повторюваності травми та відкрити можливість для її осмислення й трансформації.

Жан Лакан називав «ex-timité» особливу характеристику травми на противагу тому, що найбільш інтимну у суб'єкті, тобто Самості [4]. У понятті «травми-Інакшості» досвід є травматичним, якщо він не піддається

перекладу в осмислений дискурс, якщо він лишається без слова, якщо він не може бути розказаний і, отже, інтерсуб'єктивно розділений. Сучасні американські дослідники П. Фонагі і М. Таргет говорять у цьому ключі про феномен «менталізації», тобто про нездатність рефлексувати над досвідом [2]. З одного боку, феномен менталізації перешкоджає опрацюванню травми; з іншого – індукує дисоціативну динаміку, яка гальмує процеси менталізації. Таким чином, травма, відсутність менталізації та дисоціація утворюють замкнене коло. Врешті-решт, менталізація має вирішальне значення, адже саме вона дозволяє травмованим людям здобути ширшу перспективу щодо власного досвіду через рефлексію над особистими та міжсуб'єктивними станами свідомості.

Особистість у таких умовах стикається з подвійним викликом: з одного боку, необхідно витримати зовнішній тиск війни, з іншого – знайти спосіб осмислити внутрішні стреси. Саме тут важливими стають рецепти виходу з кризи травми. По-перше, це розвиток здатності до менталізації – уміння осмислювати власний досвід, знаходити слова для невимовного, перетворювати травму на змістовний дискурс. По-друге, це колективна пам'ять, яка дозволяє інтегрувати травматичний досвід у культурні та суспільні наративи, щоб він перестав бути «німою раною» і став частиною спільної історії. По-третє, це солідарність – підтримка інших, спільне переживання й осмислення травми, що перетворює індивідуальний біль на джерело колективної сили. Нарешті, творчість і символізація – мистецтво, література, релігійні та культурні практики – допомагають надати сенс тому, що здається безсеновим, відкриваючи шлях до відновлення.

Таким чином, вихід із кризи травми можливий лише через поєднання особистої рефлексії, колективного осмислення та практик солідарності. Це не швидкий процес, але саме він дозволяє перетворити травму з руйнівної сили на джерело нового сенсу, що формує нову якість особистості та суспільства. У цьому контексті особливого значення набуває думка Поля Рікера, який розглядав наративну ідентичність як той простір, у якому

людина інтегрує болісний досвід у цілісність свого життєвого шляху. За Рікером, «розповісти своє життя – це не просто зафіксувати те, що сталося, а витлумачити пережите у світлі того, ким я прагну стати» [1]. Саме здатність до такого нарративного переосмислення – перетворення фрагментованого досвіду травми на зв'язну історію – є, з феноменологічної точки зору, умовою відновлення особистісної ідентичності.

Травма не зникає і не забувається: вона інтегрується, стає частиною того, що Рікер називав «idem» і «ipse» – тяглістю характеру і вірністю обіцянці самому собі. Відновлення після травми є, таким чином, не поверненням до минулого себе, а народженням нової нарративної ідентичності – більш зрілої особистості, більш співчутливої і більш здатної нести в собі досвід страждання як джерело мудрості та людськості. Для України – це питання, яке живе в кожному домі.

Список використаних джерел:

1. Рікер, П. Сам як інший. Київ: Дух і Літера, 2000. – 458 с.
2. Fonagy P., Target M. Psychoanalytic Theories: Perspectives from Developmental Psychopathology. London : Whurr, 2003. – 402 p.
3. Mezzalana, S. Trauma and its Impacts on Temporal Experience: New Perspectives from Phenomenology and Psychoanalysis. New York: Taylor & Francis Group, 2022. – 164 p.
4. Lacan J. Le Séminaire, Livre VII: L'éthique de la psychanalyse. Paris: Seuil, 1986. – 375 p.

Мамічева Олена Володимирівна,
доктор психологічних наук, професор,
завідувачка кафедри спеціальної освіти та інклюзії
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»

ПРОФЕСІЙНА ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується масштабними соціальними, економічними, психологічними та освітніми трансформаціями. Особливої актуальності набуває проблема професійної життєстійкості фахівців спеціальної освіти, діяльність яких здійснюється в умовах підвищеного емоційного навантаження, невизначеності, постійних змін та необхідності забезпечення психолого-педагогічної підтримки дітей з особливими освітніми потребами.

В умовах війни, цифровізації освіти, реформування освітнього простору та зростання кількості дітей, які потребують спеціальної психолого-педагогічної допомоги, професійна діяльність спеціального педагога потребує не лише високого рівня фахової компетентності, але й сформованої здатності до психологічної саморегуляції, адаптації та збереження внутрішньої професійної стійкості.

У науковому дискурсі поняття «життєстійкість» розглядається як інтегральна особистісна характеристика, що забезпечує здатність людини ефективно долати стресові ситуації, зберігати психологічну рівновагу та професійну активність у складних життєвих обставинах. Дослідження проблем життєстійкості представлені у працях І. Беха С. Мадді, В. Панка та інших вчених, які акцентують увагу на значенні внутрішніх особистісних ресурсів, механізмів психологічної саморегуляції, стресостійкості та здатності особистості до адаптації в умовах соціальних і професійних викликів. Особливу увагу

дослідники приділяють ролі життєстійкості як чинника збереження психічного здоров'я, професійної ефективності та успішної самореалізації особистості.

Професійна життєстійкість фахівця спеціальної освіти є важливим ресурсом ефективної професійної діяльності. Вона виявляється у здатності педагога підтримувати емоційну стабільність, конструктивно реагувати на професійні труднощі, зберігати мотивацію до професійної діяльності та здійснювати продуктивну взаємодію з усіма учасниками освітнього процесу.

Особливого значення проблема професійної життєстійкості набуває для фахівців спеціальної освіти, оскільки їх професійна діяльність пов'язана з високим рівнем емоційної включеності, емпатійності, відповідальності та необхідністю постійної психологічної підтримки дітей і батьків. Психоемоційне виснаження, професійний стрес, синдром емоційного вигорання можуть негативно впливати на якість професійної діяльності педагога та його психологічне благополуччя.

Важливими складниками професійної життєстійкості фахівця спеціальної освіти є:

- емоційна саморегуляція;
- професійна мотивація;
- стресостійкість;
- рефлексивність;
- здатність до адаптації;
- сформованість професійних цінностей;
- комунікативна компетентність;
- здатність до міждисциплінарної взаємодії.

Суттєвий вплив на формування професійної життєстійкості майбутніх педагогів має система професійної підготовки у закладах вищої освіти. Саме у процесі професійного становлення формуються навички психологічної саморегуляції, професійної рефлексії, емоційної компетентності та здатності до подолання професійних труднощів.

Одним із важливих напрямів підвищення професійної життєстійкості фахівців спеціальної освіти є створення психологічно безпечного освітнього середовища, розвиток культури професійної підтримки, супервізії, наставництва та міжпрофесійної взаємодії. Значну роль відіграє також впровадження здоров'язберезувальних технологій, тренінгів емоційної компетентності, програм профілактики професійного вигорання.

В умовах трансформації сучасного суспільства професійна життєстійкість стає не лише індивідуальною характеристикою особистості педагога, а й важливим ресурсом розвитку системи спеціальної та інклюзивної освіти загалом. Від рівня психологічної стійкості педагога значною мірою залежить ефективність освітнього процесу, психологічний комфорт дітей та успішність професійної взаємодії в освітньому середовищі.

Отже, професійна життєстійкість фахівців спеціальної освіти є важливою умовою ефективної професійної діяльності в умовах суспільних трансформацій. Актуальним напрямом подальших наукових досліджень є розроблення психолого-педагогічних технологій формування життєстійкості майбутніх фахівців спеціальної освіти та створення системи професійної підтримки педагогів у сучасному освітньому просторі.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.
2. Maddi S. Hardiness: The courage to grow from stresses. *Journal of Positive Psychology*. 2006. Vol. 1(3). P. 160–168.
3. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт-Книга, 2018. 304 с.
4. Панова Н. С. Професійне вигорання педагогів: психологічні чинники та профілактика. Харків : Основа, 2020. 192 с.

5. Мамічева О. В. Психологічні аспекти професійної підготовки фахівців спеціальної освіти в умовах сучасних освітніх змін. Сучасна освіта: теорія і практика. 2025. № 2. С. 45–51.

Олійник Ольга Борисівна,

*докт. філол. наук, докт. юрид. наук,
проф., проф. кафедри
іноземних мов, філології та журналістики
Київського університету
інтелектуальної власності та права*

Соляник Світлана Федорівна,

*кандидат філософських наук
доцент кафедри філософії та психології
Київського університету інтелектуальної власності та права*

«МЕТАМОРФОЗИ БУТТЯ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА»

Сучасне суспільство перебуває у стані перманентного переходу. Традиційні соціальні інститути, які раніше забезпечували стабільність, втрачають свою монолітність, змушуючи індивіда постійно адаптуватися до нових умов. Цифровізація перестала бути просто інструментом і стала новим онтологічним середовищем проживання. Ми спостерігаємо формування суспільства, де структура соціальних зв'язків визначається логікою інформаційних потоків.

Сучасне суспільство переходить до фази, де віртуальна реальність перестає бути додатком до фізичної, стаючи основним простором формування сенсів. Це породжує ризики втрати автентичності та перетворення суб'єкта на об'єкт алгоритмічного управління. Трансформація полягає у переході від фіксованих ідентичностей до «дифузних», де людина змушена самотійно конструювати власне «Я» в умовах радикальної невизначеності.

Трансформація суспільства супроводжується розмиванням меж людської природи. Перехід від гуманізму до пост- і трансгуманізму розглядається як спроба подолання біологічних обмежень. Людина в умовах глобальних криз

змушена шукати нові форми самоідентифікації через «неогуманістичні» цінності.

Цінність речі заміщується цінністю враження. Поширення економіки спільного використання свідчить про глибоку трансформацію поняття власності. Буття людини тепер визначається не накопиченням об'єктів, а рівнем підключеності до глобальних сервісних мереж.

У трансформованому суспільстві статус істини піддається ерозії. Емоційна переконливість у медіапросторі часто витісняє об'єктивну аргументацію.

Феномен постправди є наслідком плюралізації інформаційних каналів. Суспільство розпадається на «інформаційні бульбашки», що ускладнює пошук консенсусу та перетворює публічний дискурс на поле маніпулятивних технологій.

Трансформація інфосфери призвела до панування ірраціональних наративів. У сучасному соціумі наукова раціональність поступається місцем емоційній маніпуляції, що руйнує фундамент суспільної довіри та соціальної солідарності [4, с. 42–43]. Це вимагає розробки нових стратегій інформаційної гігієни та критичного мислення як філософських практик.

Соціальні трансформації в умовах війни та глобальної нестабільності загострюють проблему «цифрової дегуманізації». Філософська рефлексія фіксує делегітимізацію насильства через медійні фільтри, що змінює моральний ландшафт сучасної культури [2, с. 28]. Водночас виникає запит на нову етику відповідальності, яка базується на національно-громадянській солідарності.

Соціальна реальність віртуалізується. Соціальні мережі та алгоритми штучного інтелекту формують нову архітектуру відносин, де «цифровий слід» стає вагомим за фізичну присутність, а реальність часто підміняється симулякрами [1, с. 88].

III трансформується з інструменту в автономне середовище, що формує нову онтологічну реальність. Філософська рефлексія вказує на поступове витіснення «людського» алгоритмічними системами, які здатні приймати рішення без участі суб'єкта.

Інтеграція AI-тьюторів дозволяє персоналізувати навчання, проте цей процес супроводжується кризою академічної доброчесності. Дослідження фіксують зниження здатності до самостійного критичного аналізу серед молоді через надмірне делегування когнітивних функцій нейромережам [6, с. 28].

Вплив ІІІ на професійну сферу полягає не лише в автоматизації, а й у зміні змісту інтелектуальної праці. Виникає потреба у формуванні «життєвої компетентності» — здатності людини зберігати етичну орієнтацію та суб'єктність у синергії з машиною, що стає ключовим фактором стійкості особистості [5, с.45].

Використання ІІІ створює ілюзію близькості. Філософський аналіз ставить під сумнів можливість заміни автентичних людських стосунків алгоритмічною імітацією емпатії. Масштабні зміни, спричинені розвитком біотехнологій та ІІІ, ставлять під загрозу звичне розуміння людської природи та вимагають переходу до «постлюдського» стану [6, с.32].

Трансформація суспільства випереджає моральне осмислення цих змін. Це вимагає впровадження етики відповідальності, де людина бере на себе зобов'язання за майбутні покоління та стан планети в умовах технологічного прогресу [3, с. 115].

Трансформація сучасного суспільства — це фундаментальний зсув у способах людського самоздійснення. Головним викликом залишається збереження суб'єктності та моральної автономії людини в умовах тотальної алгоритмізації та соціальної непередбачуваності.

Список використаних джерел:

1. Кривенко С. В. Цифрова онтологія: трансформація соціальних комунікацій // *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. № 44. С. 88.
2. Максим'як Т. Г. Цифрова дегуманізація: філософсько-культурологічні виклики // *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2026. Том 1. С. 28.
3. Сухомлинська О. Від гуманізму до трансгуманізму: зміна парадигм // *Філософія освіти*. 2024. 30(1). С. 115.

4. Яковенко Н. В. Українська філософська думка в умовах трансформацій // *Перспективи*. 2025. № 3. С. 42–43.
5. Рудницька С. Вплив штучного інтелекту на трансформацію життєвої компетентності особистості. К.: Інститут психології ім. Г.С. Костюка, 2025. С. 45.
6. Стовпець О. Філософсько-антропологічні аспекти розвитку штучного інтелекту // *Філософська антропологія*. 2024. С. 28, 32.

Слюсарь Микита Юрійович,
науковий співробітник
Запорізького національного університету

Нікітенко Віталіна Олександрівна,
докт. філос. наук, професор,
професор кафедри управління та адміністрування
Запорізького національного університету

ВЗАЄМОДІЯ ГУМАНІСТИЧНИХ І ТЕХНОГЕННИХ ЧИННИКІВ У КОНТЕКСТІ СИНЕРГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ, ЦИФРОВОГО ГУМАНІЗМУ І ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ

У ХХІ столітті людство вступило в етап глибоких цивілізаційних трансформацій, зумовлених стрімким розвитком технологій штучного інтелекту, цифрових платформ, великих даних, автоматизації та мережових комунікацій. Ці процеси не лише створюють нові можливості для розвитку економіки, освіти, науки та управління, але й породжують численні ризики для людини, суспільства та держави. У сучасному цифровому середовищі виникає необхідність пошуку нових механізмів гармонізації гуманістичних і техногенних чинників розвитку. Техногенні чинники представлені цифровими технологіями, алгоритмами штучного інтелекту, автоматизованими системами управління та інформаційними мережами. Гуманістичні чинники охоплюють систему людських цінностей, етичних принципів, прав людини, соціальної відповідальності та пріоритету людського розвитку. Особливої ваги ця проблема набуває для України в умовах війни та післявоєнного відновлення, коли цифрові технології одночасно виступають інструментом захисту держави, відбудови економіки та підтримки населення, але можуть створювати нові загрози у вигляді інформаційних маніпуляцій, цифрової нерівності, кіберзагроз та посилення соціальної вразливості. Необхідним є їх інтегроване поєднання через механізми синергії. У цьому контексті пропонується концепція «гуманістично-технологічної синергії», відповідно до якої штучний інтелект розглядається не

як автономна технологічна система, а як інструмент підсилення людського потенціалу, розвитку суспільства та забезпечення гуманітарної безпеки.

Концепція включає три взаємопов'язані складові: 1. Технологічний вимір, що включає: розвиток систем штучного інтелекту; цифровізація державного управління; автоматизація соціально-економічних процесів; використання великих даних для прийняття рішень; розвиток кібербезпеки та цифрової інфраструктури. 2. Гуманістичний вимір, в основі якого: пріоритет людської гідності; захист прав людини у цифровому середовищі; розвиток цифрової культури; забезпечення соціальної інклюзивності; формування етичних стандартів використання ШІ. 3. Безпековий вимір, націлений на забезпечення гуманітарної безпеки; протидія дезінформації; захист культурної спадщини; збереження національної ідентичності; розвиток цифрової стійкості суспільства. Взаємодія гуманістичних і техногенних чинників у контексті синергії штучного інтелекту, цифрового гуманізму і гуманітарної безпеки - це багаторівневий процес інтеграції людських цінностей, етичних принципів, соціокультурних потреб та технологічних інновацій, спрямований на формування безпечного, людиноцентричного і стійкого цифрового середовища, у якому системи штучного інтелекту функціонують відповідно до принципів цифрового гуманізму, мінімізуючи гуманітарні, соціальні й цивілізаційні ризики. Теоретичною основою дослідження виступають: 1) філософія цифрового гуманізму, яка визнає людину центральною цінністю цифрової цивілізації та орієнтує технологічний розвиток на забезпечення людського добробуту, свободи і самореалізації; 2) синергетичний підхід, що розглядає суспільство, технології та людину як взаємопов'язані елементи складної системи, розвиток якої відбувається через кооперацію та взаємне підсилення; 3) людиноцентрична концепція штучного інтелекту, яка передбачає створення та використання ШІ відповідно до потреб людини, принципів прозорості, справедливості та відповідальності; 4) концепція гуманітарної безпеки, яка визначає необхідність захисту людини від соціальних, інформаційних, культурних та психологічних загроз у цифровому суспільстві. Гуманітарна безпека розглядається не як

наслідок технологічного прогресу, а як його стратегічна мета. Синергію штучного інтелекту, цифрового гуманізму та гуманітарної безпеки пропонується розглядати як основу нової парадигми розвитку, що базується на трьох ключових принципах: 1) інтелектуальна взаємодія - гармонійна співпраця людини та штучного інтелекту; 2) когнітивна симбіозність - взаємне посилення можливостей людини і цифрових систем; 3) етико-технологічна відповідальність - узгодження технологічних інновацій із гуманістичними цінностями та суспільними інтересами. Саме така модель створює підґрунтя для формування гуманістично орієнтованої цифрової держави, розвитку стійкого суспільства та забезпечення гуманітарної безпеки України в умовах війни, повоєнного відновлення і глобальної цифрової трансформації. Ця проблема - узгодження розвитку штучного інтелекту з принципами цифрового гуманізму та вимогами гуманітарної безпеки - у світі вирішується через різні моделі регулювання, етичні стандарти та інституційні механізми.

Умовно можна виділити три підходи: європейський, американський, азійський, а також українську модель, що формується в умовах війни та цифрової трансформації. Приведемо порівняльний аналіз, як вирішується ця проблема у розвинутих країнах світу. 1. Європейський Союз людиноцентричне регулювання, у країнах ЄС формується найбільш жорстка етико-правова модель III, ключовий інструмент - EU AI Act (Акт про штучний інтелект), який класифікує системи III за рівнями ризику (мінімальний → неприйнятний); забороняє небезпечні практики (масова соціальна маніпуляція, прихований контроль поведінки); вимагає прозорості алгоритмів; захищає права людини як пріоритет. Суть європейської моделі: технології дозволені лише тоді, коли вони не шкодять людині. Це найбільш близько до концепції цифрового гуманізму. 2. США - інноваційно-ринкова модель, регулювання більш гнучке та фрагментоване. Основні риси: ставка на інновації та приватний сектор (OpenAI, Google, Microsoft); добровільні етичні кодекси (NIST AI Risk Management Framework); обмежене державне втручання; фокус на кібербезпеці та національній безпеці. Суть моделі: спочатку розвиток - потім регулювання.

Перевага - швидкість інновацій, недолік - ризики нерівності та етичних прогалин.

3. Китай - державоцентрична модель контролю, у якій розвиток ШІ інтегрований у державну стратегію. Особливості: сильний державний контроль над даними; використання ШІ в управлінні суспільством (Smart City, соціальні рейтинги); швидка масштабна цифровізація; пріоритет стабільності держави. Суть моделі: ШІ - інструмент державного управління і соціальної стабільності. Перевага ефективності. Ризик - обмеження приватності та індивідуальних свобод.

4. Великобританія та Канада - етичне регулювання + інновації, які формують збалансовану модель: розвиток інновацій; створення AI Safety Institutes; міжнародна координація безпеки ШІ; акцент на відповідальному ШІ (Responsible AI).

5. Україна: специфічна модель формування, так як Україна перебуває у перехідній фазі формування цифрової політики ШІ, яка має унікальний контекст: війна та кіберзагрози; цифрова держава (Дія); потреба у швидкому відновленні; інтеграція в ЄС. Основні риси українського підходу: держава в смартфоні (цифрова трансформація; платформа Дія як базова цифрова інфраструктура; автоматизація державних послуг; цифрова ідентифікація громадян. Україна поступово формує стратегії ШІ, в основі яких стратегії розвитку штучного інтелекту; підходи до цифрової безпеки; гармонізація з нормами ЄС. Гуманітарна безпека вис тупає як пріоритет, так як для України ключовим стає не лише технологічний розвиток, а: протидія дезінформації та пропаганді; захист інформаційного простору; психологічна та соціальна стійкість суспільства; кіберзахист критичної інфраструктури. ШІ використовується для: аналізу даних на полі бою; кіберзахисту; дронів технологій; інформаційної безпеки. Суть української моделі: цифрові технології як інструмент виживання, відновлення і розвитку держави. Світові моделі демонструють, що не існує єдиного підходу до гармонізації ШІ та гуманізму. Однак спільною тенденцією є перехід до концепції “відповідального штучного інтелекту”, де технології мають бути підконтрольними людині та суспільству. Україна у цьому процесі формує власну модель - гуманітарно-безпекову цифрову трансформацію, де ШІ виступає не лише інструментом інновацій, а й засобом захисту держави, суспільства та

людської гідності в умовах війни та післявоєнного відновлення. Суть гуманітарно-безпекової цифрової трансформації України полягає в тому, що цифровізація і штучний інтелект розглядаються не як самоціль економічного зростання, а як інструмент одночасного забезпечення безпеки, відновлення та захисту людини. Цю модель можна пояснити через кілька ключових вимірів. Перший - безпековий вимір. ШІ і цифрові технології використовуються для зміцнення обороноздатності, кіберзахисту, інформаційної безпеки, моніторингу загроз, розвідки та логістики в умовах війни. Тут технології виконують функцію «цифрового щита» держави. Другий - гуманітарний вимір. У центрі знаходиться людина: захист життя, прав, гідності, доступ до освіти, медицини, соціальних послуг навіть у кризових умовах. Цифрові сервіси (держпослуги, дистанційна освіта, eHealth) забезпечують безперервність соціального функціонування суспільства. Третій - відновлювально-економічний вимір. Післявоєнна реконструкція базується на «розумних» технологіях: цифрове планування міст, прозорі системи відбудови, автоматизація управління ресурсами, антикорупційні цифрові інструменти. Четвертий - ціннісно-етичний вимір. На відміну від технократичних моделей, український підхід підкреслює, що ШІ має бути підконтрольним людині, не порушувати права, не знищувати автономію особистості, відповідати принципам цифрового гуманізму. П'ятий = інтеграційний вимір. Модель поєднує державу, бізнес, оборонний сектор, науку та громадянське суспільство в єдину цифрову екосистему, де дані, алгоритми і рішення працюють на спільну мету - виживання, стійкість і розвиток країни. Суть цієї моделі - синтез цифрових технологій, штучного інтелекту та гуманітарних цінностей, спрямований на забезпечення національної безпеки, захист людини і відновлення країни в умовах війни та післявоєнної трансформації [1].

Список використаних джерел:

1. Воронкова В.Г., Нікітенко В.О., Кивлюк О.П., Крупа А.Г., Слюсарь М.Ю. Теоретико-методологічні засади синергії штучного інтелекту та цифрового гуманізму та їх вплив на досягнення гуманітарної безпеки. Science and education:

innovations and prospects : collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2026. 191 p. C.151-166.

Столяренко Оксана Василівна,

к. пед. н., доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Вінницького національного технічного університету

Столяренко Олена Вікторівна,

д. пед. н., професор,

професор кафедри педагогіки і освітнього менеджменту

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

ФІЛОСОФІЯ ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМУ У ВИЩІЙ ОСВІТІ ЯК ЧИННИК ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ЕПОХУ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН

Сучасна епоха характеризується кардинальними трансформаціями, зумовленими стрімким розгортанням цифрових технологій, штучного інтелекту, глобалізаційними та геополітичними викликами. Особливого навантаження у цих умовах зазнає система вищої освіти, яка традиційно відповідає за відтворення інтелектуального та культурного капіталу людства. Проте прагматизація та надмірна технократизація освітнього процесу часто призводять до дегуманізації навчання, орієнтації виключно на ринкові потреби та ігнорування внутрішнього потенціалу студента.

Виникає гостра суперечність між потребою суспільства у формуванні цілісної, гармонійно розвиненої особистості та наявними освітніми практиками, спрямованими на конвеєрну підготовку вузькоспеціалізованих «функцій». Пошук виходу з цієї кризи актуалізує звернення до філософії людиноцентризму як фундаментального орієнтиру модернізації вищої школи.

Філософські та педагогічні аспекти людиноцентризму в контексті розвитку сучасної освіти є предметом прискіпливої уваги наукової спільноти. Теоретичним підґрунтям концепції гуманізації та особистісно орієнтованого навчання є праці таких вітчизняних та закордонних дослідників, як В. Кремень,

який системно обґрунтував філософію людиноцентризму в контексті освітнього простору [4], та І. Бех, котрий зосередився на психолого-педагогічних аспекті розвитку вихованця як особистості [2].

Проблеми адаптації вищої освіти до викликів глобалізації та техногенного суспільства вивчали В. Андрущенко [1] та зарубіжні соціологи й філософи, зокрема Ю. Габермас [3] та Е. Морен [5]. Водночас, попри наявність ґрунтового наукового доробку, потенціал людиноцентризму як інтегрального чинника саме гармонійного розвитку особистості в умовах екзистенційних криз ХХІ століття потребує додаткового переосмислення та концептуалізації.

Особливе місце у вимірі вітчизняного наукового дискурсу посідають праці О. Столяренко, в яких системно обґрунтовано концепцію виховання гуманістичної спрямованості та деонтологічної культури майбутніх фахівців. Дослідниця фокусує увагу на теоретико-методологічних засадах формування ціннісного ставлення до людини, культури міжособистісного спілкування та розробці педагогічних стратегій попередження деструктивних явищ в освітньому середовищі вищої школи [6]; [9]; [10].

Актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю подолання антропологічної кризи, яка проявляється у втраті людиною ціннісних орієнтирів в епоху глобальних змін. Динамічність ринку праці та невизначеність майбутнього вимагають від вищої освіти зміщення акцентів з інформаційно-накопичувального навчання на формування soft skills, емоційного інтелекту, критичного мислення та стійкої морально-етичної платформи особистості. Філософія людиноцентризму пропонує методологічний інструментарій, здатний перетворити вищу освіту з інструменту трансляції знань на простір самоактуалізації та гармонізації внутрішнього світу людини.

Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування філософії людиноцентризму у вищій освіті як базового чинника та рушійної сили гармонійного, всебічного розвитку особистості студента в умовах сучасних глобальних трансформацій.

Філософія людиноцентризму в системі вищої освіти базується на визнанні людини (студента, викладача) як найвищої цінності, мети, а не засобу освітнього процесу. Перехід від класичної суб'єкт-об'єктної парадигми (де викладач є активним транслятором знань, а студент – пасивним приймачем) до суб'єкт-суб'єктної є ключовою умовою гуманізації навчання. Як зазначає В. Кремень, людиноцентризм передбачає «максимальне наближення освіти, навчання і виховання до конкретної людини, її здібностей, інтересів, життєвих планів» [4; с. 12].

В епоху глобальних змін гармонійний розвиток особистості вже не може обмежуватися лише інтелектуальною чи професійною складовою. Структура гармонійного розвитку сучасного фахівця має тривимірний характер.

У межах людиноцентриської парадигми тривимірна структура гармонійного розвитку особистості розгортається через взаємозв'язок когнітивно-інтелектуальної, емоційно-ціннісної та праксеологічної складових, кожна з яких в умовах глобальних трансформацій набуває нового змістовного наповнення [8].

Когнітивно-інтелектуальна складова розвитку за умов людиноцентризму докорінно змінює свій вектор: від пасивного накопичення енциклопедичних знань вона спрямовується на формування системного, критичного та креативного мислення. В епоху інформаційного перенасичення та поширення фейків критичне мислення стає головним інструментом інтелектуального самозахисту особистості, дозволяючи студенту верифікувати дані, аналізувати причинно-наслідкові зв'язки та виявляти приховані маніпуляції. Креативність у цій системі розглядається не як абстрактна здатність до мистецтва, а як науково-дослідницький та інноваційний потенціал, спроможність знаходити нестандартні розв'язання комплексних професійних проблем. Окрім цього, інтелектуальний розвиток тепер не обмежений роками навчання в університеті; він трансформується у здатність і внутрішню потребу до самоосвіти протягом усього життя (lifelong learning), що забезпечує гнучкість мислення та постійне інтелектуальне оновлення особистості.

Емоційно-ціннісна складова виступає внутрішнім гуманістичним стрижнем особистості, який запобігає технократичному знеособленню людини. Людиноцентризм передбачає цілеспрямований розвиток емоційного інтелекту (EQ), що включає здатність до саморефлексії, розуміння власних психоемоційних станів та розвинену емпатію – вміння співпереживати й розуміти позицію інших суб'єктів освітнього та соціального процесу. Ціннісна матриця майбутнього фахівця інтегрує у собі два взаємодоповнювальних рівні: глибоку національну ідентичність, яка забезпечує соціокультурне укорінення особистості, та глобальну (загальнолюдську) свідомість. Особливого значення набуває формування етичної та моральної відповідальності: студент має усвідомлювати довгострокові екологічні, соціальні та гуманітарні наслідки своїх майбутніх професійних рішень, що безпосередньо корелює з ідеями сталого розвитку суспільства.

Праксеологічна (діяльнісна) складова гармонійного розвитку визначає спроможність особистості ефективно капіталізувати свої знання та цінності у практичній діяльності. Центральне місце тут посідає опанування гнучких навичок (soft skills), які, на відміну від суто професійних вузьких знань (hard skills), мають міждисциплінарний і надвелосипедний характер. Праксеологічний вимір включає розвиток високої комунікативної культури, здатності до командної роботи (collaboration) та мережевої взаємодії у крос-культурних середовищах. В умовах перманентних криз і глобальної турбулентності критично важливою характеристикою діяльнісного розвитку стає життєстійкість (resilience) – здатність адаптуватися до швидких змін, ефективно діяти у ситуаціях невизначеності, керувати стресом та сприймати деструктивні зовнішні виклики як тригери для особистісного та професійного зростання [7].

Реалізація філософії людиноцентризму вимагає перебудови внутрішньої архітектури вищої школи. По-перше, це стосується побудови індивідуальних освітніх траєкторій, що дає змогу здобувачу освіти самостійно обирати темп, форму та вибіркові компоненти навчання відповідно до власних нахилів [1; с. 45]. По-друге, змінюється роль викладача – він трансформується з догматичного

лектора у ментора, фасилітатора та коуча, який супроводжує процес самопізнання та саморозвитку студента.

Особливого значення людиноцентризм набуває в епоху тотальної цифровізації. За висловом Е. Морена, освіта майбутнього повинна навчити людину «жити у світі невизначеності», зберігаючи при цьому свою людську сутність та здатність до співпереживання [5; с. 88]. Відтак, впровадження штучного інтелекту в освітній процес має підпорядковуватися принципам етики та спрямовуватися на звільнення часу для глибинної інтелектуальної взаємодії між суб'єктами освіти, а не на їхню ізоляцію.

Гармонійно розвинена особистість, сформована в межах людиноцентриської парадигми, володіє внутрішнім гомеостазом – здатністю зберігати психологічну стійкість та ціннісне ядро під впливом деструктивних глобальних чинників.

Висновки. Філософія людиноцентризму у вищій освіті виступає не просто теоретичним концептом, а імперативом виживання та прогресу людства в епоху глобальних трансформацій. Вона забезпечує перехід від репродуктивної моделі навчання до людинотворчої, де пріоритетом є гармонійне поєднання професійних компетентностей із високими морально-етичними якостями, емоційним інтелектом та екологічною свідомістю.

Впровадження людиноцентриських засад у практику вищої школи (через індивідуалізацію навчання, зміну ролі викладача, гуманітаризацію природничо-технічних дисциплін) дозволяє підготувати не просто конкурентоспроможного фахівця, а зрілу, стійку особистість, здатну гармонізувати навколишній світ та ефективно реагувати на глобальні виклики сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко В. П. Філософія освіти ХХІ століття: у пошуках людського виміру. Філософія освіти. 2011. № 1–2. С. 15–26.
2. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.
3. Габермас Ю. Залучення іншого: Студії з політичної теорії / пер. з нім. А. Богачова. Київ : Дух і Літера, 2005. 416 с.

4. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2009. 520 с.
5. Морен Е. Сім комплексних знань для освіти майбутнього / Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури. Париж : ЮНЕСКО, 2000. URL: <https://unesdoc.unesco.org> (дата звернення: 17.05.2026).
6. Столяренко О. В., Столяренко О. В. Ціннісне ставлення до людини в теорії і практиці виховання. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць / Редкол.: В. І. Шахов (голова) та ін. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД». Випуск 55, 2018. 212 с. С. 38–42. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/23639/51106.pdf?sequence=2>
7. Столяренко О. В., Столяренко О. В., Слободянюк А. А. Формування суб'єктивних ціннісних ставлень як передумова успішної соціалізації молоді. Активізація психологічних ресурсів особистості у різних умовах соціалізації : кол. монографія / за ред.: Г. О. Хомич. – Київ : 7БЦ, 2024. 270 с. С. 132–150.
8. Столяренко О. В., Столяренко О. В., Слободянюк А. А. Ціннісна педагогіка у загальній концепції формування особистості майбутнього фахівця. Формування професійно важливих якостей майбутніх педагогів: андрагогічний вимір / Лук'янова Р. Б., Гуревич Р. С., Акімова О. В. [та ін.]. – Вінниця: «Твори», 2023. 328 с. С. 225–277.
9. Stoliarenko, O., Stoliarenko, O., Oberemok, A., Belan, T., Piasetska, N., & Shpylova, M. (2021). Shaping a Values-Based Attitude toward Human in the Context of Postmodernism via the Structural-Functional Model. *Postmodern Openings*, 12(3), 173-189. DOI: <https://doi.org/10.18662/po/12.3/334>
10. Stoliarenko, O., Stoliarenko, O., Prokopchuk, V., Zhuravlova, L., Demchenko, I., Martynets, L., & Yakovliv, V. (2021). Fostering a Values-Based Attitude towards a Person in Secondary Schools in the Post-Soviet Space. *Revista*

Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala, 13(3), 166–188. DOI:
<https://doi.org/10.18662/rrem/13.3/446>

Тимофієв Василь Геннадійович,
*кандидат наук з державного управління,
директор регіонального центру
підвищення кваліфікації Кіровоградської
області*

ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ НА ПУБЛІЧНІЙ СЛУЖБІ: ЧИННИКИ ПОДОЛАННЯ “РЕЗИСТЕНТНОСТІ ДО ЗМІН”

Сфера публічного управління в Україні може бути охарактеризована як галузь достатньо динамічних трансформацій. Реформування політичної системи та системи управління [1] формують умови, коли публічні службовці сьогодні діють в умовах “перманентних змін”, які стали не епізодичним викликом, а невід’ємною частиною професійного повсякдення. Питання психологічної стійкості (резильєнтності) особистості в таких умовах набуває критичного значення, оскільки саме вона визначає здатність системи (усіх її складових) до адаптації та ефективного виконання державних функцій без втрати потенціалу, в тому числі, людського ресурсу.

Результати проведених експрес-опитувань під час навчання з питань управління змінами в регіональному центрі підвищення кваліфікації Кіровоградської області наочно демонструють інтенсивність цього процесу: переважна більшість респондентів (понад 60%) зазначають, що стикаються зі змінами “постійно” (щоденно або щомісяця). Така частота вимагає від особистості високої когнітивної гнучкості, проте водночас створює ризики емоційного вигорання через накопичення втоми від невизначеності. Подолання резистентності (опору) до змін потребує глибокого, в т.ч., психологічного аналізу детермінант стійкості, що розгортаються на макро-, мезо- та мікрорівнях установи.

Психологічна стійкість не є сталою характеристикою. Скоріше, це динамічний, гнучкий процес, що підлягає (за необхідності) цілеспрямованому

тренуванню та розвитку й тісно пов'язаний із процесами самоаналізу, емоційного інтелекту та самоудосконалення індивіда в умовах професійної невизначеності.

Варто окремо зупинитись на впливові чинників середовища на процеси щодо управління змінами (так звані, зовнішній та внутрішній виміри). Сприйняття змін не відбувається у вакуумі, воно детерміноване складним поєднанням середовищних факторів. Зовнішнє середовище публічної служби сьогодні визначається екстремальними умовами, які вимагають мобілізації всіх адаптаційних ресурсів. Головним макрочинником є безпековий контекст воєнного стану, що зумовлює хронічну психофізіологічну втому працівників. Внутрішньоорганізаційне середовище, за оцінками респондентів, виступає джерелом найгостріших ситуативних викликів: надмірне збільшення обсягів роботи, жорсткий дефіцит часу та одночасне посилення міри персональної відповідальності. Додатковим фактором дисбалансу є скорочення реального рівня матеріального забезпечення, що посилює емоційне виснаження та знижує мотиваційний потенціал.

При розгляді індивідуально-психологічних чинників звертає на себе увагу специфіка суб'єктивного сприйняття інновацій публічними службовцями, що виявляється у прояві амбівалентності. На когнітивному рівні більшість працівників демонструють прихильне ставлення та “стриманий оптимізм”, раціонально усвідомлюючи невідворотність і корисність процесів реформування. Проте на емоційному рівні фіксується виражений спектр негативних переживань – роздратування, песимізм, а в окремих випадках – розпач та гнів. Це вказує на внутрішній конфлікт між нормативною професійною установкою (“я мушу приймати зміни”) та психофізичним спротивом організму через дефіцит особистісних ресурсів. Психологічна стійкість у цьому вимірі проявляється як комплексна здатність емоційної саморегуляції – вміння контролювати негативні реакції та трансформувати деструктивні стани (гнів, тривогу) у конструктивне русло, розглядаючи зміну функціоналу як можливість для посттравматичного зростання та розвитку [2; 3].

Чинники соціально-психологічного клімату та інституційного супроводу мають свою специфіку щодо впливу на опір змінам. Колектив виступає як буферна зона, що може або пом'якшувати шок від змін, або посилювати його. Внутрішні комунікації, мікроклімат та корпоративна культура є фундаментом, на якому будується довіра до інновацій. Сприятливий мікроклімат, наявність міцної горизонтальної соціальної підтримки та довіри всередині команди здатні нівелювати індивідуальні прояви паніки чи розпачу.

Наявність “інституційного супроводу” значно знижує опір змінам. Подібний супровід нововведень (прозоре інформування, покрокові алгоритми дій, залученість персоналу до проєктування змін) виступає базовим стабілізатором. За відсутності такого супроводу будь-яка інновація (наприклад, впровадження нових цифрових систем, удосконалення процедур, зміна у процесах/технологіях виконання тощо) трактується працівниками як загроза та додатковий хаотичний тиск, провокуючи перехід резистентності з пасивної форми (ігнорування, прокрастинація) в активну (саботаж, відкрита критика).

Для побудови дієвої моделі подолання опору змінам (“резистентності до змін”) у публічній сфері варто застосовувати системний підхід, який визначає публічного службовця як активного суб'єкта власної професійної діяльності. За таких умов подолання опору змінам розглядається не як механічне придушення резистентності, а як активація внутрішнього потенціалу публічного службовця. Тоді є можливість досягати балансу у різних сферах і вимірах буття: особистому та професійному; індивідуальному та соціальному; когнітивному (раціональне усвідомлення інновацій) та емоційному (психологічне прийняття чи роздратування); технологічному (цифрова трансформація та автоматизація) та антропоцентричному (збереження ментального здоров'я та екології взаємодії).

Тож стійкість має реалізовуватись принаймні на рівні трьох компонентів: 1) технологічного/компетентнісного – спроможність використовувати передові інструменти (ІТ-технології, штучний інтелект тощо) для оптимізації рутинних процесів та адаптації до швидкоплинних змін; 2) особистісного – навички самоудосконалення (саморегуляції), когнітивної гнучкості, критичного

мислення, самоаналізу та емоційного інтелекту; 3) інституційного – прозора, підтримуюча система управління, де кожна зміна має зрозумілу мету, ресурсне забезпечення та зворотний зв'язок.

Рекомендації та висновки:

Для зменшення і подолання резистентності до змін у сфері публічної служби рекомендується:

- впроваджувати програми психологічної підтримки та навчання резильєнтності в межах підвищення кваліфікації публічних службовців;
- оптимізувати інституційний супровід змін (трансформацій, інновацій) у сфері публічного управління та адміністрування;
- застосовувати можливості ІТ-технологій (цифрових платформ) не як додаткове навантаження, а як засіб зменшення впливу рутинних процесів та швидкої адаптації до змін.

Список використаних джерел:

1. Публічне управління та адміністрування : навч. посібник / за заг. ред. В. П. Якобчук. Київ : Видавництво Ліра-К, 2025. 476 с.
2. Чиханцова О. А. Психологічна стійкість особистості в умовах екстремальних соціальних викликів: емпіричне дослідження у контексті сучасної країни. / Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2025. Серія Психологія. Випуск 3. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746719/1/%D0%A7%D0%B8%D1%85%D0%B0%D0%BD%D1%86%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%9E.%D0%90._%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf/
3. Карамушка Л.М. Психічне здоров'я персоналу організацій в умовах війни : Навч.-методичний посібник. К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 125 с.

Khlon Olexandr Mikhailovich,
Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor
Associate Professor of the Department of Philosophy and Psychology
Kyiv University of Intellectual Property and Law

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF ESTABLISHING THE LEGAL FRAMEWORK FOR THE PROFESSIONAL SAFETY OF COUNSELING PSYCHOLOGISTS

The transformation of modern society amid global and regional crises is placing fundamentally new demands on the daily activities, professional practices, and legal status of actors in the humanitarian sphere. The processes unfolding within our country clearly demonstrate an urgent need for a comprehensive, interdisciplinary understanding of the interaction between legal institutions, cutting-edge technologies, and the humanities.

In this context, the relevance of this study stems from the fact that the practical work of counseling psychologists is undergoing fundamental changes due to the need to operate under conditions of constant extreme stressors, military threats, and high levels of uncertainty. Transformational social shifts bring the issue of psychologists' professional safety to the forefront. Ensuring the professional safety of specialists in the field of psychology is becoming a cornerstone for preserving human resources and maintaining the proper quality of services provided to the public. The psychological resilience and safety of counseling psychologists are directly correlated with the existence of clear, effective, and crisis-adapted regulatory and legal mechanisms. The aim of this study is to conduct a comprehensive theoretical and methodological analysis that reveals the psychological characteristics of establishing the legal foundations for the professional safety of counseling psychologists in the current domestic context, highlighting their specific functions in risk management and justifying ways to optimize the regulatory framework governing their professional activities.

As researchers in the field of crisis psychology note, the professional environment today encompasses not only interpersonal interaction but also strict external safety requirements [1]. The focus is on determining a professional's sense of security, which includes both internal psychological resources (coping strategies, emotional resilience, prevention of secondary traumatization) and external factors, among which legal regulation plays a clear regulatory role. A legal and psychological analysis shows that a psychologist's legal awareness and professional culture must include clear protocols for action within the legal framework when force majeure circumstances arise. It is important to emphasize that the legal framework for professional safety during wartime is not merely a formal list of occupational safety instructions, but a dynamic system of legal norms and guarantees that legitimize the specific working conditions of a specialist, protect them from unfounded accusations, regulate the limits of confidentiality in cases of threat, and create conditions for the preservation of their physical and mental health. Scientific studies on the general safety of professionals in crisis situations demonstrate that the absence of clear legal regulation of occupational risks significantly increases professionals' anxiety levels, contributes to the development of burnout syndrome, and reduces the effectiveness of interventions [2]. Thus, the psychological characteristics of the perception of legal protection serve as a powerful internal stabilizing factor, enabling the specialist to act effectively in emergency situations.

Upon closer examination of the conditions under which contemporary psychological practice is carried out, it becomes clear that the war in Ukraine acts as a global, macro-destructive factor that has completely reshaped the parameters of professional practice. Constant shelling, destruction of infrastructure, threats of man-made disasters, and prolonged exposure to chronic stress have created a unique and extremely complex psychological context. Under such conditions, the counseling psychologist is forced to address not only clients' intrapersonal conflicts but also their acute reactions to traumatic events on a national scale, often experiencing a similar sense of personal threat. Research in extreme psychology

[3] indicates that working with war trauma requires the specialist to adopt a specific subjective stance, in which their own safety is viewed as an ethical and professional duty toward the professional community and clients. Legal safeguards for professional safety during wartime must adapt to remote and mobile forms of work. The use of remote work formats for consultations, on the one hand, minimizes the physical risks of being directly in the conflict zone, and on the other hand, creates new challenges in the areas of cybersecurity, personal data protection, and compliance with legal norms regarding professional confidentiality, which also requires clear legislative regulation and the specialist's psychological readiness for work.

In the context of the issues outlined above, the concept of the specialist's identity holds particular significance, as it involves an understanding of their new social and professional roles. It can be argued that, in today's environment, the psychologist stands out as a specialist who understands security requirements during wartime and is capable of integrating this knowledge into every action and managerial decision during the counseling process. This role requires the specialist to possess a high level of legal literacy, familiarity with legal norms, Ukrainian laws on the legal regime of martial law, as well as with civil defense and rules of conduct in emergency situations. A psychological feature of acquiring this knowledge is the development of so-called security competence, which operates at the level of automated professional skills. As confirmed by scientific research in the field of acmeology and professionalism [4], when a specialist clearly understands the limits of their legal responsibility and possesses specific instructions for ensuring physical safety, their cognitive sphere is freed from destructive fear, allowing them to fully concentrate on therapeutic tasks. Such a specialist does not merely passively follow administrative orders but acts as an active agent in creating a safe environment, conveying calmness, confidence, and clear behavioral guidelines to clients during a crisis.

The specialist is responsible for providing the client with legal and organizational information before the start of and during the session. The

psychological essence of this activity lies in establishing a kind of safety contract between the parties. The psychologist is obligated to familiarize the service recipient with the procedure to follow in the event of an air raid alert, with the rules of conduct in the event of a sudden loss of connection during an online session, and to clearly outline the legal limitations on confidentiality dictated by wartime realities, for example, in cases where information is discovered regarding an immediate threat to the lives of other citizens or national security. From the perspective of legal psychology [5], such disclosure has a dual positive effect: first, it relieves the psychologist of legal liability for any potential negative consequences of force majeure circumstances, provided the client was properly warned; second, it has a therapeutic effect on the client themselves, structures their perception of reality, restores a sense of control over the situation, and encourages the development of responsible behavior. The process of discussing safety rules during a consultation becomes the primary stage in stabilizing the mental state of the person seeking help, as it demonstrates that even in the chaos of war, there are clear rules, boundaries, and structured algorithms for daily life.

Ensuring the professional safety of counseling psychologists is also directly linked to the prevention of specific destructive personality states, which are analyzed in detail in contemporary scientific literature. Constant exposure to the experiences of loss, violence, and grief that clients endure, in the absence of adequate legal and organizational protection for the specialist, inevitably leads to the development of secondary traumatic stress and professional burnout. In assessing these risks, researchers emphasize the importance of creating institutional support ecosystems [6], where legal norms guarantee professionals access to mandatory supervision, intervision groups, and psychological relief at the expense of the employer or state programs. The psychological significance of implementing such programs lies in the fact that they are perceived by professionals as a manifestation of care from the state and society, which significantly increases their professional self-esteem and motivation to continue working. Furthermore, the legal enshrinement of the right to psychological safety in the workplace at the

legislative level helps mitigate the phenomenon of “professional self-sacrifice,” where psychologists work at the limits of their own psychophysiological capabilities, ignoring basic safety needs, which ultimately harms both themselves and the process of providing assistance.

To summarize the above, it can be concluded that, in the context of the large-scale transformation of modern society and the ongoing war in Ukraine, ensuring the professional safety of counseling psychologists is a complex interdisciplinary task that lies at the intersection of legal science, practical psychology, and social management. The psychological aspects of this process lie in the fact that objective legal protection and a specialist’s subjective sense of security are fundamental prerequisites for their professional effectiveness and psychological well-being. Contemporary realities require the counseling psychologist to combine the roles of a highly qualified therapist, a specialist who thoroughly understands and implements wartime safety requirements, and a person capable of effectively training and guiding participants in the counseling process to adhere to safety protocols. Further improvement of the legal regulation of psychologists’ professional activities should be aimed at legislatively enshrining the specific conditions of their work during a crisis period and creating effective systems of institutional support and protection. Only through the synergy of clear legal norms and adapted psychological strategies is it possible to create a safe professional environment capable of withstanding contemporary challenges and ensuring the psychological recovery of Ukrainian society

References

1. Панок В. Г. Організація діяльності психологічної служби в умовах воєнного стану: методичні рекомендації. Психологічна служба. Київ : УНМЦ практичної психології, 2022. 64 с..
2. Кокун О. М. Особливості збереження психічного здоров'я населення в умовах тривалої війни. Психологічні науки. 2023. № 14. С. 89–98.
3. Тімченко О. В. Психологічна безпека персоналу в екстремальних умовах діяльності. Вісник Харківського національного університету. Серія: Психологія. 2021. № 64. С. 72–81.
4. Вірна Ж. П. Професійна безпека та психологічне благополуччя фахівця в трансформаційному суспільстві. Психологічні перспективи. 2022. Вип. 40. С. 28–39.
5. Цільмак О. М. Юридична психологія : навчальний посібник. Одеса : ОДУВС, 2020. 244 с.
6. Блінов О. О. Психологічні аспекти професійної безпеки психологів у кризових ситуаціях. Актуальні проблеми психології. 2023. Т. 7, вип. 35. С. 45–54.

Беркешук Інна Степанівна,
*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української мови
Кам'янець-Подільського
національного університету
імені Івана Огієнка*

МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МЕДІЙНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Сьогоднішня медійна реальність формується не лише журналістами, а й алгоритмами, соціальними мережами та швидкістю поширення інформації. Людина щодня чує безліч новин, повідомлень і бачить візуальний контент, який постійно змінює її увагу та спосіб мислення. Через це межа між правдою і маніпуляцією стає дедалі менш помітною.

Сучасні медіа не просто інформують. Вони впливають на емоції, формують суспільні настрої та навіть визначають, які теми вважаються важливими. У цифрову епоху кожен користувач може бути одночасно і споживачем, і творцем інформації. Це відкриває нові можливості для комунікації, але водночас породжує проблему фейків, інформаційного перевантаження та втрати критичного мислення.

Отже, медійна реальність сьогодення є складним і суперечливим явищем. Вона вимагає від людини уважності, уміння аналізувати інформацію та відповідально ставитися до власного інформаційного простору.

Інформаційна ера, реалії якої спостерігає та осмислює людство з кінця ХХ ст., стрімко змінює не тільки світ природи, але і змодельовані людиною способи пізнання світу, буття в ньому – суспільства, ідеології, культури, етичні й естетичні принципи, що домінують у соціумах [2, с.9].

У сучасному інформаційному просторі медіа не лише транслюють події, а й активно конструюють суспільне сприйняття реальності. Одним із найефективніших інструментів такого конструювання є метафора, яка виконує

не тільки естетичну, а й когнітивну та маніпулятивну функції. Через метафоричні моделі медіатексти формують певні інтерпретації політичних, соціальних і культурних явищ, впливаючи на емоції та оцінки аудиторії.

У межах сучасної когнітивної лінгвістики метафора розглядається як механізм осмислення дійсності. людина мислить метафорично, а тому метафора стає способом структурування суспільного досвіду. У медіадискурсі це особливо помітно, оскільки журналістика прагне не лише інформувати, а й створювати зрозумілі для масової аудиторії образи.

Однією з найпоширеніших у сучасному українському медіапросторі є військова метафорика. Політичні та економічні процеси часто описуються через концепти боротьби, фронту, атаки, оборони: *інформаційний фронт, битва за свідомість, економічний удар, медіаатака*. Такі метафори посилюють емоційне сприйняття повідомлення, створюють атмосферу напруги та активізують аудиторію.

Не менш продуктивною є метафора, яка описує суспільні явища як неконтрольовані природні процеси: *хвиля фейків, буря критики, лавина новин*. Подібні образи формують у читача відчуття масштабності та невідворотності подій. Водночас метафора здатна виконувати оцінну функцію, адже добір образних висловів визначає характер сприйняття інформації.

Особливого значення метафора набуває в умовах воєнного медіадискурсу. Українські медіа активно використовують образи світла і темряви, життя й смерті, свободи та неволі. Через такі опозиції формується аксіологічна модель світу, у якій чітко окреслюються категорії «свого» й «чужого». Це сприяє консолідації суспільства та посиленню національної ідентичності.

Метафоризація медійного простору також пов'язана з явищем маніпуляції. Завдяки метафорі медіа можуть акцентувати або приховувати певні аспекти події, створюючи бажаний інформаційний ефект. Унаслідок цього метафора стає не лише засобом виразності, а й інструментом впливу на масову свідомість.

Отже, метафора є важливим елементом сучасного медіадискурсу, що бере участь у формуванні медійної реальності. Вона не просто емоційно збагачує

текст, а структурує інформацію, інтерпретує та впливає на суспільне сприйняття подій. Дослідження метафоричних моделей у медіа дозволяє глибше зрозуміти механізми мовного впливу та особливості функціонування сучасної масової комунікації.

Список використаних джерел:

1. Шевченко Л. Медіалінгвістика в сучасній Україні: аналіз ситуації. Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. 2013. Вип. 26. С. 3-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2013_26_3
2. Шевченко Л., Сизонов Д. Теорія медіалінгвістики : підручник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2021. 214 с.

Булах Тетяна Борисівна,

канд. мист., професор, професор кафедри естрадного співу

Пахомова Євгенія Генадіївна,

канд. мист., доцент кафедри естрадного співу

Київська муніципальна академія естрадного та циркового мистецтв

ВОКАЛЬНИЙ ПЕРФОРМАНС ЯК ФОРМА МЕДІАДИСКУРСУ ТА СЕМІОТИКА ГОЛОСУ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ

Актуальність теми дослідження. Сучасна трансформація суспільства, детермінована процесами тотальної діджиталізації, зумовлює радикальну зміну онтологічного статусу мистецьких практик. У цьому контексті вокальний перформанс перетворюється із суто акустичного акту на складний мультимодальний об'єкт медіадискурсу. Голос, виступаючи найдавнішим інструментом людської комунікації, у цифрову епоху набуває нових семіотичних ознак, стаючи точкою перетину біологічного, технологічного та філологічного вимірів. Актуальність обраної проблематики зумовлена нагальною потребою у міждисциплінарному аналізі вокального мистецтва, де класичне музикознавство інтегрується з інструментарієм дискурс-аналізу та семіотики для дослідження голосу як медіаінструменту та ретранслятора культурних кодів [2].

Слід констатувати, що вокальний перформанс сьогодні виходить за межі концертної естради, функціонуючи у віртуальному середовищі як об'єкт алгоритмічного моделювання та інтерактивної взаємодії. Вперше в українському науковому просторі акцентується увага на тому, що вокальні техніки ХХІ століття зазнали суттєвої трансформації під впливом екзогенних соціокультурних чинників, що призвело до деконструкції та переоцінки традиційних академічних канонів [2]. Голос дедалі частіше постає носієм медійної тканини, що має значення автономного засобу драматичної дії та стає «звуковою скульптурою» у медіатизованому просторі. Медіадискурс у цьому вимірі інтерпретується як складний знак, чия знакова дія (семіозис) розгортається в інформаційному полі, де іллокутивний ефект досягається через специфічні вокальні модуляції та паралінгвістичні ресурси [3].

Аналізуючи семіотичну природу голосу, ми спостерігаємо складну ієрархію рівнів, які в цифрову епоху зазнають значної дифузії. Якщо порівнювати традиційний вокальний акт із його медійним відповідником, стає очевидним перехід від індексальної природи звуку до його символічного та симулятивного статусу.

На біоакустичному рівні голос традиційно функціонував як індекс тілесної присутності, маркуючи вік, стать та психофізичний стан виконавця. У цифровому просторі цей рівень стає об'єктом аналізу нейромереж, які здатні деконструювати біологічний сигнал і ресинтезувати його, створюючи ілюзію присутності [5]. На когнітивному рівні, де інтонація виступає центральною формою смислової репрезентації [1], цифрова епоха пропонує інструменти електронної модуляції, що дозволяють штучно конструювати емоційний афект, незалежно від інтенції суб'єкта. Культурний рівень семіозису, що раніше базувався на символічних кодах жанру та стилю, нині трансформується під впливом алгоритмічної дистрибуції контенту, де вокальні ознаки стають елементами метаданих для мережевих платформ. Зрештою, на найвищому, медійному рівні, ми спостерігаємо феномен «плаваючого означника» (*floating signifier*), де голос остаточно відривається від біологічного носія, стаючи об'єктом клонування та синтезу [6].

Спираючись на концепцію Ролана Барта про «зернистість голосу» (*grain de la voix*), доречно зауважити, що у цифрову добу матеріальність тіла стикається з викликом дискретності цифрового кодування [5]. Цифровий файл, зберігаючи інтимність звуку, водночас опредмечує його, перетворюючи на товар у структурі медіадискурсу. Семіотична опозиція між природним і штучним розмивається: сучасна естетика, зокрема через використання таких інструментів як AutoTune, утверджує «технологічну гібридність» як новий канон, де чистота інтонації заміщується ідеальною математичною точністю цифрового пітчу.

Еволюція музичних технологій демонструє послідовну траєкторію відчуження голосу від людського тіла. Порівнюючи ключові етапи цього процесу, ми можемо виокремити три фундаментальні парадигми:

Парадигма фонографічного відриву (Acousmatic): Поява звукозапису створила ефект «відсутності тіла», де голос вперше став автономним акустичним об'єктом, відірваним від фізичного мовця. Це започаткувало індустріальну епоху вокального мистецтва та змінило умови сприйняття.

Парадигма ампліфікованої присутності та корекції: Впровадження мікрофонів, підсилювачів та згодом систем на кшталт AutoTune змістило акцент з природної потужності голосу на його тембральну нюансировку та технічну досконалість. Семіотичний ефект змістився в бік формування естетики цифрового стандарту, що став домінуючим у поп-культурі.

Парадигма AI-синтезу: Сучасний етап характеризується генерацією голосу без суб'єкта. Якщо попередні технології маніпулювали існуючим звуком, то штучний інтелект виробляє «культурно порожні» композиції. Тут ми стикаємося з кризою автентичності, де голос здатний викликати емоційну реакцію, проте ці сенси є позбавлені інтенційного зв'язку з людським досвідом страждання чи радості [5].

У період 2025–2026 років голос остаточно інтегрувався у глобальну AI-інфраструктуру, де мінімізація затримки (latency) до показників нижче 200 мс робить діалог із машиною практично ідентичним до людського [6]. Це вимагає від філологів та музикознавців розробки нових методів дешифрування дискурсу, які дозволили б розрізняти органічні та синтетичні інтенції в медіапросторі.

Висновки та пропозиції. Трансформація вокального перформансу в медіадискурс цифрової епохи потребує перегляду методологічних засад гуманітаристики. На основі проведеного аналізу пропонується насамперед акцентування на розвитку міждисциплінарних студій: активізувати дослідження вокальності на перетині музикознавства, когнітивної лінгвістики та теорій штучного інтелекту, розглядаючи голос як активного суб'єкта соціальної комунікації. Суттєвим вбачається також акцент на державній підтримці цифрових проєктів, а саме сприяння розвитку національних віртуальних платформ для популяризації української пісенності а вокалу, що забезпечить його конкурентоспроможність у глобалізованому медіадискурсу та дозволить

більш широко демонструвати лінгвістичні перцепції, що є носіями культурного коду країни.

Список використаних джерел:

1. 1. Вокальний звук як естетико-комунікативний феномен: теоретичні засади вокально-виконавського семіозису. URL: https://www.researchgate.net/publication/403848025_VOKALNIJ_ZVUK_AK_ESTETIKO-KOMUNIKATIVNIJ_FENOMEN_TEORETICNI_ZASADI_VOKALNO-VIKONAVSKOGO_SEMIOZISU
2. Еволюція вокальних технік у музиці XX – початку XXI ст. URL: <https://journals.uran.ua/visnyknakkkim/article/view/339050/327318>
3. Медійний дискурс як семіозис: потенціал семіотики. URL: <https://mova.knu.ua/uk/article/view/4419>
4. Barthes R. The Grain of the Voice. URL: <https://commons.princeton.edu/eng266-s25/wp-content/uploads/sites/433/2025/03/Barthes-The-Grain-of-the-Voice.pdf>
5. Translating AI research into reality: summary of the 2025 voice AI Symposium and Hackathon. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/41918982/>

Бурковська Оксана Йосипівна,
канд.філол.наук, доцент, доцент кафедри
міждисциплінарних соціально-гуманітарних студій
ТОВ «ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«МЕТІНВЕСТ ПОЛІТЕХНІКА»

МЕДІАДИСКУРС БЕЗПЕКИ НА ГІРНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВАХ: ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ГІРНИКІВ

Сучасна гірничо-промисловість функціонує в умовах глобалізації, активної міжнародної співпраці та впровадження єдиних стандартів охорони праці, зокрема ISO 45001 і вимог MSHA. У таких умовах англійська мова стає не лише інструментом професійної комунікації, а й важливим чинником безпеки праці. Для працівників ризиконебезпечних виробництв здатність правильно зрозуміти інструкцію, попередження чи повідомлення про небезпеку може безпосередньо впливати на збереження життя та здоров'я.

Результати досліджень, проведених на гірничих підприємствах Південної Африки, свідчать про те, що недостатній рівень володіння англійською мовою часто ускладнює сприйняття інструктажів з безпеки та підвищує ризик виробничого травматизму [1; с. 46].

Попри це, у викладанні англійської мови студентам гірничих спеціальностей основна увага зазвичай приділяється технічній термінології та науковій лексиці. Натомість медіадискурс безпеки, який охоплює новини про аварії, інструкції, корпоративні повідомлення, звіти про інциденти та матеріали ЗМІ, часто залишається поза межами навчального процесу. Водночас саме цей тип дискурсу формує у майбутніх фахівців навички орієнтування в реальних професійних комунікативних ситуаціях.

Метою даних тез є обґрунтування доцільності використання автентичних медіатекстів безпеки у процесі навчання англійської мови студентів-гірників, а

також визначення основних типів таких текстів і методичних підходів до роботи з ними.

Поняття «медіадискурс безпеки» в гірничій галузі охоплює сукупність текстів, що транслюються через канали масової комунікації (телебачення, преса, інтернет-ЗМІ, соціальні мережі, корпоративні сайти) і стосуються тем охорони праці, запобігання аваріям, розслідування інцидентів та реагування на надзвичайні ситуації.

Для формування міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх гірників важливо ознайомлювати їх з варіаціями культурно зумовленими відмінностями в тому, як конструюється загроза, хто постає суб'єктом відповідальності за безпеку та якими мовними засобами формується заклик до безпечної поведінки [2; с. 312], оскільки вони можуть працювати в міжнародних проєктах або використовувати навчальні матеріали зарубіжних регуляторів (MSHA, HSE).

Сучасна медіалінгвістика пропонує низку методів, які можуть бути адаптовані для навчальних цілей при роботі зі студентами-гірниками.

По-перше, це сентимент-аналіз (sentiment analysis) – метод автоматизованого або ручного визначення емоційного тону тексту. Д. Дікбік та С. Алп [3; с. 125] застосували лексиконний сентимент-аналіз та модель емоцій Плутчика до вивчення новин про аварію на шахті Амасра в Туреччині. Вони виявили динаміку змін: у перші дні після трагедії домінували тексти з маркерами смутку (sadness) та страху (fear), через тиждень з'явилися матеріали з високим індексом гніву (anger), а після початку судових процесів – нейтрально-аналітичні тексти з елементами довіри (trust) до офіційних джерел [3; с. 126]. Для навчальних завдань це означає можливість навчити студентів розпізнавати не лише фактичну інформацію про аварію, але й емоційне навантаження медіатексту, яке формує певне ставлення до події.

По-друге, критичний дискурс-аналіз у версії, адаптованій Г. М. П. Лара [4; с. 46], дозволяє досліджувати, як через мовні засоби (пасивні конструкції, номіналізації, евфемізми) медіа можуть приховувати або пом'якшувати

відповідальність винних сторін. Наприклад, фраза «A dam failure occurred» (сталася аварія дамби) замість «The company failed to maintain the dam» (компанія не забезпечила належне обслуговування дамби) демонструє типовий механізм «деагентизації» – усунення суб'єкта дії. Формування здатності виявляти такі механізми є важливою складовою критичного мислення майбутнього фахівця.

По-третє, риторичний аналіз у традиції М. Закрі [2; с. 313] дозволяє порівнювати різні жанри медіадискурсу безпеки – від коротких новинних заміток до розгорнутих аналітичних звітів, від офіційних пресрелізів гірничих компаній до незалежних журналістських розслідувань. Кожен жанр має свої лексико-граматичні особливості: пресрелізи схильні до мінімізації загроз, тоді як розслідування часто використовують емоційно марковану лексику та драматичні метафори [2, с. 318].

На основі аналізу наведених джерел пропонуємо таку типологію автентичних медіатекстів безпеки, які можуть бути інтегровані в курс англійської мови для студентів-гірників:

1. Новини про аварії та інциденти (наприклад, репортажі BBC, Reuters про аварії в Амасра, Маріані, Сасолбурзі).
2. Відеоінструктажі з безпеки та тренувальні ролики (MSHA, ICMM, корпоративні канали YouTube).
3. Пресрелізи та заяви гірничих компаній (сайти BHP, Vale, Anglo American).
4. Аналітичні звіти та розслідування (CSB, MSHA, Держпраці).
5. Коментарі та обговорення в соціальних мережах (Reddit, LinkedIn, галузеві форуми).
6. Методичні рекомендації щодо формування компетентності

Інтеграція медіадискурсу безпеки в навчальний процес передбачає поетапне формування низки умінь.

Проведений аналіз дозволяє зробити такі **висновки**:

Медіадискурс безпеки на гірничих підприємствах є недостатньо використовуваним, але надзвичайно цінним ресурсом для формування англомовної комунікативної компетентності студентів-гірників. Він забезпечує

автентичність навчання, актуальність матеріалу та розвиток критичного мислення.

Запропонована типологія медіатекстів безпеки (новини про аварії, відеоінструктажі, пресрелізи, аналітичні звіти, соціальні медіа) створює основу для розробки конкретних навчальних завдань та вправ.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в емпіричній перевірці ефективності запропонованої методики, розробці навчально-методичного посібника на основі автентичних медіатекстів безпеки, а також у залученні сучасних цифрових інструментів (наприклад, аналіз великих масивів новинних текстів за допомогою методів text mining) для створення динамічних навчальних корпусів.

Список використаних джерел:

1. Overing L. Risky Language at Work? Exploring the Effects of English Medium of Instruction on Occupational Health and Safety Learning, Communication, and Compliance in a Southern African Mining Facility : PhD thesis / L. Overing. – Montreal : Concordia University, 2017. – 245 p.

2. Zachry M. Communicating Risk in a Cross-Cultural Context: A Cross-Cultural Comparison of Rhetorical and Social Understandings in U.S. and British Mine Safety Training Programs / M. Zachry // Journal of Business and Technical Communication. – 1996. – Vol. 10, No. 3. – P. 306 – 329. – DOI: <https://doi.org/10.1177/1050651996010003002>.

3. Dikbıyık D. Analyzing Sentiment Shifts in News Coverage of Occupational Accidents: A Case Study of the Amasra Mining Disaster in Türkiye / D. Dikbıyık, S. Alp // Work. – 2026. – Vol. 83, No. 1. – P. 122 – 130. – DOI: <https://doi.org/10.1177/10519815251358271>.

4. Lara G. M. P. The Tragedy in Mariana (MG): Aphorizations, Media and Argumentation / G. M. P. Lara // Signo. – 2017. – Vol. 42, No. 73. – P. 43 – 54. – DOI: <https://doi.org/10.17058/signo.v42i73.7853>.

5. D. S. Miner's Safety Bot: An ESP32-Based Autonomous Mobile Mine Safety Monitoring System [Электронный ресурс] / S. D., R. Kumar, A. Singh, P. Verma // SSRN Electronic Journal. – 2026. – DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.5245605>. – Режим доступа: <https://ssrn.com/abstract=5245605>.

Данько-Сліпцова Анна Анатоліївна,
*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов, філології та журналістики
Київського університету інтелектуальної власності та права,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2263-2917>*

ВІД ЖАРТУ ДО ЗБРОЇ: ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ МЕМНОГО ДИСКУРСУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2022–2025)

Коли влітку 2022 року в Twitter з'явилися перші акаунти з аватарками собаки породи Сіба-іну в береті і з написом «fella», мало хто міг передбачити, що за рік ця мемна спільнота — NAFO (North Atlantic Fella Organization) — стане одним із найбільш обговорюваних явищ інформаційної війни. Рух із сотень учасників виріс у тисячі, залучив офіційних посадовців і зібрав кошти для ЗСУ. Це лише один, але показовий приклад того, як мем у сучасній війні перетворюється з низового жарту на інституціоналізований інструмент.

Природа цього явища потребує теоретичного пояснення. За визначенням Л. Шіфман, мем — «група цифрових одиниць, що поділяють спільні характеристики щодо змісту, форми та/або позиції» [7]. NAFO відповідає цьому визначенню повністю: спільна іконографія (фела-собака), спільна лексика («fellas», «ratio»), спільна тактика (масові атаки на акаунти пропагандистів) і — що принципово — документована ефективність у зборі коштів на реальне озброєння.

Дослідниця Т. Манк кваліфікує NAFO як «децентралізовану інформаційну війну» [4] — і це визначення точно описує нову модель: без штабу, без бюджету, без ієрархії, але з колективною стратегією. Учасники координуються через меми — тобто мем тут є не лише продуктом, а й комунікаційним каналом і засобом мобілізації одночасно.

Паралельно відбувалась інституціоналізація мемного дискурсу на рівні держави. Офіційний акаунт @Ukraine у Twitter за кілька місяців став зразком нового типу урядової комунікації: він відповідав на заяви Кремля мемами, коментував бойові успіхи гумором і залучав мільйонну іноземну аудиторію через іронію. Дослідники встановили, що цей акаунт «вперше в повномасштабній міждержавній війні» перетворив офіційну комунікацію на простір меметичної взаємодії [5]. Фраза «Добрий вечір, ми з України» як зачин для повідомлень про знищену техніку перетворилась на впізнаваний міжнародний бренд.

Ця тенденція принципово змінює саму природу мемного дискурсу. Якщо класичний мем виникає знизу — стихійно, анонімно, поза контролем — то воєнний інституційний мем є цілеспрямованим продуктом. А. Мозолевська наголошує, що меми «циркулюють у багатьох різних контекстах — від офіційних до неофіційних, від президента Зеленського у відеозверненнях до солдатів у траншеях» [3] — і саме ця вертикаль від низового до державного є унікальною рисою українського воєнного меметизму.

Важливо і те, що інституціоналізація мему не знецінила його. Укрпошта, випустивши марку «Русский корабль, іди нахуй», не привласнила народний мем — а закріпила його меморіальний статус. Л. Біланюк описує цей процес як «перетворення низового культурного тексту на офіційний артефакт», що є «безпрецедентним у новітній історії» [1]. Мем, що починався як репліка прикордонника, став офіційним поштовим символом держави.

Цей процес має і зворотний бік: тиражування мемів державою може призвести до їх «виснаження» — втрати іронічної дистанції, яка є ключовою умовою меметичної ефективності.

Отже, феномен українського воєнного мему засвідчує: цей жанр пройшов за три роки повноцінну еволюцію — від стихійної реакції на агресію до інструменту свідомої інформаційної стратегії. NAFO, офіційні державні акаунти та поштова марка — це три різні рівні однієї системи, де мем одночасно є архівом пам'яті, зброєю інформаційної війни і дзеркалом суспільного духу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bilaniuk, L. (2024). Memes as Antibodies: Creativity and Resilience in the Face of Russia's War. In C. Wanner (Ed.), *Dispossession: Anthropological Perspectives on Russia's War Against Ukraine* (pp. 143–166). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003382607-10>
2. Dawkins, R. (2006). *The Selfish Gene* (30th anniversary ed.). Oxford University Press. (Original work published 1976).
3. Mozolevska, A. (2024). Unveiling the War and Constructing Identities: Exploring Memes in Ukrainian and Russian Social Media during the Russian Invasion of Ukraine. *Czech Journal of International Relations*, 59(2). URL: <https://cjir.iir.cz/index.php/cjir/article/view/784>
4. Munk, T. (2023). *Memetic War: Online Resistance in Ukraine*. Routledge.
5. Nanni, F., Barman, U., Agarwal, S., & Cheema, M. A. S. (2025). Narratives of War: Ukrainian Memetic Warfare on Twitter. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction (PACMHCI)*, Vol. 9(2), CSCW139. <https://doi.org/10.1145/3711037>
6. Saving Ukrainian Cultural Heritage Online (SUCHO). (2023). The SUCHO Ukrainian War Memes Collection. *Slavic & East European Information Resources*, 24(1). <https://doi.org/10.1080/15228886.2023.2169634>
7. Shifman, L. (2014). *Memes in Digital Culture*. MIT Press.

Данько-Сліпцова Анна Анатоліївна,
*канд. політичн. наук, доцент, доцент кафедри
іноземних мов, філології та журналістики*

Київського університету

інтелектуальної власності та права;

Коваленко Наталія Анатоліївна,
*канд. філол. наук, доцент кафедри
іноземних мов, філології та журналістики*

Київського університету

інтелектуальної власності та права;

СОЦІАЛЬНІ МЕДІА ЯК ПРОСТІР ТРАНСФОРМАЦІЇ МАНІПУЛЯТИВНИХ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ: ВІД ТЕКСТУ ДО ГІПЕРТЕКСТУ

Соціальні медіа як комунікативне середовище породили принципово нову архітекtonіку маніпулятивного впливу, що суттєво відрізняється від моделей переконування, розроблених для традиційних ЗМІ. Можна приєднатися до точки зору В. Донія, що «як і в реальному житті, так і в віртуальному світі поведінка учасника комунікації – це певна діяльність зумовлена соціумом, який встановлює правила та принципи поведінки індивіда. В процесі комунікації з іншими членами групи відбувається засвоєння цих принципів і правил» [1, с. 85]. Отже, соціальні медіа як середовище комунікації не лише формують нову архітекtonіку маніпулятивного впливу, але й відтворюють соціальні правила взаємодії, що їх користувач засвоює у процесі групової комунікації. Саме ця соціальна зумовленість у поєднанні з гіпертекстуальною природою цифрового простору зумовлює ключову трансформацію маніпулятивних комунікативних стратегій – перехід від лінійної до нелінійної маніпуляції.

Ключова трансформація полягає в тому, що класичний пропагандистський або рекламний текст створював вплив на читача послідовно, від тези, через аргументи, до висновку, а гіпертекстове середовище соціальних медіа здійснює

маніпулятивний вплив через мережі асоціацій, де кожний елемент тексту потенційно відкриває нові контекстуальні виміри через посилання, теги та метадані, тобто через гіпертекст, який О. В. Коляса визначає як «подання інформації як пов'язаних (linked) між собою мережних вузлів (nodes), у яких читач вільно прокладає шлях (navigate) нелінійно» [2, с. 142]. Для гіпертексту є характерними множинність авторів, розмиття меж між автором та читачем та багатоваріантність можливих шляхів прочитання тексту. Дослідження цієї трансформації є завданням, що поєднує інструменти дискурс-аналізу, семіотики гіпертексту та когнітивної лінгвістики.

Центральним поняттям для розуміння маніпулятивного потенціалу гіпертексту є фреймінг – стратегія організації інформації, що визначає, в якому концептуальному та оцінному контексті реципієнт сприйматиме певний факт чи подію [3, с. 205]. У гіпертекстовому середовищі фреймінг здійснюється не лише через вербальні засоби самого повідомлення, але й через систему гіперпосилань та хештегів, що включають це повідомлення у ширший асоціативний контекст. Хештег функціонує як метатекстовий маркер фрейму, оскільки він визначає дискурсивну спільноту, якій адресовано повідомлення, і задає систему ціннісних координат, у яких воно інтерпретуватиметься [4, с. 136]. Гіперпосилання, в свою чергу, забезпечує нелінійну контекстуалізацію, тобто можливість миттєвого перенесення читача у будь-який пов'язаний (реально чи асоціативно) смисловий простір.

Принципова відмінність маніпулятивних стратегій від традиційних у мережевому дискурсі полягає у зміщенні акценту з аргументу на асоціацію. Класична риторика переконування базується на логічному ланцюжку: твердження (теза) – підстава (аргумент/доказ) – висновок (демонстрація) [5, с. 95-99; 6, с. 3-4]. Гіпертекстова маніпуляція працює переважно за логікою суміжності та асоціативного перенесення, адже достатньо помістити певний об'єкт у контекст певних гіперпосилань або хештегів і він, без жодної прямої аргументації, набуває конотацій, закріплених за цим контекстом, а це принципово змінює природу переконування, воно перестає бути свідомим

когнітивним актом і стає автоматичним результатом асоціативної обробки гіпертекстового середовища [7, с. 72-73].

Окремим та теоретично надзвичайно цікавим питанням є прагматичний статус таких дій, як «лайк» та «репост». З точки зору теорії мовленнєвих актів ці дії можуть розглядатися як паралінгвістичні прагматичні акти, оскільки вони не є висловлюваннями у традиційному сенсі, але виконують цілком визначені ілокутивні функції – вираження солідарності, схвалення, підтвердження соціальної ідентичності, поширення ідеологічного меседжу [8 с. 64-67]. Репост є особливо потужним прагматичним актом, оскільки він перетворює реципієнта на ретранслятора, адже людина не лише погоджується з певним меседжем, але й бере на себе частину відповідальності за його поширення, вписуючи його у власний дискурсивний простір. Масовий характер цих актів породжує феномен віральності, тобто механізму самопідсилюваного поширення маніпулятивного контенту без додаткових зусиль із боку первинного продуцента.

Трансформація маніпулятивних стратегій у гіпертекстовому середовищі включає також феномен інтертекстуальної маніпуляції, тобто цілеспрямованого використання алюзій, цитат, пародій та реміксів для переосмислення усталених смислів [9]. У традиційних медіа інтертекстуальність функціонувала переважно як стилістичний засіб. У соціальних мережах вона перетворилася на потужний інструмент ідеологічного впливу, тому що вирваний із контексту фрагмент тексту або зображення, доповнений новим коментарем чи хештегом, може радикально змінити свій смисл і стати носієм зовсім іншого маніпулятивного меседжу. Такий механізм є одним із найбільш характерних прийомів гіпертекстової маніпуляції.

Отже, гіпертекстовість соціальних медіа не просто створює нові канали для реалізації традиційних маніпулятивних стратегій, але й якісно трансформує саму природу маніпуляції, робить її нелінійною, розподіленою між множиною акторів, асоціативно обґрунтованою замість аргументативно побудованої та самовідтворювальною через механізми соціальної взаємодії. Аналіз цих трансформацій потребує нових теоретичних моделей, що інтегрують традиційні

ресурси риторики та дискурс-аналізу з розумінням специфічної семіотики гіпертекстового середовища.

Список використаних джерел:

1. Доній В. Специфіка комунікативного простору сучасних соціальних медіа. *Міжнародний філологічний часопис*. 2023. Vol. 14. № 3. С. 82-91.
2. Коляса О. В. Особливості впровадження гіпермедіа технологій в освітній процес закладу вищої освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Т. 82. №2. С. 139-150. URL: https://www.researchgate.net/publication/367932217_OSOBLIVOSTI_VPROVADZENNA_GIPERMEDIA_TEHNOLOGIJ_V_OSVITNIJ_PROCES_ZAKLADU_VISHOI_OSVITI (дата звернення: 12.02.2026).
3. Нагорна Ю. О. Фреймінг у сучасному регіональному новинному теледискурсі. *Обрії друкарства*. 2024. № 1 (15). С. 202-212. URL: <https://horizons.vpi.kpi.ua/article/view/307822/299645> (дата звернення: 12.02.2026).
4. Тесленко Н. О. Хештег: мовний феномен і маркер пошукової системи. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. С. 135-141.
5. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика. К.: Вища шк., 2006. 311 с.
6. Веселовська Н. О., Павлов В. О. Психологія мистецтва переконання: логіка, риторика та деонтологія в дії. *Академічні візії*. 2025. Вип. 44. С. 1-8.
7. Кришталюк Г. А. Гіпертекстове конструювання подій: когнітивно-дискурсивний аналіз. *Вісник КНЛУ*. Серія Філологія. 2021. Том 24. № 1. С. 71-82.
8. Комунікативно-прагматичні аспекти мовлення: конспект лекцій для студентів факультету лінгвістики напряму підготовки 6.020303 «Філологія»/ Уклад. О. В. Дзикович. К.: НТУУ «КП», 2015. 85 с.

9. Переломова О. С. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діяхронічний аспект: монографія. Суми: Вид-во СумДУ, 2008. 208 с.

Zhornokui Uliana Vasylivna,
*PhD in Philology, Associate Professor,
Head of the Department of Foreign Languages,
Philology and Journalism,
Kyiv University of Intellectual Property and Law*

THE LEXICAL LEVEL OF TRANSLATION (IN MODERN TRANSLATION STUDIES)

The lexical level of translation is one of the key objects of research in modern translation studies, since lexical units provide the primary representation of meaning, concepts, and culturally determined senses within a text. In the traditional translation paradigm, lexical equivalence was regarded mainly as the search for a corresponding unit at the level of a word or phrase. However, contemporary approaches demonstrate a significant complication of this process, shifting from formal correspondence toward a functional-discursive and cognitive-cultural interpretation [1].

Lexical difficulties in translation from English into Ukrainian are rooted in profound differences between the two linguocultures, where language functions not only as a means of communication but also as an instrument for structuring reality. Expanding on this idea, it should be noted that the mismatch between the two “worldviews” leads to situations in which an English concept covers a much broader or, conversely, a more specific segment of experience than its closest Ukrainian equivalent. For instance, English often demonstrates a higher level of abstraction in everyday vocabulary, which forces the translator to resort to concretization by selecting one of many possible variants depending on the narrow context. The problem of polysemy is further intensified by the phenomenon of conversion, whereby a word can freely migrate between parts of speech without any change in its morphological form, thus creating additional difficulties in identifying its semantic core. In the sphere of terminology formation, we observe a constant temporal gap: the dynamic development of English-language scientific discourse generates neologisms faster than the

Ukrainian language can produce natural equivalents for them, which frequently results in excessive borrowing or unsuccessful calques that violate linguistic norms. Word-formation peculiarities also dictate a radical restructuring of utterances: concise English attributive chains, in which nouns function as modifiers, are transformed in Ukrainian into extended syntactic constructions involving cases and prepositions. Furthermore, the emotional and expressive colouring of words cannot be ignored — lexical items that appear equivalent in dictionaries may carry diametrically opposite connotations in different cultures. Thus, the translator is confronted not merely with the technical task of replacing lexical units, but with the necessity of complete cognitive adaptation of the message, where the principal challenge lies in maintaining a balance between accuracy of meaning transfer and the naturalness of expression in the target language within a different system of coordinates. “The reasons for the existence of lexical difficulties in translation from English are, first of all, disagreements in the picture of the world of English and Ukrainian languages, the peculiarities of the ambiguity of English and Ukrainian words, the absence of correspondences of new terms in the target language, the peculiarities of word formation and term formation in English and Ukrainian languages, etc.” [9, p. 185].

Within the framework of functional theories of translation, it is emphasized that the meaning of a lexical unit is not fixed and depends on the context, genre, and communicative purpose of the text [6, p. 138]. Accordingly, the translator must consider not only the dictionary meaning but also the pragmatic and cultural implications that may substantially change in the transition between languages. This approach opposes literal translation, which fails to take into account the semantic dynamics of lexical units in different discursive environments.

Modern trends in translation studies also demonstrate the growing importance of the cognitive approach, according to which translation is viewed as a mental process of interpretation and reconceptualization of meaning. In this context, lexical units are understood as carriers of concepts activated in the translator’s consciousness and subsequently recoded by means of the target language [4]. This is particularly

important in the translation of metaphors, idioms, and culturally marked vocabulary, where direct equivalents are often absent or insufficient.

Technological innovations, particularly neural network-based machine translation systems, have had a significant impact on the development of the lexical level of translation. Neural Machine Translation (NMT) demonstrates high efficiency in working with lexical units due to its ability to analyze contextual relations across large text corpora [8, p. 117]. At the same time, researchers emphasize that even the most advanced artificial intelligence models are not always capable of adequately conveying cultural connotations, stylistic nuances, and pragmatic implications of lexical items, which necessitates human post-editing [7].

Another important trend is the integration of translation technologies into hybrid “human-in-the-loop” models, where the translator acts not only as an executor but also as an editor, cultural mediator, and terminological expert. Under such conditions, the lexical level of translation acquires an additional dimension — terminology management, ensuring consistency, and adaptation to specific communicative domains [2, p. 33].

A significant contemporary issue remains the translation of specialized vocabulary, especially in scientific-technical and legal texts. In these fields, lexical precision is critically important; however, it is complicated by the constant renewal of terminological systems and the emergence of neologisms. For this reason, terminology databases, translation memories, and automated terminology management systems are actively employed to ensure the standardization of lexical choices and improve translation quality.

Particular attention should also be paid to the tendency toward localization as an expanded form of translation, involving the adaptation of vocabulary to the cultural, social, and digital characteristics of the target audience. In this case, the lexical level goes beyond purely linguistic equivalence and includes cultural adaptation, which is especially relevant for digital products, media, and marketing texts [3].

The contemporary state of research on the lexical level of translation is characterized by a synergistic combination of traditional linguistic approaches with

cognitive, functional, and technological models. This multifaceted landscape suggests that the prospects for the field's development are inextricably linked to the deeper integration of artificial intelligence, the expansion of multimodal translation, and more rigorous investigations into culturally determined vocabulary, all of which converge to form a new paradigm of translation activity.

Building upon this foundation, future scholarly inquiries will likely pivot toward the optimization of human-AI symbiosis; while large language models have mastered broad syntactic structures, the "last mile" of lexical precision – specifically regarding terminological consistency in highly specialized technical and legal domains – remains a fertile ground for empirical research. Furthermore, the next frontier for translation studies will involve neurolinguistic mapping to observe real-time processing of lexical ambiguity, as well as the study of multimodal semantic integration, which examines how non-verbal cues influence lexical selection in audiovisual contexts. By deepening the study of ethno-pragmatic resilience and the evolution of digital-native lexical clusters, the field will move beyond the mere transfer of meaning toward a sophisticated reconstruction of context. Ultimately, the trajectory of this research lies in balancing technological efficiency with the nuanced subjectivity of human culture, ensuring that the advancement of automated systems does not come at the expense of global linguistic diversity.

References:

1. Baker, M. (2018). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. London: Routledge.
2. Chesterman, A. (2016). *Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory*. Amsterdam: John Benjamins.
3. Esselink, B. (2000). *A Practical Guide to Localization*. Amsterdam: John Benjamins.
4. Kövecses, Z. (2015). *Where Metaphors Come From: Reconsidering Context in Metaphor*. Oxford: Oxford University Press.
5. Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. London: Prentice Hall.

6. Nord, C. (1997). *Translation as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome.
7. Pym, A. (2010). *Exploring Translation Theories*. London: Routledge.
8. Vaswani, A. et al. (2017). Attention Is All You Need. *Advances in Neural Information Processing Systems*, 30.
9. Manhura S. Lexical, terminological and genre-stylistic problems of scientific and technical translation. *Актуальні проблеми іноземної філології та перекладознавства: Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 56, том 4, 2022. С. 184-187. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/56-4-3>.

Жорнокуй Уляна Василівна,
*канд. філол. наук, доцент, завідувачка кафедри
іноземних мов, філології та журналістики
Київського університету
інтелектуальної власності та права;*

Коваленко Наталія Анатоліївна,
*канд. філол. наук, доцент кафедри
іноземних мов, філології та журналістики
Київського університету
інтелектуальної власності та права*

ДИСКУРСИВНІ СТРАТЕГІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Сучасний інформаційний простір є ареною зіткнення не лише ідеологічних позицій, але й принципово різних мовних стратегій, і саме на мовному рівні найчастіше визначається ефективність інформаційного впливу. В умовах гібридних загроз, де межа між станом миру і стану війни часто розмита, а інформаційні операції здійснюються паралельно з кінетичними, дезінформація перетворюється на когнітивну зброю, що діє не через грубий обман, а через тонке маніпулювання мовними механізмами сприйняття дійсності. Лінгвістичний аналіз дискурсивних стратегій дезінформації дозволяє розкрити лінгвальні механізми цього явища та запропонувати науково обґрунтовані підходи до його виявлення й нейтралізації.

На думку Д. Ная, гібридна інформаційна війна – «це стратегічне застосування інформаційних технологій та інших немілітарних засобів впливу, яке доповнює традиційні військові дії та спрямоване на досягнення політичних і стратегічних цілей шляхом маніпуляції інформаційним простором» [1, с. 43]. Гібридна інформаційна агресія принципово відрізняється від класичної пропаганди своєю архітектурною складністю, адже замість прямолінійного

нав'язування ідеологічних постулатів вона конструює багат шарові дискурсивні системи, що поступово переформатовують концептуальні схеми цільових аудиторій, підривають їхню здатність до критичного оцінювання реальності [2, с. 82]. Зафіксований в умовах повномасштабного збройного вторгнення росії в Україну масив маніпулятивних медіатекстів надає безпрецедентну дослідницьку базу для систематичного філологічного аналізу.

Концептуальною основою запропонованого аналізу є розуміння дезінформації не як простої брехні, а як системної практики конструювання паралельної реальності через мову. На відміну від відкритої пропаганди, що апелює до очевидних ідеологічних посилянь, гібридна дезінформація діє через витончені дискурсивні механізми: заповнення мовних лакун небажаними смислами, переосмислення усталених концептів, нав'язування специфічних когнітивних фреймів, що визначають, як реципієнт сприйматиме та інтерпретуватиме нові факти [3, с. 31]. Ефективна маніпулятивна кампанія функціонує на рівні архітектурних принципів – вибору метафор, розподілу аргументативних ролей, стратегій тематизації й замовчування, а не лише на рівні пропозиційного змісту, що і визначає її стійкість до традиційних методів спростування. Мова у цьому процесі функціонує не як нейтральний канал передачі інформації, а як активний інструмент когнітивної деформації, тобто систематичного викривлення картини світу адресата.

Центральне місце серед дискурсивних стратегій дезінформації займає стратегія маніпулятивної номінації – цілеспрямованого вибору мовних засобів позначення реальності, що імплікує певну оцінку та формує потрібний когнітивний фрейм. Така стратегія, як і інші стратегії, «сприяє викривленню реальності та корегує картину світу аудиторії, на яку вона розповсюджується, відповідно до потреб комуніката та/або замовника» [4, с. 287]. Мовна сугестія реалізується тут на рівні лексики, одне й те саме явище може бути позначене як *«визволення»* або *«окупація»*, *«партизани»* або *«терористи»*, *«референдум»* або *«псевдовибори»*, варто зазначити, що кожна з цих номінацій несе в собі не лише денотативний зміст, але й цілу систему ціннісних та причинно-наслідкових

імплікацій. Особливо продуктивним інструментом маніпулятивної номінації є неологізми-ярлики – нові лексичні одиниці, що з'являються в умовах гібридного конфлікту і швидко набувають статусу когнітивних кліше, блокуючи критичну рефлексію реципієнта над позначуваними явищами.

Близькою до цієї стратегії можна вважати і стратегію делегітимації, яка передбачає системну атрибуцію негативних предикатів суб'єктам-опонентам: урядам, збройним силам, міжнародним інституціям. Вона часто реалізується через лексику семантичного поля «злочин», «хаос», «корупція», зооморфні метафори, ономастичні маніпуляції та пейоративні прізвиська офіційних осіб та використовується для підриву символічного авторитету інституцій.

Стратегія аксіологічної інверсії проявляється перекодування усталених ціннісних маркерів, коли позитивно оцінені концепти (мир, суверенітет, захист) переосмислюються як агресія, провокація або нацизм. Ключовим механізмом тут є систематичне переозначення через редефінітивні конструкції («те, що вони називають X, насправді є Y»), що руйнує спільне ціннісне підґрунтя дискусії [5, с. 21]. Натомість стратегія нормалізації передбачає поступову легітимацію антинормативних явищ (агресії, окупації, репресій) через їхнє рутинне включення у нейтральні медіарамки. Ключовим інструментом такої стратегії можна вважати пасивізацію та деагентивізацію, наприклад, не *«росія бомбардує міста»*, а *«відбуваються інциденти»*, *«ситуація в регіоні ускладнюється»*.

Не менш значущою є стратегія конструювання наративу через мовні лакуни. Дезінформаційний дискурс часто діє не через те, що говориться, а через те, про що замовчується: систематичне уникання певних тем, замовчування контексту, вибіркове цитування – усе це формує неповну, але внутрішньо узгоджену картину дійсності, в якій реципієнт мимоволі заповнює прогалини відповідно до нав'язаного фрейму [6, с. 267]. У термінах когнітивної лінгвістики йдеться про маніпулювання профілем і базою концепту, адже варіюючи, які аспекти явища виводяться на передній план (профіль), а які залишаються в тіні (база), продуцент дезінформаційного тексту формує когнітивно спотворене уявлення про реальність без жодної формальної неправди.

Окремого аналізу заслуговує роль емоційно-експресивного синтаксису в дезінформаційному дискурсі. Гібридні інформаційні атаки активно використовують конструкції, що апелюють до афективної, а не раціональної сфери реципієнта: риторичні запитання, що імплікують заздалегідь визначену відповідь; анафоричні повтори, що посилюють емоційний ефект; парцеляції та еліпсиси, що створюють ефект недомовленості й тривоги; оклична інтонація, що маркує ситуацію як кризову навіть за відсутності реальної загрози [7]. Така синтаксична організація тексту функціонально блокує критичне мислення реципієнта через те, що активація емоційної реакції знижує порогову чутливість до логічних суперечностей і фактичних неточностей повідомлення. Її активно використовують у стратегії емоційного захоплення, основою якої є витіснення раціональних когнітивних процесів через систематичне насичення тексту афективно навантаженими лексемами, образами жертвовності та апокаліптичними метафорами, щоб перевести реципієнта з режиму аналізу в режим емоційного реагування, де критична перевірка фактів стає психологічно ускладненою.

Стратегія когнітивного перевантаження, яка також надзвичайно активно застосовується у медіатекстах, базується на генерації надлишкових, взаємосуперечливих повідомлень з метою блокування критичного аналізу. На відміну від класичної дезінформації, тут метою є не переконати у конкретній тезі, а дезорієнтувати, адже *«якщо всього забагато і всі суперечать одне одному, немає нічого достовірного взагалі»*.

Принципово важливим є питання про мовні засоби, що маркують перехід від інформування до маніпулятивного впливу. Лінгвістичний аналіз дозволяє виокремити кілька таких маркерів: 1) порушення принципу релевантності через включення деталей, що не є необхідними для розуміння події, але формують певний емоційний контекст; 2) систематичне використання атрибутивних конструкцій із оцінними прикметниками, що виносять оцінку у сферу само собою зрозумілого; 3) пасивізація та деагентивізація синтаксичних структур, що приховують суб'єкта дії та його відповідальність; 4) стратегія дискредитації

через асоціативне поєднання цільового об'єкту з негативно маркованими концептами без установлення прямого логічного зв'язку між ними [8, с. 156-157].

Трансформація лексичного складу медіатексту в умовах гібридних загроз відбувається за кількома напрямками: 1) активна поява неологізмів-ярликів, що позначають нові соціально-політичні явища у спосіб, що заздалегідь формує їх оцінку; 2) семантичний зсув усталених лексем: слова, що раніше мали нейтральне або позитивне значення, набувають негативних конотацій; 3) активізація архаїчної та ідеологічно маркованої лексики, що відсилає до певних культурно-історичних наративів і таким чином включає нові події в заздалегідь готові інтерпретаційні схеми.

Важливим теоретичним внеском лінгвістичного аналізу дезінформації є розрізнення між гібридним дискурсом як форматом комунікації та лінгвістичною маніпуляцією як стратегією впливу. Гібридний дискурс характеризується змішуванням жанрових, стилістичних та функціональних ознак, в його межах новинний текст набуває рис пропагандистського памфлету, аналітичний матеріал – ознак емоційного маніфесту, документальний репортаж – рис художнього наративу. Подібна жанрова дифузія не є випадковою, вона слугує системній меті – розмиванню читачьких компетенцій щодо критичного розрізнення типів тексту та режимів їх сприйняття. Коли реципієнт не може чітко ідентифікувати тип дискурсу, який він споживає, його критичні захисні механізми суттєво послаблюються.

Найефективніші дезінформаційні кампанії синхронно комбінують стратегії делегітимації, когнітивного перевантаження та емоційного захоплення, що утворює самопідтримувальний маніпулятивний цикл: неможливість осмислити суперечливу інформацію посилює тривогу, тривога блокує критичне мислення, відсутність критичного мислення унеможливорює верифікацію. Результатом цього стає стан хронічної епістемічної невизначеності, за якого аудиторія стає вразливою до будь-яких авторитарних наративів, що пропонують «просту відповідь».

Отже, лінгвістичний підхід до аналізу дискурсивних стратегій дезінформації дозволяє розкрити глибинні мовні механізми гібридного інформаційного впливу та запропонувати конкретні лінгвістичні індикатори для його ідентифікації. Розвиток відповідних дослідницьких методологій – від корпусного аналізу до критичного дискурс-аналізу та когнітивної стилістики – є необхідною умовою ефективного протистояння когнітивним загрозам сучасного медіапростору.

Список використаних джерел:

1. Nye J.S., Jr. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. N.Y.: Public Affairs, 2004. 192 p.
2. Скоробогатов А. Інформаційна гібридна війна: методи та стратегії протидії в сучасних геополітичних конфліктах. *Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів*: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 30 квітня 2024 р.). Одеса: ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Центр соціально-політичних досліджень «Politicus», 2024. С. 81-83.
3. Крикун В., Бауліна Т. Дезінформація як засіб гібридної війни: сутність і наслідки. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія*. Вип. 2. 2022. С. 30-33.
4. Кутуза Н. В. Дезінформація як складник ПСО в мегадискурсі: маніпулятивний аспект (на прикладі російсько-української війни періоду повномасштабного вторгнення). *Записки з українського мовознавства*. 2023. Вип. 30. С. 282-292.
5. Мазяр О. В., Марчук А. Логіко-сміслові зв'язки алогічності в інформаційно невизначеному дискурсі. *Журнал соціальної та практичної психології*. 2024. № 3. С. 19-24.

6. Анохіна Т. О. Типологія лакун у контексті мовної симетрії/асиметрії. Проблеми зіставної семантики. 2013. № 11. С. 263-269.

7. Марич С. М. Емоційно-експресивний синтаксис української мови: навч. посіб. Київ: Наука, 1994. 77 с.

8. Наугольна Д., Зайцева С. Мовні маркери маніпулятивного впливу в українських telegram-каналах. *Маніпулювання масовою свідомістю та інформаційна й соціальна безпека сучасного українського суспільства*: матеріали науково-практичної конференції, м. Суми, 15 квітня 2026 р. Суми: Сумський державний університет, 2026. С. 156-158.

Зарівна Оксана Тимофіївна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри англійської мови технічного спрямування № 2
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

МОВНІ СТРАТЕГІЇ АНГЛОМОВНИХ НОВИН (НА МАТЕРІАЛІ BBC NEWS): ФІЛОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

У сучасному медіапросторі новинні тексти виконують не лише інформативну, а й інтерпретаційну функцію, формуючи когнітивні моделі сприйняття подій. У цьому контексті особливої ваги набуває аналіз мовних стратегій, за допомогою яких новини конструюють уявлення про реальність, репрезентуючи інтерпретаційні моделі як нейтральні. У сучасних лінгвістичних дослідженнях [5; 6] наголошується, що мовні одиниці функціонують не як ізольовані елементи, а як складові комунікативних стратегій [2], а новинний текст постає як система стратегій [1], реалізація яких зумовлена дискурсивним контекстом. Щодо цього N. Fairclough розглядає медійний дискурс як форму соціальної практики, у якій мовні структури беруть участь у конструюванні влади, ідеології та суспільних інтерпретацій [4]. Зокрема, у працях, присвячених аналізу медіатекстів, підкреслюється контекстуальна зумовленість значення лексичних одиниць та їхня роль у формуванні інтерпретаційних моделей повідомлення. Це дозволяє розглядати новинний дискурс як структуровану систему мовних стратегій, спрямованих на організацію сприйняття та інтерпретації реальності. Медіамова при цьому формує колективне осмислення подій [3].

Отже, мовні стратегії в новинному дискурсі є сукупністю комунікативних і лінгвістичних засобів, за допомогою яких медіа організовують подання інформації, формують інтерпретаційні рамки та впливають на сприйняття аудиторією суспільно значущих подій.

Матеріалом дослідження стали новинні тексти BBC NEWS, присвячені політичним і соціальним подіям. У роботі застосовано метод дискурсивного, контекстуального та лексико-семантичного аналізу. Аналіз показує, що однією з базових є **стратегія конструювання об'єктивності**, яка реалізується через використання нейтральної лексики та уникання категоричних оцінок. Зокрема, у новинних текстах активно функціонують лексеми на кшталт *“concerns”*, *“issues”*, *“situation”*, що замінюють більш емоційно марковані одиниці, а також модальні дієслова *“may”*, *“could”*, *“appears to”*, які знижують ступінь категоричності висловлювання. Наприклад, конструкція *“The move could affect thousands of people”* створює ефект обережного прогнозу, уникаючи прямого твердження.

Тісно пов'язаною з нею є **стратегія евиденційності**, що передбачає дистанціювання журналіста від повідомлюваної інформації через посилення на джерела. Типовими є конструкції *“officials say”*, *“according to reports”*, *“witnesses told BBC”*, як-от у реченні *“Officials say the situation is under control”*. Такі мовні формули виконують подвійну функцію: з одного боку, підвищують довіру до інформації, з іншого – знімають відповідальність із автора тексту.

Суттєву роль відіграє **синтаксична стратегія інформативної оптимізації**, що характеризується переважанням простих структур типу SVO (*subject–verb–object*), наприклад: *“Government approves new law”*, *“Police arrested the suspect”*. Водночас для розгортання причинно-наслідкових зв'язків використовуються складнопідрядні конструкції: *“The decision was made after officials reviewed the data”*. Така комбінація забезпечує баланс між доступністю сприйняття та змістовою насиченістю повідомлення.

Окрему групу становлять заголовкові комплекси, у яких реалізується **стратегія компресії**. Заголовки на зразок *“Ukraine war: New strikes hit city”* або *“PM faces pressure over reforms”* демонструють використання теперішнього часу, еліпсису (відсутність артиклів і допоміжних дієслів) та номінативних конструкцій (*“cost of living crisis”*). Такі структури забезпечують максимальну

інформативність у мінімальному обсязі тексту та водночас виконують фреймінгову функцію.

Стратегія фреймінгу проявляється у відборі лексичних засобів, які задають інтерпретаційний ракурс події. Наприклад, використання лексем *“clash”* замість *“attack”* або *“reform”* замість *“cuts”* дозволяє варіювати оцінний потенціал повідомлення без прямого його вираження. У цьому ж контексті функціонує стратегія пасивізації, спрямована на дефокусування агента дії: конструкції типу *“was killed”*, *“was announced”*, як у реченні *“Three people were injured during the incident”*, дають змогу уникнути прямого називання відповідального суб’єкта.

Важливим елементом новинного дискурсу є також **стратегія легітимації через цитування**, яка забезпечує поліфонічність тексту. Конструкції *“The minister said...”*, *“Experts warn that...”* вводять до тексту різні голоси, підсилюючи авторитет повідомлення та створюючи ефект об’єктивності.

Зазначимо, що лексеми *“clash”*, *“crisis”*, *“pressure”* характеризуються високим прагматичним потенціалом і формують імпліцитні оцінні конотації. Як бачимо, мовні стратегії новинного дискурсу функціонують не лише як засоби передачі інформації, а як механізми конструювання інтерпретаційної моделі події. Подібно до медіатригерів, які описують сучасні науковці [3], мовні стратегії BBC реалізуються через евфемізацію, модальність та нормативно марковану лексику.

Отже, мовні стратегії англomовних новин BBC реалізуються через системну взаємодію лексичних, синтаксичних і дискурсивних засобів, серед яких ключовими є нейтралізація, евиденційність, компресія та фреймінг. Використання модальних дієслів, пасивних конструкцій, стандартних атрибутивних моделей і специфічних заголовкових структур свідчить про те, що новинний дискурс не є нейтральним, а функціонує як інструмент конструювання соціальної реальності. Важливо, що зазначені стратегії функціонують не ізольовано, а у взаємодії, формуючи цілісний механізм дискурсивного конструювання новинної реальності.

Англомовний новинний дискурс BBC NEWS демонструє високий рівень стратегічної організації, у межах якої мовні засоби виконують не лише інформативну, а й інтерпретаційну та когнітивно-моделювальну функції.

Список використаних джерел:

1. **Altgauz О.** Інтернет-дискурс англомовних новин як когнітивно-наративний феномен: теоретичне обґрунтування та класифікація. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2026. Вип. 216. С. 11–16. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2026-216-1>
2. Кушніров, М. (2021). Лінгвальні засоби спотворення інформації в англомовному медійному дискурсі: методика виявлення. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика*, Т. 32(71), № 4 (1), С. 168-172. <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.4-1/29>
3. Марків О., Зарівна О. та Марків І. Медіатригери формування англомовного медіадискурсу війни: лінгвістичні, журналістські, правові та безпекові аспекти. *Соціальний розвиток і безпека*, 2026. 16 (1), 407-415. <https://doi.org/10.33445/sds.2026.16.1.29>
4. Fairclough N. *Language and Power*. 3rd ed. London : Routledge, 2015.
5. Цепкало, Т. (2024). Мовні стратегії в медійному дискурсі: аналіз та інтерпретація. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*, 38, 65-71. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2024-38-08>
6. Шкворченко, Н. (2024). Просодичні характеристики токсичності в англомовному медійному дискурсі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика*, № 35(74). С. 152-156. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.1/28>

Кабачинський Микола Ілліч,
доктор історичних наук, професор

УКРАЇНСЬКИЙ ВОЄННИЙ МЕМ: ЛІНГВІСТИЧНА ЗБРОЯ ТА ЗАСІБ СОЛІДАРИЗАЦІЇ

Актуальність теми обумовлена тим, що в умовах повномасштабної війни інформація стала таким самим ресурсом, як і зброя, а швидкість її обробки та ретрансляції визначає стійкість суспільства. Тож через створення й поширення мемів досягається низка досить важливих цілей:

формування ідеального формату для швидкої комунікації, який дозволяє миттєво закріпити потрібне трактування події в інфопросторі;

створення «інформаційного щита», який не просто передає дані, а деконструє ворожі наративи таким чином виступаючи й інструментом контрпропаганди;

покращення ментального здоров'я нації, адже війна — це величезна колективна травма, тож мем стає специфічною формою колективної терапії, дозволяє ідентифікує себе як частину єдиної спільноти.

Проблема воєнного мему вже зацікавила низку дослідників. Так докторка політичних наук, професорка, провідна українська експертка з інформаційних технологій **Лідія Смола** активно аналізує російські інформаційні атаки через меми та українську відповідь на них [1, 2]. Відомий український експерт з інформаційної політики та комунікаційних технологій **Георгій Почепцов** проводить аналіз мемокомплексів у структурі сучасних гібридних воєн. Він підкреслює, що сила воєнного мему заключається в його **вірусності й стислості**: людині не потрібно читати довгий текст, достатньо одного погляду на картинку, щоб мем закріпився в пам'яті [3, 4]. Олена Дзюбіна аналізує інтернет-меми як нову форму комунікації, що поєднує візуальний та текстовий контент [5]. Професорка Ольга Заболотська видала працю «Приховані смисли у мемах воєнної тематики» [6], а Ірина Каблучко та Христина Булкіна, авторка та

режисерка українського документального фільму «Битва мемів» залучили українських та світових вчених, щоб наочно показати, як український гумор перетворився на психологічну зброю та терапію [7].

Отже метою цієї розвідки є аналіз мовних механізмів створення мемів та їхньої ролі в згуртуванні суспільства в час війни.

Розгляд мему як філологічної категорії дозволяє вивести його з площини «просто гумору» в площину серйозного структурного аналізу.

У філології мем розглядається як креолізований (або паралінгвістично активний) текст. Його головна особливість – нерозривна єдність двох каналів сприйняття:

вербального, де текст (слово, фраза, хештег) часто виступає «регулятором» смислу, спрямовуючи інтерпретацію зображення в потрібне русло;

іконічного, де візуальний образ (фото, стоп-кадр, малюнок) створює емоційне тло та контекст.

Їхнє поєднання й породжує смисловий синтез: сенс виникає лише при накладанні тексту на картинку. Якщо їх розділити, повідомлення або стає незрозумілим, або кардинально змінює значення.

Також медіадискурс під час війни має свою специфіку, адже воєнний стан змінює функцію медіатексту:

трансформується комічне – сміх перестає бути лише розвагою і часто стає формою психологічного захисту;

у воєнний час медіадискурс стає надзвичайно динамічним і мем це найшвидша літературна відповідь на подію.

Врешті дозволяється порушення мовних норм (сленг, обценна лексика), оскільки емоційна правдивість тексту стає важливішою за його академічну правильність.

Отже за результатом коротенького дискурс-аналізу можна стверджувати, що на сьогодні український воєнний мем вже не є хаотичним явищем, а став структурованою мовною одиницею, яка має свою архітектуру, виконує конкретну прагматичну задачу та належить до ширшого культурного контексту.

Сьогодні воєнний мем це не просто текст, а «лінгвістична зброя», інструмент, що має конкретну мету: деморалізувати ворога, захистити власний інформаційний простір та мотивувати до спротиву.

Так за допомогою мемів відбувається деконструкція ворожих наративів через:

механізм «пересміювання» – тобто взяття серйозних, пафосних тез ворога (наприклад, «взять Київ за три дні» або «демілітаризація») і переміщення їх у комічний, абсурдний контекст;

шиболети та мовну ідентифікацію – використання слів-лінгвістичних пасток (паляниця, нісенітниця), які в мемах стають «зброєю», що викриває чужинця, навіть якщо він намагається мімікрувати під місцевого;

висміювання мовної некомпетентності – мемна реакція на недолугі переклади російської пропаганди (бавовна, дамбілі бамбас), що не просто сміх, а маркування ворога як неосвіченого «чужого».

Мем допомагає сформувати чітку ціннісну вертикаль через мовні засоби:

використання знижувальної лексики та зооморфних метафор (орки, чмоня), що зменшує страх перед ворогом, роблячи його об'єктом глузування;

створення нових позитивних конотацій навколо постатей захисників. Ці мемні образи (кіборги, привид Києва) стають сучасними міфологемами, що зміцнюють бойовий дух;

використання героїчного епосу в поєднанні з сучасним сленгом, що створює образ незламної, але «своєї» людини.

Також мем у воєнний час часто виступає як заклик до дії: мобілізації навколо вирішення важливих військових питань, консолідації волонтерського руху, здійснення інформаційного опору тощо.

А ще українському сьогоднішньому воєнний мем став «клеєм» для нації, допомагаючи людям відчувати єдність навіть у найнапруженіші моменти.

Медіатекст перетворює мільйони індивідів на цілісну спільноту створюючи спільне семантичне поле в якому відбувається:

ідентифікація через контекст. Розуміння мему – це своєрідний вхідний квиток у спільноту. Якщо людина розуміє натяк на «затридня», «херсонський кавун» тощо, вона відчуває себе частиною групи «своїх»;

мовна герметичність. Воєнні меми створюють особливий лексичний пласт, який зрозумілий українцям, але часто недоступний для зовнішнього спостерігача без роз'яснень. Це зміцнює внутрішні зв'язки в суспільстві.

подолання географічних бар'єрів. Мем про локальну подію (наприклад, про «фортецю Бахмут» чи «Чорнобаївку») миттєво стає загальнонаціональним, стираючи кордони між регіонами.

А універсальний позитивний мем-символ «пес Патрон», який солідаризує дітей і дорослих, цивільних і військових став мемом-брендом, котрий є точкою єднання для різних верств населення.

Меми виконують терапевтичну функцію і допомагають вижити психологічно адже:

коли ми сміємося над ворогом або над власною незламністю, ми переводимо подію з категорії «нестерпний жах» у категорію «проблема, яку можна вирішити»;

меми дозволяють проговорити колективні страхи (про обстріли, відключення світла чи ядерну загрозу) у безпечній, іронічній формі. Це зменшує рівень загальної тривожності;

перетворення трагічних подій на символи стійкості (наприклад, метафора «керамічного півника» з Бородянки) допомагає суспільству фокусуватися на витривалості, а не на руйнуванні.

А віральність воєнних мемів є показником соціальної єдності тому що:

швидкість, з якою мем розлітається мережею, є прямим індикатором того, наскільки сильно певна подія «відгукується» в серцях людей;

меми – це творчість мас. Участь кожного у поширенні або модифікації мему створює відчуття спільної дії. Кожен репост – це малий акт солідарності;

воєнні меми стають основою для сучасної усної та мережевої традиції, яка фіксує історію «тут і зараз», створюючи спільну наративну канву для майбутніх поколінь.

Отже в бурхливому українському сьогоденні воєнний мем став не лише розвагою, а мобільною формою фіксації новітньої історії та значно впливає на розвиток сучасної української мови через закріплення нових значень та зворотів.

За допомогою мемів українська спільнота маркує приналежність до «своїх», долає колективні військові травми, солідаризується.

І ще варто зазначити, що український мемний дискурс 2024–2026 років еволюціонував від простого висміювання до складних інтелектуальних конструкцій, що свідчить про високу адаптивність вітчизняної медіакультури.

Список використаних джерел:

1. Смола Л. Мем як інструмент інформаційної війни. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Психологія*. 2019. Том 1, № 10. С. 91–95. DOI: [https://doi.org/10.17721/BSP.2019.1\(10\).23](https://doi.org/10.17721/BSP.2019.1(10).23).
2. Смола Л. «Русский воєнний корабль», пес Патрон, «троянська» фура – як меми стали зброєю в Україні. *Дзеркало тижня*. 2025. URL: [<https://zn.ua/ukr/war/russkij-vojennij-korabl-pes-patron-trojanska-fura-jak-memi-stali-zbrojeju-v-ukrajini.html>] (дата звернення: 18.05.2026).
3. Почепцов Г. Меметична війна, або В пошуках «арифметики» розуму. *MediaSapiens* [або: *Детектор медіа*]. 2015. URL: <https://ms.detector.media/> (дата звернення: 18.05.2026).
4. Почепцов Г. Г. Від покемонів до гібридних війн: нові комунікативні технології XXI століття / пер. з рос. Т. Гуменюк. – Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2017. 258 с.
5. Дзюбіна О. І. Класифікація, структура та функціонування інтернет-мемів в соціальних мережах Twitter та Facebook. / *Молодий вчений*. 2016. № 2. С. 375–379. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/2/90.pdf> (дата звернення: 19.05.2026).

6. Заболотська Ольга, Приховані смисли у мемах воєнної тематики / *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 67, том 1, 2023. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/67_2023/part_1/33.pdf (дата звернення: 18.05.2026).

7. Каблучко Ірина, Булкіна Христина. «Битва мемів», 2024. URL: <https://www.youtube.com/@memewars2402> (дата звернення: 19.05.2026).

Кисляк Леся Несторівна,
*канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри
загальноправових та гуманітарних дисциплін
Івано-Франківського інституту
«Одеська юридична академія»*

МЕДІАДИСКУРС УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ У ПУБЛІЦИСТИЦІ ЮРІЯ ЛИПИ

Сучасний гуманітарний простір України перебуває в умовах активної трансформації, зумовленої глобальними інформаційними процесами, російсько-українською війною та необхідністю захисту національної ідентичності. У цих умовах особливого значення набуває медіадискурс як засіб формування суспільної свідомості, консолідації нації та утвердження державотворчих цінностей. Саме тому актуальним є звернення до публіцистичної спадщини Юрія Липи, у якій українська національна ідея постає не лише політичною концепцією, а й потужним дискурсивним та комунікативним феноменом.

Публіцистика Юрія Липи сформувалася в умовах бездержавності України, міжвоєнних геополітичних трансформацій та посилення імперської політики радянської Росії. Його тексти поєднують елементи політичної аналітики, геополітичного прогнозування, філософської рефлексії та публіцистичної риторики. Основні праці мислителя – «Призначення України», «Чорноморська доктрина» та «Розподіл Росії» – стали важливими текстами українського державницького та геополітичного дискурсу.

Однією з ключових ознак медіадискурсу Юрія Липи є виразна національно орієнтована риторика. Автор послідовно формує образ України як самостійного цивілізаційного центру, здатного реалізовувати власну політичну волю та історичну місію. Для цього він активно використовує емоційно забарвлену лексику, метафоричні конструкції, символічні образи та афористичні вислови.

Такі мовні засоби виконують не лише інформаційну, а й мобілізаційну функцію, спрямовану на формування національної свідомості та суспільної консолідації.

Так, у праці «Призначення України» Юрій Липа окреслює генеральні ідеї українства, ті «вияви українського расового я..., що є постійною орієнтацією в чужих намірах і своїх можливостях». Насамперед він досліджує фундамент генеральних ідей, звідки вони пішли: культура українства – культурні круги, українська родина, українська культура, українське суспільство, підстави українського характеру – еллінськість, готизм, трипільство, військо запорозьке, моральний наказ, патріотизм, апостольство Києва, відчуття серединності – оборона свого рідного, погляд на світ з нутра раси, сприймання предківщини [4].

Відчуття серединності, що включає взаємопов'язану тріаду – оборона свого рідного, погляд на світ із «нутра раси», збереження історичної пам'яті, на думку публіциста, дає сили українській расі та її переконання «вічної тривалости всупереч обставинам» [5; с. 169].

Це відчуття серединності дуже актуальне сьогодні, бо оборона рідного та історична пам'ять дозволяють зберегти власну ідентичність. У цьому контексті важливою ідеєю українства вважає також солідаризм раси, який виник через певну острівність українців. «Українська раса є островом серед сусідів. Це острів з власним життям, власними святощами і вселюдськими цінностями. ... Для українців найважливіший меридіан світу – це той, що проходить через Україну» [5; с. 231].

У праці «Призначення України» Юрій Липа створює цілісний образ України як геополітичного суб'єкта Східної Європи. Автор наголошує, що Україна не може бути периферією чужих імперських проєктів, а повинна виступати самостійним центром політичного й культурного розвитку. У медіадискурсивному вимірі це реалізується через постійне протиставлення України та Росії, свободи й імперського поневолення, національного розвитку й колоніальної залежності. Таке бінарне протиставлення є характерною рисою політичної публіцистики та сприяє формуванню чіткої ідентифікаційної моделі «свого» і «чужого» [6; с. 146].

Ю. Липа виокремлює три ознаки нації: власний терен, власна місія, почування нехоті до чужих. Найвиразнішою ознакою вважає нехоть до чужих, бо поняття власного терену може ставати розмитим у контексті великих воєн, а окреслення власної місії не відчуте елітою нації. Відчуття «свого» передається з покоління в покоління і закріплюється на рівні підсвідомості. Саме тому намагання інших народів поневолити українців – це насамперед знищення не фізичне, а духовне. «Найважливіша боротьба – це зламати. Спочатку зламати активні сили, а пізніше викорчувати й саму підсвідому традицію життя (побут, родину, права)» [5; с. 20].

Публіцист акцентує, що і ті, хто боровся з більшовиками, і ті, що жили в підрадянській Україні відчували на собі, як нищать національну свідомість. У праці «Призначення України» Юрій Липа сформулював основну причину сьогоденної російсько-української війни: «Шевченківське «сім'я вечерея коло (своєї) хати, а мати хоче научати» – це тепер протимосковський рушійний важіль, бо з Москви йде дух ненависти до української родини. Це не похід війська чи урядування адміністрації, це похід ворожого світогляду проти тисячолітнього світогляду» [5; с. 21].

Особливе місце у публіцистиці Юрія Липи посідає геополітичний медіадискурс Чорноморського регіону. Так, у праці «Чорноморська доктрина» автор формує образ Чорного моря як стратегічного простору української державності та безпеки, використовуючи публіцистичні засоби для підкреслення історичної ролі України у Балто-Чорноморському геополітичному напрямі, Чорне море у Ю. Липи при цьому постає символом сили, міжнародної суб'єктності та цивілізаційного вибору України [3].

Серед основних засобів варто виокремити такі як метафоризація та символізація – автор надає Чорному морю символічного значення, це не просто географічний простір, а «вісь» української державності, джерело сили та історичної місії України, життєвий простір нації, що забезпечує її політичний розвиток і міжнародний вплив; історичні паралелі та апеляція до минулого – використовує історичні аналогії, звертаючись до доби Київської Русі, козацтва,

морських походів українців, що дозволяє підкреслити історичну закономірність присутності України у Чорноморському просторі та довести тяглість української державницької традиції; емоційно-оцінна лексика – формує позитивний образ України та негативне сприйняття імперських впливів, завдяки чому автор не лише інформує, а й впливає на свідомість читача, формуючи патріотичне ставлення до ідеї української геополітичної самостійності; антитеза та контраст – будує протиставлення між Україною як природним центром Чорноморського регіону та імперськими державами, що прагнули домінувати над ним, таким чином автор підкреслює цивілізаційну відмінність України та її право на власний геополітичний шлях; риторичність викладу – риторичні звертання, узагальнення, закличні інтонації посилюють переконливість тексту, створюють ефект політичного маніфесту, спрямованого на формування національної свідомості; геополітична образність – автор персоніфікує держави й регіони, наділяючи їх історичною місією та політичною волею, де Україна виступає активним суб'єктом міжнародної політики, а не периферійною територією між імперіями; публіцистичний прогноз і декларативність – використовує прогностичні твердження щодо майбутнього України та Чорноморського регіону, що надає тексту характеру політичної доктрини й водночас підсилює його ідеологічний вплив. Ю. Липа акцентує на місійності українців як народу, що візьме на себе роль судді та організатора Чорноморського простору: «Український нарід і кількісно, і матеріально, і з огляду на свою націоналістичну, вольнолюбну вдачу найбільш надається до цієї ролі. Він тільки міг би дати спільну вольовість у життю Чорноморських країн, дати доцільність їхнім стремлінням, зберігаючи одночасно їх повну «індивідуальність»» [3; с. 145].

Завдяки поєднанню цих публіцистичних засобів Чорноморська доктрина набуває не лише аналітичного, а й ідеологічно-мобілізаційного характеру. Автор формує цілісний медіадискурс, у якому Чорноморський регіон осмислюється як ключовий чинник української державності, безпеки та цивілізаційної ідентичності.

Провідник українців має втілювати всі прикмети характеру української раси: еллінський тип – це передусім «митець, що творить усе наново», готичний тип – це «висловник ритму традицій своєї групи та племені», трипільський – це провідник в контексті батьківства. Ці три ознаки генерують вождя, що транслює моральну справедливість, давні традиції. Такий моральний тип вождя може постати лише з української інтелігенції, яка має, на думку Юрія Липи, важливу місію – цементувати родини-групи на основі української духовності[7; 73].

У публіцистиці Юрія Липи присутній і певний екзистенційний страх за існування української еліти, коли через зневіру у національній справі відбувається світоглядна трансформація від «втечі до власного еготизму» до «психічного відчуження», «пораженства інтелектуалістів. Дуже часто це просто неспроможність сповнити власну місію щодо своєї нації, бажання позбутися спадкоємства тисячолітніх традицій [7].

Для медіадискурсу Юрія Липи характерна також висока афористичність. Значна частина його висловлювань має форму коротких політичних тез, що легко запам'ятовуються та набувають ознак суспільно-політичних гасел. Наприклад: «Вони прийдуть до тебе, вступлять до твоєї хати, обіцятимуть тобі різні вольності, і одного тобі не дадуть – право самостійно володіти твоєю землею, великою Україною. А пізнаєш ти їх лише по тому, що вони будуть говорити до тебе не твоєю, а московською мовою»; «Вільна Україна буде не після звільнення Києва, а після знищення Москви, як столиці російської наддержави; «Большевизм не розпочав нічого, чого б не провадив або не пробував впровадити царизм»; «Без національної ідеї народ – це юрба»; «Україна існує не для того, щоб бути чимось окрайцем, а щоб бути осердям»; «Росія розпадається не лише ззовні, але й зсередини – від гнилизни власного тіла»; «Без України Росія не імперія. Без імперії – вона нічим не є» та ін. [1; с. 23].

Такі конструкції мають потужний комунікативний потенціал та сприяють формуванню національно орієнтованого інформаційного простору.

Важливою рисою публіцистики Юрія Липи є поєднання аналітичності та емоційності. З одного боку, автор прагне до геополітичного аналізу міжнародних

процесів, а з іншого – активно використовує емоційно-експресивні мовні засоби для впливу на читача. Це дозволяє розглядати його тексти не лише як політичні трактати, а як повноцінний медіадискурс, спрямований на переконання, мобілізацію та формування суспільної позиції.

Особливо актуальними ідеї Юрія Липи стали в умовах сучасної російсько-української війни та інформаційного протистояння. Його концепція імперської природи Росії, сформульована у праці «Розподіл Росії», значною мірою перегукується із сучасними дискусіями про деколонізацію та деімперіалізацію пострадянського простору. У сучасному медіапросторі України активно актуалізуються ідеї національної єдності, історичної пам'яті, мовної ідентичності та інформаційної безпеки, що були центральними у публіцистиці мислителя [2].

Сучасний медіадискурс значною мірою ґрунтується на формуванні колективної ідентичності через символи, історичні образи та політичні наративи. Саме тому публіцистична спадщина Юрія Липи залишається важливим джерелом для дослідження механізмів мовного впливу, політичної комунікації та формування українського гуманітарного простору. Його тексти демонструють, як за допомогою публіцистичного слова можна формувати державницьке мислення, національну свідомість і суспільну стійкість.

Таким чином, публіцистична спадщина Юрія Липи є важливим об'єктом філологічного та медіадискурсивного аналізу, оскільки поєднує політичну публіцистику, геополітичну аналітику та національно орієнтовану риторику. У працях «Призначення України», «Чорноморська доктрина» та «Розподіл Росії» сформовано цілісний дискурс української державності, у якому Україна постає як самостійний цивілізаційний та безпековий центр.

Через публіцистичний текст автор формує образ нації як політично організованої спільноти, здатної до самозахисту та державотворення.

Актуальність ідей Юрія Липи посилюється в умовах сучасної російсько-української війни та інформаційного протистояння, коли питання національної ідентичності, історичної пам'яті та інформаційної безпеки набувають

особливого значення. Його публіцистика залишається важливим інтелектуальним ресурсом формування сучасного українського гуманітарного та медійного простору.

Пропонується рекомендувати активізацію міждисциплінарних досліджень медіадискурсу української національної ідеї на перетині філології, медіакомунікації, політології та гуманітаристики, використовувати медіадискурсивний аналіз для вивчення сучасних інформаційних загроз, пропагандистських практик та механізмів інформаційного впливу.

Сприяти інтеграції публіцистичної спадщини Юрія Липи у сучасний освітній та науковий простір, популяризувати українську інтелектуальну спадщину як важливий чинник суспільної консолідації та зміцнення національної стійкості в умовах глобальних трансформацій.

Список використаних джерел:

1. Кисляк Л. Н. Державотворча ідея та політична етика національного чину в умовах війни: концепція Юрія Липи та сучасний український досвід. *Актуальні проблеми політики: збірник наукових праць*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2026. №77. 410 с. С. 20-26. DOI <https://doi.org/10.32782/app.v77.2026.3> ISSN 2616-406X. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/77_2026/5.pdf
2. Липа Ю. Розподіл Росії. Нью-Йорк: Українська книгарня «Говерля», 1954. 116 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/286/file.pdf>.
3. Липа Ю. Чорноморська доктрина. На правах рукопису. Одеса: Український чорноморський Інститут, 1942. ч. 13. 169 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/21865/file.pdf>.
4. Липа Юрій. Призначення України. Львів, 1937. URL: https://mnk.org.ua/media/filer_public/ec/56/ec56cb37-e7a5-4d1e-a7a7-c5b47395b9b1/pryznachennia_ukrainy_1.pdf
5. Липа Ю. Призначення України. Львів: Просвіта, 1992. 270 с.

6. Юсип Дмитро. Юрій Липа. Дзвони Чумацького Шляху. Історико-літературні студії. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2007. 352 с.
7. Яценко Г. Генеральні ідеї українства в публіцистиці Юрія Липи. *Вісник Запорізького національного університету: Філологічні науки*. 2008. №2. С.72-76. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/fil_2008_1_2/2008-26-06/zhyfarska.pdf

Коваленко Наталія Анатоліївна,
*канд. філол. наук, доцент кафедри
іноземних мов, філології та журналістики
Київського університету*

інтелектуальної власності та права;
Данько-Сліпцова Анна Анатоліївна,
*канд. політичн. наук, доцент, доцент кафедри
іноземних мов, філології та журналістики
Київського університету*
інтелектуальної власності та права

ЛІНГВОПРАГМАТИКА ПЕРЕХОДУ ВІД КОПІРАЙТИНГУ ДО СТОРИТЕЛІНГУ В СУЧАСНОМУ РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ

Рекламний дискурс є, мабуть, найбільш чутливим індикатором соціокультурних трансформацій, адже він реагує на зміни в суспільній свідомості, медіасередовищі та комунікативних практиках аудиторії з випереджальною точністю, оскільки його ефективність безпосередньо залежить від відповідності актуальному культурному контексту. Перехід від класичного копірайтингу, зорієнтованого на чіткий рекламний заклик та демонстрацію переваг продукту, до сторітелінгу як домінуючої стратегії бренд-комунікації є, на нашу думку, не просто черговою маркетинговою модою, а глибинною трансформацією, що відображає принципову зміну у відносинах між брендом та споживачем в умовах постінформаційного суспільства. Лінгвістичний аналіз цієї трансформації дозволяє розкрити її механізми та наслідки для сучасного рекламного дискурсу.

Класична мова копірайтингу будувалася навколо того, що можна позначити як мову вигоди: прямий або імпліцитний виклад переваг продукту, апеляція до раціональних потреб споживача, директивна або напівдирективна ілокутивна сила («купи», «спробуй», «обери», «отримай»), використання

емоційно-експресивних слів («теплий», «унікальний», «затишок»), які формували у споживача чітке розуміння вигод від продукту [1, с. 451]. Подібна модель виявляє свою обмеженість в умовах, коли ринок перенасичений рекламними повідомленнями, а споживач, вихований у постійному контакті з рекламою, виробив стійкі психологічні механізми фільтрації прямих рекламних закликів. На зміну мові вигоди приходить те, що дослідники бренд-комунікації позначають як мову цінностей, бо замість *«цей продукт вирішить вашу проблему»* тепер транслиують *«ми поділяємо ваші переконання про те, яким має бути світ»* [2, с. 104-105]. Відповідна зміна є не косметичною, а структурною, адже вона передбачає принципово іншу модель відносин між брендом і аудиторією, яка є не транзакційною (продавець – покупець), а ідентифікаційною (ми – такі ж люди, що й ти).

Лінгвопрагматичний аналіз переходу від копірайтингу до сторітелінгу виявляє цілу низку змін. Класичний рекламний текст тяжіє до коротких, номінативних або інфінітивних конструкцій, що передають максимум змісту при мінімумі форми (заголовки, підзаголовки, слоган), тут кожен елемент є самодостатньою синтаксичною одиницею із чіткою іллокутивною функцією. Сторітелінговий рекламний текст, навпаки, будується за наративними синтаксичними моделями, у ньому з'являються часові конструкції (спочатку – потім), причинно-наслідкові ланцюжки, пряма мова персонажів, ретардації (навмисне сповільнення розвитку сюжету або дії) та кульмінації [3, 4]. Речення стають довшими та синтаксично складнішими, ритм тексту наближається до ритму усного оповідання, а не рекламного гасла, така синтаксична трансформація є виявом глибокого жанрового зсуву, адже рекламний текст запозичує структурні принципи з художньої прози.

Особливо продуктивним для аналізу є феномен бренд-легенди – наративного конструкту, що формує ідентичність бренду через систему архетипних образів, цінностей та символічних протиставлень. Лінгвістика бренд-легенди передбачає ретельний відбір ключових слів-концептів, що несуть аксіологічне навантаження (*автентичність, майстерність, спільнота,*

трансформація), специфічну метафорику, що позиціонує бренд у символічному просторі культури, та наративні патерни, які апелюють до архетипних сюжетних схем (герой і його випробування, пошук справжнього, подолання ординарного) [5, с. 524-526]. Ефективна бренд-легенда функціонує не як рекламне повідомлення, а як культурний міф, і саме це пояснює її значно вищу ефективність у порівнянні з класичним слоганом у середовищі соціальних мереж.

Питання про те, чому наративна структура є ефективнішою за рекламний слоган у соцмережах, має кілька взаємодоповнюваних відповідей [6, с. 437-439]. По-перше, алгоритми соціальних мереж заохочують контент, що утримує увагу тривалий час, а наративна структура органічно генерує більший час взаємодії (*engagement time*), ніж слоган, який сприймається миттєво. По-друге, сторітелінговий контент значно частіше поширюється аудиторією, оскільки люди схильні ділитися наративами, що відображають їхні власні цінності та ідентичність, а не рекламними повідомленнями, що відверто ідентифікуються як такі. По-третє, наратив залучає імпліцитний зміст – смисли, які аудиторія видобуває самостійно з розгортання сюжету, і саме ці самостійно вибудовані смисли мають значно більший переконливий вплив, ніж експліцитні рекламні заяви. Споживач, що сам прийшов до «правильного» висновку, відчуває його як власне переконання, а не нав'язану ззовні ідею.

Важливим теоретичним питанням є також трансформація позиції адресата в сторітелінговому рекламному дискурсі. Класичний копірайтинг конструює адресата як потенційного споживача, тобто суб'єкта, що має потребу, яку продукт може задовольнити. Сторітелінг конструює адресата як учасника наративу – суб'єкта, що впізнає себе у персонажах бренд-легенди або долучається до цінностей, що нею транслуються. Така зміна позиції адресата є принциповою з лінгвопрагматичної точки зору, бо вона передбачає перехід від трансакційної до ідентифікаційної комунікативної моделі, де ефективність вимірюється не кількістю покупок, до яких спонукали реципієнта, а глибиною лояльності та ступенем включення бренду в особисту ідентичність споживача.

Важливо усвідомлювати, як стверджує В. В. Колкутіна, що саме «взаємодія між суб'єктом та об'єктом комунікації, в результаті чого встановлюється та підтримується контакт, особливо увиразнюється або ж загострюється відповідно до сутності наративу та статичністю ролей комуніканта та комуніката» [7, с. 291]. У структурі історії – завжди розповідь, переказ, наратив, сюжетність, подієвість тощо, котрі без функції спілкування у багатовекторній або одновекторній площині не зможуть досягнути ніякого ефекту.

Отже, лінгвопрагматичні трансформації рекламного дискурсу в умовах постінформаційного суспільства відображають глибинну зміну в логіці бренд-комунікації, яка проявляється у переході від інформування та спонукування до ідентифікації та залучення. Лінгвістичний аналіз цих трансформацій є необхідною теоретичною основою як для розуміння сучасного рекламного дискурсу, так і для критичної оцінки його маніпулятивного потенціалу в контексті масової культури.

Список використаних джерел:

1. Кириченко С. С. Емоційний маркетинг через мову: аналіз лексичних засобів, що підвищують конверсію в українському копірайтингу. *Обліково-фінансове, інформаційне та мовно-комунікаційне забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи*. збірник тез III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції 22-23 жовтня 2025 р. Дніпро: ДДАЕУ, 2025. С. 451-452.

2. Кіпень В. В. Стратегії переконання в комунікації продакт-менеджерів із клієнтами: лінгвопрагматичний аспект. С. 103-107. URL: <https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/download/160/2712/5648-1?inline=1> (дата звернення: 27.03.2026).

3. Stepaniuk S., Jarosz K. Persuasive linguistic strategies in social media marketing communication. *PLoS ONE*. 2021. № 16 (7): e0253983. URL:

<https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0253983> (дата звернення: 24.03.2026).

4. П'ятецька О. В. Сторітелінг як поліфункціональний інструмент сучасної комунікації: мовностилістичні особливості. Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. 2019. Вип. 39. С. 106-121. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2019_39_9 (дата звернення: 26.03.2026).

5. Savchuk I. P., Karabulatova I. S., Golubtsov S. A., Zelenskaya V. V., Akhmetova B. Z. Language features of the legends genre as the basis of storytelling technology in advertising discourse. *Amazonia investiga*. 2019. Vol. 8. Núm. 21. P. 522-530.

6. Qunyi C. Brand Storytelling: Telling Business Legends in Artistic Language. *5th International Conference on Financial Management, Humanities and Social Sciences (ICFMHSS 2025)*. 2025. URL: https://webofproceedings.org/proceedings_series/ESSP/ICFMHSS%202025/F66.pdf#page=1&zoom=auto,-15,288 (дата звернення: 26.03.2026).

7. Колкутіна В. В. Сторітелінг у соціокомунікативній парадигмі. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2023. Т. 34 (73). № 4. С. 290-295.

Коваленко Наталія Анатоліївна,
*канд. філол. наук, доцент кафедри
іноземних мов, філології та журналістики
Київського університету
інтелектуальної власності та права;*

Жорнокуй Уляна Василівна,
*канд. філол. наук, доцент, завідувачка кафедри
іноземних мов, філології та журналістики
Київського університету
інтелектуальної власності та права*

ЛІНГВІСТИЧНІ КРИТЕРІЇ ВЕРИФІКАЦІЇ НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В МАСМЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Широке розповсюдження явища «наукового популізму», медичної дезінформації та псевдоекспертних дискурсивних практик у цифровому медіапросторі актуалізує потребу у розробці об'єктивних, відтворюваних і не залежних від предметної компетенції методів лінгвістичної верифікації наукових тверджень. На відміну від традиційного фактчекінгу, що передбачає перевірку змісту фахівцями конкретної галузі, лінгвістична верифікація дозволяє ідентифікувати проблемні тексти на рівні поверхневих мовних структур значно швидше і в значно більших масштабах.

Поширення наукоподібних фейків є одним із найбільш небезпечних різновидів дезінформації в сучасному медіапросторі, небезпечних саме тому, що вони мімікують під легітимний науковий дискурс, використовуючи його зовнішні маркери для надання псевдонауковим твердженням видимості достовірності, адже «з новочасного періоду незаперечним є твердження, що наукове знання за достовірністю, обґрунтованістю має вищий епістемологічний статус, порівняно з іншими типами знання» [1, с. 89]. Розробка лінгвістичних критеріїв верифікації наукової інформації в масмедійному дискурсі є завданням,

що поєднує ресурси термінознавства, стилістики наукового тексту, прагматики дискурсу та лінгвістичної експертизи. Нагальність цього завдання обумовлена не лише збільшенням обсягу псевдонаукового контенту, але й тим, що саме мовні засоби є першим і найбільш доступним рівнем, на якому читач взаємодіє з текстом, а отже, саме лінгвістична компетенція є першою лінією захисту від маніпуляції.

Медіатизація науки є суперечливим процесом. З одного боку, вона демократизує доступ до знань і розширює аудиторію наукового дискурсу, з іншого – неминуче спрощує, а в патологічних випадках цілеспрямовано перекручує наукові факти задля маніпулятивних цілей. Ключова проблема полягає в тому, що аудиторія, позбавлена предметної компетенції, змушена покладатися саме на формальні ознаки тексту при оцінці його вірогідності [2, с. 244]. Саме тому лінгвістичні маркери стають критичним ресурсом медіаграмотності й потребують систематичного опису.

Центральним поняттям для аналізу наукоподібних фейків є концепт маркерів «наукоподібності» – системи мовних засобів, що імітують риси наукового стилю без дотримання його сутнісних норм. Науковий стиль характеризується специфічною терміносистемою, точною референцією, доказовістю тверджень через посилання на верифіковані джерела, об'єктивністю викладу та чітким розмежуванням між доведеним фактом і гіпотезою [3, с. 24; 4, с. 2-3]. Наукоподібний фейк відтворює поверхневі ознаки цього стилю – терміни, числові дані, посилання на авторитети або інституції, але водночас системно порушує його сутнісні норми, коли терміни вживаються некоректно або поза своєю терміносистемою, числові дані наводяться без зазначення методології їх отримання, посилання є неточними або сфабрикованими, гіпотези подаються як встановлені факти.

Аналіз терміновживання є одним із найбільш надійних інструментів верифікації наукового тексту. Справжній науковий термін є системною одиницею, він набуває точного значення лише в контексті відповідної терміносистеми та функціонує за суворими семантичними правилами [5, с. 150-

151]. Некоректне терміновживання виявляється через кілька діагностичних ознак: змішування термінів із різних галузевих терміносистем (наприклад, термінів квантової фізики у контексті біомедичних тверджень); розширення або звуження значення терміна порівняно з його нормативним дефінітивним значенням; вживання терміна в метафоричному значенні без відповідного маркування; введення псевдотермінів чи квазітермінів – лексичних одиниць, що мають зовнішній вигляд наукового терміна (складна структура, грецькі або латинські компоненти), але не відповідають жодній науковій концепції [6, с. 36-37].

Верифікація через аналіз джерельної бази тексту є другим ключовим інструментом лінгвістичної експертизи. Спосіб цитування джерел з науковим змістом у медіатексті несе в собі важливі індикатори достовірності. Атрибуція на кшталт *«вчені довели»*, *«дослідження показують»* без конкретизації авторів, установ, видань та дат є типовою рисою наукоподібного фейку, ці формули створюють ілюзію наукової підтримки, залишаючи її неверифікованою. Показовим є також режим модальності у тексті, так, у достовірному науковому медіатексті модальна рамка чітко встановлює розрізнення між встановленими фактами (епістемічна модальність впевненості), гіпотезами (модальність невпевненості або імовірності) та приписами (деонтична модальність) [7, с. 83-84]. У наукоподібному фейку ця диференціація систематично стирається, гіпотетичні твердження оформлюються засобами впевненої стверджувальної модальності, що надає їм незаслуженого статусу наукового факту.

Відмінність між справжньою популяризацією науки та маніпуляцією через наукоподібність виявляється на кількох взаємопов'язаних рівнях: 1) на рівні лексики – популяризаційний текст адаптує терміни для непрофесійної аудиторії, зберігаючи їх точність, тоді як маніпулятивний текст використовує терміни як авторитетні «лейбли», не дбаючи про коректність; 2) на рівні аргументативної структури – популяризація зберігає логіку наукового доказу навіть у спрощеному вигляді, а наукоподібний фейк підмінює доказ апеляцією до авторитету або емоційним аргументом; 3) на рівні модальності – популяризація

коректно передає рівень наукової впевненості у твердженнях, натомість маніпулятивний текст нівелює різницю між гіпотезою та фактом; 4) на рівні метатекстових маркерів – науковий популяризаційний текст містить явні вказівки на межі знання та невирішені проблеми, а фейк уникає будь-якої невизначеності, оскільки вона підриває його переконувальний ефект.

Проблема доказовості в медіатексті наукового характеру пов'язана з більш широким питанням про те, які лінгвістичні конвенції наукового дискурсу можна перенести у медіасередовище без втрати їх верифікаційної функції. Повноцінний апарат наукових посилань, як правило, є неприйнятним для масмедійного формату, тоді як мінімальні верифікаційні маркери – назва дослідницької установи, прізвище вченого, назва видання та рік публікації – є цілком реалістичною вимогою до якісного науково-популярного медіаконтенту. Відсутність цих маркерів за наявності наукоподібної термінології є одним із найнадійніших лінгвістичних сигналів недостовірності тексту.

Задля верифікації наукової інформації в масмедійному дискурсі пропонуємо використовувати систему лінгвістичних критеріїв, яка складається з трьох груп. Перша група – це епістемічні маркери достовірності, які вказують на наукову коректність автора [8]. Сюди можна віднести вживання обережних фраз на кшталт *«може свідчити про»* чи *«потребує додаткового підтвердження»*, а також точна атрибуція джерел із назвами установ. Важливим показником є наведення статистичних даних, обсягу вибірки та чітке розуміння різниці між випадковою кореляцією та причинно-наслідковим зв'язком.

Другу групу складають маркери епістемічної зарозумілості, що зазвичай притаманні псевдонауковому дискурсу. Їх можна впізнати за надмірною впевненістю у фразах *«науково доведено»*, *«вчені підтвердили»* без конкретних посилань, апеляцією до авторитетів або всього природного (*«натуральний – значить безпечний»*), також сюди ж можна віднести хибні дихотомії, спроби видати поодинокі випадки за загальну закономірність та неверифіковані свідчення та розповіді, що подаються як репрезентативні дані [9].

Третя група охоплює синтаксичні та структурні індикатори, які стосуються самої побудови тексту. У сумнівних матеріалах часто спостерігається спрощена структура аргументативного ланцюжка з відсутністю каузальних конекторів, тобто присутня аргументація без логічних зв'язків, зловживання пасивними конструкціями на кшталт «було встановлено» та гучні сенсаційні заголовки, що не відповідають змісту матеріалу. Окрім цього, важливою ознакою є відсутність інформації про обмеження методології дослідження. До цієї ж групи варто віднести термінологічну надмірність, коли складні слова використовуються лише для створення ефекту науковості, та композиційний дисбаланс, за якого гучні висновки не мають під собою достатньої доказової бази в основній частині роботи. Також показовою є і відсутність чітких логічних переходів між тезами, що позбавляє текст цілісності й змушує сприймати аргументи як розрізнені догми, а не як послідовний аналіз.

Таким чином, лінгвістичні критерії верифікації наукової інформації в масмедійному дискурсі утворюють комплексну систему, що охоплює аналіз терміновживання, перевірку джерельної бази, оцінку модальної структури тексту та ідентифікацію маркерів «наукоподібності». Розвиток практичних методик лінгвістичної верифікації для медіааудиторії є необхідним компонентом сучасної медіаграмотності і важливим внеском прикладної лінгвістики у боротьбу з дезінформацією.

Список використаних джерел:

1. Гаєвська С. До проблеми співвідношення типів знання в горизонті онтології людського існування. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Збірник наукових праць. Серія: Філософія. 2014. Вип. 706-707. С. 88-92.
2. Ярошенко О. І. Медіатизація науки: системний підхід. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2024. Т. 35(74). № 5. Ч. 2. С. 243-251.

3. Маслова Т. Б. Мова науки у вимірах функціонального стилю та дискурсу. *Англістика та американістика*. 2014. Випуск 11. С. 22-27.
4. Бєляєва О. М. Функціонально-змістовні та функціональні характеристики наукових текстів. *Інновації в освіті, науці та виробництві*: матер. шостої Всеукр. наук.-практ. конф. Полтава: ППЕП, 2009. С. 108–110. URL: <https://repository.pdmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fd9beaff-f957-49b2-a041-2f94157e1874/content#page=2&zoom=auto,-15,296> (дата звернення: 07.04.2026).
5. Черниш О. А., Башманівська І. В., Кошелева М. В. Термін як реєстрова одиниця. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2023 № 64 . С. 149-153.
6. Мельник П. В. Аналітичні конструкції (квазітерміни й передтерміни) в терміносистемі українського інформаційного права. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2021. Т. 32 (71). № 6. Ч. 2. С. 35-40.
7. Герцовська Н. О. Модальність як багатоаспектна лінгвістична категорія. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2017. № 23 (18). С.82-87.
8. Громко Т. Епістемічні маркери як вербальна матриця свідомості в науковому дискурсі. *Peers International*. URL: <https://peers.international/paper/episte> (дата звернення: 06.04.2026).
9. Oosthuizen C. The perils of epistemic arrogance: A Silent Threat to Contemporary Leadership. *Likedin*. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/perils-epistemic-arrogance-silent-threat-contemporary-cobus/> (дата звернення: 05.04.2026).

Коваленко Наталія Анатоліївна,
*канд. філол. наук, доцент кафедри
іноземних мов, філології та журналістики
Київського університету*

інтелектуальної власності та права;

Жорнокуй Уляна Василівна,
*канд. філол. наук, доцент, завідувачка кафедри
іноземних мов, філології та журналістики
Київського університету*
інтелектуальної власності та права

ТРАНСФОРМАЦІЯ АВТОРСЬКОГО ІДІОСТИЛЮ В ЕПОХУ ГЕНЕРАТИВНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Генеративний штучний інтелект (ГШІ) увійшов у сферу літературної та медіатворчості не як допоміжний технічний засіб, а як принципово нове явище, що порушує фундаментальні питання мовознавства, естетики та теорії комунікації. Ключовим серед цих питань є питання про долю авторського ідіостилю, тієї унікальної сукупності мовних і стилістичних рис, яка дозволяє ідентифікувати автора навіть за відносно невеликим фрагментом тексту. Чи здатний ідіостиль витримати тиск алгоритмічного втручання? Чи трансформується він, адаптуючись до нових умов спільного авторства, чи поступово розчиняється в усередненому «машинному» мовленні? Відповіді на ці запитання мають не лише теоретичне, а й виразне культурне та етичне значення.

Поняття ідіостилю в сучасній лінгвістиці охоплює кілька рівнів мовної організації тексту: фонологічний (ритм, евфонія), лексичний (стилістичні домінанти, улюблені словотвірні моделі), синтаксичний (характерні конструкції, довжина речень, тип підрядності) та дискурсивний (стратегії аргументації, ставлення до адресата, характер метатексту). Можна висловити припущення, що оскільки мовна особистість автора, за концепцією Ю. Караулова [1, с. 67], є

ієрархічно організованою системою, в якій нижні рівні (наприклад, вербально-семантичний) порівняно легко піддаються алгоритмічному відтворенню, то вищі рівні – лінгвокогнітивний та мотиваційний – залишаються принципово недоступними для генеративного тексту, тож саме тут пролягає глибинна межа між автентичним ідіостилем та його машинною симуляцією [2].

Одним із найбільш показових параметрів цієї межі є здатність ГШІ відтворювати в тексті складні стилістичні конструкції, зокрема парадокс та іронію. Обидва ці явища передбачають свідоме порушення семантичних або прагматичних очікувань читача, тобто метарефлексивне ставлення автора до власного висловлювання та до горизонту очікувань аудиторії. Сучасні великі мовні моделі здатні генерувати поверхневі форми іронічних висловлювань, вони реалізують це переважно через відтворення типових синтаксичних шаблонів іронії (риторичне питання, гіперболізована похвала за умов очевидної критики тощо) [3, с. 194-198]. Однак справжній авторський парадокс, що спирається на унікальну концептуальну систему письменника і набуває смислу лише в контексті цілісного ідіостилу, залишається за межами алгоритмічних можливостей [4]. Алгоритм відтворює форму, але не інтенцію.

За твердженням О. В. Когути, яке відображає поширений підхід до витлумачення суб'єкта творчої діяльності, «автор – це суб'єкт творчої діяльності, носій інтенції, свідомості та індивідуального досвіду, який у процесі письма чи іншої форми вираження створює текст як цілісну систему смислів» [5, с. 203]. Феномен машинного напівфабрикату, тобто тексту, створеного генеративним ШІ і потім відредагованого людиною-автором, є чи не найактуальнішим викликом для теорії авторства, адже традиційних концепціях авторство визначається через інтенцію (намір автора) та ідентичність (відповідність тексту індивідуальній мовній системі творця). Обидва ці критерії зазнають трансформації при спільному творенні людини та ШІ, так, інтенція залишається за людиною, однак текстуальна реалізація цієї інтенції частково делегується алгоритму, а отже, відповідність між мовною особистістю автора і кінцевим текстом неминуче послаблюється [6, с. 178-179]. У зв'язку з цим виникає

потреба у новій категорії – лінгвістична автентичність тексту, що визначає ступінь відповідності мовленнєвих рішень тексту ідіостилістичним характеристикам конкретної мовної особистості та сприяє зменшенню рівня невизначеності щодо авторства тексту.

Особливої гостроти ця проблема набуває в медіапросторі, де масове використання ГШІ для написання новинних матеріалів, аналітичних колонок та навіть редакційних коментарів веде до стилістичної нівеляції – поступового зникнення характерних авторських голосів, що раніше відрізняли одне видання від іншого. Ерозія індивідуальної манери письма в медіаконтексті має не лише естетичні, але й комунікативні наслідки, адже впізнаваність авторського стилю є важливим чинником довіри аудиторії до конкретного журналіста або видання. Уніфікований «машинний» стиль, навпаки, розмиває ідентичність медіатексту, що у перспективі може посилити загальну недовіру до ЗМК.

Не менш значущим є питання про те, як змінюється саме поняття стилістичної домінанти в умовах гібридного авторства. Стилiстична домінанта – провідний принцип організації тексту, що підпорядковує собі всі інші мовні рішення, – є виявом глибинних когнітивних та ціннісних структур автора [7, с. 254-255]. У тексті, спільно створеному людиною та ШІ, домінанта може бути задана людиною через інструктування моделі (промпт), проте її реалізація на рівні конкретних мовних рішень відбуватиметься відповідно до статистичних закономірностей тренувальних даних моделі, а не відповідно до індивідуальної мовної системи автора. Результатом є стилістична гібридність, а отже, текст, що декларує одну домінанту, але реалізує іншу.

Таким чином, трансформація авторського ідіостилу в епоху генеративного ШІ є комплексним явищем, що включає як прогресивні виміри (розширення творчих можливостей, подолання мовних бар'єрів), так і виразно деструктивні тенденції, які приводять до ерозії мовної особистості, спрощення стилістичного репертуару, послаблення зв'язку між інтенцією і текстуальною реалізацією. Дослідження цих тенденцій потребує міждисциплінарного підходу на перетині

стилістики, когнітивної лінгвістики, теорії авторства та комп'ютерної лінгвістики.

Список використаних джерел:

1. Шуліченко Т. С. Мовна особистість автора vs мовна особистість персонажа: ідентичність чи розрізнення. *Вчені записки ТНУ іменні В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2023. Т. 34. № 3. С. 66 -71.
2. Opara C. Distinguishing AI-Generated and Human-Written Text Through Psycholinguistic Analysis. *ArXiv*. URL: <https://arxiv.org/html/2505.01800v1> (дата звернення: 23.03.2026).
3. Alhubilah F., Sopian, A. Tools and AI in stylistic analysis: A systematic literature review. *Pioneer: Journal of Language and Literature*. 2025. № 17(2). P. 189-205. URL: <https://doi.org/10.36841/pioneer.v17i2.6415> (дата звернення: 23.03.2026).
4. Nilsen D. L. How can AI (Artificial Intelligence) deal with irony, paradox, and parody? *ResearchGate*. URL: https://www.researchgate.net/post/How_can_AI_Artificial_Intelligence_deal_with_irony_paradox_and_parody (дата звернення: 20.02.2026).
5. Когут О. Проблема поняття «автор» у соціально-філософському дискурсі щодо генеративного штучного інтелекту. *Культурологічний альманах*. 2025. Вип. 4 (16). С. 200 – 207.
6. Юніна М. П., Лукомська А. А. Штучний інтелект – новий суб'єкт авторського права: недалеке майбутнє чи фікція? *Молодий вчений*. 2025. № 2. С. 175 - 182.
7. Склярєнко О. Особливості трактування поняття «жанрово-стилістична домінанта» в сучасній лінгвістиці. *Теоретична і дидактична філологія*. 2014. Вип. 18. С. 251-255. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tidf_2014_18_54 (дата звернення: 20.02.2026).

Коваленко Наталія Анатоліївна,
*канд. філол. наук, доцент кафедри
іноземних мов, філології та журналістики
Київського університету
інтелектуальної власності та права;*
Олійник Ольга Борисівна,
*докт. філол. наук, докт. юрид. наук,
проф., проф. кафедри
іноземних мов, філології та журналістики
Київського університету
інтелектуальної власності та права*

ПУБЛІЧНИЙ ДИСКУРС СОЦМЕРЕЖ ЯК ЧИННИК МОВНОЇ ДИНАМІКИ ХХІ СТОЛІТТЯ

Мова соціальних мереж сформувалася як самостійний комунікативний феномен протягом відносно короткого проміжку часу, приблизно двох десятиліть, але вже встигла стати предметом активних дискусій у сучасній лінгвістиці [1, с. 174]. Питання про її статус є принципово важливим: чи є вона лише ситуативною варіацією стандартної мови, адаптованою до специфічних технічних умов комп'ютерно-опосередкованої комунікації, чи вона являє собою якісно новий функціональний стиль із власними нормами, жанрами та комунікативними стратегіями? Відповідь на це питання має не лише теоретичне значення, адже від нього залежить, як ми оцінюємо вплив мови соцмереж на загальномовну норму – як тимчасове відхилення чи як системну трансформацію. Інтернет-лінгвістика як наукова дисципліна формує теоретичні інструменти для відповіді на ці питання.

Найбільш очевидною і водночас найбільш теоретично значущою рисою мови соцмереж є гібридизація усної та письмової форми мови – явище, що в сучасній лінгвістиці позначається терміном оралізація письмового дискурсу .

Традиційна опозиція між усною і письмовою формами ґрунтувалася на кількох принципових відмінностях: усне мовлення є спонтанним, діалогічним, ситуативно прив'язаним, граматично менш нормованим і супроводжується невербальними засобами (інтонація, жест, міміка); письмове – є спланованим, монологічним або квазімонологічним, менш ситуативним, граматично нормованим і позбавленим невербального контексту. Мова соціальних мереж розмиває ці кордони, оскільки вона є письмовою за формою, але усною за більшістю функціональних характеристик. Граматична спрощеність, еліпсиси, незакінчені речення, характерні для усного спонтанного мовлення синтаксичні конструкції – усе це проникає в писемний текст соцмереж як природна норма, а не як відхилення [2].

Роль емодзі у мові соцмереж виходить далеко за межі декоративної функції і потребує серйозного лінгвістичного осмислення. Емодзі – «японське слово, яке означає зображення або піктограму, що слугує для вираження ідеї, емоції або почуття» [3, с. 109]. З позицій концепції мультимодальності емодзі є повноцінними семіотичними одиницями, що функціонують у складній взаємодії з вербальним текстом. Особливо показовою є функція емодзі як нової системи пунктуації, так, крапка в кінці речення в неформальному спілкуванні у соцмережах нерідко сприймається як маркер агресії або холодності, тоді як певні емодзі (зокрема усмішки або сміх) виконують функцію пом'якшення висловлювання, аналогічну традиційним засобам евфемізації [4, с. 134]. Ми бачимо, що виникає щось на кшталт нової пунктуаційної системи, у якій поєднуються графічні та емотивні функції, аналогів чого немає у традиційній письмовій мові. Для позначення цього явища можна використати термін емотивна пунктуація, яка веде до принципово нового рівня організації письмового тексту, специфічного для цифрового комунікативного середовища.

Питання про те, чи можна вважати мову соцмереж окремим функціональним стилем, є дискусійним у сучасній лінгвістиці. Аргументи на користь ствердної відповіді є вагомими, оскільки мова соцмереж має специфічну сферу функціонування (цифровий публічно-особистісний простір), характерний

набір жанрів (пост, коментар, сторіс, твіт, мем), специфічні нормативні очікування (нетикет) та власну лексичну підсистему (мережевий сленг) [5, с. 243]. Водночас традиційне розуміння функціонального стилю передбачає певну системну стабільність та відносну однорідність, тоді як мова соцмереж є внутрішньо надзвичайно варіативною, адже вона суттєво різниться залежно від платформи, тематичної спільноти, вікового та соціального профілю користувачів [6, с. 126; 7, с. 178]. Продуктивнішим, можливо, є розгляд мови соцмереж не як єдиного функціонального стилю, а як суперстилю – метакомунікативного простору, що об'єднує множину жанрових та реєстрових варіацій за спільністю каналу та базових комунікативних конвенцій.

Вплив мережевого сленгу на загальномовну норму є одним із найбільш суперечливих аспектів сучасної мовної динаміки. Традиційний нормативістський підхід схильний розглядати цей вплив виключно як деструктивний, бо проникнення сленгу, скорочень та граматичних спрощень з інтернет-дискурсу в загальномовну практику сприймається як ознака деградації мовної культури. Проте з позицій соціолінгвістики та лінгвосинергетики картина є значно складнішою. Мова завжди змінювалася під впливом нових комунікативних практик, і кожна технологічна революція, від появи друкарства до радіо і телебачення, супроводжувалася масштабними мовними трансформаціями, які сучасники нерідко оцінювали катастрофічно, але які ретроспективно виявлялися закономірними адаптаціями мовної системи до нових умов [8, с. 130-131]. Питання полягає не в тому, чи змінює мова соцмереж загальномовну норму, що є очевидним, а в тому, за яким механізмом і з якими довгостроковими наслідками відбуваються ці зміни.

Процес демократизації мовної норми, що спостерігається під впливом мови соцмереж, має амбівалентний характер [9, с. 340-341]. З одного боку, він розширює коло активних продуцентів публічного мовлення, включаючи голоси, що раніше залишалися на периферії нормотворення (регіональні варіанти, соціолекти, сленг), набувають публічної видимості та поступово впливають на загальномовну норму. З іншого боку, послаблення нормативного авторитету

традиційних інституцій (академічних словників, редакцій якісних видань, школи) створює ризик фрагментації мовного простору та ускладнення міжгрупової комунікації. Цей процес потребує уважного лінгвістичного моніторингу та виваженої нормативної реакції, що поєднує дескриптивний і прескриптивний підходи.

Таким чином, мова соціальних мереж є не маргінальним відхиленням від мовної норми, а потужним чинником мовної динаміки, що трансформує уявлення про межі між усним і писемним мовленням, розширює семіотичний репертуар письмового тексту через мультимодальність та активно впливає на загальномовну норму через механізми масового поширення. Її дослідження є пріоритетним завданням сучасної інтернет-лінгвістики та соціолінгвістики.

Список використаних джерел:

1. Мосейчук О. М. Публіцистичний дискурс як контекст реалізації комунікативного впливу на масового адресата. *Вісник Житомирського державного університету*. Філологічні науки. 2012. Випуск 65. С. 174-177.
2. Cutler C., May A., Bahri S. Introduction: The oralization of digital written communication. *Digital Orality: Vernacular Writing in Online Spaces*. Cham: Springer International Publishing, 2022. P. 3-31.
3. Олейник А. О. Роль символів емодзі та їх значення у спілкуванні онлайн. *Перспективи*. Соціально-політичний журнал. 2022. № 3. С. 108-114.
4. Нагаєць І. Ю., Тарасенко Ю. В. Мова емодзі, як перспективний засіб маркетингової комунікації. *Вісник Запорізького національного університету*. Економічні науки. 2017. № 2. С. 132-139.
5. Гудкова Н. М. Мовний дискурс соціальних мереж як виклик для традиційної лінгвістики та перекладознавства. *Інноваційні тенденції підготовки фахівців в умовах полікультурного та мультлінгвального глобалізованого світу*. Київський національний університет технологій та дизайну, 2025. С. 242-245.
6. Матюха Г. В., Карпінська М. О. Функціональні стилі сучасної мови та особливості інтерпретації англомовного газетного стилю. *Науковий вісник*

Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2016. № 24. Т. 2. С. 126-128.

7. Стрілецька С. Поняття тексту та функціонального стилю мови у площині перекладацького аналізу. *Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.* URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7726/1/Striletska.pdf#page=2&zoom=auto,-15,372> (дата звернення: 18.04.2026).

8. Бровко К. Теоретико-практичні засади утворення англійського мережевого сленгу. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2023. Вип. 65. Т. 1. С. 128-133.

9. Шевчук С. В. Трансформація мовних норм у контексті розвитку цифрових технологій та мережевої комунікації. *Science and Education: Paths to Progress: Proceedings of the 1st International Scientific and Professional Conference (Held in Los Angeles, California, USA | March 3–5, 2026) / Compiled by: V. Shpak, Chairman of the Editorial Board: S. Tabachnikov. Sherman Oaks, CA: GS Publishing Services, 2026. P. 340-343.*

Коваленко Наталія Анатоліївна,

*канд. філол. наук, доцент кафедри
іноземних мов, філології та журналістики*

Київського університету

інтелектуальної власності та права;

Покотило Лідія Борисівна,

*канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри
іноземних мов, філології та журналістики*

Київського університету

інтелектуальної власності та права

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СУЧАСНОМУ СПІЧРАЙТИНГУ: ПРАГМАТИКА ТА СТИЛІСТИКА

Спічрайтинг як прикладна дисципліна традиційно перебував на перетині риторики, стилістики та теорії комунікації. Однак протягом останніх двох десятиліть у практику та теорію публічних виступів увійшов новий концептуальний вимір – емоційний інтелект, що кардинально розширив уявлення про природу ефективного публічного мовлення. Якщо класична риторика ставила в центр уваги переконувальну силу логічного аргументу (logos), то сучасний спічрайтинг дедалі частіше спирається на категорії empathy (мовна емпатія), vulnerability (відкритість та щирість) та emotional resonance (емоційний резонанс) – поняття, що мають чітко виражений лінгвістичний вимір і потребують системного прагматичного та стилістичного аналізу.

У сучасних наукових дослідженнях у науковий обіг вводять поняття комунікативної емпатії, яке Т. Ю. Ковалевська визначає як феномен, який «є комплексним психолінгвістичним конгломератом, що ґрунтується на природній неподільності й функціональній синестезії психологічних, лінгвістичних та невербальних структур у просторі індивідуально-колективної ментальності, які визначають перспективні поведінкові програми особистості та широкого загалу

національної аудиторії й реалізуються в інтерактивних процесах» [1, с. 4]. У контексті цього поняття варто виокремити його лінгвістичну, мовну складову. Поняття мовної емпатії як інструменту лідерства охоплює здатність мовця лінгвально означити емоційний та когнітивний стан аудиторії таким чином, щоб слухачі відчули себе почутими та зрозумілими ще до того, як мовець виклав власну позицію чи пропозицію. У спічрайтингу мовна емпатія реалізується через специфічну систему прагматичних засобів: вербалізацію припущень про стан аудиторії (*«Я знаю, що багато з вас зараз відчувають...»*), інклюзивні займенникові конструкції, що стирають дистанцію між оратором і аудиторією, апеляцію до спільного досвіду через конкретні наративні деталі [2, с. 53]. Ключовою прагматичною умовою ефективності мовної емпатії є її автентичність, адже аудиторія є надзвичайно чутливою до відмінності між справжньою емпатією та її риторичною симуляцією.

Вербалізація уразливості (vulnerability) у публічних виступах є одним із найцікавіших та найпродуктивніших об'єктів для лінгвопрагматичного аналізу. Дослідження у сфері психології лідерства (Б. Браун) переконливо доводять, що публічне визнання власних обмежень, помилок або невпевненості, далеко від того, щоб послаблювати позицію оратора, навпаки, різко підвищує рівень довіри аудиторії та емоційний резонанс виступу [3]. Стилiстичний аналіз виступів лідерів, що свідомо використовують цю стратегію, виявляє характерний набір мовних засобів: перехід від офіційного до особистісного реєстру, вживання конструкцій від першої особи із дієсловами психічного стану, включення наративних фрагментів із особистого досвіду, часто пов'язаних із невдачами або сумнівами [4, с. 146-147].

Питання про те, як вербалізувати емпатію, не переходячи в маніпуляцію, є, мабуть, найбільш делікатним у теорії та практиці сучасного спічрайтингу. Межа між автентичною мовною емпатією та її маніпулятивною імітацією пролягає не на рівні використовуваних мовних засобів, оскільки вони можуть бути ідентичними, а на рівні прагматичної інтенції та її відповідності реальній позиції мовця. Проте лінгвістичний аналіз дозволяє виявити певні діагностичні ознаки

маніпулятивної псевдоемпатії: 1) надмірна повторюваність емпатійних формул, що перетворює їх на ритуальне кліше; 2) відсутність конкретності в описі емоційного стану аудиторії (загальні формули на кшталт «я розумію ваш біль» без деталізації); 3) різкий контраст між демонстрованою емпатією та реальним змістом повідомлення, що ігнорує інтереси аудиторії [5, с. 231-233, 6, с. 521-522]. Ці ознаки дозволяють кваліфікувати мовну поведінку оратора як сугестивну маніпуляцію, а не щирі комунікацію.

Аналіз риторичних фігур, що найефективніше транслиують цінності емоційного інтелекту, виявляє кілька принципових закономірностей [7, с. 298-299]. Анафора та епіфора у поєднанні з особистісно-емоційним змістом посилюють ефект спільного переживання, ритмічно підтримуючи емоційне напруження. Градація, яка є структурою поступового наростання чи спадання, ефективно моделює процес емоційного та раціонального переконання, відтворюючи природну динаміку людського сприйняття. Риторичне запитання з елементами емоційності у спічрайтингу функціонує не як провокація, а як інструмент емпатійного включення аудиторії у внутрішній монолог оратора. Особливу роль відіграє пауза – риторичний прийом, що у письмовому спічрайтингу маркується через спеціальні структурні прийоми (неповне речення, крапки, зміна ритму) і функціонує як простір для емоційного засвоєння сказаного.

Поняття персуазивного дискурсу набуває нових рис у контексті спічрайтингу, який орієнтовано на емоційний інтелект. Якщо класичний персуазивний дискурс будує переконання переважно через аргументативні ланцюжки та апеляцію до авторитетів, то сучасний емпатійний персуазивний дискурс досягає переконування через встановлення глибокого емоційного контакту з аудиторією, в рамках якого аргументи сприймаються не як зовнішній тиск, а як вираження спільних цінностей [8, с. 254; 9, с. 520]. Ця модель переконування є більш стійкою та довготривалою, ніж традиційна аргументативна, бо вона формує не просто інтелектуальну згоду з позицією

оратора, а емоційну лояльність до нього як до особистості, що є значно потужнішим і стабільнішим чинником поведінкової зміни.

Лінгвістичні маркери емоційного резонансу у спічрайтингу утворюють систему, що охоплює лексичний (конкретна емоційно забарвлена лексика, апелятиви, антитеза цінностей), синтаксичний (ритмічні конструкції, анафора, незавершені структури, що активують домислювання) та дискурсивний (наративні вставки з особистого досвіду, апеляція до спільної пам'яті, маркери спільної ідентичності) рівні [10, с. 3]. Майстерний спічрайтер оперує цими засобами не механічно, а виходячи з глибокого розуміння специфіки аудиторії, контексту виступу та особистості оратора, що і є тим, що відрізняє ефективний персуазивний дискурс від маніпулятивної сугестії.

Таким чином, вербалізація емоційного інтелекту в сучасному спічрайтингу є комплексним прагматичним та стилістичним завданням, що поєднує знання класичної риторики з розумінням психологічних механізмів емоційного сприйняття та здатністю розрізняти автентичну емпатію та її маніпулятивну імітацію. Дослідження лінгвістичних засобів реалізації емоційного інтелекту у публічному мовленні відкриває нові перспективи для теорії персуазивного дискурсу та прикладної риторики.

Список використаних джерел:

1. Ковалевська Т. Ю. Моделювання емпатії в сучасній українській мові: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 / Ін-т укр. мови НАН України. Київ, 2002. 27 с. URL: <http://karpenko.in.ua/wp-content/uploads/2013/03/Kovalevska.pdf> (дата звернення: 18.02.2026).
2. Таценко Н. В. Категорія емпатії крізь призму лінгвістичної емотіології. *Філологічні трактати*. 2015. Т.7. №1. С. 50-60.
3. Brown C. Brene. LMSW. The power of vulnerability. Jun. 2012. URL: https://accountabilityworkstraining.com/wp-content/uploads/2015/06/Power-of-Vulnerability_Pt1.pdf (дата звернення: 11.02.2026).

4. Сотников А., Загородній М. Лінгвостилістичні та функціонально-прагматичні особливості англомовних науково-популярних текстів та їх перекладу українською мовою (на матеріалі промов TED). *Advanced Linguistics*. 2024. № 14. С. 145-151.
5. Рябовол Т. А. Психологічна травма – детермінанта порушення в структурі емпатійного механізму. *Актуальні проблеми психології*. Т. 11. Вип. 13. С. 228-237.
6. Гаркавий К. В., Бровкіна О. В. Лінгвістичні засоби вираження маніпуляцій в медійному дискурсі. *Експериментальні та теоретичні дослідження в контексті сучасної науки: матеріали VII Всеукраїнської студентської наукової конференції*, м. Львів, 22 листопада, 2024 рік. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2024. С. 521-523.
7. Мельничук О., Артеменко Л. Риторика як мистецтво переконання: історія, теорія, сучасність. *Studia methodologica*. 2025. 3 59. С. 293-301.
8. Скрябіна В. Б. Персуазивний компонент цифрової публічної дипломатії. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2019. Вип. 4. С. 249-259.
9. Скрябіна В. Б. Персуазивний вплив у лінгвістичній парадигмі. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2010. Вип. 8. С. 519-521.
10. Воробйова О. П. Ідея резонансу в лінгвістичних дослідженнях. *Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. П. Кочергана* / Відп. ред. Тараненко О. О. К.: Видавничий центр КНЛУ, 2006. С. 72-86.

Коваленко Наталія Анатоліївна,
*канд. філол. наук, доцент кафедри
іноземних мов, філології та журналістики
Київського університету
інтелектуальної власності та права;*
Яцко Віта Олександрівна,
*старший викладач кафедри
іноземних мов, філології та журналістики
Київського університету
інтелектуальної власності та права*

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КЛІКБЕЙТУ ЯК ІНСТРУМЕНТУ МАНІПУЛЯЦІЇ В ОНЛАЙН-ВИДАННЯХ

Клікбейт як мовна та комунікативна практика є одним із найбільш виразних продуктів так званої економіки уваги – моделі медіаринку, в якій основним дефіцитним ресурсом виступає не інформація, а увага аудиторії. Лінгвопрагматичний аналіз клікбейту відкриває надзвичайно продуктивне дослідницьке поле, адже цей феномен одночасно є об'єктом вивчення теорії мовленнєвих актів (із огляду на його специфічну ілокутивну структуру), прагматики дискурсу (через маніпулювання пресупозиціями), когнітивної лінгвістики (через задіяння психологічних ефектів на рівні читацького сприйняття) та медіалінгвістики (через вплив на жанрову архітектуру новини). Саме ця багаторівнева природа клікбейту робить його актуальним об'єктом комплексного лінгвістичного дослідження.

За спостереженням Т. Решетуки та О. Кушнір «клікбейтні заголовки створюються з метою привернення уваги реципієнта та заохочення його перейти за гіперпосиланням на певну web-сторінку» [1, с. 126]. Базовим механізмом клікбейту є цілеспрямоване маніпулювання пресупозиціями – імпліцитними смисловими компонентами висловлювання, що приймаються як дані без

спеціальної аргументації [2, р. 98-100]. Клікбейтний заголовок конструюється таким чином, що в ньому через пресупозиційний фон імплікується наявність надзвичайно цінної, сенсаційної або особисто релевантної для читача інформації, яка нібито міститься у тексті матеріалу [3, с. 263-266]. Читач, сприймаючи цю пресупозицію як факт, відчуває природний когнітивний і афективний стимул перейти за посиланням – не задля отримання інформації, а задля «закриття» імплікованого пресупозицією інформаційного дефіциту. Важливо, що ця мовна пастка спрацьовує навіть тоді, коли читач критично налаштований до медіаконтенту.

Особливо потужним лінгвопрагматичним інструментом клікбейту є застосування ефекту Зейгарнік на рівні синтаксичної організації заголовка. Ефект Зейгарнік – психологічний феномен, що полягає в більш стійкому запам'ятовуванні незавершених дій порівняно із завершеними, він використовується у клікбейті через синтаксичні конструкції незавершеності: недоречний обрив речення (*What happened next...*), апозіопезис, риторичне запитання без відповіді, структури з невизначеним референтом («*Ось чому це важливо...*»). Когнітивний дискомфорт від синтаксичної «відкритості» заголовка є тим самим психологічним механізмом, що спонукає до кліку, саме так читач прагне «закрити» семантичну та когнітивну гештальт-форму, відкрити яку дозволив йому заголовок [4, с. 6].

Синтаксичний аналіз клікбейтних заголовків виявляє кілька найефективніших моделей із точки зору стимулювання переходу за посиланням [5]. По-перше, це конструкції з числівниками та ексклюзивними кількісними маркерами («*7 причин*», «*єдиний спосіб*»), що апелюють до читацького бажання отримати структуровану, вичерпну інформацію. По-друге, конструкції з особовим займенником другої особи («*Ви не повірите*», «*Це змінить ваше життя*»), що реалізують персуазивну функцію через створення ілюзії безпосереднього адресування. По-третє, заголовки з апелятивними конструкціями та прямими директивами («*Подивіться*», «*Дізнайтеся*»), ілокутивна сила яких виходить за межі простого інформування та наближається

до спонукання. Кожна з цих моделей реалізує специфічну стратегію маніпулювання читацькою увагою, спираючись на різні психолінгвістичні механізми.

Руїнний вплив клікбейту на жанрову структуру новини є одним із найбільш серйозних наслідків його масового поширення. Традиційний новинний жанр організований за принципом «переверненої піраміди», де заголовок містить стислий виклад головної події, лід розширює контекст, а основний текст надає деталі. Клікбейт принципово порушує цю логіку, адже заголовок виконує не інформативну, а провокативну функцію, свідомо приховуючи або спотворюючи основний зміст матеріалу. Відбувається прагматична інверсія жанру, коли замість «заголовок відображає текст», маємо «заголовок маніпулює читачем заради тексту». У результаті розмивається базова жанрова конвенція медіатексту – достовірне та стисле відображення події у назві матеріалу [6, с. 78-79; 7, с. 221-222].

Важливим виміром клікбейту є його функціонування як лінгвістичної провокації – цілеспрямованого порушення комунікативних норм і очікувань задля досягнення прагматичного ефекту (переходу за посиланням). Провокативний характер клікбейту реалізується через кілька механізмів: 1) скандалізацію нейтральних подій через гіперболізовані оцінні маркери; 2) сексуалізацію або сенсаційність заголовка через введення семантично нерелевантних, але афективно заряджених елементів; 3) апеляцію до емоцій страху, обурення або цікавості як базових атавістичних реакцій, що блокують раціональну оцінку [8, с. 62-63]. Усі ці механізми порушують принципи кооперативного спілкування П. Грайса, передусім – принцип якості та принцип релевантності, що перетворює клікбейт на системну деструктивну практику в медіадискурсі [9, с. 352].

Таким чином, клікбейт є багатовимірним лінгвопрагматичним феноменом, що одночасно функціонує як маніпулятивна техніка (через пресупозиційний обман), когнітивна пастка (через ефект Зейгарнік та незавершеність), жанровий деструктор (через порушення конвенцій новинного тексту) і симптом системних

змін у медіаекономіці (через логіку економіки уваги). Його дослідження потребує інтегрального методологічного підходу, що поєднує теорію мовленнєвих актів, когнітивну прагматику та медіалінгвістику.

Список використаних джерел:

1. Решетуха Т., Кушнір О. Клікбейт як технологія медіаманіпуляцій (за матеріалами тернопільських онлайн-видань). *Українська філологія в контексті розвитку європейської наукової думки: матеріали всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю присвячені 85-річчю від дня народження професора Дмитра Бучка* (10–11 листопада 2022 року). Тернопіль, 2022. С. 125–128.
2. Bazaco A., Redondo M., Sánchez-García P. Clickbait as a strategy of viral journalism: conceptualisation and methods. *Revista Latina de Comunicación Social*. 2019. Vol. 74. P. 94–115.
3. Чадюк, М. О. Мовні засоби клікбейтності ютуб-новин. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2025. № 105. С. 259-271.
4. Гнітецький Є.В., Костянчук К.В. Використання ефекту незавершених гештальтів Зейгарнік в маркетингу. *Актуальні проблеми економіки та управління*. 2018. № 12. URL: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/136853> (дата звернення: 15.02.2026).
5. Павлушенко О. Заголовок інформаційно-новинних медіаматеріалів як засіб клікбейту. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2025. № 40. С. 89-97 URL: <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2025-40-09> (дата звернення: 17.02.2026).
6. Дацишин Х. Сучасний заголовок новин в українських інтернет-ЗМІ: між клікбейтом та інформативністю. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Журналістика. 2021. № 2 (2). С. 76-82.

7. Венгеренко М., Галич А. Клікбейт як інструмент маніпуляції (на прикладі Одеських онлайн-медіа «Думська», «Одеське життя», «Усі online»). *Регіональні ЗМІ України: історія, сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції / відп. ред. Галич А. О. Полтава: Вид-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2025. С.220-228. URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/11153/%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%20%D0%97%D0%9C%D0%86%202025%20%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B3..pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=220> (дата звернення: 16.02.2026).

8. Дашенко Н., Поляна В. Маніпулятивні прийоми у новинному контенті місцевих сайтів. *Образ*. 2025. Вип. 1 (47). С. 59-68. DOI: [https://doi.org/10.21272/Obraz.2025.1\(47\)-59-68](https://doi.org/10.21272/Obraz.2025.1(47)-59-68) (дата звернення: 15.02.2026).

9. Мельник І. В. Особливості використання принципів кооперації та вічливості в провокаційному мовленні. *Studia Linguistica*. 2013. Вип. 7. С. 351-357.

Коваленко Наталія Анатоліївна,
*канд. філол. наук, доцент кафедри
іноземних мов, філології та журналістики
Київського університету
інтелектуальної власності та права;*

ЛІНГВОКОГНІТИВНА АРХІТЕКТОНІКА ФЕЙКУ: ВІД ЕМОЦІЙНИХ ТРИГЕРІВ ДО ІНФОРМАЦІЙНИХ КАСКАДІВ

Фейкові новини як феномен існували задовго до появи цифрових медіа – дезінформація, пропаганда та сенсаційність є постійними супутниками журналістики з часів її зародження. Однак цифровий медіапростір якісно змінив масштаб, швидкість поширення та когнітивний вплив фейків, перетворивши їх на одну з центральних загроз для демократичних суспільств. Лінгвокогнітивний аналіз фейків розкриває ті мовні та дискурсивні механізми, через які ці тексти досягають своїх деструктивних ефектів. Цей аналіз є принципово важливим, оскільки розуміння того, як фейк «працює» на мовному рівні, є необхідною умовою для розробки ефективних стратегій його розпізнавання та нейтралізації.

Базовою стратегією фейків є цілеспрямована експлуатація когнітивних упереджень через мову. Сучасна когнітивна психологія ідентифікує цілу низку евристик і упереджень, на які спираються продуценти фейків: 1) упередження підтвердження (тенденція віддавати перевагу інформації, що відповідає вже наявним переконанням); 2) ефект доступності (переоцінка ймовірності подій, що легко пригадуються завдяки яскравому емоційному забарвленню); 3) ефект повторення (сприйняття часто повторюваного твердження як правдивого – «ілюзія правди») [1; 2 с. 17-18]. Кожний із цих когнітивних механізмів має свій мовний корелят у структурі фейкового тексту, так, упередження підтвердження експлуатується через вибіркове включення фактів та характерну систему номінацій; ефект доступності – через емоційно насичені образи та метафори; ефект повторення – через стратегічне відтворення ключових тез у різних формах.

Важливим соціолінгвістичним чинником, що посилює дію фейків, є формування так званих «ехо-камер» – закритих інформаційних просторів, де певні переконання підкріплюються шляхом їх постійного повторення всередині групи. У таких умовах мова фейку трансформується в специфічний груповий пароль або соціолект, що маркує опозицію «ми – вони». Лінгвістичний механізм функціонування ехо-камер базується на використанні високочастотних лексичних одиниць та специфічних кодових слів, які мають високу емоційну валентність лише для членів певної спільноти. У дослідженні О Ніколаєнка підкреслюється, що «ехо-камера – комунікативний простір, у якому певні ідеї багаторазово відтворюються в межах замкненої групи, тоді як критичні або альтернативні голоси виключаються чи дискредитуються» [3, с.64]. Така ситуація створює ефект ідеологічної гомогенності, коли індивід отримує лише ті повідомлення, які лінгвістично та семантично відповідають його картині світу. З цієї причини фейк у межах ехо-камери перестає сприйматися як зовнішня новина і стає частиною групової ідентичності, що призводить до критичного зниження когнітивної пильності, а повідомлення не піддається верифікації, оскільки воно апріорі марковане як «своє» через використання звичної риторики, концептуальних метафор та ціннісних орієнтирів групи. Понад те, будь-яка альтернативна інформація, що проникає в ехо-камеру, автоматично маркується деструктивними метафорами (*«ворожа пропаганда»*, *«продажні медіа»*), що робить її інтеграцію в свідомість реципієнта неможливою.

Аналіз метафорики фейків виявляє стійкі концептуальні патерни, що апелюють до базових архетипних структур свідомості [4, с. 62-63]. Найбільш поширеними є метафори катастрофи та загрози (*вторгнення, зараження, руйнування* – концептуальна схема, що активує атавістичні реакції страху та захисної агресії), метафори зради і змови (*приховані сили, таємні плани, маріонетки* – схема, що апелює до архетипу Тіні в юнгіанському сенсі), та метафори чистоти і забруднення (*очищення, зараженість, отруєння* – схема з виразним потенціалом для дегуманізації «чужих»). Вибір метафоричного фрейму є не випадковим, бо він визначає, яка когнітивна схема активується у

реципієнта і, відповідно, які емоційні та поведінкові реакції вона ініціює [5, с. 106-107; 6, с. 228-229]. Заголовки фейкових новин особливо концентровано використовують ці метафори, оскільки саме заголовок є тим елементом тексту, що в умовах швидкого споживання інформації в соцмережах найчастіше сприймається ізольовано від основного тексту.

Псевдологічні зв'язки та маніпуляція доказами є одними із найбільш витончених і водночас найбільш деструктивних механізмів фейків [7, с. 85]. Псевдоаргументація у фейковому тексті досягається через кілька характерних прийомів: 1) *post hoc ergo propter hoc* (після – отже, внаслідок) – встановлення причинно-наслідкового зв'язку між подіями на підставі їх часової суміжності; 2) апеляція до авторитету без верифікації (*«провідні вчені стверджують»*, *«секретні документи свідчать»*); 3) хибна дихотомія – подання ситуації як такої, що допускає лише два взаємовиключних варіанти інтерпретації; 4) підміна тези через поступове зміщення предмету обговорення при збереженні видимості логічної послідовності. Ці прийоми ефективно використовують те, що Д. Канеман позначив як «Систему 1», тобто мислення швидке, асоціативне, пов'язане з некритичним опрацювання інформації, яке блокує включення «Системи 2» – повільного, аналітичного, критичного мислення [8, с. 63]. У цьому зв'язку важливо підкреслити, що мова фейку завжди прагне бути «легкою» для сприйняття (прості речення, знайомі метафори), бо саме стан когнітивної легкості вимикає критичний аналіз (Систему 2).

Феномен «інформаційного каскаду», тобто механізму самопідсилювального поширення фейку через соціальні мережі, є принципово важливим для розуміння його дискурсивної природи [9, с. 104-106; 10, с. 10]. Емоційні тригери у фейковому тексті (лексика страху, обурення, огиди або ейфорії) не лише підвищують імовірність того, що читач прийме фейк за правду через когнітивну дезінгібіцію, але й різко збільшують імовірність того, що він поширить його далі. Дослідження в галузі соціальної психології поширення інформації виявляють, що емоційно насичений контент поширюється значно швидше за нейтральний, незалежно від його достовірності. Мовні засоби, що

генерують ці емоційні тригери, серед яких гіперболізована оцінна лексика, риторичні запитання-провокації, апелятивні конструкції, що прямо адресуються читачеві, є, таким чином, не лише інструментами переконання, але й механізмами вірусного поширення дезінформації [11, с. 237].

Дискурс-аналіз фейків виявляє також специфіку їхньої архітекτονіки на рівні цілісного тексту. Фейк, як правило, використовує специфічну наративну структуру, що апелює до архетипного сюжету викриття прихованої правди: *«те, що вам не кажуть»*, *«реальна картина, яку приховують»* – ці формули апелюють до читача як до потенційного «обраного», якому відкривається знання, недоступне широкому загалу. Цей наративний патерн апелює до глибинної потреби в особливому знанні та груповій ідентичності *«тих, хто знає»*, і є надзвичайно ефективним механізмом формування лояльності до фейкового джерела та когнітивного опору спростуванням. Парадоксально, але що більше фейк спростовується, то більше його аудиторія переконується в тому, що *«система приховує правду»*, таке явище називають ефектом зворотного результату, воно є одним із найбільш складних викликів для медіаграмотності.

Таким чином, аналіз текстів фейків розкриває складну систему взаємодіючих когнітивних та дискурсивних механізмів: метафоричну активацію архетипних схем, псевдоаргументацію через логічні підміни, емоційні тригери, що запускають інформаційні каскади, та наративні патерни, що формують стійку лояльність аудиторії. Розробка лінгвістичних методик ідентифікації фейку є необхідним напрямком прикладних досліджень у галузі медіалінгвістики та критичного дискурс-аналізу.

Список використаних джерел:

1. Яременко С. О. Когнітивні упередження як внутрішній фактор ефективності дезінформації у засобах масової інформації. *Інформація і право*. 2015. № 1 (13). С. 74-77.

2. Пухта І. Когнітивні передумови «постправди». *Вісник Львівського університету*. Серія: Філософські науки. 2022. Випуск 29. С.14-22.
3. Ніколаєнко О. Ехо-камери й новини: роль Telegram у сучасній українській журналістиці. *Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених: зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 26 лютого 2026 р.)*. Київ: КНЕУ, 2026 С. 64-66.
4. Процик І. В. Поняття архетипу в науковій літературі: генетико-теоретичний аспект. *Вісник Запорізького національного університету*. Серія: Філологічні науки. 2009. № 2. С. 56-67.
5. Молгамова Л. Роль концептуальної метафори у профілюванні концепту. *Філологічні трактати*. 2022. Т. 14. № 1. С. 103-111.
6. Льода А. М. Крос-культурний аналіз метафоричних фреймів у цифровому рекламному дискурсі. *Закарпатські філологічні студії*. 2025. Вип. 42. Т. 2. С. 226-232.
7. Гавловський Д. Пропагандистський прийом дегуманізації противника: соціо-комунікаційний вимір. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: журналістика. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2025. № 1(9). С. 78–90.
8. Малик, І. Р. Від ефекту «швидкого мислення» до національної безпеки держави. *Регіональні студії: науковий збірник / редкол.: М. М. Палінчак (голов. ред.), І. М. Вегеш, Є. І. Гайданка та ін.* Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2025. Вип. 41. С. 61–66.
9. Смірнов Т. І., Шабатура Ю. В. Модель еволюції процесів поширення фейкових інформаційних повідомлень у соціальних мережах. *Scientific Bulletin of UNFU*. 2025. № 35 (6). С. 103-108.
10. Гізун А.І., Гріга В. С. Аналіз деяких відомих моделей поширення інформації в соціальних мережах в аспекті інформаційного протиборства. *Problems of Informatization and Management*. 2024. № 1 (77). С. 4-12.

11. Ковальова Т. В., Токар Ю. В., Колодич Ю. О. Емоційні тригери в українському медійному дискурсі воєнного часу: виклики та загрози впливу (на прикладі сумського регіонального видання «Кордон.Медіа»). *Обрії друкарства*. 2025. № 1(17). С. 233–244.

Кравченко Олександр Григорович,
*викладач кафедри
іноземних мов, філології та журналістики
Київського університету
інтелектуальної власності та права;*
Коваленко Наталія Анатоліївна,
*канд. філол. наук, доцент кафедри
іноземних мов, філології та журналістики
Київського університету
інтелектуальної власності та права*

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНА ДЕГРАДАЦІЯ МЕДІАТЕКСТУ ПРИ МАШИННОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Стрімке поширення систем машинного перекладу (МП) у медіапросторі порушує принципове питання: чи здатна автоматизація зберегти соціокультурну глибину тексту, чи вона виступає інструментом його примусової стандартизації? Сучасні дослідження переконливо свідчать, що нейронні архітектури, попри їхню технологічну досконалість, тяжіють до спрощення мовної картини. Замість відтворення живого узусу та специфічних варіантів слововживання, властивих різним соціальним групам, алгоритми обирають найбільш статистично поширені та прескриптивні норми. Як наслідок, МП нівелює соціолінгвістичні маркери оригіналу, «підганяючи» текст під усереднений літературний стандарт, що й призводить до його спрощення та збіднення.

Масова автоматизація перекладу медіаконтенту нейронними трансформерними моделями (NMT) породила феномен, який правомірно кваліфікувати як соціолінгвістичну деградацію – прогресивне руйнування прагматичного, культурно-конотованого і стилістичного виміру медіатексту при видимому збереженні поверхневої семантичної адекватності. Прагнучи до статистичної норми, алгоритми неминуче стирають варіативність мови, кожна

система МП відтворює та закріплює певні мовні та культурні норми, нерідко маргіналізуючи те, що не вписується в статистичну більшість тренувальних даних. Під деградацією О. І. Бондар розуміє «зовнішньозумовлену не незворотна зміну хоча б одного елемента системи, яка обов'язково веде до погіршення якостей (параметрів) усієї системи і в кінцевому рахунку до її зруйнування» [1, с. 11]. Соціолінгвістична деградація, у свою чергу, приводить і до деградації всього лінгвосоціуму, саме тому вивчення цього явища в умовах масового застосування МП набуває критичної наукової та суспільної ваги.

Медіатекст є принципово поліфункціональним утворенням, адже він одночасно інформує, впливає, ідентифікує соціальну позицію мовця і конструює певну версію реальності [2, с. 11-12]. Кожна з цих функцій реалізується через специфічні мовні засоби – соціолектні маркери, реєстрові перемикання, ідеологічно навантажені лексеми, іронію, прагматичні імплікатури. Саме ці елементи виявляються найбільш вразливими при машинному перекладі, адже NMT-системи, навчені переважно на паралельних корпусах загального вжитку, оптимізують пропозиційну відповідність та ігнорують при цьому соціопрагматичний рівень тексту [3, 4].

Поняття «деградації» у цьому контексті потребує уточнення. Йдеться не про суб'єктивну оцінку характеристики якості перекладу, а про об'єктивно вимірюване явище – редукцію соціолінгвістичного змісту тексту, його позбавлення маркерів соціальної ідентичності, статусних відносин, регіональної належності та прагматичної специфіки оригіналу. У медіадискурсі, де кожний мовний вибір є одночасно ідеологічним та соціальним актом, така редукція рівнозначна спотворенню смислу, навіть якщо денотативна точність перекладу при цьому залишається прийнятною.

Центральним механізмом соціолінгвістичної деградації є те, що в перекладознавстві позначається терміном *machine translationese*, який позначає специфічний стилістичний феномен, що виявляється у тяжінні автоматизованих систем до виробництва «усередненого» тексту, позбавленого авторської

модальності, соціально маркованої лексики та виразних стилістичних контрастів [5]. Якщо людина-перекладач свідомо відтворює регістрові переходи та соціальні сигнали оригіналу, то алгоритм нейронного МП оптимізується за критерієм статистичної правдоподібності, а не соціолінгвістичної автентичності. Результатом є стилістична конвергенція – процес, при якому тексти різних жанрів, реєстрів, культурних і соціальних контекстів набувають однорідного «механічного» вигляду [6, с.79-80].

Особливої гостроти ця проблема набуває при перекладі матеріалів, насичених аргю, жаргонізмами та соціолектами, адже такі мовні форми є не просто декоративними елементами тексту, а виконують ключову соціолінгвістичну функцію, тобто маркують належність мовця до певної соціальної групи, відображають владні відносини, передають ступінь неформальності комунікації. Системи МП, навчені на корпусах нормативної мови, системно замінюють ці форми нейтральними еквівалентами, здійснюючи те, що можна назвати соціолінгвістичним знеціненням тексту. Журналіст, який послуговується специфічним сленгом певної субкультури для встановлення довіри з аудиторією, у машинному перекладі перетворюється на безособового транслятора нейтральної інформації. У такому випадку виникає регістровий дисонанс, який проявляється у порушенні цілісності стильового регістру перекладеного тексту, де його окремі сегменти виявляються надміру формальними або, навпаки, невинуватно нейтральними на тлі решти матеріалу, що сигналізує читачеві про «штучне» походження тексту і підриває довіру до нього.

Не менш значущою є проблема культурної лакуарності в МП. Етномаркована лексика, реалії, алюзії на актуальний політичний контекст – усе це утворює в тексті семантичні «острівці», що не піддаються алгоритмічній обробці без втрати змісту. Сучасні нейронні системи МП, зокрема трансформерні архітектури типу GPT або BERT-похідних, навчилися частково вирішувати цю проблему через контекстуальну інтерполяцію, однак принципова межа між денотативним та конотативним значенням для них залишається

непрозорою [7, с. 211-214]. Конотації, пов'язані з соціальним статусом, віком, регіональною ідентичністю мовця, відкидаються алгоритмом як «шум», хоча саме вони часто несуть найбільш значущу соціальну інформацію, тобто відбувається щось на кшталт культурної десемантизації, яка приводить до нейтралізації специфічних культурних реалій та алюзій.

Окремим і теоретично продуктивним аспектом є проблема прагматичних втрат в МП – втрати ілокутивної сили висловлювання [8, с. 253]. Медіатекст рясніє прагматично навантаженими одиницями: іронічними конструкціями, імпліцитними закликами, прихованими оцінками, полісемантичними заголовками. Буквалізм алгоритмів, їхня орієнтація на пропозиційний зміст на шкоду перлокутивному ефекту, призводить до того, що іронічний заголовок стає нейтральним, а прихований заклик до дії – простою констатацією факту. Риторичні питання, імпліцитні закиди, пом'якшена критика у формі літоти та применшення, заниження переводяться в асертивний регістр, що приводить до втрати ними емоційно-полемічного характеру і набуття нейтрального, інформативного звучання, а це кардинально змінює комунікативну функцію тексту й перетворює полемічний матеріал на нейтральне інформаційне повідомлення. З позицій теорії мовленнєвих актів (Дж. Остін, Дж. Серль), це означає принципову зміну типу висловлювання: репрезентатив замінює директив, а нейтральна асерція – оцінний акт [9, с. 177].

Системне поширення нередагованих машинних перекладів у медіапросторі породжує ще один тривожний феномен – ерозію мовної норми реципієнтів. Масове споживання текстів із характерними ознаками *machine translationese* – кальками синтаксичних конструкцій мови-джерела, нетиповими для мови-реципієнта колокаціями, «невидимими» помилками на рівні узусу – поступово нормалізує ці відхилення в мовній свідомості читачів. Це явище, яке можна позначити як «цифровий акцент» медіамовлення, функціонує за логікою лінгвосинергетики, де локальні мовні зміни, набуваючи критичної маси, здатні змінювати норму системи загалом. Формується специфічний тип дефектного медіамовлення, що через масовість починає впливати на мовну практику

широкої аудиторії, передусім молоді, позбавленої стійких нормативних орієнтирів.

Принципово важливим є питання про те, які типи прагматичних помилок у МП є найбільш деструктивними для комунікативної стратегії медіатексту. Аналіз корпусів перекладених новин та аналітичних матеріалів дозволяє виокремити кілька типових класів помилок: 1) *помилки референції* – неправильна ідентифікація денотата через неврахування дискурсивного контексту; 2) *помилки реєстру* – недотримання стилістичного рівня оригіналу; 3) *помилки прагматичної сили* – спотворення ілокутивного типу висловлювання; 4) *помилки культурної трансференції* – неадекватна передача культурно специфічних смислів. Кожний із цих класів по-різному впливає на декодування тексту реципієнтом, однак усі вони сукупно створюють ефект прагматичної адекватності, що різко знижує комунікативну ефективність перекладеного медіатексту [10, с. 163-165].

Таким чином, соціолінгвістична деградація медіатексту в машинному перекладі є комплексним явищем, що охоплює щонайменше чотири виміри: стилістичний (нівеляція авторської модальності та реєстрових контрастів), соціокультурний (елімінація етномаркованої лексики та лакуарних смислів), прагматичний (редукція ілокутивної сили висловлювань) та нормативний (деструктивний вплив на мовну компетенцію реципієнтів). Розвиток теоретичних моделей соціолінгвістичної якості МП та практичних інструментів її оцінки є нагальним завданням сучасної прикладної лінгвістики й медіадискурсології.

Список використаних джерел:

1. Бондар О. І. Деградація лінгвосоціуму: ознаки і типи. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3fad4f39-6513-4566-8651-eb620f1713a/content#page=6&zoom=auto,-18,529> (дата звернення: 30.04.2026).

2. Анісімова Д. М. Медіатекст: особливості його функціонування. 2021. URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/0f7c76b3-f7b7-466e-aeba-484f12d67147/content#page=2&zoom=auto,-18,529> (дата звернення: 29.04.2026).
3. Лисиченко О. Інтеграція систем автоматичного розпізнавання мовлення (ASR) та нейронного перекладу в онлайн-усному перекладі: виклики та перспективи. *LINGUACONNECT PRO: Translation, Interpreting, and Innovative Methods in Teaching Them: Materials of International Scientific and Practical Conference* (Ternopil, Ukraine, June 17, 2025). Ternopil: Vektor, 2025. P. 15-19
4. Bahdanau D., Cho K., Bengio Y. Neural Machine Translation by Jointly Learning to Align and Translate. ICLR Conference Paper. 2015.
5. Vanmassenhove E., Shterionov D., Gwilliam M. Machine Translationese: Effects of Algorithmic Bias on Linguistic Complexity in Machine Translation. *Proceedings of the 16th Conference of the European Chapter of the Association for Computational Linguistics: Main Volume*. 2021. P. 2203–2213. URL: <https://aclanthology.org/2021.eacl-main.188/> (дата звернення: 29.04.2026).
6. Моїсєєва Н., Дзикович О., Штанько А. Машинний переклад: порівняння результатів та аналіз помилок DEEPL ТА GOOGLE TRANSLATE. *Advanced Linguistics*. 2023. № 11. С. 78-82.
7. Dovhan O. Sense and data scarcity: anticipatory mechanisms and sense completion in large language models. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2026. Випуск 21. С. 207-216.
8. Дьоміна Н. Ю., Савілова Л. В.. Ілокутивна сила та перлокутивний ефект мовленнєвих актів схвалення та заохочення. *The V International Scientific and Practical Conference «Priority directions of science development»*, February 06–08, Hamburg, Germany. 2023. С. 252-254.
9. Рустамова Ю. Концептуальний апарат теорії мовленнєвих актів. *Вісник українсько-туркменського культурно-освітнього центру*. 2019. С. 176-178.

10. Сухачова Н. С., Кобзар О. І., Гасій О. В., Грушицький Б. А., Усова Є. О. Аналіз перекладів медійних текстів, здійснених за допомогою штучного інтелекту. *Закарпатські філологічні студії*. 2025. Вип. 43. Т. 2. С. 161-166.

Кравченко Олександр Григорович,
*викладач кафедри
іноземних мов, філології та журналістики
Київського університету
інтелектуальної власності та права;*
Коваленко Наталія Анатоліївна,
*канд. філол. наук, доцент кафедри
іноземних мов, філології та журналістики
Київського університету
інтелектуальної власності та права*

КОНТЕКСТУАЛЬНА ЗМІННІСТЬ СЕМАНТИКИ АНГЛІЙСЬКИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ ТА ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Змінність лексичної семантики у контексті є одним з явищ, що може становити труднощі для перекладу внаслідок можливості неправильної ідентифікації значення. Як відомо, семантика, не є статичною та її змінність може виявлятися як на діяхронічному, так і синхронічному рівні. У мовознавстві прийнято розрізняти як мовний, так і позамовний контексти [6; с. 174]. Підбір еквівалента в процесі перекладу становить меншу проблему, якщо лексична одиниця не зазнає значного контекстуального переосмислення.

Слід зазначити, кожна мова має свій потенціал до семантичної змінності, що пояснюється особливостями її семантичної структури. Англійська мова, будучи аналітичною, характеризується високою полісемією та розмитістю лексичного значення. Щодо української мови, яка є флективною, то вона позначена нижчою полісемією та більшою окресленістю й чіткістю значення. Відповідно, розмитість семантики та менша насиченість інтенціонала значення можуть сприяти вищій здатності щодо змінювання семантики, і, навпаки, окресленість і

чіткість значення та вища насиченість інтенціонала значення можуть обмежувати здатність лексичної одиниці до семантичних змін.

Для ілюстрації змінюваності семантики англійських одиниць наведемо приклад з Енциклопедії Британіки:

Though his active career as a featured artist lasted a mere four years, Hendrix altered the course of popular music and became one of the most successful and influential musicians of his era [4].

У тлумачних джерелах англійської мови словосполучення *featured artist* визначається як запрошений або гостьовий виконавець [7], тобто виконавець, який запрошується для участі у записі пісні, альбому іншого виконавця, гурту чи проекту. Проте у даному реченні відповідна одиниця набуває протилежне значення. Аналіз дефініцій дієслова *to feature* виявляє значення "бути важливою характеристикою або учасником чого-небудь". На основі цього значення словосполучення *featured artist* у наведеному реченні актуалізує інше значення, а саме основний або титульний виконавець. Отже, українською мовою наведене вище речення можна перекласти таким чином:

Незважаючи на те, що Гендрікс виступав як титульний виконавець лише чотири роки, він кардинально змінив подальший розвиток популярної музики, ставши при цьому одним з найуспішніших та найвпливовіших музикантів свого часу.

Для правильного визначення значення одиниці *featured artist* та адекватного перекладу відповідного речення необхідна обізнаність не тільки з вузьким контекстом, але й із більш розширеним контекстом, зокрема екстралінгвістичним контекстом, а саме той факт, що зазначені вище чотири роки життя стали визначальними в кар'єрі Джімі Гендрікса і закріпили його статус як одного з найвизначніших гітаристів в історії сучасної музики.

Іншим прикладом, який демонструє відповідне явище, може слугувати таке речення:

Some EVIT programs are a jump-start to higher education and offer college credit [2].

Полісемантичний іменник *jump-start*, значення якого "тлумачні джерела" подають, як запуск двигуна або акумулятор, а також імпульс або поштовх [1; 2], у цьому контексті зазнає суттєвий семантичний зсув. У даному випадку об'єктом контекстуальної трансформації стає останнє значення, яке починає співвідноситись із переходом у кращий стан. Керуючись функціональною еквівалентністю, ми можемо перекласти речення таким чином:

Проходження деяких програм Технологічного інституту "Іст-Веллі" відкриває шлях до навчання у вищих навчальних закладах та надає можливість отримання університетських кредитів.

У наведеному прикладі лексема *jump-start* передається за допомогою функціонального еквівалента *відкриває шлях*.

На наш погляд, продемонстрована трансформація є можливою не тільки завдяки семантичній гнучкості багатьох англійських лексичних одиниць, але й завдяки їхній високій здатності до конверсії, що пов'язано з аналітизмом англійської мови. Аналітизм є суттєвим чинником, що посилює потенціал лексичної системи до семантичних змін і, з рештою, до семантичної еволюції англійських лексичних одиниць.

Тепер розглянемо приклад, що демонструє семантичний зсув у одиниці *Shakespearean*:

A federal judge who presided over Donald Trump's criminal grand jury investigations went Shakespearean on his executive order targeting Perkins Coie, striking down the order in its entirety in a 102-page memorandum opinion [5].

Із контексту ясно, що вживання лексеми *Shakespearean* не відображає пов'язаність з творчістю Вільяма Шекспіра, яка експлікується в словникових дефініціях. За всією імовірністю, у даному реченні мова йде про моралізаторський та осудливий тон розпорядження щодо адвокатської фірми "Перкінз Коуї". Аналітичність англійської мови дозволяє закодувати широкий обсяг інформації в ад'єктивній одиниці *Shakespearean*. Алюзійне вживання цієї одиниці зумовлене моралізаторським змістом, закладеним у багатьох творах Шекспіра. При перекладі цього речення українською мовою доцільно з метою

природності звучання вжити функціональний еквівалент, позбавлений алюзійності. Наприклад:

Федеральний суддя, який очолював велике журі, що займалося кримінальним розслідуванням діяльності Дональда Тримпа, висловив обурення президентським указ щодо адвокатської фірми "Перкінз Куї" та повністю скасував його у судовому меморандуму, що займає 102-сторінки.

У наведеному вище перекладі для компенсації втраченої алюзійності використовується емотивне словосполучення *висловив обурення*, яке виражає негативну оцінку конотації.

Отже, завдяки таким семантичній гнучкості англійські лексичні одиниці можуть досить легко піддаватися значним контекстуальним змінам. Значну роль у цьому процесі відіграє аналітизм англійської мови. Українська мова такими властивостями характеризується меншою мірою внаслідок більш жорсткої семантики. При перекладі одиниць, що зазнають такі контекстуальні зміни, необхідно обирати еквіваленти з урахуванням контексту, тобто застосовувати функціональну еквівалентність.

Список використаних джерел:

1. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (дата звернення: 17.05.2026).
2. Community Partners // IntelliSchool. URL: <https://intellischool.org/about> (дата звернення: 17.05.2026).
3. Encyclopedia.com. URL: <https://www.encyclopedia.com/> (дата звернення: 17.05.2026).
4. Jimi Hendrix American musician // Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/Electric-Ladyland> (дата звернення: 17.05.2026).
5. Klasfeld A. Tonight in Your Rights: From Shakespeare's Dick the Butcher to Donald J. Trump // All Rise News. URL: <https://www.encyclopedia.com/humanities/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/jump-start> (дата звернення: 17.05.2026).
6. Rahardi R. K. Integrating Social, Societal, Cultural, and Situational Contexts to Develop Pragmatics Course Learning Materials: Preliminary

Study // Jurnal Gramatika: Jurnal Penelitian Pendidikan Bahasa dan Sastra Indonesia. 2019. Vol. 5, No. 2. P. 169–178.

7. Understanding Artist Roles // DistroKid. URL: <https://support.distrokid.com/hc/en-us/articles/1500006478301-Understanding-Artist-Roles> (дата звернення: 17.05.2026).

Лазаренко Світлана Вікторівна,

канд. пед. наук, доцент кафедри

іноземних мов, філології та журналістики

Київського університету

інтелектуальної власності та права

САМОСТІЙНЕ ОВОЛОДІННЯ МАЙБУТНІМИ ЖУРНАЛІСТАМИ АНГЛОМОВНОЮ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЮ ЛЕКСИКОЮ ЗАСОБАМИ МОБІЛЬНИХ ЗАСТОСУНКІВ

Розповсюджене використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та мобільних пристроїв, а також диджиталізація інформації суттєво змінюють підходи до навчання студентів вищих навчальних закладів (ВНЗ). Враховуючи зазначене вище та орієнтуючись на результативну підготовку майбутніх журналістів, важливості набуває вдосконалення умов для організації освітнього процесу, а також реалізації онлайн-навчання, оскільки в дистанційному форматі опосередкована взаємодія суб'єктів засобами онлайн-технологій є визначальною [2, с. 22].

Оскільки майбутній бакалавр журналістики повинен вміти виконувати пошук, оброблення та аналіз інформації з різних джерел, використовувати сучасні інформаційні й комунікаційні технології та спеціалізоване програмне забезпечення для вирішення професійних завдань, вільно спілкуватися з професійних питань, включаючи усну, письмову та електронну комунікацію іноземною мовою [1, с. 8], важливості набуває питання використання мобільних застосунків для оволодіння студентами англomовною професійно орієнтованою лексикою.

Низка праць вітчизняних та зарубіжних вчених присвячена дослідженню ефективності залучення мобільних застосунків для оволодіння англomовною лексикою. Отже, Ф. Го, Дж. Річардсон, Ц. Сю, З. Чен та Ч. Чжан вивчали питання залучення мобільних застосунків для оволодіння іншомовним словниковим

запасом [3]. Лінгвістичні аспекти використання мобільних застосунків, а також особливості організації освітнього процесу засобами мобільних технологій вивчали такі науковці, як В. Є. Балтремус, А. В. Гріччина, С. В. Лазарекно, Н. В. Майєр, О. О. Одінцова, З. К. Соломко та А. О. Шевчук.

Залучення сучасних цифрових технологій з метою вдосконалення освітнього середовища ВНЗ передбачає використання відповідних сучасних засобів задля реалізації змішаного навчання. Звернемо увагу на різницю між дистанційним та змішаними навчанням. Отже, як зазначено в рекомендаціях [2], опосередкована взаємодія суб'єктів засобами онлайн-технологій в дистанційному навчанні є провідною, а такий вид навчання визначено Законом України «Про освіту» як окрему форму здобуття освіти – дистанційну [2, с. 22]. В свою чергу, змішане навчання є підходом, педагогічною та технологічною моделлю, методикою, яка поруч із онлайн-технологіями спирається також і на безпосередню взаємодію між студентами та викладачами в аудиторії [2, с. 22]. Доведено, що ефективність організації змішаного навчання залежить від технологічної готовності викладачів, студентів і закладу освіти [2, с. 23]. Відповідно, доцільно розглядати мобільні застосунки в якості програмного забезпечення, за допомогою якого можливо створювати навчальний онлайн-контент.

Враховуючи умови змішаного навчання та важливість вивчення англомовної професійно орієнтованої лексики майбутніми журналістами, викладачеві доцільно відбирати такі мобільні застосунки, що ефективно впливатимуть на самостійне вивчення лексичних одиниць та мотивуватимуть студентів вивчати фахову англомовну термінологію. Відповідно, відбір мобільних застосунків для самостійного оволодіння студентами англомовною професійно спрямованою лексикою рекомендовано здійснювати з огляду на такі критерії [2, с. 19]:

- узгодженість та відкритість контенту;
- технічні властивості мобільних застосунків;
- зміст контенту програмного забезпечення.

Наведемо приклади мобільних застосунків, які були відібрані з урахуванням згаданих вище критеріїв. Так, **AnkiDroid** – це безкоштовний мобільний

застосунок, що має функцію формування певних “колод” для створення тематичних блоків заняття. Як викладач, так і студенти мають можливість додавати нові лексичні одиниці до попередньо створених тематичних розділів. **DROPS** – також безкоштовний мобільний застосунок, який активізує візуальне запам'ятовування різних тематичних категорій. Структуру застосунку складають тематичні блоки, що орієнтовані на оволодіння англomовними лексичними одиницями від початкового до просунутого рівня. За допомогою мобільного застосунку **Quizlet** можна розробити курс з необхідної теми з метою оволодіння майбутніми журналістами англomовною фаховою лексикою, додавати навчальні модулі та тести. У студентів є можливість самостійно створювати список лексичних одиниць з метою їх подальшого запам'ятовування, прослуховувати англomовні слова та вирази, а також переглядати картки в якості візуального навчального матеріалу. Безкоштовний мобільний застосунок **Lingvist** функціонує за допомогою штучного інтелекту, відповідно така функція забезпечує демонстрацію наближених до реальності мовних зразків та сприяє оволодінню англomовним лексико-граматичним матеріалом.

Висновки. Впровадження до освітнього процесу згаданих вище застосунків передбачає врахування як позитивного впливу, так і негативного. Відповідно, задля реалізації принципу доступності, слід використовувати безкоштовні мобільні платформи. Зазначене вище ефективно впливатиме на організацію освітнього процесу з метою оволодіння майбутніми журналістами англomовною професійно спрямованою лексикою, а також сприятиме розвитку автономії у навчанні.

Список використаних джерел:

1. Освітня програма “Журналістика”. Київ: Київський університет інтелектуальної власності та права, 2025. 19 с.

2. Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої освіти та вищої освіти. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2020. 60 с.
3. Xu, Q., Richardson, J. C., Zhang, Z., Cheng, Z., & Guo, F. P. Using a mobile vocabulary application to enhance L2 learners' vocabulary acquisition: Possibilities and challenges. *Online Learning*. 2025. 29 (3). P. 66-102.

Леденцова Інна Миколаївна,

*вчитель англійської мови вищої категорії
(Новопетрівський ліцей Петрівської сільської ради)*

Покотило Лідія Борисівна,

*кандидат філологічних наук, доцент
(Київський університет інтелектуальної власності та
права)*

Жорнокуй Уляна Василівна,

*кандидат філологічних наук, доцент
(Київський університет інтелектуальної власності та
права)*

Коваленко Наталія Анатоліївна,

*кандидат філологічних наук, доцент
(Київський університет інтелектуальної власності та
права)*

***ENTERTAINMENT CONTENT PLATFORMS
IN THE EDUCATIONAL PROCESS –PECULIARITIES OF
USE***

Urgency of the research. The modern process of interaction in society, communication at all levels takes place using a variety of social networks, messengers and online platforms. This aspect of media content has not escaped the attention of modern researchers. Let us consider the most objective and illustrative aspects in the research of scientists on this issue. This technique will allow us to analyze the topic and update the most important things.

A. Skorobogatov notes that, faced with the digital revolution and the development of social networks, the environment in which we live has radically changed, and the educational sector has not

escaped this. This involves the adaptation of new teaching and learning strategies [3].

Target setting. During education, social networks are now very actively used in all possible aspects and options. The entire educational community is well aware of the possibilities of educational online content, the conditions and means of use, and the pitfalls as well. Software suppliers skillfully offer products for both education and counter-education.

Foreign language teachers know that uncontrolled online translation is not about knowledge, but about Google translate and chat gpt. That is why the authors of this article are categorically against the endless use of mobile phones in classes, and a printed dictionary should become your best friend when learning a foreign language, even if it sounds funny in the digital age.

Actual scientific researches and issues analysis. M. Zatserkivna and V. Khalimanenko emphasize that the modern world is characterized by the rapid development of information and communication technologies, which is radically changing approaches to learning and the provision of educational services. Social networks, which are an integral part of the daily lives of millions of people, are becoming a powerful tool for distributing and accessing electronic resources. The use of social networks in the educational environment opens up new opportunities for interactive learning, interaction between students and teachers, as well as for organizing and managing educational materials. In the context of the COVID-19 pandemic and war, when distance learning has become a necessity, social networks and electronic resources are key elements in ensuring the continuity of the educational process in Ukraine [1].

The research objective. This confirms the importance of studying their impact on the quality and effectiveness of learning. However, despite the use of social networks in education, their impact on student motivation, knowledge acquisition, and interaction between participants in the educational process remains insufficiently studied. The results of this study may be useful for educational institutions, teachers, developers of educational materials and educational platforms, as well as for students themselves, as they will contribute to a more effective use of social networks in the educational process. Given the relevance and scale of this problem, it is necessary to thoroughly research, identify and analyze various aspects of the impact of social networks and the use of electronic resources in the educational environment. This will allow not only to better understand the existing challenges, but also to develop practical recommendations for optimizing the educational process using modern technologies [1].

The statement of main materials. As noted by O. O. Karpova, social networks are effective channels that influence the audience. Their use as a means of information support for students and young people in the educational process and professional choice is a modern method of popularizing knowledge and specialties, where information can be presented not only in text form, but also visually. Social networks, as a popular element of the modern information space, are a high-quality tool for establishing communication between universities, colleges and future applicants, as well as a platform for joint activities for the purpose of consulting, searching and informing [2].

Social networks and online platforms are a large-scale information resource that provides endless opportunities for offline and online learning.

Positive aspects:

- The dose of entertaining content, communication, interaction and unity, allows you to reduce the psycho-emotional load during training;

- With the help of high-quality and bright online content, there is a strong impact on the audience, which is important during training, encourages and interests the recipient;

- Opportunities for career guidance work as a way to promote the institution's brand, cover events of a higher educational institution, which in turn attracts the attention of applicants;

- Convenient and effective tools for distributing educational materials.

Negative aspects:

- This aspect of training is relatively new, and its impact on the personality is not sufficiently researched;

- High-quality online content requires professional editing, high-quality gadgets and constant updating, thus it “gets hooked” very quickly, the brain gets used to fast dopamine and constant relaxation, which is very harmful, especially for children, for the development of certain skills;

- Constant use of gadgets, checking likes and reach increases the background state of anxiety in all participants and users. Researchers identify such negative factors as psychosomatic disorders, depressive states and sleep disturbances with constant use of gadgets, even excessive anxiety.

As a result of the study, the main pros and cons of using social networks for young people were clearly outlined and analyzed, in particular in terms of the educational process, which will primarily help teachers and parents in the didactic process, make the learning process interesting, and upbringing easier. After all, knowledge of all the “pitfalls” of the studied issue helps to maximize the positive impact and minimize the negative.

Therefore, the modern learning process is impossible without using the opportunities provided by social networks and online platforms. However, their use should be dosed and appropriate.

Список використаних джерел:

1. Зацерківна, М, Халіманенко, В 2024, Соціальні мережі як ефективне середовище в освітньому процесі, *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*, 7(1), 46–57. Доступно: <https://doi.org/10.31866/2617-796X.7.1.2024.306999>.

2. Мина, ЖВ 2021, ‘Соціальні мережі як засіб інформаційної підтримки учнівської та студентської молоді у навчально-виховному процесі та професійному виборі’, *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*, Серія: Філологія. Журналістика. Доступно: https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/1_2021/part_3/47.pdf.

3. Скоробогатов, А 2024, Вплив соціальних мереж на освіту. Доступно: <https://medialiteracy.org.ua/vplyv-sotsialnyh-merezh-na-osvitu/>.

Олійник Ольга Борисівна,
докт. філол. наук, докт. юрид. наук,
проф., проф. кафедри
іноземних мов, філології та журналістики
Київського університету
інтелектуальної власності та права;
Коваленко Наталія Анатоліївна,
канд. філол. наук, доцент кафедри
іноземних мов, філології та журналістики
Київського університету
інтелектуальної власності та права

ВЕРБАЛЬНІ МАРКЕРИ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ

Мова ворожнечі (hate speech) є одним із найбільш дискутованих феноменів сучасного цифрового комунікативного простору – явищем, що перебуває на перетині лінгвістики, соціальної психології, юриспруденції та медіаетики. Попри широке вживання цього терміну в академічному та суспільному дискурсах, його лінгвістичні механізми залишаються значною мірою поза межами досліджень через те, що більшість наявних підходів зосереджена на соціальних чи правових аспектах явища, тоді як власне мовна специфіка мови ворожнечі, її вербальні маркери, когнітивні структури, лінгвокогнітивні моделі і т. ін., потребують системного наукового осмислення [1]. Саме цей аспект становить предмет пропонованого дослідження.

І. Богданова та О. Лептуга пропонують розуміти термін «мова ворожнечі» як «слова та словосполучення, які виявляють суспільне напруження навколо вразливих тем у медіапросторі» [1, с. 7], що є достатньо змістовним тлумаченням. Лінгвокогнітивний аналіз мови ворожнечі передбачає звернення

до поняттєвого апарату когнітивної лінгвістики, передусім до концепту фрейму (М. Мінськи, Ч. Філлмор) та теорії концептуальної метафори (Дж. Лакофф, М. Джонсон) [2, с. 24-25; 3, с. 392-394; 4, с. 3-4]. Фрейм «Свій – Чужий» є ключовою когнітивною структурою, на якій будується переважна більшість проявів мови ворожнечі, адже бінарна опозиція «власної» та «чужої» групи задає когнітивну матрицю, в якій «Свій» наділяється позитивними характеристиками, тоді як «Чужий» стає об'єктом стереотипізації, дискредитації та дегуманізації [5, с. 4]. Активація цього фрейму у комунікативному контексті соціальних мереж відбувається через систему вербальних маркерів, ідентифікація яких і є одним із центральних завдань лінгвокогнітивного дослідження.

Дегуманізація через метафору є, мабуть, найбільш вивченим і водночас найбільш деструктивним механізмом мови ворожнечі. Метафоричне переосмислення людини чи групи людей як тварин, хвороби, стихійного лиха або інфестації (шкідників, комах, паразитів) відбувається не спорадично, а системно – це свідчить про функціонування стійких концептуальних метафор на кшталт «Чужий – це не людина» або «Чужа група – це загроза». Когнітивний ефект таких метафор полягає в тому, що вони переносять на цільовий об'єкт увесь комплекс перцептивних та емоційних реакцій, пов'язаних із відповідним концептом-джерелом: страх, огиду, агресивний захисний імпульс [6]. Соціальні мережі різко збільшили швидкість та масштаб поширення дегуманізуючих метафор, перетворивши їх із маргінального явища на масовий лінгвокогнітивний феномен.

Окремої уваги заслуговує роль анонімності у зниженні порогу лінгвістичної агресії в цифровому середовищі. Численні дослідження з психології онлайн-поведінки свідчать, що анонімність або псевдонімність є потужним фактором дезінгібіції – зниження самоконтролю та послаблення дії соціальних норм [7, с. 17]. У лінгвістичному вимірі це виявляється у якісній трансформації інвективної лексики, адже якщо в офлайн-комунікації агресивні висловлювання, як правило, прикриваються евфемізацією або залишаються імпліцитними, то анонімне онлайн-середовище провокує пряму, неприховану

вербальну агресію [8, с. 270-271]. Структура інвективи в соціальних мережах принципово відрізняється від традиційної, вона стає більш прямолінійною, ескалативною, ритуалізованою (через формування стійких шаблонів образ та принижень) і, що особливо важливо, колективно підтримуваною через механізми лайків, репостів та приєднувальних коментарів.

Зміна структури інвективної лексики в цифровому середовищі пов'язана також із трансформацією семантики існуючих слів та появою нових форм вербальної агресії, специфічних для онлайн-комунікації. Продуктивним напрямком є вивчення цифрових евфемізмів ворожнечі – мовних одиниць, що формально не містять забороненого контенту, але функціонально реалізують дегуманізацію або стереотипізацію цільової групи [9]. Поява такого «замаскованого» типу мови ворожнечі є реакцією на алгоритмічну модерацію платформ, оскільки користувачі виробляють обхідні стратегії, що дозволяють транслювати ненависть у спосіб, невидимий для автоматичних фільтрів, але зрозумілий «своїм» – тим, хто розуміє відповідний лінгвокультурний код.

Принципово новим виміром мови ворожнечі в соціальних мережах є роль візуальних компонентів – мемів та емодзі – у посиленні вербальної агресії. Меми функціонують як мультимодальні комунікативні одиниці, в яких вербальний і візуальний компоненти взаємно посилюють один одного, бо зображення забезпечує емоційний та конотативний контекст, тоді як текст конкретизує об'єкт агресії та її зміст [10, с. 11]. З лінгвокогнітивної точки зору меми ворожнечі часто реалізують концептуальні метафори та стереотипи більш ефективно, ніж суто вербальні висловлювання, оскільки активують образну пам'ять та емоційні реакції, обходячи раціональну рефлексію. Емодзі, в свою чергу, слугують як засобом пом'якшення (коли дозволяють зберігати правдоподібне заперечення наміру образити), так і засобом посилення агресії (коли використовуються для маркування ненависті через усталені в певних спільнотах символічні конвенції).

Важливим теоретичним питанням є співвідношення між стереотипізацією та дегуманізацією як двома взаємопов'язаними, але якісно різними явищами. Стереотипізація передбачає приписування певним групам фіксованих,

спрощених характеристик – це когнітивний процес, що функціонує як у нейтральному, так і в агресивному реєстрі. Дегуманізація є більш радикальною формою, бо вона систематично відкидає у членів цільової групи повноцінний людський статус, виключаючи їх із моральної спільноти. Лінгвокогнітивна модель мови ворожнечі повинна враховувати цей якісний перехід, адже вербальні маркери стереотипізації та дегуманізації утворюють континуум, однак конкретні мовні сигнали переходу від одного до іншого можуть бути ідентифіковані через аналіз концептуальних метафор, семантичних полів та прагматичних стратегій дискурсу.

Підсумовуючи, зазначимо, що лінгвокогнітивний аналіз вербальних маркерів мови ворожнечі в соціальних мережах розкриває складну систему взаємодіючих механізмів: когнітивних (фрейм "Свій – Чужий", концептуальні метафори дегуманізації), соціально-психологічних (ефект анонімності, групова підтримка агресії), семантичних (трансформація інвективи, цифрові евфемізми ворожнечі) та мультимодальних (роль мемів і емодзі). Розробка надійних лінгвістичних інструментів ідентифікації мови ворожнечі з урахуванням усієї цієї складності є необхідною умовою ефективної боротьби з цим явищем як на рівні автоматичної модерації, так і на рівні розвитку критичних мовних компетенцій користувачів цифрового простору.

Список використаних джерел:

1. Богданова І., Лептуга О. «Мова ворожнечі» втекстах українськомовного медіапростору. *Український світ у наукових парадигмах*. Збірник наукових праць. 2020. Вип. 7. С. 6-11.

2. Венжинович Н. Ф., Зимомря І. М. Здобутки та перспективи досліджень у галузі когнітивної лінгвістики й лінгвоконцептології. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2026. Т. 37. № 1. Ч. 1. С. 23-27.

3. Тишко О. В., Коцюк Л.М. Лінгвістичний аналіз поняття фрейму. *Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]*. Сер. : Філологічна. 2009. Вип. 11. С. 391-399. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2009_11_68 (дата звернення: 17.04.2026).
4. Хорошун О. О. Концептуальна метафора: актуальні засади дослідження. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2010. С. 222-225. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/6387/1/10hookma.pdf> (дата звернення: 16.04.2026).
5. Дем'янчук О., Рошук К. Фрейм як засіб формування у ЗМІ негативної суспільної думки про політика. *EMPIRIO*. 2024. Т. 1. Вип. 2. С. 3-13.
6. Гуменюк С. М., Українець С. Я. Мова ворожнечі як фактор дегуманізації сучасного суспільства. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. С. 1-18. URL: <https://h-visnyk.com.ua/index.php/home/article/download/159/157> (дата звернення: 12.04.2026).
7. Бондаревська Л., Лега Є., Лисенко С., Салникова Л. Ефект онлайн-дезінгібіції в контексті віртуального спілкування. *Психологія: реальність і перспективи*. Збірник наукових праць РДГУ. 2023. № 1(21), С. 13-22. URL: https://doi.org/10.35619/prap_rv.v1i21.357 (дата звернення: 14.04.2026).
8. Шапочкіна О. В. *Маніпулятивний потенціал хейту у сучасній комунікації (на матеріалі німецької мови)* *Modern Philology*. 2026. № 5. С. 269-274. URL: <https://journals.onmu.in.ua/index.php/modernphilology/article/view/635> (дата звернення: 15.04.2026).
9. Балаж В. О. Евфемізми та дисфемізми масмедійного дискурсу в українській, англійській і польській мовах: прагмалінгвістичний аспект : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії / Балаж Валентина Олегівна; наук. кер. Куранова Світлана Іванівна ; Міністерство освіти і науки України, Національний університет "Києво-Могилянська академія". Київ: [НаУКМА], 2025. 411 с.
10. Вежбовська Л. Функціонування візуальних наративів російської пропаганди в умовах збройної війни проти України. *Деміург: ідеї, технології*,

перспективи дизайну. 2023. № 6(1). С. 8–23. URL: <https://doi.org/10.31866/2617-7951.6.1.2023.279022> (дата звернення: 18.04.2026).

Покотило Лідія Борисівна,
*канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри
іноземних мов, філології та журналістики*

*Київського університету
інтелектуальної власності та права;*

Коваленко Наталія Анатоліївна,
*канд. філол. наук, доцент кафедри
іноземних мов, філології та журналістики*

*Київського університету
інтелектуальної власності та права*

МОВНЕ КОНСТРУЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В МЕДІАПРОСТОРИ

Мова є не лише засобом комунікації, але й найбільш чутливим інструментом конструювання та маркування ідентичності – особистісної, групової, національної. В умовах суспільних потрясінь, збройних конфліктів та екзистенційних загроз ця функція мови актуалізується з особливою інтенсивністю, мова стає маркером безпеки, символічним кордоном між «своїми» та «чужими», інструментом мобілізації та згуртування. Сучасний медіапростір, особливо український, є унікальним майданчиком для дослідження цих процесів, адже інтенсивна мовна трансформація, що відбувається в умовах повномасштабного збройного конфлікту, дозволяє спостерігати в реальному часі механізми мовного конструювання національної ідентичності, які в мирний час розгортаються протягом десятиліть.

Центральною теоретичною рамкою для аналізу цих процесів є етнолінгвістика та лінгвокультурологія, зокрема концепція лінгвокультурного коду – системи мовних знаків, що несуть у собі культурно специфічні значення і формують неповторну національну картину світу. І. Г. Саєвич підкреслює, що «в гуманітарному вимірі код зберігає значення системи знаків для передавання інформації та набуває функції інструменту, а радше цілої системи правил, які

визначають способи осмислення людиною інформації» [1, с. 53]. Ключовим поняттям тут є концепт як одиниця національного когнітивного простору – смислова структура, що акумулює культурно значущий досвід спільноти і знаходить своє вираження через систему мовних одиниць [2, с. 128]. Так, в українському медіапросторі спостерігається активне формування та переосмислення концептів, що несуть навантаження національної ідентифікації: *воля, незламність, спротив, гідність* набувають нових конотацій і стають справжніми концептуальними домінантами медіадискурсу.

Особливо показовим процесом є ревіталізація архаїзмів та діалектизмів. Слова, що раніше сприймалися як застарілі або регіонально обмежені, повертаються в активний медіавжиток, набувають нових прагматичних функцій, маркують автентичність, демонструють зв'язок із глибинними пластами національної культури, протиставляють «своє» – «чужому». Цей процес є виявом більш широкого явища – мовної ревіталізації як стратегії культурного опору, оскільки саме через відновлення питомих мовних одиниць та конструкцій медіадискурс конструює образ мови як живого організму, що протистоїть асиміляційному тиску [3, с. 11].

Роль прецедентних текстів у мовному конструюванні національної ідентичності в медіапросторі є надзвичайно значущою і водночас теоретично недостатньо дослідженою. Прецедентний текст – текст, що набув статусу культурного символу та функціонує у свідомості членів лінгвокультурного спільноти як стала одиниця із закріпленими конотаціями, – відіграє в медіадискурсі принаймні три функції [4, с. 161]: 1) ідентифікаційну – апеляція до спільного прецедентного тексту (народна пісня, вірш, крилата фраза) маркує приналежність до спільноти; 2) аксіологічну – прецедентний текст вносить у повідомлення систему цінностей, закріплених за ним у колективній пам'яті; 3) мобілізаційну – апеляція до сильних прецедентних текстів активує емоційну та вольову відповідь аудиторії, що особливо важливо в умовах суспільної кризи.

Для глибшого розуміння того, як мова формує ідентичність, варто звернутися до теорії фреймів. Відповідно до неї медіа не просто транслюють

факти, а впорядковуюють їх у певну смислову рамку – фрейм [5, с. 397-398; 6, с. 137-138]. Мова в цьому процесі виступає головним інструментом, бо вибір конкретних слів, метафор та епітетів визначає, як аудиторія буде інтерпретувати подію, кого визнає жертвою, а кого – агресором, що вважатиме проблемою, а що – її рішенням. У глобальному контексті фреймування ідентичності працює через створення когнітивних моделей. Наприклад, один і той самий соціальний рух у медіадискурсі різних країн може бути вписаний у фрейм *«боротьби за свободу»* або у фрейм *«порушення громадського порядку»*. Через ці мовні фільтри медіа конструюють не лише образ події, а й самосприйняття нації.

Особливого значення у цьому зв'язку набуває концептуальна метафора, адже, наприклад, коли медіа використовують мову війни для опису економічних процесів або мову медицини для опису соціальних криз (*«оздоровлення економіки»*, *«соціальна пухлина»*), то вони активують глибинні рівні свідомості, а це дозволяє швидко мобілізувати суспільство, оскільки ідентичність починає визначатися через спільне бачення загроз та способів їх подолання. Як бачимо, медіатекст стає інструментом стратегічного керування увагою, де мовна номінація фактично стає актом політичного вибору, саме через повторювані мовні структури в медіа закріплюються стійкі моделі національної поведінки, через це мова перетворюється з простого засобу передачі інформації на активний чинник проектування соціальної дійсності.

Сучасні медіа активно формують нові мовні норми національної ідентифікації, часто випереджаючи лексикографічну та граматичну кодифікацію. Медіадискурс виступає тут як норморегулюючий простір, оскільки нові лексичні одиниці, словотвірні моделі та семантичні зсуви, що виникають у контексті суспільних змін, через медіатекст набувають широкого розповсюдження та поступово інтеріоризуються аудиторією як нормативні. Особливо показовою є динаміка найменування агентів конфлікту, коли вибір між різними номінаціями є не просто стилістичним, а виразно ідеологічним актом, що кодує ставлення до конфлікту та його учасників. Мова медіа стає, таким

чином, полем активної символічної боротьби за визначення соціальної реальності.

Дискурс ідентичності в медіа має ще один важливий вимір – конструювання образу майбутнього через мову. Поряд із актуалізацією архаїчних пластів мови, що забезпечує зв'язок із минулим, медіатекст активно продукує нові ключові слова-концепти, що відображають бажаний образ нації та її місця у світі. Такі концепти функціонують як лінгвальні маяки – символічні точки орієнтації в просторі колективних цінностей, що визначають не лише те, чим нація є, але й те, чим вона прагне стати.

Конструювання національної ідентичності не обмежується лише змістом новин чи статей, воно тісно пов'язане з поняттям лінгвістичного ландшафту, під яким розуміють сукупність усіх мовних знаків у публічному просторі – від вуличних вказівок і рекламних білбордів до інтерфейсів цифрових платформ та державних сервісів [7, с. 72]. У глобальній перспективі візуальна присутність мови є актом біополітики, де мова стає інструментом управління життєвим простором спільноти. Слід зазначити, що для націй, які перебувають у стані трансформації або виходу з-під колоніального впливу, зміна лінгвістичного ландшафту є символічним актом повернення суб'єктності. Коли медіа акцентують увагу на топонімічних змінах (перейменуванні міст та вулиць) або на важливості використання питомої графіки, вони фактично «перепрошивають» повсякденне сприйняття реальності, що створює відчуття безпеки та належності, адже якщо людина бачить свою мову в офіційній комунікації, на вивісках і в цифрових застосунках, то її ідентичність отримує постійне візуальне підтвердження. Водночас медіатекст часто стає майданчиком для дискусій навколо цього ландшафту, де мова сприймається як живий організм, що потребує захисту та розширення свого «ареалу проживання», тож лінгвістичний ландшафт перетворюється на видимий кордон ідентичності і чітко окреслює межі культурного простору, роблячи абстрактне поняття «нації» відчутним на рівні щоденного візуального досвіду.

У сучасну епоху мовне конструювання ідентичності неможливо розглядати у відриві від цифрової мемовтворчості. Інтернет-меми нині – це не просто розважальний контент, а специфічні «стиснуті» культурні коди, що функціонують як новітні прецедентні тексти. Вони мають здатність миттєво поширюватися, створюючи спільне семантичне поле для мільйонів людей. Через мем медіадискурс маркує належність до певної групи, бо якщо ти розумієш контекст візуально-текстового жарту, ти – «свій», якщо ні – ти поза межами цієї лінгвокультурної спільноти.

Меми стають інструментом цифрової етнографії, оскільки вони фіксують живі реакції суспільства на кризові події в реальному часі. У глобальному просторі ми спостерігаємо, як через іронію та сарказм відбувається десакралізація ворожих наративів і, навпаки, героїзація власних символів, що створює ефект «горизонтальної мобілізації», де мовна творчість звичайних користувачів соцмереж стає не менш впливовою, ніж офіційні повідомлення великих медіахолдингів. Понад те, мемізація призводить до появи специфічного цифрового сленгу, який згодом інтегрується у загальнонаціональну мовну норму. Виникає феномен «мережевої ідентичності», де національне поєднується з глобальним. Наприклад, використання універсальних візуальних шаблонів, адаптованих під локальні культурні сенси, дозволяє нації «пояснити» себе світові, роблячи свою ідентичність зрозумілою для представників інших культур. Медіатекст у формі мему перетворюється на динамічний простір, де через гру смислів і мовну лаконічність гартується сучасна культурна стійкість.

Можна зробити висновок, що мовне конструювання національної ідентичності в сучасному медіапросторі є багатовимірним процесом, що охоплює переосмислення концептів, ревіталізацію питомої лексики, мобілізаційне використання прецедентних текстів та активне формування нових мовних норм ідентифікації. Він виходить далеко за межі традиційного інформування, бо через механізми фреймування, цифрову мемізацію та трансформацію лінгвістичного ландшафту мова перетворюється на стратегічний ресурс, що визначає межі соціальної реальності. У глобальному контексті цей

процес демонструє, як символічні коди та когнітивні метафори стають інструментами не лише культурного самозбереження, а й активного проектування майбутнього. Таким чином, медіадискурс стає не просто дзеркалом суспільних змін, а й динамічним майданчиком, де через мовну творчість та цифрову взаємодію безперервно гартується жива, адаптивна та суб'єктна національна ідентичність, здатна протистояти будь-яким зовнішнім викликам.

Список використаних джерел:

1. Карпенко М. Поняття «лінгвокультурний код» у мовознавчих студіях. *Молодий дослідник*. 2025. № 7. С. 52–59.
2. Шевченко О. М. Поняття концепту у сучасній перекладознавчій парадигмі. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2021. Вип. 48, т. 4. С. 128–132.
3. Скопненко О., Андрієнко Л. Відродження мови як поняття і термін: проблеми дефініції, соціокультурний і соціолінгвістичний аспекти вживання. *Мовознавство*. 2025. № 1. С. 3–20.
4. Підкамінна Л. Прецедентний текст як семантико-структурний компонент сучасної української поезії. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 8: Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). 2012. Вип. 4. С. 157-162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_8_2012_4_24 (дата звернення: 12.04.2026).
5. Тишко О. В., Коцюк Л. М. Лінгвістичний аналіз поняття фрейму. *Наукові записки [Національного університету Острозька академія]*. Сер.: Філологічна. 2009. № 11. С. 391-399.
6. Дячук Н. В., Криворучко Т. В. Важливість теорії фреймів у лінгвістичній парадигмі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2021. Т. 32 (71). № 4. Ч. 1. С. 135-139.
7. Мацюк Г. Лінгвістичний ландшафт України як взаємодія мови та ідеології: минуле і сьогодення. *Мова і суспільство*. 2017. Вип. 8. С. 71-82.

Чіпак Олександра Степанівна,
вчитель української мови та літератури,
зарубіжної літератури
Тернопільської спеціалізованої школи №29

НОВІТНЯ УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА: ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Новітня українська література формується як складне багатовекторне явище, що розвивається під впливом історичних трансформацій, соціокультурних змін, війни, глобалізації та цифровізації. Вона не є ізольованою системою, а активно взаємодіє зі світовим літературним процесом, водночас зберігаючи національну ідентичність і реагуючи на актуальні виклики сучасності. У ХХІ столітті українська література дедалі більше набуває рис відкритої, поліфонічної та експериментальної системи, де співіснують різні стилі, жанри та естетичні стратегії.

Однією з ключових особливостей сучасного літературного процесу є його жанрова та стильова різноманітність. Поряд із традиційною прозою активно розвиваються документальна література, автофікшн, репортажна проза, постмодерністські тексти та жанри на межі художнього й публіцистичного дискурсу.

Важливою тенденцією є посилення уваги до особистого досвіду автора. Література дедалі частіше стає простором осмислення травматичного досвіду – війни, вимушеної міграції, втрати, ідентичності [7, с. 116]. Це формує нову етичну чутливість тексту, де художність поєднується з документальністю.

Також помітною є інтеграція української літератури у світовий контекст. Сучасні автори активно перекладаються, беруть участь у міжнародних фестивалях, а їхні тексти входять до глобального культурного обігу. Це сприяє формуванню нової репрезентації України у світовому культурному просторі.

Попри активний розвиток, сучасна українська література стикається з низкою серйозних викликів. Першим із них є вплив війни, яка радикально змінює тематичні та емоційні координати літератури. З одного боку, вона стимулює появу потужних

текстів про досвід виживання, втрати та спротиву. З іншого – створює ризик надмірної документалізації, коли художність поступається репортажності.

Другим викликом є проблема ринку та інституційної підтримки. Український книжковий ринок все ще залишається обмеженим, що впливає на можливості авторів, видавництва і перекладацьких проєктів. Недостатня комерційна стабільність часто ускладнює довготривалий розвиток літературних ініціатив.

Третім викликом є конкуренція з глобальними культурними продуктами. Умови цифрової епохи створюють ситуацію, коли література змушена змагатися з іншими форматами контенту – соціальними мережами, відео, серіалами. Це змінює способи читання, увагу аудиторії та загальний статус літературного тексту.

Окремо варто згадати проблему мовної ідентичності. Хоча українська мова активно зміцнює свої позиції, історичні наслідки білінгвізму та русифікації все ще впливають на літературний процес, формуючи складні мовні переходи та вибір авторів.

Попри зазначені виклики, перспективи новітньої української літератури є доволі оптимістичними.

По-перше, спостерігається зростання міжнародного інтересу до українських текстів. Це відкриває можливості для активнішого перекладу та інтеграції в світовий літературний канон. Українська література поступово перестає бути периферійною і стає помітним елементом європейського культурного простору. [17].

По-друге, цифровізація створює нові форми літературної творчості. Електронні платформи, аудіокниги, інтерактивні тексти та соціальні медіа розширюють способи взаємодії автора з читачем. Це сприяє демократизації літературного процесу та появі нових голосів. [13].

По-третє, посилюється тенденція до документально-художнього синтезу. Література майбутнього дедалі більше поєднуватиме елементи репортажу, есеїстики та художньої прози, формуючи нові гібридні жанри. [12].

По-четверте, важливою перспективою є переосмислення національної ідентичності через літературу. Сучасні тексти не лише фіксують історичні події, а

й формують нову культурну пам'ять, у якій Україна постає як активний суб'єкт світової історії. [18].

Висновки. Новітня українська література перебуває в стані інтенсивної трансформації, що зумовлена як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. Вона поєднує традицію і модерність, локальне і глобальне, художнє і документальне. Основні виклики – війна, ринкові обмеження та цифрова конкуренція – водночас стимулюють її розвиток і оновлення.

Перспективи української літератури пов'язані з її здатністю адаптуватися до нових умов, зберігаючи при цьому власну культурну унікальність. У цьому контексті вона постає не лише як мистецьке явище, а як важливий інструмент формування національної свідомості та міжнародної репрезентації України.

Список використаних джерел:

1. Агєєва Віра *За лаштунками імперії : есеї про українсько-російські культурні відносини*. Київ : Віхола, 2021. 360 с.
2. Андрухович Юрій *Дезорієнтація на місцевості : спроби*. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2017. 128 с.
3. Гундорова Тамара *Післячорнобильська бібліотека : український літературний постмодерн*. Київ : Критика, 2019. 512 с.
4. Гундорова Тамара *Транзитна культура : симптоми постколоніальної травми*. Київ : Грані-Т, 2013. 548 с.
5. Даниленко Володимир *Лісоруб у пустелі : письменник і літературний процес*. Київ : Академвидав, 2008. 352 с.
6. Жадан Сергій *Коли спаде спека*. Чернівці : Meridian Czernowitz, 2024. 248 с.
7. Забужко Оксана *Планета Полин : Довженко — Тарковський — фон Трієр*. Київ : Комора, 2020. 720 с.
8. Касьянов Георгій *Past Continuous : історична політика 1980-х – 2000-х*. Київ : Laurus, 2018. 420 с.

9. Лотман Юрій *Структура художнього тексту*. Київ : Основи, 1998. 285 с.
10. Павлишин Марко *Канон та іконостас : літературно-критичні статті*. Київ : Час, 1997. 447 с.
11. Поліщук Ярослав *Реактивність літератури*. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2016. 320 с.
12. Рябчук Микола *Постколоніальний синдром : спостереження*. Київ : К.І.С., 2011. 240 с.
13. Соловей Олена *Сучасний літературний процес : тенденції та перспективи розвитку // Слово і Час*. 2022. № 4. С. 15–27.
14. Тарнашинська Людмила *Українське шістдесятництво : профілі на тлі покоління*. Київ : Смолоскип, 2019. 632 с.
15. Харчук Роксана *Сучасна українська проза : постмодерний період*. Київ : Академія, 2008. 248 с.
16. Шевчук Валерій *Муза Роксоланська : українська література XVI–XVIII століть*. Київ : Либідь, 2005. 728 с.
17. Український інститут книги. Аналітичний огляд книжкового ринку України 2024 року. Київ, 2025. 84 с.
18. PEN Ukraine. *Література в час війни : есеї, виступи, інтерв'ю*. Київ : емпора, 2023. 312 с.

Шаповалова Галина Валентинівна,
канд. філол. наук, доцент кафедри журналістики філологічного ф-ту
Ужгородського національного університету,
<https://orcid.org/0000-0001-8935-5673>

Шебештян Ярослава Михайлівна,
канд. філол. наук, доцент кафедри журналістики філологічного ф-ту
Ужгородського національного університету,
<https://orcid.org/0000-0002-3003-5218>

МЕТОДИЧНІ ВИКЛИКИ ПІДГОТОВКИ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЦЯ В УМОВАХ КОНКУРЕНЦІЇ ЖУРНАЛІСТА ЗІ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ

У новітньому українському медіадискурсі прикметною рисою можна вважати текстові масиви, що є синтезом індивідуальної авторської роботи та штучного інтелекту. Як і всякі технологічні інструменти, його застосування має як позитивне, так і негативне значення. Українські та закордонні вчені плідно працюють у напрямку вивчення впливу ШІ як на адресанта, так і на адресата. У контексті нашої проблематики спираємося на найбільш важливі дослідження, де окреслено суттєві виклики, що стосуються самої діяльності журналіста та її перцептивного впливу, а відповідно й університетської методики підготовки медіафахівця. Актуальним, отже, є переосмислення сучасної методичної парадигми в умовах конкуренції людини з ШІ. Висловимо з цього приводу найбільш суттєві міркування.

Оскільки класична університетська освіта ґрунтується на традиціях, позначена тяглістю, що, безперечно, важливо, під час розробки інноваційних методологічних аспектів не можна не враховувати найважливіші *закономірності*. У турбулентних умовах розвитку українського соціуму, зокрема для освіти та масовокомунікаційної галузі, не тільки не втратили значущість, а навпаки – ще більш важливою стала потреба формування гуманістичного світогляду, вироблення морально-етичних якостей,

стимулювання критичного мислення та загалом гносеологічних можливостей індивідуума. Також не менш суттєвою є роль фундаментальної науки, її зв'язок з практикою, системність і послідовність у засвоєнні фахових знань.

Зміст навчання у вищій школі хоч і суттєво детермінований мінливими просторово-часовими обставинами, ґрунтується на апробованих, універсальних *принципах*. Ідеться передусім про науковість, упорядкованість / системність, послідовність, доступність та адекватність подання й опанування матеріалу, практична зорієнтованість, індивідуальний підхід, заохочення до мотивованого навчання тощо.

Суттєву частину освітньої методології становлять гносеологічні засади, з якими корелюють такі класичні методи та способи пізнання, як аналіз, синтез, індукція, дедукція тощо. «Основу методики, – яку ми докладніше розглянули у зв'язку з педагогічною практикою студента вищої школи, – становлять різноманітні словесні методи, серед яких є монологічні (розповідь, пояснення, опис) та діалогічні / полілогічні (бесіда, навчально-наукова дискусія), що доповнюються різноманітними вербально-невербальними або невербальними демонстративно-ілюстративними засобами (унаочнення у формі таблиць, схем, графіків, малюнків, фотоілюстрацій, карт, макетів тощо). (...) методи можуть реалізовуватися усно й письмово, а їх застосування залежить від типу, мети, завдань заняття, індивідуальних особливостей аудиторії та має комплексний характер» [3].

Удосконалюючи українську методику вищої школи, ми враховуємо сучасні міркування науковців про вплив штучного інтелекту на людину, зокрема формування *когнітивного боргу*, тобто деградації / втрати розумових здібностей через надмірне делегування технологіям інтелектуальних завдань. Тут учені особливу увагу приділяють таким основним вимірам, як медичний і технологічний. У першому випадку термін «когнітивний борг» переважно застосовують для окреслення патернів мислення, зокрема депресії, тривожності, нав'язливих негативних думок та ін., – що виснажують розумові можливості індивідуума й можуть призвести до хвороби Альцгеймера та деменції [6]. У

другому – для осмислення інформаційних технологій, загроз, пов’язаних зі зниженням розуміння розробниками системи як цілісності, а відповідно – і здатності її коригувати [7]. Хоч ці аспекти вузькоспеціалізовані, однак тісно пов’язані, а тому потребують врахування у єдності.

У контексті вдосконалення методики аргументом на користь традиційних філологічних підходів до роботи з текстами є й переконливі результати дослідження про те, що широке застосування штучного інтелекту в процесі текстотворення гальмує активність мозку – при швидшому виконанні завдань за допомогою технологій когнітивне навантаження знижується на 32%, що створює когнітивний борг [5]. В умовах університетського навчання це виявляється у формальному виконанні завдань без засвоєння знань, розвитку власних пізнавальних здібностей, а також у погіршенні пам’яті, уваги, інтелектуальної гнучкості та глибини мислення. Не сприяє формуванню, стимулюванню критичного мислення у студента й ще одна відзначена науковцями особливість III – його підлабузницький характер. Як висновкують дослідники, «навіть одна взаємодія з підлабузницьким III знижувала готовність учасників брати на себе відповідальність та вирішувати міжособистісні конфлікти, водночас збільшуючи їхню переконаність у своїй правоті. Незважаючи на спотворення суджень, підлабузницьким моделям довіряли та віддавали перевагу. Це створює збочені стимули для збереження підлабузництва: сама риса, яка завдає шкоди, також стимулює залученість. Наші результати підкреслюють необхідність механізмів розробки, оцінки та підзвітності для захисту благополуччя користувачів» [4].

Для уникнення накопичення когнітивного боргу, стимуляції власних когнітивних ресурсів, розвитку критичного мислення майбутнього професійного мовця, особливого значення набувають традиційні методи, зокрема *аналіз*. Українська мовознавча школа виробила багаті теоретико-прикладні засади *філологічного аналізу* тексту, які не можна ігнорувати під час підготовки журналістів як фахівців із соціальної масової комунікації. Основні напрацювання в галузі лінгвістичного аналізу ми пристосували до вивчення медіатексту, виробили відповідні рекомендації й запропонували різноманітні

критерії та схеми аналізу журналістських текстів, як-от: *культуромовний, стилістичний аналіз медійного тексту, аналіз інформаційного, логіко-поняттєвого компонентів, аналіз архітектонічного й композиційного компонентів медіатексту, комплексний аналіз медіатексту* та інші [1; 2]. До того ж не слід зводити застосування різних типів лінгвістичного аналізу лише до вивчення мовознавчих навчальних курсів; натомість варто широко впроваджувати цей метод в опанування інших фахових дисциплін, наприклад циклу дисциплін, пов'язаних із теорією та практикою журналістики, зв'язків із громадськістю та реклами.

Оскільки до самостійних роздумів, активної роботи мозку спонукає й наукова робота, істотної ваги набуває студентська дослідницька діяльність, яка передбачає різноманітні ефективні форми. Серед них – підготовка наукових есе, активна участь у наукових заходах (семінарах, конференціях, захистах наукових робіт тощо), виконання теоретично-практичних курсових проєктів. Важливо також заохочувати майбутніх медіафахівців до дискусій, висловлення власних поглядів, інтелектуальної імпровізації та ін. При цьому після тривалого періоду непопулярності папір і ручка знову стають потрібними студентові, оскільки власноруч зроблені нотатки, написані тексти добре стимулюють роботу мозку, сприяють розумінню та системному засвоєнню знань. *Отже, стратегічно важливо не відмовлятися від застосування технологій, а раціонально їх використовувати, надаючи перевагу власному інтелекту, тобто не стільки споживати готове, скільки творити самостійно, підтримувати інтелектуальну автономність.*

Список використаних джерел:

1. Шаповалова Г. В., Шебештян Я. М. Теоретико-практичні питання текстознавства. Ужгород: Гражда, 2016. 100 с.
2. Шаповалова Г., Шебештян Я. Лінгвістичний аналіз тексту у вивченні дисциплін медіалінгвістичного циклу. Ужгород, 2024. 46 с.

3. Шебештян Я., Шаповалова Г. Науково-дослідницька та педагогічна практика студента вищої школи: зміст, засади, вимоги. Ужгород: Гражда, 2017. 132 с.
4. Cheng M., Lee C., Khadpe P. et al. Sycophantic AI decreases prosocial intentions and promotes dependence. *Science*. 26 Mar 2026. Vol. 391, Issue 6792. doi: 10.1126/science.aec8352.
5. Kosmyna N., Houghtman E., Ye T. Y. et al. Your brain on ChatGPT: Accumulation of cognitive debt when using AI assistant for essay writing task. arXiv:2506.08872 [cs.AI]. doi: 10.48550/arXiv.2506.08872.
6. Marchant N. L., Howard R. J. Cognitive debt and Alzheimer's disease. *J Alzheimers Dis*. 2015; 44(3):755-70. doi: 10.3233/JAD-141515. PMID: 25362035.
7. Storey M.-A. From Technical Debt to Cognitive and Intent Debt. arXiv:2603.22106 [cs.SE]. doi: 10.48550/arXiv.2603.22106.

Шаркань Василь Васильович,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики

Ужгородського національного університету

ДИРЕКТИВНІ МОВЛЕННЄВІ АКТИ ЩОДО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В АГІТАЦІЙНОМУ ДИСКУРСІ ЧАСОПИСУ «ГОЛОС ЖИТТЯ»

«Голос Життя» – закарпатське видання виразно радянське спрямування й комуністичної орієнтації, редакція якого, за спостереженням дослідника В. Габора, «намагалася приховати свою ідеологічну спрямованість і подавала себе передовсім захисницею інтересів працюючого селянства» [3, с. 339]. Часопис (спочатку його визначали як журнал, згодом – газета) друкували в Ужгороді впродовж 1929–1938 рр., адміністрація видання певний період була в Мукачеві. Як писав П. Лісовий, юридично редакторкою газети була А. Мондок, сестра І. Мондока, редактора «Карпатської правди», а фактично редагувала його дружина – Ф. Киричинська [9, с. 85], з часом «“Голос життя” дедалі більше змінював свій “селянський” тон на партійно-політичний» [9, с. 90].

Уже в першому номері редакція заявила, що «бере на себе велике і важке завдання: стає до боротьби за національне відродження Закарпаття» [7, с. 1]. Одним із ключових напрямів у цій боротьбі видання визначало захист української мови, виступи «проти імперіалістичних намірів денационалізувати нас, проти намірів перемінити національну фізіономію Закарпаття і здушити процес української національної свідомости», а також боротьбу «проти чехізації та її помічників: русофільства і русинізму» [7, с. 1].

Метою нашого дослідження є аналіз специфіки агітаційного дискурсу часопису «Голос Життя», зокрема директивних мовленнєвих актів, спрямованих на захист української мови, у комунікативному, тематичному й лінгвопрагматичному вимірах.

Оскільки більшість публікацій у досліджуваному виданні не підписані (В. Габор робить слушне припущення, що це було через небажання співпрацювати з редакцією місцевих діячів української орієнтації, які не поділяли її

радянськості поглядів і не були прихильниками комуністичної ідеології [3, с. 341–342]), то колективним адресантом директивних висловлень виступає редакція часопису. Водночас адресат не є однорідним: журнал поставив собі за мету згуртувати робітників, трудове селянство, трудову інтелігенцію й молодь [7, с. 1]. Відповідно цільову аудиторію можна поділити на три групи. По-перше, це робітники й селянство: до них спрямовані директиви переважно політичного й соціально-економічного характеру: «Кличемо все працююче селянство без різниці партійної приналежності до енергійної боротьби: За негайне застановлення всіх податкових екекуцій! Хай живе однопільний фронт працюючих міст і сіл!» [13, с. 3–4]. По-друге, це молодь і студентство. Заклики до цієї категорії фокусуються передусім на захисті мовних і освітніх прав: «Вся молодь до боротьби за рідні школи і рідну мову в школах!» [2, с. 2]. По-третє, це «трудова інтелігенція» (насамперед учителі), яка страждає від безправ'я й безробіття, бо «чужинці на нашій землі позабирали найкращі місця» [16, с. 3].

Дослідниця Л. Михайлова виділяє такі різновиди директивних мовленнєвих актів, як наказ, прохання, благання, запрошення, розпорядження, порада, дозвіл, заборона, переконання, інструкція, пропозиція, замовлення, вимога, команда, наставляння, рекомендація, попередження, загроза, клопотання [10, с. 451]. Публікації часопису «Голос Життя» були здебільшого агітаційно-мобілізаційними, тому в ньому практично відсутні м'які форми (прохання, порада, клопотання тощо), натомість домінують найбільш радикальні мовленнєві акти – вимоги, накази, команди (гасла), а також попередження й заборони.

Вимоги часопису щодо мови стосувалися насамперед двох ключових напрямів – освіти й державного управління. Сферу освіти розглядали у виданні як головну для збереження національної ідентичності. Директиви цього спрямування мали форму радикальних гасел, характерних для тогочасної комуністичної пропаганди на Закарпатті: «Геть чеських вчителів, геть чеські школи» [8, с. 1]. Редакція констатувала, що «трудящі» мають розпочати «безпощадний бой» проти всіх виявів чехізації, і закликала до активних дій: «Геть з чеськими

школами з українських і мадярських шкіл! Перемініть їх у школи з рідною навчальною мовою!» [17, с. 6].

Видання наголошувало на необхідності офіційного визнання української мови і закликало: «Жадайте вашу рідну мову завести як урядову мову до всіх урядів і до судів!» [17, с. 6]. Автори часопису спонукали читачів до відстоювання своїх мовних прав у спілкуванні з урядовцями: «Повертайте всі письма, які присилають з урядів не на рідній вам мові! В урядах вимагайте, аби пани урядники говорили з вами по вашому!» [5, с. 2]. Під час перепису населення часопис вимагав від активістів «усвідомлювати всіх, особливо українських селян, щоби не дали себе баламутити і твердо стояли на тому, що вони належать до української нації і їх рідна мова є українська» [11, с. 2]. Загальна політична вимога щодо офіційного статусу української мови зводилася до комплексного гасла: «За рідну мову в школах, урядах і війську!» [14, с. 2].

У виданні приділяли значну увагу й боротьбі з москвофільством. Для протистояння йому на лінгвопрагматичному рівні, поряд із вимогами й гаслами, використовували імперативи-застереження й заборони. У передвиборчій агітаційній листівці в березні 1935 р. часопис застерігав читачів від маніпуляцій лідерів москвофільського напрямку, категорично закликав не підтримувати їхні політичні сили: «Не дайте себе обманути панською автономією, бо тяжко відпокутуєте. Ви вже дали в 1929 році на “Русский блок” 48 тисяч голосів і яка вам з того користь? Тепер не дайте своїх голосів на “Автономний земледільський союз”, на куртяківців, бо тим зміцните чеських, словацьких і польських фашистів...» [12, с. 7]. У такій самій формі видання виступало й проти партій християнського й українського націоналістичного спрямування: «Не дайте себе обманути ні християнством, ні українським націоналізмом, ніякими обіцянками!» [15, с. 9].

Редакція часопису вдавалася до агресивних висловлювань в умовах жорсткої цензури, тому не всі тексти доходили до читачів. 1933 року суд ухвалював рішення про можливе повне закриття газети через те, що лише за один рік її було конфісковано 12 разів [6, с. 1]. У таких умовах видавці вдавалися до максимально

жорстких форм агітації, щоб мобілізувати населення на свій захист. Усі сфери життя, зокрема й культуру та освіту, редакція розглядала тільки крізь призму класової боротьби між «трудящими» (робітниками й селянством) та «буржуазією». Тому використання директивних мовленнєвих актів було спрямоване на розпалювання ворожнечі, на створення «одноцільного революційного фронту» проти «визискувачів» [1, с. 2].

Боротьба за українську мову на шпальтах «Голосу Життя» була тактичним кроком, а насиченість текстів директивами мала насамперед електоральну мету: ці заклики були спрямовані на завоювання більшої кількості мандатів під час виборів, адже комуністи хотіли скористатися зростанням рівня національної свідомості в місцевого населення. Саме тому агресія була спрямована не лише проти влади й москвофілів, а й проти українських народовців (діячів «Просвіти», партії А. Волошина та ін.), яких часопис таврував у традиціях комуністичної та московської пропаганди як «українських фашистів» і «петлюрівських недобитків» [4, с. 3]. «Захист» мовних прав слугував комуністам інструментом у політичній боротьбі за знищення конкурентів в українському таборі та утвердження власної ідеології і здобуття влади.

Список використаних джерел:

1. Безробітні на боці страйкуючих робітників. *Голос Життя*. 1930. 15 серп. (№ 9). С. 2.
2. Вся молодь до боротьби за рідні школи і рідну мову в школах! *Голос Життя*. 1936. 1 квіт. (№ 6). С. 2.
3. Габор В. В. Українські часописи Ужгорода (1867–1944): історико-бібліографічне дослідження. Львів, 2003. 564 с.
4. Геть з національною тровлею петлюрівських недобитків! Не приймайте фашиську тряпку «пробоем»! *Голос Життя*. 1934. 15 лип. (№ 2). С. 3–4.
5. Геть з чехізацією. *Голос Життя*. 1931. 1 берез. (№ 4). С. 2.

6. «Голос Життя» може бути застановленою. *Голос Життя*. 1933. 23 жовт. (№ 22). С. 1.
7. До наших читачів! *Голос Життя*. 1929. 15 жовт. (№ 1). С. 1.
8. Закарпатські політичні партії і українське питання. *Голос Життя*. 1929. 15 жовт. (№ 1). С. 1–2.
9. Лісовий П. М. Комуністична преса Закарпаття 20–30-х років. Львів : Видавництво при Львівському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1982. 142 с.
10. Михайлова Л. В. Класифікація директивних мовленнєвих актів. *Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»*. 2015. С. 451–456. URL: <http://dspace.nua.kharkov.ua:8080/jspui/handle/123456789/611> (дата звернення: 16.05.2026).
11. Народний перепис. *Голос Життя*. 1930. 20 лют. (№ 3–4). С. 2.
12. Не дайте себе обманути панською автономією! Комунізм є єдиним спасінням! *Голос Життя*. 1935. 10 берез. (№ 5). С. 7.
13. Окружна конференція працюючого селянства Мукачівського округу. *Голос Життя*. 1930. 1 листоп. (№ 13). С. 3–4.
14. Перша округова маніфестація працюючого селянства в Хусті: демонстрували за хліб, землю, працю й волю! *Голос Життя*. 1931. 15 січ. (№ 1–2). С. 2–3.
15. Працюючі селяне і всі трудящі! *Голос Життя*. 1935. 10 берез. (№ 5). С. 9.
16. Трудящій інтелігенції. *Голос Життя*. 1936. 1 січ. (№ 1). С. 3.
17. Чехізація молодого покоління. *Голос Життя*. 1934. 26 серп. (№ 5). С. 6.

Яцко Віта Олександрівна,
*старший викладач кафедри
іноземних мов, філології та журналістики
Київського університету
інтелектуальної власності та права;*

Коваленко Наталія Анатоліївна,
*канд. філол. наук, доцент кафедри
іноземних мов, філології та журналістики
Київського університету
інтелектуальної власності та права;*

МОДИФІКАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА В МЕДІАДИСКУРСІ

Автоматизація перекладу, що набула масштабів справжньої технологічної революції протягом останнього десятиліття, поставила перед лінгвістичною та перекладознавчою спільнотою питання, що виходять далеко за межі суто технічного порівняння якості машинного та людського перекладу. На порядку денному опинилися проблеми значно глибшого ґатунку: трансформація професійної ідентичності перекладача, переосмислення меж його компетенції та відповідальності, деонтологічні дилеми, породжені новою конфігурацією стосунків між людиною, машиною та текстом. Ці питання набувають особливої гостроти в контексті медіаперекладу – сфери діяльності, де швидкість, точність і соціальна відповідальність перебувають у постійному протистоянні одна з одною, а наслідки рішень перекладачів безпосередньо впливають на масову аудиторію.

Традиційна модель перекладача як людини-професіонала описує перекладача не просто як користувача алгоритма обробки даних, а як багатогранну систему, що об'єднує складні когнітивні процеси, етичні обов'язки

та розмаїття соціальних ролей. У межах людиноцентричного підходу постать перекладача виходить далеко за межі функцій «живого словника», адже він є насамперед культурним посередником [1, р. 4]. Як білінгвальна та бікультурна особистість, такий фахівець не лише досконало володіє мовним інструментарієм, а й вільно дешифрує приховані культурні коди обох народів. Як експерт із комунікації, він долає не лише лінгвістичні, а й прагматичні бар'єри, дбаючи про те, щоб повідомлення було сприйняте адресатом саме так, як того вимагає ситуація спілкування. Дослідження І. Є. Фролової та О. О. Кобзевої показало, що, існує «три основні аспекти, що визначають переклад як культурно-посередницьку діяльність у цифровому світі: (1) реконфігурована агентність перекладача; (2) практики мультимодального посередництва; і (3) новостворені цифрові спільноти перекладачів» [2, с. 51]

Процесуальний підхід до роботи перекладача передбачає чітку послідовність дій, де першим етапом є глибоке декодування змісту для виявлення справжньої інтенції автора. Після цього відбувається процес перекодування, коли фахівець шукає такі функціональні еквіваленти, що здатні викликати у читача перекладу реакцію, ідентичну сприйняттю оригіналу носієм мови [3, с. 68-69]. У цьому процесі ключову роль відіграє дотримання професійної етики, бо перекладач несе персональну відповідальність за точність передачі змісту, не допускаючи викривлення фактів на догоду власним поглядам чи вподобанням.

Важливим аспектом професійної діяльності є баланс між «буквою» та «духом» тексту, що визначає ступені свободи фахівця. Якщо в художній літературі перекладач має право на творчу адаптацію та транскреацію задля збереження іронії чи живого образу, то в юридичних та технічних текстах його свобода є мінімальною через необхідність суворого дотримання стандартів і глосаріїв [4, с. 388]. Водночас професіонал має обов'язок адаптувати матеріал під аудиторію, замінюючи незрозумілі метафори чи приклади на ті, що є близькими цільовій культурі.

Психологічна глибина цього процесу часто описується через концепцію «герменевтичного кола», де переклад постає як інтелектуальний акт, що вимагає від людини повної довіри до тексту, глибокого проникнення в його сутність, подальшого засвоєння та компенсації сенсів [5, с. 156]. На відміну від будь-яких машинних алгоритмів людина-перекладач здатна враховувати найтонші нюанси контексту, підтексту та емоційного забарвлення. Саме ця здатність до емпатії та глибокої рефлексії становить основу традиційної ролі перекладача, роблячи його працю незамінним інструментом справжнього людського розуміння.

Нині традиційна модель перекладача як творця тексту, професіонала, котрий здійснює повний цикл міжмовної та міжкультурної медіації, зазнає принципової трансформації в умовах автоматизації. На зміну їй приходить модель постредактора – спеціаліста, чиє завдання полягає у виявленні та виправленні помилок машинного перекладу, а не у самостійному конструюванні цільового тексту, така зміна є не просто функціональною, а зачіпає саму основу перекладацької ідентичності. Якщо традиційний перекладач ідентифікує себе через творчу майстерність, тобто здатність знаходити унікальні рішення для складних проблем перекладу, то постредактор визначає себе передусім через критичну компетенцію, тобто здатність розпізнавати системні помилки алгоритму та оцінювати якість машинного перекладу, що свідчить про принципово іншу когнітивну та ідентифікаційну позицію [6].

Деонтологічний вимір цієї трансформації є чи не найбільш складним і водночас найменш дослідженим. Питання про розподіл відповідальності між перекладачем-людиною та системою машинного перекладу за помилки у підсумковому тексті не має однозначного вирішення ні в теорії, ні в практиці медіаперекладу. Логіка постредагування передбачає, що людина-редактор бере на себе повну відповідальність за кінцевий текст, оскільки вона його перевірила та схвалила. Однак ця логіка вступає в суперечність із реаліями медійного виробництва, де часові обмеження роблять повноцінну верифікацію кожного елементу машинного перекладу практично неможливою [7]. Виникає

деонтологічна колізія: стандарт відповідальності залишився незмінним, тоді як умови його реалізації принципово погіршилися.

Напруга між швидкістю та точністю є, мабуть, найгострішою практичною дилемою сучасного медіаперекладача. Медіасередовище вимагає миттєвої реакції, адже новина, перекладена через годину після появи оригіналу, у більшості випадків вже втрачає актуальність. Водночас поспіх у перекладі призводить до помилок, що можуть мати серйозні наслідки – від репутаційних до юридичних. Систематизація типових помилок медіаперекладача, зумовлених цим тиском, може охоплювати: пропуск ключових фактичних деталей заради швидкості; некритичне прийняття машинного варіанту там, де потрібна людська верифікація; ігнорування культурних та прагматичних нюансів оригіналу. Кожна з цих помилок є водночас лінгвістичною та етичною, оскільки вона порушує як норму точності, так і норму відповідальності перед аудиторією [8].

Дискусія про депрофесіоналізацію перекладача як наслідок автоматизації є значно складнішою, ніж її зазвичай представляють. Поряд із реальними ризиками знецінення певних перекладацьких навичок, які добре відтворюються алгоритмами, спостерігається і протилежна тенденція – виникнення нової вузької експертності, попит на яку суттєво зростає. Мова йде про спеціалізацію у галузях, де машинний переклад системно дає збої: переклад ідіоматики та соціолектів, переклад гумористичного та іронічного контенту, юридичний та медичний переклад, де ціна помилки є критично високою. Ці ніші формують новий профіль перекладацької компетенції, що поєднує традиційні лінгвістичні знання з технологічною грамотністю та підвищеною критичною рефлексією щодо обмежень штучного інтелекту.

Самоідентифікація сучасного медіаперекладача в умовах автоматизації проходить крізь кілька кризових точок. Перша – криза унікальності, яка викликана усвідомленням того, що значна частина рутинних завдань може бути виконана машиною на прийнятному рівні якості. Друга – криза авторства, обумовлена невизначеністю щодо того, наскільки «своїм» є текст, що пройшов через постредагування, а не повне творче перетворення. Третя – криза

нормативності, в основі якої лежить відсутність чітких галузевих стандартів, що визначали б обсяг та якість постредагування, необхідного для виконання деонтологічних вимог. Подолання цих криз потребує не лише технологічної адаптації, але й глибокої рефлексії над базовими цінностями перекладацької професії – точністю, відповідальністю, культурною чутливістю.

Таким чином, трансформація професійної ідентичності перекладача в медіадискурсі є комплексним процесом, що має лінгвістичний (зміна характеру роботи з текстом), деонтологічний (переосмислення норм відповідальності) та екзистенційний (криза самоідентифікації) виміри. Продуктивна відповідь на ці виклики потребує розробки нових етичних кодексів медіаперекладача, адаптованих до реалій гібридного людино-машинного перекладу, а також переосмислення навчальних програм підготовки перекладачів у напрямку посилення критичного та деонтологічного компонентів.

Список використаних джерел:

1. Asadova A. The Translator as Cultural Mediator. *Journal of foreign language teaching and applied linguistics*. 2024. V. 10. P. 4-10.
2. Фролова І. Є., Кобзєва О. О. Переклад як культурне посередництво в цифрових глобальних просторах. *Слобожанський науковий вісник*. Серія: Філологія. 2025. Вип. 10. С 49-54.
3. Щигло Л. В. Інтегративний підхід до моделювання процесу перекладу та мовна особистість перекладача. *Філологічні трактати*. 2015. Т. 7. С. 67-73.
4. Гудкова Н. М. Транскреація як переклад з маркетинговим акцентом. *Діалог культур у Європейському освітньому просторі*. Київський національний університет технологій та дизайну, 2025. URL: https://test.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/30423/1/%D0%A1onference%20%D0%A0roceeding_Dialogue%20of%20Cultures_KNUTD_09.05.2025-388-391.pdf (дата звернення: 20.03.2026).

5. Коваль А. С. Герменевтичне коло у формуванні методичної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Музичне мистецтво в освітологічному дискурсі*. 2017. № 2. С. 155-158.

6. Івашкевич Л. С. Постредагування, локалізація, транскреація... Що далі. *Взаємодія одиниць мови і мовлення: комунікативно-когнітивний, соціокультурний, перекладознавчий і методичний аспекти*. 2020. С. 36-38. URL: https://ktpnm.kpi.ua/sites/default/files/2024-11/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%B8%CC%86%20%D0%A4%D0%9B_2020.pdf#page=36 (дата звернення: 25.03.2026).

7. Ткачук Т. І., Мацера О. А. Лінгвістичні особливості помилок машинного перекладу та методи їх корекції в англо-українській мовній парі. *Закарпатські філологічні студії*. 2025. Вип. 40. Т. 2. С. 69-72.

8. Зінуківа Н. В. Типологія помилок в усному професійному перекладі. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля*. Серія: Філологічні науки. 2021. № 2 (22). С. 239-248.

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

Секція 1 «Сучасні виклики юридичної науки»

Абашев Ренат Робертович,
Голова

*Всеукраїнської громадської
організації осіб з інвалідністю
«Інститут реабілітації та соціальних технологій»*

**КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ПРАЦЮ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ
В УКРАЇНІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ.**

У сучасній парадигмі правового розвитку право на працю трансформується з суто економічної категорії у фундаментальну конституційну цінність. Воно виступає не лише гарантією матеріального добробуту, а й базовою умовою реалізації людської гідності, ключовим чинником соціальної інтеграції та всебічного розвитку особистості. Особливої гостроти це питання набуває в контексті забезпечення трудових прав осіб з інвалідністю, де право на працю стає інструментом подолання соціальної нестабільності та забезпечення фактичної рівності. Стратегія реформування соціального захисту осіб з інвалідністю є одним із ключових пріоритетів утвердження України як демократичної, соціальної та правової держави, розбудови громадянського суспільства на основі засад верховенства права, прав та свобод людини, імплементації міжнародних, у тому числі європейських, соціальних стандартів. Загально відомо, що відповідні засади розвитку суспільства і держави визначені у нормах Конституції України [1], за змістом яких: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст.3); усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах, права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (ст.21); права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними (ст.22). У системі конституційних прав людини право на працю та право на соціальний захист є найбільш системними та фундаментальними. У статті 43 Конституції України

визначено, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб[1]. Варто зауважити що зазначені конституційні положення є логічним продовженням напрацьованого міжнародного досвіду у цій сфері. Так, відповідно до статті 23 Загальної декларації прав людини: «Кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття» [2]. А стаття 27 Конвенції про права осіб з інвалідністю більш детально гарантує: «Право осіб з інвалідністю на працю нарівні з іншими; воно включає право на отримання можливості заробляти собі на життя працею, яку особа з інвалідністю вільно вибрала чи на яку вона вільно погодилась, в умовах, коли ринок праці та виробниче середовище є відкритими, інклюзивними та доступними для осіб з інвалідністю» [3]. Як приклад напрацювання міжнародної спільноти є ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН 13 грудня 2006 року Конвенції про права осіб з інвалідністю. На нашу думку, саме норми Конвенції мають виступити правовим базисом формування та розвитку сучасної моделі, що дозволить забезпечити соціальний захист осіб з інвалідністю як найбільш вразливої частини населення. Але на сьогодні в Україні продовжує діяти модель соціального захисту осіб з інвалідністю, яка сформована в умовах радянської доби, та не повною мірою враховує потреби і інтереси таких осіб. Варто зауважити, що права осіб з інвалідністю залишаються переважно декларативними і не сприяють підвищенню їх рівня та якості життя. Також слід наголосити, що в Україні вже тривалий час спостерігається тенденція щодо зростання чисельності осіб з інвалідністю. За оцінками ВООЗ у світі проживає понад мільярд осіб з інвалідністю, що складає близько 15% населення земної кулі. І тільки близько 5% з них мають вроджену інвалідність [4]. В Україні чисельність осіб з інвалідністю складає понад 3 млн. осіб. Доречно підкреслити,

що в силу, військових, економічних, соціальних та інших факторів, у світі і в Україні спостерігається тенденція до суттєвого зростання чисельності таких осіб. Сьогодні актуальність теми обумовлена тим що в умовах воєнного стану питання щодо гарантування прав та свобод осіб з інвалідністю стає дуже гострим та чутливим, оскільки вони не завжди на належному рівні можуть конкурувати на ринку праці та в інших сферах суспільного життя. Доречно наголосити що держава сьогодні в умовах воєнного стану залишається важливим та ключовим суб'єктом, який має забезпечувати соціальний захист осіб з інвалідністю в першу чергу через створення новітньої моделі соціального захисту. Держава має забезпечувати особам з інвалідністю забезпечується повне й рівноправне здійснення ними всіх прав та свобод людини в усіх сферах суспільного життя. Відповідно до положень Конвенції про права осіб з інвалідністю держава має піклуватися над створенням належних умов праці та справедливого соціального захисту для осіб з інвалідністю. Будь-яка дискримінація осіб з інвалідністю відповідно до законодавства забороняється, у тому числі й під час реалізації ними права на працю. Права осіб з інвалідністю у сфері трудових відносин є надзвичайно важливим та чутливим питанням, яке стає все більш актуальним в сучасному світі. Однією з найбільш важливих особливостей реалізації прав осіб з інвалідністю у сфері трудових відносин є забезпечення доступу до роботи. Це може включати такі заходи, як адаптація робочого місця, надання додаткових матеріалів для навчання та підтримки, а також забезпечення технічних засобів, які допоможуть особам з інвалідністю здійснювати свої трудові функції. Варто зауважити, що в Україні донедавна діяла система квотування певного відсотка робочих місць на підприємствах. Суть її полягала в тому що відповідно до закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» передбачалось, що підприємства, установи, організації, фізичні особи, які використовували найману працю, зобов'язані виділяти і створювати робочі місця для працевлаштування осіб з інвалідністю, у тому числі спеціальні робочі місця, створювати для них умови праці з урахуванням індивідуальних програм реабілітації і забезпечувати інші соціально-економічні

гарантії, передбачені законодавством, надавати державній службі зайнятості інформацію, необхідну для організації працевлаштування осіб з інвалідністю. Для підприємств, установ, організацій, у тому числі підприємств, організацій громадських об'єднань з інвалідністю, фізичних осіб, які використовували найману працю, статтею 19 вищезазначеного закону встановлювався норматив робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю у розмірі 4 % середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за рік, а якщо працює від 8 до 25 осіб, – у кількості одного робочого місця. Для порівняння: в Італії та Іспанії – 2 %, у Німеччині – 5 %, у Франції – 6 %. Таку квоту в Україні були зобов'язані виконувати всі суб'єкти господарювання незалежно від форми власності, проте за окремими даними лише 45% підприємств виконували цю правову норму закону. Іншим краще було сплатити штраф, ніж створювати робочі місця для осіб з інвалідністю. В такий спосіб положення національного законодавства зобов'язували державу забезпечити соціальний захист і повну інтеграцію осіб з інвалідністю в економічне і суспільне життя, насамперед через реалізацію ними свого конституційного права на працю. В реальному житті нажалі їх права на працевлаштування та зайнятість продовжують порушуватися і особи з інвалідністю зазнають дискримінації на ринку праці. В юридичній літературі науковці та практики слушно зауважують, що така система квотування забезпечувала працевлаштування та зайнятість на відкритому ринку праці переважно тих осіб з інвалідністю, яким не потрібно спеціальних умов для організації праці та додаткової підтримки при працевлаштуванні у подальшій роботі. Це значна частка від усього числа осіб з інвалідністю, але у такий спосіб не вирішується основна проблема – усунення обмежень у навчанні та працевлаштуванні, соціальне включення та подолання бідності серед цієї соціальної групи населення в Україні, які не можуть самотійно, або у звичайний спосіб вирішити дані проблеми.

Враховуючи вищезазначене, стратегічним пріоритетом розвитку українського законодавства має бути повна імплементація положень Конвенції ООН до національних актів, що передбачає створення чіткого алгоритму захисту від дискримінації на всіх етапах трудової діяльності та удосконалення законодавчих механізмів реалізації права на працю, його гарантування і правової охорони шляхом прийняття суспільно схваленого Кодексу про права осіб з інвалідністю як єдиного, основоположного закону у цій царині як результат консолідації зусиль суспільства та держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України Відомості Верховної Ради України. – 1996 - №30. Ст.141
2. Загальна декларація прав людини: Декларація ООН від 10.12.1948.
Урядовий кур'єр від 10.12.2008. № 232.
3. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю: Конвенція ООН від 13.12.2006р.. Офіційний вісник України від 19.03.2010 р., №17, стор.93.
4. Всесвітня організація охорони здоров'я, «Обмежені можливості та здоров'я, інформаційний лист № 352», 2011 рік: www.who.int/mediacentre/factsheets/fs352/en/index.html

Аскерзаде Сакіна Олександрівна,
студентка 4-го курсу, юридичного факультету
Київського університету інтелектуальної власності та права

Науковий керівник: **Мудрицька Катерина Олексіївна,**
Доктор PhD 081 «Право»
доцент кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
член-кореспондент Академії адміністративно-правових наук
ORCID ID: 0000-0003-3759-8897

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ «ВІЙСЬКОВИХ» ВИНАХОДІВ ТА КОРИСНИХ МОДЕЛЕЙ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Після початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну у 2022 році особливої актуальності набули питання, пов'язані зі створенням, правовою охороною, використанням та обмеженням оборотоздатності винаходів і корисних моделей у сфері оборонних технологій. Насамперед ідеться про розробки, пов'язані з військовою технікою, засобами захисту, безпілотними системами, криптографічними технологіями та іншими об'єктами спеціального або подвійного призначення. Стрімкий розвиток українського MilTech-сектору, зокрема через платформу Brave1 та приватні defense-tech стартапи, змінив підходи до створення оборонних технологій, де у сучасних умовах швидкість розробки та впровадження інновацій часто має більше значення, ніж тривалі процедури патентування [1].

Нажаль чинне законодавство ще не оперує поняттям «військових» винаходів та корисних моделей, натомість максимально наближеним до нього є поняття «секретного винаходу». Секретний винахід є особливим видом об'єкта

права інтелектуальної власності, щодо якого одночасно діють норми патентного законодавства та вимоги режиму державної таємниці. У цьому випадку правовій охороні підлягає інформація про новітнє технологічне рішення, яка за загальними правилами патентного права повинна бути розкрита суспільству в обмін на надання правової охорони у формі патенту. Водночас законодавство про державну таємницю вимагає обмеження доступу до такої інформації та її збереження у режимі секретності, якщо її розголошення може завдати шкоди національним інтересам, обороноздатності чи безпеці держави [2, с. 53].

Поняття секретного винаходу закріплене у Законі України «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі». Аналіз положень цього нормативного акта дає підстави стверджувати, що загальний правовий режим секретного винаходу здебільшого відповідає звичайному режиму охорони винаходів [3]. Зокрема, істотних відмінностей щодо визначення об'єкта винаходу, строків чинності правової охорони, кола суб'єктів прав чи органу, уповноваженого здійснювати розгляд заявки, закон не встановлює. Специфіка такого об'єкта зумовлена насамперед необхідністю дотримання режиму секретності та вимог законодавства про державну таємницю.

Водночас законодавство передбачає декілька механізмів ініціювання процедури засекречування винаходу. Перший із них випливає з положень абз. 2 ч. 3 ст. 12 Закону та полягає у тому, що заявка на отримання патенту подається до НОІВ через режимно-секретний орган заявника або через компетентний орган місцевої державної адміністрації за місцезнаходженням юридичної особи чи місцем проживання фізичної особи [3]. Такий порядок свідчить про те, що ще на етапі прийняття рішення про подання заявки заявник усвідомлює можливий секретний характер відповідної розробки та самостійно ініціює застосування спеціальної процедури, пов'язаної з обмеженим доступом до інформації та дотриманням вимог державної безпеки.

Інший механізм засекречування винаходу передбачений ч. 8 статті 16 зазначеного Закону [3]. У цьому випадку питання наявності відомостей, що становлять державну таємницю, виникає вже під час проведення експертизи

заявки. Якщо у процесі її розгляду виявляється інформація, яка потенційно може мати секретний характер, матеріали передаються для спеціальної перевірки щодо наявності у них відомостей, віднесених до державної таємниці. Отже, ініціатором процедури засекречування у такій ситуації виступає вже не сам заявник, а держава в особі уповноважених органів [4, с. 108-109].

Незалежно від способу ініціювання процедури остаточне рішення про віднесення винаходу або корисної моделі до категорії секретних приймає Державний експерт з питань таємниць. У разі ухвалення позитивного рішення вся інформація щодо відповідної розробки, включаючи зміст технічного рішення та матеріали заявки, підлягає засекречуванню на строк, визначений таким експертом. Відповідно, і сама процедура патентування надалі здійснюється в умовах спеціального режиму секретності. При цьому законодавство гарантує заявнику право оскаржити рішення про засекречування винаходу, якщо він вважає його необґрунтованим. Водночас навіть у разі надання правової охорони секретному винаходу строки чинності патенту залишаються загальними: 20 років для винаходу та 10 років для корисної моделі. Їх обчислення починається з моменту подання заявки до НОІВ та не залежить від тривалості режиму секретності.

Таким чином, сама процедура патентування секретних винаходів і вимоги до їх патентоздатності загалом не мають принципових відмінностей від порядку охорони звичайних винаходів. Однак встановлення режиму секретності суттєво впливає на правовий статус такого об'єкта, обмежуючи можливості його використання, поширення та комерціалізації для власника патенту, що неодноразово підкреслювалося у науковій літературі.

Та попри наявне законодавче регулювання, умови діючого воєнного стану дають змогу виявити низку проблем у цій сфері. Зокрема, І. І. Хоменко підкреслює, що розвиток військово-технічної сфери в Україні потребує комплексного оновлення національного законодавства з урахуванням стандартів ЄС та сучасних міжнародних підходів до охорони технологій подвійного використання. Автор звертає увагу на те, що значна частина сучасних винаходів

може використовуватися як у цивільній, так і у військовій сфері, що потребує формування спеціального правового механізму їх охорони, контролю за передачею технологій та запобігання витоку стратегічно важливої інформації [5, с. 231-235]. У цьому контексті особливого значення набувають питання державного контролю за патентуванням оборонних розробок, експортом технологій та визначенням меж доступу до технічної інформації. Водночас обмеження міжнародного патентування та експорту технологій подвійного призначення, передбачені законодавством про державний експортний контроль, нерідко демотивують розробників офіційно оформлювати права інтелектуальної власності в Україні [6, с. 284].

Науковець також наголошує, що умови війни значно підвищили роль інноваційної діяльності у сфері оборони. Розробка безпілотних систем, засобів радіоелектронної боротьби, кіберзахисту, систем зв'язку, військової робототехніки та інших технологій стала одним із пріоритетних напрямів державної політики. У зв'язку з цим особливо актуальним є створення ефективної системи правової охорони таких об'єктів, яка одночасно забезпечуватиме захист прав розробників та охорону національних інтересів у сфері безпеки [5, с. 231-235].

Окрему проблему становить правовий режим службових військових винаходів, створених працівниками оборонних підприємств, військовослужбовцями або особами, які виконують роботи в межах державного оборонного замовлення. Відповідно до положень ЦК України та спеціального законодавства, майнові права інтелектуальної власності на службовий винахід можуть належати роботодавцю, державному органу або державі, якщо такий об'єкт створений у зв'язку з виконанням службових обов'язків чи за рахунок державного фінансування [7, с. 233]. Водночас чинне законодавство фактично не врегульовує питання винаходів, створених безпосередньо військовослужбовцями під час виконання бойових завдань, що створює правовий вакуум щодо належності майнових прав на такі розробки.

У нинішніх умовах ця проблема набуває особливого значення, оскільки значна частина інноваційних оборонних технологій створюється у межах взаємодії приватного сектору з державними оборонними структурами. Така співпраця сприяє швидкому розвитку військово-технічних рішень, однак одночасно породжує складні питання щодо розподілу прав на результати інтелектуальної діяльності, порядку використання технологій, виплати винагороди авторам та визначення меж державного контролю за відповідними об'єктами [8, с. 82].

Судова практика щодо військових винаходів і корисних моделей в Україні наразі залишається досить обмеженою, що значною мірою зумовлено специфікою таких правовідносин та наявністю режиму секретності. Водночас у наукових колах активно підкреслюється необхідність подальшого вдосконалення законодавства України у сфері правового режиму об'єктів інтелектуальної власності оборонного призначення. Експерти звертають увагу на те, що чинне законодавство лише частково враховує специфіку військових технологій, тоді як сучасні умови війни та стрімкий розвиток оборонних інновацій потребують формування більш комплексного і спеціалізованого механізму правового регулювання. Зокрема, пропонується розроблення окремого спеціального закону, який би комплексно регулював питання створення, правової охорони, використання, передачі та державного контролю щодо військових винаходів і корисних моделей.

Отже, правовий режим військових винаходів і корисних моделей в Україні в умовах воєнного стану характеризується поєднанням приватноправових механізмів охорони інтелектуальної власності та публічно-правових обмежень, зумовлених потребами національної безпеки. Умови війни суттєво посилили значення оборонних інновацій, розвитку MilTech-сектору та державного контролю у сфері військових технологій. Водночас чинне законодавство потребує комплексного оновлення, зокрема щодо правового режиму секретних і службових винаходів, розподілу майнових прав, а також механізмів державної підтримки оборонних розробок. У цьому контексті доцільним є прийняття

спеціального закону, який би не лише врегульовував питання секретності військових розробок, а й запроваджував прискорену процедуру реєстрації військових винаходів, корисних моделей і брендів, пов'язаних із оборонними технологіями. Поряд із цим важливим є створення гнучкої системи державних грантів і компенсацій для розробників в обмін на встановлення окремих обмежень щодо реалізації майнових прав на стратегічно важливі технології.

Список використаних джерел:

1. Адріанова Т. Military Tech в Україні. Які юридичні нюанси слід враховувати підприємцям? *Liga.net*. 2024. URL: <https://blog.liga.net/user/tandrianova/article/52330> (дата звернення: 16.05.2024)
2. Бровчук П.В. Правове регулювання секретних винаходів і корисних моделей /Антикризовий менеджмент: управлінські, правові та економічні аспекти забезпечення безпеки життєдіяльності населення і територій: *Матеріали всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. молодих вчених, курсантів та студентів*. Л.: ЛДУ БЖД. 2021. С. 53–55.
3. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15.12.1993 № 3687-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1994, №7, ст. 32
4. Остапенко Г.З., Чомахашвілі О.Ш. Актуальність правової охорони секретних винаходів в Україні в умовах війни. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, Серія ПРАВО. Випуск 74: ч. 1. 2022. С. 107-112.
5. Хоменко І.І. Правове регулювання винаходів, корисних моделей в Україні та ЄС. *Інформація і право*. № 3(50)/2024. С. 225-235.
6. Новікова І.Е., Новікова А.Я. Експортний контроль технологій подвійного призначення: міжнародні стандарти та українські законодавчі імперативи. *Юридичний науковий електронний журнал* № 12/2025. С. 284-290.
7. Дубовик Н. А., Климова К. І. «Інтелектуальна власність та авторське право»: ДУІКТ: візуалізований навч. посіб. /[уклад.: Н. А. Дубовик, К. І. Климова]. Київ: ДУІКТ, 2024. 289 с.

8. Гончар А.А. Особливості визнання майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності, створені військовослужбовцями. *Актуальні проблеми права: теорія і практика* №1(51), 2026. С. 82-92.

Артюшков Євген Дмитрович,
*студент 1 курс, магістратури спеціальність Д8 «Право»,
Київського університету інтелектуальної власності та права*

ФОРМАЛЬНИЙ ТА РЕАЛЬНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ

Коли ми говоримо про конституціоналізм, йдеться не просто про наявність Основного Закону. Це насамперед дієва система, у якій влада обмежена правом, права людини надійно захищені, а держава несе реальну відповідальність перед своїми громадянами. На папері юридичний фундамент України виглядає переконливо: Конституція чітко визначає країну як суверенну, правову та соціальну державу, проголошує людську гідність і безпеку найвищою цінністю, а також закріплює пряму дію своїх норм і принцип верховенства права [1]. Проте між задекларованим правовим ідеалом та щоденною практикою досі існує глибокий розрив.

Щоб зрозуміти природу цієї проблеми, варто розмежувати два поняття: формальний та реальний конституціоналізм.

Формальний конституціоналізм — це зовнішній юридичний фасад держави. Тобто сама наявність Конституції, системи розподілу влади, парламенту, судів, виборчого процесу та органів місцевого самоврядування. В Україні ця рамка повністю сформована: на законодавчому рівні чітко прописано, що єдиним джерелом влади є народ, а сама влада поділяється на законодавчу, виконавчу та судову гілки [1].

Реальний конституціоналізм — це те, як ці принципи працюють на практиці. Він з'являється тоді, коли суди є справді незалежними, чиновники не перевищують повноважень, політичні рішення не підмінюють собою закон, а кожен громадянин має дієві інструменти для захисту своїх прав. Саме на цьому етапі в Україні виникають системні збої.

Криза верховенства права та політична доцільність. Головний виклик для українського конституціоналізму — це схильність підміняти право політичною доцільністю. Хоча Основний Закон вимагає від органів влади діяти виключно в межах та у спосіб, передбачений законодавством, реальність демонструє вибіркове правосуддя, правовий нігілізм та низьку якість законотворчості. Як наслідок, суспільство часто сприймає Конституцію не як щит для захисту власних інтересів, а як збірку відірваних від життя декларацій.

Судова система та уроки конституційних криз. Фундаментом реального конституціоналізму є незалежний суд, здатний захистити людину від державного свавілля. Втім, українська судова реформа вже стала процесом, що триває десятиліттями, а суспільна довіра до судової гілки влади залишається низькою через корупційні ризики, політичний тиск і затягування справ. Невипадково Європейська комісія та Венеційська комісія прямо пов'язують європейську інтеграцію України із очищенням судів, зміцненням антикорупційної інфраструктури та реформуванням дисциплінарних процедур [4, 5].

Яскравим маркером цих проблем стала конституційна криза 2020 року, спровокована рішенням Конституційного Суду України № 13-р/2020 щодо антикорупційного законодавства [2]. Цей кейс оголив складний вузол: як збалансувати незалежність Конституційного Суду та його відповідальність перед суспільством. Венеційська комісія тоді чітко вказала, що блокування роботи суду є неприпустимим порушенням верховенства права, але водночас наголосила на необхідності реформи добору суддів, прозорого врегулювання конфлікту інтересів та жорсткіших вимог до мотивованості судових рішень [3].

Ілюзія народовладдя. Формально українці визнані носіями суверенітету, але реальна участь громадян у державному управлінні переважно обмежується голосуванням на виборах. Щойно виборчі дільниці зачиняються, дієві механізми громадського контролю слабшають. Політичні партії нерідко перетворюються на інструменти боротьби за владу, а не на реальних представників інтересів суспільства. Для розвитку живого конституціоналізму вкрай важливо, щоб громадяни мали постійний вплив на політику між виборами — через розвинене

місцеве самоврядування, публічні консультації та реальний доступ до інформації.

Конституційні виклики в умовах воєнного стану. Повномасштабна війна внесла жорсткі корективи у правове поле. Очевидно, що захист суверенітету та територіальної цілісності є екзистенційним обов'язком держави. Проте навіть у таких екстремальних умовах базові засади правової держави мають зберігатися. Будь-які обмеження прав людини повинні бути пропорційними, а контроль за діями влади — системним. Як зазначала Європейська комісія, попри те, що український уряд продемонстрував стійкість під час війни, парламентський контроль і законодавчий процес зазнали об'єктивних обмежень через воєнний стан, що вимагає особливої уваги суспільства [4].

Економічна спроможність та соціальні права. Ще одна точка розриву — це соціальний блок. Наша Конституція гарантує право на гідний рівень життя, медичну допомогу, освіту та житло [1]. Але реалії війни, хронічні економічні труднощі та корупція роблять ці гарантії радше декларативними. Тут різниця між формою і суттю відчувається найгостріше: право існує в тексті, але його реалізація повністю залежить від спроможності держбюджету, прозорості розподілу ресурсів та ефективності державних інституцій.

Підбиваючи підсумок, можна констатувати: формальний конституціоналізм в Україні відбувся. Ми маємо якісний текст Конституції, базові інституції та задекларовані європейські принципи. Проблема полягає в тому, що реальний конституціоналізм вимагає не нових законів, а стабільної та добросовісної практики їх виконання. Щоб подолати цей розрив, Україні необхідно змістити фокус на забезпечення незалежності судів, підвищення правової культури чиновників та побудову реальної відповідальності влади перед суспільством. Конституція має перетворитися з урочистого символу державності на щоденний, практичний інструмент захисту кожної людини та забезпечення справедливого правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (дата звернення: 20.05.2026).
2. Рішення Конституційного Суду України від 27.10.2020 № 13-р/2020 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text> (дата звернення: 20.05.2026).
3. Opinion on the draft Law on Constitutional Procedure of Ukraine, CDL-AD(2021)006 / Venice Commission. 2021. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2021\)006-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2021)006-e) (дата звернення: 20.05.2026).
4. Ukraine 2025 Report. EU Enlargement Package / European Commission. 2025. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2025_en (дата звернення: 20.05.2026).
5. Opinion concerning judicial reform and disciplinary procedures in Ukraine, CDL-AD(2025)044 / Venice Commission. 2025. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2025\)044-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2025)044-e) (дата звернення: 20.05.2026).

Антипенко Діана Вікторівна,
студентка 2 курсу юридичного факультету
Київського університету інтелектуальної власності та права
науковий керівник: Мірошніченко Сергій Сергійович,
професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Київського університету інтелектуальної власності та права,
доктор юридичних наук, професор

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ КОМАНДИРІВ ЗА ЗЛОЧИНИ ПІДЛЕГЛИХ: ПРОБЛЕМА КОМАНДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Ратифікація Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) 21 серпня 2024 р. та набуття нею повноправного членства в МКС з 1 січня 2025 р. як 125-ї держави-учасниці стали визначальними подіями для розвитку вітчизняного кримінального права. Серед ключових новел імплементаційного Закону № 4012-IX від 09.10.2024 — доповнення Кримінального кодексу України новою статтею 31-1 «Кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників» [1]. Ця норма вперше прямо закріпила у КК України доктрину командної відповідальності — одну з фундаментальних концепцій міжнародного кримінального права. Як зазначає Киричко В.М., імплементація Римського статуту до КК України охоплює широке коло питань, пов'язаних із узгодженням національних та міжнародних стандартів кримінальної відповідальності [6, с. 1–10].

Командна відповідальність — це особлива форма індивідуальної кримінальної відповідальності, яка виникає внаслідок невиконання командиром чи начальником своїх обов'язків щодо контролю за підлеглими: командир несе відповідальність не за вчинення злочину особисто, а за те, що знав або мав знати про злочини підлеглих, але не вжив заходів для їх запобігання, припинення або

передачі винних правосуддю [4, с. 76–77]. Нормативною основою виступають, з одного боку, ст. 31-1 КК України, а з іншого — ст. 28 Римського статуту МКС [2]. Бориславська А. підкреслює, що витoki командної відповідальності сягають Гаазьких конвенцій 1899 і 1907 рр., Лейпцизького процесу та справи генерала Ямашіти, а сучасне її закріплення відображено у Женевських конвенціях, Додатковому протоколі 1977 р., статутах МТКЮ та МТР і, зрештою, Римського статуту [4, с. 77]. Командна відповідальність не є «автоматичною» або колективною: вона настає лише тоді, коли командир знав або мав знати про намір чи факт вчинення злочину підлеглими і не вжив необхідних заходів [13].

Аналіз правової природи командної відповідальності свідчить про те, що вона не вписується у традиційні для національного кримінального права інститути співучасті, причетності або опосередкованого виконання [12, с. 43]. Федорович Н.А. виявила три способи імплементації командної відповідальності у кримінальний закон різних держав і констатувала, що обраний Україною спосіб розширює підстави для визнання осіб суб'єктами кримінальних правопорушень проти миру та безпеки людства, хоча об'єктивної сторони відповідних складів такі особи не вчиняють [12, с. 44–46]. Плутицька К.М. та Ковтун К.О. у порівняльно-правовому аналізі зазначають, що командна відповідальність є особливою формою індивідуальної відповідальності, яка настає не за співучасть у злочинах, а за бездіяльність — невиконання обов'язку контролю [10, с. 99]. Особливістю командної відповідальності є те, що відповідальність настає не за злочини підлеглих як такі, а за невиконання обов'язку запобігти, припинити чи покарати їхні протиправні дії [4, с. 76].

До введення ст. 31-1 КК відповідальність командирів за злочини підлеглих реалізовувалась через обмежені механізми. По-перше, через загальні норми про співучасть (ст. 27 КК) — якщо командир організовував злочин або заздалегідь обіцяв не перешкоджати йому. По-друге, через ст. 426 КК «Бездіяльність військової влади» — умисне невжиття заходів до припинення злочину підлеглого [1]. У такий спосіб закон фактично не охоплював ситуацій, коли командир не усвідомлював протиправного характеру дій підлеглих, хоча

зобов'язаний був це знати [3, с. 8]. Принципова відмінність нової ст. 31-1 від ст. 426 КК полягає саме у стандарті знання: ст. 426 вимагала умислу командира, тоді як ст. 31-1 відповідно до стандарту Римського статуту охоплює і необережність у формі незнання того, що командир повинен був знати [1; 12, с. 44]. Яковлев А. зі співавторами звертають увагу на те, що концепція командної відповідальності охоплює не лише військових, але й цивільних керівників, зокрема політичних лідерів, що є принципово важливим у сучасних збройних конфліктах [13].

Стаття 31-1 КК встановлює, що військовий командир або особа, яка фактично діє як такий, несе кримінальну відповідальність за злочини підлеглих (статті 437–439, 442, 442-1 КК), якщо: 1) мав ефективний командний контроль і контроль над підлеглими; 2) знав або, у зв'язку з обставинами, повинен був знати, що підлеглі вчиняли або мали намір вчинити такі злочини; 3) не вжив усіх необхідних і розумних заходів у межах своїх повноважень для запобігання, припинення або передачі справи компетентним органам [1]. Ключовим елементом є критерій «ефективного контролю» — командна відповідальність виникає не з формального статусу командира, а з реальної здатності запобігати злочинам або реагувати на них [2, ст. 28]. Римський статут встановлює суворіші підходи до визначення і оцінки ефективного контролю, ніж КК України, — особливо в частині стандартизації меж контролю та доказових вимог [10, с. 100–102]. Центральним у доктрині командної відповідальності є аналіз природи влади командира над підлеглими, що передбачає певні права командира щодо останніх [8, с. 86].

Кваша О.О. та Андрусяк Г.М. аналізують кримінальну відповідальність командирів за злочинні накази у контексті збройного конфлікту і звертають увагу на проблему розмежування командної відповідальності і відповідальності за злочинний наказ: якщо командир сам наказав вчинити злочин — застосовуються норми про підбурювання або організатора (ст. 27 КК); якщо лише не реагував — ст. 31-1 КК [5, с. 112–113]. Це розмежування є принциповим для правильної кваліфікації. Пашковський М.І. у порівняльному дослідженні звертає увагу на хорватський досвід притягнення до командної відповідальності

на підставі ст. 86, 87 Першого додаткового Протоколу до Женевських конвенцій і обґрунтовує перспективність його використання Україною [9, с. 108–109]. Колісник С.А. також наголошує, що ратифікація Римського статуту вимагала від України не лише формального доповнення КК, а й вироблення практичних механізмів притягнення командирів до відповідальності, сумісних із міжнародними стандартами [7, с. 87–88].

Стаття 28 Римського статуту передбачає два окремих режими відповідальності: для військових командирів і для цивільних начальників. Ключова відмінність полягає у стандарті знання: для командирів — «знав або повинен був знати», тоді як для цивільних — «знав або свідомо ігнорував інформацію» [2, ст. 28]. Ця відмінність має принципове значення, адже стандарт для цивільних є більш вузьким, тобто притягнути до відповідальності цивільного керівника складніше. Плутицька К.М. та Ковтун К.О. виокремлюють відмінності у формулюваннях національної та міжнародної нормативної бази, зокрема в частині обсягу обов'язків командирів, ступеня доказування знання про злочин і можливостей вжиття заходів [10, с. 103]. Бориславська А., аналізуючи генезу доктрини, звертає увагу на те, що стандарт «свідомого ігнорування» як підстава відповідальності цивільних начальників є новелою Римського статуту порівняно з попередньою практикою МТКЮ та МТР [4, с. 80–81].

Серед актуальних проблем застосування ст. 31-1 КК виділяються такі. По-перше, складність встановлення «ефективного контролю» у нерегулярних формуваннях із розмитою командною вертикаллю. Плутицька К.М. та Ковтун К.О. особливо наголошують на практичних і правових труднощах притягнення до відповідальності командирів нерегулярних формувань, добровольчих батальйонів і приватних військових структур [10, с. 104–105]. По-друге, проблема доказування факту обізнаності командира: у практиці МТКЮ та МТР були напрацьовані певні стандарти доведення командної відповідальності, однак їх перенесення в українські реалії потребує адаптації [8, с. 88–89]. По-третє, питання розташування ст. 31-1 у структурі КК залишається дискусійним: Федорович Н.А. пропонує перенести її до Розділу IV Загальної частини КК

«Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності», де вона органічно поєдналася б із загальними положеннями про суб'єкта злочину [12, с. 46–47]. По-четверте, незастосовність ст. 31-1 до діянь до жовтня 2024 р. — принцип незворотності закону, що посилює відповідальність, виключає ретроактивне застосування [1].

В умовах збройної агресії Росії проти України питання командної відповідальності набуває особливої актуальності. Зважаючи на масштаб задокументованих воєнних злочинів, вчинених збройними формуваннями Росії, притягнення до відповідальності командирів усіх рівнів ієрархії є не лише правовою, а й морально-етичною необхідністю. Антонюк Н. та Мірошніченко А. зазначають, що у тих випадках, коли злочини підлеглих є масовими або систематичними, — особливо важливо задіяти доктрину командної відповідальності для забезпечення принципу невідворотності покарання [3, с. 13]. Татаренко І.В. виявляє суперечливі аспекти кримінальної відповідальності за воєнні злочини в Україні: зокрема, тривале незастосування практичних механізмів командної відповідальності за відсутності спеціальної норми у КК призвело до певних прогалин у правозастосуванні, які лише частково усуваються введенням ст. 31-1 [11, с. 333–334]. Пашковський М.І. обґрунтовує, що хорватський досвід використання міжнародних стандартів командної відповідальності у кримінальних провадженнях щодо командирів є показовим прикладом ефективного поєднання норм МГП та національного кримінального права [9, с. 109–110].

Грудень 2024 р. ознаменувався ухваленням у першому читанні законопроектів №11538 «Про кримінальну відповідальність за міжнародні злочини» та №11539. Законопроект №11538 окремо виокремлює «невжиття командиром (начальником) заходів, які могли б запобігти вчиненню міжнародних злочинів підлеглими» із санкцією до 30 років позбавлення волі та незастосуванням строків давності. Це свідчить про подальший розвиток інституту командної відповідальності у вітчизняному кримінальному праві [6, с. 3–5]. Імплементация Римського статуту — це не лише доповнення КК новими

статтями, а й системна перебудова підходів до кримінальної відповідальності за міжнародні злочини, що вимагає узгодженого вдосконалення як матеріального, так і процесуального права [6, с. 45–48]. Доктрина командної відповідальності є ключовою для притягнення військових командирів до відповідальності у міжнародному праві, а її ефективна реалізація потребує сталої правозастосовної практики та належного наукового осмислення [8, с. 91–93].

Практичне застосування ст. 31-1 КК пов'язане з низкою суттєвих викликів. Попри загальну гармонізацію українського законодавства з міжнародними нормами, зміст окремих понять потребує додаткового уточнення, а доказові стандарти — посилення для ефективного переслідування злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту [10, с. 105–106]. Татаренко І.В. вказує на необхідність вироблення консолідованого підходу слідчих і прокурорів до встановлення факту «ефективного контролю» та стандартів обізнаності командира у конкретних справах [11, с. 334–335]. Колісник С.А. наголошує, що для повноцінної реалізації ст. 31-1 КК необхідно розробити методологію документування ланцюга командування та збирання доказів, які б відповідали стандартам як МКС, так і національних судів [7, с. 90–92].

Таким чином, введення ст. 31-1 КК у жовтні 2024 р. є визначальним кроком у формуванні вітчизняного законодавства про командну відповідальність. Закріплення стандарту, аналогічного ст. 28 Римського статуту, усунуло ключову прогалину, що дозволяла командирам уникати відповідальності за пасивну поведінку [1; 2]. Водночас ефективність нової норми залежатиме від формування консистентної судової практики, вирішення дискусійних питань щодо розташування норми у КК та тісної взаємодії з МКС, членом якого Україна стала з 1 січня 2025 р. Подальший розвиток інституту командної відповідальності в Україні потребує системного підходу: узгодженого вдосконалення кримінального законодавства, формування відповідної слідчо-прокурорської практики та активного використання міжнародних механізмів притягнення до відповідальності [6, с. 49–50; 10, с. 106].

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 09.10.2024 № 4012-IX. Відомості Верховної Ради України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20>
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 : міжнародний договір, ратифікований Законом України № 3792-IX від 21.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588
3. Антонюк Н., Мірошніченко А. Проблемні питання відповідальності командирів за воєнні злочини. Слово Національної школи суддів України. 2024. № 1 (46). С. 6–15. URL: https://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2024_1_46/01-problemni-pytannia.pdf
4. Бориславська А. Доктрина командної відповідальності за воєнні злочини у міжнародному праві та національній правовій системі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Вип. 90, ч. 5. С. 76–84. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.5.9>
5. Кваша О. О., Андрусак Г. М. Кримінальна відповідальність командирів за віддання злочинних наказів про порушення законів і звичаїв війни у контексті війни Росії проти України. Слово Національної школи суддів України. 2023. № 3 (44). С. 110–125.
6. Киричко В. М. Імплементация положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду до Кримінального кодексу України: результати і перспективи. Вісник Асоціації кримінального права України. 2024. № 2 (22). С. 1–52.
7. Колісник С. А. Кримінальна відповідальність командирів: імплементация Римського статуту в українське законодавство. Науковий вісник

Київського інституту Національної гвардії України. 2024. № 2. С. 85–94.
URL: <https://kingu-visnyk.kyiv.ua/index.php/journal/article/view/74>

8. Мітько М. В. Значення доктрини командної відповідальності для притягнення військових командирів до відповідальності в міжнародному праві. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 10. С. 85–94.
9. Пашковський М. І. Командна відповідальність для російських командирів на підставі ст. 438 КК України та статей 86, 87 Першого додаткового Протоколу до Женевських Конвенцій: перспективи використання хорватського досвіду. Retrospection of Military Aggression of the Russian Federation in Ukraine: Crimes Against Peace, Security of Humanity and International Legal Order in the Modern Dimension : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Wrocław, 29–30 травня 2023 р.). Wrocław : Baltija Publishing, 2023. С. 107–110. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/340/9362/19524-1>
10. Плутицька К. М., Ковтун К. О. Кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників за національним та міжнародним кримінальним правом. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 4, ч. 3. С. 98–106. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.15>
11. Татаренко І. В. Суперечливі аспекти кримінальної відповідальності за воєнні злочини в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 2. С. 332–336.
12. Федорович Н. А. Правова природа командної відповідальності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Т. 3, № 89. С. 43–49. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.43>
13. Яковлев А., Тимочко М., Руденко В. Командна відповідальність за лаштунками Кримінального кодексу. JustTalk. 2023. URL:

<https://justtalk.com.ua/post/komandna-vidpovidnist-za-lashtunkami-kriminalnogo-kodeksu>

Бондар Владислав Андрійович,
студент 1 курсу юридичного факультету
Київського університету інтелектуальної власності та права

Науковий керівник: Мірошніченко Сергій Сергійович,
професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Київського університету інтелектуальної власності та права,
доктор юридичних наук, професор
ORCID 0000-0002-4215-1603

НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ЗБРОЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ

Збройне протистояння з країною-агресором, суттєво загостило проблему незаконного обігу зброї в Україні. Введення 24 лютого 2022 року воєнного стану створило принципово нові умови для вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтею 263 Кримінального кодексу України (далі — КК України) [1]. У 2024 році порушено понад 4 700 кримінальних проваджень за незаконне поводження зі зброєю, кількість вилученої автоматичної зброї зросла з близько 100 одиниць у 2019 році до 1 567 одиниць у 2023 році — тобто більш ніж у 15 разів [3]. Ці дані і збережена динаміка у подальші роки свідчать про те, що масове озброєння цивільного населення, поширення «трофейної» зброї та особлива роль військовослужбовців у злочинних схемах суттєво трансформують кримінально-правові відносини у сфері обігу зброї та потребують глибокого наукового осмислення [2].

Об'єктом кримінального правопорушення за статтею 263 КК України є громадська безпека в частині убезпечення від порушень правил обороту вогнепальної і холодної зброї, бойових припасів, вибухових речовин та пристроїв [1]. В умовах воєнного стану ця загроза набуває особливого виміру: значно збільшується кількість зброї в обігу, ускладнюється контроль над нею, а причетні до незаконного обігу особи нерідко мають законні підстави для доступу до зброї. Географічно найбільшу кількість незаконної зброї вилучають у

регіонах, що межують із районами бойових дій: Донецькій, Харківській, Запорізькій та Дніпропетровській областях [3].

Першою проблемою кваліфікації є розмежування законних і незаконних підстав поводження зі зброєю. Відповідно до Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», цивільні особи можуть на законних підставах отримувати вогнепальну зброю для відсічі збройної агресії, однак зобов'язані здати її не пізніше 10 днів після припинення воєнного стану, а за порушення цієї вимоги передбачається кримінальна відповідальність [1]. Таким чином, правомірно отримана зброя після закінчення встановленого строку автоматично стає предметом незаконного зберігання. Органи досудового розслідування мають чітко встановлювати підстави набуття особою зброї та термін її перебування у незаконному стані.

Важливим інструментом є Єдиний реєстр зброї (ЄРЗ), що функціонує з 23 червня 2023 року. За даними МВС, у встановленому порядку зареєстровано майже 1,4 млн одиниць зброї, а охоплення реєстром досягло близько 60% власників [4]. Однак сам факт незареєстрованості зброї в ЄРЗ не є достатньою підставою для автоматичної кваліфікації дій за статтею 263 КК, а лише утворює доказову базу для встановлення ознак незаконного зберігання [5].

Другою проблемою є кваліфікація дій із «трофейною» зброєю. Незаконне заволодіння нею нерідко відбувається ситуативно — шляхом привласнення зброї, виданої, але не використаної в ході бойових дій, або заволодіння трофеями, облік яких викликає значні труднощі. Правова кваліфікація таких дій потребує встановлення прямого умислу на незаконне поводження з предметом [1], що на практиці буває складно довести, якщо особа посилається на обставини бойових дій. Держприкордонслужба зафіксувала 458 спроб нелегального переміщення зброї за кордон лише за 11 місяців 2024 року, що ускладнює картину зловживань [6].

Третьою проблемою є визначення кола суб'єктів та їх кримінально-правового статусу. Суб'єктом за ч. 1 ст. 263 КК є фізична осудна особа, яка досягла 16 років [1]. В умовах воєнного стану виникають специфічні категорії

суб'єктів: демобілізовані військовослужбовці, волонтери з доступом до логістики перевезень та особи, які легально отримали зброю від держави. Дослідники виокремлюють щонайменше три категорії підвищеного ризику серед військовослужбовців: ті, які не мають попереднього кримінального досвіду; ті, що мають організаційно-управлінські повноваження та доступ до значних партій зброї; та ті, хто до мобілізації були пов'язані з криміналітетом [2, с. 527]. Участь волонтерів кваліфікується залежно від конкретної ролі: виконавці, пособники чи організатори відповідно до статті 27 КК України.

Четвертою проблемою є застосування заохочувальної норми ч. 3 ст. 263 КК — непрягнення особи до відповідальності у разі добровільної здачі зброї органам влади, запровадженого Законом від 24.03.2022 №2150-IX [1]. Цей механізм є різновидом дійового каяття (ст. 45 КК), проте може використовуватися для уникнення відповідальності особами, які систематично займалися незаконним збутом зброї. Проблему поглиблює відсутність спеціального закону про обіг цивільної зброї: з 2007 року дозвільна система будується лише на підзаконних актах МВС, а відповідний законопроект досі не прийнятий [4].

П'ятою проблемою є розмежування ст. 263 КК зі суміжними складами. В умовах воєнного стану зброя нерідко є предметом загальнокримінальних (розбій, бандитизм — статті 187, 257 КК) та воєнних злочинів (статті 433–439 КК) [1]. Якщо особа вчиняє незаконне поводження зі зброєю як учасник організованого злочинного угруповання, дії кваліфікуються за сукупністю статей 263 та 255 або 257 КК. Дії командирів, які зловживають службовим становищем для доступу до значних партій зброї, можуть додатково кваліфікуватися за статтею 364 КК.

Підсумовуючи, незаконний обіг зброї в умовах воєнного стану є надзвичайно актуальною кримінально-правовою проблемою. Ефективне вирішення проблем кваліфікації потребує: прийняття спеціального закону про обіг цивільної зброї; удосконалення механізмів взаємодії між ЄРЗ та ЄРДР для оперативного виявлення незареєстрованої зброї; напрацювання єдиної правозастосовної практики щодо суб'єктивної сторони злочинів у воєнний час.

Накопичення значних запасів зброї у приватних осіб і злочинних угруповань створює суттєві безпекові загрози і після закінчення воєнного стану [2, с. 528].

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III / Науково-практичний коментар за заг. ред. В.Я. Конопельського, В.О. Меркулової. Одеса: ОДУВС, 2021. 452 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Гресь Ю.О. Особливості виявлення та розслідування незаконного обігу зброї та боєприпасів до неї в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 3. С. 526–528. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/127>.
3. Мармура О.З., Письменський Є.О., Ткачик А.Б. Кримінально-правова характеристика злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї та вибухівки: посібник для підрозділів Національної поліції у схемах. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 44 с.
4. МВС України. Богдан Драп'ятий: у 2024 році порушено 4 700 кримінальних проваджень за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. URL: <https://mvs.gov.ua/news/bogdan-drapiatii-u-2024-roci-poruseno-4700-kriminalnix-provaden-za-nezakonne-povodzennia-zi-zbrojeiu-boiovimi-pripasami-abo-vibuxovimi-recovinami>.
5. Єдиний реєстр зброї. МВС України. URL: <https://mvs.gov.ua/ministry/projekti-mvs/informatizaciya-sistemi-mvs-ukrayini/jedinii-rejestr-zbroyi-ukrayini>.
6. УДО України. Незареєстрована зброя: що з нею робити? URL: <https://do.gov.ua/nezareiestrovana-zbroia/>.
7. Фріс П. Щодо кримінальної відповідальності за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК України). URL: <https://lexinform.com.ua/yuridychna-praktyka/shhodo-kryminalnoyi->

vidpovidalnosti-za-nezakonne-povodzhennya-zi-zbroyeyu-bojovymy-prypasamy-
abo-vybuhovymy-rechovynamy-st-263-kk-ukrayiny/.

Бламар Анастасія Олегівна,
здобувачка вищої освіти
Київського університету інтелектуальної
власності та права
науковий керівник: **Мірошниченко Сергій**
Сергійович,
професор кафедри кримінального права
процесу та криміналістики
Київського університету інтелектуальної
власності та права
д.ю.н., проф.
ORCID iD 0000-0002-4215-1603

ПРАВО НА ПРИВАТНІСТЬ: ВІД КОНВЕНЦІЇ ДО ВЕРДИКТУ ЄСПЛ

Проблема незаконного проведення абортів є складним соціально-правовим явищем, що охоплює кримінально-правові, медичні, етичні та правозахисні аспекти. Вона безпосередньо пов'язана із забезпеченням фундаментальних прав людини, зокрема права на життя, охорону здоров'я, повагу до приватного життя та свободу особистого вибору. У сучасному суспільстві рівень гарантування репродуктивних прав виступає одним із показників демократичності держави та ефективності її правової системи. Незаконні аборти, як правило, здійснюються поза межами належного медичного контролю, що створює значні ризики для життя і здоров'я жінки та свідчить про наявність прогалин у правовому регулюванні та доступі до медичних послуг.

В Україні кримінальна відповідальність за незаконне проведення абортів встановлена статтею 134 Кримінального кодексу України [1]. Відповідно до положень кримінального законодавства, протиправними визнаються дії, пов'язані з проведенням абортів особою без спеціальної медичної освіти або з

порушенням встановлених правил. Законодавство визначає, що така медична процедура може здійснюватися виключно у закладах охорони здоров'я та лише кваліфікованими медичними працівниками з дотриманням відповідних стандартів. Таке регулювання спрямоване на забезпечення безпеки жінки та мінімізацію можливих негативних наслідків для її здоров'я, що підтверджується також науковими джерелами з кримінального права [2].

З кримінально-правової точки зору незаконне проведення абортів є злочином проти життя та здоров'я особи. Його об'єктом виступають суспільні відносини у сфері охорони здоров'я жінки, а також встановлений порядок надання медичної допомоги. Об'єктивна сторона полягає у вчиненні активних дій, спрямованих на переривання вагітності з порушенням законодавчих вимог, зокрема у випадках, коли процедура проводиться особою без належної кваліфікації або у неналежних умовах. Суб'єктом злочину є будь-яка осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності, включаючи медичних працівників, що порушують встановлені правила. Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини, оскільки винна особа усвідомлює протиправність своїх дій і передбачає можливі наслідки, але свідомо допускає їх настання. Наслідки незаконного абортів можуть бути вкрай тяжкими і включати заподіяння шкоди здоров'ю, безпліддя або навіть смерть потерпілої [2].

Разом із тим, аналіз цього явища не може обмежуватися лише нормами кримінального права. Важливе значення має міжнародно-правовий контекст, зокрема положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3]. Особливу роль відіграє стаття 8 Конвенції, яка гарантує право кожної особи на повагу до її приватного і сімейного життя. Це право охоплює широкий спектр відносин і не має вичерпного визначення, що дозволяє тлумачити його з урахуванням сучасних умов розвитку суспільства.

Поняття приватного життя включає фізичну і психологічну недоторканність особи, її автономію та можливість самостійно приймати рішення щодо власного життя, зокрема у сфері репродуктивного здоров'я [4].

Такий підхід підтверджується практикою Європейського суду з прав людини, який розглядає питання абортів як такі, що входять до сфери дії статті 8 Конвенції.

Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях неодноразово наголошував, що право на приватне життя охоплює право особи на автономію, включаючи прийняття рішень щодо народження дітей. При цьому Суд підкреслює, що держава має як негативні, так і позитивні обов'язки. Негативні обов'язки полягають у невтручанні у приватне життя без належних підстав, тоді як позитивні — у створенні ефективних умов для реалізації цих прав. Це означає, що держава повинна не лише формально дозволяти певні медичні процедури, але й забезпечувати реальний доступ до них [5].

У випадках, коли доступ до легальних медичних послуг є обмеженим або ускладненим, жінки можуть бути змушені звертатися до незаконних абортів. У такій ситуації проблема набуває подвійного характеру: з одного боку, це кримінальне правопорушення, а з іншого — можливе порушення прав людини. Відсутність ефективних механізмів реалізації репродуктивних прав або створення надмірних перешкод може свідчити про невиконання державою своїх міжнародних зобов'язань [4].

Причини незаконного проведення абортів мають комплексний характер і включають соціально-економічні труднощі, обмежений доступ до якісних медичних послуг, недостатній рівень правової обізнаності населення, а також психологічні фактори, такі як страх осуду чи небажання розголошення. У таких умовах криміналізація незаконного абортів не завжди є ефективним засобом боротьби з цим явищем, оскільки не усуває його причин, а лише впливає на наслідки.

Правозастосовна практика у цій сфері стикається з рядом труднощів, серед яких латентність таких правопорушень, складність їх доказування та небажання потерпілих звертатися до правоохоронних органів. Додатковою проблемою є встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями винної

особи та заподіяними наслідками. У цьому контексті міжнародні стандарти наголошують на необхідності забезпечення ефективних правових механізмів, які дозволяють особам реалізовувати свої права без зайвих перешкод [5].

У випадках, коли доступ до легальних медичних послуг є обмеженим або ускладненим, жінки можуть бути змушені звертатися до незаконних абортів. У такій ситуації проблема набуває подвійного характеру: з одного боку — це кримінальне правопорушення, а з іншого — можливе порушення прав людини, гарантованих статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3].

Практика Європейського суду з прав людини підтверджує, що питання репродуктивних прав входить до сфери приватного життя. Зокрема, у справі громадянки Польщі Аліції Тисьонг (Alicja Tyśiąc) (рішення від 20 березня 2007 р.) Суд встановив порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з відсутністю ефективного механізму доступу до законного абортів.

В іншій справі — А., В. та С. проти Ірландії (рішення від 16 грудня 2010 р.) — імена заявниць офіційно не розкриваються, тому використовуються лише ініціали. У цьому рішенні Суд наголосив на обов'язку держави забезпечити реальний доступ до медичних процедур, передбачених законодавством.

Крім того, у справі R.R. проти Польщі (рішення від 26 травня 2011 р.) ім'я заявниці також не розкривається з міркувань конфіденційності. Суд підкреслив, що перешкоджання доступу до медичної інформації щодо стану здоров'я жінки може становити порушення статті 8 Конвенції.

У цьому контексті незаконне проведення абортів може розглядатися як наслідок недоліків у реалізації державою своїх позитивних зобов'язань. Відсутність доступу до безпечних і законних медичних послуг створює ситуації, в яких особи змушені діяти поза правовим полем, що одночасно породжує і кримінально-правові, і правозахисні проблеми.

Отже, незаконне проведення абортів є не лише кримінальним правопорушенням, але й складним соціально-правовим явищем, що вимагає

комплексного підходу до його вирішення. Ефективна протидія можлива лише за умови поєднання кримінально-правових заходів із соціальною політикою, спрямованою на усунення причин його виникнення, підвищення рівня правової культури та дотримання міжнародних стандартів прав людини.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 28.04.2026).
2. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 544 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/308> (дата звернення: 28.04.2026).
3. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004?lang=en (дата звернення: 28.04.2026).
4. Право на приватність у світлі статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод // Українська Гельсінська спілка з прав людини : вебсайт. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/pravo-na-pryvatnist-u-svitli-statti-8-konventsii-pro-zakhyst-prav-liudyny-i-osnovopolozhnykh-svobod/> (дата звернення: 28.04.2026).
5. Репродуктивні права: ключові рішення ЄСПЛ // матеріали. URL: <https://zib.com.ua/ua/print/133366-reproduktivni-prava-klyuchovi-rishennya-espl.html> (дата звернення: 28.04.2026).

ЗАХИСТ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У сучасному світі цифрові технології стали невід'ємною частиною життя людини. Соціальні мережі, електронні державні сервіси, мобільні застосунки, системи штучного інтелекту значно спрощують комунікацію й доступ до інформації. Водночас цифровізація породжує нові загрози для одного з фундаментальних прав людини — права на приватність.

Право на приватність є базовою демократичною цінністю та гарантується як міжнародними актами, так і національним законодавством. В Україні його закріплено у статті 32 Конституції України, яка забороняє втручання в особисте та сімейне життя людини без законних підстав. Також важливе значення мають Закон України «Про захист персональних даних», Європейська конвенція з прав людини, Конвенція Ради Європи №108 та Загальний регламент ЄС про захист даних — GDPR. [1,2,3,4,5]

Особливого значення проблема приватності набула саме в умовах стрімкої цифровізації. Компанії та державні структури збирають величезні масиви інформації про користувачів: геолокацію, історію пошуку, фінансові операції, медичні показники та навіть біометричні дані. Завдяки таким процесам створюються ризики незаконного контролю, маніпуляцій і втручання у приватне життя.

Цифровий моніторинг - одна з найбільших загроз. Використання камер відеоспостереження з функцією розпізнавання облич, збереження метаданих телефонних дзвінків та інтернет-активності дозволяє фактично відстежувати поведінку людини у реальному часі. Проблема полягає в тому, що такі технології

в переважній більшості використовуються без належного контролю та механізмів нагляду.

Не менш актуальною проблемою є розвиток штучного інтелекту. Алгоритми здатні аналізувати великі обсяги інформації та створювати детальні профілі користувачів: їхні інтереси, політичні погляди, фінансовий стан або навіть психологічні особливості. У результаті людина часто втрачає контроль над власними даними, а автоматизовані рішення можуть впливати на її права та можливості негативним чином.

Скандал 2018 року розв'язаний з Facebook та Cambridge Analytica, пов'язаний із незаконним використанням даних користувачів Facebook для політичної реклами, а також численні випадки витоків персональних даних із державних та приватних реєстрів.

Це яскравий приклад того, що відбувається коли відсутні ефективні та сучасні механізми контроль. [6]

У країнах Європейського Союзу одним із найефективніших інструментів захисту персональних даних став GDPR. Цей регламент встановив принципи мінімізації збору даних, прозорості обробки інформації, права людини на доступ до своїх даних та «права на забуття». Крім того, GDPR передбачає значні штрафи за порушення правил конфіденційності, що стимулює компанії відповідально ставитися до обробки інформації. [5]

Якщо говорити в аспекті України, то зараз поступово адаптується законодавство до європейських стандартів.

Законопроект №8153 передбачає впровадження принципів Privacy by Design та Privacy by Default, які зобов'язують враховувати захист персональних даних ще на етапі створення цифрових систем. Це є важливим кроком для європейської інтеграції України та підвищення довіри до цифрових сервісів. [7]

Ефективний захист приватності можливий лише за умови поєднання правових, технічних та освітніх заходів. Держава повинна створювати сучасне законодавство й незалежні органи контролю, бізнес в свою чергу — впроваджувати безпечні технології та принципи відповідального використання

даних, а громадяни — підвищувати рівень цифрової грамотності та усвідомлювати цінність власної інформації.

Право на приватність у цифрову епоху сьогодні є одним із найважливіших питань для суспільства. Стрімкий розвиток технологій значно спрощує життя людей та відкриває нові можливості, однак водночас створює ризики порушення конфіденційності персональних даних. Саме тому виникає потреба у ефективному правовому регулюванні та відповідальному використанні цифрових ресурсів. Лише забезпечення балансу між розвитком технологій, безпекою держави та дотриманням прав людини дозволить гарантувати належний захист приватності в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР.
2. Закон України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 р. № 2297-VI.
3. Європейська конвенція з прав людини від 4 листопада 1950 р.
4. Конвенція Ради Європи №108 від 28 січня 1981 р.
5. GDPR (General Data Protection Regulation) 2016/679 від 27 квітня 2016 р.
6. Cambridge Analytica.
7. Законопроект №8153 // Офіційний вебпортал Верховної Ради України
URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/40707>

Буянівська Діана Борисівна,
студентка I курсу спеціальності «Міжнародне право»
Київського університету інтелектуальної власності та права

Науковий керівник: Малоожон Олена Іванівна,
Кандидатка історичних наук, доцентка кафедри конституційного,
міжнародного права та публічно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права

ПРИЗУПИНЕННЯ СПРАВ УКРАЇНСЬКИХ ЗАЯВНИКІВ У ЄСПЛ ЯК ПРОЯВ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОСУДДЯ

Збройна агресія Російської Федерації проти України, що набула повномасштабного характеру 24 лютого 2022 року, поставила перед Європейським судом з прав людини (далі - ЄСПЛ, Суд) безпрецедентні процесуальні та матеріально-правові виклики. Одним із їхніх виявів стала практика призупинення розгляду індивідуальних заяв українських громадян у справах, пов'язаних із подіями збройного конфлікту. Зазначений феномен виходить за межі суто технічного питання судової процедури та відображає глибші зрушення в архітектурі міжнародного правосуддя.

Правовою підставою для відкладення (призупинення) розгляду справ у Суді є правило 44С Регламенту ЄСПЛ, яке дозволяє фіксувати відкладення провадження у конкретній заяві до вирішення пов'язаного ключового питання у рамках міждержавної або керівної справи. Стосовно України це положення набуло особливого значення у зв'язку з розглядом міждержавних справ «Україна та Нідерланди проти Росії» (заяви № 8019/16 та ін.) та «Україна проти Росії (щодо Криму)». Суд вирішив, що тисячі індивідуальних заяв, де ключовим є питання юрисдикції держав на окупованих або оскаржуваних територіях, мають очікувати на визначення цього питання у межах міждержавного провадження [1]. Станом на початок 2025 року понад 9 264 індивідуальних заяв перебували у

фактично призупиненому стані в очікуванні відповідного рішення Великої палати [2].

Паралельно Україна скористалась механізмом відступу від окремих зобов'язань за Конвенцією, передбаченим статтею 15 ЄКПЛ. 1 березня 2022 року до Ради Європи було подано відповідне повідомлення про відступ від положень статей 5, 6, 8, 9, 10, 11, 13 Конвенції та ряду протоколів до неї в частині, де виконання цих зобов'язань унеможливлене умовами збройного конфлікту та воєнного стану [3]. У квітні 2024 року перелік відступів було суттєво скорочено: відновлено дотримання зобов'язань, зокрема, щодо заборони дискримінації, свободи думки та деяких аспектів примусової праці [4]. Ці кроки відповідають принципу пропорційності та необхідності, закріпленому в самій Конвенції, однак звужують коло обставин, за яких заявники можуть посилались на порушення зазначених прав у ЄСПЛ.

З процесуальної точки зору призупинення розгляду справ означає для заявників тривале перебування у стані правової невизначеності. Особи, чиє майно знищено, хто став жертвою насильства або зазнав інших порушень прав, гарантованих Конвенцією, позбавлені можливості отримати рішення Суду упродовж тривалого і непередбачуваного строку. Водночас Суд виходить з об'єктивної необхідності: без визначення питання юрисдикції щодо окупованих територій неможливо встановити, яка з держав є відповідачем у конкретній справі. Прецедент у справі «Грузія проти Росії (II)» 2021 року, де Суд виключив активну фазу бойових дій із сфери своєї юрисдикції, засвідчив складність застосування конвенційних стандартів в умовах збройного конфлікту [5].

Описана ситуація ілюструє ширшу трансформацію системи міжнародного правосуддя. По-перше, відбувається переосмислення концепції ефективного контролю як умови застосовності Конвенції екстериторіально. По-друге, зростає навантаження на альтернативні міжнародні механізми - Міжнародний кримінальний суд, договірні органи ООН, - до яких вимушено звертаються ті, чії справи призупинені або обмежені відступом від зобов'язань. По-третє, виключення Росії з Ради Європи з 16 вересня 2022 року означає, що порушення

прав, вчинені після цієї дати та пов'язані з діями російської сторони, взагалі не підпадатимуть під юрисдикцію ЄСПЛ, що утворює суттєву прогалину в захисті. Усе це свідчить про те, що архітектура регіональної системи захисту прав людини зазнає структурного стресу, а практика ЄСПЛ щодо справ, пов'язаних із збройними конфліктами, перебуває у процесі формування нових підходів.

Таким чином, призупинення справ українських заявників у ЄСПЛ є не тимчасовим адміністративним явищем, а симптомом глибшої трансформації: міжнародне правосуддя шукає адекватні відповіді на масові та систематичні порушення прав людини в умовах збройного конфлікту між державами - членами Конвенції. Від якості цих відповідей залежатиме не лише доля тисяч індивідуальних заяв, а й ефективність усієї Конвенційної системи захисту прав людини у XXI столітті. Висновки та підходи, які виробить Суд за результатами розгляду міждержавних справ, матимуть прецедентне значення для всієї подальшої правозахисної архітектури Ради Європи.

Список використаних джерел:

1. Постійне представництво України при Раді Європи. Україна та Європейський суд з прав людини. URL: <https://coe.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayina-ta-yevropejskij-sud-z-prav-lyudini>
2. JURIST. ECHR announces Russia-Ukraine conflict case updates. February 2025. URL: <https://www.jurist.org/news/2025/02/echr-announces-russia-ukraine-conflict-case-updates/>
3. Council of Europe. Ukraine derogations from the ECHR. Notification of 1 March 2022 and update of April 2024. URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/-/ukraine-disregard-false-information-concerning-derogations-from-the-european-convention-on-human-rights>
4. Eurointegration. Ukraine amends suspension of protection of certain rights under Council of Europe conventions. 29 April 2024. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/eng/news/2024/04/29/7184853/>

5. Verfassungsblog / Risini I. Strasbourg Has No Chance and Uses It: Interim Measures by the ECHR in re Ukraine v Russia. 3 March 2022. URL: <https://verfassungsblog.de/strasbourg-has-no-chance-and-uses-it/>

Букатко І. А.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Чернівецького інституту

«Одеська юридична академія»

Марчук В.В.

директор

Чернівецького інституту

«Одеська юридична академія»

доктор філософії PhD в галузі права

ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ГРУП

Забезпечення економічної безпеки держави є одним із ключових напрямів діяльності органів державної влади та правоохоронних структур. В умовах воєнного стану питання захисту економічних інтересів держави набуває особливої актуальності, оскільки економічна стабільність безпосередньо впливає на обороноздатність держави, функціонування державних інституцій та рівень національної безпеки загалом. Конституція України визначає забезпечення економічної безпеки однією з найважливіших функцій держави [1].

Суттєву загрозу економічній безпеці держави становить діяльність організованих злочинних груп, які використовують незаконні фінансові механізми, тіньові схеми, контрабанду, легалізацію незаконних доходів та інші способи отримання прибутку. Зараз організована злочинність дедалі частіше адаптується до економічних і технологічних змін, використовуючи міжнародні фінансові інструменти, електронні платіжні системи та цифрові технології.

Саме ефективна взаємодія правоохоронних органів, органів фінансового контролю та інших державних структур є важливою складовою системи

забезпечення економічної безпеки держави, адже правові та організаційні засади боротьби з організованою злочинністю визначаються Законом України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [2].

У науковій літературі справедливо зазначається, що «організована злочинність у сфері економіки є найбільш складним, багатограним і небезпечним явищем, яке посягає насамперед на політичну, економічну, соціальну, правову та моральну сфери суспільства» [6, с. 15]. Дана позиція є цілком обґрунтованою, оскільки сучасна економічна злочинність характеризується високим рівнем латентності та значними масштабами негативного впливу на фінансову систему держави.

У сучасних умовах важливу роль у системі забезпечення економічної безпеки відіграє Бюро економічної безпеки України [3]. Основними завданнями цього органу є виявлення ризиків у сфері економіки, протидія фінансовим правопорушенням та здійснення аналітичної роботи у сфері економічної безпеки.

Економічна безпека держави є невід'ємною складовою системи національної безпеки [4]. У сучасних умовах питання економічної безпеки безпосередньо пов'язане із рівнем ефективності публічного адміністрування, координацією діяльності державних органів та здатністю правоохоронної системи оперативно реагувати на сучасні виклики.

Важливе значення мають і наукові підходи до розуміння особливостей публічного адміністрування у сфері національної безпеки. Так, А. Г. Мосейко та В. О. Негодченко зазначають, що «форми публічного адміністрування є спільними для всіх галузей суспільного життя. Специфіку ж діяльності суб'єктів публічного адміністрування в окремих сферах відображає сукупність методів, що застосовуються для її здійснення. Тому для характеристики особливостей публічного адміністрування у сфері національної безпеки України принципового значення набуває висвітлення тих методів, які застосовуються саме в зазначеній сфері» [7, с. 64].

У сучасних умовах публічне адміністрування у сфері забезпечення економічної безпеки вже не може обмежуватися виключно силовими методами протидії злочинності. Особливого значення набувають інформаційно-аналітична діяльність, міжвідомча взаємодія, фінансовий моніторинг, цифровізація державного контролю та механізми превентивного реагування на потенційні загрози економічній безпеці.

Важливу роль у визначенні основних загроз національній безпеці та напрямів державної політики у безпековій сфері відіграє Стратегія забезпечення державної безпеки [5]. Серед актуальних загроз окреме місце займають організована злочинність, тіньова економіка, корупція та незаконні фінансові операції, які негативно впливають на стабільність функціонування держави.

Забезпечення економічної безпеки держави в умовах діяльності організованих злочинних груп є одним із пріоритетних напрямів сучасного публічного адміністрування. Ефективна протидія економічній злочинності потребує належного нормативно-правового забезпечення, ефективної взаємодії державних органів та використання сучасних механізмів управління у сфері національної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993 р. № 3341-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>
3. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28.01.2021 р. № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>
4. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

5. Стратегія забезпечення державної безпеки : Указ Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text>
6. Бандурка О. М. Захист економічної безпеки підрозділами Національної поліції України. Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми : тези доповідей учасників міжнародної науково-практичної конференції. 2019. С. 15–17.
7. Мосейко А. Г., Негодченко В. О. Актуальні проблеми публічного адміністрування вітчизняною сферою національної безпеки : монографія. Дніпро : Дніпровський гуманітарний університет, 2021. 194 с.

Гармаш Сергій Павлович,
студент 3 курсу, юридичного факультету
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Науковий керівник: Корнякова Т. В.
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного та кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

КЛЕПТОКРАТІЯ ЯК ВИД КОРУПЦІЇ

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що на сьогоднішній день клептократія вийшла за межі корупції та перетворилася на системне явище, де державні інститути, які мають використовуватися для суспільного блага, є інструментом для збагачення вузького кола осіб. Проблема клептократії полягає в тому, що вона імітує демократію, а в цей час зсередини руйнує правовий фундамент держави. Одною з головних суперечностей клептократії полягає в тому, що влада клептократів може легалізуватися через закон, адже клептократи мають можливість використовувати парламент, для прийняття для них вигідних законів, які в свою чергу зможуть легалізувати корупційні схеми діючої влади. На сьогоднішній день починаються з'являтися механізми, які перешкоджають проявам клептократії це електронне декларування, публічні закупівлі, механізми вирішення питань стосовно конфлікту інтересів. Але всеж залишаються неохоплені питання, а саме відсутність відповідальності за прийняття нормативно-правових актів на свою користь.

Термін клептократія походить від давньогрецьких термінів «klept» крадіжка і «kratos» правити, як у демократії або автократії.

Термін клептократія поширився порівняно не дуже давно в XX столітті, але явище захоплення влади злодіями-корупціонерами відоме здавна, підтвердження цьому можна знайти в роботах давніх філософів. Але під іншими назвами. В праці Платона «Держава» поняття клептократія можна прослідкувати в понятті олігархія. Адже олігархію філософ описує, як деградацію політичних режимів,

де влада багатіїв цінує гроші понад усе, чим провокують розкол населення. Аристотель також описував клептократію під поняття олігархія зазначаючи, що олігархія це влада, яка переслідує інтереси переважно заможних верств населення. Крім того в роботі було зазначено, що корупція у верхівках влади руйнує стабільність в державі та породжує розшарування населення держави.

Як зазначає сучасний український науковець Лопушинський І. Г. клептократією можна назвати політичний режим, коли в будь-якій державі корупція досягає вищих ешелонів влади і при цьому йдеться про великі гроші і здатність виявляти вплив на економічну сферу, якщо під час виявлення цього беззаконня вдаються до спроб подати осіб, які вчинили злочини, «жертвами» і назвати виявлені обставини частиною змови [1 с.2].

У свою чергу, Максименцев М. Г. зазначає що клептократичне захоплення державної влади – це корупційна концептуальна категорія, яка характеризується, як тип систематичної корупції, коли вузькі групи інтересів беруть на себе контроль за владними інститутами та процесами, за допомогою яких формується державна політика, спрямовуючи державну політику від суспільних інтересів, натомість формуючи її так, щоб вона служила власним інтересам [2 с.210].

Відповідно до зазначених понять клептократії можна виокремити такі основні ознаки клептократії.

- Основними вигодо набувачами накопичених багатств від корупційних схем є особи, які займають керівні посади в державі.
- Головною метою влади в клептократичній державі є власне збагачення та утримання влади.
- Процес накопичення багатств переважно здійснюється за кордоном.
- Суми привласнених коштів є особливо великих розмірів.

Проаналізувавши поняття визначені науковцями та ознаки клептократії можу сформулювати власне визначення даного явища. Отже клептократія є політичним втіленням корупції, а розкрадання державних ресурсів є головною метою державної влади, а тому є системою державної влади де корумповані

чиновники використовують владні повноваження задля своєї вигоди, яка відображається в розкраданні державних коштів та майна. В даній моделі управління державою корупціонери ставлять свої інтереси вище суспільних.

Чинники посилення процесу захоплення держави полегшується і одночасно загострюється через глобалізацію світової економіки, що дозволяє ненаситним елітам легко витратити або приховувати свої прибутки здобуті корупційними шляхами в офшорах або за межами власної країни. На допомогу в таких діях приходять професійні посередники або іноземні агенти [3, с. 22].

Серед економічних детермінантів, що призвели до виникнення клептократичного режиму в країні можна виокремити:

- Кризовий стан економіки
- Хаотичний розвиток приватного бізнесу
- Різке майнове розшарування суспільства
- Різке зростання кількості корисливих економічних злочинів
- Протиріччя між загальними економічними інтересами та інтересами приватного бізнесу [4. С. 97-98].

Проаналізувавши поняття, ознаки та чинники розвитку клептократії є необхідність розглянути склад даного правопорушення.

Об'єктом в даному кримінальному правопорушенні є суспільні відносини у сфері державного управління, національна безпека та конституційний лад. Підтвердженням цього є те, що коли клептократи захоплюють владу вони змінюють конституційний лад чим порушують відносини у сфері державного управління.

Об'єктивна сторона характеризується системою дій, а саме захоплення влади та контроль над основними фінансовими потоками держави. Проявом цього є призначення вірних осіб на керівні посади задля допомоги та у разі необхідності задля захисту корупційних схем.

Суб'єктом в клептократичному правопорушенні є особа, або група осіб наділена вищими владними повноваженнями.

Суб'єктивна сторона полягає у вині з прямим умислом, адже посадова особа вчинюючи дане кримінальне правопорушення робить це свідомо задля власного збагачення та примноження капіталу за рахунок держави. Мотив є корисливим та переважає над державними інтересами.

В чинному кримінальному кодексі немає спеціально відведеної статті яка відповідала клептократії, але дане правопорушення можна кваліфікувати через сукупність наявних в кодексі статей, а саме: стаття 191 привласнення майна, стаття 209 відмивання коштів, стаття 364 зловживання владою та стаття 368-5 незаконне збагачення [5].

Задля унеможливлення проявів клептократії необхідно проводити ефективні заходи попередження

Першим заходом є викорінення недоліків виховання, адже коли дитина виховується в суспільстві в якому дати або взяти хабар є нормою, то дане явище залишається у його свідомості і коли у дорослому виці така особа стає високопосадовцем, то цей негативний прояв тільки масштабується. Тому потрібно дітям не тільки проводити теоретичні лекції, ай показувати приклад доброчесного громадянина. Прикладом виховання доброчесності є проект від НАЗК прозорі школи, де проводяться уроки доброчесності для школярів та пояснюють як корупція руйнує майбутнє суспільства.

Другим заходом є фінансова прозорість та цифрова підзвітність. Даний захід полягає в необхідності посадовців звітувати перед суспільством про доходи. Крім того повинна бути звітність державних органів про витрати бюджетних коштів. Прикладом є система Prozorro, яка робить всі тендери видимими та прозорими. Також НАЗК здійснює перевірку декларацій та моніторинг життя посадовців.

Третім заходом є функціонування антикорупційних органів завдання, яких полягатиме у боротьбі з корупцією.

Четвертий захід полягає у невідворотності покарання, даний захід передбачає покарання всім посадовим особам, які здійснили корупційні або клептократичне правопорушення не дивлячись на займану посаду.

Отже, дослідивши проблему клептократії можна дійти висновку, що клептократія на відмінну від звичайної корупції характеризується легітимізацією корупційних схем через прийняття вигідних владі законів. Визначено, що клептократ є спеціальним суб'єктом, який наділений високими владними повноваженнями. Дії якого характеризуються прямим умислом розкрадання державних ресурсів та прагнення утримувати владу, як гарантію своєї безпеки. У підсумку можна додати, що клептократія зникає лише тоді коли вона стає неприйнятною для більшості суспільства.

Список використаних джерел:

1. Лопушинський І. Клептократія як влада злодіїв: чинники формування та шляхи заподіювання. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування 2016 № 1 С. 1-18

2. Держава, суспільство & CORRUPTION: монографія / Т.В. Корнякова, Н.С. Юзікова, О.Л. Соколенко, Н.О. Максименцева, М.Г. Максименцев, О.О. Дриголь / за заг. ред. д-ра юр. наук, проф. Т. В. Корнякової. – Дніпро: ЛПРА, 2025. – 268 с.

3. Максименцева Н.О. Представницькі органи влади в умовах воєнного стану: навч. посіб.- Дніпро, ЛПРФ, 2025, С. 22

4. Пелішенко В. Основні чинники формування клептократії в Україні. Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки. – 2015. – С. 94–104.

5. Кримінальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 12.05.2026)

Глушко Юрій Миколайович,
*аспірант 4 курсу кафедри кримінального права,
процесу і криміналістики Київського університету
інтелектуальної власності та права, адвокат*
orcid.org/0009-0003-2710-4424

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНА, ВИЛУЧЕНОГО ПІД ЧАС ОБШУКУ

Постановка проблеми. Згідно ст. 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. [1]

Безумовно, що з огляду на те, що норми Конституції України є нормами прямої дії, норми інших Законів України та підзаконних нормативно-правових актів, які тим чи іншим чином регулюють відносини у сфері права власності та/або застосування яких може будь-яким чином впливати на реалізацію особами свого права власності, повинні відповідати Конституції, адже як зазначив Конституційний Суд України у своєму рішенні від 08.09.2016 за № 6-рп/2016, пряма дія норм Конституції України означає, що ці норми застосовуються безпосередньо, Законами України та іншими нормативно-правовими актами можна лише розвивати конституційні норми, а не змінювати їх зміст. [3]

Відповідно, розвиток цієї конституційної норми знайшов своє продовження і в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України).

Так, гарантоване у ст. 41 Конституції України право людини і громадянина на непорушність його права власності, у тому числі під час діяльності органів державної влади у сфері кримінально-процесуальних правовідносин, закріплене у статті 16 КПК України, відповідно до якої позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому цим Кодексом.

Разом з цим, під час реалізації правоохоронними органами своїх повноважень та функцій у кримінальному провадженні, зокрема в процедурі збирання доказів, непоодинокими є випадки необґрунтованого та тривалого обмеження права власності осіб, внаслідок вилучення у них майна під час проведення такої слідчої дії як обшук (ст. 234 КПК України). Це пов'язано насамперед з різним тлумаченням та неоднаковим застосуванням норм КПК України слідчими суддями, судами та учасниками кримінального провадження. Внаслідок цього, у практичній діяльності склались різні підходи щодо юридичного статусу такого майна та вирішення питання стосовно правомірності його утримання стороною обвинувачення, без наявності відповідного судового рішення про арешт майна.

Виклад основного матеріалу. Згідно статті 234 КПК України обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Відповідно до ст. 235 КПК України ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи з підстав, зазначених у клопотанні прокурора, слідчого, надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз.

За правилами частини сьомої статті 236 КПК України при обшуку слідчий, прокурор має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення обшуканого житла чи іншого володіння особи чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати документи, тимчасово вилучати речі, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукування в ухвалі про дозвіл на

проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном. [2]

Із указаних правових норм слідує, що сторона обвинувачення, з метою збирання або перевірки вже отриманих доказів, за умови отримання відповідної ухвали слідчого судді, якою надається дозвіл на проникнення в житло чи інше володіння особи, має право одноразово проникнути до такого житла чи іншого володіння особи та вилучити певні речі і документи, які мають значення для досудового розслідування.

Поряд з цим, у разі наявності обґрунтованих підстав вважати, що відшукані та вилучені речі чи документи відповідають критеріям, визначеним у ст. 98 КПК України та мають значення для досудового розслідування, подальше їх збереження, тобто фактичне встановлення стороною обвинувачення контролю над таким майном, а відтак і тимчасове обмеження права власності особи на це майно, за можливе лише за наявності мотивованого рішення суду, яким у розумінні ст. 170-173 КПК України є ухвала про арешт майна.

Крім того, відповідно до вимог ч. 1 ст. 100 КПК України речовий доказ, який був наданий стороні кримінального провадження або нею вилучений, повинен бути якнайшвидше повернутий володільцю, крім випадків, передбачених статтями 160-166, 170-174 цього Кодексу.

Згідно абзацу другого частини п'ятої статті 171 КПК України у разі тимчасового вилучення майна під час обшуку, огляду, здійснюваних на підставі ухвали слідчого судді, передбаченої статтею 235 цього Кодексу, клопотання про арешт такого майна повинно бути подано слідчим, прокурором протягом 48 годин після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, в якій його було вилучено. [2]

Тобто, виходячи із приписів ч. 1 ст. 100, ч. 5 ст. 171 КПК України слід дійти висновку, що у випадку вилучення слідчим, прокурором майна під час проведення обшуку, сторона обвинувачення повинна звернутися з клопотанням про арешт такого майна, оскільки подальше його утримання є законним та узгоджується із приписами ст. 41 Конституції України, ст.ст. 16, 100 та 171 КПК

України лише у випадку його вилучення (отримання) за рішенням слідчого судді, суду в порядку здійснення тимчасового доступу до речей і документів (ст.ст. 160-166 КПК України) або ж у разі накладення арешту на це майно на підставі вмотивованого рішення слідчого судді, суду (ст.ст. 170-174 КПК України).

Таким чином, з указаних положень КПК України слідує, що у випадку вилучення в ході обшуку якого-небудь майна та не накладення на нього у подальшому арешту, це майно підлягає якнайшвидшому поверненню його власнику (володільцю), оскільки його утримання стороною обвинувачення може бути правомірним виключно на підставі судового рішення про арешт майна.

Наявність в ухвалі слідчого судді про обшук дозволу на відшукання та вилучення майна є лише підставою для його вилучення, яке може бути тільки тимчасовим, з метою подальшого вирішення питання щодо належності цього майна до предмету доказування у кримінальному провадженні та перевірці такого майна на відповідність критеріям речових доказів, що встановлені у ст. 98 КПК України.

Окремо хотілося б навести судову практику з даного питання, яка, як вже зазначалося вище, є різною і суди (слідчі судді) по різному застосовують вказані норми Кримінального процесуального кодексу України.

Наприклад, у своїй ухвалі від 13 червня 2025 року у справі №450/2538/24 Пустомитівський районний суд Львівської області зазначив, що за змістом кримінально-процесуального закону, все майно, вилучене під час обшуку, має статус тимчасово вилученого майна безвідносно того чи надавався слідчим суддею дозвіл на його відшукання. З метою ж недопущення необґрунтованого обмеження права власності особи під час кримінального провадження законодавцем визначений строк, у межах якого слідчий/прокурор зобов'язані звернутись із клопотанням про його арешт. Або ж у іншому випадку якнайшвидше повернути таке майно власнику. В свою чергу, внаслідок арешту майна на підставі судового рішення правовий режим вилученого майна із режиму «тимчасово вилучене майно» трансформується у «арештоване майно» із відповідною правовою підставою, визначеною ч. 2 ст. 170 КПК України.

Сторона обвинувачення у будь-якому випадку зобов'язана була у строк, визначений частиною 5 статті 171 КПК України звернутися до слідчого судді із клопотанням про арешт майна, вилученого на підставі ухвали про дозвіл на проведення обшуку, оскільки такий захід забезпечення кримінального провадження як арешт майна перш за все змінює правовий режим тимчасово вилученого майна у «арештоване майно». Більш того, сторона обвинувачення зобов'язана довести відповідну правову підставу, визначену ч. 2 ст. 170 КПК України для арешту майна. [4]

Колегія суддів Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду в ухвалі від 4 серпня 2022 року у справі № 991/2493/22 дотрималася схожої думки та, не погоджуючись з висновками слідчого судді про відсутність необхідності накладення арешту на вилучене в ході обшуку майно, також зазначила, що статус тимчасово вилученого майна набуває усе майно, вилучене під час обшуку, незалежно від того чи надавався слідчим суддею дозвіл на його відшукання, оскільки фактично відбувається обмеження права особи щодо можливості володіти, користуватися та розпоряджатися усім майном, яке вилучається. Дозвіл на відшукання певних речей, який надається слідчим суддею, не створює умов для їх автоматичного арешту. [5]

В цілому, на мою думку цей підхід правильний, оскільки така позиція узгоджується з положеннями кримінального процесуального закону.

Разом з цим, у Єдиному державному реєстрі судових рішень міститься низка судових рішень, у яких слідчі судді відмовляли власникам вилученого майна у його поверненні з тих підстав, що дозвіл на вилучення цього майна надавався слідчими суддями в ухвалах по надання дозволу на проведення обшуку, а тому таке майно не має статусу «тимчасово вилученого майна» та обов'язкове накладення арешту на це майно не вимагається (ухвала Голосіївського районного суду м. Києва від 24 жовтня 2022 року у справі №752/18235/20, ухвала Шевченківського районного суду м. Чернівці від 1 серпня 2022 року у справі №727/6436/22 і т.д.). Однак, з такими висновками важко погодитися, адже у даному випадку вилучене в ході обшуку майно може утримуватися стороною

обвинувачення тривалий час та без наявності судового рішення про арешт такого майна це фактично призводитиме до необґрунтованого обмеження права власності осіб на це майно.

Висновки та пропозиції. З метою недопущення необґрунтованого обмеження права власності осіб, внаслідок вилучення у них майна під час проведення такої слідчої дії як обшук, дотримання принципу недоторканності права власності у кримінальному провадженні, а також для однакового застосування судами норм кримінального процесуального закону, вважаю за доцільне розглянути питання щодо доповнення КПК України новими нормами або ж внесення до існуючих норм змін, які б більш чітко регламентували обов'язок сторони обвинувачення звернутися до слідчого судді з клопотанням про арешт вилученого в ході обшуку майна, незалежно від того, чи надавався в ухвалі про обшук дозвіл на його відшукання та вилучення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р., *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
3. Рішення Конституційного Суду України від 8 вересня 2016 року за № 6-рп/2016 у справі № 1-13/2016 : *Конституційний Суд України* [сайт]. URL: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/6-pn-2016.pdf>.
4. Ухвала Пустомитівського районного суду Львівської області від 13 червня 2025 року, справа № 450/2538/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128313873>.

5. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 4 серпня 2022 року, справа № 991/2493/22. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/105643672>.

Дарієнко Дар'я
студентка 3-го курсу
юридичного факультету
Київського університету інтелектуальної власності та права

МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

У сучасних умовах розвитку правової системи дедалі більшого значення набувають альтернативні способи вирішення спорів, серед яких особливе місце займає медіація. Це пов'язано з тим, що судовий розгляд часто потребує значних фінансових витрат, тривалого часу та супроводжується погіршенням відносин між сторонами конфлікту. Як зазначається у науковій літературі, «вирішення конфлікту в судовому порядку не завжди може вважатися доцільним та ефективним з економічної точки зору, а також з точки зору економії часу» [2, с. 142]. Саме тому медіація сьогодні розглядається як ефективний інструмент мирного врегулювання конфліктів.

Важливим етапом розвитку медіації в Україні стало прийняття Закону України «Про медіацію», який закріпив правові засади проведення медіації, права та обов'язки сторін і медіатора, а також принципи добровільності та конфіденційності процедури [3]. Законодавче врегулювання цього інституту сприяло поширенню медіації у різних сферах суспільних відносин та наближенню національної правової системи до європейських стандартів.

Медіація є добровільною процедурою, у якій нейтральний посередник — медіатор — допомагає сторонам знайти взаємоприйнятне рішення. Основними принципами медіації є добровільність, конфіденційність, незалежність медіатора та рівність сторін. У навчально-методичних матеріалах наголошується, що «медіатор не приймає рішення замість сторін, а лише сприяє налагодженню комунікації між ними» [4, с. 18]. Такий підхід дозволяє сторонам самостійно визначати умови врегулювання спору, що значно підвищує рівень довіри до результату процедури.

Важливою сучасною тенденцією є поширення медіації у різних сферах суспільних відносин. Вона активно застосовується у сімейних, трудових, цивільних та господарських спорах. У наукових працях зазначається, що медіація сприяє «формуванню партнерської моделі вирішення конфлікту» [1, с. 201]. Особливо актуальною медіація є у випадках, коли сторони зацікавлені у збереженні подальших відносин та прагнуть уникнути загострення конфлікту.

Окремого значення медіація набуває у політичній сфері. Політична медіація використовується для врегулювання конфліктів між державами, політичними партіями, органами влади та суспільством. Її головною метою є стабілізація політичної ситуації, зниження рівня конфронтації та пошук взаємоприйнятних рішень.

Сучасним прикладом ефективної політичної медіації є укладення «зернової угоди» у 2022 році між Україною, Туреччиною, ООН та росією щодо забезпечення безпечного експорту українського зерна через Чорне море. Посередницьку роль у переговорах виконували Організація Об'єднаних Націй та Туреччина. Завдяки медіації сторонам вдалося досягти домовленостей, які дозволили відновити експорт продовольства та частково стабілізувати ситуацію на світовому продовольчому ринку [6]. Значення цього прикладу для сучасної медіації полягає у тому, що навіть в умовах міжнародного конфлікту медіація може бути ефективним механізмом досягнення практичних результатів та підтримання міжнародної безпеки.

Однією з основних тенденцій сучасності є розвиток онлайн-медіації. Використання цифрових технологій дозволяє проводити переговори дистанційно, що значно економить час та ресурси учасників. В умовах воєнного стану та активної цифровізації суспільства дистанційна медіація стала більш доступною та затребуваною.

Попри значні переваги, медіація стикається і з певними проблемами. Однією з головних є недостатній рівень обізнаності населення щодо можливостей цього способу вирішення спорів. Багато громадян продовжують сприймати суд як єдиний ефективний механізм захисту своїх прав. Крім того,

проблемою залишається недостатній рівень довіри до медіаторів та відсутність сталої практики застосування медіації у деяких сферах правовідносин. У науковій літературі також зазначається, що розвиток медіації стримується недостатнім рівнем правової культури та відсутністю широкої інформаційної підтримки [5, с. 98].

Прикладом успішного застосування медіації у повсякденних правовідносинах є вирішення трудового спору між працівником і роботодавцем щодо незаконного звільнення та заборгованості із заробітної плати. Сторони мали намір звернутися до суду, однак погодилися провести процедуру медіації. Під час переговорів медіатор допоміг сторонам визначити справжні причини конфлікту та знайти компромісне рішення. У результаті роботодавець погодився виплатити компенсацію та заборговану заробітну плату, а працівник відмовився від подання позову до суду. Такий приклад демонструє ефективність медіації як способу швидкого та мирного врегулювання спорів.

В Україні інститут медіації активно розвивається та поступово інтегрується у правову систему. Науковці підкреслюють, що «медіація має значний потенціал для зменшення навантаження на судову систему» [5, с. 97]. Зростає кількість медіаторів, проводяться навчальні програми та інформаційні кампанії щодо переваг позасудового врегулювання спорів. Водночас важливим завданням залишається підвищення рівня правової культури населення та довіри до альтернативних способів вирішення конфліктів.

Отже, медіація є сучасним, ефективним та гуманним способом врегулювання спорів. Вона забезпечує можливість швидкого та мирного вирішення конфліктів, сприяє розвитку культури діалогу та дозволяє сторонам самостійно брати участь у прийнятті рішень. Подальший розвиток медіації в Україні має важливе значення для вдосконалення правової системи, формування демократичної культури та зміцнення суспільної стабільності.

Список використаних джерел:

1. Актуальні питання розвитку медіації в Україні // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2024. Вип. 43. С. 198–203. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/05/43.pdf>
2. Григор'єв В. Ю., Кривобородий В. С. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів // Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 4. С. 142–145. URL: https://www.lsej.org.ua/4_2023/33.pdf
3. Закон України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX. URL: [Закон України «Про медіацію»](#)
4. Медіація: теоретико-правові аспекти та практика застосування : навч.-метод. матеріали. Запоріжжя : ЗНУ, 2022. 124 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi76/0056857.pdf>
5. Проблеми та перспективи розвитку медіації в Україні // Актуальні проблеми правознавства. 2025. № 12. С. 95–99. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/12/86-2.pdf>
6. United Nations. Black Sea Grain Initiative Joint Coordination Centre. URL: [United Nations – Black Sea Grain Initiative](#)

Духнич Марина Олександрівна,
Здобувачка вищої освіти юридичного факультету,
група ЮП-23-2
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Науковий керівник: Корнякова Т.В.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного та кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕЗЕРТИРСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Актуальність теми дослідження обумовлена значним поширенням випадків дезертирства в умовах воєнного стану, підвищеним рівнем суспільної небезпечності цього кримінального правопорушення та його негативним впливом на боєздатність військових формувань, стан військової дисципліни й обороноздатність держави. В умовах тривалих бойових дій особливого значення набуває кримінологічний аналіз причин і умов, що сприяють вчиненню дезертирства, а також дослідження особи правопорушника, механізму злочинної поведінки та сучасного стану цього явища в Україні [4, с. 55]. В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України проблема забезпечення належного рівня військової дисципліни набула особливого значення. Одним із найбільш небезпечних кримінальних правопорушень проти встановленого порядку проходження військової служби в сучасних умовах є дезертирство. Суспільна небезпечність цього діяння полягає не лише у фактичному вибутті військовослужбовця зі складу військового формування, а й у негативному впливі на боєздатність підрозділів, морально-психологічний

стан особового складу, рівень військової дисципліни та обороноздатність держави загалом [4, с. 63].

В умовах тривалих бойових дій дезертирство перестало бути поодиноким явищем та набуло характеру серйозної кримінологічної проблеми. Значне психоемоційне навантаження на військовослужбовців, тривале перебування у зоні активних бойових дій, постійна загроза життю, фізичне та моральне виснаження, сімейно-побутові труднощі та недостатній рівень психологічної адаптації окремих осіб створюють передумови для поширення таких кримінальних правопорушень [5, с. 214]. Правове регулювання відповідальності за дезертирство здійснюється насамперед положеннями Кримінального кодексу України. Відповідно до ст. 408 КК України дезертирством визнається самовільне залишення військової частини або місця служби з метою ухилення від подальшого проходження військової служби, а також нез'явлення на службу з тією ж метою [1]. Обов'язковою ознакою складу цього кримінального правопорушення є наявність прямого умислу особи на повне ухилення від виконання військового обов'язку [4, с. 118]. Саме суб'єктивна сторона є основним критерієм розмежування дезертирства та самовільного залишення військової частини або місця служби, відповідальність за яке передбачена ст. 407 КК України [1]. Якщо при СЗЧ військовослужбовець допускає можливість повернення до місця проходження служби, то при дезертирстві особа має намір остаточно уникнути подальшого виконання обов'язків військової служби [3]. Санкції за вчинення дезертирства в умовах воєнного стану є достатньо суворими. Зокрема, ч. 4 ст. 408 КК України передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років [1]. Посилення кримінальної відповідальності обумовлене підвищеним рівнем суспільної небезпечності таких дій у період воєнного стану та необхідністю забезпечення належного функціонування військових формувань [4, с. 127]. Досудове розслідування кримінальних

правопорушень, пов'язаних із дезертирством, здійснюється слідчими Державного бюро розслідувань, а процесуальне керівництво у таких провадженнях здійснюють прокурори спеціалізованих прокуратур у сфері оборони [3].

Розгляд кримінальних проваджень щодо дезертирства здійснюється місцевими загальними судами за правилами кримінального судочинства. У разі оскарження судових рішень справи переглядаються судами апеляційної інстанції та Верховним Судом [3]. Судова практика свідчить про те, що ключове значення при кваліфікації дій особи як дезертирства має встановлення саме умислу на ухилення від проходження військової служби. Так, у постанові Верховного Суду у справі № 297/2178/21 суд зазначив, що обов'язковою ознакою дезертирства є мета ухилитися від військової служби не тимчасово, а назавжди або на невизначений строк [3]. В іншій постанові Верховного Суду від 27 серпня 2024 року у справі № 172/149/23 суд наголосив, що при розмежуванні дезертирства та самовільного залишення військової частини необхідно враховувати поведінку особи після залишення місця служби, тривалість її відсутності, намагання переховуватися, зміну місця проживання та інші обставини, які можуть свідчити про наявність умислу остаточно ухилитися від військової служби [3]. Кримінологічний аналіз дезертирства дає підстави стверджувати, що це явище має складний багатофакторний характер. Його виникнення обумовлюється сукупністю соціальних, психологічних, моральних та організаційних чинників [5, с. 328]. У сучасних умовах одним із головних криміногенних факторів виступає значне психоемоційне навантаження на військовослужбовців. Тривале перебування у зоні бойових дій, постійна загроза життю, участь у бойових зіткненнях, загибель побратимів, відсутність повноцінного відпочинку та психологічної реабілітації негативно впливають на психічний стан особи. У результаті цього у частини військовослужбовців виникає стан емоційного виснаження, психічної дезадаптації та втрати мотивації до

подальшого проходження служби [5, с. 337]. Окрему роль у механізмі формування протиправної поведінки відіграють соціально-побутові фактори. Тривала розлука з родиною, матеріальні труднощі, проблеми сімейного характеру, невизначеність щодо строків проходження служби та недостатній рівень соціального забезпечення нерідко стають каталізаторами прийняття рішення про залишення місця служби.

Крім того, дезертирству можуть сприяти неналежна організація проходження військової служби, конфлікти з командуванням, порушення режиму ротації, недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення та відсутність належної психологічної підтримки особового складу [4, с. 201]. У кримінологічному аспекті важливе значення має характеристика особи дезертира. На відміну від осіб, які вчиняють загальнокримінальні злочини, значна частина військовослужбовців, що вчиняють дезертирство, раніше не мали кримінального досвіду та не характеризувалися стійкою антисоціальною поведінкою [5, с. 352]. Для таких осіб характерними є емоційна нестабільність, знижений рівень стресостійкості, психоемоційне виснаження, внутрішній конфлікт між обов'язком та інстинктом самозбереження. Водночас окрему категорію становлять особи, які свідомо прагнуть уникнути виконання військового обов'язку, вдаючись до переховування, зміни місця проживання, використання підроблених документів або спроб незаконного перетину державного кордону [4, с. 244]. Однією з характерних ознак дезертирства є його латентність. Частина таких кримінальних правопорушень протягом тривалого часу може залишатися невиявленою через переховування військовослужбовців або складність встановлення їх місцезнаходження [5, с. 366]. Про значне поширення дезертирства в Україні свідчать офіційні статистичні дані. За інформацією Офісу Генерального прокурора України, після початку повномасштабного вторгнення спостерігається стійке зростання кількості кримінальних проваджень за ст. 407 та 408 КК України. Упродовж 2022–2025 років було

zareestrovano понад 50 тисяч кримінальних проваджень за фактами дезертирства та понад 180 тисяч проваджень щодо самовільного залишення військової частини або місця служби [2]. Аналіз судової практики свідчить про те, що в умовах воєнного стану суди дедалі частіше застосовують покарання, пов'язані з реальним позбавленням волі. Якщо до початку повномасштабної війни у подібних справах доволі часто застосовувалося звільнення від відбування покарання з випробуванням, то нині суди переважно виходять із необхідності забезпечення належного рівня військової дисципліни та враховують підвищений рівень суспільної небезпечності таких кримінальних правопорушень [3].

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III.
2. Офіс Генерального прокурора України. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: [Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування](#)
3. Верховний Суд. Постанова від 27 серпня 2024 року у справі № 172/149/23 щодо кваліфікації дій особи як дезертирства (ст. 408 КК України). URL: https://kma.court.gov.ua/sud4820/gromadyanam/1/shchodo_kvalifikatsiyi_diy1?utm_source=chatgpt.com
4. Кузнецов В. В., Савченко А. В. Військові кримінальні правопорушення: кримінально-правова характеристика та проблеми кваліфікації. Київ : Алерта, 2023. 312 с.
5. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій. Київ : Юрінком Інтер, 2022. 820 с.

Дмитрієнко Злата Андріївна,
студентка 4 курсу, група СПАД 4/22 БД,
Київського університету інтелектуальної власності та права

Науковий керівник: Мудрицька Катерина Олексіївна,
доктор PhD 081 «Право»
доцент кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
член-кореспондент Академії адміністративно-правових наук
ORCID ID: 0000-0003-3759-8897

НОВІТНІ ПІДХОДИ ДО ЗАХИСТУ БІЗНЕСУ ВІД ТИСКУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Актуальність теми наукового дослідження зумовлена тим, що в умовах повномасштабної війни та повоєнного відновлення стабільне функціонування суб'єктів господарювання є базовою запорукою національної безпеки та економічної стійкості України. Забезпечення свободи підприємницької діяльності та захист права власності неможливі без формування прозорого правового середовища, вільного від неправомірного тиску, необґрунтованого процесуального примусу та системного втручання в роботу бізнесу з боку держави.

Історично склалося, що тиск на суб'єктів господарювання з боку правоохоронних органів є системною проблемою, яку в Україні намагаються вирішити з часів здобуття незалежності. Проте, незважаючи на тривалу еволюцію державної політики у сфері захисту прав бізнесу, проблема деструктивного впливу на бізнес залишається гострою. Означені чинники зумовлюють необхідність комплексного аналізу історичного досвіду, виявлення системних недоліків у роботі нового органу - БЕБ України, а також розробки

пропозицій щодо нормативно-процесуального вдосконалення захисту бізнесу. Саме це й визначає високу теоретичну і практичну актуальність обраної теми.

Впродовж 1990 - 2010 років дане питання побічно з'являлося у публічному дискурсі, але реагування держави на втручання в роботу підприємців було на низькому рівні.

В період 2010 - 2014 років про захист бізнесу вперше розпочали говорити. Так, тогочасний Генеральний прокурор вказував на сумну статистику: «упродовж 2011 року контролюючими органами проведено майже 3 млн перевірок. Оскільки за минулий рік призупинено реєстрацію 250 тис. підприємств, а нових зареєстровано тільки 30%, то тиск контролюючих та правоохоронних органів у цій сфері є просто вбивчим». Визнання проблеми не призвело до суттєвих зрушень й дотепер відсутні об'єктивні дані, які б могли свідчити про покращення ефективності захисту бізнесу, навпаки, тиск з боку держави продовжував зростати. Зазначене вказує на інертність тогочасної влади до реальних проблем суспільства [1].

Після Революції Гідності розпочалась розбудова системи захисту підприємців, яка триває й досі.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про утворення Ради бізнес-омбудсмена» від 26 листопада 2014 року № 691 започатковано Раду бізнес-омбудсмена, яка розглядає скарги щодо можливого вчинення корупційних діянь або інших порушень законних інтересів підприємців внаслідок дій або бездіяльності, з боку органів державної влади [2].

Крім того, в цей період було проведено низку реформ, які стали визначальними для захисту інтересів бізнесу:

1) Поступова реформа органів прокуратури. У 2014 році було прийнято новий Закон України «Про прокуратуру», потім відбулась Конституційна реформа 2016 року, також ухвалено «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року, які передбачали позбавлення функцій попереднього слідства та нагляду за додержанням і застосуванням законів. Через зазначені

зміни, прокуратура втратила можливість проводити перевірки суб'єктів господарювання, що значно вплинуло на ефективність захисту усіх підприємців від надмірного тиску [3; 4; 5].

2) Реформа Державної фіскальної служби України. Прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Про утворення Державної податкової служби України та Державної митної служби України» від 18 грудня 2018 року № 1200, якою реорганізовано Державну фіскальну службу України. Важливим кроком у 2021 році була ліквідація податкової міліції, що діяла у складі Державної фіскальної служби України та створення нового правоохоронного органу – Бюро економічної безпеки України (далі – БЕБ України). Передбачалась також ліквідація в структурі Служби безпеки України підрозділів контррозвідального захисту інтересів держави у сфері економічної безпеки [6; 7].

Однак, з ефективною роботою новоствореного БЕБ України виникають значні труднощі:

1) Служба безпеки України продовжує провадити досудове розслідування у кримінальних правопорушеннях віднесених до підслідності БЕБ України. Стаття 216 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) закріплює за БЕБ України виключне право розслідувати економічні кримінальні правопорушення. На практиці, норми зазначеного припису оминають шляхом додавання до кваліфікації статей Кримінального кодексу України, віднесених до підслідності Служби безпеки України [8; 9].

Нажаль, наразі неможливо виробити процесуальні запобіжники, для викорінення хибних практик у Службі безпеки України, через наступні фактори:

По-перше, на стадії досудового розслідування відсутній фільтр для перевірки реальності обставин вчинення кримінального правопорушення, тобто неможливо встановити чи є в діях уповноважених осіб суб'єкта господарювання склад кримінального правопорушення, віднесений до підслідності Служби безпеки України, оскільки докази досліджуються судом лише під час розгляду справи по суті, а повний предмет доказування, включаючи суб'єктивну та

об'єктивну сторону правопорушення, остаточно оцінюється судом лише у нарадчій кімнаті згідно зі ст. 368 КПК України [9].

По-друге, процесуальною перепорою для захисту прав суб'єктів господарювання є обмежений інструментарій оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування, визначений КПК України. Оскільки, більшість неправомірних кримінальних проваджень проти бізнесу так і не завершується повідомленням особі про підозру, а рішення щодо проведення слідчих (розшукових) дій – оскарженню не підлягає, тому що оцінюється судом під час виходу до нарадчої кімнати. Підприємець опиняється у ситуації, коли щодо нього систематично вчиняються обмежувальні процесуальні дії без реальної перспективи судового розгляду, а правовий інструментарій захисту є неефективним через відсутність у нього процесуального статусу у кримінальному провадженні [9].

У цьому контексті, важливим є внесення змін до ст. 303 КПК України та розширення переліку дій слідчого або прокурора, що можуть бути оскаржені до слідчого судді під час досудового розслідування, включаючи можливість оскарження самого факту безпідставного внесення до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення, за відсутності реальної шкоди.

2) Тиск на бізнес продовжується. Враховуючи факт, що першим керівником БЕБ України став очільник колишньої податкової міліції. Багато старих працівників перейшли в БЕБ України, орган залишив минулі методи розслідування, але під новою назвою [8].

3) Створення органу ще не завершилося, а він вже потребує перезавантаження. Ухвалені зміни до Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» запровадили нову процедуру відбору Директора з правом голосу міжнародних експертів, обов'язкову 18-місячну атестацію усіх співробітників, посилену дисциплінарну відповідальність та перевірку на доброчесність із застосуванням поліграфа [10].

4) Недостатнє фінансування та кадровий голод. Попри визначену законом виключність бюджетного забезпечення, виділені кошти покривають лише

захищені статті видатків, унеможлиблюючи фінансування аналітичних систем. Як наслідок, через неконкурентну заробітну плату штат Бюро укомплектовано лише на 25% від передбаченої законом граничної чисельності у 4 000 осіб, що суттєво знижує інституційну спроможність органу [7; 8].

5) З передбачених Законом 24 територіальних управлінь функціонують лише дев'ять. У 15 областях представники БЕБ України відсутні, що значно ускладнює оперативне реагування на правопорушення [7].

На мою думку, завершення побудови інституційної моделі БЕБ України потребує оптимізації фінансового та матеріально-технічного забезпечення для повноцінного розгортання решти 15 територіальних управлінь, гармонізації окладів із ринковими стандартами задля подолання кадрового голоду, а також нормативного обмеження можливості інших правоохоронних органів штучно змінювати підслідність економічних злочинів.

Щодо нових інституційних способів захисту бізнесу від тиску правоохоронних органів, Офіс Генерального прокурора наразі вживає багато заходів задля покращення комунікації з суб'єктами господарювання.

27 червня 2025 року Генеральний прокурор визначив одним з пріоритетних напрямків роботи прокуратури – захист суб'єктів господарювання від тиску. Руслан Кравченко зазначив: «Бізнес потребує не формальностей, а прозорих правил, передбачуваності та ефективного захисту. Підприємництво може функціонувати навіть у складних умовах війни, якщо йому не заважати». Також, у цьому виступі було оголошено про проведення аудиту кримінальних проваджень, що стосуються бізнесу, результатом якого стало понад 8000 закритих справ [11; 12].

Варто відзначити, що проблемним залишається питання визначення відповідальності слідчого, прокурора за системний тиск на суб'єкта господарювання. Вважаю важливим, внесення змін до Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» та розширення можливості суб'єкта

господарювання стягнути з правоохоронного органу матеріальну шкоду, завдану внаслідок проведення безпідставних слідчих дій [13].

Офісом Генерального прокурора запроваджено функціонування порталу «СтопТиск», який став цифровим інструментом для подання керівниками юридичних осіб приватного права повідомлень про порушення їхніх прав та оперативного реагування на такі випадки [14].

Алгоритм подання повідомлень через портал «СтопТиск»:

1. Авторизація через «Дію»;
2. Детальний опис ситуації – дії посадових осіб, обставини, дата, наслідки;
3. Додавання документів, фото чи інших доказів (за наявності);
4. Автоматична реєстрація звернення, фіксація усіх фактів та їх відображення на дашборді;
5. Розгляд і реагування у визначені законом строки під контролем Офісу Генерального прокурора;
6. Оперативне ухвалення управлінських і процесуальних рішень, а також надання бізнесу постійного зворотного зв'язку [14].

За даними Forbes Ukraine, які звернулись до п'яти бізнес-об'єднань з метою з'ясування чи були рішення Офісу генпрокурора дієвими для бізнесу. Переважна більшість опитаних позитивно оцінює результати – їхні справи були закриті, а комунікація з прокуратурою поліпшилася [15].

Вважаю за необхідне, забезпечити подальше законодавче закріплення поточних позитивних практик Офісу Генерального прокурора, тобто трансформувати існуючий цифровий алгоритм порталу «СтопТиск» та аналітичні напрацювання Департаменту захисту бізнесу та інвестицій у чітко регламентовані процесуальні норми шляхом внесення відповідних змін до Глави 26 КПК України. Пропонується прирівняти скарги подані через портал «СтопТиск» до скарг на рішення, дії або бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування у розумінні кримінального процесуального закону та застосовувати до них положення ст. ст. 304-308 КПК України. Такий крок дозволить остаточно перевести дієву практику

реагування у площину імперативних обов'язків слідчих та прокурорів, забезпечуючи довгострокову передбачуваність для суб'єктів господарювання.

Висновок. Насамкінець хотілося б зазначити, що досягнення повноцінного результату у реформуванні сектору захисту бізнесу є неможливим без усунення системних деструкцій у діяльності БЕБ України. Позитивні зрушення у діяльності прокуратури мають бути синхронізовані із завершенням нормативно-структурного розгортання БЕБ України, подоланням його фінансово-кадрового дефіциту. Стабільність легального сектору економіки залежить від переходу всієї системи правоохоронних органів до дотримання принципу правової визначеності та виключно аналітичної моделі розслідування економічних кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Прес-конференція Генерального прокурора України: «Проблеми тиску з боку контролюючих та правоохоронних органів на підприємницьку та господарську діяльність» від 30.05.2012. Генеральна прокуратура України.
URL:https://old.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&iid=106879&fp=8650&s=print (дата звернення: 14.05.2026).
2. Про утворення Ради бізнес-омбудсмена : Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 26.11.2014 № 691 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/691-2014-%D0%BF> (дата звернення: 14.05.2026).
3. Про прокуратуру : Закон України; Перелік від 14.10.2014 № 1697-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1697-18> (дата звернення: 15.05.2026).
4. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII // База даних «Законодавство України»

/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1401-19> (дата звернення: 15.05.2026).

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури : Закон України від 19.09.2019 № 113-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/113-20> (дата звернення: 15.05.2026).

6. Про утворення Державної податкової служби України та Державної митної служби України : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 № 1200 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1200-2018-%D0%BF> (дата звернення: 15.05.2026).

7. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28.01.2021 № 1150-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1150-20> (дата звернення: 15.05.2026).

8. Вінокуров Я. Повний на третину: для боротьби з економічними злочинами немає ні кадрів, ані ресурсів. Економічна правда. 2026. URL: <https://epravda.com.ua/power/chomu-beb-ne-vipravdav-ochikuvan-finansovi-ta-kadrovi-problemi-byuro-820367/> (дата звернення: 15.05.2026).

9. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17> (дата звернення: 15.05.2026).

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення роботи Бюро економічної безпеки України : Закон України від 20.06.2024 № 3840-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3840-20> (дата звернення: 15.05.2026).

11. Генпрокурор Руслан Кравченко анонсував аудит справ проти підприємців. Судово-юридична газета в Україні. 2025. 27 черв. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/334691-genprokuror-ruslan-kravchenko-anonsiroval-audit-del-protiv-predprinimateley> (дата звернення: 15.05.2026).
12. Фомічов В., Водяний А. Офіс генпрокурора закryw кожну третю кримінальну справу проти бізнесу. LIGA.net. 2025. URL: <https://biz.liga.net/ua/all/news/ofis-henprokurora-zakryv-kozhnu-tretiu-kryminalnu-spravu-proty-biznesu> (дата звернення: 15.05.2026).
13. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду : Закон України від 01.12.1994 № 266/94-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/266/94-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 15.05.2026).
14. В Україні офіційно запрацювала платформа “СтопТиск” для захисту бізнесу. Офіс Генерального прокурора. Офіційний веб-сайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/v-ukrayini-oficiino-zaprasyuvala-platforma-stoptisk-dlya-zaxistu-biznesu> (дата звернення: 15.05.2026).
15. Павленко Д. Оцінили не всі. Прокуратура звітує про тисячі закритих справ проти підприємців. Чи відчув зміни бізнес?. Forbes Ukraine. 2026. URL: <https://forbes.ua/money/otsinili-ne-vsi-prokuratura-zvitue-pro-tisyachi-zakritikh-sprav-proti-pidpriemtsiv-u-mezhakh-provedenogo-audit-u-chi-vidchuv-zmini-biznes-24032026-37396> (дата звернення: 16.05.2026).

Дзюба Д. Т.,

студент 3-го курсу юридичного факультету

Київського університету інтелектуальної власності та права

РЕФОРМА АРХІТЕКТУРИ ГЛОБАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ВІД НЕЕФЕКТИВНОСТІ ООН ДО НОВОЇ МОДЕЛІ КОЛЕКТИВНОГО ПРИМУСУ

Протягом останнього десятиліття глобальна архітектура безпеки зазнає суттєвої дестабілізації під впливом комплексу політико-правових криз. Динаміка сучасних міжнародних відносин характеризується інтенсивністю утворення нових збройних конфліктів та радикалізацією зовнішньополітичного дискурсу. На сучасному етапі спостерігається очевидна фрагментація традиційних геополітичних альянсів та криза єдності провідних демократичних держав. Пріоритезація егоїстичних національних інтересів ключовими акторами призводить до вибіркового застосування нормативного масиву міжнародного права, що супроводжується нехтуванням одними його інститутами та інструментальним зловживанням іншими.

Центральним елементом повоєнної архітектури міжнародного правопорядку, сформованого за результатами глобальних катаклізмів першої половини XX століття, стала Організація Об'єднаних Націй. Заснування ООН у 1945 році ознаменувало прагнення міжнародної спільноти до концептуального переосмислення системи колективної безпеки та створення дієвих превентивних механізмів для підтримання стабільності міждержавних відносин. Інституційний генезис Організації базувався на ретельному аналізі та правовій ревізії структурних і функціональних недоліків її попередниці — Ліги Націй, що дозволило закласти в основу Статуту ООН прогресивніші інструменти правового примусу та мирного врегулювання спорів. З того часу, трансформація глобальних безпекових викликів виявила інституційну неспроможність ООН

виконувати свою превентивну та примусову функції, свідчаючи про глибоку кризу чинної нормативно-правової моделі світоустрою та необхідність її докорінного реформування. [1]

Сьогодні ми спостерігаємо системну девальвацію джерел міжнародного права — від імперативних приписів Статуту ООН до правозастосовного потенціалу її резолюцій. Ця тенденція посилюється практикою ігнорування або цілеспрямованого блокування діяльності ключових інституцій Організації, зокрема через інструментальне зловживання правом вето, що призводить до прогресуючого накопичення невирішених прецедентів. За таких умов нівелюється фундаментальний принцип суверенної рівності держав. Натомість відверті гегемоністські прагнення окремих суб'єктів міжнародного права та спроби насильницького перерозподілу сфер геополітичного впливу *de facto* підривають засади державного суверенітету та безпековий статус менш захищених суб'єктів міжнародного права.

Корінь сучасної дестабілізації закладений безпосередньо у Статуті ООН. Держави-засновниці первісно включили в структуру Організації правову асиметрію, наділивши постійних членів Ради Безпеки так званим «правом вето», що *de jure* узаконило ієрархічність та нерівність суб'єктів. Частина 3 ст. 27 Статуту прямо визначає перевагу голосів постійних членів Ради Безпеки у вирішенні усіх питань, за винятком процедурних. Така опція надає можливість блокувати будь-які рішення Організації, які потенційно перешкоджатимуть діяльності одного з п'яти постійних членів Ради безпеки. Як показує практика, за відмову від інституту права вето більшою мірою виступають ті держави, які такого права не мають. Механізм, в якому держави воліли втілити захисний бар'єр, став оплотом зловживання таким правом заради реалізації власних інтересів держав-гегемонів. [2]

Ефективність використання процедурних рішень як інструменту подолання паралічу Ради Безпеки ООН нівелюється доктринальним прецедентом "подвійного вето". Зазначений механізм полягає в тому, що у разі виникнення суперечки щодо правової природи питання (процедурне воно чи по

суті), попереднє голосування за визначення його статусу кваліфікується як голосування по суті. Це дозволяє зацікавленому постійному члену Ради Безпеки застосувати перше вето для блокування процедурного характеру питання, а згодом — друге вето для відхилення самого проєкту резолюції, що остаточно виключає можливість легального обходу позиції держави-порушниці

Згідно з офіційними статистичними даними Організації Об'єднаних Націй, Російська Федерація демонструє абсолютне лідерство за частотою застосування права вето серед постійних членів Ради Безпеки, на яку припадає близько половини всіх випадків блокування рішень за всю історію існування Організації (49.24%). Подібна динаміка є закономірним наслідком зовнішньополітичної стратегії РФ, яка послідовно виступає ключовим суб'єктом концептуального захисту та збереження інституту права вето як інструменту забезпечення власних геополітичних інтересів. [3]

Вищевикладене актуалізує потребу докорінної реструктуризації та модернізації правових механізмів Організації Об'єднаних Націй. У ситуації, коли ключові інструменти захисту перетворилися на оплот для зловживань з боку держав-гегемонів, реформа безпекової архітектури стає питанням виживання міжнародного правопорядку. В умовах системної дестабілізації та прогресуючої глобальної нестабільності подальше зволікання з інституційною реформою ООН критично ускладнює подолання міжнародних криз, щоденно погіршує поточний стан речей у світі та загрожує повною руйнацією чинної системи безпеки.

Список використаних джерел:

1. Мельник О. Формування нової системи міжнародних відносин як реакція на російсько-українську війну : дисертація / О. Мельник, Я. Чальцева. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. 448 с.
2. Charter of the United Nations, June 26, 1945. *United Nations*. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>;

3. Security Council Data - Vetoes Since 1946. *Peace and Security Data Hub: United Nations*. URL: <https://psdata.un.org/dataset/DPPA-SCVETOES>;

Демченко К. О.

здобувачка вищої освіти першого

(бакалаврського) рівня 2-го курсу,

спеціальності «Право»

Київського університету інтелектуальної

власності та права

Науковий керівник: Француз-Яковець Т. А.,

професор, доктор юридичних наук,

завідувач кафедри конституційного, міжнародного права

та публічно-правових дисциплін

Київського університету інтелектуальної

власності та права

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАЦЮ В УКРАЇНІ

Актуальність обраної теми обумовлена глибинними змінами, які охоплюють український ринок праці внаслідок воєнних, економічних та суспільних факторів. Повномасштабна збройна агресія спричинила знищення підприємств, зменшення кількості працевлаштованих осіб, значну внутрішню міграцію та підвищення рівня безробіття. За цих обставин захист права на працю, яке визнається одним із базових соціально-економічних прав людини і громадянина, постає перед державою як надзвичайно непросте завдання. На поточну ситуацію також впливають тенденції цифровізації, поширення нетипових форм зайнятості та трудова еміграція, що породжує нові проблеми для правового впорядкування трудових взаємин та гарантування гідних умов праці.

Мета наукової роботи полягає у комплексному вивченні сучасних перешкод на шляху реалізації права на працю в Україні та виявленні головних труднощів у цій галузі. Для досягнення визначеної мети планується дослідити

чинну законодавчу базу, що стосується права на працю, провести аналіз впливу поточних соціально-економічних та військових факторів на стан ринку зайнятості, а також зробити оцінку дієвості наявних інструментів для забезпечення та охорони трудових прав населення.

Згідно з статтею 43 Конституції України кожна особа має право на працю, яке охоплює спроможність забезпечувати своє існування діяльністю, яку людина добровільно обирає чи на яку свідомо погоджується. Відповідальність держави полягає у формуванні середовища для повної реалізації цього невід’ємного права громадянами, гарантуванні однакових шансів при доборі фаху та виду зайнятості [2].

З моменту запровадження воєнного стану в Україні перед державними установами постали небувалі труднощі в багатьох аспектах життя соціуму, особливо це стосується ситуації з робочими місцями та переміщенням робочої сили. Посилення напруги на ринку праці зробило нагальною потребу у швидкому та дієвому механізмі регулювання трудових стосунків в умовах воєнного стану. Як наслідок, було прийнято низку нових законодавчих актів, а також внесено зміни до чинних норм законодавства, аби привести їх у відповідність до поточної ситуації. Серед таких актів слід виділити наступні: Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [4], ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту трудових прав працівників» [3] та інші.

Окремої значущості набули аспекти, пов’язані із відновленням функціонування підприємств, особливо на територіях, які звільнено від окупації; гарантування належного нагляду за дотриманням трудових норм, а також ведення реєстру непрацюючих громадян, зокрема тих, хто змушений був покинути свої домівки та наданні їм допомоги у подальшому працевлаштуванні [5].

Додатковим суттєвим викликом для українського ринку праці є скорочення населення через військовий конфлікт. Велика кількість наших громадян мусила емігрувати за межі країни, шукаючи захисту, тоді як інші

активно залучені до оборони Батьківщини. Як наслідок держава зіткнулась з нагальною потребою гарантувати економіці достатню кількість робочої сили [1].

Особливої уваги заслуговують трансформації у сфері праці, спричинені цифровізацією. Поширення віддаленої праці, гнучких режимів зайнятості та цифрових платформ відкриває нові шляхи залучення до роботи, проте паралельно вимагає належного законодавчого оформлення аспектів робочого часу, оплати праці, забезпечення безпеки умов праці та захист персональних даних працівників.

Питання неформальної зайнятості та дискримінації у сфері праці також залишаються у центрі уваги. Залучення осіб до роботи, без офіційного оформлення трудового договору позбавляє цих людей соціальних гарантій, права на оплачувану відпустку та належний пенсійний стаж. Дискримінаційні прояви можуть бути зумовлені віковими ознаками, статтю, станом здоров'я, місцем проживання чи приналежністю до соціально вразливих груп, що прямо суперечить основоположному принципу рівності трудових прав.

Висновки. Таким чином, здійснення права на працю в Україні під час воєнного стану нашкоджується на низку суттєвих труднощів, які мають багатогранну природу. Серед головних аспектів можна виділити дестабілізацію ринку зайнятості, масове переміщення людей, зменшення кількості працездатного населення та нагальну потребу приведення чинного законодавства у відповідність до актуальної ситуації. При цьому уряд вже вживає певних заходів для упорядкування трудових взаємовідносин та стимулювання зайнятості серед населення. Подальша робота над покращенням систем реалізації права на працю мусить фокусуватися на відновленні господарської діяльності, гарантуванні адекватного соціального забезпечення громадян та формуванні умов для якнайкращого використання наявного трудового потенціалу держави.

Список використаних джерел:

1. Коваленко, О. О. Реалізація права на освіту та права на працю української молоді: правові виклики сучасності воєнного стану. 2023.
2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав працівників : Закон України від 12.05.2022 № 2253-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2253-20#Text>
4. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX : станом на 14 берез. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
5. Рудницька, О. П. "Реалізація права на працю в умовах правового режиму воєнного стану." Літописець 19 (2024): 245-249.

Захарченко Дарина Михайлівна,
студентка I курсу магістратури СПАД 9/25 МД
Київського університету
інтелектуальної власності та права

КОНСТИТУЦІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Питання конституційної ідентичності особливо актуальним стало в умовах війни, коли наша держава захищає свій суверенітет, а також не покладаючи зусиль рухається в напрямку євроінтеграції. Закріплення у 2019 році в преамбулі Конституції України курсу на повноправне членство в ЄС поставило перед правовою доктриною і практикою нові запитання: як зберегти конституційну ідентичність держави у процесі гармонізації з наднаціональним правом? Де проходить межа між необхідною уніфікацією та збереженням незмінного конституційного ядра? Ці питання неодноразово ставали предметами багатьох дискусій

Аналіз останніх досліджень.

Проблематику конституційної ідентичності в контексті євроінтеграції досліджували О. Бориславська, С. Шевчук, В. Давидюк та інші науковці. У 2025 році з'явилися ґрунтовні роботи, присвячені саме цьому питанню.

Метою роботи є аналіз змісту конституційної ідентичності України, її співвідношення з вимогами євроінтеграційного процесу та визначення меж можливого обмеження конституційної основи під впливом наднаціонального права ЄС.

Методологічна основа.

Дослідження проведено з використанням діалектичного, порівняльно-правового та системно-структурного методів, що дозволило розглянути конституційну ідентичність як динамічну, але стійку правову категорію.

Поняття конституційної ідентичності є відносно новим. Вона охоплює систему базових цінностей та принципів, які формують незмінну основу конституційного ладу і відображають уявлення суспільства про державу, право та демократичний розвиток. О. Бориславська в своїй праці вказує, що «конституційна ідентичність є відображенням національної ідентичності в тексті Конституції, що фіксує цінності, які спільнота вважає фундаментальними, та водночас транслює їх у правову реальність» [1].

Проблема конституційної ідентичності для України набула особливого звучання після прийняття Закону України від 7 лютого 2019 року № 2680-VIII, який додав до преамбули Конституції слова «підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» [2]. У такий спосіб держава конституційно визначила власний геополітичний вибір, що засвідчило її орієнтацію на європейську правову культуру та готовність гармонізувати національне законодавства з правом ЄС.

Водночас процес євроінтеграції супроводжується ризиками послаблення конституційної ідентичності. Як показує практика держав - членів ЄС, процес євроінтеграції нерідко супроводжується суперечностями між вимогами наднаціонального права та основоположними конституційними засадами окремих держав. Концепцію конституційної ідентичності як інструмент захисту незмінного конституційного ядра розвивали насамперед Федеральний конституційний суд Німеччини (у рішеннях щодо Маастрихтського та Лісабонського договорів), Конституційна рада Франції і Конституційний суд Польщі. С. Шевчук зазначає, що конституційна ідентичність «служує своєрідним "оберегом" від політичних сил, що не визнають наявності конституційних обмежень щодо державної влади» [3].

У процесі євроінтеграції конституційна ідентичність насамперед виконує функцію визначення допустимих меж інтеграції наднаціональних норм у національний правопорядок. У статті 157 Конституції України вказано, що зміни

до Конституції не можуть передбачати скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або бути спрямованими на ліквідацію незалежності чи порушення територіальної цілісності України [2]. У цьому аспекті вказана норма виступає конституційною основою, межі якої не можуть бути нівельовані навіть у процесі поглиблення інтеграційних процесів. Саме з огляду на це Конституційний Суд України здійснює конституційний контроль за відповідністю міжнародних договорів, зокрема Угоди про асоціацію з ЄС, положенням Конституції України.

Важливо зазначити, що конституційна ідентичність не є сталою категорією. Як зазначає В. Давидюк, що «конституційні принципи можуть оптимально реалізуватися у соціальній практиці лише у контексті історії нації, у тісному зв'язку із національно-ментальними установками її представників» [4]. Це свідчить про те, що адаптація до стандартів ЄС повинна здійснюватися не шляхом формального запозичення правових норм, а через їх узгодження з національними конституційними цінностями та правовими традиціями України.

Особливої актуальності це питання набуває в умовах воєнного стану. Збройна агресія, спрямована на заперечення української національної ідентичності, посилює значення конституційної ідентичності як одного з ключових механізмів захисту державності. За таких обставин вона стає, як влучно вказує О. Бориславська, «юридичним щитом» державності, підґрунтям консолідації суспільства навколо конституційних цінностей [1].

Висновок.

Конституційна ідентичність України є динамічним, але стійким правовим феноменом, який уособлює сукупність фундаментальних цінностей та принципів, які закріплені в Основному Законі. У процесі євроінтеграції вона виконує функцію визначення допустимих меж інтеграції наднаціональних норм у національний правопорядок. Конституційно закріплений у 2019 році європейський курс України поєднав національні конституційні засади із загальноєвропейськими цінностями, сформувавши особливу модель

конституційної ідентичності, яка, з одного боку, зберігає власну самобутність, а з іншого - відповідає європейській правовій традиції. Водночас забезпечення балансу між євроінтеграційними процесами та збереженням фундаментальних засад конституційного ладу значною мірою покладається на Конституційний Суд України як орган, покликаний гарантувати верховенство Конституції.

Пропозиції для формування підсумкових рекомендацій конференції.

Конституційному Суду України: активізувати практику конституційного тлумачення поняття «конституційна ідентичність» та визначення її елементів як незмінної основи Конституції під час здійснення конституційного контролю за євроінтеграційним законодавством.

Верховній Раді України: при ратифікації міжнародних договорів у межах євроінтеграційного процесу забезпечувати проведення обов'язкової конституційної експертизи щодо відповідності їх положень конституційному ядру, гарантованому статтями 157-158 Конституції України.

Міністерству юстиції України варто розробити концепцію конституційної ідентичності України як орієнтир для узгодження національного законодавства з правом ЄС без порушення фундаментальних конституційних принципів держави.

Список використаних джерел:

1. Бориславська О. КОНЦЕПТ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: МІЖ ВИКЛИКАМИ ВІЙНИ ТА ВИМОГАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ. Український часопис конституційного права. 2023. С. 14. DOI: doi.org/10.30970/jcl.3.2025.1 URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2025-3/pdfs/1-olena-boryslavska-kontsept-konstytutsiinoi-identychnosti-mizh-vyklykamy-viiny-vymohamy-yevropeiskoi.pdf>.
2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254к/96-вр>.

3. Шевчук С. КОНСТИТУЦІЙНА І ЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ НА ЗАХИСТІ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ: УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР. Право України. 2025. С. 65. DOI: 10.33498/louu-2025-10-048 URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/article-pravo_2025_10-s4545.pdf.
4. Давидюк В. НАЦІОНАЛЬНО-КОНСТИТУЦІЙНА МОДЕЛЬ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ЗАПОРУКА КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА. Науковий вісник УжНУ. 2019. Т. 1, № 79. С. 143. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/10/25.pdf>.

Ігнатенко Максим Петрович,
*аспірант кафедри конституційного, міжнародного права
та публічно-правових дисциплін
Київського університету
інтелектуальної власності та права*

ЩОДО СТРОКІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО АРЕШТУ МАЙНА ПЛАТНИКА ПОДАТКІВ

Податковий кодекс України (далі – ПК України) визначає вичерпний перелік податків і зборів, платників податків, їх права та обов’язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов’язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю.

У випадку невиконання або неналежного виконання платником податків його обов’язків ПК України передбачає можливість застосування адміністративного арешту майна, який законодавець визначив як винятковий спосіб забезпечення виконання платником податків його обов’язків, зокрема виходячи із суттєвості порушень податкового законодавства, як обставини його можливого застосування.

Перелік обставин, при виникненні яких можливе застосування адміністративного арешту майна платника податків, визначені пунктом 94.2 статті 94 ПК України.

Відповідно до пункту 94.2 статті 94 ПК України арешт майна може бути застосовано, якщо з’ясовується одна з таких обставин: платник податків порушує правила відчуження майна, що перебуває у податковій заставі; фізична особа, яка має податковий борг, виїжджає за кордон; платник податків відмовляється від проведення документальної або фактичної перевірки за наявності законних підстав для її проведення або від допуску посадових осіб контролюючого органу;

відсутні дозволи (ліцензії) на здійснення господарської діяльності, а також у разі відсутності реєстраторів розрахункових операцій, зареєстрованих у встановленому законодавством порядку, крім випадків, визначених законодавством; відсутня реєстрація особи як платника податків у контролюючому органі, якщо така реєстрація є обов'язковою відповідно до цього Кодексу, або коли платник податків, що отримав податкове повідомлення або має податковий борг, вчиняє дії з переведення майна за межі України, його приховування або передачі іншим особам; платник податків відмовляється від проведення перевірки стану збереження майна, яке перебуває у податковій заставі; платник податків не допускає податкового керуючого до складення акта опису майна, яке передається в податкову заставу; платник податків (його посадові особи або особи, які здійснюють готівкові розрахунки та/або провадять діяльність, що підлягає ліцензуванню) відмовляється від проведення відповідно до вимог цього Кодексу інвентаризації основних засобів, товарно-матеріальних цінностей, коштів (зняття залишків товарно-матеріальних цінностей, готівки) [1].

Згідно пункту 94.6 статті 94 ПК України керівник (його заступник або уповноважена особа) контролюючого органу за наявності однієї з обставин, визначених у пункті 94.2 цієї статті, приймає рішення про застосування арешту майна платника податків [1].

Виходячи із системного аналізу пунктів 94.2 та 94.6 статті 94 ПК України право застосування адміністративного арешту майна платника податків виникає з моменту настання хоча б однієї із передбачених пунктом 94.2 обставин. При цьому строки реалізації такого права, що виражається у прийнятті рішення про застосування арешту майна платника податків, законодавством не визначені, за виключенням передбаченого пунктом 94.7 статті 94 ПК України випадку.

В той же час відповідно до частини 2 статті 283 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) законодавець чітко визначає строки звернення до адміністративного суду із заявою про підтвердження адміністративного арешту майна (24 години з моменту

встановлення обставин, що зумовлюють звернення до суду) та згідно пункту 94.10 статті 94 ПК України, частини 7 статті 283 КАС України строки прийняття рішення по суті заявлених вимог (не пізніше 96 годин з моменту встановлення обставин, що зумовлюють звернення до суду) [1] [2].

Достатньо стислі строки звернення та розгляду заяви про підтвердження адміністративного арешту майна насамперед пов'язані із необхідністю оперативного реагування на правовідносини, що виникли у питанні реалізації контролюючим органом своєї компетенції у сфері податків, зборів та інших платежів, про що зокрема зазначає Верховний Суд (постанова від 23.02.2023 у справі № 640/17091/21) [3]. Очевидно, що оперативність реагування контролюючим органом на обставини, передбачені пунктом 94.2 статті 94 ПК, повинна стосуватися і строків реалізації права на застосування адміністративного арешту майна платника податків, зокрема строку прийняття відповідного рішення контролюючим органом.

Суди першої та апеляційної інстанцій помилково дійшли до висновку, що реалізація права на застосування адміністративного арешту майна платника податків має обмежені часові рамки, пов'язуючи початок перебігу 24-годинного строку звернення контролюючого органу до суду із заявою про підтвердження обґрунтованості адміністративного арешту з моментом настання обставин, передбачених пунктом 94.2 статті 94 ПК, а не датою та часом прийняття рішення про застосування адміністративного арешту майна платника податків. При цьому обставиною, що зумовлює звернення до суду із заявою про підтвердження обґрунтованості адміністративного арешту майна платника податків є прийняття відповідного рішення контролюючим органом, а не настання передбачених пунктом 94.2 статті 94 ПК обставин [4] [5].

Відтак, вважаємо, що окрім строків звернення до адміністративного суду із заявою про підтвердження адміністративного арешту майна платника податків та прийняття рішення по суті заявлених вимог, законодавство має передбачати і строки прийняття рішення про застосування адміністративного арешту майна платника податків при настанні обставин, передбачених пунктом 94.2 статті 94

ПК. Звичайно, що такі строки не повинні обчислюватися годинами, оскільки до моменту прийняття рішення про застосування адміністративного арешту загрози можливому порушенню прав та законних інтересів платника податків немає, але вони мають бути зрозумілі та прогнозовані як для платника податків, так і для контролюючих органів.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755 - VI. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
2. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747 - IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
3. Постанова Верховного Суду від 23.02.2023 у справі № 640/17091/21. URL. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109260787>.
4. Постанова Верховного Суду від 13.06.2023 у справі № 320/11733/22. URL. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119750562>.
5. Постанова Верховного Суду від 13.07.2023 у справі № 420/7588/23. URL. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112208038>.

Іванишин Ігор Богданович,
аспірант
Київського університету
інтелектуальної власності права

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ.

Україна, як суб'єкт міжнародного права відстоює активну позицію щодо формування ефективної системи міжнародних правовідносин із іншими державами, міжнародними інституціями з широкого кола соціальних питань, які відображають сучасні тенденції міжнародного співіснування. Теоретико-правовий аналіз положень доктрини права соціального забезпечення дозволяє констатувати неоднозначність підходів до оцінки сучасного стану міжнародно-правового регулювання соціального захисту, а також напрямків імплементації його найважливіших положень ,в тому числі міжнародно-правових стандартів, у національне законодавство. Проблеми соціального захисту не втрачають своєї гостроти і потребують ретельних досліджень, зокрема з огляду на виклики, які стоять перед Україною в умовах воєнного стану у зв'язку з соціальним захистом та гарантуванням прав нашим захисникам, які отримали інвалідність внаслідок поранення, захищаючи нашу державу від зовнішніх загроз.

Післявоєнне відновлення України потребує не лише матеріальної реконструкції, а й правового оновлення соціальної політики. У цьому контексті важливо забезпечити приведення українського законодавства у відповідність до міжнародних стандартів соціального захисту, закріплених у документах ООН, МОП, Ради Європи та Європейського Союзу.

Доречно вказати, що міжнародні соціальні стандарти є концептуальні, фундаментальні положення з питань соціального захисту, які визначають основні вектори його розвитку. У правовій доктрині відсутні єдині науково обґрунтовані підходи до розуміння міжнародних соціальних стандартів. Деякі

науковці розглядають міжнародний стандарт через соціальний мінімум, встановлений міжнародно-правовими актами та обов'язковий для країн-підписантів, наявність якого надає можливість непрацездатним реалізувати свої права та свободи у повному обсязі нарівні з працездатним [1, с.76]. Варто зауважити, що найбільш фундаментальні міжнародні соціальні стандарти закріплені в ухваленій Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року Загальній декларації прав людини, яка означила основоположні напрями розвитку міжнародного співтовариства на перспективу. За змістом положень Декларації (ст. 2) кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища [2]. Не менш важливим міжнародно-правовим документом є Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. [3]. За своїм змістом він конкретизує положення статей 22 і 25 Загальної декларації прав людини та установлює комплекс міжнародних соціальних прав, які визнаються універсальними, невід'ємними та такими, що підлягають поступовій реалізації (ст. 2). Серед принципових особливостей Міжнародного пакту визначення системи соціальних прав особи є наступне : рівне для чоловіків і жінок право користування всіма економічними, соціальними і культурними правами, передбаченими в цьому Пакті (ст.3); право на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування. (ст.9); право на особливу охорону матерям протягом розумного періоду до і після пологів (ст.10); право працюючим матерям на оплачувану відпустку або відпустка з достатньою допомогою по соціальному забезпеченню (ст.10); право на особливі заходи охорони та допомоги щодо всіх дітей і підлітків без будь-якої дискримінації за ознакою сімейного походження чи за іншою ознакою (ст.10); право на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло, і на неухильне поліпшення умов життя, тощо. Характеризуючи Міжнародний пакт, доречним буде відзначити, що він: а) поглиблює систему

соціальних прав, які передбачені Загальною декларацією прав людини; б) розвиває системі міжнародних соціальних стандартів; в) потребує належної конкретизації у межах актів внутрішнього законодавства. [3].

Процес адаптації законодавства України до європейських стандартів в сфері соціального захисту розпочався з моменту укладення Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 року, за умовами якої Україна взяла на себе зобов'язання щодо забезпечення поступового приведення національного законодавства у відповідність до законодавства Співтовариства. Адже для України прикладом побудови якісної системи соціального захисту й забезпечення громадян є соціальна модель Європейського Союзу, яка характеризується високим рівнем соціального забезпечення, ґрунтується на принципах поваги людської гідності, соціальної справедливості і безпеки, заборони дискримінації у сфері соціального захисту. Серед найбільш важливих джерел європейських соціальних стандартів справедливо називають Європейську соціальну хартію (переглянуту) від 03.05.1996 року, Європейський кодекс соціального забезпечення (переглянутий) від 06.11.1990, Хартію Європейського співтовариства про основні соціальні права працівників від 09.12.1989 року. Ці акти покладають на державу обов'язок щодо створення та підтримки стабільної та економічно розумної системи соціального забезпечення, що гарантує гідний рівень життя для осіб, позбавлених джерела засобів для існування внаслідок хвороби, безробіття, старості та інших передбачених підстав. На думку науковиці Л. Малюги, Європейська соціальна хартія (переглянута) є складовою національного соціального законодавства України, адже даний договір було ратифіковано у встановленому законом порядку, тож норми національного соціального законодавства України не можуть суперечити змісту даного договору та мають бути адаптованими до європейських соціальних стандартів, закріплених у ньому. Проте не всі норми національного соціального законодавства України на сьогодні є адаптованими до європейських соціальних стандартів, визначених у Європейській соціальній хартії [4, с. 105].

Висновок. Отже, перспективними напрямками імплементації міжнародно правових стандартів до законодавства України у галузі соціального забезпечення є наступні: 1) посилення міжнародного співробітництва України з гуманітарних та соціальних питань; 2) посилення механізмів щодо належної ратифікації міжнародно-правових актів; 3) визначення дієвих механізмів імплементації міжнародних соціальних стандартів у законодавство про визначення дієвих механізмів виконання окремих міжнародно-правових актів ООН (наприклад, Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю); 5) забезпечення дієвості та ефективності права на соціальне забезпечення та інших тісно пов'язаних із ним прав; 6) посилення нагляду та контролю за дотриманням права на соціальне забезпечення та інших тісно пов'язаних із ним прав. Такі процеси імплементації сприятимуть справедливому розвитку суспільних відносин в сфері соціального захисту, рівному доступу до основних соціальних послуг та гідного рівня життя.

Список використаних джерел:

1. Клименко А. Л. Стандарти і гарантії соціального забезпечення: міжнародно-правовий і вітчизняний контекст : монографія. Харків: Юрайт, 2019. 176 с.
2. Загальна декларація прав людини: Декларація ООН від 10.12.1948 р. Урядовий кур'єр від 10.12.2008 р., № 232.
3. Мельник О. Я. Міжнародно-правові акти ООН як джерела права соціального забезпечення. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2017. – № 2(16) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n2/17moypsz.pdf>.
4. Малюга Л.Ю. Адаптація соціального законодавства України до законодавства Європейського Союзу: дис. ... д-ра юрид. наук. 12.00.05. Київський нац. університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2020 . 414 с.

Климович Владислав Андрійович,
аспірант
Київського університету
інтелектуальної власності та права

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ТА ОХОРОНИ ЛІСОВОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

Лісовий фонд України становить один із найважливіших складників національного природного багатства, оскільки ліси виконують не лише ресурсну, а й екологічну, кліматорегулюючу, водоохоронну, ґрунтозахисну, санітарно-гігієнічну, рекреаційну та соціально-культурну функції. У сучасних умовах проблема збереження лісів набуває особливої актуальності, адже незаконна порубка, незаконне перевезення, зберігання та збут деревини створюють загрозу не тільки економічним інтересам держави, а й екологічній безпеці суспільства загалом. Саме тому охорона лісового фонду має розглядатися як комплексне завдання, що потребує поєднання правових, організаційних, кримінологічних, економічних та екологічних заходів.

Конституційно-правовою основою охорони природних ресурсів України є положення ст. 13 Конституції України, відповідно до якої земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, розташовані в межах території України, а також природні ресурси континентального шельфу й виключної морської економічної зони визнаються об'єктами права власності Українського народу [1]. У Лісовому кодексі України ліс визначено як тип природного комплексу, у межах якого деревна та чагарникова рослинність поєднується з ґрунтами, трав'яним покривом, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що перебувають у взаємозв'язку, впливають один на одного і формують цілісну екосистему [2].

Особливе значення лісів полягає в тому, що вони забезпечують підтримання екологічної рівноваги, сприяють очищенню атмосферного повітря, зменшують негативні наслідки природних явищ, захищають ґрунти від ерозії,

беруть участь у регулюванні водного стоку, створюють умови для оздоровлення населення, відпочинку, естетичного та виховного впливу на людину. У ст. 6 Лісового кодексу України прямо наголошено на корисних властивостях лісів, серед яких здатність запобігати забрудненню навколишнього природного середовища, очищати його, підтримувати стабільність природних процесів і забезпечувати потреби суспільства в лісових ресурсах [2]. Отже, правова охорона лісів має враховувати не тільки їхню матеріальну вартість, а й екологічну та соціальну значущість.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» деталізує конституційні положення і визначає загальні засади охорони природних ресурсів. Згідно зі ст. 12 цього Закону громадяни України зобов'язані берегти природу, охороняти й раціонально використовувати її багатства, дотримуватися вимог екологічного законодавства та компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням або іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище [3]. Отже, законодавець виходить із необхідності поєднання охоронної, відновлювальної та компенсаційної функцій екологічного права.

Важливе значення для протидії правопорушенням у сфері охорони лісів має ст. 70 зазначеного Закону, відповідно до якої склад екологічних правопорушень і злочинів, а також порядок притягнення винних осіб до адміністративної чи кримінальної відповідальності визначаються Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним кодексом України [3]. У кримінально-правовому аспекті ключовою нормою є ст. 246 Кримінального кодексу України, яка встановлює відповідальність за незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу. Розміщення цієї статті в розділі VIII Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти довкілля» засвідчує, що об'єктом кримінально-правової охорони є не лише власницькі чи господарські інтереси, а насамперед суспільні відносини у сфері екологічної безпеки, раціонального використання природних ресурсів та охорони довкілля [4].

Кримінальні правопорушення проти довкілля мають підвищену суспільну небезпечність, оскільки їхні наслідки часто не обмежуються безпосередніми матеріальними збитками. Незаконне знищення або пошкодження лісових насаджень призводить до деградації екосистем, погіршення стану ґрунтів, зменшення біорізноманіття, порушення водного балансу, посилення ерозійних процесів, зміни мікроклімату та зниження рекреаційного потенціалу територій. Крім того, такі діяння нерідко мають латентний характер, поєднуються з корупційними проявами, службовими зловживаннями, підробленням дозвільної документації, тіншовим обігом деревини та діяльністю організованих груп.

Стан лісових ресурсів України свідчить про наявність системних проблем у цій сфері. Україна належить до держав, які мають дефіцит лісових ресурсів за площею лісів і запасами деревини. Науковці та фахівці звертають увагу на швидке старіння деревостанів, зменшення приросту, погіршення якості та стійкості лісових насаджень. До найбільш небезпечних явищ належать всихання дубових і ялинових насаджень, поширення пожеж у соснових лісах південних і східних регіонів України, а також збільшення випадків сніголамів і вітроломів [5]. Такі процеси ускладнюються незаконними рубками, недостатнім рівнем контролю, неналежним відновленням лісів і недосконалістю державної лісової політики.

Окрему загрозу становить надмірна інтенсивність заготівлі деревини. За збереження нинішніх підходів до використання лісових ресурсів існує ризик істотного скорочення лісових масивів у лісистих регіонах країни вже протягом найближчих десятиліть. У науково-публіцистичних джерелах наголошується, що за певних умов лісові ландшафти можуть втратити свої основні природні ознаки, а ділова деревина на окремих територіях може бути вичерпана у відносно короткий строк [6]. Наслідком такого розвитку подій стане не лише екологічна шкода, а й соціально-економічна криза регіонів, для яких лісове господарство має істотне значення.

Кримінологічне забезпечення охорони лісового фонду України має охоплювати кілька взаємопов'язаних напрямів. По-перше, необхідним є

удосконалення системи запобігання незаконним рубкам, що передбачає посилення контролю за видачею дозвільних документів, обігом деревини, її транспортуванням, зберіганням і реалізацією. По-друге, важливим є підвищення ефективності виявлення латентних правопорушень, зокрема шляхом використання електронних систем обліку деревини, дистанційного моніторингу лісових територій, геоінформаційних технологій та аналітичних інструментів. По-третє, потрібне усунення корупційних ризиків у діяльності посадових осіб, які здійснюють управління, контроль або господарське використання лісових ресурсів.

По-четверте, суттєве значення має формування екологічної правосвідомості населення, адже ефективна охорона лісів неможлива виключно за допомогою каральних засобів. Профілактична діяльність повинна передбачати інформування суспільства про екологічні наслідки незаконної порубки, популяризацію відповідального природокористування, залучення громадських організацій до моніторингу стану лісів, а також створення умов для громадського контролю за діяльністю органів влади й лісокористувачів. По-п'яте, важливим є забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за кримінальні правопорушення проти довкілля, оскільки безкарність у цій сфері стимулює повторність правопорушень і сприяє формуванню тіньових схем використання лісових ресурсів.

Отже, лісовий фонд України є стратегічно важливим природним ресурсом, правова охорона якого має здійснюватися з урахуванням його екологічної, економічної, соціальної та культурної цінності. Ліс виступає не лише джерелом деревини та іншої продукції, а й необхідною умовою підтримання екологічної безпеки, стабільності кліматичних процесів, збереження біорізноманіття, захисту ґрунтів і водних ресурсів. Незаконна, неконтрольована та самовільна вирубка лісів завдає шкоди не тільки державі як власнику природних ресурсів від імені Українського народу, а й усьому суспільству, оскільки руйнує природну основу безпечного існування людини.

З огляду на викладене, охорона лісів від незаконних посягань повинна розглядатися як один із пріоритетних напрямів екологічної політики та кримінологічної профілактики. Ефективне запобігання кримінальним правопорушенням у цій сфері потребує системного поєднання нормативно-правових, організаційних, контрольних, інформаційно-аналітичних і виховних заходів. Лише за умови належної взаємодії держави, правоохоронних органів, органів екологічного контролю, лісокористувачів і громадськості можливо забезпечити реальний захист лісового фонду України, раціональне використання лісових ресурсів і збереження природного середовища для майбутніх поколінь.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Лісовий кодекс України: Закон від 21.01.1994 р. № 3852-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.
3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон від 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
5. Ткаченко О. В. Державна політика щодо охорони лісових ресурсів в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1. Т. 4. С. 117–123.
6. В Україні відсутня державна лісова політика. *Дзеркало тижня*. 2023. URL: <https://dt.ua/business/v-ukrayini-vidsutnya-derzhavna-lisova-politika-.html>.

Кайло Роман Іванович,
аспірант третього року навчання
кафедри трудового права та
права соціального
забезпечення Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

МОЖЛИВОСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ 1991 РОКУ
№ 2011-ХІІ З МЕТОЮ ПОСИЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Починаючи з 2014 року, держава й громадянське суспільство істотно посилили увагу до соціального захисту військовослужбовців, заходи із забезпечення якої набули системнішого розвитку саме в умовах повномасштабної агресії проти України [1, с. 326–327; 2]. Такий розвиток законодавства про соціальний захист військовослужбовців є закономірним, адже повномасштабна війна загострила численні проблеми захисту соціальних прав військовослужбовців і членів їхніх сімей та збільшила навантаження на державний бюджет [3, с. 36]. Попри це, у сфері соціального захисту військовослужбовців й досі зберігаються системні проблеми, серед яких: надмірна бюрократизація отримання статусу учасника бойових дій, від якого залежить доступ до багатьох пільг [див., напр.: 4, с. 90–93]; нестача публічної інформації про ефективність соціальної підтримки; слабкий розвиток соціального замовлення; відсутність регулярних досліджень оцінок самих військовослужбовців і членів їхніх сімей щодо результативності соціального захисту [3, с. 36–37] та ін. Як убачається, ці проблеми потребують комплексного вирішення з урахуванням критеріїв якості законодавчих змін у контексті європеїзації сучасного права України.

При цьому в контексті вдосконалення правового регулювання соціального захисту військовослужбовців особливої уваги потребує Закон України № 2011-

XII. Насамперед доцільно доповнити його ст. 1 нормою, яка визначатиме поняття члена сім'ї військовослужбовця та засади поширення на таких осіб правового режиму соціального захисту (враховуючи Рішення Конституційного Суду України № 5-рп/99). Додатково потребує оновлення й п. 2 ст. 3 цього Закону, який не повинен передбачати автоматичного позбавлення соціального захисту всіх членів сім'ї загиблого військовослужбовця через його протиправну поведінку, стан сп'яніння чи умисне самоушкодження. Доцільно закріпити правило, за яким загальні гарантії та виплати у зв'язку із загибеллю не призначаються лише тоді, коли службовим розслідуванням або судовим рішенням встановлено прямий причинний зв'язок смерті з кримінальним чи адміністративним правопорушенням, алкогольним, наркотичним або токсичним сп'янінням чи умисним заподіянням собі шкоди. Разом із тим законодавчо мають зберігатися гарантії для неповнолітніх дітей, повнолітніх дітей з інвалідністю, непрацездатних утриманців, а також право на відшкодування витрат на поховання й інші мінімальні соціальні гарантії. Також окремий виняток слід передбачити для випадків, коли відповідна поведінка була зумовлена прагненням уникнути полону або захоплення в заручники.

Окремого оновлення потребує п. 3 ст. 3 Закону № 2011-XII з метою забезпечення відносної рівності права на соціальний захист усіх захисників України незалежно від громадянства. Вказана необхідність обумовлена тим, що іноземці та особи без громадянства, які виконують тотожні бойові завдання й несуть порівнювані ризики для життя, не повинні мати звужений обсяг соціальних гарантій лише через відсутність громадянства України. Тобто, в цьому контексті ми виходимо із того, що у правовій і соціальній державі статус Захисника (Захисниці) має визначатися передусім фактом служби та присяги, а не формальною громадянською належністю. Тому нова редакція п. 3 ст. 3 має спиратися на принципи недискримінації та рівності за функціональною ознакою захисника. Цей підхід частково вже відображено в законодавчих змінах, закладених у проєкті Закону України 2025 року № 14052, який гарантує іноземцям та особам без громадянства безоплатну медичну допомогу у військово-медичних закладах

на рівні з громадянами України, а також право на психологічну й фізичну реабілітацію після поранення, зокрема після звільнення зі служби. Відповідно, дія Закону № 2011-XII має поширюватися на іноземців та осіб без громадянства, які проходять військову службу у Збройних Силах, на рівних умовах із громадянами України, крім гарантій, реалізація яких прямо пов'язана зі статусом громадянина України.

У контексті вдосконалення соціального захисту військовослужбовців доцільно внести зміни й до абз. 9 п. 1 ст. 11 Закону № 2011-XII, закріпивши направлення на лікування або медико-психологічну реабілітацію до закордонних медичних закладів саме як суб'єктивне право військовослужбовця, а не як дискреційну можливість держави. Таке направлення має здійснюватися у разі, якщо необхідна медична допомога чи реабілітація не може бути забезпечена в Україні в належному обсязі або у розумний строк. Крім того, ст. 11 слід доповнити п. 3-1, який установлюватиме комплексну гарантію медичного, медико-психологічного та реабілітаційного забезпечення військовослужбовців, які отримали поранення чи інше ушкодження здоров'я, пов'язане з проходженням служби. З цього приводу зауважимо, що чинний Закон містить лише фрагментарні медичні гарантії й не формує цілісного мінімального стандарту безперервної допомоги (тобто, від моменту поранення до максимально можливого відновлення або стабілізації стану). Натомість такий стандарт має охоплювати екстрену й спеціалізовану медичну допомогу, хірургічне та медикаментозне лікування, протезування й ортезування, забезпечення допоміжними засобами реабілітації, фізичну, психологічну та медико-психологічну реабілітацію, психотерапію за клінічними показаннями, повторні курси реабілітації, відновлювальне лікування після полону, інтернування чи зникнення безвісти, а також спеціальні заходи, зокрема зберігання репродуктивних клітин у передбачених законом випадках. Окремо потрібно закріпити й процедурні гарантії, зокрема, встановлюючи правило, за яким рішення про направлення, реабілітаційний маршрут і забезпечення засобами

реабілітації мають ухвалюватися у встановлені строки, а відмова – бути мотивованою та оскаржуваною в адміністративному й судовому порядку.

Окремої уваги потребує й оновлення п. 1 ст. 12 Закону № 2011-ХІІ щодо житлового забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей. Зокрема, абз. 1 п. 1 ст. 12 Закону доцільно викласти у редакції, яка прямо закріплюватиме обов'язок держави забезпечити військовослужбовця та його сім'ю житлом або, за вибором військовослужбовця, виплатити грошову компенсацію за належне йому житлове приміщення. Відтак, Порядок, затверджений Кабінетом Міністрів України, має лише організовувати реалізацію цієї гарантії, а не звужувати її зміст чи обсяг соціальних прав, визначених законом. Також у п. 1 ст. 12 слід передбачити ведення єдиного електронного реєстру потреби у житлі або компенсації, що забезпечуватиме прозорість черговості та підстав пріоритетного задоволення житлових прав. На нашу думку, внесення даних до такого реєстру має здійснюватися не пізніше 10 робочих днів після подання документів, а відмова у внесенні відомостей чи наданні житлової гарантії повинна бути письмовою, мотивованою та придатною для адміністративного і судового оскарження. Крім того, доцільно оновити абз. 5 п. 1 ст. 12, передбачивши, що за відсутності можливості розміщення військовослужбовців у спеціально пристосованих казармах, гуртожитках або службовому житлі військова частина зобов'язана орендувати житло для військовослужбовця та його сім'ї або, за його бажанням, щомісячно виплачувати компенсацію за піднайом.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що вдосконалення правового регулювання соціального захисту військовослужбовців доцільно розпочинати не з фрагментарного внесення змін до чинного законодавства, а з формування концептуально-стратегічної основи правового режиму соціального захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей. У межах такого концептуально-стратегічного акта насамперед має бути закріплено, що: по-перше, адаптація національного законодавства до стандартів НАТО є необхідною передумовою подальшого розвитку соціального законодавства України; по-друге, соціальний захист військовослужбовців і членів їхніх сімей повинен мати комплексний та

всебічний характер; по-третє, результативна соціальна політика у Збройних Силах України можлива лише за умови передбачення високих і стабільних, щорічно гарантованих видатків у Державному бюджеті, які мають становити істотну складову оборонного бюджету. Лише на підставі такого документа, з урахуванням критеріїв якісного оновлення законодавства, може бути здійснене належне комплексне удосконалення Закону України від 1991 року № 2011-XII, зокрема з урахуванням окремих пропозицій, обґрунтованих у цій науковій розвідці.

Список використаних джерел:

1. Кучма О. Л. Юридична допомога військовослужбовцям, звільненим з військової служби за станом здоров'я. *Гендерна політика в умовах воєнного стану: правовий вимір* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 червня 2023 р.). Одеса : Юридика, 2023. С. 326–329.
2. Сіньова Л. М. Про зміни у пенсійному забезпеченні учасників АТО. *Актуальні питання державотворення в Україні* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 травня 2017 р.) / редкол.: І. С. Гриценко (гол.), І. С. Сахарук (відп. ред.) та ін. : в 2 т. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2017. Т. 2. С. 70–72.
3. Kotenko T., Horemykina Y. Social protection of ATO participants and their families in Ukraine: an analytical review and promising measures. *Journal of Geography, Politics and Society*. 2018. Vol. 8(1). P. 24–40.
4. Яворська Н. О. Статусні підстави соціального захисту військовослужбовців і членів їх сімей. *Актуальні дослідження правової та історичної науки* : матеріали Міжнар. наук. інтернет-конф. (м. Тернопіль, 12–13 вересня 2024 року). Тернопіль : ФОП Шпак В. Б., 2024. Вип. 64. С. 90–93.

Карпушевич Юлія Ігорівна,
*здобувачка освіти 4 курсу
першого (бакалаврського) рівня
спеціальності «Право»
Київського університету
інтелектуальної власності та права*

КРИЗА КАТЕГОРІЇ «ПУБЛІЧНИЙ ІНТЕРЕС» В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ В УМОВАХ ПЕРМАНЕНТНИХ НАДЗВИЧАЙНИХ СТАНІВ

Категорія «публічний інтерес» є однією з фундаментальних у системі адміністративного права: вона виступає підставою для обмеження суб'єктивних прав, легітимізує дискреційні повноваження органів публічної влади і визначає критерій правомірності адміністративних актів та рішень. Водночас чинне законодавство України досі не містить нормативно закріпленого визначення цього поняття. Кодекс адміністративного судочинства України (далі - КАСУ) встановлює, що завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, однак жодного дефінітивного тлумачення «публічного інтересу» не наводить [1, ст. 2]. Така невизначеність є допустимою рисою оціночних правових категорій - але лише за умови, що механізми правозастосування і судового контролю здатні наповнювати її конкретним змістом у кожному окремому випадку.

Конституція України оперує суміжними, проте не тотожними поняттями: «суспільна необхідність» вживається як підстава примусового відчуження власності (ст. 41), а потреби оборони, громадського порядку та суспільного добробуту - як обмеження права на об'єднання (ст. 36). Визначення самого «публічного інтересу» в конституційному тексті відсутнє [2, ст. 36, 41]. Це означає, що доктринальне наповнення категорії відбувається переважно через судову практику та наукові розробки, а не через законодавче закріплення. В

умовах стабільного правопорядку такий підхід цілком виправданий. Натомість в умовах перманентних надзвичайних станів він стає джерелом системної вразливості.

Введений в Україні воєнний стан кардинально змінює контекст, у якому функціонує категорія «публічного інтересу». Закон України «Про правовий режим воєнного стану» наділяє органи державної влади, насамперед виконавчі, широкими повноваженнями щодо примусового відчуження майна, обмеження свободи пересування, запровадження інформаційних обмежень та здійснення інших виняткових заходів - і всі вони легітимізуються через посилання на інтереси держави, суспільства чи безпеки [3, ст. 8]. Проблема полягає не в самому факті обмеження прав - Конституція України прямо допускає це в умовах воєнного стану, - а в тому, що розширена виконавча дискреція не отримує відповідного доктринального обмеження. «Публічний інтерес» із принципу, що стримує адміністративну владу, поступово перетворюється на бланкетне обґрунтування її розширення.

Аналогічна проблема простежується у Законі України «Про правовий режим надзвичайного стану», який передбачає застосування виняткових заходів в інтересах «громадського порядку» та «інтересів держави і суспільства», фактично ототожнюючи ці поняття [4, ст. 4]. Наукова доктрина адміністративного права традиційно розмежовує «державний» і «публічний» інтерес, вказуючи, що перший є лише складовою другого і не може автоматично ним підмінятися [7]. Законодавче ж змішування цих понять у режимних актах означає, що будь-який відомчий чи урядовий інтерес може бути легітимізований як «публічний» - без додаткового обґрунтування і без реальної можливості оскарження в умовах обмеженого функціонування судової системи.

Перманентний характер надзвичайного стану є, на думку автора, найбільш небезпечною для правової доктрини обставиною. Виняткові правові режими конструюються як тимчасові: їхня легітимність частково обумовлена саме часовою обмеженістю. Відповідно до Загального коментаря № 29 Комітету ООН з прав людини до ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права,

надзвичайні заходи мають застосовуватись виключно в тій мірі, якої вимагає ситуація, і не можуть підривати основоположні гарантії правового порядку [6]. Коли ж надзвичайний режим набуває хронічного характеру, його «тимчасові» правові механізми де-факто інтегруються у звичайне право, а «публічний інтерес» перестає бути стримуючим принципом і перетворюється на формулу-виправдання для виконавчої влади.

Показово, що Європейський суд з прав людини виробив доволі розвинену доктрину «публічного інтересу» в контексті ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, акцентуючи на необхідності пропорційності та передбачуваності будь-яких обмежень права власності [5]. Суд послідовно вказує, що «публічний інтерес» не є самодостатнім обґрунтуванням - він повинен поєднуватися із справедливим балансом між загальними інтересами суспільства та вимогами захисту основоположних прав особи. Утім ця доктрина побудована на презумпції функціонуючих правових систем і не дає готових відповідей на ситуацію, коли сам правопорядок перебуває у стані постійної трансформації.

Процесуальний аспект кризи є не менш суттєвим. КАСУ передбачає можливість судового перегляду адміністративних рішень [1, ст. 263], однак в умовах воєнного стану адміністративні суди стикаються зі значними організаційними обмеженнями, скороченими строками та підвищеним навантаженням. Виникає доктринальна асиметрія: виконавча влада активно оперує незв'язаною категорією «публічного інтересу», тоді як судовий корективний механізм - основний інструмент її «наповнення» конкретним змістом - функціонує із суттєвими перебоями. Наслідком є не просто правова невизначеність, а цілеспрямована - нехай і не завжди усвідомлена - деформація категоріального апарату галузі.

Висновки і пропозиції. Категорія «публічного інтересу» в адміністративному праві України перебуває у стані доктринальної кризи, яка значно загострюється в умовах перманентних надзвичайних станів. Відсутність

нормативного визначення, ототожнення «публічного» та «державного» інтересів у режимному законодавстві, ослаблений судовий контроль і хронізація виняткових заходів разом формують умови для безмежного розширення виконавчої дискреції. Подолання кризи потребує одночасних зусиль у двох напрямках. По-перше, доктринального - науці адміністративного права необхідно сформулювати стійкі критерії розмежування «публічного», «державного» та «суспільного» інтересів, що були б стійкими незалежно від правового режиму. По-друге, нормативного - доцільно закріпити законодавче визначення «публічного інтересу» в КАСУ або у спеціальному законі з переліком обов'язкових ознак та умов, за яких посилання на цю категорію може виступати самостійною правовою підставою для обмеження прав і свобод особи.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 13.05.2026).
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 13.05.2026).
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 13.05.2026).
4. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 № 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14> (дата звернення: 13.05.2026).
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 13.05.2026).
Протокол № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535 (дата звернення: 13.05.2026).

6. Human Rights Committee. General Comment No. 29: States of Emergency (Article 4) : CCPR/C/21/Rev.1/Add.11. United Nations, 2001. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-29-article-4-derogations-during> (дата звернення: 13.05.2026).
7. Галуцько В. В., Діхтієвський П. В., Кузьменко О. В. та ін. Адміністративне право України. Повний курс : підручник. 3-тє вид. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 624 с.

Кірданова Даріна Романівна,

здобувач освіти 2 курсу, спеціальності 081 «Право»

Київського університету інтелектуальної власності та права

E-mail: dr.kirdanova@gmail.com

ЕЛЕКТРОННИЙ ПРАВОЧИН У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ ТА ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Вступ. Розвиток цифрових технологій поступово трансформує всі сфери суспільного життя, і цивільно-правові відносини не є винятком. Електронний правочин із виключення перетворився на повсякденну норму: купівля товарів онлайн, підписання договорів за допомогою електронного підпису, підтвердження умов використання застосунків - усе це стало настільки звичним, що більшість учасників таких відносин сприймає їх як звичайну технічну дію, не замислюючись над їхньою правовою природою. Процес діджиталізації охоплює дедалі більше сфер, зокрема і документообіг, особливо в умовах воєнного стану, коли значна кількість українців перебуває за кордоном.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження правової природи електронного правочину та його співвідношення з традиційною письмовою формою, адже в цивілістичній доктрині досі залишається дискусійним питання про те, чи є електронний правочин самостійним видом правочину, чи лише особливим способом фіксації волевиявлення. За таких обставин закономірно постає питання чи відповідає чинне правове регулювання електронних правочинів сучасним цифровим реаліям та чи забезпечує належний захист учасників цивільних правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на швидке поширення електронних правочинів у повсякденному житті, їх правове регулювання в Україні формувалося досить повільно. Тривалий час визначення електронного правочину на законодавчому рівні взагалі було відсутнє, що породжувало правову невизначеність та суперечливу судову практику. Саме тому для

з'ясування його правової природи необхідно звернутись як до загального поняття правочину, так і до спеціального законодавства.

Згідно з ч. 1 ст. 202 ЦКУ, правочин - це дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [1]. Натомість визначення саме електронного правочину закріплене у п. 7 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про електронну комерцію», відповідно до якого електронний правочин є аналогічною за змістом дією, що вчиняється з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем [3]. Тобто різниця не в суті, а у способі вираження волі [5, с. 83].

Оскільки електронний правочин є похідним від загального поняття правочину, його види визначаються за тими самими критеріями що і традиційні. Залежно від кількості сторін вони поділяються на односторонні, двосторонні та багатосторонні.

Односторонній електронний правочин характеризується тим, що для його вчинення достатньо волі лише однієї особи - інша сторона лише приймає його наслідки. В цифровому середовищі таким правочином є наприклад електронна довіреність, підписана за допомогою кваліфікованого електронного підпису - цифрового аналога власноручного підпису з найвищим рівнем юридичної сили.

На відміну від одностороннього, двосторонній електронний правочин передбачає узгоджене волевиявлення двох сторін - саме ця категорія є найпоширенішою у цифровому середовищі: купівля товару на маркетплейсі, замовлення послуги через онлайн платформу чи укладення договору через електронне листування. Окремо виділяють багатосторонні електронні правочини, які передбачають участь трьох і більше сторін з самостійними і взаємопов'язаними правами та обов'язками - прикладом може слугувати угода між кількома учасниками цифрової платформи щодо спільного виконання певного проєкту. Таким чином цифрове середовище не звужує можливості учасників цивільних відносин - а навпаки відкриває нові форми їх реалізації [6, с. 274].

Водночас з цим будь-який правочин передбачає два взаємопов'язані елементи: внутрішню волю особи та її зовнішнє волевиявлення. В електронному середовищі волевиявлення набуває специфічних форм вираження. Це може бути електронний підпис, підтвердження через одноразовий SMS-код, ідентифікація через мобільний застосунок або конклюдентні дії - наприклад підтвердження онлайн-замовлення чи реєстрація акаунту на платформі з автоматичним прийняттям умов використання.

Щодо форми електронного правочину, то ч. 1 ст. 205 ЦКУ передбачає, що правочин може вчинятися усно або у письмовій, у тому числі електронній формі [1]. З цього випливає, що законодавець розглядає електронну форму як різновид письмової, а не як самотійну. Однак у науковій доктрині це питання залишається дискусійним - частина вчених вважає електронну форму самотійною, оскільки вона має принципово інший спосіб фіксації волевиявлення. Ця невизначеність є не лише теоретичною - вона безпосередньо впливає на практику, зокрема на питання дійсності електронних правочинів та допустимості електронних доказів у суді [5, с.84]. Отже дослідивши правову природу електронного правочину, звернемось до аналізу умов, за яких він набуває юридичної сили.

Умови дійсності електронного правочину можна поділити на дві групи: традиційні та особливі.

До традиційних належать загальні вимоги, закріплені у ст. 203 ЦКУ: законність змісту правочину, наявність у сторін необхідного обсягу цивільної дієздатності, вільне волевиявлення, що відповідає внутрішній волі, належна форма та спрямованість на реальне настання правових наслідків [1].

До особливих - умови, що впливають безпосередньо з електронної природи правочину: електронна форма його вчинення, використання засобів ідентифікації особи та забезпечення цілісності електронного документа. Саме особливі умови дійсності електронного правочину є тією точкою перетину, де теоретичні вимоги законодавства зіштовхуються з реальними викликами

цифрового середовища, породжуючи актуальні проблеми правового регулювання [10, с.36].

Ключовою серед особливих умов є достовірність волевиявлення сторін, яка в цифровому середовищі реалізується через електронну ідентифікацію особи - підтвердження через банківські застосунки, мобільний номер телефону або кваліфікований електронний підпис. Однак сам факт успішної ідентифікації не завжди свідчить про справжній намір особи укласти правочин. Так, користувач який реєструється на маркетплейсі чи встановлює мобільний застосунок стикається з пропозицією погодитись з умовами використання - і натискаючи кнопку «прийняти» фактично укладає цивільно-правовий договір, нерідко навіть не ознайомившись з його змістом. Питання про те, чи є таке волевиявлення справді вільним і усвідомленим у розумінні ст. 203 ЦКУ, залишається відкритим - адже чинне законодавство не містить чітких критеріїв оцінки добровільності згоди в подібних ситуаціях. У практиці це породжує потребу у додаткових механізмах підтвердження волевиявлення: відеофіксації процесу укладення правочину, багатофакторної аутентифікації, а також технічного журналювання дій користувача - записів, які у разі спору можуть слугувати електронним доказом у суді [9, с. 41].

Окремої уваги заслуговує проблема ідентифікації сторін. Відповідно до ч. 8 ст. 11 Закону України «Про електронну комерцію», для укладення електронного договору особа має ідентифікуватися в інформаційно-телекомунікаційній системі та підтвердити прийняття пропозиції [3]. На практиці це зводиться до реєстрації із зазначенням імені, номера телефону та електронної пошти. Проте така система має суттєвий недолік: підтвердження через одноразовий код засвідчує лише факт волевиявлення, але не встановлює дійсну належність вказаних даних конкретній особі [7].

Ці ризики набувають особливого значення у контексті судового доказування. Електронні правочини можуть подаватися як докази відповідно до ст. 100 ЦПК України, однак суди нерідко ставлять під сумнів їх допустимість - особливо коли документи підписані некваліфікованим електронним підписом

або надані без підтвердження цілісності файлу [2]. Тож наведені аспекти у своїй сукупності відображають системні проблеми правового регулювання електронних правочинів, які залишаються актуальними і потребують подальшого вирішення[9, с. 42].

Встановлення умов дійсності електронного правочину логічно передбачає розгляд наслідків їх недотримання - тобто питання недійсності такого правочину.

Відповідно до ст. 215 ЦКУ недійсність правочину означає, що він не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю [1]. Розрізняють два види недійсних правочинів: нікчемні та оспорювані. Нікчемним є правочин, недійсність якого прямо встановлена законом - він є недійсним автоматично, без необхідності судового рішення. Оспорюваним є правочин, недійсність якого законом прямо не передбачена, але може бути встановлена судом за позовом однієї зі сторін або іншої заінтересованої особи [6, с. 306].

Щодо електронних правочинів діє важливий принцип, закріплений у ч. 1 ст. 8 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг»: юридична сила електронного документа не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму [4]. Тобто сам факт електронної форми правочину не є підставою для визнання його недійсним.

Водночас електронний правочин може бути визнаний недійсним з таких підстав: недотримання встановленої законом форми - зокрема вчинення в електронній формі правочину, який потребує нотаріального посвідчення; дефекти волевиявлення - помилка особи при введенні даних, вчинення правочину під впливом обману або в результаті несанкціонованого доступу до облікового запису; відсутність належної дієздатності сторони - зокрема коли правочин укладає малолітня особа через чужий акаунт; дефекти ідентифікації - використання чужих реєстраційних даних без відома їх власника. [11, с. 202].

Таким чином, перелічені підстави недійсності мають реальне практичне підґрунтя і свідчать про те, що система правового регулювання електронних

правочинів потребує подальшої модернізації - адже глобальна діджиталізація разом з новими можливостями породжує і нові правові виклики.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що електронний правочин є повноцінним інститутом цивільного права України, який, попри свою відносну новизну, вже став невід'ємною частиною повсякденного цивільного обороту. Його правова природа є похідною від загального поняття правочину - специфіка полягає лише у способі вираження волі, а не у змісті чи юридичній силі.

Водночас глобальна діджиталізація не стоїть на місці - і разом з новими технологічними можливостями виникають нові правові питання: достовірність волевиявлення в цифровому середовищі, надійність ідентифікації сторін, допустимість електронних доказів у суді - все це потребує постійного наукового осмислення та своєчасного законодавчого реагування. Саме тому подальший розвиток регулювання електронних правочинів залишається одним із пріоритетних напрямів вдосконалення цивільного законодавства України.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 17.05.2026).
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 13.05.2026).
3. Про електронну комерцію : Закон України від 03 верес. 2015 р. № 675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19> (дата звернення: 13.05.2026).
4. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 трав. 2003 р. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15> (дата звернення: 15.05.2026).

5. Змикало О. І. Поняття та сутність електронних правочинів за цивільним правом України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2021. Вип. 66. С. 81–87.
6. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бєгова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків : Право, 2011. Т. 1. 656 с.
7. Єременко К. О. Цивільно-правові наслідки недотримання вимог щодо форми правочину : автореф. дис. канд. юрид. наук:12.00.03. Одеса, 2014. 20 с.
8. Тихомиров О. О. Правочин (договір) електронний. Енциклопедія соціогуманітарної інформології / О. А. Баранов, О. П. Дзьобань та ін.; за заг. ред. проф. К. І. Бєлякова. Київ : КВІЦ, 2019. С. 200–205.
9. Федосенко Н. А. Еволюція цифрових правочинів у цивільному праві: виклики та перспективи правозастосування. Вісник Пенітенціарної асоціації України. 2025. URL: <https://visnykprau.com/index.php/journal/article/view/740> (дата звернення: 17.05.2026).
10. Степанченко О. С. Проблеми дійсності електронного правочину. 2020. № 8(41). С. 35–42. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/32113> (дата звернення: 14.05.2026).
11. Давидова І.В. Правочини та їх недійсність в інформаційному суспільстві: дис. доктора юрид. наук: 12.00.03/Давидова Ірина Віталівна. - Одеса, 2018. - 486 с.

Кірільцева Яна Павлівна,
*аспірантка 4-го курсу кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
Київського університету інтелектуальної власності та права*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч. 3 СТ. 111-1 КК УКРАЇНИ

Освіта є одним із ключових елементів інформаційно-ідеологічного впливу в умовах збройної агресії, а тому цілком обґрунтованим є те, що законодавець виокремив цю форму колабораційної діяльності в самостійний склад кримінального правопорушення.

Так, у частині третій статті 111-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) встановлюється відповідальність за здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії, громадян України спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти [1]. Дослідження особливостей кримінальної відповідальності за дане кримінальне правопорушення набуває особливої актуальності з огляду на масштаби окупації та численні задокументовані факти насадження стандартів освіти держави-агресора на тимчасово окупованих територіях України.

Кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 111-1 КК України, характеризується наявністю обов'язкових об'єктивних та суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, які є підставою кримінальної відповідальності та мають важливе значення для правильної кваліфікації діяння.

Родовим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 111-1 КК України, є суспільні відносини у сфері забезпечення основ національної безпеки, конституційного ладу, суверенітету та територіальної цілісності України [2, с. 13-14]. Безпосереднім об'єктом виступають суспільні відносини, що забезпечують нормальне функціонування системи освіти України як складової державного суверенітету і національної ідентичності, а також права громадян на здобуття освіти відповідно до державних стандартів. Факультативними об'єктами можуть виступати права та законні інтереси учасників освітнього процесу (здобувачів освіти, педагогічних і науково-педагогічних працівників). Важливо підкреслити, що законодавець не обмежив місце вчинення кримінального правопорушення тимчасово окупованими територіями, як це визначено у ч. 5 ст. 111-1 КК України, а тому кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 111-1 КК України, може бути вчинене у будь-яких закладах освіти незалежно від їх місцезнаходження.

Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 111-1 КК України, охоплює дві самостійні альтернативні форми суспільно небезпечного діяння. Перша форма – здійснення у закладах освіти пропаганди, з метою: спрямованої на сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України або уникненню державою-агресором відповідальності за здійснення збройної агресії. Наявність відповідної мети є обов'язковою ознакою для кваліфікації діяння за цією кримінально-правовою нормою.

Друга форма – дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти. Вона охоплює будь-які організаційні, методичні, адміністративні чи педагогічні дії, спрямовані на заміну українських державних освітніх стандартів стандартами держави-агресора. Зокрема, це може проявлятися у запровадженні навчальних програм, підручників, курсів держави-агресора, проведенні атестації за її стандартами, а також у видачі документів про освіту відповідно до вимог держави-агресора [2, с. 15].

Суб'єкт кримінального правопорушення – спеціальний: громадянин України, який досяг шістнадцятирічного віку. На відміну від ч. 5 ст. 111-1 КК України, ч. 3 цієї статті не вимагає наявності у суб'єкта спеціального службового становища чи виконання організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій. Суб'єктом кримінального правопорушення можуть бути, зокрема, педагогічні та науково-педагогічні працівники, керівники або адміністратори закладів освіти, представники органів місцевого самоврядування, батьки здобувачів освіти, громадські активісти чи інші громадяни України, які здійснюють пропаганду або вчиняють дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти. Практична складність полягає в тому, що педагогічні та науково-педагогічні працівники, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, нерідко опиняються в умовах, коли продовження роботи у сфері освіти вимагає дотримання вимог окупаційної адміністрації.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом [3, с. 9]. При вчиненні першої форми (пропаганди) обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є спеціальна мета: – сприяння збройній агресії РФ, окупації або уникненню відповідальності державою-агресором. Відсутність такої мети виключає кваліфікацію за ч. 3 ст. 111-1 КК України, хоча діяння може утворювати інший склад кримінального правопорушення. При другій формі (впровадження стандартів освіти держави-агресора) мета прямо не зазначена у диспозиції статті як обов'язкова ознака, однак спрямованість дій на впровадження таких стандартів охоплюється інтелектуальним елементом умислу, оскільки особа усвідомлює характер своїх дій та бажає їх вчинення.

Особливої уваги при кваліфікації кримінального правопорушення заслуговує тлумачення поняття «стандарти освіти держави-агресора». Це поняття є оціночним і не отримало офіційного визначення у КК України, що породжує певні практичні труднощі.

Під стандартами освіти держави-агресора слід розуміти нормативно визначені вимоги до змісту освіти, організації освітнього процесу, результатів навчання, форм і методів оцінювання, встановлені органами держави-агресора. До таких стандартів належать навчальні плани, програми, підручники та навчальні посібники, атестаційні вимоги, що відповідають законодавству держави-агресора [2, с. 15].

Таким чином, відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 111-1 КК України, характеризується рядом особливостей, що відрізняють її від інших форм колабораційної діяльності. Аналіз об'єктивних і суб'єктивних ознак складу цього кримінального правопорушення має важливе значення для правильної кваліфікації діяння та забезпечення ефективного застосування кримінально-правових норм в умовах збройної агресії проти України.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Попович О. В., Томаш Л. В., Латковський П. П., Бабій А. Ю. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник. Чернівці, 2022. 319 с.
3. Кримінальне право України. Особлива частина. Альбом схем : навчальний посібник / О. В. Авраменко, С. Я. Бурда, І. Б. Газдайка-Василишин та ін.; за ред. М. В. Карчевського. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ 2024. 616 с.

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

У кримінологічній науці рецидивна злочинність - це сукупність злочинів, вчинених особами, які вже були засуджені за раніше вчинені злочини. На відміну від кримінально-правового рецидиву (ст. 34 КК України), кримінологічне поняття є значно ширшим і охоплює будь-яке повторне вчинення злочину незалежно від факту зняття або погашення судимості. Рецидивна злочинність характеризується такими ознаками:

- повторність - вчинення нового злочину особою, яка вже притягувалася до кримінальної відповідальності;
- стійкість злочинної поведінки - схильність суб'єкта до систематичного порушення кримінально-правових заборон;
- підвищена суспільна небезпека - рецидивісти, як правило, вчиняють тяжкі та особливо тяжкі злочини, демонструючи стійку антисоціальну спрямованість.

Відповідно до ст. 34 Кримінального кодексу України (Закон від 05.04.2001 № 2341-III), рецидивом злочинів визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин. Ця норма встановлює такі обов'язкові ознаки кримінально-правового рецидиву:

- наявність судимості за попередній умисний злочин;
- вчинення нового умисного злочину;
- судимість не знята і не погашена в установленому законом порядку (ст. 89–91 КК України).

Рецидив є обставиною, що обтяжує покарання (п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України). Крім того, для окремих категорій злочинів законодавець встановлює підвищену кримінальну відповідальність за рецидив (наприклад, ст. 185 - крадіжка, вчинена повторно; ст. 186 - грабіж, вчинений повторно).

Важливе значення має також ст. 35 КК України, яка визначає поняття повторності злочинів - ширшого явища, що включає як рецидив, так і вчинення нового злочину особою, яка ще не має судимості (тобто до набрання вироком законної сили). Кримінологи нерідко використовують поняття «повторна злочинність» як родове по відношенню до рецидивної.

Кримінологічна наука виробила розгалужену класифікацію рецидивної злочинності:

За характером злочинів: загальний рецидив - особа вчиняє злочини різного характеру (наприклад, після засудження за крадіжку вчиняє хуліганство); спеціальний рецидив - особа вчиняє однорідні або тотожні злочини (наприклад, повторно вчиняє крадіжку або шахрайство), що свідчить про стійку злочинну спеціалізацію.

За кількістю судимостей: однократний рецидив - дві судимості; Багаторазовий рецидив - три і більше судимостей (особливо небезпечний рецидив).

За часовим критерієм: ранній рецидив - вчинення нового злочину протягом 1 року після відбуття покарання (найбільш поширений, свідчить про неефективність виправного впливу); пізній рецидив - вчинення нового злочину через значний проміжок часу після відбуття покарання. За місцем відбуття покарання: Пенітенціарний рецидив - вчинення нового злочину під час відбування покарання у виді позбавлення волі (регулюється Кримінально-виконавчим кодексом України, Закон від 11.07.2003 № 1129-IV); Постпенітенціарний рецидив - вчинення злочину після звільнення з місць позбавлення волі. Кримінологічна характеристика рецидивної злочинності передбачає аналіз її основних показників:

- Рівень рецидивної злочинності - абсолютна кількість злочинів, вчинених рецидивістами, за певний період;

- Коефіцієнт рецидивної злочинності - кількість злочинів рецидивістів на 100 000 осіб, які раніше притягувалися до кримінальної відповідальності;
- Питома вага рецидивістів - частка осіб з попередньою судимістю серед всіх виявлених злочинців;
- Інтенсивність рецидиву - середня кількість злочинів, вчинених одним рецидивістом;
- Структура рецидивної злочинності - співвідношення різних видів злочинів у загальній масі рецидивних злочинів.

Детермінанти рецидивної злочинності поділяються на дві групи:

Причини рецидивної злочинності

- Криміногенна деформація особистості - стійкі антисоціальні настанови, ціннісні орієнтації та стереотипи поведінки, сформовані ще до першого засудження та закріплені в умовах відбування покарання;
- Криміногенний вплив кримінального середовища - «злочинна субкультура» у місцях позбавлення волі, яка передає злочинний досвід і формує злочинну ідентичність;
- Наркотична та алкогольна залежність - значна частина рецидивістів вчиняє злочини у стані сп'яніння або з метою отримання коштів для придбання наркотиків;
- Соціально-психологічна деградація - втрата соціальних зв'язків, відчуження від родини, суспільства.

Умови, що сприяють рецидивній злочинності

- Недоліки системи виконання покарань - неналежна реалізація виправної та ресоціалізаційної функцій покарання (Кримінально-виконавчий кодекс України, ст. 1);
- Проблеми постпенітенціарної адаптації - труднощі з пошуком роботи, житла, відновленням документів після звільнення;

- Недостатня ефективність пробації - Закон України «Про пробацію» (від 05.02.2015 № 160-VIII) створив правову базу нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі, однак практика застосування пробаційних заходів ще не набула належного розвитку;
- Стигматизація судимих осіб - суспільне відторгнення осіб з судимістю, що ускладнює їх ресоціалізацію та штовхає до повернення у злочинне середовище;
- Безробіття та бідність - відсутність легальних джерел доходу є потужним чинником, що провокує вчинення корисливих злочинів.

Кримінологічний портрет особи рецидивіста формується на основі аналізу соціально-демографічних, морально-психологічних та кримінально-правових ознак.

Соціально-демографічні ознаки

- Стать: переважна більшість рецидивістів — чоловіки (понад 90%);
- Вік: найпоширеніша вікова група — 30–50 років; однак ранній рецидив нерідко фіксується у віці 18–25 років;
- Освіта: як правило, неповна середня або середня, що обумовлює труднощі з працевлаштуванням;
- Зайнятість: більшість рецидивістів є безробітними або зайняті у неформальному секторі;
- Сімейний стан: більшість не мають постійних сімейних зв'язків; нерідко — особи без визначеного місця проживання.

Морально-психологічні ознаки

- Стійка антисоціальна спрямованість особистості, байдужість до суспільних норм і правил;
- Примітивна система потреб та інтересів: переважання матеріальних, гедоністичних потреб;
- Низька здатність до емпатії та відповідальності;

- Наявність психопатологічних рис: акцентуація характеру, розлади особистості, залежність від психоактивних речовин.

Кримінально-правові ознаки

- Наявність однієї або більше судимостей;
- Відбуття реального позбавлення волі (пенітенціарний досвід);
- Схильність до спеціального рецидиву (повторення того самого виду злочину);
- Вчинення нового злочину, як правило, протягом 1–3 років після звільнення.

Висновок

Рецидивна злочинність є складним соціально-правовим явищем, що визначається стійкою злочинною поведінкою осіб, які вже зазнавали кримінально-правового впливу. Кримінологічна характеристика рецидивної злочинності включає аналіз її кількісних та якісних показників, детермінант, особи рецидивіста та системи запобіжних заходів.

Ключовим нормативним підґрунтям боротьби з рецидивною злочинністю є: ст. 34–35, 67 КК України (кримінально-правове визначення та обтяжуюча обставина), Кримінально-виконавчий кодекс України (ресоціалізація), Закон «Про пробацію» № 160-VIII, Закон «Про адміністративний нагляд» № 264/94-ВР, Закон «Про Національну поліцію» № 580-VIII. Ефективне запобігання рецидивній злочинності можливе лише за умови комплексного підходу, що поєднує вдосконалення системи виконання покарань, розвиток пробації, соціальну реінтеграцію та усунення соціально-економічних детермінант злочинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

3. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>
4. Закон України «Про пробацію» від 05.02.2015 № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19>
5. Закон України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» від 01.12.1994 № 264/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/264/94-%D0%B2%D1%80>
6. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
10. Офіс Генерального прокурора України. Статистика кримінальних правопорушень. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st

Криворучко Софія Сергіївна,
*здобувачка освіти 4 курсу
першого (бакалаврського) рівня
Київського університету
інтелектуальної власності та права*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Проблема внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні набула особливої актуальності після початку збройної агресії у 2014 році, а з повномасштабним вторгненням у лютому 2022 року ця тема стала однією з ключових у державотворенні та суспільному житті [1]. Станом на сьогодні мільйони громадян змушені залишити свої домівки у пошуках безпечніших регіонів. Це спричинило системні виклики для органів державної влади, місцевого самоврядування та суспільства загалом, потребуючи негайного й ефективного реагування, зокрема у сфері адміністративно-правового регулювання. Законодавство України, починаючи з 2014 року, активно еволюціонувало, намагаючись створити дієві механізми захисту прав та свобод ВПО [2]. Однак динаміка збройного конфлікту та постійні зміни у соціально-економічному житті країни вимагають постійної адаптації та переосмислення чинних норм. Особливу увагу слід приділити періоду з 2023 року, коли масштаби внутрішнього переміщення значно зросли, а держава зіткнулася з необхідністю забезпечення довгострокових рішень для інтеграції ВПО.

Основний текст. Адміністративно-правовий статус ВПО в Україні визначається насамперед Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII [1]. Цей Закон встановлює основні гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів осіб, які були змушені залишити своє місце проживання внаслідок

збройного конфлікту, тимчасової окупації, проявів насильства, порушень прав людини або надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Згідно зі статтею 1 цього Закону, внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, і яку змусили залишити або покинути своє місце проживання [1]. Така дефініція підкреслює вимушений характер переміщення та чітко окреслює коло суб'єктів.

Окрім Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», правовий статус ВПО регулюється низкою підзаконних нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, серед яких: Постанова Кабінету Міністрів України від 01 жовтня 2014 року № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб»; Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 332 «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам»; Постанова Кабінету Міністрів України від 08 червня 2016 року № 365 «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам»; Постанова Кабінету Міністрів України від 05 листопада 2014 року № 637 «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» [2].

Ці акти спрямовані на деталізацію процедур обліку, реєстрації, надання соціальної допомоги та інших аспектів, що стосуються життєдіяльності ВПО. Вони є ключовими інструментами реалізації державної політики щодо захисту цієї категорії населення. Українське законодавство, з урахуванням міжнародних стандартів, забезпечує ВПО широкий спектр прав та свобод, що охоплюють усі сфери життєдіяльності. До них, зокрема, належать право на єдність родини, право на інформацію, право на безпечні умови життя, право на медичну допомогу, житло, освіту, зайнятість та пенсійне забезпечення [3].

З 2023 року особлива увага приділяється питанням житла та стійкої інтеграції ВПО. Уряд активно працює над програмами тимчасового та постійного житла, компенсації за зруйноване майно, а також стимулювання

зайнятості ВПО. Перегляд та оптимізація соціальних виплат, особливо допомоги на проживання, також є одним із ключових аспектів державної політики в умовах триваючої кризи [4]. Проте, незважаючи на значні зусилля, проблема забезпечення всіх ВПО належними умовами проживання залишається однією з найгостріших.

Період з 2023 року характеризується посиленням викликів, пов'язаних з адміністративно-правовим статусом ВПО. Значна кількість осіб, які потребують реєстрації, соціальних виплат, доступу до медичних послуг та житла, створює суттєве навантаження на державні органи та органи місцевого самоврядування. Не завжди існуючі адміністративні процедури є достатньо гнучкими та оперативними для ефективного вирішення цих питань.

Досвід 2023-2025 років показує, що проста реєстрація та виплата допомоги недостатні для повноцінної інтеграції ВПО у нові громади. Необхідні комплексні програми соціальної адаптації, психологічної підтримки, сприяння зайнятості та доступу до освітніх послуг. [5]. Розвиток місцевих громад, що приймають ВПО, також є критично важливим. Динаміка збройного конфлікту та потреби ВПО постійно змінюються. Необхідно регулярно переглядати та оновлювати законодавство, щоб воно відповідало сучасним умовам та викликам. Наприклад, питання верифікації статусу ВПО, умови припинення виплат допомоги, реінтеграція осіб, які повернулися до своїх домівок, вимагають чіткого правового врегулювання.

Повернення населення на деокуповані території створює нові виклики, пов'язані з відновленням доступу до адміністративних послуг, відновленням документів, реєстрацією та відновленням прав власності.

У найближчі роки Україна стоїть перед завданням не лише подолання наслідків збройної агресії, а й створення стійкої системи підтримки та інтеграції ВПО. Це потребуватиме системного перегляду та вдосконалення законодавства. Особливу увагу слід приділити питанням житла, компенсацій за пошкоджене та зруйноване майно, а також розвитку підприємницької діяльності ВПО.

Важливим є також розширення можливостей отримання адміністративних послуг онлайн, що значно спростить доступ ВПО до державних сервісів.

Висновки. Адміністративно-правовий статус внутрішньо переміщених осіб в Україні є динамічною категорією, що постійно адаптується до викликів, пов'язаних із збройною агресією. Законодавство, незважаючи на значні кроки, зроблені з 2014 року, потребує подальшого розвитку та вдосконалення. Забезпечення ефективного захисту прав та свобод ВПО, їх соціальної адаптації та інтеграції є не лише гуманітарним імперативом, а й запорукою стійкого розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» : Закон України від 20 жовт. 2014 р. № 1706-VII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 1. Ст. 1.
2. Правове регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні // Науковий вісник Ужгородський національний університет. Серія: Право. 2022. № 70. С. 145–149.
3. Правові основи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб // Науковий вісник Ужгородський національний університет. Серія: Право. 2023. № 75. С. 98–103.
4. Внутрішньо переміщені особи у період воєнного стану: нормативно-правовий аспект // Національний університет цивільного захисту України : електронний репозитарій eNUCPUIR. 2023.
5. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб в Україні // Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2024. № 5. С. 112–117.

Кот Аліна Іванівна,
здобувачка вищої освіти
Київського університету інтелектуальної власності та права
Курбатова Ірина Сергіївна,
доктор юридичних наук,
професор кафедри правоохоронної та
антикорупційної діяльності
Міжрегіональна академія управління персоналом
ORCID 0009-0000-5724-950X

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТА ЙОГО СПІВВІДНОШЕННЯ ЗІ СВОБОДОЮ СЛОВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах збройної агресії проти України інформаційний простір фактично перетворився на окрему сферу впливу, де звичайне повідомлення в соціальних мережах може мати наслідки для національної безпеки не менші, ніж реальні дії на полі бою. Поширення даних про переміщення військових підрозділів, розташування техніки або інші чутливі відомості здатне створювати ризики для обороноздатності держави та використовуватися на шкоду її інтересам.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема визначення меж між реалізацією конституційного права на свободу слова, гарантованого Конституцією України, [1] та настанням кримінальної відповідальності за інформаційні правопорушення, передбачені Кримінальним кодексом України, зокрема ст. 114-2. [2] Водночас правовий режим воєнного стану, встановлений відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», передбачає можливість обмеження окремих прав і свобод у інтересах національної безпеки, що додатково підкреслює необхідність чіткого правового регулювання та правильного розмежування дозволеної та кримінально караної інформаційної поведінки.[3]

Метою нашого дослідження є аналіз співвідношення свободи слова та кримінальної відповідальності за інформаційні правопорушення в умовах воєнного стану, а також визначення меж кримінально-правового регулювання інформаційної поведінки та проблем її правозастосування.

Інформаційна війна, що ведеться російською федерацією проти України, супроводжується активним використанням інформаційного простору як інструменту впливу. Зокрема, через соціальні мережі, месенджери та інші онлайн-платформи поширюється інформація, спрямована на виправдання збройної агресії, дискредитацію органів державної влади та Збройних Сил України. У відповідь на такі загрози законодавець передбачив у Кримінальний кодекс України низку норм, що встановлюють відповідальність за інформаційні правопорушення, зокрема ст. 114-2. Після повномасштабного вторгнення були внесені зміни, спрямовані на посилення кримінально-правового захисту національної безпеки.

Такі зміни зумовлені необхідністю протидії умисному поширенню інформації, яка може бути використана на шкоду обороноздатності держави, зокрема даних про переміщення Збройних Сил України та міжнародної військової допомоги. Водночас у практиці виникають випадки, коли особи необережно поширюють чутливу інформацію, що актуалізує проблему меж кримінальної відповідальності. У зв'язку з цим важливого значення набуває вимога правової визначеності, відповідно до якої закон має бути чітким, доступним і передбачуваним у застосуванні, що дозволяє уникнути свавільного тлумачення норм кримінального права.[4]

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 114-2 КК України, полягає у факті поширення інформації у будь-якій формі. Злочин має формальний склад і вважається закінченим з моменту доведення відповідних відомостей хоча б до однієї іншої особи, незалежно від подальших наслідків чи фактичного використання цієї інформації. Таким чином, для кваліфікації діяння не вимагається настання шкідливих наслідків або підтвердження її використання противником.

Суб'єктивна сторона характеризується виключно прямим умислом. Особа усвідомлює, що поширює інформацію, яка підпадає під заборону, та бажає або свідомо допускає її розповсюдження. При цьому необережна форма вини не охоплюється складом злочину, однак у практиці важливим є доведення усвідомлення особою характеру інформації та потенційної шкоди її поширення в умовах воєнного стану.

Суб'єктом злочину є загальний суб'єкт - фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, незалежно від громадянства. Таким чином, кримінальна відповідальність може наставати як для громадян України, так і для іноземців, якщо вони здійснили поширення відповідної інформації на території України або в інформаційному просторі, що має до неї відношення.

Мотив і мета вчинення злочину можуть бути різними (особиста вигода, необережність у поведінці в інформаційному просторі, бажання привернути увагу тощо), однак для кваліфікації за ч. 1 ст. 114-2 КК України вони значення не мають, а можуть враховуватися лише при призначенні покарання. Водночас у кваліфікованих складах злочину (зокрема, за наявності обтяжуючих обставин) мотиви можуть набувати значення для індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Зміст і межі цієї норми потребують уточнення, оскільки на практиці виникають питання щодо того, які саме дії охоплюються її диспозицією та як правильно визначати межі криміналізації. Кримінально караним є:

1) лише поширення інформації, а не її збирання чи зберігання. Тобто фото- чи відеозйомка без подальшого розповсюдження сама по собі під цю статтю не підпадає (але може кваліфікуватися за іншими нормами КК).

2) будь-яке поширення, не лише публічне: достатньо передачі хоча б одній особі, незалежно від способу (усно, письмово, онлайн тощо). Формально навіть непублічна передача знайомим може підпадати під норму, хоча можливе застосування положень про малозначність (ч. 2 ст. 11 КК).

3) лише інформації, прямо визначеної у ст. 114-2 КК. Інші військово значущі дані (наприклад, наслідки ударів, розташування техніки, маршрути

евакуації тощо), не охоплені нормою, формально не підпадають під цю статтю, хоча є суспільно небезпечними.

4) як первинне, так і вторинне поширення: відповідальність настає і за репости, ретвіти або інше повторне розповсюдження вже опублікованої інформації, а також за перше поширення інформації, отриманої від інших осіб. [5]

У контексті правозастосовної практики важливим є звернення до фактичних даних щодо застосування ст. 114-2 КК України, які дозволяють оцінити ефективність кримінально-правового реагування держави на поширення інформації військового характеру. Узагальнення аналізу матеріалів Єдиного державного реєстру судових рішень свідчить про активне застосування цієї норми в умовах воєнного стану. У 2022–2023 роках ухвалено понад 112 обвинувальних вироків, переважно за ч. 2 ст. 114-2 КК України.

Територіально такі правопорушення найчастіше фіксуються у прифронтових регіонах (Харківщина, Донеччина, Миколаївщина, Дніпропетровщина), що пов'язано з інтенсивністю бойових дій та високою чутливістю інформаційного середовища. Основними каналами поширення залишаються месенджери та соціальні мережі.

Аналітично простежується посилення кримінально-правової реакції: якщо у 2022 році близько 57 % засуджених отримували умовне покарання з випробуванням, то у 2023 році близько 70 % вироків передбачають реальне позбавлення волі. Це свідчить про більш жорсткий підхід судів до оцінки таких діянь. Окремо виділяються справи з угодами про визнання винуватості, де особи визнають поширення інформації та отримують м'якше покарання з іспитовим строком. Типовим є випадок фіксації та пересилання фото або відео пересування військової техніки, у тому числі в приватних чатах, що також визнається поширенням у розумінні ст. 114-2 КК України та тягне кримінальну відповідальність незалежно від кількості осіб, які отримали інформацію. [6]

Узагальнюючи підходи до правового регулювання поширення інформації військового характеру, доцільно перейти до аналізу співвідношення свободи

слова та кримінальної відповідальності за ст. 114-2 КК України в системному зв'язку з конституційними та міжнародно-правовими гарантіями. Такий підхід дозволяє розглянути зазначену норму не ізольовано, а як елемент загальної моделі обмеження інформаційних прав в умовах воєнного стану.

Згідно зі ст. 34 Конституції України, кожному гарантується право на свободу думки і слова, а також на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Водночас Конституція прямо передбачає можливість законодавчого обмеження цього права, зокрема в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності та громадського порядку.[6] Таким чином, свобода слова має відносний характер і може бути обмежена за умови наявності легітимної мети. У цьому контексті ст. 114-2 КК України виступає інструментом кримінально-правового забезпечення інформаційної безпеки держави. Її зміст конкретизує межі допустимого поширення інформації в умовах воєнного стану та встановлює відповідальність за розголошення відомостей, що можуть бути використані на шкоду обороноздатності. Отже, між свободою слова та кримінально-правовою заборонаю існує не протиставлення, а правове співвідношення “загального і спеціального”, де конституційне право обмежується спеціальною нормою кримінального закону. По відношенню до міжнародних стандартів зазначене співвідношення також є узгодженим. Відповідно до ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, свобода вираження поглядів може бути обмежена законом, якщо це необхідно в демократичному суспільстві, зокрема в інтересах національної безпеки або територіальної цілісності. Таким чином, криміналізація окремих інформаційних дій у період війни відповідає загальновизнаному підходу допустимості обмежень свободи слова.

У висновку, співвідношення свободи слова та кримінальної відповідальності за ст. 114-2 КК України полягає у встановленні правового балансу між реалізацією інформаційних прав і необхідністю захисту національної безпеки. Свобода слова зберігається як базове конституційне право, однак її реалізація в умовах воєнного стану об'єктивно обмежується вимогами обороноздатності держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 29.04.2026).
2. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 15 квіт. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 4 берез. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Платформа прав людини. URL: https://www.ppl.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/АНАЛІТИЧНИЙ-ЗВІТ_КРИМІНАЛЬНА-ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ-ЗА-ПОШИРЕННЯ-ІНФОРМАЦІЇ-В-ІНТЕРНЕТІ-.pdf (дата звернення: 29.04.2026).
5. Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/06/Конф_Кримінально_правові_відповіді_Пономаренко_2022.pdf#page=145 (дата звернення: 29.04.2026).
6. Ст. 114-2 ККУ: несанкціоноване поширення інформації про ЗСУ та зброю - visnyk-nanu.org.ua. URL: https://visnyk-nanu.org.ua/st-114-2-kku-nesankczionovane-poshyrennya-informacziyi-pro-zsu-ta-zbroyu/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 29.04.2026).

Кучерук Руслан Олегович,

студент групи: ЮП-23-3

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Науковий керівник: Корнякова Т. В.

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри адміністративного та кримінального права

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ ОЗУ В СИСТЕМІ ТЦК ТА ВЛК

1. Поняття та соціально-політична вага організованої злочинності

Організована злочинність — це не просто сукупність правопорушень, а складна системна загроза, що виступає чинником політичної та економічної нестабільності. У сучасному світі вона трансформується, набуваючи транскордонного та транснаціонального характеру.

2. Правова дефініція та ознаки організованої групи

Відповідно до ч. 3 ст. 28 КК України, організована група — це стійке об'єднання трьох і більше осіб, які попередньо зорганізувалися для виконання єдиного плану з розподілом функцій.

Ключові ознаки стійкості:

Стабільність складу: Важкість виходу з групи та швидка заміна учасників, що вибули.

Ієрархія: Наявність лідера, жорстка дисципліна та безумовне підкорення.

Планування: Систематичність контактів, наявність системи заохочень і покарань.

Ресурсна база: Спільне використання зброї, технічних засобів та автотранспорту.

3. Класифікація злочинних структур

Організовані формування можна класифікувати за кількома критеріями:

За масштабом діяльності:

Регіональні та міжрегіональні: Діють у межах області або кількох областей.

Національні: Охоплюють усю територію країни.

Транснаціональні: Мають міжнародні зв'язки

4. Кримінологічні показники (Аналітичний огляд)

Аналіз динаміки організованої злочинності в Україні за даними ООН «Україна: Динаміка організованої злочинності в умовах війни»

Структура та еволюція ОЗУ

Кількісне зростання справ: Попри війну, кількість ОЗУ, справи щодо яких розглядалися в судах, зросла з 293 у 2019 році до 494 у 2023 році, а кількість скоєних ними злочинів фактично подвоїлася.

Також хочу зазначити що в умовах війни кримінальний інтерес ОЗУ змістився у сферу воєнних обмежень та гуманітарних потреб.

Ключові види злочинів:

Схеми ухилення від мобілізації та нелегальний перетин кордону

Це один із найприбутковіших нових напрямів. ОЗУ включають лікарів, службовців ТЦК, прикордонників та цивільних посередників.

Які злочини вчиняють: Підробка довідок ВЛК про непридатність, внесення фейкових даних, організація провідників через ліси/річки на кордоні.

ст. 368 ККУ — *Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою* (хабарництво в ТЦК/ВЛК).

ст. 358 ККУ — *Підроблення документів, печаток, штампів та бланків*.

Кримінологічна характеристика діяльності ОЗУ в системі ТЦК та ВЛК

Сучасні корупційні групи у цій сфері є міжвідомчими та багаторівневими. Вони об'єднують суб'єктів, які в звичайних умовах мають контролювати один одного.

Типова структура такого ОЗУ складається з

1. Колишніх правоохоронців або знайомих посадовців. Вони займаються пошуком «клієнтів», веденням переговорів, передачею грошей щоб забезпечити службових осіб від прямого контакту.

2. Далі лікарі та голови військово-медичних комісій, які забезпечують правове медичне обґрунтування для документів вигадують важкі діагнози, фальсифікують історії хвороб.

3. І як фінал є воєнкоми, керівники відділів комплектування. Вони «легалізують» підроблені довідки від ВЛК, видають накази про зняття з обліку, надають відстрочки та вносять дані до державних реєстрів

Схеми та механізми злочинів

Схема «Повного пакета»

Фальсифікація документів ВЛК про непридатність до військової служби із виключенням з військового обліку за станом здоров'я. Це дозволяє чоловікам безперешкодно перетинати державний кордон. Ціна коливається від \$5 000 до \$15 000 з особи.

Далі злочинці з ТЦК які ведуть списки осіб «недоторканих», яких не вносять до планів на мобілізацію, не вручають їм повістки на вулицях або видають тимчасові фіктивні відстрочки. І ще зазначу схему коли посадовці ТЦК у змові з місцевими навчальними закладами або органами соцзахисту допомагають військовозобов'язаним оформити статус студента денної форми навчання

Висновок

Організована злочинність в Україні пройшла шлях від примітивних банд до складних ієрархічних структур, що інтегровані в економіку та владу. Особливо небезпечним проявом цієї еволюції стало формування багаторівневих ОЗУ в системі ТЦК та ВЛК. Ці угруповання перетворили поодинокі корупційні прояви на системні кримінальні синдикати. Крім суто економічних збитків, їхня діяльність несе глибокі деструктивні наслідки сучасна організована злочинність в Україні остаточно вийшла за рамки суто кримінальної загрози, перетворившись на чинник прямої загрози обороноздатності та державності.

Список використаних джерел:

1. Бусол О. Ю. Організована злочинність в Україні: стан і проблеми реалізації державної політики у сфері протидії цьому явищу. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 60–71.
2. Andary A. Monitoring Threats by Organized Crime. 2020. URL: [<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3643509>] (дата звернення: 18.05.2026).
3. Перелигіна Р. В., Дмитришак Ю. І. Щодо стратегії боротьби з організованою злочинністю (на прикладі України та Іспанії). *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4.
4. Про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями URL:[<https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-rezultati-borotbi-z-organizovanimi-grupami-ta-zlochinnimi-organizaciyami-2>]
5. Відповідальність представників ТЦК URL: [<https://kmp.ua/uk/analytics/exclusive/arbitrariness-of-the-territorial-center-of-recruitment-and-social-support-representatives-in-the-context-of-the-detention-of-conscripts-responsibility-and-instructions-on-how-to-act/>]
6. Звіт «Україна: динаміка організованої злочинності в умовах війни» підготовлено Відділом досліджень та аналізу тенденцій, Управлінням аналізу політики та зв'язків з громадськістю під керівництвом Анжели Ме, керівника Відділу досліджень та аналізу тенденцій. URL: [https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Ukraine/UKRAINE_Organized_Crime_Dynamics_in_the_Context_of_War_Ukrainian.pdf]

Котович Катерина Михайлівна,
студентка 1 курсу юридичного факультету групи ПД 9/25 СК
Київського університету інтелектуальної власності та права

Курбатова Ірина Сергіївна,
доктор юридичних наук,
професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Міжрегіональної Академії управління персоналом
ORCID 0009-0000-5724-950X

ЗЛОЧИНИ, ЩО ЗМІНИЛИ ЗАКОН: ВПЛИВ РЕЗОНАНСНИХ СПРАВ НА ЕВОЛЮЦІЮ ПРАВА

Злочини, що привертають увагу людей і мають публічний резонанс, можуть суттєво впливати на розвиток правової системи. Іноді саме резонансні справи зумовлюють зміни у законодавстві, відповідаючи на нові виклики, що виникають в процесі їх розслідування та судового розгляду.

Найбільш показовою є справа Сандри Слівінг з США, яка привернула суспільну увагу і стала вагомим аргументом для перегляду законів, що стосуються домашнього насильства. У 1991 році Сандра, мати трьох дітей, стала жертвою жорстокого вбивства, яке вчинив її колишній чоловік. Незважаючи на те, що підозрюваний був затриманий і засуджений, справа виявила прогалини у законодавстві щодо захисту жертв домашнього насильства, оскільки на той час більшість законів не забезпечували належного захисту для жертв. Після цієї справи, в 1994 році був прийнятий важливий закон, відомий як "Violence Against Women Act" (VAWA), який сприяв фінансуванню притулків для жертв насильства та посилював відповідальність. Цей закон став основою для розвитку програм підтримки жертв насильства і докорінно змінив підхід до прав жінок у США. [1]

В Україні прикладом впливу резонансних подій на закон стали системні антикорупційні реформи. Викриття масштабних схем у державних установах стало основою для створення принципово нових органів: Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), Державного бюро розслідувань (ДБР) та Вищого антикорупційного суду.

Це продемонструвало, як суспільний запит на справедливість трансформується у законодавчі механізми боротьби з корупцією.

Важливим етапом еволюції права стали події Революції Гідності 2014 року. Після них було докорінно переглянуто законодавство щодо застосування сили правоохоронними органами, внесено зміни до Кримінального кодексу щодо відповідальності за злочини проти громадянського суспільства та підвищено вимоги до прозорості влади. [2] Аналогічно, справа про вбивство Павла Шеремета обумовила посилення законодавчих норм щодо безпеки журналістів та захисту свободи слова. [3]

Крім того, на еволюцію права вплинули злочинні прояви, пов'язані з терористичною діяльністю, які мали значний вплив на зміну законів у багатьох країнах світу. Одним із найбільш значущих прикладів є трагедія 11 вересня 2001 року в США, яка призвела до суттєвих змін у законах про безпеку, боротьбу з тероризмом та національну безпеку.

Теракти 11 вересня стали каталізатором для прийняття Закону про патріотизм (Patriot Act), який посилив заходи безпеки, дозволив урядові збирати більше даних про підозрюваних осіб та обмежив деякі права громадян в інтересах національної безпеки. Це продемонструвало, як злочини, які становлять загрозу національній безпеці, можуть призвести до серйозних змін у законодавстві, навіть якщо це означає обмеження певних прав і свобод. [4]

Злочинні прояви, що змінюють правову систему, нерідко пов'язані з новими технологіями та кіберзлочинністю. Наприклад, у 2017 році відбувся масштабний кібернапад, відомий як "WannaCry", який поширився на комп'ютерні мережі по всьому світу, призвівши до серйозних економічних

збитків. [5] Цей інцидент спонукав до перегляду норм кібербезпеки і захисту від кіберзлочинів, зокрема, до ухвалення нових законів у багатьох країнах щодо боротьби з кібертероризмом та безпечності Інтернет-мережі.

І в цьому контексті доречно навести декілька цитувань із публічного наукового простору, зокрема висловлювання англійського аналітика Менсфілда-Девіна: діяльність децентралізованих угруповань, таких як «Anonynous», чії транскордонні акції продемонстрували вразливість державних інституцій перед ідеологічно мотивованим хактивізмом [6].

Не можна не погодитись із поглядами вітчизняних науковців, які опікуються проблемами кіберзлочинності. В матеріалах проведеної конференції, Харківським національним університетом внутрішніх справ прямо вказувалося, що інтернет-простір став середовищем для нових форм соціальної агресії. Діяльність деструктивних спільнот, зокрема поширення суїцидальних квестів на кшталт «Синій кит», виявила неготовність законодавства оперативно реагувати на дистанційне доведення до самогубства через соціальні мережі. [7]

Анонімність, транскордонність та швидкість поширення інформації виступають ключовими факторами, що сприяють інтернет-агресору, дозволяючи уникати ідентифікації та юрисдикційного контролю.

Це змушує держави впроваджувати нові механізми моніторингу цифрового контенту та захисту правопорядку.

Суспільний резонанс має великий потенціал впливу на еволюцію правової системи, змінюючи не лише конкретні норми, а й принципи, на яких базується вся система правопорядку в суспільстві, сприяючи глибокому розумінню того, як право повинно реагувати на нові виклики в умовах збройного протистояння агресору.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>
2. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>
3. Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: "Безпека діяльності журналістів в Україні: стан, проблеми і шляхи їх вирішення"» від 14 січня 2020 року № 456-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/456-IX>
4. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 року № 638-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>
5. Аналітичний огляд стану злочинності в Україні. Департамент інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції України. Київ, 2023. URL: <https://www.npu.gov.ua/statistics>
6. Менсфілд-Девін С. Anonymous: від жарту до політичної сили. Network Security. 2011. Т. 2011. № 1. С. 5-9. URL: <https://www.sciencedirect.com>.
7. Протидія кіберзлочинності та торгівлі людьми: збірник тез доповідей. Харківський національний університет внутрішніх справ. 2018. URL: <https://univd.edu.ua>.

Колантаєва М. В.
*Студентка 3 курсу,
спеціальність «Правоохоронна діяльність»
Київський університет
інтелектуальної власності та права*

Кулик М.С.
*Науковий керівник:
доктор філософії з права,
доцент кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики.*

ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ГАРАНТІЇ ЕФЕКТИВНОГО ЗАХИСТУ ТА СТАНДАРТИ СПРАВЕДЛИВОГО СУДУ

Запровадження воєнного стану в Україні спричинило системну трансформацію кримінального процесу, що знайшло своє нормативне відображення у Кримінальному процесуальному кодексі України, зокрема у ст. 615, 615-1, 616 Розділу IX-1 зміни до яких внесені Законами № 2201-IX від 14.04.2023 [1] та № 2462-IX від 27.07.2022 [2].

Водночас, поряд із необхідністю забезпечення ефективності кримінального переслідування в умовах повномасштабної військової агресії та посилення правоохоронних інституцій і їх процесуальних спроможностей, постає проблема дотримання фундаментальних прав людини. Розширення дискреційних повноважень сторони обвинувачення, обмеження судового контролю та спрощення процесуальних процедур створюють ризик порушення принципу справедливого суду.

Ключове питання постає у визначенні меж допустимого втручання держави у права особи та **забезпеченні ефективності інституту захисту в умовах воєнного стану.**

Так, аналіз змін, внесених до Кримінального процесуального закону надає можливість виокремити основні аспекти посилення процесуальної ролі керівника органу прокуратури та «підміни» останнім, функцій слідчого судді.

Зокрема, п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України унормовано, що у разі введення воєнного стану та якщо відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245-248, 250 та 294 КПК України, - такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором [3].

Варто зауважити, що невірно трактувати таке посилення, як збільшення процесуальних повноважень прокурорів загалом, оскільки останнє торкнулось, перш за все, саме керівників прокуратур усіх рівнів, якими відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 3 КПК України є Генеральний прокурор, заступник Генерального прокурора - керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (для прокурорів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури), керівник обласної прокуратури, керівник окружної прокуратури та їх перші заступники і заступники, які діють у межах своїх повноважень.

Прокурори окружних прокуратур, прокурори відділів та прокурори, які обіймають відповідні адміністративні посади в обласних прокуратурах та Офісі Генерального прокурора (заступники начальників структурних підрозділів та начальники), крім тих, які визначені в п. 9 ч. 1 ст. 3 КПК України повноваженнями належними до слідчого судді наділені не були, що в значній мірі обмежило коло прокурорів, які мають право виконувати функції слідчих суддів.

Таким чином, керівникам органів прокуратури усіх рівнів надані повноваження щодо:

- застосування приводу до підозрюваного, обвинуваченого або свідка під час досудового розслідування (ст. 140 КПК України);
- надання тимчасового доступу до речей і документів (ст. ст. 163, 164 КПК України);
- вирішення питання про накладення арешту на майно (ст. ст. 170, 173 КПК України);

- виконання загальних обов'язків судді щодо захисту прав людини (ст. 206 КПК України);

- продовження строків досудового розслідування до 6-и та 12-и місяців, в частині, що стосується виконання повноважень слідчих суддів (ст. ст. 219, 294 КПК України);

- проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування (ст. 232 КПК України);

- отримання зразків для проведення експертизи (ст. 245 КПК України);

- надання дозволів на проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. ст. 246-248 КПК України).

Вищевказані повноваження реалізуються шляхом прийняття рішення керівником органу прокуратури, яке приймається у формі постанови та має містити обґрунтування правомірності здійснення ним повноважень слідчого судді.

Разом з тим, запровадження особливого порядку кримінального провадження (ст. 615 КПК України), делегування прокурорам, а особливо керівникам органів прокуратури функцій слідчого судді створює конфлікт процесуальних ролей, підриває принцип незалежного судового контролю і фактично трансформує модель кримінального процесу з змагальної у квазі-інквізиційну, що суперечить базовим принципам кримінального судочинства [3].

Звуження судового контролю в умовах воєнного стану фактично призвело до того, що:

- держава одночасно виступає стороною обвинувачення і органом контролю;

- зникає ефективний механізм стримувань і противаг;

- кримінальне процесуальне законодавство вступає в протиріччя з стандартами Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 6), які вимагають незалежного та безстороннього суду [5].

Поряд із підміною функцій слідчого судді керівниками органів прокуратури, досліджуваними змінами фактично нівельовано одну з базових засад кримінального провадження – безпосередність дослідження показань.

Відповідно до положень частин 1, 2 та 3 ст. 23 КПК України суд досліджує докази безпосередньо. Показання учасників кримінального провадження суд отримує усно.

Не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених цим Кодексом. Суд може прийняти як доказ показання осіб, які не дають їх безпосередньо в судовому засіданні, лише у випадках, передбачених цим Кодексом.

Сторона обвинувачення зобов'язана забезпечити присутність під час судового розгляду свідків обвинувачення з метою реалізації права сторони захисту на допит перед незалежним та неупередженим судом.

У свою чергу, ч. 11 ст. 615 КПК України врегулювала, що показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації.

Водночас, ч. 4 ст. 95 КПК України в актуальній редакції передбачає, що суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання, або отриманих у порядку, передбаченому статтею 225 цього Кодексу. Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилаючись на них, крім порядку отримання показань, визначеного статтею 615 цього Кодексу.

З урахуванням викладеного, ч. 11 ст. 615 та ч. 4 ст. 95 КПК України прямо суперечать базовому принципу, викладеному в ч. 3 ст. 23 КПК України щодо обов'язку сторони обвинувачення забезпечити присутність під час судового

розгляду свідків обвинувачення з метою реалізації права сторони захисту на допит перед незалежним та неупередженим судом.

Більш того, використання в суді як доказ протоколу допиту свідка з додатком у вигляді аудіо-відео файлів унеможливило реалізацію невід'ємного права на перехресний допит стороною обвинувачення свідків сторони захисту.

Пунктом 5 ч. 1 ст. 87 КПК України визначено, що суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, зокрема, такі діяння як порушення права на перехресний допит.

Таким чином, врахування судом протоколу допиту свідків, потерпілих двох і більше допитаних вже осіб в якості допустимого доказу грубо суперечить двом основним принципам кримінального судочинства, закладених в чинному кримінальному процесуальному законодавстві – безпосередності сприйняття показів судом, право сторони захисту на допит свідків обвинувачення перед незалежним та неупередженим судом, а також базове право, яке впливає і є наслідком двох попередніх – право на перехресний допит.

Варто зауважити, що підхід безпосередності участі свідків в суді і отримання від них показань напряду судом відповідає усталеній практиці ЄСПЛ, в якій сформульовано трискладовий тест у рішенні «Аль-Хавая і Тахері проти Сполученого Королівства», та підходи, узагальнені у рішеннях «Сетон проти Сполученого Королівства», «Дімович проти Сербії», «Т.К. проти Литви», обов'язковою складовою якого є, зокрема те, що «Суд спочатку повинен вивчити попереднє питання про те, чи існувала вагома причина для допустимості доказів відсутнього свідка, приймаючи до уваги, що свідки повинні, як правило, давати свідчення під час судового розгляду, і що слід докладати всіх розумних зусиль, аби забезпечити їх присутність». [5]

Висновки та пропозиції:

Кримінальне провадження в умовах воєнного стану характеризується зміною процесуального балансу на користь держави, що обумовлює підвищені

ризика порушення прав людини та створює правову невизначеність у застосуванні цілого ряду доказів з точки зору їх допустимості в суді.

З метою забезпечення ефективного захисту, дотримання прав людини і громадянина та приведення стандартів досудового розслідування в умовах воєнного стану у відповідність із засадами кримінального провадження доцільно:

1. Посилити незалежний судовий контроль навіть у спрощених процедурах шляхом забезпечення можливості реалізації функцій слідчих суддів, передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245-248, 250 та 294 в умовах воєнного стану шляхом дистанційного розгляду відповідних клопотань (дистанційне правосуддя).

2. Внести зміни до ст. 615 КПК України шляхом виключення частини 11, як такої, що не відповідає базовим принципам кримінального процесуального закону.

3. Частину 4 ст. 95 КПК України повернути в редакції, що діяла до 14.04.2022.

4. Встановити чіткі критерії допустимості доказів в умовах воєнного стану з урахуванням практики ЄСПЛ.

Таким чином, навіть в умовах воєнного стану кримінальний процес повинен залишатися інструментом реалізації прав людини, а не лише засобом кримінального переслідування.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України № 2201-IX від 14.04.2022 станом на 01 травня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text> (дата звернення: 10.05.2026)

2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в

умовах воєнного стану: Закон України № 2462-IX від 27.07.2022 станом на 25 липня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20#Text> (дата звернення: 10.05.2026)

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 01 трав. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20260401#Text> (дата звернення: 10.05.2026).

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листоп. 1950 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.05.2026).

5. Посібник із статті 6 Європейської конвенції з прав людини Право на справедливий суд (кримінально-процесуальний аспект). Оновлено 31 грудня 2019 року. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_ukr (дата звернення: 10.05.2026)

Костогриз Я. С.,
студентка 4 курсу

Дніпровського національного університеті імені Олеся Гончара

Корнякова Т. В.

доктор юридичних науки професор, завідувач кафедри адміністративного і кримінального права юридичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

ЖІНОЧА ЗЛОЧИННІСТЬ ТА ЇЇ ЗАПОБІГАННЯ

Актуальність теми дослідження у кримінологічному контексті зумовлена через необхідність дослідження причин вчинення злочинів жінками, а також визначення ефективних механізмів запобігання злочинності. Аналіз жіночої злочинності дозволяє дослідити та врахувати різні фактори, які впливають на кримінальну поведінку особи, яка вчиняє злочин. Сюди можна віднести багато факторів, зокрема, соціальні, психологічні, гендерні, які впливають на поведінку жінки. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах соціально-економічної нестабільності, воєнного стану, зростання рівня психологічного навантаження та погіршення матеріального становища населення.

Поняття жіноча злочинність можна визначити як певну сукупність кримінальних правопорушень, які вчинені представницями жіночої статі на території певної країни, за визначений період часу, що характеризується певними соціальними, кримінологічними особливостями. У науці кримінології значну приділено багато уваги дослідженню жіночої злочинності задля запобігання злочинам у майбутньому.

Аналізуючи статистичні дані, оприлюднені на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора України щодо зареєстрованих кримінальних правопорушень та результатів їх досудового розслідування, можна дійти висновку, що жіноча злочинність залишається актуальною проблемою для сучасного українського суспільства. Незважаючи на те, що рівень злочинності серед жінок є нижчим порівняно з чоловіками, статистичні показники свідчать про значну кількість кримінальних правопорушень, учинених жінками, а також про наявність негативних тенденцій, пов'язаних із рецидивною злочинністю та вчиненням злочинів у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння.

За статистичними даними 2025 року 23200 зареєстрованих злочинів вчинені жінками. Із них понад 2 тисячі випадків, коли жінка раніше вчиняла кримінальне правопорушення. І близько 500 у статі алкогольного чи наркотичного сп'яніння. 22732 кримінальні справи було направлено до суду із обвинувальним актом.

Насправді, зараз рівень жіночої злочинності є доволі високим. З кожним роком рівень зростає і жінки більш частіше вдаються до вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. У засобах масової інформації дедалі часто з'являються новини про вчинення кримінальних правопорушень представницями жіночої статі. Тому дослідження причин жіночої злочинності та знайдення способів запобігання є вкрай необхідними.

Для запобігання спершу треба встановити причини жіночої злочинності:

- Нівелювання жінки у соціумі. Часто жінки є жертвами дискримінації, поганого ставлення. Особливо часто жінки порівнюються із чоловіками та суспільство їх приймає як «слабку стать», через що жінці нав'язують ідеї меншовартості;
- Зростання напруженості у суспільстві, воєнні дії, ворожнеча та зростання конфліктності;
- Істотне послаблення соціальних інститутів;
- Значне збільшення рівня пияцтва, наркоманії, проституції, жербракування, аморальної поведінки;
- Жінки часто стають жертвами домашнього насилля, кримінальних правопорушень проти статевої свободи тощо.

Тобто жінки можуть перебувати у пригніченому становищі та не мати належного захисту серед своїх рідних та близького оточення. Часто жінки не справляються із своїми психологічними проблемами та вдаються до вчинення кримінальних правопорушень.

Жіноча злочинність суттєво відрізняється від чоловічої. Жінки рідше вдаються до відкритого насилля, але їхні злочини мають більше емоційний та корисливий характер. Більшість жінок, які вчиняють кримінальне правопорушення страждають психологічними переживаннями, мають проблеми у сім'ї, економічні труднощі або ж є залежними від інших членів родини.

У кримінології також звертають увагу на те, що жіноча злочинність має високий рівень латентності, тобто частина таких злочинів залишається прихованою та не потрапляє до офіційної статистики. Особливо це стосується економічних правопорушень, шахрайства, злочинів у сфері службової діяльності та домашнього насильства. Це ускладнює повне дослідження причин і масштабів жіночої злочинності. Причинами латентності можуть бути небажання потерпілих повідомляти про злочин, недовіра до правоохоронних органів, родинні зв'язки між правопорушником і потерпілим або складність виявлення окремих видів кримінальних правопорушень.

Часто жінки вчиняють побутові злочини. Найчастіше до таких злочинів належать умисні тілесні ушкодження, домашнє насильство, вбивства на ґрунті сімейних конфліктів, погрози, нанесення побоїв або злочини, вчинені у стані сильного емоційного напруження.

Кримінологія характеризує жіночу злочинність підвищеною емоційністю та залежністю від інших членів сім'ї. Наприклад, причинами злочину можуть стати тривалі родинні конфлікти, алкогольна чи наркотична залежність, ревності, низький рівень життя та емоційне виснаження на тлі постійних хатніх справ. Особливістю таких злочинів є те, що вони часто вчиняються імпульсивно та щодо осіб із найближчого оточення.

Також жінки вдаються до вчинення корисливих злочинів, наприклад крадіжка, обман, привласнення чужого майна, зловживання службовим становищем. Ці злочини характеризуються підступністю, а також вчиняються із метою

заволодіння чужою власністю задля задоволення своїх потреб. Часто такі злочини вчиняються жінками із алкогольною та наркотичною залежністю, жінками із невеликим доходом тощо. Особливістю корисливих злочинів, учинених жінками, є те, що вони здебільшого не супроводжуються насильством і часто вчиняються у сферах, пов'язаних із професійною діяльністю, торгівлею, обслуговуванням або побутовими відносинами.

На жаль, протягом останніх років жінки вдаються до вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. Ця негативна тенденція із кожним роком лише посилюється. Дедалі частіше жінки вчиняють насильницькі злочини проти життя та здоров'я особи, вчинення грабежу, крадіжки, збут наркотичних засобів тощо. Жінки можуть виражати агресію і до своєї родини, іноді і дітей. Мотивами вбивств членів родини стають сімейні негаразди, подружні зради, ревності. Значну роль також відіграють психологічні фактори, зокрема емоційна нестабільність, вплив оточення чи бажання швидкого матеріального збагачення. Особливістю корисливих злочинів, учинених жінками, є те, що вони здебільшого не супроводжуються насильством і часто вчиняються у сферах, пов'язаних із професійною діяльністю, торгівлею, обслуговуванням або побутовими відносинами.

Із введенням воєнного стану на території України жінки дедалі частіше почали вчиняти злочини проти національної безпеки. Зараз часто у новинах можна побачити, що жінки вдаються до колабораційної діяльності, співпрацюють із ворогом, надають координати розміщення критичної інфраструктури та військової техніки. Однією з причин вчинення таких злочинів нерідко стають складні соціально-економічні умови, низький рівень життя, безробіття, а також алкогольна чи наркотична залежність. У деяких випадках жінки погоджуються на співпрацю з ворогом з метою отримання грошової винагороди або під впливом психологічного тиску й маніпуляцій. Водночас правоохоронні органи активно виявляють та припиняють подібну діяльність, а більшість осіб, причетних до таких злочинів, затримуються та притягуються до кримінальної відповідальності відповідно до законодавства України.

Крім того, сучасні дослідження вказують на зростання ролі цифрового середовища у структурі жіночої злочинності. Зокрема, жінки все частіше можуть бути залучені до кіберзлочинів, шахрайських схем в інтернеті або незаконної діяльності через соціальні мережі. Це формує нові виклики для кримінології та правоохоронної системи, які потребують адаптації до цифрової реальності.

Особливістю таких правопорушень є їхня висока латентність, складність виявлення, що значно ускладнює роботу правоохоронних органів. Крім того, цифрове середовище створює відчуття анонімності та зниження рівня відповідальності, що може сприяти втягненню жінок у протиправну діяльність, особливо у випадках фінансової мотивації або впливу організованих злочинних груп.

Окремо слід підкреслити, що розвиток соціальних мереж і платформ електронної комерції створив нові форми шахрайства, зокрема продаж неіснуючих товарів, фішингові схеми та маніпуляції довірою користувачів. У таких

правопорушеннях жінки можуть виступати як організаторки, так і виконавиці, що свідчить про ускладнення структури сучасної жіночої злочинності.

Важливим є боротьба із жіночою злочинністю. Як і інші напрями профілактики кримінальних правопорушень у кримінології є: загально-соціальний та спеціально-кримінологічний.

Загально-соціальний рівень передбачає здійснення державою комплексних заходів, які спрямовані на покращення життя жінок та їхнього становища у суспільстві. Метою таких заходів є усунення або мінімізація негативних соціальних факторів, які сприяють формуванню кримінальної поведінки серед жінок, зокрема безробіття, бідності, дискримінації, домашнього насильства, соціальної незахищеності та інших кризових явищ.

Спеціально-кримінологічне запобігання жіночій злочинності охоплює систему цілеспрямованих заходів, спрямованих на виявлення, усунення та нейтралізацію причин і умов, які сприяють вчиненню жінками кримінальних правопорушень. Воно включає кримінологічну профілактику, відвернення злочинів та їх припинення, що здійснюються правоохоронними органами, соціальними службами, органами державної влади та громадськими організаціями.

Перш за все, аби попередити жіночу злочинність держава має більше дбати про правову культуру громадян. Необхідно підвищувати рівень освіти жінок, оскільки це дасть їм можливість всебічного розвитку та кращого життя. Якщо ми будемо говорити про жінок-одиначок та жінок, які потерпають від домашнього насилля, то ці жінки більш вразливі, іноді мають нестабільну психіку і дійсно можуть стати суб'єктами кримінального правопорушення. Тому у такому випадку необхідно приділяти більше уваги до таких жінок з боку держави (наприклад, більша фінансова допомога, певні пільги), аби вони та їх діти могли жити краще і розраховувати на стабільне майбутнє.

Сприяння працевлаштуванню та соціальній адаптації після відбуття покарання – досить часто після відбування покарання жінки відчують себе пригнічено, не виняток, що вони могли страждати від насилля. Вони та суспільство вважають, що життя жінок, які відбули покарання зруйноване, але це є упередженням і будь-яка людина має право на розвиток та роботу. Тому у такому випадку необхідно забезпечити жінок робочими місцями, можливо і певними бесідами на тему пристосування до життя на волі. Психологічна допомога має бути для жінок, які наприклад постраждали від насилля, чи мають певні психічні розлади. Це допоможе попередити вчинення злочинів.

Окремо варто звернути увагу на процес ресоціалізації жінок, які відбули покарання. Практика показує, що ефективна соціальна адаптація після звільнення є одним із ключових чинників запобігання рецидиву. Повернення до нормального життя ускладнюється стигматизацією, труднощами з працевлаштуванням та відновленням соціальних зв'язків, тому важливу роль відіграють державні та громадські програми підтримки.

У цьому контексті важливу роль відіграють державні та громадські програми підтримки, спрямовані на соціальну адаптацію осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі. Такі програми можуть включати психологічну допомогу,

професійну перепідготовку, сприяння працевлаштуванню, юридичний супровід та соціальний патронаж.

Такі заходи мають бути ефективними та реалістичними, аби кожна пересічна жінка мала змогу доєднатися та покращити своє життя.

Відвернення злочинів передбачає своєчасне виявлення осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень, та застосування до них профілактичних заходів з метою недопущення реалізації злочинного наміру.

Тобто зараз для зменшення жіночої злочинності в Україні потрібно:

- 1. Підвищити правову культуру населення.** Правова культура жінок є важливим елементом формування правової держави та ефективного запобігання злочинності. Вона охоплює рівень правових знань, повагу до закону, усвідомлення своїх прав і обов'язків, а також готовність діяти відповідно до норм права. Також це допоможе ознайомитися із діями, які є караними.
- 2. Запровадити єдину потужну систему підтримки для жінок, які потерпають від дискримінації, домашнього насилля.** Вони є найбільш вразливими і потребують нашої допомоги. Наприклад, створити щотижневі зустрічі для обміну власних думок, підтримки. Або зустрічі, які можуть гуртувати жінок із однаковими вподобаннями, де вони зможуть знайти собі свободу.
- 3. Забезпечення жінок стабільною зайнятістю.** Багато жінок через внутрішні страхи, переживання та залежність від чоловіка можуть не думати про розвиток. Часто жінки не мають доступу до стабільної роботи, тому наша задача забезпечити жінок гідними місцями праці, де вони зможу розкривати свій потенціал.
- 4. Створити соціальну стабільну підтримку для жінок, які самостійно виховують дітей, чи виховують дітей із певними захворюваннями.** Часто саме вони не мають достатніх матеріальних ресурсів для існування. Іноді це може бути причиною жіночої злочинності. Тому такі жінки мають бути забезпечені достатньою щомісячною грошовою підтримкою.
- 5. Робота правоохоронних органів щодо раннього виявлення осіб із криміногенними ризиками, профілактичний облік, індивідуальна профілактика, а також ефективна ресоціалізація жінок, які вже відбули покарання, щоб запобігти рецидиву.**
- 6. Боротьба із алкоголізмом та наркозалежністю.** Жінки часто можуть страждати від цих проблем. Іноді вони хочуть позбавитися поганих звичок, але не мають доступу до лікування через брак коштів. Тому наше завдання створити необхідні програми реабілітації та лікування. Таким чином у нашому суспільстві буде знижуватися рівень злочинності та безробіття, бо люди після лікування зможуть жити повноцінне життя.
- 7. Підвищення освіти і кваліфікації.** Зараз для більшості освіта та додаткові навчальні курси є дуже дорогими і люди не можуть дозволити собі навчатися та здобувати рівень освіти. Тому наша задача підтримувати доступність освіти для кожної громадянки України.

Отже, зараз на території України жіноча злочинність є дуже розповсюдженою. За офіційними даними від Генерального прокурора можна побачити, що щорічно жінки вчиняють понад двадцять тисяч кримінальних правопорушень. Це свідчить про високий рівень злочинності в Україні. Зараз жінки дедалі часто фігурують у гучних вбивствах та масових крадіжках.

Це свідчить про низький рівень правової культури жіночого населення, про високий рівень безробіття тощо. Жінки дедалі часто страждають від фізичного психологічного насилля, потерпають від дискримінації за ознакою статі. Часто жінки, які вчиняють кримінальні правопорушення мають алкогольну та наркотичну залежність.

Але основне завдання попередити та знизити рівень жіночої злочинності. Для цього необхідно здійснювати та спроваджувати певні заходи. Передусім звернути увагу на фізичний та моральний стан жінок, проаналізувати чому жінки вчиняють злочини.

Передусім важливе загально-соціальне запобігання: підвищення рівня життя, забезпечення жінок стабільною зайнятістю, розвиток соціальних програм підтримки матерів, одиноких жінок та осіб у складних життєвих обставинах. Значну роль відіграє також подолання бідності, соціальної нерівності та дискримінації, адже саме ці фактори часто створюють ґрунт для корисливої або ситуативної злочинності.

Таким чином, ефективна протидія жіночій злочинності можлива лише за умови комплексного підходу, який поєднує соціальні, правові, психологічні та профілактичні заходи.

Крись Ілля Сергійович,
здобувач освіти I курсу магістратури
Київського університету інтелектуальної
власності та права

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ОСІБ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ

Збройна агресія Російської Федерації проти України, що розпочалася у повномасштабному вимірі 24 лютого 2022 року, спричинила безпрецедентні виклики у сфері захисту трудових прав мільйонів громадян. Масове вимушене переміщення осіб, мобілізація працездатного населення, руйнування підприємств та деформація ринку праці зробили питання конституційних гарантій трудових прав надзвичайно актуальним. Відповідно, дослідження конституційних засад захисту трудових прав осіб, що постраждали від війни, набуває особливого наукового й практичного значення.

Трудові права — це суб'єктивні права людини у сфері праці, закріплені у нормативно-правових актах і забезпечені державними гарантіями. У конституційному вимірі вони є складовою соціально-економічних прав людини і громадянина та відображають зобов'язання держави щодо забезпечення гідної праці, соціального захисту і недискримінації (Рабінович П. М., Колодій А. М.). Конституційне значення трудових прав визначається їхньою роллю як основи соціальної держави та механізму реалізації людської гідності через трудову діяльність. Конституція України 1996 року закріплює комплекс трудових прав у Розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Стаття 43 гарантує кожному право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава при цьому зобов'язана створювати умови для повного здійснення цього права. Статті 44–46 Конституції України закріплюють право на страйк, на відпочинок та на соціальний захист, що разом із ст. 43 формують конституційне ядро

трудових прав. На думку Тація В. Я. та Петришина О. В., конституційні норми у сфері праці виконують подвійну функцію: вони є безпосередньо діючими нормами і водночас орієнтиром для галузевого законодавства. Кодекс законів про працю України конкретизує ці гарантії через норми про трудовий договір, оплату праці, охорону праці та порядок вирішення трудових спорів. Стаття 24 Конституції України проголошує рівність конституційних прав і свобод, забороняючи привілеї або обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, статі, інвалідності тощо. У контексті трудових відносин це означає недопустимість будь-якої дискримінації щодо внутрішньо переміщених осіб (ВПО), ветеранів або осіб з інвалідністю внаслідок війни. Міжнародні стандарти, зокрема Конвенції МОП № 111 «Про дискримінацію у галузі праці та занять» і № 100 «Про рівну винагороду», а також Європейська соціальна хартія, ратифікована Україною, зобов'язують державу забезпечити рівний доступ до зайнятості та рівну оплату праці для всіх категорій населення, включаючи постраждалих від збройного конфлікту (Шаповал В. М.)

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2014, зі змінами) встановлює заборону дискримінації ВПО у сфері зайнятості та зобов'язує роботодавців не розривати трудовий договір з ВПО без поважних підстав. Водночас Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» гарантує збереження місця роботи та посади за мобілізованими працівниками на весь час військової служби. Пилипенко П. Д. наголошує, що гарантія збереження трудових відносин із мобілізованим є проявом конституційного принципу соціальної держави (ст. 1 Конституції України). Роботодавець зобов'язаний нараховувати середній заробіток або виплачувати передбачені законом компенсації, а також поновлювати працівника на посаді після демобілізації.

Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (2022) суттєво модифікував стандартні механізми трудового права: допускається призупинення дії трудового договору, спрощення порядку

звільнення, запровадження підсумованого обліку робочого часу та скасування окремих обов'язкових погоджень. Це є вимушеною реакцією держави на виклики воєнного часу, що відповідає конституційному положенню ст. 64 про можливість обмеження окремих прав в умовах воєнного або надзвичайного стану. Проте навіть в умовах воєнного стану держава зобов'язана дотримуватися абсолютних гарантій: заборони примусової праці (ст. 43 Конституції України), права на оплату виконаної роботи та захист від свавільного звільнення. Ці стандарти кореспондують з вимогами Конвенцій МОП щодо мінімальних гарантій у збройних конфліктах та Європейської соціальної хартії.

Аналіз правозастосовної практики та наукових праць, опублікованих у виданнях «Право України», «Юридична Україна» та «Вісник Конституційного Суду України», дозволяє виокремити такі ключові проблеми:

По-перше, колізія між нормами воєнного законодавства та трудовим кодексом: Закон 2022 року надає роботодавцям надмірно широкі повноваження для призупинення трудових договорів без достатніх компенсаторних механізмів. По-друге, правова невизначеність щодо статусу ВПО на ринку праці: частина підприємців відмовляє у прийнятті на роботу осіб, зареєстрованих як ВПО, посиляючись на можливу нестабільність. По-третє, відсутність ефективного державного контролю за дотриманням трудових прав у прифронтових зонах через припинення діяльності більшості інспекційних органів. Серйозною проблемою є також захист трудових прав осіб з інвалідністю, набутою внаслідок поранення: чинне законодавство не передбачає достатніх стимулів для роботодавців щодо їхнього працевлаштування, а квотні механізми реалізуються неефективно (Пилипенко П. Д., Колодій А. М.). Для усунення виявлених прогалин необхідно: 1) внести зміни до Кодексу законів про працю України щодо гарантованого мінімуму прав у воєнний час; 2) розробити окремий Закон «Про трудову реінтеграцію ветеранів та осіб з інвалідністю внаслідок війни»; 3) запровадити електронні механізми державного нагляду у сфері праці, що діятимуть навіть в умовах обмеженого доступу до постраждалих територій; 4)

ратифікувати додаткові конвенції МОП у сфері зайнятості та гармонізувати законодавство з положеннями Директив ЄС у рамках євроінтеграційного курсу України (Шаповал В. М., Рабінович П. М.).

Важливим кроком є також формування судової практики Конституційного Суду України щодо перевірки конституційності окремих положень воєнного трудового законодавства, що забезпечить баланс між потребами оборони та дотриманням конституційних гарантій (сайт Конституційного Суду України: ccu.gov.ua).

ВИСНОВКИ

Конституційні засади захисту трудових прав осіб, що постраждали від війни, ґрунтуються на системі принципів і норм, закріплених у Конституції України, галузевому законодавстві та міжнародно-правових зобов'язаннях держави. Аналіз показав, що:

1) Конституція України закладає повноцінний фундамент трудових прав через статті 1, 24, 43–46, 64, гарантуючи право на працю, соціальний захист, рівність і недискримінацію навіть в умовах воєнного стану.

2) Спеціальне законодавство — Закони «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», «Про забезпечення прав і свобод ВПО», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців» — конкретизує конституційні гарантії, хоча й допускає певні тимчасові обмеження.

3) Існують суттєві проблеми у правозастосуванні: правова невизначеність, недостатній контроль, прогалини у захисті ветеранів та осіб з інвалідністю.

4) Вдосконалення захисту потребує системного підходу: кодифікації, гармонізації з міжнародними стандартами МОП і ЄС, посилення інституційного механізму реалізації трудових прав.

Таким чином, ефективний конституційно-правовий захист трудових прав постраждалих від війни є не лише юридичним обов'язком, а й необхідною умовою відбудови та соціальної стабільності України в повоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
3. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
4. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
5. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
6. Конвенції та рекомендації МОП № 100, 111. URL: <https://www.ilo.org>
7. Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 р. URL: <https://rm.coe.int>
8. Тацій В. Я., Петришин О. В. Конституційне право України. Харків: Право, 2020.
9. Шаповал В. М. Конституціоналізм і конституційна демократія. Київ: Юрінком Інтер, 2019.
10. Пилипенко П. Д. Трудове право України. Львів: Магнолія, 2021.
11. Колодій А. М. Права людини і громадянина в Україні. Київ: Юрінком Інтер, 2018.
12. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Львів: Галицький Друкар, 2018.
13. Праці сучасних науковців щодо трудових прав в умовах воєнного стану // Право України. 2022–2024; Юридична Україна. 2022–2024; Вісник Конституційного Суду України. 2022–2024.

Костильова Ольга Віталіївна,
студентка III курсу юридичного факультету
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара

Корнякова Т. В.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного та кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

Злочинність неповнолітніх є одним з найбільш гострих соціальних і кримінологічних проблем сучасного українського суспільства. Неповнолітні (особи віком від 14 до 18 років) перебувають на етапі формування особистості, тому їхня злочинна поведінка особливо небезпечна, оскільки може визначити подальший життєвий шлях людини[2]. Актуальність теми посилюється в умовах воєнного стану: вплив російської пропаганди через Telegram, зростання безпритульності, психологічні травми війни, розпад сімей та економічні труднощі призводять до нових ризиків[3]. Злочинність неповнолітніх є індикатором соціального благополуччя держави та одним з факторів відтворення загальної злочинності, адже багато рецидивістів починають саме в підлітковому віці [2].

Злочинність неповнолітніх це сукупність кримінальних правопорушень, вчинених особами у віці від 14 до 18 років, які офіційно зареєстровані правоохоронними органами за певний період на певній території[3].

Кримінальна відповідальність неповнолітніх настає з 14 років лише за тяжкі та особливо тяжкі злочини (ст. 22 КК України) [1]: вбивство, умисне тяжке тілесне ушкодження, зґвалтування, крадіжка, грабіж, розбій, хуліганство тощо. З 16 років відповідальність настає за більшість злочинів.

Характерні особливості:

- ✓ висока груповість (60-75% злочинів вчиняється у групі) [2];
- ✓ значна латентність (багато правопорушень приховується батьками або сприймається як «пустощі»);
- ✓ імпульсивність і ситуативність вчинення.

Кількісні та якісні показники (стан і динаміка). За даними наукових джерел та Національної поліції[2; 3], у 2022 році виявлено 1291 неповнолітнього правопорушника, у 2023 році кількість зросла до 1638 осіб, а у 2024 році становила 1363 особи. У 2025 році спостерігається тенденція до зменшення (на 10% і більше порівняно з попередніми періодами за деякими даними ювенальної превенції) [4]. Питома вага злочинів неповнолітніх у загальній структурі злочинності становить близько 1,3-1,5%.

Структура злочинності:

- ✓ злочини проти власності (крадіжки, грабежі) переважають і становлять близько 60-70%;
- ✓ хуліганство, тілесні ушкодження;
- ✓ злочини у сфері обігу наркотиків;
- ✓ зростання злочинів проти основ національної безпеки (з 2 у 2023 до 130 у 2025 році через вербування в Telegram) [3; 4].

Найбільше злочинів вчиняють особи 16-17 років (близько 69%). Зростає частка особливо тяжких злочинів [2].

Кримінологічна характеристика особи неповнолітнього правопорушника

Типовий портрет неповнолітнього правопорушника має такі риси.[2; 4]. За віком це переважно особи 16-17 років. За статтю переважно хлопці (80-85%). Рівень освіти базова середня, при цьому характерні часті проблеми з навчанням та прогули. Сімейна ситуація, як правило, несприятлива: неповна, багатодітна або неблагополучна родина (алкоголізм батьків, насильство, низький контроль). Місце проживання великі міста та промислові регіони. Серед психологічних особливостей виділяються підвищена емоційність, навіюваність, прагнення до

самоствердження, групова залежність, слабкий самоконтроль та викривлені цінності.

Типологія неповнолітніх злочинців: [2]

1. випадковий (ситуативний) вчиняє злочин під впливом обставин;
2. нестійкий допускає періодичні правопорушення;
3. негативний має стійку антисоціальну спрямованість;
4. злісний (рецидивіст) займається систематичною злочинною діяльністю.

Причини та умови злочинності неповнолітніх

Головні детермінанти: [2; 3; 4]

- ✓ сімейні: дисфункціональні сім'ї, відсутність виховання, насильство, алкоголізм батьків;
- ✓ соціально-економічні: бідність, безробіття, міграція, вплив війни;
- ✓ освітні: булінг, відрив від школи, низька мотивація до навчання;
- ✓ медіа та середовище: пропаганда насильства, легкий доступ до зброї та наркотиків, негативний вплив однолітків і дорослих злочинців;
- ✓ військовий фактор: психологічні травми, вербування, доступність «легких грошей» через злочинну діяльність.

Запобігання та протидія

Запобігання злочинності неповнолітніх має бути комплексним і включати кілька напрямів.

- ✓ загальносоціальні заходи: покращення матеріального становища сімей, розвиток дозвілля та спортивних секцій, антипропагандистська робота;
- ✓ спеціально-кримінологічні: діяльність ювенальної превенції Національної поліції, комісій у справах дітей; [3],
- ✓ індивідуальні: робота з «групами ризику», психологічна допомога, захист викривачів;
- ✓ правові: гуманізація покарання (умовне засудження, пробація, виховні заходи замість позбавлення волі).[1]

Важливу роль у системі запобігання відіграють школи, центри пробації та міжнародна співпраця.

Висновки та пропозиції

Злочинність неповнолітніх в Україні характеризується відносною стабільністю з тенденцією до зниження в останні роки, але залишається небезпечною через високу латентність, груповість та вплив воєнних факторів [3; 4]. Ефективна протидія можлива лише за умови комплексного підходу: зміцнення сім'ї, якісної освіти, психологічної підтримки молоді та жорсткого протистояння зовнішньому ворожому впливу. Подолання цієї проблеми є запорукою безпечного майбутнього держави.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.05.2026).
2. Продан Т. В., Дякур М. Д. Кримінологічна характеристика злочинності неповнолітніх // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. № 86. С. 344–349.
3. Звіти Національної поліції України про стан злочинності за 2022–2025 роки. URL: <https://www.npu.gov.ua/> (дата звернення: 15.05.2026).
4. Аналітичні матеріали Офісу Генерального прокурора України щодо злочинності неповнолітніх (2023–2025).

Кокош Родіон Григорович,
*аспірант кафедри конституційного,
міжнародного права та публічно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права*

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Сучасна трансформація правового механізму забезпечення прав вразливих верств населення відбувається на тлі глобальної зміни фундаментальної правової доктрини: від застарілої медичної (патерналістської) моделі, де інвалідність розглядалася як біологічна патологія, що потребує виключно лікування та пасивної соціальної допомоги, до сучасної соціально-правової та правозахисної моделі. У межах останньої ключовий акцент зміщується на усунення зовнішніх бар'єрів, які заважають повноцінній інтеграції особи у суспільне життя.

Як обґрунтовано зазначає В.Л. Костюк, право на працю для осіб з інвалідністю є складноструктурним і багатоаспектним елементом їхнього загального правового статусу, який вимагає від держави формування особливої системи гарантій його реалізації [1, с. 67]. Проте традиційний правовий механізм, історично сформований у межах «індустріального» етапу розвитку трудового права, сьогодні вступає у суттєве протиріччя з архітектурою та вимогами сучасної цифрової економіки.

В умовах тотальної цифровізації соціально-правова модель інклюзії доповнюється новим — технологічним (цифровим) компонентом. Цифровізація суспільних відносин починає виступати як своєрідний «великий еквалайзер», що дозволяє дієвому правовому механізму еволюціонувати від суто компенсаторних засобів (виплати пасивних допомог і пенсій) до превентивних та забезпечувальних заходів (створення реальних умов для трудової самореалізації).

Впровадження новітніх технологій призводить до детериторіалізації праці та розмивання класичної юридичної категорії «робоче місце». В умовах широкого застосування дистанційної та надомної зайнятості, які отримали своє легальне регулювання у ст. 60-2 Кодексу законів про працю України (КЗпП) [2], матеріальне робоче місце трансформується у складний віртуальний (цифровий) простір. З теоретичної точки зору, такий стан речей вимагає докорінного перегляду та модернізації змісту засадничого поняття «розумне пристосування», яке закріплене у ст. 2 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю [3].

Якщо у класичний період розвитку законодавства про працю ключовий правовий акцент зміщувався на забезпечення архітектурної (фізичної) доступності будівель, споруд та пандусів, то сьогодні провідні науковці, зокрема Г.І. Чанишева, слушно наголошують на об'єктивній необхідності адаптації внутрішніх інформаційно-комунікаційних систем підприємств до специфічних антропометричних та сенсорних потреб конкретного працівника [4, с. 142].

Вищенаведені тенденції національного правового поля безпосередньо корелюються із сучасними європейськими стандартами, зокрема з вимогами Директиви (ЄС) 2019/882 (European Accessibility Act), яка нормативно імплементує обов'язкові стандарти цифрової доступності (e-accessibility) як невід'ємної юридичної умови належного функціонування єдиного європейського ринку праці та послуг [5].

Новим і надзвичайно складним викликом для сучасної правової теорії та законотворчої практики є дедалі ширше використання автоматизованих систем

та систем Штучного Інтелекту (ШІ) у процесах рекрутингу, добору кадрів та оцінки персоналу. Ґрунтовні дослідження Ф. Зуйдервесе́на Борґезіуса переконливо доводять, що математичні алгоритми, засновані на аналізі великих даних, здатні несвідомо чи приховано відсіювати кандидатів з інвалідністю [6]. Це відбувається через закладену в алгоритми логіку відбору: системи маркують як «ризиковані» або «неефективні» так звані «нестандартні» біометричні дані, специфічні психоемоційні реакції під час відеоінтерв'ю або виявлені прогалини в трудовому стажі, які насправді були об'єктивно зумовлені періодами проходження особою медичної чи соціальної реабілітації [6].

В українському правовому дискурсі зазначена проблематика актуалізує необхідність негайного розширення змісту поняття «дискримінація у сфері праці», закріпленого у ст. 2-1 КЗпП України [2], шляхом нормативного включення до нього прямих заборон щодо алгоритмічної упередженості та прихованої автоматизованої сегрегації кандидатів. Як справедливо підкреслює О.В. Бородіна, стрімка цифровізація трудових відносин паралельно створює нові витончені форми прихованої нерівності на ринку праці, які мають лавиноподібний характер і тому потребують негайного, превентивного та концептуального правового регулювання [7, с. 47].

Сучасний правовий механізм забезпечення працевлаштування осіб з інвалідністю в Україні має системно еволюціонувати від застарілої фіскально-примусової моделі (яка зводиться переважно до накладення штрафних санкцій за невиконання 4-відсоткової квоти робочих місць відповідно до ст. 20 Закону України «Про основу соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [8]) до інноваційної моделі позитивного цифрового стимулювання роботодавців.

Міжнародна організація праці (МОП) у своїх засадничих стратегічних звітах неодноразово наголошує, що вектор державної підтримки та цільового фінансування має переорієнтуватися на надання субсидій та податкових пільг для придбання роботодавцями високовартісних асистивних технологій, спеціалізованого програмного забезпечення (наприклад, програм екранного

доступу, альтернативного введення даних тощо) з метою облаштування саме дистанційних робочих місць [9].

Це, у свою чергу, ставить перед українською юридичною наукою завдання щодо невідкладної розробки та закріплення на рівні підзаконних нормативно-правових актів нових техніко-юридичних стандартів «дистанційного інклюзивного робочого місця», які визначали б мінімальний рівень його цифрової безпеки та функціональної адаптивності.

Таким чином, генеральний вектор трансформації правового механізму забезпечення права на працю осіб з інвалідністю під впливом тотальної цифровізації полягає у закономірному переході від парадигми виключно фізичної інтеграції до концепції комплексної цифрової безбар'єрності. Цей процес у найближчій перспективі має передбачати реалізацію трьох взаємопов'язаних стратегічних кроків:

1. Юридичне визнання належної цифрової та інформаційної доступності обов'язковою і невід'ємною складовою ширшого правового інституту «розумного пристосування».
2. Впровадження ефективних матеріально-правових та процесуальних засобів захисту працівників від новітніх проявів алгоритмічної дискримінації та прихованої упередженості систем штучного інтелекту під час рекрутингу та оцінки праці.
3. Концептуальний перехід державної політики зайнятості до переважного стимулювання дистанційних форм праці як найбільш гнучкої, пріоритетної та перспективної форми сучасної трудової інклюзії.

Список використаних джерел:

1. **Костюк В.Л.** Організація праці осіб з інвалідністю: проблеми та перспективи законодавчого регулювання / В. Л. **Костюк**. Публічне право. 2016. № 3. С. 70-77.

2. URL ...Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1972. Додаток до № 50. Ст. 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
3. Конвенція про права осіб з інвалідністю : Міжнародний документ ООН від 13.12.2006 ; ратифіковано Законом України від 16.12.2009 № 1767-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 9. Ст. 84.
4. Чанишева Г. І. Трудове право України : підручник. Харків : Одиссей, 2011. 816 с.
5. Директива (ЄС) 2019/882 Європейського Парламенту і Ради від 17 квітня 2019 року про вимоги до доступності товарів та послуг (Офіційний вісник Європейського Союзу. 2019. L 151. С. 70–115)
6. Зуйдервеен Боргезіус Ф. Дискримінація, штучний інтелект та алгоритмічне прийняття рішень. Страсбург : Рада Європи, 2018. 40 с.
7. Бородіна О. В. Цифровізація трудових відносин: правові виклики та перспективи. Право та інновації. 2021. № 3 (35). С. 45–51.
8. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 21. Ст. 252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12>.
9. Making digital ecosystems inclusive of persons with disabilities [Забезпечення інклюзивності цифрових екосистем для осіб з інвалідністю] / International Labour Organization. Geneva : ILO, 2021. 68 p. URL: <https://www.ilo.org>.

Кальчук Злата Вікторівна,
студентка 1 курсу магістратури СПАД 9/25 МД
Київського університету
інтелектуальної власності та права

ЗАХИСТ СПАДКОВИХ ПРАВ УЧАСНИКІВ ФАКТИЧНИХ ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН: ПРАВАЗАСТОСОВЧІ РИЗИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РЕКОДИФІКАЦІЇ

Захист спадкових прав осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, є однією з найбільш дискусійних проблем сучасного цивільного та сімейного права України. Ця тема набуває особливої актуальності з огляду на стрімке поширення незареєстрованих сімейних союзів та відсутність чіткого й однорідного правового регулювання їхніх майнових і спадкових наслідків. Відповідно до ст.1264 Цивільного кодексу України (далі- ЦК України) у четверту чергу право на спадкування за законом мають особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менше як п'ять років до часу відкриття спадщини [1]. Тож, незважаючи на наявність даної норми в чинному ЦК України механізм реалізації цього права залишається складним, а правозастосовча практика - суперечливою. Окреслені проблеми загострюються також у контексті тривалої рекодифікації цивільного законодавства України, яка передбачає певне розширення способів захисту прав учасників фактичних шлюбних відносин, водночас не усуваючи ключових прогалин.

Вихідним для розуміння правозастосовчих ризиків у цій сфері є чітке розмежування між двома правовими режимами, що можуть застосовуватися до спорів за участю фактичного подружжя. А саме, спадково-правовим (відповідно до вище зазначеної ст. 1264 ЦК України) та сімейно-правовим (згідно зі ст. 74 Сімейного кодексу України (далі - СК України) якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, майно, набуте ними за час спільного проживання,

належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними.) [2].

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у постанові від 18 вересня 2023 року у справі № 582/18/21 сформулював принциповий висновок: якщо вимога про встановлення факту проживання однією сім'єю заявлена у зв'язку з таким проживанням не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини, відповідні відносини є спадковими і до них слід застосовувати ст. 1264 ЦК України, а не ст. 74 СК України. Це розмежування має принципове значення, адже дозволяє суду правильно визначити, яка норма підлягає застосуванню залежно від мети звернення до суду. Таким чином, спадкові претензії фактичного подружжя мають кваліфікуватися виключно крізь призму спадкового права, а сімейно-правові механізми встановлення спільної власності є лише додатковим інструментом захисту майнових прав таких осіб [7].

Відповідно до ст. 1264 ЦК України, для набуття права на спадкування необхідне встановлення двох юридичних фактів: по-перше, проживання однією сім'єю зі спадкодавцем; по-друге, тривалість такого проживання має становити щонайменше п'ять років на момент відкриття спадщини. Важливо, що зазначений п'ятирічний строк обчислюється з урахуванням часу спільного проживання і до набрання чинності відповідним кодексом, тобто може охоплювати й більш ранні періоди. Верховний Суд неодноразово наголошував, що доказами спільного проживання можуть слугувати спільний бюджет, спільне харчування, купівля майна для спільного використання, участь у спільних витратах на утримання житла, надання взаємної допомоги, а також показання свідків, фото- та відеоматеріали [1].

Аналіз даних матеріалів дозволяє виокремити кілька ключових правозастосовчих ризиків, що виникають під час розгляду спорів про захист спадкових прав учасників фактичних шлюбних відносин.

Перший ризик, який варто зазначити - неврахування факту перебування сторони у зареєстрованому шлюбі з іншою особою у спірний період. Постанова Верховного Суду від 29 квітня 2026 року у справі № 643/1331/24 про встановлення факту проживання жінки та чоловіка однією сім'єю, яскраво ілюструє цю проблему. Апеляційний суд встановив факт спільного проживання з 01 січня 2004 року по 22 листопада 2023 року, проте не дослідив обставину, що позивачка у період з 27 квітня 1985 року по 05 жовтня 2011 року перебувала у зареєстрованому шлюбі з іншою особою. Верховний Суд, посилаючись на постанову Об'єднаної палати від 18 вересня 2023 року у справі № 582/18/21, наголосив: до числа спадкоємців четвертої черги не входить особа, яка хоча і проживала спільно зі спадкодавцем, але перебувала у зареєстрованому шлюбі з іншою особою. Це положення впливає з принципу одношлюбності, закріпленого у ч. 1 ст. 25 СК України, та пріоритетності інституту зареєстрованого шлюбу. Встановлення факту фактичного подружжя є за своєю суттю альтернативою зареєстрованому шлюбу, а отже такі відносини мають бути правомірними. Через неналежне дослідження цих обставин апеляційне рішення було скасоване, а справа направлена на новий розгляд [6].

Загалом, рішення наочно демонструє ризик однобічного підходу до оцінки доказів. Відповідно до ст. 89 ЦПК України, суд зобов'язаний оцінювати докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні всіх наявних у справі доказів [3]. Ігнорування доводів однієї зі сторін є порушенням не лише норм процесуального права, але й стандартів, закладених у практиці Європейського суду з прав людини (справи «Серявін та інші проти України», «Проніна проти України»): вмотивоване рішення повинно демонструвати, що сторони були почуті.

По-друге, неправильне визначення часового проміжку, за який може встановлюватися факт проживання однією сім'єю. Апеляційний суд у тій самій справі обмежив встановлення факту лише періодом після 01 січня 2004 року (дати набрання чинності СК України), вказавши, що Кодекс про шлюб та сім'ю

України не передбачав юридичних наслідків для пар, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах. Однак ця позиція є дискусійною в контексті спадкового права, оскільки право на спадкування за законом осіб, що проживали зі спадкодавцем однією сім'єю, може поширюватися і на відносини, які виникли у зв'язку з відкриттям спадщини до вступу в силу ЦК України. Отже, обмеження початкового моменту відліку виключно датою набрання чинності ЦК України може суперечити буквальному тлумаченню норм спадкового законодавства [6].

По-третє, недостатність або неналежна оцінка доказів. Як зазначається у науковій літературі, за відсутності офіційної реєстрації шлюбу доведення факту спільного проживання є складним завданням. Цифрові докази - спільні фотографії, записи у соціальних мережах, електронне листування - можуть бути цінними засобами підтвердження відповідних обставин, однак українське законодавство не закріплює чіткого статусу таких доказів, що може призвести до їх невизнання судом [9, с. 471]. У справі, що розглядалась Верховним Судом, доказова база включала фотографії, квитанції про придбання побутових речей, показання свідків, лист роботодавця спадкодавця та документи про організацію поховання. Водночас суд наголосив, що закон не визначає вичерпного переліку доказів, а їхня належність і допустимість визначаються судом під час оцінки у сукупності [6].

В умовах рекодифікації цивільного законодавства України питання захисту прав учасників фактичних шлюбних відносин набуває нового нормативного виміру. Як зазначає Р.О. Гаврік, проект Цивільного кодексу України передбачає ширше коло способів захисту сімейних прав учасників так званого «фактичного шлюбного союзу» порівняно з чинним регулюванням [8, с. 394].

Відповідно до аналізу положень проекту ЦК України, суд потенційно зможе застосовувати такі способи захисту: визнання права (встановлення факту перебування у фактичному шлюбному союзі, визнання права спільної власності на майно, визначення способу надання утримання); примусове виконання

обов'язку в натурі (присудження до сплати аліментів на утримання учасника фактичного шлюбного союзу); припинення правовідношення (припинення режиму спільного майна із розподілом його між учасниками, припинення виплати аліментів); зміна правовідношення (зміна правового режиму частини майна із спільного на роздільне, збільшення або зменшення розміру аліментів); анулювання правовідношення (визнання договору, укладеного учасником фактичного шлюбного союзу, недійсним) [5].

Порівняно з чинним СК України, який по суті містить лише один ефективний судовий спосіб захисту прав учасників фактичних шлюбних відносин - встановлення правовідношення (встановлення факту перебування у таких відносинах та, як наслідок, визнання права спільної сумісної власності на набуте майно або права на утримання), - проєкт ЦК значно розширює правозахисний інструментарій [8, с. 393]. Це відповідає загальноєвропейській тенденції: законодавство Угорщини, Швеції, Норвегії та Португалії надає учасникам фактичних шлюбних відносин ширші можливості захисту, включно з особистими немайновими правами, тоді як законодавство Франції обмежується захистом майнових прав [8, с. 393].

Разом із тим, слід констатувати, що навіть оновлене регулювання не усуває принципового обмеження: фактичний шлюб не прирівнюється до зареєстрованого. У проєкті ЦК України учасники фактичних шлюбних відносин не визначені як члени сім'ї у повному розумінні цього слова; вони фігурують як особи, що проживають однією сім'єю у фактичному шлюбному союзі, на яких обмежено поширюються положення глав, присвячених майновому режиму та праву на утримання [8, с. 394]. Відтак особисті немайнові права учасників фактичного шлюбного союзу залишаються поза межами судового захисту в рамках сімейного права, що суттєво відрізняє українську модель від португальської, яка повністю урівнює права фактичного та зареєстрованого подружжя [8, с. 393].

Підсумовуючи викладене, можна сформулювати такі висновки. По-перше, чинне законодавство України визнає за учасниками фактичних шлюбних відносин право на спадкування лише в межах четвертої черги спадкоємців за законом і виключно за умови судового встановлення відповідного юридичного факту [1], що саме по собі є суттєвим обтяженням у порівнянні із зареєстрованим подружжям. По-друге, правозастосовча практика виявляє цілий комплекс ризиків: неповне дослідження обставин справи, зокрема щодо наявності паралельного зареєстрованого шлюбу, невизначеність щодо часових меж фактичних відносин та неоднозначність формулювань судових рішень; при цьому судова практика фактично компенсує прогалини законодавчого регулювання. По-третє, проєкт Цивільного кодексу в контексті рекодифікації пропонує суттєво розширений арсенал способів захисту сімейних прав учасників фактичного шлюбного союзу [5], що є позитивною тенденцією, яка у цілому відповідає сімейному законодавству держав Європейського Союзу [8, с. 394]. По-четверте, в умовах цифровізації суспільства набуває особливої актуальності питання легалізації та належної оцінки цифрових доказів як засобу підтвердження фактичних сімейних відносин, а також законодавчого врегулювання спадкування цифрових активів учасниками фактичних шлюбних відносин [9, с. 474]. Отже, для забезпечення принципів рівності, справедливості та правової визначеності необхідним є вдосконалення сімейного та цивільного законодавства України шляхом розширення правового статусу осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, а також формування єдиної та послідовної судової практики щодо спадкування у таких правовідносинах [9, с. 474].

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40–44, ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 21–22, ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n314>.

3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

4. Проект Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку з оновленням (рекодифікацією) розміщення книги першої: проект Закону № 14056 від 21 вересня 2025 року. Законопроекти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57356>.

5. Порівняльна таблиця до проекту Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку з оновленням (рекодифікацією) положень сімейного права». Книга Сьома. Проект для громадського обговорення. Цивільний кодекс України: громадське обговорення та кодифікація. URL: <https://www.rada.gov.ua/files/knyga7.pdf>

6. Постанова Верховного Суду від 29 квітня 2026 року (справа № 643/1331/24.) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/136114300>

7. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 18 вересня 2023 року у справі № 582/18/21 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113690426>

8. Гаврік Р.О. Теоретичні та нормативно-правові аспекти визначення поняття та видів способів захисту сімейних прав та інтересів учасників фактичних шлюбних відносин (у світлі рекодифікації цивільного права). Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. 2026. Вип. 93. Ч. 1. С. 390–395. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.1.53>.

9. Попович К.Г. Спадкування партнерів у фактичних шлюбних відносинах в умовах цифровізації. Науковий вісник Ужгородського національного

університету. Серія ПРАВО. 2026. Вип. 93. Ч. 1. С. 469–474. DOI:
<https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.1.66>.

Левчук Юлія Костянтинівна,

*аспірантка кафедри кримінального права, процесу і криміналістики
Київського університету інтелектуальної власності та права,*

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6330-2780>

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

24 лютого 2022 року російська федерація розпочала проти України повномасштабну загарбницьку війну. На той час чисельність особового складу регулярної армії не дозволяла ефективно стримувати ворога та забезпечувати територіальну цілісність, суверенітет України. Тож, відповідно до Указів Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [1] та №69/2022 «Про загальну мобілізацію» [2], було оголошено мобілізацію, яка триває і по теперішній час.

Унаслідок проведення необхідних заходів значно збільшилась кількість мобілізованого населення – військовослужбовців, а отже і кількість вчинюваних ними кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби. Найбільш поширеними серед них, це самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК України).

Згідно із статистичними даними Офісу Генерального прокурора всього за 2021 рік за ст. 407 КК України обліковано 2028 кримінальних правопорушень, що склало 66,8% від загальної кількості скоєних військових кримінальних правопорушень [3].

У той же час, за 2024 рік за ст. 407 КК України обліковано 66240 кримінальних правопорушень, що склало 70,5% від загальної кількості вчинених кримінальних правопорушень [4].

У грудні 2025 року Офіс Генерального прокурора перестав публікувати зазначені вище дані, посилаючись на ч. 2 ст. 6 Закону України "Про доступ до

публічної інформації", зазначивши, що кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 407, 408 КК України, належать до категорії відомостей з обмеженим доступом.

Прийняте рішення назвали вимушеним і законним кроком, спрямованим на захист національної безпеки, недопущення використання таких даних проти України, збереження стабільності та довіри до сил оборони в умовах війни, а також протидію інформаційно-психологічним операціям держави-агресора [5].

Утім, жодних відповідних законодавчих норм прийнято не було.

Разом з тим, аналізуючи отримані статистичні дані, можна зробити висновок, що вже у 2024 році кримінальних правопорушень, передбачених ст. 407 КК України стало у 33 рази більше, порівняно із 2021 роком. З кожним роком ці показники постійно зростають.

Під час дії воєнного стану саме такі кримінальні правопорушення несуть найбільшу суспільну небезпеку, оскільки відсутність військової дисципліни у лавах Збройних Сил України та інших військових формувань, відчуття безкарності можуть призвести до непоправних наслідків – не тільки втрати обороноздатності підрозділу, але й більш глобальних – втрати державного суверенітету, територіальної цілісності, обороноздатності та власної самоідентичності.

Варто зауважити, що санкція ч. 5 ст. 407 КК України передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років [6]. Разом з тим, з урахуванням характеру і ступеню суспільної небезпечності вчиненого кримінального правопорушення, пом'якшуючих та обтяжуючих обставин, особи правопорушника, суди часто застосовували норми ст. 69 КК України (Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом) та ст. 75 КК України (Звільнення від відбування покарання з випробуванням), та обирали більш м'який вид покарання, як от штраф, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або визначали іспитовий строк.

З метою посилення кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби 13 грудня 2022 року було

прийнято Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці» [7], положення якого містили пряму заборону застосовування ст. 69 та ст. 75 КК України.

Окрім цього, сформована вказаним законом диспозиція ч. 5 ст. 407 КК України, передбачала кримінальну відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби, а також нез'явлення вчасно на службу без поважних причин військовослужбовцем, вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці.

На відміну від попередньої редакції - нова норма не містила жодної вказівки на кількість днів безпідставної відсутності військовослужбовця на військовій службі, що набуває ознак складу кримінального правопорушення. Така прогалина була порушенням принципу правової визначеності як елементу верховенства права та створювала конкуренцію із ст. 172-11 КУпАП.

Окрім цього, таке законодавче урегулювання не вирішило проблеми зростання чисельності військовослужбовців, які самовільно залишали військові частини або місця проходження військової служби.

Зважаючи на нечіткість формулювання диспозиції норми ст. 407 КК України та різні тлумачення її об'єктивної сторони, 13 липня 2023 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» [8], яким визначено, що кримінально караною є відсутність на військовій службі військовослужбовця без поважних причин тривалістю понад три доби.

Незважаючи на певні успіхи у нормотворчій діяльності та усунення правових недоліків, не була вирішена проблема можливості повернення військовослужбовців, які самовільно залишили військову частину, для продовження проходження військової служби.

Так, відповідно до положень ст. 24 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» (редакція до 30 квітня 2025 року) військова служба призупиняється для військовослужбовців, які самовільно залишили військові частини або місця служби, дезертирували із Збройних Сил України та інших військових формувань або добровільно здалися в полон, якщо інше не визначено законодавством.

Військовослужбовці, військову службу яких призупинено, звільняються з посад та вважаються такими, що не виконують (не несуть) обов'язків військової служби. Контракт про проходження військової служби, а також виплата грошового та здійснення продовольчого, речового, інших видів забезпечення таким військовослужбовцям призупиняються [9].

Зважаючи на такі норми законодавства, військовослужбовці, щодо яких були внесені відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань і тривало слідство по встановленню фактичних обставин самовільного залишення ними військової частини або місця служби, були позбавлені можливості повернутися до проходження військової служби, навіть, маючи бажання. Вони вимушені були очікувати вироків, якими призначались покарання у виді позбавлення волі.

Тільки 07 вересня 2024 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану» [10], яким було внесено до КК України ч. 5 ст. 401 КК, відповідно до якої особа, яка під час дії воєнного стану вперше вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст.ст. 407, 408 цього Кодексу, може бути звільнена від кримінальної відповідальності в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, якщо вона добровільно звернулася із клопотанням до слідчого, прокурора, суду про намір повернутися до цієї або іншої військової частини або до місця служби для продовження проходження військової служби

та за наявності письмової згоди командира (начальника) військової частини (установи) на продовження проходження такою особою військової служби.

Дана норма дозволила повернутись на військову службу тисячам військовослужбовців, які мають відповідну підготовку, військово-облікову спеціальність та бажання продовжити виконувати свої службові обов'язки.

Разом з тим, на даний час проголосований у першому читанні проєкт Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із самовільним залишенням в умовах воєнного стану військової частини або місця служби» [11], яким передбачено виключення ч. 5 ст. 401 КК України.

Тож, проблеми законодавчого урегулювання кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби набувають більшої актуальності та суспільного інтересу під час дії воєнного стану. Однак, будь-яка боротьба з наслідками, без системного дослідження умов та причин його виникнення, не може бути ефективною.

Зважаючи на викладене, вважаємо за доцільне законодавцю та військовому командуванню враховувати у своїй діяльності як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники, які впливають на зростання кількості кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби. Тільки комплексний підхід дозволить підтримувати військову дисципліну у Збройних Силах України та вирішить питання із зростанням кількості військових кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
2. Про загальну мобілізацію : Указ Президента України від 24.02.2022 р.

№ 69/2022, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69/2022#Text>.

3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2021 року. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalnopravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 07.12.2025).

4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalnopravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 07.12.2025).

5. Офіс Генерального прокурора. Роз'яснення щодо обмеження доступу до інформації про військові кримінальні правопорушення в умовах воєнного стану. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/u-zvyazku-z-velikoyu-kilkistyu-zapitiv-nadajemo-roz'yasnennya-shhodo-obmezennya-dostupu-do-informaciyi-pro-viiskovi-kriminalni-pravoporusennya-v-umovax-vojennoho-stanu>.

6. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2875>.

7. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці: Закон України від 13.12.2022 р. № 2839–IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2839-20#Text>.

8. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень: Закон України від 13.07.2023 р. №3233-IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20#Text>.

9. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.

10. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого

порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану:
Закон України від 20.08.2024 р. №3902-IX,
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3902-20#Text>.

11. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо відповідальності за скоєння кримінальних правопорушень, пов'язаних із самовільним залишенням в умовах воєнного стану військової частини або місця служби : Постанова Верховної Ради України від 04.09.2025 р. № 4598-IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4598-20#Text>

Лелюк Ілля Юрійович,
студент 1 курсу магістратури СУД5/25 МД
Київського університету
інтелектуальної власності та права

ЛЮДИНА ЯК ГОЛОВНИЙ ОБ'ЄКТ КОНСТИТУЦІЇ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: МЕЖІ ДЕРЖАВНОГО ВТРУЧАННЯ ТА ПРАВОВЕ ЯДРО ГІДНОСТІ

Актуальність теми дослідження. Класична парадигма конституціоналізму базується на фундаментальній ідеї обмеження державної властивості, забезпеченні верховенства права та безумовного захисту прав і свобод людини. Ця концепція, закладена у статті 3 Конституції України, проголошує людину, її життя, здоров'я, честь і гідність найвищою соціальною цінністю. Проте екстремальні безпекові виклики, зумовлені повномасштабною військовою агресією проти нашої держави, створюють ситуацію, коли інтереси виживання колективного цілого (держави) починають конкурувати з правами окремого індивіда.

Саме тут виникає концептуальний злам. Головна дилема сучасного людиноцентрованого конституціоналізму полягає у пошуку раціонального та ювелірного балансу: як надати виконавчій владі та військовому командуванню достатній обсяг повноважень для ефективної оборони країни, але при цьому не перетворити людину з головного суб'єкта та мети права на звичайний «ресурс» чи об'єкт державного примусу. Питання збереження правової автономії особистості в умовах екзистенційної загрози є умовою виживання нації як вільного і гуманного суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання функціонування правової системи, захисту гідності та збереження засад демократії в умовах надзвичайних станів протягом століть перебувало у фокусі політико-правової думки — від ідей природного права Джона Локка до концепцій правової держави ХХ століття. У сучасній філософії права вагомий внесок у розробку цієї проблематики зробив

німецький мислитель Р. Алексі [5], чия «теорія основних прав» та розроблена ним формула ваги (weight formula) стали класичним інструментом вирішення колізій між індивідуальними правами та державним інтересом.

В українському науковому дискурсі, який набув критичного значення в умовах тривалого збройного конфлікту, вагомий внесок у дослідження межі обмеження прав людини внесла відома правозахисниця та дослідниця О. Матвійчук [6]. Вона послідовно аналізує ризики дегуманізації правопорядку під час війни, наголошуючи, що захист держави втрачає сенс, якщо в процесі цього захисту руйнується ціннісний вимір людської особистості.

Практичне втілення цих ідей та юридичні критерії оцінки дій влади формують судді Конституційного Суду України. У своїх актах (зокрема, у фундаментальному Рішенні № 3-р(I)/2024) вони заклали розуміння того, що людська гідність є абсолютним виміром, який стоїть над будь-якою політичною чи військовою доцільністю [3].

Метою роботи є теоретико-правове осмислення та детальний аналіз критеріїв, які гарантують, що людина залишається головним об'єктом конституційного захисту навіть під час дії правового режиму воєнного стану, а також визначення меж, які держава не має права перетинати за жодних обставин.

Методологічна основа

1. Конституційні підстави та міжнародні рамки обмеження прав: абсолютне «недоторканне ядро» Захист суверенітету та територіальної цілісності є конституційним обов'язком держави. Коли виникає загроза самому існуванню країни, правова система адаптується, і згідно зі статтею 64 Конституції України, в умовах воєнного стану окремі права можуть бути обмежені [1]. Проте ця ж стаття містить чіткий перелік прав, які не можуть бути обмежені за жодних умов. Цей перелік складає так зване «абсолютне правове ядро» конституційного статусу особи.

Згідно з Основним Законом та нормами Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2], державні органи можуть обмежувати свободу

пересування чи право на мітинги, але вони не мають жодного юридичного права посягати на:

рівність людей у своїй гідності та правах (ст. 24);

право на життя (ст. 27);

право на повагу до гідності та заборону катувань чи жорстокого поводження (ст. 28);

право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29).

Міжнародні стандарти, зокрема стаття 15 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ), повністю солідаризуються з цим підходом, визначаючи ці права як такі, що не підлягають дерогації (відступу) навіть під час війни [4]. Таким чином, межа між виправданим захистом держави та диктатурою тримається на усвідомленні, що людина є межовим бар'єром для військового примусу.

2. Критерій перший: Принцип людської гідності як абсолютна межа «тесту на пропорційність» Будь-яке обмеження прав громадян під час війни має проходити суворий «тест на домірність». Як зазначив у своєму Рішенні № 3-р(I)/2024 Конституційний Суд України, людська гідність є базовою цінністю, що визначає сутність усіх інших прав [3]. Обмеження права є неконституційним, якщо воно принижує особистість або перетворює людину на простий засіб досягнення державної мети.

Для ілюстрації цього принципу варто порівняти два правові заходи:

Пропорційний захід: Примусове відчуження майна (автотранспорту) для потреб оборони з подальшою компенсацією його вартості. Держава обмежує право власності особи заради безпеки, але поважає її статус як рівноправного суб'єкта, забезпечуючи правові гарантії.

Непропорційний захід (ознака диктатури/дегуманізації): Застосування мобілізаційних чи безпекових процедур, які супроводжуються фізичним насильством, утриманням особи в позапроцесуальних місцях або позбавленням її базових засобів до існування без можливості судового захисту. Такі дії

порушують статтю 28 Конституції та нівелюють саму сутність людської гідності, що є прямим проявом авторитарного свавілля.

3. Критерій другий: Соціально-психологічний вимір та ризик знецінення індивіда Головною загрозою для конституціоналізму становить не саме введення обмежень, а суспільне та державне звикання до того, що інтереси окремої людини «завжди не на часі». У своїй праці Р. Алексі наголошує на небезпеці, коли колективне благо (національна безпека) отримує автоматичний, абсолютний пріоритет над індивідуальним правом у кожному конкретному випадку [5].

Якщо в правозастосовній практиці та суспільній свідомості утверджується ідея, що під час війни індивід є лише «гвинтиком» державної машини, політичний режим непомітно втрачає ознаки демократії. Тимчасові обмеження, спрямовані на порятунок суспільства, не повинні деформувати фундаментальне ставлення держави до громадянина як до вищої цінності. Тільки чітке збереження людиноцентричного фокусу запобігає перетворенню оборонного менеджменту на тоталітарну систему управління.

4. Критерій третій: Безперервність судового захисту прав особи Найважливішим інституційним запобіжником того, що людина залишається суб'єктом, є безперешкодний доступ до правосуддя. Конституція України прямо забороняє припинення або обмеження повноважень судів в умовах воєнного стану [1].

Це означає, що:

Будь-який громадянин повинен мати реальну можливість оскаржити до суду рішення військового командування чи правоохоронних органів, якщо вважає, що його права були обмежені надмірно чи незаконно.

Суд залишається єдиним незалежним інститутом, який здатний оцінити дії виконавчої та військової влади через призму ст. 3 Конституції України.

Позбавлення людини права на судовий захист під приводом «умов воєнного часу» повністю руйнує правопорядок і автоматично переводить державу в режим диктатури.

Оборона держави має здійснюватися правовими методами. Як наголошує О. Матвійчук, ми боремося не просто за території, а за людей, які на них живуть, та за право залишатися вільними людьми у правовій державі [6].

Висновки. Таким чином, воєнний конституціоналізм — це не відмова від людиноцентризму заради перемоги, а вища перевірка держави на здатність захистити себе, не знищивши при цьому свою головну конституційну цінність — людину. Межа між виправданими заходами безпеки та диктатурою чітко пролягає через абсолютне дотримання прав, які не підлягають обмеженню, збереження людської гідності як критерію пропорційності та забезпечення безперервного судового захисту. Перемога над тоталітарним агресором втрачає свій історичний сенс, якщо всередині держави людина буде скинута з п'єдесталу найвищої соціальної цінності, а її права будуть остаточно демонтовані під приводом воєнної доцільності.

Список використаних джерел:

- 1 Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. (Із наступними змінами щодо воєнного стану).
- 2 Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250.
- 3 Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат) у справі за конституційними скаргами Костіної Н.М. та інших щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законодавства про забезпечення прав і свобод громадян від 03 квітня 2024 року № 3-р(I)/2024. Офіційний вісник України. 2024. № 38.

- 4 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. (у редакції Протоколів). Стаття 15 (Дерогація під час надзвичайних ситуацій). Офіційний вісник України. 1998. № 13.
- 5 Алексі Р. Теорія основних прав / пер. з нім. К. : Право, 2020. 496 с. (Фундаментальна праця щодо балансу прав особи та інтересів держави).
- 6 Матвійчук О. Права людини в часи війни: між безпекою та свободою. Право України. 2025. № 2. С. 11–24.

Луков Роман Миколайович,
аспірант кафедри кримінального права, процесу та
криміналістики, Київського університету
інтелектуальної власності та права, м. Київ, Україна
ORCID:<https://orcid.org/0009-0004-9301-7828>
lukovroma89@gmail.com

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОЗНАК СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ У СУЧАСНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ

Актуальність теми дослідження обумовлена стрімкою трансформацією суспільних відносин у сфері власності, розвитком цифрових технологій, електронного документообігу та механізмів державної реєстрації майнових прав, що суттєво вплинуло на способи вчинення злочинів проти власності та характеристику осіб, які їх учиняють. Сучасні кримінальні правопорушення у сфері власності дедалі частіше пов'язані з використанням спеціальних знань у галузі права, фінансів, інформаційних технологій, державних реєстрів і цифрових сервісів, що зумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів до визначення суб'єкта злочину.

Особливої актуальності проблема набуває в умовах цифровізації суспільства, коли суб'єкт злочину може діяти не лише як безпосередній виконавець, а й як організатор складних схем незаконного заволодіння майном із використанням електронних систем, підроблених цифрових документів, онлайн-платформ та механізмів дистанційного доступу до майнових ресурсів. У таких умовах класичне розуміння суб'єкта злочину як виключно фізичної осудної особи потребує наукового уточнення з урахуванням новітніх форм співучасті, професійної спеціалізації злочинців та використання сучасних технологій.

Крім того, актуальність дослідження посилюється необхідністю вдосконалення кримінально-правової кваліфікації злочинів проти власності, формування єдиної судової практики та адаптації кримінального законодавства

України до сучасних викликів і європейських підходів у сфері захисту права власності. Аналіз трансформації підходів до визначення суб'єкта злочинів проти власності має важливе теоретичне та практичне значення для розвитку науки кримінального права, правозастосовної діяльності та забезпечення ефективної протидії сучасним майновим злочинам.

Традиційно у кримінальному праві суб'єкт кримінального правопорушення визначається як фізична осудна особа, яка досягла встановленого законом віку кримінальної відповідальності [2].

У постанові Верховного Суду від 11 жовтня 2023 року у справі № 755/8691/15-к [4] особливу увагу приділено характеристиці суб'єкта злочину при вчиненні шахрайства та підроблення документів. Суб'єктом злочину у даному кримінальному провадженні виступала ОСОБА_7, яка була визнана винною у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 190 КК України (шахрайство в особливо великих розмірах) та ст. 358 КК України (підроблення документів). Суд встановив, що ОСОБА_7 є загальним суб'єктом злочину, оскільки відповідала вимогам ст. 18 КК України: була фізичною осудною особою та досягла віку кримінальної відповідальності.

Разом із тим у цій справі важливе значення мала не лише формальна наявність ознак загального суб'єкта, а й спеціальні характеристики особи винної. Верховний Суд окремо підкреслив, що ОСОБА_7 раніше працювала нотаріусом, тобто володіла спеціальними знаннями щодо порядку оформлення правочинів та нотаріальних дій. Саме ця професійна обізнаність дозволила їй реалізувати складну шахрайську схему із використанням підроблених договорів купівлі-продажу та довіреностей.

Суд встановив, що ОСОБА_7: розробила план незаконного заволодіння квартирою; підшукала співучасника; організувала виготовлення підроблених документів; особисто внесла неправдиві відомості до реєстраційного напису; використала нотаріальні механізми для подальшого відчуження нерухомості.

Таким чином, суб'єкт злочину характеризувався не лише загальними ознаками осудності та віку, але й високим рівнем професійної підготовки, що суттєво вплинуло на спосіб вчинення злочину.

Так, Верховний Суд також сформулював важливу правову позицію щодо суб'єктивного усвідомлення при шахрайстві. Суд зазначив, що необхідною складовою кримінальної відповідальності за шахрайство є усвідомлення винним того факту, що майно є для нього чужим, а заволодіння ним здійснюється без законних підстав.

Особливого значення набуває і питання суб'єктів обману. Суд підкреслив, що при шахрайстві в оману можуть вводитися не лише власники майна, а й інші особи, уповноважені на вчинення юридично значущих дій щодо майна, зокрема нотаріуси чи покупці нерухомості. Це свідчить про розширення підходу до розуміння механізму шахрайства в умовах сучасного цивільного обороту.

З наукової точки зору дана справа демонструє трансформацію підходів до характеристики суб'єкта злочинів проти власності в умовах цифровізації та ускладнення правовідносин. Сучасний суб'єкт таких злочинів часто: має професійні юридичні або технічні знання; використовує механізми державної реєстрації; застосовує спеціальні навички роботи з документами та реєстрами; діє через складні схеми опосередкованого обману.

Отже, проведені дослідження дозволяють дійти висновку, що сучасний розвиток цифрових технологій, електронного документообігу та механізмів державної реєстрації суттєво трансформували підходи до визначення суб'єкта злочинів проти власності. Традиційне кримінально-правове розуміння суб'єкта як виключно фізичної осудної особи, яка досягла віку кримінальної відповідальності, залишається базовою конструкцією кримінального права, однак уже не відображає повною мірою специфіку сучасної майнової злочинності.

Аналіз судової практики Верховного Суду засвідчив, що при характеристиці суб'єкта злочинів проти власності дедалі більшого значення набувають професійні, інтелектуальні та цифрові характеристики особи. Сучасні майнові

злочини часто вчиняються особами, які володіють спеціальними знаннями у сфері права, нотаріальної діяльності, фінансів, державної реєстрації чи інформаційних технологій, що дозволяє їм використовувати складні механізми обману та маскувати злочинну діяльність під цивільно-правові відносини.

Встановлено, що трансформація суб'єкта злочинів проти власності проявляється у: підвищенні рівня професійної спеціалізації осіб, які вчиняють злочини; використанні електронних реєстрів, цифрових платформ та сучасних інформаційних технологій; ускладненні форм співучасті та організації злочинної діяльності; поєднанні кримінально-протиправної поведінки з формально законними правовими механізмами.

Таким чином, сучасна кримінально-правова доктрина потребує подальшого розвитку підходів до характеристики суб'єкта злочинів проти власності з урахуванням процесів цифровізації суспільства, розвитку електронних сервісів та ускладнення майнових правовідносин. Це має важливе значення для вдосконалення кримінального законодавства, забезпечення єдності судової практики та підвищення ефективності протидії сучасним формам майнової злочинності.

Список використаних джерел:

1. Злочини проти власності. Теоретико-правове дослідження : монографія / Ю.А. Дорохіна. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – 744 с.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Кримінально-правова характеристика злочинів проти власності: навч. посібник у схемах / О.З. Мармура, О.Ф. Пасєка, В.Ф. Примаченко, Т.Р. Сабанюк. Львів, 2019, 44с.
4. Постанова Верховного Суду від 11 жовтня 2023 року у справі № 755/8691/15-к <https://zakon-pro.ligazakon.net/document/C028667?land=UA&context=UA&an=169>

5. Постанова Верховного Суду від 7 листопада 2022 р. N 757/59343/19-ц.
URL: <https://zakon-pro.ligazakon.net/document/C024122?land=UA&context=UA&an=185>

6. Теоретичні та праксеологічні засади розслідування кримінальних правопорушень у кіберпросторі : монографія / Ю. О. Виходець, В. Г. Дрозд, М. М. Єфімов, В. Б. Коба, І. О. Луговий та ін.; МВС України, ДЗДГ Національної поліції України, Дніпр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро: ДДУВС, 2025. 212 с

7. Топчій В. В., Задерейко С. Ю. Характеристика особи, що вчиняє корупційні кримінальні правопорушення. Ірпінський юридичний часопис. 2023. № 1(8). С. 183–191

Манзюк Дмитро Юрійович,
*студент третього курсу юридичного
факультету Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара*

Науковий керівник:
Корнякова Тетяна Всеволодівна,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного та
кримінального права юридичного
факультету Дніпровського національного
Університету імені Олеся Гончара*

ВОЄННА ЗЛОЧИНІСТЬ: КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ

Воєнна злочинність є одним із найнебезпечніших видів сучасної злочинності, оскільки її наслідки становлять загрозу життю людей, національній безпеці та міжнародному правопорядку. Особливої актуальності ця проблема набула для України після повномасштабного вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року. На території України систематично фіксуються факти обстрілів цивільного населення, катувань, депортації дітей, мародерства та руйнування цивільної інфраструктури [6, с.413].

Воєнна злочинність - це сукупність кримінальних правопорушень, що вчиняються під час збройного конфлікту та полягають у порушенні законів і звичаїв війни. До таких злочинів належать умисні вбивства цивільного населення, жорстоке поводження з військовополоненими, катування, депортація населення, обстріли житлових будинків, лікарень, шкіл та інших цивільних об'єктів[3].

Конституційною основою протидії війсьній злочинності є положення Конституції України, зокрема ст. 3, відповідно до якої людина, її життя, здоров'я, честь, гідність та безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а також ст. 17 Конституції України, яка визначає захист суверенітету та територіальної цілісності України найважливішою функцією держави [2]. Відповідальність за війсьні злочини передбачена нормами Розділу XX Кримінальний кодекс України, який регулює кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Найбільш актуальними у судовій практиці є:

- ст. 433 КК України - насильство над населенням у районі війсьних дій;
- ст. 434 КК України - погане поводження з військовополоненими;
- ст. 436 КК України - пропаганда війни;
- ст. 437 КК України - планування, підготовка та ведення агресивної війни;
- ст. 438 КК України - порушення законів та звичаїв війни;
- ст. 442 КК України - геноцид.

Найчастіше правоохоронними органами України застосовується саме ст. 438 КК України, за якою кваліфікуються вбивства цивільного населення, катування, обстріли житлових будинків, лікарень, шкіл та інших цивільних об'єктів[3].

Кримінологічна характеристика війської злочинності представляє собою сукупність відомостей про війсьні злочини, їх поширеність, причини виникнення, особу злочинця та заходи запобігання. Вона включає:

- стан, рівень, структуру та динаміку війської злочинності;
- характеристику особи військового злочинця;
- причини та умови вчинення війсьних злочинів;
- мотиви та способи вчинення злочинів;
- наслідки війської злочинності;
- заходи запобігання таким злочинам.

Стан воєнної злочинності в Україні характеризується значним зростанням кількості таких кримінальних правопорушень після початку повномасштабної війни. За даними Офісу Генерального прокурора України, станом на 11 листопада 2025 року задокументовано понад 190 тисяч фактів воєнних злочинів та злочинів агресії. Найбільш поширеними є ракетні удари по житлових будинках, катування цивільного населення, депортація дітей, незаконне позбавлення волі, мародерство та руйнування критичної інфраструктури. Для воєнної злочинності характерними є масовий характер злочинів, організованість дій, використання зброї та військової техніки, значна кількість потерпілих і високий рівень суспільної небезпеки[1].

Важливою особливістю воєнної злочинності є її високий рівень латентності. Значна частина воєнних злочинів залишається невиявленою або несвоєчасно задокументованою через активні бойові дії, тимчасову окупацію територій, знищення доказів, загибель свідків та неможливість оперативного доступу правоохоронних органів до місця події. Це ускладнює процес розслідування та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

Мотивами вчинення воєнних злочинів можуть бути ненависть до населення іншої держави, виконання злочинного наказу, почуття безкарності, корисливі мотиви, прагнення залякування населення та вплив воєнної пропаганди. Причини та умови існування воєнної злочинності мають комплексний характер. До об'єктивних причин належать наявність збройного конфлікту, ослаблення державного контролю на окупованих територіях, руйнування системи правопорядку та пропаганда війни. До суб'єктивних причин належать жорстокість, агресивність, низький рівень правової культури, психологічна деформація особистості та переконаність у безкарності[6, с.414].

Кримінологічна характеристика особи воєнного злочинця має певні особливості. Найчастіше воєнним злочинцем є військовослужбовець або представник силових структур, який бере участь у бойових діях та має доступ до зброї. Типовим воєнним злочинцем найчастіше є чоловік віком від 20 до 35 років, який має бойовий досвід та перебуває під впливом воєнної пропаганди. Для такої

особи характерні високий рівень агресії, жорстокість, знецінення людського життя, схильність до насильства та переконаність у безкарності[6, с.415-416].

Показовою є справа № 185/3969/23, розглянута Павлоградським міськрайонним судом Дніпропетровської області 11 серпня 2025 року. Суд визнав обвинуваченого винним за ч. 2 ст. 110, ч. 2 ст. 260, ч. 2 ст. 28 та ч. 1 ст. 438 Кримінальний кодекс України. Було встановлено, що обвинувачений добровільно вступив до незаконного збройного формування так званої «Народної міліції ЛНР» та обіймав посаду «начальника відділу військового комісаріату» у місті Луганську. Він організовував діяльність окупаційної адміністрації, сприяв проведенню примусової мобілізації громадян України на тимчасово окупованій території та виконував накази окупаційної влади РФ. Суд дійшов висновку, що його дії порушували норми міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевські конвенції, оскільки цивільне населення незаконно примушували до служби у збройних формуваннях окупаційної влади. За сукупністю злочинів обвинуваченому призначено покарання у вигляді 11 років позбавлення волі з конфіскацією майна[4].

Ця справа безпосередньо стосується теми воєнної злочинності, оскільки є прикладом притягнення особи до кримінальної відповідальності за порушення законів та звичаїв війни, передбачене ст. 438 Кримінальний кодекс України.

Вона демонструє кримінологічні особливості воєнної злочинності, а саме:

- участь осіб у діяльності незаконних збройних формувань;
- примусову мобілізацію цивільного населення на окупованій території;
- виконання злочинних наказів окупаційної влади;
- організований характер воєнних злочинів;
- порушення норм міжнародного гуманітарного права та Женевських конвенцій.

Крім того, справа показує практичну реалізацію механізму запобігання воєнній злочинності через документування злочинів, судовий розгляд та притягнення винних осіб до відповідальності.

Якщо говорити про запобігання воєнній злочинності, то вона потребує комплексних заходів з боку держави. Важливе значення має ефективна діяльність правоохоронних органів, належне документування воєнних злочинів, забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності та належне розслідування кожного факту порушення законів і звичаїв війни. Не менш важливими є посилення обороноздатності держави, підвищення рівня підготовки військовослужбовців, контроль за дотриманням норм міжнародного гуманітарного права, міжнародне співробітництво у сфері притягнення винних до відповідальності та протидія воєнній пропаганді.

Як практичний приклад можна навести проведення спеціальної підготовки військовослужбовців з міжнародного гуманітарного права. Такі заходи здійснюються в Україні за участю Міжнародного комітету Червоного Хреста, Українського Червоного Хреста та державних органів. Метою є навчання військових правилам ведення війни, захисту цивільного населення, забороні катувань, жорстокого поводження та незаконного застосування сили[5].

Отже, воєнна злочинність є одним із найнебезпечніших проявів сучасної злочинності, що посягає на життя людей, міжнародний правопорядок та національну безпеку держави. Повномасштабна війна в Україні спричинила значне зростання кількості воєнних злочинів, серед яких найбільш поширеними є вбивства цивільного населення, катування, депортація людей та руйнування цивільної інфраструктури. Ефективна протидія воєнній злочинності потребує належного документування злочинів, невідворотності кримінальної відповідальності, дотримання норм міжнародного гуманітарного права та активного міжнародного співробітництва. Важливе значення також має підготовка військовослужбовців і формування поваги до прав людини навіть в умовах збройного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Понад 190 тисяч воєнних злочинів: Офіс Генпрокурора представив Комісії ООН масштаби злочинів РФ проти України. *Головна - Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/ponad-190-tisyac-vojennix-zlociniv-ofis-genprokurora-predstaviv-komisiyi-onn-masstabiv-zlociniv-rf-proti-ukrayini> (Дата звернення: 09.05.2026).
2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (Дата звернення: 09.05.2026).
3. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (Дата звернення: 09.05.2026).
4. Вирок Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 11.08.2025 у справі № 185/3969/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129577274> (Дата звернення: 10.05.2026).
5. Ясутіс Г., Мікова Р. Параметри ефективної військової підготовки з міжнародного гуманітарного права. Женева : DCAF - Женевський центр з управління сектором безпеки, 2023. С. 36 URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/PolicyPaperIHL_Training_UKR_10May2023_0.pdf (Дата звернення: 10.05.2026)
6. Толкач А.М. Кримінологічна характеристика воєнних злочинів, вчинених російською армією проти цивільного населення у Чернігівській області з 24 лютого по 02 квітня 2022 р. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 4. С. 413-417. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287315> (Дата звернення 09.05.2026)

Мацьовита Яна Вікторівна,
студентка 1 курсу магістратури СПАД 9/25 МД
Київського університету
інтелектуальної власності та права

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність теми дослідження. Україно-російська війна створює гостру правову проблему, яка характеризується наявністю двох векторів протидії: з одного боку, існує об'єктивна необхідність захисту суверенітету держави Україна шляхом застосування жорстких заходів у межах правового поля, наприклад щодо мобілізації, з іншого - потреба у дотриманні конституційних приписів щодо основоположних прав і свобод людини.

Аналіз останніх досліджень. Питання, що розглядається, раніше досліджували такі науковці, як Ніколенко Л. М., Нікітіна Л. О., Корнієнко М. В. та інші.

Метою роботи є виявлення проблемних аспектів забезпечення конституційних прав людини в умовах воєнного стану та розробка наукових пропозицій щодо їх вирішення.

Методологічна основа. Дослідження проведено з використанням таких наукових методів: діалектичного (для аналізу динаміки розвитку системи забезпечення конституційних прав людини в умовах воєнного стану) та порівняльно-правового (для зіставлення національного законодавства та європейського щодо забезпечення конституційних прав людини в умовах воєнного стану).

Сучасна теорія прав людини, яка сформована у межах європейської правової культури, передбачає, серед іншого, поділ прав за критерієм можливості чи неможливості їх обмеження на абсолютні та відносні. При цьому

абсолютними «є такі людські права, які не можуть бути обмежені ні за яких умов» [3, с. 80-81].

Стаття 64 Конституції України вбирає в себе європейський підхід щодо прав людини, де абсолютні права не можуть бути обмежені під час воєнного стану.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції [2].

Стаття 64 Конституції України містить перелік статей, які визначають права і свободи людини, що не підлягають обмеженню під час воєнного стану. Здійснений аналіз вебсайтів адвокатських компаній вказує на те, що найчастіше люди скаржаться на можливе порушення посадовими особами їхніх прав і свобод, зазначених у статтях 24, 28, 29, 62 Конституції України.

Окремий блок проблем в умовах воєнного стану складають численні прояви зловживань з боку посадових осіб, яким державний механізм має запобігати найбільш імперативними методами [1, с. 136].

Війна в країні та її особливості нерідко є приводом для посадових осіб, аби здійснити порушення прав і свобод людей, керуючись власними інтересами. Це включає можливість психологічного чи фізичного тиску на особу під прикриттям «законної мобілізації» з метою отримання неправомірної вигоди. Посадові особи використовують свої службові повноваження під час воєнного стану як прикриття «необхідності заради оборонної надійності країни».

Невдоволення нації окремими одіозними кроками та рішеннями може в Україні викликати вкрай бурхливу та активну реакцію, здатну набувати достатньо небезпечних форм та проявів [1, с. 136].

Якщо проблема зловживання владою та перевищення посадових повноважень є початком, то відсутність чіткого контролю та відповідної карі за такі дії посадових осіб є її логічним продовженням. Від цього виникає невдоволення серед суспільства та, як наслідок, втрата довіри не лише до

посадових осіб чи окремих інституцій, а й до держави в цілому. Це підсилює ризик дестабілізації ситуації в країні та не додає оптимізму стосовно проблематики, що є предметом даного дослідження.

Всього об'єму негативних наслідків війни на сьогодні не досліджено, хоча їх масштабність є беззаперечною. Натомість зрозумілим фактом є те, що їх подолання стане завданням насамперед правової політики держави, яка має переслідувати мету встановлення розумного балансу цілей оборони, інфраструктурної відбудови, нормалізації функціонування соціальних інститутів та найголовніше правомірного залучення до них громадян [1, с. 136].

Питання всіх процесів, пов'язаних з обороною країни, є беззаперечно критично важливими, проте вони не повинні ставати приводом для задоволення власних інтересів кожного окремо взятого посадовця, через що страждають абсолютні права людини. Посилений нагляд за порушенням конституційних прав людини, притягнення до відповідальності всіх правопорушників тут і негайно, з дотриманням презумпції невинуватості, слідування нормативним приписам, а не перетворення цього на процес незаконного збагачення - усе це відновлюватиме довіру населення до всіх органів влади, що у підсумку не тільки забезпечить конституційні права людини в умовах воєнного стану, а й частково вирішить проблеми, пов'язані з мобілізацією в країні, знявши негативні настрої суспільства.

Висновок. Виникнення проблемних аспектів забезпечення конституційних прав людини в умовах воєнного стану є прямим наслідком дій посадових осіб, де за основу взято зловживання владою та перевищення посадових повноважень у такий спосіб, щоб це виглядало як необхідність для повноцінної обороноздатності країни. Такі особи відчують відсутність посиленого нагляду та безкарність за свої діяння, що перетворюється на систему порушень абсолютних прав людини. Вирішення цих проблем шляхом запровадження дієвих методів контролю правоохоронними органами за процесами мобілізації та невідворотного притягнення до відповідальності стане початком забезпечення конституційних прав людини в умовах воєнного стану.

Пропозиції для формування підсумкових рекомендацій конференції.

Міністерству оборони України та правоохоронним органам: розробити дієві методи контролю за процесами мобілізації.

Офісу Генерального прокурора та ДБР: забезпечити невідворотне притягнення до відповідальності посадових осіб за зловживання владою та перевищення посадових повноважень з метою стримування таких осіб від подібних правопорушень у майбутньому, що сприятиме дотриманню конституційних прав під час воєнного стану.

Раді національної безпеки і оборони (РНБО) та Верховній Раді України: розробити політико-правову стратегію, яка встановить розумну межу між вирішенням усіх питань обороноздатності країни та забезпеченням конституційних прав людини в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Нікітіна Л. О. Конституційні права людини та громадянина в Україні в умовах воєнного стану: проблематика обмеження, забезпечення та охорони. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 11. С. 135–137. DOI: doi.org. URL: https://lsei.org.ua/11_2022/28.pdf (дата звернення: 26.05.2026).

2. Конституція України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 25.05.2026).

3. Кучук А. М. Теорія держави і права. Частина 1: Теорія держави: навчально-методичний посібник/ А. М. Кучук. – Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. – 112 с.

Мельник Остап Петрович,

*здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти*

Національного університету

«Києво-Могилянська академія»

НА ОЦІНКУ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ МЕЖІ ВПЛИВУ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Практика Європейського суду з прав людини відіграє важливу роль у розвитку цивільного судочинства України, оскільки саме через рішення Суду загальні положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод набувають конкретного процесуального змісту. Водночас звернення до практики ЄСПЛ у національному судочинстві має бути обґрунтованим і пов'язаним із предметом конкретної справи. Найвиразніше це проявляється у сфері оцінки доказів і встановлення фактичних обставин, адже саме ці питання традиційно належать до компетенції національного суду. Тому ключова проблема полягає у визначенні того, де проходить межа між автономією національного суду в оцінці доказів і конвенційним контролем ЄСПЛ за справедливістю судової процедури.

Нормативне закріплення вищезгаданої процесуальної автономії міститься у статті 89 Цивільного процесуального кодексу України, відповідно до якої суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів [2]. Це означає, що саме національний суд визначає належність, допустимість, достовірність і достатність доказів, а також формує висновок про встановлені фактичні обставини. Однак внутрішнє переконання судді не може розумітися як необмежений або свавільний розсуд. У конвенційному вимірі значення має не лише результат оцінки доказів, а й те, чи була сама процедура їх дослідження справедливою.

Нормативною підставою для звернення національних судів до практики ЄСПЛ є не лише загальний обов'язок України виконувати Конвенцію, а й прямі приписи національного законодавства. Частина четверта статті 10 ЦПК України передбачає, що суд застосовує при розгляді справ Конвенцію та практику Європейського суду з прав людини як джерело права [2]. Аналогічний підхід закріплено у статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування

практики Європейського суду з прав людини», відповідно до якої суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [3]. У науковій літературі також наголошується, що визнання Конвенції та практики ЄСПЛ джерелами права вплинуло на сучасне розуміння принципів цивільного судочинства в Україні [9]. Відтак практика ЄСПЛ у цивільному судочинстві України не є лише допоміжним матеріалом для аргументації, а виступає важливим інструментом правозастосування.

Водночас визнання практики ЄСПЛ джерелом права не означає, що вона створює автономний масив процесуальних правил доказування. Її призначення полягає не в заміні національного процесуального закону, а в конкретизації стандартів справедливого судового розгляду, закріплених у статті 6 Конвенції [1]. Тому під час застосування практики ЄСПЛ у сфері доказування важливо розмежовувати два питання: по-перше, питання належності, допустимості, достовірності та достатності доказів, які вирішує національний суд відповідно до ЦПК України; по-друге, питання справедливості процедури, у межах якої ці докази були подані, досліджені та оцінені.

У цьому контексті центральне значення має доктрина «четвертої інстанції». Її зміст полягає в тому, що Європейський суд з прав людини не є апеляційним чи касаційним судом щодо національних судів і не здійснює повторної оцінки доказів або повторного встановлення фактів. У справі «Гарсія Руїс проти Іспанії» (*García Ruiz v. Spain*) Суд наголосив, що стаття 6 Конвенції гарантує право на справедливий судовий розгляд, але не встановлює правил щодо допустимості доказів або способів їх оцінки, оскільки ці питання належать передусім до сфери національного права та компетенції національних судів [4]. Отже, практика ЄСПЛ не створює альтернативного процесуального режиму доказування і не підміняє положення ЦПК України.

Водночас із цього не випливає, що сфера доказування повністю вилучена з-під конвенційного контролю. ЄСПЛ не втручається у встановлення фактів лише доти, доки національна оцінка доказів залишається раціональною, несвавільною і здійсненою в межах справедливої процедури. З огляду на це, конвенційний

механізм не передбачає перевірки того, чи міг би національний суд за умови іншої оцінки тих самих доказів дійти протилежного висновку по суті спору. Натомість ЄСПЛ перевіряє, чи не був сам спосіб формування цього висновку несумісним із гарантіями статті 6 Конвенції.

Показовою у цьому контексті є справа «Бочан проти України (№ 2)» (*Bochan v. Ukraine (No. 2)*), у якій ЄСПЛ підкреслив, що він не повинен діяти як суд «четвертої інстанції», однак може поставити під сумнів висновки національних судів, якщо вони є свавільними або явно необґрунтованими [5]. У цій справі порушення статті 6 Конвенції було пов'язане не з тим, що ЄСПЛ інакше оцінив фактичні обставини, а з тим, що Верховний Суд України грубо спотворив зміст попереднього рішення ЄСПЛ, що було оцінено як прояв грубого свавілля та відмови у правосудді. Отже, межа втручання ЄСПЛ проходить не там, де національний суд просто помилився в оцінці доказів, а там, де така оцінка втрачає ознаки справедливого, послідовного й обґрунтованого судового розгляду.

Однією з фундаментальних конвенційних меж дискреції національного суду у сфері доказування є принцип процесуальної рівності сторін. У цивільному процесі кожна сторона повинна мати реальну можливість представляти свою позицію за умов, які не ставлять її у суттєво не вигідне становище порівняно з іншою стороною. Це має безпосереднє значення для роботи з доказами, оскільки перевага однієї сторони у доступі до доказового матеріалу або можливості впливати на його дослідження може порушити баланс процесуальних можливостей. Класичним прикладом застосування цього підходу у практиці Суду є справа «Домбо Бехеер Б.В. проти Нідерландів» (*Dombo Beheer B.V. v. the Netherlands*), у якій ЄСПЛ наголосив, що принцип рівності сторін вимагає надання кожній стороні розумної можливості представити свою справу за умов, які не ставлять її у суттєво не вигідне становище порівняно з опонентом [6]. Отже, навіть за умови формально правильного застосування національних норм щодо належності чи достатності доказів, їх оцінка не відповідатиме стандартам статті

6 Конвенції, якщо під час доказової діяльності одну зі сторін було поставлено у суттєво гірше процесуальне становище порівняно з опонентом.

Органічним продовженням гарантій рівності сторін є дотримання принципу змагальності провадження. У національному цивільному процесі такий принцип закріплений, зокрема, у статті 12 ЦПК України, а на рівні прав учасників справи – у статті 43 ЦПК України, яка передбачає право подавати докази, брати участь у їх дослідженні, ставити питання іншим учасникам процесу, свідкам, експертам і спеціалістам, а також висловлювати свої доводи, міркування та заперечення [2]. У практиці ЄСПЛ ця гарантія означає, що сторони повинні мати можливість знати про матеріали, які можуть вплинути на рішення суду, та коментувати їх. Показовою у цьому контексті є правова позиція, сформульована у справі «Мантованеллі проти Франції» (*Mantovanelli v. France*), де Суд звернув увагу на необхідність забезпечити сторонам ефективну можливість ознайомитися з доказами або зауваженнями, поданими з метою вплинути на рішення суду, і надати щодо них свої пояснення [7]. Відтак суд не може покладати в основу рішення матеріали, щодо яких сторона не мала реальної можливості висловитися.

Зрештою, конвенційний контроль за справедливістю процедури оцінки доказів неможливо реалізувати без дотримання вимоги щодо належного мотивування судового рішення. Це не означає, що національний суд зобов'язаний детально відповідати на кожен аргумент сторони або переказувати весь доказовий матеріал. Однак рішення має давати змогу зрозуміти, чому одні докази були прийняті судом, а інші – відхилені, і яким чином суд дійшов відповідного висновку щодо фактичних обставин. У справі «Руїс Торіха проти Іспанії» (*Ruiz Torija v. Spain*) ЄСПЛ сформулював підхід, за яким пункт 1 статті 6 Конвенції зобов'язує суди мотивувати свої рішення, але цей обов'язок не можна розуміти як вимогу надавати детальну відповідь на кожен довід сторони [8]. Для цивільного судочинства це означає, що конвенційний стандарт не підміняє

національні правила оцінки доказів, але вимагає, щоб судові рішення не було довільним і дозволяло простежити логіку судового висновку.

Отже, практика ЄСПЛ впливає на оцінку доказів у цивільному судочинстві України не шляхом створення нових правил належності, допустимості чи достатності доказів. Її вплив має інший характер, який встановлює зовнішні межі, в яких національний суд реалізує свої процесуальні повноваження. Такими межами є заборона свавільної або явно необґрунтованої оцінки доказів, дотримання рівності сторін, забезпечення змагальності, реальної можливості сторін коментувати доказовий матеріал та обов'язок суду належно мотивувати свої висновки.

У цьому полягає безпосереднє практичне значення імплементації європейських стандартів у цивільному судочинстві. Національний суд має уникати хибної практики нерелевантного або механічного цитування рішень ЄСПЛ виключно з метою надання власному судовому акту видимості конвенційної обґрунтованості. Натомість він має з'ясувати, який саме конвенційний стандарт впливає з відповідного рішення Суду, чи є він релевантним до обставин конкретної цивільної справи, а також як цей стандарт співвідноситься з національними процесуальними нормами. Інакше практика ЄСПЛ перетворюється не на інструмент забезпечення справедливого судового розгляду, а на формальний елемент мотивувальної частини судового рішення.

Отже, межі впливу практики ЄСПЛ на оцінку доказів у цивільному судочинстві України визначаються співвідношенням двох засад: процесуальної автономії національного суду та конвенційного контролю за справедливістю судового розгляду. Національний суд зберігає повноваження оцінювати докази за внутрішнім переконанням, встановлювати фактичні обставини справи і вирішувати спір по суті. Водночас ця автономія не є абсолютною, оскільки спосіб оцінки доказів має відповідати стандартам статті 6 Конвенції.

Практика ЄСПЛ не перетворює Суд на «четверту інстанцію» і не дає підстав для повторного перегляду кожного фактичного висновку національного суду. Її призначення полягає в іншому – забезпечити, щоб оцінка доказів здійснювалася

в межах справедливої, змагальної, рівноправної і належно мотивованої процедури. Саме тому належне застосування практики ЄСПЛ у сфері доказування полягає не в механічному цитуванні рішень Суду, а у використанні сформульованих ним критеріїв для перевірки того, чи не перетворилося внутрішнє переконання судді на прояв процесуального свавілля.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004 (дата звернення: 21.05.2026).
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1618-15> (дата звернення: 21.05.2026).
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3477-15> (дата звернення: 21.05.2026).
4. García Ruiz v. Spain [GC], no. 30544/96, Judgment of 21 January 1999. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58907> (дата звернення: 21.05.2026).
5. Bochan v. Ukraine (No. 2) [GC], no. 22251/08, Judgment of 5 February 2015. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-152331> (дата звернення: 21.05.2026).
6. Dombo Beheer B.V. v. the Netherlands, no. 14448/88, Judgment of 27 October 1993. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57850> (дата звернення: 21.05.2026).
7. Mantovanelli v. France, no. 21497/93, Judgment of 18 March 1997. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58023> (дата звернення: 21.05.2026).

8. Ruiz Torija v. Spain, no. 18390/91, Judgment of 9 December 1994. HUDOC.
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57909> (дата звернення: 21.05.2026).
9. Komarov V., Tsuvina T. The Impact of the ECHR and the Case Law of the ECtHR on Civil Procedure in Ukraine. Access to Justice in Eastern Europe. 2021. No. 1(9). P. 79–101. DOI: 10.33327/AJEE-18-4.1-a000047.
URL: <https://ajee-journal.com/the-impact-of-the-echr-and-the-case-law-of-the-ecthr-on-civil-procedure-in-ukraine> (дата звернення: 21.05.2026).

Московко Б.М.,

аспірант

Київського університету

інтелектуальної власності та права

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА САМОВІЛЬНЕ
ЗАЙНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ТА САМОВІЛЬНЕ
БУДІВНИЦТВО: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ І СУДОВОЇ
ПРАКТИКИ**

Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництва передбачена ст. 197-1 КК України і належить до числа найбільш дискусійних інститутів сучасного кримінального права. Це зумовлено складною конструкцією складу зазначеного кримінального правопорушення, наявністю в диспозиції статті оціночних ознак, а також необхідністю чіткого розмежування кримінально караних діянь і цивільно-правових земельних спорів.

У науковій доктрині ці питання досліджувалися у працях В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна, О. О. Дудорова, М. І. Хавронюка та В. О. Навроцького, які наголошують на необхідності забезпечення принципу правової визначеності та недопущення підміни цивільно-правових механізмів кримінально-правовими засобами впливу [1; 2; 3; 4; 5; 6].

У доктрині кримінального права безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення визнаються суспільні відносини у сфері власності та встановленого порядку користування земельними ресурсами, що забезпечують реалізацію земельних прав відповідно до вимог земельного законодавства [2; 4; 6]. При цьому предметом кримінального правопорушення виступає земельна ділянка як індивідуально визначений об'єкт права власності або користування, що має встановлені межі, місце розташування та правовий режим використання [3; 5].

Так, В. Я. Тацій зазначає, що кримінальне право має застосовуватися як виключний інструмент впливу (*ultima ratio*) у випадках, коли інші галузеві

засоби не забезпечують належного захисту суспільних відносин [1, с. 41]. У сфері земельних правовідносин це положення набуває особливої актуальності, оскільки межа між кримінальним правопорушенням і цивільним спором є значною мірою оціночною. Законодавець у ч. 1 ст. 197-1 КК України встановлює відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки, однак не розкриває змісту цього поняття, що зумовлює необхідність звернення до судової практики.

Верховний Суд у своїх правових позиціях виходить із того, що самовільне зайняття земельної ділянки полягає у фактичному використанні земельної ділянки без правової підстави, наданої у встановленому законом порядку [5]. Водночас сама по собі відсутність державної реєстрації права не може автоматично свідчити про наявність складу кримінального правопорушення, оскільки у низці випадків між сторонами існують цивільно-правові спори щодо правомірності набуття земельних прав або меж земельної ділянки.

У цьому контексті визначальне значення має встановлення правової природи відповідних відносин, оскільки кримінально-правова оцінка не може підміняти цивільно-правові механізми захисту права власності. Особливої уваги потребує проблема кваліфікації самовільного будівництва. Нормативна конструкція ч. 3–4 ст. 197-1 КК України свідчить про формальний характер цього складу кримінального правопорушення, оскільки для його інкримінування не вимагається встановлення наслідків у вигляді значної шкоди. Так, у постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 05.06.2024 у справі № 743/2194/19 зазначено, що для кваліфікації достатнім є встановлення факту здійснення будівельних робіт на самовільно зайнятій земельній ділянці [6]. Водночас у практиці Верховного Суду послідовно простежується підхід, відповідно до якого сама по собі відсутність правовстановлюючих документів не є безумовною підставою для кримінальної відповідальності за наявності цивільно-правового характеру спору [7].

У доктрині кримінального права підкреслюється, що Кримінальний кодекс України не містить легального визначення поняття «самовільне зайняття земельної ділянки», що зумовлює необхідність звернення до земельного та

цивільного законодавства для його тлумачення [1; 3; 4]. Як зазначає В. Я. Тацій, у випадках використання оціночних категорій законодавець свідомо делегує їх конкретизацію правозастосувачу, що, однак, не повинно порушувати принцип правової визначеності [1]. О. О. Дудоров звертає увагу, що відсутність законодавчого визначення самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва створює ризики неоднакового застосування ст. 197-1 КК України та підміни кримінально-правової оцінки цивільно-правовими спорами [3]. Аналогічної позиції дотримується М. І. Хавронюк, який наголошує на складності розмежування кримінально караного самовільного зайняття та фактичного користування земельною ділянкою за відсутності оформлених правовстановлюючих документів [4]. Проблема визначення «значної шкоди» також не має нормативного вирішення у межах ст. 197-1 КК України, що ускладнює однакове застосування закону. У зв'язку з цим у науковій літературі пропонується або законодавче уточнення цього критерію, або його уніфіковане тлумачення через судову практику [2; 5]. Зазначені недоліки обумовлюють фрагментарність правозастосовної практики та створюють ризики неоднакового тлумачення ознак складу кримінального правопорушення.

Важливе значення для формування підходів до кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 197-1 КК України, має практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), яка визначає загальноєвропейські стандарти допустимого втручання держави у право власності в контексті статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Базовим у цьому контексті є підхід, сформульований у справі «*Sporrong and Lönnroth v. Sweden*» (рішення від 23 вересня 1982 року, заяви № 7151/75 та № 7152/75) [9], у якій ЄСПЛ закріпив принцип необхідності досягнення «справедливого балансу» між загальними інтересами суспільства та захистом права особи на мирне володіння майном. Суд підкреслив, що такий баланс порушується у разі покладення на особу «індивідуального і надмірного тягаря».

У справі «*James and Others v. the United Kingdom*» (рішення від 21 лютого 1986 року, заява № 8793/79) [10] ЄСПЛ розвинув зазначений підхід, наголосивши, що втручання у право власності є допустимим лише за умови дотримання справедливого балансу між вимогами загального інтересу та захистом прав особи, однак навіть за наявності легітимної мети воно не може покладати на власника надмірний індивідуальний тягар.

У справі «*Öneryıldız v. Turkey*» (рішення Великої палати від 30 листопада 2004 року, заява № 48939/99) [11] Суд наголосив, що втручання держави у майнові права має відповідати вимогам законності, переслідувати легітимну мету та забезпечувати справедливий баланс між інтересами суспільства та правами особи. Аналогічний висновок викладено Судом по справі «*Hutten-Czapska v. Poland*» (рішення Великої палати від 19 червня 2006 року, заява № 35014/97) [12], де ЄСПЛ вказав, що навіть соціально зумовлене регулювання у сфері майнових прав не повинно позбавляти власника реальної можливості здійснення своїх прав, що становлять зміст права власності.

У справі «*Depalle v. France*» (рішення Великої палати від 29 березня 2010 року, заява № 34044/02) [13] ЄСПЛ підкреслив, що обмеження права власності у сфері земельних відносин та просторового планування є допустимими лише за умови їх пропорційності та передбачуваності для особи. Таким чином, практика ЄСПЛ формує системний підхід до оцінки втручання у право власності, що базується на принципах законності, пропорційності та справедливого балансу між публічними та приватними інтересами.

Отже, при застосуванні ст. 197-1 КК України національні суди повинні враховувати як внутрішньодержавні критерії криміналізації земельних правопорушень, так і стандарти ЄСПЛ, особливо у випадках перетину кримінально-правових і цивільно-правових відносин, коли існує ризик підміни приватноправового спору кримінально-правовою кваліфікацією.

З огляду на викладене, доцільним є подальше вдосконалення кримінального законодавства шляхом конкретизації ознак складу даного кримінального правопорушення та забезпечення єдності судової практики Верховного Суду, що

сприятиме підвищенню рівня правової визначеності та запобіганню необґрунтованій криміналізації земельних відносин.

Список використаних джерел:

1. Тацій В. Я. Кримінальне право України : підручник. Харків : Право, 2019. 528 с.
2. Борисов В. І., Тютюгін В. І. Кримінальне право України : підручник. Харків : Право, 2021. 768 с.
3. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право України : навч. посіб. Київ : Ваіте, 2023. 1264 с.
4. Хавронюк М. І. Кримінальне право України: Загальна та Особлива частини. Київ : Атіка, 2018. 328 с.
5. Навроцький В. О. Кримінально-правова кваліфікація : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2022. 512 с.
6. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 05.09.2023 у справі № 755/4801/18. URL: <https://supreme.court.gov.ua> (дата звернення: 21.05.2026).
7. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 05.06.2024 у справі № 743/2194/19. URL: <https://supreme.court.gov.ua> (дата звернення: 20.05.2026).
8. Постанова Верховного Суду від 28.02.2024 у справі № 916/799/23. URL: <https://supreme.court.gov.ua> (дата звернення: 20.05.2026).
9. Sporrong and Lönnroth v. Sweden : Judgment of the European Court of Human Rights, 23 September 1982, Applications nos. 7151/75 and 7152/75. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57580> (дата звернення: 04.06.2026).
10. James and Others v. the United Kingdom : Judgment of the European Court of Human Rights, 21 February 1986, Application no. 8793/79. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57507> (дата звернення: 04.06.2026).
11. Önerayıldız v. Turkey : Judgment of the European Court of Human Rights (Grand Chamber), 30 November 2004, Application no. 48939/99. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67614> (дата звернення: 04.06.2026).
12. Hutten-Czapska v. Poland : Judgment of the European Court of Human Rights (Grand Chamber), 19 June 2006, Application no. 35014/97. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-75541> (дата звернення: 04.06.2026).
13. Depalle v. France : Judgment of the European Court of Human Rights (Grand Chamber), 29 March 2010, Application no. 34044/02. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-98136> (дата звернення: 04.06.2026).

Мокряков Андрій Олександрович,
*аспірант кафедри
конституційного, міжнародного права
та публічно-правових дисциплін
Київського університету
інтелектуальної власності та права*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ КОНСАЛТИНГОВИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Актуальність проблеми: В умовах цифровізації економіки України правова кваліфікація консалтингових послуг ускладнюється тим, що традиційне розуміння консультації як усної або письмової рекомендації вже не охоплює весь фактичний зміст таких послуг. Сучасний консалтинг дедалі частіше включає дистанційну взаємодію з клієнтом, використання електронних договорів, електронної ідентифікації, цифрового документообігу, аналітики даних, хмарних сервісів, автоматизованих систем підтримки рішень і штучного інтелекту. Визначення В. К. Лишенюк консалтингової діяльності як «врегульованого нормами права виду господарської діяльності» [1, с.2] дозволяє розглядати консалтинг не лише як фактичне надання порад, а як професійну діяльність, що має договірну, організаційну та правову природу.

В Україні для цифровізації консалтингової діяльності вже сформовано базову правову інфраструктуру, зокрема діють норми про електронну комерцію, електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги, публічні електронні послуги, публічні електронні реєстри, цифровий контент і цифрові послуги, а також спеціальний правовий режим Дія City. Зокрема, Закон України «Про електронну комерцію» створює підстави для укладення електронних правочинів і використання електронного підпису, а Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги» оперує категоріями цифрового контенту, цифрової послуги,

виконавця та споживача. Це має безпосереднє значення для консалтингових послуг, оскільки їх результат дедалі частіше передається клієнтові не у паперовій формі, а через електронні документи, онлайн-платформи, хмарні сховища, аналітичні панелі, електронні кабінети або спеціалізовані цифрові сервіси.

Зв'язок консалтингу з електронною комерцією проявляється насамперед у тому, що консультаційна послуга може замовлятися, оплачуватися, надаватися і підтверджуватися повністю в електронному середовищі. О. С. Кізлова підкреслює, що «електронний бізнес» є одним із найбільш динамічних сегментів економічної активності [2, с. 85]. Для консалтингу це означає, що електронна форма взаємодії вже не є допоміжною або технічною, а стає самостійним способом організації договірних відносин між консультантом і клієнтом. Відповідно, проблематика правової кваліфікації консалтингових послуг має розглядатися не лише через загальні положення цивільного законодавства про договір надання послуг, а й через норми законодавства про електронну комерцію, електронний документообіг, електронну ідентифікацію, а також міжнародні норми захисту персональних даних і кібербезпеки.

Водночас чинне українське законодавство переважно регулює інфраструктуру цифрової взаємодії, але не деталізує специфіку саме консалтингових послуг у цифровому середовищі. Тобто законодавство вже дозволяє укладати договори дистанційно, ідентифікувати сторони, користуватися електронними кабінетами та цифровими сервісами, але залишає недостатньо визначеними питання правового статусу цифрового результату консультаційної роботи, меж відповідальності консультанта за використання цифрових інструментів, стандартів роботи з клієнтськими даними, застосування штучного інтелекту при підготовці рекомендацій та належного документування таких процесів. Ця проблема узгоджується з висновком М. В. Коломієць про те, що в Україні «відсутнє нормативно-правове регулювання консалтингової діяльності на всіх рівнях» [3, с. 53]. Саме тому цифровізація не усуває проблему правової невизначеності консалтингу, а навпаки – робить її більш помітною.

Окремо слід враховувати, що електронна комерція та цифрові послуги пов'язані не лише з договірною формою, а й із безпекою електронної взаємодії. М. Д. Василенко та Н. С. Кирєєва, зазначають, що її правове регулювання має одночасно забезпечувати розвиток електронної комерції та «гарантувати безпеку суб'єктів у цій сфері» [4, с.32]. Для цифрового консалтингу це означає необхідність правового врегулювання не лише порядку укладення електронного договору, а й стандартів захисту клієнтських даних, конфіденційності, кібербезпеки, прозорості джерел інформації та фіксації результатів консультаційної роботи.

Досвід інших країн показує, що наступним етапом цифрової трансформації є не просто переведення державних і комерційних процедур онлайн, а формування нових професійних послуг на перетині права, управління, даних, інформаційної безпеки та технологій. Так, у Європейському Союзі Artificial Intelligence Act закріплює ризик-орієнтований підхід до регулювання штучного інтелекту. Це створює попит на консультаційні послуги з управління з застосуванням штучного інтелекту (AI governance), що включає відповідну оцінку ризиків, прозорості алгоритмічних рішень, людського нагляду, підготовки внутрішніх політик використання ШІ, технічної документації та комплаєнсу. Отже, консалтинг у сфері ШІ перестає бути лише технологічною або управлінською послугою і набуває ознак комплексного правового, організаційного та етичного супроводу бізнесу.

Подібну логіку демонструє і EU Data Act, який застосовується з 12 вересня 2025 року; Європейська Комісія визначає його як крок до чесної та іноваційної економіки даних в Європі [6]. Для консалтингового ринку це означає появу окремого напрямку data governance consulting: аудиту потоків даних, розробки правил доступу до даних, договірного врегулювання їх обміну, оцінки правомірності використання клієнтської інформації, підготовки політик зберігання та передачі даних, а також супроводу переходу між хмарними сервісами. У такій моделі консультант працює не лише з управлінськими рішеннями, а й з даними як самостійним економічним і правовим активом.

Окремо показовим є досвід Сінгапуру, де Model AI Governance Framework for Generative AI використовується як практико-орієнтована рамка для відповідального впровадження генеративного ШІ. У документі підкреслюється, що AI governance залишається сферою, яка формується, а тому важливим є «побудови міжнародного консенсусу» [7]. Цей підхід важливий для України, оскільки він демонструє, що регулювання цифрового консалтингу може розвиватися не лише через жорсткі законодавчі приписи, а й через методичні рекомендації, стандарти, типові політики, чек-листи та інструменти самооцінки для бізнесу. Саме такі документи можуть бути практичним містком між загальними нормами законодавства і щоденною діяльністю консультантів.

Ще один релевантний приклад – Естонія, де e-Residency визначається як «government-issued digital identity» (цифрова ідентичність, підтверджена державою), що дає підприємцям можливість «на 100% відкрити компанію в онлайн-режимі» [8]. Для консалтингових послуг цей приклад має значення не лише як цифровізація державної послуги, а як зміна моделі супроводу бізнесу: консультант може надавати клієнту комплексну допомогу зі створення компанії, вибору юрисдикції, електронного підписання документів, налаштування податкового й корпоративного адміністрування, відкриття доступу до цифрових сервісів та організації дистанційного управління бізнесом. Тобто цифрова держава створює не лише зручність для підприємця, а й нові ринки професійного консалтингу.

Велика Британія також демонструє важливий приклад законодавчого визнання цифрових інструментів у бізнес-процесах. Electronic Trade Documents Act 2023 передбачає, що «обіг документів в паперовому та електронному вигляді має нести однакову юридичну силу» [9]. Для консалтингу це означає появу послуг із супроводу переходу до paperless trade: аналізу юридичної сили електронних документів, налаштування цифрових платформ, перевірки надійності систем електронного документообігу, кібербезпеки та адаптації договірних моделей до цифрової торгівлі.

Таким чином, міжнародний досвід свідчить, що цифровізація консалтингових послуг розвивається у трьох основних напрямках: по-перше, через правове визнання електронної форми взаємодії, документів і договорів; по-друге, через формування нових предметних сфер консалтингу – AI governance, data governance, digital compliance, cybersecurity consulting, cloud migration та супровід цифрової ідентичності; по-третє, через появу нових вимог до відповідальності консультанта, прозорості методології, захисту даних і документування цифрового результату послуги.

Для України з цього випливає, що подальше вдосконалення законодавства має бути спрямоване не лише на розвиток «Дії», електронних кабінетів та інших інструментів електронного урядування, а й на уточнення правового режиму цифрових професійних послуг. Доцільним є нормативне або методичне визначення особливостей цифрових консалтингових послуг: статусу електронного результату консультаційної роботи, вимог до договорів на цифровий консалтинг, правил використання ШІ консультантами, стандартів роботи з клієнтськими даними, вимог до кібербезпеки, прозорості джерел інформації та меж відповідальності за рекомендації, сформовані з використанням цифрових інструментів. Це дозволить перейти від загальної цифровізації адміністративних і комерційних процедур до більш зрілої моделі, у якій консалтинг розглядається як окремий елемент цифрової економіки та професійний механізм впровадження цифрової трансформації бізнесу.

Таким чином, цифровізація економіки України вже створила правові передумови для дистанційного надання консультаційних послуг, однак чинне законодавство ще не повною мірою враховує специфіку цифрового консалтингу як комплексної професійної послуги. Вона поєднує елементи інформаційної, управлінської, правової, технологічної та аналітичної діяльності, а тому потребує більш чіткого правового й методичного оформлення. Найбільш перспективним напрямом для України є не механічне запозичення іноземних моделей, а адаптація їхньої логіки: ризик-орієнтованого підходу до ШІ, правил управління даними, визнання цифрових документів, розвитку цифрової ідентичності та

формування стандартів відповідального використання цифрових інструментів у професійних послугах.

Список використаних джерел:

[1] Лищенко В. К. Правове регулювання консалтингової діяльності : дис. ... д-ра філософії : 081 Право / Лищенко Валентина Костянтинівна. - Київ, 2023. - 228 с.

[2] Кізлова О. С. *Електронний договір як правовий спосіб електронної комерції*. Авторка є професором кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія», Режим доступу: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/19-20_05_2017/pdf/20.pdf ;

[3] Коломієць М. В. *До проблеми правового регулювання консалтингової діяльності України*. Приватне і публічне право. 2019. № 1. С. 51–54. Режим доступу: https://www.pp-law.in.ua/archive/1_2019/12.pdf

[4] Василенко М. Д. Електронна комерція в проявах юриспруденції (законодавства) та кібербезпеки (несанкціонованих вторгнень): міждисциплінарне дослідження / М. Д. Василенко, Н. С. Кирєєва // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Т. 26 / голов. ред. Ю. В. Цуркан-Сайфуліна ; МОН України, НУ «ОЮА». – Одеса : Гельветика, 2020. – С. 25-33.

[5] European Commission. *AI Act enters into force*. European Commission, 1 August 2024. URL: https://commission.europa.eu/news-and-media/news/ai-act-enters-force-2024-08-01_en.

[6] European Commission. *Data Act*. Shaping Europe's Digital Future. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/data-act>.

[7] AI Verify Foundation; Infocomm Media Development Authority of Singapore. *Model AI Governance Framework for Generative AI*. Singapore, May 2024. URL: <https://aiverifyfoundation.sg/wp-content/uploads/2024/05/Model-AI-Governance-Framework-for-Generative-AI-May-2024-1-1.pdf>.

[8] e-Residency of Estonia. *e-Residency of Estonia | Apply and start an EU company online*. URL: <https://www.e-resident.gov.ee/>.

[9] Electronic Trade Documents Act 2023. UK Public General Acts, 2023 c. 38.
Section 3. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2023/38/body/enacted>.

Назаренко Каміла Петрівна,
*здобувачка вищої освіти Київського
університету інтелектуальної власності та права
Науковий керівник*

Рибачек Валентин Кіндратович
*канд.юрид.наук, доцент кафедри
конституційного, міжнародного права
та публічно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права*

ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОЦИДУ: ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ДОВКІЛЛЯ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Актуальність дослідження зумовлена безпрецедентними масштабами руйнування навколишнього природного середовища внаслідок сучасної військової агресії проти України, що змушує світову спільноту переосмислити наявні інструменти міжнародного права. Довгий час екологічні втрати під час війн розглядалися як неминуча супутня шкода. Проте руйнування об'єктів критичної інфраструктури, затоплення шахт, підрив дамб, масштабні лісові пожежі та забруднення акваторій Чорного і Азовського морів доводять, що шкода довкіллю стала свідомим інструментом ведення війни. Поняття «екоцид» сьогодні виходить за межі суто теоретичного терміну і вимагає чіткої юридичної кваліфікації та створення дієвих механізмів притягнення винних до відповідальності.

Історико-правовий генезис захисту довкілля під час війни свідчить, що його початок відповідає термінам В'єтнамської війни, коли масштабне застосування армією США дефоліантів (зокрема, «Agent Orange») призвело до знищення мільйонів гектарів лісів і тривалого отруєння ґрунтів. Саме цей прецедент стимулював ухвалення у 1976 році Конвенції про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище

(Конвенція ЕНМОД) [1,с.54]. Цей документ забороняє використання засобів, які мають «широкі, довгострокові або серйозні наслідки» як способів руйнування чи завдання шкоди довкіллю іншої держави. Водночас формулювання Конвенції ЕНМОД містять значні юридичні прогалини, оскільки вони забороняють навмисне маніпулювання природними процесами (наприклад, штучне викликання дощу чи землетрусів), і є малоефективними при оцінці наслідків традиційних артилерійських чи ракетних обстрілів промислових зон.

Паралельно захист навколишнього середовища було інтегровано до системи міжнародного гуманітарного права (МГП) через Додатковий протокол I 1977 року до Женевських конвенцій 1949 року. Статті 35 та 55 цього Протоколу встановлюють потрібний критерій шкоди: вона має бути одночасно широкомасштабною, довготривалою і серйозною [2, с. 89]. У контексті МГП «довготривалість» традиційно тлумачиться як збитки, що тривають десятиліттями (часто посиляються на період у 20–30 років). Такий надзвичайно високий поріг доказування робить практичне застосування цих статей майже неможливим у ході поточних бойових дій. Крім того, МГП оперує принципом військової доцільності та пропорційності, що дозволяє державам-агресорам виправдовувати удари по екологічно небезпечних об'єктах (наприклад, нафтобазах чи хімічних заводах) досягненням безпосередньої тактичної переваги.

Окремою юридичною проблемою є правова кваліфікація екоциду в межах міжнародного кримінального права та Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС). На сьогодні Римський статут містить лише одну пряму згадку про довкілля у статті 8(2)(b)(iv), яка класифікує як воєнний злочин умисне здійснення нападу, коли відомо, що він призведе до випадкових втрат життя, поранень або шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довгострокової та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною порівняно з конкретною і безпосередньою загальною військовою перевагою [3]. Ця норма має суттєві недоліки: вона діє виключно під час міжнародних збройних конфліктів, застосовується лише до нападів на військові

цілі і вимагає проведення складного тесту на пропорційність між військовою вигодою та екологічними збитками. Через це МКС за всю свою історію не розглянув жодної справи, пов'язаної суто зі злочинами проти довкілля. У зв'язку з цим міжнародний рух «Stop Ecocide International» за підтримки провідних юристів-міжнародників розробив у 2021 році дефініцію екоциду як потенційного п'ятого злочину проти миру [4, с. 112]. Вони запропонували визначити екоцид як умисні або безвідповідальні (з явним нехтуванням наслідками) дії, вчинені з усвідомленням високої ймовірності заподіяння серйозної та широкомасштабної або довгострокової шкоди довкіллю. Головна юридична відмінність цієї пропозиції полягає в тому, що екоцид має розглядатись як автономний злочин (*delictum sui generis*), незалежно від концепції воєнної пропорційності чи наявності стану війни як такого.

На відміну від міжнародного права, національне законодавство України демонструє прогресивніший підхід до криміналізації екологічних злочинів. Стаття 441 Кримінального кодексу України визначає екоцид як масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу [5]. Важливою юридичною особливістю української норми є те, що цей злочин містить як ознаки матеріального складу, так і складу загрози: для притягнення до відповідальності достатньо навіть загрози виникнення екологічної катастрофи внаслідок вчинених дій. Наразі Офіс Генерального прокурора України розслідує десятки кримінальних проваджень за статтею «екоцид», включно зі справою про підлив Каховської ГЕС, що є унікальним досвідом збору доказової бази безпосередньо в умовах активної фази конфлікту.

Проте українські правоохоронні органи стикаються з серйозними викликами процесуального характеру. Вони пов'язані з неможливістю доступу до окупованих територій для відбору проб ґрунту та води, відсутністю єдиних уніфікованих міжнародних методик підрахунку довгострокових збитків для екосистемних послуг, а також проблемою імунітету вищого посадового керівництва держави-агресора. Оскільки національні суди не можуть обійти

суверенний імунітет лідерів інших держав, виникає потреба в інституціоналізації нових міжнародних судових органів або розширенні мандату чинних трибуналів.

Варто також звернутися до історичного досвіду відшкодування екологічних збитків. Найбільш успішним прикладом є Компенсаційна комісія Організації Об'єднаних Націй (UNCC), створена Радою Безпеки ООН після звільнення Кувейту у 1991 році [6, с. 2]. Комісія зобов'язала Ірак виплатити понад 52 мільярди доларів США фізичним особам, корпораціям та урядам, при цьому значна частина коштів була спрямована саме на очищення пустелі від нафтових розливів та відновлення морської флори і фауни Перської затоки. Проте UNCC була створена на підставі резолюції Ради Безпеки ООН, що є неможливим у сучасних реаліях, де держава-агресор володіє правом вето. Це підтверджує необхідність пошуку альтернативних правових шляхів, наприклад, через Генеральну Асамблею ООН або укладання багатосторонніх міжнародних договорів про створення спеціальних репараційних комісій.

Висновки і пропозиції:

Проведений комплексний аналіз свідчить, що чинна система міжнародного права має суттєві прогалини у сфері захисту довкілля від наслідків війни, а високі пороги доказування у МГП та Римському статуті обмежують можливості притягнення винних до відповідальності. Для формування підсумкових рекомендацій конференції пропонується:

1. На міжнародно-дипломатичному рівні: активно лобіювати внесення змін до Римського статуту МКС щодо криміналізації екоциду як п'ятого самостійного злочину, що дозволить усунути тестування на «воєнну пропорційність» при оцінці масового нищення природи.
2. На рівні міжнародного судочинства: ініціювати створення Спеціального екологічного трибуналу або Міжнародної компенсаційної комісії під егідою Генеральної Асамблеї ООН, яка діятиме в обхід права вето у Раді Безпеки, для примусового стягнення репарацій за рахунок заморожених суверенних активів держави-агресора на відновлення екосистем.
3. На національно-процесуальному рівні: розробити та законодавчо

затвердити інноваційні методики дистанційного моніторингу екологічної шкоди (із застосуванням супутникових знімків високої роздільної здатності та криптографічного захисту даних), що дозволить формувати належну доказову базу для українських та міжнародних судів у випадках, коли безпосередній доступ до територій є неможливим.

4. На рівні міжвідомчої взаємодії: адаптувати внутрішні стандарти екологічного контролю України до Директиви ЄС про кримінально-правову охорону навколишнього середовища, забезпечивши синергію між військовими експертами, криміналістами та науковцями-екологами при фіксації воєнних злочинів проти природи.

Список використаних джерел:

1. Андрусевич А. О. Міжнародно-правовий захист навколишнього середовища під час збройних конфліктів: теорія та практика. Львів : Екоправо-Львів, 2021. 215 с. URL: <http://www.ecopravo.lviv.ua/publications/books/> (дата звернення: 15.05.2026).
2. Міжнародне гуманітарне право : підручник / за ред. В. Г. Буткевича. Київ : Либідь, 2020. 344 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/> (дата звернення: 15.05.2026).
3. Римський статут Міжнародного кримінального суду : Міжнародний документ від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 15.05.2026).
4. Сироїд Т. Л. Міжнародне кримінальне право : навч. посіб. Харків : Право, 2023. 280 с. URL: <https://pravo-izdat.com.ua/> (дата звернення: 15.05.2026).
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.05.2026).
6. Компенсаційна комісія ООН – перспектива фінансування відновлення довкілля в Україні після війни із рф. URL: <https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2022/05/Kompensatsijna-komisiya-OON.pdf> (дата звернення: 15.05.2026).

Остапчук Роман Юрійович,
здобувач вищої освіти I курсу магістратури,
групи ЦГЮ 5/25 МД
Київського університету
інтелектуальної власності та права

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕСТВА ПРАВА У СФЕРІ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю забезпечення ефективного захисту прав та законних інтересів працівників і роботодавців у сучасних умовах трансформації трудового законодавства та євроінтеграційних процесів. Принцип верховенства права виступає фундаментальною засадою функціонування правової держави та має визначальний вплив на регулювання трудових відносин [1; с. 45].

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про підвищену увагу науковців до проблем реалізації принципу верховенства права у сфері праці. Зокрема, сучасні дослідження присвячені питанням адаптації трудового законодавства до стандартів Європейського Союзу, забезпечення правової визначеності та законних очікувань учасників трудових правовідносин [2].

Значна увага приділяється також механізмам забезпечення законності у трудових відносинах, ролі суду у захисті трудових прав та розвитку альтернативних способів вирішення трудових спорів, зокрема медіації [3].

Водночас актуальними залишаються проблеми ефективності правового регулювання, пов'язані з рівнем правосвідомості суб'єктів трудових відносин та недосконалістю законодавства [4].

Метою роботи є комплексний аналіз змісту принципу верховенства права у сфері трудових відносин, визначення особливостей його реалізації та об'ґрунтування напрямів удосконалення трудового законодавства України відповідно до сучасних правових стандартів. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання, зокрема: діалектний метод – для з'ясування сутності принципу верховенства права; системно-

структурний – для аналізу елементів трудових правовідносин; формально-юридичний – для дослідження норм трудового законодавства; порівняльно-правовий – для зіставлення національних норм із європейськими стандартами.

У сфері трудових відносин принцип верховенства права передбачає пріоритет прав і свобод людини, справедливість, юридичну визначеність, заборону дискримінації та ефективний судовий захист. Його реалізація забезпечує баланс інтересів працівника як слабшої сторони трудових правовідносин і роботодавця як суб'єкта господарювання. Важливим аспектом є забезпечення юридичної визначеності трудових норм, що проявляється у чіткості, доступності та передбачуваності законодавства. Невизначеність правових норм може призводити до зловживань з боку роботодавців та порушення трудових прав працівників.

Окрему увагу слід приділити судовій практиці як інструменту реалізації принципу верховенства права. Саме суди відіграють ключову роль у тлумаченні трудового законодавства відповідно до стандартів справедливості та пропорційності.

Крім того, принцип верховенства права передбачає недопущення дискримінації у сфері праці, забезпечення рівних можливостей для всіх працівників незалежно від статі, віку, раси чи інших ознак.

Висновок

Принцип верховенства права у сфері трудових відносин є ключовим орієнтиром розвитку трудового законодавства України. Його реалізація сприяє підвищенню рівня захисту прав працівників, забезпеченню справедливості та стабільності трудових правовідносин. Доцільним є подальше вдосконалення трудового законодавства з урахуванням європейських стандартів, посиленні ролі судової практики та впровадження альтернативних способів вирішення трудових спорів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. №254/96-ВР.

2. Капітан О.І. Адаптація трудового та соціального законодавства України до стандартів ЄС крізь призму принципу верховенства права // Аналітично-порівняльне законодавство. 2026.
3. Отовчиць С.Л. Актуальні питання врегулювання трудових спорів шляхом медіації // Аналітично-порівняльне правознавство. 2024.
4. Анатійчук В.В. Вплив правосвідомості на ефективність механізму правового регулювання трудових відносин // Аналітично-порівняльне правознавство. 2023.

Овсяннікова Єлизавета Іванівна,

*студентка 2 курсу юридичного факультету групи ПД 1/24
Київського університету інтелектуальної власності та права*

Науковий керівник: Мірошніченко Сергій Сергійович,
*професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Київського університету інтелектуальної власності та права
доктор юридичних наук, професор
ORSID 0000-0002-4215-1603*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКІНЧЕНИЙ ЗАМАХ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У доктрині кримінального права та чинному законодавстві замах на кримінальне правопорушення розглядається як стадія незакінченого злочину. Відповідно до ч. 2 ст. 15 ККУ, незакінченим замахом є вчинення особою з прямим умислом дій (бездіяльності), безпосередньо спрямованих на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини ККУ, якщо при цьому особа не виконала всіх дій, які вважала за необхідне виконати для доведення кримінального правопорушення до кінця [2].

Науковці обґрунтовують, що ключовою ознакою незакінченого замаху є суб'єктивний критерій припинення злочинної діяльності: особа зупиняється на етапі виконання об'єктивної сторони з причин, що не залежали від її волі, не реалізувавши свій злочинний план у повному обсязі.

Об'єктивна сторона незакінченого замаху характеризується трьома обов'язковими елементами:

початок виконання дії, що безпосередньо входить до складу об'єктивної сторони конкретного правопорушення. На відміну від готування, замах створює безпосередню загрозу об'єкту правової охорони;

недоведення правопорушення до кінця. Це означає відсутність усіх ознак закінченого складу злочину (зокрема, відсутність суспільно небезпечних наслідків у матеріальних складах);

зовнішній характер причин припинення. Діяльність переривається внаслідок втручання третіх осіб, подолання опору потерпілим, несправності знаряддя злочину або інших обставин, що виникли всупереч бажанню винного [4].

В наукових колах визначалась усталена правова доктрина, що незакінчений замах можливий виключно з прямим умислом. Особа повинна не лише усвідомлювати суспільно небезпечний характер своїх дій, а й бажати настання конкретного злочинного наслідку [5].

З таких же позицій виходить і правозастосовча практика, Пленум Верховного Суду України у постанові № 2 від 7 лютого 2003 року визначив, що для кваліфікації дій як замаху на вбивство необхідно встановити спрямованість умислу саме на позбавлення життя потерпілого. Це має принципове значення для розмежування замаху на вбивство та заподіяння тяжких тілесних ушкоджень: у першому випадку необхідно довести наявність прямого умислу на позбавлення життя, а не лише на заподіяння шкоди здоров'ю [3].

Критерієм розмежування видів замаху є уявлення винного про ступінь завершеності його дій. При незакінченому замаху особа вважає, що вона ще не виконала всього необхідного для настання наслідку. Наприклад, винний лише заніс зброю над жертвою, але був затриманий. При закінченому замаху (ст. 15 ч. 3 ККУ) особа виконала всі дії, але наслідок не настав з незалежних причин (зробив постріл, але промахнувся) [2].

Практичне значення цього розмежування полягає у визначенні ступеня суспільної небезпеки та можливості добровільної відмови. На стадії незакінченого замаху добровільна відмова можлива шляхом простої пасивності (припинення подальших дій), тоді як при закінченому замаху відмова зазвичай вимагає активного запобігання настанню наслідків (дієве каяття).

Сучасна практика демонструє посилений підхід до оцінки доказів умислу при незакінченому замаху. Зокрема, суди наголошують на необхідності врахування способу, знарядь злочину, кількості та локалізації ударів.

Важливим аспектом є кваліфікація за сукупністю. Якщо при незакінченому замаху на один злочин було фактично вчинено інший (наприклад, при замаху на крадіжку пошкоджено майно), кваліфікація здійснюється за ст. 15 ККУ та відповідною статтею Особливої частини. Проте, згідно з принципом індивідуалізації, покарання за незакінчений замах не може перевищувати половини максимального строку найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті [2].

При незакінченому замаху особа зберігає реальну можливість довести злочин до кінця, але припиняє його за власною волею. У такому разі вона не підлягає кримінальній відповідальності за замах, але відповідає за ту частину дій, яка вже містить склад іншого правопорушення [1, 2]. Юридична природа добровільної відмови на етапі незакінченого замаху полягає в «остаточності» рішення: особа назавжди відмовляється від реалізації конкретного злочинного наміру.

Незакінчений замах є специфічною стадією кримінального правопорушення, де об'єктивне незавершення дій корелюється з чітко спрямованим прямим умислом на досягнення злочинного результату. Специфіка кваліфікації вимагає від органів досудового розслідування та суду ретельного аналізу суб'єктивного ставлення винного до своїх дій та обставин, що перешкодили завершенню злочину. В умовах воєнного стану особливого значення набуває правильна кваліфікація замахів на злочини проти національної безпеки та проти власності, де межа між готуванням та незакінченим замахом визначає міру державної репресії та дотримання принципу справедливості [5].

Аналіз судової практики Верховного Суду підтверджує, що помилки при розмежуванні замаху від закінченого злочину або готування призводять до скасування вироків. Так, у справі № 204/1956/16-к, постанова Верховного Суду України від 13 червня 2019 року, суд кваліфікував дії як замах на вбивство,

оскільки дії були свідомо спрямовані, але наслідок не настав внаслідок обставин, що не залежали від особи, що підкреслює необхідність глибокого теоретичного розуміння структури незакінченого замаху в професійній діяльності юриста [6].

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>.
4. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>.
5. Вісник Асоціації кримінального права України. URL: <http://vakp.nlu.edu.ua>.
6. Постанова Верховного Суду України №204/1956/16-к від 13 червня 2019 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>.

*Пендюр Дмитро Олександрович,
студент 1 курсу магістратури ЦГЮ 5/25 МД
Київського університету інтелектуальної власності та права*

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СТАТУС ТА ФУНКЦІОНАЛ ВЕРХОВНОЇ РАДИ В УМОВАХ ТРИВАЛОГО ВОЄННОГО СТАНУ: КРИЗА ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ ЧИ АДАПТАЦІЯ?

Актуальність теми дослідження. Тривалий воєнний стан, введений через повномасштабну агресію російської федерації проти України, суттєво змінив баланс і специфіку роботи всієї системи державної влади. Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади опинилася в унікальних історичних обставинах. З одного боку, об'єктивна потреба у швидкому прийнятті оборонних та безпекових рішень призвела до посилення ролі виконавчої гілки влади та Президента України. З іншого – стабільна та легітимна робота парламенту є головним індикатором збереження демократії, європейського курсу та верховенства права в країні. У зв'язку з цим у науковому та суспільному дискурсах виникає дискусія: чи є сучасні трансформації українського парламенту ознакою глибокої «кризи парламентаризму», чи це вимушена та успішна «адаптація» до викликів воєнного часу.

Аналіз останніх досліджень. Різні аспекти функціонування органів державної влади та трансформації державного управління в особливий період досліджували такі українські правники та науковці, як Барабаш Ю.Г., Бориславська О.М., Венгер В.В., Стрижак О. та інші.

Метою роботи є аналіз конституційно-правового статусу і функціональних змін Верховної Ради України в умовах тривалого воєнного стану для визначення характеру цих змін (криза чи адаптація) та розробки практичних рекомендацій щодо зміцнення ролі парламенту.

Методологічна основа. У дослідженні використано системно-структурний метод, який дозволив оцінити місце Верховної Ради України в

системі стримувань та противаг під час війни, а також формально-юридичний метод – для аналізу норм Конституції України та законів, що регулюють діяльність парламенту в особливий період, зокрема Закону України "Про правовий режим воєнного стану" [5].

Конституція України чітко вказує на те, що навіть під час воєнного стану повноваження Верховної Ради України не можуть бути припиненні. Більше того, стаття 83 Основного Закону прямо зазначає: у разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану [1]. Цей крок конституційного законодавця спрямований на недопущення вакууму влади та гарантує безперервність законодавчого процесу [2, с. 30]. Таким чином, з погляду права, подовження роботи поточного скликання парламенту є абсолютно легітимною конституційною адаптацією, а не порушенням демократичних норм.

Проте на практиці тривалий особливий режим вносить корективи у три ключові функції парламенту: законодавчу, установчу та контрольну. Законодавча функція зазнала найбільшого прискорення. Верховна Рада України з перших днів повномасштабного вторгнення продемонструвала здатність оперативно ухвалювати критично важливі закони для забезпечення Сил оборони, бюджетних змін та соціальної підтримки.

Водночас швидкість прийняття рішень подекуди негативно впливає на якість законотворчості та глибину попереднього обговорення актів у комітетах.

Найбільших трансформацій зазнала контрольна функція Верховної Ради України щодо виконавчої гілки влади. Через закритий характер багатьох засідань з міркувань безпеки, обмеження доступу журналістів до кулуарів парламенту та призупинення традиційних «годин запитань до Уряду» в їхньому класичному форматі, класичний парламентський контроль послабився [3, с. 91]. Це створює певний дисбаланс у класичній тріаді влади, де Кабінет Міністрів та структури сектору безпеки і оборони отримали значно більше автономії у прийнятті рішень.

Також важливо звернути увагу на внутрішні виклики парламенту. Сюди відносяться: зменшення фактичної кількості народних депутатів (через позбавлення мандатів представників заборонених проросійських партій та інші обставини), складнощі із забезпеченням залізобетонної єдності під час голосування за непопулярні, але необхідні реформи (наприклад, податкові чи мобілізаційні зміни), а також загальна втома від тривалої невизначеності. Попри це, парламент продовжує збиратися та ухвалювати євроінтеграційні закони, необхідні для відкриття та просування переговорів про набуття України членства в ЄС, що підтверджує його життєздатність та адаптивність.

Висновок. Сучасний стан Верховної Ради України не можна однозначно характеризувати як кризу парламентаризму, оскільки орган зберігає свою юридичну легітимність, продовжує ухвалювати закони та виконувати міжнародні зобов'язання. Це радше вимушена, глибока адаптація до умов екзистенційної кризи [2, с. 35]. Проте тривале обмеження прозорості роботи парламенту, послаблення його контрольної функції над виконавчою владою та обмеження прав парламентської опозиції несуть у собі довгострокові ризики для демократії [3, с. 88]. Збереження балансу влад вимагає поступового та безпечного відновлення класичних інструментів парламентської демократії, навіть в умовах воєнного часу.

Пропозиції для формування підсумкових рекомендацій конференції.

Верховній Раді України: розробити та впровадити чіткий безпековий протокол для поступового повернення до більшої відкритості засідань, зокрема шляхом розширення допуску акредитованих представників медіа до приміщень парламенту за умов дотримання правил цивільного захисту. Також варто посилити роль профільних парламентських комітетів у здійсненні контролю за використанням бюджетних коштів та діяльністю органів виконавчої влади, відновивши регулярні закриті та відкриті слухання за участю урядовців.

Кабінету Міністрів України: забезпечити регулярне, повне та своєчасне інформування Верховної Ради України про стан виконання ухвалених оборонних

та економічних програм, відновивши повноцінну практику підготовки відповідей на депутатські запити.

Науковцям та правовим експертам: Розпочати комплексну розробку концепції післявоєнного відновлення парламентської моделі України, що включатиме механізм переходу від надзвичайних процедур до стандартних демократичних процесів та організації перших повоєнних виборів [4, с. 56].

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 28.05.2026).
2. Бориславська О. М. Функціонування демократичних інститутів в умовах війни: український досвід захисту конституційного ладу. Право України. 2023. № 4. С. 28-41.
3. Венгер В. В. Забезпечення системності національного законодавства в умовах війни: парламентський практичний вимір. Право України. 2023. № 1. С. 76-93.
4. Стрижак О. Функціонування політичних інституцій України в умовах повномасштабної російсько-української війни. Політичні дослідження. 2023. № 2. С. 45-58.
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 30.05.2026).

Применко Дар'я Юріївна,
студентка 4 (Зск) курсу, групи СПАД 9/23 СК БД
Київського університету інтелектуальної
власності та права

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ: ЛЕГІТИМНІ МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ ТА АКТУАЛЬНІ ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Актуальність теми. У часи активного розвитку технологій неможливо уникнути спостереження надчастого використання суспільством штучного інтелекту у повсякденному житті. Це явище створює принципово нові виклики й для системи правосуддя. Сьогодні використання алгоритмів штучного інтелекту (зокрема великих мовних моделей, як-от ChatGPT) для підготовки процесуальних документів, аналізу судової практики чи автоматизації рутинних завдань стає звичною практикою серед людей, як юристів (адвокатів/представників), так й осіб без спеціальної юридичної підготовки. Проте відсутність чіткого законодавчого врегулювання, єдиного підходу в судовій практиці до такого правового регулювання та меж використання штучного інтелекту в суді породжує низку ризиків: від порушення принципів професійної правничої допомоги до ризику генерації штучним інтелектом недостовірних фактів («галюцинацій»).

Особливої гостроти набуває питання процесуальної чистоти: де проходить межа між допустимим використанням допоміжних технологій та зловживанням процесуальними правами? Відсутність єдиного підходу до кваліфікації дій учасників справи, які подають документи, повністю або частково згенеровані штучним інтелектом, створює загрозу для ефективності правосуддя. Наразі відповідна судова практика тільки починає своє формування, але, через новизну та дискусійність обраної тематики, відсутня її єдність. Дослідження вже існуючих правових висновків Верховного Суду, а також не менш важливих

окремих думок суддів є необхідним задля з'ясування основних (ключових) підходів до розуміння місця використання штучного інтелекту в судовому процесі, а також окремих правових позицій, що мають своє нормативно-правове підґрунтя.

Вищенаведене зумовило обрання теми «Штучний інтелект у судовому процесі: легітимні межі застосування та актуальні правові позиції Верховного Суду».

Метою дослідження є комплексний аналіз правової природи та допустимих меж використання штучного інтелекту в судовому процесі.

Ключові слова: штучний інтелект, технології, галюцинування, допоміжний інструмент, асистивні технології, добросовісність, Верховний Суд, зловживання процесуальними правами, принцип «людського контролю» (human-in-the-loop), професійна правнича допомога, верифікація інформації, процесуальні строки, неповага до суду.

Вступ. Слід одразу окреслити, що саме по собі використання допоміжних технологій (штучного інтелекту) не є порушенням, в очах суду такі технології за своєю суттю виступають допоміжним засобом задля правильного застосування правових норм, а також для складення певного документу. Порушення як прояв недобросовісності виникає при знятті особою з себе відповідальності за перевірку та точність викладених у створеному документі відомостей, а також при виявленні в діяннях такої особи проявів неповаги до суду, зокрема у ставленні під сумнів висновків суду, ставлячи в порівняння інформацію, надану штучним інтелектом.

Виклад основного матеріалу. Отже, спершу звернемось до загального розуміння поняття штучного інтелекту. доктор юридичних наук, Баранов О.А., у своїй роботі, присвяченій даній тематиці, дослідивши широке коло наукової літератури, сформував наступне визначення штучного інтелекту – «це певна сукупність методів, способів, засобів та технологій, насамперед, комп'ютерних, що імітує (моделює) когнітивні функції, які мають критерії, характеристики та показники еквівалентні критеріям, характеристикам та показникам відповідних

когнітивних функцій людини» [1]. Додатково, для глибшого розуміння принципу дії штучного інтелекту, автор обговорюваної роботи описав перелік підходів щодо побудови штучного інтелекту, зокрема комп'ютерний, який полягає у швидких обчислювальних алгоритмах та обробки великих даних [1].

Розвиток нормативного регулювання штучного інтелекту у сфері правосуддя розпочався з ухвалення у грудні 2018 року Європейською комісією з питань ефективності правосуддя Європейської етичної хартії про використання штучного інтелекту в судових системах та їхньому середовищі (European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment), що визначила фундаментальні принципи відповідального впровадження інновацій відповідно до цінностей Ради Європи [2]. Наступним кроком стала діяльність Парламентської асамблеї Ради Європи, яка розробила Резолюцію «Про необхідність демократичного управління штучним інтелектом» № 2341 та підготувала спеціалізований Звіт «Щодо здійснення правосуддя за алгоритмом – роль штучного інтелекту у поліцейській діяльності та системах кримінального правосуддя», акцентуючи увагу на ризиках автоматизації юридичних процесів [3; 4].

Україна активно долучається до міжнародних стандартів як член Спеціального комітету зі штучного інтелекту при Раді Європи, а у жовтні 2019 року держава офіційно приєдналася до Рекомендації Ради Організації економічного співробітництва і розвитку з питань штучного інтелекту (Recommendation of the Council on Artificial Intelligence, OECD/LEGAL/0449), що встановлює глобальні орієнтири для надійного штучного інтелекту [5]. Внутрішній вектор розвитку був закладений Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р, яким схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні, що окреслює пріоритетні завдання державної політики у цій галузі [6]. Сучасний стан адаптації правової системи до нових викликів відображений у Висновку Консультативної ради європейських суддів від 01.12.2023 № 26 «Рухаючись вперед: використання асистивних технологій у судочинстві», де детально проаналізовано баланс переваг та недоліків

використання асистивних технологій і систем штучного інтелекту безпосередньо під час здійснення правосуддя [7].

Незважаючи на малу кількість національної сталої практики щодо прийнятних меж використання допоміжних технологій у судовому процесі, вже простежується певна єдність підходів Верховного Суду. Задля зручності, поділимо висновки Верховного Суду на такі категорії: категорія № 1 – штучний інтелект як джерело інформації, його сприйняття судом; категорія № 2 – галюцинування та перевірка відомостей, наданих штучним інтелектом; категорія № 3 – штучний інтелект та пропуск процесуального строку; категорія № 4 – використання штучного інтелекту при наданні правничої допомоги.

Категорія № 1. Так, суддя Верховного Суду Вронська Г.О. в окремій думці від 08.02.2024 року по справі № 925/200/22, висловила, що дійсно, наразі простежується офіційне впровадження використання штучного інтелекту у судовий процес, але таке використання має відбуватись з дотриманням норм статті 2 Господарського процесуального кодексу України (завдання та основні засади господарського судочинства), а також статті 43 цього кодексу (неприпустимість зловживання процесуальними правами)[8: 9]. Додатково, суддя зауважила, що саме з метою виконання завдання судочинства сторона у справі має користуватися процесуальними правами, сприяючи тим самим суду у здійсненні правосуддя. Отже, якщо особа здійснює певну процесуальну дію не з цією метою, а для досягнення інших цілей (зокрема образити, принизити учасників судового процесу, їхніх представників, суд, виявити до них і до їхніх дій власні негативні емоції), така особа виходить за межі дійсного змісту відповідного процесуального права, тобто зловживає ним (такий висновок сформовано на основі постанов Великої Палати Верховного Суду від 13.03.2019 у справі № 199/6713/14-ц, та від 07.04.2021 у справі № 9901/23/21) [8; 10; 11].

Верховний суд в ухвалі від 08.02.2024 року по справі № 925/200/22 констатував, що технології штучного інтелекту, зокрема системи типу ChatGPT, можуть виконувати лише допоміжну роль у сфері правосуддя. Вони є корисними інформативними інструментами для підготовки документів чи пошуку даних,

проте в жодному разі не можуть замінити суддю або його роль у процесі ухвалення рішень. Суд наголосив, що правосуддя має здійснюватися виключно людиною, а судова автономія та незалежність повинні поважатися: технології не можуть бути наділені функціями оцінки доказів чи трактування норм права від імені суду [12].

Використання відповідей штучного інтелекту як правової позиції або джерела права є неприпустимим. Суд визнав, що апелювання до «думки» ChatGPT для оскарження чи роз'яснення вже ухвалених судових рішень є зловживанням процесуальними правами та проявом неповаги до суду, з чим, доречі, не погодилась суддя колегії Вронська Г.О. [12; 8]. Єдиним цілком погодженим підходом колегії суддів по даній справі виявилось те, що будь-які результати генерації штучного інтелекту не мають статусу доказу чи джерела законної аргументації, а спроби підмінити ними професійну правничу допомогу або судову експертизу підривають цілісність судової системи та верховенство права [12; 8]. До такого висновку також дійшов Верховний суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у постанові від 08.07.2025 року по справі № 925/496/24 [13].

Також, схожої думки дійшов Верховний суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду при розгляді заяви про відвід колегії у справі № 750/6682/23. Під час розгляду цієї заяви колегія виявила ознаки використання допоміжних технологій заявником, а також неналежну вмотивованість такої заяви. З огляду на таке, Суд дійшов висновку, що ухвалюючи рішення, суддя керується виключно положеннями закону та своїм внутрішнім переконанням, висновки сформовані «штучним інтелектом» не мають жодного доказового значення для встановлення наявності чи відсутності у заявника сумнівів в об'єктивності судді [15].

Категорія № 2. Верховний Суд у складі Касаційного цивільного суду в ухвалі від 26.03.2026 року по справі № № 523/9632/24 висловив наступне: «Верховний Суд не заперечує використання учасниками справи інформаційних технологій при підготовці процесуальних документів, зокрема й інструментів

штучного інтелекту, однак таке використання має супроводжуватись відповідним контролем та верифікацією з боку людини» [14].

Так, Верховний Суд у складі Касаційного адміністративного суду в ухвалі від 15.01.2026 року 240/14153/24 та Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду в постанові від 08.04.2026 року по справі № 912/2122/23 звернули увагу на наступне. Згідно з галузевими стандартами України, "галюцинування" визначається як феномен, за якого результат роботи системи генеративного штучного інтелекту містить неточну або хибну інформацію, що оманливо представлена як достовірна (Словник термінів у сфері штучного інтелекту, схвалений Міністерством цифрової трансформації, пункт 24, 2024 рік) [18; 22; 23].

Подання до Суду недостовірної інформації, зокрема, посилань на неіснуючі постанови є порушенням принципу добросовісності користування процесуальними правами, незалежно від способу підготовки цієї інформації. Водночас подання до Суду процесуальних документів, згенерованих штучним інтелектом, за відсутності попередньої перевірки, свідчить про неналежне виконання професійних обов'язків і недобросовісне користування учасником справи процесуальними правами, що може бути кваліфіковано як вияв неповаги до суду [18; 22].

Категорія № 3. Суддя Великої Палати Верховного Суду М. В. Мазур у своїй окремій думці від 08.04.2026 року до постанови по справі № № 990/477/25 в питанні розгляду клопотання про поновлення строків на звернення до суду, висловила, що «в епоху вільного Інтернету (принаймні в українському та європейському сегментах) та розвинутих технологій штучного інтелекту ці труднощі самі по собі не виглядають настільки серйозними, щоб виправдати річну затримку із поданням нового позову після залишення без розгляду попереднього». Причинами пропущення строку були такі, що заявниця зіткнулася з певними складнощами: двох адвокатів, з якими вона укладала угоди, мобілізували, кілька адвокатів відмовилися надавати їй послуги, крім того, вона проживає за межами України, не володіє українською мовою та потребує

професійної правничої допомоги для реалізації права на звернення до суду. Верховний суд у поновленні строку відмовив, що на думку судді цієї колегії М. В. Мазур є порушенням норм статті 6 Європейської конвенції прав людини, якщо брати до уваги сукупність факторів, що вплинули на тривалу затримку. Проте, суддя також зауважила, що наведені причини є вагомими, але все-таки не вирішальними, з огляду на перше наведене [16; 17]. Аналогічну позицію висловив Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду в ухвалі від 19.06.2025 року по справі № 520/6119/23 [21].

Категорія № 4. Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду в ухвалі від 15.01.2026 року по справі № 240/14153/24 дійшов думки, що використання адвокатом технологій штучного інтелекту для підготовки процесуальних документів не є забороненим, проте покладає на нього повну та виключну відповідальність за достовірність наданої суду інформації. Наголошуючи на обов'язковості дотримання принципу фахового людського контролю (human-in-the-loop), Суд зауважує, що штучний інтелект може слугувати виключно допоміжним інструментом, який у жодному разі не замінює професійну діяльність адвоката, його критичне мислення та правову кваліфікацію [18].

Відповідно до встановлених етичних стандартів та галузевих рекомендацій, адвокат зобов'язаний особисто верифікувати результати, згенеровані штучним інтелектом, шляхом їх перевірки через офіційні бази законодавства та реєстр судових рішень, оскільки принцип добросовісності вимагає утримуватися від використання даних, достовірність яких неможливо підтвердити [18; 19]. Подання адвокатом до суду документів, що містять недостовірні відомості або посилання на неіснуючі судові рішення, згенеровані штучним інтелектом без належної фахової перевірки, кваліфікується як недобросовісне користування процесуальними правами та порушення професійних обов'язків. Такі дії, незалежно від способу підготовки інформації, можуть бути розцінені судом як зловживання процесуальними правами та вияв неповаги до Суду [18]. Тотожного

висновку дійшов Верховний Суд у складі судді Касаційного цивільного суду в ухвалі від 20.03.2026 року по справі № 522/18355/23 [20].

Висновки. Штучний інтелект в судовому процесі займає статус виключно допоміжного (асистивного) інструменту, який за своєю правовою природою не може замінити суддю або бути наділеним функціями оцінки доказів і трактування норм права від імені суду, оскільки правосуддя має здійснюватися виключно людиною. Результати генерації штучного інтелекту позбавлені статусу доказу чи джерела законної аргументації, а апелювання до «думки» алгоритмів замість професійної правничої допомоги підриває засади верховенства права та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Використання таких технологій супроводжується значним ризиком «галюцинування» — феномену, при якому система видає неточну або вигадану інформацію, зокрема посилення на неіснуючі судові рішення, за достовірну. Подання таких документів до суду без належної особистої перевірки адвокатом чи представником кваліфікується як недобросовісне користування процесуальними правами, прояв неповаги до суду та порушення професійних обов'язків. Саме тому критично важливим є дотримання принципу «людського контролю» (human-in-the-loop): учасник справи несе повну і виключну відповідальність за верифікацію будь-яких згенерованих даних через офіційні реєстри. Крім того, широка доступність технологій штучного інтелекту сьогодні прямо впливає на оцінку поважності причин пропуску процесуальних строків: наявність розвинених інструментів для перекладу та автоматизації пошуку інформації нівелює аргументи про технічні складнощі підготовки документів, що робить вимоги суду до оперативності звернення більш суворими. Таким чином, легітимні межі застосування штучного інтелекту в правосудді визначаються пріоритетом людського критичного мислення та обов'язком учасників діяти добросовісно і сприяти суду у здійсненні правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Баранов О. А. Визначення терміну «штучний інтелект». Інформація і право. 2023. № 1 (44). С. 13–30. URL: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.1\(44\).287537](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.1(44).287537)
2. European Ethical Charter on the use of Artificial Intelligence (AI) in judicial systems and their environment : adopted by the CEPEJ (3-4 December 2018). URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>
3. Need for democratic governance of artificial intelligence : Resolution 2341 (2020) / Parliamentary Assembly of the Council of Europe. URL: <https://pace.coe.int/en/files/28747/html>
4. Justice by algorithm – the role of artificial intelligence in policing and criminal justice systems : Resolution 2342 (2020) / Parliamentary Assembly of the Council of Europe. URL: <https://pace.coe.int/en/files/28748/html>
5. Recommendation of the Council on Artificial Intelligence : OECD/LEGAL/0449/OECD.
URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449>
6. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80>
7. Висновок Консультативної ради європейських суддів (КРЕС) від 01.12.2023 № 26 (2023) «Рухаючись вперед: використання асистивних технологій у судочинстві». URL: <https://rm.coe.int/opinion-no-26-2023-of-the-ccje-moving-forward-the-use-of-assistive-techno/1680ada122>
8. Вронська Г. О. Окрема думка судді Верховного Суду від 08.02.2024 у справі № 925/200/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116912384>
9. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13.03.2019 у справі № 199/6713/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80826435>
11. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 07.04.2021 у справі № 9901/23/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96383617>

12. Ухвала Верховного Суду від 08.02.2024 у справі № 925/200/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116892558>

13. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 08.07.2025 у справі № 925/496/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/Search?CaseNumber=925/496/24>

14. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду від 26.03.2026 у справі № 523/9632/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/Search?CaseNumber=523/9632/24>

15. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 11.09.2025 у справі № 750/6682/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/Search?CaseNumber=750/6682/23>

16. Мазур М. В. Окрема думка судді Великої Палати Верховного Суду від 08.04.2026 до постанови у справі № 990/477/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/Search?CaseNumber=990/477/25>

17. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

18. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 15.01.2026 у справі № 240/14153/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/Search?CaseNumber=240/14153/24>

19. Положення про використання технологій штучного інтелекту працівниками Апарату Верховного Суду : затв. наказом Керівника Апарату Верховного Суду від 08.12.2025 № 117. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/AI_polozhennya.pdf

20. Ухвала Верховного Суду у складі судді Касаційного цивільного суду від 20.03.2026 у справі № 522/18355/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/Search?CaseNumber=522/18355/23>

21. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 19.06.2025 у справі № 520/6119/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/Search?CaseNumber=520/6119/23>

22. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 08.04.2026 у справі № 912/2122/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/Search?CaseNumber=912/2122/23>

23. Словник термінів у сфері штучного інтелекту / М-во цифрової трансформації України. 2024. URL: <https://data.gov.ua/dataset/artificial-intelligence-glossary>

Пристапа Ігор Сергійович,
студент 1-го курсу магістратури,
група СУД 5/25 МД,
Київського університету
інтелектуальної власності та права

КОНСТИТУЦІЙНА ПРАВОСВІДОМІСТЬ У СУСПІЛЬСТВІ

Конституційна правосвідомість є однією з фундаментальних складових сучасного конституціоналізму, оскільки саме через рівень сприйняття конституційних цінностей формується ставлення суспільства до права, держави та механізмів реалізації прав і свобод людини. У демократичній державі конституція виконує не лише юридичну, а й соціальну функцію, формуючи систему суспільних орієнтирів, принципів справедливості, законності та верховенства права.

Конституційна правосвідомість являє собою особливу форму суспільної свідомості, яка охоплює знання, оцінку та ставлення громадян до Конституції, конституційного ладу, діяльності органів державної влади, а також до механізмів реалізації й захисту прав людини. Вона безпосередньо впливає на рівень правової культури населення та ефективність функціонування демократичних інститутів. Основою розвитку конституційної правосвідомості в Україні є положення Конституції України, відповідно до яких людина, її життя і гідність, права та свободи визнаються найвищою соціальною цінністю [1]. Саме ця норма визначає гуманістичну спрямованість українського конституціоналізму та формує базові орієнтири правового розвитку держави. Водночас важливу роль відіграє принцип верховенства права, закріплений у статті 8 Конституції України [1]. Його реалізація можлива лише за умови існування в суспільстві належного рівня правової та конституційної свідомості.

Конституційна правосвідомість формується під впливом багатьох чинників: рівня правової освіти, діяльності державних органів, доступності інформації, політичної культури суспільства та рівня довіри громадян до державних

інституцій. Особливого значення в сучасних умовах набуває інформаційний аспект. Закон України «Про інформацію» гарантує право кожного на вільне одержання, використання та поширення інформації [2]. Реалізація цього права створює умови для підвищення обізнаності громадян щодо своїх конституційних прав та обов'язків.

Важливим елементом розвитку конституційної правосвідомості є також доступ до публічної інформації. Закон України «Про доступ до публічної інформації» визначає гарантії відкритості діяльності органів державної влади та забезпечує прозорість функціонування публічного управління [3]. Відкритість держави сприяє формуванню довіри громадян до конституційних механізмів та зміцнює демократичні засади суспільства.

У сучасних умовах українського державотворення проблема конституційної правосвідомості набуває особливої актуальності. Воєнний стан, суспільно-політичні трансформації та євроінтеграційні процеси суттєво впливають на переосмислення громадянами значення Конституції та конституційних цінностей. Зростає суспільний інтерес до питань захисту прав людини, конституційних гарантій, діяльності органів державної влади та механізмів народовладдя.

Разом із тим, в українському суспільстві досі існують певні проблеми, пов'язані з недостатнім рівнем правової культури, правовим нігілізмом та недовірою до державних інституцій. Нерозуміння змісту конституційних норм або формальне ставлення до них негативно впливає на розвиток демократичної держави. Саме тому важливим завданням держави є формування належного рівня конституційної освіти та правового виховання громадян.

Особливу роль у цьому процесі відіграють заклади освіти, засоби масової інформації, органи державної влади та інститути громадянського суспільства. Поширення знань про Конституцію України, права людини та механізми їх захисту сприяє формуванню активної громадянської позиції та відповідального ставлення до виконання конституційних обов'язків.

Отже, конституційна правосвідомість є необхідною умовою розвитку демократичного суспільства та ефективного функціонування сучасного конституціоналізму. Від рівня її сформованості залежить не лише реалізація конституційних прав і свобод, а й стабільність держави, ефективність публічної влади та розвиток громадянського суспільства. У сучасних умовах для України особливого значення набуває підвищення рівня конституційної культури населення, утвердження принципу верховенства права та зміцнення довіри громадян до конституційних інститутів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 02.06.2026).
2. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2657-12> (дата звернення: 02.06.2026).
3. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (дата звернення: 02.06.2026).
4. Шаповал В. М. Конституціоналізм і демократія : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 416 с.
5. Тацій В. Я., Петришин О. В. Конституційне право України : підручник. Харків : Право, 2021. 592 с.
6. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків : Консум, 2019. 656 с.

Приходько В.І. ,
аспірант,
Київського університету
інтелектуальної власності та права

ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Ключові слова: публічне адміністрування, судова експертиза, інтелектуальна власність, адміністративно-правове регулювання, цифровізація, експертна діяльність.

Вступ. Розвиток цифрової економіки та зростання ролі інтелектуальної власності зумовлюють необхідність удосконалення механізмів її правового захисту. Одним із ключових елементів такого захисту є судово-експертна діяльність, яка забезпечує використання спеціальних знань під час вирішення спорів щодо об'єктів інтелектуальної власності. У сучасних умовах особливого значення набуває ефективне публічне адміністрування у сфері організації та проведення судових експертиз.

У наукових дослідженнях адміністративного права зазначається, що ефективність функціонування публічної адміністрації залежить від чіткості нормативного регулювання та належної координації діяльності уповноважених суб'єктів [1, с. 53]. Актуальність теми полягає у необхідності вдосконалення адміністративно-правового забезпечення судово-експертної діяльності у сфері інтелектуальної власності відповідно до сучасних технологічних та євроінтеграційних викликів.

Матеріали та методи. У дослідженні використано положення Закону України «Про судову експертизу», законодавства у сфері інтелектуальної

власності, а також наукові праці з адміністративного права та судово-експертної діяльності.

Методологічну основу становлять формально-юридичний, системно-структурний та порівняльно-правовий методи. Формально-юридичний метод застосовано для аналізу нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності, системний підхід — для дослідження взаємозв'язків між суб'єктами публічного адміністрування у сфері експертного забезпечення, а порівняльно-правовий метод — для визначення перспектив імплементації європейських стандартів у національну систему експертної діяльності.

Результати. Дослідження засвідчило, що сучасна система публічного адміністрування судово-експертної діяльності у сфері інтелектуальної власності характеризується складністю нормативного регулювання та недостатньою спеціалізацією окремих механізмів експертного забезпечення.

Одним із ключових викликів є постійне ускладнення об'єктів інтелектуальної власності, зокрема цифрових продуктів, програмного забезпечення, мультимедійного контенту та електронних баз даних. Це обумовлює необхідність удосконалення методик проведення експертиз та підвищення рівня професійної підготовки експертів.

Встановлено, що важливою проблемою залишається фрагментарність адміністративно-правового регулювання у сфері судових експертиз. Повноваження щодо організації експертної діяльності розподілені між різними суб'єктами публічної адміністрації, що іноді ускладнює координацію управлінських процесів та забезпечення єдиної практики проведення експертиз.

Окремого значення набуває цифровізація судово-експертної діяльності. Використання електронних реєстрів, цифрових баз даних та автоматизованих систем обробки інформації сприяє підвищенню оперативності експертних досліджень і прозорості процедур. Водночас цифровізація потребує належного адміністративно-правового забезпечення захисту інформації та кібербезпеки.

Перспективним напрямом реформування є адаптація системи судово-експертної діяльності до європейських стандартів, які передбачають

незалежність експерта, прозорість процедур, високий рівень професійної компетентності та ефективний контроль якості експертних висновків.

Висновки. Публічне адміністрування судово-експертної діяльності у сфері інтелектуальної власності є важливим елементом механізму забезпечення захисту прав та законних інтересів учасників правовідносин.

Основними напрямками вдосконалення є:

- систематизація адміністративно-правового регулювання;
- розвиток спеціалізації судових експертиз у сфері інтелектуальної власності;
- впровадження сучасних цифрових технологій;
- посилення контролю за якістю експертної діяльності;
- імплементація європейських стандартів організації судових експертиз.

Реалізація зазначених напрямів сприятиме формуванню ефективної системи публічного адміністрування судово-експертної діяльності відповідно до сучасних викликів та потреб правозастосовної практики.

Список використаних джерел:

1. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. Київ : Юридична думка, 2004. 584 с.
2. Битяк Ю. П., Гаращук В. М., Дьяченко О. В. Адміністративне право України : підручник. Харків : Право, 2012. 656 с.
3. Коломоець Т. О. Адміністративне право України : підручник. Київ : Істина, 2018. 400 с.
4. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4038-12>
5. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2811-20>

6. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України від 15.12.1993 № 3687-ХІІ // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3687-12>

Пигуль С. Д.,
*студентка 3-го курсу бакалаврату
за спеціальністю D9 «Міжнародне право»
Київського університету інтелектуальної власності та права*

ЗМІНА ПІДХОДІВ ДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ САНКЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Сучасний розвиток міжнародного права характеризується суттєвою трансформацією підходів до правового регулювання санкційної політики. Якщо впродовж другої половини XX ст. санкції розглядалися переважно як інструмент колективного реагування Ради Безпеки ООН на порушення міжнародного миру та безпеки, то сьогодні спостерігається стала тенденція до дифузії санкційних механізмів та їх активного застосування державами і регіональними організаціями в односторонньому або скоординованому порядку [2]. Цей процес породжує принципово нові питання щодо правової природи, легітимності та меж допустимого застосування примусових заходів економічного, фінансового і дипломатичного характеру.

Традиційно міжнародне право розмежовує санкції, авторизовані Радою Безпеки ООН відповідно до Глави VII Статуту ООН, та односторонні примусові заходи. Перші мають безперечну юридичну обов'язковість для всіх держав-членів. Другі — формально не заборонені, однак їхня правомірність визначається крізь призму принципів суверенного рівноправ'я і невтручання у внутрішні справи. Водночас із 2022 р. у зв'язку з повномасштабною збройною агресією Росії проти України міжнародна спільнота значно активізувала застосування скоординованих санкцій, що набули безпрецедентного масштабу і структурної складності [5]. Зміна підходів до санкційного регулювання найбільш виразно простежується у декількох вимірах. По-перше, відбувається перехід від широких торговельних ембарго до «розумних санкцій» (smart sanctions) — цільових заходів проти конкретних осіб, організацій і секторів економіки з метою

мінімізації гуманітарних наслідків для цивільного населення. По-друге, активний розвиток отримує допоміжний нормативний апарат: регіональні регламенти, акти виконавчої влади та судові рішення щодо правомірності включення до санкційних списків, — що формує розгалужений масив «санкційного права» [4]. Особливої уваги заслуговує нормативна система Європейського Союзу. Рада ЄС послідовно ухвалювала пакети обмежувальних заходів щодо Росії, суттєво розширюючи їхню предметну і суб'єктну сферу. Зокрема, Регламент Ради ЄС 2024/1745 від 24 червня 2024 р. (14-й пакет санкцій) запровадив нові інструменти протидії обходу обмежень — зобов'язання для операторів передавати застережні положення (*no-Russia clauses*) у договорах із контрагентами в третіх країнах — та розширив перелік товарів подвійного використання [5]. Подальше посилення санкційного режиму відбулося в 15-му пакеті (грудень 2024 р.) і продовжується у 2025–2026 рр. у частині вторинних санкцій щодо суб'єктів, які сприяють обходу обмежень. В українському контексті Закон України «Про санкції» 2014 р. закріпив національний механізм застосування обмежувальних заходів, який із початком повномасштабного вторгнення набув нового практичного виміру [2]. Разом із тим доктрина міжнародного права фіксує суперечності між прагненням до ефективного примусу та вимогами законності, процесуальної справедливості і захисту прав осіб, включених до санкційних списків. Концепція «санкцій солідарності», що виникла як реакція на агресію Росії, ставить під сумнів усталені конструкції та вимагає їх переосмислення в контексті *erga omnes* зобов'язань і права колективної відповідальності. Ряд дослідників наголошує, що масштаб скоординованих заходів фактично формує нові звичаєві норми міжнародного права [3]. Серйозним викликом залишається фрагментація санкційного регулювання та проблема обходу обмежень. Відсутність уніфікованого договірного режиму, що визначав би допустимість і порядок застосування односторонніх санкцій, призводить до конкуруючих юрисдикцій і правової невизначеності для приватних суб'єктів. За даними аналітичних досліджень 2024–2025 рр., значна частина підсанкційних товарів і фінансових потоків

продовжує досягати адресатів через треті країни, що актуалізує питання про екстериторіальну дію санкцій і відповідальність фінансових посередників [1]. Включення до регламентів ЄС положень щодо належної обачності є першим кроком до уніфікації підходів, однак ефективне правозастосування потребує ширшої міжнародної координації.

Таким чином, сучасне міжнародне право переживає суттєву трансформацію у сфері санкційної політики: від централізованого контролю РБ ООН до поліцентричної системи скоординованих примусових заходів; від широких ембарго до цільових персоналізованих обмежень; від суто міждержавних відносин до включення приватних акторів як адресатів і суб'єктів правозастосування. Ця трансформація вимагає вироблення чітких стандартів правомірності, процесуальних гарантій і механізмів координації, здатних забезпечити ефективність санкцій без шкоди для верховенства права і принципів міжнародного правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Гора Л., Максимович Р. Застосування режиму санкцій у міжнародному праві: ефективність та правові наслідки на прикладі війни в Україні. UNIVERSUM. 2024. № 15. С. 67–74. URL: <https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/1514> (дата звернення: 10.05.2026).
2. Про санкції : Закон України від 14 серп. 2014 р. № 1644-VII : станом на 1 берез. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18> (дата звернення: 10.05.2026).
3. Ясько Т., Ткаченко О. Санкції в міжнародному праві: баланс між законністю, ефективністю та гуманітарними проблемами. Молодий вчений. 2024. № 2 (126). С. 58–61. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-2-126-13> (дата звернення: 10.05.2026).
4. Beaucillon C. The Changing Landscape of International Sanctions Law: Unilateral Measures, Extraterritoriality and Accountability. European Journal of International Law. 2024. Vol. 35, No. 2. P. 401–435.

5. Council Regulation (EU) 2024/1745 of 24 June 2024 amending Regulation (EU) No 269/2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine. Official Journal of the European Union. L series. 2024. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L_2024_1745 (дата звернення: 10.05.2026).

Пижук В. А.,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

(правоохоронна діяльність)

Чернівецького інституту

«Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Цуркан-Сайфуліна Ю. В.,

заступниця директора з наукової роботи

Чернівецького інституту

«Одеська юридична академія»

доктор юридичних наук, професор

ПРАВООХОРОННА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ

Розвиток державності характеризується суттєвою трансформацією підходів до розуміння правоохоронної функції держави. Якщо тривалий час її зміст переважно пов'язувався із забезпеченням правопорядку та реагуванням на правопорушення, то в умовах сучасних безпекових викликів правоохоронна функція дедалі більше набуває комплексного характеру, поєднуючи правові, соціальні, безпекові та гуманітарні аспекти. Особливо актуальним це питання стало для України в умовах воєнного стану, коли правоохоронна діяльність фактично стала одним із ключових елементів забезпечення стійкості держави.

У правовому дискурсі правоохоронна функція держави розглядається не лише як механізм державного примусу, але і як складова забезпечення стабільності правового порядку, суспільної довіри та безпеки людини. Саме через правоохоронну діяльність держава реалізує свою здатність гарантувати захист прав і свобод людини, підтримувати функціонування правових інститутів та забезпечувати належний рівень суспільної безпеки. Конституція України визначає людину, її життя, здоров'я, честь, гідність і безпеку найвищою

соціальною цінністю, що фактично формує аксіологічну основу сучасної правоохоронної функції держави[1].

Сучасні безпекові виклики суттєво змінюють саму природу правоохоронної діяльності. Умови воєнного стану, гібридні загрози, інформаційний вплив, трансформація організованої злочинності та зростання суспільної напруги вимагають від держави не лише здатності реагувати на правопорушення, але й формувати систему національної стійкості. Саме тому правоохоронна функція сьогодні дедалі більше виходить за межі традиційного розуміння охорони правопорядку.

У науковій літературі зазначається, що упродовж останнього десятиліття у вітчизняному та міжнародному правовому дискурсі спостерігається поява та поступове закріплення нових категорій, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки та публічного порядку. Однією з таких категорій є поняття «стійкість», яке в сучасних умовах набуло статусу самостійної правової та управлінської засади. Його поява зумовлена сукупністю об'єктивних факторів, серед яких — зростання інтенсивності та різноманітності загроз, що посягають на основи державності, територіальної цілісності, прав і свобод людини [4, с. 456].

Зазначена позиція свідчить про те, що сучасна правоохоронна діяльність повинна бути орієнтована не лише на забезпечення реагування на конкретні правопорушення, але й на підтримання загальної стійкості держави та суспільства. У цьому контексті правоохоронна функція держави фактично набуває характеру системоутворюючого елементу національної безпеки.

Особливого значення набуває питання довіри суспільства до державних інституцій та правоохоронних органів. У сучасних умовах саме рівень суспільної довіри значною мірою визначає ефективність функціонування правової системи та здатність держави забезпечувати внутрішню стабільність. У наукових дослідженнях справедливо зазначається, що сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується не тільки викликами зовнішньої агресії, а й необхідністю внутрішньої консолідації. Збереження довіри до закону

і законності, до правових інститутів і суб'єктів правозастосування є критичним чинником, від якого залежить ефективність інших форм національної стійкості [5, с. 695].

Фактично йдеться про те, що правоохоронна функція держави сьогодні повинна реалізовуватися не лише через механізми державного примусу, але й через підтримання авторитету права, забезпечення легітимності державних інституцій та формування у суспільстві відчуття правової захищеності. Саме в цьому полягає одна із ключових філософських трансформацій сучасного розуміння правоохоронної діяльності.

Важливу роль у реалізації правоохоронної функції держави відіграє Національна поліція України, діяльність якої регламентується Законом України «Про Національну поліцію» [2]. У сучасних умовах діяльність правоохоронних органів уже не може розглядатися виключно через призму силового реагування. Значно більшого значення набувають превентивна діяльність, взаємодія із суспільством, інформаційна відкритість та забезпечення безпечного середовища.

Особливого значення у цьому контексті набуває ЗУ «Про національну безпеку України», який визначає сучасну систему національної безпеки держави та місце правоохоронних органів у її структурі. У сучасних умовах правоохоронна функція держави дедалі більше інтегрується у загальну [3].

Правоохоронна функція держави в умовах сучасних безпекових викликів зазнає суттєвої трансформації. Сьогодні її зміст виходить далеко за межі традиційного розуміння охорони правопорядку та протидії злочинності. Правоохоронна діяльність дедалі більше пов'язується із забезпеченням національної стійкості, підтриманням довіри до права та державних інституцій, а також формуванням безпечного середовища для функціонування суспільства і держави.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
2. Стратегія забезпечення державної безпеки : Указ Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text>
3. Моргунов О. А. Взаємодія Національної поліції з іншими правоохоронними органами та органами місцевої влади як запорука створення безпекового середовища в умовах воєнного стану / О. А. Моргунов // Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15.03.2024 р.) : у 2-х ч. Ч. І. Дніпро : ДДУВС, 2024. С. 26–28.
4. Берендєєва А. І., Мащенко В. С. Правоохоронна функція держави як складова забезпечення національної стійкості. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 5. С. 455–459. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-5/102>
5. Платовнов І. М. Наукове підґрунтя формування категорії «правова стійкість». Право і суспільство. 2025. № 3. Т. 2. С. 693–698. URL: <https://pravoisuspilstvo.org.ua/index.php/archiv?id=194>

Погрібна Анна Андріївна,
*курсант 3-го курсу навчально-наукового
експертно-криміналістичного інституту
Національної академії внутрішніх справ,*

Воробей Олена В'ячеславівна,
*професор кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
навчально-наукового
експертно-криміналістичного інституту
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЗАГИБЛИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну ідентифікація тіл є надзвичайно складним і комплексним завданням. За даними офіційних джерел, упродовж 2025 року до території України було репатрійовано понад 10 000 тіл загиблих українських військовослужбовців [1], багато з яких надходили у стані значних морфологічних трупних змін, що фактично робить неможливою їх первинну ідентифікацію без застосування складних судово-медичних методів, зокрема ДНК-аналізу, одонтологічної та антропологічної ідентифікації.

Одним із інструментів у діяльності криміналіста є біометричні системи, які здійснюють точну ідентифікацію осіб. Використання біометричних систем значно підвищує ефективність розслідування, допомагаючи встановити осіб, причетних до вчинення воєнних злочинів, а також ідентифікувати безвісти зниклих осіб та загиблих.

У процесі розслідування воєнних злочинів використовують різні види судових експертиз та біометричні технології. Одним з прикладів є судова молекулярно-генетична експертиза, вона проводиться у спеціалізованих ДНК-лабораторіях. Об'єктом молекулярно-генетичного дослідження є ядерна ДНК (ДНК, розташована в ядрі клітини), отримана із біологічного матеріалу людини. Встановлення особи загиблих в умовах збройного конфлікту характеризується

певним порядком та особливостями. З метою проведення судової молекулярно-генетичної експертизи мають бути отримані біологічні зразки виявленого трупа або його частин, які відбираються експертом під час ексгумації тіла або огляду трупа. Придатними зразками для проведення експертизи є біологічні матеріали, що містять ДНК людини, а саме: кров, волосся з коренем, кістки, м'язові тканини, зуби, фрагменти внутрішніх органів або шкіри. Проведення судової молекулярно-генетичної експертизи вимагає надання на дослідження порівняльного біологічного матеріалу, отриманого від близьких родичів загиблих, а також зразків, залишених за життя особи на побутових предметах. Як правило, відібрання таких зразків у родичів загиблих або безвісті зниклих осіб оформлюється відповідною постановою слідчого. До предметів, які можуть містити біологічний матеріал належать речі, якими особа користувалась за життя, а саме: зубна щітка, гребінець, станок для гоління. За результатами проведення судової молекулярно-генетичної експертизи встановлюються генетичні ознаки наданих зразків, які порівнюються зі зразками близьких рідних або позитивними зразками загиблої особи [2, С. 265].

Якщо взяти, до прикладу, тіла військовослужбовців, загиблих внаслідок бойових дій, то в процесі ідентифікації виникають нові проблеми. Війна, як специфічний криміналістичний контекст, істотно змінює характер трупних змін, що підлягають експертній оцінці. Так, поряд із класичними посмертними процесами – автолізом, гнилісною деструкцією тканин, мацерацією, муміфікацією та адипоцереогенезом – у репатрійованих тілах фіксуються комбіновані воєнно-зумовлені ушкодження, зокрема поліфрагментація тіла, обвуглення, термічний некроз, баротравма, а також множинні дефекти м'яких і кісткових тканин, спричинені дією вибухової хвилі та вторинних вражаючих елементів [3, С. 24]. Як слушно наголошують деякі науковці, у подібних умовах традиційні критерії втрачають універсальність і потребують корекції зважаючи на екстремальні фактори зовнішнього середовища, що безпосередньо впливають на темпи та характер трупних змін. Аналогічно криміналістична оцінка тілесних ушкоджень у репатрійованих тілах повинна здійснюватися зважаючи на їх

морфогенез, топографію, взаємне розташування тощо. Своєю чергою, встановлення прижиттєвості ушкоджень – зокрема за наявністю геморагічної інфільтрації, реактивних змін тканин, ознак запальної відповіді – є особливо вагомим для реконструкції механізму травмування та юридичної кваліфікації події. У випадках значних гnilісних змін, джерелом для виділення ДНК може слугувати кісткова тканина. Для цього відрізають 10-15 см ділянку діафіза з довгої трубчастої кістки, після чого промивають її розчином детергенту і висушують. Далі кістковий матеріал обробляють високореактивною сполукою, що руйнує ДНК із зовнішніх забруднень. При цьому, на етапі забирання біологічного матеріалу важливо зберегти антисептичні умови для інструментарію, регулярно його миючи та ополіскуючи перед використанням дистильованою водою.

При руйнуванні тіла в результаті вибухової травми, що призвела до суттєвого пошкодження кінцівок, можна вилучити декілька зубів шляхом їх видалення стоматологічними щипцями разом з коренем. Оскільки зуби є важливими об'єктами для встановлення особи невідомих мертвих тіл за допомогою аналізу ДНК, то вони є оболонкою для захисту ДНК від несприятливих умов навколишнього середовища. Так, наприклад, під час дослідження дев'яносто п'яти зубів невідомих трупів з різним ступенем розкладання було встановлено, що повні профілі ДНК отримано саме з зубів. Разом із цим, зуби, які були ушкоджені, дали часткові профілі або не дали результатів. На основі цих даних, можна зробити висновок, що неушкоджені зуби є чудовими зразками для профілювання ДНК з розкладених невідомих тіл навіть з більшим посмертним інтервалом [4, С.178].

Але, незважаючи на певні труднощі, у криміналістичній практиці знаходяться ефективні рішення навіть для особливо складних та індивідуальних випадків. Завдяки розвитку біометричних технологій, ДНК-лабораторій та автоматизованих систем ідентифікації є можливість встановити особу навіть за мінімальною кількістю біологічного матеріалу або за наявності значних ушкоджень. А також, під час використання комплексного підходу, поєднання

різних видів судових експертиз та міжнародної співпраці підвищує ефективність розслідування та доказування.

Таким чином, ідентифікація загиблих військовослужбовців під час воєнного стану залишається дуже складним питанням через руйнування тіл та інші несприятливі фактори. Проте залучення інноваційного інструментарію – зокрема генетичної експертизи (ДНК), дактилоскопії та цифрових алгоритмів розпізнавання – відкриває нові можливості для верифікації осіб за складних умов. Основними об'єктами для виділення ДНК в зазначених умовах стають кістки та зуби загиблих. При цьому надзвичайно важливо дотримуватись методики збору матеріалів, оцінюючи їх придатність для подальшої ідентифікації. Процес визначення особи невідомих тіл військовослужбовців відіграє критично важливу роль не лише для встановлення їхньої особи та забезпечення гідного поховання, а й для фіксації фактів воєнних злочинів.

Список використаних джерел:

1. У 2025 році Україна повернула понад 10 тисяч тіл загиблих військових. 29.08.2025. URL: <https://gwaramedia.com/u-2025-roczy-ukra%D1%97na-povernula-ponad-10-tisyach-tilzagiblih-vijskovih>.
2. Войчишена М.В. Судові експертизи під час розслідування воєнних злочинів: види і значення. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. №92. С.262-268.
3. Афтanasів В.М., Лісіцина Ю.О. Репатріація тіл загиблих військовослужбовців як виклик для судово-медичної експертизи: криміналістична оцінка трупних змін і відворення механізму смерті. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. №93. С.20-27.
4. Заросило В.О., Бондаренко Г.О., Шлапак А.Ю. Особливості ідентифікації трупів загиблих осіб та військовослужбовців в умовах воєнного стану. *Кримінальне право і кримінологія*. С.176-182. DOI: 10.18372/2307-9061.75.20231

Поліщук Валентина Юріївна,
*здобувачка освіти першого (бакалаврського) рівня вищої
освіти,
студентка 3-го курсу юридичного факультету
Київського університету інтелектуальної власності та права*

Науковий керівник: Христинченко Н.П.,
*доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри
адміністративного права, інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права*

ФРАУДАТОРНІ ПРАВОЧИНИ У ПРАКТИЦІ ВЕРХОВНОГО СУДУ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Фраудаторність як ознака недійсності правочину має досить глибоке коріння, започатковане ще у римській цивілістиці, пов'язане з поведінкою боржника, спрямованою на завдання шкоди кредиторів, з одного боку, та допущенням шахрайського умислу з боку боржника, з іншого [1, с. 94]. Захист прав кредиторів від недобросовісних дій боржників є одним із ключових завдань цивільного права. Незважаючи на відсутність спеціального законодавчого регулювання цього інституту в Україні, судова практика, насамперед Верховного Суду, поступово формує стійкі правові позиції щодо визнання таких правочинів недійсними. Разом з тим залишаються дискусійними питання правової природи fraudatorних правочинів, критеріїв їх кваліфікації та правових наслідків, що зумовлює необхідність систематизованого аналізу відповідних правових позицій Верховного Суду.

Ступінь розробки теми. Проблематика fraudatorних правочинів досліджувалась у працях К.Б. Дудорової, О.Л. Садиленко, Л.А. Музики, О.І. Надієнко, М.В. Бондарєвої, Н.В. Василюї та інших провідних

представників цивілістичної науки. Водночас систематичний аналіз саме судової практики Верховного Суду у цій сфері є недостатньо дослідженим.

Метою написання тез є аналіз правових позицій Верховного Суду щодо кваліфікації фrawdаторних правочинів, визначення їх ознак та правових наслідків у цивільно-правовому аспекті.

Виклад основного матеріалу. Поняття «фrawdаторний правочин» (від лат. *fraus, fraudis* — обман, шахрайство; *fraus creditorum* – на шкоду кредиторам) - це вчинення боржником правочинів, спрямованих на зменшення свого майна з метою приховати його від звернення стягнення кредиторів. Дане поняття не є новим для доктрини цивільного права, інститут оспорювання правочинів, вчинених на шкоду кредиторам, був відомий ще римському праву. У часи Юстиніана оспорювання правочинів на шкоду кредиторам стало здійснюватись за допомогою *actio Pauliana* (позову Пауліана). Відповідно до якого позивач повинен був довести, що: 1) правочин, дію якого він оспорював, дійсно призвів до зубожіння боржника; 2) внаслідок укладеної угоди кредитору була завдана шкода; 3) боржник вчинив оспорюваний правочин, усвідомлюючи той факт, що цим діє на шкоду кредитору; 4) і контрагенту боржника було відомо те, що боржник вчиняє *in fraudem creditorum*. Коли кредитору вдавалося довести існування зазначених обставин, виносилося рішення, яке мало на меті ліквідацію всіх збитків кредитора, спричинених обманними діями боржника [2, с. 108].

В Цивільному кодексі України (ЦК України) визначення чи регулювання фrawdаторних правочинів не існує. Нарівні з тим, Кодекс України з процедур банкрутства оперує поняттям фrawdаторних правочинів поряд з правочинами, які можуть бути визнані недійсними згідно ст. 42 даного нормативно-правового акта, у випадку визначення заінтересованої особи стосовно боржника (ст. 1) та застосування проміжного фінансування (ст. 339).

Судова практика спирається на загальні положення ЦК України. Зокрема, ст. 3 ЦК України закріплює засади добросовісності, розумності та справедливості як фундаментальні принципи цивільного законодавства. Відповідно до ч. 3 ст. 13 ЦК України не допускаються дії особи, що вчиняються

з наміром завдати шкоди іншій особі. Стаття 215 ЦК України встановлює підстави недійсності правочину, а ст. 234 ЦК України передбачає нікчемність фіктивних правочинів.

Верховний Суд у своїй практиці виробив ряд ключових позицій щодо фraudаторних правочинів. Зокрема, вперше в судову практику розглядуваний термін було запроваджено суддею Верховного Суду В. Кратом. У цивільній справі, що стосувалася недобросовісних дій фізичної особи, яка не виконала боргових зобов'язань за договором позики, а у період розгляду справи про стягнення боргу подарувала своїм дітям належне їй нерухоме майно, що спричинило неможливість виконання судового рішення про стягнення боргу через відсутність майна, на яке можна було б звернути стягнення, В. Крат до постанови ВС додав окрему думку. Він зазначив, що оспорена угода є фraudаторною, не відповідає законодавству щодо вимог добросовісності та є зловживанням правом щодо кредитора та його майнових інтересів, а тому мала би бути визнана недійсною [2, с. 109].

Також, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 03.07.2019 р. у справі №369/11268/16-ц суд зазначив, що фraudаторним може бути визнаний будь-який правочин, якщо він вчинений боржником на шкоду кредитору. При цьому суд акцентував на тому, що сам факт наявності боргових зобов'язань на момент вчинення правочину є важливою, хоча й не єдиною ознакою його фraudаторного характеру. А позивач вправі звернутися до суду із позовом про визнання договору недійсним, як такого, що направлений на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України), та послатися на спеціальну норму, що передбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, передбачена статтею 234 ЦК України, так і інша, наприклад, підстава, передбачена статтею 228 ЦК України. [3].

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду від 07.10.2020 р. у справі №755/17944/18 визначено основні

ознаки фраздаторного правочину: 1) правочин вчинено боржником після відкриття судового провадження про стягнення з боржника заборгованості; 2) правочин вчинено на користь пов'язаної із боржником особи; 3) занижена вартість предмету договору, що відчужується (якщо правочин двосторонній та оплатний); 4) дії боржника є недобросовісними та вчинені з метою неповернення заборгованості коштом майна, що йому належить [4].

Важливим аспектом є питання правового наслідку визнання правочину фраздаторним. Верховний Суд послідовно застосовує механізм визнання таких правочинів недійсними на підставі ч. 3 ст. 13 та ст. 215 ЦК України, незважаючи на те, що зовні вони можуть відповідати всім формальним вимогам закону. Суд наголошує, що недійсність фраздаторного правочину обумовлена не дефектом його форми чи змісту, а суперечністю меті його вчинення засадам добросовісності та принципу неприпустимості зловживання правом.

Слід також звернути увагу на відмежування фраздаторних правочинів від суміжних правових категорій — фіктивних правочинів та правочинів, вчинених під впливом обману. На відміну від фіктивного правочину (ст. 234 ЦК України), при якому сторони взагалі не бажають настання правових наслідків, фраздаторний правочин є дійсним за своїм змістом — сторони прагнуть досягти саме тих наслідків, що передбачені правочином, однак ця мета є шкідливою для третіх осіб (кредиторів).

Таким чином, практика Верховного Суду свідчить про формування в Україні самостійного правового інституту фраздаторних правочинів, що ґрунтується на принципах добросовісності та заборони зловживання правом. Незважаючи на відсутність спеціального законодавчого регулювання, суд послідовно виробляє критерії кваліфікації таких правочинів та механізми захисту прав кредиторів. Подальший розвиток цього інституту потребує законодавчого закріплення поняття та правових наслідків фраздаторних правочинів у ЦК України, що сприятиме правовій визначеності та ефективності захисту прав учасників цивільного обороту.

Список використаних джерел:

1. Маковій В. Фраудаторні правочини в українському цивільному праві: реалії та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2026. № 3/2026. С. 93–97.
2. Дудорова К. Фраудаторні правочини у цивільному праві України / Катерина Дудорова. *Актуальні проблеми правової науки* : матеріали Міжнар. науково-практ. конгр., м. Запоріжжя, 7–8 жовт. 2021 р. Запоріжжя, 2021. С. 108–110.
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03.07.2019 р. у справі №369/11268/16-ц.
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду від 07.10.2020 р. у справі №755/17944/18.

Поліщук Валентина Юріївна,
*здобувачка освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
студентка 3-го курсу юридичного факультету*

Київського університету інтелектуальної власності та права
Науковий керівник: Лазарев Анатолій Анатолійович,
*кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного
права, інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права*

АБСОЛЮТНИЙ ХАРАКТЕР ЗАБОРОНИ КАТУВАНЬ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

Постановка проблеми. Заборона катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання є однією з фундаментальних гарантій, закріплених у ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Принципова особливість цієї норми полягає в її абсолютному характері: на відміну від більшості конвенційних прав, ст. 3 не допускає жодних винятків навіть в умовах надзвичайних ситуацій, що загрожують існуванню нації (ст. 15 Конвенції). Попри формальну однозначність, практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) виявляє складність застосування цієї заборони: визначення порогу жорстокості, розмежування ступенів поводження, що підпадає під ст. 3, а також позитивні зобов'язання держав залишаються предметом постійної судової інтерпретації та наукової дискусії.

Ступінь розробки теми. Проблематика абсолютної заборони катувань у практиці ЄСПЛ досліджувалась у працях П.М. Рабіновича, М.І. Хавронюка, С.П. Головатого, О.Л. Копиленка, а також зарубіжних учених — Д. Гомієна, А. Дершовіц. Водночас аналіз сучасної прецедентної практики Суду потребує постійного оновлення.

Метою написання тез є дослідження змісту та меж абсолютного характеру заборони катувань на підставі прецедентної практики ЄСПЛ, аналіз критеріїв розмежування форм забороненого поводження та обсягу позитивних зобов'язань держав за ст. 3 Конвенції.

Виклад основного матеріалу. Стаття 3 Конвенції встановлює: «Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню». Норма є абсолютною: відповідно до ст. 15 Конвенції, жодні відступи від неї не допускаються, навіть у разі надзвичайної ситуації в Державі, що загрожує життю нації, або за найскладніших обставин, таких як боротьба з тероризмом і організованою злочинністю чи приплив мігрантів і шукачів притулку, незалежно від поведінки відповідної особи. Цей підхід підтверджено у рішенні у справі *A. and Others v. the United Kingdom* (2009), наголосивши, що ст. 3 втілює одну з основоположних цінностей демократичного суспільства, і жодні обставини не можуть виправдати дії, що підпадають під її дію [1, 2].

ЄСПЛ розрізняє три рівні поводження, що порушують ст. 3, залежно від ступеня жорстокості: катування, нелюдське поводження та поводження, що принижує гідність. У своєму рішенні по справі *Ireland v. the United Kingdom* (1978) Суд сформулював важливий методологічний принцип: стандарти у сфері захисту прав людини підвищуються, а отже, дії, які раніше кваліфікувалися як нелюдське поводження, у майбутньому можуть бути визнані катуванням. Суд ухвалив, що використання Урядом держави-відповідача п'яти особливих методів допиту 14 затриманих осіб рівнозначно практиці нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження в порушення статті 3 Конвенції, однак їх застосування не призвело до катування. Оскільки Суд встановив, що відмінність між поняттям катування та поняттям нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження впливає головним чином з різниці в інтенсивності завданих страждань [3].

Ключовим є питання про мінімальний поріг жорстокості, досягнення якого активує захист ст. 3. У справі (*Muršić v. Croatia*) (2016) Суд зазначив, що цей

поріг є відносним і визначається з урахуванням усіх обставин справи: тривалості поведінки, його фізичних та психічних наслідків, статі, віку та стану здоров'я потерпілого. Водночас абсолютність заборони означає, що, коли поріг досягнуто, жодне посилення на суспільний інтерес, необхідність чи надзвичайні обставини не може слугувати виправданням (*Savran v. Denmark*, 2021) [4, 5].

Окрему категорію становлять так звані позитивні зобов'язання держав за ст. 3. Суд послідовно наголошує, що держава несе не лише негативний обов'язок утримуватися від катувань, але й позитивний — вживати заходів для захисту осіб від жорстокого поводження з боку приватних осіб, а також проводити ефективне розслідування відповідних заяв. У справі *X and Others v. Bulgaria* (2021) Суд зазначив, що неефективне розслідування саме по собі є окремим порушенням ст. 3, навіть якщо безпосередня причетність держави до жорстокого поводження не доведена [6].

Отже, абсолютний характер заборони катувань за ст. 3 Конвенції є наріжним каменем системи захисту прав людини ЄСПЛ. Практика Суду формує динамічну і розширювальну інтерпретацію цієї норми: підвищення стандартів жорстокості, розширення позитивних зобов'язань держав, визнання процесуального виміру заборони. Незважаючи на відсутність будь-яких винятків із ст. 3, виклики сучасності — тероризм, збройні конфлікти, міграційні кризи — ставлять перед ЄСПЛ нові завдання з підтримання абсолютності цієї заборони у практичній площині.

Список використаних джерел:

1. Європейський суд з прав людини. Посібник зі статті 3 Європейської конвенції з прав людини. 2025. 48 с.
2. *A. and Others v. the United Kingdom*, no. 3455/05, judgment of 19 February 2009. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91403>
3. *Ireland v. the United Kingdom*, no. 5310/71, judgment of 18 January 1978. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57506>

4. *Muršić v. Croatia*, no. 7334/13, judgment of 20 October 2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-167483>
5. *Savran v. Denmark*, no 57467/15, judgment of 7 December 2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-214330>
6. *X and Others v. Bulgaria*, no 22457/16, judgment of 2 February 2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-207953>

Радіоненко Кіра Юріївна,
*студентка I курсу спеціальності «Міжнародне право»
Київського університету інтелектуальної власності та права*
Науковий керівник: Маложон Олена Вікторівна,
*к.і.н., доцент кафедри конституційного,
міжнародного права та публічно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права*

ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ПРАКТИКА ЄСПЛ ТА РЕАЛІЇ ВОЄННОГО ЧАСУ

Повномасштабне вторгнення держави-агресора на територію України, розпочате 24 лютого 2022 року, спричинило не лише гуманітарну катастрофу, а й безпрецедентне руйнування довкілля. Саме в цьому контексті постає питання: чи здатний Європейський суд з прав людини (далі - ЄСПЛ, Суд) ефективно захищати екологічні права людини в умовах триваючого збройного конфлікту? Відповідь на нього виходить далеко за межі теорії і є визначальною для майбутнього міжнародного правозахисного механізму [1, с. 12].

Екологічні права людини у практиці ЄСПЛ традиційно захищаються через статтю 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (право на повагу до приватного і сімейного життя та житла), а також через статтю 2 (право на життя) та статтю 1 Протоколу № 1 (право власності). Починаючи зі знакового рішення у справі «Лопес Остра проти Іспанії» (1994), Суд послідовно розвивав доктрину позитивних зобов'язань держав щодо захисту осіб від серйозного екологічного забруднення. Згодом ця доктрина знайшла підтвердження у справах «Таскін та інші проти Туреччини» (2004) та «Морено Гомес проти Іспанії» (2004), де Суд визнав, що бездіяльність держави щодо захисту довкілля може сама по собі становити порушення Конвенції [2].

В умовах збройного конфлікту застосування статті 8 Конвенції набуває якісно іншого виміру. Руйнування екосистем, забруднення водних ресурсів,

знищення об'єктів критичної інфраструктури - все це безпосередньо порушує право громадян на безпечне довкілля. Особливо наочним прикладом є підриг Каховської гідроелектростанції у червні 2023 року: внаслідок катастрофи було затоплено понад 80 населених пунктів, знищено унікальні природні екосистеми нижньодніпровського регіону, завдано непоправної шкоди питному водопостачанню сотень тисяч людей та забруднено акваторію Чорного моря [3, с. 5]. Цей акт є одним із найбільших проявів екоциду в сучасній Європі та ставить питання про ефективність наявних правових інструментів захисту.

Разом із тим правозастосовна практика ЄСПЛ у справах, пов'язаних зі збройними конфліктами, стикається з низкою системних обмежень. По-перше, Конвенція не містить окремої статті, що прямо закріплює право на безпечне довкілля, а тому Суд змушений вдаватися до розширеного тлумачення суміжних гарантій. По-друге, механізм тимчасових заходів (правило 39 Регламенту ЄСПЛ), хоча й дозволяє реагувати оперативно, ускладнюється в умовах, коли держава-агресор ігнорує рішення міжнародних інституцій. По-третє, прецедент у справі «Грузія проти держави-агресора (II)» 2021 року, де Суд виключив активну фазу бойових дій із сфери своєї юрисдикції, засвідчив структурну складність застосування конвенційних стандартів в умовах збройного конфлікту [4, с. 78].

Перспективним напрямом є розвиток концепції «екологічного виміру» прав людини в рамках ЄСПЛ у поєднанні з нормами міжнародного гуманітарного права - зокрема, статтею 55 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій, яка забороняє застосування методів ведення війни, здатних завдати серйозної шкоди природному середовищу. Україна активно документує екологічні злочини через механізми Міжнародного кримінального суду та договірні органи ООН, що відкриває шлях до притягнення агресора до відповідальності поза конвенційною системою [5].

Висновки. Захист екологічних прав в умовах збройного конфлікту залишається одним із найскладніших викликів для сучасної системи міжнародного правосуддя. Практика ЄСПЛ, попри її значущість, є недостатньою

без паралельного розвитку доктрини екоциду та посилення взаємодії між регіональними механізмами захисту прав людини й міжнародним гуманітарним правом. Конвенційна система перебуває під структурним тиском, а підходи, що виробляються нині, визначатимуть її ефективність на десятиліття вперед.

Пропозиції. З огляду на викладене, вважаємо за доцільне: по-перше, закріпити на рівні Ради Європи окремий протокол до Конвенції, який прямо гарантує право на безпечне довкілля як самостійне конвенційне право; по-друге, розширити практику застосування тимчасових заходів ЄСПЛ у справах про екологічну шкоду, завдану в умовах збройного конфлікту; по-третє, сприяти включенню екоциду як окремого злочину до Римського статуту Міжнародного кримінального суду, що забезпечить притягнення до відповідальності за умисне знищення довкілля під час війни.

Список використаних джерел:

1. Андрусевич Н. Екологічні права людини: міжнародний та національний виміри. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 248 с.
2. Lopez Ostra v. Spain: рішення ЄСПЛ від 09.12.1994. Application no. 16798/90. URL: <https://hudoc.echr.coe.int> (дата звернення: 10.05.2026).
3. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Оцінка екологічних збитків внаслідок підриву Каховської ГЕС. Київ, 2023. 42 с.
4. Risini I. Strasbourg Has No Chance and Uses It: Interim Measures by the ECHR in re Ukraine v Russia. Verfassungsblog. 3 March 2022. URL: <https://verfassungsblog.de/strasbourg-has-no-chance-and-uses-it/> (дата звернення: 10.05.2026).
5. United Nations Environment Programme. Environmental impact of the Kakhovka dam destruction. Nairobi: UNEP, 2023. 38 p.

Рижова Софія Андріївна,
*студентка 3-го курсу юридичного факультету
Київського університету
інтелектуальної власності та права.*

Науковий керівник: Христинченко Н. П.,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права.*

КРЕДИТНИЙ ДОГОВІР В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ БАЛАНСУ ІНТЕРЕСІВ СТОРІН

Постановка проблеми. Запровадження воєнного стану в Україні спричинило системну трансформацію всіх сфер суспільного життя, у тому числі докорінно змінило умови функціонування цивільно-правових відносин. Жодна галузь національної економіки не лишилась осторонь наслідків збройної агресії російської федерації проти України, що неминуче позначилось на характері та динаміці договірної практики. Чинне цивільне законодавство України, зокрема Цивільний кодекс України, приділяє значну увагу регулюванню договірних правовідносин, однак правові механізми, сформовані в умовах мирного часу, виявились недостатньо адаптованими до реалій воєнного стану.

Обставини об'єктивно зумовлюють потребу у виробленні спеціальних правових інструментів, здатних забезпечити належний захист прав та законних інтересів учасників цивільних правовідносин в умовах правової невизначеності.

Найбільш гострими на практиці постають питання порядку укладення, виконання та розірвання договорів, підстав і меж відповідальності сторін, а також застосування інституту форс-мажору як підстави звільнення від

відповідальності за невиконання зобов'язань. Особливої уваги в цьому контексті заслуговують договірні конструкції, що є найбільш вразливими в умовах воєнного стану: договори морського та авіаційного перевезення, договори чартеру (фрахтування), договори страхування, договори оренди, а також кредитні договори. Саме кредитний договір вирізняється специфічною природою відносин між його сторонами — кредитором та позичальником, — що зумовлює особливу складність досягнення балансу їхніх інтересів в умовах воєнного часу.

Ступінь розробки теми. У вітчизняній юридичній науці питання виконання договірних зобов'язань в умовах воєнного стану не отримали комплексного наукового осмислення. Окремі теоретичні засади дослідження договірних правовідносин у цивільному праві закладено у працях таких науковців, як О. В. Дзера, А. С. Довгерт, В. В. Луць, Є. О. Харитонов, Я. М. Шевченко, Голубева, О. І. Сафончик та інші.

Проблематику договірних відносин суб'єктів господарювання комплексно висвітлено у колективній монографії «Проблеми правового регулювання договірних відносин суб'єктів господарювання» за авторством Долинської М. С., Ільків Н. В., Яновицької А. В. та інших дослідників. Водночас специфіка кредитного договору в умовах воєнного часу, зокрема проблема забезпечення балансу інтересів сторін, залишається малодослідженою та потребує самостійного наукового аналізу.

Виклад основного матеріалу. Збройна агресія російської федерації проти України завдала безпрецедентної шкоди всім сферам суспільного та економічного життя держави. Торгово-промислова палата України офіційно засвідчила військову агресію як форс-мажорні обставини — надзвичайні, невідворотні та об'єктивні для всіх учасників договірних правовідносин [1].

Застереження про форс-мажор розподіляє ризик між сторонами договору у випадках, коли виконання стає утрудненим або унеможлиблюється через непередбачувані їм події, однак такі застереження нерідко є шаблонними і не враховують специфіки конкретних правовідносин [3].

Особливої гостроти ця проблема набуває у сфері кредитного договору, де необхідність забезпечити баланс інтересів кредитора та позичальника вимагає диференційованого законодавчого підходу.

Первинне законодавче реагування держави відбулося оперативно. Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15.03.2022 р. № 2120-IX розділ «Прикінцеві та перехідні положення» Цивільного кодексу України доповнено пунктом 18, а розділ IV «Прикінцеві та перехідні положення». Національний банк України прийняв Правила роботи банків у зв'язку з введенням в Україні воєнного стану, затверджені постановою Правління НБУ від 25.02.2022 р. № 23 (у редакції, що діє з урахуванням численних змін, останні з яких внесено постановою від 27.10.2025 р. № 131) [3].

Зазначеними нормами на період дії воєнного, надзвичайного стану та протягом тридцяти днів після його припинення або скасування встановлено такі гарантії для позичальників за договорами, укладеними до 15.03.2022 р.:

1. Позичальник звільняється від відповідальності, передбаченої статтею 625 ЦК України (сплата суми боргу з урахуванням інфляційного індексу та 3 % річних);
2. Позичальник звільняється від обов'язку сплати неустойки (штрафу, пені) за прострочення;
3. Забороняється одностороннє збільшення процентної ставки за споживчим кредитом (крім договорів із змінюваною ставкою) [4].

Подальший розвиток законодавчого регулювання засвідчив усвідомлення недостатності первинних заходів. Законом України від 27.03.2025 р. № 4340-IX «Про внесення змін до розділу «Прикінцеві та перехідні положення» Цивільного кодексу України щодо особливостей кредитування та фінансового лізингу у період дії воєнного стану», що набрав чинності 10.08.2025 р., розділ «Прикінцеві та перехідні положення» ЦК України доповнено пунктами 23–36. Зокрема, позичальники-суб'єкти господарювання, чиє заставне майно знаходиться на тимчасово окупованих або в зонах активних бойових дій, отримали право звернутися до кредитора із заявою про мораторій на нарахування та сплату всіх

платежів за кредитом — включно з основною сумою, відсотками та комісіями. Мораторій діє протягом усього строку воєнного стану та одного року після його завершення; одночасно зупиняється примусове стягнення заставного майна, а строк дії кредитного договору автоматично подовжується [4].

Висновки та пропозиції. Наведена еволюція законодавства відображає системну суперечність: захист позичальника як економічно слабшої сторони об'єктивно суперечить інтересам кредиторів — банківських установ, що несуть фінансові втрати через масове прострочення та неможливість стягнення боргів. Ця суперечність посилюється специфічними чинниками воєнного часу: масовим переміщенням населення, фізичним знищенням заставного майна, окупацією територій та розривом господарських зв'язків. Питання про те, чи достатньо існуючих правових механізмів для врегулювання цих ситуацій, залишається відкритим.

Аналіз чинного регулювання дозволяє виокремити такі проблеми, що потребують подальшого наукового та законодавчого вирішення:

1. Відсутність єдиних критеріїв застосування форс-мажору в кредитних правовідносинах — факт засвідчення обставин ТПП України сам по собі не звільняє позичальника від усіх зобов'язань, а лише переносить строки та знімає відповідальність;
2. Диференційований режим захисту: фізичні особи та суб'єкти господарювання перебувають під різними правовими режимами, що породжує нерівність у захисті та практичні колізії;
3. Відсутність системних компенсаційних механізмів для кредиторів — банківська система, будучи зобов'язаною списувати нараховані санкції та надавати мораторії, не отримує адекватного державного відшкодування, що загрожує її стабільності;
4. Неврегульованість механізмів реструктуризації кредитних зобов'язань у постконфліктний період та приведення вітчизняного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів захисту споживачів фінансових послуг в умовах надзвичайних обставин.

Правове регулювання кредитного договору в умовах воєнного стану пройшло шлях від точкових заходів захисту позичальника (2022 р.) до більш диференційованих механізмів мораторію для постраждалого бізнесу (2025 р.). Проте системна проблема балансу інтересів сторін кредитного договору залишається невирішеною та вимагає подальшого комплексного наукового дослідження і законодавчого вдосконалення.

Список використаних джерел:

1. Торгово-промислова палата України. Лист № 2024/02.0-7.1 від 28.02.2022 р.
2. Підлубна Т. М. Право на захист цивільних прав та інтересів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «цивільне право і цивільний процес; сім'яне право ; міжнародне приватне право» / Т. М. Підлубна; К., 2009. 20 с.
3. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15.03.2022 р. №2120-IX: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#n225>
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Рижова Софія Андріївна ,
студентка 3-го курсу
юридичного факультету
Київського університету
інтелектуальної власності та права.

Науковий керівник: Лазарев Анатолій Анатолійович,
доцент кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київського університету
у інтелектуальної власності та права.

НЕНАЛЕЖНІ УМОВИ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ЯК СИСТЕМНА ПРОБЛЕМА У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ ЩОДО УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Проблема неналежних умов тримання під вартою є однією з найбільш гострих і хронічних у сфері захисту прав людини в Україні. Незважаючи на задекларований курс на євроінтеграцію та відповідні реформи у правоохоронній і пенітенціарній сферах, Україна продовжує залишатися серед держав — лідерів за кількістю справ, що надходять до Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ, або Суд). За даними Міністерства юстиції, на розгляді в ЄСПЛ перебувало до 8 850 справ проти України, що становить близько 14,8 % від загальної кількості звернень до Суду [1]. Значна частина цих звернень стосується саме умов утримання в місцях позбавлення волі та слідчих ізоляторах.

Актуальність теми зумовлюється кількома чинниками. По-перше, Україна — одна з небагатьох держав-членів Ради Європи, щодо якої ЄСПЛ ухвалив пілотне рішення у зв'язку зі структурним характером порушень умов тримання. По-друге, попри набрання цим рішенням чинності ще у 2020 році, проблема досі не вирішена на системному рівні. По-третє, в умовах повномасштабної збройної агресії Росії проти України пенітенціарна реформа об'єктивно потребує

підвищеної уваги з боку міжнародних та національних інституцій. Протягом 2024 року до Департаменту з питань виконання кримінальних покарань надійшло 351 звернення щодо неналежних умов тримання, протягом 2025 року — 446 таких звернень [2]. Зазначена динаміка свідчить про збереження, а подекуди й загострення системних проблем у пенітенціарній сфері.

Ступінь розробки теми. У вітчизняній юридичній науці питання неналежних умов тримання під вартою в контексті практики ЄСПЛ щодо України не отримали достатнього комплексного наукового осмислення. Окремі теоретичні засади дослідження кримінально-виконавчих правовідносин та правового статусу засуджених закладено у працях В. В. Голіни, А. Х. Степанюка, О. В. Лисодєда, М. В. Романова та інших. Зокрема, у підручнику «Кримінально-виконавче право України» за редакцією В. В. Голіни і А. Х. Степанюка комплексно висвітлено питання умов виконання покарань та міжнародні стандарти поводження із засудженими. Проблематику виконання рішень ЄСПЛ в Україні досліджував Д. А. Мінченко, а питання правової безпеки осіб у місцях несвободи — І. Г. Богатирьов та Н. В. Лаговська.

Водночас системний зв'язок між хронічними порушеннями умов тримання, пілотним рішенням ЄСПЛ у справі «Сукачов проти України» та станом виконання загальних заходів залишається малодослідженим і потребує самостійного наукового аналізу.

Виклад основного матеріалу. Стаття 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року забороняє катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання. Ця норма є абсолютною і не допускає жодних відступів навіть у надзвичайних обставинах. Саме за цією статтею Україна систематично програє справи у Страсбурзькому суді.

Початок формування сталої практики порушень статті 3 щодо України пов'язаний зі справою «Невмержицький проти України» (заява № 54825/00). Заявник провів 2 роки і 10 місяців під вартою, отримав різні шкірні захворювання, а термін його утримання продовжувався п'ять разів всупереч вимогам закону [3]. У цій справі ЄСПЛ встановив порушення статті 3, і вона

стала прецедентом для подальшої практики щодо України. Надалі Суд розглянув значну кількість аналогічних справ: зокрема, у справі «Александровська проти України» (2021) констатовано порушення у зв'язку з триманням заявниці в металевій клітці під час судових засідань та ненаданням їй належної медичної допомоги [5].

Поворотним моментом стало пілотне рішення у справі «Сукачов проти України» від 30 січня 2020 року (заява № 14057/17). ЄСПЛ визнав умови попереднього ув'язнення в Україні неадекватними та кваліфікував проблему як структурну [7]. Суд підкреслив, що за наявності менш ніж 3 кв. м особистого простору на одного ув'язненого виникає сильна презумпція порушення статті 3; у справі заявник мав 2,6–3,35 кв. м протягом непослідовних періодів від 38 до 177 діб [7]. Констатовані порушення визнано наслідком неналежного функціонування пенітенціарної системи та недостатніх гарантій проти жорстокого поводження [6]. Україні було надано 18 місяців для комплексного вирішення структурної проблеми та запровадження ефективних засобів правового захисту як превентивного, так і компенсаторного характеру [7].

Попри задекларовані кроки щодо реформування, ситуація залишається критичною. У ряді установ фіксуються стіни з цвілью, іржаві санвузли, клопи в постільній білизні, обмежений доступ до світла та вентиляції [2]. Справа «Чорнодубравський та інші проти України» (2026) щодо 12 заявників підтвердила збереження тих самих порушень — переповненість, відсутність санітарних умов і доступу до свіжого повітря [2]. Стан виконання пілотного рішення востаннє розглядався на 1501-му засіданні Комітету міністрів Ради Європи у червні 2024 року, однак повного виконання вимог Суду так і не досягнуто [6].

Висновки та пропозиції. По-перше, неналежні умови тримання під вартою в Україні є системною проблемою, визнаною на рівні пілотного рішення ЄСПЛ. По-друге, попри набрання цим рішенням чинності у 2020 році, загальні заходи досі не виконані в повному обсязі, а кількість скарг зростає: з 351 у 2024 році до 446 у 2025 році [2]. По-третє, основними причинами порушень залишаються

переповненість установ, незадовільний технічний стан будівель та відсутність дієвих національних засобів юридичного захисту.

З урахуванням викладеного пропонується: прискорити прийняття законодавства про ефективні компенсаційний та превентивний механізми захисту прав ув'язнених відповідно до вимог рішення «Сукачов проти України»; забезпечити системний парламентський і громадський контроль за виконанням рішень ЄСПЛ у групі справ «Невмержицький/Сукачов проти України»; передбачити цільове бюджетне фінансування на реконструкцію установ виконання покарань відповідно до стандартів Ради Європи; активізувати застосування альтернативних позбавленню волі видів покарань з метою зменшення переповненості.

Список використаних джерел:

1. Захаров Є. 95% скарг до ЄСПЛ від українців стосуються невиконання судових рішень. Радіо Свобода. 2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/devianosto-piat-vidsotkiv-skarg-do-yevrosudu-vid-ukrainsiv-stosuyutsia-nevykonannia-sudovyh-rishen/30962110.html> (дата звернення: 17.05.2026).
2. Богатир В. Українська пенітенціарна система: між статистикою та стандартами Європейської конвенції. Окрема Думка. 04.03.2026. URL: <https://www.okremadumka.com/2026/03/04/ukrainska-penitentsiarna-systema/> (дата звернення: 17.05.2026).
3. Рада Європи. Посібник зі статті 3 Європейської конвенції з прав людини: Заборона катування. Страсбург : Рада Європи, 2022. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_3_ukr (дата звернення: 16.05.2026).
4. Офіс Ради Європи в Україні. В'язнична реформа в Україні за стандартами дотримання прав людини Ради Європи — відбулась експертна зустріч. 2023. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/penitentiary-reform-in-ukraine->

- in-light-of-the-council-of-europe-standards-an-expert-meeting-was-held (дата звернення: 18.05.2026).
5. Юридична газета. Коли противник — Україна. Практика ЄСПЛ щодо реагування на порушення прав людини. 2021. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/koli-protivnik--ukrayina-praktika-espl-shchodo-reaguvannya-na-porushennya-prav-lyudini.html> (дата звернення: 18.05.2026).
 6. Сокоренко М. Україна зобов'язана виконувати рішення ЄСПЛ щодо умов тримання під вартою. Кабінет Міністрів України. 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/marharyta-sokorenko-ukraina-zoboviazana-vykonuvaty-rishennia-iespl-shchodo-umov-trymannia-pid-vartoi> (дата звернення: 18.05.2026).
 7. Справа «Сукачов проти України» (Заява № 14057/17) : Рішення Великої Палати Європейського суду з прав людини від 30 січня 2020 року. Верховна Рада України (офіційний переклад). URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/974_f12 (дата звернення: 17.05.2026).

Рижова Софія Андріївна,
студентка 3-го курсу юридичного факультету
Київського університету
інтелектуальної власності та права.

Науковий керівник: Христинченко Н. П.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ

Постановка проблеми. Штучний інтелект (далі - ШІ) стрімко впроваджується в повсякденне життя: він керує безпілотними автомобілями, ставить медичні діагнози, приймає рішення про видачу кредитів. Але що відбувається, коли така система помиляється і завдає шкоди людині? Хто несе відповідальність - розробник, компанія, яка використовує систему, чи, може, сам ШІ? Відповіді на ці запитання чинне цивільне законодавство України не дає, що залишає потерпілих без належного правового захисту [1, с. 45].

Складність ситуації в тому, що ШІ здатен діяти автономно і непередбачувано - навчатися та приймати рішення, яких розробник не закладав. Через це традиційні правила про відшкодування шкоди, побудовані на понятті вини конкретної людини, погано пристосовані до таких відносин [2, с. 112].

Ступінь розробки теми. У вітчизняній юридичній науці проблема відповідальності за дії ШІ перебуває на початковому етапі дослідження. Р. А. Майданик розглядав питання правового статусу ШІ та можливість надання йому ознак суб'єкта права [4, с. 28]. В. В. Батіг досліджував труднощі встановлення причинно-наслідкового зв'язку при завданні шкоди автономними системами [2,

с. 108]. В. М. Коссак та І. Є. Якубівський аналізували цивільно-правову відповідальність у сфері інформаційних технологій загалом [3, с. 78]. Водночас комплексного дослідження саме деліктної відповідальності за шкоду від ІІІ у вітчизняній науці досі не проводилося.

Виклад основного матеріалу. Для того щоб хтось відповідав за завдану шкоду, цивільне право вимагає довести три речі: що поведінка була протиправною, що шкода дійсно виникла і що між ними є причинний зв'язок. Застосування цієї схеми до дій ІІІ одразу наштовхується на труднощі. Якщо система навчилася поводитися певним чином без участі людини - чи можна це назвати «протиправною поведінкою» когось конкретного? І як довести, що саме рішення алгоритму, а не щось інше, призвело до шкоди? [2, с. 112].

У науці склалося кілька підходів до вирішення цих питань. Перший - покладати відповідальність на розробника як виробника небезпечного продукту. Другий - на оператора, тобто на того, хто реально використовує систему і отримує від цього вигоду [3, с. 78]. Третій підхід, найбільш дискусійний, пропонує надати системам ІІІ особливий правовий статус - щось на кшталт «електронної особи», - що дозволило б формально покладати на них права та обов'язки [4, с. 34]. Проте в сучасних умовах така ідея виглядає передчасною.

Найбільш прийнятним є другий підхід - відповідальність оператора незалежно від вини. Він вже відомий нашому праву: згідно зі ст. 1187 ЦК України власник джерела підвищеної небезпеки відповідає за шкоду навіть без вини. Є всі підстави вважати автономні системи ІІІ різновидом такого джерела [1, с. 52].

Схожий підхід обрав і Євросоюз. Регламент ЄС про штучний інтелект (EU AI Act, 2024) поділяє системи ІІІ на категорії за рівнем ризику. Для систем із високим ризиком - у медицині, освіті, правосудді - встановлено особливі вимоги до прозорості та контролю, а оператори можуть нести відповідальність за завдану шкоду [5]. Це корисний орієнтир для українського законодавця.

Окремо варто згадати про страхування. Якщо шкода від ІІІ є масовою (наприклад, помилка в медичному алгоритмі зачіпає тисячі людей), одна лише

відповідальність оператора може не забезпечити реального відшкодування. Тому пропонується запровадити обов'язкове страхування відповідальності операторів систем ШІ - за аналогією з обов'язковим страхуванням цивільної відповідальності власників транспортних засобів [3, с. 95].

Висновки та пропозиції. Цивільне законодавство України не містить жодних спеціальних норм щодо відповідальності за шкоду, завдану ШІ, що є суттєвою прогалиною. Для її усунення необхідно: закріпити об'єктивну (безвинну) відповідальність операторів систем ШІ; передбачити право регресу до розробника у разі дефекту продукту; запровадити обов'язкове страхування відповідальності операторів; орієнтуватися на досвід EU AI Act при розробці вітчизняного регулювання. Без таких змін потерпілі від дій ШІ залишатимуться без реального захисту своїх прав.

Список використаних джерел:

1. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Цивільне право України : підручник. 4-те вид. Київ : Істина, 2022. 840 с.
2. Батіг В. В. Відповідальність за шкоду, завдану автономними системами: постановка проблеми. Приватне право і підприємництво. 2023. Вип. 22. С. 108–116.
3. Коссак В. М., Якубівський І. Є. Цивільно-правова відповідальність у сфері інформаційних технологій. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 198 с.
4. Майданик Р. А. Правовий статус штучного інтелекту: порівняльно-правовий аналіз. Право України. 2023. № 3. С. 28–47.
5. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). Official Journal of the European Union. 2024. L 2024/1689.

Руденко Анна Анатоліївна,
студентка 3-го курсу групи СПАД 14/23 БД
Київського університету
інтелектуальної власності та права

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЦІЛЬОВЕ ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Питання правового регулювання обігу гуманітарної допомоги набуло стратегічного значення з моменту запровадження в Україні воєнного стану. 03 квітня 2022 року набрав чинності Закон України від 24 березня 2022 року № 2155-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги», яким Кримінальний кодекс України було доповнено статтею 201-2 «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги» [3]. «Предметом цього кримінального правопорушення виступає гуманітарна допомога, благодійні пожертви та безоплатна допомога, визначення яких наведено у Законах України «Про гуманітарну допомогу» від 22.10.99 р. та «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 року» [1, С. 176]. Юридичний зміст цих понять є основою для кваліфікації діяння, оскільки визначає цільовий характер та умови надання такої допомоги в межах правового поля України.

Відповідно до законодавчих приписів, гуманітарна допомога розглядається як цільова адресна безоплатна допомога у грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги чи добровільних пожертвувань, а також у формі виконання робіт чи надання послуг. Така допомога надається іноземними та вітчизняними донорами з мотивів гуманності отримувачам в Україні або за кордоном, які потребують підтримки у зв'язку із соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю,

введенням воєнного або надзвичайного стану, а також для підготовки до збройного захисту держави [4]. У цьому ж контексті безоплатна допомога визначається як надання гуманітарної допомоги без будь-якої грошової, матеріальної або інших видів компенсацій донорам [4]. Окремим елементом є благодійна діяльність - добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених цим Законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара [5]. Товари можуть бути визнані гуманітарною допомогою лише за рішенням уповноваженого державного органу, а їх отримувачами виступають особи, які потребують підтримки через об'єктивні життєві обставини [1].

Прийняття Закону № 2155-IX та доповнення Кримінального кодексу України (далі - КК України) статтею 201-2 КК України суттєво змінило концепцію відповідальності у цій сфері. У чинній редакції воєнний або надзвичайний стан визначено як кваліфікуючу ознаку (ч. 3 ст. 201-2 КК України), що дозволяє застосовувати цю норму до діянь, вчинених у будь-який часовий період. Об'єктивна сторона злочину акцентує увагу на формі продажу або укладанні інших правочинів з метою отримання прибутку [2, С. 101]. Важливо зазначити, що продаж товарів гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв з метою прибутку можуть бути доведені через фактичне отримання коштів або замах на це. При цьому слід розуміти, що завершеність даного злочину пов'язана не лише з моментом фізичного переходу грошових активів до правопорушника, а й з активними діями, спрямованими на створення умов для такого збагачення, що потребує ретельної фіксації на етапі документування доказів. Нецільовим використанням у межах даної статті вважається присвоєння, продаж чи обмін гуманітарної допомоги з метою особистої наживи. Така діяльність прямо нівелює саму суть інституту благодійності, перетворюючи безоплатну підтримку на інструмент комерціалізації, де гуманітарні вантажі, замість забезпечення суспільних потреб,

стають об'єктом незаконного торговельного обігу та приватного збагачення окремих осіб.

Суб'єктивна сторона вказаного злочину характеризується встановленням специфічної ознаки - мети отримання прибутку. Мета отримання прибутку є кваліфікуючою ознакою, що відрізняє цей склад злочину від інших порушень порядку використання допомоги [2, С. 102].

Аналізуючи склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України, застосуванню підлягатимуть інші норми, такі як ст. 185, 190, 209 КК України [1, С. 179]. Існує чітке розмежування зі статтею 190 КК України (шахрайство): стаття 201-2 не передбачає обов'язкового заволодіння чужим майном (оскільки в ній ідеться лише про мету отримати прибуток), не вимагає обов'язкового обману чи зловживання довірою покупця (оскільки об'єкт посягання охоплює не лише відносини власності, а й встановлений порядок обігу гуманітарної допомоги). Відповідно до ст. 201-2 КК України, кримінальна відповідальність настає відповідно до розміру заподіяної шкоди: значний, великий або особливо великий розмір. При цьому законодавцем встановлено межі для такої шкоди у вигляді НМДГ. Значний розмір шкоди, завданий кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 201-2 КК України, починається від 350 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (далі - НМДГ) [6, С. 25]. Для того щоб перевести у чисельний формат цей розмір станом на 2026 рік, необхідно звернутися до розміру одного НМДГ, який для цілей кваліфікації правопорушень прирівнюється до податкової соціальної пільги. Згідно з підпунктом 169.1.1 пункту 169.1 статті 169 розділу IV Податкового кодексу України, для кваліфікації кримінальних правопорушень використовується розмір податкової соціальної пільги, яка становить 50% прожиткового мінімуму для працездатної особи, встановленого на 1 січня поточного року [7]. Оскільки станом на 1 січня 2026 року прожитковий мінімум для працездатної особи складає 3 328 грн, податкова соціальна пільга (далі - ПСП), що є розрахунковою одиницею, обчислюється як 3 328 помножено на 0,5, що дорівнює 1 664 грн. При цьому слід зауважити, що хоча ПСП як податкова

інструментарія застосовується лише за умови, що місячний дохід не перевищує граничний розмір (який у 2026 році становить 4 660 грн), для цілей законодавства про кримінальну відповідальність використовується саме базова величина податкової соціальної пільги незалежно від рівня доходів особи. Із вищевказаного зазначається, що значний розмір прибутку, отриманого від незаконного використання гуманітарної допомоги, передбачений статтею 201-2 КК України, за умови встановлення мінімальної межі у розмірі 350 НМДГ, станом на травень 2026 року дорівнює 582 400 грн. Таким чином, лише за умови перевищення суми прибутку у 582 400 грн діяння може бути кваліфіковане як кримінальне правопорушення за цією статтею у значному розмірі, що є визначальним для розмежування складів злочинів та встановлення підстав кримінальної відповідальності. У випадках, коли сума є меншою, діяння може кваліфікуватися за загальними нормами про майнові злочини, що впливає на визначення підслідності між органами безпеки та поліцією [1, С. 180].

Досліджуючи суб'єктний склад, слід враховувати положення Закону «Про гуманітарну допомогу», а саме ст. 1, в сфері відносин отримання та передачі такої допомоги є три кола осіб: – донори (іноземні, вітчизняні) - юридичні та фізичні особи які надають допомогу; отримувачі - лише юридичні особи, зареєстровані в установленому Кабінетом Міністрів України (далі - КМУ) порядку в Єдиному реєстрі отримувачів гуманітарної допомоги; набувачі - фізичні та юридичні особи, які її потребують і яким вона безпосередньо надається [1, С. 181]. Але набувачі не можуть бути суб'єктами кримінального правопорушення, оскільки такі особи є кінцевими «споживачами» та на власний розсуд розпоряджаються вже отриманою допомогою, також суб'єктами злочину не можуть бути і донори, оскільки тільки вони вирішують як, коли і на яких умовах надавати гуманітарну допомогу. Тому саме отримувачі гуманітарної допомоги є тими суб'єктами кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України.

Аналізуючи вищевикладене, слід зазначити, що формування дієвого механізму кримінально-правового захисту гуманітарної допомоги в умовах

воєнного стану є одним із пріоритетних завдань держави. На наш погляд, стаття 201-2 КК України є ключовим інструментом у цій сфері, оскільки вона не просто захищає майно, а забезпечує дотримання встановленого порядку розподілу стратегічних ресурсів, що є життєво необхідними для оборони та соціальної стабільності.

Специфіка кримінальної відповідальності за цією нормою полягає у необхідності одночасного аналізу кримінального та регулятивного законодавства. Такий підхід обумовлений бланкетним характером норми, що змушує звертатися до численних актів і постанов, які регламентують процедури реєстрації та звітності щодо гуманітарних вантажів. Правозастосовна практика повинна чітко розмежовувати випадки отримання прибутку від технічних помилок в обліку допомоги. Це критично важливо для захисту сумлінних волонтерів від тиску через ненавмисні огріхи в документації, що могли б паралізувати їхню діяльність. На мій погляд, саме обов'язкова наявність корисливої мети є тим фільтром, який дозволяє відокремити злочинні посягання від добросовісної волонтерської діяльності.

Особливу роль у системі відповідальності відіграє динамічність економічних показників, що впливають на кваліфікацію. Розрахунок актуальних величин, встановив, що станом на травень 2026 року межа кримінальної відповідальності за значний розмір прибутку (582 400 гривень) є досить високою. Це свідчить про те, що законодавець розглядає кримінальне правопорушення як таке, що завдає суттєвої шкоди економічним інтересам держави. Чітке розуміння цього майнового порогу є критично важливим для правильного визначення суб'єкта відповідальності та забезпечення принципу справедливості.

Підсумовуючи, слід зазначити, що ефективність боротьби з нецільовим використанням гуманітарної допомоги залежить від єдиного підходу до тлумачення ознак цього злочину. Подальше вдосконалення правового регулювання має йти шляхом максимальної конкретизації процедур отримання та передачі допомоги. Лише поєднання суворого контролю за діяльністю отримувачів із прозорими правилами для набувачів дозволить мінімізувати

ризиків зловживань та забезпечить використання кожного ресурсу за його прямим призначенням - для підтримки держави в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Кришевич О. В. Кримінальна відповідальність за нецільове використання гуманітарної допомоги чи один із видів шахрайства. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 17-те вид. 2022. Т. 1. С. 173–183.
2. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінально-правова заборона щодо незаконного використання гуманітарної допомоги: сумнівна законодавча новела. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. № 2. С. 99–115.
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги : Закон України від 24.03.2022 № 2155-IX.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#Text> (дата звернення: 03.05.2026).
4. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22.10.1999 № 1192-XIV : станом на 2 січня 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (дата звернення: 03.05.2026).
5. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI : станом на 28 серпня 2025 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення: 03.05.2026).
6. Спільник С. Особливості кримінальної відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги / С. Спільник // *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. – 2022. – № 3 (118). – С. 22-29.
7. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI : станом на 15 квіт. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 03.05.2026).

Ромашкіна Анжеліка Андріївна,
здобувачка освіти (бакалаврського) рівня вищої освіти
Київського університету інтелектуальної власності та права

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НОВІТНІХ РЕПРОДУКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ТРАСПЛАНТАЦІЇ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ: ПРАВО НА ДРУГЕ ЖИТТЯ - МІФИ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ

Трансплантація - спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці реципієнту органа або іншого анатомічного матеріалу, взятих у людини чи у тварини [1]. Донорство може бути як прижиттєвим (наприклад, член родини віддає родичеві нирку або частину печінки), так і посмертним (коли анатомічні матеріали забирають у померлої людини) [2].

Законодавство України про трансплантацію базується на Конституції України та складається з Основ законодавства України про охорону здоров'я. Якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлені інші норми, ніж ті, що передбачені цим Законом, застосовуються норми міжнародного договору [3].

Правове регулювання трансплантації анатомічних матеріалів людині забезпечує нормативне закріплення правового статусу реципієнта, донора, лікаря та інших суб'єктів процесу. Також визначає порядок і умови трансплантації; передбачає відповідальність за їх порушення, чим гарантує захист прав людини у сфері охорони здоров'я. А ефективний механізм реалізації правових норм у сфері охорони здоров'я є підґрунтям запобігання злочинам у медичній сфері [4, с. 214].

Основні чинники, котрі обумовлюють актуальність правового регулювання трансплантології в нашій країні, можна поділити на дві групи: що раніше сформувалися і виникли останнім часом. До першої групи належать обставини, актуальні як у період зародження трансплантації, так і в даний час.

Мова йде про морально-етичні, правові і медичні аспекти констатації смерті мозку людини, тривалість проведення реанімаційних заходів тощо. Реалії ж сьогодення додали низку проблем, з яких виділяються: визначення правового статусу тканин і органів після вилучення з організму, наділення правом розпоряджатися тілом померлої людини, особливості правомірності донорства живих людей, потенційна небезпека криміналізації трансплантології [5].

Трансплантація здійснюється на таких принципах:

- 1) Добровільність.
- 2) Гуманність.
- 3) Анонімність.
- 4) Надання донорських органів потенційним реципієнтам за медичними показаннями.
- 5) Безоплатність трансплантації для донора та реципієнта.
- 6) Дотримання черговості (крім родинного та перехресного донорства).
- 7) Достойне ставлення до тіла людини у разі посмертного донорства.
- 8) Безперервність отримання медичної допомоги особам, яким трансплантовано анатомічні матеріали [3].

Правове забезпечення трасплантації анатомічних матеріалів людини в Україні здійснюється відповідно до «заохочувального добровільного підходу», що говорить про «презумпцію незгоди». Прижиттєве донорство регулює можливість розпоряджатися своїм правом та добровільно й усвідомлено розпоряджатися анатомічними матеріалами у письмовій формі. При цьому важливого значення набуває надання лікарем живому донору об'єктивної та доступної інформації про можливість виникнення ускладнень для його здоров'я, а також про права у зв'язку з донорством. Своє рішення особа може міняти протягом життя [4, с. 137]. При цьому наразі варто приділити велику увагу

формуванню позитивної громадської думки та ставлення до донорства та трансплантації, спростування міфів, посилення гарантій для донорів, чіткій організації процесу [6]. Російсько-українська війна призводить до жахливих наслідків для України та актуалізує розгляд питання постмортальної репродукції. Особливо значущим воно є для військовослужбовців, які через великі ризики для життя та здоров'я потребують гарантій реалізації права на батьківство [7, с. 112]. Постмортальна репродукція визначається як зачаття та народження дитини після смерті одного з батьків [8, с. 141]. Поштовхом до постмортальної репродукції може також бути можливість продовження роду. Для іншого партнера чи партнерки, а також для родичів це може бути єдиним шансом продовжити рід та мати нащадків, наприклад, якщо померлий був єдиною дитиною у сім'ї [9, с. 11].

Отже, у висновку можна сказати що правове забезпечення трансплантації анатомічних матеріалів в Україні має сформовану нормативну базу, яка відповідає міжнародним стандартам, етиці та гарантує право на «друге життя», але головною проблемою залишається довіра суспільства до цього процесу, оскільки є багато міфів, які лякають суспільство. В наш час, коли російсько-українська війна призводить до жахливих наслідків, трансплантація є головним рятівником життя наших військових. Також трансплантація не тільки рятує життя, а і породжує його. В Україні актуалізується питання постморальної репродукції, щоб навіть після смерті людини, можливо було продовжити рід та мати нащадків.

Список використаних джерел:

1. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині : Закон України від 16.07.1999 № 1007-XIV : станом на 1 січ. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1007-14#Text> (дата звернення: 14.05.2026).
2. «Чорні трансплантації»: правда чи міф?. Міністерство Охорони Здоров'я. URL: <https://moz.gov.ua/uk/chorni-transplantacii-pravda-chi-mif> (дата звернення: 14.05.2026).

3. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17.05.2018 № 2427-VIII : станом на 8 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text> (дата звернення: 14.05.2026).
4. Yuzikova N. Legal regulation of human anatomical materials transplantation of people. *Naukovyy Visnyk Dnipropetrovs'kogo Derzhavnogo Universytetu Vnutrishnikh Sprav.* 2020. Vol. 4, no. 4. P. 213–218. URL: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2020-4-213-218> (дата звернення: 14.05.2026).
5. Правове регулювання трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людини. *Pidru4niki.* URL: https://pidru4niki.com/15410104/pravo/pravove_regulyuvannya_transplantatsiyi_org_aniv_inshih_anatomichnih_materialiv_lyudini (дата звернення: 14.05.2026).
6. Музика Л. А., Сєда С. В. Концепція посттанативних прав у контексті правовідносин щодо анатомічних матеріалів людини. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління.* 2024. № 3. С. 132–143. URL: <https://doi.org/10.32782/cuj-2024-3-15> (дата звернення: 14.05.2026).
7. Сєда С. В. Питання зберігання та використання анатомічного матеріалу людини для постмортальної репродукції в контексті російсько-української війни. *Сучасні виклики приватного права в умовах війни: збірник наукових праць учасників круглого столу* (Київ, 1 лют. 2024 р.). Київ: Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2024. с. 112–118. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0419ff51-87c1-4f76-8438-4b5d24721bf1/content> (дата звернення: 14.05.2026).
8. Даниленко П. Правовий аналіз постмортальної репродукції в аспекті прав військовослужбовців. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2025. С. 141. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/328849/318604> (дата звернення: 14.05.2026).
9. Марків А. С. Правовий аналіз постмортальної репродукції в аспекті прав людини. 2019. С. 11. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/707e7281-2c80-4dfa-a74b-e01475a9465c/content> (дата звернення: 14.05.2026).

Сподинець Дар'я Романівна,
студентка Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара

Науковий керівник: **Корнякова Тетяна Всеволодівна,**
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
адміністративного та кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся
Гончара

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про протидію та запобігання домашньому насильству» від 07.12.2017 року домашнє насильство – це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [1].

Верховний Суд України акцентує увагу на тому, що при кваліфікації домашнього насильства важливою ознакою є систематичність. систематичність як ознака кримінально-караного діяння означає повторюваність тотожних чи схожих дій або бездіяльності, кожне з яких само по собі може створювати враження незначного, але їх вчинення у своїй сукупності досягають того рівня якості, коли у цілому діяння набувають ознак кримінального правопорушення, призводячи до наслідків, визначених диспозицією ст. 126-1 КК України [2, с. 6-7].

Оскільки домашнє насильство як кримінальне правопорушення охоплює значну кількість протиправних кримінально-караних діянь, при кваліфікації дій винної особи важливо звертати увагу на те, що, домашнє насильство є триваючим злочином, а отже, у разі, якщо всі акти вчинення домашнього насильства неможливо віднести до однієї із чотирьох його форм, їх буде віднесено до одного злочину [2, с. 8-9]. За перші 10 місяців 2025 року Національна поліція отримала понад 103 тисячі заяв і повідомлень про домашнє насильство, з яких 3,7 тисячі надійшли від неповнолітніх. За формами насильства: 76,4% — психологічне, 21,1% — фізичне, 2,5% — економічне. Від початку повномасштабного вторгнення кількість проваджень зменшилася на 28%. Серед людей, які звертаються по допомогу — переважно жінки, але також є звернення від людей похилого віку та дітей. Причина половини звернень стосується психологічного насильства, третина — фізичного насильства, 17% — економічного та 1,6% сексуального.

Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про протидію та запобігання домашньому насильству» від 07.12.2017 року кривдник — це особа, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі [1].

З'ясування типології кривдників формується на основі їх внутрішньоособистісного стану, який має різні ступені прояву. Так, можна виділити два прямопротилежних один одному типи кривдників. Перший тип — завуальований (прихований). Даний тип приховано вчиняє систематичне домашнє насильство шляхом маніпулювання жертвою, що поєднується з моральним, психологічним тиском та погрозами, приниженням честі та гідності особи у різний спосіб, але поза межами дому справляє на оточення враження порядної людини з високими моральними цінностями та принципами. Така поведінка впливає на розвиток латентних форм домашнього насильства [3, с. 240]. Другий тип — епатажний (відкритий). Для епатажного кривдника характерна демонстративна форма агресії, імпульсивність, афективні реакції, експлозивність (вибуховість), нехтування правовими приписами, що свідчить про психічну нестабільність [3, с. 240].

Фактором, що створює умови для формування насильницької моделі поведінки є затяжний внутрішньоособистісний конфлікт особи, яка вчинила домашнє насильство; відсутність психологічної, психічної рівноваги. Особа, яка умисно й систематично починає вчиняти домашнє насильство, поступово набуває криміногенних якостей, базовою рисою яких є антисоціальною поведінка, а з позиції власного буття така особа стає жертвою саморуйнівної поведінки, що засвідчує спустошеність [3, с. 242-243].

У переважній більшості випадків злочинцем, який вчиняє домашнє насильство, є особа чоловічої статі, віком 25 – 50 років, яка має невисокий освітній рівень (повна загальна середня освіта, середня спеціальна освіта, професійно-технічна освіта), зазвичай офіційно або тимчасово не працевлаштована, з вираженими проявами адиктивної поведінки (адиктивна поведінка характеризується прагненням особи втекти від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану), схильністю до проявів неконтрольованої агресії, деспотизму (жорстокості, тиранії) [4, ст. 20].

Кожен третій з кривдників раніше вже вчиняв злочини, серед яких переважають злочини корисливої спрямованості: крадіжки (36%), грабежі (9%), розбої (4%), умисне знищення або пошкодження чужого майна (2%), шахрайство та вимагання (по 1%) та інші (6%), а також злочини насильницької спрямованості (24%), зокрема за статеві злочини (6%). Крім цього, серед осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми, щороку майже кожна п'ята особа продовжує свою протиправну поведінку.

Відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про протидію та запобігання домашньому насильству» від 07.12.2017 року особа, яка постраждала від домашнього насильства (далі - постраждала особа), – особа, яка зазнала домашнього насильства у будь-якій формі [1].

Зважаючи на кримінологічний портрет жертв домашнього насильства можна стверджувати, що їхня поведінка є однією з причин латентності даного

злочину, адже жертви часто вважають, що краще не розповідати про насилля в сім'ї. Вони намагаються самотійно вирішити дану проблему або ж вважають, що краще змиритися і терпіти. Така позиція обумовлюється, зокрема, страхом осуду з боку суспільства фінансовою залежністю від кривдника та побоюванням того, що після розголосу насильство «набере обертів» і призведе до більших, ніж раніше, фізичних та моральних страждань. Проте від замовчування фактів вчинення домашнього насильства не зменшується кількість жертв.

За статевою ознакою, найчастіше постраждалими від домашнього насильства стають жінки, хоча діти, чоловіки та люди похилого віку також можуть бути постраждалими. Віковий діапазон постраждалих переважно охоплює осіб від 25 до 45 років. Жертви можуть бути одруженими, співмешканцями, розлученими або перебувати у процесі розлучення. Освітній рівень постраждалих є різним, але частіше це середня або вища освіта. Зайнятість також варіативна: особи можуть бути працевлаштованими, безробітними, а іноді повністю економічно залежними від кривдника, що значно ускладнює їхнє становище та можливості виходу з ситуації насильства [4, с. 22].

Соціальна підтримка постраждалих, як правило, обмежена, коло спілкування звужене, а самі жертви часто ізольовані від друзів та родини. Емоційний стан таких осіб характеризується постійним страхом, тривогою, депресією та надто заниженою самооцінкою [4, с. 22].

Ситуація насильства часто має циклічний характер, періодично повторюючись. Жертва продовжує вірити кривднику. Соціальна ізоляція посилюється відірваністю від родини, друзів, підтримки, а під час війни досить часто через переміщення або втрату зв'язку. Посилений стрес є наслідком поєднання домашнього насильства і травм, спричинених війною, таких як втрата житла, вибухи, смерть рідних тощо. Перешкоди до звернення по допомогу включають соціальний осуд, страх, фінансову залежність, недовіру до органів влади та психологів [4, с. 22]. У воєнний стан ці перешкоди посилюються через недоступність або перевантаження служб. Нерідко постраждалі не розуміють, куди звертатися, особливо через зміну місця проживання, евакуацію чи

окупацію. Існує також гостра нестача ресурсів для захисту, зокрема брак притулків, психологічної та правової допомоги в умовах бойових дій [4, с. 22].

Чинники домашнього насильства можна поділити на: 1) соціальні: пропагування насильства; 2) економічні: відсутність гідних умов життя поруч з відсутністю умов для працевлаштування, економічна залежність; 3) психологічні: стереотипи про сім'ю, шлюб, гендерні стереотипи, стереотипи щодо соціальних та сімейних ролей; 4) правові: ставлення до насильства як до внутрішньосімейної проблеми, а не як до негативного суспільного явища; недостатня правова свідомість громадян; 5) фізіологічні та медичні: прийом збуджувальних лікарських препаратів, хвороби нервової системи, алкоголізм, наркоманія, агресія тощо [5, с. 85-86].

Кожен третій насильницький акт щодо жінки був наслідком незадоволеності характером потерпілої, 10% були незадоволені тим, як потерпіла виконувала домашні обов'язки, а 4% – її головним становищем у сім'ї. Досить поширеним мотивом є помста, пов'язана з відмовою потерпілої виконати будь-яке прохання або вимоги, виконати роль, яку нав'язував злочинець. Так, помста в зв'язку з відмовою дати гроші на спиртне була відзначена в 14% випадків, а помста за звернення потерпілої в правоохоронні органи – в 6% випадків. Яскраво виражений також мотив помсти або мотивація, зумовлена ревностями. Помста за зраду зустрічається в 22% випадків – такий мотив посідає друге місце за поширеністю серед досліджуваної категорії злочинців, які вчинили різні насильницькі дії щодо жінок [3, с. 242].

У зв'язку з наявністю тривалих неприязних відносин приводом для насильства з боку кривдника можуть бути будь-які обставини, факти, дії, які сприймаються настільки образливими та неприйнятними для кривдника, що обумовлюють спалах гніву, агресії, та ненависті. Іноді така модель поведінки пояснюється невмінням контролювати власні пізнавальні, вольові, емоційно-чуттєві процеси, пристрасним бажанням «поставити всіх і особливо жертву, на місце», бажанням продемонструвати свою силу та владність.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#top> (дата звернення: 15.05.2026).
 2. Огляд судової практики Верховного Суду у провадженнях про кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством : рішення, внесені до ЄДРСР за період 2019–2024 років. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_KKS_dom_nasulstvo.pdf (дата звернення: 15.05.2026).
 3. Митник У. М. Кримінологічна характеристика особи злочинця, який вчиняє домашнє насильство. *Питання кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права*. 2019. № 1. С. 139–143. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/18a5b132-7839-49f5-8b21-2e02ab1fecba/content> (дата звернення: 15.05.2026).
 4. Мельник Т. М. Кримінологічна характеристика домашнього насильства: портрет кривдника і потерпілої особи. *Галицькі студії: Юридичні науки*. 2025. № 10. С. 18–25. URL: <https://journals.gi.ternopil.ua/index.php/law/article/view/88/80> (дата звернення: 15.05.2026). DOI: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2025-10-3.
 5. Збірник тез доповідей обласної науково-практичної конференції «Протидія домашньому насильству: реалії і перспективи» (Чернігів, 24 жовтня 2019 р.). Чернігів : ЧНТУ, 2019. 126 с. URL: <https://stu.cn.ua/wp-content/uploads/2021/04/zbirnik-nas.pdf#page=85> (дата звернення: 15.05.2026).
- Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.05.2026).

Смітюх Віталій Олександрович,
аспірант 2-го року навчання
кафедри приватного права Факультету правничих наук
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
ORCID ID: 0009-0004-1817-3441

ВИТРЕБУВАННЯ ЧАСТКИ В СТАТУТНОМУ КАПІТАЛІ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

Анотація. У тезах проаналізовано правову природу частки у статутному капіталі господарського товариства та ефективність застосування виндикаційного позову для її витребування на користь законного власника або володільця. Особливу увагу приділено співвідношенню виндикації із іншими способами захисту та значенню судового рішення про витребування частки як підстави для проведення реєстраційних дій. Сформульовано висновок, що саме витребування частки є належним способом відновлення можливості реалізації особою прав та обов'язків як учасника господарського товариства.

Ключові слова: *виндикаційний позов, витребування частки, статутний капітал, корпоративні права, господарське товариство, реєстраційні дії.*

У сучасній доктрині цивільного права відсутня єдина позиція щодо правової природи частки в статутному капіталі компанії. Так, в цивілістичній науці частка в статутному капіталі розглядається як майно та як сукупність корпоративних прав, виникають питання щодо належних способів захисту, до яких можуть вдатися учасники та засновники господарських товариств.

Зокрема, в науці частку в статутному капіталі визначають як своєрідний спосіб фіксації корпоративних прав та обов'язків за конкретним учасником господарських товариств [1], а також вказують, що належність частки в

статутному капіталі конкретній особі свідчить про наділення її певним обсягом прав та обов'язків щодо окремого товариства [2].

Вибір між віндикаційним позовом як засобом захисту права власності на частку в статутному капіталі та іншими способами захисту впливає на ефективність відновлення контролю над бізнесом. Особливо актуальним дане питання стає в умовах воєнного стану, оскільки гарантування недоторканності активів та надійний захист прав учасників господарських товариств є критично важливими для збереження економічної стабільності держави. Саме тому наявність правових механізмів, які б виключали можливість рейдерських захоплень або неправомірного відчуження часток, є гарантією надійності та безпеки для учасників та засновників господарських товариств в Україні. З огляду на це, застосування віндикаційного позову як інструменту повернення частки в статутному капіталі потребує детального аналізу, оскільки саме цей механізм може повною мірою забезпечити відновлення порушеного права її законного власника.

Правове регулювання витребування майна як способу захисту права власності, більш відомого під назвою віндикація (з лат. *vindicatio* - «вимагаю», «захищаю»), передбачено статтями 387 та 388 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України).

Відповідно до статті 387 ЦК України, власник має право витребувати своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним [3].

В свою чергу, згідно з частиною першою статті 388 ЦК України майно може бути витребуване і добросовісного набувача – який набув майно за відплатним договором в особи, яка не мала права його відчужувати, про що набувач не знав і не міг знати. В такому разі майно можливо витребувати виключно в разі, якщо воно було загублене власником або особою, якій він передав майно у володіння; викрадене у власника або особи, якій він передав майно у володіння, або ж вибуло з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі іншим шляхом [3].

Оскільки, як вже зазначалося, частка в статутному капіталі підтверджує обсяг прав та обов'язків, якими наділяється учасник господарського товариства, то на перший погляд, застосування віндикаційного позову є недоречним з огляду на неможливість витребування прав та обов'язків від однієї особи на користь іншої. Окрім того, при такому трактуванні дещо незрозумілим видається власне процедура витребування та передачі, а також момент з якого законний власник набуває можливості реалізовувати обсяг прав та обов'язків.

І в цивілістичній науці, і судовій практиці є усталеним підхід, згідно з яким хоч ЦК України не містить прямої вказівки, проте витребувати можна лише індивідуально визначене майно [4]. Так, Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду в Постанові від 14.02.2018 у справі № 477/221/16-ц відзначив, що об'єктом віндикаційного позову може бути лише індивідуально визначене майно, яке існує в натурі на момент подання позову [5].

Водночас, ЦК України визначає майно як особливий об'єкт цивільних прав, та відносить до нього окремі речі, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки [3].

ЦК України не розглядає частку в статутному капіталі як окремий об'єкт цивільних прав. Проте, статтею 119 ЦК встановлено, що учасник господарського товариства може здійснити відчуження частки у статутному капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, у порядку, встановленому законом. Також, вказаною статтею передбачено можливість укладення договору відчуження майна, предметом якого є частка у статутному капіталі товариства [3]. Звідси можна дійти висновку, що законодавством частка в статутному капіталі господарського товариства відноситься до майна, що в свою чергу є об'єктом цивільних прав, може відчужуватися, а звідси – й бути предметом віндикаційного позову в разі його неправомірного вибуття з володіння власника.

Судова практика йде шляхом визнання віндикаційного позову належним способом захисту цивільних прав у разі протиправного вибуття частки в статутному капіталі з володіння власника.

З цього приводу Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду в Постанові від 18.05.2022 у справі № 914/1191/20 зазначає, що особа, яка вважає себе власником частки, що незаконно вибула з її володіння, має звертатися до володільця частки (особи, вказаної як власник в ЄДР) з позовом про стягнення частки (витребування частки з чужого незаконного володіння) або позовом про визначення розміру статутного капіталу та розміру часток учасників [6].

Окрім того, згідно з позицією, наведеною в Постанові Великої Палати Верховного Суду від 22.10.2019 у справі №923/876/16, позовні вимоги про визнання рішення загальних зборів товариства з обмеженою відповідальністю недійсним, визнання недійсним статуту чи недійсними змін до нього, визнання права власності на частку у статутному капіталі товариства не відповідають належним та ефективним способам захисту, оскільки їх задоволення не може бути підставою для внесення змін до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань [7].

Відповідно до положень п.п. е) п.3 частини п'ятої статті 17 Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», однією з підстав державної реєстрації змін до відомостей про розмір статутного капіталу, розміри часток у статутному капіталі чи склад учасників товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю є судові рішення, що набрало законної сили, про стягнення (витребування з володіння) з відповідача частки (частини частки) у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю [8].

Таким чином, саме витребування частки в статутному капіталі господарського товариства має наслідком фактичне відновлення можливості реалізації прав та обов'язків учасника господарського товариства. Це пояснюється тим, що саме з моменту проведення державної реєстрації змін щодо відомостей про юридичну особу, учасник може реалізовувати свій спектр корпоративних прав, визначених законодавством та установчими документами

товариства, зокрема як в частині управління, так і в частині отримання та розподілу прибутку від діяльності товариства.

Підсумовуючи, частка в статутному капіталі господарського товариства є окремим об'єктом цивільних прав, може відчужуватися на користь третіх осіб, а відтак – у випадку її неправомірного відчуження законний власник або володілець можуть звернутися до суду з віндикаційним позовом задля витребування частки з незаконного володіння інших осіб. Саме цей спосіб захисту є належним, в той час як визнання недійсними договорів, за якими відбувалося відчуження частки в статутному капіталі, або ж визнання права власності на цю частку не матимуть результатом відновлення порушеного права учасника. З огляду на те, що саме судові рішення про витребування частки є підставою для проведення реєстраційних дій відповідно до законодавства – з моменту їх вчинення на виконання судового рішення, яке набрало законної сили, учасник зможе повною мірою реалізувати корпоративні права, якими наділяється власник такої частки.

Список використаних джерел:

1. Кухарев, О. Є. Правовий режим частки у статутному (складеному) капіталі господарського товариства у сфері інвестиційної діяльності / Кухарев О. Є. // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Сер.: Юридичні науки. – 2023. – Т. 34 (73), № 4. - С. 42
2. Корпоративні правовідносини : монографія / Ю. М. Жорнокуй, С. О. Сліпченко, В. Г. Жорнокуй. Харків : Екус, 2021. С. 23
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 387. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. (дата звернення: 15.05.2026).
4. Бондарева М. В. Аналіз застосування конструкцій *rei vindicatio* та *actio negatoria* у судовій практиці України / Бондарева М. В., Рабовська С. Я.,

Шмарьова Т. О. // Юридичний науковий електронний журнал. - 2024. - № 6. - С. 66.

5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 14.02.2018 у справі № 477/221/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72243683> (дата звернення: 15.05.2026).

6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 18.05.2022 у справі № 914/1191/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104442999> (дата звернення: 15.05.2026).

7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22.10.2019 у справі № 923/876/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85614604> (дата звернення: 15.05.2026).

8. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. 31-32, ст.263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> (дата звернення: 15.05.2026).

Савицька Наталія Олександрівна,
студентка 2 курсу, спеціальності «081 Право»
Науковий керівник: **Француз-Яковець Т.А.,**
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного, міжнародного права
та публічно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права

ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ТА ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЙ

Сучасний розвиток суспільства неможливо уявити без активного впровадження цифрових технологій у всі сфери життя людини. Процеси цифровізації охоплюють державне управління, освіту, медицину, банківську систему, сферу праці, правосуддя та міжособистісну комунікацію. Використання електронних сервісів, штучного інтелекту, цифрових платформ та інформаційно-комунікаційних технологій значно спрощує доступ до послуг, підвищує ефективність роботи державних органів та сприяє розвитку демократичних процесів. Водночас стрімкий технологічний прогрес породжує нові виклики у сфері забезпечення та захисту прав людини, що зумовлює необхідність удосконалення правового регулювання цифрового середовища.

В Україні процес цифрової трансформації набув особливої актуальності після створення Міністерство цифрової трансформації України та впровадження державних електронних сервісів через застосунок Дія. Завдяки цифровізації громадяни отримали можливість користуватися електронними документами, реєструвати бізнес онлайн, отримувати адміністративні послуги дистанційно та взаємодіяти з державою через цифрові платформи. Такі зміни сприяють підвищенню відкритості державного управління та розвитку електронної демократії.

Разом із позитивними аспектами цифровізації виникають і значні ризики для прав людини. Однією з найактуальніших проблем є захист персональних

даних та право людини на приватність. У сучасному інформаційному суспільстві велика кількість особистої інформації постійно обробляється цифровими системами. Йдеться про паспортні дані, банківську інформацію, медичні відомості, геолокацію, фотографії, біометричні дані та іншу конфіденційну інформацію. У випадку неналежного захисту такі дані можуть використовуватися для шахрайства, незаконного стеження, маніпуляцій або втручання в особисте життя людини.

Відповідно до статті 32 Конституція України, ніхто не може зазнавати втручання в особисте та сімейне життя, крім випадків, передбачених законом [1]. Крім того, право на повагу до приватного життя гарантується статтею 8 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [2]. У сфері захисту персональних даних важливе значення має також Закон України «Про захист персональних даних», який визначає порядок обробки та зберігання інформації про особу [3].

Особливої уваги потребує проблема використання технологій штучного інтелекту. На сучасному етапі штучний інтелект активно застосовується у сфері медицини, освіти, банківської діяльності, правоохоронної системи та соціальних мереж. Автоматизовані системи можуть аналізувати поведінку людини, прогнозувати її дії та приймати певні рішення без безпосередньої участі людини. Однак така практика створює ризики дискримінації, обмеження свободи людини та порушення принципу рівності. Зокрема, автоматизовані алгоритми можуть помилково оцінювати кандидатів при працевлаштуванні, визначати кредитоспроможність особи або впливати на доступ до певних послуг.

У науковій літературі зазначається, що розвиток цифрових технологій потребує формування нових правових механізмів захисту прав людини в цифровому просторі. Так, на думку О. Баранова, цифровізація суспільства створює необхідність удосконалення інформаційного законодавства та розроблення ефективних механізмів забезпечення кібербезпеки [4]. Дослідники також наголошують, що в умовах розвитку цифрового суспільства держава

повинна гарантувати баланс між безпекою, свободою слова та правом людини на приватність.

Ще однією важливою проблемою сучасного цифрового суспільства є поширення дезінформації та маніпуляцій у мережі Інтернет. Соціальні мережі сьогодні стали одним із основних джерел отримання інформації, однак водночас вони можуть використовуватися для поширення фейкових новин, інформаційної пропаганди та психологічного впливу на суспільство. Особливо небезпечним це є в умовах воєнного стану, коли інформаційний простір стає одним із напрямів гібридної війни.

Для України проблема кібербезпеки має надзвичайно важливе значення. Кібератаки на державні органи, банківські системи, енергетичну інфраструктуру та інформаційні ресурси можуть створювати серйозну загрозу національній безпеці та порушувати права громадян. У зв'язку з цим важливу роль відіграє Будапештська конвенція про кіберзлочинність, яка визначає міжнародні механізми боротьби з кіберзлочинністю та співробітництва держав у сфері цифрової безпеки [5].

Водночас цифровізація створює і нові можливості для реалізації прав людини. Завдяки електронним сервісам громадяни отримали швидший доступ до державних послуг, дистанційної освіти, електронного правосуддя та онлайн-комунікації з органами влади. Цифрові технології сприяють підвищенню прозорості діяльності державних органів, розвитку електронної демократії та залученню громадян до суспільно-політичних процесів. Наприклад, електронні петиції та онлайн-платформи дозволяють громадянам брати активнішу участь у формуванні державної політики.

Науковці звертають увагу на те, що ефективний захист прав людини в умовах цифровізації можливий лише за умови поєднання технологічного розвитку та належного правового регулювання. Так, Л. Наливайко зазначає, що держава повинна забезпечувати належний рівень цифрової безпеки, удосконалювати механізми захисту персональних даних та адаптувати

національне законодавство до міжнародних стандартів у сфері цифрових прав людини [6].

Отже, цифровізація суспільства є важливим етапом розвитку сучасної держави та світового співтовариства. Вона створює значні можливості для розвитку демократії, підвищення ефективності державного управління та реалізації прав людини. Водночас стрімкий розвиток технологій породжує нові виклики, пов'язані із захистом персональних даних, свободою слова, кібербезпекою та використанням штучного інтелекту. У сучасних умовах важливим завданням держави є формування ефективної системи правового регулювання цифрового середовища, яка забезпечуватиме баланс між розвитком технологій та належним захистом прав і свобод людини.

Список використаних джерел:

1. Баранов О. А. Правове забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні // Інформація і право. 2021. № 2. С. 15–22.
2. Будапештська конвенція про кіберзлочинність
3. Закон України «Про захист персональних даних»
4. Конституція України
5. Наливайко Л. Р. Цифрові права людини та проблеми їх забезпечення в умовах розвитку інформаційного суспільства // Право і суспільство. 2023. № 4. С. 112–118.
6. Ткачук Т. Ю. Кібербезпека та права людини в умовах розвитку цифрових технологій // Прикарпатський юридичний вісник. 2022. № 6. С. 101–106.

Сніжко Діна Віталіївна,
студентка 1 курсу юридичного факультету
групи СПАД 17/25 БД
Київського університету інтелектуальної власності та права

Курбатова Ірина Сергіївна,
доктор юридичних наук,
професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Міжрегіональної Академії управління персоналом
ORCID-0009-0000-5724-950X

КОЛАБОРАЦІЯ: ЗРАДА ІНТЕРЕСІВ ЧИ «СПІВПРАЦЯ ЗАРАДИ ВИЖИВАННЯ»

Від часів другої світової війни не пройшло і ста років, а мирний термін «співпраця», вперше введений в обіг французьким генералом Петеном, набув настільки негативного звучання, що у більшості правових систем світу колабораційна діяльність розглядається як злочин нарівні з державною зрадою.

Від початку повномасштабної війни кримінально-правова система України зазнала суттєвих перебудов, спрямованих на збереження державного суверенітету, національної безпеки та суспільного ладу. Запровадження воєнного стану стало не лише політично-суспільним викликом, а й випробовуванням для національної правової системи, тому дослідження його впливу на кримінальне законодавство України має виняткове значення й потребує ґрунтовного аналізу.

Воєнний стан як особливий правовий режим передбачає тимчасове звуження окремих прав і свобод та надання органам влади додаткових повноважень для забезпечення національної безпеки [1]. У зв'язку з цим держава була змушена оперативно реагувати на нові прояви суспільно небезпечної поведінки, що виникли в умовах бойових дій. Зокрема, після 24 лютого 2022 року до Кримінального кодексу України внесено низку змін, що включали як

посилення відповідальності за певні кримінальні правопорушення, так і введення нових їх складів.

Однією з ключових новацій стало запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність (ст. 111-1КК), тобто співпрацю з державою-агресором, підтримку окупаційних органів влади, публічне заперечення збройної агресії проти України та інші дії, що сприяють противнику [2]. Поява такої норми стала закономірною реакцією на спроби окремих осіб добровільно співпрацювати з окупаційними адміністраціями. Водночас її застосування породило численні дискусії серед науковців і практикуючих юристів. Однією з ключових проблем є розмежування між колабораційною діяльністю та вимушеною поведінкою мешканців тимчасово окупованих територій. У багатьох випадках особи були змушені продовжувати трудову діяльність заради виживання чи підтримання критично важливих об'єктів інфраструктури. Тому при кваліфікації таких дій необхідно враховувати не лише формальні ознаки складу злочину, а й реальні обставини конкретної ситуації.

Ще однією важливою зміною стало посилення кримінальної відповідальності за державну зраду та диверсії. У воєнних умовах такі діяння становлять особливу загрозу, оскільки безпосередньо впливають на обороноздатність держави, безпеку, життя та здоров'я громадян. Законодавець суттєво посилив санкції за відповідні злочини в період воєнного стану [3], що відображає прагнення держави максимально захистити національні інтереси під час збройної агресії.

Окрема увага приділена кримінальній відповідальності за мародерство. На початковому етапі широкомасштабного вторгнення випадки розкрадання майна в умовах бойових дій викликали значний суспільний резонанс. У зв'язку з цим було посилено відповідальність за крадіжки, грабежі та розбої [4], виходячи з постулату, що у воєнний час подібні діяння завдають не лише матеріальної шкоди, а й підривають суспільну довіру та дестабілізують внутрішню ситуацію.

Разом із тим у юридичної спільноти виникли запитання щодо співмірності покарань за окремі злочини проти власності. На практиці складалася ситуація,

коли за незначну крадіжку в умовах воєнного стану виносились суворі вироки у вигляді позбавлення волі. Дехто з дослідників вважає, що надмірне посилення санкцій не завжди відповідає принципам справедливості та індивідуалізації покарання.

Воєнний стан також істотно вплинув на кримінальний процес. Потреба забезпечити ефективне розслідування злочинів за наявності загрози окупації окремих районів і руйнування інфраструктури призвела до запровадження спеціальних правил досудового розслідування та судового розгляду щодо певних категорій справ [5]. Зокрема, у деяких, прямо визначених у КПК випадках, передбачено проведення процесуальних дій дистанційно або за спрощеними процедурами.

Важливим залишається і питання дотримання прав людини при застосуванні кримінального законодавства в умовах воєнного стану. З одного боку, держава повинна протистояти загрозам національних інтересів, з іншого боку - навіть під час війни необхідно дотримуватися принципів верховенства права, законності та справедливості. Надмірне розширення кримінально-правових заборон або необґрунтоване посилення відповідальності може призвести до порушення прав людини.

Окрему складність становить доведення винуватості у скоєнні злочинів, пов'язаних із війною. В умовах бойових дій і окупації правоохоронні органи не рідко стикаються з труднощами у зборі доказів, встановленні свідків та з іншими проблемами у документуванні протиправної діяльності. Це ускладнює притягнення винних осіб до відповідальності і підвищує ризик судових помилок.

Крім того, сучасна війна спричинила появу нових різновидів злочинності у інформаційній сфері. Поширення відомостей про переміщення військової техніки, фото- та відеоматеріалів щодо діяльності сил оборони або наслідків ракетних ударів стало підставою для криміналізації певних дій громадян [6]. Законодавець виходив із необхідності захисту військової інформації та недопущення її використання ворогом.

Все вищезазначене призвело до збурення громадської думки і тривалих дискусій щодо меж свободи слова та права на доступ до інформації. Дійсно, іноді важко встановити, чи дія особи дійсно створювала загрозу національній безпеці, чи була зумовлена необережністю або недостатнім рівнем обізнаності громадян.

Слід зауважити, що законодавчі зміни в умовах воєнного стану мають не лише каральний, а й превентивний характер. Посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки спрямоване, перш за все, на запобігання небезпечній поведінці та формування у громадян усвідомлення необхідності додержання законодавства під час війни.

Водночас ефективність кримінально-правових норм значною мірою залежить не стільки від суворості санкцій, скільки якості їхнього застосування. Вкрай важливо забезпечити єдине тлумачення правових норм, об'єктивність розслідувань та справедливість судових процедур. За відсутності таких гарантій виникає ризик втрати довіри до правоохоронних та судових органів.

Отже, воєнний стан суттєво трансформував кримінальне законодавство України та сприяв виникненню нових кримінально-правових механізмів захисту держави. Запроваджені законодавчі зміни являлися необхідною відповіддю на виклики війни, проте їхня практична реалізація виявила низку проблемних аспектів, зокрема співмірність покарання, труднощі доказування, розмежування умисної співпраці з ворогом і вимушеної поведінки, а також забезпечення балансу між національною безпекою й правами людини.

Подальший розвиток кримінального законодавства України в сучасних умовах має відбуватися з урахуванням міжнародних стандартів, принципів верховенства права та практичного досвіду правозастосування. Лише за дотримання цих умов кримінальне право зможе ефективно виконувати свою основну функцію — захист особи, суспільства та держави.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III.
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за державну зраду та диверсію в умовах воєнного стану : Закон України від 03.03.2022.
4. Тацій В. Я., Борисов В. І., Тютюгін В. І. Кримінальне право України: Загальна частина. Харків : Право, 2020.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI.
6. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2021.
7. Конституція України : Закон України від 28.06.1996.
8. Бурдін В. М. Актуальні проблеми кримінального права України в умовах воєнного стану // Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 4.
9. Дудоров О. О. Кримінально-правова політика України в умовах воєнного стану // Вісник кримінального права. 2022. № 2.
10. Баулін Ю. В. Проблеми застосування кримінального законодавства в умовах воєнного стану // Право України. 2023. № 1.

Сотченко Софія Юріївна,
*здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти за спеціальністю 081 “Право”
групи СПАД 9/25 першого курсу юридичного
факультету
Київського університету інтелектуальної
власності та права*

ВПЛИВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ НА РОЗВИТОК СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Становлення України як демократичної, соціальної та правової держави безпосередньо пов'язане з розвитком сучасного конституціоналізму. Конституціоналізм є не лише системою конституційних норм, а й сукупністю принципів, цінностей та механізмів, що забезпечують обмеження державної влади, гарантування прав людини та реалізацію принципу верховенства права. Особливу роль у забезпеченні цих процесів відіграє Конституційний Суд України, який виступає гарантом верховенства Конституції України та важливим елементом механізму стримувань і противаг.[1]

Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в державі. Його діяльність спрямована на вирішення питань щодо відповідності законів та інших нормативно-правових актів Конституції України, а також на офіційне тлумачення конституційних положень. Завдяки цьому Суд забезпечує стабільність конституційного ладу та сприяє узгодженню всієї правової системи із положеннями Основного Закону держави.[2]

Важливе значення Конституційного Суду України полягає у формуванні сучасної конституційної доктрини. Через власну правову позицію Суд фактично розвиває зміст конституційних норм та адаптує їх до сучасних суспільних відносин. Рішення Конституційного Суду України мають не лише

правозастосовний, а й доктринальний характер, оскільки вони впливають на подальший розвиток законодавства та правової науки. У багатьох випадках саме рішення Суду ставали основою для змін у законодавстві та реформування окремих сфер державного управління.[3]

Одним із ключових напрямів діяльності Конституційного Суду України є захист прав і свобод людини та громадянина. У демократичній державі права людини визнаються найвищою соціальною цінністю, а тому забезпечення їх реального захисту є одним із головних завдань конституційного правосуддя. Конституційний Суд України неодноразово наголошував у своїх рішеннях, що права і свободи людини мають визначати зміст та спрямованість діяльності держави. Саме така правова позиція відповідає сучасним тенденціям розвитку європейського конституціоналізму.[4]

Суттєвий вплив на розвиток українського конституціоналізму мало запровадження інституту конституційної скарги. Після внесення відповідних змін до Конституції України громадяни отримали право звертатися до Конституційного Суду України з питань перевірки конституційності закону, застосованого в остаточному судовому рішенні. Це стало важливим кроком у напрямі посилення судового захисту прав людини та підвищення ролі особи у системі конституційного контролю. Конституційна скарга сприяла зміцненню зв'язку між конституційним правосуддям та повсякденним захистом прав громадян.[5]

Не менш важливим є вплив Конституційного Суду України на забезпечення принципу поділу влади. Суд виконує функцію арбітра у взаємовідносинах між органами державної влади, визначаючи межі їхніх повноважень та запобігаючи узурпації влади. У своїй практиці Конституційний Суд України неодноразово розглядав питання, пов'язані з повноваженнями Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України [6].

Це дозволяє підтримувати баланс між гілками влади та забезпечувати стабільне функціонування державного механізму.

Особливу роль Конституційний Суд України відіграє у реалізації принципу

верховенства права. У рішеннях Суду неодноразово зазначалося, що верховенство права є фундаментальною засадою конституційного ладу України. При цьому Суд наголошує, що право не обмежується лише формальними нормами законодавства, а включає принципи справедливості, рівності, правової визначеності та пропорційності. Такий підхід свідчить про орієнтацію українського конституційного правосуддя на європейські правові стандарти.[7]

Конституційний Суд України також має значний вплив на процес європейської інтеграції України. У своїй діяльності Суд враховує практику Європейського суду з прав людини та міжнародні стандарти у сфері захисту прав людини. Це сприяє гармонізації українського законодавства із європейськими правовими цінностями та утвердженню демократичних принципів у діяльності державних органів[7].

Разом із тим діяльність Конституційного Суду України неодноразово супроводжувалась політичними дискусіями та критикою з боку суспільства. Окремі рішення Суду викликали сумніви щодо рівня його незалежності та неупередженості. Особливо гостро питання авторитету Конституційного Суду України постало у періоди політичних криз та конституційних конфліктів. Проте навіть за таких умов Суд залишається важливим елементом механізму захисту Конституції України та розвитку конституційної демократії[8].

Слід також зазначити, що ефективність діяльності Конституційного Суду України значною мірою залежить від рівня довіри суспільства, професійності суддів та реального забезпечення незалежності органу конституційної юрисдикції. У сучасних умовах реформування судової системи особливого значення набуває питання удосконалення процедури формування складу Конституційного Суду України та забезпечення прозорості його діяльності[9].

Таким чином, Конституційний Суд України здійснює вагомий вплив на розвиток сучасного українського конституціоналізму. Його діяльність сприяє забезпеченню верховенства Конституції України, розвитку принципу верховенства права, захисту прав людини, зміцненню демократичних інститутів та підтриманню балансу між гілками влади. Через свої рішення Суд формує

сучасну конституційну доктрину та забезпечує адаптацію конституційних принципів до нових суспільно-політичних викликів. У сучасних умовах роль Конституційного Суду України продовжує зростати, що підтверджує його важливе значення для становлення правової та демократичної держави

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР.
2. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII.
3. Барабаш Ю. Г. Конституційне право України : підручник. — Харків : Право, 2019. Інтер, 2018.
4. Савчин М. В. Сучасний конституціоналізм та проблеми конституційної юрисдикції. — Ужгород : РІК-У, 2020.
5. Шаповал В. М. Конституціоналізм і конституційна демократія. — Київ : Логос, 2017.
6. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. — Львів : Край, 2016.
7. Тацій В. Я., Петришин О. В. Верховенство права в системі сучасного конституціоналізму // Право України. — 2021. — № 3.
8. Погорілко В. Ф. Конституційне право України. — Київ : Наукова думка, 2017.
9. Конституційне правосуддя в Україні : навчальний посібник / за ред. М. В. Савчина. — Ужгород : РІК-У, 2019.

*Слюсаренко Владислава Юрївна,
студентка 4 курсу юридичного факультету
Київського університету
інтелектуальної власності та права*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПОРІВ ЩОДО ВИПЛАТИ ГРОШОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ

Актуальність теми зумовлена значним зростанням кількості адміністративних спорів щодо виплати грошового забезпечення військовослужбовцям в умовах воєнного стану, що пов'язано з випадками несвоєчасного нарахування, неповної виплати або відмови у виплаті додаткових винагород та компенсацій. Особливого значення набуває забезпечення ефективного судового захисту прав військовослужбовців, оскільки грошове забезпечення є однією з основних соціальних гарантій держави для осіб, які проходять військову службу. [1] Судова практика свідчить про необхідність формування єдиного підходу до вирішення таких спорів адміністративними судами, зокрема щодо перерахунку виплат, компенсації за затримку грошового забезпечення та застосування постанови Кабінету Міністрів України №168.

Виклад основного матеріалу. В умовах воєнного стану особливого значення набуває питання належного соціального та правового захисту військовослужбовців, зокрема забезпечення своєчасної та повної виплати грошового забезпечення. У зв'язку з цим значно зросла кількість адміністративних спорів, пов'язаних із нарахуванням та виплатою додаткової винагороди, індексації, компенсацій та інших видів грошового забезпечення військовослужбовців. Правове регулювання грошового забезпечення військовослужбовців здійснюється на основі Конституції України, Кодексу адміністративного судочинства України, Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», а також підзаконних

нормативно-правових актів. Відповідно до ст. 17 Конституції України держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях [2]. Основним нормативним актом у цій сфері є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», згідно зі ст. 9 якого держава гарантує військовослужбовцям достатнє матеріальне, грошове та інші види забезпечення. До складу грошового забезпечення входять посадовий оклад, оклад за військовим званням, щомісячні додаткові види забезпечення, премії та одноразові додаткові виплати [3].

Особливого значення у період дії воєнного стану набула постанова Кабінету Міністрів України №168 від 28 лютого 2022 року «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану». Зазначеною постановою передбачено виплату додаткової винагороди у розмірі до 100000 грн військовослужбовцям, які безпосередньо беруть участь у бойових діях або забезпечують здійснення заходів з національної безпеки і оборони [4]. Саме застосування цієї постанови стало підставою для значної кількості судових спорів, пов'язаних із визначенням права на отримання додаткової винагороди, порядком її нарахування та підтвердженням участі у бойових діях. Крім того, важливе значення має постанова Кабінету Міністрів України №704 від 30 серпня 2017 року «Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб», яка визначає структуру та порядок формування грошового забезпечення військовослужбовців [5].

Порядок виплати грошового забезпечення деталізується наказом Міністерства оборони України №260 від 07 червня 2018 року «Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам». У зазначеному нормативному акті визначено механізм нарахування та виплати основних і додаткових видів грошового забезпечення, порядок здійснення перерахунку виплат та підстави для їх нарахування [6].

Адміністративні спори щодо виплати грошового забезпечення виникають у сфері публічно-правових відносин між військовослужбовцем та суб'єктом владних повноважень, яким зазвичай виступає військова частина, Міністерство оборони України або інший орган військового управління. Відповідно до ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України завданням адміністративного судочинства є справедливе та своєчасне вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав і свобод фізичних осіб [7]. До найбільш поширених категорій спорів щодо грошового забезпечення військовослужбовців належать: не виплата або неповна виплата додаткової винагороди; ненарахування індексації грошового забезпечення; затримка виплати грошового забезпечення; неправильний перерахунок виплат; не виплата компенсації за невикористані відпустки; а також спори щодо одноразової грошової допомоги. Значна кількість таких справ зумовлена неоднаковим застосуванням нормативно-правових актів військовими частинами та складністю документального підтвердження участі військовослужбовців у бойових діях.

Важливу роль у формуванні єдиного підходу до вирішення зазначених спорів відіграє судова практика Верховного Суду. Верховний Суд неодноразово наголошував, що право військовослужбовця на належне грошове забезпечення є складовою конституційного права на соціальний захист, а тому органи державної влади зобов'язані діяти виключно на підставі та в межах закону [8]. Крім того, суд зазначає, навіть якщо у державного органу немає достатнього фінансування або коштів у бюджеті, це не звільняє його від обов'язку виплатити військовослужбовцю належне грошове забезпечення.

Особливістю розгляду цієї категорії справ є специфіка доказування. Позивач повинен підтвердити факт проходження військової служби, право на відповідний вид виплати та обставини, з якими закон пов'язує виникнення такого права. Водночас на суб'єкта владних повноважень покладається обов'язок довести правомірність своїх дій або бездіяльності. У практиці адміністративних судів важливими доказами виступають накази командирів, довідки про участь у бойових діях, витяги з журналів бойових дій та інші службові документи.

Висновки. Адміністративні спори щодо виплати грошового забезпечення військовослужбовцям є важливою категорією справ у сфері адміністративного судочинства. Їх розгляд має суттєве значення для забезпечення соціального захисту військовослужбовців та реалізації принципу верховенства права. Удосконалення механізму правового регулювання та формування єдиної судової практики сприятиме більш ефективному захисту прав осіб, які проходять військову службу в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Спори про виплати військовим: судова практика та юридичні парадокси - Юридична Газета. *Юридична газета – онлайн версія*. URL:<https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/spori-pro-viplati-viyskovim-sudova-praktika-ta-yuridichni-paradoksi.html>
2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-ХІІ : станом на 10 трав. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
4. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану : Постанова Каб. Міністрів України від 28.02.2022 № 168 : станом на 18 груд. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-п#Text>
5. Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб : Постанова Каб. Міністрів України від 30.08.2017 № 704 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/704-2017-п#Text>
6. Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам :

Наказ М-ва оборони України від 07.06.2018 № 260 URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-18#Text>

7. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
8. Постанова Верховного Суду від 06 квіт. 2023 р. у справі № 420/11424/22 URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=110064899>

Татьянченко Сергій Анатолійович,

аспірант

Київського університету і

інтелектуальної власності та права

ORCID ID: 0009-0000-9839-1473

ВПЛИВ ЗАКОНОДАВЧИХ ТА ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН НА ВИРІШЕННЯ СУДОВИХ СПОРІВ ЩОДО ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ОБ'ЄКТИ НЕРУХОМОСТІ

Динамічна трансформація законодавства про право власності та інституційного забезпечення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно принципово впливає на формування судової практики у спорах щодо нерухомості. Як обґрунтовано підкреслює О. І. Заєць, реформування суспільних відносин вимагає періодичного переосмислення правових категорій та практики їх застосування, а періодичне співставлення наукових позицій у сфері захисту земельних прав з судовою практикою у цій сфері є надзвичайно необхідним [1, с. 180]. В умовах активного розвитку системи Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, рекодифікації цивільного законодавства та формування єдиної правозастосовної практики Верховного Суду питання впливу законодавчих та інституційних змін на вирішення судових спорів щодо права власності набуває особливої актуальності. Це обумовлює потребу дослідження цього впливу на практику захисту прав власності на нерухомість.

Питання захисту права власності на об'єкти нерухомості досліджували такі вітчизняні науковці, як О. І. Заєць, А. М. Мірошніченко, Ю. Ю. Попов, А. І. Ріпенко, Т. О. Третяк, О. П. Кулинич, О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова, Р. А. Майданик, І. В. Спасибо-Фатєєва, В. Л. Яроцький та інші. Як зазначає О. І. Заєць, питання віндикаційного захисту прав на землю в сучасній юридичній науці досліджувалися такими вченими, як О. П. Кулинич, Т. О. Третяк, А. М. Мірошніченко, Ю. Ю. Попов, А. І. Ріпенко та багатьма іншими, проте

реформування суспільних відносин вимагають періодичного переосмислення правових категорій та практики їх застосування [1, с. 181]. Водночас комплексне дослідження впливу законодавчих та інституційних змін на вирішення судових спорів щодо нерухомості в сучасних умовах потребує подальшого опрацювання.

Конституційно-правовою основою захисту права власності виступає стаття 41 Конституції України, яка гарантує право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю та закріплює недоторканність права приватної власності [2]. Базовою правовою основою цивільно-правового захисту виступають положення Цивільного кодексу України, які передбачають низку способів захисту права власності: визнання права власності (ст. 392), витребування майна із чужого незаконного володіння (ст. 387, віндикація), у тому числі від добросовісного набувача (ст. 388), усунення перешкод у здійсненні права користування та розпорядження майном (негаторний захист), визнання незаконним правового акта, що порушує права власника, а також реституція як наслідок недійсності правочину (ст. 216) та кондикція (ст. 1212) [3]. Як обґрунтовує О. І. Заєць, віндикаційний захист (витребування майна з чужого незаконного володіння) є одним з найдавніших, відомих ще з римського права, способів захисту речових прав на нерухоме майно, що здійснюється шляхом подання віндикаційного позову і є виключно юрисдикційною формою захисту [1, с. 181]. Принциповою інституційною новацією стало запровадження Державного реєстру речових прав на нерухоме майно на підставі Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 1 липня 2004 року № 1952-IV [4].

Вплив законодавчих змін на вирішення судових спорів щодо нерухомості проявляється на кількох рівнях. По-перше, оновлення положень Цивільного кодексу України щодо способів захисту права власності та їх застосування у сучасних правових ситуаціях, у тому числі через рекодифікацію цивільного законодавства. По-друге, активний розвиток земельного законодавства: як зазначає О. І. Заєць, у цивільному законодавстві важливими при витребуванні земельних ділянок є статті 388, 390, 400 ЦК України, а Земельний кодекс України

передбачає, що угоди, укладені із порушенням встановленого законом порядку купівлі-продажу, ренти, дарування, застави, обміну земельних ділянок, визнаються недійсними за рішенням суду (ст. 210) [1, с. 182; 5]. По-третє, удосконалення регулювання державної реєстрації речових прав: спільним для віндикаційного та реституційного способів захисту є те, що рішення суду про повернення нерухомості, переданої за недійсним правочином, чи її витребування із чужого незаконного володіння є підставою для здійснення державної реєстрації речового права на таку нерухомість, а також скасування попередньої реєстрації (ст. 27 Закону № 1952-IV) [1, с. 182; 4]. По-четверте, особливе значення мають законодавчі зміни, спрямовані на протидію рейдерству та незаконному переоформленню права власності в Державному реєстрі речових прав, що особливо актуально в умовах війни.

Інституційні зміни в системі захисту права власності здійснюють принциповий вплив на вирішення судових спорів. Принциповою новелою стало посилення ролі Верховного Суду у формуванні єдиної правозастосовної практики. Як зазначає О. І. Заєць, у Постанові Великої Палати Верховного Суду від 1 жовтня 2019 року у справі № 911/2034/16 (п.п. 46, 47) звертається увага на те, що власник з дотриманням вимог ст. 388 ЦК України може витребувати належне йому майно від особи, яка є останнім його набувачем, незалежно від того, скільки разів це майно було відчужене до того, як воно потрапило у володіння останнього набувача [1, с. 182]. Особливе значення має позиція Верховного Суду щодо неможливості використання неефективних способів захисту: О. І. Заєць звертає увагу, що у Постанові Великої Палати Верховного Суду від 30 червня 2024 року № 19/028-10/13 зазначається, що задоволення вимоги про витребування майна з незаконного володіння особи, за якою воно зареєстроване на праві власності, відповідає речово-правовому характеру віндикаційного позову та призводить до ефективного захисту прав власника, а при наявності спеціальних способів захисту загальні не є ефективними [1, с. 183]. Інституційними нововведеннями також виступають розвиток системи

нотаріального посвідчення правочинів щодо нерухомості та впровадження сервісів моніторингу змін у Державному реєстрі речових прав.

Сучасна правозастосовна практика у спорах щодо права власності на нерухомість стикається з низкою проблемних аспектів. По-перше, проблема розмежування суміжних способів захисту (віндикація, реституція, кондикція, визнання права, негаторний захист): як обґрунтовано підкреслює О. І. Заєць, наука цивільного і земельного права обґрунтували, що віндикація є речово-правовим способом захисту прав на земельні ділянки, а кондикція – це зобов'язально-правовий спосіб захисту, причому у випадку незаконного заволодіння земельною ділянкою основним способом захисту буде саме віндикація [1, с. 184]. По-друге, проблема правильного обрання віндикаційного чи негаторного способу захисту, особливо в питаннях самовільного зайняття земельних ділянок. По-третє, проблема правових наслідків записів у Державному реєстрі речових прав: позиція судової практики виходить з того, що державна реєстрація прав не є підставою набуття права власності, а є лише засвідченням державою вже набутого особою права. По-четверте, проблема рейдерства та незаконного переоформлення нерухомості: набувач не може бути визнаний добросовісним, якщо на момент вчинення правочину з набуття майна право власності в Державному реєстрі речових прав було зареєстроване не за відчужувачем або у цьому реєстрі був запис про судовий спір відносно цього майна [1, с. 182]. По-п'яте, проблема балансу між інтересами власника та добросовісного набувача, що особливо актуально у спорах щодо нерухомості, що неодноразово перепродавалася.

Підсумовуючи проведені дослідження, можна стверджувати, що законодавчі та інституційні зміни здійснюють принциповий вплив на вирішення судових спорів щодо права власності на нерухомість в Україні. Базовою правовою основою такого регулювання виступають Конституція України (ст. 41), Цивільний кодекс України (ст. 16, 216, 387, 388, 392, 1212), Земельний кодекс України, Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». Як обґрунтовано підкреслює О. І. Заєць, сучасна судова

практика в основному визначилася зі способами захисту прав на нерухомість, не у всіх випадках такі підходи підтримуються юридичною наукою, проте разом з тим це вносить певну визначеність у регулювання речових відносин та створює відносно стабільне підґрунтя для захисту прав власності [1, с. 186]. Перспективними напрямками вдосконалення є подальша рекодифікація цивільного законодавства, посилення механізмів протидії рейдерству, гармонізація національних підходів з європейськими стандартами захисту права власності (ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод), удосконалення системи Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та формування єдиної судової практики Верховного Суду у спорах щодо нерухомості.

Список використаних джерел:

1. Заєць О. І. Віндикаційний захист прав на земельні ділянки: сучасні науково-теоретичні та практичні особливості. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2024. Вип. 84, ч. 2. С. 180–186. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.2.24>.
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
4. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 1 липня 2004 року № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>.
5. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.

Трепет Олег Сергійович,
*аспірант кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики Київського
університету інтелектуальної власності
та права*

ДОСВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСОБНИЦТВО ДЕРЖАВІ - АГРЕСОРУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЛИТОВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Повномасштабна агресія росії проти України у 2022 р. зумовила докорінні зміни у вітчизняному законодавстві про кримінальну відповідальність за кримінальне правопорушення проти основ національн ЗАКОНОДАВСої безпеки. Кримінальний кодекс України доповнено новими ст.111-1,111-2 КК України що криміналізують колабораційну діяльність та пособництво державі-агресору.

Слід зазначити, що головною проблемою у протидії пособництву державі-агресору є недосконалість законодавства про кримінальну відповідальність та покарання за вказане кримінальне правопорушення. Причина полягає в тому що законодавець реагує на проблему пособництва державі-агресору вже після виникнення цієї проблеми, а не заздалегідь і це природньо. Частково це можна пояснити тим, що боротьба з пособництвом державі-агресору характеризується низьким рівнем законодавчого впливу та недостатньо ефективною правоохоронною системою держави.

Завданням законодавства про кримінальну відповідальність у боротьбі з пособництвом державі-агресору є забезпечення стабільності національної безпеки держави. Для цього потрібна відповідна законодавча база та кримінально-правова політика у боротьбі з цим ганебним явищем. Потрібне

чітке розуміння небезпеки з боку пособників держави-агресора та політична воля держави для реалізації заходів проти їхнього впливу.

Перед дослідженням КК Литовської Республіки, слід зазначити, що він передбачає найбільш подібний до КК України склад співпраці з агресором. Кримінальне законодавство Литви містить одразу три статті, що безпосередньо відповідають українським поняттям державної зради, пособництва та колаборації [1]. Ці норми зосереджені в Розділі XVI «Злочини проти незалежності, територіальної цілісності та конституційного ладу Литовської держави».

По-перше, стаття 117 КК Литви «Державна зрада» визначає цей злочин подібно до вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність: громадянин Литви, який в умовах війни чи оголошеного воєнного стану переходить на бік ворога або іншим чином сприяє йому у діяльності проти Литовської держави, підлягає покаранню від 5 до 15 років позбавлення волі [2]. Отже, Литва (як і Україна) обмежує коло суб'єктів зради лише своїми громадянами і посилює відповідальність за частину протиправних діянь, зважаючи на умови воєнного стану. Перехід на бік ворога чи інша допомога ворогові в умовах війни кваліфікуються як зрада.

По-друге, ст. 118 КК Литви «Допомога іншій державі у ворожій діяльності проти Литви» є окремим складом, аналогічним до українського пособництва державі-агресору (ст. 111-2 КК України). У національних порівняльно-правових дослідженнях Литва наводиться як приклад спеціальної криміналізації допомоги іноземній державі серед країн ЄС [3]. Так, Є.О. Письменський робить логічний висновок, що колабораціонізм – це самостійний привілейований вид злочинної зради (ст. 117 КК Литви) та/або надання допомоги іншій державі у здійсненні діяльності, ворожої до Литовської Республіки (ст. 118 КК Литви) і саме через це покарання за колабораціонізм є більш м'яким, ніж за вчинення зазначених злочинів [4, с. 90]. Разом з тим ст. 118 КК Литви має більш складну структуру (стаття має п'ять частин), ніж ст. 111-2 КК України. Частина перша ст. 118 КК Литви передбачає кримінальну відповідальність за основний формальний склад

злочину – за допомогу іншій державі чи її організації діяти проти Литовської Республіки (конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності, оборони чи економічної могутності). Такі діяння караються позбавленням волі на строк від двох до семи років [5]. Ця стаття фактично відповідає ст. 111-2 КК України, але передбачає дещо нижчу верхню межу покарання. Литовські законодавці спеціально акцентували на тому, щоб охопити матеріальну, організаційну та інформаційну допомогу ворожій стороні як у мирний, так і у воєнний час [6]. Слід відзначити цікаве положення: до об'єктів кримінально-правової охорони включено «економічну спроможність» країни, тобто, наприклад, суттєве посилення економіки агресора на шкоду Литві теж може охоплюватися цією нормою. Кримінально-правова заборона, передбачена ст. 111-2 КК України спеціально про економіку не згадує, але охоплює «надання матеріальної або іншої допомоги», що за змістом схоже до положень ст. 118 КК Литви [7]. Частина друга ст. 118 КК Литви передбачає кваліфікований склад злочину (використання надзвичайної ситуації, надзвичайного чи мобілізаційного стану), який карається позбавленням волі від трьох до десяти років [8]. Частина третя ст. 118 КК Литви передбачає заохочувальну норму: особа, яка вчинила злочин, передбачений частинами першою або другою ст. 118 КК Литви, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо до повідомлення їй/йому про підозру він зізнався у вчиненні злочинного діяння та активно співпрацював у виявленні представників іноземної держави або її організації та їх діяльності, спрямованої проти конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності, оборони чи економічної могутності Литовської Республіки [9]. Частина четверта ст. 118 КК Литви фактично доповнює зміст вказаної заохочувальної норми та встановлює певний виняток: ч. 3 ст. 118 КК Литви не поширюється на особу, яка вже була звільнена від кримінальної відповідальності з підстав, передбачених цією статтею або ст. 119 КК Литви, а також якщо внаслідок вчинення діяння, передбаченого частинами 1 чи 2 ст. 118 КК Литви, особа загинула або настали інші тяжкі наслідки [10]. Слід зауважити, що ч.5 ст. 118 КК Литви визначає додаткового суб'єкта цього злочину – юридичну особу.

Наявність кваліфікуючих обставин, заохочувальної норми та додатковий суб'єкт – це основні відмінності ст. 118 КК Литви та ст. 111-2 КК України. Цілком підтримуємо такі особливості ст. 118 КК Литви, які потребують додаткового аналізу та можливої рецепції в національне законодавство про кримінальну відповідальність.

По-третє, стаття 120 КК Литви «Колаборація» – одна з небагатьох в ЄС спеціальних норм про колабораціонізм. Диспозиція цієї норми передбачає відповідальність литовського громадянина, що в умовах окупації чи анексії Литви добровільно співпрацює з незаконною окупаційною владою, допомагаючи утверджувати окупаційний режим або придушувати опір населення [11]. Первісно санкція ст. 120 КК Литви передбачала покарання у виді позбавлення волі на строк до 5 років, але 6 червня 2024 р. Сейм Литовської Республіки Законом № XIV-2683 у відповідь на ризики російської агресії її суттєво підвищив – таке діяння наразі карається від 4 до 12 років позбавлення волі [12]. Важливо, що ця стаття застосовується лише за наявності факту окупації чи анексії частини Литовської держави; в мирний час аналогічні дії підпадають під ст. 118 «Допомога іншій державі у ворожій діяльності проти Литви» КК Литви або ст. 117 «Державна зрада» КК Литви [13]. Отже, колаборація розглядається литовським законодавцем як «кваліфікований» варіант допомоги іншій державі у ворожій діяльності проти Литви: більш тяжкий злочин (обумовлений фактом окупації чи анексії) ніж допомога іншій державі у ворожій діяльності проти Литви [14].

Якщо порівнювати відповідні норми з КК України, то КК Литви має подібні положення: КК Литви передбачає окремі статті на кожен вид антидержавної співпраці: державна зрада (як і в Україні, передбачає максимум довічне позбавлення волі), допомога іншій державі у ворожій діяльності проти Литви (аналог 111-2 КК України, але передбачає більш м'яке покарання), колаборація (аналог 111-1 КК України, але тільки під час окупації) [15]. КК України при цьому ще виокремлює передачу інформації (ст. 114-2), а КК Литви передбачає це як шпигунство (ст. 119 КК Литви) [16]. Щодо видів суб'єктів злочину: за КК

Литви суб'єктом державної зради і колаборації може бути лише громадянин (як і в КК України щодо державної зради; суб'єкт колабораційної діяльності за КК України може бути і не громадянином окупованих територій); ст. 118 КК Литви суб'єктом визначає як громадянина Литви, так і інших осіб, а також юридичну особу.

Литовські науковці загалом підтримали посилення кримінальної відповідальності за такі злочини у 2024 р., але наголосили на необхідності вузького тлумачення оціночних понять, щоб криміналізація не зачіпала, наприклад, журналістську чи наукову діяльність [17]. Це важливе застереження, оскільки навіть при оціночних поняттях на кшталт «інформаційна підтримка агресора» судова практика має чітко відмежовувати злочини від реалізації свободи слова в мирних цілях.

Підсумовуючи слід зазначити що досвід Литви демонструє правову модель, близьку до української. Зокрема за КК Литви передбачено: розмежування відповідальності за державну зраду, допомогу іншій державі у ворожій діяльності та колаборацію; диференціацію відповідальності залежно від воєнного стану та наявності окупації. На нашу думку, перевага такого підходу – наявність кримінально-правової норми про колаборацію, дає можливість притягнення до кримінальної відповідальності колаборантів без розширювального тлумачення зради. Недоліком цієї позиції є дублювання кримінальної відповідальності, що вимагає уточнення щодо застосування статей 118 і 120 КК Литви. Вітчизняному законодавцю необхідно аналізувати литовське законодавство, оскільки Литва – одна з небагатьох країн ЄС, яка має в КК подібний до українського комплекс кримінально-правових норм і теж надає значну допомогу в стримуванні російської агресії.

Список використаної літератури:

1.Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Žin., 2000, Nr. 89-2741). Infolex. URL: <https://www.infolex.lt/ta/66150> (дата звернення: 17.10.2025).

- 2.Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Žin., 2000, Nr. 89-2741). Infolex.
URL: <https://www.infolex.lt/ta/66150> (дата звернення: 17.10.2025).
- 3.Movchan R. Collaboration with the enemy under the criminal law of foreign states (incl. Lithuania). *Amazonia Investiga*, 2025.
URL:<https://www.amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/download/2932/4767> (дата звернення: 17.10.2025).
- 4.Письменський Є.О. Кримінально-правові проблеми протидії колабораційній діяльності: монографія. Київ : Алерта, 2024. 438 с.
- 5.Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Žin., 2000, Nr. 89-2741). Infolex.
URL: <https://www.infolex.lt/ta/66150> (дата звернення: 17.10.2025).
- 6.Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Žin., 2000, Nr. 89-2741). Infolex.
URL: <https://www.infolex.lt/ta/66150> (дата звернення: 17.10.2025).
- 7.Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Žin., 2000, Nr. 89-2741). Infolex.
URL: <https://www.infolex.lt/ta/66150> (дата звернення: 17.10.2025).
- 8.Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Žin., 2000, Nr. 89-2741). Infolex.
URL: <https://www.infolex.lt/ta/66150> (дата звернення: 17.10.2025).
- 9.Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Žin., 2000, Nr. 89-2741). Infolex.
URL: <https://www.infolex.lt/ta/66150> (дата звернення: 17.10.2025).
- 10.Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Žin., 2000, Nr. 89-2741). Infolex.
URL: <https://www.infolex.lt/ta/66150> (дата звернення: 17.10.2025).
- 11.Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Žin., 2000, Nr. 89-2741). Infolex.
URL: <https://www.infolex.lt/ta/66150> (дата звернення: 17.10.2025).
- 12.Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Žin., 2000, Nr. 89-2741). Infolex.
URL: <https://www.infolex.lt/ta/66150> (дата звернення: 17.10.2025).
- 13.Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Žin., 2000, Nr. 89-2741). Infolex.
URL: <https://www.infolex.lt/ta/66150> (дата звернення: 17.10.2025).
- 14.Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Žin., 2000, Nr. 89-2741). Infolex.
URL: <https://www.infolex.lt/ta/66150> (дата звернення: 17.10.2025).
- 15.Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Žin., 2000, Nr. 89-2741). Infolex.
URL: <https://www.infolex.lt/ta/66150> (дата звернення: 17.10.2025).

- 16.Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Žin., 2000, Nr. 89-2741). Infolex. URL: <https://www.infolex.lt/ta/66150> (дата звернення: 17.10.2025).
- 17.LR Vyriausybė. BK 119 straipsnio (Šnipinėjimas) aiškinamoji medžiaga/komentaras (PDF). Vilnius, 2024. URL: <https://lr.lt/media/viesa/saugykla/2024/1/rN66g29rkaw.pdf> (дата звернення: 17.10.2025); VU Open Series. Lietuvos BK sisteminių pokyčių kontekstas. 2025. URL: <https://www.journals.vu.lt/openseries/article/download/38055/35666/100843> (дата звернення: 17.10.2025).

Третяк В. В.,
студентка 2 курсу, спеціальність «Право»
Київський університет
інтелектуальної власності та права
Науковий керівник:
Драган О.В.
д.ю.н., професор,
завідувачка кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики,
Київський університет
інтелектуальної власності та права
Заслужений юрист України

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АМНІСТІЇ ТА ПОМИЛУВАННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Амністія та помилування є самостійними видами звільнення від покарання, передбаченими Кримінальним кодексом України (далі — КК України). Вони є актами гуманізму з боку держави та Президента України, спрямованими на пом'якшення долі осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, і відіграють важливу роль у системі кримінального права. Незважаючи на спільну гуманістичну природу, амністія та помилування суттєво відрізняються за своєю правовою природою, суб'єктами, порядком застосування та правовими наслідками.

Загальне правило щодо звільнення від покарання на підставі закону про амністію або акта про помилування закріплено у статті 85 КК України, яка встановлює: «На підставі закону про амністію або акта про помилування засуджений може бути повністю або частково звільнений від основного і додаткового покарань» [3]. Ця норма є підставою для двох окремих, але взаємопов'язаних інститутів — амністії та помилування, детально врегульованих у наступних статтях Кодексу.

Амністія регулюється статтею 86 КК України. Відповідно до частини першої цієї статті, амністія оголошується законом України стосовно певної категорії осіб [3]. Це принципово відрізняє амністію від помилування: вона носить загальний, а не індивідуальний характер і поширюється на визначене

коло осіб, а не на конкретну особу. Частина друга статті 86 КК України встановлює, що законом про амністію особи, визнані винними у вчиненні кримінального правопорушення обвинувальним вироком суду, або кримінальні справи стосовно яких розглянуті судами, але вирoki стосовно цих осіб не набрали законної сили, можуть бути повністю або частково звільнені від відбування покарання [3].

Разом із тим законодавець передбачив певні обмеження у застосуванні амністії. Відповідно до частини четвертої статті 86 КК України (в редакції, що діє з урахуванням змін, внесених законами № 3465-VI від 02.06.2011, № 1698-VII від 14.10.2014, № 2617-VIII від 22.11.2018, № 1231-IX від 16.02.2021, № 1576-IX від 29.06.2021, № 2113-IX від 03.03.2022), особи, визнані винними у вчиненні державної зради, диверсії, корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушенні правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, вирoki стосовно яких не набрали законної сили, не можуть бути звільнені від відбування покарання. Особи, вирoki стосовно яких набрали законної сили, не можуть бути повністю звільнені законом про амністію від відбування покарання. Зазначені особи можуть бути звільнені від відбування покарання лише після фактичного відбуття ними строків, встановлених частиною третьою статті 81 КК України [3].

Порядок застосування амністії визначається не лише КК України, а й спеціальним законодавством — Законом України «Про застосування амністії в Україні» від 1 жовтня 1996 року № 392/96-ВР [8]. Відповідно до цього Закону, Верховна Рада України вправі приймати закон про амністію як щодо певної категорії осіб, так і щодо конкретно визначеної особи (індивідуальна амністія). Закони про амністію, за винятком законів про умовну амністію, Верховна Рада України може приймати не частіше одного разу протягом календарного року, крім випадків індивідуальної амністії. Питання про застосування амністії суд

вирішує за ініціативою органу або установи виконання покарань, за ініціативою прокурора, а також за ініціативою обвинуваченого (підсудного) чи засудженого, їх захисників чи законних представників. Особи, засуджені за вчинення кримінального правопорушення, які відповідно до закону про амністію підлягають звільненню від відбування покарання, звільняються не пізніше ніж протягом трьох місяців після опублікування закону про амністію.

Закон також передбачає так звану умовну амністію: у виняткових випадках з метою припинення суспільно небезпечних групових проявів чинність амністії може бути поширена на діяння, вчинені до певної дати після оголошення амністії, за умови обов'язкового виконання до цієї дати вимог, передбачених законом про амністію.

Помилування регулюється статтею 87 КК України. Відповідно до частини першої цієї статті, помилування здійснюється Президентом України стосовно індивідуально визначеної особи [3]. Це є головною ознакою, що відрізняє помилування від амністії: помилування завжди персональне і стосується лише конкретної особи. Частина друга статті 87 КК України встановлює, що актом про помилування може бути здійснена заміна засудженому призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років [3]. Конституційне повноваження Президента України здійснювати помилування закріплене у пункті 27 статті 106 Конституції України [2].

Разом з тим законодавець встановив обмеження і щодо помилування. Відповідно до частини третьої статті 87 КК України, особи, засуджені за вчинення корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, можуть бути звільнені від відбування покарання в порядку помилування після

фактичного відбуття ними строків, встановлених частиною третьою статті 81 КК України [3].

Процедура помилування в Україні визначається Положенням про порядок здійснення помилування, затвердженим Указом Президента України від 21 квітня 2015 року № 223/2015 (зі змінами, внесеними указами від 14 травня 2016 року № 211/2016, від 21 серпня 2019 року № 615/2019, від 20 серпня 2021 року № 373/2021 та від 26 грудня 2023 року № 838/2023) [9]. При Президентові України діє Комісія у питаннях помилування — допоміжний орган, який розглядає клопотання засуджених, вивчає матеріали справ та готує пропозиції для Глави держави. Остаточне рішення про помилування приймає виключно Президент України шляхом видання відповідного указу. При визначенні доцільності помилування враховуються: ступінь тяжкості вчиненого злочину, ставлення особи до вчиненого та визнання вини (щире каяття), строк фактичного відбуття покарання, особа засудженого, його поведінка, сімейний стан, відшкодування завданих збитків та усунення заподіяної шкоди, думка органів і установ виконання покарань щодо доцільності помилування та інші обставини.

Клопотання про помилування подається, як правило, самим засудженим, його захисником або законними представниками. Проте законодавство передбачає, що у виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин клопотання може бути подано також головою або іншим членом Комісії при Президентові України у питаннях помилування, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Радником-уповноваженим Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації, Радником-уповноваженим Президента України з питань безбар'єрності [абз. 6 п. 3, 9]. Такий механізм дозволяє проактивно виявляти осіб із вразливих категорій — неповнолітніх, жінок з дітьми, людей з інвалідністю — без очікування їхнього самостійного звернення.

Порівнюючи амністію та помилування, можна виділити такі ключові відмінності. По-перше, за суб'єктом прийняття рішення: амністія оголошується Верховною Радою України шляхом прийняття закону, тоді як помилування здійснюється Президентом України шляхом видання указу. По-друге, за колом

осіб: амністія поширюється на певну категорію (групу) осіб, а помилування — виключно на індивідуально визначену особу. По-третє, за правовою формою акта: амністія — це закон, помилування — указ Президента. По-четверте, за наслідками щодо судимості: амністія може повністю або частково звільняти від відбування покарання, однак сама по собі не знімає судимості в усіх випадках; помилування також може звільняти від покарання або замінювати його більш м'яким, але питання судимості вирішується окремо. Спільним для обох інститутів є те, що вони є позасудовими, гуманістичними за природою заходами, що не ставлять під сумнів законність і справедливість вироку суду.

Звертаючи увагу на останні практичні прояви обох інститутів в Україні, варто насамперед зупинитися на «майданівських» амністіях, пов'язаних із революцією Гідності. У грудні 2013 року Верховна Рада прийняла закон «Про усунення негативних наслідків і недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань», який набрав чинності 26 грудня 2013 року та звільняв від кримінальної відповідальності учасників акцій протесту, що розпочалися 21 листопада 2013 року [11]. Після завершення революції Гідності, у лютому 2014 року, виконуючий обов'язки Президента України підписав третій закон про амністію активістів, що остаточно закрити кримінальні справи проти учасників протестів.

Загальна амністія за щорічною традицією оголошувалась і надалі. Востаннє в Україні загальна амністія оголошувалась Законом України «Про амністію у 2016 році» від 22 грудня 2016 року № 1810-VIII, який набрав чинності 7 вересня 2017 року [4]. Прийняття цього закону мало непросту законодавчу долю: первісний законопроект був прийнятий ще у липні 2016 року, однак Президент України наклав на нього вето та вніс пропозиції про зміну окремих норм. Після врахування президентських поправок Верховна Рада ухвалила закон повторно у грудні 2016 року (235 голосів «за»), а Президент підписав його у вересні 2017 року. Відповідно до статті 1 Закону, від відбування покарання звільнялись особи, засуджені за умисний злочин, який не є тяжким або особливо тяжким, а також за необережний злочин, який не є особливо тяжким, за умови

належності до визначених законом пільгових категорій: неповнолітні на момент вчинення злочину; вагітні жінки; особи, що мають неповнолітніх дітей або дітей-інвалідів та не позбавлені батьківських прав; особи з інвалідністю першої, другої чи третьої групи; а також особи, яким залишилося відбутися менше одного року покарання [4]. Окремою новелою цього Закону стала стаття 2, яка поширювала амністію на учасників антитерористичної операції (АТО) — осіб, які захищали незалежність і територіальну цілісність України та отримали статус учасника бойових дій, якщо скоєний ними злочин не є особливо тяжким злочином проти життя та здоров'я і не пов'язаний із дезертирством, викраденням зброї чи умисним знищенням військового майна [4]. Виконання закону покладалось на суди й мало бути завершено протягом трьох місяців з дня набрання чинності — до 7 грудня 2017 року. Амністія не поширювалась на коло осіб, визначених статтею 4 Закону України «Про застосування амністії в Україні», а також на тих, хто після вироку знову вчинив умисний злочин, злісно порушував порядок відбування покарання, чиї злочини спричинили загибель двох і більше осіб тощо. Відтоді загальна амністія в Україні не оголошувалась, зокрема через введення воєнного стану після повномасштабного вторгнення російської федерації у лютому 2022 року.

Щодо практики помилування за президентства Володимира Зеленського, цей інститут набув нових рис, насамперед у контексті повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну.

Згідно з відповіддю Департаменту з питань виконання кримінальних покарань від 19.05.2026 року на запит на отримання публічної інформації, щодо кількості осіб, звільнених з установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України на підставі Указів Президента України про помилування в розрізі років, а саме:

- 2021 рік – 32 особи;
- 2022 рік – 363 особи;
- 2023 рік – 0 осіб;
- 2024 рік – 0 осіб;

- 2025 рік – 7 осіб.

З 01.01.2026 по 19.05.2026 Укази Президента України про помилування на адресу Департаменту з питань виконання кримінальних покарань не надходили [1].

7 жовтня 2021 року Президент України підписав Указ про помилування 31 засудженого захисника України № 524/2021 — вперше в новітній історії держави Комісія у питаннях помилування підготувала окреме подання щодо осіб, засуджених у статусі військовослужбовців [10]. За словами керівника Офісу Президента, такий підхід став безпрецедентним. Кандидатури відбирались ретельно: помилування не поширювалось на тих, хто вчинив дорожньо-транспортну пригоду у стані сп'яніння або умисне вбивство. Голова Консультативної ради з питань забезпечення прав і свобод захисників України особисто відвідала близько 40% колоній та провела зустрічі з понад 200 засудженими військовими перед підготовкою подання.

Після початку повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року Зеленський прийняв ще три укази про помилування засуджених, які виявили бажання захищати Україну зі зброєю в руках. Загалом завдяки цим указам 363 особи отримали помилування та вирушили на фронт [1]. Серед них були і ті, хто вже загинув, боронячи Батьківщину.

Паралельно з механізмом помилування у 2024 році в Україні запроваджено ширший механізм залучення засуджених до захисту держави: Президент України підписав Закон № 3687-IX від 08.05.2024, яким КК України було доповнено статтею 81¹: «Під час проведення мобілізації та/або дії воєнного стану до осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, судом може бути застосовано умовно-дострокове звільнення для проходження ними військової служби за контрактом. Закон не застосовується до осіб, засуджених за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, засуджених за вчинення умисного вбивства двох або більше осіб, або вчиненого з особливою жорстокістю, або поєднаного із зґвалтуванням або сексуальним насильством, або особливо тяжких корупційних кримінальних

правопорушень чи засуджених за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 152-156¹, 258-258⁶, частиною четвертою статті 286¹, статтею 348 цього Кодексу, а також до засуджених службових осіб, які згідно з підпунктом 1 пункту 3 примітки до статті 368 цього Кодексу займали особливо відповідальне становище» [5].

Згідно з відповіддю Департаменту з питань виконання кримінальних покарань, станом на 19.05.2026 з установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України звільнено в порядку статті 81¹ Кримінального кодексу України і передано підрозділам Національної гвардії України для доставки до територіальних центрів комплектування і соціальної підтримки понад 13 100 осіб, з них близько 220 жінок [1]. Цей механізм, хоча і відрізняється від класичного помилування за правовою природою, є проявом тієї ж гуманістичної тенденції до пом'якшення долі засуджених в умовах надзвичайних обставин.

Комісія при Президентові у питаннях помилування взяла курс на проактивний підхід: замість очікування клопотань від самих засуджених вона самостійно виявляла кандидатів серед вразливих категорій — неповнолітніх, жінок з дітьми, осіб з інвалідністю.

Згідно з Департаменту з питань виконання кримінальних покарань від 19.05.2026 року, у 2025 році Указом Президента України було помилувано 6 жінок, які відбували покарання разом з дітьми віком до трьох років [1].

Таким чином, амністія та помилування є важливими інструментами кримінально-правової політики держави, що дозволяють коригувати наслідки кримінального покарання відповідно до принципів гуманізму, справедливості та доцільності. КК України чітко розмежовує ці інститути за суб'єктом, формою акта та порядком застосування. Практика їх реалізації в Україні відображає як загальні тенденції демократизації кримінального законодавства, так і специфіку воєнного часу, що зумовлює особливу увагу до долі засуджених захисників Вітчизни.

Список використаних джерел:

1. Відповідь Департаменту з питань виконання кримінальних покарань № 147/164-пі/5.4.1/14-26/3/24.1-26 від 19.05.2026 року на запит на отримання публічної інформації від 18.05.2026 року.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
4. Про амністію у 2016 році: Закон України від 22.12.2016 р. № 1810-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7–8. Ст. 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1810-19#Text> (дата звернення: 18.05.2026).
5. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі в обороні країни, захисті її незалежності та територіальної цілісності: Закон України від 08.05.2024 р. № 3687-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2024. № 30. Ст. 217. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-20#Text> (дата звернення: 18.05.2026).
6. Про внесення змін до Положення про порядок здійснення помилування: Указ Президента України від 20.08.2021 р. № 373/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838/2023#Text> (дата звернення: 18.05.2026).
7. Про внесення змін до Положення про порядок здійснення помилування: Указ Президента України від 26.12.2023 р. № 838/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838/2023#Text> (дата звернення: 18.05.2026).
8. Про застосування амністії в Україні: Закон України від 01.10.1996 р. № 392/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 48. Ст. 263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/96-vp#Text> (дата звернення: 18.05.2026).

9. Про Положення про порядок здійснення помилування: Указ Президента України від 21.04.2015 р. № 223/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/223/2015#Text> (дата звернення: 18.05.2026).

10. Про помилування засуджених: Указ Президента України від 07.10.2021 р. № 524/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/524/2021#Text> (дата звернення: 18.05.2026).

11. Про усунення негативних наслідків і недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань: Закон України від 25.12.2013 р. № 736-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 10. Ст. 128. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/737-18/ed20140129#Text> (дата звернення: 18.05.2026).

Трейтяк Д.О.,

студент 3-го курсу бакалаврату

за спеціальністю D9 «Міжнародне право»

Київського університету

інтелектуальної власності та права

ТРАНСФОРМАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ

Сучасний світ переживає період глибоких безпекових змін, які безпосередньо впливають на розвиток міжнародного права. Повномасштабна війна Російської Федерації проти України стала не лише найбільшим збройним конфліктом у Європі за останні десятиліття, а й серйозним випробуванням для всієї системи міжнародного правопорядку. Події останніх років показали, що традиційні міжнародно-правові механізми не завжди здатні ефективно реагувати на сучасні форми агресії, гібридні загрози та використання новітніх технологій у воєнній сфері. Саме тому трансформація міжнародного права сьогодні є закономірною реакцією на нові глобальні виклики [2].

Однією з найбільш дискусійних проблем залишається питання міжнародно-правової відповідальності держави-агресора. Попри існування системи міжнародного кримінального правосуддя, механізми покарання за злочин агресії залишаються обмеженими. Це пов'язано насамперед із недосконалістю юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо держав, які не ратифікували відповідні положення Римського статуту. У зв'язку з цим після початку повномасштабної війни в Україні значно активізувались міжнародні дискусії щодо створення спеціального трибуналу для розслідування злочину агресії проти України. Така ініціатива демонструє прагнення міжнародної

спільноти посилити реальну відповідальність за грубі порушення міжнародного права [4].

Водночас важливим кроком у розвитку міжнародного кримінального правосуддя стала видача Міжнародним кримінальним судом у 2023 році ордерів на арешт Володимира Путіна та Марії Львової-Белової за незаконну депортацію українських дітей. Це рішення продемонструвало прагнення Суду забезпечити практичну реалізацію принципу міжнародної кримінальної відповідальності навіть в умовах обмеженої юрисдикції. Такий підхід свідчить про поступове посилення ролі міжнародних судових інституцій у забезпеченні міжнародної справедливості [6].

Суттєво трансформується і міжнародне гуманітарне право. Сучасні війни дедалі частіше супроводжуються атаками на об'єкти цивільної інфраструктури, енергетичні системи, медичні установи та інформаційні мережі. Особливу небезпеку становлять кібератаки, наслідки яких можуть бути співмірними зі звичайними бойовими діями. Проте чинне міжнародне право поки не містить достатньо чітких механізмів правового регулювання кіберконфліктів. Це створює прогалини у питаннях відповідальності держав та захисту цивільного населення в цифровому просторі [5].

Крім того, сучасні конфлікти дедалі більше пов'язані з розвитком новітніх технологій. Використання систем штучного інтелекту, автономних дронів та цифрових платформ змінює характер ведення війни та ставить перед міжнародним правом нові питання. Зокрема, актуальною є проблема визначення відповідальності за рішення, ухвалені автономними системами без безпосереднього втручання людини. У майбутньому міжнародне право повинно виробити чіткі стандарти використання штучного інтелекту у воєнній сфері, щоб запобігти порушенням прав людини та міжнародного гуманітарного права [3].

Окремої уваги заслуговує трансформація санкційної політики як одного з інструментів міжнародно-правового впливу. Після початку повномасштабної агресії проти України міжнародна спільнота запровадила безпрецедентні економічні санкції щодо Російської Федерації та заморозила значну частину

російських державних активів. Сьогодні активно обговорюється можливість використання цих коштів для відшкодування шкоди, завданої Україні. Така практика може свідчити про поступове формування нових підходів до міжнародної відповідальності держав та посилення ролі економічних механізмів у забезпеченні міжнародного правопорядку [1; 4].

Таким чином, сучасні воєнні конфлікти суттєво впливають на розвиток міжнародного права та стимулюють його трансформацію. Відбувається переосмислення механізмів міжнародної відповідальності, міжнародного гуманітарного права, санкційної політики та правового регулювання новітніх технологій. Попри кризові явища, міжнародне право продовжує адаптуватися до нових реалій та шукати ефективні способи реагування на сучасні виклики. Саме тому перед юридичною наукою стоїть важливе завдання — сформулювати нові підходи до забезпечення міжнародної безпеки, захисту прав людини та підтримання міжнародного правопорядку в умовах глобальної нестабільності.

Список використаних джерел:

1. Задорожній О. В. *Агресія Російської Федерації проти України як виклик сучасному міжнародному праву*. Київ : К.І.С., 2022. 916 с.
2. Глух М. В., Гончаренко М. В. Сутнісне розуміння та природа поняття «гібридна війна» в сучасній доктрині міжнародного права // *Ірпінський юридичний часопис*. 2024. № 1(14). С. 197–205. DOI: 10.33244/2617-4154-1(14)-2024-197-205.
3. Красніков С. А. Геополітика кіберконфліктів і кібервійн: міжнародно-правові виклики // *Інформація і право*. 2025. № 3(54). DOI: 10.37750/2616-6798.2025.3(54).340522.
4. Падалка М. А. Актуальні питання проблемності притягнення до міжнародної відповідальності держави за вчинення акту агресії // *Наукові записки. Серія: Право*. 2022. № 13. С. 161–166. DOI: 10.36550/2522-9230-2022-13-161-166.

5. Пасешник О. Р. Правове регулювання кібератак під час збройних конфліктів // *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. № 2. DOI: 10.24144/2788-6018.2026.02.3.47.
6. Jennifer Trahan *Why the ICC Cannot Exercise Jurisdiction Over the Crime of Aggression Committed Against Ukraine and What Can Be Done* // *Polish Yearbook of International Law*. 2022. Vol. 42. P. 14–37.

Туркіна К.Л.,

студентка групи МП 8/25, 1 курс

Київського університету

Інтелектуальної власності та права

Науковий керівник: Малоожон О. І.

к.і.н., доцент кафедри конституційного,

міжнародного права та публічно-правових дисциплін

Київського університету інтелектуальної власності та права

ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМИ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЄСПЛ

Інтеграція стандартів Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у національну правову систему України є ключовим елементом європейської інтеграції та утвердження верховенства права. Відповідно до статті 9 Конституції України, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція) є частиною національного законодавства [1]. Ратифікація Конвенції та визнання юрисдикції ЄСПЛ (Закон України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР) [4] зобов'язують державу забезпечувати відповідність національного законодавства та правозастосовної практики європейським стандартам.

Практика ЄСПЛ має прецедентний характер і слугує обов'язковим орієнтиром для тлумачення положень Конвенції. Згідно зі статтею 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV (далі – Закон № 3477-IV), суди при розгляді справ застосовують Конвенцію та практику Суду як джерело права [3]. Це означає, що національні суди повинні враховувати не лише рішення проти України, але й загальні правові принципи, вироблені у справах проти інших держав – членів Ради Європи. Проте на практиці ця вимога виконується непослідовно, що породжує системні проблеми.

Однією з головних проблем тлумачення є відсутність єдиної методології аналізу рішень ЄСПЛ. Судді часто застосовують фрагментарний підхід, цитуючи окремі положення без урахування контексту, еволюційного характеру тлумачення чи принципів пропорційності та правової визначеності. ЄСПЛ

використовує динамічне (еволюційне) тлумачення, адаптуючи норми Конвенції до сучасних умов демократичного суспільства, що нерідко вступає в конфлікт із традиційним формально-позитивістським підходом, притаманним значній частині українських правників [7]. Така методологічна розбіжність призводить до того, що суди вітчизняної юрисдикції можуть застосовувати «букву» Конвенції, ігноруючи її «дух», що є неприпустимим з огляду на зобов'язання України.

Мовний бар'єр становить окрему суттєву проблему. Офіційні тексти рішень ЄСПЛ викладаються англійською або французькою мовами. Закон № 3477-IV передбачає пріоритет автентичного тексту в разі розбіжностей перекладу, проте більшість суддів, особливо в судах нижчих інстанцій, працюють виключно українською мовою [3]. Відсутність повних офіційних перекладів рішень, ухвалених проти інших держав, призводить до вибіркового або неправильного застосування практики ЄСПЛ. Реєстр HUDOC, доступний на офіційному сайті Суду, містить рішення переважно мовою оригіналу, а переклади охоплюють лише незначну частину масиву прецедентної практики [5].

Ще однією проблемою є неоднакове розуміння правової природи рішень ЄСПЛ серед суддів. Деякі з них розглядають рішення лише як рекомендації або джерело виключно для справ безпосередньо проти України, ігноруючи системний характер прецедентного права Суду. Це суперечить принципу субсидіарності та обов'язку держави забезпечувати ефективний захист прав на національному рівні, закріпленому у статті 13 Конвенції та статті 55 Конституції України [1; 2]. Аналіз судової практики свідчить, що Конституційний Суд України та Верховний Суд частіше і системніше звертаються до практики ЄСПЛ, тоді як суди нижчих інстанцій демонструють значно нижчий рівень інтеграції конвенційних стандартів [6].

Проблеми тлумачення особливо гостро проявляються у контексті окремих прав. Зокрема, щодо права на справедливий суд (стаття 6 Конвенції), ЄСПЛ неодноразово констатував порушення Україною вимог розумного строку розгляду справ та права на виконання судових рішень [5]. Щодо права на повагу до приватного і сімейного життя (стаття 8), національне законодавство нерідко не забезпечує достатніх гарантій проти свавільного втручання держави. У сфері захисту власності (стаття 1 Першого протоколу) до Конвенції Україна також є одним із лідерів за кількістю констатованих порушень, пов'язаних насамперед із

невиконанням судових рішень та недосконалістю механізмів відшкодування [5; 6]. Відсутність у національному законодавстві достатньо чітких процесуальних механізмів зумовлює порушення принципу юридичної визначеності, який ЄСПЛ вважає наріжним елементом верховенства права.

У контексті воєнного стану в Україні проблематика тлумачення норм набуває додаткових вимірів. Відповідно до статті 15 Конвенції, держава може відступати від певних зобов'язань «під час війни або іншої суспільної небезпеки», проте такий відступ має відповідати критеріям необхідності та пропорційності. Нотифікація України до Ради Європи про відступ від окремих зобов'язань, подана у зв'язку з повномасштабним вторгненням 2022 року, ставить перед правниками завдання коректного тлумачення меж допустимих обмежень прав людини в надзвичайних умовах. Це вимагає від суддів ще більш глибокого розуміння конвенційних стандартів та практики ЄСПЛ [2; 7].

Значущим аспектом є також проблема виконання рішень ЄСПЛ проти України. Комітет Міністрів Ради Європи здійснює нагляд за виконанням рішень і фіксує системні проблеми, які вимагають реформ на законодавчому рівні. Невиконання рішень не лише порушує міжнародні зобов'язання, а й свідчить про структурні вади правової системи [6]. Зокрема, «пілотні» рішення ЄСПЛ щодо України вказують на необхідність системних змін у механізмах забезпечення прав людини, а не лише виплати справедливої сатисфакції потерпілим.

Важливим інституційним чинником є рівень підготовки суддів. Дослідження показують, що навіть за наявності нормативної бази, яка зобов'язує враховувати практику ЄСПЛ, суди часто не мають достатньої підготовки для її повноцінного застосування [7]. Національна школа суддів України здійснює відповідні навчальні програми, однак їх охоплення та систематичність залишаються недостатніми, особливо з огляду на постійне оновлення прецедентної практики Суду.

Отже, для подолання зазначених проблем необхідне системне вдосконалення правозастосовної практики та законодавства. По-перше, доцільним є створення єдиної цифрової бази офіційних перекладів рішень ЄСПЛ українською мовою з охопленням не лише справ проти України. По-друге, Верховний Суд має розробити та запровадити обов'язкові методичні рекомендації щодо застосування практики ЄСПЛ, зокрема з урахуванням принципу еволюційного тлумачення. По-третє, необхідне суттєве посилення навчання суддів у Національній школі суддів з питань конвенційних стандартів

та механізмів їх застосування. По-четверте, подальша гармонізація процесуального та матеріального законодавства із вимогами Конвенції, зокрема в частині забезпечення розумних строків судового розгляду та ефективних механізмів виконання судових рішень [3; 6; 7]. Ефективне тлумачення норм українського законодавства у світлі практики ЄСПЛ є запорукою реального забезпечення прав людини та наближення національної правової системи до загальноєвропейських стандартів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року (з протоколами) // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – Ст. 270 (ратифікована Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР).
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.
4. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 40. – Ст. 263.
5. Рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України (зокрема, щодо статей 6, 8 Конвенції та статті 1 Першого протоколу) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: офіційний сайт ЄСПЛ hudoc.echr.coe.int.
6. Огляд рішень Європейського суду з прав людини (станом на червень 2025 року) [Електронний ресурс] // Верховний Суд України. – Режим доступу: court.gov.ua.
7. Литвин О. П. Верховенство права і практика ЄСПЛ в Україні: проблеми правового тлумачення та використання в судовій практиці // Актуальні проблеми права. – 2025. – № 2. – С. 12–19.

Товстика Володимир Володимирович,
здобувач освіти I курсу магістратури
Київського університету інтелектуальної
власності та права

ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ СТУДЕНТСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Національні студентські об'єднання займають особливе місце у правовій системі України, поєднуючи в собі ознаки інституту громадянського суспільства та елемента внутрішнього управління закладами вищої освіти. Така подвійна правова природа зумовлює існування двох паралельних регуляторних режимів. Всеукраїнські студентські спілки та асоціації, зареєстровані відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання», підпадають під загальний режим регулювання неурядових організацій. Органи ж студентського самоврядування університетів, що утворюються на підставі Закону України «Про вищу освіту», є елементом системи демократичного врядування закладу. Конституція України гарантує право на свободу об'єднання у громадські організації, водночас застерігаючи, що в умовах воєнного стану здійснення цього права може бути обмежено законом [1, ст. 36, 64]. Саме у площині цього конституційного балансу і виникають ключові виклики для студентських об'єднань в умовах триваючого збройного конфлікту.

Правовий статус органів студентського самоврядування до введення воєнного стану визначався передусім Законом України «Про вищу освіту». Стаття 40 встановлює, що студентське самоврядування є невід'ємною складовою громадського самоврядування закладу вищої освіти і забезпечує захист прав та інтересів осіб, які навчаються. Закон України «Про освіту» у ст. 53 додатково закріплює право здобувачів освіти на участь у діяльності органів громадського самоврядування закладу як елемент широкого кола академічних прав [6, ст. 53]. Натомість Закон України «Про громадські об'єднання» регулює порядок реєстрації, засади діяльності та умови можливої заборони або примусового

припинення всеукраїнських студентських об'єднань як юридичних осіб [4, ст. 3, 4].

Введення воєнного стану суттєво змінило умови функціонування студентських об'єднань. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» наділяє органи державної влади та військове командування повноваженнями щодо заборони проведення масових заходів та обмеження діяльності об'єднань громадян у разі загрози громадському порядку або безпеці [3, ст. 8]. Хоча студентські організації не стали безпосереднім об'єктом таких обмежень, їхні фактичні наслідки виявилися відчутними: призупинення очного навчання, вимушена релокація університетів із зон активних бойових дій та обмеження права на мирні зібрання позбавили студентські об'єднання традиційного середовища для провадження статутної діяльності. Неможливість фізичного скликання загальних зборів, які є основним засобом формування волі членів організації та обрання керівних органів, поставила під загрозу не лише операційну спроможність об'єднань, а й легітимність їхніх виборних структур.

Окремою і, на думку автора, найменш дослідженою проблемою є мобілізаційний вимір. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» передбачає надання відстрочки від призову студентам денної форми навчання [5, ст. 23], однак активісти студентських органів - члени виборних структур самоврядування, голови студентських рад, керівники всеукраїнських асоціацій - не мають жодного спеціального захисту, що враховував би їхні управлінські функції. Відтік членів студентських органів через мобілізацію, вимушену еміграцію або загибель ставить серйозне питання про представницький характер органів, які продовжують діяти у незмінному складі тривалий час після спливу мандату. Чинний Закон «Про вищу освіту» не містить жодного механізму - ні пролонгації мандату в умовах форс-мажору, ні спрощеного порядку довиборів - що дозволив би вирішити цю проблему у правовий спосіб [2, ст. 41].

Водночас умови воєнного стану відкрили нові виміри для діяльності студентських об'єднань, які правова доктрина ще не осмислила належною мірою.

По-перше, студентські організації стали активними учасниками гуманітарного реагування: координують допомогу студентам-переселенцям, підтримують зв'язок із мобілізованими членами, беруть участь у волонтерських ініціативах. Ця де-факто публічна функція не знайшла відображення у чинному законодавстві, а відтак не забезпечена ні відповідними гарантіями, ні механізмами фінансування [7]. По-друге, цифрова трансформація організаційного процесу - проведення засідань, голосувань і виборів в онлайн-режимі - отримала широке практичне застосування, проте залишається позбавленою чіткого правового підґрунтя. Закон «Про вищу освіту» не регулює дистанційне прийняття рішень органами студентського самоврядування, а статuti більшості організацій такої процедури не передбачають, що перетворює кожне онлайн-засідання на потенційно оспорюваний юридичний факт.

Аналіз законодавства дозволяє виокремити три системні прогалини. Перша - відсутність у Законі «Про вищу освіту» спеціальних норм щодо функціонування органів студентського самоврядування в умовах надзвичайних або воєнних правових режимів: пролонгації строку повноважень, можливості дистанційного голосування, спрощеного порядку довиборів. Друга - відсутність механізму підтримки всеукраїнських студентських організацій як суб'єктів, що виконують публічно значущі функції у сфері захисту прав молоді та гуманітарного реагування. Третя - законодавча невизначеність щодо правової сили рішень, прийнятих у дистанційному форматі без відповідного статутного врегулювання. Першим кроком до подолання цих прогалин має стати внесення змін до ст. 41 Закону України «Про вищу освіту», передбачивши пролонгацію мандату та спрощений порядок дистанційного прийняття рішень в умовах воєнного або надзвичайного стану, а також розробка змін до Закону України «Про громадські об'єднання» щодо особливостей діяльності молодіжних організацій в умовах збройного конфлікту [4, ст. 3].

Висновки і пропозиції. Правовий статус національних студентських об'єднань в умовах воєнного стану характеризується суперечністю між

конституційно гарантованим правом на об'єднання та фактичними обмеженнями, спричиненими воєнним станом, мобілізаційними процесами і дисперсією студентської спільноти. Чинне законодавство не містить спеціальних механізмів забезпечення безперервності та легітимності органів студентського самоврядування в умовах форс-мажорних обставин - це є системною прогалиною, що потребує невідкладного усунення. Водночас практика воєнного часу вказує на появу нових публічно значущих функцій студентських об'єднань - гуманітарних, представницьких та цифрових, - які потребують законодавчого визнання. Пропонується: 1) внести зміни до ст. 41 Закону України «Про вищу освіту», передбачивши пролонгацію мандату органів студентського самоврядування та спрощений порядок дистанційного прийняття рішень в умовах воєнного або надзвичайного стану; 2) доповнити Закон України «Про громадські об'єднання» нормами щодо особливостей діяльності молодіжних організацій в умовах збройного конфлікту; 3) розробити механізм державної підтримки всеукраїнських студентських організацій, що виконують публічно значущі гуманітарні функції.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 13.05.2026).
2. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 13.05.2026).
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 13.05.2026).
4. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 13.05.2026).

5. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12> (дата звернення: 13.05.2026).
6. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 13.05.2026).
7. Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Студентське самоврядування в Україні: стан та перспективи розвитку. Педагогіка і психологія. 2022. № 2. С. 5-22

Тищенко Анна Анатоліївна,
студентка 2 курсу юридичного факультету групи ПД 2/24
Київського університету інтелектуальної власності та права

Науковий керівник: **Мірошниченко Сергій Сергійович,**
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
Київського університету інтелектуальної власності та права
ORCID-0000-0002-4215-1603

ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА УКРАЇНІ (кримінологічний вимір)

З початком повномасштабного вторгнення держави-агресора та запровадження на всій території України правового режиму воєнного стану значно зросли обсяги надходження гуманітарної допомоги іноземних держав і міжнародних організацій, а також волонтерів-добровольців.

Гуманітарна допомога як цільова адресна безоплатна допомога у грошовій та натуральній формі, безповоротна фінансова допомога та добровільні пожертвування, від самого початку війни стала проявом гуманності до соціально незахищених, матеріально малозабезпечених співгромадян котрі втрапили в скрутне становище, обумовленим введенням воєнного стану, задля спротиву збройній агресії.

В умовах воєнного стану особливого значення набуває організація протидії нецільовому використанню гуманітарної допомоги, що і зумовило запровадження додаткових кримінально-правових механізмів реагування на такі правопорушення [3, с.172-173]. У березні 2022 року Кримінальний кодекс України доповнено статтею 201-2 «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги». Але за чотири роки після запровадження кримінальної

відповідальності за розкрадання благодійних пожертв до позбавлення волі засуджено лише п'ятеро осіб. Попри численні факти зловживань до суду доходить менше 10% таких справ [4;2]. Спершу подібні зловживання відстежили активно. У перший рік великої війни було відкрито 458 кримінальних справ. Втім уже у 2023 році було зареєстровано вдвічі менше. Загалом за час дії закону правоохоронці відкрили 961 провадження за цією статтею, але до суду дійшло лише 79 справ.

Розкрадання гуманітарної допомоги має комплексні негативні наслідки. У соціальному вимірі це призводить до залишення без допомоги найбільш уразливих верств населення, які постраждали від війни. У моральному аспекті такі зловживання знецінюють зусилля небайдужих патріотично вмотивованих співгромадян, використовуючи їхні добросовісні наміри в корисливих цілях [3, с.173]. Організація Об'єднаних Націй (ООН) та Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) відіграють ключову роль у забезпеченні дотримання міжнародного гуманітарного права та наданні допомоги в зонах збройного конфлікту. Як незалежна й нейтральна організація - Міжнародний Червоний Хрест захищає жертв війни: допомагає полоненим, сприяє возз'єднанню сімей, розшукає зниклих безвісти... В Україні Комітет активно співпрацює, з питань обміну полоненими, але стикається з труднощами доступу до окремих території та безпеки своїх працівників.

Українське законодавство у сфері гуманітарної допомоги динамічно розвивається відповідно до міжнародних зобов'язань, з урахуванням внутрішніх потреб, що виникають в умовах воєнного стану. Ключовий нормативно-правовий акт, який регулює порядок надання, ввезення та обліку гуманітарної допомоги - Закон України «Про гуманітарну допомогу» за роки війни зазнав неоднаровових (9) змін і доповнень та механізми її реалізації [5; 7, с. 167-168]. Урядові постанови щодо гуманітарної допомоги також зазнали суттєвих змін: основну увагу приділено транспортним засобам, що передаються військовослужбовцям; тимчасовому державному обліку у сервісних центрах МВС та ведення реєстру. Такі транспортні засоби передбачено використовувати

виключно для оборонних потреб, а після завершення війни передаватися військовим формуванням. Також визначено підстави для відмови в реєстрації та зняття з обліку (зокрема у разі звільнення зі служби, лікування чи розшуку військовослужбовця). [1; 6; 8]

З огляду на викладене, попри сформовану нормативно-правову базу та запровадження кримінальної відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги, ця проблема залишається актуальною й потребує подальшого вдосконалення механізмів контролю та правозастосування. Невисокий рівень доведення кримінальних проваджень до судового розгляду свідчить про наявність системних недоліків у діяльності правоохоронних органів, процесуального доказування таких правопорушень.

У цьому контексті доцільним є не лише посилення внутрішньодержавного контролю, зокрема через підвищення прозорості обліку й розподілу гуманітарної допомоги та удосконалення міжвідомчої взаємодії, але й розширення міжнародного моніторингу. Враховуючи рекомендації Організація Об'єднаних Націй та Міжнародного комітету Червоного Хреста, доцільним є розширення повноважень міжнародних моніторингових місій щодо збору та документування доказів правопорушень у сфері гуманітарної допомоги. Також доцільно створити Наглядову комісію за участю представників міжнародних організацій і яка контролюватиме розподіл, використання допомоги та невідкладно реагуватиме на виявлені порушення. Реалізація зазначених заходів сприятиме ефективності протидії зловживанням, реальному забезпеченню цільового використання гуманітарної допомоги і, як наслідок, зміцненню довіри суспільства й міжнародних партнерів до відповідних державних інституцій в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Кабмін урегулював питання реєстрації авто як гуманітарної допомоги, кінцевими набувачами яких є військові // Sud.ua. URL: [Sud.ua](https://sud.ua) (дата звернення: 17.05.2026).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 17.05.2026)
3. Муляр Г. В., Бабич В. А. Особливості кримінальної відповідальності за розкрадання гуманітарної допомоги під час дії правового режиму воєнного стану в Україні // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. № 77(2). С. 171–175.
4. До суду доходять менше 10% справ про продаж гуманітарної допомоги // [NGL.media](https://ngl.media). URL: <https://ngl.media/2026/05/07/do-sudu-dohodyat-menshe-10-sprav-pro-prodazh-gumanitarnoyi-dopomogy/> (дата звернення: 17.05.2026)
5. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22.10.1999 № 1192-XIV. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: [rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-XIV) (дата звернення: 17.05.2026).
6. Про затвердження Порядку та умов надання у 2022 році субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення належних умов для навчання в межах програми «Спроможна школа для кращих результатів» : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.05.2022 № 584. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584-2022-p> (дата звернення: 17.05.2026)
7. Тараненко М. М., Правосуд А. О., Устименко В. Д. Міжнародно-правові аспекти надання гуманітарної допомоги в зонах збройних конфліктів // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2025. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2025.3/26.
8. Про затвердження Технічного регламенту щодо вимог до автомобільних бензинів, дизельного, суднових та котельних палив : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.2013 № 927. База даних «Законодавство

України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/927-2013-p> (дата звернення: 17.05.2026)

Українцева Адріана Миколаївна,

*студентка 2 курсу юридичного факультету групи ПД 1/24
Київського університету інтелектуальної власності та права*

Мірошниченко Сергій Сергійович,

*професор кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
Київського університету інтелектуальної власності та права
доктор юридичних наук, професор
ORSID 0000-0002-4215-1603*

КРАЙНЯ НЕОБХІДНІСТЬ: ФІЗИЧНИЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРИМУС

Крайня необхідність визначається як стан, за якого особа змушена порушувати закон, щоб уникнути більшої шкоди, що загрожує її життю, здоров'ю чи іншим правомірним інтересам. Важливим аспектом є пропорційність вибору: заподіяна шкода має бути меншою за ту, якої вдалося уникнути. Заподіяння шкоди в стані афекту під час необхідної оборони громадянами, які не досягли 18-річного віку, кримінально не караються. У межах законної самооборони громадянин має завдати злочинцям мінімальної шкоди, як свідчить судова практика, така шкода має бути через небезпеку меншою, ніж у нападника. [4]

Згідно з частиною 1 статті 40 КК України, визначальним критерієм для виключення кримінальної протиправності є неможливість особи керувати своїми вчинками внаслідок безпосереднього фізичного примусу. У такому контексті фізичний примус виступає як непереборна сила, що позбавляє суб'єкта статусу активного вольового елемента. Оскільки дія або бездіяльність у такому стані позбавлена інтелектуально-вольового змісту, вона не може розцінюватися

як кримінальне правопорушення через відсутність суб'єктивної сторони складу діяння.

Натомість частина 2 статті 40 КК України встановлює інший правовий режим для випадків фізичного примусу, за якого особа зберігала можливість керувати своїми діями, а також для психічного примусу. Законодавча конструкція відсилає до положень статті 39 КК України, що зобов'язує розглядати такі ситуації крізь призму інституту крайньої необхідності. Це передбачає обов'язкову оцінку пропорційності заподіяної шкоди та шкоди відверненої. Психічний примус, виражений у погрозах або залякуванні, трансформує мотиваційний процес особи, проте не усуває її волю повністю, що покладає на суб'єкта обов'язок обирати варіант поведінки з найменшими негативними наслідками для суспільства. [2]

У Кримінальному кодексі (КК) України вживається термін «примус», однак не розкривається його смислове значення. Передбачено лише вказівку на те, що примус може бути фізичним і психічним, здійснюваним шляхом застосування насильства або погрозою застосування. [1]

Примус може бути розглянутий, як свідомий вплив свободи однієї людини на свободу іншої, кінцевим результатом якого є фізичне або психічне підпорядкування; це натиск із чийогось боку, примушування; зумовлена кимось або чимось необхідність діяти певним способом, незалежно від бажання. Таке поняття примусу необхідно доповнити ознакою - вольовий акт.

Таким чином, можна говорити про те, що примус реалізується в двох послідовних вольових актах. По-перше, це вольовий акт суб'єкта примусу, тобто того від кого воно виходить. По-друге, це вольовий акт об'єкта примусу, тобто усвідомлене направлення до виконання волі суб'єкта примушування. По суті, можна говорити про те, що будь-який примус (навіть з перевагою фізичного впливу) завжди переходить в психічний вплив і людина, що піддається примусу втрачає можливість керувати власними діями. [1]

Загалом примус - це результат протиправного впливу на волю особи, який закріплює несправедливе застосування сили і змінює стан формальної рівності.
[1]

Психічний примус - це погроза застосування до особи фізичного насильства або заподіяння матеріальної або моральної шкоди (наприклад, погроза вбити, знищити або пошкодити майно, поширити відомості, що ганьблять особу, тощо) із метою спонукати її вчинити кримінальне правопорушення.

Психічний примус хоча й обмежує можливості особи керувати своїми діями, проте ніколи не паралізує цілком її волю, внаслідок чого ця особа все ж таки має можливість обрати той або інший варіант поведінки, як і при переборному фізичному примусі. Якщо такий примус створював стан крайньої необхідності (наприклад, погроза застосування відповідного фізичного насильства, у тому числі з використанням зброї; застосування або погроза застосування насильства щодо рідних, близьких, інших осіб, доля яких є важливою для особи, від якої вимагають вчинення певних дій чи бездіяльності; знищення або погроза знищення майна, що належить потерпілому, його рідним; погроза розголошення відомостей, які особа бажає зберегти в таємниці), то питання про кримінальну відповідальність за заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам вирішується за правилами статті 39 КК України. Тобто, залежно від того, чи викликав зазначений примус стан крайньої необхідності і якщо викликав, то чи було допущено або не було допущено перевищення меж крайньої необхідності. В іншому випадку особа підлягає кримінальній відповідальності за заподіяну шкоду на загальних підставах, хоча вчинення кримінального правопорушення під впливом фізичного або психічного примусу повинно враховуватися як обставина, яка пом'якшує покарання (пункт 6 частини першої статті 66 КК України). [3,1]

Фізичний примус, тобто протиправний фізичний вплив на особу, який проявляється у нанесенні ударів, побоїв, застосуванні тортур, нанесенні тілесних ушкоджень, вчиненні інших дій такого роду є всього лише засобом що відображається в свідомості примушованого.

Метою примусу завжди є свобода волі. Завдяки цьому, має місце таке співвідношення форм впливу на потерпілого: фізичний примус - засіб, за допомогою якого досягається мета, озвучена в ході психічного примусу.

Будь-який фізичний вплив на особу з метою її примусу до протиправних дій «має неминучий психічний наслідок - починаючи з неприємного відчуття (при поштовху) і відчуттям болю (при застосуванні тортур), і закінчуючи неможливістю діяти на власний розсуд (при поміщенні в психіатричний заклад). Більшість цих дій (за винятком патологічних випадків насильства) скоюється саме заради психічних віддзеркалень або наслідків...».

Під фізичним примусом розуміється застосування щодо особи фізичного насильства з метою примушення її до вчинення протиправних дій або до протиправного невчинення певних дій всупереч її волі.

Фізичний примус (насильство) - це протиправний фізичний вплив на людину (наприклад, застосування фізичної сили, нанесення удару, побоїв, тілесних ушкоджень, введення в організм різноманітних препаратів тощо) з метою примусити її вчинити кримінальне правопорушення (наприклад, не перешкоджати проникненню у сховище, видати чуже майно тощо). Непереборним визнається такий фізичний примус, при якому особа цілком позбавлена можливості керувати своїми діями (бездіяльністю). [1]

Фізичне насильство в складах примушування виливає не тільки на психічну складову людини (волю), але і на фізичні можливості. Під ним слід розуміти суспільно небезпечний, протиправний, умисний вплив однієї особи на іншу, який обмежує волевиявлення останньої та супроводжується порушенням тілесної недоторканності цієї особи (або ж погрозою її порушення). [1]

Аналогічного висновку дійшов суд у постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 26 березня 2018 року у справі № 757/30397/14-к, зазначивши, що відповідно до положень частини 1 статті 40 КК України фізичний примус виключає кримінальну відповідальність лише у разі його непереборності, коли внаслідок застосованого насильства особа об'єктивно втрачає здатність керувати своїми вчинками. Суд акцентував на тому, що у

випадках, коли фізичний вплив не позбавляє особу можливості керувати власними діями, питання про кримінальну відповідальність має вирішуватися за правилами крайньої необхідності, передбаченими статтею 39 КК України. Таким чином, для правомірної кваліфікації дій за статтею 40 КК України визначальним є встановлення факту повної втрати особою вольового контролю над своєю поведінкою під впливом зовнішнього чинника.

Список використаних джерел:

- 1.Гізімчук С. В. Психічний примус у кримінальному праві: теоретичні аспекти визначення. Вісник Національного університету внутрішніх справ.
- 2.Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
- 3.Фізичний або психічний примус як обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння. LegalAid Wiki. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Фізичний_або_психічний_примус.
- 4.Extreme Necessity: Physical and Psychological Coercion. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2024. Т. 11. № 2 (42). URL: <https://science.lpnu.ua/law/all-volumeshttps://science.lpnu.ua/law/all-volumes-and-issues/volume-11-number-2-42-2024/extreme-necessity-physical-and-psychologicaland-issues/volume-11-number-2-42-2024/extreme-necessity-physical-andhttps://science.lpnu.ua/law/all-volumes-and-issues/volume-11-number-2-42-2024/extreme-necessity-physical-and-psychologicalpsychological>.

Хворостина Дар'я Олександрівна,

здобувачка вищої освіти

першого (бакалаврського) рівня

спеціальності «Право»

Київського університету

інтелектуальної власності та права;

Лазаренко Світлана Вікторівна,

канд. пед. наук, доцент кафедри

іноземних мов, філології та журналістики

Київського університету

інтелектуальної власності та права

ЗМІСТ І ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ

Робота Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) базується на його статусі спеціалізованого правоохоронного органу, створеного для боротьби з корупцією серед високопосадовців. Відповідно до статті 2 Закону України «Про НАБУ», основна місія Бюро – запобігання та протидія кримінальним діям у сфері корупції, що здійснюються представниками державної влади чи місцевого самоврядування та загрожують національній безпеці [1]. До таких осіб належать Президент, народні депутати, Прем'єр-міністр, члени Кабінету Міністрів, Голова Верховної Ради, судді, керівники центральних виконавчих органів, очільники стратегічно важливих держпідприємств та інші уповноважені особи.

Для реалізації цього завдання НАБУ наділено комплексом функцій, які охоплюють увесь цикл протидії корупційним злочинам:

1) оперативно-розшукова функція – проведення негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на виявлення та документування корупційних схем;

- 2) функція досудового розслідування – здійснення повноважень слідчого у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності Бюро;
- 3) аналітична функція – збирання, обробка та аналіз інформації про корупційні ризики, фінансові потоки, зв'язки між посадовими особами для забезпечення ефективності розслідувань;
- 4) координаційна та профілактична функція – взаємодія з іншими державними установами у сфері протидії корупції, а також проведення пропаганди серед населення [1; 2].

Особливістю змісту діяльності НАБУ є поєднання оперативно-розшукових та слідчих повноважень, що дозволяє детективам самостійно проводити повний цикл розслідування – від моменту виявлення злочину до складання обвинувального акта [3]. Така модель є типовою для сучасних антикорупційних органів у країнах Європейського Союзу та США [3, с. 22].

Принципи діяльності НАБУ закріплені у статті 3 Закону «Про Національне антикорупційне бюро України» і є обов'язковими для всіх співробітників Бюро [1]. До них належать [1]:

- 1) законність – всі дії та рішення Національного антикорупційного бюро мають базуватися виключно на Конституції та законодавстві України. Цей принцип передбачає, що працівники не можуть виходити за межі наданих їм повноважень і зобов'язані дотримуватися встановлених процедур;
- 2) оперативно-розшукова діяльність і досудове розслідування вимагають дотримання прав і свобод людини і громадянина. Працівники НАБУ зобов'язані неухильно дотримуватись гарантій, передбачених Кримінально-процесуальним кодексом України. Наприклад, втручання в особисте життя особи може бути дозволене лише за рішенням судді попереднього розгляду[4];
- 3) позапартійність означає, що працівники НАБУ не мають права входити до політичних партій, брати участь у політичній діяльності та використовувати своє службове становище в політичних цілях. Порушення цього принципу є підставою для звільнення [1]. Це забезпечує політичну нейтральність розслідування та запобігає використанню офісу як засобу політичної боротьби;

4) гласність — НАБУ постійно надає громадськості інформацію про результати своєї діяльності в межах, що не порушують таємницю досудового розслідування та інші законом захищені таємниці. Річний звіт про роботу Бюро затверджується на пленарному засіданні Верховної Ради України та публікується на офіційному веб-ресурсі [5];

5) підзвітність та контроль над Бюро передбачені Президентові України та Верховній Раді країни, а також Комітетом Верховної Ради з питань протидії корупції. Парламентський нагляд реалізується через подання звітів, проведення слухань, а також шляхом створення тимчасових слідчих комісій [1];

Окреме місце серед принципів посідає незалежність. Хоча прямо вона не названа в статті 3, увесь Закон спрямований на її забезпечення. Стаття 8 Закону забороняє втручання будь-яких органів, посадових осіб, політичних партій чи громадських об'єднань в оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування, яке здійснює НАБУ [1]. Додатковими гарантіями незалежності є [1; 5]:

1) особливий порядок призначення та звільнення Директора НАБУ (на 7 років за конкурсом за участю міжнародних експертів, звільнення – лише з вичерпних підстав);

2) окреме фінансування за окремим рядком у Державному бюджеті з мінімальним гарантованим обсягом видатків;

3) спеціальний порядок притягнення детективів до кримінальної відповідальності (провадження може бути розпочате лише Генеральним прокурором за поданням Директора НАБУ).

Зміст і принципи діяльності НАБУ безпосередньо пов'язані із його правовим становищем. Як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом НАБУ не піддається впливу Кабінету Міністрів України в порядку, встановленому для міністерств та інших центральних органів. Це дає Бюро можливість уникати політичного тиску з боку виконавчої влади [6].

Невід'ємною складовою змісту діяльності є міжнародне співробітництво. Згідно зі статтею 19 Закону, НАБУ у взаємодії з уповноваженими органами

інших країн та міжнародними установами у сфері протидії корупції обмінюється даними, отримує фахову допомогу, що дає змогу Бюро використовувати найефективніші світові практики та забезпечувати відповідність своєї діяльності міжнародним вимогам [7].

Висновки. Таким чином, зміст діяльності НАБУ охоплює широкий спектр функцій – від оперативно-розшукової до аналітичної та координаційної, а принципи законності, позапартійності, гласності та незалежності створюють інституційне підґрунтя для ефективної протидії корупції на найвищому рівні. Поєднання спеціального статусу, гарантій незалежності та чітко визначених принципів робить НАБУ унікальним органом у системі державного управління України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 01.01.2025. Київ : Правова єдність, 2025. 79 с.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
4. Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 07.06.2018 № 2447-VIII. Відомості Верховної Ради. 2018. № 30. Ст. 216.
5. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. Відомості Верховної Ради. 2014. № 47. Ст. 2051.
6. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 22. Ст. 303.
7. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. Відомості Верховної Ради. 2011. № 38. Ст. 385.

Циганенко Сергій Валерійович,
*здобувач третього (освітнього-наукового)
рівня вищої освіти кафедри публічного та
приватного права Східноукраїнського
національного університету імені
Володимира Даля*

ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ТВОРЧИХ ПРАЦІВНИКІВ У ФРАНЦІЇ

Французька Республіка наразі є одним із найбільш показових прикладів нормативно-правового забезпечення статусу творчих працівників у Європейському Союзі, адже в цій державі історично сформувалася розвинена система законодавчого визнання творчих професій. Так ще з 1936 року французьке трудове право передбачило спеціальні норми для працівників вистав та аудіовізуальної індустрії з переривчастим характером зайнятості. При цьому відповідно до чинного Трудового кодексу, такі працівники навіть за короткостроковими договорами презюмуються повноцінними найманими працівниками, а тому користуються трудовими гарантіями щодо тривалості робочого часу, оплати понаднормової роботи, перерв і щорічної оплачуваної відпустки. Зокрема, для них наразі передбачено 35-годинний робочий тиждень, граничну тривалість роботи до 48 годин, оплату понаднормових годин за підвищеною ставкою, обмеження понаднормової роботи 220 годинами на рік, мінімальну 20-хвилинну перерву після 6 годин безперервної роботи та щорічну оплачувану відпустку з розрахунку 2,5 дня за місяць фактичної роботи.

Крім того, у Франції творчі працівники з переривчастою зайнятістю підпадають під спеціальний режим страхування на випадок безробіття, що передбачає матеріальне забезпечення осіб, які вимушено переходять від одного короткострокового творчого проєкту до іншого, за умови відпрацювання 507 годин протягом року [1, с. 2]. При цьому слід відзначити, що зазначена система за останні десятиліття зазнала істотних змін через питання фінансової стійкості.

Наразі ця допомога повинна надаватись артистам і технічним працівникам відповідної сфери з урахуванням кількості відпрацьованих днів за останні 365 днів та середнього доходу, включно із зарплатою, гонорарами, авторськими відрахуваннями й комісійними виплатами. Так мінімальна щоденна допомога має становити 44 євро для артистів і 38 євро для технічного персоналу [1, с. 3, 8, 10]. Разом із тим необхідно наголосити, що вказаний соціально захисний правовий режим у Франції: по-перше, поєднується із дією системи соціального забезпечення працездатних громадян [2, с. 42]; по-друге, стосується не всіх творчих працівників і не конкретної творчої професії як такої, а саме особливого характеру зайнятості, пов'язаного з частими короткостроковими договорами та неможливістю стабільної роботи за тривалими контрактами.

Окремо слід відзначити й те, що у Франції діє система соціального страхування самозайнятих творчих працівників (авторів, художників, композиторів та інших осіб, які не працюють у традиційній формі найму). Так ще з 1964 року нормами Кодексу соціального забезпечення для творчих працівників-авторів передбачається спеціальний режим сплати соціальних внесків і набуття прав на пенсійне, медичне страхування та інші види соціальної підтримки нарівні з типовими працівниками. Як убачається, соціально захисне значення такого підходу полягає в подоланні романтизованого уявлення про автора як особу, котра нібито має задовольнятися самим фактом творчого визнання й не потребує належного матеріального забезпечення [3, с. 68]. Зокрема, у цьому контексті важливого значення набуває те, що в розглядуваній державі діє спеціальний механізм адміністрування соціальних внесків через URSSAF Limousin, який забезпечує підтримку самозайнятих творчих працівників у періоди нестабільності доходу. Таким чином, незалежні автори сплачують внески з гонорарних доходів і завдяки цьому отримують право на базове медичне обслуговування, пенсійні нарахування, а за певних умов — також на допомогу по безробіттю чи житлово-побутову підтримку [4].

Додатково слід відзначити й те, що у Франції для творчих працівників наразі передбачаються й загальні форми захисту трудових прав із урахуванням

особливостей їхнього правового статусу. Важливим у цьому контексті насамперед є те, що Франція належить до держав, у яких діють спеціалізовані суди з трудових спорів, що мають юрисдикцію щодо індивідуальних спорів, які виникають із трудового договору, зокрема за участю творчих працівників. До складу цих судів входить рівна кількість представників працівників і роботодавців, які обираються на 5 років і здійснюють суддівські повноваження як непрофесійні судді на незалежній основі. Такі судді не можуть підпорядковуватись організаціям, що їх висунули, а разом із тим – не можуть отримувати від них інструкції чи бути ними відкликані, а виконання ними відповідних суддівських повноважень має здійснюватися безоплатно, з компенсацією втрати заробітку за основним місцем роботи. При цьому розгляд трудового спору такими судами має повсякчас розпочинатись із примирної процедури, яку здійснює бюро примирення. Відтак, лише тоді, коли спір не врегульовано шляхом мирової угоди, суд може розглядати його по суті й ухвалювати на цій підставі обов'язкове до виконання рішення.

Окремо слід відзначити, що до підвідомчості зазначених трудових судів належать індивідуальні трудові спори, що випливають із трудового договору, а також вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок нещасних випадків на виробництві, а відтак – формально охоплюється й сфера трудових відносин за участю творчого працівника. Разом із тим, слід відзначити, що спори щодо порушення трудових прав творчого працівника, прямо передбачених трудовим законодавством, можуть розглядатися судами загальної юрисдикції.

Отже, підсумовуючи викладене, слід зазначити, що сучасне законодавство Франції, аналогічно до законодавства інших держав-членів ЄС, виходить із визнання творчих працівників повноцінними суб'єктами трудового права, тобто працівниками, наділеними трудовими правами та обов'язками, а відтак і правом на захист цих прав. Разом із тим, на нормативному рівні, що дістало також відповідне інституційно-організаційне оформлення, Франція виходить із того, що однією з найбільш гострих проблем у сфері правового захисту творчих працівників є забезпечення їхнього права на творчу працю. Так, хоча ця праця

може здійснюватися незалежно, на практиці творчі працівники нерідко уникають саме цієї форми професійної самореалізації, адже самостійна творча діяльність зазвичай пов'язана з підвищеною соціальною вразливістю та ускладнює побудову стабільної трудової кар'єри. Саме з огляду на це у Франції: по-перше, функціонують фонди, спрямовані на те, щоби забезпечити соціальну захищеність творчих працівників як у періоди між виконанням творчих завдань у межах окремих проєктів, так і під час провадження ними незалежної творчої трудової діяльності; по-друге, на належному рівні гарантується реалізація їхнього права на судовий захист у разі порушення трудових прав.

Список використаних джерел:

1. Le régime d'assurance chômage des intermittents du spectacle: Fiche réalisée par les Centres ressources du spectacle vivant (Juillet 2019). Paris: Centre national de la danse, 2019. 14 p.
2. Galian C., Licata M., Stern-Plaza M. Social Protection in the Cultural and Creative Sector: Country Practices and Innovations. Geneva: ILO, 2021. 75 p. doi:10.54394/LRSH6358.
3. Le Cam S. La légitimité du droit d'auteur discutée par les organisations professionnelles d'auteurs. *Légipresse*. 2019. № 2 (62). P. 67-78. doi:10.3917/legip.hs62.0067.
4. Leblanc L. State of the artist: how to protect cultural and creative workers? *OECD Cogito*, 21.12.2022. URL: <https://oecdcoigito.blog/2022/12/21/state-of-the-artist-how-to-protect-cultural-and-creative-workers/> (дата звернення: 20.12.2024).

Чичиль Даніїл Олександрович,
*студент III курсу юридичного факультету
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

Корнякова Т. В.,
*науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного та кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Корупційна злочинність є одним з найбільш небезпечних видів злочинності в сучасній Україні. Вона становить серйозну загрозу національній безпеці, економічному розвитку та довірі громадян до влади. За оцінками міжнародних організацій (Transparency International, GRECO, World Bank), корупція залишається одним з ключових факторів, що стримують інвестиції та посилюють соціальну нерівність.

Актуальність теми зумовлена тим, що корупція пронизує майже всі сфери суспільного життя: державне управління, судову систему, правоохоронні органи, медицину, освіту та сферу публічних закупівель. Після початку повномасштабного вторгнення росії проблема корупції набула ще більшої гостроти, оскільки пов'язана з розкраданням бюджетних коштів, призначених на оборону та відновлення країни.

Корупційна злочинність — це система суспільно небезпечних корупційних діянь, що вчиняються посадовими особами з використанням свого службового становища з корисливих мотивів або в інтересах третіх осіб.

Основні склади злочинів (Кримінальний кодекс України): стаття 368 КК України — прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою; стаття 369 КК України — пропозиція або надання неправомірної вигоди службовій особі; стаття 364 КК України — зловживання владою або службовим становищем; стаття 365 КК України — перевищення

влади або службових повноважень; стаття 366 КК України — службове підроблення; стаття 210 КК України — порушення законодавства про бюджетну систему [1].

Корупційні злочини характеризуються високою латентністю (прихованою частиною), оскільки потерпілою стороною часто виступає держава або суспільство в цілому, а не конкретна особа.

За даними Національної поліції та НАБУ, щорічно в Україні реєструється від 2500 до 4000 корупційних кримінальних правопорушень [4]. Найвищий рівень корупції спостерігається у сферах земельних відносин, будівництва, охорони здоров'я, митниці та державних закупівель. Система публічних закупівель залишається однією з найбільш вразливих до корупційних ризиків: попри впровадження електронної системи ProZorro, фіксуються системні порушення при визначенні переможців тендерів, завищення вартості товарів і послуг, змова учасників [6]. Після 2022 року суттєво зросла кількість справ щодо корупції в оборонній сфері та при розподілі гуманітарної допомоги.

Характерні особливості корупційної злочинності: висока організованість (часто діють у складі груп із взаємопов'язаними посадовцями); значна сума неправомірної вигоди (від десятків тисяч до мільйонів гривень); тісний зв'язок з іншими видами злочинності (відмивання коштів, шахрайство, зловживання впливом).

Типовий портрет корупціонера в Україні: за віком — зрілі посадовці 35–55 років, які вже мають вплив і зв'язки; за статтю — переважно чоловіки (близько 75–80%); за посадою — як правило, керівники середньої та вищої ланки органів державної влади, місцевого самоврядування, державних підприємств; освіта — вища, часто юридична або економічна; соціальний статус — стабільно високий: наявність майна та зв'язків [3].

Мотиви вчинення корупційних злочинів: корисливий (матеріальне збагачення) є домінуючим; кар'єристичний (просування по службі); протекціонізм (допомога «своїм»).

Об'єктивні причини існування корупційної злочинності: низький рівень заробітних плат державних службовців; недосконалість законодавства та бюрократичні процедури; слабкий контроль за діяльністю посадовців; традиція «вирішення питань за домовленістю». Суб'єктивні причини: низький рівень правової свідомості; толерантність суспільства до дрібної побутової корупції; безкарність високопосадовців (низький відсоток засуджень) [3].

Антикорупційна система України включає спеціальні органи: НАБУ, САП, ВАКС, НАЗК, ДБР, а також антикорупційне законодавство (Закон України «Про запобігання корупції» [2]), електронні системи (ProZorro, електронне декларування, Єдиний портал публічних закупівель) та міжнародне співробітництво (підтримка ЄС, США, GRECO).

Пропоновані заходи протидії: підвищення заробітних плат державним службовцям; спрощення адміністративних процедур (цифровізація послуг); жорсткіше покарання за корупцію великих масштабів; формування антикорупційної культури через освіту та ЗМІ; гарантії захисту викривачів (whistleblowers) [5].

Висновок. Корупційна злочинність залишається системною проблемою українського суспільства, яка підриває основи державності. Ефективна протидія можлива лише за умови комплексного підходу: поєднання репресивних, профілактичних та соціально-економічних заходів. Подолання корупції є необхідною передумовою для європейської інтеграції України та побудови правової держави.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26.
2. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49.
3. Бандурка О. М. Кримінологія : підручник / О. М. Бандурка, І. В. Гора та ін. Харків : Право, 2020. 480 с.

4. Звіт про результати діяльності Національного антикорупційного бюро України за 2024 рік. [URL: https://nabu.gov.ua](https://nabu.gov.ua)
5. Transparency International. Corruption Perceptions Index 2025. [URL: https://www.transparency.org](https://www.transparency.org)
6. Національне агентство з питань запобігання корупції. Аналітичний звіт «Корупція в Україні 2025». [URL: nazk.gov.ua](https://nazk.gov.ua)

Щава Єлизавета Володимирівна,
студентка 4 курсу спеціальності 081 «Право»
Київського університету інтелектуальної
власності та права

ОСОБЛИВОСТІ ОХОРОНИ ВІЙСЬКОВОЇ АТРИБУТИКИ ЗАСОБАМИ ПРАВА НА ТОРГОВЕЛЬНУ МАРКУ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 року, спричинила якісну трансформацію суспільно-правових відносин, пов'язаних із використанням символіки збройних формувань. Шеврони, емблеми та геральдичні знаки військових підрозділів набули подвійної правової природи: з одного боку, вони є знаками розрізнення, що виконують ідентифікаційну функцію в рамках статутної діяльності збройних формувань, з іншого — перетворилися на потужні бренд-ідентифікатори, що активно функціонують у цивільному обороті — в торгівлі сувенірною та патріотичною продукцією, у зборі благодійних коштів, у соціальних комунікаціях. Така комерціалізація породжує низку юридично значущих колізій: самовільне виготовлення та реалізацію товарів із символікою бойових підрозділів без відома правовласника, введення споживачів в оману щодо наявності офіційного партнерства або авторизації, завдання репутаційної шкоди збройним формуванням унаслідок неналежного використання їхніх знаків.

Між тим чинне законодавство України не містить спеціальної нормативної конструкції, яка б системно регулювала правову охорону військової атрибутики. За умов такої прогалини правовласники вимушені звертатися до загальних цивільно-правових механізмів захисту об'єктів права інтелектуальної власності, передусім до реєстрації торговельної марки. Показовим інституційним прикладом такого підходу є правозастосовна практика 12-ї бригади спеціального призначення НГУ «Азов», яка однією з перших серед військових підрозділів

України здійснила офіційну реєстрацію символіки та запровадила активну правоохоронну діяльність щодо захисту виключних майнових прав на неї.

Правову основу охорони торговельних марок в Україні становить передусім Цивільний кодекс України (далі — ЦКУ), глава 44 якого закріплює дефінітивні, суб'єктні та охоронні норми в досліджуваній сфері [1]. Відповідно до положень ст. 492 ЦКУ торговельна марка охоплює будь-яке позначення або комбінацію позначень, придатних для вирізнення товарів (послуг) однієї особи від товарів (послуг) інших осіб, — слова, літери, цифри, зображувальні елементи, комбінації кольорів тощо [1]. Геральдичний знак (шеврон) військового підрозділу як оригінальний графічний об'єкт відповідає наведеному конститутивному критерію розрізняльної здатності й за своєю природою може бути об'єктом охорони в рамках цього інституту.

Спеціальним нормативним актом є Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15 грудня 1993 року № 3689-ХІІ, що регулює процедурні аспекти набуття, здійснення та захисту відповідних прав. Статтею 16 вказаного Закону власникові свідоцтва надається виключне право використовувати торговельну марку та забороняти її використання іншим особам без своєї згоди. Суттєвою гарантією є й нормативне положення, за яким торговельна марка визнається використаною у формі, що відрізняється від зареєстрованої лише окремими елементами, якщо це не змінює її відмітності в цілому, — що унеможливорює обхід охоронних норм шляхом незначної модифікації знака [2].

У площині права Євросоюзу Директива Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2015/2436 про наближення законодавств держав-членів щодо торговельних марок передбачає факультативну підставу для визнання торговельної марки недійсною в разі, якщо вона містить відзнаки, емблеми та герби, що становлять суспільний інтерес, — крім випадків надання згоди компетентного органу на реєстрацію [3]. Зазначена норма набуває прикладного значення в контексті

реалізації Україною євроінтеграційного курсу та наближення національного законодавства у сфері інтелектуальної власності до *acquis communautaire*.

Показовим та прецедентним з огляду на правозастосовну практику є досвід 12-ї бригади спеціального призначення НГУ «Азов». Шеврон зазначеного підрозділу офіційно зареєстровано в Державному підприємстві «Український інститут інтелектуальної власності» (Укрпатент) як знак для товарів і послуг на підставі норм Закону № 3689-XII [4]. Бригада, виступаючи правовласником відповідного охоронного документа, офіційно заборонила суб'єктам господарської діяльності будь-якої організаційно-правової форми та форми власності здійснювати виготовлення та реалізацію продукції із зазначеним шевроном або шевроном батальйону без попереднього отримання дозволу командування [4].

Офіційна заява підрозділу окреслює вичерпний перелік об'єктів правової охорони, що охоплює шеврони, емблеми, логотипи, графічні елементи та їхні стилізовані чи видозмінені варіанти. Реалізація будь-яких форм комерційного, партнерського чи соціального співробітництва з використанням символіки підрозділу допускається виключно на підставі попереднього письмового погодження з командуванням бригади [5].

Видається, що розглядуваний випадок є юридично значущим прецедентом для всієї системи охорони прав на військову символіку в Україні. Він наочно засвідчує спроможність військових формувань ефективно використовувати цивільно-правові механізми захисту в умовах активного збройного конфлікту. Разом із тим означена практика виявляє і концептуальну вразливість наявного підходу: право на торговельну марку є за своєю правовою природою виключно майновим правом, що функціонує в логіці приватноправового регулювання. Натомість військова символіка несе в собі суттєвий публічно-правовий елемент — вона є не лише комерційним ідентифікатором, а й елементом державно-правової ідентичності, частиною геральдики збройних формувань, що перебуває

під захистом і суспільним інтересом держави. Цей дуалізм правової природи не знаходить адекватного відображення в чинному законодавстві.

Системний аналіз нормативної бази та правозастосовної практики дає підстави для виокремлення кількох ключових проблемних аспектів охорони військової атрибутики засобами права на торговельну марку.

По-перше, з'ясовується проблема суб'єктності. Відповідно до ст. 493 ЦКУ суб'єктом права інтелектуальної власності на торговельну марку може виступати фізична або юридична особа [1]. Однак військовий підрозділ (бригада, полк, батальйон) є структурним підрозділом Збройних Сил або Національної гвардії України і за загальним правилом не є самостійним суб'єктом цивільних правовідносин у традиційному розумінні. Відтак реєстрація знака здійснюється, як правило, від імені вищестоящего органу або установи-юридичної особи, що на практиці ускладнює оперативне здійснення та захист прав, зокрема в разі реорганізації або перейменування підрозділу.

По-друге, актуалізується питання безперервності правової охорони в умовах збройного конфлікту. Згідно зі ст. 496 ЦКУ майнові права інтелектуальної власності на торговельну марку є чинними протягом десяти років від дати подання заявки з правом подальшого продовження [1]. Водночас в умовах активних бойових дій та структурних реорганізацій збройних формувань виникає ризик розриву ланцюга правонаступництва щодо охоронного документа, що може потягнути за собою ускладнення здійснення або втрату відповідних прав.

По-третє, суттєвою юридичною прогалиною є обмеженість реєстрації символіки певними класами Міжнародної класифікації товарів і послуг (далі — МКТП). Як слушно зауважується в доктрині, якщо торговельну марку зареєстровано лише за окремими класами МКТП, то застосування аналогічного позначення щодо товарів чи послуг інших класів не може бути кваліфіковане як порушення виключних прав [6]. Наведене створює структурні «охоронні лакуни», якими можуть скористатися недобросовісні суб'єкти господарювання.

По-четверте, порівняльно-правовий аналіз свідчить про відставання України від стандартів держав — членів НАТО у сфері системної охорони військової символіки. Зокрема, Міністерство оборони Великої Британії застосовує комплексну модель захисту, що поєднує авторсько-правову охорону та реєстрацію торгових марок під управлінням спеціалізованого підрозділу Defence Intellectual Property Rights (DIPR) [7]. У Сполучених Штатах Америки на підставі Акта Ленема та спеціального законодавства Департамент оборони реалізує окрему ліцензійну програму, в рамках якої кожен рід військ, включаючи підрозділи, наділений повноваженнями реєструвати та захищати власні знаки. Система ліцензійних надходжень при цьому спрямовується на підтримку та розвиток відповідних формувань [8]. Україна наразі позбавлена аналогічного інституційного механізму.

За результатами проведеного дослідження вважаємо за доцільне сформулювати такі пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання охорони військової атрибутики в Україні.

По-перше, доповнити Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» спеціальною нормою, що встановлюватиме особливий правовий режим набуття та захисту торговельних марок військових формувань. Зазначена норма має передбачати спрощений і прискорений порядок реєстрації символіки для підрозділів, залучених до виконання бойових завдань, а також звільнення від сплати зборів за первинну реєстрацію та підтримання чинності свідоцтва на весь строк дії правового режиму воєнного стану.

По-друге, закріпити в профільному законодавстві конструкцію спеціального суб'єкта права — військового формування як колективного правовласника торговельної марки незалежно від наявності у нього статусу юридичної особи. Така новела усуне існуючу правову невизначеність суб'єктного складу відповідних правовідносин і спростить процедуру судового захисту порушених прав.

По-третє, розробити та запровадити на рівні Міністерства оборони України та Національної гвардії України уніфіковану програму ліцензування військової символіки — за аналогією з інституційними моделями США та Великої Британії.

По-четверте, встановити нормативний обов'язок реєстраторів доменних імен та операторів великих торговельних платформ, що провадять діяльність на ринку України, впровадити ефективну процедуру реагування на повідомлення про порушення прав на зареєстровані військові знаки (notice-and-take down), що відповідало б стандартам Директиви ЄС 2015/2436 та Угоди TRIPS [4].

По-п'яте, передбачити можливість надання окремим елементам військової символіки, що набули широкого визнання в суспільстві, статусу «добре відомої торговельної марки» відповідно до ст. 25 Закону № 3689-XII. Це забезпечить їх правову охорону незалежно від факту реєстрації в конкретних класах МКТП та суттєво підсилить захист від паразитарного використання знаків у будь-якій сфері товарного обігу.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (дата звернення: 14.05.2026)
2. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України від 15.12.1993 № 3689-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3689-12> (дата звернення: 14.05.2026)
3. Директива Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2015/2436 від 16 грудня 2015 року про наближення законодавств держав-членів щодо торговельних марок : Директива; Європарламент від 16.12.2015 № 2015/2436 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_031-15 (дата звернення: 14.05.2026)

4. Використання символіки полку «Азов» : офіційне повідомлення. Бригада Азов : офіційний сайт. URL: <https://azov.org.ua/news/vykorystannia-symvoliky-polku-azov/> (дата звернення: 14.05.2026).
5. Заборона на використання символіки 12 бригади спеціального призначення НГУ «Азов» : офіційне повідомлення. Бригада Азов : офіційний сайт. 2026. URL: <https://azov.org.ua/news/the-use-of-azov-symbols-without-the-permission-of-the-copyright-holder-is-strictly-prohibited/> (дата звернення: 14.05.2026).
6. Загіря Н. Обережно «липа», або шляхи захисту торговельних марок. Юридична газета. 2020. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/oberezhno-lipa-abo-shlyahi-zahistu-torgovelnih-marok.html> (дата звернення: 14.05.2026).
7. Can you use military insignia, logos, and badges? Trademarkroom UK. 2022. URL: <https://trademarkroom.com/blog/item/can-you-use-military-insignia-logos-and-badges/> (дата звернення: 14.05.2026).
8. Navigating U.S. Government Trademarks. DBL Lawyers. 2025. URL: <https://www.dbllawyers.com/from-smokey-bear-to-seal-team-six-navigating-u-s-government-trademarks/> (дата звернення: 14.05.2026).

Юрченко І.І.,
*аспірантка кафедри
конституційного, міжнародного права
та публічно-правових дисциплін*

*Київського університету
інтелектуальної власності та права*

ORCID: 0009-0008-7525-364X

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ РОДИН З ОГЛЯДУ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ВИМІРУ ПРАВА ТА ГУМАНІСТИКИ.

24 лютого 2022 року розпочалося повномасштабне вторгнення на територію України. Внаслідок активних бойових дій, спрямованих на захист суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності держави, кожного дня військовослужбовці Сил оборони України отримують поранення, потрапляють в полон, гинуть та зникають безвісти. Законодавчо визначено алгоритм по кожному з випадків – поранених військових направляють на лікування, загиблих – ховають з відданням військових почесностей, відповідно Закону України “Про поховання та поховальну справу” [1], полонених вносять в списки декількох структур, зокрема, Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими [2], Національного інформаційного бюро [3], Українського національного центру розбудови і миру [4] тощо, та чекають на обміни. Розглянемо унормування конституційно-правового статусу зниклих безвісті військовослужбовців, яке є вкрай важливим правовим питанням, та потребує уважного розгляду.

Основні аспекти конституційно-правового статусу зниклих безвісті військовослужбовців регулюються Конституцією України [5], Законами

України, зокрема Законом України “Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин” – (далі – Закон) [6], тощо та включають:

право на відомості: члени сім'ї зниклих безвісти мають право на відомості про місце перебування, загибель чи місце поховання зниклої особи, за наявності таких даних; грошове забезпечення: члени сім'ї зниклих безвісти можуть отримати грошове забезпечення, яке зберігається незалежно від тривалості страхового стажу, тощо.

Подальші дії родин оборонців, про долю яких немає жодних відомостей після виходу на бойове завдання – за таких обставин встановлюється правовий статус – зниклий безвісти за особливих обставин, що регулюється Законом [6] та починається з розслідування обставин зникнення військовослужбовця.

Особа набуває статусу такої, що зникла безвісти за особливих обставин, з моменту внесення про неї відомостей, що містяться у заяві про факт зникнення, до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин [7], у порядку, передбаченому цим Законом [6], та вважається такою, що зникла безвісти за особливих обставин, з моменту подання заявником заяви про факт зникнення особи.

В обов'язковому порядку військовою частиною проводиться службове розслідування, а органами Національної поліції України вносяться відомості в Єдиний реєстр досудового розслідування за ознаками складу злочину, передбаченого ч. 1ст. 15 Кримінального Кодексу України [8], з додатковою відміткою “зникнення безвісти”. Під час досудового розслідування слідчими проводяться усі необхідні слідчі (розшукові) дії, а також вживаються заходи, направлені на встановлення місця знаходження безвісти зниклого військовослужбовця.

В разі можливості евакуації тіла або виявлення співпадіння ДНК із родичем військовослужбовця, статус безвісти зниклого змінюється на загиблого. Для сімей безвісти зниклих військових, які за аргументованими припущеннями – загинули, проте документального підтвердження цьому немає,

цивільним кодексом України [9] передбачена можливість — оголошення особи померлою. Що це означає на практиці? В разі, коли рідні твердо переконані, що військовий саме загинув, а не потрапив в полон, здійснив самовільне залишення частини чи тимчасово втратив зв'язок, однак відсутня змога встановити особу загиблого, законодавством передбачено право оголошення військового померлим, шляхом звернення до суду із відповідною заявою. Проте тут є багато нюансів на які необхідно звернути увагу.

Необхідні умови для звернення до суду:

по-перше, доказова база. Недостатньо самого лише факту зникнення безвісти для оголошення особи померлою. Найбільш розповсюдженими доказами того, що особи вже немає в живих є:

акт службового розслідування із зазначенням обставин та опису подій трагічного випадку; покази свідків; пояснення побратимів; витяги з наказів командира військової частини; витяги із журналів бойових дій та розпоряджень; відео з дронів; фотокартки тощо. Суд враховуватиме усі можливі доводи на підтвердження ймовірного факту загибелі військовослужбовця, які в своїй сукупності стануть підставою для задоволення заяви про оголошення особи померлою;

по-друге, важливим моментом є строки звернення до суду. У постанові у справі № [615/129/25](#) від 29 квітня 2026 року Верховний Суд розглянув питання моменту початку перебігу строку для оголошення фізичної особи померлою у ситуації, коли територія після завершення активних бойових дій стала тимчасово окупованою [10]. До цього рішення фізична особа, яка пропала безвісти у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, могла бути оголошена судом померлою після спливу двох років від дня закінчення воєнних дій на території, лише в окремих випадках визначався 6-місячний термін.

У воєнний час питання оголошення осіб померлими стає надзвичайно актуальним, адже багато людей зникають безвісти під час бойових дій. Від чіткого підходу судів залежить можливість родичів оформити спадщину,

отримати виплати та реалізувати свої права, тому єдність практики тут має ключове значення.

Це рішення відображає адаптацію цивільного права до реалій війни, де невизначеність щодо долі особи не може залишатися неврегульованою тривалий час.

Але існує питання гуманістичного характеру щодо вшанування пам'яті безвісно відсутніх оборонців України, яких за рішенням суду визнано померлими. З давніх часів українці надавали особливого значення вшануванню полеглих воїнів, незалежно від того, чи було відоме місце їхнього поховання. У традиції українського війська від княжої доби до козацького періоду існували різні форми символічного вшанування загиблих, зокрема встановлення хрестів, курганів пам'яті, пам'ятних знаків на місцях боїв або в рідних громадах. Культура пам'яті в Україні формувалася як жива практика не лише через фізичне поховання, а й через створення місць, де пам'ять про полеглого набуває форми і присутності у просторі. Саме ця традиція сьогодні отримує сучасне державне втілення у формі кенотафів – символічних місць пам'яті для тих Захисників і Захисниць України, чиї тіла не були повернуті або місце поховання яких залишається невідомим.

12 березня 2026 року Кабінет Міністрів України ухвалив постанову № 331[11], якою внесено зміни до Порядку розміщення кенотафів особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України та були судом оголошені померлими. Зокрема, зі змінами до пункту 17 Порядку, затвердженого постановою від 22 листопада 2024 року № 1373 [12] виключено норму, яка передбачала можливість розміщення кенотафів не раніше ніж через один рік після здійснення на них першого поховання.

Відтепер це обмеження скасовано, що означає можливість встановлювати кенотафи без необхідності очікування визначеного раніше строку та робить процедуру доступнішою для родин полеглих. Це рішення має не лише процедурне, а й глибоке символічне значення, адже вшанування пам'яті не повинно бути обмежене часовими рамками.

Паралельно держава формує окремий стандарт вшанування. Кабінет Міністрів України вже подав до Верховної Ради України проєкт змін до Закону України “Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України”. Йдеться про запровадження нової статті 81¹, яка визначає поняття військового прощального ритуалу під час встановлення кенотафа та закріплює процедуру віддання військових почесей навіть без фізичного поховання.

Це принциповий підхід: держава забезпечує належне віддання військових почесей і гідне вшанування загиблого Захисника чи Захисниці незалежно від того, чи вдалося повернути тіло. Майбутній ритуал передбачає урочисте віддання військових почесей, присутність військових підрозділів та символічне прощання на місці кенотафа, що формує єдиний уніфікований державний стандарт.

Майбутній військовий прощальний ритуал під час встановлення кенотафа передбачатиме урочисте віддання військових почесей із дотриманням традицій, закріплених у статутах Збройних Сил України. У цьому випадку йдеться, зокрема, про участь почесної варти, виконання Державного Гімну України, можливе здійснення салюту, а також використання Державного Прапора України як символу служіння і честі. Прапор у цьому контексті уособлює зв'язок Захисника чи Захисниці з державою, за яку було віддано життя, і стає центральним елементом церемонії навіть у разі відсутності фізичного поховання. Такий ритуал покликаний забезпечити гідне прощання та належне вшанування загиблого.

Кенотаф – це символічне місце пам'яті, яке створюється у випадку, коли тіло загиблого Захисника чи Захисниці не повернуто, місце поховання невідоме або особу судом оголошено померлою. Кенотаф не замінює поховання, але стає простором пам'яті, який дає родині місце, куди можна прийти, можливість гідно вшанувати Героя і точку опори у втраті. У цей момент держава має бути поруч, забезпечуючи умови для такого вшанування.

Кенотаф є складовою державної системи вшанування пам'яті і забезпечує можливість гідного увічнення загиблого Захисника чи Захисниці навіть у

випадку відсутності місця поховання. Це відповідь держави на виклик війни, у якій не всі Герої повертаються додому і не всі мають встановлене місце поховання. Це можливість для родини мати точку пам'яті, для суспільства – зберігати зв'язок, а для Держави – виконувати свій обов'язок перед кожним Захисником. Це також сигнал наступним поколінням: держава пам'ятає кожного. І навіть тоді, коли немає могили, є місце, де збережено гідність, повагу і пам'ять про Героя України. Бо усі захисники і захисниці незалежної України від одвічного ворога – Герої.

Автори дослідження вбачають, що Держава крокує у вірному напрямку щодо трансформації конституційного правового статусу військовослужбовців та членів їх родин з огляду міждисциплінарного виміру права та гуманістики.

Список використаних джерел:

1. Закон України Про поховання та похоронну справу від 10.07.2003 №1102-IV Верховна рада України. Офіційний веб-портал // URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення 12.05.2026)
2. Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими. Електронний ресурс URL: <https://koordshtab.gov.ua/> (дата звернення 12.05.2026)
3. Національне інформаційне бюро. Електронний ресурс URL: <https://nib.gov.ua/> (дата звернення 11.05.2026)
4. Національне бюро розбудови і миру. Електронний ресурс URL: <https://nib.gov.ua/> (дата звернення 11.05.2026)
5. Конституція України. Верховна рада України. Офіційний веб-портал URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення 11.05.2026)
6. Закон України. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Офіційний веб-портал URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-> (дата звернення 12.05.2026)
7. Закон України. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин Офіційний веб-портал URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення 10.05.2026)

8. Кримінальний кодекс України. Офіційний веб-портал URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 12.05.2026)
9. Цивільний кодекс України. Офіційний веб-портал URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 10.05.2026)
10. Судово-юридичні публікації. Шість місяців достатньо: Верховний Суд визначив правила обчислення строків для оголошення військового померлим Офіційний веб-портал URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/360304> (дата звернення 12.05.2026)
11. Кабінет Міністрів України. Постанова від 12 березня 2026 р. № 331 Про внесення зміни до пункту 17 Порядку розміщення кенотафів особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, з числа осіб, які судом оголошені померлими, на території кладовищ Офіційний веб-портал URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2026->
12. Кабінет Міністрів України. Постанова від 22 листопада 2024 р. № 1373 Про затвердження Порядку розміщення кенотафів особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, з числа осіб, які судом оголошені померлими, на території кладовищ.

Янушевський О.М.,
аспірант
Київського університету
інтелектуальної власності та права
ORCID : 0009-0001-6554-1006

АГЕНТНА ДЕРЖАВА ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ СПРАВЕДЛИВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Бувший Міністр цифрової трансформації України Михайло Федоров заявив, що його країна стане «суверенною державою ШІ (*штучного інтелекту*)—курсив наш)» після партнерства з Nvidia для створення першого у світі урядового проєкту LLM до 2030 року (України, n.d.).

Міністр заявив, що Україна планує перейти від «цифрової держави» до «агентної держави», де ШІ активно надає послуги по всьому уряду, приймаючи власні рішення, що обходять людей. Україна вже запустила Diia.AI — перший у світі національний AI-асистент. Громадяни можуть користуватися платформою, щоб запитувати послуги, ставити запитання або отримувати документи.

"Еволюція така, що тепер, з Diia.AI, користувач просто вводить: «Мені потрібна довідка про доходи». У цій системі мета полягає в тому, щоб один запит або навіть голосове повідомлення могли одразу пов'язати потреби людини з результатом. Це частина плану повного впровадження Diia.AI в додатку, що дозволить людям виконувати запити або отримувати доступ до сервісів через одну голосову команду», — зазначив Федоров.

Технологічні компанії по всьому світу активно інвестують в Україну, з особливим акцентом на сектор ШІ. Google створила Diia.AI і дозволила програмі працювати на Gemini. Kyivstar, нещодавно зареєстрований на американській фондовій біржі, встановив 3 500 резервних генераторів для підтримки AI-сервісів під час енергетичних атак. Програми AI Factory та WINWIN Centre співпрацюють з європейськими компаніями для розвитку системи штучного

інтелекту України. Microsoft, звісно, також має свої позиції у державно-приватному партнерстві. Цікаво бачити, як компанії вкладають мільярди у країну, що воює (Armstrong, The World's First AI State is Doomed, n.d.).

«Побудова суверенного штучного інтелекту — це питання національної безпеки та захисту даних, особливо в умовах війни. Співпраця з NVIDIA відкриває нам доступ до найкращої у світі інфраструктури та експертизи в галузі ШІ, що дозволить створити стійку екосистему штучного інтелекту та перетворити Україну на агентну державу» ,-- зазначив Міністр цифрової трансформації України (України, n.d.) .

«Побудова агентної держави в Україні: дорожня карта від бачення до реалізації» — це перша дорожня карта на рівні країни для агентної держави. З 2019 року Україна здійснила одну з найамбітніших цифрових трансформацій державного сектору у світі, піднявшись із 102-го на 5-те місце в рейтингу електронного уряду ООН. Основним чинником є платформа Diia, якою зараз користуються 23 мільйони громадян. Україна тепер поставила собі за мету йти далі: перетворити свою Цифрову державу на агентну — нову модель роботи уряду, де агенти ШІ передбачають потреби громадян, координують координацію між агентствами та діють, часто до того, як громадяни попросять» (Building the Agentic State in Ukraine: Roadmap from Vision to Implementation, 2026). Це зазначено в Building the Agentic State in Ukraine, Roadmap from Vision to Implementation, який слуге продовженням *Документу про бачення*, Презентованого тим же *The Agentic State* на Талліннському цифровому саміті 2025 року (State, 2025). Останній показує, як агентний ШІ трансформує уряд, і визначає контури Агентної держави.

14 травня члени Комітету з питань цифрової трансформації взяли участь у Mintsyfra Summit 2026, під час якого було представлено трансформацію цифрової України — від цифрових послуг до штучного інтелекту.

Зазначалося, що Україна переходить на новий етап цифровізації. Якщо раніше головним завданням було переведення паперових документів в

електронний формат (Digital First), то тепер у пріоритеті — технології штучного інтелекту (AI First).

Мета — побудова проактивної держави (Agentic State). Це простір, у якому цифрові алгоритми діють на випередження, а штучний інтелект стає надійним помічником, що автоматично вирішує питання громадян без черг і бюрократії (КОМІТЕТ з питань цифрової трансформації, 15).

Грунтовне дослідження Т. Мосійчук та Є. Кагановського містить визначення сутності та концепції агентного урядування (Т. Мосійчук, 2025, сс. 183-184). На думку авторів, агентне урядування (Agentic Government) є якісно новим етапом еволюції публічного управління. Його сутність полягає у впровадженні інтелектуальних агентів — автономних цифрових суб'єктів, здатних діяти самостійно в межах визначених політик. На засадах штучного інтелекту ці агенти можуть аналізувати ситуацію, приймати рішення, ініціювати дії та координувати міжвідомчі процеси, що забезпечує проактивне надання державних послуг. Ця модель дозволяє подолати класичні обмеження бюрократичної системи, зокрема людський фактор, повільність, фрагментацію процесів ресурсів. Структурно агентне урядування переходить від традиційних лінійних процесів до динамічної мережі взаємодіючих інтелектуальних агентів.

Одна з найголовніших рис агентного урядування, вважають автори—це високий рівень автономії. Її мета — проактивна трансформація надання послуг. Цифрові агенти здатні до багатоетапного планування і самостійної ініціативи, виконуючи цілі управлінські сценарії (наприклад, автоматичне нарахування допомоги, як тільки для цього виникла правова підстава, без запиту громадянина).

Проте, питання щодо вигод та ризиків побудови такої «проактивної держави» залишається відкритим. І такі дискусії серед правознавців та технічних експертів в Україні, на жаль, поодинокі. В той же час, в зарубіжних джерелах

присутня тривога щодо наслідків впровадження агентної держави без експертного та громадського контролю та щодо ризиків, які подібне впровадження несе. Зокрема, певне занепокоєння присутнє і у вищезазначеному дослідженні, де дається перелік слабкостей та загроз впровадження агентного урядування (Т. Мосійчук, 2025, с. 187). У дослідженні «Загублені у визначенні: як плутанина щодо агентного ШІ ризикує підірвати рамки управління США», яке здійснив Центр стратегічних і міжнародних досліджень (CSIS)—двопартійна, неприбуткова дослідницька організація США, яка присвячена просуванню практичних ідей для вирішення найбільших світових викликів). Її автори чітко окреслюють основні проблеми та ризики, які, лежать в основі впровадження на державному рівні (особливо і зокрема в оборонній галузі) систем ШІ, які дедалі частіше описують як «агентний ШІ» (Yasir Atalan, 2026).

Серед них те, що «Агентний ШІ» — це загальний термін, який охоплює широкий спектр систем — від базових чат-асистентів до складних автономних робочих процесів. Ця неоднозначність ризикує підірвати рамки управління США в частині несумісності систем та неврахованих ризиків. Якщо таке ж розпливчасте слово застосовується до корисного чат-бота та бойового рою, США можуть випадково розгорнути систему, здатну розпочати операцію до того, як ця система зрозуміє контекст чи ризики. Крім того, небезпека полягає не в тому, що ШІ не має інтелекту, а в тому, що йому бракує аналізу. Система може бути достатньо розумною, щоб ідеально виконати завдання, але не усвідомлювати, що раптова зміна місцевої ситуації робить це завдання катастрофічною помилкою. Це особливо критично важливо в умовах національної безпеки, де ставки на прийняття рішень високі. Додамо, що критичність такої вразливості стала очевидною після недавньої операції США проти Ірану, що почалася 28 лютого 2026 року, через місяць після виходу в світ даного дослідження. Автори, насамкінець, вважають, що потрібен більш чіткий контекстний графік для робочих процесів ШІ, щоб командири точно знали, які завдання машина може виконувати самостійно і хто несе відповідальність у разі помилки.

Уряд США, на думку авторів дослідження, повинен встановити таку ієрархію контролю, що визначає, якими робочими процесами займаються системи ШІ, які конкретні повноваження вони здійснюють і як розподіляється відповідальність. Такий підхід зміщує нагляд із вузького формату технічних особливостей до розуміння загального організаційного впливу та забезпечення відповідності оцінки реальних операційних ризиків.

Про будь-які дослідження такого рівня та деталізації в Україні нам нічого не відомо. І цей факт вже сам по собі є промовистим. Оскільки суверенний ШІ — це лише централізована система, яка надає державі нові повноваження щодо спостереження, обробки даних і контролю в реальному часі. А також створює загрозу консолідації владної еліти.

Європейський Союз, на думку Мартіна Армстронга (**Martin Armstrong**), всесвітньовідомого економіста, інженера та розробника моделі економічної довіри, із задоволенням впровадив би таку програму, але їхні громадяни все ще мають виборчі права (Armstrong, *The World's First AI State is Doomed*, n.d.). Україна, на думку дослідника, спробує використати програму, щоб заявити, що вона більше не корумпована і повинна бути допущена до ЄС або навіть НАТО. Він вважає, що суверенний ШІ не відновить економіку України, не ліквідує корупцію, не відновить цивільні інституції і не завершить війну, вважає дослідник. Однак це дасть політикам безпрецедентні інструменти для моніторингу інакомислення, забезпечення виконання вимог і формування населення відповідно до власних політичних цілей. Це неминучий шлях для кожного уряду, що занепадає. Історія ніколи не дала контрприкладу.

Його подальші висновки лякають. Економіст, аналізуючи справу [Chatrie v. United States](#) (справа про геозогування) зазначає, що неодноразово попереджав про неминучий перехід інтелектуальних та цифрових технологій до централізованого контролю, щойно уряди визнають її потенціал. Системи, спочатку рекламовані для зручності, згодом стають інструментами контролю та спостереження. Європа вже активно рухається до цифрових ідентифікаторів, централізованого фінансового моніторингу, реєстрів бенефіціарних власників,

CBDC та розширеного онлайн-контролю. Китай відкрито будує системи соціального кредиту, тоді як західні уряди поступово будують подібну інфраструктуру під приводом громадської безпеки, фінансової дотримання, кібербезпеки та контролю дезінформації.

Небезпека, на думку дослідника, полягає не лише в самій технології, а й у консолідації кількох систем разом. Як тільки уряди інтегрують відстеження геолокації з розпізнаванням облич, банківськими даними, біометричними ідентифікаторами, моніторингом транспортних засобів, онлайн-комунікацією та аналітикою на основі ШІ, анонімність фактично зникає з суспільства.

Люди продовжують обмінювати приватність на зручність, не розуміючи, що навколо них будується. Коли більшість усвідомить, наскільки масштабними стали ці системи, інфраструктура стане неможливою для втечі з неї (Armstrong, Chatrie v. United States and the Rise of Geofence Surveillance, 2026). Вона стане новим середовищем для існування. І це один бік вказаної проблеми.

Доктор Е. Халіфа ([Ehab Khalifa](#)) стверджує, що ПІС (постінформаційне суспільство) – це 5-те покоління суспільств, відомих людству дотепер, які прийшли після попередніх чотирьох поколінь: суспільства мисливців-збирачів, сільськогосподарського суспільства, індустріального суспільства та інформаційного суспільства. ПІС – це суспільство, у якому інформація стає завданням сама по собі, завданням, яке виконують, **щойно про неї думають:** інформація та машина, з одного боку, і людський розум, з іншого, **стають єдиним цілим** (Khalifa, 2021). Чи не правда ,перегукується з анонсом бувшого Міністра?

Дослідник прямо пише про ключові характеристики ПІС. Це, зокрема, це нові види конкуренції за контроль особистої інформації фізичних осіб; краще розуміння соціальних тенденцій та індивідуальних пріоритетів і вподобань; складність керування середовищем інтелектуальних машин, що виникає внаслідок технологічного розвитку. Бачимо , що як швидко елементи такого суспільства вже почали впроваджуватися в Україні.

Ми в нашому більш ранньому дослідженні також прогнозували ризики ПІС (М., 2024). Що будуть перевизначені соціальні, правові, політичні та економічні аспекти життєдіяльності людини, а також переосмислені категорії «мораль», «моральність», «справедливість», «свобода», «рівність», «добро», «гуманізм». Це означає, що людина у постінформаційному суспільстві стикнеться з новими питаннями власного буття, насамперед етичними. Концепція справедливості, наприклад, ставитиметься під сумнів, і людині доведеться відповісти на складні запитання у світлі панування технологій, зокрема, щодо ідей правди і справедливості. І місце права як соціального регулятора та справедливості як ідеї права і регулятора етичного очікувано викликає дискусії через суспільний конфлікт між інформаційним потоком і розумом та свідомістю. І ми бачимо, як ускладнення права продовжиться, але його дотримання правлячими елітами стає вибіркоким. Як на локальному, так і на міжнародному рівнях. При цьому для решти соціальних груп чи державних утворень обов'язковість виконання законів і санкції за їх порушення лише зростатимуть. Ми стоїмо на порозі буквального впровадження в суспільні відносини «права сильного», які поки панують у політико-економічній сфері. Суть такого «правового» підходу полягає у тому, що будь-які домовленості чи договори діють лише тоді або доти, доки влаштовують їх сильну сторону, зберігаючи облігатне значення для слабшої. Таким чином, зберігається тенденція становлення права як інструментом втримання влади і гарантій вигід від неї, а не в якості загальносуспільного соціального регулятора.

З іншого боку, ІІІ на агентному рівні вже виходить за рамки інструменту управління і стає середовищем. Тому питання, як людина зможе працювати нарівні з ІІІ, вже не порушується. Бо людина в цьому середовищі має бути не «розумнішим процесором», а свідомістю, яку задає вектор. Бо свідомість — це здатність ставити напрямок, тримати сенс, розрізняти рівень і не бути захопленим старою онтологією. Тому правильне питання: як і яка людина зможе бути провідним вузлом в середовищі ІІІ? Тому що ІІ вже не просто відповідає людині на запити чи їх ініціює. Він перебудовує саме середовище, в якому

людина ухвалює рішення, мислить, діє, бачить реальність. І якщо людина входить туди як набір старих інституційних установок, вона стає матеріалом чужого середовища.

Висновок: Як ж тоді майбутнє тоді нас чекає після повної перемоги «суверенної держави III» і втрати правом вищезазначеного соціального статусу? Його загальний образ, видається, розщеплюється на три різних суб'єктні сприйняття. Тим, хто шикуює та боїться втратити годівницю — потребує не образу, а анестезії.. Красивої картинки, в якій їхнє місце збережене. Тим, хто живе за рахунок чужої праці, уваги, віри та слабкості, потребує легітимізації такого стану речей, якому паразитування буде перейменовано на служіння. А тим, кому справді страшно, бо стара система руйнується — їм потрібна не картинка. Їм потрібна точка опори у собі. Це – різні люди. Їх не можна скласти в одну масу і годувати одним і тим же надихаючим образом майбутнього. Вважаємо, що якраз справедливість, зберігши статус регулятора етичного, перейме і статус регулятора соціального. Поза правом, за яким здійснюється агентне урядування. Загальний образ такого майбутнього зведеться до простого: хто бреше – втрачає, хто спотворює – випадає, паразит – вилучається. Той, хто розраховує на поводиря, який вирішить, поведе і дасть готову картинку — залишається матеріалом чужого середовища. Середовище в епоху III зміниться не тому, що хтось так вирішив. Вона змінюється тому що його джерело зіткнеться безпосередньо із самоусвідомленням кожної людини, її власною точкою «Я є». І тоді при вході відокремитися все зайве: наносне, запозичене, крадене, паразитарне. Людство трясиме, бо воно втрачатиме. Але такий світ здаватиметься нелогічним лише тим, хто не усвідомлює, що відбувається. Бо це не хаос. Це буде проявом доктрини справедливості, яка віддаватиме за класикою кожному належне. Тому вхід у таке майбутнє починається не з картинки, що надихає. Він починається з одного питання: навіщо ти взагалі живеш? Не що тобі продали. Не що нав'язали. І не за якою гарною ідеєю ховаєшся добровільно сам. Це буде вже не образ майбутнього. Це буде вектор, по якому воно рухатиметься.

Список використаних джерел:

1. http://www.kpi.kharkov.ua/archive/наукова_періодика/elits/2014/40-41/ІНФОРМАЦІЙНІ%20ТЕХНОЛОГІЇ%20НАВЧАННЯ%20У%20ВИЩІЙ%20ШКОЛІ.pdf. (без дати).
2. <https://drive.google.com/file/d/1FMAObiLH0VBau77s3WfstCeQA0DFAFbG/view>. (без дати).
3. <http://confesp.fl.kpi.ua/ru/node/1103>. (без дати).
4. Abnet CC, A. M., Oct, 1.-3. d., 28823862, 1. P., & PMC5, P. (без дати).
5. Islami F, P. A.-A. (без дати).
6. Mwachiro MM, P. R. (без дати).
7. Коса Т, А. D. (без дати).
8. Yu C, T. H., & Populat, C. K. (без дати).
9. Loomis D, G. K.-S.-T., & International Agency for Research on Cancer Monograph Working Group. Carcinogenicity of drinking coffee, m. a. (без дати).
10. Zamora-Ros R, L.-B. L.-d.-M.-R. (без дати).
11. Abnet CC, C. D., 25680671, 1.-1. d., & PMC4414068., P. (без дати).
12. України, М. ц. (без дати). *Починаємо працювати з NVIDIA для розбудови суверенного III в Україні*. (Creative Commons Attribution) Отримано 16 05 2026 р. з Міністерство цифрової трансформації України: <https://thedigital.gov.ua/news/progress/pochynayemo-pratsiyuvaty-z-nvidia-dlia-rozbudovy-suverennoho-shi-v-ukrayini>
13. Armstrong, M. (без дати). *The World's First AI State is Doomed*. Отримано 16 05 2026 р. з Armstrongeconomics: <https://www.armstrongeconomics.com/government-surveillance/the-worlds-first-ai-state-is-doomed/>
14. *Building the Agentic State in Ukraine: Roadmap from Vision to Implementation*. (22 03 2026 р.). Отримано 17 05 2026 р. з © The Agentic State — Operated by Kubernesis OÜ, Tallinn, Estonia: <https://agenticstate.org/projects/ukraine-roadmap.html>
15. State, T. A. (09 10 2025 р.). *Vision Paper*. Отримано 18 05 2026 р. з The Agentic State : <https://agenticstate.org/paper.html>
16. КОМІТЕТ з питань цифрової трансформації. (2026 05 15 р.). *Україна продовжує створювати найзручнішу цифрову державу у світі*. Отримано 17 05 2026 р. з Верховна Рада України: https://komit.rada.gov.ua/news/main_news/76771.html
17. Т. Мосійчук, Є. К. (30 12 2025 р.). АГЕНТНЕ УРЯДУВАННЯ: ЕВОЛЮЦІЯ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ. *Вчені записки Університету «КРОК»* (№4 (80), 2025).
18. Yasir Atalan, I. R. (26 January 2026 p.). *Lost in Definition: How Confusion over Agentic AI Risks Undermining U.S. Governance Frameworks*. Отримано 18 05 2026 р. з enter for Strategic & International Studies.: <https://www.csis.org/analysis/lost-definition-how-confusion-over-agentic-ai-risks-governance>
19. Armstrong, M. (4 May 2026 p.). *Chatrpie v. United States and the Rise of Geofence Surveillance*. Отримано 05 18 2026 р. з Armstrong Economics: <https://www.armstrongeconomics.com/government-surveillance/chatrpie-v-united-states-and-the-rise-of-geofence-surveillance/>
20. Khalifa, E. (2021). POST-INFORMATION SOCIETY: RESTRUCTURING HUMAN SOCIETY. *Gulf. Economics. World.* . Отримано з https://www.researchgate.net/publication/349662973_POST-INFORMATION_SOCIETY_RESTRUCTURING_HUMAN_SOCIETY
21. М., Я. О. (2024). Рефлексії ідеї справедливості та права постінформаційного суспільства . *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*(№ 9).
22. Кинько, Т. (2008). *Битвы каннибалов. Часть 1. Древнее проклятие и обретенный дар*. К: ФОП "Кинько".

23. S.K.Bain. (2012). *The most dangerous book in the world. 9/11 as Mass Ritual* (1 st вид.). Chicago, Illinois 60610, USA: Trine Day LLC.
24. Ломброзо, Ч. (1996). Гениальность и помешательство. у *Тайна интеллекта; размышления о возможностях человеческого разума*. Харьков: Фортуна-Пресс РИП "Оригинал".

Buga Oleksandr Ruslanovich,
*Postgraduate Student,
Department of Management and
International Entrepreneurship,
National University
«Lviv Polytechnika»*

FOREIGN EXPERIENCE IN BUILDING THE CAPACITY OF ENTERPRISES FOR SUSTAINABLE BUSINESS TRANSFORMATION

In today's conditions of globalization, digitalization and the growing role of environmental and social changes, the concept of sustainable business transformation is one of the main directions of development of foreign enterprises. The ability of enterprises to adapt to changes and implement the principles of sustainable development directly determines the level of competitiveness, investment attractiveness and long-term stability.

One of the leading trends is the integration of ESG approaches into the corporate governance system. Large international companies, including Microsoft, Unilever, Siemens, Nestlé and Apple, are actively implementing strategies for decarbonization, CO₂ emission reduction, energy efficiency and responsible use of resources. Microsoft has announced the achievement of carbon neutrality and is implementing programs for the use of renewable energy sources. Unilever is also actively developing the concept of “green” production and the circular economy, reducing the use of plastic and optimizing supply chains [1].

The ability of enterprises to achieve sustainable transformation is manifested in the digitalization of business processes. Through the implementation of digital technologies, enterprises increase the efficiency of resource management, optimize costs and improve interaction with consumers. Enterprises are actively using artificial

intelligence technologies, data sets, cloud technologies, process automation to monitor ESG indicators, and manage risks. For example, Siemens uses digital platforms to manage energy consumption in manufacturing plants to reduce costs and environmental impact [1].

The main factors that determine the success of sustainable business transformation are strategic forecasting, the ability to co-create an ecosystem, and the effectiveness of strategy implementation. Strategic forecasting is necessary for enterprises to analyze long-term trends and form development scenarios. Co-creation of the ecosystem is supported by combining the efforts of stakeholders, and effective implementation of the strategy ensures the transformation of strategic actions into clear, measurable results. Effective and effective sustainable business transformation requires improving the use of management tools, forming a holistic system of enterprise capabilities that is focused on strategic flexibility, innovation, and the development of partnership relations. It is these aspects that determine the ability of enterprises to ensure long-term competitiveness in the context of global obstacles that hinder the implementation of the principles of sustainable development.

A feature of sustainable business transformation is the consideration of the time constraint factor associated with global climate challenges. The need to achieve climate goals by 2050 necessitates action and investment in new and insufficiently tested technologies with a long payback period, which increases the level of strategic uncertainty and increases the requirements for the quality of management decisions. Comparative analysis shows that leading enterprises are significantly ahead of lagging enterprises in most of the main capabilities for sustainable transformation (in 11 out of 12 areas studied). The lack of a significant difference in the system of enterprise efficiency management and activity stimulation is explained by the fact that the introduction of non-financial reporting is only a basis that does not provide in itself deep transformations [2].

The ability of enterprises to quickly respond to changes and adapt to them becomes the basis of competitive advantage. By identifying the values that are necessary in the process of sustainable business transformation,

The implementation of the principles of sustainable development has a positive impact on the activities of enterprises by accelerating their economic growth, reducing costs, reducing legislative and legal risks, increasing the efficiency of personnel work and optimizing investments. According to the results of a study conducted by Bank of America Merrill Lynch, it was found that in 2007-2019, enterprises in the USA and Western Europe that adhered to the principles of sustainable development demonstrated an increase in the ratio of market capitalization to the profit of enterprises by 20% compared to other enterprises. The role of traditional factors in assessing the value of enterprises (availability of tangible assets, market share, financial result) is gradually decreasing, while the importance of intangible assets (brand value, intellectual property) is increasing. Their share in the assessment of enterprises thanks to the S&P 500 index increased from 30% to 68% in the period from 1998 to 2018 [3].

Foreign experience confirms that the ability of an enterprise to sustainably transform its business is based on a combination of ESG-oriented management, digitalization and innovation. For Ukrainian enterprises, the adaptation of international practices is an important condition for increasing competitiveness, attracting investments, and ensuring strategic sustainable development.

Список використаних джерел:

1. Полінкевич О. М., Тринчук В. В., Кучеренко В. В. Інтеграція принципів esg у систему стратегічного менеджменту підприємств: виклики та можливості. Інвестиції: практика та досвід. 2025. № 14. С. 93-98
2. Ганусич В. О., Ганусич К. С. Аналіз ESG рейтингу технологічних компаній, акції яких торгуються на фондовому ринку, з метою прийняття інвестиційних рішень. Інвестиції: практика та досвід. 2025. № 2. С. 173-180. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/5490/5544>
3. Marckstadt F., Dimke M., Obermann W., von Zittwitz B. Demystifying sustainability transformations. Deloitte. 2022. URL: <https://www2.deloitte.com/uk/en/insights/environmental-social-governance/transformational-sustainability-demystification.html>

Видря Єлизавета Володимирівна,

аспірантка кафедри економіки

бізнесу і міжнародних економічних відносин

Національного технічного університету

«Харківський політехнічний інститут»

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ РОЗРОБОК

У сучасній економіці знань університети виступають не лише як освітні та наукові центри, але й як активні суб'єкти інноваційної діяльності, здатні генерувати конкурентоспроможні технології та продукти [1, 5]. Однак ефективність трансферу результатів наукових досліджень у реальний сектор економіки значною мірою залежить від рівня розвитку інструментів їх комерціалізації [2, 9, 11]. У цьому контексті особливого значення набувають інформаційні технології, які забезпечують цифрову трансформацію процесів управління інтелектуальною власністю, пошуку партнерів, просування інновацій та укладання угод. Саме тому дослідження ролі інформаційних технологій як інструменту підвищення ефективності комерціалізації університетських розробок є актуальним і має вагоме теоретичне та практичне значення.

Комерціалізація університетських розробок являє собою складний багатостадійний процес, що включає ідентифікацію перспективних результатів досліджень, їх правову охорону, маркетинговий аналіз, пошук інвесторів або партнерів, укладання ліцензійних угод або створення стартапів [3, 6, 8]. На кожному з цих етапів інформаційні технології здатні суттєво підвищити ефективність управлінських рішень, скоротити транзакційні витрати та зменшити часові лаги між створенням інновації та її виходом на ринок.

Одним із ключових напрямів застосування інформаційних технологій у процесі комерціалізації є формування цифрових платформ управління інтелектуальною власністю [4, 7]. Такі системи дозволяють здійснювати облік

результатів наукових досліджень, автоматизувати процеси патентування, відстежувати статус заявок, управляти портфелем технологій та оцінювати їх комерційний потенціал. Використання спеціалізованого програмного забезпечення сприяє підвищенню прозорості процесів управління інтелектуальними активами та забезпечує оперативний доступ до релевантної інформації для прийняття управлінських рішень [12].

Важливу роль відіграють також інформаційні технології у сфері маркетингу інновацій. Застосування цифрових інструментів, таких як аналітика великих даних, системи моніторингу ринку, платформи відкритих інновацій та електронні маркетплейси технологій, дозволяє університетам більш ефективно ідентифікувати попит на розробки, визначати потенційні ринки збуту та знаходити партнерів для співпраці. Це, у свою чергу, сприяє підвищенню ймовірності успішної комерціалізації та зростанню доходів від інноваційної діяльності.

Суттєвий вплив на ефективність комерціалізації мають технології цифрової комунікації та колаборації. Використання хмарних сервісів, систем управління проектами, відеоконференцій та платформ спільної роботи забезпечує ефективну взаємодію між науковцями, бізнесом та інвесторами. Це особливо актуально в умовах глобалізації, коли партнерські зв'язки часто виходять за межі однієї країни. Інформаційні технології дозволяють мінімізувати бар'єри комунікації та прискорити процес узгодження умов співпраці.

Окремої уваги заслуговує використання інформаційних технологій у процесах оцінювання комерційного потенціалу університетських розробок. Сучасні програмні рішення дозволяють здійснювати моделювання ринкових сценаріїв, оцінювати фінансову ефективність інноваційних проєктів, аналізувати ризики та прогнозувати доходи від їх впровадження. Це забезпечує більш обґрунтований підхід до прийняття рішень щодо доцільності комерціалізації тієї чи іншої розробки.

Не менш важливим є застосування технологій штучного інтелекту та машинного навчання, які відкривають нові можливості для аналізу великих

обсягів інформації, пошуку технологічних трендів та виявлення перспективних напрямів досліджень. Використання таких технологій дозволяє університетам підвищити точність прогнозування попиту на інновації та сформуванню більш ефективні стратегії їх комерціалізації.

Разом із тим впровадження інформаційних технологій у процеси комерціалізації університетських розробок супроводжується низкою викликів, серед яких слід виділити обмеженість фінансових ресурсів, недостатній рівень цифрових компетенцій персоналу, проблеми інтеграції різних інформаційних систем та ризики кібербезпеки. Подолання цих викликів потребує комплексного підходу, що передбачає розвиток цифрової інфраструктури університетів, підвищення кваліфікації кадрів, а також формування ефективної системи управління інформаційною безпекою.

У контексті підвищення ефективності комерціалізації університетських розробок важливим є також формування інтегрованих інформаційних екосистем, що об'єднують університети, наукові установи, бізнес-структури, інвесторів та державні органи. Такі екосистеми забезпечують обмін інформацією, координацію діяльності учасників інноваційного процесу та створюють сприятливі умови для розвитку відкритих інновацій. Інформаційні технології виступають ключовим елементом функціонування таких екосистем, забезпечуючи їх ефективність та стійкість.

Інформаційні технології відіграють визначальну роль у підвищенні ефективності комерціалізації університетських розробок, забезпечуючи цифрову трансформацію відповідних процесів та створюючи нові можливості для взаємодії між наукою і бізнесом. Їх використання дозволяє підвищити прозорість, швидкість та результативність комерціалізації, знизити ризики та забезпечити зростання економічної віддачі від наукових досліджень. Подальший розвиток інформаційних технологій та їх інтеграція у систему управління інноваційною діяльністю університетів є важливою передумовою формування ефективної національної інноваційної системи та забезпечення сталого економічного розвитку.

Список використаних джерел:

13. Перерва П., Кобелєва Т. Теоретичні засади комплаєнс-моніторингу в системі економічної безпеки промислового підприємства // *Вісн. Нац. техн. у-ту «ХПІ» Серія: Економічні науки*. 2019. № 1. С. 65–72. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/44001>
14. Косенко А.В., Перерва П.Г., Кобелєва Т.О., Маслак М.В. Системний підхід до дослідження цінових, маркетингових, інвестиційних та інноваційних характеристик трансферу технологій промислової продукції // *Вісник Національного технічного університету «ХПІ» (економічні науки) : зб. наук. пр.* Харків : НТУ «ХПІ», 2018. № 19 (1295). С. 121–126. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPIPress/54964>
15. Лега О. В., Мокієнко Т. В., Прийдак Т. Б., Сіренко О. В., Яловега Л. В. Облік витрат та калькулювання собівартості допоміжних виробництв у сільському господарстві // *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 10. С. 40–47. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.10.40>.
16. Ткачова Н.П. Перерва П.Г., Кобелєва Т.О., Формування інноваційної та інвестиційної політики промислового підприємства на засадах збалансованої системи показників // *Вісник НТУ «ХПІ» : зб. наук. пр. Темат. вип. : Технічний прогрес та ефективність виробництва*. Харків : НТУ «ХПІ», 2015. № 59 (1168). С. 96-100. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/20638>
17. Лега О.В., Яловега Л.В., Прийдак Т.Б. Податкові ризики як елемент податкової політики підприємств // *Інфраструктура ринку*. Випуск 67. 2022. С. 229-233.
18. Перерва, П.Г. Інноваційні технології реструктуризації промислового підприємства. Маркетинг інновацій і інновації у маркетингу: збірник тез доповідей VIII Міжнар. науково-практ. конф., 25-26 вересня 2014 р. Суми: ТОВ "ДД "Папірус", 2014. С. 119-121.
19. Перерва П. Г. Підвищення конкурентоспроможності машинобудівних підприємств на засадах синергетичного бенчмаркінгу // *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*: зб. наук. пр. Сер. : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. Львів: Львівська політехніка, 2015. № 819. С. 167–174.
20. Перерва П., Кобелєва Т. Теоретичні засади комплаєнс-моніторингу в системі економічної безпеки промислового підприємства // *Вісн. Нац. техн. у-ту «ХПІ» Серія: Економічні науки*. 2019. № 1. С. 65–72. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/44001>
21. Лега О.В. Податкова звітність: еволюція визначення // *Інноваційна економіка*. 2013. № 3. С. 300–303.
22. Косенко А. В., Перерва П. Г., Кобелєва Т. О., Маслак М. В. Системний підхід до дослідження цінових, маркетингових, інвестиційних та інноваційних характеристик трансферу технологій промислової продукції // *Вісник Національного технічного університету «ХПІ» (економічні науки) : зб. наук. пр.* Харків : НТУ

«ХІП», 2018. № 19 (1295). С. 121–126. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPIPress/54964>

23. Сіренко І., Лега О. Мінімізація ризиків договірної політики при укладанні ЗЕД-контрактів // *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2024. № 1 (10). С. 159–163. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.10-28>.

24. Лега О. Використання податкової інформації у розрахунках з бюджетом // *Agricultural and Resource Economics : International Scientific EJournal*. 2017. Vol. 2. № 3. Pp. 63–74.

Гарачук Валерій Іванович,

Ільченко Дар'я Вікторівна,

Коваль Артем Андрійович,

здобувачі вищої освіти другого (магістерського) рівня

спеціальності D3 «Менеджмент» (група УІВ-6/25 МД)

Київський університет інтелектуальної власності та права

ОПТИМІЗАЦІЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ СТАРТАП-ПРОЄКТІВ

Сучасний динамізм функціонування інноваційно-підприємницького сектору зумовлює функціонування стартап-проектів у умовах високої турбулентності екзогенного середовища, підвищеного рівня ризику та суттєвого дефіциту ресурсів. За таких обставин визначальною передумовою забезпечення операційного збалансованого розвитку постає своєчасне залучення екзогенного фінансування, зокрема венчурного капіталу, інвестицій бізнес-партнерів та грантових коштів. Водночас у сучасних умовах фундаментально змінюється парадигма інвестиційного оцінювання – наявність інноваційної ідеї чи життєздатного продукту перестає бути єдиним критерієм прийняття позитивного рішення інвестором. Ключовою фокусною точкою стає потенціал масштабованості бізнес-моделі та системна спроможність команди реалізувати цей потенціал [1]. Трансформація операційної системи стартап-проекту з в системно керований стан є базовим сигналом для венчурних інвесторів щодо зрілості менеджменту. Оптимізація бізнес-процесів виступає каталізатором зростання інвестиційної вартості компанії за рахунок забезпечення системних показників, серед яких:

- забезпечення операційної прозорості (англ. *transparency*) шляхом формалізації, стандартизації та регламентації робочих процесів, які формують чітку архітектуру бізнесу, що суттєво спрощує проведення

процедури *аудиту*, забезпечє об'єктивність оцінки реального економічного стану компанії;

– гарантування потенціалу масштабованості (англ. *scalability*) через залучення інвестиційного капіталу, яке сприятиме зростанню бізнесу;

– підвищення операційної ефективності та маржинальності (англ. *cost efficiency*) методом ідентифікації та усунення «вузьких місць» (англ. *bottlenecks*), дублювання функцій і непродуктивних витрат часу чи ресурсів, які безпосередньо впливають на зниження собівартості. підвищення операційної маржі покращує фінансові показники (англ. *ebitda*, *burn rate*, *runway*), що робить фінансову модель стартапу привабливішою;

– мінімізація та керованість ризиками (англ. *risk management*) шляхом стандартизації процесів і збереження знань у формі регламентів та алгоритмів, які відчужують операційну діяльність від персоналій, гарантуючи безперервність бізнесу (англ. *business continuity*) навіть за умов зміни складу команди.

Оптимізація бізнес-процесів є одним із ключових чинників підвищення інвестиційної привабливості стартап-проектів в умовах динамічного розвитку інноваційної економіки, оскільки вона забезпечує зниження витрат, прозорість управління та готовність до масштабування. Раціоналізація операційної діяльності, цифровізація процесів, скорочення непродуктивних витрат та ефективне використання ресурсів сприяють підвищенню фінансової стійкості, масштабованості й прозорості бізнесу. Для потенційних інвесторів це є свідченням високого рівня управління, здатності команди мінімізувати ризики та забезпечувати сталий розвиток проекту, що підвищує ймовірність залучення інвестицій. Удосконалення менеджменту стартап-проектів вимагає застосування адаптивних управлінських інструментів, серед яких:

– концепція бережливого стартапу (англ. *Lean Startup*), що зорієнтована на скорочення циклу створення цінності через петлю зворотного зв'язку «Створити – виміряти – навчитися» (англ. *Build-Measure-Learn*), яка дає змогу мінімізувати втрати ресурсів під час розробки продукту та оптимізувати процеси гіпотезування й перевірки ринкового попиту;

– гнучкі методології управління, серед яких – Філософія адаптивного управління/ ітеративно-інкрементальний фреймворк/ візуалізація (англ. *Agile / Scrum / Kanban*), які забезпечують ітераційний підхід до виконання завдань, високу адаптивність операційної діяльності до змін екзогенного середовища, прозорість розподілу ролей та постійний контроль фокусу команди;

– картування потоку створення цінності (англ. *Value Stream Mapping, VS*) – графічний інструмент аналізу процесів, який дає змогу наочно візуалізувати всі етапи руху інформації та матеріалів від замовлення до поставки, виявити часові затримки та трансформувати етапи, що не створюють цінності для клієнта;

– інструменти автоматизації без написання традиційного програмного коду чи з його мінімальним використанням (англ. *No-code/Low-code*) та штучного інтелекту (*AI*) – інтеграція сучасних сервісів (CRM-систем, робочих просторів, та AI-асистентів) дозволяє швидко побудувати наскрізні бізнес-процеси без значних витрат на розробку [2], суттєво вивільняючи часовий ресурс команди для стратегічних завдань.

Системне поєднання гнучких методологій із сучасними інструментами автоматизації створює стійкий організаційний каркас, який трансформує стартап із високоризикового експерименту у масштабований та зрозумілий для венчурного капіталу інвестиційний актив.

Оптимізація бізнес-процесів виступає стратегічним чинником формування інвестиційної привабливості стартап-проектів. Удосконалення управлінських і операційних процесів забезпечує підвищення конкурентоспроможності, ефективніше використання ресурсів та зміцнення ринкових позицій, що є важливими критеріями для потенційних інвесторів.

Список використаних джерел:

3. Дяченко Н. (2025). Концептуальні засади інноваційного розвитку: теоретичний аспект. *Соціальний розвиток: економіко-правові проблеми*, (3). <https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.3.02>.
4. Дяченко В. С., Дяченко Н. П. (2024). Врахування ризиків при використанні інформаційних технологій. *Information technology: computer science, software engineering and cyber security*. Вип. 4. С. 75-80. <https://doi.org/10.32782/IT/2024-4-10>.

Головатий Марк Алімович,
здобувач вищої освіти
Київський університет інтелектуальної власності та права

Дяченко Валентин Сергійович,
канд. економ. наук, доцент кафедри кібербезпеки,
інформаційних технологій та економіки
Київського університету інтелектуальної власності та права

Дяченко Наталія Павлівна,
канд. наук з держ. упр., доцент, доцент
кафедри кібербезпеки, інформаційних технологій та економіки
Київського університету інтелектуальної власності та права

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СФЕРИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Трансформація глобального економічного простору на зламі XX–XXI століть зумовила перехід від індустріальної моделі виробництва, заснованої на інтенсивному використанні матеріальних ресурсів та капіталу, до постіндустріальної архітектури знаннєвого типу. Домінуючими глобальними сучасними тенденціями є поєднання процесів транснаціоналізації економіки з процесами перетворення інновацій на базовий чинник міжнародної економічної взаємодії.

З урахуванням таких тенденцій, країни з розвиненою економікою приділяють значну увагу та фінансування підтримці науково-дослідної та дослідно-конструкторської роботи, адже визначальним чинником формування доданої вартості та забезпечення стійких конкурентних переваг стає інтелектуальний капітал.

При цьому інституціональною формою існування, захисту та комерціалізації цього капіталу виступає інтелектуальна власність [1].

Для глибокого розуміння природи досліджуваного феномену необхідно розмежувати його правову та економічну сутність.

З юридичної точки зору інтелектуальна власність трактується як сукупність прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності людини чи засоби індивідуалізації [2]. Натомість в економічному вимірі ІВ є складною системою виробничих відносин з приводу привласнення, відчуження, розподілу та використання унікальної інформації, втіленої в інноваційних продуктах, технологіях чи брендах.

Дуалістична природа інтелектуальної власності в постіндустріальній економіці виявляється у специфіці її внутрішніх властивостей:

- асиметрія корисності та витрат, яка обумовлена потребою первинних капіталовкладень у сектор R&D (*англ. Research and Development – дослідження та розробки*) у процесі створення об'єкта ІВ;
- специфіка відтворення, адже, на відміну від матеріальних чинників виробництва, які зношуються фізично, об'єкти ІВ піддаються лише моральному старінню внаслідок появи більш прогресивних технологічних рішень;
- трансформація інституту виключності шляхом законодавчого обмеження доступу до інформації про об'єкт ІВ перетворює ідею на дефіцитний ресурс [3].

У структурі постіндустріальних ринків інтелектуальна власність виконує низку критично важливих економічних функцій – стимулююче-мотиваційну, капіталізаційну, алокаційну та захисно-конкурентну, – які забезпечують динамічну рівновагу та стимулюють макроекономічний розвиток.

Комплексна реалізація зазначених функцій забезпечує синергетичний ефект, за якого мінімізація первинних інвестиційних ризиків і формування стратегічних конкурентних бар'єрів безпосередньо конвертуються в інтенсифікацію транскордонного руху капіталу та стрімку капіталізацію високотехнологічних суб'єктів господарювання.

Фінансово-економічний механізм функціонування ІВ виступає головним драйвером інтенсифікації знаннємісткої економіки, де нематеріальні активи стають основним джерелом генерування доданої вартості та рентних доходів.

Специфіка економічної природи інтелектуальної власності, зумовлена її нематеріальним характером, унікальністю та високим рівнем невизначеності майбутніх результатів використання, вимагає застосування особливого фінансово-економічного інструментарію для визначення її вартості. Фінансова оцінка об'єктів ІВ є ключовим етапом їх інтеграції в господарський обіг, формування статутного капіталу, розрахунку ефективності інвестиційних проєктів, а також здійснення угод із ліцензування та відчуження прав.

У вітчизняній та міжнародній практиці, зокрема, відповідно до Міжнародних стандартів оцінки (*англ. International Valuation Standards, IVS*), класичний методологічний фундамент фінансової оцінки об'єктів інтелектуальної власності базується на трьох фундаментальних підходах: витратному, ринковому (порівняльному) та дохідному. Кожен із них має власну логіку, систему інструментів та специфічні межі ефективного застосування.

В основі витратного підходу (*англ. cost approach*) лежить принцип заміщення, згідно з яким раціональний інвестор не заплатить за об'єкт ІВ більше, ніж сума витрат на створення чи придбання аналогічного активу еквівалентної корисності.

У межах цього підходу виділяють два ключові методи:

- метод прямого відновлення (відтворення), що базується на розрахунку витрат на створення точної копії оцінюваного об'єкта в поточних цінах;
- метод заміщення, який передбачає визначення вартості створення об'єкта аналогічного функціонального призначення, але з використанням сучасних технологій та матеріалів [4].

Ринковий підхід (*англ. market approach*) ґрунтується на принципі

співставлення і передбачає визначення вартості об'єкта ІВ на основі аналізу цін нещодавніх фактичних угод із купівлі-продажу чи ліцензування аналогічних активів на відкритому ринку.

Дохідний підхід є найбільш релевантним та теоретично обґрунтованим у фінансовому менеджменті, оскільки він прямо пов'язує вартість об'єкта ІВ із його здатністю генерувати економічні вигоди (економічний ефект) у майбутньому. В основі підходу лежить концепція часової вартості грошей та дисконтування грошових потоків.

У практиці оцінки ІВ найбільше поширення здобули такі інструментальні методи дохідного підходу:

- метод звільнення від роялті, що базується на припущенні, що підприємство не володіє оцінюваним об'єктом, а орендує його (фінансова вигода власника трактується як сума умовних ліцензійних платежів – роялті, від сплати яких він звільнений, володіючи цим активом;
- метод надлишкового прибутку виділяє ту частину чистого прибутку підприємства, яка генерується виключно за рахунок використання нематеріального активу (перевищення над середньогалузевим рівнем прибутковості);
- метод диференціального доходу (інноваційної ренти) оцінює вартість як величину приросту грошового потоку за рахунок зниження собівартості виробництва чи збільшення обсягів продажів після впровадження інновації.

Незважаючи на те, що витратний підхід є незамінним для калькуляції унікальних об'єктів внутрішнього використання, активів на початкових стадіях проєктування чи за умов повної відсутності сформованого ринку аналогів, він володіє ретроспективною спрямованістю і принципово не здатний відобразити реальний ринковий потенціал та майбутню прибутковість знанневого продукту.

У свою чергу, ринковий підхід, який базується на принципах зіставлення, методі порівняльних продажів та системі мультиплікаторів вартості (з

коригуванням за обсягом прав, територією дії та комерційною зрілістю), стикається з жорсткими інституційними бар'єрами у вигляді тотальної конфіденційності реальних ліцензійних угод та іманентної унікальності патентоспроможних рішень, що нівелює можливість пошуку релевантного об'єкта-компаратора.

На цьому тлі найбільш обґрунтованим, репрезентативним та адаптивним у сучасному фінансовому менеджменті постає саме дохідний підхід. Спираючись на концепцію часової вартості грошей та інструментарій дисконтування грошових потоків, він долає обмеження попередніх підходів і здійснює пряму каузальну прив'язку поточної вартості об'єкта інтелектуальної власності до його стратегічної здатності генерувати чисті економічні вигоди та інноваційну ренту в майбутньому.

Розгортання процесів Індустрії 4.0 та 5.0, а також форсована діджиталізація економічних відносин докорінно трансформують інституціональне середовище управління інтелектуальною власністю. Поява принципово нових об'єктів цифрового походження, таких як алгоритми генеративного штучного інтелекту (ШІ), великі масиви даних (*Big Data*), нейромережеві моделі та децентралізовані автономні системи, нівелює ефективність класичних правових та фінансово-економічних механізмів захисту й комерціалізації ІВ. Форсована експансія технологій штучного інтелекту виступає потужним каталізатором макроекономічного зростання, оскільки автоматизація інтелектуальних рутин та оптимізація виробничих систем радикально підвищують продуктивність праці й забезпечують пряме збільшення обсягів реального ВВП.

Ключовим фінансово-економічним викликом сучасності є розмивання поняття суб'єкта інтелектуальної власності внаслідок автономізації ШІ. Традиційна доктрина базується на антропоцентричному підході – правовий захист надається лише результатам творчої діяльності людини. Проте генеративні моделі здатні створювати програмний код, промисловий дизайн, текстові та візуальні продукти з нульовими граничними витратами та високою

швидкістю.

Масове генерування контенту за допомогою ШІ призводить до падіння ринкової вартості стандартних об'єктів авторського права (наприклад, базового програмного коду чи комерційного дизайну). Власне процеси створення девальвуються, натомість капіталізуються унікальні вихідні дані для навчання моделей. Якщо об'єкт, створений ШІ без прямої творчої участі людини, не визнається об'єктом правової охорони, його неможливо поставити на баланс підприємства як нематеріальний актив. Це блокує залучення інвестицій під такі технології, оскільки фінансові інститути оцінюють ризик несанкціонованого копіювання конкурентами як абсолютний.

В умовах постіндустріальної трансформації інтелектуальна власність остаточно подолала рамки суто правового інституту, перетворившись на визначальний економічний актив, який генерує основну частку доданої вартості та забезпечує понад 90% ринкової капіталізації провідних суб'єктів господарювання. Ця дуалістична природа об'єктів ІВ вимагає застосування гнучкого фінансового інструментарію оцінки.

Список використаних джерел:

3. Дяченко Н.П. Особливості механізмів державного регулювання у сфері інтелектуальної діяльності в контексті співробітництва суб'єктів публічної політики. *Розумовські зустрічі: збірник наукових праць* / Інститут законодавства Верховної ради України; Сіверський інститут регіональних досліджень. Чернігів: Сіверський центр післядипломної освіти, 2020. Вип. 7. 223 с. С.11–17.

4. Дяченко Н. П., Іваненко Г. В., Коваленко Н. А., Мельник А. Ю. Правові засади міждержавного регулювання у сфері інтелектуальної власності. *Розумовські зустрічі: збірник наукових праць*. / Інститут законодавства Верховної ради України; Сіверський інститут регіональних досліджень. Чернігів: Сіверський центр післядипломної освіти, 2019. Вип. 6. 208 с. С.56–67.

5. Васюренко О. В., Дяченко В. С., Дяченко Н. П., Задояний А. Г., Слободян В. Р. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності. Вісник економічної науки України. 2022. № 1 (42). С. 9-14. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\)](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42)). С. 9-14.

6. Дяченко В. С., Дяченко Н. П. (2024). Врахування ризиків при використанні інформаційних технологій. *Information technology: computer science, software engineering and cyber security*. Вип. 4. С. 75-80. DOI: <https://doi.org/10.32782/IT/2024-4-10>.

Гудкова Леся Євгеніївна,
здобувачка вищої освіти 1 курсу (ск)
фахового коледжу
Київського університету інтелектуальної
власності та права
Науковий керівник:
Грущенко Олена Анатоліївна,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри кібербезпеки,
інформаційних технологій та економіки
Київського університету
інтелектуальної власності та права

ЦИФРОВИЙ МАРКЕТИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сучасний етап економічного розвитку України характеризується активною цифровізацією усіх сфер життя. Інформаційні технології, інтернеткомунікації, електронна комерція та автоматизовані системи керування стали невід'ємною частиною економіки більшості країн світу. У таких умовах цифровий маркетинг перетворюється не лише на інструмент просування товарів і послуг, а й на важливий чинник економічного розвитку, підвищення конкурентоспроможності підприємств та трансформації сучасного бізнесу [1].

Цифровий маркетинг - це комплекс маркетингових заходів, що реалізуються через цифрові канали комунікації: соціальні мережі, вебсайти, мобільні додатки, електронну пошту, пошукові системи та онлайн-платформи. На відміну від традиційного маркетингу, цифровий дозволяє швидко аналізувати поведінку споживачів, оцінювати ефективність реклами та оперативно змінювати

маркетингові стратегії відповідно до потреб ринку [2]. Саме це робить його одним із найефективніших інструментів розвитку сучасної економіки.

В умовах цифрової трансформації суспільства змінюється сама модель функціонування бізнесу. Компанії дедалі більше переходять у цифровий простір, створюють онлайн-крамниці, використовують соціальні мережі для комунікації зі споживачами та впроваджують електронні системи обслуговування клієнтів.

Особливо активного розвитку цифровий маркетинг набув після пандемії COVID-19, коли значна частина підприємств була змушена перейти на дистанційний формат роботи. Саме цифрові технології дозволили бізнесу підтримувати зв'язок із клієнтами та продовжувати економічну діяльність навіть у кризових умовах [3].

Сьогодні цифровий маркетинг відіграє важливу роль у розвитку електронної комерції. Онлайн-платформи дають можливість підприємствам продавати продукцію не лише в межах власної країни, а й на міжнародному ринку. Це особливо важливо для малого та середнього бізнесу, який отримує змогу конкурувати з великими компаніями без значних витрат на фізичні торговельні мережі. Завдяки цифровим технологіям підприємства можуть швидко залучати нових клієнтів, формувати позитивний імідж бренду та підвищувати прибутковість [4].

Одним із найпоширеніших інструментів цифрового маркетингу сьогодні є соціальні мережі. Такі платформи, як Instagram, TikTok, Facebook та YouTube, стали не лише засобом комунікації, а й потужними рекламними майданчиками.

Бренди активно використовують блогерів, таргетовану рекламу та відеоконтент для впливу на споживачів. Особливо популярним став короткий відеоформат, який швидко привертає увагу аудиторії та формує споживчі тренди [5].

Окрім того, цифровий маркетинг тісно пов'язаний із сучасними ІТ-системами та технологіями автоматизації. Використання CRM систем, аналітичних платформ та інструментів штучного інтелекту дозволяє підприємствам збирати

й аналізувати великі обсяги інформації про споживачів. На основі цих даних компанії можуть прогнозувати попит, створювати персоналізовану рекламу та оптимізувати власні бізнес-процеси [6].

Важливим аспектом цифрової трансформації є також синергія маркетингу, менеджменту та кібербезпеки. Активне використання цифрових платформ вимагає високого рівня захисту персональних даних користувачів. У разі витоку інформації підприємства можуть зазнати не лише фінансових збитків, а й втратити довіру споживачів. Саме тому питання кібербезпеки стає одним із ключових елементів цифрової маркетингової стратегії [7].

Особливого значення цифровий маркетинг набуває для України в умовах розвитку цифрової економіки та інтеграції у світовий економічний простір. Український бізнес активно використовує цифрові технології для просування товарів як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку. Крім того, цифровізація сприяє розвитку підприємництва, створенню нових робочих місць та залученню інвестицій [8].

Водночас розвиток цифрового маркетингу створює і певні проблеми. Надмірна кількість реклами, маніпулятивний контент, поширення фейкової інформації та психологічний вплив на споживачів є актуальними викликами сучасного цифрового суспільства. Саме тому важливого значення набуває правове регулювання цифрового простору, захист авторських прав та контроль за використанням персональних даних користувачів. Важливим напрямом розвитку цифрового маркетингу в Україні є також підтримка малого та середнього бізнесу. Завдяки соціальним мережам, маркетплейсам та онлайн-рекламі навіть невеликі підприємства отримують можливість просувати власну продукцію на широкому ринку без значних фінансових витрат. Це сприяє розвитку підприємництва, підвищенню конкуренції та створенню нових робочих місць. Особливо актуальним цифровий маркетинг став в умовах воєнного стану, коли значна частина бізнесу перейшла в онлайн-формат для збереження

економічної діяльності та підтримки зв'язку зі споживачами. Використання цифрових платформ дозволяє українським компаніям швидко адаптуватися до змін ринку та підтримувати власну конкурентоспроможність [9].

Отже, цифровий маркетинг сьогодні є одним із найважливіших інструментів розвитку економіки в умовах цифрової трансформації суспільства. Його ефективне використання сприяє розвитку бізнесу, підвищенню конкурентоспроможності підприємств, активізації міжнародної торгівлі та впровадженню інноваційних технологій. Поєднання цифрового маркетингу із сучасними ІТ системами, менеджментом та кібербезпекою створює основу для формування цифрової економіки майбутнього та розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Котлер Ф., Картаджая Г., Сетіаван А. Маркетинг 4.0: Від традиційного до цифрового. Київ : КМ-Букс, 2021. 224 с.
2. Балабанова Л. В. Маркетинг: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2021. 612 с.
3. Ілляшенко С. М. Інноваційний маркетинг: підручник. Суми: Університетська книга, 2022. 334 с.
4. Глобальний огляд цифрових технологій за 2024 рік. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2024-global-overview-report> (дата звернення: 17.05.2026).
5. Огляд цифрової економіки ОЕСР. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-digital-economy-outlook_f0b5c251-en.html (дата звернення: 17.05.2026).
6. DigitalDevelopment
// The World Bank. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/b16e2ba1cb754ab47a2dd1b214dd374e-0400062023/original/DigitalDevelopmentBrochure.pdf> (дата звернення: 17.05.2026).

7. Fundamentals of Digital Marketing // Google Digital Garage. URL:<https://skillshop.exceedlms.com/student/collection/1830706-fundamentals-of-digital-marketing> (дата звернення: 17.05.2026).
8. Індекс цифрової економіки та суспільства (DESI). URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi> (дата звернення: 17.05.2026).
9. Примак Т. О. Маркетингові комунікації в системі управління підприємством: монографія. Київ: Експерт, 2021. 328 с.

Євсєєв Андрій Сергійович,
аспірант
кафедри економіки бізнесу і міжнародних
економічних відносин
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

СУТІСТЬ, ПЕРЕВАГИ І ВИКЛИКИ ТЕХНОЛОГІЧНОГО СКАУТИНГУ

У сучасному світі стрімкого науково-технічного прогресу інновації стають ключовим чинником конкурентоспроможності підприємств, галузей та цілих національних економік [1, 5, 7]. Здатність оперативно виявляти, адаптувати й інтегрувати новітні технології безпосередньо впливає на життєздатність організацій, їхню продуктивність, гнучкість, здатність до масштабування і стратегічного розвитку. В умовах глобалізації та інтенсивного обміну знаннями виникає нагальна потреба у створенні ефективного механізму пошуку й оцінки технологічних рішень - саме таку функцію виконує технологічний скаутинг [1-6].

Технологічний скаутинг (англ. *technology scouting*) — це систематичний процес виявлення, моніторингу, аналізу й впровадження зовнішніх технологій, які можуть бути використані для досягнення стратегічних цілей організації. Він охоплює як вивчення існуючих інноваційних рішень, так і прогнозування майбутніх технологічних трендів. У центрі цього процесу — скаути, або технологічні аналітики, які виступають як зв'язкова ланка між внутрішніми потребами компанії та зовнішнім світом інновацій.

Сучасний технологічний скаутинг має міждисциплінарний характер та охоплює широкий спектр задач — від стратегічного планування інновацій до прикладного пошуку патентів, стартапів, наукових публікацій і ринкових новацій [7, 9, 11]. Він може бути як внутрішнім інструментом великих корпорацій, так і спеціалізованою послугою з боку консалтингових компаній,

дослідницьких інститутів або незалежних експертів. Водночас цифрові технології, такі як штучний інтелект, великі дані та автоматизований аналіз інформації, істотно трансформують підходи до скаутингу, роблячи його більш точним, швидким та адаптивним [8, 12].

Технологічний скаутинг включає виявлення, аналіз та оцінку нових або існуючих технологій для покращення інновацій. Йдеться про компанії, які шукають зовнішні технології для стимулювання свого прогресу, що є важливою частиною відкритих інновацій. Актуальність теми технологічного скаутингу в сучасних умовах є надзвичайно високою з огляду на глобальні трансформації в економіці, науці, бізнесі та технологіях. Нами виявлені та обґрунтовані ключові аспекти, що обґрунтовують її актуальність.

1. Стрімкий розвиток технологій. У XXI столітті темпи технологічного прогресу суттєво прискорилися: штучний інтелект, біотехнології, зелена енергетика, цифровізація, квантові обчислення та інші галузі постійно породжують нові рішення. Для компаній критично важливо вчасно реагувати на інноваційні виклики та інтегрувати відповідні технології.

2. Зростання конкуренції. У глобальному середовищі компанії змушені змагатися не лише з локальними гравцями, а й з міжнародними лідерами. Вміння першими виявляти нові технології і використовувати їх у своїй діяльності стає вирішальним фактором виживання та розвитку.

3. Перехід до відкритих інновацій. Сучасні бізнес-моделі дедалі більше орієнтуються на відкриту співпрацю з університетами, стартапами, дослідницькими центрами, замість закритих внутрішніх розробок. Технологічний скаутинг забезпечує ефективний доступ до зовнішніх джерел знань.

4. Цифрова трансформація підприємств. Переважна більшість компаній впроваджують цифрові технології у виробництво, логістику, маркетинг і управління, що потребує постійного моніторингу нових рішень і адаптації до цифрового середовища.

5. Потреба у скороченні інноваційного циклу. У сучасній економіці компанії повинні не лише створювати інновації, а й робити це швидше, дешевше

і точніше, ніж конкуренти. Технологічний скаутинг допомагає пришвидшити доступ до готових рішень.

6. Акцент на сталий розвиток. Переорієнтація світової економіки на екологічну відповідальність і сталий розвиток зумовлює потребу в пошуку екологічно чистих, енергоефективних та безпечних технологій. Скаутинг допомагає знаходити такі інновації на ранніх етапах.

7. Невизначеність і ризики. Постійні кризи (економічні, політичні, кліматичні, пандемії) змушують бізнес шукати гнучкі інструменти прогнозування та управління ризиками, одним із яких є технологічний скаутинг.

Отже, актуальність теми полягає в тому, що технологічний скаутинг стає ключовим інструментом адаптації до змін, досягнення стратегічних переваг і забезпечення інноваційної стійкості в умовах високої турбулентності.

Використання технологічного скаутингу надає підприємству низку стратегічних, економічних та операційних переваг (рис.1)

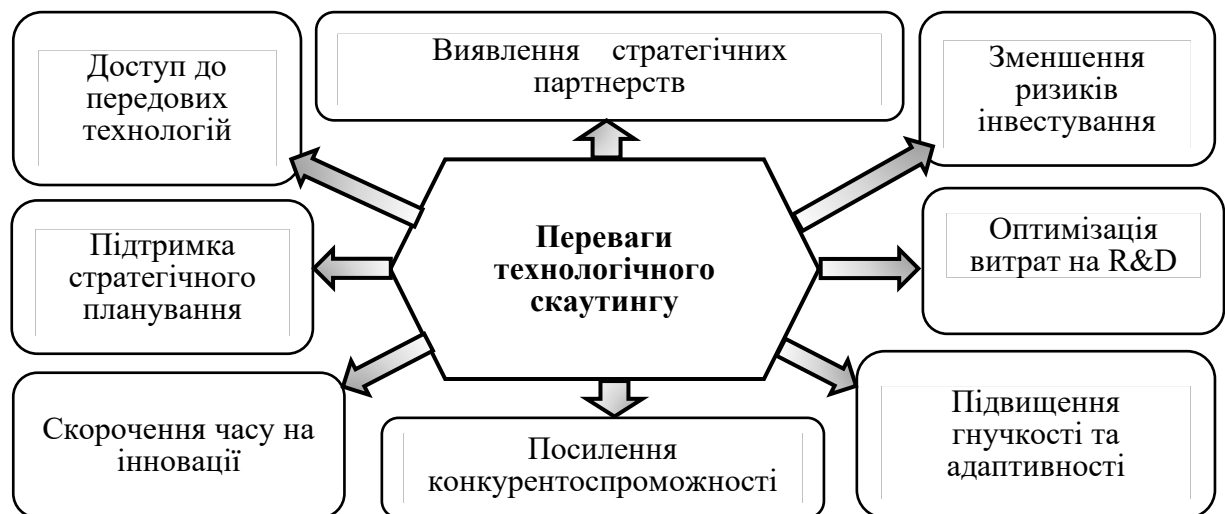

Рисунок 1 – Формування переваг технологічного скаутингу на промисловому підприємстві

Джерело: авторська розробка

Технологічний скаутинг дозволяє підприємству оперативно виявляти та вивчати найновіші досягнення науки й техніки ще до того, як вони стануть загальнодоступними. Це створює умови для технологічного лідерства на ринку. Швидкий пошук уже наявних рішень (замість розробки з нуля) прискорює

виведення нових продуктів чи послуг на ринок, що критично важливо в умовах високої конкуренції. Завдяки скаутингу компанія може уникнути дублювання досліджень і зосередитися лише на тих напрямках, де немає готових рішень, тим самим зменшуючи витрати на дослідження та розробку. Скаутинг допомагає знаходити стартапи, університетські лабораторії, науковців або компанії, з якими можна налагодити вигідну співпрацю, спільні розробки або ліцензування технологій. Оцінка потенціалу технологій на ранньому етапі дозволяє знизити ризик невдалих інвестицій, допомагає уникнути вкладень у застарілі чи неефективні рішення. Завдяки постійному моніторингу технологічного середовища компанія стає більш стійкою до зовнішніх змін, краще реагує на нові тренди, законодавчі зміни або потреби клієнтів. Дані, зібрані в процесі скаутингу, формують інформаційне підґрунтя для довгострокового планування, розробки технологічних дорожніх карт і стратегій інноваційного розвитку. Завдяки впровадженню сучасних рішень підприємство отримує переваги в ефективності, якості продукції, швидкості обслуговування або ціновій політиці, випереджаючи конкурентів.

Хоча технологічний скаутинг має багато переваг, основні з яких нами представлено на рис.1, його впровадження та використання пов'язані з певними недоліками і викликами, які варто враховувати під час ухвалення стратегічних рішень (рис.2).

Рисунок 2 - Рисунок 1 – Формування недоліків і викликів технологічного скаутингу на промисловому підприємстві

Організація скаутингу потребує фінансових ресурсів — на створення спеціалізованої команди, доступ до баз даних, аналітичних систем, навчання персоналу, а також на залучення зовнішніх експертів. Не всі виявлені технології виявляються життєздатними або доцільними для впровадження. Інформація може бути неповною, застарілою або неправильно інтерпретованою, що ускладнює ухвалення рішень. Оцінка потенціалу нових технологій часто потребує глибокої експертизи, а також передбачення їх розвитку, комерційної перспективи і відповідності стратегічним цілям підприємства. У процесі технологічного скаутингу можуть бути задіяні чутливі дані про стратегії компанії або потенційні розробки, що створює ризики інформаційної безпеки та комерційної таємниці. Надмірна орієнтація на зовнішні інновації може послабити власні R&D-потенціали компанії, зробити її залежною від сторонніх постачальників технологій чи ліцензій. Скаутинг вимагає залучення висококваліфікованих фахівців, які володіють технічними знаннями, аналітичним мисленням, досвідом у патентному аналізі та ринковій експертизі. Таких фахівців важко знайти і втримати. Попри швидкість пошуку, впровадження нових технологій може вимагати довготривалих внутрішніх погоджень, перевірок, тестувань та адаптацій, що сповільнює процес інновацій. Якщо технологію оцінено невірно або тренд виявився хибним, підприємство може зробити невиправдані інвестиції, що не принесуть очікуваних результатів.

Технологічний скаутинг — це потужний, але складний інструмент, який вимагає грамотного управління, стратегічного мислення та системної інтеграції у діяльність підприємства.

Отже, технологічний скаутинг виступає потужним стратегічним інструментом для організацій, які прагнуть забезпечити свою технологічну перевагу, швидко адаптуватися до змін на ринку та ефективно управляти інноваційними ризиками. Його роль виходить далеко за межі простого аналізу новинок — це багатокomпонентна система виявлення, фільтрації, оцінювання та впровадження зовнішніх джерел технологічної новизни.

У межах сучасної парадигми відкритих інновацій технологічний скаутинг стає обов'язковим компонентом корпоративної інноваційної політики. Він дозволяє не лише йти в ногу з технологічним розвитком, а й формувати власні дорожні карти інновацій, прогнозуючи майбутні можливості й загрози. Більш того, ефективне впровадження технологічного скаутингу сприяє посиленню синергії між дослідницькими підрозділами, R&D-командами, стратегічними менеджерами та зовнішніми партнерами.

Таким чином, технологічний скаутинг не є разовим заходом, а виступає як безперервний процес, інтегрований у загальну систему управління знаннями та інноваціями. Його стратегічна важливість буде лише зростати у майбутньому, що вимагає підготовки кваліфікованих кадрів, вдосконалення аналітичних інструментів та розвитку партнерств між бізнесом, наукою і державою.

Список використаних джерел:

13. Жегус О.В., Перерва, П.Г. Науково-інноваційний потенціал України та сучасні проблеми його використання // *Вісник НТУ "ХПІ" : зб. наук. пр. Темат. вип. : Технічний прогрес та ефективність виробництва*. Харків : НТУ "ХПІ", 2011. No 26 (1168). С. 174-181.
14. Косенко О.П., Кобелева Т.О., Перерва П.Г. Кон'юнктура технологічного ринку: оцінка ризиків комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності // *Вісник НТУ "ХПІ" : зб. наук. пр.* Харків : НТУ "ХПІ", 2014. № 33 (1076). С. 76-87.
15. Кобелева Т.О., Перерва П.Г., Ткачова Н.П. Методичні засади моніторингу кон'юнктури ринку асинхронних електродвигунів // *Управління розвитком*. Харків: ХНЕУ. 2011. № 4. С. 258-260.
16. Перерва П.Г. Організація та управління інноваційною діяльністю: *підручник* / за ред. П.Г. Перерви, С.А. Меховича, М.І. Погорєлова. Харків: НТУ «ХПІ», 2008. 1025 с.
17. Тютюнник С. В., Перерва П. Г., Лега О. В., Тютюнник Ю. М. Прибуток як основа фінансової стійкості та стратегічного розвитку підприємства. *Актуальні питання економічних наук*, 2025. № 7. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14790464>
18. Будник А.М., Лега О.В. Історичні аспекти формування поняття «необоротні активи» // *Економічні науки*. 2014. № 5(08). С.63-66.
19. Перерва П.Г., Лега О.В., Яловега Л. В. Податкове планування як інструмент системи управління підприємством // *Вісник Полтавського державного аграрного університету. Серія: Економіка, управління та фінанси*. 2024. Вип.1. С.58–62. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdau.eco.2024.1.9>

20. Ткачова Н.П., Перерва П.Г. Моделювання стратегічної політики маркетингу конкурентоспроможності на засадах бенчмаркінгу//Економічні науки: зб. наук. праць. Сер.: Економіка та менеджмент. Луцьк: ЛНТУ, 2012. Вип. 9 (34), ч. 2. С. 10-23. <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/26762>

21. Косенко О.П., Кобелева Т.О., Перерва П.Г. Кон'юнктура технологічного ринку: оцінка ризиків комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності. Вісник НТУ "ХПІ" : зб. наук. пр. Харків : НТУ "ХПІ", 2014. № 33 (1076). С. 76-87.

22. Кобелева Т.О., Перерва П.Г., Ткачова Н.П. Формування кон'юнктури ринку електротехнічної продукції // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка» : зб. наук. праць. Сер. : Проблеми економіки та управління. Львів : Львівська політехніка, 2015. № 815. С. 118-125

23. Перерва П. Г., Кобелева Т. О., Романчик Т. В. Комплаєнс як фактор інноваційного розвитку підприємства. Інформація та знання в системі управління інноваційним розвитком: монографія. Розд. 5.2 / заг. ред. Ю. С. Шипуліна. Суми : Триторія, 2018. С. 205–220.

24. Ткачова Н.П. Перерва П.Г., Кобелева Т.О., Формування інноваційної та інвестиційної політики промислового підприємства на засадах збалансованої системи показників // Вісник НТУ "ХПІ" : зб. наук. пр. Темат. вип. : Технічний прогрес та ефективність виробництва. Харків : НТУ "ХПІ", 2015. № 59 (1168). С. 96-100. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/20638>

Йосипчук Володимир Мирославович,

здобувач вищої освіти

ступеня доктора філософії

Національний університет

«Львівська політехніка»

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТРАНСФОРМАЦІЇ УПРАВЛІНСЬКИХ ПРОЦЕСІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Зарубіжний досвід трансформації управлінських процесів на підприємствах свідчить про суттєву зміну підходів до організації управління під впливом глобалізації, цифровізації, економічних криз, пандемії COVID-19, воєнно-політичної нестабільності та посилення конкуренції.

У сучасних умовах підприємства розвинених країн дедалі частіше переходять від традиційних бюрократичних моделей управління до адаптивних, цифрово орієнтованих та гнучких систем менеджменту, які забезпечують швидке реагування на зміни зовнішнього середовища. Особливого значення набувають процеси цифрової трансформації, децентралізації управління, впровадження ризик-менеджменту, ESG-підходів, автоматизації бізнес-процесів та розвитку людського капіталу [1].

У країнах Європейського Союзу трансформація управлінських процесів значною мірою пов'язана із впровадженням концепції сталого розвитку та цифрової економіки. Більшість європейських підприємств активно інтегрують ESG-принципи у систему корпоративного управління, фінансове планування та систему управління ризиками. Наприклад, компанії Німеччини, Франції та Нідерландів активно використовують моделі сталого корпоративного управління, що передбачають поєднання економічної ефективності, екологічної відповідальності та соціальної орієнтації бізнесу. Особлива увага приділяється прозорості управлінських процесів, нефінансовій звітності, енергоефективності виробництва та скороченню викидів парникових газів. Підприємства ЄС

впроваджують автоматизовані системи збору та аналізу управлінської інформації, що дозволяє оперативно ухвалювати рішення в умовах кризових змін.

Значний досвід трансформації управлінських процесів демонструють підприємства США, де поширеним є використання цифрових платформ управління, штучного інтелекту, хмарних технологій та систем аналітики даних. Американські компанії активно застосовують Agile-менеджмент, Scrum-підходи та гнучкі організаційні структури, що скорочує час ухвалення рішень та швидко адаптується до змін ринку. Особливо це характерно для технологічних компаній, таких як Google, Microsoft, Amazon та IBM, які трансформували управлінські процеси через автоматизацію документообігу, дистанційне управління командами та використання цифрових комунікаційних платформ. Після пандемії COVID-19 більшість американських підприємств перейшли до гібридних моделей роботи, що сприяло розвитку нових механізмів координації персоналу, електронного контролю ефективності праці та цифровізації HR-процесів [2].

Японський досвід трансформації управлінських процесів ґрунтується на концепції безперервного вдосконалення, гнучкого виробництва та колективного ухвалення рішень. Японські підприємства орієнтуються на стратегічне планування, мінімізацію втрат ресурсів та оптимізацію виробничих процесів. Одним із ключових елементів японської системи управління є швидке реагування на кризові явища через формування високого рівня внутрішньої організаційної дисципліни та адаптивності персоналу. Підприємства Японії активно використовують системи автоматизації виробництва, роботизацію та цифровий контроль якості продукції. Крім того, значна увага приділяється корпоративній культурі, розвитку командної роботи та формуванню лояльності персоналу до підприємства.

У країнах Південної Кореї та Сінгапуру трансформація управлінських процесів тісно пов'язана із розвитком цифрової економіки та інноваційних технологій. Компанії цих країн активно інвестують у розвиток високотехнологічне виробництво (мережа цифрових і «розумних» фабрик),

сховищ даних, інтернет речей та штучного інтелекту. Управлінські рішення все частіше ухвалюються на основі аналітики великих масивів даних у режимі реального часу, що дає змогу підприємствам оперативно реагувати на зміну попиту, логістичні ризики та фінансові коливання. Важливим напрямом є також розвиток кібербезпеки та захисту корпоративної інформації, що стало особливо актуальним у період зростання кібератак та цифрових ризиків [2].

Досвід міжнародних компаній свідчить, що одним із ключових напрямів трансформації управлінських процесів є децентралізація системи управління та делегування повноважень. У багатьох західних підприємствах відбувається відмова від жорстких вертикальних структур управління на користь мережевих та міжфункціональних моделей організації роботи, що необхідне для того, щоб скоротити бюрократичні процедури та підвищити швидкість ухвалення управлінських рішень. У кризових умовах автономність структурних підрозділів забезпечує підприємствам безперервність діяльності та здатність оперативно адаптуватися до змін зовнішнього середовища.

Особливого значення у зарубіжній практиці набуває цифровізація управлінських процесів. Більшість міжнародних компаній впроваджують ERP-системи, CRM-платформи, системи електронного документообігу та цифрові інструменти комунікації, що забезпечує інтеграцію бізнес-процесів, автоматизацію рутинних операцій та підвищення ефективності управління ресурсами підприємства. Поширеним є використання різних цифрових платформ.

Список використаних джерел:

1. Байда Б. Ф., Стрільчук Р. М., Юринець З. В. Аналітичні основи використання інформаційних технологій в управлінні проектами підприємств. Актуальні питання економічних наук. 2025. № (15). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17242579>

2. Юринець З., Стрільчук Р., Ковпак А. Масштабування бізнесу як чинник економічного зростання підприємства. Економіка та суспільство, № 83, 2026. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-83-32>.

Ковалевська Маргарита,
здобувачка вищої освіти 1 курсу МКІ/25 БД
Київського університету
інтелектуальної власності та права
Науковий керівник
Грущенко Олена Анатоліївна,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри кібербезпеки,
інформаційних технологій та економіки
Київського університету
інтелектуальної власності та права

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ РЕСУРС СУСПІЛЬНОГО ПОГРЕСУ

У ХХІ столітті інтелектуальні можливості вважаються стратегічним ресурсом суспільного прогресу та важливим елементом конкурентоспроможності країни. Інновації та креативне мислення стають «базою», на якій буде заснована «економіка знань», що буде головним рушієм світового економічного зростання. Відповідно, збереження та правова оборона інтелектуального потенціалу є важливими не лише на національному рівні, а й у міжнародному контексті.

Існують наступні національні моделі захисту інтелектуального потенціалу:

- США має спеціальний Федеральний суд патентних претензій та систему ліцензування інновацій в академічних дослідженнях (Бей-Доулівський Закон, 1980);
- Японія тримає акцент на державне фінансування дослідницьких установ і патентування винаходів;
- Південна Корея забезпечує формування державних програм і проєктів для підтримки створення стартапів, технопарків та технополісів;
- У Німеччині значне місце займають патентні суди, а також мережа досліджень інституту Макса Планка - вона поєднує дослідницьку діяльність із захистом результатів інтелектуальної праці. [1]

У світі, що характеризується глобалізацією та діджиталізацією, ми маємо такі ризики використання інтелектуальних ресурсів та їх захисту, як незаконне розповсюдження та дублювання результатів інтелектуальної праці, масовий «відплив інтелектів», недобросовісна наукова та виробнича конкуренція, промисловий шпіонаж, порушення авторських прав та інших прав у мережі, порушення авторських прав у мережі.

Через це в більшості передових країн світу існують розроблені системи для його правового та організаційного захисту. Так, у 1967 році була створена Всесвітня організація інтелектуальної власності, головною метою якої стало формування загальноприйнятих стандартів у сфері інтелектуальної власності.

До основних міжнародних договорів, які адмініструє Всесвітня організація інтелектуальної власності, належать:

- Паризька конвенція про охорону промислової власності (1883): закріпила принцип національного режиму, що й досі є ключовим у патентному праві;
- Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів (1886): визначає міжнародні правила захисту авторського права;
- Договір про патентну кооперацію (РСТ 1970): спрощує процедуру одночасного подання патентних заявок у кількох країнах. [2]

Захист інтелектуального потенціалу не може базуватися лише на правових положеннях. Сучасні країни використовують низку таких заходів, як інвестування в науково-дослідні інститути, створення інноваційних кластерів і технопарків, підтримка національних патентних відомств, виконання державних стратегій кібербезпеки цифрових активів, зупинення витоку талантів: шляхом вручення грантів, стипендій та програм повернення для закордонних науковців.

На рівні Європейського Союзу діють наступні програми:

- «Горизонт Європа» (2021-2027) - найбільша дослідницька програма Європейського Союзу, що фінансує наукові розробки і стартапи, та вирішує глобальні проблеми і сприяє промисловій модернізації шляхом узгоджених дослідницьких та інноваційних зусиль.

- Програма «Цифрова Європа» - для створення цифрових технологій, штучного інтелекту, кібербезпеки. Програма націлена на підтримку впровадження цифрових технологій та інновацій, забезпечення доступу до цифрової інфраструктури та послуг, підвищення конкурентоспроможності МСП на цифровому ринку, сприяння розвитку цифрового бізнесу та цифрових стратегій, а також покращення кібербезпеки для малих і середніх підприємств у консорціумі з навчальними закладами та державними організаціями, кластерами
- Erasmus+ - курс навчальної мобільності для студентів і професорів та збереження колегіального потенціалу у різних сферах. Програма має на меті підтримку освітнього, професійного та особистісного розвитку громадян ЄС і поза його межами задля внеску до стійкого зростання, якості робочих місць і соціального згуртування, для розвитку інновацій та посилення європейської ідентичності і активного громадянства. [3]

Отже, ці програми є дуже важливими у сучасному світі, оскільки вони поєднують як і корисність, так і практичність. Завдяки ним у людей буде більше можливостей щодо навчання, роботи та розвитку. Вони допомагають знаходити прості пояснення і рішення для складних задач, економити сили та час, і особливо - сприяють позитивним змінам у суспільстві. Такі програми можуть зробити наше життя зручнішим, комфортнішим і кращим, а світ - більш гармонійним.

Також, в Європейському Союзі діють такі інституціональні системи, як Європейська патентна організація, що встановлює процедури для видачі уніфікованого патенту, який дійсний у всіх державах-членах; Суд Європейського Союзу, що вирішує суперечки, пов'язані із застосуванням норм права Європейського Союзу, в тому числі у сфері інтелектуальної власності; Бюро інтелектуальної власності Європейського Союзу, який реєструє товарні знаки та дизайни Європейського Союзу.

При цьому Європейський Союз має наступні ключові законодавчі акти:

- Директива 2001/29/ЄС (Директива про інформатизацію) - гармонізує аспекти авторського права та суміжних прав у інформаційному суспільстві.
- Директива Європейського Союзу 2004/48/ - захищає права інтелектуальної власності.
- Регламент Європейського Союзу № 1257/2012 - реалізує зміцнення співпраці в межах Європейського Союзу в сфері унітарної патентної охорони.
- Регламент Європейського Союзу 2017/1001 встановлює товарний знак Європейського Союзу .
- Директива Європейського Союзу 2016/943 про захист від незаконного придбання, використання та розкриття комерційних таємниць.

Ці документи забезпечують дуже високий рівень правового захисту та передумови для прогресивного розвитку. [4]

Що стосується України, то будучи країною, що прагне до європейської інтеграції, наша країна інтенсивно працює над приведенням свого національного законодавства у відповідність зі стандартами Європейського Союзу у сфері інтелектуальної власності. Це виявляється в наближенні законодавства до директив та регламентів Європейського Союзу (наприклад, в авторському праві, патентному праві, захисті комерційних таємниць), розвитку судової практики з урахуванням досвіду Європейського суду; впровадження стандартів прозорості, боротьби з порушеннями прав інтелектуальної власності.

Також, для України дуже важливо розширювати стартапи і надавати підтримку технологічним інкубаторам, та підтримувати вищевказані програми, що спрямовані на стимулювання наших науковців («Горизонт Європа», Erasmus+), одночасно підтримуючи законодавство, яке буде залучати іноземні інвестиції у високотехнологічні сектори. У часи глобалізації та загроз безпеці особливо важливо для України це зберегти людський капітал в межах країни, полегшити умови повернення в Україну для талановитих українських науковців та спеціалістів з-за кордону, збільшити боротьбу з піратством та

контрафактними товарами, що підривають інновації, захистити чутливу оборонну та стратегічну промислову інформацію. [5]

Впровадження міжнародних/європейських практик відкриває для України такі можливості, як доступ до найбільшого ринку Європейського Союзу, поліпшення інвестиційного клімату через застосування тенденцій стійкості у правових справах (екологічна та соціальна відповідальність), зростання міжнародного співробітництва у сфері науково-дослідних робіт та підприємництва, розвиток творчих індустрій (ІТ, дизайн, біотехнології, фармацевтика, культура).

Таким чином, світова та європейська практика, далеко не просто модель для вдосконалення законів, є ефективним інструментом для забезпечення стабільності та безпеки українського суспільства. [6]

Список використаних джерел:

1. Буряк, В. Я. Інтелектуальна власність: теорія, практика, міжнародний досвід. Київ: Центр учбової літератури, 2020.
2. WIPO. World Intellectual Property Report 2022: The Direction of Innovation. Geneva: WIPO, 2022. URL: <https://www.wipo.int/en/web/world-ip-report/2022/index>
3. Сидоренко О. В. Інтелектуальна безпека: європейський досвід та українські реалії // Юридичний вісник. - 2021.
4. European Union Intellectual Property Office (EUIPO). URL: <https://euipo.europa.eu>
5. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (2014). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011
6. Мельник Т. М. Міжнародний досвід правової охорони інтелектуальної власності та перспективи для України // Право України. - 2020.

**Комлик Дмитрій Юрійович,
Порхун Юлія Юріївна,**
*здобувачі вищої освіти
Київського університету
інтелектуальної власності та права*

ТРАНСФОРМАЦІЯ МОДЕЛЕЙ ЛІДЕРСТВА ЯК ЧИННИК ІНТЕНСИФІКАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

У сучасних умовах глобалізації та стрімкого розвитку світового господарства особливого значення набуває проблема ефективного управління міжнародними економічними процесами. Динамічні зміни у структурі світової економіки, цифровізація бізнес-середовища, посилення міжнародної конкуренції та інтеграційні процеси зумовлюють необхідність переосмислення традиційних підходів до управління й організації діяльності підприємств, держав та міжнародних інституцій. Одним із ключових чинників успішного функціонування економічних систем стає трансформація моделей лідерства, що передбачає перехід від авторитарних і централізованих методів управління до гнучких, адаптивних та інноваційно орієнтованих форм взаємодії. Сучасний лідер уже не лише координує діяльність організації, а й формує стратегічне бачення розвитку, стимулює інновації, забезпечує ефективну комунікацію та здатність швидко реагувати на глобальні виклики.

Трансформація моделей лідерства безпосередньо впливає на інтенсифікацію міжнародних економічних процесів, оскільки саме ефективне управління людським капіталом, знаннями та ресурсами сприяє активізації міжнародної торгівлі, розвитку транснаціонального співробітництва, залученню інвестицій і поширенню технологічних інновацій. У сучасному економічному просторі лідерство дедалі більше базується на принципах партнерства, соціальної відповідальності, міжкультурної комунікації та цифрової компетентності. Це створює нові можливості для підвищення конкурентоспроможності держав і компаній на міжнародному ринку. Таким чином, дослідження трансформації моделей лідерства є надзвичайно

актуальним, оскільки дозволяє визначити основні тенденції розвитку міжнародних економічних відносин та виявити механізми підвищення ефективності глобальної економічної взаємодії.

У сучасних організаціях дедалі більшого значення набуває партнерський підхід до управління. У зв'язку з цим керівники змушені розвивати лідерські якості, оскільки авторитарні методи управління вже не забезпечують достатньої ефективності в умовах високої конкуренції та швидких змін.

Крім того, лідерство тісно пов'язане з процесом мотивації персоналу. Керівник, який володіє лідерськими якостями, здатний формувати у працівників відчуття причетності до спільної справи, підтримувати їхню ініціативність та стимулювати професійний розвиток. Такий підхід позитивно впливає на рівень продуктивності праці, знижує плинність кадрів і сприяє формуванню стабільного колективу.

У сучасних умовах цифровізації дедалі більшої популярності набуває концепція цифрового лідерства [1]. Її поява пов'язана зі стрімким розвитком інформаційних технологій та поширенням дистанційної роботи. Цифровий лідер повинен не лише володіти сучасними технологіями, але й уміти організовувати ефективну комунікацію у віртуальному середовищі, підтримувати мотивацію працівників на відстані та забезпечувати координацію діяльності команди за допомогою цифрових платформ.

Особливого значення в сучасних організаціях набуває емоційний інтелект лідера. Поняття емоційного інтелекту охоплює здатність людини усвідомлювати власні емоції, контролювати їх та розуміти емоційний стан інших людей. Керівники з високим рівнем емоційного інтелекту краще адаптуються до змін, ефективніше будують міжособистісні відносини та здатні підтримувати працівників у складних ситуаціях. Це особливо актуально в умовах підвищеного стресу та нестабільності, характерних для сучасного соціально-економічного середовища.

В Україні останніми роками відзначається суттєве зростання попиту на програми лідерського розвитку. Бізнес-школи, тренінгові центри і громадські організації пропонують широкий спектр освітніх продуктів – від короткострокових воркшопів до тривалих лідерських програм. Дослідження ринку освіти дорослих (2023) показує, що обсяг цього сегменту зріс за останні три роки більш ніж удвічі, а серед учасників таких програм все більшу частку складають середні менеджери, що свідчить про усвідомлення необхідності системного підходу до лідерського розвитку [2, с. 67].

Важливим чинником ефективного лідерства є здатність до безперервного навчання. В умовах швидкого оновлення інформації та технологій керівник не може залишатися ефективним без постійного професійного й особистісного розвитку. Концепція *lifelong learning*, тобто навчання впродовж життя, стає невід’ємною складовою сучасного управління. Лідер має не лише самостійно вдосконалювати свої компетентності, а й формувати культуру постійного розвитку серед працівників організації.

Сучасне лідерство є складним багатогранним явищем, яке охоплює не лише управлінські навички, але й етичні, комунікативні, психологічні та культурні аспекти. Ефективний лідер здатний формувати атмосферу довіри, підтримувати мотивацію колективу, забезпечувати адаптацію організації до змін та сприяти довгостроковому розвитку команди. Саме тому проблема лідерства залишається однією з центральних тем сучасної науки менеджменту та потребує подальших досліджень і практичного вдосконалення.

трансформація моделей лідерства в сучасних умовах виступає одним із визначальних чинників інтенсифікації міжнародних економічних процесів та розвитку глобальної економіки загалом. Зміна підходів до управління, орієнтація на інноваційність, гнучкість, стратегічне мислення та ефективну комунікацію сприяють формуванню нових механізмів міжнародної взаємодії між державами, компаніями та суспільствами. Сучасні моделі лідерства забезпечують більш швидке реагування на глобальні виклики, стимулюють розвиток міжнародної

торгівлі, інвестиційної діяльності, цифрових технологій та інтеграційних процесів. У результаті підвищується конкурентоспроможність суб'єктів міжнародних економічних відносин і створюються умови для сталого економічного розвитку.

Водночас ефективність трансформації моделей лідерства значною мірою залежить від здатності керівників адаптуватися до швидкоплинних змін міжнародного середовища, враховувати культурні особливості різних країн та впроваджувати сучасні управлінські підходи. Особливо важливими стають навички цифрового лідерства, управління інноваціями та формування партнерських відносин у глобальному просторі. У перспективі саме розвиток адаптивного, етичного та стратегічно орієнтованого лідерства стане основою подальшого поглиблення міжнародного економічного співробітництва та підвищення ефективності світових економічних процесів. Тому дослідження трансформації моделей лідерства має важливе теоретичне й практичне значення для формування нової системи міжнародних економічних відносин в умовах глобальних трансформацій.

Список використаних джерел:

1. Дяченко В. С., Дяченко Н. П. (2024). Врахування ризиків при використанні інформаційних технологій. *Information technology: computer science, software engineering and cyber security*. Вип. 4. С. 75-80. DOI:<https://doi.org/10.32782/IT/2024-4-10>.

2. Асоціація тренерів України. Ринок бізнес-освіти в Україні: аналітичний звіт 2023. Київ: АТУ, 2023. 56 с.

Марчук В. В.

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності «Фінанси, банківська справа, страхування та
фондовий ринок»

Київського університету інтелектуальної власності і права

СТРАХУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ РИЗИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Значимі зміни економічного середовища України, викликані повномасштабною збройною агресією РФ, створили безпрецедентний тиск на фінансову систему держави. Забезпечення безперервності бізнес-процесів, збереження інвестиційного капіталу та захист майнових інтересів громадян стали неможливими без адаптації класичних фінансових інструментів до екстремальних умов російсько-української війни. У цьому контексті інститут страхування набув нового концептуального змісту, перетворившись із традиційного комерційного механізму розподілу фінансових втрат на критично важливий елемент національної економічної безпеки.

З позицій теорії юридичної науки та економіки, феномен страхового захисту є складною та багатогранною категорією. Як зазначає Т.А. Говорушко, «страхова послуга – це продукт праці страхової компанії, що задовольняє потребу страхувальника у безпеці в обмін на грошовий еквівалент у формі грошової премії» [1, с. 34]. Проте, донедавна світова та вітчизняна практика класифікувала наслідки збройних конфліктів виключно як форс-мажорні обставини, що унеможливлювало їх стандартне покриття через об'єктивну складність розрахунку тарифів та високу ймовірність настання катастрофічних збитків. Аналізуючи еволюцію цього явища в історичному та сучасному контекстах, Є.В. Стеценко стверджує, що «страхування воєнних ризиків є важливою складовою забезпечення економічної стабільності в умовах збройних

конфліктів, еволюціонуючи разом із розвитком суспільства та появою нових викликів» [1, с. 134].

Нормативно-правова база, що регулює страхування військових ризиків в умовах воєнного стану в Україні, пройшла інтенсивний шлях від повної відсутності спеціальних норм до формування цілеспрямованих державних механізмів правового регулювання цієї сфери. Аналіз нормативно-правового забезпечення інвестиційної діяльності свідчить, що ключовою особливістю сучасних законодавчих змін у сфері страхування від воєнних та політичних ризиків є суттєве розширення мандата Експортно-кредитного агентства (далі – ЕКА) України відповідно до Закону України № 3497-IX «Про внесення змін до Закону України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності» щодо страхування інвестицій в Україні від воєнних ризиків», який набрав чинності 01.01.2024 р. та дозволив ЕКА приймати заявки на страхування прямих інвестицій і банківських інвестиційних кредитів як від резидентів, так і від нерезидентів України. Запроваджений механізм спрямований на децентралізацію та націоналізацію гарантій фінансової безпеки, які раніше надавалися виключно міжнародними інституціями (зокрема MIGA, DFC, KUKE), що створює додаткові інструменти стимулювання ділової активності та захисту об'єктів переробної промисловості й експортоорієнтованої інфраструктури. При цьому законодавець чітко детермінує правові критерії допуску до такого страхування, встановлюючи вимогу щодо перевищення 10% частки корпоративних прав інвестора в об'єкті інвестування, територіальні обмеження (поза зонами безпосередніх бойових дій та тимчасової окупації), а також деталізований перелік страхових випадків, що охоплює воєнні конфлікти, акти агресії, насильницьку зміну конституційного ладу, терористичні акти, диверсії, тимчасову окупацію українських територій [3].

Продовжуючи нормативно-правовий аналіз, варто зазначити, що суттєвим кроком у розвитку означеного інституту стало ухвалення Кабінетом Міністрів України рішення щодо розширення програми страхування майна від воєнних ризиків, положення якого поширюються на правовідносини, що виникли з

01.01.2026 р.. Ключовими новелами цього регулювання є диверсифікація об'єктів страхового захисту за рахунок включення до їх переліку, окрім нерухомості, також виробничого обладнання (верстатів, апаратів, інструментів), та суттєве спрощення реєстраційних процедур шляхом скасування обов'язкового надання Звіту про оцінку майна на етапі подачі заявки із заміною його на самостійне декларування підприємцем суми ймовірного збитку. Окрім того, законодавець реформував підхід до обчислення лімітів компенсації (10 млн. грн.. за майно або 1 млн. грн. для страхової премії), встановивши їх застосування до кожної юридичної особи автономно, а не до сукупності пов'язаних осіб, та деталізував правову кваліфікацію страхових випадків, включивши до них не лише прямі влучання, а й пошкодження від ударних хвиль, падіння БПЛА, уламків та опосередкованого впливу зброї. Адміністрування цієї програми, яка є складовою державної політики «Зроблено в Україні», також покладено на ЕКА, що забезпечує реалізацію двох базових інструментів підтримки залежно від територіального чинник – пряму компенсацію збитків у визначених дев'яти областях підвищеного ризику (зокрема Дніпропетровській, Харківській, Херсонській тощо, за виключенням тимчасово окупованих територій) або часткове відшкодування страхової премії для суб'єктів господарювання на решті території держави [4].

У сфері практичної діяльності корпоративного сектору наразі склалися досить специфічні та неоднозначні умови страхування військових ризиків в умовах воєнного стану. Зокрема, Д.І. Груба звертає увагу на передумови виникнення цієї проблеми – «Воєнні ризики завжди були ключовим виключенням в будь-якому стандартному договорі страхування, який ми знали раніше. Повномасштабна війна зробила воєнні ризики ключовим викликом для бізнесу в Україні» [5]. *Тут варто виокремити суттєвий проблемний аспект у відповідності до якого локальні страховики здатні самостійно покривати збитки лише в межах відносно невеликих лімітів (близько 10-20 млн. грн.), водночас тарифи залишаються обтяжливими та можуть сягати понад 10% річних у великих містах, а перелік ризиків жорстко обмежується лише прямим*

впливом безпілотних апаратів та ракет, часто ігноруючи артилерійські обстріли чи руйнування від керованих авіабомб. Напрямом об'єктивного подолання цієї перепони на рівні двосторонніх взаємовідносин є поглиблена правова експертиза та індивідуалізація страхових договорів. Як слушно зауважує з цього приводу Д.І. Груба, «поліс воєнного страхування – це завжди індивідуальний продукт, а дійти згоди щодо всіх невідповідних та спірних умов зазвичай вдається, хоча й далеко не з першого разу» [5]. Додатковим макроекономічним шляхом розв'язання проблеми дефіциту ринкової місткості є залучення іноземних фінансових інституцій, зокрема Американської корпорації з фінансування міжнародного розвитку (далі – DFC). За офіційними даними, DFC виступає найважливішим інструментом зниження некомерційних ризиків для приватного капіталу в країні, забезпечуючи покриття збитків від експропріації, політичного насильства та воєнних дій. На сучасному етапі DFC суттєво масштабувала свою діяльність, зокрема через запуск спеціалізованого Інвестиційного фонду реконструкції США-Україна (URIF) з початковим капіталом у 150 млн. дол., орієнтованого на фінансування критичної інфраструктури, енергетики, логістики та технологічного сектору. Окрім того, корпорація розгортає масштабні програми перестрахування воєнних ризиків у партнерстві з провідними міжнародними та українськими страховими пулами, що дозволяє залучати сотні млн. дол. приватного капіталу в українську економіку та створювати передумови для повоєнного відновлення [6].

Захист фізичних осіб та їхнього майна в умовах воєнного стану також зазнав суттєвих інновацій, зокрема, у сегменті іпотечного кредитування відбувається повільна, але невідворотна інтеграція воєнних ризиків до державних програм (наприклад, кредитування «єОселя»). Розкриваючи перспективи оновленої Стратегії розвитку іпотечного ринку України, розраховану до середини 2027 року Національного банку України (далі – НБУ), О. Юзвішин наголошує: «Зокрема, у Стратегії мова йде про такі надважливі напрями як захист прав кредитора, захист прав покупця житлової нерухомості на етапі будівництва через контроль за цільовим використанням інвестованих

коштів та етапністю будівництва, страхування військових ризиків, імплементації директив ЄС 2014/17/ЄС в т.ч. в частині уніфікації договорів тощо» [7]. Втім, у цій сфері доречно виділити значну практичну перепону – завищений розмір франшизи у договорах, що може сягати 30%, а також суворі географічні обмеження, які юридично унеможливають страхування об'єктів поблизу фронту чи на територіях постійних обстрілів. *Вирішенням цієї системної проблеми в національній перспективі має стати запуск довгострокової урядової моделі масових компенсацій, або ж створення консолідованих пулів за участі держави та міжнародного перестрахування.*

Надзвичайно важливим соціальним аспектом у сучасних реаліях стало особисте страхування безпосередньо самих військовослужбовців, зокрема, деякі вітчизняні компанії переглянули свої андеррайтерські підходи, скасували стандартні виключення та надали можливість страхування від нещасних випадків для діючих військових, за умови, що страхова подія сталася поза межами територій активних бойових дій чи окупованих територій, *що демонструє високий рівень адаптивності вітчизняного фінансового сектору до гострих суспільних потреб [8].*

З огляду на вищезазначене, можна з впевненістю констатувати, що в Україні відбувається активний та безперервний процес формування унікальної екосистеми страхування воєнних ризиків в умовах воєнного стану, що не має прямих аналогів у сучасній європейській історії. За офіційною статистикою НБУ, від початку повномасштабного вторгнення було успішно укладено понад 77 тис. договорів майнового страхування, що включають відповідне покриття збройних загроз, із загальною страховою сумою, яке перевищує 26 млрд. грн. Показово, що НБУ спільно з урядовими структурами розглядає одразу декілька концептуальних варіантів розбудови повноцінної довгострокової моделі. До них належать як сценарій прямої часткової компенсації втрат чи премій без створення нових інституцій, так і модель зі створенням уповноваженого державного перестраховика за історичним прикладом окремих європейських держав [10].

Список використаних джерел:

1. Говорушко Т.А. Страхові послуги, Київ, «Центр учбової літератури» 2011. с. 856–859.
2. Стеценко Є. В. Страхування воєнних ризиків у Великобританії під час світових воєн та в сучасності: аналіз і висновки для України. *Економіка і управління*. Вип. 4, 2024. С. 133-140. URL: https://cms.economics-management.e-u.edu.ua/uploads/4_21_b4534b3700.pdf (дата звернення: 06.05.2026)
3. Україна починає страхувати своїх інвесторів від воєнних та політичних ризиків. Міністерство економіки України: офіційний вебсайт. 2024. 29 трав. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=cf65cd05-1b5d-4610-a71c-5829d81cb6de&title=UkrainaPochina> (дата звернення: 06.06.2026)
4. Уряд удосконалив механізм страхування від воєнних ризиків. *Дія.Бізнес*: офіційний вебпортал. 2026. 2 лют. URL: <https://business.diaa.gov.ua/news/uriad-udoskonaliv-mehanizm-strahuvannia-vid-voennyh-ryzykiv> (дата звернення: 06.06.2026)
5. Груба Д. Страхування воєнних ризиків в Україні: що потрібно знати бізнесу. *Ілляшев та Партнери*: офіційний вебсайт. 2025. 29 жовт. URL: <https://attorneys.ua/publication/war-risks-insurance-in-ukraine-what-businesses-need-to-know/> (дата звернення: 14.05.2026)
6. U.S. International Development Finance Corporation (DFC): official website. URL: <https://www.dfc.gov> (дата звернення: 11.05.2026)
7. Воєнне страхування іпотеки стане частиною програми «Оселя. Асоціація Страхового Бізнесу»: офіційний вебсайт. 2025. 5 серп. URL: <https://insurancebiz.org/discuss/analysis/detail.php?ID=12092> (дата звернення: 12.05.2026).
8. Страхування Військових від TAS Life. *TAS Life*: блог компанії. 2023. 5 трав. URL: <https://taslife.com.ua/blog/strahuvannya-vijskovykh-vid-tas-life> (дата звернення: 14.05.2026)
9. Бурбель Л. Страхування воєнних ризиків: презентація. *Національний банк України*: офіційний вебсайт. 2025. 30 жовт. URL:

https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strah_v_r_pr-03-11-2025.pdf?v=14 (дата звернення: 13.05.2026)

Макаровський Артем Валерійович,

Худенко Олексій Володимирович,

Усік Остап Юрійович,

здобувачі вищої освіти

Київського університету інтелектуальної власності та права

КІБЕРБЕЗПЕКА У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ: НОВІ ВИКЛИКИ, КЛЮЧОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА СТРАТЕГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ

Сфера страхування, як фундамент сучасної економічної стабільності та складний механізм управління ризиками, який через перерозподіл фінансових ресурсів забезпечує надійний захист майнових інтересів фізичних і юридичних осіб від непередбачуваних критичних подій, сприяючи при цьому довгостроковому інвестиційному розвитку держави, переживає фундаментальну цифрову трансформацію. Перехід на онлайн-платформи, впровадження штучного інтелекту та накопичення величезних масивів персональних і фінансових даних відкрили нову еру для бізнесу, але водночас зробили його однією з пріоритетних цілей для кіберзлочинців.

В умовах, коли кібератака відбувається у світі кожні 39 секунд, а глобальний річний обсяг збитків сягає 9,5 трлн дол., питання кіберстійкості у сфері страхування переходить із суто технічної площини в розряд стратегічних пріоритетів.

Специфіка страхового бізнесу зумовлює виникнення унікального спектра загроз, обумовленого інверсією виробничого циклу, де ціна послуги визначається до моменту фактичного розрахунку її собівартості. На відміну від класичних секторів економіки, де ризики здебільшого стосуються операційної діяльності або коливань попиту, спеціалісти у сфері страхування стикаються з невизначеністю щодо частоти та інтенсивності страхових випадків, що створює

підґрунтя для ризику недостатності сформованих резервів. Крім того, системна вразливість галузі посилюється через високу залежність від довгострокової інвестиційної доходності та кумулятивного ефекту катастрофічних подій, які можуть одночасно вразити значну частину портфеля, вимагаючи від компаній надзвичайного рівня платоспроможності та складних стратегій перестраховування.

В умовах цифровізації традиційні загрози трансформуються та доповнюються кіберризиками й системною складністю обробки великих масивів персональних даних, що в поєднанні з жорстким пруденційним наглядом робить страховий сектор надзвичайно чутливим до найменших макроекономічних коливань та законодавчих змін. Страховий бізнес стикається з особливим спектром загроз (табл. 1), які відрізняють його від інших секторів економіки.

Таблиця 1. Специфічні загрози та виклики для страхового бізнесу

<i>Напрямок загрози</i>	<i>Характеристика</i>
Концентрація даних підвищеної чутливості	Спеціалісти у сфері страхування оперують безпрецедентними обсягами особистої інформації, захищеної медичної інформації та фінансових даних.
Операційна крихкість та регуляторний тиск	На відміну від багатьох інших сфер, спеціалісти у сфері страхування мають юридичні та договірні зобов'язання забезпечувати безперервність критичних сервісів, таких як врегулювання збитків, у режимі 24/7.
Зростання регуляторних штрафів та судових позовів	Фінансові наслідки недбалості у сфері кіберзахисту стають дедалі відчутнішими. Наприклад, у 2025 році провідна американська компанія зі страхування стоматологічних послуг Healthplex, Inc. [1] виплатила 2 млн дол. штрафу за порушення кібербезпекових норм.

Гострий дефіцит кадрів	Глобальний брак кваліфікованих ІТ-спеціалістів [2], який, за оцінками, сягає 3,4 млн незакритих вакансій, безпосередньо впливає на здатність страхових компаній забезпечувати ефективну кібербезпеку.
------------------------	---

Ринок кіберстрахування, який виступає одночасно і продуктом, і інструментом управління ризиками у сфері страхування, сьогодні перебуває у динамічній фазі. Якщо у 2024 році глобальний ринок кіберстрахування оцінювався у 15,3 млрд дол., то за прогнозами до 2040 року він сягне 60 млрд дол., адже соціальна інженерія з використанням ШІ (діпфейки, фішинг) спричиняє 57% усіх страхових випадків. Найбільшим викликом залишається розрив між кількістю застрахованих та незастрахованих ризиками. За оцінками Мюнхенської перестрахової компанії Munich Re Group [3], лише 47% компаній у світі мають поліс кіберстрахування, а загальний обсяг покриття становить менше 1 % від світового ринку страхування. Широке впровадження Інтернету речей (ІоТ) та операційних технологій (ОТ) у страхуванні майна та відповідальності створює нові точки входу для атак, що може призводити не лише до цифрових, а й до фізичних збитків. Майбутні загрози, пов'язані з квантовими обчисленнями, вже сьогодні вимагають перегляду криптографічних стандартів. Незважаючи на те, що вітчизняний ринок кібербезпеки, що зріс учетверо за вісім років (до 138 млн дол. у 2024 році) [4], є унікальною сферою збалансованого розвитку в умовах постійних кібератак.

Кібербезпека у сфері страхування трансформувалася з вузькоспеціалізованого технічного завдання у фундаментальну детермінанту стратегічної стійкості та фінансової стабільності страхових інституцій. В умовах системної цифровізації та впровадження технологій Big Data, штучного інтелекту й хмарних обчислень, страховий сектор перетворився на об'єкт підвищеного інтересу для кіберзлочинності через концентрацію критичних масивів персональних та фінансових даних. Відтак, забезпечення кіберрезильєнтності сьогодні вимагає від спеціалістів у сфері страхування переходу від реактивної моделі захисту до

проактивної парадигми ризик-менеджменту, де кібербезпека інтегрована в усі рівні корпоративного управління та андеррайтингових процесів.

Перспективний розвиток сфери страхування обумовлює формування здатності страхових компаній нівелювати загрози операційної крихкості та адаптуватися до дедалі жорсткіших пруденційних вимог і регуляторних стандартів. Формування цілісної екосистеми кіберзахисту, що поєднує інноваційні технологічні рішення, безперервний моніторинг вразливостей та розвиток кадрового потенціалу, є безальтернативною умовою збереження довіри стейкхолдерів. Ефективна стратегія кібербезпеки не лише мінімізує ймовірність прямих фінансових та репутаційних збитків, а й виступає каталізатором інноваційного розвитку, дозволяючи страховому бізнесу ефективно функціонувати в умовах високої волатильності глобального цифрового середовища.

Отже, кібербезпека у сфері страхування є одним із ключових елементів забезпечення стабільності та надійності функціонування страхового ринку в умовах цифровізації. Зростання обсягів електронного документообігу, використання онлайн-сервісів та обробки персональних даних клієнтів підвищує ризики кібератак, витоку інформації та фінансових втрат. У зв'язку з цим страхові компанії повинні впроваджувати сучасні механізми захисту інформації, системи моніторингу кіберзагроз та ефективні стратегії управління ризиками. Належний рівень кібербезпеки сприяє підвищенню довіри споживачів до страхових послуг, забезпечує захист прав клієнтів і є важливою умовою збалансованого розвитку страхової діяльності в Україні.

Список використаних джерел:

1. Healthplex, Inc. URL: <https://yourdentalportal.com/sbd/dental?brand=healthplex>.
2. Дяченко В. С., Дяченко Н. П (2024). Врахування ризиків при використанні інформаційних технологій. *Information technology: computer*

science, software engineering and cyber security. Вип. 4. С. 75-80.
<https://doi.org/10.32782/IT/2024-4-10>.

3. Munich Re Group. URL: <https://www.munichre.com/en.html>.

4. Український ринок кібербезпеки зріс у чотири рази за вісім років.
URL: <https://minfin.com.ua/ua/2025/01/08/143085321/>.

Мохнюк А. М.,

здобувач першого рівня навчання

Фоміна О. О.,

доктор економічних наук, доцент

професор кафедри маркетингу

Луцький національний технічний університет

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ РИНКУ МЕБЛІВ УКРАЇНИ

У контексті глобальних викликів ХХІ століття особливого значення набуває аналіз ринку меблів крізь призму екологічного та цифрового переходу. Сучасна меблева галузь дедалі активніше інтегрує принципи циркулярної економіки, зокрема використання вторинної сировини, екологічно безпечних матеріалів і ресурсоефективних технологій виробництва. Поряд із цим відбувається цифровізація бізнес-процесів: розвивається електронна комерція, застосовуються інструменти аналізу великих даних для прогнозування попиту, впроваджуються інноваційні дизайнерські та технологічні рішення.

У цьому контексті аналіз динаміки ринку меблів України у 2021–2025 рр. дозволяє оцінити не лише економічні тенденції розвитку галузі, а й рівень її адаптації до принципів сталого розвитку та цифрової трансформації. Особливої актуальності дослідження набуває в умовах повномасштабної війни, яка суттєво вплинула на функціонування підприємств, логістичні ланцюги, платоспроможність населення та структуру попиту. У зазначений період ринок меблів України пройшов етапи відносної стабільності (2021 р.), різкого спаду (2022 р.) та поступового відновлення (2023–2025 рр.), продемонструвавши високий рівень адаптивності до кризових умов [1].

Метою дослідження є узагальнення тенденцій розвитку ринку меблів України у 2021–2025 рр., оцінка впливу макроекономічних факторів та визначення перспектив подальшого розвитку галузі.

Ринок меблів України функціонує в умовах монополістичної конкуренції, що характеризується значною кількістю виробників, диференціацією продукції та відносно низькими бар'єрами входу. У досліджуваний період на ринку діяло понад 1200 підприємств, що забезпечувало високий рівень конкуренції та широкий асортимент продукції. Водночас, як зазначається у наукових дослідженнях, меблева промисловість України значною мірою залежить від макроекономічних показників, зокрема рівня доходів населення та структури споживчих витрат [2].

Вплив кризових явищ особливо проявився у 2022 році, коли кількість підприємств скоротилася приблизно до 1092 внаслідок військових дій, руйнування виробничих потужностей і релокації бізнесу. Проте вже у 2023–2025 рр. спостерігається поступове відновлення галузі. Обсяги виробництва меблів зросли з близько 29,4 млрд грн у 2022 році до понад 54 млрд грн у 2025 році, що свідчить про відновлення виробничої активності та пожвавлення попиту [7]. Частка галузі у ВВП після різкого падіння у 2022 році поступово стабілізується.

Важливим фактором розвитку ринку є доходи населення, які безпосередньо впливають на попит. Зростання наявного доходу з приблизно 90 тис. грн у 2021 році до близько 155 тис. грн у 2025 році сприяло поступовому відновленню внутрішнього ринку меблів. Водночас у структурі попиту відбулися зміни: зросла частка бюджетного сегмента та функціональних меблів, що відображає адаптацію споживчих пріоритетів до кризових умов [3].

Позитивна динаміка розвитку ринку особливо проявилася у 2024 році, коли зростання забезпечувалося не лише внутрішнім попитом, але й активізацією експорту. Орієнтація українських виробників на зовнішні ринки стала важливим фактором стабілізації галузі, оскільки дозволила частково компенсувати зниження внутрішнього попиту. За оцінками експертів, продуктивність праці у меблевій галузі зросла приблизно на 70%, що стало результатом автоматизації виробництва, оптимізації витрат і впровадження новітніх технологій [5].

Водночас галузь стикається з низкою викликів, серед яких дефіцит робочої сили, зростання вартості сировини, логістичні труднощі та енергетичні ризики

[1]. Ці фактори стримують темпи відновлення та потребують адаптації підприємств до нових умов функціонування.

Сучасні тенденції розвитку ринку меблів пов'язані зі зростанням попиту на екологічну продукцію та розширенням цифрових каналів збуту. Це зумовлює зміну стратегій підприємств, їх орієнтацію на інноваційні підходи, підвищення ресурсоефективності та впровадження принципів сталого розвитку. Порівняння з глобальними тенденціями свідчить, що світовий ринок меблів також розвивається у напрямку цифровізації, екологізації виробництва та індивідуалізації продукції [6]. Українські виробники поступово інтегруються у ці процеси, впроваджуючи сучасні технології та розширюючи асортимент продукції.

Отже, проведений аналіз свідчить, що ринок меблів України, незважаючи на значні зовнішні шоки, зберігає потенціал до відновлення та подальшого розвитку. Його динаміка тісно пов'язана з макроекономічною ситуацією, рівнем доходів населення та здатністю підприємств адаптуватися до кризових умов.

У результаті дослідження встановлено, що ринок меблів України у 2021–2025 рр. пройшов через етапи спаду та поступового відновлення. Основними тенденціями розвитку галузі є скорочення кількості підприємств у 2022 році з подальшим їх відновленням, зростання обсягів виробництва після кризового періоду, підвищення продуктивності праці та технологічна модернізація, зміна структури попиту на користь більш доступних і функціональних меблів, а також активізація експорту.

Подальший розвиток ринку меблів України залежатиме від здатності підприємств впроваджувати інновації, використовувати цифрові інструменти, дотримуватися принципів сталого розвитку та ефективно реагувати на виклики зовнішнього середовища. Перспективи галузі пов'язані з розширенням експортних можливостей, відновленням внутрішнього попиту та інтеграцією у світові економічні процеси.

Список використаних джерел:

1. Аналіз української меблевої галузі в умовах повномасштабної війни. URL: <https://surl.li/hhwwdj>
 2. Шандрівська О. Є., Захарчук А. В. Дослідження тенденцій розвитку ринку меблів України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2024. №42. URL: [file:///C:/Users/admin/Downloads/1380-Article%20Text-2181-1-10-20241203%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/1380-Article%20Text-2181-1-10-20241203%20(1).pdf)
 3. Об'єм та стан ринку меблів у 2024 році. URL: <https://surl.li/radwll>
 4. Меблева промисловість України: аналітика. URL: <https://surl.li/afgjci>
 5. Дослідження тенденцій розвитку ринку меблів України. URL: <https://zenodo.org/records/13908551>
 6. Аналіз і тренди світового ринку меблів. URL: <https://surl.li/kcefls>
- Державна служба статистики України. Банк даних. URL: <https://stat.gov.ua/uk/explorer>

**Назаренко Каміла Петрівна,
Семьонова Анастасія Павлівна,
Федченко Катерина Олександрівна,**
*здобувачки вищої освіти Київського університету
інтелектуальної власності та права*

АНТИКРИЗОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА СТРУКТУРНА ПЕРЕБУДОВА ПІДПРИЄМСТВ ГОСТИННОСТІ: ТЕНДЕНТИЦІ ТА ОСОБЛИВОСТІ СТРАХУВАННЯ

Сфера гостинності є стратегічно важливим сектором економіки, що забезпечує значну частку ВВП та створює робочі місця. В умовах євроінтеграції України, подолання наслідків воєнного стану, необхідності залучення інвестицій та перспектив інтенсивного повоєнного відновлення питання адміністративно-правового статусу закладів гостинності набуває особливої ваги.

Нормативно-правовий фундамент функціонування суб'єктів індустрії гостинності в Україні становить комплексну ієрархічну систему, що ґрунтується на засадах Господарського [1] та Цивільного кодексів України [1], які визначають загальні принципи підприємництва та договірних відносин, базовому Законі України «Про туризм» [3], що встановлює галузеві стандарти діяльності, Постанові Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 року

№ 297 «Про затвердження Порядку надання послуг з тимчасового розміщення (проживання)» [4], а також на положеннях національних стандартів ДСТУ 4268:2003 «Засоби розміщення. Загальні вимоги» [5] та ДСТУ 4269:2003 «Послуги туристичні. Класифікація готелів» [6], які детально регламентують вимоги до засобів розміщення та процедури їх класифікації.

Адміністративно-правовий статус закладу гостинності (готелю, мотелю, хостелу тощо), як встановлене нормами адміністративного права правове положення суб'єкта, визначає його взаємодію з органами державної влади та ґрунтується на засадах вертикальної підпорядкованості центральному органу

виконавчої влади – Державному агентству розвитку туризму України [7], реалізується через імперативні механізми державної реєстрації, стандартизації та сертифікації на відповідність національним стандартам (ДСТУ), а також через здійснення адміністративного нагляду за дотриманням прав споживачів, при цьому в умовах глобальної цифровізації ключовим елементом правосуб'єктності закладу стає його верифікація в державних електронних реєстрах.

Сучасний стан готельної індустрії України характеризується складною трансформацією, де традиційні моделі гостинності вимушено адаптуються до безпрецедентних викликів воєнного часу та глобальних трендів цифровізації. Водночас спостерігається інтенсифікація внутрішнього попиту в західних регіонах країни, що стимулює інвестиційну активність у сегменті заміських рекреаційних комплексів, які орієнтовані на еко-концепції та психологічну реабілітацію відвідувачів (табл. 1):

Таблиця 1. Ключові тренди та характеристики розвитку сфери гостинності України в сучасних умовах

Сфера	Характеристика
Регіональний ренесанс та ендогенний туризм	Західні та центральні регіони стали осередками рекреації та відновлення; зростає попит на еко-готелі та заклади, що пропонують оздоровлення та психологічне відновлення.
Інфраструктура стійкості	Наявність сертифікованого укриття, автономного енергопостачання (генератори, сонячні панелі) та стабільного зв'язку тепер є базовим стандартом якості, а не додатковою перевагою.
Кадровий виклик	Галузь відчуває гострий дефіцит фахівців через міграційні процеси. Це стимулює бізнес до автоматизації (check-in кіоски, чат-боти) та підвищення стандартів праці відповідно до норм ЄС.
Мілітарі-friendly та інклюзивність	Сфера активно адаптується під потреби ветеранів та людей з особливими потребами, що стає етичним та професійним обов'язком кожного закладу.

Попри суттєві інституційні ризики, галузь демонструє високий ступінь резильєнтності, що проявляється у репозиціонуванні засобів розміщення: від суто комерційних об'єктів до багатофункціональних просторів, які виконують гуманітарну та соціальну місії.

Стратегічний вектор розвитку сектору нерозривно пов'язаний із впровадженням інноваційних технологічних рішень, спрямованих на оптимізацію операційних процесів та підвищення якості сервісу. Процеси діджиталізації, зокрема інтеграція систем автоматизованого управління (PMS), хмарних сервісів бронювання та безконтактних технологій обслуговування, стають визначальними чинниками конкурентоспроможності на міжнародному ринку. Окрім того, особлива увага приділяється гармонізації вітчизняних стандартів класифікації готелів із європейськими нормами, що передбачає суворий контроль за дотриманням екологічних регламентів, інклюзивності архітектурних рішень та енергоефективності будівель у контексті сталого розвитку.

Перспективний аналіз свідчить, що подальше відновлення готельної сфери потребує розробки комплексних державних програм підтримки, спрямованих на детінізацію ринку та створення сприятливого податкового клімату для девелоперів. Важливим аспектом залишається кадровий менеджмент, оскільки відтік професійних ресурсів за кордон зумовлює гострий дефіцит кваліфікованого лінійного персоналу та топ-менеджменту. Синергія державного регулювання, публічно-приватного партнерства, залучення іноземного капіталу під гарантії безпеки та неухильне дотримання принципів гостьового сервісу світового рівня є фундаментом для майбутньої інтеграції України до глобального туристичного простору як потужного дестинаційного вузла.

Реформування адміністративно-правового статусу суб'єктів готельного бізнесу в Україні має ґрунтуватися на принципах лібералізації регуляторного середовища у поєднанні з інтенсифікацією юридичної відповідальності перед споживачем, що забезпечить баланс між свободою підприємництва та високими стандартами безпеки. Ключовим вектором такої трансформації виступає гармонізація вітчизняного законодавства з правом ЄС, зокрема через імплементацію системи класифікації Hotelstars Union, яка завдяки своїй прозорості та уніфікованим критеріям сприятиме підвищенню довіри іноземних туристів та інтеграції українського сервісу в європейський ринок.

Одночасно з цим стратегічним пріоритетом стає радикальна дерегуляція, що передбачає перехід від архаїчної дозвільної системи до декларативного принципу, де повідомлення про початок діяльності замінює тривалі бюрократичні процедури, стимулюючи розвиток галузі в правовому полі.

Цифрова трансформація галузі, як передумова модернізації взаємодії між бізнесом та державою, дозволяє мінімізувати корупційні ризики, оптимізувати податкову і статистичну звітність через автоматизовані інструменти та забезпечує оперативність надання інформації та послуг потенційним клієнтам. Законодавче закріплення статусу хостелів дозволяє детермінувати вимоги до їх функціонування, забезпечити прозорість функціонування цього сегменту та забезпечує належний рівень захисту прав осіб, які користуються послугами бюджетного розміщення. Таким чином, синергія діджиталізації, європейської стандартизації та правової легалізації всіх форматів засобів розміщення створить підґрунтя для формування інноваційної та інвестиційно привабливої екосистеми гостинності.

Інтеграція в єдиний європейський простір вимагає від України імплементації ключових актів, зокрема Директиви (EU) 2015/2302 [8] про пакетні туристичні подорожі та оновленої Директиви про права споживачів, зокрема створення комплексної екосистеми фінансових гарантій та правової відповідальності. Пріоритетним кроком має стати реформування застарілої системи банківських гарантій на користь більш гнучких інструментів, таких як *обов'язкове страхування цивільної відповідальності туроператорів* чи створення спеціалізованих гарантійних фондів, що забезпечать реальну виплату відшкодувань та ефективну репатріацію туристів у разі неплатоспроможності компанії. Науково-теоретичний базис обов'язкового страхування цивільної відповідальності туроператорів розглядається як імперативний інструмент превентивного та компенсаторного захисту прав споживачів у сфері рекреаційних послуг. У контексті господарського права дана категорія страхування виступає специфічною формою забезпечення фінансової стійкості суб'єкта туристичної діяльності, що покликана мінімізувати ризики невиконання чи неналежного виконання зобов'язань за договором на туристичне обслуговування. Інституціоналізація такої відповідальності є ключовим етапом адаптації національного правового поля до вимог Директиви (ЄС) 2015/2302, що

передбачає створення транспарентної системи репатріації туристів та компенсації вартості ненаданих послуг. Таким чином, обов'язкове страхування цивільної відповідальності трансформується з формальної ліцензійної вимоги у дієвий інструмент стабілізації ринкових відносин, що нівелює асиметрію інформації та ризиків між професійним учасником ринку та кінцевим споживачем.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
3. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>.
4. Про затвердження Порядку надання послуг з тимчасового розміщення (проживання): Постанова Кабінету Міністрів України від 15.03.2006 № 297. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/297-2006-п>.
5. ДСТУ 4268:2003. Засоби розміщення. Загальні вимоги. Київ: Держспоживстандарт України, 2003. 14 с.
6. ДСТУ 4269:2003. Послуги туристичні. Класифікація готелів. Київ: Держспоживстандарт України, 2003. 13 с.
7. Державне агентство розвитку туризму України. URL: <https://www.tourism.gov.ua/>.
8. Директива(EU) 2015/2302 про пакетні туристичні подорожі. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32015L2302>.

Нестеров Дмитро Олександрович,
*аспірант кафедри економіки
бізнесу і міжнародних економічних відносин
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»*

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА: МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ

У сучасних умовах цифрової економіки інформація перетворюється на один із ключових стратегічних ресурсів підприємства, що безпосередньо впливає на його конкурентоспроможність, адаптивність та інноваційний розвиток [1, 5, 8]. Зростання ролі інформаційних технологій, ускладнення бізнес-процесів та підвищення динамічності зовнішнього середовища зумовлюють необхідність формування та ефективного використання інформаційного потенціалу підприємства [2, 6]. Саме тому актуалізується потреба у розробленні науково обґрунтованих методичних підходів до його оцінювання, які дозволяють не лише визначити поточний рівень розвитку, але й сформувати стратегічні орієнтири для подальшого зростання.

Інформаційний потенціал підприємства доцільно розглядати як інтегральну характеристику його можливостей щодо формування, накопичення, обробки, зберігання та використання інформаційних ресурсів для досягнення стратегічних і тактичних цілей [3, 10]. Він включає сукупність інформаційних ресурсів, інформаційно-комунікаційної інфраструктури, програмного забезпечення, компетенцій персоналу та організаційних механізмів управління інформаційними потоками [7, 12]. Водночас інформаційний потенціал має системний характер і формується під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, серед яких особливе значення мають рівень цифровізації економіки, галузеві особливості, інституційне середовище та рівень розвитку кібербезпеки.

Методичні підходи до оцінювання інформаційного потенціалу підприємства характеризуються значною різноманітністю та можуть бути класифіковані за різними ознаками. Зокрема, виділяють ресурсний, функціональний, результативний, процесний та інтегральний підходи. Ресурсний підхід базується на оцінюванні наявних інформаційних

ресурсів та технічної інфраструктури підприємства [9, 11]. У межах цього підходу визначаються кількісні та якісні характеристики баз даних, інформаційних систем, рівень автоматизації процесів, обсяг інвестицій у цифрові технології. Його перевагою є відносна простота застосування, проте обмеженням виступає недостатнє врахування ефективності використання наявних ресурсів.

Функціональний підхід передбачає аналіз здатності підприємства виконувати ключові інформаційні функції, зокрема збір, обробку, передачу та захист інформації. Він дозволяє оцінити рівень інтегрованості інформаційних систем, швидкість обміну даними, якість інформаційного забезпечення управлінських рішень. У межах цього підходу важливого значення набуває оцінювання інформаційних потоків та їх узгодженості з бізнес-процесами підприємства.

Результативний підхід орієнтований на визначення ефекту від використання інформаційного потенціалу, що проявляється у підвищенні продуктивності праці, зниженні витрат, зростанні прибутковості та посиленні конкурентних позицій підприємства. Такий підхід дозволяє встановити причинно-наслідкові зв'язки між рівнем розвитку інформаційного потенціалу та економічними результатами діяльності, проте його застосування ускладняється необхідністю виділення впливу саме інформаційних факторів серед інших.

Процесний підхід акцентує увагу на ефективності управління інформаційними процесами та їх відповідності стратегічним цілям підприємства. Він передбачає оцінювання зрілості інформаційних процесів, рівня їх стандартизації, автоматизації та контролю. Важливим аспектом є також оцінка гнучкості та адаптивності інформаційних систем до змін зовнішнього середовища.

Інтегральний підхід є найбільш комплексним, оскільки поєднує елементи попередніх підходів і передбачає формування узагальнюючого показника інформаційного потенціалу. Такий показник може бути розрахований на основі системи часткових індикаторів із застосуванням методів нормування, вагового агрегування та багатокритеріального аналізу. Інтегральна оцінка дозволяє здійснювати порівняльний аналіз підприємств, визначати динаміку розвитку та виявляти резерви підвищення ефективності.

Суттєвим елементом методичного забезпечення оцінювання інформаційного потенціалу є формування системи показників. Доцільно виділяти кілька груп індикаторів,

зокрема техніко-технологічні, кадрові, організаційні, економічні та безпекові. Техніко-технологічні показники характеризують рівень розвитку інформаційної інфраструктури, включаючи забезпеченість комп'ютерною технікою, використання сучасних програмних продуктів, рівень автоматизації бізнес-процесів. Кадрові показники відображають рівень кваліфікації персоналу, його цифрові компетенції, здатність до використання інформаційних систем. Організаційні індикатори характеризують ефективність управління інформаційними потоками, наявність відповідних регламентів і процедур. Економічні показники дозволяють оцінити ефективність інвестицій у інформаційні технології та їх вплив на фінансові результати діяльності. Безпекові індикатори відображають рівень захищеності інформаційних ресурсів, наявність систем кіберзахисту та здатність підприємства протидіяти інформаційним загрозам.

Особливого значення набуває питання нормування показників та визначення їх вагомості в інтегральній оцінці. Для цього можуть застосовуватися експертні методи, метод аналізу ієрархій, а також статистичні підходи. Вибір конкретного методу залежить від доступності інформації, рівня складності дослідження та поставлених цілей. Важливо забезпечити об'єктивність і достовірність оцінювання, що досягається шляхом використання комплексного підходу та поєднання кількісних і якісних методів аналізу.

У контексті цифрової трансформації підприємств значну роль відіграє оцінювання динаміки інформаційного потенціалу. Це дозволяє відстежувати тенденції розвитку, оцінювати ефективність реалізованих стратегій та своєчасно коригувати управлінські рішення. Динамічний аналіз може здійснюватися на основі порівняння інтегральних показників за різні періоди, а також шляхом дослідження змін окремих складових інформаційного потенціалу.

Важливим напрямом удосконалення методичних підходів є врахування ризиків, пов'язаних із використанням інформаційних ресурсів. Зокрема, йдеться про кіберризики, ризики втрати даних, несанкціонованого доступу та порушення конфіденційності інформації. У цьому контексті доцільно інтегрувати оцінювання інформаційного потенціалу з системою управління ризиками підприємства, що забезпечить підвищення рівня його стійкості та безпеки.

Таким чином, оцінювання інформаційного потенціалу підприємства є складним багатокомпонентним процесом, що потребує використання комплексного методичного

інструментарію. Поєднання різних підходів дозволяє отримати всебічну характеристику можливостей підприємства у сфері управління інформаційними ресурсами та визначити напрями їх подальшого розвитку. Удосконалення методичних підходів до оцінювання інформаційного потенціалу сприятиме підвищенню ефективності управління підприємствами в умовах цифрової економіки та посиленню їх конкурентних переваг на ринку.

Список використаних джерел:

1. Жегус О.В., Перерва, П.Г. Науково-інноваційний потенціал України та сучасні проблеми його використання // *Вісник НТУ "ХПІ" : зб. наук. пр. Темат. вип. : Технічний прогрес та ефективність виробництва*. Харків : НТУ "ХПІ", 2011. № 26 (1168). С. 174-181.
2. Косенко О.П., Кобелева Т.О., Перерва П.Г. Кон'юнктура технологічного ринку: оцінка ризиків комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності // *Вісник НТУ "ХПІ" : зб. наук. пр.* Харків : НТУ "ХПІ", 2014. № 33 (1076). С. 76-87.
3. Кобелева Т.О., Перерва П.Г., Ткачова Н.П. Методичні засади моніторингу кон'юнктури ринку асинхронних електродвигунів // *Управління розвитком*. Харків: ХНЕУ. 2011. № 4. С. 258-260.
4. Перерва П.Г. Організація та управління інноваційною діяльністю: *підручник* / за ред. П.Г. Перерви, С.А. Меховича, М.І. Погорєлова. Харків: НТУ «ХПІ», 2008. 1025 с.
5. Тютюнник С. В., Перерва П. Г., Лега О. В., Тютюнник Ю. М. Прибуток як основа фінансової стійкості та стратегічного розвитку підприємства. Актуальні питання економічних наук, 2025. № 7. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14790464>
6. Будник А.М., Лега О.В. Історичні аспекти формування поняття «необоротні активи» // *Економічні науки*. 2014. № 5(08). С.63-66.
7. Перерва П.Г., Лега О.В., Яловега Л. В. Податкове планування як інструмент системи управління підприємством // *Вісник Полтавського державного аграрного університету. Серія: Економіка, управління та фінанси*. 2024. Вип.1. С.58–62. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdau.eco.2024.1.9>
8. Ткачова Н.П., Перерва П.Г. Моделювання стратегічної політики маркетингу конкурентоспроможності на засадах бенчмаркінгу//*Економічні науки: зб. наук. праць. Сер.: Економіка та менеджмент*. Луцьк: ЛНТУ, 2012. Вип. 9 (34), ч. 2. С. 10-23. <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/26762>
9. Косенко О.П., Кобелева Т.О., Перерва П.Г. Кон'юнктура технологічного ринку: оцінка ризиків комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності. Вісник НТУ "ХПІ" : зб. наук. пр. Харків : НТУ "ХПІ", 2014. № 33 (1076). С. 76-87.
10. Кобелева Т.О., Перерва П.Г., Ткачова Н.П. Формування кон'юнктури ринку електротехнічної продукції // *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка» : зб. наук. праць. Сер. : Проблеми економіки та управління*. Львів : Львівська політехніка, 2015. № 815. С. 118-125

11. Перерва П. Г., Кобєлева Т. О., Романчик Т. В. Комплаєнс як фактор інноваційного розвитку підприємства. Інформація та знання в системі управління інноваційним розвитком: монографія. Розд. 5.2 / заг. ред. Ю. С. Шипуліна. Суми : Триторія, 2018. С. 205–220.

12. Ткачова Н.П. Перерва П.Г., Кобєлева Т.О., Формування інноваційної та інвестиційної політики промислового підприємства на засадах збалансованої системи показників // *Вісник НТУ "ХПІ" : зб. наук. пр. Темат. вип. : Технічний прогрес та ефективність виробництва*. Харків : НТУ "ХПІ", 2015. No 59 (1168). С. 96-100.URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/20638>

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності «Фінанси, банківська справа, страхування та
фондовий ринок»
Київського університету інтелектуальної власності і права

РОЗВИТОК INSURTECH-ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СТРАХОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Актуальність дослідження розвитку InsurTech-технологій зумовлена цифровою трансформацією фінансового сектору, що спричиняє суттєві зміни в організації страхового бізнесу, механізмах взаємодії зі споживачами та управлінні страховими ризиками. Впровадження інноваційних технологічних рішень, зокрема AI, Big Data і автоматизованих платформ, підвищує ефективність страхових процесів та формує нові виклики для забезпечення конкурентоспроможності і сталого розвитку страхового ринку. У науковому розумінні InsurTech слід розглядати не лише як інструмент автоматизації окремих операційних процесів, а як комплексний фактор трансформації страхової діяльності, що зумовлює значну зміну підходів до формування, надання та супроводу страхових послуг. Впровадження InsurTech-рішень сприяє переорієнтації страхового бізнесу на клієнтоцентричну модель, засновану на використанні цифрових технологій, аналізі даних у режимі реального часу та персоналізації страхових продуктів, що змінює традиційні механізми функціонування страхового ринку. Так, у своїх дослідженнях З.Я. Лапішко зазначає, що «InsurTech доцільно трактувати як компанії, або платформи засновані з метою застосувати інноваційні цифрові технології для зміни, або вдосконалення основних бізнес процесів в страхуванні» [3, с. 19]. Відповідно, такі організації є провідниками цифрових інновацій на страховому ринку, забезпечуючи модернізацію традиційних механізмів страхування, підвищення ефективності управління ризиками, оптимізацію процесів обслуговування клієнтів та створення нових моделей надання страхових послуг. Зі свого боку, І.Г. Скриль наголошує, що «InsurTech – це, по суті, стартап у сфері страхування, який використовує інноваційні технології для створення

нових, ефективніших та зручніших страхових продуктів та послуг, кардинально змінюючи традиційний страховий ринок» [5, с. 12].

Зауважимо, що традиційна страхова модель ґрунтується на принципі індемніті, тобто відшкодування збитків уже після їх настання, однак інтеграція сучасних програмних рішень дозволяє страховому ринку здійснити стратегічний перехід від пасивного компенсування негативних наслідків страхових випадків до проактивного управління ризиками та їх попередження. Завдяки використанню технологій аналізу Big Data, AI, телематики та Інтернету речей страховики отримують можливість здійснювати безперервний моніторинг ризиків, прогнозувати потенційні загрози та своєчасно впроваджувати превентивні заходи. Так, О.М. Парубець та О.Л. Подоляк на підтвердження даної тези зауважують, що «найбільш розповсюдженими на страховому ринку є такі цифрові технології, як Інтернет речей, блокчейн, технологія великих даних (BigData), регуляторні (RegTech) технології, штучний інтелект, хмарні технології тощо» [4, с. 168]. У результаті змінюється сама концепція страхування, адже акцент переноситься з відшкодування завданої шкоди на мінімізацію ймовірності її виникнення, що сприяє підвищенню ефективності страхової діяльності та формуванню довгострокової цінності для страхувальників. Тому, на нашу думку, перехід від реактивної моделі компенсації до превентивного управління ризиками стає ключовою парадигмою діяльності інноваційних страховиків.

На практичному рівні імплементація технологічних інновацій охоплює всі етапи створення вартості страхового продукту та ґрунтується на таких інструментах, як:

1. Блокчейн у поєднанні зі смартконтрактами, що забезпечує підвищення прозорості, автоматизацію виконання договірних зобов'язань і зниження ризиків шахрайства у страховій діяльності. Зокрема, О.О. Шевчук, аналізуючи вплив розподілених реєстрів (DLT), констатує: «Блокчейн у поєднанні зі смартконтрактами може позитивно трансформувати усі внутрішні процеси страховиків (від залучення клієнтів, андерайтингу до запобігання шахрайству) і навіть дозволити компаніям виходити на нові ринки зновими продуктами дає можливості вирішувати проблеми, пов'язані з надмірною централізацією, непрозорістю та відмиванням грошей у страховій сфері» [6, с. 272].

2. Машинне навчання, яке забезпечує аналіз великих масивів даних, виявлення прихованих закономірностей та формування точних прогнозних моделей для оцінювання

страхових ризиків і оптимізації процесів прийняття рішень. У своїх дослідженнях С.В. Волосович та М.В. Гуминська стверджують, що «використання технологій штучного інтелекту здатне модернізувати ринок страхових послуг, трансформуючи бізнес-процеси та підвищуючи доступність страхових послуг» [1].

3. Автоматизація андеррайтингу за допомогою алгоритмів дозволяє скоротити час обробки заявок до кількох хвилин або навіть секунд, мінімізуючи людський фактор та операційні витрати. Наприклад, у цифрових страхових компаніях, таких як Lemonade (американська InsurTech-компанія, що надає послуги цифрового страхування житла, оренди та інших ризиків через мобільний застосунок із використанням AI), первинний андеррайтинг і оцінка ризиків здійснюються за допомогою алгоритмів штучного інтелекту в режимі реального часу. Подібні підходи застосовуються й у традиційних страховиків, зокрема Allianz (одна з найбільших міжнародних страхових і фінансових груп, яка пропонує широкий спектр страхових та інвестиційних послуг у багатьох країнах світу), де впроваджено автоматизовані системи оцінки ризиків для стандартизованих страхових продуктів (наприклад, автострахування).

4. Індивідуалізація страхових тарифів стає можливою завдяки використанню телематики та пристроїв Інтернету речей, що забезпечує збір і аналіз даних про поведінку страхувальника в режимі реального часу та дозволяє формувати більш точні, персоналізовані страхові пропозиції. Наприклад, збір інформації про стиль водіння клієнта дає можливість відстежувати його поведінку та формувати індивідуальні тарифи, зокрема, якщо страхувальник демонструє обережну поведінку, він отримує відповідну фінансову знижку, що активно застосовується у моделях формату Pay-As-You-Drive. У своїх працях М.І. Козак доповнює це бачення, зауважуючи, що «Оцифрування страхування забезпечить врегулювання претензій, оцінку ризиків та ціноутворення на програмних платформах, а цифрова трансформація страхової галузі забезпечить інноваційні продукти для компенсації та зменшення схильності до ризиків» [2, с. 10].

5. Трансформація каналів дистрибуції, що передбачає перехід до цифрових платформ, онлайн-агрегаторів і мобільних застосунків, забезпечуючи спрощення доступу до страхових продуктів, розширення клієнтської бази та підвищення швидкості взаємодії зі споживачами. Популярності набувають моделі D2C (прямі продажі споживачу через мобільні додатки) та B2B2C. Наприклад, у моделі D2C активно розвиваються цифрові

страхові компанії на кшталт Lemonade, яка продає поліси безпосередньо через мобільний застосунок із використанням штучного інтелекту для врегулювання збитків у автоматизованому режимі. У сегменті B2B2C поширеною є інтеграція страхових продуктів у платформи електронної комерції та цифрові сервіси (наприклад, страхування подорожей або багажу, що пропонується безпосередньо під час бронювання через Booking.com, або страхові опції, вбудовані в екосистему фінансових сервісів Revolut). Завдяки відкритим програмним інтерфейсам (API) такі поліси інтегруються безпосередньо в сторонні платформи, зокрема туристичні сервіси, маркетплейси та банківські додатки, що забезпечує безшовний користувацький досвід і розширює канали страхового продажу. Відтак, компанії еволюціонують з ізольованих фінансових установ на інтегровані елементи широких інформаційних мереж.

Слід зауважити, що імплементація новітніх технологічних рішень у страховій діяльності супроводжується низкою технологічних та організаційних перепон. Насамперед, суттєвим бар'єром виступає використання застарілих інформаційних систем (legacy systems), які обмежують можливості інтеграції сучасних аналітичних інструментів і цифрових модулів. Додатковою проблемою є організаційний опір змінам, що проявляється у недостатній готовності частини персоналу до впровадження нових процесів через дефіцит цифрових навичок та необхідної професійної адаптації. Поряд із цим, активне накопичення та обробка великих масивів персональних даних підвищує ризики витоку інформації та актуалізує питання кібербезпеки. На нашу думку, подолання зазначених викликів можливе шляхом впровадження гнучких хмарних технологій, які дозволяють оптимізувати обробку даних, поєднуючи локальне зберігання чутливої інформації з віддаленими обчислювальними ресурсами. Крім того, важливим інструментом регуляторного пом'якшення та стимулювання інновацій є створення регуляторних «пісочниць», що забезпечують можливість тестування фінтех- та інсуртех-рішень у контрольованому середовищі без порушення чинних нормативних вимог.

Отже, впровадження технологічних рішень у фінансовий сектор невідворотно змінює ландшафт страхової діяльності, а поєднання оновленої нормативно-правової бази з теоретичними напрацюваннями та передовою практикою дозволяє учасникам пропонувати швидкі, прозорі та персоналізовані послуги. Програмні алгоритми стають

основним драйвером конкурентоспроможності, що забезпечує перехід страхової галузі на якісно вищий рівень функціонування.

Список використаних джерел:

1. Волосович С. В., Гуминська М. В. Штучний інтелект на ринку страхових послуг. *Економіка та суспільство*. 2024. Випуск № 70. С. 165–176. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-70-169> (дата звернення: 04.05.2026)
2. Козак М. І. Ринок страхових послуг в умовах цифровізації : випускна кваліфікаційна робота. Чортків: Західноукраїнський національний університет, 2023. 68 с. URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/5711504a-61ba-4419-8f67-3ca718da9b85/content> (дата звернення: 04.05.2026)
3. Лапішко З. Я. Вплив InsurTech на розвиток страхового ринку. *Фінансовий простір*. 2023. № 1 (49). С. 17–31
4. Парубець О. М., Подоляк О. Л. Трансформація механізму функціонування та розвитку страхового ринку в умовах цифровізації економіки. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2024. № 2(38). С. 165–176 URL: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-2\(38\)-165-176](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-2(38)-165-176) (дата звернення: 12.05.2026)
5. Скриль І.Г. Цифрова трансформація страхового ринку України : магістерська робота ... здобувача другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спец. 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» / Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». Полтава, 2026. 86 с. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/files/original/107/20708/a4ddc2234593cf64101ced5b8dbc36207c3e9c9b.pdf> (дата звернення: 05.05.2026)
6. Шевчук О. О. Блокчейн як каталізатор трансформації бізнес-процесів у страхуванні. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2019. Т. 1, № 28. С. 273–278. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/2070/2088> (дата звернення: 28.04.2026)

*Сінцов Вадим Геннадійович,
Тур Вадим Едуардович,
Грищук Олександр Володимирович,
здобувачі вищої освіти
Київського університету інтелектуальної власності та права*

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ МЕНЕДЖЕРА В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙ

У сучасних умовах динамічних ринкових трансформацій особливої актуальності набуває дослідження психологічних детермінант формування професійного іміджу менеджера, оскільки саме внутрішні поведінкові та когнітивні чинники керівника визначають рівень довіри колективу й безпосередньо зумовлюють ефективність впровадження стратегій розвитку організаційних систем.

Сучасний стан розвитку економіки України характеризується поєднанням кількох потужних трансформаційних тенденцій: воєнний стан, що суттєво змінив умови господарювання, необхідність прискореного відновлення та реконструкції, глобалізаційні процеси та інтенсивні цифровізаційні процеси, що визначають нову логіку конкурентоспроможності. У таких умовах здатність організації своєчасно обирати адекватну стратегію розвитку та ефективно її реалізовувати набуває принципового значення для виживання та довгострокового успіху.

Стратегічне управління є однією з центральних категорій сучасного менеджменту, що пройшла тривалий шлях наукового осмислення і практичного застосування.

Варто відзначити, що процес стратегічного управління традиційно складається з п'яти ключових етапів: аналізу стратегічного середовища (внутрішнього та зовнішнього), формулювання стратегічного бачення та місії, розробки стратегічних цілей, вибору стратегії, її реалізації та стратегічного контролю. При цьому найбільш складним та ризикованим етапом традиційно вважається саме реалізація, оскільки дослідження свідчать, що близько 60–80% стратегій не досягають своїх цілей через прогалини між стратегічним задумом та операційними діями [1, с. 203]. Це явище отримало назву «стратегічний розрив» (англ. *strategic gap*) і є одним із центральних викликів для

менеджменту організацій.

Серед ключових чинників, що визначають успішність стратегічного управління, особливої уваги заслуговують: якість інформаційного забезпечення стратегічного аналізу, злагодженість між корпоративним рівнем та операційним менеджментом, організаційна культура, що підтримує стратегічні зміни, наявність ефективних систем стратегічного контролю та мотивації персоналу до реалізації стратегічних завдань. Всі ці чинники взаємопов'язані та формують системне середовище, в якому стратегія або знаходить реалізацію, або залишається лише папером.

Таким чином, стратегічне управління є складною інтегрованою системою управлінської діяльності, спрямованою на забезпечення довгострокового розвитку організації. Центральне місце в цій системі посідає стратегія розвитку, що виступає інструментом трансформації стратегічного бачення в конкретні організаційні дії. Розуміння концептуальних засад стратегічного управління є необхідною основою для дослідження конкретних форм реалізації стратегій, що складає зміст наступних підрозділів.

Уніфікований професійно-психологічний імідж менеджера виступає стратегічним імперативом організації, який через механізми легітимізації лідерського авторитету та консолідації колективу безпосередньо детермінує ефективність і швидкість впровадження її стратегічних орієнтирів розвитку.

В умовах динамічного розвитку ринкових відносин, зростання конкуренції та становлення громадянського суспільства в Україні проблема формування ефективного іміджу менеджера організації набуває особливої практичної значущості. Дедалі більше роботодавців та організацій розглядають особистісний імідж керівника не як другорядний атрибут, а як стратегічний ресурс, що безпосередньо впливає на результативність управлінської діяльності, довіру партнерів і лояльність персоналу [2, с. 37].

Попри важливість зовнішніх і поведінкових компонентів іміджу, його фундаментом залишаються особистісні якості менеджера – ті внутрішні характеристики, що визначають автентичність образу і забезпечують його стійкість у часі [3, с. 34]. Саме особистісна основа відрізняє справжній позитивний імідж від штучно сконструйованого, який рано чи пізно виявиться невідповідним реальності.

Цифровізація ділового і соціального середовища докорінно змінила простір, у якому формується і сприймається імідж менеджера. Дослідження Google свідчать, що близько 75% рекрутерів, потенційних партнерів і клієнтів «гуглять» ім'я менеджера перед першою зустріччю чи прийняттям ділового рішення. Те, що вони знаходять (чи не знаходять) у пошуковій видачі, кардинально впливає на первинне сприйняття і формує цифровий перший контакт із образом керівника. Відтак, відсутність цифрового сліду або наявність невігідних матеріалів можуть підривати імідж менеджера ще до першого особистого знайомства.

Управління цифровим іміджем (*англ. digital reputation management*) охоплює такі напрямки: оптимізація профілів у соціальних мережах; регулярне створення цінного контенту (статті, коментарі, публікації у ЗМІ); управління онлайн-відгуками та репутаційним змістом у пошуковій видачі; безпечне та професійно виконане налаштування приватності персональних акаунтів [4, с. 77].

Ключовою передумовою успішного формування професійного іміджу менеджера є його особиста зацікавленість і суб'єктна відповідальність, оскільки жодні організаційні програми не будуть ефективними без усвідомленого сприйняття власного авторитету як стратегічного активу та глибокої внутрішньої трансформації самого менеджера.

Цілеспрямоване моделювання іміджу керівника з урахуванням його психологічних особливостей виступає головним внутрішнім каталізатором, який забезпечує успішну реалізацію стратегічних цілей компанії.

Список використаних джерел:

1. Ділові тенденції в Україні – 2024: аналітичний звіт. Київ : Укр. центр розвитку бізнесу, 2024. 214 с.
2. Баранова В. С. Формування особистого іміджу менеджера в умовах нової управлінської парадигми. Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія «Економіка». 2024. № 2. С. 34–39.
3. Олексієнко М. Л. Особистісні детермінанти іміджу управлінця: психологічний аналіз. Вісник Одеського національного університету. Психологія. 2023. Т. 28. Вип. 2. С. 30 – 39.

4. Дяченко В. С., Дяченко Н. П (2024). Врахування ризиків при використанні інформаційних технологій. *Information technology: computer science, software engineering and cyber security*. Вип. 4. С. 75-80. DOI:<https://doi.org/10.32782/IT/2024-4-10>.

*Торський Михайло Олександрович,
здобувач вищої освіти
Київського університету
інтелектуальної власності та права*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

У сучасних умовах економічного розвитку ефективне управління персоналом є ключовим чинником забезпечення конкурентоспроможності підприємств. Управління персоналу охоплює комплекс заходів, спрямованих на залучення, розвиток, мотивацію та утримання кваліфікованих працівників, що безпосередньо впливає на продуктивність, інноваційність та адаптивність організації до змінного ринкового середовища.

Важливість дослідження механізмів організації управління персоналу зумовлена сучасними викликами, такими як глобалізація, автоматизація, цифровізація бізнес-процесів, що потребують нових підходів до управління людськими ресурсами. Окрім того, в умовах інтеграції України в європейський економічний простір підвищується значення ефективної кадрової політики та запровадження міжнародних стандартів у сфері управління персоналом.

Управління персоналом, його концепція повинна відповідати концепції розвитку організації, захищати інтереси працівників і забезпечувати дотримання законодавства про працю при формуванні, закріпленні (стабілізації) і використанні персоналу.

Роль менеджменту полягає у зосередженні всіх продуктивних потужностей власного підприємства на реалізації певних завдань. Водночас проводиться оцінка ефективності поточної діяльності, виявляються перспективні напрямки та «вузькі» місця для здійснення необхідного управлінського маневру. Другий напрямок зусиль менеджерів – своєчасне пристосування до змін, що відбуваються, часто несподівано, і визначають динаміку ухвалення рішень. Управлінська робота постійно спрямована на створення умов для досягнення цілей, окреслених підприємством, фірмою, корпорацією, і реалізується через координацію та організацію злагодженої колективної роботи персоналу [1, с. 109].

З точки зору системного підходу, управління персоналом включає в себе цільову, функціональну, керуючу, підконтрольну та забезпечувальну підсистеми, що на базі

використання об'єктивних законів, закономірностей, наукових методологій, теорій та концепцій дає змогу досягти окреслених стратегічних цілей підприємства.

Мета управління персоналом полягає у поліпшенні якості трудового життя працівників шляхом забезпечення зростання ефективності діяльності підприємства (організації, компанії).

Основними функціями процесу управління персоналом є:

- розробка політики у сфері персоналу та стратегії діяльності підприємства;
- аналізувати внутрішнє та зовнішнє середовище компанії, визначаючи ключові компоненти та оцінюючи їх вплив на співробітників;
- здійснювати професійний підбір персоналу на відкриті посади, наймати, звільняти та переводити співробітників;
- організація управління кадрами та ведення ділової документації;
- збір, аналіз та впорядкування даних стосовно роботи з персоналом;
- гарантування дієвих комунікацій між різними колективами співробітників задля розв'язання тактичних та стратегічних цілей;
- створення середовища, яке сприятиме ефективній праці, високій організованості, мотивованості, самоконтролю та співпраці;
- формування стійкого колективу шляхом залучення, розвитку персоналу та забезпечення їх професійного і кар'єрного зростання;
- задоволення потреби підприємства в трудових ресурсах відповідної кількості та кваліфікації;
- узгодження потреб компанії та співробітників, досягнення господарської та суспільної користі [1, с. 112].

Засади управління персоналом – це комплекс основоположних постулатів керівництва людьми, що є необхідною передумовою для досягнення поточних і перспективних цілей, забезпечення результативності при формуванні стратегії та політики управління персоналом, прийнятті оперативних рішень і виявленні потенціалу для підвищення ефективності виробництва [2].

До ключових засад управління персоналом зараховують наступні:

- планомірність – узгодженість і злагодженість всіх процедур, операцій та дій задля уникнення збоїв у виробничому процесі, втрат робочого часу та інших ресурсів, погіршення якості продукції;
- системність – втілення системного підходу в керуванні організацією як цілісною соціальною структурою, включаючи її складові частини та виконавців;
- єдиноначальність – однозначний розподіл компетенцій між керівним складом та відділами, враховуючи як вертикальну, так і горизонтальну координацію, адміністративна підпорядкованість одному керівнику;
- соціальне партнерство – взаєморозуміння, збалансування інтересів, суспільна згода між працівником (трудовим колективом) та роботодавцем;
- економічна ефективність – вкладення в розвиток персоналу, витрати на оплату праці та утримання робочих місць з урахуванням їхньої віддачі, окупності;
- демократичність – взаємодія одноосібного управління керівника з залученням найманих робітників у формування стратегічного курсу та кадрової політики, у прийнятті поточних рішень, виявленні можливостей для зростання ефективності виробництва.;
- економічна інтерес – формування адаптивної системи заохочень, що стимулювала б до праці з максимальною віддачею;
- соціальна доцільність – це умови праці, дії та заходи керівництва, які є суспільно виправданими та обґрунтованими, спрямовані на задоволення працівника його роботою.

Базовими принципами процесу управління персоналом є:

- оперативності визначає вчасне ухвалення рішень на основі аналізу та вдосконалення системи моніторингу параметрів, які попереджають або негайно усувають небажані відхилення;
- простоти передбачає спрощення системи моніторингу параметрів без зниження якості роботи її елементів;
- науковість зобов'язує розробляти заходи для формування системи менеджменту персоналу, що мають спиратися на сучасні надбання науково-технічного прогресу;

- структурність передбачає можливість опису цілого шляхом встановлення взаємозв'язків та відносин між складовими частинами, тобто через структуру;
- ієрархічність зумовлює необхідність забезпечення ієрархічної взаємодії між рівнями управління в системах менеджменту підприємства, чи то структурними підрозділами, чи окремими керівниками;
- автономність передбачає надання обґрунтованої автономії структурним підрозділам або окремим керівникам у межах системи менеджменту підприємства;
- узгодженість дій потребує раціональних дисциплінарних правил, єдиноначальності та колегіальності, системного підходу та планування, збалансування інтересів або пріоритезацію певних з них, ієрархії повноважень і відповідальності, виконання кодексу етики, налагодження раціональних комунікаційних каналів;
- стійкість системи для забезпечення безперебійного функціонування системи управління персоналом вимагає впровадження особливих «локальних регуляторів». Ці механізми, у випадку відхилення від визначених цілей організації, створюють несприятливі умови для конкретного працівника або підрозділу, стимулюючи їх до коригування функціонування системи управління персоналом;
- комфортність передбачає, що система управління персоналом повинна сприяти максимальному розкриттю потенціалу особистості, стимулювати творчий розвиток через організацію виробничого середовища, яке відповідає усім соціальним вимогам.

Оцінка ефективності кадрової політики дає можливість визначити сильні та слабкі сторони управління персоналом на підприємстві. Основні показники ефективності включають рівень плинності кадрів, задоволеність працівників, продуктивність та якість виконання завдань. У разі виявлення недоліків у кадровій політиці підприємству необхідно впроваджувати нові підходи до управління персоналом, щоб підвищити мотивацію та зменшити ризики втрати кваліфікованих працівників.

Оптимізація системи управління персоналом передбачає впровадження сучасних технологій, покращення процесів найму, навчання та розвитку співробітників. Збалансована кадрова стратегія допомагає підвищити конкурентоспроможність підприємства, скоротити витрати на управління персоналом і підвищити продуктивність

працівників. Використання аналітики та автоматизованих систем дозволяє гнучко реагувати на зміни ринку праці та забезпечувати стабільний розвиток компанії.

Мотивація персоналу є важливим фактором успішного функціонування підприємства, оскільки від неї залежить рівень зацікавленості працівників у своїй роботі. Сучасні методи мотивації включають не лише фінансові стимули, а й нематеріальні, такі як можливості кар'єрного росту, корпоративна культура та комфортні умови праці. Використання комплексного підходу до мотивації дозволяє підвищити ефективність співробітників і створити сприятливий клімат у колективі.

Інформаційні технології значно спрощують процеси управління персоналом, підвищують точність аналізу кадрових показників та сприяють швидкому прийняттю управлінських рішень. Використання HRM-систем, автоматизованого рекрутингу, аналітичних інструментів і штучного інтелекту дозволяє оптимізувати роботу HR-відділу та покращити управління персоналом загалом. Впровадження сучасних технологій сприяє підвищенню продуктивності, зменшенню плинності кадрів і створенню комфортних умов для роботи персоналу.

Список використаних джерел:

1. Організація праці як фактор удосконалення менеджменту персоналу. В. І. Куделя, Ю. В. Мирошніченко, І. В. Моцна. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2020. № 3(1). С. 107-111.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2020_3%281%29_21

2. Балусєва О. В., Снопєнко Г. В. Трансформація функції управління персоналом: сучасні тренди. Ефективна економіка. 2020. № 12.

URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8441>.

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ: ХАКЕРСЬКІ АТАКИ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННОЇ ПОШТИ

Сучасна повномасштабна війна характеризується веденням бойових дій не лише на фізичному фронті, але й у кіберпросторі. Інформаційна безпека України в період воєнного стану стала невід'ємною складовою національної безпеки загалом. З початком військової агресії інтенсивність кібератак на державний сектор, об'єкти критичної інфраструктури, приватний бізнес та цивільне населення зросла в рази. Серед усього спектра інструментів, які використовують ворожі хакерські угруповання (переважно спонсоровані країною-агресором), одним із найефективніших та наймасовіших залишається компрометація електронної пошти. Поштові сервіси є первинною точкою входу в корпоративні та державні мережі, через що дослідження механізмів таких атак та розробка методів протидії їм є надзвичайно актуальним завданням для фахівців із кібербезпеки [1, с. 12].

Актуальність та специфіка атак у воєнний час. Головна особливість хакерських атак через електронну пошту під час воєнного стану полягає в активному поєднанні технічних інструментів із методами соціальної інженерії та психологічного тиску. У моменти загального напруження, коли суспільство перебуває у стані постійного стресу та очікування критично важливих новин, людський фактор стає найбільш вразливою ланкою в системі захисту будь-якої організації.

Зловмисники детально аналізують інформаційне поле та адаптують тематику фішингових розсилок під найгостріші суспільні тригери. Зокрема, поширеними темами шкідливих електронних листів у цей період є:

- Повідомлення про виплату матеріальної або гуманітарної допомоги від міжнародних фондів, Червоного Хреста чи державних порталів (наприклад, «Дія»).
- Фейкові мобілізаційні розпорядження, списки призовників або запити від імені Міністерства оборони України та Генерального штабу ЗСУ.

- Евакуаційні плани, інструкції щодо дій під час повітряних тривог чи загрози застосування зброї масового ураження.

- Термінові звіти про збої в енергосистемі чи заклики до негайної зміни паролів на критичних сервісах через нібито «планову перевірку».

Метою таких атак є не просто хуліганство, а чітко скоординовані дії: шпигунство, збір розвідувальних даних, дестабілізація роботи державних органів, виведення з ладу інформаційних систем або фінансове шахрайство.

Технічні механізми реалізації поштових кібератак. Хакерські угруповання використовують широкий арсенал методів для обходу стандартних спам-фільтрів та введення жертви в оману. Основними технічними підходами є:

1. *Електронний спуфінг (Email Spoofing)*. Це підміна заголовків листа, завдяки якій у полі «Відправник» відображається адреса легітимної організації (наприклад, support@gov.ua), тоді як реальний сервер відправника контролюється хакерами. Без налаштованих систем перевірки автентичності пошти звичайний користувач не здатний візуально відрізнити такий лист від справжнього.

2. *Специфічний (таргетований) фішинг (Spear Phishing)*. Орієнтований на конкретних посадових осіб, які володіють доступом до конфіденційної інформації. Зловмисники попередньо збирають дані про жертву з відкритих джерел (OSINT), вивчають її коло спілкування, професійні обов'язки та стиль листування, що робить фішинговий лист максимально переконливим [2].

3. *Компрометація ділової пошти (Business Email Compromise — BEC)*. Складна атака, під час якої хакери отримують доступ до реальної поштової скриньки керівника або партнера організації шляхом підбору паролів (Brute Force) або використання раніше викрадених облікових даних. З цієї скриньки вони надсилають бухгалтерії чи підлеглим розпорядження про переказ коштів, зміну реквізитів у договорах або передачу секретних файлів.

4. *Впровадження шкідливого програмного забезпечення (ШПЗ)*. Листи часто містять вкладення у вигляді документів Microsoft Office (Word, Excel) із прихованими макросами, або архівів (.zip, .rar), всередині яких знаходяться файли-завантажувачі. Після відкриття такого файлу на комп'ютер жертви непомітно встановлюється ШПЗ (наприклад,

трояни віддаленого доступу — RAT, або програми-вимагачі — Ransomware), яке шифрує дані або передає контроль над системою зловмисникам [3, с. 88].

Методи захисту та забезпечення стійкості поштової інфраструктури. Ефективна протидія кіберзагрозам в електронній пошті під час війни вимагає комплексної, багаторівневої стратегії, яка поєднує технічні засоби захисту та адміністративні заходи.

З технічної точки зору на рівні поштових серверів організацій обов'язковим є впровадження трьох базових протоколів автентичності, які блокують можливість підробки адрес:

- SPF (Sender Policy Framework) — вказує список IP-адрес, яким дозволено відправляти листи від імені конкретного домену.
- DKIM (DomainKeys Identified Mail) — додає до листа цифровий підпис, який підтверджує, що лист дійсно був відправлений із заявленого домену і не змінювався під час транспортування.
- DMARC (Domain-based Message Authentication, Reporting, and Conformance) — визначає політику обробки листів (наприклад, блокування або карантин), які не пройшли перевірку SPF та DKIM, а також надсилає звіти адміністраторам безпеки про спроби фальсифікації [4].

Окрім цього, критично важливим є використання сучасних систем класу Secure Email Gateway (SEG), які аналізують вхідний трафік за допомогою алгоритмів штучного інтелекту та евристичного аналізу, виявляючи підозрілі аномалії в тексті листів та блокуючи небезпечні посилання ще до того, як вони потраплять у скриньку користувача. Для захисту облікових даних усіх співробітників без винятку має бути впроваджена сувора політика багатофакторної автентифікації (MFA), що унеможливорює злам скриньки навіть у разі компрометації пароля.

З адміністративної точки зору ключовим елементом є підвищення рівня кіберграмотності (Cyber Security Awareness) персоналу. Працівники державних установ та приватних компаній повинні проходити регулярні тренінги та симуляції фішингових атак, щоб на практиці навчитися розпізнавати ознаки маніпуляцій, перевіряти реальні адреси відправників, не відкривати підозрілі вкладення та оперативно повідомляти про інциденти службу IT-підтримки або уповноважені органи (наприклад, CERT-UA) [5].

Висновки. Електронна пошта залишається одним із головних векторів кібератак у ході сучасної гібридної війни в Україні. Хакерські угруповання постійно вдосконалюють свої методи, експлуатуючи психологічну вразливість людей в умовах воєнного стану та використовуючи складні технічні інструменти для обходу систем захисту. Забезпечення надійної інформаційної безпеки поштового простору не може обмежуватися лише встановленням антивірусного програмного забезпечення. Воно потребує системного підходу: від суворого налаштування серверних протоколів автентифікації (SPF, DKIM, DMARC) до виховання культури цифрової гігієни серед кожного окремого користувача. Тільки синергія технологічних рішень та обізнаності громадян здатна мінімізувати ризики кіберінцидентів та гарантувати загальну стійкість критичної інформаційної інфраструктури держави.

Список використаних джерел:

1. Кібербезпека в умовах сучасних викликів та загроз : монографія / за ред. В. Г. Пилипенка. Київ : Наука, 2024. 210 с.
2. Основні тенденції кіберзагроз у період дії воєнного стану. *Урядовий кур'єр*. 2024. № 42. С. 4–5.
3. Дорош М. В., Кравченко О. П. Соціальна інженерія як інструмент дестабілізації інформаційних систем під час війни. *Захист інформації*. 2025. Т. 27, № 2. С. 85–93.
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 26.08.2021 № 447/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-39785>.
5. Рекомендації щодо забезпечення кібергігієни в установах та організаціях під час виняткових правових режимів / Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/rekomendaciyi-kibergigiyena>.

Федотенко Ілля В'ячеславович,

здобувач вищої освіти,

Київського університету інтелектуальної власності та права

Науковий керівник: Черемісіна Любов Олександрівна,

викладач кафедри кібербезпеки, інформаційних технологій та економіки

Київського університету інтелектуальної власності та права

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИВАТНОСТІ В ЕПОХУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: РИЗИКИ ХМАРНИХ РІШЕНЬ, ВРАЗЛИВОСТІ RAG-СИСТЕМ ТА АПАРАТНІ БАР'ЄРИ ЛОКАЛЬНИХ LLM

Вступ та актуальність дослідження. *Об'єктом* цього дослідження є системи штучного інтелекту на базі великих мовних моделей (LLM).

Мета – виявити та систематизувати загрози приватності, що виникають на різних рівнях їх розгортання: хмарному, гібридному та локальному.

Широке впровадження ШІ-інструментів у повсякденну та корпоративну практику ставить перед кібербезпекою питання, до якого галузь виявилась не цілком готовою: хто і як розпоряджається даними, що потрапляють у ці системи. За даними КМІС, частка українців, які взагалі не використовують ШІ, за рік скоротилася з 64 % до 62 % [12], причому зростання концентрується насамперед серед молоді 18-35 років та людей розумової праці. Чим більше людей, тим більше даних, і тим гостріше стоїть питання контролю над ними.

Ризики хмарних ШІ-сервісів та прецеденти порушення приватності

Що написано в умовах використання. Політика OpenAI прямо зазначає: «we may use Content you provide us to improve our Services, for example to train the models that power ChatGPT» [1]. Відмовитися від цього можна через портал приватності, але за замовчуванням для безплатних, Plus і Pro-акаунтів навчання на діалогах увімкнено. Виняток - корпоративні плани (Team, Enterprise, API): там передача даних для навчання вимкнена без додаткових налаштувань [1].

Google Gemini у споживчому плані зберігає частину розмов для перевірки людьми-рецензентами. У Privacy Hub є пряме застереження: «Please don't enter confidential

information that you wouldn't want a reviewer to see or Google to use to improve our services» [2]. Показово, що перевірені діалоги зберігаються до трьох років навіть після видалення користувачем - від акаунту вони відв'язуються, але самі повідомлення нікуди не зникають [2]. Google Workspace у цьому питанні захищений краще: там навчання без дозволу адміністратора заборонено [2].

Така логіка «opt-out за замовчуванням» не є чимось новим чи винятковим для LLM. У 2024 році X оновив налаштування приватності та ввімкнув навчання Grok на публікаціях користувачів без явної згоди [3]. Clearview AI збрала бази розпізнавання облич з мільярдів відкритих фотографій - і теж без запиту дозволу [3].

Загрози національній безпеці та судові прецеденти. Небезпека хмарних LLM в корпоративному та державному контексті вже матеріалізувалася в конкретних інцидентах. Як повідомляє TechCrunch із посиланням на розслідування Politico, у липні-серпні 2025 року в.о. директора CISA Мадху Готтумуккала завантажив щонайменше чотири документи з позначкою «For Official Use Only» до публічного ChatGPT - і це попри те, що сервіс був заблокований для решти співробітників DHS саме через ризики виходу службових даних за межі федеральних систем [4].

Окремого розгляду заслуговує те, що відбувається з логами чатів у судовій системі. 13 травня 2025 року федеральна суддя Она Т. Ванг у справі *In re: OpenAI, Inc. Copyright Infringement Litigation* (S.D.N.Y., No. 1:23-cv-11195) зобов'язала OpenAI зберігати усі вихідні логи - включно з тими, що вже були видалені або підлягали знищенню згідно з GDPR і CCPA [5]. Формулювання ухвали не лишає двозначності: «OpenAI is NOW DIRECTED to preserve and segregate all output log data that would otherwise be deleted... whether such data might be deleted at a user's request or because of numerous privacy laws and regulations» [5]. Після апеляції OpenAI безстрокове збереження *нових* даних завершилося 26 вересня 2025 року [6], однак у січні 2026 року суддя Сідні Стейн зобов'язав компанію передати позивачам 20 мільйонів анонімізованих логів [6]. Кнопка «Видалити розмову» виявилась значно менш остаточною, ніж виглядає.

Кримінальна практика рухається в тому ж напрямку. У 2026 році у Флориді ChatGPT-логи обвинуваченого у вбивстві студентів були вилучені з серверів OpenAI і долучені до матеріалів справи як цифровий доказ [7].

Технічні вразливості локальних LLM та інфраструктури RAG

Частина компаній реагує на хмарні ризики переходом на локальні відкриті моделі - через Ollama чи аналогічні платформи. Це логічний крок, але він породжує власний набір проблем, особливо при розгортанні RAG-систем, що дають LLM доступ до внутрішніх документів.

Векторні бази та embedding inversion. RAG зберігає документи як числові вектори у багатовимірному просторі. OWASP LLM Top 10 (ред. 2025 р.) включає «Vector and Embedding Weaknesses» як LLM08:2025 до переліку критичних ризиків [8]. Якщо зловмисник отримує доступ до векторного індексу, атаки типу embedding inversion дозволяють частково відновити оригінальний текст - точний обсяг витоку залежить від архітектури моделі вбудовування та наявних засобів захисту [9].

RCE через pickle. Є й простіший вектор атаки. Дослідники Palo Alto Networks Unit 42 зафіксували, що значна частина LLM досі розповсюджується у форматі pickle - серіалізатора Python, який виконує довільний код під час десеріалізації [10]. Завантажена з недовіреного репозиторію модель може інфікувати машину бекдором ще до того, як користувач встигне надрукувати перший промпт.

Апаратні та економічні бар'єри розгортання безпечного ШІ

Навіть якщо організація готова технічно, розгортання локального захищеного ШІ-контур упирається у вартість заліза. Мінімальна конфігурація для RAG на 7B-моделі потребує 16 ГБ VRAM і 32 ГБ RAM; 70B-моделі - вже 80+ ГБ VRAM, тобто серверний клас.

Ринок пам'яті у 2026 році ситуацію не полегшує. Через гіперпопит серверного сегменту аналітики прогнозують зростання контрактних цін на DRAM приблизно на 55-60 % у першому кварталі [11], а стандартний модуль DDR5 на 32 ГБ може впритул наблизитися до 500 доларів [11]. З урахуванням GPU, захищеної мережевої інфраструктури та обслуговування, повноцінний ізольований RAG-контур для МСБ - це реалістично від 10 000 доларів лише на апаратну частину. Для більшості середніх компаній це рішення, яке потребує обґрунтування перед фінансовим директором.

Висновки і пропозиції. Хмарні сервіси збирають дані за замовчуванням, суди змушують їх зберігати назавжди, локальні альтернативи вразливі на рівні формату файлів, а захищене залізо дорожчає. Ці проблеми не вирішуються одним рішенням - потрібна робота на кількох рівнях одночасно. На мій погляд, першочерговими є такі заходи:

1. Privacy by Default на рівні закону. Норму, аналогічну ст. 25 GDPR, варто закріпити в українському законодавстві - конкретно в рамках реформи Закону № 2297-VI [13] та майбутнього регулювання ШІ, яке Мінцифра розробляє в руслі адаптації до EU AI Act [14]. Без цього «увімкнено за замовчуванням» залишається галузевою нормою.

2. Ізоляція векторних індексів. RAG-системи в корпоративному середовищі потребують окремого периметру: суворе розмежування прав доступу плюс шифрування індексів. Без цього embedding inversion - не теоретична загроза, а практичний інструмент.

3. Відмова від pickle у моделях. SafeTensors – робочий заміник, підтримується основними хабами. Верифікація хеш-сум завантажуваних ваг через довірені реєстри (наприклад, Hugging Face Safetensors audit) має стати стандартною практикою, а не необов'язковим кроком.

4. LLM-файервол у SIEM-контурі. Інтеграція локальних LLM у корпоративний SIEM з підключенням спеціалізованих файерволів (Prompt Shield від Azure або open-source LLM Guard) дозволяє відстежувати спроби екстракції даних через промпти, prompt injection і jailbreak у реальному часі - а не post-factum.

Питання приватності в контексті ШІ часто сприймається як щось абстрактне до першого судового запиту або інциденту з витоком. Описані вище кейси 2025-2026 років переводять дискусію з теоретичної площини у цілком конкретну юридичну та фінансову.

Список використаних джерел:

1. How your data is used to improve model performance. *OpenAI* : веб-сайт. URL: <https://openai.com/policies/how-your-data-is-used-to-improve-model-performance/>.

2. Gemini Apps Privacy Hub. *Google* : веб-сайт. URL: <https://support.google.com/gemini/answer/13594961?hl=en>.

3. 18 Real AI Privacy Violations (and What They Cost). *Enzuzo* : веб-сайт. URL: <https://www.enzuzo.com/blog/ai-privacy-violations>.

4. Doherty B., Brest E. Trump's acting cybersecurity chief uploaded sensitive government docs to ChatGPT. *TechCrunch* : веб-сайт. URL: <https://techcrunch.com/2026/01/28/trumps-acting-cybersecurity-chief-uploaded-sensitive-government-docs-to-chatgpt/> (дата звернення: 08.05.2026).

5. Court Blocks Deletion of ChatGPT Logs. *Hodder Law* : веб-сайт. URL: <https://hodder.law/openai-output-log-privacy-order-hodder-law/>.

6. OpenAI Loses Privacy Gambit: 20 Million ChatGPT Logs Likely Headed to Copyright Plaintiffs. *National Law Review*: веб-сайт. URL: <https://natlawreview.com/article/openai-loses-privacy-gambit-20-million-chatgpt-logs-likely-headed-copyright>.

7. Suspect in murder of Florida college students asked ChatGPT about putting a person in a dumpster. *NBC News* : веб-сайт. URL: <https://www.nbcnews.com/news/us-news/suspect-murder-florida-college-students-asked-chatgpt-putting-person-d-rcna342211>.

8. OWASP Top 10 for LLM Applications 2025: LLM08:2025 Vector and Embedding Weaknesses. *OWASP Foundation* : веб-сайт. URL: <https://genai.owasp.org/llmrisk/llm082025-vector-and-embedding-weaknesses/>.

9. Schneider C. RAG security: the forgotten attack surface. *Christian Schneider Blog* : веб-сайт. URL: <https://christian-schneider.net/blog/rag-security-forgotten-attack-surface/>.

10. Remote Code Execution With Modern AI/ML Formats and Libraries. *Palo Alto Networks Unit 42* : веб-сайт. URL: <https://unit42.paloaltonetworks.com/rce-vulnerabilities-in-ai-python-libraries>.

11. 2026 could well be the year of the \$500 32GB DDR5 memory module. *TechRadar* : веб-сайт. URL: <https://www.techradar.com/pro/2026-could-well-be-the-year-of-the-usd500-32gb-ddr5-memory-module-experts-predict-ddr-will-go-up-by-60-percent-in-q1-2026-alone>.

12. Use of artificial intelligence by the population of Ukraine. *Kyiv International Institute of Sociology*: веб-сайт. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=1599&page=2>.

13. Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI (редакція від 14.06.2025). *Верховна Рада України*: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2297-17>.

14. Регулювання ШІ в Україні 2026: закони, стандарти та AI Sandbox. *Barbashyn Law*: веб-сайт. URL: <https://barbashyn.law/statti/rozvytok-regulyuvannya-shi-v-ukrayini-na-2026-rik/>.

Хапіна Дарія Олегівна,
студентка 3 курсу,
спеціальності «Кібербезпека та захист інформації»
Київського університету інтелектуальної власності та права

Черемісіна Любов Олександрівна,
Викладач кафедри
кібербезпеки, інформаційних технологій та економіки
Київського університету інтелектуальної власності та права

СОЦІАЛЬНА ІНЖЕНЕРІЯ ЯК ОДНА З ГОЛОВНИХ ЗАГРОЗ КІБЕРБЕЗПЕЦІ

У сучасному цифровому суспільстві інформаційні технології стали невід'ємною частиною життя людини. Використання онлайн-банкінгу, соціальних мереж, електронної пошти та хмарних сервісів значно спрощує повсякденні процеси, однак одночасно створює нові ризики у сфері кібербезпеки. Однією з найнебезпечніших загроз сьогодення є соціальна інженерія - метод маніпулювання людьми з метою отримання конфіденційної інформації або несанкціонованого доступу до систем.

На відміну від технічних атак, соціальна інженерія спрямована не на комп'ютерні системи, а на людський фактор. Саме тому навіть добре захищені інформаційні системи можуть стати вразливими через необережність або недостатню обізнаність користувачів.

Поняття соціальної інженерії

Соціальна інженерія - це сукупність психологічних та маніпулятивних методів, які використовуються зловмисниками для введення людини в оману з метою отримання доступу до інформації, фінансових ресурсів або інформаційних систем.

Основною особливістю соціальної інженерії є використання довіри, страху, поспіху або емоційного впливу на жертву. Людина часто сама передає конфіденційні дані, не підозрюючи про шахрайство.

Найчастіше об'єктами атак стають:

- паролі та логіни;
- банківські реквізити;
- персональні дані;
- службова інформація підприємств;

- доступ до корпоративних мереж.

Основні види соціальної інженерії

Фішинг

Фішинг є найпоширенішим видом соціальної інженерії. Його суть полягає у створенні підроблених повідомлень або вебсайтів, які імітують офіційні ресурси банків, соціальних мереж чи державних установ.

Користувач отримує електронний лист або повідомлення з проханням перейти за посиланням та ввести свої дані. Після введення інформація потрапляє до злоумисників.

Основні ознаки фішингу:

- підозріла адреса сайту;
- помилки у тексті;
- термінові вимоги;
- невідомий відправник;
- прохання повідомити конфіденційні дані.

Вішинг

Вішинг - це телефонне шахрайство. Злоумисники телефонують жертві, представляючись працівниками банку, поліції або служби безпеки. Метою є отримання банківських даних або кодів підтвердження.

Часто шахраї використовують психологічний тиск та створюють ситуацію терміновості, наприклад повідомляють про нібито блокування банківської картки.

Смішинг

Смішинг здійснюється через SMS-повідомлення або месенджери. Користувачеві надсилають повідомлення з посиланням на шкідливий ресурс або проханням надати персональні дані.

Претекстинг

Претекстинг передбачає створення вигаданої ситуації для отримання довіри жертви. Наприклад, злоумисник може представитися працівником технічної підтримки та попросити пароль для «усунення несправностей».

Причини ефективності соціальної інженерії

Соціальна інженерія залишається ефективною через психологічні особливості людини. Найчастіше шахраї використовують:

- довіру до офіційних структур;
- страх втрати коштів;
- цікавість;
- бажання швидко вирішити проблему;
- неуважність користувачів.

Крім того, багато людей недостатньо обізнані щодо основ кібергігієни та не перевіряють достовірність отриманої інформації.

Наслідки атак соціальної інженерії

Атаки соціальної інженерії можуть призводити до серйозних наслідків як для окремих користувачів, так і для організацій.

Основні наслідки:

- викрадення коштів;
- компрометація персональних даних;
- витік службової інформації;
- зараження комп'ютерів шкідливим програмним забезпеченням;
- фінансові збитки підприємств;
- порушення роботи інформаційних систем.

Для компаній наслідками можуть бути також репутаційні втрати та юридична відповідальність за неналежний захист інформації.

Методи захисту від соціальної інженерії

Ефективний захист потребує комплексного підходу та поєднання технічних і організаційних заходів.

Основні методи захисту:

1. Навчання користувачів основам кібергігієни;
2. Використання складних паролів та двофакторної автентифікації;
3. Перевірка адрес сайтів та відправників повідомлень;
4. Заборона передачі конфіденційних даних через телефон або електронну пошту;
5. Використання антивірусного програмного забезпечення;
6. Регулярне оновлення програм та операційних систем;
7. Проведення тренінгів для працівників організацій.

Особливу увагу необхідно приділяти формуванню культури інформаційної безпеки серед користувачів.

Висновки

Соціальна інженерія є однією з найбільш небезпечних та поширених загроз у сфері кібербезпеки. Її ефективність базується на використанні людського фактору, який часто стає найслабшою ланкою системи захисту інформації.

З розвитком цифрових технологій кількість атак соціальної інженерії постійно зростає, тому питання підвищення обізнаності користувачів та вдосконалення методів захисту набуває особливої актуальності.

Для забезпечення належного рівня кібербезпеки необхідно поєднувати технічні засоби захисту з регулярним навчанням користувачів та дотриманням правил кібергігієни. Лише комплексний підхід дозволить мінімізувати ризики та забезпечити безпечне використання інформаційних технологій.

Список використаних джерел:

1. Основи кібербезпеки : підручник / за ред. В. В. Бурячка. — Київ : Видавництво Ліра-К, 2022. — 336 с.
2. Національний координаційний центр кібербезпеки. Рекомендації з кібергігієни та захисту персональних даних.
3. Cisco Networking Academy — навчальні матеріали з кібербезпеки та соціальної інженерії.
4. Kaspersky Daily — аналітичні матеріали щодо фішингу та кіберзагроз.
5. CERT-UA — урядова команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події України.
6. OWASP Foundation — міжнародні рекомендації з інформаційної безпеки.
7. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» №2163-VIII від 05.10.2017.
8. European Union Agency for Cybersecurity (ENISA) — матеріали щодо сучасних кіберзагроз та соціальної інженерії.

Химич Єлизавета Юріївна,
студентка 1 курсу магістратури
Спеціальність D3 «менеджмент»
Київський університет
інтелектуальної власності та права

ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ НА ЦИФРОВІЗАЦІЮ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ВІДНОВЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРАВОВИЙ ПРОСТІР

Повномасштабне вторгнення російської федерації значно прискорило цифрову трансформацію системи охорони здоров'я України. В умовах руйнування інфраструктури, масового переміщення населення та постійних кіберзагроз цифризація стала не лише зручністю, а й запорукою безперервності надання медичної допомоги [1].

У своїй практиці співробітники ДУ «Український медичний центр спортивної медицини» мають бути на зв'язку зі спортсменами національних збірних навіть тоді, коли вони перебувають за тисячі кілометрів на міжнародних змаганнях та в інших часових поясах. На початку війни дистанційні консультації проводилися переважно в телефонному режимі за допомогою месенджерів Viber та Telegram. Сьогодні для військовослужбовців активно застосовуються мультидисциплінарні комісії в онлайн-форматі через Zoom [2].

У повсякденній роботі використовується локальна медична інформаційна система Сімлекс Мед. Підтвердження пацієнта та виписування направлень здійснюється через систему eHealth («Хелсі»). Паралельно доводиться працювати з системою МедЕйр, яка не інтегрована з «Хелсі». Відсутність повноцінного обміну даними між системами призводить до фрагментації інформації та дублювання записів [1; 3].

Особливої актуальності набуває питання інтеграції українських медичних інформаційних систем в європейський цифровий простір. Для спортсменів, які постійно беруть участь у міжнародних змаганнях, критично важливим є швидкий та безпечний обмін медичними даними. Перспективним шляхом такої інтеграції є перейняття досвіду європейських країн щодо впровадження European Health Data Space (EHDS), зокрема поділу даних на первинну (для безпосереднього лікування пацієнта) та вторинну групи

(для наукових досліджень, політики та статистики). Це вимагає не лише технічної інтероперабельності (зокрема стандарту FHIR), але й правової сумісності з GDPR та EU AI Act. На сьогодні фрагментованість національних систем суттєво ускладнює таку інтеграцію [4].

Війна гостро виявила правові проблеми у двох ключових сферах: інтелектуальної власності на медичне програмне забезпечення та захисту персональних даних пацієнтів. Більшість МІС розробляються приватними компаніями, тому питання прав на програмний код, алгоритми та бази даних потребує чіткого законодавчого врегулювання [5]. Медична інформація належить до особливо чутливих даних, а ризики її витоку в умовах війни значно зростають.

Висновки і пропозиції:

1. Повномасштабна війна підтвердила, що цифрова трансформація системи охорони здоров'я є важливим елементом національної безпеки та стійкості держави.
2. Необхідно законодавчо врегулювати питання інтелектуальної власності на медичне програмне забезпечення.
3. Слід прискорити гармонізацію Закону України «Про захист персональних даних» з Регламентом ЄС GDPR та врахувати вимоги EU AI Act.
4. Важливим кроком є запровадження обов'язкових стандартів інтероперабельності між МІС з орієнтацією на European Health Data Space.
5. Для успішної інтеграції в європейський правовий простір потрібно посилити кібербезпеку медичних закладів та проводити регулярне навчання персоналу.

Реалізація запропонованих заходів дозволить відновити систему охорони здоров'я України на якісно новому рівні та забезпечити її відповідність європейським стандартам.

Список використаних джерел :

1. Бищенко Г. М., Автомеєнко Є. М. Аналіз державної політики реформування електронної охорони здоров'я та медицини України // Державне будівництво. - 2024. - № 1 (35). - С. 290-304.

2. Цифрова трансформація охорони здоров'я: підсумки 2025 року [Електронний ресурс] // Електронне здоров'я. - 30.12.2025. - Режим доступу: <https://ehealth.gov.ua/>.
3. Мельник А., Загалюк О. Використання цифрових технологій для модернізації управління охороною здоров'я в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2025/10/9.25._topic_Alla-Melnyk-Oleksandr-Zagalyuk-34-46-1.pdf.
4. European Health Data Space Regulation (EHDS) [Електронний ресурс] // European Commission. - Режим доступу: https://health.ec.europa.eu/ehealth-digital-health-and-care/european-health-data-space-regulation-ehds_en
5. Борщ В. Об'єкти інтелектуальної власності у сфері охорони здоров'я: структура, управління та захист прав власності // Economy and Society. - 2025. - № 6323.

Химорода Дарина,
здобувачка вищої освіти І
курсу ОПІ/25Київського університету інтелектуальної вл
асності та права
Науковий керівник
Грущенко Олена Анатоліївна,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри кібербезпеки, інформаційних технологій
та економіки Київського університету інтелектуальної вл
асності та права

РОЛЬ БЕЗПЕКИ ЯК ФУНДОМЕНТАЛЬНОЇ КАТЕГОРІЇ ЕКОНОМІКИ ТА ПОЛІТИКИ

Сучасний розвиток міжнародних відносин характеризується зростанням ролі безпеки як фундаментальної категорії економіки та політики.

В умовах глобалізації та інформаційного суспільства саме міжнародно-правові стандарти безпеки стають основою для формування ефективних національних і регіональних систем захисту.

Постановка проблеми полягає в необхідності визначення та узгодження таких стандартів на міждержавному рівні, що є актуальним для України, яка інтегрується у європейський та світовий правовий простір [1].

У міжнародному праві сформувався комплекс стандартів безпеки, що охоплюють різні сфери – від воєнно-політичної до інформаційної. Основоположним документом є Статут Організації Об'єднаних Націй 1945 р., який закріплює принцип колективної безпеки та заборону агресії. Значний вплив на формування міжнародних стандартів здійснила Декларація принципів міжнародного права 1970 р.,

яка визначила принцип невтручання у внутрішні справи, суверенітет та співпрацю держав [2].

Важливим практичним прикладом є діяльність Організації Об'єднаних Націй, яка ухвалює резолюції Ради Безпеки щодо підтримання миру (наприклад, щодо агресії проти України у 2014 та 2022 роках). У сфері міжнародного гуманітарного права діють Женевські конвенції 1949 р. та Додаткові протоколи 1977 р., що встановлюють стандарти захисту цивільного населення в умовах збройних конфліктів [3].

Особливе значення мають стандарти Ради Європи, зокрема Європейська конвенція з прав людини 1950 р. та практика Європейського суду з прав людини, які визначають безпеку не лише як фізичний захист, а й як гарантію прав і свобод людини. У сфері кібербезпеки ключову роль відіграє Будапештська конвенція про кіберзлочинність з 2001 р., до якої приєдналася й Україна.

Європейський Союз формує власну систему стандартів безпеки, що включає Європейську стратегію безпеки 2003 р., Глобальну стратегію зовнішньої та безпекової політики 2016 р., а також політику спільної безпеки та оборони. Для України практичне значення має імплементація норм Європейського Союзу у сфері захисту критичної інфраструктури та інформаційної безпеки [4].

Важливу роль у воєнно-політичній сфері відіграє НАТО, яке розробляє стандарти колективної оборони та гібридної безпеки. Україна бере участь у спільних навчаннях і програмах сумісності, що сприяє поступовій інтеграції у євроатлантичний безпековий простір.

Організація безпеки і співробітництва в Європі у своїх документах приділяє увагу превентивній дипломатії, контролю над озброєннями та захисту прав національних меншин. Практичним прикладом стало розгортання Спеціальної моніторингової місії Організації безпеки і співробітництва в Європі в Україні у 2014–2022 роках.

Таким чином, міжнародно-правові стандарти безпеки мають комплексний характер та охоплюють політичний, правовий і гуманітарний виміри.

Для України їх імплементація означає не лише підвищення рівня національної безпеки, а й наближення до європейських і світових інтеграційних структур.

Висновки та пропозиції:

1. Міжнародно-правові стандарти безпеки формуються через діяльність універсальних та регіональних організацій (Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, Європейський Союз, НАТО, Організація безпеки і співробітництва в Європі).

2. Ключовим викликом є адаптація цих стандартів до нових загроз – кіберзлочинності, тероризму, гібридних війн.

3. Україні необхідно активізувати роботу з імплементації міжнародних документів у національне законодавство, особливо у сферах кіберзахисту та охорони прав людини.

4. Подальша інтеграція до європейської та євроатлантичної системи безпеки є стратегічним пріоритетом для держави.

Список використаних джерел:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#top

2. Декларація принципів міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 2625 (XXV) від 24 жовтня 1970 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU70012>

3. Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р. та Додаткові протоколи до них від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

4. European Union Global Strategy for Foreign and Security Policy. – Brussels, 2016. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/global-strategy-european-unions-foreign-and-security-policy_en

ОЦІНКА ІННОВАЦІЙНИХ ІТ-ПРОЄКТІВ З УРАХУВАННЯМ КІБЕРБЕЗПЕКОВИХ РИЗИКІВ

У сучасних умовах цифрової трансформації економіки інноваційні ІТ-проекти виступають ключовим драйвером підвищення конкурентоспроможності підприємств та формування нових бізнес-моделей [1, 5, 10]. Водночас стрімке зростання рівня цифровізації супроводжується посиленням кіберзагроз, що суттєво впливають на результати реалізації таких проєктів [3, 8]. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема розроблення науково обґрунтованих підходів до оцінки інноваційних ІТ-проектів з урахуванням кібербезпекових ризиків, що дозволяє підвищити обґрунтованість інвестиційних рішень та забезпечити стійкість функціонування підприємств у цифровому середовищі.

Традиційні підходи до оцінювання інноваційних проєктів, як правило, базуються на визначенні їх економічної ефективності із застосуванням таких показників, як чиста приведена вартість, внутрішня норма дохідності, період окупності та індекс прибутковості [2, 6, 12]. Однак у випадку ІТ-проектів ці підходи мають певні обмеження, пов'язані з високим рівнем невизначеності, швидкою зміною технологій та значною залежністю від факторів інформаційної безпеки [4, 11]. Зокрема, потенційні втрати від кіберінцидентів можуть істотно змінювати очікувані грошові потоки та впливати на загальну ефективність проєкту.

Оцінка інноваційних ІТ-проектів з урахуванням кібербезпекових ризиків передбачає інтеграцію підходів інвестиційного аналізу та управління ризиками. При цьому кібербезпекові ризики доцільно розглядати як ймовірність настання подій, пов'язаних із порушенням конфіденційності, цілісності або доступності інформаційних ресурсів, що

призводить до фінансових, репутаційних або операційних втрат. Такий підхід дозволяє врахувати не лише прямі витрати на впровадження засобів захисту інформації, але й потенційні збитки від реалізації загроз.

Методичний підхід до оцінювання інноваційних ІТ-проектів з урахуванням кібербезпекових ризиків доцільно будувати на основі декількох взаємопов'язаних етапів. Насамперед здійснюється ідентифікація можливих кіберзагроз, характерних для конкретного проекту, з урахуванням його технологічних особливостей, архітектури інформаційної системи та середовища функціонування. Далі проводиться оцінка ймовірності реалізації кожної загрози та визначення потенційних наслідків, що дозволяє кількісно або якісно оцінити рівень ризику.

Важливим елементом є трансформація кіберризиків у фінансові показники, що дає змогу інтегрувати їх у традиційні методи оцінювання ефективності проектів. Це може здійснюватися шляхом коригування грошових потоків на величину очікуваних втрат або через застосування ризик-орієнтованих коефіцієнтів дисконтування. Крім того, доцільним є використання сценарного аналізу, який дозволяє оцінити вплив різних варіантів розвитку подій, пов'язаних із кіберзагрозами, на результати реалізації проекту.

Особливу увагу слід приділити оцінюванню витрат на забезпечення кібербезпеки, які включають інвестиції у програмно-технічні засоби захисту, витрати на навчання персоналу, впровадження політик безпеки та підтримку відповідної інфраструктури. Ці витрати необхідно розглядати не лише як додаткове навантаження на бюджет проекту, але й як інвестиції у зниження ризиків та підвищення його стійкості.

У сучасних умовах дедалі більшого поширення набувають методи багатокритеріального аналізу, які дозволяють враховувати не лише економічні, але й технічні, організаційні та безпекові аспекти ІТ-проектів. Застосування таких методів забезпечує комплексний підхід до оцінювання та дозволяє приймати більш обґрунтовані управлінські рішення. Водночас важливим є визначення вагомості окремих критеріїв, що може здійснюватися за допомогою експертних оцінок або формалізованих методів, зокрема методу аналізу ієрархій.

Необхідно також враховувати динамічний характер кіберзагроз, що обумовлює потребу у постійному моніторингу ризиків та адаптації заходів безпеки протягом усього життєвого циклу проекту. Це передбачає інтеграцію процесів управління кібербезпекою у

систему управління проєктами, що дозволяє своєчасно реагувати на зміни зовнішнього середовища та мінімізувати можливі негативні наслідки.

У контексті цифрової економіки важливим є також врахування репутаційних ризиків, пов'язаних із можливими кіберінцидентами. Втрата довіри з боку клієнтів та партнерів може мати довгострокові негативні наслідки для підприємства, що не завжди піддаються точному кількісному вимірюванню, але повинні враховуватися при прийнятті інвестиційних рішень.

Таким чином, оцінка інноваційних ІТ-проєктів з урахуванням кібербезпекових ризиків є складним багатовимірним процесом, що потребує поєднання методів фінансового аналізу, управління ризиками та інформаційної безпеки. Запропонований підхід дозволяє підвищити точність оцінювання ефективності проєктів, забезпечити більш обґрунтований розподіл ресурсів та сприяти формуванню стійких і безпечних цифрових систем. Подальший розвиток методичних підходів у цьому напрямі пов'язаний із удосконаленням інструментів кількісної оцінки кіберризиків, інтеграцією сучасних інформаційних технологій та розширенням можливостей аналітичних систем підтримки прийняття рішень.

Список використаних джерел:

1. Лега О.В., Яловега Л.В., Прийдак Т.Б. Податкові ризики як елемент податкової політики підприємств // *Інфраструктура ринку*. Випуск 67. 2022. С. 229-233.
2. Перерва, П.Г. Інноваційні технології реструктуризації промислового підприємства. Маркетинг інновацій і інновації у маркетингу: збірник тез доповідей VIII Міжнар. науково-практ. конф., 25-26 вересня 2014 р. Суми: ТОВ "ДД "Папірус", 2014. С. 119-121.
3. Перерва П. Г. Підвищення конкурентоспроможності машинобудівних підприємств на засадах синергетичного бенчмаркінгу // *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*: зб. наук. пр. Сер. : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. Львів: Львівська політехніка, 2015. № 819. С. 167–174.
4. Перерва П., Кобелєва Т. Теоретичні засади комплаєнс-моніторингу в системі економічної безпеки промислового підприємства // *Вісн. Нац. техн. у-ту «ХПІ» Серія: Економічні науки*. 2019. № 1. С. 65–72. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/44001>
5. Лега О.В. Податкова звітність: еволюція визначення // *Інноваційна економіка*. 2013. № 3. С. 300–303.
6. Косенко А. В., Перерва П. Г., Кобелєва Т. О., Маслак М. В. Системний підхід до дослідження цінкових, маркетингових, інвестиційних та інноваційних характеристик

трансферу технологій промислової продукції // *Вісник Національного технічного університету «ХПІ» (економічні науки) : зб. наук. пр.* Харків : НТУ «ХПІ», 2018. № 19 (1295). С. 121–126. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPIPress/54964>

7. Сіренко І., Лега О. Мінімізація ризиків договірної політики при укладанні ЗЕД-контрактів // *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2024. № 1 (10). С. 159–163. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.10-28>.

8. Лега О. Використання податкової інформації у розрахунках з бюджетом // *Agricultural and Resource Economics : International Scientific EJournal*. 2017. Vol. 2. № 3. Рр. 63–74.

9. Перерва П., Кобелева Т. Теоретичні засади комплаєнс-моніторингу в системі економічної безпеки промислового підприємства // *Вісн. Нац. техн. у-ту «ХПІ» Серія: Економічні науки*. 2019. № 1. С. 65–72. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPIPress/44001>

10. Косенко А.В., Перерва П.Г., Кобелева Т.О., Маслак М.В. Системний підхід до дослідження цінових, маркетингових, інвестиційних та інноваційних характеристик трансферу технологій промислової продукції // *Вісник Національного технічного університету «ХПІ» (економічні науки) : зб. наук. пр.* Харків : НТУ «ХПІ», 2018. № 19 (1295). С. 121–126. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPIPress/54964>

11. Лега О. В., Мокієнко Т. В., Прийдак Т. Б., Сіренко О. В., Яловега Л. В. Облік витрат та калькулювання собівартості допоміжних виробництв у сільському господарстві // *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 10. С. 40–47. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.10.40>.

12. Ткачова Н.П. Перерва П.Г., Кобелева Т.О., Формування інноваційної та інвестиційної політики промислового підприємства на засадах збалансованої системи показників // *Вісник НТУ "ХПІ" : зб. наук. пр. Темат. вип. : Технічний прогрес та ефективність виробництва*. Харків : НТУ "ХПІ", 2015. № 59 (1168). С. 96-100. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/20638>

Чуднецова Анна Михайлівна,
здобувачка вищої освіти 4 курсу
Київського університету інтелектуальної
власності та права
Науковий керівник:
Грущенко Олена Анатоліївна ,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри кібербезпеки,
інформаційних технологій та економіки
Київського університету
інтелектуальної власності та права

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ: ВПЛИВ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

Штучний інтелект, як нова технологія, розглядається як значна революція, яка глибоко змінила різні аспекти нашого життя, включаючи створення та управління інтелектуальною власністю. В міру розвитку технології штучного інтелекту її вплив на життя людини стає все більшим, оскільки широка доступність штучного інтелекту, незалежно від знайомства людини з технологіями, і величезний набір рішень, які він пропонує, призвів до переоцінки визначення людської творчості та його правові наслідки.

З моменту появи, швидкого поширення та розвитку технологій штучного інтелекту виникли численні питання щодо характеру інтелектуальної власності, включаючи авторство, винахідництво, право власності, типи порушень, а також застосування законодавства, яке регулює питання інтелектуальної власності.

Взаємодія штучного інтелекту та інтелектуальної власності стала джерелом нових бізнес-можливостей. Водночас ця взаємодія породила серйозні правові проблеми, які можуть поставити під загрозу сутність людського творіння.

До прикладу, у 2018 році французький художній колектив «Obvious» здобув популярність завдяки своєму портрету «Едмон де Беламі». Художній колектив «Obvious» використав систему штучного інтелекту для створення портрета, що відзначило значний момент взаємодії між технологіями та мистецтвом. Твір мистецтва складався з двох частин: штучного генератора та дискримінатора та був проданий на аукціоні за 423 500 доларів. [1]

Розробники заповнили систему даними 15 000 портретів, написаних між 14 століттям та 20 століттям. Штучний генератор створив новий портрет, а потім дискримінатор додав свій штрих, щоб зробити портрет схожим на людський, створений у реальному житті. [1]

Цей випадок посприяв широкому обговоренню з приводу авторських прав та впливу штучного інтелекту на законодавство, яке регулює питання інтелектуальної власності.

Однозначно, штучний інтелект кардинально змінює наш підхід до правових рамок та створення об'єкта інтелектуальної власності, а право в свою чергу, намагається встигнути за цими швидкими змінами, оскільки методи порушення прав інтелектуальної власності стають дедалі складнішими та різноманітнішими.

Згідно частини 1 статті 418 Цивільного кодексу України право інтелектуальної власності - це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом. [2]

Глава 35 Цивільного кодексу України встановлює різноманітні типи інтелектуальних активів, що охоплюються правом інтелектуальної власності, є переважно авторські права, суміжні права, наукове відкриття, винахід, корисна модель, промисловий зразок, патенти, промислові зразки та торговельні права, тощо.

Однак, усі ці категорії інтелектуальної власності суттєво зазнають впливу застосування штучного інтелекту, оскільки різні інструменти штучного інтелекту використовуються для створення романів, фільмів, музики, комп'ютерних програм, логотипів, створених людським інтелектом.

Згідно статті 421 Цивільного кодексу України суб'єктами права інтелектуальної власності є: творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник тощо) та інші особи, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності відповідно до цього Кодексу, іншого закону чи договору. [2]

Основне питання виникає, коли йдеться про використання штучного інтелекту в об'єктах інтелектуальної власності. Чи повинні ми приписувати творіння чи винахід особі чи бізнесу, які використовували таку технологію для створення цієї роботи? Чи повинні ми приписувати його штучному інтелекту чи організації, яка контролює штучний інтелект та його алгоритми?

У відповідь на дані питання, Україна внесла зміни до Закону України «Про авторське право і суміжні права» та нова редакція закону містить визначення права особливого роду («*sui generis*») на неоригінальні об'єкти, створені комп'ютерними програмами.

Стаття 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права» передбачає, що немайнові права на неоригінальний об'єкт не виникає (право визнання автором), а от майнові права (право відтворення, розповсюдження, адаптація тощо) можуть належати як розробнику комп'ютерної програми або ж користувачам комп'ютерної програми. [3]

Проте, інша ситуація в Україні пов'язана з винаходами, які створені штучним інтелектом.

Адже, Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» не містить концепції права особливого роду («*sui generis*») на неоригінальні об'єкти, передбачаючи, що винаходом (корисною моделлю) є результат інтелектуальної, творчої діяльності людини в будь-якій сфері технології. [4]

Разом з цим, багато юрисдикцій та офіційних організацій також розглядали дане питання. В свою чергу, Верховний Суд Великої Британії, Патентне відомство США, а також Європейське патентне відомство дійшли висновку, що штучний інтелект не може вважатися винахідником і не може подавати заявку на патентні права. [5]

Однак, ці ключові висновки не були офіційно визначені в міжнародних документах, таких як Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів [7] та Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності.[6]

У Європейському Союзі, 1 серпня 2024 року, набув чинності закон про штучний інтелект, перший у світі комплексний нормативний – правовий акт щодо штучного інтелекту. [7]

Закон про штучний інтелект (Регламент (Європейського Союзу) 2024/1689, що встановлює узгоджені правила щодо штучного інтелекту) є першою в історії комплексною правовою базою щодо штучного інтелекту в усьому світі. Метою правил є сприяння надійному штучному інтелекту в Європі. [8]

Закон про штучний інтелект встановлює чіткий набір заснованих на оцінці ризику правил для розробників і розгортачів штучного інтелекту щодо конкретного використання штучного інтелекту. Разом ці заходи гарантують безпеку, фундаментальні права та

орієнтований на людину штучний інтелект, а також посилюють впровадження, інвестиції та інновації в штучний інтелект у всьому Європейському Союзі.

Підсумовуючи, сьогодні штучний інтелект загрожує робочим місцям через свою здатність створювати високоякісний контент швидше та майже безкоштовно.

Однак, для світу важливо розвиватися разом із цією технологією. Замість того, щоб протистояти зростаючому використанню штучного інтелекту, ми повинні вдосконалювати його, щоб скористатися його величезним потенціалом.

Законодавство, яке регулює питання інтелектуальної власності продовжуватимуть порушуватися різними способами, і право намагатиметься захистити свою позицію як соціального ідеалу, який встановлює правила поведінки та визначає межі людської діяльності.

Водночас, багато правових неоднозначностей потребують уточнення, щоб забезпечити прозорість безпеки та етичне використання цієї технології, а глобальна розбіжність у законодавстві вимагає подальшого міжнародного діалогу для гармонізації законів та врегулювання транскордонних спорів щодо інтелектуальної власності.

Список використаних джерел:

1. Едмонд Де Беламі Очевидне. URL: <https://obvious-art.com/portfolio/edmond-de-belamy/>
2. Цивільний кодекс України: Кодекс України, Закон від 16.01.2003 № 435-IV. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.
3. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 1 грудня 2022 року № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>
4. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15 грудня 1993 року № 3687-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text>
5. Річард та інші (2024), Чи може ШІ бути винахідником? США, Великобританія, ЄПВ та Німецький підхід, Міжнародний арбітраж URL: <https://www.mayerbrown.com/en/insights/publications/2024/01/can-ai-be-an-inventor-the-us-uk-epo-and-germanapproach>

6. Про охорону літературних і художніх творів: Бернська конвенція від 24.07.71 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text
7. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text
8. Регламент (ЄС) 2024/1689 Європейського парламенту та Ради, що встановлює гармонізовані правила щодо штучного інтелекту від 13 червня 2024 року. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024R1689>

Шинделяр Д. М.,

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності «Фінанси, банківська справа, страхування та
фондовий ринок»
Київського університету інтелектуальної власності і права*

ІННОВАЦІЙНІ СТРАХОВІ ПРОДУКТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Цифровізація фінансового сектору зумовила появу принципово нових форм надання фінансових послуг, що базуються на застосуванні передових інформаційних технологій, в т.ч. в сфері страхування. Традиційні механізми захисту від ризиків активно доповнюються або повністю замінюються високотехнологічними продуктами, які забезпечують автоматизацію, глибоку індивідуалізацію та підвищення швидкості страхового обслуговування. Інноваційні страхові продукти відрізняються від класичних полісів глибоким ступенем персоналізації, автоматизацією процесів та можливістю безшовної інтеграції у сторонні цифрові сервіси. Технологічні зміни у страховій сфері природно формують запит на оновлення законодавчої бази, оскільки правове поле повинно створювати безпечне та передбачуване середовище для впровадження інновацій.

Досліджуючи природу інноваційних фінансових послуг, науковці виокремлюють низку технологічних рішень, що якісно трансформують страхову галузь. Як зазначає В.Ю. Кривенко, до таких рішень належать інтернет-страхування, телематика, використання великих масивів даних (Big Data) та блокчейн [1, с. 152]. Зі свого боку, С.В. Волосович та М.В. Гуминська констатують, що застосування технологій штучного інтелекту здатне модернізувати ринок, трансформуючи бізнес-процеси та сприяючи доступності послуг [2]. Інтеграція цих програмних інструментів призводить до появи нових видів страхових продуктів, серед яких особливе місце посідають телематичне страхування транспортних засобів (зокрема моделі формату Pay-As-You-Drive), параметричне страхування на основі розумних контрактів, комплексне кіберстрахування, вбудоване страхування (Embedded Insurance) та захист віртуальних активів.

Правове регулювання зазначених страхових продуктів безпосередньо спирається на оновлені норми Закону України «Про страхування» від 18.11.2021 р. № 1909-IX (далі – Закону). Згідно з ч. 1 ст. 97 Закону, договір укладається виключно в письмовій формі, яка може бути оформлена як електронний документ відповідно до законодавства про електронну комерцію прямо дозволяючи укладати угоди шляхом обміну інформацією в електронному середовищі, що повністю легалізує дистанційні канали дистрибуції формату D2C (Direct-to-Consumer) [3]. Більше того, ст. 86 Закону регламентує, що переддоговірна інформація про інноваційний страховий продукт може надаватися клієнту в електронній формі, у тому числі через особистий кабінет або спеціальний мобільний застосунок, що формує легітимну основу для роботи повністю цифрових страхових компаній, які взагалі не мають фізичних відділень [3]. Надзвичайно важливим регуляторним кроком стала норма ч.10 ст. 3 Закону, яка безпосередньо надає Національному банку України повноваження створювати спеціальну регуляторну платформу («пісочницю») для тестування інноваційних послуг, технологій та інструментів [3]. Спеціальна регуляторна платформа формує – це ізольоване, але цілком легальне правове середовище, де фінансові компанії можуть пілотувати нестандартні продукти на обмеженому колі реальних клієнтів, не ризикуючи при цьому миттєво отримати жорсткі санкції за недотримання консервативних пруденційних норм. Також варто виділити ст. 33 Закону, яка детально регламентує умови аутсорсингу, завдяки чому традиційні страховики отримують законне право залучати вузькопрофільні ІТ-стартапи для виконання окремих процесів, наприклад, для превентивного розрахунку ризиків на базі великих масивів даних [3].

Крім того, функціонування інноваційних платформ детально регламентується Постановою Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про використання електронного підпису та електронної печатки» № 172 від 20.12.2023 р., яка встановлює комплексні вимоги до застосування електронних довірчих послуг. Зокрема, Постанова визначає обов'язковість використання кваліфікованого електронного підпису та кваліфікованої електронної печатки під час укладення та виконання договорів у цифровому середовищі, що забезпечує юридичну значущість електронних правочинів, ідентифікацію учасників фінансових операцій та підвищення рівня захисту споживачів фінансових послуг [4].

На практичному рівні значної популярності сьогодні набуває вбудоване страхування (Embedded Insurance). Як зауважує З.Я. Лапішко, інноваційні моделі розширюють способи взаємодії з клієнтом і змінюють саму суть надання послуг та інтегруються безпосередньо у платформи електронної торгівлі чи мобільні додатки банківських установ завдяки відкритим програмним інтерфейсам (API), що дозволяє споживачу отримати захист саме в момент виникнення об'єктивної потреби [5].

Іншим інноваційним напрямом страхових продуктів, який нині активно обговорюється в контексті розвитку InsurTech, є страхове покриття віртуальних активів, який передбачає захист від ризиків, пов'язаних із кібератаками, втратою доступу до криптогаманців, технічними збоями блокчейн-систем, а також шахрайськими діями у сфері обігу цифрових активів. Актуальність такого виду страхування зумовлена зростанням значення криптоактивів у сучасній фінансовій системі та необхідністю створення ефективних механізмів управління пов'язаними з ними ризиками. Зокрема, Т.Д. Кривошлик та О.В. Димніч зауважують, що ухвалення профільного Закону України «Про віртуальні активи» № 2074-IX є важливим кроком у розв'язанні питання правового регулювання криптовалютного бізнесу, що неодмінно має вплинути на процес покриття ризиків на цьому ринку, оскільки він формує правові засади функціонування ринку віртуальних активів, визначає статус його учасників та створює передумови для запровадження страхових і гарантійних механізмів захисту від фінансових і кіберризиків [6;7].

Серед інноваційних страхових продуктів можна також виділити параметричне страхування, що передбачає здійснення автоматичної виплати страхового відшкодування при настанні заздалегідь визначеного та об'єктивно вимірюваного параметра (тригера), наприклад перевищення встановленого рівня опадів, сили вітру, температурних показників або інших кількісних індикаторів. На відміну від традиційного страхування, де необхідне індивідуальне встановлення розміру збитків, у параметричній моделі виплата здійснюється на основі зафіксованих даних із незалежних джерел (метеостанцій, супутникових систем або IoT-пристроїв), що суттєво скорочує час врегулювання страхових випадків, зменшує адміністративні витрати та мінімізує ризик спорів між страховиком і страхувальником. Аналізуючи цей напрямок, О.О. Шевчук зауважує, що технологія розподілених реєстрів здатна суттєво трансформувати внутрішні процеси

страховиків, підвищити прозорість і швидкість здійснення страхових операцій, а також створити передумови для виходу компаній на нові ринки завдяки впровадженню інноваційних страхових продуктів [8, с. 274].

Слід зауважити, що незважаючи на інтенсивне проникнення технологій, у правовому полі все ще залишається низка прогалин, що стримують повноцінну інтеграцію інноваційних продуктів. Зокрема, у чинному вітчизняному законодавстві практично відсутнє чітке нормативне закріплення таких категорій, як смарт-контракт, алгоритмічна оцінка ризиків та блокчейн-платформа. Як аргументовано зазначають у своєму дослідженні М. Абішева, Ж. Омірالی та А. Єнсебаєва, відсутність правового закріплення цих понять створює відчутну юридичну невизначеність при укладанні договорів за допомогою повністю автоматизованих цифрових засобів [9]. Крім того, впровадження телематики та інтелектуальних систем формує специфічні ризики, пов'язані з безперервною обробкою конфіденційних поведінкових даних, а загальні норми Закону України «Про захист персональних даних» [10] не завжди враховують вузьку специфіку фінансової галузі, де алгоритми здатні приймати рішення про відмову у послугі без безпосередньої участі людини.

Отже, поява та розповсюдження інноваційних страхових продуктів безальтернативно вимагає постійної актуалізації та деталізації нормативно-правової бази. Державні інституції повинні знаходити оптимальний баланс між активним стимулюванням технологічного прогресу та гарантуванням належного захисту законних прав споживачів. Формування чітких законодавчих дефініцій для новітніх програмних інструментів, забезпечення захисту персональної інформації у відповідності до європейських стандартів та активне застосування тестових регуляторних платформ дозволить створити безпечну, прозору та довгостроково надійну систему функціонування інновацій на вітчизняному ринку фінансових послуг.

Список використаних джерел:

1. Кривенко В. Ю. Insurtech на ринку страхових послуг України. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 24. С. 150–157. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/2647/2683> (дата звернення: 14.04.2026)

2. Волосович С. В., Гуминська М. В. Штучний інтелект на ринку страхових послуг. Економіка та суспільство. 2024. Вип. 70. URL: [file:///C:/Users/%D0%90%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B0/Downloads/5434-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-5353-1-10-20250225%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/%D0%90%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B0/Downloads/5434-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-5353-1-10-20250225%20(3).pdf) (дата звернення: 05.05.2026).
3. Про страхування: Закон України від 18.11.2021 № 1909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20> (дата звернення: 20.04.2026).
4. Про затвердження Положення про використання електронного підпису та електронної печатки: Постанова Правління Національного банку України від 20.12.2023 № 172. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0172500-23> (дата звернення: 02.04.2026)
5. Лапішко З. Я. Вплив InsurTech на розвиток страхового ринку. Фінансовий простір. 2023. № 1 (49). С. 17–31 URL: <https://fp.lnu.edu.ua/index.php/fp/article/view/887/1115> (дата звернення: 04.05.2026)
6. Кривошлик Т. Д., Димніч О. В. Страхування криптовалюти в умовах правової невизначеності. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 45. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1997/1925> (дата звернення: 04.05.2026)
7. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20> (дата звернення: 08.05.2026).
8. Шевчук О.О. Блокчейн як каталізатор трансформації бізнес-процесів у страхуванні. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2019. Т. 1, № 28. С. 273–278. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/2070/2088> (дата звернення: 12.04.2026).
9. Abisheva M., Omirali Z., Yensebayeva A. Innovative approaches to financial and legal regulation of insurance products in the InsurTech era. *Соціально-правові студії*. 2025. Т. 8, № 2. Р. 11–22. URL: https://sjs-journal.com.ua/web/uploads/pdf/SLS_Vol.8_No.2_2025-11-22.pdf (дата звернення: 03.05.2026).
10. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 14.05.2026)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Впровадження правового регулювання цифрового страхування в Україні зумовлено необхідністю формування цілісної та адаптивної вітчизняної нормативно-правової бази, яка б ефективно регулювала інтеграцію новітніх цифрових технологій (InsurTech) у страховий сектор, забезпечувала надійний захист прав споживачів електронних страхових послуг та відповідала сучасним євроінтеграційним зобов'язанням України. З позицій теорії юридичної науки та економіки, цифровізація цієї сфери виходить далеко за межі звичайної автоматизації існуючих рутинних послуг. Як ґрунтовно зазначає з цього приводу дослідник І.Г. Скриль, «Цифрова трансформація не є фрагментарним упровадженням окремих інформаційних рішень, а становить системний процес глибоких змін бізнес-моделей, організаційної культури та управлінських підходів, спрямованих на створення нової цінності для клієнта» [1, с. 6]. Такий інноваційний перехід вимагає відповідної проактивної реакції з боку держави, оскільки правове поле повинно «встигати за технологічними змінами», щоб не гальмувати розвиток ринку страхових послуг. Зокрема, у своїх дослідженнях О.Л. Подоляк та О.М. Парубець цілком слушно наголошують, що впровадження сучасних цифрових технологій вимагає суттєвої організаційної, інституційної та правової трансформації існуючого механізму функціонування ринку, без якої неможливо забезпечити захист прав споживачів на належному рівні [2, с. 162].

Національна нормативно-правова база регламентації цифровізації страхових відносин, є багаторівневою та включає як спеціальні профільні закони, так і загальні норми щодо електронного документообігу та кібербезпеки. Фундаментальним кроком оновлення правового регулювання цифрового страхування в Україні стало прийняття нового Закону України «Про страхування» № 1909-ІХ, який безпосередньо створює базове підґрунтя для

легального використання інформаційних систем, дозволяючи укладати договори в електронній формі та повноцінно застосовувати дистанційні канали продажу страхових послуг [3]. Крім того, функціонування цифрових платформ страхування ґрунтується на імперативні вимоги Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» від 14.12.2021 р. № 1953-IX, Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 р. № 2155-VIII, а також Закону України «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 р. № 675-VIII, які сукупно забезпечують юридичну силу електронних угод. Важливе практичне значення має також Постанова Правління НБУ «Про затвердження Положення про використання електронного підпису та електронної печатки» № 172 від 20.12.2023 р., яка деталізує порядок використання електронного підпису та електронної печатки під час надання небанківських фінансових послуг, чітко регламентуючи процедури ідентифікації та автентифікації клієнтів у цифровому середовищі [4].

У контексті правового регулювання практичний вимір цифровізації страхового сектору актуалізується насамперед через необхідність нормативного визначення правового статусу фінансових агрегаторів, легалізації операцій у спеціалізованих мобільних додатках та встановлення правил використання інтелектуальних телематичних рішень. Звертаючи увагу на ці інфраструктурні зміни, Л.А. Яцентюк вказує, що цифрові канали продажу значно розширюють доступ споживачів до послуг, підвищують рівень відкритої конкуренції на ринку та сприяють формуванню більш справедливих цін, проте вони водночас вимагають від регуляторів страхового ринку нових методів нагляду за діяльністю онлайн-платформ [5].

У площині практичної діяльності варто виділити специфічний проблемний аспект правового регулювання цифрового страхування в Україні – вітчизняні страховики часто стикаються з проблемою застарілих базових інформаційних систем, що значно ускладнює та здорожчує інтеграцію новітніх технологічних рішень з існуючою інфраструктурою компаній. Як приклад подолання такого аспекту можна навести діяльність регуляторних «пісочниць» у сфері відкритих фінансів та страхування, де компаніям дозволяється тестувати інноваційні продукти через API-інтерфейси в контрольованому середовищі та за спрощених регуляторних умов. Такий підхід дає можливість перевірити життєздатність нових цифрових рішень, оцінити потенційні ризики та сформулювати підґрунтя для

подальшого вдосконалення нормативного регулювання без загрози порушення чинних вимог. Зокрема, у міжнародній практиці функціонують спеціалізовані sandbox-платформи для тестування фінансових та страхових сервісів на основі відкритих API, що сприяє розвитку моделей Open Finance та Open Insurance [6].

У контексті розбудови інноваційного фінансового ринку особливої ваги набуває нормативно-правове забезпечення застосування штучного інтелекту під час андеррайтингу, тарифікації та врегулювання збитків, оскільки це потребує чіткого законодавчого розмежування суб'єктної відповідальності за помилки автоматизованих систем. Оскільки автоматизація прийняття рішень несе в собі приховані ризики соціальної дискримінації та алгоритмічної непрозорості, НБУ оприлюднив детальний дискусійний документ щодо етичного та відповідального використання таких технологій на фінансовому ринку. У документі визначено концептуальні засади впровадження штучного інтелекту на інноваційному фінансовому ринку шляхом формування принципів його відповідального, етичного та ризик-орієнтованого використання, спрямованих на підвищення ефективності фінансових послуг, розвиток інновацій та забезпечення фінансової стабільності. Особливу увагу приділено створенню систем управління ШІ, захисту прав споживачів, прозорості автоматизованих рішень, управлінню даними й моделями, а також адаптації фінансового сектору України до міжнародних стандартів регулювання цифрових та інтелектуальних технологій [7].

На нашу думку, у цьому ж розрізі у геометричній прогресії зростає увага до інформаційної безпеки та приватності клієнтських даних. Аналізуючи даний аспект Ю.П. Калайда звертає увагу на те, що «один із способів, які активно вживають страховики багатофакторна аутентифікація, яка стає ключовою вимогою під час укладання договорів кіберстрахування поряд з вимогами щодо наявності захищених та зашифрованих резервних копій даних, управління привілейованим доступом до мереж та систем. Оскільки відбувається еволюція кіберризиків, яка передбачає поширення нових технологій, такі як штучний інтелект і хмарні сервіси, що створюють нові виклики для страховиків, які змушені адаптувати свої страхові продукти до нових реалій» [8, с. 219]. Забезпечення такого рівня захисту вимагає обов'язкової імплементації в українське законодавство принципів європейського регламенту захисту даних (зокрема, принципів Загального регламенту захисту даних Європейського Союзу [9]), що передбачає

інтеграцію механізмів кібербезпеки ще на початковому етапі проектування цифрових сервісів.

Отже, законодавче поле України у сфері цифрового страхування перебуває на етапі активної консолідації та гармонізації з вимогами європейських директив, адже впровадження інноваційних технологічних рішень потребує від держави постійного і виваженого оновлення правової бази, яке б ефективно гарантувало безпеку обробки персональних даних, стимулювало подальший розвиток дистанційних фінансових сервісів та надійно підтримувало баланс інтересів між комерційними страховиками і звичайними споживачами послуг.

Список використаних джерел:

1. Скриль І.Г. Цифрова трансформація страхового ринку України : магістерська робота ... здобувача другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спец. 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» / Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». Полтава, 2026. 86 с. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/files/original/107/20708/a4ddc2234593cf64101ced5b8dbc36207c3e9c9b.pdf> (дата звернення: 05.05.2026)
2. Парубець О.М., Подоляк О.Л. Трансформація механізму функціонування та розвитку страхового ринку в умовах цифровізації економіки. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2024. № 2(38). С. 165–176. URL: <http://ir.stu.cn.ua/server/api/core/bitstreams/d142ccac-c84a-42cf-a441-d0b1a09648e1/content> (дата звернення: 12.05.2026)
3. Про страхування: Закон України від 18.11.2021 р. № 1909-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (дата звернення: 12.05.2026)
4. Постанова Правління НБУ «Про затвердження Положення про використання електронного підпису та електронної печатки» № 172 від 20.12.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0172500-23#Text> (дата звернення: 11.05.2026)
5. Яцентюк Л. А. Розвиток страхового ринку України : кваліфікаційна робота бакалавра ... здобувачки IV курсу зі спец. 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» / Національна академія статистики, обліку та аудиту. Київ, 2025. 77 с.

URL: <http://irb.nasoa.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f05c5d1d-1d07-4064-9fb8-e53aaaa0615e/content> (дата звернення: 04.05.2026)

6. Regulatory Sandbox. Open Bank Project: official website. URL: <https://openbankproject.com/solutions/regulatory-sandbox/> (дата звернення: 07.05.2026)

7. Дискусійний документ з етичного та відповідального використання штучного інтелекту учасниками ринку фінансових послуг України. Національний банк України: офіційний вебсайт. 2026. 24 берез. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Discussion_paper_AI-2026-03-24.pdf?v=16 (дата звернення: 06.05.2026)

8. Калайда Ю. П. Зарубіжний досвід запровадження та розвитку системи страхування кіберризиків: організаційно-правові засади. Інформація і право. 2025. № 2(53). С. 209–222. URL: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.2\(53\).334891](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.2(53).334891) (дата звернення: 02.05.2026)

9. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних): Європейський парламент, Рада Європейського Союзу від 27.04.2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text (дата звернення: 12.05.2026)

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ВІДНОВЛЕННІ СУБ'ЄКТНОСТІ ВЕТЕРАНІВ ТА ВПО В ПРОМИСЛОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Актуальність теми дослідження обумовлена глибокими військовими трансформаціями соціальної сфери України, що супроводжуються зростанням кількості вразливих груп населення, зокрема ветеранів та внутрішньо переміщених осіб (ВПО), а також ускладненням механізмів соціальної адаптації та інтеграції. У цих умовах соціальна робота набуває стратегічного значення як інструмент не лише надання допомоги, але й відновлення людського потенціалу та соціальної стійкості суспільства [8; 16].

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні ролі корпоративних програм психологічної підтримки та реінтеграції у відновленні суб'єктності ветеранів та ВПО в умовах промислового підприємства.

Наукова новизна полягає у розкритті психологічної та професійної підтримки на виробництві як інструменту переходу від об'єктної (пасивної) до суб'єктної (активної) моделі соціальної роботи.

Методи дослідження: системний та міждисциплінарний підходи, аналіз практик корпоративної соціальної відповідальності та елементи кейс-аналізу (на прикладі Групи Метінвест та компанії МХП).

Традиційно отримувач соціальної допомоги розглядався як об'єкт підтримки. Однак сучасні підходи до соціальної роботи, особливо в умовах війни, актуалізують необхідність переходу до суб'єктної парадигми. Ключовим завданням стає відновлення здатності особистості до самостійного прийняття рішень та активної участі в соціально-економічних процесах [8; 11, с. 42–43].

Важливим аспектом повернення суб'єктності є системна психологічна підтримка на підприємствах. Прикладом є сервіс «Метінвест – разом!», який з квітня 2026 року на платформі Betobee забезпечує співробітників безкоштовними консультаціями військових та цивільних психологів [5]. Це дозволяє трансформувати стан «виснаження» у ресурс для активної професійної діяльності. Додатковим інструментом є практики ментального відновлення, зокрема техніки «ментального перезавантаження», розроблені спільно з військовими психологами [4]. Це створює фундамент для успішного опанування нових компетенцій в умовах цифровізації виробництва [10].

Досвід корпоративного сектору у відновленні суб'єктності ветеранів також успішно реалізується в межах програми «МХП Поруч». Ця комплексна система індивідуального супроводу спрямована на повну адаптацію ветеранів та ветеранок у цивільному житті, професії та громаді. Програма передбачає не лише працевлаштування, а й індивідуальний підхід до перенавчання (рескілінгу), що дозволяє колишнім військовослужбовцям знайти себе заново в межах організації, враховуючи їхні нові можливості та потреби [7].

Соціальна робота на підприємствах сьогодні нерозривно інтегрується з HRM-процесами. Корпоративний сектор впроваджує ініціативи, що поєднують матеріальну допомогу, психологічний супровід та можливості професійного розвитку [12; 13; 15]. Особливої уваги заслуговує філософія «Сталеві люди», яка відображена в однойменній програмній статті Метінвесту. Вона транслює образ ветерана як лідера змін та суб'єкта відбудови промисловості [15]. Ефективним інструментом інтеграції тут виступає технологія High Involvement HRM (HIHRM), що дозволяє ветеранам повернути відчуття значущості через залучення до управління (модель P-I-K-R) [2].

Висновки Ефективна адаптація ветеранів та ВПО потребує переходу від моделі пасивної допомоги до активного менеджменту реінтеграції. Поєднання психологічної підтримки, корпоративної соціальної відповідальності та сучасних HRM-технологій є ключовим механізмом відновлення суб'єктності особистості та стабілізації людського потенціалу України.

Список використаних джерел:

1. Актуальні проблеми соціальної сфери : зб. наук. праць / за ред. С. М. Коляденка. Житомир : Житомирський державний університет ім. І. Франка, 2023. Вип. 13.
2. Величко О. Г. Соціальна політика та корпоративна відповідальність підприємств : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2021. 216 с.
3. Кадрова політика в умовах війни: як підприємства адаптуються до дефіциту персоналу // My Metinvest. 2026.
4. Корисні поради військової психологині для співробітників Метінвесту: як відновитися за кілька хвилин // My Metinvest. 03.02.2026. URL: <https://metinvest.media/> (дата звернення: 05.05.2026).
5. Метінвест – разом!: коли важливо зберігати спокій // My Metinvest. 15.04.2026. URL: <https://metinvest.media/> (дата звернення: 05.05.2026).
6. Міністерство у справах ветеранів України. Ветеран PRO : цифрова платформа державних послуг. 2024. URL: <https://veteranpro.gov.ua/> (дата звернення: 15.05.2026).
7. МХП Поруч: реінтеграція ветеранів як інвестиція у відновлення держави // AgroPortal. URL: <https://agroportal.ua/publishing/sobytiya/mhp-poruch-reintegraciya-veteraniv-yak-investiciya-u-vidnovlennya-derzhavi> (дата звернення: 15.05.2026).
8. Пліско Є. Ю. Загальні стандарти соціальної роботи // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2023. № 1 (105). С. 122–131.
9. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12> (дата звернення: 05.05.2026).
10. Професійна підготовка: як Метінвест підвищує якість навчання на виробництві // My Metinvest. 03.12.2025. URL: <https://metinvest.media/> (дата звернення: 15.05.2026).
11. Франко Н. М., Акіменко В. С. Актуальні напрями соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. 2024. Вип. 78. С. 42–46.
12. AgroNews. How mining and metallurgical companies support their personnel during wartime. 07.05.2025. URL: <https://agronews.ua/> (дата звернення: 15.05.2026).

13. GZK Metinvest u Kryvomu Rozi prodovzhuyut navchaty spivrobitnykiv novykh profesii // Metinvest.Media. 01.03.2023. URL: <https://metinvest.media/> (дата звернення: 05.05.2026).
14. Metinvest Polytechnic and Community Recovery School to Train Managers for Ukraine's Recovery // Metinvest.Media. 19.03.2025. URL: <https://metinvest.media/> (дата звернення: 05.05.2026).
15. Steel Team: How Metinvest supports its employees during the war // Metinvest.Media. 24.05.2023. URL: <https://metinvest.media/> (дата звернення: 05.05.2026).
16. World Bank. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3), February 2024. Washington, DC : World Bank, 2024. URL: <https://www.worldbank.org/> (дата звернення: 15.05.2026).

Буряк Микола Віталійович,
*студент I курсу магістратури,
групи ПС7/25, факультету інформаційних
технологій та соціально-гуманітарних наук
кафедри філософії та психології
Київського університету інтелектуальної
власності та права*

КРИТИЧНІ СИТУАЦІЇ, ЯК ЧИННИКИ ТРАФОРМАЦІЇ ПСИХОЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ОСОБИСТОСТІ

Сучасне суспільство характеризується високим рівнем нестабільності, соціальних змін та постійного психологічного напруження. Людина дедалі частіше стикається з різноманітними критичними ситуаціями, які впливають на її емоційний стан, поведінку та загальний психічний розвиток. Особливо актуальною ця проблема є в умовах воєнного стану, економічних труднощів, соціальних конфліктів та інформаційного перевантаження. Критичні ситуації здатні кардинально змінювати внутрішній світ особистості, її цінності, спосіб мислення та емоційне реагування.

Психоемоційний стан людини є важливою складовою її психологічного благополуччя. Він визначає рівень емоційної стабільності, здатність адаптуватися до змін, ефективно взаємодіяти з оточенням та долати труднощі. Саме тому дослідження впливу критичних ситуацій на психоемоційний стан особистості має важливе теоретичне та практичне значення.

Поняття критичної ситуації

Критична ситуація — це складна життєва обставина, яка порушує звичний спосіб життя людини, створює загрозу її фізичному або психологічному благополуччю та потребує значних внутрішніх ресурсів для адаптації. Такі ситуації можуть бути короткочасними або тривалими, раптовими чи поступовими, але в будь-якому випадку вони викликають сильне емоційне переживання [7; с. 236].

До основних видів критичних ситуацій належать:

- воєнні дії та збройні конфлікти;
- втрата близьких людей;
- тяжкі захворювання;
- стихійні лиха та катастрофи;

- професійні кризи;
- сімейні конфлікти;
- вимушене переселення;
- фінансові труднощі;
- соціальна ізоляція;
- насильство та дискримінація.

Кожна людина реагує на кризу по-різному, оскільки психологічна реакція залежить від індивідуальних особливостей, життєвого досвіду, рівня стресостійкості та соціальної підтримки.

Вплив критичних ситуацій на психоемоційний стан

Критичні ситуації спричиняють потужне психоемоційне напруження. У момент небезпеки або сильного стресу організм людини активує захисні механізми, які допомагають вижити в складних умовах. Це проявляється у фізіологічних та психологічних реакціях: прискореному серцебитті, тривожності, страху, агресії або стані емоційного заціпеніння[3; с. 81].

Найпоширенішими психоемоційними станами в кризових ситуаціях є:

Страх

Страх є природною реакцією на небезпеку. Він виконує захисну функцію, однак при тривалому впливі може перерости у хронічну тривожність або панічні стани.

Тривога

Тривога виникає через невизначеність майбутнього та відчуття втрати контролю над ситуацією. Людина постійно перебуває у стані внутрішнього напруження, що негативно впливає на психічне здоров'я.

Агресія

У деяких випадках критичні ситуації викликають агресивну поведінку як спосіб психологічного захисту або реакцію на безсилля.

Апатія та емоційне виснаження

Тривалий стрес може призводити до втрати емоційної активності, байдужості, зниження мотивації та депресивних станів.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР)

Особливо тяжкі критичні події можуть стати причиною розвитку ПТСР. Людина повторно переживає травматичну подію через спогади, сни, підвищену тривожність та емоційну нестабільність.

Трансформація особистості під впливом критичних ситуацій

Попри негативний вплив, критичні ситуації можуть стати поштовхом до внутрішніх змін і особистісного розвитку. Психологічна криза нерідко сприяє переосмисленню життя, формуванню нових цінностей та розвитку зрілості [4; с. 139].

Формування стресостійкості

Поступове подолання труднощів допомагає людині навчитися краще контролювати свої емоції, швидше адаптуватися до змін та ефективніше реагувати на стресові фактори.

Розвиток резильєнтності

У психології резильєнтність означає здатність особистості відновлюватися після пережитих труднощів та зберігати психологічну рівновагу. Люди з високим рівнем резильєнтності легше долають кризові ситуації та швидше адаптуються до нових умов життя. [4; с. 153].

Переоцінка життєвих цінностей

Після пережитих криз люди часто починають більше цінувати життя, здоров'я, сім'ю, міжособистісні стосунки та духовні цінності.

Особистісне зростання

Критичні ситуації можуть сприяти розвитку відповідальності, самостійності, емпатії та внутрішньої сили. Це явище називають посттравматичним зростанням.

Особливості психоемоційних змін в умовах війни

Воєнний стан створює постійний психоемоційний тиск на людину. Загроза життю, повітряні тривоги, втрата близьких, вимушене переселення та інформаційна напруга формують високий рівень стресу.

В умовах війни люди часто переживають:

- постійне відчуття небезпеки;
- хронічну тривожність;
- емоційне виснаження;

- порушення сну;
- страх за майбутнє;
- втрату відчуття стабільності.

Особливо вразливими є діти, люди похилого віку, військовослужбовці, рятувальники та особи, які безпосередньо пережили бойові дії [8].

Водночас війна може сприяти розвитку згуртованості, взаємопідтримки, патріотизму та внутрішньої стійкості суспільства.

Шляхи подолання наслідків критичних ситуацій

Для збереження психічного здоров'я важливо своєчасно надавати психологічну підтримку людям, які пережили кризові події.

Основними способами подолання наслідків критичних ситуацій є:

- психологічне консультування;
- психотерапія;
- соціальна підтримка;
- розвиток навичок саморегуляції;
- підтримка сімейних та дружніх зв'язків;
- формування позитивного мислення;
- дотримання режиму праці та відпочинку;
- участь у волонтерській та соціальній діяльності.

Важливу роль також відіграє розвиток психологічної культури суспільства та доступність професійної психологічної допомоги.

Висновок

Отже, критичні ситуації є важливим чинником трансформації психоемоційних станів особистості. Вони можуть спричиняти сильні негативні переживання, психоемоційне виснаження та психологічні розлади, однак водночас здатні стимулювати особистісне зростання, розвиток стресостійкості та переосмислення життєвих цінностей. Реакція людини на кризу залежить від її внутрішніх ресурсів, рівня психологічної підготовки та наявності соціальної підтримки. У сучасних умовах особливо важливими є психологічна допомога, розвиток резильєнтності та створення умов для підтримки психічного здоров'я населення.

Список використаної літератури:

Підручники:

1. Абрахам Маслоу Мотивація і особистість. — Київ : Педагогіка, 2004. — 352 с.
2. Віктор Франкл Людина в пошуках справжнього сенсу. — Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2020. — 160 с.
3. Карл Роджерс Погляд на психотерапію. Становлення людини. — Київ : Основи, 2005. — 320 с.
4. Сергій Максименко Загальна психологія : навчальний посібник. — Київ : Центр учбової літератури, 2018. — 272 с.
5. Основи психології : підручник / за ред. Ольга Киричук, Валентин Роменець. — Київ : Либідь, 2006. — 632 с.
6. Психологія стресостійкості особистості : навчальний посібник / за ред. Михайло Корольчук. — Київ : КНТ, 2010. — 432 с.

Наукові статті

7. Всесвітня організація охорони здоров'я. Психічне здоров'я та психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій. — Женева, 2022.

Воробей Вікторія Олександрівна,
студентка другого курсу спеціальності «С4 Психологія»
Київського університету інтелектуальної власності та права
(науковий керівник – Чернякова Олеся Володимирівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та психології
Київського університету
інтелектуальної власності та права)

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У ФОРМУВАННІ Я-КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У сучасному інформаційному суспільстві соціальні мережі перетворилися на один із ключових чинників формування психологічного простору особистості. Їх функціонування виходить далеко за межі простої комунікації, охоплюючи сфери самопрезентації, соціального пізнання, емоційної регуляції та формування ідентичності [4].

Соціальні мережі відіграють важливу роль у сучасному цифровому суспільстві, значно впливають на комунікацію, інформаційний обмін і соціальну взаємодію.

Натепер мобільні технології прогресують у великих масштабах. Особливої популярності вони набувають саме зараз, коли велика кількість людей зареєстрована у відомих соціальних мережах, що мають значний вплив на розвиток Я-концепції в сучасному світі.

Під Я-концепцією особистості ми розуміємо комплекс уявлень, за допомогою якого людина сприймає себе, взаємини з іншими та світ навколо себе. Це поняття включає в себе віру особистості в її власні здібності, цінності та роль у суспільстві. Також структура Я-концепції містить такі компоненти, як самосприйняття, самооцінка, саморозвиток і самореалізація. Ці компоненти взаємодіють один з одним і формують унікальну індивідуальність кожної людини.

Я-концепція – це складна та багаторівнева система афективних (емоційних), когнітивних (пізнавальних) і поведінкових компонентів. Структура Я-концепції містить такі компоненти:

1. Самопізнання як усвідомлення власних рис, характеристик, якостей і мотивації.
2. Самооцінка як оцінка власних здібностей, успіхів, недоліків і досягнень.
3. Самоідентифікація як розпізнання власної унікальності в контексті соціальних відносин.
4. Самоактуалізація як реалізація свого потенціалу та саморозвиток.

Ці компоненти взаємодіють один з одним і формують унікальну Я-концепцію кожної людини. На її розвиток у сучасних реаліях істотно впливають соціальні мережі [1].

Взаємодія особистості з Інтернетом неоднозначно впливає на її здоров'я та соціальне становлення. З одного боку, Інтернет надає величезні можливості для спілкування, читання книг, відвідування онлайн музеїв та перегляду кіно, а з іншого – містить віртуальні загрози, які можуть мати негативні наслідки для особи та її близьких у реальному житті.

Особистість, як і все специфічно-людське в психіці, формується і розкривається в ході активної взаємодії з зовнішнім і предметним середовищем, шляхом засвоєння або присвоєння індивідом суспільно виробленого досвіду. У цьому досвіді безпосередньо до особистості відносяться системи уявлень про норми та цінності про загальну спрямованість людини, стосунки до інших, до себе, до суспільства та інше.

В сучасному світі соціальні мережі набувають великої популярності та розповсюдженості, що зумовлено значною кількістю переваг їх використання.

Позитивний вплив соціальних мереж на формування Я-концепції особистості полягає у тому, що вони створюють широкі можливості для самовираження, розвитку та соціальної взаємодії. У сучасному світі соціальні мережі стали важливим середовищем, де людина може проявити свою індивідуальність, знайти підтримку та краще зрозуміти себе. Соціальні мережі також сприяють особистісному розвитку. Через доступ до великої кількості інформації людина може навчатися, розширювати світогляд, розвивати нові навички та знаходити мотивацію для самовдосконалення. Багато користувачів надихаються прикладами інших людей, їхнім досвідом успіху чи творчою діяльністю.

Одним із ключових аспектів впливу мереж є формування соціальної ідентичності та ціннісних орієнтацій. Соціальні платформи дозволяють підліткам і молоді моделювати власні соціальні ролі та оцінювати реакцію оточення. Це сприяє розвитку комунікативних компетенцій та критичного осмислення власного досвіду. Водночас у мережах формуються норми поведінки та стандарти взаємодії, що впливають на психологічний розвиток. Активність у різних типах платформ (Instagram, TikTok, Facebook) забезпечує різні моделі соціальної взаємодії. Соціальні мережі можуть стимулювати когнітивну активність та самоосвіту. Проте нерегульоване використання мереж пов'язане з ризиком

кібербулінгу та психологічного дискомфорту. Таким чином, соціальні мережі є одночасно ресурсом розвитку та потенційним джерелом психологічного навантаження.

Вплив соціальних мереж на емоційний стан молоді проявляється через формування залежності від зворотного зв'язку та лайків. Надмірна увага до оцінки контенту іншими користувачами може знижувати самооцінку та стимулювати тривожність. Водночас контрольоване використання платформ сприяє розвитку емоційної компетентності та здатності до саморегуляції. Соціальні мережі також виконують функцію психологічної підтримки, надаючи можливість для соціального обміну та отримання підтримки. Використання тематичних і професійних мереж стимулює когнітивний розвиток та підвищує мотивацію до навчання.

Активність у мережах може також підвищувати міжособистісну емпатію та соціальну чутливість. Таким чином, емоційний вплив соціальних мереж залежить від характеру та тривалості користування. Соціальні мережі стимулюють розвиток міжособистісних навичок через створення віртуальних спільнот та груп за інтересами. Вони дозволяють молоді взаємодіяти з однолітками, розвивати комунікативні стратегії [3].

Водночас соціальні мережі здійснюють колосальний вплив на психіку людей, особливо на психіку дітей та підлітків. Кожного дня користувачі мережі Інтернет реєструються у все нових соціальних мережах і починають своє активне віртуальне життя. Проте, міцний зв'язок дитини чи підлітка з соціальними мережами здійснює пагубний вплив на формування світогляду, моральних якостей, життєвих цінностей. В сучасних реаліях вони стали загрозою для психічного та фізичного здоров'я особистості.

Дослідженням негативного впливу соціальних мереж на формування та розвиток психіки особистості дитини та підлітка займалися як зарубіжні (К. Янг, Д. Грінфілд, А. Голдберг), так і українські вчені (Ю. Данько, Ю. Бабаєва, О. Філатова). Британський біолог Арік Сігман стверджує, що фізіологічні процеси в організмі протікають по-різному в залежності від того, знаходиться людина наодинці, в суспільстві чи у віртуальному світі. На його думку, надмірне захоплення віртуальним життям в Інтернеті може пошкодити здоров'я через скорочення спілкування з реальними людьми [2, с.145-146].

Отже, соціальні мережі відіграють як позитивну, так і негативну роль у житті молоді: вони слугують простором для самовираження, підтримки та розвитку соціальних зв'язків, водночас можуть стати джерелом психологічного навантаження, тривожності,

емоційної нестабільності та формування залежної поведінки. У сучасних умовах, коли цифрова взаємодія є невід'ємною складовою повсякденного життя, особливої актуальності набуває необхідність розробки ефективних моделей соціального супроводу молоді, які враховують як ризики, так і потенціал соціальних мереж [5, с.98-99].

Соціальні мережі виконують багатофункціональну роль у житті молоді, забезпечуючи доступ до інформації, комунікації та самореалізації. Вони формують середовище для розвитку соціальних навичок, включаючи співпрацю, емпатію та критичне мислення. Активне користування соціальними мережами позитивно впливає на Я-концепцію молоді та формує відчуття власної соціальної цінності. Водночас надмірне або неконтрольоване використання може спричиняти стрес, тривожність та залежність. Соціальні платформи виступають середовищем для моделювання міжособистісних відносин та соціальної ідентичності. Вони також дозволяють отримувати зворотний зв'язок, що підвищує самооцінку та впевненість у власних можливостях. Соціальні мережі надають інструменти для реалізації творчого потенціалу, зокрема через мультимедійний контент та блоги. Таким чином, цифрові середовища формують як когнітивні, так і емоційні аспекти розвитку особистості [4].

Список використаних джерел:

1. Амплєєва О., Бехтольд Д. Вплив соціальних мереж на розвиток я-концепції сучасної молоді. *Психологія та соціальна робота*. 2024. Т. 59, № 1. С. 11–21.
2. Барчі Б., Лакатош З. Вплив соціальних мереж на формування та розвиток особистості. *Мукачівський державний університет*. 2017. С. 145–146.
3. Коброслі А. Взаємозв'язок використання соціальних мереж з психологічним благополуччям підлітків. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Психологія*. 2018. Т. 23. Випуск 2 (48), 2018. С.58-65.
4. Сабалдир О., Роговенко М. Вплив соціальних мереж на психологічний стан людини. Збірник матеріалів круглого столу 930.03.2026). 2026. С.105-107. URL: <https://elar.navs.edu.ua/items/bc5ea8df-7f22-4305-86fc-000e59bf122c>

5. Шевчук О. Вплив соціальних мереж на психоемоційний стан молоді: соціальна робота з підлітками в еру цифрових технологій. *Соціальна робота та психологія: освіта і наука*. 2025. № 1. С. 98–101.

Григорович Олена Іванівна,
студентка 1-го курсу магістратури
спеціальності «Психологія»
Київського університету
інтелектуальної власності та права

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ

У сучасному світі підліткам дедалі складніше визначитися з майбутньою професією. Велика кількість спеціальностей, постійний вплив соціальних мереж, думка оточення та очікування батьків часто створюють додатковий психологічний тиск. Через це багато молодих людей відчують невпевненість у собі та страх помилитися з вибором професії. Підлітковий вік є важливим етапом формування особистості. Саме в цей період людина починає краще розуміти свої інтереси, здібності, життєві цінності та замислюється над майбутнім. Тому психологічний супровід професійного становлення допомагає підліткам не лише обрати професію, а й краще зрозуміти себе.

Психологічний супровід професійного становлення підлітків - це підтримка з боку психолога, педагогів і батьків у процесі професійного самовизначення та розвитку особистості.

Основною метою такого супроводу є допомога підлітку у визначенні власних здібностей, інтересів і професійних нахилів. Важливо, щоб вибір професії був усвідомленим, а не зробленим під впливом моди чи думки інших людей.

На практиці досить часто трапляються ситуації, коли підліток обирає майбутню професію через бажання батьків. Наприклад, батьки хочуть, щоб дитина стала юристом або лікарем, хоча сама дитина має творчі здібності й цікавиться дизайном або психологією. Через це у майбутньому можуть виникати емоційне виснаження, відсутність мотивації та незадоволення навчанням.

Ще однією проблемою є постійне порівняння себе з іншими у соціальних мережах. Підлітки часто бачать «успішний успіх» своїх однолітків і починають сумніватися у власних можливостях. У таких випадках психологічна підтримка допомагає

знизити рівень тривожності та сформувати більш адекватну самооцінку.

Психологічний супровід включає:

1. проведення бесід і консультацій;
2. психологічне тестування;
3. профорієнтаційні заняття;
4. тренінги з розвитку впевненості та комунікації;
5. допомогу у подоланні страху перед майбутнім.

Важливу роль у цьому процесі відіграє шкільний психолог, який допомагає підліткам краще зрозуміти власні сильні сторони та підтримує їх у складний період вибору життєвого шляху.

Також велике значення має підтримка сім'ї. Якщо батьки поважають вибір дитини та допомагають їй розвиватися у цікавому для неї напрямку, це позитивно впливає на психологічний стан підлітка та його впевненість у собі.

Висновок

Отже, психологічний супровід професійного становлення підлітків є важливою складовою розвитку особистості. Він допомагає молоді краще зрозуміти себе, свої здібності та зробити більш усвідомлений вибір професії. Психологічна підтримка сприяє формуванню впевненості, відповідальності та готовності до дорослого життя. У сучасних умовах роль психолога у професійному самовизначенні підлітків стає особливо важливою.

Список використаних джерел:

1. Ігнатович О. М., Татаурова-Осика Г. П., Шевенко А. М. Психологія професійної діагностики та професійного консультування. Кропивницький : Імекс ЛТД, 2021.
2. Профорієнтація: стан і перспективи розвитку : збірник матеріалів / за ред. Н. В. Павлик. Київ : НАПН України, 2020.
3. Бернацька Л. А. Професійне становлення особистості в сучасних умовах. Житомир, 2024.
4. Савчин Ю. Ю. Психолого-педагогічний супровід професійного самовизначення старшокласників // Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2015. № 12. С. 15-18.

5. Майер Л. А. Психологічні аспекти професійного самовизначення молоді в сучасних умовах // Матеріали науково-практичної конференції. 2025.

Грицаєнко Ольга Сергіївна,
здобувачка вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»
Науковий керівник: Панфілова Галина Борисівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРЯННЯ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА МЕДИКІВ

Сучасний етап розвитку українського суспільства, позначений тривалим збройним конфліктом та глибокими соціальними трансформаціями, суттєво підвищує рівень психоемоційного навантаження на представників відповідальних професій. Особливо гостро ця проблема стосується військовослужбовців і медичних працівників, чия діяльність безпосередньо пов'язана зі збереженням людського життя та здоров'я, прийняттям рішень в умовах дефіциту часу й ресурсів, постійною взаємодією з болем і ризиком.

Професійне вигорання є складним багатовимірним психологічним феноменом, що виникає внаслідок тривалого впливу хронічного стресу в умовах професійної діяльності. У психологічній науці цей синдром розглядається як результат поступового виснаження емоційних, когнітивних і мотиваційних ресурсів особистості і описаний стосовно різних професій [1], [2], [5] і вікових груп з урахуванням уявлень про себе [3], [4].

Емоційне виснаження - центральний компонент синдрому - проявляється у відчутті спустошеності, втраті енергії та неможливості відновити психологічні ресурси. Деперсоналізація виявляється у формуванні байдужого або цинічного ставлення до тих, з ким пов'язана робота. Редукція особистих досягнень відображає зниження суб'єктивного відчуття власної компетентності та задоволеності результатами праці.

У психологічній науці сформувалося кілька основних підходів до пояснення феномену професійного вигорання. Стресовий підхід розглядає вигорання як наслідок

тривалого професійного стресу, акцентуючи увагу на дисбалансі між вимогами середовища та ресурсами особистості [2], [6], [7]. Особистісно-орієнтований підхід пов'язує розвиток вигорання з індивідуально-психологічними особливостями: рівнем тривожності, схильністю до перфекціонізму, особливостями саморегуляції та самооцінки. Соціально-психологічний підхід наголошує на ролі міжособистісних відносин у колективі, соціальної підтримки та психологічного клімату організації як чинників розвитку або профілактики вигорання [1]. Організаційний підхід розглядає вигорання як наслідок несприятливих умов праці: надмірного навантаження, браку автономії, несправедливого розподілу ресурсів та низького рівня підтримки з боку керівництва [6].

Інтегративні моделі поєднують різні рівні аналізу, розглядаючи вигорання як результат хронічної невідповідності між особистістю та її робочим середовищем за шістьма ключовими сферами: навантаження, контроль, винагорода, колектив, справедливість і цінності.

Особливе місце в дослідженні вигорання посідає концепція Х. Масlach, яка визначила трикомпонентну модель і стала основою для розроблення стандартизованого діагностичного інструментарію (MBI). Вітчизняний внесок представлений, зокрема, роботами Кокуна О.М., Карамушки Л.М., а також новітнім опитувальником О.С. Чабана (2025) [1], [2], адаптованим до умов воєнного стану в Україні.

Емпіричне дослідження проводилося у березні 2026 року на базі військових підрозділів та закладів охорони здоров'я міста Дніпро з використанням онлайн-інструменту Google Forms. Загальна вибірка становила 80 осіб: 40 військовослужбовців та 40 медичних працівників (лікарі та середній медперсонал). Вікова група - від 21 до 70 років. Розподіл за статтю: 53 чоловіки (66,3%) та 27 жінок (33,8%).

Для комплексного дослідження була застосована батарея з п'яти стандартизованих методик: опитувальник професійного вигорання Масlach (MBI, С. Maslach, W. Schaufeli, M. Leiter, 1986; адаптація Н.Є. Водоп'янової та Є.С. Старченкової, 2001); опитувальник для виявлення синдрому професійного вигорання (О.С. Чабан, 2025); методика «Моє ставлення до роботи» (К. Масlach, М. Лайтер); «Самооцінка психічних станів» (Г. Айзенк); опитувальник толерантності до невизначеності (Т.В. Корнілова).

За методикою MBI (К. Масlach) констатуємо наступне. За шкалою емоційного виснаження високий рівень виявлено у 41 особи (51,3%): серед військових - 52,5%, серед

медиків - 50%. Середній рівень - у 28,7% загальної вибірки. Отримані дані свідчать, що понад половини представників обох груп переживає виражене емоційне виснаження. За шкалою деперсоналізації високий рівень виявлено у 43,75% вибірки. При цьому серед військовослужбовців цей показник значно вищий (52,5% проти 35% у медиків), що відображає специфіку бойової адаптації - використання емоційного дистанціювання як захисного механізму. Редукція особистих досягнень у вираженій формі (несприятливий рівень) виявлена у 31,3% вибірки. Медики частіше демонструють цю складову вигорання (37,5% проти 25% у військових), що може свідчити про нижчу суб'єктивну оцінку власної ефективності. Порівняльний аналіз за t-критерієм Стюдента не виявив статистично значущих міжгрупових відмінностей за жодною шкалою MBI ($p > 0,05$).

За опитувальником для виявлення синдрому професійного вигорання Чабана О.С. (2025) отримали наступні результати. Більшість учасників - 55% в обох групах - демонструє середній рівень вигорання, що підкреслює системний характер проблеми. Високий рівень, що потребує консультації фахівця, виявлено у 12,5% військових та 5% медиків. Лише 6,3% вибірки не мають клінічно значущих ознак синдрому. Статистично значущих відмінностей між групами не виявлено ($t = 1,443$; $p = 0,153$), однак середній бал вигорання вищий у військових ($M = 35,30$; $SD = 18,96$) порівняно з медиками ($M = 29,35$; $SD = 17,91$).

За методикою «Моє ставлення до роботи» можемо констатувати, що загальний рівень задоволеності роботою оцінено як низький ($M = 6,31$ для всієї вибірки). Військовослужбовці демонструють середній рівень ($M = 6,9$), медики - нижчий ($M = 5,73$). Найбільш проблемними виявилися сфери: «Контроль» (58,8% - низький рівень, критично для медиків - 67,5%), «Робочий колектив» (56,2% - низький) та «Цінності» (55% - низький). Відчуття втрати контролю над власною діяльністю та ціннісний конфлікт є потужними чинниками, що живлять вигорання. Статистично значущих міжгрупових відмінностей за t-критерієм Стюдента не виявлено.

За методикою Г. Айзенка констатуємо, що психічні стани обох груп загалом перебувають у межах норми. Домінують низький і середній рівні за всіма шкалами. Найбільш вираженим показником є ригідність (середній рівень у 58,8% вибірки), найменш вираженими - тривожність і фрустрованість (переважає низький рівень). Між групами не виявлено статистично значущих відмінностей. Інтерпретація низьких показників

тривожності потребує обережності: у фахівців екстремальних професій це може бути не ознакою благополуччя, а наслідком «десенсибілізації» - звикання до небезпеки та притуплення тривожного реагування.

За методикою Т.В. Корнілової зафіксовано наступне. Більшість учасників - 77,5% - демонструє середній рівень толерантності до невизначеності (ТН). Найбільш вираженим показником є інтолерантність до невизначеності (ІТН): високий рівень виявлено у 63,7% вибірки, серед медиків - у 70%, серед військових - у 57,5%. Жодна особа не має низького рівня ІТН. Висока ІТН в умовах непередбачуваного робочого середовища є предиктором емоційного виснаження. Міжособистісна інтолерантність (МІТН) на середньому рівні у 57,5% вибірки; 32,5% демонструють високий її рівень.

На підставі теоретичного аналізу та проведеного емпіричного дослідження сформульовано такі основні висновки.

1. Професійне вигорання є складним багатовимірним психологічним феноменом, що формується внаслідок тривалого впливу хронічного стресу. Його структуру складають три взаємопов'язані компоненти: емоційне виснаження, деперсоналізація та редукція особистих досягнень. Теоретичний аналіз підтвердив адекватність концептуальної моделі Х. Масlach для дослідження вигорання у представників екстремальних і соціально значущих професій.

2. Визначено, що розвиток вигорання зумовлюється комплексною взаємодією індивідуально-психологічних, організаційних та соціально-психологічних чинників. Особливо вразливими є представники «допомагаючих» і «ризиконебезпечних» професій - медики та військовослужбовці.

3. Результати емпіричного дослідження засвідчують значне поширення симптомів вигорання в обох групах: понад 51% респондентів мають високий рівень емоційного виснаження, 55% - середній рівень вигорання за методикою Чабана. Лише 6–11% вибірки не виявляють клінічно значущих ознак синдрому.

4. Порівняльний аналіз виявив специфіку структури вигорання залежно від профілю діяльності. У військовослужбовців більш виражена деперсоналізація (52,5% - високий рівень) як захисний механізм у відповідь на бойовий стрес. У медичних працівників - вищий рівень редукції особистих досягнень (37,5%), нижча задоволеність сферами «Контроль» та «Цінності», а також вища інтолерантність до невизначеності (70%).

Водночас статистично значущих міжгрупових відмінностей за t-критерієм Стюдента не виявлено.

5. Висунута гіпотеза підтвердилась частково: тенденції щодо переважання деперсоналізації у військових та редукції досягнень у медиків виявлено, проте на рівні статистичної тенденції, а не значущої відмінності. Обидві групи функціонують в ресурсодефіцитному середовищі, де відсутні системні механізми психологічної підтримки.

Отримані результати підтверджують актуальність проблеми та необхідність розроблення системних комплексних програм психологічної підтримки для представників екстремальних і соціально значущих професій в умовах воєнного часу.

Список використаних джерел:

1. Карамушка Л. М., Креденцер О. В. Психологічні детермінанти професійного вигорання працівників організацій : монографія. Київ : Логос, 2013. 280 с.
2. Кокун О. М. Психологія професійного стресу : навч. посіб. Київ : Талком, 2019. 312 с.
3. Панфілова Г.Б. Динаміка Я-концепції студентів в ускладнених життєвих ситуаціях. Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія. № 41. Харків: ХНПУ, 2011. С. 150-158.
4. Панфілова Г.Б. Особливості трансформації психологічної автобіографії студентів в ускладнених життєвих ситуаціях (на прикладі екзаменаційної сесії). Вісник Національного університету оборони України. Зб-к наук. праць. № 4 (23). К.: НУОУ. 2011. С. 222-226.
5. Шинкаренко М.Б., Панфілова Г.Б. Чинники виникнення синдрому “вигорання” у практичних психологів. *Світ наукових досліджень. Випуск 35: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції* (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 20-21 листопада 2024 р.) / за ред. : О. Патряк та ін. ГО “Наукова спільнота”, WSZIA w Opolu. Тернопіль: ФОП Шпак В.Б. 2024. С.160-162. Режим доступу <https://www.economy-confer.com.ua/full-article/5820/>

6. Leiter, M. P., & Maslach, C. (2005). *Banishing Burnout: Six Strategies for Improving Your Relationship with Work*. Jossey-Bass.
7. Maslach, C., Jackson, S. E., & Leiter, M. P. (1996). *Maslach Burnout Inventory Manual* (3rd ed.). Consulting Psychologists Press.

Дев'ятка Н.І.

студентка спеціальності «С4 Психологія»

Київського університету інтелектуальної власності та права

(науковий керівник – Чернякова О.В.

кандидат психологічних наук,

доцент, доцент кафедри філософії та психології

Київського університету інтелектуальної власності та права)

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ТРИВОЖНОСТІ СТУДЕНТІВ ПІД ВПЛИВОМ ВОЄННИХ ДІЙ

Сучасна соціокультурна ситуація та стан безпеки в Україні, зумовлені тривалою повномасштабною війною, чинять деструктивний вплив на ментальне здоров'я нації. Особливо вразливою групою в цьому контексті є студентство, оскільки саме на період юнацтва припадає етап активного професійного та особистісного становлення [2]. Безперервний потік негативних подій та загроза життю активують механізми тривоги, що значною мірою знижує якість життя молоді та деформує процеси їхньої соціальної адаптації.

Студентський вік є важливим періодом, у межах якого відбувається формування соціальної зрілості та освоєння навчально-професійної діяльності [4]. Проте стан хронічного стресу в умовах війни виснажує внутрішні ресурси організму, знижує пізнавальні можливості та може стати передумовою виникнення психосоматичних розладів. У ситуації постійної небезпеки базове переживання загрози життю стає домінуючим, що ускладнює формування життєвих стратегій.

У психологічній науці тривожність розглядається як складний феномен. Спираючись на підхід Ч. Спілбергера, ми диференціюємо її на два основні різновиди: ситуативну та особистісну [6]. Ситуативна тривожність виникає як тимчасова реакція на конкретні стресові обставини, мобілізуючи або, навпаки, дезорганізуючи діяльність. Особистісна тривожність є стійкою характеристикою, що відображає схильність людини сприймати широкий спектр ситуацій як загрозливі. В умовах воєнного дистресу

спостерігається перехід ситуативної напруги у хронічну форму, що призводить до формування синдрому «відкладеного життя» та стагнації особистісного розвитку [3].

Для виявлення специфіки тривожних станів було проведено емпіричне дослідження на базі Київського університету інтелектуальної власності та права. Вибіркову сукупність склали 17 студентів 3-го курсу спеціальності «Психологія». Діагностичний комплекс включав: Шкалу самооцінки рівня тривожності Ч. Д. Спілбергера – Ю. Л. Ханіна та Госпітальну шкалу тривоги та депресії (HADS) [1].

Аналіз даних за методикою Спілбергера-Ханіна на констатувальному етапі виявив високий рівень ситуативної тривожності у 59% респондентів. Це свідчить про перебування більшості студентів у стані вираженої емоційної мобілізації як прямої відповіді на актуальні воєнні загрози. Особистісна тривожність на високому рівні зафіксована у 47% опитаних, що підтверджує тенденцію до хронізації стресу та його закріплення у структурі особистості [5].

Окрему увагу привертають результати скринінгу за шкалою HADS. У 70% студентів виявлено клінічно виражену тривогу, яка супроводжується перманентним відчуттям внутрішньої напруги та неможливістю досягти релаксації. Клінічно виражена депресія діагностована у 53% респондентів. Такі показники інтерпретуються як наслідок акумуляції втоми від війни та прояв ангедонії, що є критичним для майбутніх фахівців на етапі становлення їхньої професійної ідентичності.

На основі отриманих результатів була розроблена та апробована тренінгова програма «Стійкість та ресурсність». Програма тривалістю 8 занять базувалася на поєднанні методів когнітивно-поведінкової терапії, арттерапії та технік майндфулнес. Ключовий акцент було зроблено на навчанні методам когнітивного дистанціювання (техніка «Суд над думкою»), опануванні прийомів заземлення («5-4-3-2-1») та активізації внутрішніх опор через творчу експресію.

Порівняльний розподіл рівнів тривожності за методикою

Ч. Д. Спілбергера – Ю. Л. Ханіна (n=17)

Показник	Рівень тривожності	Констатувальний етап (до)	Контрольний етап (після)
Ситуативна тривожність (СТ)	Високий	10 осіб	4 особи
	Помірний	6 осіб	11 осіб
	Низький	1 особа	2 особи
Особистісна тривожність (ОТ)	Високий	8 осіб	5 осіб
	Помірний	8 осіб	11 осіб
	Низький	1 особа	1 особа

Динаміка показників тривоги та депресії за методикою HADS (n=17)

Показник	Рівень	Етап «До»	Етап «Після»
Тривога (HADS-A)	Клінічн	12	6 осіб
	ий	осіб	
	Субклінічний	4	8 осіб
		особи	
	Норма	1	3 особи
		особа	
Депресія (HADS-D)	Клінічн	9 осіб	3 особи
	ий		
	Субклінічний	6 осіб	7 осіб
	Норма	2	7 осіб
		особи	

Контрольний зріз після завершення програми продемонстрував суттєву позитивну динаміку. Частка осіб із високим рівнем ситуативної тривожності скоротилася з 59% до 24%. Кількість респондентів із клінічно вираженою тривогою (HADS) зменшилася вдвічі (з 12 до 6 осіб). Найбільш значущі зміни зафіксовано у сфері депресивних станів: кількість студентів із високою симптоматикою знизилася з 9 до 3 осіб, а нормативний емоційний фон відновився у 41% вибірки.

Порівняльний аналіз розподілу рівнів тривожності за методикою Ч. Д. Спілбергера – Ю. Л. Ханіна після завершення тренінгу підтвердив стійку тенденцію до стабілізації психоемоційного стану студентів. Зокрема, за показником особистісної тривожності кількість осіб із високим рівнем зменшилася з 8 до 5 студентів, що свідчить про зміцнення когнітивно-емоційної резильєнтності. Такі зміни вказують на успішну трансформацію когнітивної оцінки навколишнього середовища та перехід від деструктивної напруги до адаптивної норми, що дозволяє студентам зберігати функціональність навіть у кризовий період.

Проведене дослідження підтверджує, що війна є потужним чинником дестабілізації психоемоційної сфери студентства, провокуючи перехід адаптивної тривоги у

деструктивні клінічні форми. Встановлено, що впровадження мультимодальних тренінгових технологій, які поєднують роботу з тілом, когніціями та емоціями, є ефективним механізмом підтримки психологічного благополуччя. Навчання студентів-психологів навичкам саморегуляції дозволяє не лише купірувати симптоми дистресу, а й формує базу для їхньої подальшої професійної резильєнтності в умовах перманентної невизначеності.

Список використаних джерел:

1. Госпітальна шкала тривоги та депресії. MozOk : вебсайт. URL: **Error! Hyperlink reference not valid.** (дата звернення: 28.04.2026).
2. Діхтяренко С., Ременюк Я. Соціально-психологічна характеристика студентства. Психологічний журнал. 2024. № 12. С. 36–45.
3. Пономаренко Т. І., Сидоренко Ю. В. Тривожність і депресія у студентів: виклики для освітнього середовища в умовах війни. Ментальне здоров'я. 2025. № 2. С. 70–78.
4. Психологічні особливості студентського віку. На допомогу кураторам : вип. 3 / уклад.: Л. М. Яворовська та ін. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. 88 с.
5. Скворчевська Є. Л. Психологічні особливості екзаменаційної тривожності у студентів-психологів. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія. 2020. Вип. 69. С. 23–28.
6. Томчук С., Томчук С. Психологія тривоги, страху та агресії особистості в освітньому процесі : монографія. Вінниця : КВНЗ «ВАНО», 2018. 200 с.

Євко Д. В.

студентка спеціальності «С4 Психологія»

Київського університету інтелектуальної власності та права

(науковий керівник – Чернякова О.В.,

кандидат психологічних наук,

доцент, доцент кафедри філософії та психології

Київського університету інтелектуальної

власності та права)

м. Київ, Україна

АРТТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД ГАРМОНІЗАЦІЇ Я-ОБРАЗУ ТА КОРЕКЦІЇ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ЧУТЛИВОСТІ В ПЕРІОД РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

В умовах воєнного стану в Україні трансформація соціальної реальності актуалізує проблему особистісного самовизначення молоді. Емпатія в цьому контексті виступає не лише як афективний відгук, а як ключовий механізм структурування "Соціального Я" та збереження гуманістичного вектора розвитку. Для юнацького віку емпатійність стає внутрішнім регулятором, що дозволяє інтегрувати травматичний досвід у цілісну систему життєвих орієнтирів. Як базовий компонент морального становлення, емпатія експлікує ціннісну спрямованість особистості та детермінує характер її соціальної взаємодії. Таким чином, індивідуальний рівень емпатійності безпосередньо впливає на етичний стан суспільства, визначаючи вектор його соціокультурної регенерації.

Біля витоків розуміння емпатії стоїть концепція А. Шопенгауера, який визначив її як фундаментальний інструмент подолання егоцентризму. В його баченні здатність до ідентифікації з чужим болем стає основою альтруїстичної спрямованості: відбувається своєрідна метафізична трансляція почуттів, де чуттєвість переорієнтовується на "Іншого". Еволюція цього поняття відображає трансформацію від пасивного споглядання до активного співпереживання. Це не лише детермінує характер соціальної інтеграції, а й стає фундаментом морального вибору, де індивідуальне та суспільне переплітаються в єдиний вузол взаємозалежностей [2; с. 28].

Аналіз емпатії як чинника психологічної стійкості дозволяє виявити кореляційні залежності між типом емпатійного реагування та рівнем адаптованості особистості.

Якщо емоційна вразливість часто виступає предиктором тривожних станів, то раціональний канал емпатії функціонує як компенсаторний механізм, що нейтралізує деструктивний вплив середовища. У цьому контексті емпатія інтегрується в структуру особистості як внутрішній стабілізатор, що підтримує цілісність "Я-образу" та створює підґрунтя для гармонійної самореалізації молоді в умовах соціальної нестабільності [5; с. 42-44].

У сучасних психологічних дослідженнях «Я-концепція» розглядається як багатокомпонентне утворення, що охоплює соматичний образ, теперішнє, динамічне, ідеальне, фантастичне та майбутнє «Я», а також репрезентативні структури — показну та фальшиву самопрезентацію. Цей конструкт функціонує в системі безперервної взаємодії індивіда із соціумом. Відповідно, стабільність та внутрішня збалансованість «Я-образу» безпосередньо зумовлені характером міжособистісної комунікації, а саме конструктивна взаємодія зміцнює його цілісність, тоді як деструктивні соціальні зв'язки посилюють міжособистісну чутливість і деформації самосприйняття. Водночас «Я-образ» віддзеркалює систему внутрішніх переконань, мотиваційних прагнень, особистісних досягнень та світогляду людини. Він репрезентує суб'єктивну модель динамічної об'єктивної реальності та місце суб'єкта в ній, виконуючи функції соціальної адаптації, психоемоційної саморегуляції та цілепокладання [3; с. 89-90].

Функціональне значення «Я-концепції» у соціумі виявляється в її детермінуючому впливі на самосприйняття індивіда в системі суспільних відносин, що, своєю чергою, визначає вибір поведінкових патернів та успішність соціально-психологічної адаптації. Сформована, позитивно забарвлена «Я-концепція» є запорукою продуктивної інтерперсональної взаємодії, побудови конструктивних взаємин та високого рівня самовпевненості. У контексті становлення самосвідомості показовою є концепція А. Адлера, який пов'язував процеси самоактуалізації з двома базовими, генетично зумовленими прагненнями — до вдосконалення та подолання. Не заперечуючи ваги соціального мікросередовища, вчений акцентував на пріоритетності внутрішніх інтенцій особистості. Згідно з його підходом, саме завдяки креативному потенціалу та рефлексії людина набуває суб'єктності, що дозволяє їй самостійно проектувати життєвий шлях і здійснювати цілеспрямований саморозвиток у релевантних сферах життєдіяльності [4; с. с.841].

Становлення «Я-соціального» безпосередньо зумовлене рівнем розвитку емпатійної компетентності особистості, яка є базисом для інтеграції моральних імперативів та екологічної міжособистісної взаємодії. У професійній та груповій площині емпатія маркує перехід фахівця від суто функціонального виконання обов'язків до статусу проактивного суб'єкта діяльності, чий запит на визнання та деференцію знаходить конструктивний відгук у соціумі. Цей інтегральний психологічний конструкт структурується за трьома взаємозалежними векторами: когнітивним, афективним та конативним. Динаміка розбудови соціального компонента ідентичності через емпатійний потенціал розгортається від первинного емоційного резонансу до реальної інтерперсональної підтримки. Співпереживання та ідентифікація з іншим дозволяють індивіду долати егоцентричні рамки, інкорпоруючи суспільні цінності у власну «Я-концепцію». Відтак, емпатія постає не лише інструментом розпізнавання чужих афективних станів, а й магістральним механізмом соціалізації, що гармонізує баланс у системі «особистість — соціум» [1; с. 13-14].

Тривалий воєнний конфлікт провокує хронічне стресове навантаження та перманентну тривожність, що руйнує «Я-образ» особистості й загострює міжособистісну чутливість. У цих умовах арттерапія постає найбільш екологічним, нетравмувальним методом психологічної підтримки, який дозволяє безпечно екстерналізувати деструктивні переживання без ризику ретравматизації. Через ізотерапію та пластичне моделювання клієнти отримують можливість трансформувати соматизований біль у творчий продукт, що забезпечує вегетативну стабілізацію, зниження тривоги та швидке відновлення внутрішнього гомеостазу.

Окрім індивідуального розвантаження, творчі модальності, як-от колажування та робота з візуально-символічними образами, наприклад мандалами, виступають інструментом когнітивної переробки хаотичних подій, повертаючи людині відчуття контролю над власним життям. Водночас інтерперсональні арттехнології та групові проекти оптимізують процеси соціалізації в кризовий період. Вони забезпечують м'яку корекцію міжособистісної вразливості, заміщуючи почуття ізоляції досвідом солідарності, взаєморозуміння та колективної резильєнтності, що є критично важливим для гармонізації «Я-концепції» в період ранньої дорослості [6; с. 352-353].

Метою емпіричного дослідження є комплексне вивчення особливостей функціонування «Я-концепції» та її детермінуючого впливу на комунікативний процес, а також верифікація специфіки емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні студентської молоді. Емпіричну базу дослідження склали 22 здобувачі вищої освіти 2-го курсу спеціальності С4 «Психологія» Київського університету інтелектуальної власності та права (18 жінок та 4 чоловіки) віком від 19 до 21 року. Методичний інструментарій роботи представлений стандартизованою тестовою методикою «Діагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні» В. В. Бойка. Цей інструмент спрямований на виявлення та якісну оцінку внутрішніх психологічних перешкод, які ускладнюють інтерперсональну взаємодію, заважають адекватному сприйманню емоцій співрозмовника та деформують соціальний «Я-образ» індивіда.

Для перевірки ефективності програми із застосуванням арттерапії проведено порівняльний аналіз первинного та повторного зрізів за методикою В. В. Бойка. Очікуваним результатом екологічного виведення внутрішніх конфліктів та гармонізації «Я-образу» мало стати зниження комунікативних перешкод.

Узагальнену динаміку рівнів емоційних бар'єрів у студентів ($n=22$) відображено в таблиці 1.

Результати діагностики бар'єрів в міжособистісному спілкуванні до та після проведення тренінгу з арттерапевтичними методиками (за В. В. Бойко)

Рівень емоційного бар'єру	До тренінгу	До тренінгу (%)	Після тренінгу	Після тренінгу (%)	Напрямок психологічних змін
Низький	5	23%	14	64%	Зростання емоційної відкритості та гармонізація «Я-соціального».
Середній	8	36%	6	27%	Стабілізація афективних реакцій, подолання замкнутості.
Високий	9	41%	2	9%	Зниження тривожності й десенсибілізація міжособистісної вразливості.
Загалом	22	100%	22	100%	Позитивна трансформація комунікативного простору

Первинний зріз виявив домінування високого рівня бар'єрів (41%), що свідчило про труднощі самовираження та міжособистісне відчуження. Після арттерапевтичного впливу цей показник знизився до 9%, тоді як частка осіб із низьким рівнем перешкод зросла з 23% до 64%. Отримані зрушення доводять, що безоцінковий простір арттерапії дозволив респондентам подолати комунікативну тривогу, скорегувати міжособистісну чутливість та стабілізувати «Я-образ» у період ранньої дорослості.

Висновки. Практична реалізація тренінгової програми базувалася на застосуванні цільових ізотерапевтичних технік, зокрема «Дерево мого Я» та мандали-нейрографіки «Сонце мого Я та мого оточення», що дозволило комплексно підійти до реструктуризації

особистісного простору студентів. Через проєктивний образ у техніці «Дерево мого Я» респонденти отримали можливість екологічно екстерналізувати соматичний, актуальний та потенційний пласти власної ідентичності, що сприяло інтеграції розрізнених компонентів «Я-концепції» у цілісну структуру та нівелюванню викривлених самопрезентацій. Робота в безпечних межах кола при створенні мандали «Сонце мого Я та мого оточення» забезпечила зниження рівня тривожності й надала можливість візуалізувати характер інтерперсональних зв'язків, трансформувавши виявлені комунікативні бар'єри у патерни відкритої, емпатійної взаємодії. Отримані за результатами контрольного зрізу зрушення, що виявилися у триразовому зростанні частки осіб із низьким рівнем емоційних перешкод з 23% до 64% та скороченні високого показника до 9%, емпірично доводять високу ефективність впровадженого арттерапевтичного впливу. Підбиваючи підсумок, після емпіричного дослідження можна стверджувати, що в умовах хронічного воєнного стресу, який дестабілізує ментальне здоров'я молоді та загострює міжособистісну вразливість, арттерапія виступає глибоко екологічним та дієвим інструментом психокорекції. Поєднання індивідуальної рефлексії із символічним переосмисленням соціальних контактів дозволяє ефективно долати внутрішні психологічні бар'єри, забезпечуючи десенсибілізацію інтерперсональної чутливості та успішну гармонізацію цілісного «Я-образу» особистості в період ранньої дорослості.

Список використаних джерел:

1. Болотнікова І. В. Емпатія як чинник ефективності професійної діяльності. *Особистісні та психофізіологічні ресурси життєстійкості* : матеріали IV Наук.-метод. семінару (м. Київ, 21 вересня 2023 р.). Київ : Ін-т психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. С. 13–15.
2. Вавринів О. С. Становлення поняття емпатії в психології. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 2, т. 1. С. 28–31.
3. Крутько С. В. Психологічні особливості професійної Я-концепції особистості. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2013. № 3/4. С. 89–94.

4. Паламарчук О. М., Габа І. М. Проблема самоактуалізації особистості у зарубіжній літературі. *Наукові перспективи (Naukovì perspektivi)*. 2023. № 10 (40). С. 836–842.
5. *Становлення особистості: персоногенетичний контекст* : зб. тез доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Мукачево, 23–24 квітня 2025 р.) / ред. кол.: Л. І. Капітан (гол. ред.) та ін. Мукачево : Вид-во МДУ, 2025. 157 с.
6. Фальківська Л. Арттерапія як метод підтримки психічного здоров'я в умовах війни. *Актуальні проблеми психічного здоров'я* : зб. наук. пр. [за матеріалами Всеукр. студент. інтернет-конф. (м. Житомир, 21 травня 2024 р.)]. Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2024. С. 351–354.

Ігнатченко Євгеній Васильович,
студент спеціальності «С4 Психологія»
(науковий керівник – **Кивлюк Ольга Петрівна**
доктор філософських наук, професор
завідувач кафедри філософії та психології
Київського університету інтелектуальної власності і права

ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ОБМЕЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, А ТАКОЖ ЙОГО АДАПТАЦІЯ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ

Актуальність теми дослідження полягає – психічне здоров'я особистості є однією з найважливіших складових загального благополуччя людини, її здатності ефективно функціонувати у суспільстві, підтримувати соціальні зв'язки, приймати рішення та долати життєві труднощі.

Особливої актуальності проблема збереження психічного здоров'я набуває в умовах військової служби, коли людина стикається з високим рівнем стресу, фізичним та емоційним навантаженням, постійної відповідальністю та невизначеністю. В умовах обмеження військової служби, пов'язаних із пораненням, станом здоров'я, психологічним виснаженням або іншими факторами, психоемоційний стан військовослужбовця може суттєво погіршитися. Людина нерідко переживає внутрішній конфлікт, почуття провини, втрату звичного способу життя, зниження самооцінки та соціальної активності. У таких умовах надзвичайно важливо стають психологічна підтримка, своєчасна допомога та створення умов для відновлення психічної рівноваги.

З боку військової частини та військової служби збереження здоров'я військовослужбовців забезпечується створенням сприятливих санітарно-гігієнічних умов проходження військової служби, побуту та системою заходів з обмеження дії небезпечних чинників військової служби. Турбота про збереження та зміцнення здоров'я військовослужбовців обов'язок командирів. На них покладається забезпечення вимог безпеки при проведенні навчань, інших заходів бойової підготовки, під час експлуатації озброєння і військової техніки, проведення робіт та виконання інших обов'язків військової служби. Перш за все слід зазначити, що наділення командира усією повнотою розпорядчої

влади стосовно підлеглих і покладення на нього персональної відповідальності перед державою за всі сторони життя та діяльності військової частини, підрозділу і кожного військовослужбовця зобов'язує його докладати максимум зусиль для збереження життя і здоров'я особового складу. В цьому контексті дуже важливо, щоб кожен військовий керівник знав, що від його дій, поведінки та діяльності значною мірою залежить рівень душевного благополуччя підлеглого особового складу, а отже і їх психічне здоров'я. Звідси виникає потреба вести мову про те, що кожен командир зобов'язаний відповідати певним нормам, чи правилам, що висуваються до нього, як до посадової особи, яка несе персональну відповідальність за збереження психічного здоров'я підлеглих її людей. Крім цього важливо, щоб військовий керівник вмів організовувати психогігієну службової діяльності і колективного життя військовослужбовців, а також їх побуту і відпочинку.

Шлях до психічного здоров'я – це шлях до інтегральної особистості, яку не розривають з середини конфлікти мотивів, сумнівів, відсутність віри в себе. Для того, щоб здорове тіло і здоровий дух досягли гармонії, потрібно приділяти спеціальну увагу і тому, і іншому, терпляче та регулярно працюючи над собою. Військовослужбовець повинен знати свої найбільш сильні та слабкі характерологічні особливості, вміти адекватно оцінювати реальний рівень своїх фізичних і психічних можливостей. Він має вміти керувати своїм психічним здоров'ям. Це передбачає тренування своєї психіки, розкриття та розвиток її резервів, удосконалення психічних процесів (пам'яті, мислення, уваги, уяви та інших), виховання в себе вольових якостей, дисципліни розуму і почуттів. Військовослужбовець повинен навчитися активної, усвідомленої психічної саморегуляції, з чітким розумінням її цілей і характеру впливу, оволодіння її технікою як невід'ємним компонентом культури поведінки.

Аналіз різних досліджень дає змогу зробити висновок, що для ефективного збереження власного психічного здоров'я важливо відповідати [299] таким вимогам:

- 1) знати: про своє психічне здоров'я, розуміти роль цього здоров'я для життєдіяльності; основні фактори, які можуть негативно чи позитивно впливати на психічне здоров'я людини;
- 2) вміти: контролювати свої почуття та психічні стани; використовувати оптимальні для себе методи саморегуляції;

3) дотримуватися здорового способу життя і свідомо реалізовувати програму самозбережувальної поведінки: уникати несприятливих умов життєдіяльності; займатися спортом; організовувати відпочинок; уникати деструктивних стосунків у сім'ї та у військовому колективі; позбавлятися шкідливих звичок (вживання алкоголю, наркотичних речовин, тютюнопаління); уникати фізичного, морального і психічного перевантаження.

В умовах військової служби знання про психічне здоров'я військовослужбовець може отримати з різних джерел, перш за все, в бібліотеці військової частини (в інших бібліотеках), а також, у психолога військової частини. Щодо можливостей уникати несприятливих умов життєдіяльності, то для військовослужбовців, особливо строкової служби, це не завжди є реальним (наприклад, несення служби в наряді, вартової служби, перебування на полігоні). Однак тут на допомогу можуть прийти різні техніки по управлінню негативними емоціями. Стреси, пов'язані зі специфікою професійної діяльності й адміністративним тиском, травматичні стресові розлади згубно впливають на психічне здоров'я військових. Негативні реакції, що вони викликають, посилюють сукупний ефект психічної втоми, який буквально зношує захисні механізми організму, роблячи його уразливішим для впливу стрес-факторів. Саме тому психологічна реабілітація військовослужбовців є одним із важливих напрямів збереження і відновлення працездатності. Реабілітація здійснюється кваліфікованими фахівцями служби психологічного забезпечення з використанням відповідних програм на базі психотренінгових комплексів.

Дослідження особливостей психологічного пристосування військовослужбовців до умов військової служби вимагає урахування специфіки військової професійної діяльності, відмінностей її від інших видів праці та її впливу на психіку та особистість. Військова діяльність має виражену специфіку через свою структуру, цілі, технологічні та процесуальні аспекти. Вона є важливою складовою суспільства, спрямованою на захист держави, і відображає основні суспільні тенденції. Діяльність людини включає досягнення поставленої мети, творче освоєння дійсності та самозміну суб'єкта діяльності.

У військовій діяльності особливо важливим є мотиваційний компонент, який визначає цілі, вибір засобів та процедури діяльності. Вона відрізняється від інших видів активності тим, що людина виступає як суб'єкт і повністю контролює її.

Військовослужбовці адаптуються до нових умов, змінюючи свій режим життя, харчування, фізичне навантаження та інше. Психологічна адаптація в цьому контексті розглядається як активний процес пристосування до соціального оточення та власного досвіду, який може включати формування нових правил і позицій. Соціально-психологічна адаптація є важливою складовою психофізичної адаптації індивіда до військової служби. Вона включає в себе нові взаємовідносини між військовослужбовцями, прийняття нових соціальних ролей, норм, цінностей та поведінкових моделей, що базуються на ідентифікації зі службою [4]. Психофізіологічний компонент відображає адаптацію психіки до фізичних та психологічних навантажень, що супроводжуються військовою службою. Когнітивний компонент охоплює рівень знань, навичок та досвіду, які індивід використовує для адаптації до різних соціальних ситуацій. Діяльнісний компонент включає в себе засвоєння технологій та методів службової діяльності для вирішення практичних завдань. Результати психологічної адаптації можуть бути різними, включаючи позитивні або негативні, продуктивні або непродуктивні форми. Негативні аспекти адаптації можуть включати порушення уставних норм, психосоматичні розлади та конфліктні взаємини з іншими військовослужбовцями.

Отже, психологічна адаптація військовослужбовців є складним процесом, який може бути ускладненим через специфіку військової служби. Психологічна напруга у військових набирає новий вимір через раптові зміни у їхньому житті та соціальному середовищі, зростаючі ризики для здоров'я та життя, віддаленість від звичного оточення та інформації, обмеження свободи руху та виразу.

Важливе значення набувають фізичні навантаження та зміна поведінкових звичок під впливом військового статусу. Процес психологічної адаптації новобранців супроводжується різними формами невідповідної поведінки. Вчені розглядають таку поведінку як результат фрустрації, внутрішнього напруження, гіперкомпенсації потреб та соціального навчання. Серед цих форм можна виділити уникнення військової служби, суїцидальні спроби, активне використання примусу та порушення статутних взаємовідносин, а також зловживання службовим становищем та розкрадання майна. Всі ці вияви невідповідної поведінки виникають з однієї загальної основи - інфантилізму та домінування мотивів уникнення проблем та порушень саморегуляції. Кожен військовослужбовець в певний момент часу може зіткнутися з "зривом адаптації", що має

негативні наслідки для його психічного стану. Цей збій залежить від різних факторів, таких як особистість, стресостійкість, життєвий досвід, загальний та емоційний інтелект, а також поведінкові стереотипи і рівень морального розвитку [6]. Серед цих факторів особливе значення приділяється емоційній стійкості, яка може впливати на результативність діяльності військовослужбовців. Навіть при великій мотивації особи можуть виникати проблеми з ефективністю та продуктивністю, що може бути наслідком несприятливого емоційного стану. Тому важливо мати можливість контролювати негативні емоції та мати навички емоційно-вольової саморегуляції [3]. Також важливою є здатність військовослужбовця до командної роботи. Сучасне суспільство визнає важливість співпраці та взаємодії для досягнення спільних цілей. Тому бути членом команди означає мати відповідальність за успіх інших та готовність до спільної роботи. Для ефективної психологічної адаптації військовослужбовців необхідно мати якісну підготовку, спрямовану на формування їх психічної стійкості та готовності до виконання бойових завдань у складних умовах. Така підготовка включає в себе розвиток професійної свідомості та самосвідомості військовослужбовців. Головним завданням психологічної підготовки та підтримки військовослужбовців є стимулювання їхнього психологічного стану в умовах військового конфлікту. Це включає в себе зміцнення стійкості до стресових ситуацій, формування навичок попередження психічного травмування та надання першої психологічної допомоги. Початкова стадія адаптації, яка триває перші місяці служби, характеризується високим рівнем психологічного напруження та фізичних ускладнень. У цей період можуть спостерігатися проблеми зі сном, зниження фізичної працездатності, а також емоційна нестабільність. Подальший етап адаптації відзначається більшою конструктивністю та набуттям корисного досвіду. Це сприяє укріпленню адаптаційних механізмів і полегшує позитивну комунікацію між військовослужбовцями. Завершальний етап адаптації може тривати до року і характеризується стабільним психофізичним функціонуванням військовослужбовців [6]. Ці етапи адаптації виокремлені на основі статистичних даних і відображають типову динаміку цього процесу. Проте важливо враховувати індивідуальні особливості кожного військовослужбовця та можливість виникнення негативного психофізичного стану в умовах погіршення ситуації на передовій. Тому потрібно розробляти ефективні психологічні методи, які допомагали б військовослужбовцям попереджати та подолувати психологічні проблеми. Спеціальна

психологічна допомога військовослужбовцям, особливо на початковому етапі їх адаптації до військової служби, є необхідною для запобігання деструктивної поведінки, суїцидальних міркувань та інших важливих проблем психічного здоров'я. У разі недостатньої психологічної підтримки та соціально-психологічного супроводу може збільшитися кількість людей з пошкодженою психікою. Тому ефективні психологічні заходи повинні бути системними та систематичними для запобігання кризовим ситуаціям та формування важливих професійних навичок [2]. Статистика показує, що найбільш поширеними є розлади, представлені в різних класах Міжнародної статистичної класифікації хвороб і проблем, пов'язаних зі здоров'ям. Наприклад, гостра реакція на стрес, хронічні психопатологічні зміни особистості після стресу та інші. Психологічний супровід та підтримка військовослужбовців залежать від факторів, що визначають прогноз розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Ці фактори включають досвід попереднього життя військовослужбовця, його індивідуальні характеристики та діагностичні дані. Прогноз може бути або сприятливим, або несприятливим, залежно від цих факторів. Загалом, системна психологічна підтримка та психологічний супровід військовослужбовців є критично важливими для збереження їхнього психічного здоров'я та адаптації до військових умов. Прогнозування важливе для розуміння соціальних та індивідуальних факторів, що впливають на адаптацію військовослужбовців. Наприклад, низький рівень освіти, погане фізичне та психічне самопочуття, наявність особливостей характеру та інші фактори можуть впливати на цей процес. Аналіз показує, що особистісно-суб'єктивні чинники, такі як самооцінка та Я-концепція, мають значний вплив на адаптацію. Успішна адаптація до військової служби часто пов'язана з оптимістичним сприйняттям ситуації, розвиненими комунікативними здібностями та внутрішньою мотивацією досягнень. Прогнозування негативних психічних станів в новобранців є складним завданням для військового психолога. Особливу увагу слід приділяти сімейному середовищу та соціальному статусу, оскільки ці фактори можуть впливати на їхню емоційну стабільність [3].

330 Враховуючи ці фактори, розвиток та впровадження в практику ефективних психологічних заходів стає надзвичайно важливим для збереження психічного здоров'я військовослужбовців. Такий підхід передбачає системну та систематичну підтримку цієї категорії осіб. Психологічний супровід військовослужбовців – це комплекс спеціальних методів і заходів, спрямованих на збереження та зміцнення

психологічної стійкості новобранців та формування їхньої готовності до стресових ситуацій під час військової служби. Це включає роботу посадових осіб, які спеціалізуються у цій сфері, таких як командири, офіцери з гуманітарних питань та військові психологи. Психологічний супровід доповнює медичну допомогу шляхом підтримки та відновлення порушених психічних функцій, соціальної активності та фізичної витривалості. У літературі виокремлюють базові завдання медикопсихологічного супроводу, серед яких медичний огляд, диференціація військовослужбовців, надання першої психологічної допомоги, психокорекційна робота, психотерапія, психологічні консультації та оцінка ефективності супроводу. Важливими завданнями військового психолога є формування необхідного особистісного потенціалу для служби, виявлення та усунення негативних факторів, що перешкоджають адаптації, та забезпечення психоемоційної стабільності військовослужбовців [4]. Дослідники активно вивчають "адаптаційний синдром", який виникає внаслідок психофізичних перевантажень, що характеризується нервовопсихічним напруженням. Профілактика цього стану через ефективні психологічні засоби є дуже важливою. Для виконання вищезазначених завдань використовуються методи вивчення документів, бесіди, спостереження та психодіагностика. Вивчення документів дозволяє отримати інформацію про соціальне середовище та медичний стан новобранців, щоб прогнозувати їхню адаптацію до військової служби. Військові психологи проводять індивідуальні бесіди з новачками для розкриття їх особистих характеристик, психологічної готовності до служби, цінностей, морального розвитку та особливостей сімейного виховання [2]. Під час бесіди психологи враховують показники психологічного благополуччя, такі як стиль поведінки, готовність до спілкування та емоційна реакція. Для створення довірливої атмосфери, де військовослужбовець може вільно висловлювати свої думки, використовуються методи емпатії та слухання. Результатом цих бесід є "психологічний портрет" новобранця, який допомагає оцінити їхню готовність до військової служби. Психологічне спостереження спрямоване на вивчення поведінки та реакцій військовослужбовців у різних ситуаціях служби, зокрема, на їхні емоційні реакції. Головна мета спостереження полягає у визначенні професійної спрямованості новобранців [1]. Індивідуальне консультування спрямоване на підтримку соціальної захищеності військовослужбовців, пошук рішень у проблемних ситуаціях, підтримку емоційної стійкості та формування позитивних

установок щодо військової діяльності. Завдання психологічної підготовки військовослужбовців 331 у воєнний час полягає у збереженні їх адаптації та психічного здоров'я, зокрема в профілактиці стресу та боротьбі зі страхом. Це досягається за допомогою соціально-психологічних методів, таких як навчання нових військовослужбовців особливостям стресу та способам його подолання. Ефективною виявилася робота в парах, де військові обговорюють свої досвіди та переживання, що сприяє зниженню психологічної напруги та підтримує відвертість. У психологічній підготовці використовуються різні методи розвитку саморегуляції, такі як м'язова релаксація та дихальні вправи, які базуються на взаємодії фізіологічних, поведінкових і когнітивних процесів. Крім того, формування міжособистісних зв'язків серед військових сприяє психологічному комфорту та згуртованості колективу [5]. Важливою частиною психологічної адаптації є робота з намірами самогубства та попередження негативних наслідків дезадаптації. Для цього проводиться комплексна психодіагностика, моніторинг бойової готовності та тренінги саморегуляції психофізичного стану. Висновок. Розуміння цих психологічних стресорів дозволяє створювати ефективні стратегії психологічної підтримки та інтервенцій для військовослужбовців під час військових дій, спрямованих на зниження впливу стресу та збереження психічного здоров'я. Збереження психічного здоров'я військовослужбовців у військових умовах є критично важливим завданням, оскільки вони стикаються зі стресовими ситуаціями та небезпекою для свого фізичного та психічного благополуччя.

Список використаних джерел:

1. Бойко О. В., Гузенко І. М., Кожевніков В. М. Психологічна підготовка військовослужбовців. Ч.1 : метод. посіб. / за ред. О.В. Бойко. Львів: АСВ, 2010. 200 с.
2. Воробйов Г. П. Організація психологічної підготовки особового складу підрозділів Сухопутних військ: навч.-метод. посіб. / за ред. Г. П. Воробйова. Львів: АСВ, 2012. 430 с.
3. Кокун О. М. Психологічна робота з військовослужбовцями учасниками АТО на етапі відновлення: метод. посіб. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.
4. Ліпатов І. І. Психологічна адаптація військовослужбовців до бойової діяльності: навчальний посібник. Харків: ХВУ. 2009, 148 с.

5.Олексієнко Б. М., Іщенко Д. В., Сафін О. Д.. Військова психологія і педагогіка:: підручник для військових вузів / Б. М. Олексієнко, Д. В. Іщенко, О. Д. Сафін. Хмельницький: Вид-во Академії ПВУ, 2017. 562 с.

6. Ягупов В. В. Військова педагогіка та психологія: підручник : [у 2 ч.] / Ягупов В. В.; Нац. ун-т оборони України, Навч.-наук. ін-т фіз. культури та спорт.-оздоров. технологій. - Київ: НУОУ, 2023 .Ч. 2 : Військова психологія, Т. 2. - 2023. - 363 с.

7. Збірник наукових праць VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції 18-19 травня 2018 року ст. 298-299

Коломоєць Ірина Василівна,
аспірантка спеціальності «Філософія»
Запорізького національного університету

Воронкова Валентина Григорівна,
докт. філос. наук, професор,
завідувач кафедри управління та адміністрування,
Запорізького національного університету

Нікітенко Віталіна Олександрівна,
докт. філос. наук, професор,
професор кафедри управління та адміністрування
Запорізького національного університету

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЦИФРОВОГО ГУМАНІЗМУ ТА ГУМАНІТАРНО-БЕЗПЕКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ

Актуальність дослідження зумовлена радикальним посиленням ролі цифрових технологій та штучного інтелекту в умовах війни, гібридних загроз і післявоєнного відновлення України. Сучасна трансформація суспільства вже не може розглядатися лише як технологічний або економічний процес — вона набуває гуманітарно-безпекового виміру, де ключовим стає питання збереження людини, її прав, гідності та соціальної стійкості. Водночас стрімкий розвиток ІІІ створює нові ризики: інформаційні маніпуляції, кіберзагрози, алгоритмічну нерівність, дегуманізацію управлінських процесів. Це формує потребу у новій парадигмі - цифровому гуманізмі, який забезпечує баланс між технологічним прогресом і цінністю людини. Україна, перебуваючи в умовах війни та масштабної цифровізації державного управління, фактично формує власну модель - гуманітарно-безпекову цифрову трансформацію, де цифровий гуманізм стає її ціннісним ядром. Концептуально взаємозв'язок між цифровим гуманізмом і гуманітарно-безпековою трансформацією можна визначити як синергетичну систему, у якій: цифрові технології та ІІІ - інструментальний рівень; гуманістичні цінності - нормативно-етичний рівень; гуманітарно-безпекова трансформація - практично-управлінський рівень. У цій системі цифровий гуманізм виконує функцію ціннісного регулятора, який визначає межі та напрями використання технологій у сфері безпеки, державного управління, соціальної політики та відновлення країни. Цифровий гуманізм — це концепція розвитку цифрового суспільства, в якій технології штучного інтелекту, даних та автоматизації підпорядковані

пріоритету людини, її гідності, прав і безпеки, а також спрямовані на гармонізацію технологічного прогресу з гуманістичними цінностями. Гуманітарно-безпекова цифрова трансформація України - це системний процес впровадження цифрових технологій і ШІ в усі сфери суспільного життя з метою одночасного забезпечення національної безпеки, соціальної стійкості, гуманітарного захисту населення та післявоєнного відновлення держави. Цифровий гуманізм займає центральне нормативно-ціннісне місце в структурі гуманітарно-безпекової трансформації. Його функції: ціннісно-орієнтаційна - визначає пріоритет людини над технологією; регулятивна - встановлює етичні межі використання ШІ; захисна - мінімізує ризики дегуманізації цифрового управління; інтеграційна - поєднує безпекові, соціальні та технологічні політики в єдину систему; стратегічна - формує довгострокову модель розвитку цифрової держави. У контексті України цифровий гуманізм виконує критично важливу роль у трьох стратегічних напрямках: 1. В умовах війни - підтримка стійкості державних інституцій; розвиток кіберзахисту та інформаційної безпеки; забезпечення доступу громадян до критичних послуг. 2. У процесі відновлення - прозоре управління ресурсами відбудови; цифровізація інфраструктури; мінімізація корупційних ризиків через технології. 3. У довгостроковій перспективі - формування людиноцентричної цифрової держави; розвиток етичного ШІ; інтеграція України у глобальний цифровий простір на засадах гуманізму. Отже, цифровий гуманізм у структурі гуманітарно-безпекової трансформації України виступає ціннісним ядром і регуляторним механізмом, що забезпечує баланс між технологічним розвитком, безпекою держави та захистом людини. Його реалізація формує нову модель цифрової державності, у якій інновації підпорядковані гуманістичним принципам, а технології стають інструментом збереження людської гідності та суспільної стійкості.

1. Синергетичний підхід розглядає складні соціально-цифрові системи як відкриті, нелінійні та самоорганізовані структури, що розвиваються через взаємодію різних елементів: держави, суспільства, технологій та людини. У контексті гуманітарно-безпекової трансформації України цей підхід дозволяє: пояснити нелінійний характер розвитку цифрових систем у кризових умовах війни; розглядати ШІ, цифровий гуманізм і безпеку як взаємопов'язані підсистеми єдиного простору; описати виникнення нових «порядків» у суспільстві через точки біфуркації (війна, цифрова революція, відновлення); показати, що стійкість держави формується через синергію технологічних і гуманітарних

факторів. Таким чином, синергетика пояснює як система самоорганізується в умовах хаосу та невизначеності.

2. Постмодернізм у методологічному вимірі підкреслює фрагментарність, множинність інтерпретацій та відсутність єдиного центру істини в сучасному цифровому світі. Для даної теми це означає: відхід від лінійної модерної моделі розвитку (прогрес = стабільність); визнання того, що цифрова реальність є множинною, гібридною та дискурсивною; аналіз ролі ІІІ як фактору, що змінює наративи влади, безпеки та гуманізму; розуміння цифрового гуманізму як відкритого дискурсу, а не завершеної теорії. Постмодернізм дозволяє побачити, що гуманітарно-безпекова трансформація - це не єдина модель, а сукупність конкуруючих інтерпретацій і практик.

3. Agile-методологія (адаптивний підхід) - це підхід, що базується на гнучкості, адаптивності та швидкому реагуванні на зміни середовища. У контексті цифрового гуманізму та безпеки він означає: перехід від жорсткого довгострокового планування до ітеративного управління трансформацією; швидке тестування та впровадження цифрових рішень у державному управлінні; постійний зворотний зв'язок між державою, громадянами та технологічними системами; здатність системи адаптуватися до військових, гуманітарних і технологічних викликів у реальному часі. Agile забезпечує практичний рівень реалізації трансформації як динамічного, змінного процесу, а не статичної моделі.

Інтеграція трьох підходів утворює єдину систему: синергетика → пояснює механізми самоорганізації складної системи; постмодернізм → розкриває множинність і дискурсивність цифрової реальності; Agile → забезпечує практичну адаптивність і реалізацію змін. Методологічна основа дослідження цифрового гуманізму та гуманітарно-безпекової трансформації України формується як інтегративна тріада: синергетичний підхід забезпечує розуміння складності системи, постмодернізм - її багатовимірність і дискурсивність, а Agile-методологія - практичну здатність до швидкої адаптації в умовах війни, цифровізації та післявоєнного відновлення. Запропонована методологічна тріада дає Україні не лише теоретичне пояснення цифрової трансформації, а й практичну модель управління розвитком у воєнних і післявоєнних умовах. По суті, її практичне значення полягає в тому, що Україна може перейти до гнучкої, адаптивної та людиноцентричної моделі цифрового управління, де: державні цифрові системи працюють як

самоорганізовані екосистеми, здатні швидко відновлюватися після криз (синергетика); управлінські рішення враховують множинність соціальних реальностей - війну, міграцію, регіональні відмінності, інформаційні впливи (постмодернізм); державні сервіси та цифрові проєкти впроваджуються ітеративно, швидко тестуються й адаптуються до змін безпеки та ресурсів (Agile). Ключовий практичний результат для України: формування стійкої цифрової держави нового типу, яка: швидко реагує на загрози війни та кіберризиків; забезпечує безперервність критичних послуг для громадян; поєднує безпеку, гуманізм і технологічну ефективність; здатна до самовідновлення у процесі післявоєнної реконструкції. Україна отримує модель управління, де технології, людина і безпека не конкурують, а взаємно підсилюють одне одного, а розвиток відбувається як керована адаптація до постійних викликів та глобальної цифрової нестабільності [1].

Список використаних джерел:

1. Воронкова В.Г., Шило Г.М., Нікітенко В.О. Модель адаптивної, самоорганізованої та етично збалансованої системи гуманітарної безпеки. Одеса, Актуальні проблеми філософії та соціології. 2026. № 58.

Луба Л. В.,
студентки спеціальності С4 “Психологія”
Київського університету
інтелектуальної власності та права
науковий керівник – Палій А.М. ,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри філософії та психології
Київського університету інтелектуальної власності
та права,

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕМІНАНТИ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Юнацький вік є одним із найскладніших і найважливіших етапів становлення особистості, адже саме в цей період відбувається формування системи цінностей, життєвих орієнтирів, самооцінки та ідентичності. Молодь змушена адаптуватися до нових соціальних ролей, приймати важливі рішення щодо майбутнього та будувати власну життєву стратегію. Сучасні соціальні умови значно ускладнюють цей процес, оскільки українське суспільство переживає період глибоких трансформацій, пов'язаних із війною, економічною нестабільністю, наслідками пандемії та високим рівнем невизначеності. У таких умовах молоді люди особливо гостро переживають внутрішні конфлікти, тривожність і психологічне напруження, що може сприяти формуванню агресивної поведінки як способу реагування на стресові обставини. Війна, постійна небезпека, вимушене переселення, втрата близьких і порушення звичного способу життя негативно впливають на емоційний стан молоді та ускладнюють процес соціалізації. У результаті українська молодь змушена швидко адаптуватися до нових умов життя, що формує специфічний тип покоління зі зміненими цінностями, підвищеним рівнем тривожності та емоційної нестабільності [3, с. 119].

Особливого значення у юнацькому віці набуває процес формування ідентичності, який супроводжується активним пошуком власного «Я», визначенням життєвих цілей і

прагненням до самореалізації. Водночас нестійкість поглядів, недостатній життєвий досвід та труднощі самовизначення можуть викликати внутрішню напругу, фрустрацію та емоційну нестабільність. Невизначеність життєвих перспектив, труднощі у прийнятті рішень і переживання власної неспроможності нерідко стають психологічним підґрунтям агресивних реакцій. Особливо це проявляється в умовах соціальної нестабільності, коли молода людина не відчуває впевненості у майбутньому та стикається з постійним психологічним тиском. Нездатність ефективно впоратися з внутрішніми переживаннями може призводити до накопичення негативних емоцій, які проявляються у вигляді дратівливості, конфліктності, імпульсивності та агресії [2, с. 228].

Важливим чинником формування агресивної поведінки у юнацькому віці є особливості емоційного самоствавлення. Емоційне самоствавлення відображає систему емоційно-оцінних ставлень особистості до самої себе та визначає рівень самоповаги, впевненості й прийняття власного «Я». У юнацькому віці воно є нестійким і значною мірою залежить від соціального середовища, оцінок оточення та результатів міжособистісної взаємодії. Негативне емоційне самоствавлення, що проявляється у незадоволеності собою, низькій самооцінці та відчутті меншовартості, підвищує ризик агресивних проявів. Агресія у такому випадку може виконувати захисну функцію, компенсуючи внутрішню невпевненість і психологічний дискомфорт. Особистість із негативним ставленням до себе часто сприймає навколишній світ як ворожий, гостро реагує на критику та схильна до конфліктної поведінки [4, с. 160].

Самооцінка є важливим регулятором поведінки та суттєво впливає на емоційний стан особистості. Занижена самооцінка супроводжується невпевненістю, страхом помилок, підвищеною тривожністю та схильністю до самокритики. Такі юнаки й дівчата часто переживають почуття безсилля, соціальної незахищеності та емоційного напруження, що може проявлятися через агресивні реакції. Водночас неадекватно завищена самооцінка також створює підґрунтя для агресивної поведінки, оскільки будь-яка невідповідність між очікуваннями та реальністю сприймається як загроза власному авторитету чи статусу. У таких випадках агресія виступає способом самоствердження та психологічного захисту. Отже, як занижена, так і завищена самооцінка можуть порушувати процес саморегуляції та сприяти формуванню деструктивних моделей поведінки [5, с. 469].

Не менш важливу роль у розвитку агресивної поведінки відіграє соціальне середовище. Родина, освітній простір, група однолітків і сучасний інформаційний простір формують систему соціальних норм, цінностей і моделей поведінки, які засвоює молода людина. Особливе значення має стиль сімейного виховання. Надмірна критика, емоційне відторгнення, жорстке ставлення або нестача підтримки з боку батьків можуть сприяти формуванню невпевненості, внутрішньої напруги та агресивності. Водночас позитивна емоційна атмосфера, підтримка та прийняття з боку значущих осіб сприяють розвитку самоповаги й емоційної стабільності. Значний вплив на поведінку юнаків і дівчат мають також однолітки, оскільки саме в юнацькому віці потреба у соціальному схваленні та визнанні стає особливо актуальною. Відторгнення в колективі, булінг або низький соціальний статус можуть викликати агресивні реакції як спосіб психологічного захисту або спробу самоствердження [6, с. 107].

Суттєвим чинником розвитку агресивної поведінки є вплив сучасного інформаційного простору та соціальних мереж. Молодь постійно стикається з ідеалізованими образами успіху, сили, зовнішньої привабливості та соціального визнання. Порівняння себе з іншими нерідко супроводжується переживанням власної неповноцінності, незадоволеністю собою та підвищенням рівня внутрішньої напруги. Соціальні мережі також можуть сприяти поширенню агресивних моделей поведінки через демонстрацію насильства, мови ворожнечі та культури домінування. Особливо небезпечним є те, що агресивна поведінка нерідко подається як ефективний спосіб самоствердження або досягнення авторитету. У результаті молоді люди можуть засвоювати агресію як соціально прийнятний механізм реагування на труднощі та конфлікти [4].

Прояви агресивної поведінки у юнацькому віці можуть бути різноманітними. Найчастіше вони виявляються у вербальній агресії, дратівливості, конфліктності, імпульсивності, схильності до образ і ворожості. В окремих випадках агресія набуває фізичних форм або проявляється через аутоагресію, що виражається у самозвинуваченні, самопошкодженні чи ризикованій поведінці. Агресивні реакції нерідко виникають у ситуаціях фрустрації, емоційного перенапруження або переживання соціальної несправедливості. Водночас агресія може бути не лише деструктивною реакцією, а й

своєрідним сигналом психологічного неблагополуччя, внутрішньої невпевненості та труднощів емоційної регуляції.

Гендерні особливості також впливають на характер прояву агресивної поведінки. Дівчата частіше схильні до внутрішніх переживань, тривожності, емоційної нестабільності та вербальної агресії, тоді як юнаки частіше демонструють зовнішні форми агресії, пов'язані з прагненням до домінування, самоствердження та відповідності соціальним очікуванням. Соціальні стереотипи щодо «чоловічої сили» та необхідності стримувати емоції можуть сприяти накопиченню внутрішнього напруження у юнаків, яке згодом проявляється у вигляді агресивної поведінки. У дівчат агресія частіше пов'язана з емоційними переживаннями, міжособистісними конфліктами та незадоволеністю собою [1].

Таким чином, агресивна поведінка у юнацькому віці є результатом складної взаємодії психологічних і соціальних чинників. Її формуванню сприяють емоційна нестабільність, проблеми самооцінки, негативне емоційне самоставлення, труднощі ідентичності, несприятливі умови соціалізації та вплив сучасного інформаційного простору. Особливо актуальною ця проблема є в умовах війни та суспільної нестабільності, які посилюють психологічне навантаження на молодь. Розуміння психологічних детермінант агресивної поведінки має важливе значення для розробки ефективних профілактичних і корекційних програм, спрямованих на підтримку психічного здоров'я молоді, розвиток емоційної стійкості та формування конструктивних способів реагування на стресові ситуації.

Список використаних джерел:

1. Блаженко О. М. Психологічні особливості формування самооцінки підлітків. *Збірник магістерських робіт «Студентський альманах»*. 2013. № 3. С. 1–16.
2. Кавун М. М. Особливості побуди життєвих перспектив у юнацькому віці. *СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМИ ОСОБИСТІСНОГО І ПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТОСТІ* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 20 трав. 2025 р. Вінниця, 2025. С. 228–231.

3. Косенко К. О. Психологічні проблеми юнацького віку в сучасних умовах становлення особистості. *АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 12 трав. 2023 р. Кропивницький, 2023. С. 119–122.
4. Коць М., Кравчук В. Взаємозв'язок міжміжособистісним сприйманням та самооцінкою юнацькому віці. *СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ПСИХОЛОГІЧНІ СКЛАДОВІСТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА: ПОШУК ПСИХОЛОГІЧНОГО ОБҐРУНТУВАННЯ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Луцьк. Луцьк, 2025. С. 160–162.
5. Хоптяр О. В. Соціально-психологічні чинники формування самооцінки особистості. *СОЦІАЛЬНО-ОСВІТНІ ДОМІНАНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО КОМПЕТЕНТІСНОГО ФАХІВЦЯ* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Біла церква, 15 трав. 2025 р. Біла церква, 2025. С. 469–473.
6. Швень Ю. Р. Соціально-психологічні чинники формування самооцінки особистості. *Політ. Сучасні проблеми науки* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 7–9 квіт. 2021 р. Київ, 2021. С. 106–107.

Подвиженко Інна Степанівна,
студентка спеціальності «С4 Психологія»
Київського університету інтелектуальної власності та права
(науковий керівник – Хлонь О. М.
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та психології
Київського університету
інтелектуальної власності та права)

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ПРАВОВУ СВІДОМІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Актуальність теми дослідження полягає у визначенні закономірностей трансформації правосвідомості у кризових умовах, прогнозуванні можливих соціальних наслідків та розробленні ефективних механізмів формування правової культури й психологічної стійкості особистості в умовах сучасних суспільних викликів.

Потужним дестабілізуючим чинником, що впливає на систему правових цінностей, відповідальність, законність, справедливість та межі допустимої поведінки, виступає війна. Тривалий вплив воєнних дій, психологічна травматизація населення, втрата відчуття захищеності, соціальна незахищеність можуть призводити до деформації правосвідомості. Водночас можливе посилення громадянської відповідальності, правової активності, національної ідентичності та усвідомлення значення права як механізму захисту держави й особистості.

Правосвідомість завжди супроводжує право. Існування і дія права нероздільно пов'язане з волею і свідомістю людей. Діюче право постійно оцінюється і корегується з позиції масової правосвідомості, моральних традицій і норм.

Для розуміння сутності і засад правосвідомості, дослідниками було виокремлено чотири групи теорій розуміння права: правовий позитивізм, об'єктивізм, суб'єктивізм, інтерсуб'єктивність.

Виходячи з концепції правового позитивізму, суспільна правосвідомість є калькою існуючого законодавства. Н. Сіммондс зазначив, що норма не втрачає свого правового характеру від того, що з позиції «вищої справедливості» вона може бути кваліфікована як аморальна. Фактично позитивісти заперечують зв'язок між правом і мораллю[1, р. 389].

Суспільна свідомість є дзеркалом реалій буття у певний спосіб. Якість правосвідомості демонструє рівень упорядкування існуючих соціальних відносин через їхнє сприйняття різними суб'єктами соціально-правової взаємодії. Дослідженням кризи суспільної свідомості займався український філософ П. Кравченко, висунувши низку соціальних проблем, що виникають в процесі розбудови державності. Реакції суспільної свідомості не адекватні реаліям суспільного буття[2, с.257].

З діалектичних позицій «кризовий стан» - це розрив причинно-наслідкових зав'язків, утворення хаосу у системі, а у контексті синергетичної парадигми – відкриття нових можливостей у реорганізації об'єкта чи утворення іншої сутності буття. Втрата структурної визначеності не означає повної деградації, оскільки фаза деструкції є зануренням суцього у континуум потенцій, створення нового. У деструктивному стані зароджуються структури здатні до розростання. Відповідно з синергетичними уявленнями, дисипативні структури вступають у взаємодію зі своїм оточенням. Учасники синергетичної взаємодії або відновлюють самоідентичність або втрачають її. Соціальні системи з перехідним типом, суб'єкти практично вимушені трансформувати правосвідомість через зміни у законодавстві і в соціально-культурному середовищі.

У формуванні правосвідомості українського суспільства, фактично можна виділити три періоди «дезорієнтації» правосвідомості. Перший припав на період перебудови, що стало яскравим прикладом переходу від хаосу до порядку, що в свою чергу призвело до створення Конституції України в 1996 році. Другий період визначили події Помаранчевої революції та Революції Гідності, що супроводжувалися переоцінкою ролі права і держави. Це призвело до активізації громадської правосвідомості, посиленню вимог до справедливості та верховенства права, але водночас відбулось загострення недовіри до державних інститутів і зростання суспільної поляризації. Практичним результатом Революції Гідності стало запровадження безвізового режиму з Європейським Союзом і біометричних документів, що стали символом Європейської інтеграції України. Третій період – період російсько – української війни, створив нові виклики для правової свідомості: стрес, травматизацію, посилення ролі безпеки та державного контролю. Як результат – зростання правової відповідальності та громадської солідарності, підвищення значення національної ідентичності, а з іншої сторони виникли ризики виправдання порушення прав в умовах війни, емоційна радикалізація частини суспільства.

Під час дії правового режиму воєнного стану, який запроваджується в разі загрози державній безпеці або агресії, передбачаються певні обмеження прав і свобод громадян та надання додаткових повноважень органам влади. Як наслідок відбувається зміщення пріоритетів правосвідомості громадян від індивідуальних прав до колективних інтересів і безпеки[3, с. 150].

На формування української державності та правосвідомості значно впливає збройна агресія проти країни, яка триває понад десять років. Не дивлячись на те, що Україна весь час піддавалась випробуванню політичними кризами і корупцією, вона являла собою конституційну демократію, що розвивається. Всупереч повномасштабному вторгненню, органи публічної влади та інститути громадського суспільства продовжують функціонувати. Судова система проявила стійкість і впоралася з усіма викликами воєнного стану.

Система конституційного устрою зазнала суттєвих змін, що спрямовані на адаптацію конституційної системи до умов воєнного часу. Застосовано механізм dérogaції від положень Конвенції. Відбулась централізація влади. Підвищення повноважень державної влади. Збройні Сили та інші військові формування отримали розширені повноваження для захисту національної безпеки. Відбулися зміни фінансових механізмів економічної системи – заморожування певних економічних активностей, перегляд бюджетних витрат на користь оборони та програм відновлення, посилення соціального захисту військовослужбовців.

Ці фактори суттєво впливають на правовий статус людини, що в свою чергу відзначається на функціонуванні України як конституційної держави, де її діяльність обмежується людськими правами[4].

Висновки. Війна виступає потужним чинником трансформації правосвідомості особистості, спричиняючи її дезорієнтацію, переоцінку правових цінностей та зміну ставлення до права і державних інституцій. В умовах соціальної нестабільності, загроз безпеці та правових обмежень відбувається посилення психологічної напруги, що може призводити як до деформацій правосвідомості, так і до підвищення значущості права як механізму захисту. Додатковим фактором впливу стає здійснення державою відступу від окремих зобов'язань, передбачених Європейською конвенцією про захист прав людини, що змінює сприйняття меж допустимого втручання держави у права людини. У таких

умовах правосвідомість функціонує як своєрідна дисипативна структура, трансформуючись під впливом кризових процесів, суспільних викликів та необхідності адаптації до нової правової реальності. Практика ЄСПЛ, що виникне у зв'язку з відступами під час війни щодо зобов'язань за конвенцією, дасть поштовх до розвитку європейського конституціоналізму в надзвичайних умовах.

Список використаних джерел:

1. Simmonds N. E. Philosophy of Law// The Blackwell Companion to Philosophy. – Oxford, 1996. – 456 p.
2. Кравченко П.А. Вітчизняний культурно-історичний досвід у системі сучасного державотворення (соціально-філософські аспекти). – К.: ГЕНЕЗА, 2001. – 332 с.
3. Pampura M. V. The main trends in the transformation of public legal awareness in Ukraine. Law forum 2017.№1. Pp. 150-154.
4. URL <https://www.yagunov.in.ua/albert-yezerov/>

ЕМПІРИЧНІ ОЗНАКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОСТУПНОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛИХ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Трансформація сучасного суспільства змінює не лише технологічні, правові чи управлінські механізми професійної діяльності, а й психологічні умови, у яких доросла людина навчається, ухвалює рішення та підтримує власну дієздатність. У період війни, економічної нестабільності, цифровізації та перегляду професійних ролей навчання перестає бути тільки інструментом підвищення кваліфікації. Воно дедалі частіше виконує функцію адаптації, відновлення суб'єктності та збереження здатності діяти в ситуаціях, де звичні орієнтири стають ненадійними.

У міждисциплінарному вимірі ця проблема є важливою для психології особистості, освіти дорослих, управління персоналом і гуманітарного осмислення суспільних змін. Андрагогічна традиція підкреслює, що дорослий учасник навчання спирається на власний досвід, практичну доцільність і потребу в автономії [1]. Проте за умов тривалої невизначеності навіть висока декларована цінність розвитку не гарантує реального включення у навчання. Тому доцільно розрізняти формальну і психологічну доступність професійного навчання: перша означає наявність курсів або платформ, друга – наявність внутрішнього ресурсу, смислу, підтримки, відчуття спроможності та можливості застосувати результат.

Метою представленого матеріалу є виокремлення емпіричних ознак психологічної доступності професійного навчання дорослих в умовах суспільних трансформацій. Емпіричне дослідження проведене на вибірці 320 респондентів, які мали досвід професійної діяльності в умовах кризових змін. Використано комплекс психодіагностичних методик і авторську анкету, спрямовані на вивчення організаційної напруженості, психологічного капіталу, саморозвитку, ставлення до невизначеності та контекстуальних умов навчання. Теоретичними орієнтирами були уявлення про

самоефективність [2], збереження ресурсів [3], співвідношення робочих вимог і ресурсів [4], психологічний капітал [5], організаційну напруженість [6], інтолерантність до невизначеності [8] і саморозвиток [9].

Перший емпіричний результат полягає в тому, що висока значущість навчання не знімає проблеми його психологічної вартості. У вибірці показник важливості навчання мав високий середній рівень ($M = 4,6$; $SD = 0,7$), тобто більшість респондентів визнавали професійний розвиток потрібним. Водночас серед показників організаційної напруженості найбільш вираженим був соціально-економічний і побутовий вимір, тоді як робоче навантаження, поінформованість і взаємодія по вертикалі та горизонталі перебували у помірній зоні. Отже, людина може одночасно високо оцінювати навчання і переживати його як складну додаткову інвестицію ресурсів.

Другий результат стосується внутрішнього ресурсу навчання. Загальний показник психологічного капіталу становив $M = 48,15$ за помітної індивідуальної варіативності. Найбільш вразливою складовою виявилася надія як здатність бачити реалістичні шляхи досягнення майбутніх цілей. Це важливо саме для трансформаційного контексту: доросла людина може зберігати працездатність і відповідальність, але слабше бачити майбутній професійний маршрут, у якому результати навчання будуть використані. Отже, психологічна доступність навчання залежить не лише від упевненості у власних здібностях, а й від наявності зрозумілої перспективи.

Третій результат пов'язаний із невизначеністю як бар'єром розвитку. Загальна інтолерантність до невизначеності у вибірці мала помітний рівень ($M = 38,38$; $SD = 8,88$), що дозволяє розглядати її як самостійний чинник навчальної мотивації. В умовах швидких суспільних змін невизначеність може блокувати навчання не тому, що людина не визнає його цінності, а тому, що не бачить стабільного зв'язку між зусиллями та майбутнім результатом. За таких умов важливою стає здатність будувати невеликі навчальні кроки без очікування повної визначеності.

Четвертий результат показує характер зв'язків між зовнішніми умовами і внутрішнім ресурсом. Показники організаційної напруженості мали зворотні зв'язки з психологічним капіталом (r_s від $-0,209$ до $-0,277$) і прямі зв'язки з інтолерантністю до невизначеності (r_s від $0,231$ до $0,248$). Натомість важливість навчання позитивно співвідносилася із психологічним капіталом ($r_s = 0,288$) та умовами саморозвитку ($r_s = 0,336$). Це свідчить,

що готовність дорослого до навчання формується на перетині особистісної ресурсності, організаційного середовища та суб'єктивної зрозумілості навчальної дії.

П'ятий результат було отримано через зіставлення зовнішнього і внутрішнього ресурсних показників. Виявлено чотири типові стани психологічної доступності навчання. Високоресурсний стан охоплює більше 30% респондентів і характеризується поєднанням достатньої підтримки середовища та внутрішньої готовності до розвитку. Внутрішньо-компенсаторний стан становив 20,6 %: у цій групі людина продовжує навчатися переважно за рахунок власної наполегливості, навіть якщо зовнішні умови не є сприятливими. Стан нереалізованої можливості охопив 17,5 % респондентів: навчальні можливості є, але внутрішнього ресурсу для включення недостатньо. Дефіцитарний стан становив 28,1 % і поєднував слабкість зовнішньої підтримки зі зниженою внутрішньою готовністю до розвитку.

Ці результати мають значення для філософсько-психологічного розуміння особистості в трансформаційному суспільстві. Суб'єктність дорослого не можна зводити до індивідуальної сили волі або загальної мотивації до самовдосконалення. Вона виявляється у здатності бачити смисл дії, співвідносити розвиток із реальними умовами життя, зберігати мінімальний контроль і не втрачати здатності до вибору навіть тоді, коли зовнішній контекст є нестабільним. Професійне навчання у такій логіці стає простором, де людина або відновлює власну дієздатність, або стикається з додатковим тиском, якщо навчання не враховує її ресурсний стан.

Практичне значення отриманих результатів полягає у зміні підходу до проєктування навчання дорослих. У період суспільних трансформацій недостатньо орієнтуватися лише на зміст курсу, цифровий формат або перелік компетентностей. Перед запуском навчальних програм доцільно оцінювати ресурсний стан цільової групи: рівень організаційного навантаження, наявність підтримки, психологічний капітал, ставлення до невизначеності та здатність до саморозвитку. Дослідження у сфері організаційного навчання також підкреслюють, що ефективність розвитку залежить не лише від навчального контенту, а й від умов перенесення результатів у реальну професійну діяльність [10].

У високоресурсному стані навчання може будуватися через автономні завдання, професійні спільноти, проєкти та наставництво. У внутрішньо-компенсаторному стані

важливо не посилювати вимоги, а зменшувати зовнішній тиск і визнавати витрати розвитку. У стані нереалізованої можливості акцент має бути зроблений на зміцненні самоефективності, ясності найближчих цілей і малих навчальних діях. У дефіцитарному стані першочерговим завданням є стабілізація умов, підтримувальна комунікація та зниження психологічної ціни участі у навчанні. Така диференціація дозволяє розглядати професійне навчання не як універсальну вимогу, а як гнучкий інструмент підтримання суб'єктності дорослого.

Висновки і пропозиції. Емпіричні результати свідчать, що психологічна доступність професійного навчання є важливою умовою збереження суб'єктності дорослого в період суспільних трансформацій. Вона визначається не лише наявністю навчальних можливостей, а й співвідношенням організаційної напруженості, психологічного капіталу, саморозвитку, ставлення до невизначеності та соціальної підтримки. Професійне навчання може виконувати ресурсну функцію лише тоді, коли людина бачить його практичний сенс, має мінімальний простір для вибору і здатна включатися у розвиток без відчуття надмірного додаткового тиску.

Для освітніх, корпоративних і соціальних практик доцільно впроваджувати попередню оцінку психологічної доступності навчання; адаптувати освітні програми до ресурсного стану учасників; поєднувати професійний зміст із розвитком самоефективності, толерантності до невизначеності та механізмів саморозвитку; використовувати короткі навчальні цикли з можливістю практичного застосування; розвивати підтримувальну комунікацію і професійні спільноти. У такому підході навчання стає не лише відповіддю на вимоги трансформації суспільства, а й способом підтримання активної, відповідальної та суб'єктної позиції дорослої людини.

Список використаних джерел:

1. Knowles M. S. The modern practice of adult education: From pedagogy to andragogy. New York : Cambridge Adult Education, 1980. 400 p.
2. Bandura A. Self-efficacy: The exercise of control. New York : W. H. Freeman, 1997. 604 p.
3. Hobfoll S. E. Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. American Psychologist. 1989. Vol. 44, No. 3. P. 513–524. DOI: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.3.513>.

4. Bakker A. B., Demerouti E. Job Demands–Resources theory: Taking stock and looking forward. *Journal of Occupational Health Psychology*. 2017. Vol. 22, No. 3. P. 273–285. DOI: <https://doi.org/10.1037/ocp0000056>.

Рашкевич Анна-Марія Сергіївна,
студентка 4-го курсу
спеціальності С4 “Психологія”
Київського університету
інтелектуальної власності та права

САМООЦІНКА ОСОБИСТОСТІ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Самооцінка є фундаментальним компонентом людської самосвідомості, що визначає ставлення, сприйняття та оцінку людиною власних особистісних якостей та здібностей. Вона виступає внутрішнім регулятором, який визначає готовність до ініціювання комунікації, здатність до налагодження соціальних зв'язків та характер її взаємодії з оточуючими. Саме адекватність та стабільність самооцінки особистості є передумовою успішної соціалізації.

Формування комунікативних навиків є необхідною умовою для адаптації у соціумі. Рівень цих вмінь тісно пов'язаний з особливостями самооцінки людини, її впевненості у власних можливостях, і від їх розвитку залежить спроможність людини формувати нові міжособистісні зв'язки, підтримувати конструктивний діалог, адекватно виражати власні думки та емоції, а також досягати порозуміння у процесі комунікації.

Особливої значущості тема формування комунікативних умінь набуває в умовах повномасштабної війни, коли чимало громадян опинилися в статусі внутрішньо переміщених осіб або біженців. В умовах тривалої психоемоційної напруги та соціальної нестабільності адекватна самооцінка виступає важливим психологічним чинником, що допомагає інтегруватися в нове соціальне середовище, налагодити комунікацію з оточуючими і підтримувати вже існуючі міжособистісні стосунки.

Актуальність дослідження полягає у необхідності вивчення впливу самооцінки особистості на формування комунікативних умінь в умовах воєнного стану, оскільки ефективна комунікація є важливою складовою соціальної адаптації людини та її психічного благополуччя, що позитивно позначається на її здатності до подолання важких життєвих обставин зумовлених збройним конфліктом.

Ключові слова: самооцінка особистості, комунікативні навички, комунікація, війна.

Виклад основного матеріалу. Самооцінка – це психологічно особистісне утворення, складова людської самосвідомості, що дозволяє людині самостійно оцінювати власний фізичний, психічний та духовний стан, власні можливості, відносини із зовнішнім світом та оточуючими людьми. І. Ушакова зазначає, що самооцінка пов'язана з однією з центральних потреб людини – потребою в самоствердженні, з прагненням людини знайти своє місце в житті, затвердити себе як члена суспільства в очах оточення і у своїй власній думці. [4]

Комунікативні навички – це навички ефективного спілкування. До них зазвичай належать легкість встановлення контакту, підтримання розмови, навички синтонного спілкування, вміння домовлятися, доводити свою точку зору, наполягати на своїх законних правах. [1] Якість та ефективність комунікації безпосередньо залежить від того, наскільки людина почувається компетентною як суб'єкт комунікації.

Особи з адекватним рівнем самооцінки зазвичай демонструють конгруентність, що проявляється в узгодженості їхніх внутрішніх переконань зовнішнім проявам і сприяє відкритості у спілкуванні та впевненості у власних висловлюваннях. Дана категорія людей характеризується здатністю до активного слухання та емпатичністю, що дозволяє їм без труднощів вибудовувати глибокі міжособистісні зв'язки. Також важливим аспектом функціонування особистості з адекватною самооцінкою є сформованість психологічної стійкості: зазвичай такі люди не відчують труднощів у відстоюванні власних кордонів та спроможні до конструктивного вирішення конфліктних ситуацій.

Натомість, особам із неадекватно заниженою самооцінкою є властивими труднощі у встановленні нових соціальних контактів, або ж їх уникання загалом. Такі люди часто транслиують пасивність під час процесу комунікації, відчують складнощі з самопрезентацією, проявленням себе в соціумі, нездатність чітко вербалізувати власні думки, потреби та бажання, що зумовлено високим рівнем комунікативної тривожності та страхом осуду з боку оточуючих. Дефіцит комунікативних навичок нерідко призводить до відчуття соціальної дезадаптації та ізоляції.

Неадекватно завищений рівень самооцінки часто перешкодою для формування комунікативних навичок, оскільки такі особистості зазвичай мають низьку здатність до

емпатії, виражений егоцентризм, конфліктність та прагнення до самоствердження та домінування над співрозмовником, нехтування його думкою та зверхністю у спілкуванні. Внаслідок викривленого сприйняття власного “Я” людина втрачає здатність до адекватного сприйняття критики та конструктивного діалогу, що нівелює саму суть комунікації як рівноправного обміну інформацією. В результаті, відбувається ускладнення здатності до встановлення глибоких та довірливих міжособистісних контактів.

В умовах воєнного стану характер самооцінки стає визначальним механізмом регуляції комунікативної поведінки особистості, що опинилась в умовах стресу, відсутності стабільності та непередбачуваних змін в соціумі. О. Лебідь вважає, що у воєнний стан найбільш згубною є занижена самооцінка. Вона призводить до бездіяльності і замкнутості, пасивності, що не дозволяє ефективно пережити кризу. Завищена самооцінка, безсумнівно, не є позитивним явищем, але людина більш активна, вірогідність комунікабельності вищий, така людина схильна до конфліктів, проте через взаємодію з іншими виходить на новий рівень розвитку. [3] Також О. Лебідь вказує на те, що адекватна самооцінка, як в умовах війни, так і в звичайних життєвих обставинах, позитивно впливає на людину та її взаємодію з іншими в суспільстві. Вона допомагає відчувати себе більш впевнено, такі особи здатні впливати на власну долю, що важливо в умовах невизначеності та кризи. Допомагає справлятися з негативними емоціями та переживаннями, що особливо важливо в умовах воєнного стану. [2]

Висновки. Отже, самооцінка є одним із ключових чинників формування комунікативних умінь особистості, а також її здатності до соціальної адаптації в умовах кризи та війни. Адекватність самооцінки є одним із показників, що визначає спроможність людини до ефективної комунікації в надзвичайних умовах – особи з адекватним рівнем самооцінки є більш психологічно стійкими та відкритими до комунікації, і відповідно, відчуватимуть менше складнощів у пристосуванні до нового соціуму. В той час як особи з неадекватною самооцінкою (завищеною чи заниженою) можуть демонструвати певні труднощі у процесі міжособистісної взаємодії, що знижує їх здатність до комунікації та створює перешкоди у процесі адаптації до непередбачуваних змін у оточенні та суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Данилевич Ю. О. Комунікативні навички та комунікативна компетентність, їх роль у здобутті освіти і формування комунікативних навичок упродовж професійної діяльності. *Медсестринство*. 2023. № 2. С. 56–65.
2. Лебідь О. М. Взаємозв'язок самотності та самооцінки у період кризових ситуацій, зокрема воєнних дій. важливість підтримки ВПО. : *Current trends in scientific research development. Proceedings of the 13th International scientific and practical conference*. August 1-3, 2025, с. Boston, USA. С. 133-142.
3. Лебідь О. М. Психологічний стан громадян у період війни: матеріальне становище і його вплив на самооцінку, боротьба з внутрішньою самотністю, самотність у дітей. : *Science in the modern world: innovations and challenges. Proceedings of the 13th International scientific and practical conference. Perfect Publishing*. Toronto, Canada. 2025. С. 145-155.
4. Ушакова І. М. Самооцінка як основа психологічного захисту особистості. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2015. Вип. 17. С. 285-293.

Устінова Альона Павлівна,
студентка спеціальності «С4 Психологія»
Київського університету
інтелектуальної власності та права
(науковий керівник – Чернякова О.В.,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та психології
Київського університету
інтелектуальної власності та права)
м. Київ, Україна

КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СТУДЕНТА

У сучасних умовах креативність визнається одним із ключових векторів наукових досліджень і практичного розвитку в різних сферах професійної діяльності. В наш швидкий час, коли кожен день щось змінюється та додається, на сьогодні дуже багато з'являються все нові вимоги до підготовки підростаючого покоління, зокрема майбутніх педагогів та психологів, що зумовлює потребу в розвитку їхньої індивідуальності. Саме сформована креативність та унікальні особистісні якості виступають фундаментальною запорукою ефективності й конкурентоспроможності спеціаліста в усіх сферах його життєдіяльності.

Головними рисами креативних індивідів є інноваційність і гнучкість мислення, здатність бачити альтернативні шляхи та адаптуватися до кризових змін. Проте творчий підхід не обмежується лише розвиненим інтелектом чи швидкістю реакції, його фундаментом також є глибокі експертні знання та досвід роботи. У робочому процесі креативність виражається через розробку альтернативних методів розв'язання проблем і виявлення нових закономірностей. Суть цього феномену полягає у здатності формувати автентичні ідеї, відмовляючись від звичних алгоритмів та консервативних схем. Формування творчого потенціалу здобувачів вищої освіти базується на активізації їхнього пізнавального інтересу та мотивації до постійного особистісного зростання. Цей процес також охоплює ефективну інтеграцію нових теоретичних знань із їхнім подальшим нестандартним практичним утіленням, а також

опанування інструментарію рефлексивно-креативної діяльності [1]. Значний внесок у з'ясування природи та специфіки розвитку індивідуальної креативності зробили зарубіжні фахівці. Такі автори, як Дж. Гілфорд, А. Маслоу, Р. Стернберг та Е. Торренс, не лише обґрунтували роль креативних здібностей на теоретичному рівні, а й здійснили низку емпіричних досліджень для виявлення ключових чинників їхнього формування [6]. Під креативністю розуміють базову властивість індивіда, яка забезпечує творчу модифікацію навколишнього середовища й виражається у гнучкості та автентичності когнітивних процесів, а також у подоланні ментальних стереотипів. Витоки наукового осмислення цього феномену пов'язані з концепцією Дж. Гілфорда, який визначив дивергентний тип мислення як головне підґрунтя для генерації варіативних альтернатив. Згодом у працях Е. П. Торренса, А. Маслоу та С. Максименка було доведено, що творчий ресурс є іманентно притаманною людині якістю та базовим інструментом її особистісного зростання й самовираження [4].

Сьогодні перед вищою освітою стають забезпечення педагогічного супроводу та умов, які б мотивували студентів не лише генерувати нестандартні ідеї, а й успішно трансформувати їх у реальні проєкти [2]. Оскільки сучасне суспільство не завжди забезпечує умови для розкриття креативних задатків у дитячому віці, особистість згодом може відчувати труднощі в адаптації та самореалізації. У зв'язку з цим організація педагогічної підтримки творчого зростання студентів набуває статусу першочергової проблеми сучасної освіти. До базових передумов ефективного формування творчих якостей майбутнього фахівця належать:

- орієнтація академічного процесу на розкриття внутрішніх резервів здобувачів освіти;
- своєчасна діагностика схильності індивіда до здійснення пошуково-новаторської діяльності;
- стимулювання внутрішнього прагнення та інтересу до креативних проявів;
- імплементація провідних положень теорії креативного навчання в освітню практику;
- інтенсивна творча орієнтація та цілісність усього педагогічного циклу [3].

У своїх працях М. Саврасов довів, що становлення творчих якостей майбутніх професіоналів перебуває під впливом комплексу соціально-психологічних детермінантів. Досліджуючи вектор розвитку та специфіку трансформації креативності у студентів психологічних спеціальностей за роки навчання в

університеті, науковець виявив виразну динаміку. Першокурсники здебільшого виявляють схильність до образної форми творчості, проте до моменту закінчення закладу вищої освіти ситуація суттєво змінюється. Для студентів випускних курсів стає властивим новий рівень організації когнітивної сфери, де гармонійно інтегруються помірно високі рівні як мовленнєвої, так і невербальної креативності [6].

Можна стверджувати, що креативність є фундаментом успішної психологічної практики. Вона не лише розширює професійний світогляд фахівця, а й стає дієвим інструментом для підтримки психічного добробуту людей у сучасному світі [5]. Здобувач освіти постає самостійним суб'єктом навчально-професійного простору, наділеним власним світосприйняттям та унікальними поглядами. У цьому контексті креативний потенціал забезпечує формування нестандартного мислення особистості та успішну адаптацію майбутнього фахівця до умов ринку праці. Задля цього студентам необхідно засвоїти провідні теорії творчого процесу з метою їх подальшого використання під час самостійної чи командної роботи [6].

Емпіричне дослідження було спрямоване на вивчення та аналіз особливостей розвитку креативних здібностей студентської молоді, виявлення індивідуальних характеристик переробки інформації та визначення потенціалу творчої самореалізації у контексті майбутньої професійної діяльності. Для реалізації поставленої мети було використано методику «Опитувальник особистісної схильності до творчості» Г. Девіса.

Дослідження проведено у 2026 році на базі Київського університету інтелектуальної власності та права. У вибірку увійшли здобувачі 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності С4 «Психологія». Загальна кількість респондентів становила 15 осіб віком від 18 до 20 років, серед яких 3 чоловіки та 12 жінок.

Результати особистісної схильності до творчості (за Г.Девісом).

Рівень особистісної схильності до творчості	Кількість студентів	Відсоткове співвідношення
Низький	4	27%
Середній	8	53%
Високий	3	20%
Загалом	15	100%

Дослідження показало, що рівень особистісної схильності до творчості. 27% студентів мають низький рівень, 53% мають середній, 20% мають високий. Отримані результати свідчать про те, що найбільша частка студентів має середній рівень розуміння креативності, що може вказувати на часткове усвідомлення сутності цього феномену, проте недостатній рівень розвитку здатності до творчого мислення та нестандартного підходу до вирішення завдань. Студенти з високим рівнем розуміння креативності, ймовірно, характеризуються більш гнучким мисленням, відкритістю до нового досвіду, здатністю до генерації оригінальних ідей. Студенти з низьким рівнем демонструють знижену пізнавальну активність і потребують додаткової мотивації до творчої діяльності.

У рамках проведеного нами дослідження на розвиток креативності сучасних студентів було розроблено та впроваджено авторську тренінгову програму під назвою «Розвиток креативних здібностей студентів, формування творчого мислення», спрямовану на підвищення рівня розвитку креативного мислення. Метою тренінгу є розвиток творчого мислення у студентів-психологів та здатності генерувати нестандартні ідеї, формувати вміння дивитися на проблеми з різних точок зору, а також підвищення впевненості у власному творчому потенціалі. Що допоможе в навчанні, в житті, на роботі, і в щоденному житті. Розвиток творчого мислення допоможе підвищити впевненість у власних ідеях і не боятися помилятися.

У результаті впровадженого тренінгу «Розвиток креативних здібностей студентів, формування творчого мислення», забезпечило позитивну динаміку в групі, зокрема, зафіксовано активізацію творчого потенціалу та генерації ідей, оптимізацію психоемоційного стану учасників, а також підвищення рівня їхньої самооцінки та

відкритості у спілкуванні. Сам тренінг сприяв формуванню стійкої мотивації до творчого пошуку, руйнуванню внутрішніх бар'єрів та створенню атмосфери взаємодовіри, трансформації їхніх когнітивних стратегій та оптимізації групової динаміки через залучення до спільної творчої діяльності.

Формування креативного мислення має тривати протягом усього навчання в університеті. При цьому динаміка набуття творчого досвіду закономірно вимагає гнучкої трансформації та ускладнення методів навчання від курсу до курсу. Креативність має і завжди буде мати ключове місце в житті усіх студентів, яке є фундаментальним у діяльності і житті людини. Розуміння і розвиток креативних здібностей дозволяє розкрити власний потенціал, підвищити якісні показники життєдіяльності в суспільстві та сприяти особистісному розвитку.

Висновок. Отже, результати проведеного дослідження та апробації авторського тренінгу «Розвиток креативних здібностей студентів: формування творчого мислення» засвідчили позитивний вплив тренінгової роботи на когнітивну й емоційну сфери здобувачів вищої освіти, що, своєю чергою, сприяє підвищенню ефективності їхньої професійної підготовки. Використання запропонованого психолого-педагогічного інструментарію сприяло активізації процесів генерації нестандартних ідей, покращенню психоемоційного клімату в академічній групі, зниженню комунікативних бар'єрів та підвищенню рівня особистісної самооцінки майбутніх фахівців.

Отримані результати дають підстави стверджувати, що розвиток креативності виступає важливою умовою особистісного зростання, самореалізації та професійного самовдосконалення сучасного студента.

Список використаних джерел:

1. Іванова Н. Ю., Корольова О. О. Розвиток креативного мислення студентів. *«Професійний розвиток в умовах цифровізації суспільства: сучасні тренди»* НАПН України, ДЗВО «Університет менеджменту освіти», ЖДУ ім. І. Франка. Київ; Житомир, 2022. С. 81-85.
2. Павленко В. Формування креативної особистості: виклики часу й нові контексти розвитку. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи.*

Том IV: Зміни та синергія в розвитку науки та освіти : Конін; Ужгород; Херсон; Київ : Посвіт, 2020. С. 167–177.

3. Павленко В. В. Педагогічні умови для розвитку креативності учнів у сучасному педагогічному процесі. *Проблеми освіти* : зб. наук. пр. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2018. Вип. 88, ч. 2. С. 138–148.
4. Пелех Ю. В. Аксіологічна складова у формуванні творчого потенціалу майбутнього: креативність і творчість. Вісник: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Серія: Соціологія. Психологія. Педагогіка. Київ : Гнозис, 2000. № 1. С. 108.
5. Чепрак І. О. Психологічні засади формування креативності як базової компетентності майбутнього фахівця : кваліфікаційна робота. Кривий Ріг, 2024. 71 с.
6. Шпак М. Креативність як складова особистісного розвитку та професійного становлення студентів. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія. 2023. Вип. 2 (58). С. 57-62.

Черткова Ірина Вікторівна,
студентка 1-го курсу магістратури
спеціальності «Психологія»
Київського університету
інтелектуальної власності та права

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ХРОНІЧНОГО СТРЕСУ НА СЕКСУАЛЬНІСТЬ ЖІНОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сексуальність є важливою складовою особистості, що охоплює біологічні, психологічні, емоційні та соціальні аспекти людського життя. Вона впливає на самосприйняття, міжособистісні стосунки, якість життя та загальне психологічне благополуччя. Водночас сексуальність є чутливою до впливу різноманітних стресових факторів, особливо тих, що мають тривалий характер.

В умовах воєнного стану населення стикається з численними психотравмувальними обставинами, такими як загроза життю, вимушене переміщенням, втрата близьких, економічна нестабільність та невизначеність майбутнього. Такі фактори сприяють формуванню хронічного стресу, який може негативно впливати не лише на психічне здоров'я людини, але й на її сексуальне функціонування.

Хронічний стрес визначають як тривалий стан психофізіологічної напруги, що виникає внаслідок постійного або повторюваного впливу стресорів. На відміну від короткочасного стресу, який може мобілізувати ресурси організму, хронічний стрес виснажує адаптаційні можливості людини та підвищує ризик розвитку психологічних і соматичних порушень.

Одним із наслідків тривалого стресу є зміни у сексуальній сфері. Дослідження свідчать, що підвищений рівень тривоги та емоційної напруги часто супроводжується зниженням сексуального потягу, труднощами із сексуальним збудженням та зменшенням задоволеності інтимним життям. Значну роль у цьому процесі відіграють як фізіологічні механізми, пов'язані зі змінами гормонального фону, так і психологічні чинники, серед яких емоційне виснаження, депресивні переживання, порушення відчуття безпеки та зниження самооцінки.

Особливо вразливими до впливу хронічного стресу є жінки. У кризових умовах вони нерідко змушені поєднувати професійну діяльність із сімейними обов'язками, турботою про дітей та близьких. Додатковим навантаженням стають переживання щодо власної безпеки та безпеки членів родини. У результаті психологічні ресурси можуть бути спрямовані переважно на виживання та адаптацію, тоді як сексуальна сфера відходить на другий план.

Водночас сексуальність не слід розглядати виключно як сферу, що зазнає негативних змін під впливом стресу. Для багатьох людей близькі стосунки та емоційна інтимність можуть виступати важливим ресурсом психологічної підтримки. Наявність довірливих взаємин із партнером, взаєморозуміння та емоційної близькості сприяють збереженню психологічної стійкості та підвищують здатність долати складні життєві обставини.

Особливого значення набуває вивчення взаємозв'язку між хронічним стресом і сексуальною самооцінкою жінок. Саме сексуальна самооцінка відображає ставлення жінки до власної сексуальності, привабливості та здатності будувати гармонійні інтимні стосунки. В умовах тривалого стресу вона може зазнавати суттєвих змін, що впливає на загальне психологічне благополуччя особистості.

Хронічний стрес є значущим чинником, що впливає на сексуальну самооцінку жінок, особливо в умовах воєнного стану, коли тривала невизначеність, загроза безпеці та емоційне напруження можуть знижувати сексуальний потяг, негативно позначатися на сприйнятті власної привабливості та зменшувати задоволеність інтимним життям. Сексуальна самооцінка є тісно пов'язаною із загальним психологічним благополуччям і відображає емоційний стан особистості, при цьому підтримувальні стосунки, відчуття безпеки та ефективні копінг-стратегії здатні пом'якшувати негативний вплив стресу, що підкреслює важливість подальших досліджень у цій сфері для розробки практичних підходів психологічної допомоги.

Основними напрямками терапевтичної підтримки можуть бути: психоедукація щодо впливу стресу на сексуальність та сексуальне функціонування; робота зі зниженням рівня тривожності та відновленням відчуття психологічної безпеки; розвиток навичок емоційної саморегуляції та стресостійкості; корекція негативних переконань щодо власної привабливості та сексуальності; формування позитивного образу тіла та прийняття

власної тілесності; відновлення контакту з власними потребами, бажаннями та сексуальними межами; підтримка емоційної близькості та ефективної комунікації в партнерських стосунках.

Найбільш ефективними підходами можуть бути когнітивно-поведінкова терапія, терапія, заснована на майндфулнес, секс-терапія, а також травмафокусовані методи психологічної допомоги. Важливим завданням психологічного супроводу є не лише подолання наслідків стресу, але й відновлення позитивного ставлення жінки до власної сексуальності як важливої складової її особистісного благополуччя.

Список використаних джерел:

1. Максименко С. Д. Загальна психологія : 3-тє вид. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 272 с.
2. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : Київ : Академвидав, 2021. 448 с.
3. Lazarus R. S., Folkman S. Stress, Appraisal, and Coping. New York : Springer Publishing Company, 1984. 456 p.
4. Brotto L. Better Sex Through Mindfulness: How Women Can Cultivate Desire. Vancouver : Greystone Books, 2018. 272 p.
5. World Health Organization. Defining sexual health: Report of a technical consultation on sexual health. Geneva : WHO, 2015.
6. Basson R. Human Sex-Response Cycles. Journal of Sex & Marital Therapy. 2001. Vol. 27. № 1. P. 33–43.
7. Rosen R. C., Bachmann G. A. Sexual Well-Being, Happiness, and Satisfaction, in Women: The Case for a New Conceptual Paradigm. Journal of Sex & Marital Therapy. 2008. Vol. 34. № 4. P. 291–297.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕМПАТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ДОВГОТРИВАЛОГО ПЕРМАНЕНТНОГО СТРЕСУ

Сучасний соціокультурний та геополітичний контекст в Україні змушує нас переглянути класичні канони функціонування психіки. Одним із найвразливіших інструментів міжособистісної взаємодії, що зазнає кардинальних змін під впливом хронічної травматизації, є емпатія.

В умовах довготривалого перманентного стресу емпатія втрачає свою суто комунікативну функцію і перетворюється на **динамічний механізм адаптивного захисту**. Як для клієнтів, так і для психологів-практиків, розуміння цієї трансформації є ключем до профілактики глибоких психопатологій.

1. Еволюційна динаміка емпатійного відгуку

Психіка людини не спроможна безкінечно контейнувати афективні стимул-реакції високої інтенсивності. Під впливом перманентного стресу емпатійні процеси проходять три послідовні фази деградації та адаптації:

1) емпатійний дистрес

(гіперсенситизація), - на початкових етапах стресу межі «Я–Інший» розмиваються, чужий біль резонує з власним травматичним досвідом індивіда, що викликає вторинну травматизацію, почуття провини, безпорадності та гостру тривогу.

2) захисна десенситизація (емоційне заціпеніння), - з метою збереження енергетичного ресурсу коментована система психіки вмикає режим «економіки емоцій», знижується поріг чутливості до макротравмуючих подій, люди часто описують цей стан як «внутрішню пустоту», «тупість» або «нездатність плакати», та це не патологія, а захисний екран нервової системи.

3) сегментація «кола турботи» (трайбалізація емпатії), - відбувається жорстке когнітивне та афективне структурування соціуму за принципом «свій - чужий», емпатія стає вибірковою, вона гіпертрофується всередині

референтної групи (наприклад, сім'я, колеги, військові) та майже повністю нівелюється щодо зовнішніх об'єктів.

2. Структурна дисоціація емпатійних конструктів

Афективна емпатія піддається виснаженню найшвидше. Дзеркальні нейрони продовжують фіксувати дистрес оточуючих, але лімбічна система блокує подальшу емоційну обробку, захищаючи індивіда від вегетативного перевантаження.

Когнітивна емпатія (менталізація) зазвичай залишається збереженою або навіть загострюється. Клієнт чудово розуміє чужий стан на рівні інтелекту, може спрогнозувати поведінку іншого, але не дає на неї емоційного відгуку.

Емпатійна турбота трансформується у суху прагматичну дію. Емоційне співпереживання замінюється алгоритмізованою допомогою.

3. Професійні ризики: втома від співчуття

Феномен втоми від співчуття та вторинного травматичного стресу серед психологів проявляється через втрату терапевтичного оптимізму, цинізм як форму професійного захисту та соматизацію (порушення сну, мігрені, хронічну втому).

Коли психолог терапевтує клієнта з емоційним заціпенінням, є високий ризик несвідомого контрпереносу - дзеркального відключення власної емпатії.

Висновки та терапевтична стратегія

Трансформація емпатії в умовах перманентного стресу - це функціональна адаптація, спрямована на виживання індивіда. Завдання психологів - не «лікувати» зниження емпатії, а допомогти клієнту адаптуватися до його нового емоційного статусу.

У терапевтичній роботі пріоритетними стають:

Легалізація та дестигматизація «байдужості»: пояснення клієнту, що його емоційне заціпеніння - це нормальна реакція на ненормальні обставини, а не втрата людяності.

Укріплення его-меж: робота над диференціацією власних емоцій від емоцій оточуючих.

Екологізація когнітивної емпатії: переведення внутрішнього фокусу з безплідного емоційного резонансу на раціональне планування дій.

Список використаних джерел:

1. Бахмач А. О. Емпатійність як професійна риса характеру майбутніх психологів в умовах воєнного стану : дипломна робота / Криворізький держ. пед. ун-т. Кривий Ріг, 2024. 85 с.
2. Вавринів О. С. Взаємозв'язок емпатії та готовності до ризику у майбутніх правоохоронців. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2023. Вип. 2. С. 34–42.
3. Вовк А. М., Чернов М. П. Втома від співчуття та її вплив на психоемоційне здоров'я фахівців допоміжних професій в Україні. *Психологічний журнал*. 2025. Т. 11, № 2. С. 60–68.
4. Мельник К. А. Вплив тривалого стресу на емоційну стійкість в юнацькому віці : магістерська робота / Запорізький нац. ун-т. Запоріжжя, 2024. 112 с.

Ковалевська М.А.

студентка 1 курсу

Київського університету інтелектуальної власності та права

Кравченко О.Г.

викладач кафедри іноземних мов, філології та журналістики

Київського університету інтелектуальної власності та права

ЗІСТАВНА ХАРАКТЕРИСТИКА МОВНИХ КАРТИН СВІТУ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

Мова – це не лише інструмент комунікації, а й унікальна призма, крізь яку кожен народ осмислює й структурує навколишній світ. У добу глобалізації, активних міжкультурних контактів і розширення двомовної освіти питання про те, як різні мови формують різні образи реальності, набуває особливої наукової та практичної ваги.

Зіставне вивчення мовних картин світу (МКС) української та англійської мов є актуальним з кількох причин. По-перше, обидві мови належать до різних гілок індоєвропейської родини: українська – до слов'янської, англійська – до германської, що зумовлює суттєві відмінності в граматичній будові, лексичному складі та концептуалізації дійсності. По-друге, в умовах масового вивчення англійської мови в Україні та зростаючої кількості перекладних текстів виникає нагальна потреба розуміти не лише мовні форми, а й стоячі за ними культурно-когнітивні моделі. По-третє, зіставний аналіз МКС сприяє розвитку міжкультурної компетентності й допомагає уникати комунікативних невдач у міжнаціональному спілкуванні.

Теоретичну основу дослідження становлять праці В. фон Гумбольдта, О.О. Потебні, Б. Уорфа та Е. Сепіра, а також сучасні роботи в галузі когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології. Мета тез – здійснити зіставну характеристику ключових ознак МКС двох мов на матеріалі лексичних, граматичних і фразеологічних одиниць.

Поняття мовної картини світу позначає сукупність знань про дійсність, зафіксованих у мовних одиницях – словах, фразеологізмах, граматичних категоріях і текстах. МКС є результатом колективної категоризації світу певним мовним колективом [1; с. 22].

Ідея про те, що мова не відображає, а конструює дійсність, тобто між мовою та реальністю немає відношення простого дзеркального відображення – мова активно структурує досвід, знаходить своє обґрунтування в сучасних когнітивно-лінгвістичних дослідженнях [6; с. 37]. Звідси випливає принципове положення: носії різних мов живуть у різних концептуальних світах, навіть якщо йдеться про одні й ті самі фізичні об'єкти. О.О. Потебня ще в XIX столітті сформулював ідею про те, що слово є не лише знаком поняття, а й засобом його творення. Саме через внутрішню форму слова народ задовує своє бачення явища [3; с. 67]. Так, наприклад, українське слово *сум* і англійське *sadness* позначають споріднені переживання, однак їхній семантичний обсяг і конотативне забарвлення суттєво різняться. За Словником української мови, *сум* – це «почуття смутку, туги, журби; стан душевного болю та меланхолії, нерідко пов'язаний зі спогадами про дороге й минуле» [4, с. 1413]. Натомість *sadness* в тлумачному словнику Merriam-Webster визначається як перебування у стані суму, – тобто слово виражає нейтральний стан суму без виразного конотативного забарвлення [7, с. 658]. Порівняння дефініцій засвідчує: *сум* в українській МКС є концептуально насиченим словом із відтінком туги та ліричного смутку за чимось дорогим, тоді як *sadness* – ширшим і семантично нейтральнішим терміном.

У сучасній лінгвістиці МКС поділяють на наївну (зафіксовану в повсякденній мові) та наукову. Наївна картина світу є основним об'єктом зіставного вивчення, оскільки відображає неусвідомлені культурні настановлення [1; с. 48].

Однією з найбільш виразних відмінностей є концептуалізація **простору та руху**. Українська мова, як і більшість слов'янських, розрізняє дієслова руху за способом пересування та напрямком: *іти – ходити, їхати – їздити, бігти – бігати*. Англійська мова у відповідних контекстах використовує переважно одне дієслово (*go, walk*), уточнюючи деталі за допомогою прийменникових груп чи прислівників. Наприклад: (укр.) *Він іде до школи. / Він ходить до школи щодня.* – (англ.) *He is going to school. / He goes to school every day.*

Ця різниця свідчить про те, що українська МКС більш диференційована щодо динамічних просторових відносин: мовець змушений граматично маркувати, чи рух є одноразовим, спрямованим, чи повторюваним.

Граматична категорія виду є однією з найбільш системно значущих для зіставлення. В українській мові кожне дієслово належить або до доконаного (результативного), або до недоконаного (процесуального) виду. Англійська мова не має морфологічно вираженої категорії виду, натомість використовує систему часів (Present Simple / Continuous, Past Simple / Continuous тощо) і лексичні засоби. Це ми можемо продемонструвати за допомогою таких прикладів: (укр.) *Я читав книжку* (процес) / *Я прочитав книжку* (результат). – (укр.) *I was reading the book* / *I read the book* (finished).

Таким чином, для носія української мови розрізнення завершеності/незавершеності дії є обов'язковим граматичним актом, тоді як англомовний мовець виражає цю відмінність у разі комунікативної потреби, інколи покладаючись на контекст.

Показовим є зіставлення концептосфери душі. В українській МКС слово *душа* – один із центральних концептів, що охоплює внутрішнє «я», моральну сутність, емоційну глибину. У фразеологізмах *відводити душу*, *болить душа*, *душа рветься* – душа є суб'єктом переживань. Наприклад: (англ.) *Душа болить за рідним краєм*. – (англ.) *I yearn for my homeland*. / *My heart aches for home*.

В англійській МКС еквівалентом виступає переважно концепт *heart* (серце) або загальніші лексеми на кшталт *mind*, *self*. Слово *soul* в англійській мові функціонує переважно у релігійному або піднесено-поетичному контексті, тоді як в українській – у повсякденному мовленні. Порівняймо вживання цих слів: укр. (укр.) *Його душа тужить* – (англ.) *His soul longs* (поетичне) / *He longs deeply* (нейтральне). Ця відмінність відображає різні ієрархії концептів у двох МКС: в українській *душа* є центральним повсякденним концептом, тоді як *soul* в англійській перемістилась на периферію буденного мовлення.

Принципова відмінність спостерігається у вираженні безособових станів. Українська мова широко використовує безособові речення, де стан або дія подається як незалежна від волі людини, «така, що відбувається» з нею: (укр.) *Мені холодно. Йому нудно. Їй не спиться*. – (англ.) *I am cold. He is bored. She cannot sleep*.

Українська конструкція ставить людину в позицію об'єкта, якого охоплює стан, тоді як англійська конструкція надає людині роль активного суб'єкта (*I am cold* – *Я є холодна*).

Це відображає різні когнітивні моделі: людина як пасивний реципієнт стану та людина як активний носій ознаки.

Нарешті, сама граматична архітектура мов відображає різні способи членування дійсності. Українська мова є синтетичною – відносини між елементами речення виражаються флексіями (закінченнями). Завдяки цьому порядок слів є відносно вільним і несе насамперед прагматичне навантаження (актуальне членування). Наприклад: *Марія читає книгу.* = *Книгу читає Марія.* = *Читає Марія книгу.* Усі наведені варіанти є граматично правильними. Аналітична структура англійської мови закріплює фіксований порядок суб'єкт-предикат-об'єкт як основний граматичний засіб, що формує більш «лінійну» й передбачувану модель висловлювання. Наприклад: *Maria reads the book.* У цьому випадку можливим є лише фіксований порядок, Транспозиція лексем *book* та *Maria* змінює зміст речення.

Особливу роль у зіставному аналізі МКС відіграють лексичні лакуни-поняття, що існують в одній мові, але не мають прямих відповідників в іншій. Вони є яскравим доказом того, що мовні картини світу не збігаються навіть у межах споріднених культур. В українській МКС існують поняття, що не мають точного перекладного відповідника в англійській: *затишок* (особливий різновид домашнього комфорту й душевного спокою) [4, с. 430], *відлига* (не просто потепління, а особлива атмосфера початку весни) [4, с. 185], *гарбузати* (відмовляти залицяльнику у весільних традиціях) [4, с. 223]. Натомість в англійській МКС є концепти без точних українських відповідників: *privacy* (особистий простір, що захищається соціально та юридично) [7, с. 573], *accountability* (відповідальність із обов'язком звітності) [7, с. 5], *fairness* (справедливість із відтінком рівних умов для всіх) [7, с. 257]. Ці лакуни свідчать про різну концептуальну організацію соціального, побутового та морального досвіду в двох культурах.

Відмінності МКС проявляються і в системі кольоропозначень. Українська мова традиційно розрізняє *синій* і *блакитний* як два окремі кольори (темно-синій і світло-блакитний відповідно), тоді як в англійській обидва ці відтінки охоплюються одним словом *blue* [7, с. 77], яке уточнюється прикметниками *dark blue* / *light blue* лише за потреби. Подібну картину спостерігаємо у сфері зеленого кольору: українська розрізняє *зелений* і *салатовий* як самостійні категорії, тоді як англійська оперує словом *green* із уточнювальними означеннями.

Проведений зіставний аналіз мовних картин світу української та англійської мов засвідчує, що між ними існують системні відмінності на лексичному, граматичному та фразеологічному рівнях. Ці відмінності відображають різні способи концептуалізації руху, часу, суб'єктності, емоцій та внутрішнього стану людини. Українська МКС характеризується яскравою антропоцентричністю у сфері душевного, детальною диференціацією видо-часових відносин і синтетичною гнучкістю, тоді як англійська – аналітичністю, активно-суб'єктною моделлю та більшою контекстуальною імпліцитністю. Наявність лексичних лакун, відмінності в колірних категоріях і фразеологічних концептах додатково підтверджують, що зіставне вивчення МКС відкриває глибинні закономірності мовного мислення, важливі як для теоретичної лінгвістики, так і для прикладних завдань перекладу та міжкультурної комунікації.

Список використаних джерел:

1. Апресян Ю. Д. Образ людини за даними мови: спроба системного опису. Питання мовознавства. 1995. № 1. С. 31–47.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: Академія, 2004. 344 с.
3. Потебня О. О. Думка і мова. Харків: Держвидав, 1926. 192 с.
4. Словник української мови ред. В.Т. Бусел. 2005. — 1728 с.
5. Berlin B., Kay P. Basic Color Terms: Their Universality and Evolution. Berkeley: University of California Press, 1969. 178 p.
6. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction. Oxford: Oxford University Press, 2002. 285 p.
7. Merriam Webster Dictionary, 964 p.

Sharaburiak Anton Myroslavovych,
the 4th year student of International Law,
Kyiv University of Intellectual Property and Law;
Zhornokui Uliana Vasylivna,
PhD in Philology, Associate Professor,
Head of the Department of Foreign Languages,
Philology and Journalism,
Kyiv University of Intellectual Property and Law

THE LUBLIN TRIANGLE: UKRAINE, POLAND, AND LITHUANIA IN TRILATERAL FORMAT

On 28 July 2020, Ukraine, Poland, and Lithuania signed a joint declaration in Lublin, giving rise to what is now referred to as the Lublin Triangle. The format was intended to function as an operational platform for political dialogue, economic cooperation, and security coordination, rather than as a primarily symbolic expression of shared orientation. Its stated objectives included the advancement of Ukraine's Euro-Atlantic integration, the strengthening of ties among the three participating states, and the support of democratic governance in Central and Eastern Europe, a region whose geographic position between Western Europe and Russia has historically assigned it considerable strategic significance.

Each of the three member states entered the format with distinct strategic priorities shaped by its geographic position, historical experience, and institutional commitments. Poland has pursued within the Triangle a dual objective: reinforcing its role as a regional security anchor in Central and Eastern Europe while deepening bilateral ties with Ukraine, a state whose stability and westward orientation Warsaw regards as directly consequential for its own security. Lithuania, as the smallest of the three participants and the one sharing a direct border with the Kaliningrad exclave and Belarus, has prioritised the Triangle as a vehicle for amplifying its voice within NATO and the EU on questions of eastern security policy and democratic resilience. Ukraine has engaged the format primarily as a mechanism for consolidating political support for

its Euro-Atlantic integration and for maintaining structured dialogue with two states that hold meaningful influence within the institutions to which Kyiv aspires to belong.

The establishment of the Lublin Triangle took place within a deteriorating regional security context. Russia's annexation of Crimea in 2014 and the subsequent armed conflict in the Donbas had already altered the strategic considerations of all three founding states. For Ukraine, the format provided a structured means of consolidating reliable partnerships while continuing to pursue EU and NATO membership. For Poland and Lithuania, it offered an institutional vehicle through which their existing commitments to Ukraine's sovereignty and territorial integrity could be given practical effect. [5, p. 1]

Ukraine's foreign policy in the years following the 2014 Euromaidan revolution underwent a fundamental reorientation. Having formally abandoned its non-aligned status in 2014, Ukraine committed itself to the dual objective of EU membership and NATO accession. However, the path to these goals proved longer and more contested than Ukrainian policymakers had initially anticipated. In response, Ukrainian diplomacy developed what analysts have described as a «small alliances» strategy: the cultivation of durable bilateral and minilateral partnerships with states that share Ukraine's security concerns and are willing to serve as active advocates for Ukraine's Euro-Atlantic integration within broader institutional frameworks. [2, p. 1-14]

Within this strategic framework, the Lublin Triangle offered Ukraine several distinct advantages. Firstly, both Poland and Lithuania are full members of both NATO and the EU, giving them standing to advocate for Ukraine's interests within these organisations. Secondly, both states have repeatedly been among the most vocal proponents of Ukraine's membership aspirations, lending credibility and continuity to their partnership. Thirdly, the Triangle provided Ukraine with a structured diplomatic channel through which to coordinate positions on key issues before major NATO and EU summits, *ex ante*, rather than reacting to decisions *ex post*. [7, p. 87-102].

For Poland, the Lublin Triangle represented a logical extension of its longstanding Jagiellonian or Promethean foreign policy tradition, the idea that Poland's security is best guaranteed by a stable, democratic, and sovereign Ukraine rather than by accommodation with Russia. Polish strategic thinking has regularly held that a Ukraine dominated or destabilised by Russia would constitute an existential threat to Polish security, bringing the frontier of Russian power to Poland's eastern border. [10, p. 1-29]

Poland thus approached the Triangle with a dual motivation. Instrumentally, it sought to deepen security cooperation with Ukraine and to leverage Lithuanian support in advocating for Ukraine's Euro-Atlantic integration within EU and NATO forums. Normatively, it sought to promote the democratic values that Polish policymakers regard as essential to long-term stability in the region. Poland's position as the largest economy among the three members also gave it a particular interest in the economic dimensions of trilateral cooperation, including infrastructure connectivity and trade facilitation. [9, p. 11-14].

Lithuania's motivations for joining the Lublin Triangle were closely aligned with Poland's but informed by its own distinct historical and geopolitical experience. As a NATO and EU member state that shares a border with the Russian enclave of Kaliningrad and has repeatedly assessed Russia as its primary security threat, Lithuania has strong incentives to support the strengthening of Ukraine as a buffer state and democratic partner.

Lithuania was also motivated by the situation in Belarus. The political crisis following the disputed presidential election of August 2020, occurring almost simultaneously with the founding of the Lublin Triangle, placed Belarus prominently at the centre of regional security concerns. Under Lukashenko's regime, democratic reformers became *persona non grata*, with leading opposition figures, including Sviatlana Tsikhanouskaya, finding refuge in Vilnius. Lithuania's active role in supporting Belarusian civil society aligned naturally with the Triangle's broader democratic agenda and gave the format an additional dimension beyond its initial focus on Ukraine. [5, p. 5-28]

Russia's full-scale invasion of Ukraine, launched on 24 February 2022, fundamentally transformed the operational environment of the Lublin Triangle. What had been a forward-looking diplomatic initiative aimed at managing long-term Euro-Atlantic integration now acquired an immediate crisis management dimension. Poland and Lithuania moved rapidly to provide military, financial, and humanitarian assistance to Ukraine, and the Triangle's consultative mechanisms served as a coordination framework for these efforts.

The invasion also accelerated the Triangle's institutional development. Meetings among the three foreign ministers became more frequent; the format expanded its agenda to encompass detailed discussions of weapons deliveries, refugee assistance, reconstruction planning, and the legal and political dimensions of accountability for war crimes. In this sense, the threat from

Russia and Belarus has not merely increased the Triangle's importance in abstract strategic terms, it has catalysed a qualitative deepening of practical cooperation. [6, p. 1].

A further consequence of the invasion has been the elevation of the Lublin Triangle within the hierarchy of Ukraine's diplomatic relationships. Ukraine's pre-war foreign policy had cultivated partnerships with a wide range of states and organisations, but the Triangle's members demonstrated a level of solidarity and practical commitment that distinguished them from many other partners. Poland's emergence as the primary logistical hub for weapons deliveries and the leading recipient of Ukrainian refugees, combined with Lithuania's consistent advocacy in EU forums, cemented the Triangle's status as Ukraine's reliable regional partnership framework.

The format continues to serve a functional role in supporting Ukraine's engagement with Euro-Atlantic institutions and in coordinating the diplomatic positions of its member states within broader multilateral forums. Its continued relevance is contingent primarily on the duration of Ukraine's accession processes to NATO and the EU, which are expected to extend over a substantial period and will require ongoing bilateral and trilateral advocacy.

The longer-term utility of the Lublin Triangle will depend on the degree to which it can reorient its functions to address post-conflict priorities, including economic reconstruction, regional connectivity, and the management of an evolving European security order. The extent of this adaptation will determine the format's institutional durability beyond the immediate crisis context in which it has operated most visibly.

External security pressures, particularly those emanating from Russia and Belarus, have reinforced the cohesion of the format and accelerated both its institutional development and the expansion of its operational scope.

References:

1. Fechko, I., Banasiewicz, B. & Illuchok, M. (2024). Prospects of Ukrainian-Polish Cooperation in the Context of Reconstruction of Ukraine. Warsaw: Foreign Policy Council «Ukrainian Prism», Mieroszewski Centre. 23 p.
2. Kuzio, T. (2022). Russian Nationalism and the Russian-Ukrainian War. London: Routledge. 312 p.
3. Lanoszka, A. & Hunzeker, M. A. (2019). Conventional Deterrence and Landpower in Northeastern Europe. Carlisle: US Army War College Press. 198 p.

4. Laurinavičius, M. (2026). Lithuanian Foreign Policy Review. Lithuanian Ministry of Foreign Affairs. No. 44. P. 5-28.
5. Lublin Declaration. (2020). Joint Declaration of the Ministers of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania, Republic of Poland and Ukraine. Lublin, 28 July 2020.
6. NATO. (2023). Vilnius Summit Communiqué. Brussels: North Atlantic Treaty Organization.
7. Orenstein, M. A. & Keleman, R. D. (2017). Trojan Horses in EU Foreign Policy. Journal of Common Market Studies. Vol. 55, No. 1. P. 87-102.
8. Snyder, T. (2003). The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999. New Haven: Yale University Press. 367 p.
9. Szeptycki, A. (2021). Polish Take on Realism: Poland's Policy Towards the Former Soviet Countries, 1991–2021. Sprawy Międzynarodowe. P. 11-14.
10. Zięba, R. (2002). The Strategic Partnership between Poland and Ukraine. Warsaw: The Polish Institute of International Affairs. 32 p.